Вељко Ђурић Мишина

ГЕРМАН ЂОРИЋ: ПАТРИЈАРХ У ОБЕЗБОЖЕНОМ ВРЕМЕНУ

Издавач
Манастир Светог првомученика и архиђакона Стефана
Сланци код Београда

За издаваче
Игуман Андреј Јовичић

Књигу препоручују
Проф. др Љубомир Димић
Проф. др Драган Пантић

Графичко решење
Здравко Мирчета

Прелом
Дејан В.Ђурић

Редактура
Петар Б. Поповић

Лектура и коректура
Драгана Јовановић

Штампа
Манастирска штампарија

Тираж
1000

© Сва права аутора

Вељко Ђурић Мишина

ГЕРМАН ЂОРИЋ
ПАТРИЈАРХ У ОБЕЗБОЖЕНОМ ВРЕМЕНУ
1

Београд, о Васкрсу 2012.

Са благословом
братства манастира Светог првомученика и архиђакона Стефана
Сланци код Београда

Штампање књиге су помогли

Епархија банатска
Епархија горњокарловачка
Епархија канадска
Скупштина општине Вождовац
Дрвопласт, Краљево
Конрас, Београд
Свјетлана и Милорад Костадиновић, Београд

Архипастирско служење Германа Ђорића Српској православној цркви пало је у време које је било обележено владавином друштвеног система начелно неспојивог са хришћанством. Патријархова величина исказала се у дипломатском такту и преговарачком умећу са режимом.

Нападан и оспораван за живота, према ономе што је урадио за Српство и светосавску веру, патријарх Герман може се упоредити са првојерарсима из историје какви су били патријарси Макарије Соколовић или Пајсије Јањевац.

Патријарх Герман остао је забележен као вредан обновитељ старих и покретач подизања нових црквених и манастирских здања. Једна од тих старих, а обновљених народних кућа, јесте манастир Светог првомученика и архиђакона Стефана у селу Сланци код Београда. Обновљеној сланачкој обитељи додељена је мисија да припрема монахе за светосавски и светосимеоновски Хиландар и повезује Свету Гору са мајком Србијом.

Оспособљавање манастира у Сланцима за монашки, а тиме и црквено-народни живот, представљало је тријумф српског патријарха у подизању светиња на земљишту надомак главног града и означило је победу над државним моћницима који су дуго спречавали обнову Цркве.

Данас манастир издавањем ове биографије српског патријарха Германа приступа испуњењу дуга и изражавању пијетета према свом највећем ктитору и добротвору у новијој историји. Да не беше Његове светости, не би било ни обновљених Сланаца, а и нових генерација монаха и јеромонаха који иду путем спасавања своје душе и службе својим ближњима.

Игуман манастира
Светог првомученика и архиђакона Стефана
Андреј Јовичић

„Кад је отпор узалудан,
слабост се тужи,
лудост се буни,
подлост подилази и ласка,
а само мудрост ћути и трпи.“

Предговор

О животу и служби Богу и народу архијереја Српске православне цркве објављен је велики број радова различитих обима и вредности. Мало, међутим, има обимнијих биографија.

О патријарху Герману Ђорићу, које је, несумњиво, обележио један период у животу Српске православне цркве, објављено је неколико краћих радова углавном о пригодним приликама. Недостаје, међутим, његова целовита биографија сачињена према историографским правилима.

Кратка биографија овог првојерарха штампана је у *Гласнику Српске Православне Цркве* 1958. године, после његовог избора за патријарха.

У Аустрији је на немачком језику објављена биографија: Victor Pospischil, *Der Patriarch in der Serbishe-ortodoxen Kirhe*, Wien 1966. (*Православље*, 31. октобар 1967, стр. 4-5).

Споменица *Патријарх српски Герман,* Београд 1978, приређена поводом двадесетогодишњице архипастирства, може послужити као веома користан извор података у реконструкцији дела патријарховог живота и његове службе Цркве. Познато је, међутим, да је патријарх Герман после тога служио још 13 године – до 1990, односно до умировљења и избора новог првосвештеника.

Милан Д. Јанковић објавио је обимно дело *Патријарх Герман у животу и борби за Спомен-храм*, Београд 2001. године. Дело, иако драгоцено, ипак је више посвећено приликама и тешкоћама поводом изградње спомен-храма Светог Саве на Врачару у Београду неголи патријарховом животу.

Неку врсту исповести, личног осврта на живот и дело, службу држави, Цркви и народу патријарха Германа представља и текст новинара Светислава Спасојевића „*Српски патријарх Герман – Ја и комунисти*“, објављен као специјално издање Пословног центра „Новости“, Београд 1990. године.

***

Хранислав Ђорић, касније Герман, рођен је у Краљевини Србији. У тој држави завршио је основну школу и уписао Богословију. У време када је окончао школовање на Богословији, држава је постала Краље-

вина Срба, Хрвата и Словенаца. Био је поданик Краљевине Србије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, па потом Краљевине Југославије, да би затим дочекао и стварање Демократске Федеративне Југославије, односно Федеративне Народне Републике Југославије и, на крају, Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Био је у служби у време династије Карађорђевић (савременик је краљева Петра I Ослободиоца, Александра Ујединитеља и Петра II), да би касније служио Богу и народу и у периоду владавине комунистичког председника Јосипа Броза Тита и настављача његове политике.

За живота Хранислава, односно Германа Ђорића, вођени су Први и Други балкански рат 1912–1913, Први светски рат 1914–1918. и Други светски рат 1939–1945. У његовим последњим овоземаљским данима, у пролеће 1991, започео је грађански рат и растурање комунистичке Југославије. Тако је овај божји службеник игром судбине био сведок и настајања и нестајања јужнословенске државе.

Службу Богу, Цркви и народу започео је као ђакон, наставио као парохијски свештеник. Када је изабран за викарног епископа, замонашен је и потом рукоположен у чин јеромонаха, касније произведен у чин архимандрита. Потом је изабран за епископа Будимске а затим Жичке епархије. Упокојио се као (умировљени) патријарх српски.

Животопис патријарха Германа обилује бројним значајним догађајима и многим знаменитим личностима. Период у коме је столовао на трону првојерарха Српске православне цркве обележили су велико мешање државе у живот Цркве, одвајање дела Цркве у Народној касније Социјалистичкој Републици Македонији, црквени раскол започет званично у Сједињеним Америчким Државама и Канади, обнављање две богословије, обнова страдалих и зидање многобројних нових храмова, свестрана сарадња са другим православним црквама, врло тиражно црквено издаваштво...

***

Личност патријарха српског уједињује две прошле Патријаршије – јужну Пећку и северну Сремскокарловачку – са садашњом Београдском патријаршијом.

Архијереји окупљени у Светом архијерејском сабору представљају највише тело Цркве, коју још чине свештенослужитељи, монаштво и верни народ.

Патријарх је, као што је познато, по части први међу једнаким архијерејима.

Најважнија улога првосвештеника је да буде „мостоградитељ“ кад је реч о међуљудским односима.

Власт првојерарха прелази државне границе и досеже свуда где је присутна Српска православна црква, од Америке на западу до Новог

Зеланда и Аустралије на истоку, од Јужне Африке на југу до Скандинавије на северу.

Историјско искуство сведочи колико је незахвално водити Србе, како је тешко остварити јединство и слогу народа. Уосталом, не одајемо ли ми Срби пуно признање човеку тек по његовој смрти. Тада кажемо: Слава му!

Патријарх Герман Ђорић (1958–1990) заслужује уважавање из више разлога. Између осталог, и по оној библијској: „Немој псовати судија, и о старешини народа својега не говори ружно“. (II књига Мојсијева 22:28).

Целокупну оцену о једној историјској личности, какав је патријарх Герман несумњиво био, тешко да могу непристрастно изрећи његови савременици. Они морају да уважавају процесе и људе свог времена. Патријарх Герман може да сведочи о јавним делима које једна личност чини са места на лествици.

Према оцени његових бројних савременика, патријарх Герман је био неуморни служитељ олтара, администратор, задужбинар и одушевљени проповедник јединства свих Срба, свих православних и свих људи добре воље.

Мада, ваља напоменути да су се за његова живота могле чути и извесне оптужбе, чак и од људи за које су сматрали да га познају. Сада, када се те оптужбе сагледају са разних аспеката, може се поуздано рећи да су, углавном, биле неутемељене и могу се сврстати у домен идеологије. Управо због постојања супротстављених мишљења и опречних ставова и у овом случају била је нужна историјска дистанца за право разумевање времена и људи.

Двадесет година по силаску патријарха Германа са трона првог свештенослужитеља Српске православне цркве, чини се да је довољно да зналци и стручњаци покушају да изнесу мериторне оцене и просудбе ове личности и његовог доба.

***

Биографија као жанр заснива се, између осталог, на мемоарима, исповестима, дневницима, биографским есејима, литерарним портретима, писмима, записницима са састанака и тако даље. Садржај и обим тог материјала утичу пресудно на квалитет и свеобухватност саме биографије.

Готово да и није могуће дати комплетну слику једне историјске личности, нити свести његов животни учинак. Прихватимо ли тврдњу да биографију чини ниска догађаја од рођења до смрти одређене личности, онда она мора да садржи релевантне чињенице, од тога шта је та особа казала, па и мислила и осећала, ако је то остало записано, а преко описа друштвеног контекста, до прецизних података о каријери, духов-

ном животу, односима са другим људима и тако даље. Наравно, потребно је много одрицања да би била прикупљена сва та неопходна факта.

Мада коначан суд историје не постоји, на стварању услова за изрицање оцене о неком добу, догађају или личности ради низ генерација историчара. И свака долазећа генерација доноси нешто ново – расветљава и/или замагљује ранија сазнања.

Биограф у свом истраживачком послу наилази на бројне тешкоће различите природе – што субјективне, што објективне. Лако се може десити да, свесно и/или несвесно, постане пристрастан, што умањује валидност његовог текста.

Биографија првосвештеника Српске православне цркве уско је повезана са историјом те институције, њених врховних тела, местом Цркве у друштву, њеним односом према државним властима, међусобним односима архијереја и тако даље.

Првојерарху, хтео то или не, припада значајна улога у политичком животу чак и у комунистичком режиму, у коме је, у прве две-три деценије постојања Југославије, Црква била скрајнута на друштвене маргине.

Патријархови поступци и одлуке, и кад је реч о патријарху Герману, нужно изазивају будну пажњу и реакције јавности, посебно у временима криза којима Југославија, нажалост, није оскудевала.

***

Био сам свестан свих услова, могућности и ограничења када сам приступао раду на овом животопису. Био сам свестан чињенице да нећу моћи да обухватим сасвим целовиту слику о животу и служби патријарха Германа. Хтео сам, међутим, да у овом делу бар саберем бројне чињенице о првосвештенику о коме су савременици изрицали супротне оцене у распону од „црвени патријарх“ до „добри пастир свом стаду“!

У трагању за литературом и документарним изворима који би ми помогли у научноистраживачком раду на стварању целовитије биографије патријарха Германа, „орао сам и преоравао, копао и прекопавао, мучио се и довијао, како сам знао и могао“, баш као према епитафу што га за себе састави велики јерарх Српске православне цркве, митрополит скопљански Јосиф Цвијовић.

На крају, задатак историчара и није да процењује колико ће његов рукопис допринети објашњењу и разрешењу непознаница и недоумица о времену и догађајима из животописа патријарха Германа, а који су били од великог значаја по Српску православну цркву и Српство уопште. Сматрао сам својом дужношћу да прикупљањем и објављивањем непознатих и знаних чињеница на једном месту, покушам да допринесем разјашњењу одређених збивања, личности из његовог доба.

Читаоци ће на крају просудити да ли сам се показао на висини задатка кога сам себи поставио, а зарад осветљавања једног човека и јед-

ног периода Цркве који заслужују пажњу не само црквених хроничара.

Унапред признајем, без намере да се правдам, да овај текст не чини равномерну целину, јер то напросто није било могуће остварити из више разлога. Један је, свакако, недостатак али и недоступност архивске грађе, а други историјски контекст одвајања делова Српске православне цркве у Македонији и Сједињеним Америчким Државама.

Истраживање једне тако комплексне теме, као што је биографија патријарха Германа, захтева „урањање“ у готово све значајније архиве у већим градовима некадашње Југославије. То је посао за читав тим истраживача и захтева много новца и времена. Ја новца нисам имао, што је у складу са искуствима мојих претходника на сличном послу. Тако су и угледни теолог и историчар др Ђоко Слијепчевић и правник и историчар Лазо М. Костић готово у свакој својој књизи били „принуђени“ да се захваљују појединцима добре воље који су помогли да њихови рукописи буду штампани и у форми књиге.

Међу људима који би без по муке могли материјално подржати моје истраживање, нисам наишао на такве појединце добре воље. Ипак, захвалан сам неким другим људима који су показали пуно разумевање за оно што радим и подржали ме у оквирима својих могућности: о. др Лука Новаковић, о. Радивоје Панић, о. Вајо Јовић, о. Жарко Аничић и синови, проф. др Љубодраг Димић, Небојша Рудан, Никола Милованчев и Душан Кошутић.

О архивама

Детаљни преглед архивске грађе некадашње савезне и Комисије за верска питања извршног већа Србије указује на чињеницу да много тога недостаје. Тако, на пример, нема свих бројева *Билтена* који је објављивала, додуше у ограниченом броју примерака, Савезна комисија за верска питања. Нема ни специјалних билтена које је приређивала новинска агенција Танјуг, који су веома захвални извори података. Нема ни свих копија писама упућиваних другим државним институцијама, па би оригинале требало потражити у архивама републичких комисија за верска питања или Државног секретаријата за иностране послове, или можда на неком другом месту под условом да они постоје.

Све то неминовно се одражава на садржај ма ког научно-истраживачког рада писаног с претензијом да да потпунију слику значајне црквене личности као што је првосвештеник Српске православне цркве.

Истраживао сам у неколико архива у Београду, прегледао бројне фондове, листао архивски материјал разне провеинијенције и покушавао да се према њему поставим као професионални истраживач-историчар. Нисам имао разлога да сумњам у аутентичност, веродостојност и

оригиналност архивске грађе коју сам држао у рукама. У неколико случајева морао сам да се запитам како се два-три веома битна документа нашла у гомили готово неважних папира и то на местима којима не припадају ни по ком основу. Осим, уколико их је неко, ко је добро упућен у њихов садржај, намерно ту „затурио“! Пример за то су квалификације и својеврсне оцене службеника Савезне комисије за верска питања које су они састављали о појединим архијерејима Српске православне цркве, у првом реду о патријарху.

Највише архивске грађе нашао сам у Архиву Југославије и Архиву Србије, разврстане у неколико архивских фондова.

Наравно, обратио сам се и Светом архијерејском синоду Српске православне цркве с молбом да ми омогуће приступ њиховом архиву. Дозволу нисам добио.

Како Закон о архивама прописује временску дистанцу од 30 година, нисам био у могућности да у поменутим архивима погледам грађу насталу у периоду 1980-1990. године. Сматрајући да у тој грађи вероватно нема нечега што би се могло подвести под термин државне тајне, обратио сам се надлежном министарству и замолио да ми се, на основу дискреционог права, омогући преглед. Ни ту дозволу нисам добио.

Познато ми је да у архивима некадашње Службе државне безбедности Министарства односно Савезног секретаријата за унутрашње послове и Службе за информације и документацију Министарства односно Савезног секретаријата за иностране послове похрањена грађа која би могла да осветли и да сасвим нова тумачења појединих догађаја и личности, од данас постојећих. На пример, о америчком расколу, о плану за стварање такозване Југословенске православне цркве са шест митрополија и тако даље, и тако даље. И ова моја молба за приступ архивима је одбијена.

Познато ми да су поједини службеници савезне и Комисије за односе са верским заједницама Извршног већа Србије изнели одређену документацију којој се потом губи траг. Оно мало што је остало смештено је у згради Владе Србије. И то је недоступно истраживачима. Наводно, нема одговарајуће законске регулативе која би им омогућила приступ!

I ПОГЛАВЉЕ

ИСТОРИЈСКИ ОКВИР

Црква је, по своме учењу, божја установа и није орган ниједне државе. Ипак, она учи да се мора поштовати правни поредак у држави, ма какав он у датом тренутку био, јер „нема власти, а да није од Бога; Бог је поставио власти које постоје“. У Новом завету пише да је апостол Павле тражио да се „сваки човек покорава претпостављеним властима“ (Рим 13,1). Поштовање овог начела омогућило је Цркви да живи и да се, мање или више, развија у свакој држави, без обзира на облик државног уређења.

Држава и Црква су као такве две различите институције. Хришћанска Црква је аутономна и има своје каноне вере и морала, сопствену управу, властиту јерархију која једина има право да решава по питањима вере, да поучава, свештенодејствује и управља у свом домену. Од државе, међутим, зависе грађански и политички положај припадника Цркве, као и вредност црквених закона и појединих свештенорадњи.

Српска православна црква има свој Устав и друге правне норме који регулишу односе унутар јерархије Цркве, као и однос према својим мањим целинама, епархијама, архијерејским намесништвима и парохијама. Као што држава има Скупштину, тако Црква има Сабор. Исто као што држава има Владу, тако Црква има Синод.

Однос између Цркве и државе одређује на који ће начин бити решавана питања од обостраног интереса, а на задовољство и једне и друге стране. Да би то било постигнуто потребно је да се њихове сфере рада и утицаја разграниче по природи и задацима сваке институције посебно, на чисто црквену и чисто државну.

Државној власти су и представници Цркве потчињени у свему ономе што подразумева цивилно право (ius civilis) и она има ингеренције да у тој области суди и пресуђује бранећи државне интересе, али би истовремено морала и да води рачуна о правима и интересу Цркве.

Држава и Црква егзистирају независно једна од друге. Иако делују у међусобној вези и, ваљало би, у узајамној равнотежи, свака институција је пуноправна у границама свог одређеног и аутономног делокруга.

Историја је показала сву узалудност потпуног „стапања“ Цркве и државе, као и њиховог потпуног одвајања.

Сфере рада и утицаја Цркве и државе једне на другу разграничавају се према њиховој природи, задацима и средствима. Нема,

међутим, правила према којима би ти односи увек и у свим приликама могли бити регулисани. Постоје само извесне основе и начела која омогућавају решавање тог питања.

Према Уставу Краљевине Србије, православна вера је у том периоду била промовисана у државну, па је као таква уживала законску заштиту. Државни закон је одређивао који су органи власти Цркве, каква су њихова права, организацију богословских школа и тако даље. Све црквене власти биле су под врховним надзором тадашњег министра просвете и црквених послова. Епископи, чланови и чиновници епархијских духовних судова, наставници веронауке у државним школама и војни свештеници сматрани су државним чиновницима и примали су плату из државне благајне. Из буџета државе финансиране су делатности богословских школа и црквених надлештава. Држава је прикупљала од пореских обвезника средства за парохијско свештенство, такозвани бир.

Светом архијерејском сабору било је препуштено питање унутрашњег црквеног уређења.

Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, проглашен 28. јуна 1921. (Видовдан), прокламовао је принцип равноправности традиционалних верских заједница и, сходно томе, више није било „повлашћених“. Српска православна црква била је једна од тих признатих верских заједница, којима је држава помагала у складу са бројним стањем и потребама њених припадника.

У Другом светском рату Српска православна црква је поднела огромне жртве и претрпела толика разарања да се од тога ни до данас није опоравила.

Комунистичка држава је, наравно, на религију гледала сасвим другачије од претходне краљевине. Комунистичко поимање Цркве блиско је теорији такозване правне државе која се појавила у Немачкој у другој половини XIX века. Према тој теорији, Црква улази у састав државе готово као корпорација са извесном аутономијом или самоуправом, чије границе одређује држава својим законима. Црква и држава су институције с различитим задацима и циљевима, свака од њих живи својим особитим животом и располаже сопственим средствима и начинима за постизање својих циљева. Тако Црква усмерава религиозно-моралну страну човекову, а држава установљава и одржава правни поредак у коме прокламује да неће постојати сметње на путу духовног развоја грађана. Стога држава својим прописима и законским одредбама одређује положај свих верских заједница, не само ради њихове слободе, него и ради сопствених интереса и права.

Први југословенски комунистички Устав, донет 31. јануара 1946, прецизирао је услове и принципе на којима се могу градити

односи државе и верских заједница. Устав је прокламовао слободу савести, а верске слободе третиране су у корпусу људских права, па отуда и уставно право сваког човека да се определи да ли верује или не верује.

Комунистичка револуција остварена у антифашистичком и грађанском рату радикално је, међутим, изменила однос државе и верских заједница. У новим друштвеним приликама у земљи, положај верских заједница регулисан је сваки пут Уставом који је у више наврата мењан. У том базичном правном документу формулисани су основни принципи: грађанима се гарантује слобода савести и вероисповести, Црква је одвојена од државе, а школа од Цркве, верске заједнице чије учење не противуречи Уставу слободне су у обављању својих религиозно-духовних обреда; забрањена је злоупотреба Цркве у политичке сврхе; верске школе за припрему свештеника су слободне у домену свог рада, али су под контролом државе; држава сходно својим проценама може да пружа материјалну помоћ верским заједницама.

Дата је пуна слобода делатности свим традиционалним верским заједницама и њиховим установама и обезбеђен им је потпуно равноправан положај у друштву. Држава је само контролисала и пратила њихов рад како нека од њих не би под видом религиозног изучавања спроводила противдржавну политику и водила акције против друштвено-политичких организација, политике „братства и јединства“ народа, самосталности и независности земље, принципа социјалистичке изградње, као и снажења и учвршћења одбранбених моћи земље.

Верске заједнице су формално биле слободне у домену својих унутрашњих послова. Држава је, с друге стране, имала право да захтева да о томе буде обавештена.

Контакти државних органа власти са појединим верским заједницама били су различити. Тако су, према појединим тумачењима, са Римокатоличком црквом били лошији, а са Српском православном бољи, очито због прилично негативне улоге римокатоличког свештенства током Другог светског рата.

Устав је сваком грађанину обезбедио слободу опредељења у погледу исповедања религије и гарантовао право свакоме који не верује у догме било које религије да не припада ниједној верској заједници. На тај начин, како је тумачено, била је обезбеђена слобода савести.

Верски обреди су такође били слободни и гарантовани законом. Законом је било прописано да ће бити санкционисано свако спречавање обављања тих обреда.

Верска штампа и верско васпитање исто тако су били слободни. Верницима су стављена на располагање сва правна средства уколико сматрају да је нарушена њихова слобода савести и слобода религиозних обреда, али Црква није смела да буде злоупотребљена у политичке свр-

хе, баш као што ни храмови, манастири и религиозна друштва нису смела служити политичким циљевима.

Гарантовање слободе савести и вероисповести потврђивало је став државе да је религиозно убеђење приватна ствар сваког појединца. Државу није интересовало у кога Бога грађанин верује или не.

Брак је уживао заштиту државе у складу са одговарајућим законом, на основу кога се сматрао пуноважним уколико је закључен пред одговарајућим државним органима. Да ли ће ступити у брачну заједницу пред свештеником било је препуштено вољи младенаца.

Матичне књиге вођене у црквеним општинама су, по завршетку рата, државне власти одузеле од управа верских заједница. Мада су много пута великодостојници Српске православне и Римокатоличке цркве тражили повраћај, то је учињено тек ових дана.[1]

У складу са југословенским Уставом, држава је могла да помаже верске заједнице. Покриће за то имала је у спроведеној експропријацији, аграрној реформи, национализацији и другим законским формама које су – одузимајући непокретности и имовину верским заједницама – Цркву довеле у положај зависности од државе. Држава је, истовремено, под видом помоћи верским заједницама спроводила своју политику: „У садашњим условима немогуће је применити принцип одвојености по коме је сама Црква дужна да решава своје проблеме. Зато, помоћ државе треба и даље да остане као успешно средство наше политике према Православној цркви.“[2] У том контексту треба посматрати и законску одлуку државе да половично дотира трошкове социјалног осигурања свештеника. Свештенство је тиме добило право на здравствену заштиту, право на материјално обезбеђење у случају привремене неспособности за посао, у случају болести, право на инвалидску и старосну пензију. И Српска православна црква је склопила са Савезним заводом за социјално осигурање уговор којим је обезбеђена социјална заштита свештеницима и члановима њихових породица.

Али, мимо Устава и закона, живот верских заједница текао је го-

1 После бројних захтева за повраћај матичних књига, Савезна комисија за верска питања је крајем 1969. затражила мишљење Савезног секретаријата за унутрашње послове. Њихов одговор је био сасвим јасан: „Колегиј Савезног секретаријата за унутрашње послове (на састанку од 17. новембра 1969. године) заузео је став да се матичне књиге вођене по ранијим прописима не враћају верским органима. Став Савезног СУП по овом питању је, према томе, идентичан са ставом Комисије за верска питања Савезног извршног већа“. Писмо Савезног секретаријата за унутрашње послове, Б-3 бр. 200-2-12 од 13. јануара 1970, републичким и покрајинским секретаријатима за унутрашње послове, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – Архив Југославије, фонд „Савезна комисија за верска питања, кутија 128 (у даљем тексту: АЈ, 144,..).

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 198 од 4. маја 1964, члановима – Архив Министарства за иностране послове, Политичка архива/1964, 93-5-451382 (у даљем тексту: АМИП, Па/.).

тово сасвим другачијим током, оптерећен свакаквим менама и променама, проблемима и неприликама.

За то време, Комунистичка партија, касније Савез комуниста Југославије, спроводила је антирелигиозну пропаганду све до окончања постојања југословенске државе. У том послу су им здушно помагале друге политичке и друштвене организације.

***

Држава је, у складу са својом комунистичком идеологијом и сувереном влашћу, а схватајући моћ религије и Цркве, покушавала и донекле успевала у томе да појединце из Цркве искористи за своје циљеве, проширујући и/или сужавајући њихова права.

Архијереји Српске православне цркве су брзо схватили да однос Цркве и државе није теоријско питање, већ егзистенцијално. Зато је Црква прилагођавала форму деловања према времену и приликама, али је основну идеју, која карактерише хришћанско учење и живу веру, морала неприкосновено да чува. Архијереји су били свесни да ниједна теорија о регулисању односа Цркве и државе не може важити за сва времена и прилике, него да се мора инсистирати на одређеним начелним гледиштима.

Комунистичка партија Југославије је још пре Другог светског рата пропагирала да је религијски или атеистички поглед на свет приватна ствар појединца и да припада домену личних слобода, али је у пракси чинила све да превлада управо атеизам.

Савез комуниста Југославије, као политичка партија на власти у једнопартијском режиму, мењао је донекле временом свој став према религији кроз постепено попуштање крутих идеолошких стега, да би на крају, немајући куд, прокламовано гледиште да нема никаквих сметњи да се човек-верник равноправно ангажује у социјалистичком животу у друштву кроз различите друштвене организације. Држава није оптерећивала великим условима верске заједнице кад је реч о њиховој унутрашњој слободи, али је строго пазила да је не употребе против државе. Нису изостајале у том погледу ни репресивне методе. Архијереји су, хтели не хтели, морали да прихватају социјалистичко уређење.

***

Патријарх Гаврило Дожић (1946-1950), у првим послератним годинама у којима су се многи свештенослужитељи тешко сналазили, и патријарх Викентије Проданов (1950-1958), првосвештеник који је имао снаге да уведе нови, нешто другачији стил у руковођењу Српском православном црквом у прилично мукотрпним временима, били су првојерарси из чијег се искуства могло прилично тога научити. Деловање те двојице патријараха, као и патријарха Варнаве Росића

(1930-1937), који је мимо своје воље био увучен у такозвану Конкордатску кризу 1937. године, борбу првенствено политичког карактера што је уздрмала Краљевину Југославију, представљала су добру основу која је омогућила патријарху Герману Ђорићу да на прави начин схвати бреме времена и услове који су тада одређивали живот Српске православне цркве и у складу с тим формира свој однос према држави.

Патријарх Герман је временом схватио да се и пред Црквом и пред државом постављају одређени заједнички задаци и интереси. Он се, као мало других првосвештеника, управо због тадашњих околности, толико пута нашао у искушењу и на проби. Стога на његова извесна попуштања и компромисе на које је пристајао у односу са властодршцима комунистичког режима не би требало гледати као на последицу личне неспособности, већ и првенствено као на мудрост у датом тренутку испољавања државне моћи. Учинак његовог столовања на трону првојерарха Српске православне цркве не може се зато ни сада сагледати простим сабирањем тренутних резултата већ промишљенијим осврtом на његово вишедеценијско ангажовање. Држава, примера ради, у којој је деловао, није се мењала само по имену већ и суштински – од чврсте федерације ка конфедерацији. Ма како та чињеница у историјским документима заузимала мало простора, Југославија из 1945, када је успостављен комунистички режим, она из 1958, када је епископ жички Герман Ђорић изабран за патријарха, она из 1980. године, када је умро њен властодржац Јосип Броз Тито, и она из 1989. у време прославе 600-годишњице Косовске битке, ни у ком случају није била увек иста Југославија.

***

Комунистичка Југославија је од краја Другог светског рата мењала име више пута: 7. марта 1945. проглашена је Демократска Федеративна Југославија, 29. новембра 1946. Федеративна Народна Република Југославија, а 7. априла 1963. Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

Југославија је по друштвеном уређењу била република са председником на челу. До 1980. то је био Јосип Броз. После њега, у историјском контексту, владало је, кратко, осмочлано Председништво које су чинили представници република и покрајина, чији су се чланови смењивали 15. маја сваке године као председници.

На самом почетку нове државе, врховну извршну власт представљао је Министарски савет, потом је то била Влада, а од 1953. године Савезно извршно веће.

Чланове Савезног извршног већа бирала је Савезна скупштина на предлог председника Републике.

Свака република и покрајина је имала своје Извршно веће, чије су чланове бирале републичке и покрајинске скупштине.

Савезно извршно веће су чинили савезни секретари (министри) – за народну одбрану, за иностране послове, за унутрашње послове, за финансије и робни промет, затим председник Комитета за спољну трговину и челници 12 секретаријата (управе, дирекције, управне установе, инспекторијати и комисије). Та организациона шема је донекле промењена после доношења Устава, прво 1963, па 1974. године. Једна од комисија била је и Комисија Савезног извршног већа за верска питања, познатија као Савезна комисија за верска питања.

Југославија није била вишестраначка држава. Постојала је само Комунистичка партија Југославије, то јест њени републички и покрајински огранци, касније преименована у Савез комуниста, који су чинили републички и покрајински делови готово потпуно независни један од других.

Јосип Броз је био доживотни генерални секретар односно председник Комунистичке партије касније Савеза комуниста. После његове смрти, на тој функцији смењивали су се представници република и покрајина.

Комунистичка Југославија проглашавала је неколико пута највиши правни акт: први Устав донет је 31. јануара 1946, други је под именом Уставни закон проглашен 13. јануара 1953, трећи 10. априла 1963. и четврти 21. фебруара 1974.

Југославија је била федерација састављена од шест република и две покрајине, обе у саставу Србије. Савезни Устав из 1974. године – сада се то са сигурношћу може констатовати – покренуо је процес конфедерализације и он је на концу завршен грађанским ратом који је окончан 1999. распадом државе и окупацијом Косова и Метохије од снага НАТО-а.

Државни касније Савезни секретаријат за унутрашње послове готово две деценије од рата био је посебна (партијска) институција. Кључно место у њој имала је Управа државне безбедности (Удба, настала 1946. из Одељења за заштиту народа, познатијег као Озна). Удба је после спорне смене Александра Ранковића са њеног чела 1966. године реорганизована и добила ново име: Служба државне безбедности (СДБ).

Удба се бавила, између осталог, и „унутрашњим непријатељем“, емиграцијом, страним обавештајним службама и имала је одељење технике за праћење и прислушкивање.

Служба државне безбедности је 1967. такође федерализована, односно свака република и обе покрајине формирале су своја одељења. Савезни СДБ је деловао на федералном нивоу, али су му непрестано умањивана овлашћења у корист републичких и покрајинских делова.

У обе институције, Удби и СДБ-у, постојали су оперативци

задужени за праћење активности верских заједница, такозвана Верска Удба. Успут, ваља имати на уму да су сви председници Државне односно Савезне комисије за верска питања били партизански официри, чланови Партије, од којих само један није имао чин генерала.

У савезној Верској Удби један од значајнијих личности био је партизански ратни официр, потпуковник Крсто Лековић, службеник Секретаријата за унутрашње послове.

У Србији је то био (такође партизански официр) Милан Вилић, а затим Милорад Јефтовић...

Српска православна и Римокатоличка црква са својим свештенослужитељима представљале су традиционалне друштвене институције, па су комунистичке власти од почетка гледале подозриво на њих као на непомирљиве противнике новог поретка.

Удба и СДБ су, нема сумње, имале своје сараднике и међу архијерејима, свештеницима и монасима, а најревноснији су били припадници свештеничких удружења, запослени у богословијама, па и на Богословском факултету. И у самој Патријаршији, као и у околини патријарха, било је сарадника тајне службе из чега следи закључак да је Верска Удба била упозната готово са свим што јој је могло бити интересантно у делокругу рада по том питању![1]

По простој подели коју је установила власт, свештенослужитељи су били према том одређењу „напредни“ и „реакционарни“. Међу архијерејима није било учесника Народноослободилачког рата, али је међу партизанским борцима било свештеника, и они су наравно били „напредни“. Сви други су били реакционарни.

Иако је свештенство у Југославији на разне начине било контролисано (и каналисано кроз свештеничка удружења), то није било тако лако остварити у дијаспори.

Српска политичка емиграција и готово сви свештеници у иностранству сматрани су махом за непријатеље комунистичке „нове“ Југославије. Ту, можда, треба тражити корен идеје стварања раскола у Српској православној цркви.

***

Савезно извршно веће је 18. јула 1959. сачинило смернице своје политике према верским заједницама у Југославији.[2] После набрајања уставних начела и законске регулативе која се односи на делокруг дело-

1 На жалост истраживача, документација које су службе прикупљале у вези са Српском православном црквом још није доступна. Професионално коришћење те архивске грађе употпунило би слику живота Српске православне цркве. Željko Bartolović, *Probušena mantija*, Osijek 2004.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-243/1 од 14. септембра 1959, генералном секретару Председника Републике – АЈ, 836, II-10.

вања верских заједница, следи констатација да је држава своју политику доследно спроводила што је резултирало успостављањем међусобно релативно добрих односа, а у закључку је истакнуто да је „знатно смањен и сужен утицај најреакционарнијих елемената у верским заједницама и да њихов утицај и даље слаби“. Општи процес напретка и побољшање материјалне основе у друштву допринели су ширењу просвете и културе што је, уз појачано пропагандно деловање политичких организација, знатно утицало на верски живот. Без обзира на постигнуте резултате, Савезно извршно веће је закључило да треба и даље наставити са истом политиком. „Односи цркве и државе су доста сложени и осетљиви, те правилном спровођењу политике у овој области треба надлежни органи и политичке организације да посвете пуну пажњу. При томе треба увек имати у виду политичку страну ових питања и настојати да се она не решавају административним мерама кад год то није нужно. Ово, поред осталог због тога, што се таквим мерама не могу постићи ефикаснији резултати у развијању оних позитивнијих тенденција у редовима цркве у новим друштвено-политичким условима, а тиме и развија нормалније односе са државом.“

Оцењено је да и тај развој добрих односа не погодује појединцима који, како се наводи, не прихватају политичку реалност и према таквима се на одговарајући начин треба поставити у оквиру закона.

„У пореској политици, како према појединим свештеницима, тако и према цркви као целини, потребно је спроводити доследне законске одредбе о опорезивању цркве и свештеника и код тог опорезивања не правити разлику... Тамо где на ширем подручју услед ратних разарања нема цркве или где су цркве угрожене од пропадања, потребно је да републички органи постепено и организованије омогуће давање потребних одобрења и дозвола, како не би долазило до непотребних приговора или незадовољстава верских заједница и верника и до појаве да цркве услед вишегодишњег неодржавања претстављају јавно ругло.“

Посебан део смерница био је посвећен архијерејима. Констатовано је да нису сви архијереји следили патријарха Викентија Проданова у његовој политици према држави. Било је, наиме, и оних који су сматрали да се треба изборити за бољу позицију од постојеће – стећи више независности, поготову материјалне. У том контексту поменут је епископ бањалучки Василије Костић.[1]

С друге стране, претерана сервилност појединих архијереја према представницима државне власти као да је ишла на руку патријарху

1 Он је, наводно, изјавио да је сукоб Српске и Македонске православне цркве, на неки начин и сукоб Српске православне цркве и државе, али и прилика да Црква докаже самосталност, да је чиста и на светосавском путу, а не спроводник комунистичке политике. Епископ као да није био свестан времена и снаге тадашњег државног система.

који је умео да то вешто користи за добробит Српске православне цркве.

Одлагање појединих започетих послова и наметнутих обавеза показали су се као веома делотворни. То се најбоље видело на примеру реализације државног пројекта званог Македонска православна црква. Додуше, и помоћ појединих сестринских православних цркава била је у том случају добродошла.

Без обзира на то што је све полуге власти држала у својим рукама, држава није била у стању да тај посао приведе крају. Могла је само да прихвати закључке као што је следећи: „Однос између ове две верске заједнице у супротности је са основним принципима на којима се заснива наше социјалистичко друштво. Он је исто тако у супротности са савременим односима међу верским заједницама уопште, јер представља једини у читавом свету пример такве нетолерантности и искључивости.“

II ПОГЛАВЉЕ

СВЕШТЕНИК И ЕПИСКОП

2.1. Парохијски свештеник

Михаило Ђорић завршио је Богословски факултет у Београду и запослио се као учитељ. Оженио се Цветом са којом је добио синове Љубодрага[1] и Хранислава и кћерке Радојку и Радмилу.

Хранислав Ђорић је, према краткој биографији објављеној у службеном гласилу Патријаршије, рођен 7. августа 1899. године.[2]

У текстовима свештенослужитеља који су се бавили животом и радом патријарха Германа, запажају се различити датуми његовог рођења. По једној групи аутора, Хранислав је рођен 7/20. августа 1899. године.[3] Други кажу да је рођен 6/19. августа.[4] Има и оних који у једном тексту наводе један, а у другом други датум.[5]

Место рођења није спорно: Јошаничка Бања!

Када је реч о хронологији, нису спорни ни следећи догађаји из његовог живота. Хранислав је имао осам година када му је умро отац (1907), а непуних петнаест када су му умрле мајка и сестра Радојка (1914). Остало је забележено да је све троје покосила иста болест – туберкулоза.

---

1 Љубодраг–Љупче Ђорић је завршио Медицински факултет. Био је ожењен Францускињом Емом, у браку нису имали деце. – *Аутобиографија Саве Банковића протојереја- -ставрофора, Чикаго 2007,* стр. 72.

2 *Гласник - Службени лист Српске Православне Цркве, 9/1958,* стр. 170.

3 Сава епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996, стр. 133 (у даљем тексту: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*...); Епископ Сава, „Епархије и епископи 1920-1970“, *Српска православна црква* 1920-1970, Београд 1971, стр. 495; Сава епископ шумадијски, „Герман Ђорић – патријарх српски“, *Енциклопедија православља,* I, Београд 2002, стр. 433-434; Овај датум је навео и Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, III, Београд 1991, стр. 214.

4 *Патријарх српски Герман – Споменица поводом двадесетогодишњице његовог патријаршке службе* 1958-1978, Београд 1978, стр. 5 (у даљем тексту: *Патријарх српски Герман – Споменица*...); Милан Д. Јанковић, *Патријарх Герман у животу и борби за Спомен-храм*, Београд 2001, стр. 25 (у даљем тексту: М. Д. Јанковић, *н. д*,); Божидар Ковачевић, „Српски патријарси последњих педесет година“, *Српска православна црква* 1920-1970, Београд 1971, стр. 479; Светислав Спасојевић, *Српски патријарх Герман – Ја и комунисти*, Београд 1990, стр. 3 (у даљем тексту: С. Спасојевић, *н. д,*).

5 Реч је о протојереју др Предрагу Пузовићу, професору Богословског факултета: „Герман (Ђорић) патријарх српски“, *Прилози за историју Српске православне цркве*, Ниш 1997, стр. 330-331; „Герман (Хранислав) Ђорић“, *Срби који су обележили XX век – Биографски лексикон пет стотина личности*, Београд 2006, стр. 159.

У јесен 1915. године, у време Првог светског рата, када је српска војска почела да се повлачи из Србије, Хранислав је кренуо стопама старијег брата Љубодрага, војника од прве ратне године, али га је вратио један војник рекавши му да се у рат не иде го, бос и без хлеба. Вратио се са обала Западне Мораве у родно село. Ратне године је провео са сестром Радмилом у Великој Дренови.[1]

Хранислав Ђорић је започео основну школу у Великој Дренови, где му је отац био парох, а завршио у Крушевцу. Богословију, која је трајала девет година, започео у Београду, а завршио у Сремским Карловцима 1921. године. На Богословском факултету у Београду је дипломирао 1942. године.[2] Говорио је два страна језика.

Оженио се 1924. године Десанком. У браку су добили троје деце – синове Михаила и Властимира и кћерку Јованку.[3]

Епископ жички Јефрем Бојовић 1924. године га је рукоположио у чин ђакона и поставио за писара Духовног суда и за придворног ђакона.[4] У исто време предавао је веронауку у гимназији у Чачку (1925-1927).

Према званичној биографији, „године 1927. напустио је административну службу из здравствених разлога“.[5]

---

1 С. Спасојевић, *н. д*, стр. 5.

2 *Гласник*.., 15/1942, стр. 92. Током октобарског испитног рока 1942. године на Богословском факултету дипломирао је 21 студент: Светозар Милошевић, Радивоје Милановић, Живојин Стојановић, Бошко Живадиновић, Милоје Радосављевић, Стеван Боца (потоњи епископ Стефан), Јордан Пантић, Војислав Митровић (потоњи епископ и митрополит Владислав), Димитрије – Прохор Јакшић, Хранислав Ђорић, Душанка Живковић, Доситеј Стојковић (потоњи епископ и архиепископ самопроглашене Македонске православне цркве), Живан Стефановић (потоњи секретар Синода), Миодраг Ђурић, Миливоје Станковић, Крстивоје Котур, Олга Потапова, Гојко Стојчевић (потоњи епископ и патријарх Павле), Светозар Журановић, Стеван Бранковић и Борислав Бајић.

3 Нејасно је зашто поједини аутори и даље прећуткују тачан број деце Хранислава, односно Германа, Ђорића као што је то урађено у тексту „Патријарх Герман“, објављеном у „*Политици*“ 1. јуна 1982: „Када му је 1937. умрла жена, с којом је имао сина и кћерку, Хранислав Ђорић се замонашио“. И у чланку Светислава Спасојевића, у антрфилеу, објављен је идентичан текст – „Свака екстремност наноси штету“, *Нин*, Београд, 18. мај 1982. Вероватно је раније ауторе водило идеолошко опредељење, јер су старијег сина Михаила стрељали комунисти 16. јуна 1945. у Загребу као припадника Југословенског народног покрета Збор.

Можда су потоњи аутори преписивали податке из званичне (непотпуне) биографије. Видети: С. Спасојевић, *н. д*, стр. 31. „Патријарх Герман“, *Политика*, 1. јун 1982. Слободан Ређић је тврдио да су обојица синова Хранислава Ђорића били ухапшени као припадници Добровољачког корпуса у борбама против једне партизанске дивизије али да је убијен само Михаило негде на путу између Кочевја и Загреба – Слободан Ређић, „Герман Ђорић: црвени патријарх или Ганди са Балкана“, *Нин*, Београд, 31. август 1990, стр. 44.

4 *Преглед цркве епархије жичке,* бр. 12, Чачак 1924, стр. 302.

5 *Гласник*.., 9/1958, стр. 170-171.

„Хранислав Ђорић, ђакон и врш.(илац) дуж.(ности) писара жич.(ког) дух.(овног) суда рукоположен је у чин свештеника и постављен за пароха упражњене парохије миоковачке у ср.(езу) љубићком.“[1] Ту је служио до 1931. године, када је, по сопственој молби, премештен на упражњену II врњачку парохију.[2]

Нема много објављених чињеница о парохијској служби тог угледног свештеника.[3] Зна се да су га у Великој Дренови звали „поп Ниса“ а у Врњачкој Бањи „поп Храна“.[4]

О пароху врњачкобањском објавио је сећање Душан Чкребић, српски политичар из комунистичког времена: „Добро се сећам тог тада релативно младог маркантног и наочитог свештеника Хранислава Ђорића, који је имао тако прекрасан глас да се сва врњачка црква орила када је он служио службу Божију. Заправо, врњачка црква имала је два пароха, старијег Милана Ржаничанина[5] који је тада већ био прота и знатно млађег Хранислава који је био и парох за Ново Село које тада није имало своју цркву... За разлику од Ђорића који је био скроман, вредан, врло образован и који је свој позив православног свештеника схватао на најбољи начин којим је подизао углед Српској православној цркви код народа и кога смо сви ми и мали и одрасли обожавали, прота Ржаничанин био је ипак другачије природе.“[6]

Епископ жички Јефрем Бојовић се хвалио да су му Алекса Тодоровић и Хранислав Ђорић два најбоља свештеника у епархији. Говорило се да је Хранислав Ђорић био један од најинтелигентнијих свештеника, да је врло лепо служио и био запажен као говорник.[7]

Уређивао је *Преглед цркве епархије жичке*, службено гласило Епархије жичке. Уредио је три годишта (1934, 1935. и 1936) календара *Свети Лазар*.

Тадашњи епископ жички Николај Велимировић 1936. доделио му је протојерејски чин. Две године касније, епископ му је дао канонски от-

1 *Преглед цркве жичке епархије*, бр. 11 и 12, Чачак 1927, стр. 246.

2 *Преглед цркве жичке епархије*, бр. 3 и 4, Чачак 1931, стр. 82.

3 С. Банковић, *н. д*. Тешко је одговорити зашто о томе времену писаног трага није оставио ни Милан Д. Јанковић, блиски сарадник патријарха Германа. Има само неколико реченица о том периоду у фељтону Ђорђа Поповића „Герман – Свећа између земље и неба“, *Вечерње новости*, 9. септембар 1991.

4 С. Спасојевић, *н. д,* стр. 5 и 10; Душан Чкребић, *Између памћења и заборава*, Нови Сад 2009, стр. 495 (у даљем тексту: Д. Чкребић, *н. д*,).

5 После двадесетак година, Хранислав тада епископ жички Герман, одликовао је 11. априла 1957. пензионисаног проту Милана Ржаничанина, „пароха врњачког у пензији“, правом ношења напрсног крста – *Гласник*.., 9/1958, стр. 183.

6 Д. Чкребић, *н. д*, стр. 496. Свештеник Сава Банковић, познаник Хранислава Ђорића, написао је доста негативног на његов рачун. – С. Банковић, *н. д*, 78-80.

7 С. Банковић, *н. д*, стр. 80.

пуст за прелазак у Архиепископију београдско-карловачку.

Фебруара 1936. постао је удовац – супруга Десанка умрла је у 28. години.[1]

Службено гласило Патријаршије је објавило: „Одлуком Светог Архијерејског Синода СБр. 5022/Зап. 1381 од 17/30. августа 1938. г., постављен је за референта Светог Архијерејског Синода о. Хранислав Ђорић, парох у Врњцима.“[2] То је значило прелазак у Београд, и службу у Патријаршији.

Други светски рат у Краљевини Југославији започет 6. априла 1941, Хранислав Ђорић провео је у Београду. Подручје његовог службовања је Великомоштаничка парохија.[3] Архива те црквене парохије нестала је у ратним данима, а оно што је преостало преузеле су државне власти 1949. приликом широке акције одузимања матичних књига. Због тога није могуће реконструисати свештеничку службу проте Хранислава Ђорића у Великој Моштаници.[4]

2.2.1. Викарни епископ моравички

Поштујући устаљену процедуру и обавезе према државним властима, Синод је о одлуци о почетку седница редовног Сабора за 31/18. маја 1951. обавестио и Државну комисију за верска питања.[5] Да би обезбедио присуство свих епископа, и овом приликом је, као и претходних година, Синод затражио помоћ око издавања улазних виза епископима који су боравили у иностранству, поменувши жичког Николаја Велимировића, далматинског Иринеја Ђорђевића и америчко-канадског Дионисија Миливојевића. Државна власт је имала очито разлога да ништа не предузме по тој молби и није удовољила Синоду, који је, по свој прилици, унапред знао да ће тако бити. Али, процедура је процедура!

Државна власт је, као и у ранијим приликама, уз то желела да зна који је дневни ред заседања и до каквих ће персоналних промена доћи међу архијерејима, па су њени високи чиновници повремено свраћали код патријарха Викентија.

На седници Сабора 12. јуна 1951. попуњене су упражњене епархије и изабрани нови архијереји: епископ зворничко-тузлански Некта-

1 О времену и разлозима смрти супруге Десанке постоји само једна верзија. У њој се тврди, да је умрла приликом порођаја четвртог детета – С. Банковић, *н. д*, стр. 84.

2 *Гласник*.., 30/1938, стр. 762.

3 Ђорђе Поповић, „*Герман – Свећа између земље и неба*“, *Вечерње новости*, 8. септембар 1991.

4 Из разговора аутора са парохом великомоштаничким протом Радованом Вучинићем, о Никољдану 2010.

5 Писмо Синода, бр. 1098/зап. 232 од 14/1. априла 1951, Државној комисији за верска питања – АЈ, 144, 4-84.

рије Круљ за митрополита дабробосанског, епископ горњокарловачки Никанор Иличић за сремског, епископ викарни моравички Хризостом Војиновић за будимског, епископ викарни топлички Висарион Костић за банатског, епископ викарни марчански Емилијан Мариновић за пакрачког, протосинђел Симеон Злоковић, ректор богословије Свети Сава у манастиру Раковица, за епископа горњокарловачког и архимандрит Лонгин Томић, настојатељ манастира Беочина, за епископа захумско-херцеговачког. Истога дана изабрани су нови викарни епископи: архимандрит Доситеј Стојковић, управник Патријаршијског двора у Сремским Карловцима, са титулом епископ топлички и протојерej Хранислав Ђорић, удови свештеник, референт Светог архијерејског синода, са титулом епископ моравички. Сабор је умировио викарног епископа хвостанског Варнаву Настића.[1]

По устаљеном обичају, Синод је 15. јуна обавестио Државну комисију за верска питања о тим одлукама.[2]

У складу са црквеним канонима и устаљеној пракси, удови свештеник, који је требало да преузме трон епископа, морао је да најпре буде замонашен, потом произведен у чин архимандрита и на крају би било обављано наречење, посвећење и устоличење.

Протојереја Хранислава Ђорића 7. јула 1951. замонашио је епископ шумадијски Валеријан Стефановић у манастиру Студеници, давши му име Герман, на успомену на великог првојерарха патријарха Германа Анђелића (1881–1888).

У чин архимандрита произвео га је епископ бањалучки Василије Костић пет дана касније, 12. јула.[3]

Архијерејска хиротонија (посвећење) архимандрита Германа Ђорића обављена је 15/2. јула 1951. у Саборној цркви у Београду. Посвећење је обавио патријарх Викентије, уз учешће епископа шумадијског Валеријана, сремског Никанора и бањалучког Василија.[4]

Новоизабрани викарни епископ је на Сабору добио задужење главног секретара Синода. Тај посао обављао је до Сабора 1956. године, то јест до избора за епископа жичког. За све то време уређивао је *Гласник Српске православне цркве*, службено гласило Патријаршије.[5]

---

1 *Гласник*.., 7-8/1951, стр. 66.

2 Писмо Синода, бр. 1679/зап. 391 од 15/2. јуна 1951, Председништву савезне Владе – АЈ, 144, 4-84.

3 *Патријарх српски Герман – Споменица*.., стр. 5; Сава епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 133; Треба поменути и нетачну тврдњу да се Хранислав замонашио „када му је 1937. умрла жена...“ – „Патријарх Герман“, *Политика*, 1. јун 1982.

4 *Патријарх српски Герман – Споменица*.., стр. 6; Сава епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 133; Б. Ковачевић, *Српски патријарси*.., стр. 479; М. Д. Јанковић, *Патријарх Герман*.., стр. 25.

5 Сава епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 133.

Као викар, епископ Герман је помагао у разним пословима патријарху Викентију и по природи обавеза био му близак и поуздан сарадник.

Синод је 10. септембра 1951. послао на пут епископа Германа и професора Богословског факултета др Душана Глумца ради прикупљања података о парохијама у Европи (Лондон, Париз, Минхен, Трст) и Америчко-канадској епархији Српске православне цркве. Посетили су и Светски савет цркава у Женеви.[1] У Америци, 26. октобра, како је остало забележено, састали су се са епископом Николајем. Био је то последњи сусрет епископа жичког и његовог некадашњег парохијског свештеника.

2.2.2. Епископ будимски

Када је Синод утврдио датум почетка редовног заседања Сабора (15. мај 1952), о томе је обавестио и Државну комисију за верска питања.[2] Милоје Дилпарић и Мирко Ћуковић, председник и секретар те комисије, 27. маја 1952, за време седница Сабора, посетили су патријарха Викентија. У разговору, патријарх је наговестио да би у Будимску епархију могао бити упућен викарни епископ Герман. Остало је сведочанство да гости нису коментарисали те речи.[3]

Дилпарић је и 31. маја разговарао са патријархом. О том сусрету је 2. јуна писмом обавестио генерала Љубодрага Ђурића и реферисао новости са Сабора.[4]

Очекивано, Сабор је 3. јуна 1952. године преместио епископа будимског Хризостома из Епархије будимске у Браничевску. Истог дана је изабрао новог епископа за упражњену Епархију будимску: био је то, као што је и најављено, викарни епископ моравички Герман Ђорић.[5]

Пошто није могао отићи у Мађарску, због неприхватања било ког српског архијереја од мађарске владе, епископ будимски Герман о повереној му епархији бринуо се из Београда.

Епископ будимски Герман одлуком Сабора 1953. добио је задужење да администрира и Епархијом жичком, иако она званично није била

1 Елаборат „Посета делегације Српске православне цркве Америци и Зап. Европи“ - АЈ, 144, 5-91; *Гласник*.., 7-8/1951, стр, 173-174.

2 Писмо Синода, бр. 928/зап. 187 од 1. априла/19. марта 1952, Државној комисији за верска питања – АЈ, 144, 5-103.

3 Службена белешка Милоја Дилпарића и Мирка Ћуковића о разговорима са патријархом Викентијем од 27. маја 1952. године – АЈ, 144, 6-112. На крају белешке, први пут, писало је: „Достављено: Другу Министру Ђурићу, УДБ-и, Архиви!“

4 Писмо Милоја Дилпарића, од 2. јуна 1952, генералу Љубодрагу Ђурићу – АЈ, 144, 6-112.

5 Писмо Синода, бр. 1578, 1579/зап. 413, 414 од 5. јуна/23. маја 1952, Државној комисији за верска питања – АЈ, 144, 5-103. Видети и: *Патријарх српски Герман – Споменица*.., стр. 5; Сава епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 133; Б. Ковачевић, *Српски патријарси*.., стр. 480; М. Д. Јанковић, *Патријарх Герман*.., стр. 25.

без свог епархијског архијереја Николаја. Био је и администратор Епархија будимљанско-полимске (1955) и рашко-призренске (1956–1957), које су биле удове у тим периодима.

Као администратор Епархије рашко-призренске, сходно потребама, премештао је монахе и монахиње из једног у други манастир, примао свештенослужитеље из других епархија, монашио искушенике и искушенице, одузимао свештеничке чинове после коначне пресуде Црквеног суда Епархије рашко-призренске и Великог црквеног суда и слично.[1]

***

Власт је била заинтересована за припрему заседања Сабора и 1953. године, на коме је, између осталог, требало изабрати нове чланове Синода с обзиром на то да је истицао мандат претходном сазиву.

Државна комисија за верска питања тражила је, уочи заседања Сабора, од професора Богословског факултета др Душана Глумца виђење могућих расплета на седницама што је он дописом и учинио 17. маја. Према тадашњем тумачењу Глумца, једно од најважнијих питања биће састав Синода у наредне две године. Сматрао је, како је навео, да епископа Германа треба удаљити од Синода, јер је он и „наредбодавац и чиновник-извршитељ“. Додао је да би тог епископа требало после годину дана упутити у епархију у Мађарској или га изабрати за далматинску, захумско-херцеговачку или будимљанско-полимску.

Према једном извештају државних органа, патријарх Викентије је на Сабору предложио да уместо митрополита црногорско-приморског Арсенија буде изабран епископ банатски Висарион, а да епископ Герман остане члан Синода макар још годину дана. И епископ бањалучки Василије указао је да избор на годину дана није примерен. Тако је епископ Герман поново изабран за члана Синода на период од две године.[2]

***

Са патријархом Викентијем епископ Герман посетио је 1955. године Грчку (Јеладску) православну цркву, острво Крф, Свету Гору и Хиландар, Солун и гробља српских ратника.

Када је епископ жички Николај 18. марта 1956. преминуо у руском манастиру у Саут Канаану, Сједињене Америчке Државе, где је држао предавање као професор богословије, Синод је о томе обавестио Савезну комисију за верска питања и наговестио да ће упражњеном епархијом привремено управљати епископ будимски Герман.[3]

1 *Гласник*.., 1/1958, стр. 3.

2 „Извештај о гласању на седници Архијерејског Сабора 3. јуна при избору епископа“ – АЈ, 144, 14-213.

3 Писмо Синода, бр. 554/зап. 139 од 20. марта 1956, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 17-232. (Сабор је на седници 1990. одлучио да посмртни оста-

Неименовани „познавалац“ личности архијереја и живота у Патријаршији начинио је службену белешку о епископима чије су епархије на територији Србије, наравно из свог угла и сходно својим интересовањима. Тако је, између осталог, написао: „Герман Ђорић, епископ будимске епархије и администратор жичке епархије. Члан је Синода и стално је у Београду. Држи се позитивно и подржава Патријарха.“[1]

Као епископ, Герман је заједно са банатским Висарионом, устоличио новог епископа бачког Никанора, у недељу 26. јуна, у Саборном храму у Новом Саду, после литургије, како је и уобичајено.[2]

Епископи Герман и Висарион 18. фебруара 1956. посетили су Савезну комисију за верска питања где су их примили Милоје Дилпарић и његов сарадник. Предали су неколико представки из Синода, између осталих, и епископа горњокарловачког Симеона о рушењу црквене куће у Сврачковом Селу[3] код Госпића. Жалили су се на високе порезе разрезане манастирима који су проглашени културно-историјским споменицима. Упутили су и молбу да држава врати епископске дворове надлежним архијерејима, као и зграду Богословског факултета где је била смештена државна болница, за потребе Богословије, јер услови за њен рад у манастиру у Раковици нису повољни. Епископ Герман је државне чиновнике том приликом обавестио и да је добио из Америке од епископа Николаја хиљаду долара, што је овај послао посредством једног радника Светског савета цркава. На крају је поменуо емисију Радио Београда „Весела вече“ у којој је поменут у шаљивом контексту.[4]

О (не)сагласности великодостојника Српске православне цркве

ци епископа Николаја буду пренети у Србију. То је учињено 1991. године: посмртни остаци сахрањени су у његовом родном селу Лелићу у цркви Светог Николе, личној задужбини – АСин, Записници, АСБр. 56/зап. 32, тачка 1 и 2 од 17. маја 1990 и Син. бр. 1575/зап. 1064 од 16. јуна 1990. године.)

Ни мртав, епископ Николај није дао мира државним органима у Београду. Стога су се припремали за случај да Николајева смрт доведе до извесног преокрета ситуације у Српској православној цркви која им не би била по вољи. Милоје Дилпарић отишао је, на вест о смрти, 20. марта, код патријарха Викентија, у његову резиденцију. О том разговору оставио је службену белешку: „Напоменуо је, даље, да епископ Герман као администратор епархије жичке мора дуже времена (нисам схватио колико) Николаја помињати приликом служења литургије“. „Забелешка о разговору са Патријархом Викентијем на дан 20. III 1956 г. од 17-18,30 часова у Патријарховој вили“ Милоја Дилпарића – АЈ, 144, 19-236.

1 Белешка „Кратки подаци за епископе са територије НР Србије“ од 13. јула 1954. године – АЈ, 144, 10-177.

2 Писмо Синода, бр. 1375/зап. 379 од 14. јуна 1955, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 13-201.

3 О овом и сличним случајевима видети у: Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године*, књ. 2, Београд-Книн 2001, стр. 738-946.

4 Белешка Милоја Дилпарића о разговору са епископима Висарионом и Германом, од 18. фебруара 1956. године – АЈ, 144, 19-236.

у том периоду сведочи и наредних неколико редака. Епископ захумско-херцеговачки Лонгин 18. фебруара 1955. у Савезној комисији за верска питања, саопштио је како је у Патријаршији чуо од једног службеника да се ради на решењу такозваног македонског црквеног питања и да би било пожељно да он оде за епископа у Македонију. „Епископ Лонгин је напоменуо да, ако је то тачно, он не би хтео ићи, јер у томе види планове епископа Василија и Германа, који њега као 'комунисту' желе да баце што даље." Дилпарић му је одговорио да о тим комбинацијама не зна ништа.[1]

После смрти епископа будимског Арсенија, 10. децембра 1963, „Свети архијерејски синод, својом одлуком број 3779/зап. 648 од 10. XII 1963. године, поверио је у администрацију упражњену епархију будимску Његовој Светости Патријарху српском Господину Герману."[2]

Као администратор, патријарх Герман је одликовао поједине свештенослужитеље вишим чиновима и похвалио чланове Српске православне црквене општине у Дески.[3]

Патријарх Герман тражио је почетком јула 1969. помоћ за Епархију будимску што је Савезна комисија за верска питања услишила па је новац почетком августа уплаћен.[4] Остао је запис да је 8. августа патријарх на томе захвалио.[5]

Одлука о разрешењу патријарха Германа обавеза да администрира Епархијом будимском донета је на Сабору 12. марта 1971. године када су те активности пренете на епископа бачког Никанора.[6]

2.2.3. Епископ жички

По обавештењу из Синода[7] да ће Сабор започети заседање 28. маја у згради Патријаршије, Савезна комисија за верска питања је, као што је у сличним приликама и до тада радила, почетком маја начинила за потребе највиших државних органа документ *Informacija o nekim*

1 Белешка Милоја Дилпарића о разговорима са епископом захумско-херцеговачким Лонгином, од 19. фебруара 1955. године – AJ, 144, 14-203.

2 *Гласник*.., 1/1964, стр. 2.

3 *Гласник*.., 1/1965, стр. 4.

4 Решење председника Савезне комисије за верска питања, Бр. 269 од 28. јула 1969. године – AJ, 144, 122-706.

5 Писмо Патријаршијског управног одбора, Бр. 3983 од 8. августа 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 122-706.

6 Писмо Синода, Бр. 870/зап. 112 од 12. марта 1971, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 133.

7 Писмо Синода, Бр. 833/зап. 195 од 21. априла 1956, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 17-232.

pitanjima u Srpskoj pravoslavnoj crkvi.[1] У њему аутор истиче да држава утиче на избор нових епископа како би складни односи са Црквом били настављени. Поменуо је у том контексту претпоставке о премештајима епископа у Епархију будимску, закључивши да тамо не сме отићи архијерej који ће радити против интереса државе.[2]

Имајући у виду сугестије изнете у том документу, а на основу дотадашњег искуства, представници државних власти су тражили погодно време и прилику да из извора у Патријаршији дознају потребне информације. Тако је на вечери, коју је 25. маја 1956. организовало Савезно извршно веће, поводом „рођендана Претседника Републике“, Милоје Дилпарић разговарао са епископом будимским Германом. Било је, наравно, речи и предстојећем Сабору. Према Дилпарићевој белешци, у Патријаршији је припреман избор Јована Велимировића, иначе синовца епископа жичког Николаја, за епископа рашко-призренског, јер се одустало од варијанте да он буде изабран за епископа жичког. Епископ Герман је наводно казао и имена кандидата за место епископа Епархије будимске.[3]

Ускоро је Дилпарић разговарао и са епископима Висарионом и Хризостомом. Епископ Висарион је био у дилеми: избор новог епископа или само администратора за Епархију будимску. Дилпарић је, према сопственом сведочењу, одговорио да треба изабрати новог.[4]

Сабор је 9. јуна 1956. године изабрао дотадашњег епископа будимског Германа за жичког, одлучивши да устоличење буде у недељу 15. јула, у Саборном храму у Краљеву и да то обави епископ шумадијски Валеријан.[5] (И том приликом, Синод је о најважнијим одлукама Сабора обавестио Савезну комисију за верска питања.[6])

Архијерejска служба епископа Германа је обухватала низ уобичајених активности: учествовао у хиротонији и устоличавању новоизабраних епископа, размењивао писма са другим архијерejима, руководио је седницама Епархијског управног одбора, рукополагао свршене богослове у чин ђакона и презвитере и постављао за привремене парохе,

1 Интересантно је и можда индикативно да ниједан документ настао у Савезној комисији за верска питања није написан ћирилицом.

2 Елаборат „Информација о неким питањима у Српској православној цркви“ – AJ, 144, 19-234.

3 Белешка Милоја Дилпарића о разговору са епископом Германом – AJ, 144, 19-236.

4 Белешка Милоја Дилпарића о разговору са епископима Висарионом и Хризостомом – AJ, 144, 19-236.

5 „Устоличење Његовог Преосвештенства г. Германа за Епископа жичког“, *Гласник*.., 7-8/1956, стр. 140; Сава епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 133; Б. Ковачевић, *Српски патријарси*.., стр. 480. О овом избору нема ни речи код М. Д. Јанковића, у делу где је објављена кратка биографија овог првојерарха.

6 Писмо Синода, Син. бр. 1775/зап. 290 од 11. јуна 1956, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 18-233.

премештао парохе из једне у другу парохију, разрешавао опслуживања, примао у клир, давао канонски отпуст, монашио искушенице и искушенике, јерођаконе рукополагао у чин јеромонаха, монахе производио у јерођакона и јеромонаха, одликовао правом ношења напрсног крста, чином протојереја, чином игумана, звањем протонамесника, стављао под суд, кажњавао.[1] Одликовао је и похваљивао чланове црквених општина. Похвалио је Мирка Тодоровића из Рашке за „подизање куће у гробљу рашком“[2], Михаила Јевђевића, председника Црквене општине у Мрчајевцима, „што је великим новчаним прилозима омогућио оправку цркве и тиме себе сврстао у велике добротворе“[3], Војислава Рашића из Заграђе и Милисава Ђорђевића из Рељинаца, „што су поклонили плац цркви заграђској на коме је подигнут парохијски дом“[4] и друге парохијане. (Исте радње обављао је и као администратор Епархије жичке у периоду од 1959. до 1962. године.[5])

Први званични излазак из Патријаршије новог епископа жичког представљао је одлазак са патријархом Викентијем на пријем у част француских солунских ратника организован у просторијама Извршног већа Социјалистичке Републике Србије 27. јуна 1956. године.[6]

Црквени живот, наравно, има и своје друге, „тамне“ стране. Остало је забележено, између осталог, да је било и свештенослужитеља који нису могли одолети разним притисцима и искушењима, па су напуштали службу Богу и народу. Епископ Герман је у таквим случајевима само потписивао одговарајуће решење о добровољном напуштању службе у Цркви свештеника Милорада Вујачића, пароха дубског, Петра Жиравца, стопањског, и Драгослава Радовића, ковиљског.[7] Епископ је ставио под суд јеромонаха Теодосија Радовановића из манастира Велуће и одлучио га од епитрахиља до коначне одлуке Суда.[8] Епископ је потписао и пресуду Епархијског црквеног суда 5. септембра 1957, коју је касније одобрио Велики црквени суд 10. децембра, па је поменути јеромонах враћен у ред световних лица и брисан са списка свештеника Епархије жичке.[9]

Подизање и освештавање неког новог храма прилика је да епископ посети парохије и упозна се са лепим и мање лепим чињеницама

1 *Гласник*.., 9/1958, стр. 182-186.

2 *Гласник*.., 7-8/1957, стр. 147-148.

3 *Гласник*.., 9/1958, стр. 183.

4 *Гласник*.., 9/1958, стр. 183.

5 *Гласник*.., 12/1958, стр. 240; *Исто*, 1-2/1959, стр. 22; Исто, 5/1959, стр. 180-182; *Исто*, 11-12/1959, стр. 372; *Исто*, 3-4/1961, стр. 103-104; *Исто*, 5/1962, стр. 174-177.

6 *Гласник*.., 7-8/1956, стр. 141.

7 *Гласник*.., 9/1958, стр. 182-186.

8 *Гласник*.., 7-8/1957, стр. 148.

9 *Гласник*.., 2/1958, стр. 31.

црквеног живота. То је и прилика да на том храму остане трајно забележено да је у време тог и тог епископа учињено богоугодно дело. Тако је епископ Герман 6. октобра 1957. освештао нови храм посвећен Светом Јовану Крститељу у Љигу. Градња храма започета је још 1930. године, а планирано је да буде и споменик војницима изгинулим у ратовима 1912–1918. године. На служби је чинодејствовало још осам локалних свештеника, уз саслужење два ђакона. На вечерњој служби беседио је, у то време, млади свештеник из Шилопаја Жарко Гавриловић.[1]

Обилазак епархије убраја се међу обавезе сваког архијереја из више разлога. У том смислу је епископ Герман 1958. посетио манастир Сретење у Овчару, Трстеник и манастир Љубостињу, Пожегу, Титово Ужице, Чачак, Мрчајевце, Врдила, Мокру Гору, Кршање, Златибор. Служио је на славама у манастиру Сретење у Овчару, у црквама на Петровдан у Мрчајевцима, на Илиндан у Мокрој Гори и на Преображење у истоименом манастиру у Овчару. Присуствовао је братским састанцима свештенства, давао упутства и својеврсне директиве за даљи рад, освештавао је антиминисе, трпезарије, обновљене храмове...

***

После Сабора, 22. септембра 1957. у београдској Саборној цркви обављено је посвећење новоизабраног епископа рашко-призренског Павла Стојчевића а устоличење 13. октобра у Саборној цркви у Призрену обавио је епископ жички Герман.[2] Он је тада прочитао грамату о избору и хиротонији новоизабраног епископа, потом су га епископи захумско-херцеговачки Владислав и жички Герман устоличили. Тој свечаности није присуствовао нико од представника државних власти.[3]

***

Епископ жички Герман је учествовао на редовном заседању Сабора 26. мај–10. јун 1958. године. У току тог скупа сви архијереји су 28. маја били позвани на пријем код Јосипа Броза, где су их, уз домаћина, дочекали и Добривоје Радосављевић и Милоје Дилпарић, председник и секретар Државне комисије за верска питања. Броз је тада изјавио да се нада повољном решењу „македонског питања“, што је значило да разрешење проблема очекује у што скоријем року![4]

1 *Гласник*.., 10/1957, стр. 239-240.

2 Писмо Синода, Син. бр. 2183/зап. 532 од 6. септембра 1957, Савезној комисији за верска питања; Писмо Синода, Син. бр. 2323/зап. 570 од 24. септембра 1957, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 22-258; Извештај о посвећењу епископа рашко-призренског Павла видети у: *Гласник*.., 11/1957, стр. 280-281.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 386 од 7. октобра 1957, Извршном већу Србије – АЈ, 144, 22-258.

4 *Гласник*.., 6/1958, стр. 94-96.

Добривоје Радосављевић је 5. јуна приредио пријем за све архијереје. Пријему су присуствовали Александар Ранковић, потпредседник Савезног извршног већа, Владимир Симић, потпредседник Савезне народне скупштине, Крсто Попивода и Светислав Стефановић, чланови Савезног извршног већа, Јован Веселинов, председник Народне скупштине Народне Републике Србије, Љупчо Арсов, председник Извршног већа Народне Републике Македоније, Слободан Пенезић, потпредседник Извршног већа Србије, чланови комисија за верска питања и други.[1]

Добривоје Радосављевић је, у друштву са Милојем Дилпарићем и Исом Јовановићем, дочекао патријарха Викентија, митрополита дабробосанског Нектарија и епископе браничевског Хризостома, славонског Емилијана и зворничко-тузланског Лонгина. Домаћини су опет упозорили госте на потребу окончања такозваног македонског питања, без обзира на канонске и друге сметње.[2]

Сабор је на концу 10. јуна саопштио одлуку да избор епископа за три упражњене епархије у Македонији треба одложити, јер ниједан од четворице предложених кандидата не испуњава канонске услове (сви имају супруге). Истом приликом је патријарху Викентију наложено да Сабору предложи друге кандидате.[3]

Патријарх Викентије је 5. јула изненада преминуо.[4]

1 *Гласник*.., 6/1958, стр. 96.

2 Информација Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 90 од 5. јуна 1958. године – АЈ, 144, 28-282.

3 АСин, Записници, АСБр. 15/зап. бр. 73 од 10. јуна/28. маја 1958; *Гласник*.., 7/1958, стр. 142.

4 *Гласник*.., 7/1958, стр. 121-141; Постоји сумња да је патријарх отрован. Видети и извештај лекарског конзилијума – АЈ, 144, 28.

Са венчања Десанке и Хранислава Ђорића, 10. август 1924. године
(из породичног албума)

Ђакон Хранислав Ђорић
(из породичног албума)

Прота Хранислав Ђорић са синовима
Михаилом и Властимиром и кћерком
Јованком (из породичног албума)

Десанка Ђорић са синовима Михаилом и Властимиром и
кћерком Јованком (из породичног албума)

ВИКАРНИ ЕПИСКОП МОРАВИЧКИ И ГЛАВНИ СЕКРЕТАР СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГ СИНОДА ГОСПОДИН ГЕРМАН

(У миру: Хранислав Ђорић)

Викарни епископ моравички г. Герман рођен је у Јошаничкој Бањи, близу манастира Студенице, 1899 године, од матере Цвете и оца Михаила, тада учитеља, а касније свештеника. Још у раном детињству остао је без родитеља. Основну школу учио у Великој Дренови, Срез трстенички, а потом богословију Св. Саве у Београду и Сремским Карловцима. Неко време слушао је права на париском Правном факултету. Теологију учио на Богословском факултету у Београду.

Службовао прво као ђакон и чиновник Духовног суда Епархије жичке у Чачку, где је за то време предавао и веронауку у чачанској гимназији.

Прешавши у парохијску службу био је парох миоковачки у Срезу љубићком, затим парох врњачки у Срезу трстеничком, где врши и дужност Архијерејског намесника, одакле бива постављен за референта Светог Архијерејског Синода, на коме га положају затиче и избор за викарног епископа моравичког и Главног секретара Св. Арх. Синода.

По избору за епископа замонашен је од стране Његовог Преосвештенства Епископа шумадиског Господина Валеријана у манастиру Студеници, добивши том приликом име Герман.

Хиротонисан је за епископа на дан 15/2 јула 1951 године у Саборној цркви у Београду.

НАРЕЧЕЊЕ ЕПИСКОПА ГЕРМАНА

Наречење новоизабраног викарног епископа моравичког и Главног секретара Светог Архијерејског Синода г. Германа било је у суботу 14 јула 1951 године у београдској Саборној цркви. На вечери љубави учествовали су: **Његова Светост Патријарх Српски Господин Викентије,** Његово Преосвештенство Епископ шумадиски г. **Валеријан,** Његово Преосвештенство Епископ сремски г. **Никанор,** Његово Преосвештенство Епископ бањалучки г. **Василије,** Његово Преосвештенство Епископ будимски г. **Хризостом** и Његово Преосвештенство Епископ захумскохерцеговачки г. **Лонгин.**

После вечере љубави и свих чинова у вези са њом (в. наречење епископа Лонгина) почело је бдење. Чиноначалствовао је наречени викарни епископ моравички г. **Герман.**

ХИРОТОНИЈА ЕПИСКОПА ГЕРМАНА

У недељу 2/15 јула о. г. обављена је свечана хиротонија у Саборној цркви у Београду нареченог епископа моравичког г. **Германа.** Богослужење је почело у 8 часова. Чин хиротоније извршио је **Његова Светост Патријарх Господин Викентије** уз садејство Њихових Преосвештенстава Г. Г. епископа: шумадиског **Валеријана,** сремског **Никанора,** бањалучког **Василија,** десет протојереја и јереја и два ђакона.

По завршеној хиротонији **Његова Светост Патријарх Викентије** из свог стола поздравио је новог викара Преосвећеног Германа и указао своме новом викару на све дужности и одговорности које га чекају у епископском чину. Између осталог, Његова Светост је још рекао да је епископ Герман као Главни секретар Светог Архијерејског Синода његов први помоћник у делима Архијерејског Сабора и Светог Синода. Али ревносан рад епископа Германа као пароха и чиновника у Светом Архијерејском Синоду

Гласник.., 7-8/1951, стр. 77

Устоличење Његовог Преосвештенства г. Германа за Епископа жичког

На дан 15 јула 1956 г. у Саборној цркви, храму Сошествија Светог Духа, у Краљеву, после св. архијерејске литургије устоличен је за епископа Епархије жичке Њ. Пр. г. Герман, досадашњи епископ будимски.

Устоличење је извршио изасланик Св. архијерејског синода Њ. Пр. епископ шумадиски г. Валеријан, који је са амвона прочитао следећу грамату Св. арх. синода:

Викентије

по милости Божјој Архиепископ пећски, Митрополит београдско-карловачки и Патријарх српски са Св. арх. синодом Српске православне цркве часном свештенству и монаштву и богољубивој пастви богомчуване Епархије жичке благодат и мир од Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа, а од смрности своје шаље патријаршиски благослов и поздрав.

Промислом Божјим упражњена је Епархија жичка смрћу блаженопочившег и светле успомене епископа Николаја.

У сталном старању за Цркву Божју, а по праву и прејемству наслеђеном од Господа и Пастиреначалника нашег Исуса Христа и светих апостола, руководством Духа Светога, Св. арх. сабор Српске православне цркве, сагласно прописима светих канона, изабрао је дана 9 јуна (27 маја) 1956 године Његово Преосвештенство епископа будимског г. Германа за епископа упражњене богомчуване Епархије жичке.

Објављујемо овом нашом граматом, снабдевеном печатом и потписима нашим и чланова Светог архијерејског синода, да Преосвећени г. Герман има по благодати Духа Светога сва права учења, свештенодејствовања и духовног управљања, која му по свештеним канонима припадају, па позивамо све свештенство и све верне поменуте Епархије жичке да Преосвећенога г. Германа слушају као добра деца свога родитеља, као ученици свога учитеља и пастира и да својом љубављу и сарадњом, а нарочито молитвом Свевишњему за Њега, допринесу да Он са успехом обавља своју узвишену службу у славу Божју и за спасење своје пастве, а на корист свете наше Православне цркве и српског народа.

Дано у нашој патријаршиској резиденцији у престоном граду Београду 11 јуна (29 маја) 1956 године.

Син. бр. 1175/зап. 290

Архиепископ пећски
Митрополит београдско-карловачки
Патријарх српски
Викентије с. р.

Митрополит добробосански
Нектарије, с. р.

Епископ банатски
Висарион, с. р.

Епископ браничевски
Хризостом, с. р.

Епископ будимски
Герман, с. р.
М. П.

Гласник..,7-8/1956, стр. 140

Први патријаршки благослов

Свечаност у Пећкој Патријаршији

Слободан Пенезић
и патријарх Герман,
10. октобар 1958.

Александар Ранковић
и патријарх Герман,
10. октобар 1958.

Патријарх Герман и Јосип Броз, 1959.

Прва званична фотографија патријарха Германа

III ПОГЛАВЉЕ

ПАТРИЈАРХ

3.1. Избор и устоличење

Црквени канони су прописали да изборни сабори, које чине архијереји, представници свештенства, монаштва, државних власти и световњака, слободно и независно од спољних чинилаца, између архијереја бирају првосвештеника.[1] У историји Српске православне цркве, међутим, постоји на десетине примера да су световни владари били веома заинтересовани и ангажовани на разне начине да за верског поглавара дође личност од њиховог великог поверења. То су, између осталих, радили и краљеви Стефан Душан Немањић, Милан Обреновић, Александар I Карађорђевић, али и председник Министарског савета Краљевине Југославије Милан Стојадиновић. То је сасвим сигурно остварено и у време режима комунистичког председника Јосипа Броза Тита, два пута – 1950. и 1958. године.

У складу са одредбама Устава Српске православне цркве из 1947. године, по смрти патријарха, Синод је дужан да у року три месеца сазове Изборни сабор и одреди дан избора (новог) првог међу једнакима. На седници мора да буде присутно најмање две трећине од укупног броја архијереја. Председава најстарији архијереј по хиротонији, а најмлађи члан Сабора је по правилу секретар. Одсутни архијереји могу да овласте друге архијереје да их заступају у гласању. Један архијереј, међутим, може да заступа само једног одсутног. На седници се тајним гласањем бирају тројица кандидата и они са највише гласова улазе у ужи избор. (По важећем Уставу Српске православне цркве, имена поменуте тројице се исписују на папирима, који ће бити стављени у коверте. Потом архијереји улазе у Патријаршијску капелу. Запечаћене коверте се постављају на часну трпезу. Архијереј који је председавао седницом служи. Одређени свештеномонах, који се за избор припремао постом и молитвом, узима једну коверту и предаје је председавајућем архијереју. Он објављује име изабраног патријарха. Устоличење се организује сутрадан у Саборној цркви у Београду. Обичај је да се свечани чин накнадно организује и у Пећкој патријаршији.[2])

Иако је Устав Српске православне цркве, усвојен 1947. године, на тај начин прописао како се бира поглавар, код избора епископа сремског Викентија Проданова за патријарха 1. јула 1950. године постојала је и

1 Димшо Перић, *Црквено право*, Београд 1997, стр. 236-238 (у даљем тексту: Д. Перић, *Црквено право*,).

2 Д. Перић, *Црквено право*, стр. 236.

друга страна. Она је била мање видљива, али присутна на поновљеној седници Изборног сабора приликом гласања, када је изабран кандидат по вољи државе.[1]

После изненадне смрти патријарха Викентија требало је припремити избор новог првосвештеника, с чиме се почело 5. јула 1958, готово истога дана када је патријаршијски трон остао упражњен. Активности су појачане средином августа, када су председник и секретар Државне комисије за верска питања, Добривоје Радосављевић и Милоје Дилпарић, започели серију разговора са архијерејима. Постоје сведочанства да су то радили и руководиоци републичких комисија за верска питања.

Први разговор о кандидату за новог патријарха обавио је 20. августа 1958. Милоје Дилпарић са Ђорђем Смиљанићем, професором Архитектонског факултета Универзитета у Београду, потпредседником Епархијског савета Архиепископије београдско-карловачке. Смиљанић се тада заложио да на патријаршијски трон треба да буде изабрана личност која ће наставити стопама почившег патријарха. Сматрао је да би нови патријарх требало да буде из Србије.[2]

По важећим законима Српске православне цркве, Изборни сабор су чинили сви епархијски и викарни архијереји, декан Православно-богословског факултета, ректори богословија, архијерејски намесници градова Београда, Скопља, Цетиња, Загреба, Сарајева, Пећи и Сремских Карловаца, настојатељи манастира Жиче, Високих Дечана, Пећке патријаршије, Острога, Светог Наума на Охриду, Милешеве, Крушедола и Крке, управник Монашке школе, представници Удружења православног свештенства, сви чланови Патријаршијског управног одбора и сви потпредседници епархијских управних одбора ако већ нису били у Патријаршијском управном одбору.[3]

О саставу Изборног сабора први пут се, колико је познато, повела реч међу државним званичницима 21. јула у просторијама Савезне комисије за верска питања у разговору надлежних са двојицом чланова Синода, епископима пакрачким Емилијаном Мариновићем и браничевским

1 О избору патријарха Викентија видети: Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 3, Београд 1991, стр. 197 (у даљем тексту: Ђ. Слијепчевић, *н. д.*,); Божидар Ковачевић, „Српски патријарси последњих педесет година", *Српска православна црква 1920–1970*, Београд 1971, стр. 476-479; Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 77-79; Radmila Radić, „Izbor patrijarha Srpske pravoslavne crkve u 20. veku", *Istorija 20. veka*, Београд 2009, стр. 17-36.

2 „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања Милоја Дилпарића са арх. Ђорђем Смиљанићем, професором Архитектонског факултета – потпредседником Епархиског савета београдско-карловачке архиепископије, 20. августа 1958. године од 20-23 часа у хотелу Балкан" – АЈ, 144, 23-277. Хотел „Балкан" био је место које је „покривала" Управа државне безбедности и у њему су одржавани састанци са појединим архијерејима.

3 *Гласник*.., 9/1958, стр. 171-172.

Хризостомом Војиновићем. Епископи су тада указали да Синод утврђује листу чланова Изборног савета. Радосављевић је међутим саопштио и да је Влада веома заинтересована за то питање. Епископ Хризостом је предложио да Влада да имена петорице кандидата од којих ће Сабор бирати тројицу. Радосављевић је тај предлог одбацио, иако је констатовано да треба наставити са дотадашњом, како је навео, обострано корисном сарадњом. На крају је епископ Емилијан поновио да пре 9. септембра мора бити утврђена листа кандидата. Договорено је да Радосављевић дође на Сабор 8. или 9. септембра.[1]

Викарни епископ Доситеј Стојковић је 22. августа разговарао са Милојем Дилпарићем у београдском ресторану „Голф" и обавестио га да се најчешће помиње епископ жички Герман као најозбиљнији кандидат, наводећи његове позитивне и негативне карактеристике.[2]

Митрополит добробосански Нектарије Круљ је 22. августа покушао да од секретара босанскохерцеговачке Комисије за вјерска питања дозна ко је кандидат државе или Партије. Одговор, међутим, није добио.[3]

Истога дана (22. августа) и епископ пакрачки Емилијан Мариновић посетио је хрватску Комисију за вјерска питања где су га дочекали потпредседник Вељко Дракулић, секретар Златко Фрид и службеник Илија Ћук, свештеник Српске православне цркве. У разговору је као кандидат за патријарха помињан митрополит загребачки Дамаскин Грданички.[4]

Епископ зворничко-тузлански Лонгин Томић такође је 22. августа посетио Милоја Дилпарића, кога је, ако је веровати државним списима, уверавао да ће гласати за кандидата за којег му кажу.[5]

Високи државни функционер Србије Иса Јовановић добио је партијски задатак од Александра Ранковића и Слободана Пенезића да убеди епископа банатског Висариона Костића да подржи кандидата кога буде хтела државна власт. „Позвао сам га, дакле, у посету и рекао му како ми желимо да за патријарха буде изабран Герман", сведочи Јовановић.[6]

1 „Забелешка о разговору у Савезној комисији за верска питања са члановима Синода СПЦ на дан 21. јула 1958. године" – AJ, 144, 23-277.

2 „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања Милоја Дилпарића са викарним епископом Доситејем Стојковићем на дан 22. VIII 1958. године" – AJ, 144, 23-277.

3 Писмо босанскохерцеговачке Комисије за вјерске послове, бр. 151/58 од 28. августа 1958, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забиљешка о разговору секретара Комисије са др митрополитом Крљом" – AJ, 144, 23-277.

4 Писмо хрватске Комисије за вјерске послове, бр. Пов. 08-63/1-1958 од 28. августа 1958, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Службена забиљешка" – AJ, 144, 23-277.

5 „Забелешка о посети Савезној комисији за верска питања члана Синода епископа тузланског Лонгина дана 22. августа 1958. године" – AJ, 144, 23-277.

6 Isa Jovanović, *U službi revolucije*, Novi Sad 1987, стр. 239. Јовановић не на-

Тешко је одговорити на питање ко се још све умешао и шта је предузимано у вези са избором патријарха наредних дана у републичким престоницама, у канцеларијама комисија за верска питања или на неком другом месту. О томе, бар за сада, нема објављених службених белешки, али постоји неколико сведочења. По првом, тадашњи државни званичник Добрица Ћосић је о новом патријарху неколико пута разговарао са Слободаном Пенезићем и једном приликом му је препоручио епископа Германа сматрајући да ће наступати државотворно.[1]

По другом тумачењу, Ћосић је са Пенезићем разговарао тек по избору новог патријарха. На Пенезићево питање шта мисли о новом патријарху, Ћосић је одговорио: „Мислим да је изванредан из више разлога. Он је Моравац, дакле увек ће водити рачуна о интересима државне политике. Као Дреновац, практичан је човек, градиће цркве. Он има унуке и живеће са властима у најбољим односима, јер ће морати да мисли на судбину унука. Он је антикомуниста и њега нећете моћи да поткупите. Најзад, као патријарх, јачаће нашу верицу.“[2]

Документи потврђују да су Добривоје Радосављевић и Милоје Дилпарић 8. септембра дочекали чланове Синода. Радосављевић је затражио да истога дана буду утврђена тројица кандидата како би се држава на време могла одредити према њима. Епископи су прихватили предлог и обећали да ће поново доћи у 19 часова са списком кандидата.[3]

Чланови Синода су исто вече заиста дошли код Радосављевића и Дилпарића. Епископ Хризостом им је пренео став Саборске конференције да епископат не може унапред доставити имена кандидата, али су архијереји вољни да нови патријарх буде изабран по „договору“. Радосављевић је рекао да држава инсистира да један од тројице кандидата буде епископ жички Герман, а друга двојица по жељи епископата.[4]

води време када је разговарао па се не може закључити ко је први поменуо епископа Германа као кандидата Партије и државе.

1 Добрица Ћосић је то испричао 20. септембра 1999. историчарки Радмили Радић. Видети у: Р. Радић, *Држава и..*, II, стр. 54. Ћосићи и Ђорићи су даља родбина – Слободан Рељић, „Герман Ђорић: црвени патријарх или Ганди са Балкана“, *Нин*, Београд, 31. август 1990, стр. 43.

О Слободану Пенезићу видети и: Драгољуб Јовановић, *Људи, људи – Медаљони 46 умрлих савременика*, II, Београд 1975, стр. 243-250.

2 Slavoljub Đukić, *Čovek u svom vremenu – Razgovori sa Dobricom Ćosićem*, Београд 1989, стр. 141 (у даљем тексту: С. Ђукић, *н. д*,). Добрица Ћосић је готово идентичне речи поновио и мени 12. априла 2010. године.

3 „Забелешка о посети Синода Српске православне цркве Савезној комисији за верска питања на дан 8. IX 1958. године у времену од 8,30 до 10 часова“ – AJ, 144, 23-277.

4 „Забелешка о посети чланова Синода Српске православне цркве Савезној комисији за верска питања, на дан 8. IX 1958. године у 19 часова“ – AJ, 144, 23-277. Остало је забележено да је разговор трајао 15 минута.

Сутрадан, 9. септембра, архијереји су, ипак, из недоступних разлога, одложили кандидовање, на шта је држава реаговала врло брзо!

Чланови Синода дочекали су, око подне, у Патријаршији Добривоја Радосављевића и Милоја Дилпарића. Већ на улазу у Патријаршију, Радосављевић је затражио од епископа Хризостома да буде сазван скуп свих архијереја.

По службеној верзији, састанак је одржан у такозваној Црвеној сали. Радосављевић није дозволио никоме од архијереја да каже било коју реч, него је почео своје излагање. Указао је на разговоре који су требали да доведу до избора личности од, како је нагласио, обостраног поверења. Оптужио је успут неодређену групу епископа да својим деловањем служе страним интересима, поменувши епископа бањалучког Василија и његове, наводне, контакте са емиграцијом. На крају је наредио архијерејима да „преиспитају“ своју одлуку и о томе га известе у 19 часова, у његовој канцеларији.[1]

Друга верзија, коју је саставио добро обавештен познавалац живота и рада у Патријаршији, каже да су догађаји текли посве другачије: епископ Василије је државне званичнике дочекао речима да је право епископата да утврде листу кандидата, и да ће Изборни сабор изабрати једног од њих. На то је бурно реаговао Радосављевић. Почео је да виче и грди епископе, називајући их погрдним именима, и служећи се псовкама, запретио је да ће их све разјурити и похапсити, а цркве затворити. За све то време, како каже исти извор, зграда Патријаршије је била опседнута припадницима Управе државне безбедности. Нико, другим речима, ту није могао да уђе, нити да изађе. На крају је Радосављевић припретио епископима да пазе шта и како раде – нека они кандидују кога хоће, али Влада сматра да за патријарха мора бити изабран епископ Герман.[2]

Радосављевић се посебно окомио на епископа бањалучког Василија, оптужујући га да он кочи изборни процес, имајући у виду да је управо тај владика на седници Сабора упозоравао да епископ Герман не испуњава услове за кандидовање које је прописао Устав Српске православне цркве, јер нема пет година епархијске службе.[3]

---

1 „Забелешка са конференције Претседника Савезне комисије за верска питања Добривоја Радосављевића, секретара Комисије Милоја Дилпарића и епископа Српске православне цркве, одржане у Патријаршији Српске православне цркве на дан 9. IX 1958. у времену од 12 до 12,30 часова“ – AJ, 144, 23-277.

2 Јаблан Јелић (Милан Л. Рајић), *Црвени патријарх Герман по милости Титовој и вољи Удбиној*, Чикаго 1965, стр. 13-15 (у даљем тексту: Ј. Јелић, *н.д.*).

3 Материјали Савезне комисије за верска питања о избору – AJ, 144, 23-277. Видети и: Dragoljub Vurdelja, *Obezglavljena srpska crkva,* I, Trst 1964, стр. 128-129 (у даљем тексту: Д. Вурдеља, *Обезглављена српска*..,). Мада не даје ништа ново у односу на објављено, видети и: Миомир Гаталовић, „Време и околности избора епископа Германа за патријарха Српске православне цркве 1958. године“, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 2, Београд 2007, стр. 308-320.

Могло би се после свега закључити како је држава јасно казала архијерејима шта треба да ураде. Сабор се састао и спровео процес кандидације. После гласања избројани су листићи и констатовано је да је епископ Хризостом добио 13, Герман осам а Валеријан седам гласова. Епископ Валеријан се повукао у корист следећег по броју гласова – Висариона, што је Сабор прихватио.[1] Потом су чланови Синода отишли тамо где им је речено – код Радосављевића.

Чланови Синода су дошли у заказано време код Радосављевића и Дилпарића. Епископ Хризостом је саопштио да је Сабор одржао седницу у 17 часова и одредио кандидате додајући да ће избор бити одржан у суботу, 13. септембра, у београдској Саборној цркви и да се очекује долазак свих 57 чланова Изборног сабора.[2]

Исте ноћи, од 9. на 10. септембар, радници Управе државне безбедности прионули су на посао! Тешко је реконструисати шта се све дешавало, мада би се штошта могло претпоставити имајући у виду каква су правила од тада владала, али је једно сигурно: убеђивања су имала ефекта што се видело већ 13. септембра!

Има више верзија о свему што се збивало пред избор новог патријарха. По једној причи, прота Милан Д. Смиљанић договорио је састанак са епископом жичким Германом у селу Лаћевци код Краљева. Прота је, према тој верзији, пренео епископу шта се од њега очекује и он је на то пристао. Потом је започела акција убеђивања чланова Изборног сабора да гласају за епископа жичког.[3]

О приликама које су тих дана владале у Патријаршији говоре нека сведочења. „И последњи црквењак зна да је нови поглавар изабран против воље већине архијереја, уз добру агитацију и терор“! Чланови Савеза удружења православног свештенства, праћени мајором Удбе Миланом Вилићем, давали су новац свештеницима који су били чланови Изборног сабора. Према истом сведочењу, прота Лазар Јакшић из Загреба и Саво Љубибратић из Сарајева су притворени јер се нису, како се сумња, приклонили већини, а 19 архијереја је гласало против Германа.[4]

На седници 13. септембра учествовало је 56 од 76 чланова Изборног сабора који су имали право гласа.

Призив Светога духа обавили су епископ захумско-херцеговачки Владислав, архимандрит Јован Велимировић, ректор Богословије и

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 10.

2 „Забелешка о посети Савезној комисији за верска питања чланова Синода Српске православне цркве, дана 9. IX 1958. од 19 до 19,15 часова“ – АЈ, 144, 23-277.

3 С. Банковић, *н. д*, стр. 108-109.

4 *Saopštenje Srpske pravoslavne crkvene opštine u Trstu Hristoljubivom Srpstvu povodom najnovijih odluka Sv. Arh. Sabora i Sv. Arh. Sinoda u Beogradu*, Trst 1963, стр. 37-38. Тешко је поверовати у ту тврдњу када се зна да је тог момента у Патријаршији било 18 архијереја.

прота Константин Луковић, архијерејски намесник београдски. Потом се приступило гласању. После пребројавања листића, саопштено је да је епископ Герман добио 37, Хризостом 17, а Висарион ниједан глас, док су два листића била празна.[1] Тако је за новог патријарха српског изабран епископ жички Герман Ђорић.

„Избор је обављен јуче пре подне у Саборној цркви у Београду. Нови патријарх изабран је тајним гласањем у закључаној цркви на двочасовном заседању Сабора који сачињава 56 чланова.“[2]

Новоизабрани поглавар Српске православне цркве устоличен је сутрадан, 14. септембра у београдској Саборној цркви, по устаљеној пракси.[3] Литургију су служили патријарх и четири архијереја, др Андреј Фрушић, професор Богословског факултета, Јован Велимировић и Методије Муждека, ректори богословија, старешина манастира Крке, 22 свештеника, шест ђакона и прота Виталиј Тарасјев, старешина Руске цркве у Београду.

Хроничар је забележио: „При крају свете литургије стигли су у цркву да присуствују чину устоличења претставници народне власти: члан Савезног извршног већа и претседник Савезне верске комисије Добривоје Радосављевић, секретар Савезног извршног већа Вељко Зековић, чланови Извршног већа НР Србије Иса Јовановић, претседник Верске комисије НРС и Дража Марковић, потпредседник Народног одбора града Београда Владан Бојанић, члан Извршног већа НР Србије Миливоје Урошевић, секретар Савезне верске комисије Милоје Дилпарић и секретар Верске комисије НР Србије Матеја Матејић. Овом свечаном чину такође су присуствовали и представници дипломатског кора, амбасадор Велике Британије сер Џон Николс са госпођом, амбасадор Канаде г. Џорџ Игњатијев, амбасадор Краљевине Грчке г. Трасибуле Цакалотос, амбасадор Аргентине г. Онорио Ројт, први секретар амбасаде Сједињених Америчких Држава г. Оливер Марси и први секретар Француске амбасаде г. Алберт Табо и др.“[4]

Остало је забележено да је новоизабраном патријарху инсигније

1 *Гласник*.., 9/1958, стр. 171-178. Занимљиво је да *Гласник* није објавио имена двојице архијереја, поред америчко-канадског Дионисија, који нису били на гласању. О резултатима гласања написано је неколико верзија. Упоредити: Д. Вурдеља, *Обезглављена српска*.., стр. 129; М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 11. Тешко је поверовати у тврдњу да је епископ жички Герман на гласању на Сабору добио само два гласа од архијереја – свој и викарног епископа Доситеја Стојковића, јер му је обећао положај митрополита скопљанског – С. Банковић, *н. д,* стр. 75.

2 *Борба*, 14. септембар 1958; *Политика*, 14. септембар 1958; *Дневник*, 14. септембар 1958.

3 *Борба*, 15. септембар 1958; *Политика*, 15. септембар 1958; *Дневник*, 15. септембар 1958.

4 *Гласник*.., 9/1958, стр. 172-175; Видети и: М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 13-15.

предао епископ Хризостом после пригодне беседе. По обичају, патријарх је одговорио програмским излагањем. Потом је за високе званице у згради Патријаршије приређен свечани ручак. Говорили су патријарх Герман и Добривоје Радосављевић.[1]

Три дана касније, у просторијама Савезног извршног већа истим поводом приређен је пријем коме је, узгред буди речено, присуствовало знатно више представника државних власти него претходном у Патријаршији.[2]

Избор новог патријарха 1958. године подразумевао је бројне предрадње за које су се побринули службеници највиших државних тела. То је најбоље објаснио Добривоје Радосављевић на Конгресу Савеза удружења православног свештенства 24. септембра 1958. године. Он је отворено саопштио да се држава морала умешати у избор патријарха због сложених међународних односа.[3]

Није познато колики је у избору био удео Јосипа Броза јер о томе нема доступних докумената.[4] Али је неспорно да су избор епископа жичког за патријарха помогли, свако на свој начин, Добрица Ћосић и Слободан Пенезић Крцун.[5]

Патријарх је свој избор за поглавара Српске православне цркве појаснио следећим речима: „Избор Патријарха, у мом случају, мора да се посматра двојако. Један део припада Цркви, а други део држави. Црква је радила онако како налажу њени канони, никако другачије. Шта је држава чинила, то она најбоље зна. То је истина око мог избора.“[6]

Међу првима који су честитали новоизабраном патријарху били су Добривоје Радосављевић и Јосип Броз.[7] Честитке су упутили и: ар-

1 *Гласник*.., 9/1958, стр. 172-178.

2 *Борба*, 16. септембар 1958; *Гласник*.., 9/1958, стр. 178-180.

3 „Говор претседника Савезне комисије за верска питања Добривоја Радосављевића на вечери 24. IX 1958. године у присуству 250 свештеника-делегата Главне скупштине Савеза удружења православног свештенства ФНРЈ“ – АЈ, 144, 24-278.

4 У разговору са новинаром Светиславом Спасојевићем 1987. године, патријарх Герман је, између осталог, казао: „Мислимо да је иза њих (тројице високих државних функционера, Александра Ранковића, Слободана Пенезића и Исе Јовановића – *прим. аутора*) стајао Јосип Броз. Они су били само његова продужена рука“. – С. Спасојевић, *н. д*, стр. 26.

5 То је потврдио патријарх Герман у разговору са Светиславом Спасојевићем – С. Спасојевић, *н. д,* стр. 12, 13 и 15. Сасвим другачије је говорио Добрица Ћосић – Слободан Рељић, „Герман Ђорић: црвени патријарх или Ганди са Балкана“, *Нин*, Београд, 31. август 1990, стр. 44; С. Ђукић, *н. д,* стр. 141. О свом учешћу у избору новог патријарха казивао ми је 12. априла 2010. Добрица Ћосић тврдећи да он није имао значајнију улогу већ да је Пенезићу само рекао своје мишљење о кандидату.

6 С. Спасојевић, *н. д*, стр. 13.

7 *Политика*, 17. септембар 1958; *Борба*, 17. септембар 1958; *Гласник*.., 9/1958, стр. 180-182. Честитке су упутили и Олга Милошевић, председник Југословенског

хиепископ атински Теоклит, надбискуп кентерберијски Џефри Фишер, бискуп Старокатоличке цркве у Југославији Милан Добровољац, реисул-улема Сулејман Кемура, председник Савеза јеврејских општина Југославије Алберт Сајц, бискуп Словеначке старокатоличке цркве Радован Јошт, бискуп Евангелистичке цркве у Југославији Јурај Струхарик, сениор Евангелистичке цркве у Народној Републици Хрватској, Босни и Херцеговини и Аутономној Покрајини Војводини Едгар Поп, неколико архијереја Грчке православне цркве, представници верске заједнице „Ученици Христови“ у Сједињеним Америчким Државама Џорџ Бакнер и Роберт Тобијас. Треба поменути да из Ватикана, то јест Римокатоличке цркве није стигао никакав допис новоизабраном патријарху. Честитао је и епископ америчко-канадски Дионисије.[1]

По вековном обичају, новоизабрани патријарх је упутио „мирно писмо“ првосвештеницима православних Цркава. Одговоре са честиткама су послали патријарси цариградски Атинагора, јерусалимски Венедикт, московски Алексеј, румунски Јустинијан, бугарски Кирил, архиепископ атински Теоклит и други поглавари православних цркава.

***

Комунистичка власт својевремено није дозволила патријарху Викентију устоличење у Пећкој патријаршији.[2] Наводно је власт тражила признавање Македонске православне цркве, што је патријарх одбио.[3]

Међутим, Сабор и патријарх Герман су 17. јуна 1959. признали нову псеудоцрквену творевину и, сходно томе, поглавар Српске православне цркве носио је титулу која није запамћена од првог патријарха Јоаникија: „патријарх српски и македонски“.

Пре устоличења у Пећи, Броз је 21. маја донео одлуку да новом патријарху додели орден Југословенске заставе првог реда, који му је уручен 24. маја.[4]

Црвеног крста, Милош Минић, председник Извршног већа Народне Републике Србије, Иса Јовановић, члан Извршног већа Србије, Ђурица Јојкић, председник Народног одбора Београда, амбасадор СССР Иван Константинович Замчевски, Милоје Дилпарић, секретар Савезне комисије за верска питања, Јозо Гржетић, Тодо Куртовић, Борис Коцијанчич и Милан Вукасовић, председници хрватске, босанско-херцеговачке, словеначке и црногорске комисије за верска питања, Народни одбор општине Краљево – *Гласник*.., 9/1958, стр. 180-181.

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 16.

2 „Освештану традицију продужили су и српски патријарси обновљене Пећке патријаршије: Димитрије, Варнава и Гаврило. То исто учинио би и Патријарх Викентије – да га смрт није претекла.” – *Гласник*.., 6/1960, стр. 134. То је преписао: М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 18; Видети и: *Гласник*.., 9/1958, стр. 174.

3 Dragoljub Vurdelja, *Obezglavljena srpska crkva*, II, Trst, 1964, стр. 80.

4 „Патријарх Герман одликован орденом Југословенске заставе првог реда“, *Политика*, 22. мај 1959; „Патријарху Герману уручено високо одликовање Председни-

Синод је 4. априла 1960. саопштио да сазива редовни Сабор за 29/16. мај у Пећкој патријаршији који ће бити окончан свечаним, традиционалним устоличењем новоизабраног патријарха.[1]

Надзор над реализовањем програма свечаног устоличења првојерарха поверен је Слободану Пенезићу, потпредседнику Извршног већа Србије, а саставила га је Савезна комисија за верска питања. Та институција је 23. маја обавестила Државни секретаријат за унутрашње послове да је у току свих припрема и да предузима све што је потребно да програм буде реализован како је замишљено. Истакнуто је да се о припремама и спровођењу програма стара посебан Одбор формиран при Патријаршији у Београду, у коме су заступљени и представници Савезне комисије за верска питања и Државног секретаријата за унутрашње послове. „У Пећи је исто тако формиран црквени штаб, који се консултује са претставником НОО, један члан ОК СКС, претставник испоставе СУП-Пећ, орган УДБ који ради по клеру у СУП АКМО (Аутономна Косовско-метохијска област – примедба аутора) и секретар Обласне комисије за верска питања. Овај штаб, уствари, води бригу о организацији реда и безбедности за време устоличења и преко свог претставника помаже црквеном штабу.“

Када су у вези са устоличењем искрсла разна питања, решавана су на одговарајући начин. Тако је програм устоличења сведен на најмањи обим, како би се избегле могуће нежељене последице и финансијски издаци. „Неутрализација могућих негативних последица (србовање, шовинизам) сматра се да ће се постићи присуством војвода манастирских Шиптара, који су чували неке средњевековне манастире, давањем поклона њима и евентуалном наградом републичког Извршног већа, затим присуством Реис Ул Улеме и претседника Исламског верског старешинства за Србију, као и позитивним говорима присутних“, стоји у допису Савезне комисије за верска питања. На крају документа је наведено да су организацију обезбеђења патријарха и архијереја и других званица на путу до Пећи преузели органи Државног секретаријата за унутрашње

ка Републике“, Борба, 24. маја 1960.

Свечаном уручењу одликовања, које је патријарху у име Јосипа Броза предао Добривоје Радосављевић, председник Савезне комисије за верска питања, присуствовали су Александар Ранковић, потпредседник Савезног извршног већа, Владимир Симић, потпредседник Савезне народне скупштине, Милош Минић, председник Извршног већа Србије, Вељко Зековић, секретар Савезног извршног већа, Слободан Пенезић, потпредседник Извршног већа Србије, Иса Јовановић и Селмо Хаџибеговић, чланови Извршног већа Србије, Ђурица Јојкић, председник Народног одбора Београд, Лео Матес, генерални секретар председника Републике, Војо Биљановић, Петар Ивичевић и Милоје Дилпарић, чланови Савезне комисије за верска питања. Од архијереја били су епископи бачки Никанор, браничевски Хризостом, горњокарловачки Симеон и захумско-херцеговачки Владислав, чланови Синода.

1 *Гласник*.., 6/1960, стр. 134-186.

послове, док ће мере безбедности и одржавања реда у свим местима и објектима, које обухвата програм устоличења, преузети органи Секретаријата за унутрашње послове са територије Косова и Метохије. „У вези са овим намеравало се да ограничи долазак непозваних свештеника и верника у Пећ за време устоличења, али је то оцењено као политички непопуларно, па никакве мере ограничења у том смислу нису предузете. За улазак у Пећку патријаршију и њену порту биће штампане посебне пропуснице. Комунисти у Пећи позвани су на већу будност до краја устоличења.“[1]

Устоличење у Пећи најављено је у готово свим дневним новинама.[2]

Та свечаност је била интересантна и за бројне новинаре из Југославије и света. Укупно је било акредитовано 14 дописника страних агенција и новина и двојица домаћих. За домаћина им је одређено предузеће „Центротурист“ док је пропуснице обезбедила Савезна комисија за верска питања.[3]

После устоличења организована је конференција за штампу. Према белешци неименованог службеника Савезне комисије за верска питања, патријарху је постављено шест питања.[4] Занимљив је патријархов одговор на питање да ли је Српска православна црква узела у разматрање предлог папе Јована XXIII о помирењу Римокатоличке и православних цркава: „Православна црква је јединствена, али се састоји од више разних националности и националних Цркава које нису, посебно, добиле предлог Католичке цркве. Зато Српска православна црква не може да

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 6/11 од 23. маја 1960, Војину Лукићу, државном секретару за унутрашње послове Народне Републике Србије – Архив Србије, фонд 21, фасцикла бр. 38 (Устоличење патријарха Германа) (у даљем тексту: АС, 21,..).

2 „Патријарх Герман биће у Пећи свечано устоличен за поглавара православне цркве“, *Борба*, 28. мај 1960; „Патријарх Герман допутовао у Пећ“, *Борба*, *Политика* и друге новине, 29. мај 1960.

3 Писмо Секретаријата за информације, Бр. 04-службено од 27. маја 1960, Милоју Дилпарићу, секретару Савезне комисије за верска питања – АЈ, 144, 153.

Савезна комисија за верска питања је неколико дана по свечаности у Пећи добила од Танјуга његов специјални билтен са преводима текстова објављених у страној штампи – АЈ, 144, 153. Тако је Ројтерс објавио текст „Устоличење патријарха Германа“ који се завршавао следећим речима: „Посматрачи исто тако кажу да је одлука владе да дозволи устоличење у Пећи диктирана спољнополитичким разлозима, будући да се Пећ налази у области где живи албанска мањина која ту представља најснажнију групу становништва. На тај начин ово је устоличење сматрано као демонстрација историјског права Југославије на ову област и као демонстрација њене одлучности да не дозволи повећану активност албанских националних осећања у овој пограничној области“. – АЈ, 144, 153.

4 Белешка „Питања постављена Патријарху на конференцији за штампу у Дечанима 29. V 1960. год.“ – АЈ, 144, 153.

одреди став о овом питању, иако су, током приватних и званичних контаката између православних Цркава, вођени разговори о овом питању.“[1]

На свечаности устоличења „патријарха српског и македонског” Германа били су Добривоје Радосављевић и Милоје Дилпарић, председник и секретар Савезне комисије за верска питања, Слободан Пенезић, потпредседник Извршног већа и министар унутрашњих послова Србије, Иса Јовановић, председник српске Комисије за верска питања, Страхил Гигов, председник Извршног већа Македоније, Фадиљ Хоџа, председник Извршног већа Косова, шест страних амбасадора и друге угледне званице из политичког живота.[2] Посебно место у свечаности припало је руговским Шиптарима који су по традицији давали војводе Пећке патријаршије.[3]

Устоличењу патријарха Германа у Пећкој патријаршији 29. маја 1960. присуствовао је и реис ул-улема Сулејман Кемура. Том приликом су поглавари две верске заједнице разменили здравице пријатељства и братства по крви.

Фадиљ Хоџа је приредио ручак за званице. Патријарх Герман је у својој здравици изрекао похвалне речи о Брозу, похваливши комунизам као систем који је решио национална питања.[4]

Истога дана почеле су да стижу честитке поводом устоличења. Прва је била од Јосипа Броза.[5] Потом су патријарху честитали Јован Веселинов, Лазар Колишевски и други високи југословенски функционери.[6]

Честитке су упутили и представници Евангелистичке цркве у Југославији, директор листа Грчке цркве *Еклисиа*, представници верске заједнице „Ученици Христови“ у Сједињеним Америчким Државама Џорџ Бакнер и Роберт Тобијас.[7]

1 Танјуг, 30. мај 1960. године – АЈ, 144, 153.

2 „Патријарх Герман устоличен на трон пећких патријарха“, *Политика*, 30. мај 1960.

3 „Последњи патријаршијски војвода – Шиптари из Ругова чувари старог историјског споменика“, *Политика*, 2. јун 1960.

4 „Фадил Хоџа приредио свечан пријем у част патријарха Германа“, *Политика*, 1. јун 1960.

5 „Честитка Председника Тита патријарху Герману“, *Политика*, 30. мај 1960.

6 „Честитка Јована Веселинова патријарху Герману“, *Borba* и *Vjesnik*, Загреб, 31. мај 1960; „Честитка Лазара Колишевског патријарху“, *Нова Македонија*, 30. мај 1960.

7 *Гласник*.., 9/1957, стр. 182.

3.2. Патријарх као епархијски архијерej Архиепископије београдско-карловачке

Патријарх је, као епархијски архијерej Архиепископије београдско-карловачке имао права и обављао одређене дужности као и сваки други епархијски архијерej: рукополагао је у свештене чинове и постављао у парохијску службу, примао и отпуштао у свезу клира Архиепископије, поверавао у привремено опслуживање, разрешавао опслуживања, премештао из једне у другу парохију, одликовао свештенослужитеље, освештавао темеље будућих храмова, нове храмове и парохијске домове, давао благослов за упис у богословије и на Богословски факултет, предлагао за старосну пензију, одликовао похвалницом, предлагао за одликовање Синоду и тако даље.

Мада не постоји потпуна евиденција свих тих активности, од оног што се може прочитати у *Гласнику* и *Православљу* могуће је саставити својеврсни дневник епархијске службе патријарха Германа. Читање тог дневника, међутим, било би монотоно. Но, за илустрацију вреди поменути барем нешто.

Свештенство Архиепископије београдске посетило је 10. новембра патријарха, као надлежног епархијског архијереја. „У четворочасовној дискусији свештеници су изнели многе проблеме на које је Његова Светост Патријарх одмах давао објашњења и упутства како их треба решавати. Дискусија се углавном кретала око питања верске наставе, проповедништва, борбе са сектантима, црквених хорова, продаје свећа, решавања стамбених тешкоћа, пензија, замена свештеника од стране пензионера, растурању црквене штампе и др.“[1]

Патријарх је прву одлуку о пријему у клир Архиепископије потписао 13. фебруара 1959, а односила се на јереја Србољуба Булића, пароха вичког, из Епархије жичке.[2] Прва одлука о премештању односила се за протојереје Милорада Стефановића и Николу Антића, које је 1959. преместио из Саборне у цркву Светог Саве у Београду, за пароха Осме односно Прве парохије.[3]

Патријарх је благословио монашење Марка Радовића, искушеника манастира Рајиновац. Свечани чин је обављен 20. септембра 1959.

1 *Гласник*.., 12/1958, стр. 241.

2 *Гласник*.., 8-9-10/1959, стр. 244.

3 *Гласник*.., 8-9-10/1959, стр. 244.

године.[1] (Као администратор Епархије жичке, патријарх је у монашки чин најпре, у манастиру Раковица 21. октобра 1959, произвео свршеног теолога Мирослава Гавриловића, који је примивши монашки постриг добио име Иринеј. Четири дана касније произвео га је у чин јерођакона, а наредног дана у јеромонаха.[2])

Прве похвалнице дао је неколицини становника села Миријева код Београда, за њихове заслуге у парохији при храму Светог Илије.[3]

***

Као епархијски архијерej, патријарх Герман је обављао монашење искушеника, рукополагао монахе у јеромонахе и давао им чин архимандрита. Тако је 1. маја 1969. године замонашио по чину мале схимне Јеленка Мићевића, ученик пете године Богословије Свети Сава у Београду, и дао му монашко име Филарет.[4]

„Његова Светост, Архиепископ пећки, Митрополит београдско-карловачки и Патријарх српски Господин Герман благоизволео је на дан 28/15. марта 1969. године произвести јеромонаха о. Данила Крстића у чин архимандрита.“[5]

Монахиње које су 1989. примиле малу схимну од патријарха Германа биле су из манастира Раковица – Евгенија Петронијевић, Ираида Бојовић, Јелена Росић и Јулија Јандрић.[6]

***

Патријарх Герман је рукополагао је свршене богослове у чин ђакона и презвитера и упућивао на парохијску службу. Тако је, 15. новембра 1971. у Саборној цркви Боривоје Васиљковић, свршени богослов и дипломирани студент Филолошког факултета, рукоположен за ђакона, а 22. новембра у храму Светог Вазнесења за презвитера.[7]

Дипломираног теолога Владу Микића рукоположио је 21. новембра у Саборној цркви за ђакона.[8]

На Богојављење, 19. јануара 1978, током литургије и водоосвећења, патријарх је рукоположио свршеног свршеног богослова Драгана Велеушића у чин ђакона. Нешто касније, Велеушић је постављен за хо-

1 *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 372.

2 *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 372. Био је то потоњи епископ нишки а од 2010. године патријарх српски.

3 *Гласник*.., 12/1964, стр. 400-401.

4 *Гласник*.., 4/1969, стр. 106.

5 *Гласник*.., 4/1969, стр. 106.

6 *Гласник*.., 3/1990, стр. 50.

7 *Гласник*.., 12/1971, стр. 348.

8 *Гласник*.., 12/1971, стр. 348.

нораног ђакона у храму Свете Тројице у Београду. Убрзо је премештен у храм Рођења Пресвете Богородице.[1]

На први дан Божића 1980, током литургије у Саборној цркви, патријарх је рукоположио у чин ђакона Живадина Протића, службеника Архиепископије.[2]

На дан славе Патријаршијске капеле Светог Симеона Мироточивог, 26. фебруара 1980, патријарх је рукопроизвео ђакона Димитрија Марковића, в. д. директора Патријаршијске управне канцеларије, у чин протођакона.[3]

На дан Светог Александра Невског, 12. септембра 1980, патријарх је у истоименом храму после литургије, рукоположио Рајка Недића, секретара Богословског факултета, у чин ђакона. После два дана, „у недељу, 14. септембра, Његова Светост Патријарх српски Герман служио је у београдској Саборној цркви поводом 60-годишшњице обнове Српске патријаршије. Том приликом рукоположио је у чин презвитера ђакона Рајка Недића и поставио га за пароха Саборне цркве у Београду.“[4]

Патријарх је на Ивањдан 1980. Милана Ковачевића, дипломираног теолога и суплента Богословије Свети Сава у Београду, рукоположио у чин ђакона и поставио га при храму Светог Саве у Београду.[5]

Никола Јовић, свршени богослов, рукоположен је 8. у чин ђакона, а 11. новембра 1980. у чин презвитера и постављен за привременог пароха у Заклопачи, селу поред Београда.[6]

„На дан Св. Николе, 19. децембра (1980), Патријарх Герман служио је св. литургију у Саборној цркви у Београду. Том приликом рукоположио је у чин ђакона Стевана Рапајића, службеника Архиепископије београдско-карловачке.“[7] Наредне године, на исти празник и истом храму, рукоположио у чин ђакона Драгана Протића, професора Богословије Св. Саве у Београду.“[8]

„На Цвети, 27. априла, Патријарх Герман служио је свету Литургију и рукоположио у чин ђакона дипл. теолога Радована Биговића.“[9]

Патријарх је 12. априла 1987. дипломираног историчара и теолога Радомира Поповића, асистента на Богословском факултету, произвео

1 *Гласник..*, 2/1978, стр. 26; Исто, 8/1978, стр. 182.

2 *Гласник..,* 3/1980, стр. 52.

3 *Гласник..,* 3/1980, стр. 53.

4 *Гласник..,* 12/1980, стр. 276.

5 *Гласник..,* 1/1981, стр. 34.

6 *Гласник..,* 1/1981, стр. 34.

7 *Гласник..,* 3/1980, стр. 52.

8 *Гласник..,* 1/1982, стр. 2.

9 *Гласник..,* 8/1986, стр. 172.

за ђакона и поставио при цркви Светог оца Николаја у Земуну.[1]

„На празник св. Николе, 19. децембра (1987), Патријарх српски Герман служио је у Саборној цркви у Београду и рукоположио г. Ненада Михајловића у чин ђакона.“[2]

***

„На празник Св. Архангела Михаила, 21. новембра (1980), Патријарх српски Герман служио је св. Литургију у Саборној цркви и презао славски колач, поводом храмовне славе. На тој литургији Његова Светост је произвео ђакона Влада Микића у чин протођакона и рукоположио ђакона Драгана Велеушића у чин презвитера, ради постављања за пароха у Јоханесбургу, Јужна Африка.“[3] (Ускоро је јерej Велеушић добио канонски отпуст и отишао у поверену му парохију.[4])

На дан Успења Пресвете Богородице, 28. августа 1983, у манастиру Раковица, патријарх је служио литургију, одржао помен патријарху Димитрију и учесницима Ослободилачких ратова 1912-1918, осветио кољиво и презао славски колач, а протонамесника Милан Д. Јанковића, секретара Синода, произвео је у чин протојереја.[5]

Патријарх је 1964. др Емилијана Чарнића одликовао чином протођакона.[6]

Патријарх је рукопроизводио и у чинове протосинђела: „У недељу, 31. јануара (1982), на дан св. Атанасија Великог, Патријарх српски Герман присуствовао је св. Литургији у манастиру Ваведењу у Београду и рукопроизвео јеромонаха др Атанасија Јевтића доцента нашег Богословског факултета у чин протосинђела.“[7]

„Бранка Томића, свршеног богослова из Докмира 7. септембра 1975. год. у Саборној цркви у Београду за ђакона, а 11. септембра 1975. год. у капели Богословије Св. Саве у Београду за презвитера и поставити га за привременог пароха упражњене малопожаревачке парохије у Малом Пожаревцу.”[8]

***

Патријарх је рукополагао ђаконе у чин јереја. Према *Гласнику*, последњи су били: Милан Виленица, рукоположен у чин ђакона 7. јула а

1 *Гласник..,* 3/1987, стр. 40.

2 *Гласник..,* 3/1987, стр. 65.

3 *Гласник..,* 12/1980, стр. 277.

4 *Гласник..,* 2/1981, стр. 35.

5 *Гласник*.., 9/1983, стр. 166.

6 *Гласник*.., 10-11/1964, стр. 334.

7 *Гласник..,* 2/1981, стр. 34.

8 *Гласник..,* 12/1975, стр. 234.

у чин јереја 2. августа 1987, Бранко Митровић, у чин ђакона 20. септембра а наредног дана у чин јереја и постављен за привременог пароха II парохије при храму у Жаркову, Среда Врањеш, у чин ђакона 27. септембра а у чин јереја месец дана касније и постављен за старешину храма Свете Тројице у Кумодражу, и Милутин Чекетић, у чин ђакона 4. децембра а у чин јереја 19. децембра и постављен за привременог пароха II парохије при храму Светог Николе у Београду.[1]

После литургије у Саборној цркви у Београду, коју је 28. септембра 1980. служио митрополит силивријски Емилијанос из Женеве, под јурисдикцијом Цариградске патријаршије, патријарх Герман је благословио брак Драгана Протића, професора Богословије Свети Сава.[2]

Патријарх је 19. фебруара 1984. у цркви Пресвете пресвете Богородице благословио брак Радомира Поповића (тада већ професора Богословије Светог Саве у Београду) и Милеве, кћерке протонамесника Жарка Живановића, пароха земунског.[3] (Ђакон Поповић је одбранио докторат 21. јуна 1989. године. Његова промоција обављена је 30. јуна, оног дана када је патријарх већ био у болници.[4])

На празник Светога Луке, 31. октобра, патријарх је присуствовао литургији у истоименом храму у Крњачи и резању славског колача. „Затим је присуствовао венчању дипломираног теолога Предрага Миодрага и студента медицине Кристине Ковачевић у храму Покрова Пресвете Богородице.“[5]

Патријарх је давао канонске отпусте свештенослужитељима пред њихов прелазак у другу епархију. Исто тако, примао је у своју епархију. Тако је, на пример, 1964. примио у свезу клира Васу Ивошевића и Доментијана Павловића, који су одлуком Синода распоређени на рад у Богословији Свети Сава у Београду.[6]

У клир Архиепископије београдско-карловачке 1969. примљен је јереј Сава Поповић, парох сталаћки, Епархија нишка, и постављен за привременог пароха IV парохије при храму Светог апостола и еванђелисте Марка у Београду.[7]

Јеромонах Андреј Јовичић, из Епархије браничевске, 1976. причисљен је манастиру Пећка патријаршија.[8]

Патријарх је 1981. примио, осим осталих, и јеромонаха др Ири-

1 *Гласник*.., 3/1988, стр. 40.

2 *Гласник..,* 12/1980, стр. 276.

3 *Гласник*.., 4/1984, стр. 74.

4 *Гласник*.., 8/1989, стр. 174.

5 *Гласник*.., 11/1982, стр. 270.

6 *Гласник*.., 10-11/1964, стр. 334.

7 *Гласник*.., 9/1969, стр. 214.

8 *Гласник*.., 11/1976, стр. 202.

неја Буловића из Епархије рашко-призренске и Петра Лукића из Епархије зворничко-тузланске.[1]

Јерођакон Марко Момчиловић из Епархије средњозападноамеричке примљен је у свезу клира 1987. године.[2]

Јереј Јован Благојевић, из Епархије зворничко-тузланске, дошао је 1982. и распоређен је за привременог пароха при храму Свете Тројице у Кумодражу.[3]

Јереја Димшу Перића, из Епархије жичке, патријарх је примио 1987. у клир Архиепископије, и поставио га за привременог пароха и старешину храма Свете Тројице у Заклопачи код Београд.[4]

Јереј Ратко Савић добио је 1978. у привремено опслуживање другу парохију при Храму Светог Саве у Београду.[5]

Јеромонах Филарет Мићевић премештен је 1978. за сабрата манастира ставропигијалне лавре Пећке патријаршије.[6]

Патријарх је 1980. поставио протојереја-ставрофора Мила Јараковића за архијерејског заменика Архиепископије.[7]

Током 1982. патријарх је поставио неколико нових старешина храмова у својој епархији. Тако је храм Светог Саве у Београду добио Теохара Теохаревића за старешину и двојицу нових пароха. Били су то јереј Бранко Татарин, из Епархије бачке, кога је патријарх поставио за привременог пароха VIII парохије, и Зоран Милинковић, из Митрополије загребачке, који је постављен за привременог пароха VII парохије.[8]

Патријарх је 1978. поставио јереја Драгана Павловића за старешину храма Успења Пресвете Богородице у Умчарима.[9] Нове старешине постављене су и 1980. у неколико београдских храмова: прота Чедомир Вучковић за старешину храма Светог апостола и еванђелисте Марка, јереј Милан Радовановић за старешину храма Светог Вазнесења Господњег, а прота Марко Димитријевић за старешину Храма Светог Саве.[10]

***

„11. јануара (1984) у 17,00 часова Патријарх Герман је одржао

1 *Гласник..,* 3/1982, стр. 63.
2 *Гласник*.., 3/1988, стр. 40.
3 *Гласник*.., 4/1983, стр. 68.
4 *Гласник*.., 3/1988, стр. 40.
5 *Гласник..,* 8/1978, стр. 182.
6 *Гласник..,* 8/1978, стр. 182.
7 *Гласник*.., 1/1981, стр. 34.
8 *Гласник*.., 4/1983, стр. 68.
9 *Гласник..,* 8/1978, стр. 182.
10 *Гласник*.., 1/1981, стр. 34.

конференцију београдских свештеника у сали Српске Патријаршије“.[1]

„У среду, 11. априла (1984), после прећеосвећене Литургије служене у селу Умчарима, Његова Светост је одржао састанак са свима свештеницима Врачарско-грочанског намесништва.“[2]

Због неопходних обимних радова у Саборној цркви у Београду патријарх је 27. јуна 1984. одржао састанак са свештеницима и надлежним стручњацима.[3]

***

„У недељу, 7. септембра (1980), Патријарх Герман је служио архијерејску литургију у Гроцкој и осветио новоподигнути парохијски дом.“[4]

Освећење храма на Карабурми у Београду обављено је 13. септембра 1988. године.[5] Био је то први храм изграђен у Београду после 50 година. И последњи који је патријарх као епархијски архијереј осветао.

***

Патријарх је потписивао и решења о лишавању свештеника чинова. Тако је Харитина Пантић, монахиња у манастиру Раковица код Београда, лишена монашког чина и брисана из списка монашких лица Архиепископије београдско-карловачке.[6] После одлуке Великог црквеног суда Српске православне цркве јерej Добросав Костић, пензионисани парох умчарски, са станом у Београду, лишен је 1981. године свештеничког чина.[7]

***

Патријарх Герман је у првој половини 1989. године, последњих месеци активне службе пре одласка у болницу, био је врло ангажован: примио је у свезу клира монахињу Варвару Тодоровић из Епархије жичке и упутио је у манастир Раковицу; ослободио је даљег опслуживања проту Марка Димитријевића III парохије Храма Светог Саве у Београду; преместио протонамесника Стевана Влачића, привременог пароха VI парохије за привременог пароха III парохије Храма Светог Саве у Београду, јереја Ратка Савића, привременог пароха VI парохије при хра-

1 *Гласник*.., 2/1984, стр. 26.

2 *Гласник*.., 5/1984, стр. 95.

3 *Гласник*.., 7/1984, стр. 130.

4 *Гласник..,* 12/1980, стр. 276.

5 *Гласник*.., 1/1989, стр. 5.

6 *Гласник..,* 7/1963, стр. 258.

7 *Гласник..,* 3/1982, стр. 64.

му Покрова Пресвете Богородице у Београду за привременог пароха VI парохије при храму Светог Саве у Београду и јереја Јована Милановића, привременог пароха I парохије у Жаркову за привременог пароха VI парохије при храму Покрова Пресвете Богородице; одликовао ђакона Стевана Рапајића, службеника Архиепископије, чином протођакона, синђела Јосифа Стефановића, духовника из Даља, чином игумана, јереја Милана Лукића, привременог пароха у Рипњу, звањем протонамесника, а јереје Слободана Годића, Ђурађа Станића и Милана Тицу, привремене парохе из Раковице звањем протонамесника; унапредио је протођаконе Стевана Рапајића и Бранка Микића, писаре VIII положајне групе за писаре VII положајне групе.[1]

(Митрополит загребачко-љубљански Јован као заменик патријархов у Архиепископији београдско-карловачкој од јуна 1989. до децембра 1990, то јест до избора новог патријарха, обављао је све дужности. Тако је, осим осталог, рукоположио у чин ђакона 21. новембра Луку Новаковића, асистента Богословског факултета, и поставио га при Храму Светог Саве у Београду, а 19. децембра 1989. богослова Добрицу Костића кога је поставио у цркву Светог Георгија на Чукарици у Београду, док је ђакона Живадина Протића 8. јануара 1990. рукоположио у чин јереја и поставио за привременог пароха II парохије и старешину храма Сабор српских светитеља на Карабурми у Београду.[2])

***

Патријархово служење у београдским храмовима одвијало се по одређеном неписаном распореду, што се понављао готово из године у годину. Тако је, на пример, дневник литургија и посета 1984. године био следећи:

„У недељу, на Оце 1. јануара 1984. Његова светост је служио са епископима марчанским Данилом и моравичким Савом у Саборној цркви у Београду. Држећи се традиције поводом празника Оцева, Његова Светост је 2. јануара посетио и разделио дарове монахињама у манастирима: Сланцима, Рајиновцу, Раковици и Ваведењу.“

„На празник Рождества Христовог, 7. јануара, Патријарх српски Герман служио је св. Литургију у Саборној цркви у Београду и рукоположио у чин ђакона свршеног богослова Душана Јовановића.“

„На дан св. Архиђакона Стефана, трећег дана Божића, 9. јануара, Његова Светост је узео учешћа у прослави заштитника београдских ђакона, у Вазнесењској цркви у Београду.“

„У недељу, 29. јануара, прву после Св. Саве, Његова Светост је после св. Литургије у Покровској цркви у Београду извршио освећење и

1 *Гласник*.., 3/1990, стр. 50.

2 *Гласник*.., 3/1990, стр. 50-51.

резање славског колача хора Св. Саве, који тада прославља своју крсну славу.“

„На дан Сретења Господњег, 15. фебруара, после св. Литургије у цркви Ружици, Патријарх Герман служио је парастос свим борцима изгинулим у борби за крст часни и слободу златну у Балканским и I светском рату. На крају је осветио и пререзао славски колач њиховим живим друговима – ратницима.“

Патријарх је присуствовао прећеосвећеним литургијама: у петак, 9. марта, у цркви Покрова пресвете Богородице; у среду, 14. марта, у Вазнесењској цркви у Београду; у петак, 16. марта, у цркви Светог Оца Николаја у Земуну; у среду, 21. марта, у цркви Свете Тројице; у четвртак, 22. марта, у храму Светог Јована Крститеља; у петак, 23. марта, у храму Светог Ђорђа на Чукарици; у среду, 28. марта, у храму Светог Александра Невског; у петак, 30. марта, у Топчидерској цркви.

Патријарх је, већ по обичају, на дан храмовних слава одлазио у цркве посвећене одређеном свецу да служи или присуствује литургији, благосиља и реже славски колач. Тако је, 6. маја на Ђурђевдан одлазио у храм на Чукарици, на Марковдан 8. маја у храм Светог Марка, 10. маја у храм Светог Саве, 22. маја у храм Светог оца Николаја у Земуну, на Спасовдан у Вазнесењску цркву, 3. јуна у храм Светих Константина и Јелене на Вождовцу, 24. јуна у храм Светих Вартоломеја и Варнаве у Раковици, 7. јула у храм на Централном гробљу, 12. јула у храм Светих апостола Петра и Павла у Топчидеру, 21. септембра у манастир Рајиновац, 27. октобра у храм Свете Петке на Калемегдану, 31. октобра у храм Светог Луке у Крњачи, 14. новембра у болничку капелу Светих Врачева у Београду, 21. новембра у манастир Раковица, 4. децембра у манастир Ваведење.[1]

Добро је познато да је патријарх као епархијски архијерej Београдско-карловачке архиепископије водио рачуна о бројном стању чланова породица подређених му свештеника и то показивао на разне начине. Памти се следећи случај. Свештеник Илија Ђурић, који је око 1983. године дошао из Епархије далматинске, добио је привремени смештај у парохијској згради храма Светих апостола Петра и Павла у Топчидеру. Патријарх га је распоредио у Мали Мокри Луг, у парохију која је дуго времена била упражњена, а опслуживали су је околни свештеници. Та парохија је била једна од „бољих“. Прота Ђурић је упућен баш у њу јер је имао седморо деце.

1 *Гласник..,* бројеви за 1984. и јануар 1985. године.

3.3. Патријархова служба

Начинити тачан дневник служења, посета и пријема патријарха Германа готово је немогуће. Прво, не зна се судбина патријархових белешки, за које више његових савременика тврди да су постојале.[1] Друго, у Патријаршији у то време није био обичај да се води нека врста службеног дневника.

Гласник је тек од 1977. почео да објављује, и то без неког одређеног реда, рубрику „Служења, посете и пријеми Његове Светости Патријарха српског Германа“. Ти текстови су углавном били штури, тек две-три реченице. Било је, међутим, посета и разговора о којима није ништа обављено. Тако, на пример, нема баш много значајних информација о званичним сусретима патријарха са члановима Државне односно Савезне и србијанске Комисије за верска питања, касније Комисије за односе са верским заједницама. А било их на стотине!

Највише простора у *Гласнику* посвећивано је боравку патријарха и његових сарадника у некој од помесних православних цркава или доласку делегације тих цркава у посету Српској православној цркви – по 30-так страница!

***

„Држећи се традиције поводом празника Оцева, Његова Светост је 2. јануара посетио и разделио дарове монахињама у манастирима: Сланцима, Рајиновцу, Раковици и Ваведењу.“[2]

На почетку поста, патријарх се исповедао. Често је то чинио са београдским свештеницима или архијерејима. „У ... априла, у капели Св. Симеона Мироточивог, у згради Патријаршије, његова Светост Патријарх српски Герман приступио је исповести по већ утврђеној традицији.“[3]

„На Велики Петак, ..., Патријарх Герман је служио вечерње у београдској Саборној цркви са изношењем плаштанице. Одмах после овога

1 Један од веома блиских сарадника патријарха Германа рекао ми је децембра 2010. да дневник није пронађен у попису заоставине. Други, такође близак, негирао је постојање било каквог дневника, док је трећи, опет из патријарховог окружења, тврдио да је патријарх белешке о храни коју је јео уносио у један мали нотес. Имена тих људи намерно изостављам.

2 *Гласник*.., 2/1984, стр. 26.

3 *Гласник*.., 6/1979, стр. 122.

чина посетио је све београдске и земунске цркве, поклонио се и целивао плаштанице. Истога дана у 22 часа служио је у Саборној цркви сахрану са статијама и опходом у 24 часа уз ношење плаштанице.“[1]

На Васкрс је после литургије у Саборној цркви, у Патријаршији примао на стотине особа и даривао им ускршња јаја. „После завршене литургије примао је у Патријаршији верне на честитање којих је било преко 1.200.“[2]

Патријарх је често служио литургије, отприлике педесетак у години. Најчешће је то чинио у београдском Саборном храму.

Служења литургија на велике црквене празнике годинама одвијао се по неписаном правилу. Како разлика у годишњим црквеним календарима има у нијансама као што су, на пример, покретни празници, дневник служења патријарха може да изгледа и овако, као што је то било 1983. године:

„На Божић, 7. јануара, Патријарх српски Герман служио је св. Литургију у Саборној цркви.“

„На Богојављење, 19. јануара, Патријарх српски Герман служио је св. Литургију, и обавио чин великог богојављенског освећења воде у Саборној цркви.“

„На дан своје Крсне славе Св. Јована Крститеља, 20. јануара (1983), Његова Светост Патријарх служио је у Саборној цркви у Београду своју хиљадиту архијерејску литургију, уз саслужење Епископа марчанског Данила и Епископа моравичког Саве (Андрића – *прим. аутора*), а после обављеног чина резања славског колача, примао честитања Славе“

„На дан Св. Саве, 27. јануара, Патријарх српски Герман служио је св. Литургију у Саборној цркви, а затим осветио и пререзао славски колач. У 12,00 часова Његова Светост је присуствовао освећењу и резању славског колача на Богословском факултету. Истога дана у 17 часова Његова Светост Патријарх присуствовао је Духовном концерту са рецитацијама у Саборној цркви, а затим у 20,00 часова присуствовао свечаној Духовној академији Богословског факултета у сали Српске Патријаршије.“

„На дан св. Симеона Мироточивог, 26. фебруара, коме је посве-

1 *Гласник*.., 6/1979, стр. 123.

2 *Гласник*.., 6/1979, стр. 123. Прота Боривоје Васиљковић, парох цркве Светог Марка у Београду, испричао ми је о Божићу 2011. о догађају који се збио првих година његове парохијске службе, око 1972/73. године. Наиме, патријарх је дошао на Васкрс у парохијску цркву, служио литургију и после ње делио васкршња јаја. И попадија је донела корпу јаја и случајно је ставила близу патријарха. Он је јаја из прве корпе поделио и почео да дели из друге, коју је донео његов пратилац. Како је на крају остало још, патријарх се зачудио како је то могуће. Када је други парох казао да је мање битно из које су корпе подељена јаја, патријарх је одговорио да је то за њега веома важно, јер он води евиденцију о томе.

ћена капела у згради Српске патријаршије у Београду, Његова Светост Патријарх српски је, уз саслужење својих викара, Епископа марчанског Данила и Епископа моравичког Саве, служио св. Литургију и извршио чин освећења и резања славског колача капеле и Друштва побожне заједнице св. Симеона.“

„У Недељу Православља, 27. марта, Патријарх српски Герман служио је свету Литургију у Саборној цркви у Београду и том приликом уручио одликовања напрсним крстом протојерејима: др Лазару Милину, др Благоти Гардашевићу и Николи Антићу.“

„У суботу, 30. априла, Његова Светост је служио на Врбици у Саборној цркви у Београду.“

„На Цвети, 1. маја, Његова Светост служио је св. Литургију у Саборној цркви у Београду.“

„На I дан Васкрса, 8. маја у 4,00 часа изјутра Његова Светост Патријарх служио је Васкрсење са трократним опходом око Саборне цркве, а у 9,00 часова служио је св. Литургију у Саборној цркви.“

„На II дан Васкрса односно на Ђурђевдан[1] 9. маја, његова Светост служио је св. Литургију у цркви св. Великомученика Георгија на Чукарици.“

„На III дан Ускрса, на дан спаљивања моштију св. Саве 10. маја, Патријарх српски Герман служио је св. Литургију у цркви св. Саве на Врачару, поводом храмовне славе.“

„У недељу 12. јуна, Патријарх српски Герман је служио св. Литургију и извршио троносање обновљене цркве св. Архангела Гаврила у Земуну, уз саслужење епископа марчанског Данила и епископа моравичког Саве.“

„На дан св. Вазнесења Господњег, 16. јуна, уз саслужење Епископа марчанског Данила и Епископа моравичког Саве, Патријарх српски Герман служио је св. Литургију, осветио и пререзао славски колач у храму св. Вазнесења у Београду.“

„На I дан Духова, 26. јуна, Патријарх српски Герман служио је св. Литургију у Саборној цркви у Београду.“

„На II дан Духова, 27. јуна, уз саслужење Епископа марчанског Данила и Епископа моравичког Саве, Његова Светост Патријарх служио је св. Литургију у Руској цркви у Београду.“

„На III дан Духова, на Видовдан, 28. јуна, Патријарх српски Герман служио је у Саборној цркви парастос Косовским јунацима и свима Србима палим за веру православну и Отачество.“

„На дан Рођења св. Јована Претече – Ивањдан, 7. јула, његова Светост је служио св. Литургију у храму св. Јована Крститеља на Централном гробљу, поводом храмовне славе.“

1 Како је те, 1983. године Васкрс „падао“ 8. маја, датум празновања Ђурђевдана је померен за два дана јер је „падао“ на Велики Петак.

„На Трнову Петку, 8. августа, Патријарх српски Герман служио је св. Литургију и осветио славски колач у цркви Ружици, поводом славе капеле св. Петке, а потом отслужио традиционални помен српским војницима изгинулим у одбрани Београд за време Првог светског рата.“

„У недељу 14. августа, поводом храмовне славе манастира св. Стефана у Сланцима, Патријарх Герман је био на бденију у манастиру. Сутрадан, 15. августа, узео је учешћа у прослави храмовне славе, Литургији, литији и освећењу славског жита и резању колача у манастиру у Сланцима. Истог дана у 18,00 био је на вечерњи и резању славског колача у храму св. Архиђакона Стефана у Великом Селу.“

„На Преображење, 19. августа Његова Светост служио је св. Литургију у Саборној цркви у Београду.“

„На дан Успења Пресвете Богородице, 28. августа, уз саслуживање преосвећене г. г. епископа марчанског Данила и моравичког Саве, Његова Светост је служио св. Литургију у манастиру Раковици, обавио трикратни опход око храма, отслужио помен блаженопочившем патријарху Димитрију и изгинулим ратницима у борбама за ослобођење Србије, и на крају, осветио кољиво и пререзао славски колач. Том приликом произвео је протонамесника Милана Д. Јанковића, секретара Св. Арх. Синода, у чин протојереја.“

„У недељу, 18. септембра, поводом јубиларне 25-годишњице патријаршког служења, његова Светост Патријарх је уз саслужење Његовог Високопреосвештенства Митрополита црногорско-приморског Данила, Епископа тимочког Милутина, Епископа зворничко-тузланског Василија, и Епископа моравичког Саве служио св. Литургију и благодарење у Саборној цркви у Београду.“

„На Крстовдан, 27. септембра, Патријарх српски Герман служио је св. Литургију у Ман. Ваведењу.“

„У недељу, 9. октобра (дан убиства краља Александра Карађорђевића – *прим. аутора*), Његова Светост Патријарх српски Герман служио је св. Литургију у Вазнесенској цркви у Београду и осветио спомен крст у црквеној порти за сећање на невино изгинуле од бомбардовања 6. априла 1941. године.“

„На дан Покрова Пресвете Богородице, 14. октобра, Његова Светост, са Епископом марчанским Данилом, служио је у Покровској цркви у Београду поводом храмовне славе и пререзао славски колач.“

„На дан св. Петке, 27. октобра, Патријарх српски Герман служио је са епископима марчанским Данилом и моравичким Савом, поводом храмовне славе св. Петке, св. Литургију и пререзао славски колач.“

„У недељу, 30. октобра, Његова Светост, у заједници са Његовим Блаженством Архиепископом Серафимом (Грчке православне цркве – *прим. аутора*), служили су св. Литургију у Саборној цркви у Београду уз саслужење два грчка митрополита и Митрополита црногорско-примор-

ског Данила и Епископа зворничко-тузланског Василија.“

„На дан св. Архангела Михајла, 21. новембра, Патријарх Герман служио је св. Литургију у Саборној цркви у Београду и том приликом осветио и пререзао славски колач поводом храмовне славе. У 12,00 часова Његова Светост је посетио манастир Раковицу и осветио и пререзао славски колач поводом храмовне славе.“

„На Ваведење Пресвете Богородице, 4. децембра, Његова Светост Патријарх служио је св. Литургију у манастиру Ваведењу.“

„На дан св. Николе, 19. децембра, Патријарх српски Герман служио је св. Литургију у Саборној цркви у Београду, уз саслужење њихових преосвештенстава Г.Г. Епископа марчанског Данила и Епископа моравичког Саве.“

„У недељу, 25. децембра, после службе Божије у цркви св. Саве у Београду, Његова Светост је присуствовао полугодишњем парастосу почившој Марији, удови поч. проте Стамболића.“[1]

***

Бројна богослужења и друге обавезе изазивали су физички замор и побољевање патријарха. „Време од 17. до 28. јула (1977) Његова светост Патријарх српски Герман провео је на одмору и лечењу у манастиру Савини, код Херцегновог. За то време посетио је цркву у Доброти и манастир Режевиће.“[2] Био је то први одмор и лечење у Савини. Други је забележен од 16. до 28. јула 1978. године[3]...

И наредне године, „у време од 14. до 24. јула Патријарх Герман био је на лечењу у Врњачкој Бањи“.[4] Да су болест и замор били озбиљније природе потврђује и следећа вест: „Од 1. до 12. августа 1979. године Његова Светост је провео на лечењу и одмору у манастиру Савини на мору.“[5]

Одмор и лечење у Врњачкој Бањи постали су готово редовни. Тако је било и у периоду од 14. до 25. јула, па наставак одмора и лечења у манастиру Савина од 4. до 13. августа 1980. године. Међутим, и у таквим околностима био је свестан својих обавеза као првосвештеник Српске православне цркве: „У четвртак, 14. августа, Патријарх српски Герман присуствовао је бденију у манастиру св. архиђакона Стефана у Сланцима.“[6]

„Дане од 14-24. јула (1981) његова Светост је провео на одмору у

1 *Гласник* за 1983. и јануар 1984.

2 *Гласник*.., 10/1977, стр. 201.

3 *Гласник*.., 11/1978, стр. 272.

4 *Гласник*.., 10/1979, стр. 216.

5 *Гласник*.., 10/1979, стр. 216.

6 *Гласник..,* 11/1980, стр. 246.

Врњачкој Бањи.“ После недељу дана, отишао је у манастир Савину, на додатни одмор, у трајању од три дана.[1]

„Од 15. до 31. јула 1982. године његова Светост провео је на лечењу у Врњачкој Бањи.“[2]

„За време свог боравка у Врњачкој Бањи од 16. до 30. јула (1983) Његова Светост је у два маха посетио манастир Жичу.[3]

Замор и болест приморали су патријарха да и време од 10. до 25. јула 1985. проведе у Врњачкој Бањи.[4]

1958.

Прво писмо које је патријарх Герман као новоизабрани првосвештеник Српске православне цркве написао било је упућено Јосипу Брозу Титу, председнику државе, 18. септембра 1958. године.[5]

Патријарх Герман и епископи пакрачки Емилијан и захумско-херцеговачки Владислав 21. септембра отпутовали су у манастире Жича и Студеница на поклоњење моштима Светом Симеону Мироточивом (Стефану Немањи) и Светом Симону (Стефану Првовенчаном).[6]

По повратку са тог првог путовања, патријарх је 26. септембра примио представнике Иницијативног одбора за организовање Православне цркве у Македонији.[7]

Крајем месеца патријарх је започео серију посета државним функционерима разним поводима. Најпре је 29. септембра био код Добривоја Радосављевића, председника Савезне комисије за верска питања.[8]

Патријарх Герман је 6. октобра 1958. заједно са епископом браничевским посетио манастир Рајиновац. „Приликом своје посете Његова Светост је разгледао манастир и конаке, и дао упутства братству за даљи рад.“[9]

Неколико дана касније, 10. октобра 1958, патријарха је са епископом зворничко-тузланским Лонгином примио Јосип Броз Тито. Поред Броза састанку су присуствовали Добривоје Радосављевић, председник

1 *Гласник..,* 12/1981, стр. 243.

2 *Гласник*.., 9/1982, стр. 214.

3 *Гласник*.., 8/1983, стр. 142.

4 *Гласник..,* 11/1985, стр. 279.

5 *Борба*, 20. септембар 1958.

6 *Гласник*.., 9/1958, стр. 180.

7 *Борба*, 27. септембар 1958.

8 „Забелешка о разговору претседника Савезне комисије за верска питања друга Радосављевића са патријархом Германом на дан 29. IX 1958 г. у Савезној комисији за верска питања“, Пов. Бр. 134/1-58 – AJ, 144, 24-278. О садржају разговора видети у делу о Македонској православној цркви.

9 *Гласник*.., 9/1958, стр. 187.

Савезне комисије за верска питања, и Лео Матес, генерални секретар председника Републике.[1] Остало је забележено да је већ 2. октобра шеф протокола председника Републике саставио белешку за свог надређеног – Леа Матеса. Према том запису, патријарх је посредством Савезне комисије за верска питања затражио пријем код Броза. Како није добијао одговор, поновио је молбу. Савезна комисија за верска питања је сматрала да би пријем био користан. У белешци је споменут случај са претходним патријархом: „Само ради информације наводимо да је друг Претседник својевремено вратио протоколарну посету пок. Патријарху Викентију, али да то овог пута, по мишљењу друга А.(лександра) Ранковића и Комисије за верска питања, не би дошло у обзир. Истина, не би требало ставити до знања Патријарху Герману да му неће бити враћена посета од стране друга Претседника, али с обзиром да ће друг Претседник бити отсутан ван Београда после пријема Германа, и да ће Патријарху бити враћене друге посете, које ће он учинити Претседницима Савезне Народне Скупштине и Народне Скупштине Н. Р. Србије, могло би на томе остати.“[2]

Недељу дана касније, 18. октобра, патријарх и епископ захумско-херцеговачки Владислав посетили су Петра Стамболића, председника Савезне народне скупштине, а два дана касније, 20. октобра, патријарх је са епископом зворничко-тузланским Лонгином Јована Веселинова, председника Народне скупштине Србије. Сутрадан су патријарх и епископ тимочки Емилијан посетили Ђурицу Јојкића, председника Народног одбора Београда, три дана касније, 23. октобра, Милоша Минића, председника Извршног већа Србије. После пет дана, 28. октобра, стигли су код Александра Ранковића, потпредседника Савезног извршног већа.[3]

Истога дана, одржана је седница Синода. Разматране су бројне теме, између осталог, расправљало и о писму епископа рашко-призренског Павла о кажњавању затвором двојице угледних Срба из села Ђураковца на Косову због одржавања литије око сеоског храма. Патријарх је писмо проследио српској Комисији за верска питања.[4]

Тешко је утврдити који су све државни функционери узвратили посете доласком у Патријаршију. Остало је записано да је 1. новембра

1 „Пријем патријарха Српске православне цркве – Бели двор, 10. октобар у 9,30 часова“ – АЈ, 836, II-10; *Гласник*.., 10-11/1958, стр. 212; *Политика*, 11. октобар; *Борба*, 11 октобар.

2 „Белешка у вези пријема новоизабраног Патријарха Германа у протоколарну посету“ – АЈ, 836, II-10.

3 *Гласник*.., 10-11/1958, стр. 212; *Борба*, 19, 21, 24 и 29. октобар, 2. новембар 1958; *Политика*, 19, 21, 24 и 29. октобар, 2. новембар 1958.

4 Писмо епископа рашко-призренског Павла, Бр. 400 од 11. октобра 1958, Синоду; Писмо Синода, Син. бр. 2939/зап. 741. од 28. октобра, српској Комисији за верска питања – АС, 21,13.

дошао Александар Ранковић.[1] Добривоје Радосављевић је дошао тек 22. јануара 1959. и с домаћином „водио разговоре о црквеним питањима“.[2]

Патријарх се састајао са француским, америчким, канадским, совјетским, египатским, етиопским, швајцарским немачким, грчким и другим амбасадорима, дипломатама нижег ранга и особљем амбасада.[3]

Однос државних функционера према новом првосвештенику Српске православне цркве исказиван је и кроз позиве на пријеме. Едвард Кардељ, председник Савезног извршног већа, 14. октобра приредио је пријем поводом доласка председника Владе Индонезије. Индонежанин је сутрадан приредио пријем у Белом двору на Дедињу уз присуство истих гостију. Патријарх је 20. октобра у београдском хотелу „Метропол“ присуствовао пријему поводом годишњице ослобођења Београда. Такође се одазвао позиву на пријем у совјетској Амбасади 7. новембра поводом прославе годишњице Октобарске револуције, као и у етиопској поводом 25-годишњице крунисања цара Хаила Селасија...[4]

У међувремену, у Црној Гори је искрсао проблем. Наиме, архијерејски заменик интернираног митрополита црногорско-приморског Арсенија Брадваревића прота Сима Мартиновић је почетком октобра, по повратку из Београда, поднео оставку.[5]

Добривоје Радосављевић је саопштио патријарху Герману да власт у Црној Гори тражи да се епископ рашко-призренски Павле, коме је нешто раније Синод наложио да се брине о Митрополији црногорско-приморској, ослободи те обавезе. Патријарх је пристао на разговор са челницима црногорског свештеничког удружења како би разматрали проблем.[6] Крајем октобра епископ рашко-призренски Павле је отпутовао у Црну Гору и доживео да га, по директиви републичке власти коју је спровело свештеничко удружење, игноришу у сваком погледу. И поред тога, епископа Павла с дужним поштовањем дочекало неколико свештеника (Богдан Бурић, парох у Загредама код Даниловграда и Веселин Чуквас, парох у Херцег Новом), који су му говорили о тешком материјалном положају свештеника, немарном односу власти и верних према богомољама и другим невољама. Републичка власт је искористила прилику да свештеника Мартиновића и још неколицину упути у Београд, у Патријаршију.

1 *Гласник*.., 10-11/1958, стр. 212.

2 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 22.

3 *Гласник*.., 10-11/1958, стр. 213.

4 *Гласник*.., 10-11/1958, стр. 213.

5 Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 125 од 5. новембра 1958, Савезној комисији за верске питања. У прилогу је био записник са седнице – AJ, 144, 24-278.

6 Белешка Добривоја Радосављевића о разговору са патријархом Германом 10. октобра 1958. године – AJ, 144, 24-278.

Патријарх је 29. октобра примио групу свештенослужитеља из Црне Горе.[1] Како Патријаршија није ништа објавила о том сусрету, осим једне штуре реченице, шта је био стварни повод тог сусрета може се тек донекле сазнати из преписке чланова савезне и црногорске Комисије за вјерска питања. У делегацији из Црне Горе били су двојица архијерејских намесника, игуман, председник републичког Удружења православних свештеника и прота Симо Мартиновић; затражили су од патријарха Германа да замени епископа рашко-призренског Павла као администратора Митрополије црногорско-приморске, јер су за разлику од епископа Павла хвалили тамошње прилике. Патријарх је с њима разговарао најпре сам, а потом и са члановима Синода. Делегација је по повратку у Титоград обавестила своје удружење, а оно републичку Комисију за вјерска питања, која је 31. октобра организовала расправу о оставци архијерејског заменика проте Мартиновића и даљим потезима у случају епископа-администратора Митрополије црногорско-приморске.[2]

Прва служба у Српској православној цркви посвећена неком странцу у новије време, било је парастос знаменитом грчком јунаку Ригги од Фере у београдском храму Ружици на Калемегдану. На тај начин патријарх је показао поштовање према Грчкој и њеној Цркви, као и 19. новембра када је примио потпредседника Грчке академије наука.[3]

Патријарх и Добрица Матковић, председник Београдске црквене општине, 12. новембра су посетили храм у Кумодражу и манастир Раковица.[4]

Први великодостојник неке Цркве који је стигао у посету новом првосвештенику Српске православне цркве био је гибралтарски бискуп Томас Краске, јерарх Англиканске цркве. Под духовним старатељством гибралтарског бискупа била је и Југославија.[5] И потоњи гибралтарски бискупи су долазили у Патријаршију.

Три месеца по избору за новог патријарха почели су његови сусрети са осталим архијерејима. Најпре му је у посету дошао епископ шабачко-ваљевски Симеон, потом митрополит загребачки Дамаскин, епископи бачки Никанор, шумадијски Валеријан, горњокарловачки Симеон, банатски Висарион, бањалучки Василије и рашко-призренски Павле.[6] Последњи су дошли митрополит дабробосански Нектарије, епископи банатски Висарион и бачки Никанор. „Преосвећени гг. Архијереји

1 *Гласник*.., 12/1958, стр. 240.

2 Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 125 од 5. новембра 1958, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је био записник са седнице – АЈ, 144, 24-278.

3 *Гласник*.., 12/1958, стр. 240.

4 *Гласник*.., 12/1958, стр. 240.

5 *Гласник*.., 12/1958, стр. 240.

6 *Гласник*.., 10-11/1958, стр. 213.

разговарали су с Његовом Светошћу Патријархом и члановима Светог архијерејског синода о проблемима Цркве.“[1] Крајем децембра код патријарха је дошао епископ сремски Макарије са групом верних из Даља, а разговарали су, између осталог, и о поправци локалног храма који је страдао у рату.[2]

Прва званична, канонска посета патријарха Германа једном архијерају била је 16. новембра – присуствовао је крсној слави епископа бачког Никанора. У Нови Сад су, осим патријарха, допутовали и епископи горњокарловачки Симеон и захумско-херцеговачки Владислав. Три дана касније, патријарх и епископи бањалучки Василије, зворничко-тузлански Лонгин, захумско-херцеговачки Владислав и рашко-призренски Павле, отпутовали су код епископа браничевског Хризостома у Пожаревац, на његову крсну славу.[3] Патријарх и епископ Хризостом посетили су 22. јануара 1959. године епископа Висариона у Вршцу.[4]

На празник Светих врача Козме и Дамјана, патријарх је служио у болничкој капели у Београду.[5]

Патријарх је 24. новембра посетио мали храм Светог Саве на Врачару у Београду, на дан Стефана Дечанског – да присуствује слави хора.[6] Увече истога дана отпутовао је за Краљево, у Епархију жичку.[7] (Патријарх је поново боравио као администратор од 17. до 21. децембра.[8])

Са епископом зворничко-тузланским Лонгином патријарх је присуствовао свечаној академији поводом 29. новембра – Дана Републике, а сутрадан и пријему у Савезном извршном већу.[9] На прославу тог празника одлазио је и каснијих година, све до 1967.

Патријарх Герман, митрополит дабробосански Нектарије и епископ браничевски Хризостом 14. децембра посетили су Богословију.[10]

У другој половини децембра, патријарх Герман је примио амбасадоре Италије, Либана и Сједињених Америчких Држава.[11]

На Материце, 28. децембра, патријарх је посетио манастир Ваведење у Београду.[12]

---

1 *Гласник*.., 12/1958, стр. 241.

2 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 22.

3 *Гласник*.., 12/1958, стр. 240.

4 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 22.

5 *Гласник*.., 12/1958, стр. 241.

6 *Гласник*.., 12/1958, стр. 240.

7 *Гласник*.., 12/1958, стр. 240.

8 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 22.

9 *Гласник*.., 12/1958, стр. 240-241.

10 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 22.

11 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 21.

12 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 22-23.

Крајем децембра председавао је седницом Патријаршијског управног одбора, када се расправљало у буџету за наредну годину.[1]

Службу Цркви и народу патријарх је сумирао у посланици за Нову 1959. годину, када је, између осталог, констатовао да је Српска православна црква наставила контакте са Руском, и подсетио да су у Београду боравили високи достојанственици многих православних Цркава, као и Англиканске и Америчке епископалне цркве. Добри односи са државом исказали су се и у потписивању новог уговора о социјалном осигурању свештеника, у покривању трошкова црквеног буџета.[2]

1959.

Патријарх Герман је средином јануара присуствовао слави епископа шумадијског Валеријана у Крагујевцу.[3]

Прослава патријархове крсне славе Светог Јована Крститеља – Јовањдана обухватала је, осим литургије, додељивање одликовања заслужним свештенослужитељима вишим чиновима, ручак за бројне госте и слично. На ручку су били, како је забележено, епископи бачки Никанор и браничевски Хризостом, Милоје Дилпарић, секретар Савезне комисије за верска питања, Добрица Матковић, председник Београдске црквене општине, Жарко Цвејић, првак Београдске опере, представници Богословског факултета, прота Виталиј Тарасјев и други.[4]

Патријарх је на Богојављење у Саборној цркви служио литургију и освештао водицу, 25. јануара је посетио храм Светог Александра Невског у Београду. На празник Светог Саве служио је литургију у Саборној цркви, а увече на Богословском факултету присуствовао уручивању новчаних награда из фонда који је он установио. Међу добитницима били су и Димитрије Калезић (потоњи угледни професор) и Ристо Радовић (потоњи епископ и митрополит Амфилохије).[5]

Патријарх је 31. јануара посетио манастир Ваведење у Београду, а сутрадан храм Светог Ђорђа на Чукарици. Поново је у Ваведењу био 24. фебруара. На празник Света три јерарха је био у храму Светог Марка.[6]

Поштујући дипломатски протокол, патријарх је узвраћао посете амбасадорима америчком, аргентинском, француском и либанском.[7]

---

1 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 22.

2 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 2.

3 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 22.

4 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 23. Занимљиво је да су само 1980. објављене две фотографије са прославе крсне славе – *Гласник*.., 2/1980, стр. 45.

5 *Гласник*.., 1-2/1959, стр. 22-23.

6 *Гласник*.., 5/1959, стр. 180.

7 *Гласник*.., 5/1959, стр. 180 и 182; Исто, 7/1959, стр. 229.

Патријархове обавезе подразумевале су и посете оболелим архијерејима: 5. фебруара, заједно са епископима захумско-херцеговачким Владиславом и браничевским Хризостомом, посетио је митрополита црногорско-приморског Арсенија, а 28. фебруара и пензионисаног свештеника и професора богословије Константина Велимировића.[1]

Патријарх је 20. фебруара посетио Добривоја Радосављевића.[2]

Представници Светског савета цркава, Џон Мецлер, Вилсон и госпођа Мејс, посетили су патријарха 24. фебруара.[3]

Крајем фебруара је прославио славу Патријаршијске капеле, и то вече у Богородичиној цркви био на помену добротворки тог храма.[4]

Када је архиепископ кипарски Макариос III ослобођен из британског затвора и поново дошао на првосвештенички трон, патријарх Герман му је 3. марта упутио поздравно писмо.[5]

Истакнутог енглеског глумца Џона Невила патријарх је угостио 21. марта у Патријаршији.[6] Угледни гости, професори Универзитета из САД, економиста Кларенс Ефремсон и социолог Џозеф Версенџ, сусрели су се 29. јула са патријархом.[7]

Патријарх је 21. марта и 9. априла 1959. примио бившег амбасадора у Анкари Љубу Радовановића.[8]

Челници Црквено-школске општине у Бечу, Драган Бергман и Александар Дипре, председник и секретар, дошли су код патријарха 26. марта.[9]

Прва исповест патријархова је забележена 30. марта у Патријаршијској капели пред архимандритом Рафаилом, духовником манастира Ваведење. Том приликом исповедили су се и епископи браничевски Хризостом, зворничко-тузлански Лонгин и захумско-херцеговачки Владислав.[10]

Патријарх је са бројном делегацијом кренуо 12. априла на поклоничко путовање у Свету земљу. Вратили су се 18. маја.[11]

Редовно заседање Сабора почело је 3. јуна. Три дана пре завр-

1 *Гласник*.., 5/1959, стр. 180-181.

2 *Гласник*.., 5/1959, стр. 181.

3 *Вјесник*, 26. фебруар; *Ослобођење*, 26. фебруар; *Гласник*.., 5/1959, стр. 181.

4 *Гласник*.., 5/1959, стр. 181.

5 *Гласник*.., 5/1959, стр. 181.

6 *Гласник*.., 5/1959, стр. 181.

7 *Гласник*.., 7/1959, стр. 231.

8 *Гласник*.., 5/1959, стр. 182; Исто, бр. 6/1959, стр. 208.

9 *Гласник*.., 5/1959, стр. 181.

10 *Гласник*.., 5/1959, стр. 182.

11 Милан Д. Смиљанић, „Поклоничко путовање Његове Светости Патријарха Српског Г. Германа у Свету земљу“, *Гласник*.., 8-9-10/1959, стр. 247-349.

шетка Сабора, патријарх и чланови Синода посетили су 16. јуна Добривоја Радосављевића и Милоја Дилпарића у Савезној комисији за верска питања.[1]

Расправљајући о стању у Македонској православној цркви и о молби митрополита македонског Доситеја за признање, Сабор је одлучио да патријарх предводи нарочиту делегацију која треба да посети Македонију.[2]

Патријарх је 27. јуна присуствовао промоцији доктора богословских наука јереја Тихомира Пантића.[3] (Годину дана касније, 12. јула, одликовао га је протојерејским чином.[4])

Прослава Видовдана 1959. је протекла готово као и сваки други празник: одржао је литургију у Саборној цркви у Београду уз саслужење неколицине епископа и свештеника.[5]

У посету Македонији висока делегација Српске православне цркве, предвођена патријархом Германом, кренула је 18. јула. У делегацији су били епископи бачки Никанор, горњокарловачки Симеон и банатски Висарион, прота Милан Д. Смиљанић, председник Савеза удружења православног свештенства, игуман Платон, старешина манастира Студеница и протођакон Бранислав Петровић. На београдској железничкој станици испратили су их остали чланови Синода, неколико свештеника и чланова Савезне и српске комисије за верска питања. На станици у Скопљу дочекали су их митрополит Доситеј и друге личности.

(Нема писаних трагова да ли је патријарх Герман устоличио митрополита Доситеја.) Патријарх је 19. јула хиротонисао Климента Трајковског, изабраног преспанско-битољског епископа, у храму Светог Мине у Скопљу, „уз саслужење Његовог блаженства митрополита македонског г. Доситеја и Његовог Преосвештенства епископа бачког г. Никанора“. Том чину присуствовали су и Милоје Дилпарић, секретар Савезне комисије за верска питања, Доне Илиевски и Тодор Деспотов из македонске Комисије за верска питања.

На свечаном ручку измењене су здравице. После добродошлице коју је изговорио домаћин, беседио је патријарх: „Народна Република Македонија добила је најзад домородце за своје епископе, добила је своју црквену организацију у Македонској православној цркви, оставши и даље у духовном и канонском јединству са Српском православном црквом преко наше смерности – патријарха Српске православне цркве. Ако сви ми и сви други фактори будемо сматрали да је том одлуком ударена тач-

1 *Гласник*.., 7/1959, стр. 229.

2 *Гласник*.., 7/1959, стр. 219.

3 *Гласник*.., 7/1959, стр. 229.

4 *Гласник*.., 7-8/1960, стр. 215.

5 *Гласник*.., 7/1959, стр. 229-230.

ка и да се нема више шта радити, била би велика погрешка. Напротив, ми морамо свим силама и даље радити и све своје напоре употребити да одбијемо све нападе који нам са стране долазе и да одолимо свим силама које се са разних страна труде да се мешају у наше унутрашње стране.“

Великодостојнике из Београда и Скопља примио је Лазар Колишевски, председник македонске Народне скупштине.[1]

Наредних дана гости и домаћин митрополит Доситеј посетили су Битољ, Охрид, Стругу, манастир Калиште. У Охриду су се опет састали са Колишевским и Страхилом Гиговим, председником македонске Комисије за верска питања. Посетили су Кичево, Маврове Ханове, Гостивар и Тетово и 23. јула се вратили у Скопље. Исто вече патријарх је са пратњом кренуо ка престоници и Патријаршији.[2]

Већ сутрадан, патријарх је дочекао представнике Светског савета цркава Џона Мецлера и Харолда Ханса Лунда.[3]

По сазнању детаља са пута делегације Српске православне цркве у Македонији, Добривоје Радосављевић је упутио патријарху и митрополиту Доситеју честитке „поводом успешног решења питања Македонске православне цркве“.[4]

Под председништвом патријарха Синод је разрешавао дужности своје чиновнике. Тако је 2. септембра 1959. разрешио дактилографа Николу Семјонова ради подношења захтева за старосну пензију.[5]

Синод је одређивао комисију за полагање испита за своје службенике. Тако је 16. септембра Новак Турањанин положио испит за сталног црквенојерархијског службеника.[6]

Синод је поставио 8. септембра 1959. дипломираног теолога Мирослава Гавриловића, из Видове, Епархија жичка, за суплента, а Душана Дачића за професора Богословије у Призрену.[7]

Поводом националног празника Сједињених Америчких Држава, 4. јула, патријарх и епископ бањалучки Василије су присуствовали свечаном пријему у Амбасади те државе.[8]

Поводом празника Дана устанка Србије, патријарх и епископ бачки Никанор су 6. јула присуствовали свечаном пријему у просторијама Извршног већа Социјалистичке Републике Србије.[9]

1 *Борба*, 22. јул; *Политика*, 22. јул 1959.

2 *Гласник*.., 7/1959, стр. 219-224.

3 *Гласник*.., 7/1959, стр. 231.

4 *Борба*, 29. јул 1959.

5 *Гласник*.., 8-9-10/1959, стр. 244.

6 *Гласник*.., 8-9-10/1959, стр. 244.

7 *Гласник*.., 8-9-10/1959, стр. 244.

8 *Гласник*.., 7/1959, стр. 230.

9 *Гласник*.., 7/1959, стр. 230.

На празник Мале Госпојине 1959. године (21. септембар), освештана је обновљена црква у Чајничу. Тој свечаности присуствовали су, између осталих, патријарх, епископи бачки Никанор и захумско-херцеговачки Владислав, Милоје Дилпарић и други.[1] Претходно су у Сарајеву посетили митрополита дабробосанског Нектарија и Ђуру Пуцара, председника босанскохерцеговачке Народне скупштине, као и реис-ул-улему Сулејмана ефендију Кемуру. Патријарх је посетио и Спомен костурницу видовданских јунака Гаврила Принципа и другова, разгледао Принципов музеј и тако даље...[2]

Патријархово присуство забележено је и на пријему који је 6. новембра приредио амбасадор Совјетског Савеза поводом годишњице Октобарске револуције.[3] Био је и на пријему поводом прославе националног празника Либана.[4]

На бденију уочи празника Ваведење Пресвете Богородице, у истоименом манастиру у Београду, патријарх је замонашио Светозара Вуковића, суплента Богословије Свети Сава у Београду, давши му име Сава (потоњи викарни и епархијски епископ). Сутрадан, 4. децембра, у истом храму, уз саслужење епископа браничевског Хризостома и сремског Никанора, рукоположио га је у чин јерођакона.[5]

Патријарх и епископ бачки Никанор присуствовали су 5. децембра пријему приређеном у част принца Нородома Сиханука из Камбоџе.[6]

Патријархова прва посета Сремским Карловцима, некадашњем средишту Цркве, била је поводом славе Саборне цркве Светог Николе.[7]

Патријарх је посетио 27. децембра Велику Дренову и обишао градилиште храма, своје задужбине.[8]

1960.

Патријарх није одлазио на обележавање крсне славу само припадника јерархије; учинио је ту част 2. јануара 1960. Божи Спасићу, угледном домаћину из Остружнице, на његову славу Светог Игњатија.[9]

Патријарх је на својој крсној слави Свети Јован Крститељ (Јовањдан) дочекао многе госте, између осталих, амбасадоре Сједињених Америчких Држава Карла Лота Ранкина и Велике Британије Џона Николса,

1 *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 372.

2 *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 377-378.

3 *Политика*, 8. новембар 1959; *Борба*, 8. новембар 1959.

4 *Политика*, 23. новембар 1959.

7 *Гласник*.., 1/1960, стр. 32 и 36.

6 *Гласник*.., 1/1960, стр. 32.

7 *Политика*, 20. децембар 1959; *Гласник*.., 1/1960, стр. 32-33.

8 *Гласник*.., 2/1960, стр. 68.

9 *Гласник*.., 2/1960, стр. 68.

изасланика канадске и отправника послова Амбасаде Грчке. На ручку су били и Милоје Дилпарић и митроносни прота Виталиј Тарасјев, старешина руске цркве у Београду.[1]

Нови амбасадор Грчке дошао је 24. фебруара у посету патријарху. Сутрадан је дошао амбасадор Швајцарске.[2]

Патријарх је 28. фебруара присуствовао опелу Александру Белићу, преминулом председнику Српске академије наука, које је служио епископ горњокарловачки Симеон. (Остало је забележено да је сахрана била сутрадан.)[3]

Сусрет патријарха и Добривоја Радосављевића 11. марта организован је у просторијама Савезне комисије за верска питања.

Сутрадан су два амбасадора дошли у Патријаршију: француски и аустријски.

Наредног дана, патријарх је присуствовао опелу кћерки етиопског амбасадора. Патријарх и амбасадор су се срели и 17. марта.

Крајем марта, патријарху су у опроштајне посете дошли амбасадори Либана и Данске.[4]

Слободан Пенезић, председник српског Извршног већа и Иса Јовановић, председник Комисије за верска питања, дошли су код патријарха 12. априла.[5]

Припремање и освећење светог мира патријарх је учинио пред и на Велики Четвртак. Материјал потребан за припремање светог мира добијен је на поклон од Светског савета цркава. (Српска православна црква припремала је миро после обнављања Патријаршије 1920. пет пута: 1922, 1924, 1927, 1931. и 1940. године.)[6] Свето миро прављено је и 1983. године.[7]

Италијански амбасадор је дошао код патријарха 19. априла.[8]

„25. априла 1960. г. примио је амбасадора у Анкари Милоша Царевића.“ Сусрет се поновио 17. марта 1961. године, када је Царевић већ био бивши амбасадор.[9]

Патријарх Герман и епископи бачки Никанор и славонски Емилијан, протођакон Божидар Трипковић и Милоје Дилпарић из Савезне

1 *Гласник*.., 2/1960, стр. 69.

2 *Гласник*.., 3-4/1960, стр. 93.

3 *Борба*, 29. фебруар; *Политика*, 29. фебруар 1960; *Гласник*.., 2/1960, стр. 71.

4 *Гласник*.., 5/1960, стр. 119.

5 *Гласник*.., 5/1960, стр. 119.

6 *Гласник*.., 5/1960, стр. 119; Видети опширнији текст у: *Гласник*, 9/1960, стр. 244-245; Видети и: Сава Вуковић, „Мироварење“, *Православље*, 3/1967, стр. 7-8.

7 *Гласник*.., 6/1983, стр. 110.

8 *Гласник*.., 5/1960, стр. 119.

9 *Гласник*.., 7-8/1960, стр. 213; Исто, 5/1961, стр. 138.

комисије за верска питања кренули су 19. јула аутомобилима из Београда на пут ка западним крајевима Југославије – посетили су Загреб, Љубљану, Истру, Пероj, Ријеку, Задар, Шибеник, Сплит, Дубровник, продужили у Требиње и Билећу, свратили на Тјентиште (обележје Битке на Сутјесци из 1943. године, споменик партизанима), задржали се у Вишеграду, на Мокрој Гори и у Титовом Ужицу. После пропутовања кроз Гучу и Чачак, вратили су се 3. августа у Београд.[1]

Са тог пута вреди поменути посету капели коју су подигли руски војници 1917. године на надморској висини од 1456 метара код Вршича у Словенији – на дан Светог кнеза Владимира 28. јула.[2]

Посебна занимљивост те канонске посете био је боравак на Брионима код председника Републике Јосипа Броза. Ручак у част гостију приредио је потпредседник Александар Ранковић, а вечеру домаћин – Броз. Сутрадан је домаћин госту показао острво Ванга, на коме је повремено боравио. Домаћин је лично испратио госта на обали.[3]

Устоличење митрополита црногорско-приморског Данила Дајковића било је повод за дужу посету Црној Гори.[4]

Патријарх и епископ бачки Никанор присуствовали су 2. новембра 1960. пријему који је приредио авганистански краљ Мухамед Захир приликом боравка у Југославији.[5]

„7. новембра 1960. године присуствовао је пријему који је приредио амбасадор СССР Замчевски (Иван Константинович) поводом прославе Дана Револуције.“[6]

„1. децембра 1960. године примио је у опроштајну посету амбасадора СССР-а г. Замчевског.“ [7]

„22. децембра 1960. године примио је војводу Пећке патријаршије Рама Никћи Капланија.“[8]

1961.

Прослава крсне славе Јовандана 1961. обухватала је, осим литургије, и пријем. Угошћени су Милоје Дилпарић, секретар Савезне комисије за верска питања, амбасадори Сједињених Америчких Држава Карл Ранкин и Грчке Димитрије Николареизис, као и изасланик Либана. На ручку су били епископ сремски Макарије, Дилпарић, грчки амбаса-

1 *Гласник*.., 9/1960, стр. 249; *Исто*, 10/1960, стр. 282-293.

2 *Гласник*.., 9/1960, стр. 251-252.

3 *Гласник*.., 10/1960, стр. 285-286.

4 *Гласник*.., 10/1961, стр. 274-277.

5 *Гласник*.., 12/1960, стр. 326.

6 *Гласник*.., 12/1960, стр. 326.

7 *Гласник*.., 1/1961, стр. 26.

8 *Гласник*.., 1/1961, стр. 26.

дор, протојереј Виталиј Тарасјев у име Руске православне цркве и други угледни гости.[1]

„24. фебруара 1961. године био је на пријему приређеном од амбасадора САД г. Карла Ранкина.“[2]

„7. априла на Велики петак служио при изношењу плаштанице у београдској Саборној цркви. По завршетку вечерњи посетио и целивао плаштанице у београдским црквама: Ружици, Св. Александра Невског, Покрова Пресвете Богородице, Св. Марка, Руској цркви, Св. Тројице, Св. Вазнесења, Св. ап. Петра и Павла, Св. Архистратига Гаврила, манастиру Св. Ваведења, у земунским црквама: Св. Тројице, Св. Богородице и Св. Оца Николаја.“[3] (И наредних година чинио је готово исто све.)

Патријарх је присуствовао паради приређеној у част Првог маја.[4]

„4. маја примио г. Бергмана (Драган – *прим. аутора*), председника Српске православне црквене општине у Бечу, г-ђу Бергман и г-ђу Јовановић, чланове управе Српске црквене општине у Бечу.“[5]

На дан спаљивања моштију Светог Саве 10. маја 1961. то јест на 150-годишњицу оснивања прве Богословије Доситеја Обрадовића и 125-годишњицу њеног другог оснивања у време митрополита Петра Јовановића, у београдској Богословији одржана је пригодна свечаност којој су присуствовали архијереји, професори, представници српске Комисије за верска питања, града Београда и други угледни гости.[6]

„11. маја, у 17 часова, посетио је старешину Руске православне цркве у Београду митроносног протојереја Виталија Тарасјева и честитао му имендан.“[7]

„15. маја, у 17 часова, посетио је Богословски факултет и присуствовао докторском испиту јеромонаха Саве Вуковића, суплента Богословије Светог Саве у Београду.“[8]

На Томину недељу патријарх је посетио Гроб незнаног јунака на Авали и тако наставио прекинуту традицију.[9] (И то је чинио готово сваке следеће године у пратњи блиских сарадника и чланова породице.)

„18. јуна присуствовао је пријему који је приредио Председник Републике Мали у хотелу Метропол.“[10]

---

1 *Гласник*.., 2/1961, стр. 62.

2 *Гласник*.., 3-4/1961, стр. 102.

3 *Гласник*.., 5/1961, стр. 139.

4 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

5 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

6 *Гласник*.., 6/1961, стр. 174-176.

7 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

8 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

9 *Гласник*.., 6/1961, стр. 173.

10 *Гласник*.., 7-8/1961, стр. 209.

„1. јула 1961. г., у пратњи митрополита загребачког г. Дамаскина, присуствовао је пријему који је приредио поводом националног празника у хотелу Метропол амбасадор Републике Гане.“[1]

„7. новембра присуствовао је пријему који је приредио амбасадор СССР-а г. Јелишев поводом прославе Дана октобарске револуције.“[2]

„15. новембра присуствовао је пријему поводом белгијског националног празника у Белгијској амбасади у Београду.“ [3]

1962.

На ручку који је патријарх приредио поводом крсне славе Јовањдан били су Милоје Дилпарић, секретар Савезне комисије за верска питања, амбасадор Грчке Димитрије Николареизис, епископи будимски (митрополит) Арсеније и викарни Сава, протојерej Виталиј Тарасјев у име Руске православне цркве и друге угледне званице.[4]

„11. јануара служио је помен у капели Патријаршије блаженопочившем архиепископу атинском Теоклиту.“[5]

Митрополит македонски Доситеј боравио је као гост Патријаршије од 31. јануара до 9. фебруара. Двојица архијереја посетила су Сремске Карловце, Нови Сад и Смедерево, а 4. фебруара епископа жичког Василија, свративши у манастир Љубостиња и Врњачку Бању.

„8. фебруара Патријарх Г. Герман и митрополит г. Доситеј учинили су посету члану Савезног извршног већа и председнику Савезне верске комисије Добривоју Радосављевићу. Они су му том приликом истакли значај ове посете по јединство Цркве и успешно решавање свих међусобних питања. Члан СИВ-а и председник Верске комисије Добривоје Радосављевић поздравио је ову заједничку посету и пожелео да се односи између Српске и Македонске цркве одвијају у духу постигнутог решења.“ Уочи повратка митрополита Доситеја у Македонију, у Патријаршији је приређена вечера. Међу званицама били су Добривоје Радосављевић, Иса Јовановић, Љупчо Арсов, Милоје Дилпарић и други.[6]

„22. фебруара примио је југословенског генералног конзула из Будимпеште Милоша Злоколицу.“[7]

„22. марта 1962. године присуствовао је свечаној годишњој скупштини Српске академије наука и уметности.“[8]

---

1 *Гласник*.., 10/1961, стр. 290.

2 *Гласник*.., 12/1961, стр. 373.

3 *Гласник*.., 12/1961, стр. 373.

4 *Гласник*.., 2/1962, стр. 77.

5 *Гласник*.., 2/1962, стр. 76.

6 *Гласник*.., 3/1962, стр. 116-117.

7 *Гласник*.., 4/1962, стр. 166.

8 *Гласник*.., 4/1962, стр. 166.

„1. маја узео је учешћа у прослави празника рада и присуствовао првомајској паради.“ [1]

Патријарх је на Преображење 6/19. августа прославио рођендан.[2]

На 25-годишњицу смрти патријарха Варнаве, патријарх Герман је у храму Светог Саве, поред гроба, одржао помен.[3]

1964.

Прослава крсне славе 1964. била је слична ранијим. На ручку је, међутим, од страних дипломата био само грчки амбасадор.[4]

„17. маја у цркви Св. Саве у Београду служио парастос пострадалима за време II светског рата у цркви у Глини. Одмах потом одслужио је парастос и добротворима цркве Св. Саве.“[5]

„3. новембра у 20 часова присуствовао пријему који је Савезно извршно веће приредило у част посете цара Етиопије Хаила Селасија.“[6]

„7. новембра присуствовао пријему у Амбасади СССР поводом прославе националног празника.“[7]

„25. новембра, у пратњи епископа захумско-херцеговачког г. Владислава, посетио је Амбасаду Сједињених Америчких Држава и уписао се у књигу саучешћа поводом трагичне смрти председника Кенедија.“[8]

„28. новембра, у пратњи епископа зворничко-тузланског г. Лонгина, присуствовао свечаној академији поводом Дана Републике.“[9]

„29. новембра у 10 часова, у пратњи епископа тимочког г. Емилијана, присуствовао свечаној седници Народне скупштине СФРЈ, а у 20 часова пријему у Савезном извршном већу, поводом Дана Републике.“[10]

1965.

Патријарх је 3. априла са члановима Синода служио опело др Илије Ђуричићу, председника Српске академије наука и уметности.[11]

Поводом 175-годишњице храма у Винковцима, Епархија сремска, патријарх је желео да се одазове позиву црквене општине и 3. септембра 1965. дође у тај град, о чему је 5. маја обавестио Савезну коми-

1 *Гласник*.., 6/1962, стр. 224.

2 *Гласник*.., 10/1962, стр. 339.

3 *Гласник*.., 11/1962, стр. 370.

4 *Гласник*.., 2/1964, стр. 71.

5 *Гласник*.., 1/1965, стр. 49.

6 *Гласник*.., 4/1964, стр. 151.

7 *Гласник*.., 4/1964, стр. 151.

8 *Гласник*.., 4/1964, стр. 151.

9 *Гласник*.., 4/1964, стр. 151.

10 *Гласник*.., 4/1964, стр. 151.

11 *Гласник*.., 3-4/1965, стр. 130.

сију за верска питања „ради знања и даље надлежности“.[1] По пријему писма следио је уобичајени поступак: копија писма је прослеђена у Загреб хрватској Комисији за верска питања, а она је о томе јавила представницима Скупштине општине Винковци. Потом је преписка кренула у супротном правцу.

Винковачки прота Душан Јеловац обавестио је о предстојећој посети римокатоличког свештеника у том граду. Како је тих година екуменизам исказиван готово на сваком нивоу, и римокатоличка жупа се укључила у дочек српског патријарха упутивши писмо српској Црквеној општини. „У духу екуменизма, који је посљедњих година захватио цијели кршћански свијет, ми молимо, да би том приликом Његова светост патријарх господин Герман изволио походити и нашу католичку цркву, да би се и тиме манифестирали пријатељски и братски сусрети и односи Православне и Католичке цркве. Жао нам је што Његову светост неће моћи том приликом дочекати и поздравити и Бискуп из Ђакова, јер ће он тада бити већ у Риму, камо је службено позван, да би присуствовао неким сједницама, које ће се одржати прије засиједања Концила у Риму. Из тог разлога ће Бискупа код дочека Његове светости заступати Његов Викар.“

Према сазнању винковачке Комисије за вјерска питања, хорови при обе цркве тих дана су вежбали заједно, јер је планирано да скупа певају на литургији коју ће служити патријарх, као и приликом посете римокатоличком храму.

У том периоду забележено је и да је архијерејски намесник прота Спасоје Вукотић дошао у просторије општинске Комисије за вјерска питања да би се распитао о безбедности патријархове посете тим крајевима.[2]

Патријарх је 3. септембра потврдио Савезној комисији за верска питања одлуку о том путовању, наводећи податке о својим пратиоцима и маршрути којом ће се кретати.[3]

У преписци између државних службеника Винковаца и Загреба размењиване су информације о најситнијим детаљима посете: ко ће од римокатоличких представника да дочека патријарха, зашто није дозвољено да мештани села Маркушице на традиционалан начин (на коњима и у кочијама) дочекају патријарха испред села, колико ће посета утицати

1 Писмо патријарха Германа, П.Бр. 147/65 од 5. маја 1965, Савезној комисији за верска питања – АС, 21,

2 Писмо Комисије за вјерска питања Скупштине општине Винковци, 01-Пов. 15/65 од 3. августа 1965, хрватској комисији за вјерска питања; Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, 08-147/7-1965 од 11. августа, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 100.

3 Писмо патријарха Германа, П.Бр. 308/65 од 3. септембра 1965, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 100.

на ширење братства-јединства између Срба и Хрвата...[1]

О посети патријарха, која је препричавана међу тамошњим народом, остали су и извештаји државних органа: винковачка Комисија за вјерска питања 14. септембра обавестила је републичку о том догађају на 16 густо куцаних страна нагласивши: „За сада немамо података шта је све у цркви речено приликом служења литургије и држања говора осим говора који је одржао парох Јеловац Душан. Постављени звучници нису добро функционисали, тако да се ван просторије цркве није могло разумјети шта је све речено приликом служења литургије.“[2] Још два месеца после посете Винковцима и околним селима, размењиване су информације између винковачке и хрватске Комисије за вјерска питања и помно анализирани детаљи како би били изведени одговарајући закључци.

„Комисија је у цјелости прихватила презентирани извјештај који прилажемо уз слиједеће надопуне и то: ... Да је гледајући у цијелости посјета Патријарха Германа овом подручју прошла без икаквих штетних посљедица, али да се посјета у извјесном смислу мора у једном дијелу подврћи критици и анализи обзиром на иступања у селу Маркушици, јер је констатирано да су иступања појединаца, а што је видљиво и из извјештаја имало велико српски и помало шовинистички карактер“, написано је у документу. Извештај о посети сачинио је Ратко Јелић, председник Савеза удружења православних свештеника Хрватске. Тај допис је на састанку у хрватској Комисији за вјерска питања оцењен као непотпун.[3]

О такозваном србовању причао је прота Јелић митрополиту загребачком Дамаскину и епископу горњокарловачком Симеону. „Јелић је истакао да је било лијепо и да је присуствовао приличан број народа, али да је у говорима Патријарха било мало више србовања и да је парох Јеловац окитио дјевојке са српском тробојкама, а предсједник црквене опћине Милашиновић у својој здравици рекао патријарху да је вођа српског народа.“[4]

1966.

„Г. Тодор Полић, Србин из Лос Анђелоса (Калифорнија – САД),

1 Писмо винковачке Комисије за вјерска питања, 01-Пов.-15/1965 од 13. августа 1965, хрватској Комисији за вјерска питања – АС, 21, 100.

2 Писмо винковачке Комисије за вјерска питања, 01-Пов.-15/1965 од 14. септембра 1965, хрватској Комисији за вјерска питања – АС, 21, 100; Упоредити: *Гласник*.., 10/1965, стр. 313-325

3 Писмо винковачке Комисије за вјерска питања, 01-Пов.-15/1965 од 4. октобра 1965, хрватској Комисији за вјерска питања – АС, 21, 100.

4 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, 08-1547/11-1965 од 21. октобра 1965, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о разговорима које је водио Ратко Јелић, предсједник Савеза удружења православних свештеника у СР Хрватској с загребачким митрополитом Дамаскином и горњокарловачким епископом Симеоном“. – АС, 21, 100.

посетио је 26. маја ове године у згради Патријаршије у Београду Његову светост патријарха српског Г. Германа, који га је примио у присуству Преосвећене г. г. епископа – чланова Св. Архијерејског синода Његовог високопреосвештенства црногорско-приморског г. Данила, Његовог преосвештенства епископа нишког г. Јована, Његовог преосвештенства епископа шабачко-ваљевског г. Јована као и његовог преосвештенства епископа горњокарловачког г. Симеона који је био у Београду на Сабору. Разговор је трајао 2 и по часа.“[1]

На Сабору је те године одлучено да пригодном манифестацијом треба да буде обележена 350-годишњица прве школске године богословске школе у манастиру Крка (основана 1615) код Кистања у Далмацији. Прославу су својим присуством увеличали патријарх Герман и епископи горњокарловачки Симеон и шабачко-ваљевски Јован и др Душан Кашић, ректор богословије Свети Сава у Београду.

На путу из Београда у Загребу они су посетили митрополита Дамаскина, као и надлежне у хрватској Комисији за вјерска питања.

У Карловцу је ручак за великодостојнике и друге госте приредио епископ Симеон, а патријарх је беседио у градској цркви. „Ја сам се радовао да дођем овде међу вас где више од 300 година живи заједно српски и хрватски народ. Не заборављајте историју нашу, светлу, страшну и крваву, учите се од ње и као деца Светосавске цркве негујте љубав братску а изнад свега праштајте онима који су вам зло чинили, јер праштање човека чини великим.“

Сутрадан, на путу ка манастиру Крка, заустављали су се у неколико места на Кордуну и Лици, првенствено на стратиштима Срба из времена Независне Државе Хрватске.

Пре патријарха Германа у манастиру Крка, где се чува епитрахиљ Светог Саве, 1926. године је боравио патријарх Димитрије.

Свечаност је имала богат програм. „Један од ученика отпевао је уз гусле Ропство Јанковић Стојана, а хор је складно отпевао Мокрањчеву Другу руковет и Пачуово Бранково коло.“

За манастирском трпезом нашли су се Вјекослав Цврље, председник хрватске Комисије за вјерска питања, и друге званице из политичких структура Хрватске, Сплита и Книна.

На путу за Шибеник у Скрадину их је, уз православне верне, дочекао и локални римокатолички свештеник.

У Шибенику домаћин им је био епископ Стефан. Боравак је укључивао и посету општинским руководиоцима. На ручку у епископском двору говорио је и каноник Рудолф Пијани, један од најстаријих римокатоличких свештеника, на том подручју.

Угледни гости из Патријаршије посетили су и Задар, као и село Трибањ под Велебитом (познато по великом злочину усташа и мештана

1 *Гласник*.., 6/1966, стр. 220.

над Србима у сеоској цркви). Продужили су потом ка Опатији и Пули.

На путу за Београд застајали су у Српским Моравицама, Горском Котару и Карловцу.[1]

Патријарх је те године у манастиру Ваведење у Београду, по жељи митрополита варшавског Стефана, замонашио др Михаила Грујинъака, наставника богословије у Варшави, давши му име Сава (потоњи епископ и митрополит). Грујинъак је пре монашења одбранио докторски рад на Богословском факултету у Београду.[2]

1967.

Патријарх је 28. јула одржао опело угледном књижевнику Вељку Петровићу.[3]

Трагајући на који би начин донекле могао ублажити закључке Сабора Српске православне цркве о Македонској православној цркви и њеним архијерејима, државни врх Србије се припремао за разговор са патријархом. У том контексту Милош Минић, председник Скупштине Србије, почетком децембра 1967. затражио је од својих сарадника да му доставе списак тема[4] које би гост могао да наметне. „У разговорима представника РИВ-а са патријархом и тада викарним епископом Савом пре 3-4 године (после рашчињења епископа Дионисија), обећана је помоћ Патријаршији за куповину једног до два стана годишње (представници Цркве помињу два до три стана) ради ублажавања стамбене ситуације београдског свештенства, које је највише погођено национализацијом. У 1965. и 1966. г. у ове сврхе Патријаршији је дато укупно 11,400.000 ст. динара, а ове године, пошто је Комисији одобрен само мањи део предложених средстава, моћи ће да се одвоји око 4 милиона ст. динара. Обзиром да се овим износом не може много учинити за решење стамбених проблема београдских свештеника, могуће је да ће бити постављено питање доследнијег испуњења нашег обећања.“[5]

1969.

У сусрету патријарха Германа са члановима српске Комисије за верска питања 5. фебруара разговор се дтакао различитих тема. Између осталог, патријарх је затражио право да додељује Орден Светог Саве. „Пре рата то је био државни орден. Патријарх каже да се већи број овог

1 *Гласник*.., 7/1966, стр. 227-242.

2 *Гласник*.., 2/1966, стр. 46. На другом месту његово презиме је Хруцињак – *Гласник.., 12/1980, стр. 276.*

3 *Православље*, 1. август 1967, стр. 1.

4 Тај списак ће бити помињан више пута, различитим поводима.

5 „Преглед питања која ће евентуално поставити патријарх у разговору са председником Скупштине Србије другом Милошем Минићем“ – АС, 21, 136. Вредно је помена да о томе није било разговора на састанку патријарха и Минића.

ордења налази у неком магацину, (вероватно у Канцеларији ордена). Он наглашава да такву одлуку не жели сам да донесе, али за непостојање црквеног одликовања причињава велику тешкоћу у саобраћају са другим Црквама.“[1]

(Питања ордена је разрешавано више од 15 година – Сабор је тек 1986. усвојио Уредбу о Ордену Светог Саве у Српској православној цркви.[2] Синод је 1988, на предлог патријарха Германа, доделио Орден Светога Саве Роберту Тобијасу, бившем високом функционеру Светског савета цркава. Ордени су додељени и професорима Богословског факултета Душану Кашићу, Љубомиру Дурковићу Јакшићу и Благоти Гардашевићу, управнику Патријаршијске библиотеке Богољубу Ћирковићу, управнику Музеја Српске православне цркве Светозару Душанићу, примаријусу Недељку Кангрги, Мирославу Шапини (председнику Црквено-школске општине у Бечу), архимандриту Стефану Малетићу, Гојку Кузмановићу из Канаде.[3])

1970.

У разговору Мила Јовићевића, председника Савезне комисије за верска питања, и патријарха Германа 5. фебруара домаћин је најпре говорио о изложби средњовековног сликарства приређеној у Риму и исказаној жељи појединих црквених званичника да један хор свештеника Српске православне цркве одржи концерте у Риму. Препоручио је патријарху да одлучи о томе и да се руководи квалитетом хора, додавши да трошкове смештаја и исхране сноси организатор, а путне трошкове хор.[4]

„Његова Светост Патријарх српски Герман примио је у згради Патријаршије дана 9. априла ове године групу професора и студената са Хардвардског универзитета и Масачусетског технолошког института из САД на челу са познатим проф. др Хјустон Смитом, аутором књиге *Религија човечанства*. Међу професорима налазио се и један Србин, др Крагуљац, парохијанин храма св. Стефана Дечанског у Колумбусу.“[5]

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 8 од 13. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 5. II 1969. г. у Патријаршији. – АС, 21, 75. На крају пропратног писма, стајало је: „Исто тако извршићемо претходне консултације и у погледу захтева за уступање патријарху права одликовања орденом св. Саве. Остале православне цркве у свету имају одговарајућа одликовања, које се додељују одређеним црквеним делегацијама и појединцима. Ово питање патријарх је покретао и раније, али колико је нама познато, није добио одговор, те се очигледно у вези са овим нешто мора учинити.“

2 *Гласник..,* 5/1986, стр. 127-128.

3 *Гласник*.., 6/1988, стр. 96-97.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 29/70, републичким Комисијама за верска питања – АЈ, 144, 124; Исто – АС, 21, 75.

5 *Гласник*.., 4/1970, стр. 82.

Патријарх је 24. маја у Саборној цркви, са већим бројем свештеника и ђакона и протом Виталијем Тарасјевим, служио парастос преминулом патријарху руском Алексеју. Присуствовали су представници српске Комисије за верска питања и амбасадор Грчке у Београду.[1]

Поводом имендана (25/12. маја), патријарх је примио честитке од бројник великодостојника, међу којима и од папе Павла VI, патријарха бугарског Кирила, митрополита лењинградског и новгородског Никодима. Патријарх је на имендан бугарског патријарха узвратио честитком.[2]

1977.

Поводом 800-годишњице рођења Светог Саве патријарх је 16. марта уручио захвалницу Александру Дероку, истакнутом архитекти (једном од аутора пројекта Храма Светог Саве) и угледном делатнику у култури.[3]

„На вест о упокојењу у Господу блаженопочившег Патријарха Румунске православне цркве Јустинијана Патријарх Герман служио је помен у Патријаршијској капели 28. марта ове године.“[4]

„11. јула после подне Патријарх је обавио опело над умрлим Милијом Тодоровићем, тутором цркве Св. Трифуна на Топчидерском брду.“[5]

Сазнавши да епископ зворничко-тузлански Лонгин лежи болестан у манастиру Тавна, патријарх и чланови Синода су га посетили. На повратку у Београд, посетили су храмове у Бијељини, Јањи, Бродцу, Бањи Ковиљачи и Лозници.[6]

„На Други дан Духова, 30. маја, патријарх је служио свету Литургију у Руској цркви у Београду, поводом храмовне славе ове цркве.”[7]

На дан Светог пророка Илије, 2. августа, патријарх је био на литургији коју је служио викарни епископ лепавински Јован и резању славског колача.[8]

Патријарх је 7. августа служио парастос архиепископу кипарском Макариосу III, који је преминуо четири дана раније. Истога дана био је у Саборној цркви на венчању Петра Даничића и Драгане Нешковић и „доделио младенцима свој патријаршки благослов“.[9]

На Митровдан, патријарх и епископи славонски Емилијан и дал-

1 *Гласник*.., 6/1970, стр. 155.

2 *Гласник*.., 6/1970, стр. 155.

3 *Гласник*.., 5/1977, стр. 98.

4 *Гласник*.., 5/1977, стр. 98.

5 *Гласник*.., 10/1977, стр. 201.

6 *Гласник*.., 8/1977, стр. 150.

7 *Гласник*.., 8/1977, стр. 150.

8 *Гласник*.., 10/1977, стр. 201.

9 *Гласник*.., 10/1977, стр. 201.

матински Стефан били су на слави породице Ристе Грђића, бившег директора Патријаршијске канцеларије.[1]

Синод је одлучио 1977, а патријарх потписао решење, да се дотадашњи чиновник Патријаршијског управног одбора Слободан Милеуснић додели на рад у Музеј Српске православне цркве.[2]

1978.

У недељу, 1. јануара, на празник Очеви, патријарх је присуствовао литургији у манастиру Раковица, а потом посетио манастире Ваведење, Рајиновац и Сланце, и „свугде поделио благослов монасима и монахињама и одрешио им се пригодним поклонима“.[3]

Бадње вече је било прилика да се патријарх, његов син Властимир, иначе професор Богословије Свети Сава у Београду, и кћерка Јованка са члановима својих породица састану у Патријаршији: „У петак, 6. јануара, после бденија у Саборној цркви, наш Патријарх је провео Бадње вече са својим најближим уз распаљене бадњаке и прострту сламу“.[4] (Ово је била веома ретка белешка објављена у *Гласнику* о сусрету патријарха са сином и кћерком и њиховом децом.)

„На Богојављење, 19. јануара, Патријарх Герман служио је литургију у Саборној цркви и обавио водоосвећење.“[5]

У сали Патријаршије је 13. марта, у присуству патријарха Германа, приказан филм о манастиру Хиландар.[6]

„На дан 12. јуна Патријарх Герман примио је у посету монахињу Марију, (бившу с. Мериголд) из Лондона“. Био је то први сусрет патријарха и нове монахиње. Следећи пут су се срели 7. новембра 1979, потом 1982. године и у још неколико наврата.[7]

Неколико дана после хиротоније новог епископа Христофора Ковачевића, 21. јуна патријарх је примио чланове његове уже породице и неколико угледних Срба из Америке.[8]

„У недељу, 13. августа, Његова Светост је присуствовао св. Литургији у цркви у Врњачкој Бањи, а у повратку за Београд узгред је посетио цркве у Миоковцима и новоподигнуту у селу Горњој Горевници, обе у некадашњој својој првој парохији.“[9]

---

1 *Гласник*.., 1/1978, стр. 2.

2 *Гласник*.., 6/1978, стр. 123.

3 *Гласник*.., 2/1978, стр. 26.

4 *Гласник*.., 2/1978, стр. 26.

5 *Гласник*.., 2/1978, стр. 26.

6 *Гласник*.., 4/1978, стр. 77.

7 *Гласник*.., 11/1978, стр. 271; *Исто*, 12/1979, стр. 271; *Исто* 12/1982, стр. 288.

8 *Гласник*.., 11/1978, стр. 271.

9 *Гласник*.., 11/1978, стр. 272.

После литургије 20. августа, патријарх је примио „Стевана Бурића и супругу, добре православне Србе из САД. Истога дана у послеподневним часовима присуствовао је по позиву реквијему у римокатоличкој цркви у Београду поводом упокојења Папе Павла VI. Тога дана примио је у посету протојереја о. Радивоја Јаковљевића, из Маријиних Лазни, Чехословачка.“[1]

„У недељу, 10. септембра, Патријарх српски Герман служио је благодарствену литургију у београдској Саборној цркви поводом 20-годишњице своје патријаршке службе“.[2] Десет дана касније примио је све сараднике који су радили на припреми нарочите *Споменице* која ће бити објављена поводом те годишњице.[3]

Папски пронунције Мишел Чекини у Београду организовао је 14. септембра пријем поводом избора новог папе Јована Павла I (изабран 26. августа – *прим. аутора*) и позиву се одазвао и патријарх Герман.[4]

Патријарх је поново 2. октобра посетио Нунцијатуру заједно са митрополитом црногорско-приморским Данилом и епископом бачким Никанором да би уписао у књигу жалости поводом смрти папе Јована Павла I, који је умро 33 дана после избора (28. септембра).[5]

„Патријарх српски Герман примио је у званичну посету преузвишеног Леон Готје-а, старокатоличког бискупа из Швајцарске. Пријему су присуствовали Митрополит црногорско-приморски Данило и Епископ браничевски Хризостом, а од стране бискупа проф. др Душан Глумац и др Милан Добровољац. Пријем је био 7. октобра.“[6]

1979.

„6. фебруара, Његова Светост Патријарх српски Герман примио је преузвишеног Хаџи Наима ефендију Хаџиабдића, Реис Ул Улему Исламске заједнице у СФРЈ, у чијој пратњи су били др Хамдија Чемерлић, председник Врховног сабора Исламске заједнице, Хаџи Ахмед Смаилагић, председник старешинства за Босну и Херцеговину, Хрватску и Словенију и Хаџи Хамдија Јусуфспахић, београдски муфтија. Овом пријему присуствовали су и чланови Светог архијерејског синода СПЦ: митрополит црногорско-приморски Данило, епископи браничевски Хризостом, банатски Висарион и шабачко-ваљевски Јован. Пријему је присуствовао и епископ зворничко-тузлански Василије.“[7]

1 *Гласник*.., 11/1978, стр. 272.

2 *Гласник*.., 1/1979, стр. 2.

3 *Гласник*.., 1/1979, стр. 2.

4 *Гласник*.., 1/1979, стр. 2.

5 *Гласник*.., 1/1979, стр. 2.

6 *Гласник*.., 1/1979, стр. 2.

7 *Гласник*.., 3/1979, стр. 54.

На празник Света три Јерарха, у 12 часова, поводом смрти Едварда Кардеља, члана Председништва Југославије, патријарх и митрополит црногорско-приморски Данило уписали су се у књигу жалости у Савезној скупштини.[1]

Патријарх и митрополит Данило 21. фебруара узвратили су посету канадском амбасадору. „Истога дана у 18 часова Његова Светост је био на пријему који је приредио амерички амбасадор у СФРЈ Лоренс Инглбергер у својој резиденцији.“[2]

„Дана 14. марта Патријарх Герман примио је у аудијенцију преузвишеног Џона Сатертвајта, англиканског бискупа гибралтарског.“[3]

Два дана касније, код патријарха је био Роберт Ранси, англикански бискуп од Сент Албанса (потоњи кентерберијски надбискуп).[4]

После вести о катастрофалном земљотресу у Црној Гори, патријарх је 19. априла примио Штефицу Шпиљак, председницу јЈугословенског Црвеног крста „ради договора о акцији на прибирању средстава ради помоћи настрадалима“.[5]

За помоћ Српске православне цркве становништву Црне Горе патријарх је 29. јуна примио највише одликовање које даје југословенски Црвени крст.[6]

На годишњицу смрти српског војводе из Првог светског рата Степе Степановића, 28. априла у Саборној цркви патријарх је служио парастос. „После завршеног парастоса, по већ дугогодишњем утврђеном обичају, изишао је на Авалу, на гроб Незнаног јунака, у пратњи више свештених лица и молитвено одао дужну пошту свима српским ратницима палим у борби за ослобођење.“[7]

Патријарх је 7. маја примио у посету Александру Бановић, директорку београдског Завода за заштиту споменика културе, и њене сараднике.[8]

„У недељу 13. маја, по већ устаљеној традицији, Патријарх Герман је присуствовао у цркви у Кумодражу св. Литургији коју је служио Епископ моравички Јефрем, и парастосу стрељаним родољубима у Јајинцима. Парастос је служио Епископ источно-амерички Христофор.“[9]

Патријарх је у суботу 9. јуна служио опело над почившим протом

1 *Гласник*.., 3/1979, стр. 54.

2 *Гласник*.., 3/1979, стр. 54.

3 *Гласник*.., 6/1979, стр. 122.

4 *Гласник*.., 6/1979, стр. 123.

5 *Гласник*.., 6/1979, стр. 123.

6 *Гласник*.., 10/1979, стр. 216.

7 *Гласник*.., 6/1979, стр. 123.

8 *Гласник*.., 6/1979, стр. 123.

9 *Гласник*.., 6/1979, стр. 123.

Милисавом Протићем, уредником *Православља* и бројних публикација.[1]

У петак, 15. јуна, патријарха је посетио Коча Јончић, председник Матице исељеника Србије.[2]

„На дан 16. јуна посетио је Богословију Светог Саве у Београду и присуствовао матурским испитима.“[3]

У петак, 6. јула, патријарх је угостио групу студената теологије и њихове професоре из Грчке. Истога дана био је на пријему који је приредио председник Председништва Србије Добривоје Видић поводом 7. јула (Дан устанка).[4]

После литургије у манастиру Раковица, патријарх је 26. августа служио трогодишњи парастос на гробу угледног архитекте Драгомира Тадића, сахрањеног у порти те светиње, а потом служио помен над одром проте Милана Д. Смиљанића, дугогодишњег функционера Савеза удружења православног свештенства, пред пренос његовог тела у родно село Сирогојно, ради сахране.[5]

Посету Зворничко-тузланској епархији патријарх је започео у недељу, 2. септембра, литургијом у цркви у Тузли. У владичанском двору патријарх Герман је примио представнике локалне власти, римокатоличке и муслиманске свештенике. Наредних дана је посетио парохијску цркву у Мачковцу, у Брчком, у селу Прибој, манастире Папрађа и Ловница, цркву у селу Дубница, потом Босански Шамац, Лужане, Дервенту, манастир Озрен, Бијељину, сеоске храмове у Чађевици и Обарској, Добој, Теслић и још неколико места. У Београд се вратио 9. септембра.[6]

Патријарх је са неколико архијереја 25. октобра посетио Сајам књига на коме је и Српска православна црква имала свој штанд.[7] Исте вечери, био је са митрополитом црногорско-приморским Данилом и професорима Богословског факултета и Богословије на пријему у совјетској Амбасади.[8]

„По обичају уведеном од свог ступања на трон српског патријарха, Патријарх Герман са свима члановима Светог архијерејског синода посетио је Сремске Карловце и у тамошњем патријаршијском двору одржао седницу Светог архијерејског синода 13. новембра.“[9]

Некадашњи свештеник Српске православне цркве у Лондону

1 *Гласник*.., 10/1979, стр. 216.
2 *Гласник*.., 10/1979, стр. 216.
3 *Гласник*.., 10/1979, стр. 216.
4 *Гласник*.., 10/1979, стр. 216.
5 *Гласник*.., 10/1979, стр. 216.
6 *Гласник*.., 12/1979, стр. 270.
7 *Гласник*.., 12/1979, стр. 271.
8 *Гласник*.., 12/1979, стр. 271.
9 *Гласник*.., 12/1979, стр. 271.

Владимир Родзјанко је замонашен примивши име Василије. Убрзо је изабран за епископа вашингтонског Православне цркве у Америци. Пред полазак у своју епархију, дошао је код патријарха Германа у Патријаршију.[1]

Павла Савића и Милутина Гарашанина, председника и секретара Српске академије наука, у Патријаршији 10. децембра примили су патријарх, митрополити црногорско-приморски Данило и добробосански Владислав и епископи рашко-призренски Павле и шумадијски Сава.[2]

Сутрадан, 11. децембра патријарх је дочекао Луис Мајхофер и Тодора Сабева, представнике Светског савета цркава.[3]

„Дана 12. децембра 1979. Његова Светост присуствовао је свечаном откривању споменика Вожду Карађорђу на Светосавском платоу у Београду и изложби о Првом српском устанку у Народној библиотеци СР Србије. Истог дана увече присуствовао је свечаној академији у центру Сава поводом 150-годишњице Првог српског устанка.“[4]

1980.

„Дана 20. фебруара Патријарх српски Герман примио је у посету архитекте у вези будуће изградње цркве на Карабурми.“[5]

Патријарх је 13. марта посетио у болници проту Младена Младеновића, главног секретара Синода. Истога дана обавио је опело над почившим Драгољубом Милојковићем, бившим директором Патријаршијске управне канцеларије.[6]

„Дана 23. априла Његова Светост примио је у посету г. Александра Ђуровића, Генералног конзула СФРЈ у Темишвару.“[7]

Патријарх је 4. маја, после литургије коју је служио епископ шумадијски Сава у манастиру Раковица, служио парастос патријарсима Димитрију и Гаврилу, поводом 50 и 30 година од њихове смрти.[8]

На други дан Духова, 26. маја, патријарх је служио у руском храму у Београду, поводом храмовне славе.[9]

Патријарх је 27. маја посетио је изложбу сликара Милића Станковића, познатијег као Милић од Мачве.[10] На Томиндан, 19. октобра, до-

1 *Гласник*.., 12/1979, стр. 271.

2 *Гласник*.., 12/1979, стр. 278; *Исто*, 3/1980, стр. 52.

3 *Гласник*.., 3/1980, стр. 52.

4 *Гласник*.., 3/1980, стр. 52.

5 *Гласник..,* 3/1980, стр. 52.

6 *Гласник..,* 10/1980, стр. 222.

7 *Гласник..,* 10/1980, стр. 222.

8 *Гласник..,* 10/1980, стр. 222.

9 *Гласник..,* 10/1980, стр. 222.

10 *Гласник..,* 10/1980, стр. 222.

шао је на славу код Станковића.[1] (После три године, састали су се да би се договорили око живописања храма Светих Константина и Јелене на Вождовцу.)

Обичај је да новоизабрани епископ пред полазак из Београда у поверену му епархију дође код патријарха. То је 20. јуна учинио и епископ аустралијско-новозеландски Василије Вадић.[2]

Патријарх је 4. и 5. јула надгледао прве радове на изградњи новог конака манастира Пећка патријаршија.[3]

„У петак, 29. августа, Патријарх српски Герман примио је групу енглеских студената и свештеника, које је предводио пречасни Колинг Хиклинг, исповедник Њеног Величанства Британске Краљице.“[4]

По отварању постхумне ликовне изложбе сликара Живка Стојсављевића, патријарх је 1. септембра разгледао радове на поставци.[5]

„У среду, 3. септембра, Патријарх српски Герман примио је у згради Патријаршије бискупе Старокатоличке цркве, др Кука, надбискупа утрехтског и примаса целе Холандије, Леон Готје-а, бискупа Старокатоличке цркве из Швајцарске и др Клифа, бискупа харлемског, из Холандије.“[6]

На Усековање, 11. септембра, патријарх је присуствовао свечаном отварању Музеја књегиње Љубице у Београду.[7]

Поводом одласка англиканског свештеника Роберта Андерсона са службе у Београду, патријарх га је примио 18. септембра у опроштајну посету. Истога дана примио је и архимандрита Данила из Александријске цркве из Киншасе, Заир.[8]

У среду, 24. септембра, у 12 часова је у Музеју примењених уметности присуствовао отварању изложбе поштанских марака, а у 18 часова отварању изложбе „Енглеско сребро“ у Британском савету, постављене у част Маргарет Тачер, председнице Владе Велике Британије, коју је она отворила.[9]

На Томиндан, 19. октобра, патријарх је био на литургији у Саборној цркви, на којој је певао грчки византијски хор из Атине, а потом их је угостио у Патријаршији.[10]

---

1 *Гласник..,* 12/1980, стр. 277.

2 *Гласник..,* 11/1980, стр. 246.

3 *Гласник..,* 11/1980, стр. 246.

4 *Гласник..,* 11/1980, стр. 247.

5 *Гласник..,* 12/1980, стр. 276.

6 *Гласник..*, 12/1980, стр. 276.

7 *Гласник..,* 12/1980, стр. 276.

8 *Гласник..,* 12/1980, стр. 276.

9 *Гласник..,* 12/1980, стр. 276.

10 *Гласник..,* 12/1980, стр. 277.

1981.

Патријарх је 4. марта примио у посету Хермана де Ланга, шефа делегације Европске економске заједнице, која је боравила тих дана у Југославији.[1] Сутрадан је дочекао проту Василија Тарасјева, наредног дана Дејана Медаковића и Димитрија Богдановића, сараднике Српске академија наука и уметности.[2]

„Дана 16. марта, Његова Светост примио је у посету Њ. Екс. Гибралтарског бискупа Џон Сатертвајта и Британског амбасадора у Југославији г. Едвина Боланда.“ [3]

После пожара у Пећкој патријаршији који је избио у ноћи 16. марта, а у коме је изгорео конак, у ту светињу су 19. марта допутовали патријарх и чланови Синода. Патријарх је том приликом разговарао и са Радом Звицером, председником Извршног већа Пећи и Рустем Бејтом, председником општинске Комисије за односе са верским заједницама о штети и потреби хитне обнове конака који је изгорео.[4]

После железничке несреће код Сталаћа, патријарх је 29. марта са више свештеника у Саборној цркви служио парастос изгинулим.[5]

„У понедељак, 30. марта, у 9 часова, Његова Светост Патријарх српски примио је у посету београдске новинаре П.(етра) Савковића и Ђ.(орђа) Димитријевића. Истога дана, у 11 часова, Његова Светост је примио познатог српског сликара Милића од Мачве и чланове управе цркве на Вождовцу, ради договора о живописању пом. цркве.“[6] (То је био само један од сусрета организованих тим поводом.)

У понедељак, 4. маја, у 11 часова, патријарх је са епископом Емилијаном присуствовао комеморацијама поводом смрти председника државе Јосипа Броза у Савезној скупштини, а у 14 часова у „Сава центру“.[7]

„Дана 1. јуна, Његова Светост Патријарх српски учинио је по позиву службену посету г. Добривоју Видићу, председнику Председништва СР Србије, у пратњи Еп. далматинског Николаја, Еп. тимочког Милутина и секретара о. Милана Јанковића.“ О том сусрету, у медијима је објављено: „Председник Председништва СР Србије Добривоје Видић и председник Скупштине СР Србије Душан Чкребић водили су данас разговор са патријархом Германом о актуелним питањима од интереса за друштвену заједницу и Српску православну цркву. Заједнички је констатована обострана жеља и настојање да се односи и сарадња и даље у

1 *Гласник..,* 4/1981, стр. 73.

2 *Гласник..,* 4/1981, стр. 73.

3 *Гласник..,* 4/1981, стр. 74.

4 *Гласник..,* 4/1981, стр. 74.

5 *Гласник..,* 4/1981, стр. 74.

6 *Гласник..,* 4/1981, стр. 74.

7 *Гласник..,* 7/1981, стр. 127.

целини успешно развијају и изражена је спремност да се они свестрано унапређују.“[1]

Крајем месеца, 29. јуна, патријарх, митрополит црногорско-приморски Данило и епископ тимочки Милутин и прота Милан Јанковић посетили су Веселина Ђурановића, председника Савезног извршног већа. Сусрету су присуствовали Александар Фира, председник Комисије за односе за верским заједницама, Радован Самарџић, секретар Комисије и Кадир Алијагић, шеф кабинета Ђурановића. Разматране су следеће теме: догађаји на Косову, с обзиром на расељавање верних Српске православне цркве и стања цркава и манастира, свештеника и монаха на том подручју; поблеми Богословије Свети Кирило и Методије у Призрену; враћање Цркви задужбине Симе Андрејевића Игуманова у Београду, која је својевремено издржавала Богословију у Призрену; питање позивања свештеника на војне вежбе и захтев да се и ученици Богословија третирају као остали ученици средњих школа; осуда у првој инстанци двојице младих свештеника[2] у Босни на по пет година затвора; проблем додељивања 50% доприноса за пензијско-инвалидско осигурање свештеника Српске православне цркве у неким епархијама и одузимање од Цркве и оног земљишта које јој је по Закону остављено.[3]

Председник Председништва Југославије Сергеј Крајгер позвао је, поводом Дана Републике, на пријем и, између осталих, патријарха Германа. У пратњи патријарха био је викарни епископ марчански Данило.[4]

„У недељу, 20. децембра, Његова Светост је обавио у капели св. Врачева, опело преминулог протојереја Младена Младеновића, главног секретара Светог архијерејског синода.“[5]

Дана 21. децембра у 20 часова патријарх је присуствовао јубиларној прослави Дана Армије у „Сава центру“.[6]

1982.

Синод је под председавањем патријарха доносио разне одлуке и решења о унапређењу, постављењу, разрешењу и тако даље. „Протођакон Властимир Ђорић (син патријарха Германа), проф. Богословије Светог Саве у Београду унапређен у III положајну групу 2 степена.“[7]

1 *Гласник..,* 7/1981, стр. 127.

2 Реч је о свештеницима Сави Б. Јовићу и Нењи Јањићу, који су осуђени због такозваног вербалног деликта. Хапшени су и Петар Лукић, Војо Спасојевић и Јован Благојевић. Видети: Саво Б. Јовић, *Утамничена Црква, страдање свештенства Српске православне цркве од 1945. до 1985. године*, Београд 2002.

3 *Гласник..,* 7/1981, стр. 128.

4 *Гласник..,* 12/1981, стр. 245.

5 *Гласник..,* 1/1982, стр. 2.

6 *Гласник..,* 1/1982, стр. 2.

7 *Гласник..,* 2/1982, стр. 34. Властимир Ђорић, суплент Богословије Светог

Патријарх је 24. марта, у присуству епископа сремског Андреја примио чланове Председништва Удружења православних свештеника Србије.[1] После месец дана, 29. априла, патријарх и чланови Синода, епископи браничевски Хризостом, далматински Николај и тимочки Милутин, примили су у посету чланове Главног одбора Савеза удружења православних свештеника.[2]

Председник грчке Владе Андреас Папандреу посетио је 28. маја српску Патријаршију, у оквиру званичног боравка у Југославији. Пратили су га министар за иностране послове, амбасадор у Београду и друге личности. Уз домаћина патријарха Германа били су митрополит дабробосански Владислав, епископи браничевски Хризостом, рашко-призренски Павле, шабачко-ваљевски Јован, врањски Доментијан и викарни Данило. „Био је то сусрет кратак али срдачан.“[3]

Патријарх је 4. јула служио помен великом архијереју митрополиту Јосифу на гробу у манастиру Ваведење.[4]

Годишњица освећења храма у Великој Дренови, задужбини патријарха Германа, свечано је обележена. После литургије, патријарх је освештао новоподигнути парохијски дом.[5]

„Дана 12. августа Његова Светост Патријарх посетио је оболелог г. Петра Кораћа, председника Црквене општине града Београда, у његовом дому.“[6]

На Преображење, у београдској Саборној цркви, патријарх је после литургије, обавио освећење грожђа.[7]

У четвртак, 16. септембра, патријарх је примио у посету др Дејана Медаковића, члана Српске академије наука и уметности, др Динка Давидова и госпођу Раду Путниковић, поводом издавања монографије *Сентандреја*.[8]

Истога дана код патријарха су дошли проте Крстан Бијељац и Станислав Митровић, председник и секретар Савеза удружења православних свештеника.[9]

Патријарх је у храму Светог архангела Гаврила у Београду при-

---

Саве у Београду, рукоположен је за ђакона 25. марта 1956. у Саборној цркви у Београду – *Гласник..,* 7-8/1956, стр. 123.

1 *Гласник*.., 4/1982, стр. 89.

2 *Гласник*.., 5/1982, стр. 111.

3 *Гласник*.., 6/1982, стр. 134.

4 *Гласник*.., 9/1982, стр. 214.

5 *Гласник*.., 9/1982, стр. 214.

6 *Гласник*.., 9/1982, стр. 214.

7 *Гласник*.., 9/1982, стр. 214.

8 *Гласник*.., 10/1982, стр. 234.

9 *Гласник*.., 10/1982, стр. 234.

суствовао литургији и парастосу за 1.300 каплара, припадника војске Краљевине Србије.[1]

На дан Покрова Пресвете Богородице, 14. октобра, патријарх је служио у Пећкој патријаршији и потом освештао темеље за нови конак. Наредних дана био је у Високим Дечанима, Призрену и Грачаници.[2]

„У недељу, 17. октобра, Његова Светост присуствовао је у Саборној цркви венчању своје унуке Милице и Братислава Цветковића.“[3]

„Дана 4. новембра Патријарх српски посетио је у болници оболелог Мојсеја Хиландарца пред његов повратак у манастир Хиландар.“ Недељу дана касније, на вест да је Мојсеј Хиландарац по повратку у манастир преминуо, патријарх је братству старе српске лавре на Светој Гори у Грчкој упутио изјаву саучешћа.[4]

Поводом смрти Леонида Иљича Брежњева, 12. новембра патријарх се уписао у књигу жалости у Амбасади СССР-а.[5]

„У четвртак, 23 децембра, Његова Светост је примио у посету нашег свештеника из Лондона јереја о. Милуна Костића.“[6]

1983.

„Дана 1. јануара, после свете Литургије, у манастиру Св. Стефана у Сланцима, Његова Светост Патријарх служио је парастос почившем проигуману Мојсеју, сабрату манастира Хилендара.“[7]

Чланови Извршног одбора Српске академије наука и уметности, Душан Каназир, председник и Антоније Исаковић, Александар Деспић, Дејан Медаковић и Драгољуб Недић, дошли су 12. јануара.[8]

На Задушнице, у суботу, 12. марта, патријарх је присуствовао у Патријаршијској капели парастосу свим упокојеним патријарсима, архиепископима, митрополитима и епископима Српске православне цркве од добијања аутокефалности 1219. године, као и свим њеним великим добротворима.[9]

Станимир Спасовић, професор Богословије Свети Сава, 10. марта произведен је у звање доктора теолошко-историјских наука на Богословском факултету. Свечаном чину присуствовао је и патријарх.[10]

---

1 *Гласник*.., 10/1982, стр. 234.

2 *Гласник*.., 10/1982, стр. 234.

3 *Гласник*.., 10/1982, стр. 234.

4 *Гласник*.., 12/1982, стр. 288.

5 *Гласник*.., 12/1982, стр. 288.

6 *Гласник*.., 12/1982, стр. 288.

7 *Гласник*.., 2/1983, стр. 26.

8 *Гласник*.., 2/1983, стр. 26.

9 *Гласник*.., 4/1983, стр. 68.

10 *Гласник*.., 4/1983, стр. 68.

Патријарх је у суботу, 18. марта, примио у згради Патријаршије Милију Мишовића, директора грађевинског предузећа „Ратко Митровић“, Миодрага Миливојевића, директора пројектантског предузећа „Аркон“, инжењера Добросава Нешковића, архитекту Милана Томића и њихове сараднике и разговарао о предстојећим пословима на изградњи храма на Карабурми и нове зграде Богословског факултета.[1]

Патријархова служба обухватала је и разговоре са архијерејима уочи и после повратка са дугих путовања. Тако је 24. марта разговарао са епископима жичким Стефаном и далматинским Николајем после њиховог повратка из Аустралије, где су били ради освећења три нова храма.[2]

Патријарх је 29. јуна дочекао проту Првула Вељковића, старешину храма Светих Константина и Јелене на Вождовцу, и сликаре Милића од Мачве, Воју Ђурића, Рајка Симикића и Бранислава Стојановића.[3] Судећи по саставу гостију и њиховим професијама, разговарало се о живописању тог храма.

„Дана 12. септембра, поводом храмовне славе, Његова Светост је служио св. Литургију заједно са Епископом моравичким Савом у храму св. Александра Невског и произвео старешину цркве о. Љубодрага Петровића у чин протојереја.“[4]

1984.

Патријарх је у среду, 1. фебруара увече, гледао представу „Колубарска битка“ у Југословенском драмском позоришту.[5]

„Дана 14. фебруара Његова Светост се уписао у књигу жалости у Амбасади СССР у Београду, поводом смрти Јурија Андропова.“ (председника Президијума Совјетског Савеза – *прим. аутора*).[6]

Патријарх је 20. марта посетио изложбу старих српских црквених предмета са територије Југославије у Музеју примењених уметности.[7]

„Дана 29. марта, Његова Светост је примио у посету две грчке монахиње, које је привела наша монахиња с. Макарија (Обрадовић).“[8]

На Благовести, 7. априла, патријарх је учествовао на парастосу почившем митроносном проти Виталију Тарасјеву у Руској цркви.[9]

„У недељу, 13. маја Патријарх српски Герман извршио је освеће-

1 *Гласник*.., 4/1983, стр. 68.

2 *Гласник*.., 4/1983, стр. 68.

3 *Гласник*.., 7/1983, стр. 125.

4 *Гласник*.., 10/1983, стр. 184.

5 *Гласник*.., 4/1984, стр. 74.

6 *Гласник*.., 4/1984, стр. 74.

7 *Гласник*.., 4/1984, стр. 74.

8 *Гласник*.., 4/1984, стр. 74.

9 *Гласник*.., 5/1984, стр. 94.

ње камена темељца за нову зграду Богословског факултета Српске православне цркве у Београду.“[1]

„Дана 19. јуна, праћен од свих чланова Светог архијерејског синода, његова Светост Патријарх посетио је Председника Председништва СР Србије Душана Чкребића.“[2] (Вредно је помена да је тога дана Чкребић казао архијерејима да се зидање Храма Светог Саве у Београду може да настави.)

„Дана 23. августа, Његова Светост је примио групу хришћана из Западне Европе, предвођене од стране Њ. Пр. Епископа Калистоса (цариградске јурисдикције) и англиканског бискупа г. Мајкла Манктелова из Басингтона.“[3]

Пет дана касније, код патријарха је стигла група од 46 Немаца – међу њима је било монаха, свештеника и световњака.[4]

У суботу, 8. септембра, патријарх је дочекао велику групу Срба из Америке, које је предводио Божидар Стон, председник Српског народног савеза. После пет дана, примио је групу Срба из Америке који су били на освећењу новог храма у Јасеновцу.[5]

„Дана 22. октобра, у пратњи епископа моравичког Лукијана, Његова Светост је био на пријему у Нунцијатури.“[6]

На београдском Сајму књига 30. октобра представљен је нови превод *Светог писма Новог завета*. Окупљеној публици се обратио епископ жички Стефан, потом и патријарх Герман. Међу присутнима су били епископи шумадијски Сава, зворничко-тузлански Василије, марчански Данило и моравички Лукијан, надбискуп београдски Алојз Турк, Живомир Станковић, председник српске Комисије за односе са верским заједницама, академик Антоније Исаковић, професори богословија и Богословског факултета и многе друге угледне званице.[7]

Патријарх је 3. новембра примио у посету Ерхарда Бузека, потпредседника града Беча, са његовим сарадницима.[8]

Патријарх се одазвао на позив из Скупштине Србије да присуствује свечаности 12. новембра поводом 40-годишњице Велике антифашистичке народноослободилачке скупштине Србије.[9]

У недељу 18. новембра патријарх је пререзао славски колач на

1 *Гласник*.., 6/1984, стр. 106.

2 *Гласник*.., 7/1984, стр. 130.

3 *Гласник*.., 9/1984, стр. 186.

4 *Гласник*.., 9/1984, стр. 186.

5 *Гласник*.., 10/1984, стр. 214.

6 *Гласник*.., 10/1984, стр. 214.

7 *Гласник*.., 11/1984, стр. 251.

8 *Гласник*.., 1/1985, стр. 4.

9 *Гласник*.., 1/1985, стр. 4.

обележавању 100 година постојања певачког друштва „Обилић“.[1]

У суботу 24. новембра патријарх је разговарао са јеромонахом Мојсијем из манастира Хиландар, пред његов повратак на Свету Гору.[2]

У среду 28. новембра, на позив Председништва СФР Југославије, патријарх је присуствовао прослави Дана Републике.[3]

Прота Василиј Тарасјев, старешина Руске цркве у Београду, посетио је патријарха 6. децембра.[4]

Патријарх је 15. новембра и 24. децембра разговарао са архитектом др Бранком Пешићем о наставку радова на Храму Светог Саве.[5]

„Свети архијерејски синод у седници својој, од 7. децембра 1984. (Син. бр. 2293/зап. 825), донео је ову одлуку: Усвојити предлог Његовог Преосвештенства Епископа далматинског Г. Николаја да, сходно одлуци Син. бр. 2014/зап. 718 од 30. октобра 1984. године, свештена лица и монашка не могу узимати учешћа у снимању световних филмова.“[6]

1985.

Председник грчке владе Андреас Папандреу дошао је 15. јануара 1985, у оквиру посете Југославији, други пут код патријарха. Са њим су били министри иностраних послова и финансија и многобројна свита из Атине и грчке Амбасаде.[7]

После избора за професора на предмету Пастирска психологија на Богословском факултету, др Владета Јеротић је одржао предавање у Патријаршији. У публици је, између осталих, седео и патријарх.[8]

Патријарх је 9. априла одржао седницу Грађевинског одбора за зидање храма Светог Саве, а 18. априла састанак ради договора са ужим Грађевинским одбором за зидање тог храма. „У суботу, 4. маја, посетио је и разгледао градилиште започетог спомен-храма Св. Саве на Врачару“[9] Такви састанци су одржавани и каснијих месеци, следиле су посете градилишту, на пример, 10. августа.[10]

Патријарх Герман присуствовао је 9. маја војној паради поводом 40-година од завршетка Другог светског рата.[11]

1 *Гласник*.., 1/1985, стр. 4.

2 *Гласник*.., 1/1985, стр. 4.

3 *Гласник*.., 1/1985, стр. 4.

4 *Гласник*.., 1/1985, стр. 4.

5 *Гласник*.., 1/1985, стр. 4.

6 *Гласник*.., 12/1984, стр. 258.

7 *Православље*, 1. фебруар 1986.

8 *Гласник*.., 3/1985, стр. 64.

9 *Гласник*.., 11/1985, стр. 278.

10 *Гласник..,* 11/1985, стр. 279.

11 *Гласник*.., 11/1985, стр. 278.

„У недељу, 12. маја, Патријарх српски Герман са готово свим архијерејима Српске православне цркве извршио је свечано освећење темеља започетог спомен-храма на Врачару у Београду, отслужио св. архијерејску Литургију и положио нову повељу, којом је означен наставак градње поменутог храма.“[1]

Патријарх и чланови Синода посетили су 18. јуна Душана Чкребића, председника Председништва СР Србије.[2]

Сутрадан, 19. јуна, патријарх је са митрополитима загребачко-љубљанским Јованом и добробосанским Владиславом и епископом шумадијским Савом примио новог ватиканског пронунција у Београду Франческа Коласуонија. Пронунције је најавио посетиоца из Ватикана: „У среду, 3. јула, његова Светост је примио у куртоазну посету Његову Еминенцију Кардинала Казаролија државног секретара Ватикана.“ Исто вече, патријарх је узвратио посету у Нунцијатури.[3]

„Дана 5. јула, поводом празника 7. јула, Патријарх српски Герман по позиву посетио је Председништво СР Србије.“[4]

Патријарх је 8. јула дочекао архитекту Бранка Пешића, поводом склапања уговора за приступање првој фази изградње Храма Светог Саве на Врачару.[5]

Патријарх и митрополит црногорско-приморски Данило посетили су совјетску изложбу у Народном музеју у Београду.[6]

„Дана 11. децембра Његова Светост одржао је седницу одбора за отварање понуда за наставак зидања спомен-храма Св. Саве на Врачару у Београду.“[7]

„У суботу, 28. децембра, Његова Светост потписао је уговор о наставку зидања храма Св. Саве на Врачару у Београду са директором грађевинског предузећа Трудбеник арх. Бранком Михајловићем, у присуству својих сарадника и представника штампе“.[8]

1986.

„На први дан Божића 7. јануара 1986. године Његова Светост служио је св. Литургију у Саборној цркви у Београду и том приликом обавио водоосвећење.“

„На Стевандан, 9. јануара, присуствовао је Литургији у Саборној

1 *Гласник*.., 11/1985, стр. 278.

2 *Гласник*.., 11/1985, стр. 278.

3 *Гласник..,* 11/1985, стр. 278-279.

4 *Гласник..,* 11/1985, стр. 279.

5 *Гласник..,* 11/1985, стр. 279.

6 *Гласник..,* 11/1985, стр. 279.

7 *Гласник..,* 2/1986, стр. 22.

8 *Гласник..,* 2/1986, стр. 22.

цркви и резању славског колача поводом славе београдских ђакона, а потом посетио дом Здравка и Руже Ерић у Земуну, поводом њихове крсне славе.“[1]

„Дана 15. јануара Патријарх Герман примио је у посету г. Андреаса Папандреуа, председника Владе Грчке, са његовим сарадницима.“[2]

„На дан своје крсне славе – св. Јована Крститеља, 20. јануара, Његова Светост је служио св. Литургију у Саборној цркви уз саслужење еп. марчанског Данила и еп. моравичког Лонгина.“[3] (Није забележено колико је било гостију.)

„Јануара 29. Патријарх Герман одржао је седницу Одбора за подизање цркве на Карабурми.“[4]

„У недељу 11. маја, после свете Литургије, праћен од 10 свештених лица, посетио је споменик Незнаном јунаку на Авали и уз кратак помен ставио три црвена јајета уз поздрав Христос васкрсе.“[5]

„У недељу, 3. августа, патријарх српски Герман извршио је освећење темеља за нову цркву на Карабурми у Београду.“

„Сутрадан, на дан св. Марије Магдалине, 4. августа, био је на храмовној слави у Белом Потоку под Авалом. У повратку посетио је градилиште Св. Саве на Врачару“.[6]

„Дана 22. септембра Његова Светост је посетио градилиште храма Светог Саве на Врачару и прегледао шта је и како урађено“.[7]

„Дана 11. новембра 1986. године Патријарх српски Герман учинио је посету г. Ивану Стамболићу, председнику СР Србије.“[8]

„Дана 13. новембра Његова Светост извршио је освећење новог парохијског дома Саборне цркве у Београду.“[9]

„Дана 1. децембра Патријарх српски Герман примио је Пречасног Нормана Вудхола, привременог англиканског капелана у Београду.“[10]

„У уторак 9. децембра, Његова Светост примио је протојереја Драшка Тодоровића, нашег пароха у Швајцарској. Сутрадан, 10. децембра, примио је јереја Драга Говедарицу, нашег пароха у Бечу.“[11]

---

1 *Гласник..,* 2/1986, стр. 22.

2 *Гласник..,* 2/1986, стр. 22.

3 *Гласник..,* 2/1986, стр. 22.

4 *Гласник..,* 2/1986, стр. 22.

5 *Гласник..,* 8/1986, стр. 172.

6 *Гласник..,* 11/1986, стр. 264.

7 *Гласник..,* 11/1986, стр. 264.

8 *Гласник..,* 3/1987, стр. 64.

9 *Гласник..,* 3/1987, стр. 64.

10 *Гласник..,* 3/1987, стр. 64.

11 *Гласник..,* 3/1987, стр. 64.

1987.

Током јануара патријарх је имао три састанка са члановима ужег Одбора за изградњу Храма Светог Саве, једном са ширим саставом, два пута је био на градилишту, од тога једном на Савиндан.[1]

„У уторак, 10. фебруара, Његова Светост примио је групу књижевника из Београд.“[2]

„На Томину недељу 26. априла, као и сваке године, посетио је гроб Незнаног јунака на Авали.“[3]

Патријарх је 3. децембра примио академика Дејана Медаковића, Ђорђа Милошевића, почасног председника Црквено-школске општине у Трсту, коауторе књиге *Летопис Срба у Трсту*, и директора и уредника предузећа „Југословенске ревије“.[4]

„10. децембра, Патријарх српски Герман узвратио је посету надбискупу београдском и митрополиту Франтишеку Перку, у пратњи епископа тимочког Милутина, члана Светог архијерејског синода и свога секретара, протођакона Момира Лечића.“[5]

„11. децембра присуствовао је устоличењу новог Реис-ул-елеме Хаџи Хафиз Хусеина Мујића.“[6]

1 *Гласник..,* 4/1987, стр. 86.

2 *Гласник..,* 4/1987, стр. 86.

3 *Гласник*.., 1/1988, стр. 5.

4 *Гласник*.., 1/1988, стр. 6.

5 *Гласник*.., 1/1988, стр. 7.

6 *Гласник*.., 1/1988, стр. 7.

3.4. Архијереји

3.4.1. Епархијски архијереји

У тренутку започињања архипастирске службе патријарха Германа 1958. године, Српска православна црква имала је 23 епархије са 19 епархијских архијереја. То су биле једна архиепископија (Београдско-карловачка, којом управља патријарх), три потпуне митрополије (Црногорско-приморска – митрополит Арсеније Брадваревић[1], Дабробосанска – Нектарије Круљ и Загребачка – Дамаскин Грданички) и једна делимична (део Скопљанске, који се налазио у Србији, без архијереја, и као таква је постојала све до формирања Епархије врањске 1975. године, док је онај у Македонији био изван контроле Патријаршије, као и епархије Злетовско-струмичка и Охридско-битољска, још од 1941. године), и 19 епархија (Сремска – Макарије Ђорђевић, Бачка – Никанор Иличић, Банатска – Висарион Костић, Браничевска – Хризостом Војиновић, Тимочка – Емилијан Пиперковић, Шабачко-ваљевска – Симеон Станковић, Шумадијска – Валеријан Стефановић, Нишка – Јован Илић, Жичка – упражњена, Рашко-призренска – Павле Стојчевић, Славонска – Емилијан Мариновић, Горњокарловачка – Симеон Зловић, Далматинска – упражњена, Захумско-херцеговачка – Владислав Митровић, Бањалучка – Василије Костић, Зворничко-тузланска – Лонгин Томић, Америчко-канадска – Дионисије Миливојевић, Будимска – упражњена, Темишварска – упражњена).

У време архипастирске службе патријарха Германа, основане су епархије: Источноамеричко-канадска, Средњезападноамеричка и Западноамеричка 1963, Западноевропско-аустралијска 1969, Западноевропска и Аустралијско-новозеландска 1973, Врањска[2] 1975, Канадска 1983. и

1 Митрополит Арсеније Брадваревић је био епархијски архијерej од 1947. године. Ухапшен је 6. јула и осуђен 26-27. јула 1954. на Цетињу на 11 година и шест месеци затвора. Казна је смањена на пет година и шест месеци. После издржане казне, интерниран је у манастиру Ваведење у Београду. Државна власт није дозволила да се врати на митрополијски трон. Више података видети у: Радмила Радић, „Суђење митрополиту Арсенију Брадваревићу 1954. године“, *Токови*, бр. 1-2, Београд 1994, стр. 189-202; Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне*.., разне стране.

2 Епархију врањску, са седиштем у Врању чинила су намесништва: Пчињско, са седиштем архијерејског намесника у Врању, Масуричко-пољаничко, са седиштем архијерејског намесника у Владичином Хану, Босиљградско, са седиштем архијерејског намесника у Босиљграду и Прешевско са седиштем архијерејског намесника у

Бихаћко-петровачка 1990. године.

За време архипастирства патријарха Германа умрло је 13 архијереја. Уобичајено је било да патријаршијски *Гласник* о упокојеном архијереју објави пригодан текст са кратком биографијом, уз изводе из говора на сахрани. (Ти текстови нуде више релевантних података од оних објављиваних поводом хиротоније и устоличења.) Исто тако, било је уобичајено да се о смрти обавесте савезна и србијанска Комисија за верска питања.

Епископ шабачко-ваљевски Симеон Станковић[1] је умро 30. јануара 1960. године, митрополит црногорско-приморски Арсеније Брадваревић[2] 10. децембра 1963, епископ викарни хвостански Варнава Настић[3] 12. децембра 1964, источноамерички и канадски Стефан Ластовица[4] 10. маја 1966, митрополит дабробосански Нектарије Круљ[5] 7. септембра 1966, митрополит загребачки Дамаскин Грданички[6] 7. октобра 1969, епископ тимочки Емилијан Пиперковић[7] 10. септембра 1970, нишки Јован Илић[8] 3. фебруара 1975, шумадијски Валеријан Стефановић[9] 23. октобра 1976, тимочки Методије Муждека[10] 22. фебруара 1977, зворничко-тузлански Лонгин Томић[11] 25. септембра 1977, сремски Макарије Ђорђевић[12] 22. марта 1978, жички Василије Костић[13] 25. априла 1978, банатски Висарион Костић[14] 1. децембра 1979, славонски Емилијан Мариновић[15] 14. јануара 1982, врањски Доментијан Павловић[16] 31. маја 1983, западно-

Бујановцу. Епархијом су као администратори управљали епископи нишки Јован Илић, а потом Иринеј Гавриловић. Први епархијски архијерej изабран је 1. јуна 1978. године, а био је то архимандрит Доментијан Павловић, ректор Богословије у Београду.

1 *Гласник*.., 2/1960, стр. 42-45; Писмо Синода, Син. бр. 277/зап. 2 од 1. фебруара 1959, србијанској Комисији за верска питања – АС, 21, 22.

2 *Гласник* .., 1/1964, стр. 27-29.

3 *Гласник*.., 12/1964, стр. 418-419. Овог архијереја не помиње биограф патријарха Германа – Милан Д. Јанковић, *Патријарх Герман у животу и борни за Спомен-храм*, Београд 2001.

4 *Гласник*.., 6/1966, стр. 210-213.

5 *Гласник*.., 10/1986, стр. 251-252.

6 *Гласник*.., 11/1969, стр. 305-306.

7 *Гласник*.., 9/1970, стр. 250-251.

8 *Гласник*.., 3/1975, стр. 46-48 и 50-56.

9 *Гласник*.., 12/1976, стр. 224-226.

10 *Гласник*.., 3/1977, стр. 52-54.

11 *Гласник*.., 10/1977, стр. 194-199.

12 *Гласник*.., 4/1978, стр. 74-75.

13 *Гласник*.., 5/1978, стр. 98-103.

14 *Гласник*.., 1/1980, стр. 2-4.

15 *Гласник*.., 3/1982, стр. 58-61.

16 *Гласник..,* 7/1983, стр. 122-123.

амерички Григорије Удицки[1] 9. октобра 1985, сремски Андреј Фрушић[2] 22. марта 1986, бачки Никанор Иличић[3] 6. новембра 1986, шабачко-ваљевски Јован Велимировић[4] 28. марта 1989, браничевски Хризостом Војиновић[5] 24. септембра 1989, горњокарловачки Симеон Злоковић[6] 28. новембра 1990. године.

Последњи Сабор којим је председавао патријарх Герман, почео је у Београду а завршио у Пећкој патријаршији крајем јуна 1989, чинили су 27 архијереја: митрополити загребачко-љубљански Јован Павловић, црногорско-приморски Данило Дајковић и добробосански Владислав Митровић, и епископи браничевски Хризостом Војиновић, горњокарловачки Симеон Злоковић, жички Стефан Боца, шумадијски Сава Вуковић, рашко-призренски Павле Стојчевић, средњезападноамерички Фирмилијан Оцокољић, западноамерички Хризостом Столић, канадски Георгије Ђокић, шабачко-ваљевски Лаврентије Трифуновић, будимски Данило Крстић, далматински Николај Мрђа, нишки Иринеј Гавриловић, тимочки Милутин Стојадиновић, источноамерички Христофор Ковачевић, зворничко-тузлански Василије Качавенда, сремски Василије Вадић, бањалучки Јефрем Милутиновић, врањски Сава Андрић, славонски Лукијан Пантелић, аустралијско-новозеландски Лонгин Крчо, банатски Амфилохије Радовић, викарни Никанор Богуновић и Митрофан Кодић.[7] (Упражњене су биле епархије Бачка, Браничевска, Темишварска, Захумско-херцеговачка и Западноевропска.)

***

Епархија је црквена административна област којом управља епархијски архијерej у чину епископа или митрополита.

Епархијски архијерej по своме архипастирском позиву, а сагласно православном учењу и црквеним канонима, ужива пуну јерархијску власт у пословима вере и морала, свештенодејства и архипастирског старања у својој епархији.

Према старим правилима није било премештаја епископа из епархије у епархију.[8] Та традиција је, међутим, одавно нарушена. И не само она!

1 *Гласник..,* 11/1985, стр. 274.

2 *Гласник..,* 3/1986, стр. 70-71.

3 *Гласник*.., 11/1986, стр. 256-259.

4 *Гласник*.., 4/1989, стр. 74.

5 *Гласник*.., 8/1989, стр. 182-184.

6 *Гласник*.., 11/1990, стр. 218-222.

7 *Гласник*.., 7/1989, стр. 144.

8 Миодраг Петровић, „Номоканонски прописи о попуњавању упражњених епархија (епископија) и премештају архијереја“, *Православна мисао*, свеска 22, Београд 1975, стр. 13-22.

Сабор на патријархов предлог бира викарног епископа, који помаже патријарху у границама датих овлашћења. Он је епископ, али без архијерејске власти, јер нема епархију.

Избор викарних и нових епископа је једна од уобичајених обавеза Сабора и то се обично обавља последњег дана заседања. Избор је пуноважан ако је тој седници присуствовало више од две трећине епархијских архијереја. Предлажу се три кандидата, па ако ниједан не добије апсолутну већину, приступа се ужем избору између двојице која су добила највише гласова. Сабор одређује време и место хиротоније и устоличења епископа.

Уколико је изабран удови свештеник, по канонима он мора да се замонаши. Тако је било у случајевима Стевана – Стефана Боце, епископа далматинског, Велимира – Христофора Ковачевића, епископа источноамеричког, Томе – Данила Дајковића, митрополита црногорско-приморског.

После избора новог епископа најпре се обавља чин наречења. Обично то чини патријарх са неколико архијереја, у београдској Саборној цркви док су архијереји још на окупу после Сабора. Следи посвећење односно хиротонија. Пре литургије епископ чита *Исповедање вере* и изговара архијерејску заклетву пред патријархом и другим архијерејима и народом. Потом новоизабраног епископа изводе на солеју. После велике метаније на дверима га дочекају двојица архијереја. По завршеном опходу око часне трапезе и после читања молитви, патријарх и архијереји стављају своје руке на нареченог. Када се обуче у архијерејске одежде, епископ даје први архијерејски благослов. После литургије, патријарх се са свога трона обраћа новом епископу, затим му предаје жезал, симбол епископске власти. Примивши тај знак, епископ се обраћа народу приступном беседом.[1]

У време архипастирства патријарха Германа било је неколико хиротонија у којима су учествовали и архијереји других помесних цркава. Најпре је то било 1959. у случају новоизабраног епископа далматинског Стефана, када су митрополит солунски Пантелејмон и патријарх обавили хиротонију.[2] Последња таква хиротонија забележена је 16. јуна 1985, а у њој је, осим патријарха и епископа жичког Стефана и шумадијског Саве, учествовао и митрополит кефалонијски Прокопије – била је то хиротонија архимандрита Амфилохија Радовића за епископа банатског.[3]

1 Видети, на пример, текст о наречењу и хиротонији епископа моравичког Германа Ђорића и топличког Доситеја Стојковића 1951. године – *Гласник*.., 8/1951, стр. 77-80.

2 *Гласник*.., 6/1959, стр. 216-219; Видети и: *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 352-359.

3 *Гласник*.., 11/1985, стр. 278. Интересантно је поменути да је, по тврђењу блиских сарадника патријарха Германа и неколико архијереја, патријарх био против избора двојице професора Богословског факултета (Амфилохија Радовића и Атанасија

Устоличење се обавља у месту које је средиште епархије. После устоличења на поверени му епархијски трон епископ добија грамату потписану од патријарха и свих чланова Синода. Даном устоличења он приступа свим својим правима и дужностима.[1]

***

Када се један архијерej упокоји или га Сабор умирови због здравствених или неких других разлога (као што је био случај митрополита црногорско-приморског Данила у 96 години живота), Сабор на његово место поставља новог. То може бити остварено на три начина: избором викарног епископа, избором новог епископа и премештањем на упражњену епархију неког од постојећих епископа.

Одлука о попуњавању упражњених (удових) епархија доноси се на првом наредном Сабору. У случају да се то не учини, одређује се администратор, који обавља све дужности епископа и има сва права епархијског архијереја.

Викарни епископи помажу патријарху у обављању његових обавеза и послова, и, углавном, столују у Београду а станују у Патријаршији. Преседан о месту боравка је направљен у случају митрополита црногорско-приморског Данила када му је за испомоћ додељен викарни епископ Никанор Богуновић, и епископа средњезападноамеричког Фирмилијана коме је додељен викарни епископ Митрофан Кодић.

Викарни епископи добијају титуле које евоцирају успомену на некадашњу епархију.

У време архипастирства патријарха Германа изабрани су викарни епископи: будимљански Андреј Фрушић (1959), моравички Сава Вуковић (1961), моравички Лаврентије Трифуновић (1967), марчански Данило Крстић (1969), моравички Иринеј Гавриловић (1974), лепавински Јован Павловић (1977), моравички Јефрем Милутиновић (1978), моравички Сава Андрић (1982), моравички Лукијан Пантелић (1984), хвостански Никанор Богуновић (1985), моравички Лонгин Крчо (1985), топлички Митрофан Кодић (1987), моравички Сава Милошевић[2] (1988), марчански Доситеј Мотика и моравички Иринеј Буловић (1989). Сви они временом су изабрани за епархијске архијереје и хиротонисани осим јеромонаха Саве Милошевића[3], јер се он захвалио на избору.

У поменутом периоду изабрани су и устоличени следећи епархијски архијереји: далматински (1959) а потом жички (1978) Стефан Боца,

Јевтића) и игумана Артемија Радосављевића за епископе.

1 Димшо Перић, *Црквено право*, Београд 1997, стр. 242-244. Уобичајено је било да се у патријаршијском гласилу појави пригодан текст о наречењу, хиротонији и устоличењу.

2 *Гласник*..., 6/1988, стр. 94.

3 Димшо Перић, *Црквено право,* Београд 1997, стр. 243.

митрополит скопски Доситеј Стојковић (1959), епископ преспанско-битољски Климент Трајков (1959), шабачко-ваљевски Јован Велимировић (1960), митрополит црногорско-приморски Данило Дајковић (1961), епископ бањалучки (1961) а потом сремски (1980) Андреј Фрушић, источноамерички и канадски Стефан Ластавица (1963), средњезападноамерички Фирмилијан Оцокољић (1963), западноамерички Григорије Удицки (1963), источноамерички и канадски (1967) потом шумадијски (1978) Сава Вуковић, западноевропски и аустралијски (1969) потом само западноевропски (1973) а затим шабачко-ваљевски (1989) Лаврентије Трифуновић, тимочки Методије Муждека (1971), аустралијско-новозеландски (1973) а потом далматински (1978) Николај Мрђа, нишки Иринеј Гавриловић (1974), тимочки Милутин Стојадиновић (1977), врањски Доментијан Павловић (1978), зворничко-тузлански Василије Качавенда (1978), источноамерички и канадски Христофор Ковачевић (1978), аустралијско-новозеландски (1978) потом сремски (1986) Василије Вадић, бањалучки Јефрем Младеновић (1980), загребачко-љубљански Јован Павловић (1982), врањски Сава Андрић (1984), канадски Георгије Ђокић (1984), славонски Лукијан Пантелић (1985), банатски Амфилохије Радовић (1985), аустралијско-новозеландски Лонгин Крчо (1986), западноамерички Хризостом Столић (1988), будимски Данило Крстић (1988). Укупно 28 архијереја.

Занимљиви су случајеви протосинђела Иринеја Буловића и Доситеја Мотике. Наиме, они су изабрани за викарне епископе јуна 1989. док је патријарх Герман председавао Сабором, хиротонисани су маја 1990. у Пећкој патријаршији, у време када патријарх није био на Сабору.[1] Устоличени су у време новог поглавара Српске православне цркве, патријарха Павла Стојчевића.

Епископи који нису најпре изабрани у звање викарног епископа већ директно за епархијске архијереје били су: Стефан Боца, Климент Трајков, Јован Велимировић, Данило Дајковић, Методије Муждека, Николај Мрђа, Милутин Стојадиновић, Доментијан Павловић, Христофор Ковачевић, Василије Качавенда, Василије Вадић, Георгије Ђокић, Амфилохије Радовић, Хризостом Столић, Стефан Ластавица, Фирмилијан Оцокољић и Григорије Удицки.

Најдужи „стаж“ викара имао је епископ Данило Крстић – 19 година, а потом Варнава Настић – 17.

Занимљив је и случај митрополита црногорско-приморског Арсенија Брадваревића. Он је, наиме, као митрополит изабран за епископа Епархије будимске, што представља преседан у новијој историји Српске православне цркве.

Вреди споменути и случај викарног епископа, а потом митрополита скопског и македонског Доситеја Стојковића. Његови избори за ви-

1 *Гласник*.., 7/1990, стр. 146.

кара и митрополита скопљанског нису спорни, али је спорно устоличење јер су то учинили лаици и обични свештеници а не архијереји.[1]

Што се тиче архимандрита Саве Милошевића, сабрата манастира Студенице, који је на Сабору 1988. изабран за епископа, остаје нејасно зашто никад није наречен и хиротонисан.

У време архипастирства патријарха Германа рашчињен је (1963–1964) само епископ америчко-канадски Дионисије Миливојевић.

***

Избор епископа подразумева одређене канонске и неканонске предрадње. Канонске су познате, јер су прописане црквеним нормама и законима, и оне су традиционалне, пошто се обављају вековима. Неканонске су одраз новијих времена и то се везује за случајеве када државна власт покушава да утиче на кандидовање, то јест избор епископа.

На основу анализе доступне архивске грађе која се односи на Саборе Српске православне цркве у времену арипастирства патријарха Германа, уочава се прилична заинтересованост државних власти оличених у Савезној и свим републичким комисијама за верска питања.

Патријарх Герман би уочи Сабора разговарао са представницима Савезне, а понекада и србијанске Комисије за верска питања, најчешће о темама која су планиране за седнице. Представници државне власти имали су своје мишљење о кандидатима и то су отворено саопштавали патријарху. На неколико Сабора били су изабрани кандидати који нису били по вољи државе, која се није толико мешала у избор викарних епископа колико у избор епархијских архијереја, знајући да функција викарног епископа није баш од великог значаја у поређењу са функцијом епархијског епископа.

У случајевима Будимске и Темишварске епархије југословенска држава јесте била врло заинтересована али њена реч није могла бити одлучујућа јер су се за та архијерејска места првенствено питале мађарска и румунска власт. То су, иначе, и епархије које су најдуже остале упражњене: Темишварска од 1935. а Будимска од 1951. године (иако је имала свог изабраног епископа али Мађари то нису прихватали).

Те предрадње које су претходиле избору свих епархијских архијереја до, отприлике, 1980. година (до смрти Јосипа Броза Тита), могле би се свести на готово исту причу: патријарх би у разговору са тим и тим, председником (савезне или србијанске) Комисије за верска питања разматрао „врлине“ и „мане“ одређених кандидата за епископе. Тај и тај би се сложио са патријархом или би му накнадно јавио шта држава мисли о томе, архијереји би на Сабору гласали за предложеног кандидата, наречење и хиротнија би били уприличени после дан-два...

1 Славко Димевски, *Историја на Македонската православна црква*, Скопје 1989, стр. 1066.

Избор неколико архијереја и прва година њиховог епископства, међутим, нуде неке занимљиве детаље.

А. Стефан Боца, епископ далматински

Држава је била веома заинтересована за то ко ће бити кандидати за будуће архијереје. У случају да им неки од њих није био по вољи, у разговору са патријархом покушали би да то разјасне: „Патријарх је прихватио аргументе друга...“

И сам чин устоличења изазивао је пажњу државних органа. Наиме, нови архијерej би се, по устаљеној традицији, после увођења у епископски трон, обраћао пригодном беседом окупљеном народу. Такви јавни говори епископа помно би били анализирани. И ако би обраћање новоустоличеног епископа одударало од очекиваних заклињања на службу Богу, Цркви и народу, надлежни државни органи би се обратили патријарху, износећи му своје примедбе – на знање и даље равнање.

Епископ далматински Стефан Боца[1] био је први архијерej који је изабран и устоличен по ступању на трон патријарха Германа. Прича о његовом устоличењу могла је да буде једна епизода од десетак сличних, које су се разликовале по месту устоличења, имену епископа и неким ситницама.

Држава је знала готово све о Стевану Боци, кандидату за еписко-

1 *Гласник*.., 6/1959, стр. 216-219. Рођен је 21. августа 1916. у Муњави, Јосипдол, срез Огулин, Епархија горњокарловачка. У родном месту завршио је основну школу, нижу гимназију у Огулину, шесторазредну Богословију у Рељеву код Сарајева, а Богословски и Филозофски факултет у Београду.

Радио је од 1939. као катихета у Оточцу. Епископ горњокарловачки Сава Трлајић рукоположио га је 1940. за ђакона. После проглашења Независне Државе Хрватске, протеран је у Србију. Рат је провео као катихета у Крагујевцу, где је радио и неколико послератних година. Синод га је 1955. поставио за професора Богословије Свети Сава у манастиру Раковица код Београда. Отишао је 1958. у Енглеску и дипломирао на колеџу Светог Августина у Кентерберију.

У време када је на Сабору 1959. изабран за епископа далматинског, боравио је у Енглеској.

Замонашио га је 10. јула у манастиру Раковица патријарх Герман, на Петровдан рукоположио митрополит солунски Пантелејмон из Грчке православне цркве. Патријарси српски Герман и антиохијски Теодосије, уз саслужење више архијереја, хиротонисали су га за епископа далматинског 9. августа 1959. године у Саборној цркви у Београду. - *Гласник*.., 7/1959, стр. 230.

Епископ Стефан затекао је само девет свештенослужитеља у Епархији далматинској.

Управљао је Епархијом далматинском до 1978, и у том периоду она је доживела пуну обнову. Подигнуто је 14 нових а обновљено 50 храмова, који су у Другом светском рату попаљени и порушени, попуњене су упражњене парохије. Врхунац његовог рада могао би да буде отварање Богословије Света три Јерарха у манастиру Крка 1964. године. Ту је замонашен велики број младих богослова, од којих је у каснијим деценијама двадесетак изабрано за архијереје Српске православне цркве.

па далматинског, и очекивала је да неће имати проблема с њим. Како је Епархија далматинска представљала прилично трусно подручје, оптерећено последицама ратних страдања и непријатних успомена, пажљиво су праћене вести о новом епископу, а све је почело устоличењем у Шибенику.

По извештају из Шибеника, устоличење је обављено у саборном храму у том граду, а чин је извршио, по патријарховом благослову и овлашћењу, дотадашњи администратор Епархије далматинске епископ горњокарловачки Симеон Зложовић. Чину устоличења присуствовали су готово сви свештеници Епархије далматинске, секретари Савеза удружења православних свештеника Ратко Јелић и Илија Ћук, и око 150-200 грађана, а међу њима је било и људи римокатоличке вероисповести.

„Присуствујући чину устоличења запазио сам, да ни у бесједи епископа Симеона, а ни епископа Стефана није било наглашено нити пак наговјештено питање односа између цркве и државе ни у позитивном ни у негативном смислу. Једино је било наглашено питање толеранције православних и католичких вјерника и ових двију цркава. У својим бесједама и један и други су ставили до знања вјерницима и грађанима да се Епархија далматинска налази у тешким приликама, како у погледу броја свећеника, тако и у материјалном погледу у односу на стање и број храмова. Из њихових бесједа лако је било извести закључак, да ће најосновнији задатак новог епископа бити управо брига за нови свећенички подмладак и попуњавање упражњених парохија. Позивајући се на прећашње епископе далматинске, као на узоре који су, не штедећи себе, много учинили да се православна црква учврсти и афирмира у епархији далматинској, између осталих епископ Симеон је споменуо и Иринеја Ђорђевића, чији је негативан став према социјалистичкој Југославији иначе познат и православним вјерницима. Епископ Стефан, позивајући се такође на своје претходнике, омашком или намјерно није споменуо Иринеја Ђорђевића, док је све остале споменуо алудирајући при томе да ће и он ићи њиховим путем. Исто тако ни у здравицама једног и другог епископа на банкету није било ријечи о потреби за контактима и сурадњи с органима власти, већ углавном о служењу вјери и богу, јер онај тко служи вјери и богу, служи народу и отаџбини. Међутим, у непосредним разговорима они јесу за контакт и сурадњу, позивајући се на Устав и Закон о правном положају вјерских заједница, али јавно пред нижим клером и грађанима не декларирају се за то“, описао је догађај чиновник из Скупћине опћине Шибеник

Свечаном ручку, осим свештеника, присуствовало је и двадесетак грађана, углавном старијих људи који су припадали предратним политичким структурама.

„У многобројним здравицама од стране свећеника и двојице грађана (Ковачевић и 90-годишњег старца Бркића) није било ничег нега-

тивног. Напротив у здравици Јакова Мандића, архимандрита Никодима Опачића и споменутих грађана истакнута је жеља и потреба да свећеници, као патриоти и грађани наше социјалистичке домовине, треба активно да пружају подршку у напорима наших радних људи и народне власти у изградњи социјализма, наздравивши за дуг и сретан живот Маршалу Титу и просперитет Федеративне Народне Републике Југославије. Старац Бркић је позвао читав скуп на банкету да запјева Бранково Коло симболизирајући тиме братство и јединство наших народа".[1]

Б. Јован Велимировић, епископ шабачко-ваљевски

Својевремено је патријарх Викентије саставио списак кандидата за нове епископе у намери да га, у погодном тренутку, стави на дневни ред Сабора. Државној комисији за верска питања тај списак је био познат и није се либила да стави до знања патријарху своје мишљење о непожељним личностима.

С таквом праксом настављено је у првој деценији архипастирства патријарха Германа. Наиме, патријарха би уочи Сабора државни органи упозоравали ко не би смео бити кандидат за епископску катедру. Један од непожељних био је и архимандрит Јован Велимировић.

У разговору Добривоја Радосављевића, председника Савезне комисије за верска питања, и патријарха Германа 28. априла 1960, највише времена је посвећено причи о кандидатима за нове епископе. Патријарх је напоменуо да је листа кратка и да се кандидати не истичу претерано квалитетом па је навео имена Јована Велимировића, Методија Муждеке, Десимира Влатковића, Милутина Стојадиновића и Дементијана Павловића. Патријарх је приметио да ће се избору Јована Велимировића, ректора Богословије Свети Сава у Београду, успротивити држава и додао: „Има један број епископа који га гурају и који би га врло радо бирали за епископа. Резонују да вето неће вечно опстати." Потом је затражио од Радосављевића да му каже шта он лично о томе мисли, али се овај, барем по записнику са састанка, није изјаснио.[2]

Две недеље касније, 13. маја, Иса Јовановић, председник српске Комисије за верска питања, дочекао је архимандрита Јована и, после размене поздрава, саопштио зашто га је позвао, споменувши његов положај као ректора у епископату и став државних органа према њему.

1 Писмо Потпредсједника Народног одбора котара Шибеник, Пов. бр. 01-33/1-1959 од 18. децембра 1959, хрватској Комисији за вјерска питања – AJ, 144, 34-326.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-171/60, српској Комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору Претседника Савезне комисије за верска питања Добривоја Радосављевића са патријархом Германом, дана 28. IV 1960. године од 18,30-21,30 часова у Савезној комисији за верска питања" – AJ, 144, 43-349.

Јовановић је био необично отворен. Рекао је саговорнику да је једна група епископа, критички настројена према државном уређењу и систему, одбијала сарадњу са државом и да је пожелела да искористи родбинску блискост епископа Николаја и архимандрита Јована предлажући потоњег за епископа. Држава испрва није хтела то да дозволи. „Познат је Николајев непријатељски став према ФНРЈ, а и његов реакционарни и конзервативни став у црквеном животу. Осим тога, иза ових епископа налазили су се иностранi непријатељски кругови. И тако стицајем околности, у време када су реакционарни кругови у епископату били у већини, наша будност према поменутим елементима, диктирала је да се не дозволи да и ректора Велимировића, као потенцијалног епископа, уплету у своје акције. Благодарећи настојањима државе и реалности СПЦ, реакционарни елементи у редовима епископа сада су потиснути и у мањини, непријатељски кругови у иностранству више не наилазе на погодно тле за рад у нашој земљи, опасности су отклоњене, с једне стране. С друге стране, одувек се сматрало да је ректор Велимировић реалан човек који не нагиње конзервативним, реакционарним снагама, него оним конструктивним.“

Потом је Јовановић, у име Извршног већа Србије, обавестио архимандрита Јована да је у међувремену скинута државна забрана када је реч о његовом избору за епископа и саопштио му да би волели да на следећем Сабору буде и изабран за епископа.

Архимандрит Јован се захвалио на оценама његовог понашања и деловања. „Нисам хтео да се намећем и чекао сам да ме одговорни фактори ставе на теразије и да ме измере. Радујем се оном што ми је овде сада речено. Ја нисам задрт човек, него реалан и свестан садашње ситуације. Никад нисам покушао да бежим из земље, иако би ме стриц Николај у иностранству свесрдно прихватио. Ја своју земљу волим, она је моја, патио сам се, али сам сељак одавде, и ја овде остајем... Истина, имам слабости, али никад нешто намерно и свесно нећу учинити против своје земље. Ја ћу дати и живот ако треба, јер је и мој отац дао крв за њу, а крв није вода.“

Када је Јовановић саговорнику пренео шта су му патријарси Викентије и Герман говорили о њему, архимандрит је одговорио: „Нећете се разочарати. Помагаћу све оно што је у интересу цркве и државе. Нећу бити препрека у томе. Ми смо добили толико од државе да морамо бити задовољни. А ја, као ректор Богословије, нисам до сада доживео ништа на што бих могао да ставим замерку.“

По Јовановићу, „разговор је протекао у срдачној атмосфери, изјаве Велимировића биле су темпераментне, и, по свему, искрене.“[1]

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 52/1 од 14. маја 1960, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о пријему ректора православне Богословије у Београду Јована Велимировића у Комисији за верска пита-

Сабор је био и прошао. И на Сабору архимандрит Јован Велимировић изабран је за епископа шабачко-ваљевског.

Епископ славонски Емилијан посетио је 18. јуна Милоја Дилпарића, секретара Савезне комисије за верска питања, да би га обавестио да су за избор архимандрита Јована Велимировића највише били заинтересовани епископи жички Василије и банатски Висарион и да се на гласању 12 архијереја изјаснило за, а седам против.[1]

В. Данило Дајковић, митрополит црногорско-приморски

Митрополит црногорско-приморски Арсеније Брадваревић ухапшен је 1954. и осуђен на 11 година и шест месеци затвора. Без обзира на пресуду државног суда, Сабор и Синод су осуђеника и даље сматрали канонским митрополитом. Наиме, по Уставу Српске православне цркве, судска пресуда грађанских судова само удаљава архијереја од његових обавеза спречавајући га да их обавља. После две године затвора у Котору, митрополит је пуштен на условну слободу. Прво његово одредиште био је манастир Озрен у источној Босни, а касније, од почетка 1957. године, манастир Ваведење у Београду.[2]

После изрицања пресуде, Синод је августа 1954. одредио да епископ будимљанско-полимски Макарије администрира Митрополијом црногорско-приморском, а јуна 1955. да то чини патријарх Викентије. Патријарх је после договора са црногорским властима поставио за архијерејског заменика проту Петра Капичића, а касније Симу Мартиновића. После смрти патријарха Викентија, Синод је именовао епископа браничевског Хризостома за администратора.

После избора патријарха Германа, за администратора је постављен епископ рашко-призренски Павле. Он је, после великог притиска црногорског Удружења православног свештенства и републичких власти био приморан да поднесе оставку.[3] Потом је патријарх преузео администрирање Митрополијом црногорско-приморском и поново проту Мартиновића поставио на архијерејског заменика (по жељи црногорских власти).

Како је казна митрополиту Арсенију истицала 1960. године, Си-

ња НР Србије, обављеном 13. V 1960. од 17,30-19,00 час. на позив Комисије – AJ, 144, 43-349.

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 3, члановима. У прилогу је била „Информација за чланове Савезне комисије за верска питања". – AJ, 144, 43-349.

2 Исто.

3 „Забелешка о разговору претседника Савезне комисије за верска питања друга Радосављевића са патријархом Германом на дан 10. X 1958. године у Савезној комисији за верска питања", Пов. бр. 150/1 од 10. октобра 1958. године – AJ, 144, 24-278.

нод је требало да разреши проблем имајући у виду да је седамдесетседмогодишњи митрополит прилично болестан. Очекивало се да ће он затражити пензионисање, али је он захтевао враћање на Цетиње, на трон митрополита црногорско-приморског.

Сабор је 16. јуна 1959. одредио да нови администратор Митрополије буде викарни епископ Андреј Фрушић. Црногорска Комисија за вјерска питања је приговарала што није питана за избор. Мада је епископ Андреј по доласку најпре посетио ту државну институцију, после неколико месеци у Титограду је закључено да он није подобан, односно довољно „послушан". Мишљење републичких власти о епископу Андреју постаће још негативније када он у разговорима са Блажом Јовановићем, председником црногорске Народне скупштине, и Миланом Вукасовићем, председником црногорске Комисије за вјерска питања, помене како би се митрополит Арсеније могао вратити на свој трон. Јовановић је на то реаговао претњом, истичући да ће спречити повратак поменутог митрополита у Црну Гору, оптуживши га да је издајник. Вукасовић је додао да ће црногорска власт, у случају да Сабор одлучи да митрополита Арсенија пошаље на Цетиње, реаговати као и македонска – прогласиће аутокефалну Црногорску православну цркву. Епископ Андреј је о свему томе обавестио патријарха.[1]

Патријарх Герман је, схватајући да могу настати нови проблеми у Црној Гори, посетио 8. децембра 1959. Милоја Дилпарића, секретара Савезне комисије за верска питања, и пренео му претње о могућем сазивању Црквено-народног сабора на Цетињу, као и најаву проглашења аутокефалности. Дилпарић се, према записима, о томе није изјашњавао.[2]

У међувремену, митрополит Арсеније и даље је инсистирао на повратку на Цетиње, па је патријарх још једном преузео администрирање упражњеном Митрополијом. У трагању за решењем, патријарх је 28. априла 1960. посетио Добривоја Радосављевића, председника Савезне комисије за верска питања, и с њим разговарао о потенцијалним кандидатима за новог митрополита. Помињали су Тому Дајковића и Душана Дожића, синовца и секретара покојног патријарха Гаврила (закључивши да они не би били најбољи кандидати), епископа горњокарловачког Симеона Зловића, родом из Бијеле из Боке Которске (који је то раније одбио), и на крају епископа пакрачког Емилијана Мариновића. Договорено је да се о потенцијалним кандидатима разговара и са представницима Црне Горе.[3]

1 Извештај епископа Андреја, од 12. децембра 1959, патријарху Герману – AJ, 144, 42-394. Видети и: Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 205 и 206 од 18. новембра 1959, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 34-326.

2 „Забелешка о разговору Милоја Дилпарића и патријарха Германа 8. XII 1959. године" – AJ, 144, 42-394.

3 „Забелешка о разговору Добривоја Радосављевића и патријарха Германа 28.

Патријарх је 18. маја 1960. у том циљу послао митрополита дабробосанског Нектарија у Титоград на разговор са Миланом Вукасовићем, а било је планирано да митрополит посети неколико парохија своје митрополије које се налазе на територији Црне Горе. Вукасовић је схватио прави циљ посете и због тога био врло изричит – у разговору је истакао да од повратка митрополита Арсенија неће бити ништа и затражио да се о избору новог архијереја пита и црногорска власт, поменувши узгред да поштују аутокефалност Српске православне цркве.[1]

Свестан проблема и остварења могућих претњи из Подгорице, патријарх је закључио да би се до повољног решење могло доћи уколико Сабор изабере митрополита Арсенија за епископа будимског, што је и учињено 13. јуна 1960.

Црногорска власт није могла, из ко зна којих разлога, понудити кандидата за митрополита који је испуњавао све потребне канонске услове. У трагању за одговарајућом личношћу помагали су им и представници Савезног и републичког Секретаријата за унутрашње послове, односно представници Удбе. Они су после неког времена сачинили поверљиве информације о одређеним кандидатима. Испрва је за то место спомињан Јагош Николић, свршени богослов и несвршен теолог, иначе партизан, члан Комунистичке партије Југославије, запослен у Државној архиви ФНРЈ у Београду (данас Архив Југославије). Како он није имао одговарајуће факултетско образовање, одустало се од њега као кандидата за митрополита.[2]

Синод је у међувремену, фебруара 1961, сачинио нови списак кандидата и доставио га Савезној комисији за верска питања. На њему су били архимандрит Стефан Ластовица, архимандрит Доментијан Павловић, професор у Призренској богословији, архимандрит Методије Муждека, ректор Призренске богословије, архимандрит Јустин Поповић, духовник женског манастира Ћелије код Ваљева, синђел Десимир Влатковић, професор Београдске богословије, протосинђел Милутин Стојадиновић, професор Призренске богословије и протојерej Милорад Михајлов, парох у Трсту.

Савезна Управа државне безбедности прикупила је информације и о кандидатима који нису били на листи Синода. Радило се о 12 имена,

---

IV 1960. године“ – AJ, 144, 43-395.

1 „Забелешка о разговору Милана Вукасовића и митрополита Нектарија 18. V 1960. године“ – AJ, 144, 43-395.

2 Јагош Николић (1914-1993), родом из Никшића. По писању Звездана Фолића, Николић није завршио студије – Звездан Фолић, „Избор црногорско-приморског митрополита 1961. године“, *Историјски записи*, бр. 3-4, Подгорица 2002, стр. 125-143. По писању Јове Поповића, Николић је дипломирао на Теолошком факултету – Јово Поповић, „Сећање и захвалност“, *Архив – часопис Архива Југославије*, бр. 1, Београд 2000, стр. 197-198.

међу којима су се, по њиховој процени, издвајала два – Томо Дајковић и Душан Дожић.

Дилпарић је 24. марта 1961. дошао на разговор код патријарха само о једној теми: питање кандидата за митрополита црногорско-приморског. Патријарх је указао да се избор више не може одлагати, и да је девет архијереја сагласно да то буде архимандрит Методије Муждека. Дилпарић је упозорио патријарха да је за избор потребно имати и сагласност црногорских власти, као и више кандидата по њиховој вољи, па је наметнуо разговор о кандидатима родом из Црне Горе. Патријарх је на то указао да Душан Дожић нема других квалификација осим презимена, док је за Тому Дајковића рекао да није „еластичан". На Дилпарићево помињање игумана Филарета Копривице патријарх је приметио да овај нема школску спрему и да је оптерећен сумњом да је чинио финансијске малверзације са новцем и црквеном имовином. Потом је Дилпарић поменуо Антонија Абрамовића, старешину манастира Савина код Херцег Новог, партизанског сарадника док је служио у манастиру Високи Дечани, који је уживао подршку црногорских власти. Како није имао факултетско образовање, патријарх га је одбацио као кандидата. Помињани су такође у разговору и Стефан Чакић, Јустин Поповић, Доментијан Павловић и још неки.[1]

Црногорско руководство 12. априла 1961. на састанку код Добривоја Радосављевића изнело је после свега имена својих кандидата. Том приликом састанку су присуствовали: патријарх Герман, епископи бањалучки Василије, бачки Никанор и банатски Висарион, Милоје Дилпарић, Драгиша Максимовић, председник црногорске Комисије за вјерска питања, и Никола Ђаконовић, председник црногорског Извршног вијећа.

Реагујући на Ђаконовићево истицање Томе Дајковића као прихватљивог кандидата, патријарх је приметио да на упражњено место треба да буде изабран неко од епископа. Радосављевић је одвратио да је Дајковић ипак најбоље решење.

Посебну улогу у тим „консултацијама" имао је потпуковник Крсто Лековић, саветник у Државном секретаријату за унутрашње послове. Он је, наиме, разговарао са Дајковићем неколико пута 1960. и 1961. године, тајно га је довезао до Титограда 18. априла и уприличио му вишесатни сусрет са Радованом Перовићем, шефом Секретаријата за уну-

1 Забелешка о разговору Милоја Дилпарића и патријарха Германа, обављеном 24. марта 1961. године, Пов. бр. 01-198/1-61." – АЈ, 144, 52-442. Антоније Абрамовић (Котор, 1919–Цетиње, 1996), служио је у манастиру Високи Дечани, Пећкој патријаршији и Савини код Херцег Новог. После неуспеха на избору за митрополита црногорско-приморског, отишао је у Грчку, потом у Канаду. Служио је неко време као клирик непризнате Руске цркве, а касније Православне цркве у Америци. У потоњој је доживео и рашчињење. Када су га 1993. заговорници самосталне Црне Горе са Цетиња позвали да помогне у стварању Црногорске православне цркве, проглашен је за митрополита.

трашње послове на Цетињу, и још неким званичним политичким личностима. Информација са тог састанка прослеђена је црногорској Комисији за вјерска питања, а нешто је саопштено и црногорском Удружењу православног свештенства како би се и од њега добила подршка. На том сусрету је закључено да је опште мишљење црногорског руководства да Томо Дајковић буде изабран за митрополита. Тако ће и бити.

„На овогодишњем заседању Светог архијерејског сабора, дана 20. маја 1961. године, изабран је за митрополита Црногорско-приморске епархије протојерej-ставрофор Томо Дајковић, архијерејски заменик дела Епархије скопљанске“, потврђено је после заседања Сабора.

После две недеље, 2. јуна, Томо Дајковић је замонашен у патријаршијској капели и добио име Данило, сутрадан је произведен у чин архимандрита. Наречење и хиротонију је обавио патријарх Герман 24. и 25. јуна у Саборној цркви у Београду.[1]

Недељу дана раније, 18. јуна, Крсто Лековић се састао (у београдском хотелу „Балкан“, где је и раније уприличавао сусрете) са новоизабраним митрополитом. У пратњи Лековића био је Божо Мартиновић, секретар црногорске Комисије за вјерска питања, иначе син митрополитовог пријатеља свештеника Симе Мартиновића.

Митрополит Данило је рекао да му је неколико архијереја саветовало друго монашко име, али је он то одбио сматрајући да Црногорцима нису блиска неуобичајена монашка имена, па је зато узео име Данило.

Договорено је да у плаћању трошкова његовог устоличења учествује држава, да ће му бити обезбеђен аутомобил, наглашено је да ће сама свечаност устоличења бити добро припремљена.

Устоличење је обављено у манастиру на Цетињу, на Петровдан. Патријарх је лично увео новог архијереја у митрополитски трон.[2] Остало је забележено да је уз новог митрополита од поласка из Београда на Ивандан, 7. јуна, до повратка патријарха Германа у Патријаршију, непрестано био Крсто Лековић.

Црногорско Извршно вијеће покрило је све трошкове свечаности и крајем године поклонило митрополиту обећани аутомобил („фијат 1100“).

После извесног времена, митрополит Данило је писао Извршном

1 Томо Дајковић рођен је 19. октобра 1895. у Друшићима, селу између Подгорице и Цетиња. Основну школу завршио је у родном месту, нижу гимназију у Подгорици, Богословско-учитељску школу на Цетињу, а Богословски факултет у Београду. Учествовао је у ратовима 1912-1918, имао запажену улогу у уједињењу Црне Горе са Србијом. Рукоположен је 1920. у чин ђакона и презвитера. Као парохијски свештеник служио је до 1930. године. Радио је као секретар Духовног суда у Штипу, као црквеносудски тужилац у Скопљу, био је члан Црквеног суда Митрополије скопљанске, архијерејски заменик и управник Патријаршијског двора у Београду. – *Гласник*.., 7-8/1961, стр. 191-193; Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 161.

2 *Гласник*.., 10/1961, стр. 274-277.

вијећу о верској ситуацији у Црној Гори и затражио помоћ у побољшању прилика, наводећи 37 ставки. Челници црногорске Комисије за вјерска питања, Живко Жижић, предсједник, и Божо Мартиновић, секретар, закључили су тада да ће са новоизабраним митрополитом бити веома тешко радити, да су вероватно погрешили у избору, да је можда било бољих кандидата...[1]

Г. Сава Вуковић, епископ источноамерички и канадски

У поступку избора Саве Вуковића[2] за патријарховог викара није било видљивијих уплива државних органа који нису били толико заинтересовани за нове помоћнике колико за попуњавање упражњених епископских катедри.

Јеромонах Сава Вуковић је једном раније путовао у иностранство ради учешћа на скупу који је организовао Светски савет цркава. Та заједница је почетком 1960. упутила Српској православној цркви позив да

1 Звездан Фолић, „Избор црногорско-приморског митрополита 1961. године“, *Историјски записи*, бр. 3-4, Подгорица 2002, стр. 142. Фолић је навео бројна документа која би, по природи настанка, требало да се налазе у архивском фонду црногорске Комисије за вјерска питања а не у његовом поседу, па су, самим тим, и непроверљива.

2 Светозар Вуковић је основну школу и нижу реалну гимназију завршио у Сенти, затим Богословију Свети Сава у манастиру Раковица1950 а Богословски факултет у Београду 1954. године. Радио је као суплент у Богословији Свети Сава у Београду 1958. године.

Школске 1957/58. године био је на постдипломским студијама на Старокатоличком богословском факултету Универзитета у Берну (Швајцарска). Докторирао је 15. маја 1961. на Богословском факултету у Београду.

Замонашен је у манастиру Ваведење 1959. године. За викарног епископа моравичког изабран је и хиротонисан 1961. у Саборној цркви у Београду.

Радио је на Богословском факултету у Београду у периоду 1961-1967.година.

На Сабору 1967. изабран је за епископа источноамеричког и канадског. Од 1977. је епископ шумадијски.

Представљао је Српску православну цркву у комисији за припрему Светог и великог сабора православне цркве у Женеви (1979–1991) и у дијалогу са Римокатоличком црквом (1980–1991).

Током администрирања Епархијом темишварском (1980–1996) основао је више православних црквених општина и старао се о очувању и обнови чувених српских манастира Базјаш, Бездин, Златица, Кусић, Свети Ђурђе на Брзави, а обезбедио је и богословско школовање и стипендије за више од педесет српских младића из румунског дела Баната.

Као епископ моравички био је покретач часописа *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост / Serbian Orthodox church – Its past and Present* на српском и енглеском језику, као и новина Српске патријаршије *Православље*, чији је одговорни уредник био од првог до седмог броја, до одласка на нову дужност у Сједињене Америчке Државе. Био је главни уредник *Гласника, службеног листа Српске православне цркве* од јуна 1966. до јула 1967. Покренуо је часопис Источноамеричке и канадске епархије *Стаза православља*, који је касније постао званични лист Српске православне цркве у Сједињеним Америчким Државама и Канади.

пошаље свог представника на Међународни конгрес црквене омладине у Лозани. Синод је почетком маја одлучио да Саву Вуковића треба послати у Лозану, али је његов одлазак спречен интервенцијом државних органа. Наиме, 9. маја у разговору са патријархом Милоје Дилпарић, секретар Савезне комисије за верска питања, је, када је споменута та тема, изразио своје изненађење због избора представника за конгрес у Лозани. „Када сам се изненадио на избор Вуковића и изразио сумњу да ће он, обзиром на свој став, уопће моћи добити пасош, Патријарх се је помирио са мојим аргументима и рекао да када је такав не мора ићи.“[1]

Из ове штуре белешке тешко је утврдити зашто је јеромонаху Сави Вуковићу одузет пасош после првог повратка из иностранства. Такође је тешко утврдити зашто му је почетком 1962. дат пасош да би у дијаспори обавио неке послове по налогу патријарха. Вероватно је било још неких разговора патријарха и Дилпарића тим пре што је Сава на Сабору 1961. изабран за викарног епископа.

Епископ Сава је као викар обављао све дужности које му је поверавао патријарх. Тако је 1962. године ради припреме патријархове посете тамошњим црквеним општинама требало да у току 45 дана пропутује Аустрију, Западну Немачку, Француску, Енглеску и Италију. Патријарх је о томе 2. јула обавестио Савезну комисију за верска питања, а она је 14. јула доставила Државном секретаријату за иностране послове препис акта. „Савезна комисија за верска питања је сагласна са овим, те моли да наша дипломатска представништва епископу Сави укажу потребну помоћ.“ Патријарх Германа је у писму надлежним државним органима нагласио потребу да Патријаршија успостави ближи, непосредни контакт са вернима и свештенством у Аустрији. Западној Немачкој, Француској, Енглеској и Италији, па је стога епископу моравичком Сави и протођакону Браниславу Петровићу, секретару Епархијског управног одбора Архиепископије београдско-карловачке, да се томе посвете у наредних месец и по дана.

Државни секретаријат за иностране послове је 20. јула 1962. обавестио амбасаде у Лондону, Паризу, Бечу и генералне конзулате у Минхену и Трсту о путу епископа и протођакона и послу који треба да обаве.[2]

После повратка, епископ је, по устаљеној пракси, саставио веома детаљан извештај и предао га патријарху (који је копију послао Савезној

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 184/60, српској Комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања М. Дилпарића са патријархом Германом у Патријаршији 9. V 1960. године од 11,30 до 13 часова“. – АЈ, 144, 43-349.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Бр. 01-443/1 од 14. јула 1962, Државном секретаријату за иностране послове; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Бр. 423496 од 20. јула 1962, амбасадама у Лондону, Паризу и Бечу и генералним конзулатима у Трсту и Минхену – АМИП, Па/1962, 61-I-423496.

комисији за верска питања, а она препис српској).[1]

И наредне године епископ је посећивао црквене општине по Европи – у Аустрији, Немачкој, Француској и Швајцарској.[2] Он је 26. новембра 1963. дошао у југословенску Амбасаду у Берну, Швајцарска. Амбасадорка Мара Радић је 27. новембра известила надлежне у Београду о разговорима претходног дана са епископом. По њеним тврдњама, он се најавио 25. новембра и сутрадан дошао у пратњи ђакона. Изјавио је како је свуда лепо примљен и да зато своје путовање сматра успешним. Испричао је саговорници да су у Паризу, у време службе коју је држао у цркви, напољу организоване мирне демонстрације које нису ометале чинодејствовање, док су у Диселдорфу неки емигранти блокирајући улаз покушали да га спрече да уђе у храм. Ипак, сматра да су то били тек испади групице пропалих људи сакупљених са периферије Диселдорфа. У односу на народ који се окупио у цркви и мноштво које је остало напољу кад се храм напунио, те групице су представљале занемарљив број незадовољника. Међутим, десничарска штампа Савезне Републике Немачке је искористила њихове протесте и дала демонстрантима велики публицитет, илуструјући текстове одговарајућим фотографијама покушавајући тако да догађај прикаже у другачијем светлу. У Женеви је био гост Светског савета цркава и такође био лепо примљен, а све време боравка у Швајцарској био је заузет разним посетама и пријемима па није стигао раније да се јави.

У Берн је дошао приватно да посети интернат у коме је био за време студија на овдашњем Богословском факултету на коме је докторирао, као и да би разговарао са својим бившим професором др Урсом Купијем, чији је гост ова два дана боравка у Берну.

Пред полазак из Швајцарске је размишљао да ли да у пролазу сврати у Трст и састане се са тамошњим православним свештеницима. Ипак, мисли да то неће бити могуће остварити, јер свештеницима њихови надређени (мислио је на Драгољуба Вурдељу), који су истовремено и истакнути припадници непријатељске емиграције, вероватно не би дозволили да се састану с викарним епископом патријарха Германа.

Амбасадорка му је предложила да се о томе посаветује са југословенским дипломатама у Милану, који су упућени у ситуацију у Трсту, па да на основу тога одлучи да ли ће посетити тамошње свештенике.

Епископ Сава је испричао саговорници да га је за време боравка у Диселдорфу један новинар питао за интервју. Мада се у почетку колебао, пристао је и одговорио на претходно достављена питања. Најинтересантније му је било питање шта би требало да значи његова посета.

1 Извештај викарног епископа Саве, од 1. септембра 1962, патријарху Герману – АС, 21, 76.

2 Писмо Амбасаде у Берну, Швајцарска, Стр. пов. бр. 66 од 27. новембра 1963, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1963, 62-33-440577.

Одговорио је да на то треба гледати као на извршење обавеза једног епископа који је дужан да обилази своју паству.[1]

Епископ моравички Сава је на Сабору 1967. изабран за епископа Епархије источноамеричке и канадске. У доступним документима са заседања Сабора нема детаљнијих података о томе како је тај текао избор. Постоје само службене информације објављене у *Гласнику*. Нешто више чињеница може се наћи у преписци представника Савезне комисије за верска питања и Државног секретаријата за иностране послове (и југословенске Амбасаде у Вашингтону) из јула 1967. године.[2] Наиме, о избору и устоличењу епископа источноамеричког и канадског Саве Савезна комисија за верска питања 6. јула обавестила је Државни секретаријат иностраних послова, а он 8. јула Амбасаду у Вашингтону. Према програму, устоличење је 16. јула у Кливленду требало да обаве епископи далматински Стефан, средњезападноамерички Фирмилијан и западноамерички Григорије. На крају писма је наведено да ће исцрпнији подаци о епископу Сави бити достављени касније.[3]

Недељу дана касније, то јест 13. јула, од Савезне комисије за верска питања стигле су нове информације са основним биографским подацима о новом епископу и ономе за шта се залаже. „Није очекивао да ће бити изабран за епископа у САД, већ је желео да буде епископ у земљи. Пошто ниједан од активних епископа није желео да пође на дужност у САД и Канаду, то је избор пао на њега, што је дисциплиновано прихватио.“ Потом је наведено да је епископ у својству патријарховог викара пред сваки службени пут у европске државе долазио у Савезну комисију за верска питања ради консултација о проблемима који би могли искрнути, а по повратку би надлежне државне органе обавестио о својим утисцима. Уочи одласка у Америку, дошао је у просторије Комисије и у разговору са њеним званичницима истакао да је свестан тешкоћа са којима ће се тамо суочити додајући да ће свој ангажман усмерити на решавање црквених проблема и да ће избегавати било какву политизацију.

На крају је договорено да епископ сам одлучи када ће и како ступити у контакт са југословенским дипломатско-конзуларним представницима како се не би замерио емиграцији и америчким властима. Епископ Сава је саговорнике замолио да се о њиховим дотадашњим сусретима ништа не објављује. Пре поласка у епархију посетио је и америчког и канадског амбасадора у Београду.[4]

---

1 Писмо Амбасаде у Берну, Швајцарска, Стр. пов. бр. 66 од 27. новембра 1963, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1963, 62-33-440577.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 293 од 13. јула 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 156-11-425239.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Бр. 424298 од 8. јула 1967, Амбасади у Вашингтону – АМИП, Па/1967, 156-11-424298.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 293 од 13. јула 1967, Др-

О епископу Сави и неким догађајима у којима је учествовао, двојица македонских ђакона Петар Јордановски, професор богословије, и Стојан Јанковски, који је био шеф кабинета митрополита македонског Доситеја, причали су 6. фебруара 1968. саговорницима у хрватској Комисији за вјерска питања. „У току разговора ђакон Јанковски је изнио да је приликом посјете САД 1967. године, гдје се налазио у пратњи митрополита МПЦ Доситеја, купио новине на хрватско-српском језику и да је у тим новинама видио слику епископа далматинског Стефана и источноамеричког Саву, те да испод слике пише да су одржали помен Дражи Михаиловићу чија се такође слика у позадини види. Напоменуо је да је то показао Дону Илиевском, секретару Комисије за вјерска питања СР Македоније, који се такође налазио у САД, те по доласку у Београд и Вити (Витомиру – *прим. аутора*) Петковићу, предсједнику Комисије за вјерска питања СР Србије.“[1]

Почетком јуна 1968. прота Веселин Петровић је посетио војвођанску Комисију за верска питања и том приликом пренео поруку епископа Саве да би желео да се састане са председником те комисије, Костом Гуцоњом, у селу код Сенте, у коме живи његов брат. Прота је допратио Гуцоњу 4. јуна на договорено место.

У разговору са Гуцоњом, епископ Сава је поменуо одлазак код амбасадора Канаде, „у куртоазну посету јер је он канадски епископ“. Потом је причао о стању у повереној му епархији: девет парохијских свештеника су за рашчињеног епископа Дионисија – осморица су стари свештенослужитељи а девети је калуђер. „Овај свештеник је био калуђер у Епархији владике Валеријана (шумадијског – *прим. аутора*) који га је због хомосексуалства одстранио из своје епархије а патријарх га је примио у своју епархију, затим послао у Хиландар откуда је наводно прво побегао у Трст а затим у Америку. Око овог човека на задњем Сабору Српске православне цркве било је веома оштре полемике а патријарх је претрпео критике.“

На питање како се снашао у епархији, епископ је одговорио да није наишао на озбиљније проблеме нити већи отпор. Навео је ипак да му је један од представника емиграције саопштио како је примећено да приликом службе не помиње име бившег краља Петра II Карађорђевића. „Владика Сава му је наводно одговорио да су то и могли приметити а да ће и у будуће то примећивати јер га он никада неће помињати.“ Додао је и да у његовој епархији око 70 одсто свештеника помиње име краља,

---

жавном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 156-11-425239. Приликом сусрета 12. јуна 1998. у епископском двору у Крагујевцу, дао сам му копије овог документа. Епископ је негирао тврдњу о посети амбасадорима и рекао да је тачно да је био у америчкој Амбасади ради визе!

1 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-24/1-1969 од 11. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 117.

а он им то нити је забранио нити дозволио. Чуо је да је епископ западноамерички Григорије забранио помињање имена краља Петра II Карађорђевића под изговором да је он амерички држављанин, а у тој држави нема ни краљева ни принчева. „Истиче пример поступка владике Григорија да је приликом посете Томислава Карађорђевића Америци исти са супругом боравио у Епархији владике Григорија, да је био на служби а коју је владика служио а да га овај није поздравио нити му дао почасно место у цркви као што је то обичај да се чини са члановима Краљевске породице него је Томислав са супругом стајао са осталим народом."

На питање шта мисли о епископу средњезападноамеричком Фирмилијану, одговорио је да је то човек који много обећава али је мало тога у стању да учини. Навео је као пример тврдњу да ће за градњу Храма Светог Саве у Београду прикупити велики новац. „Износи чињеницу да и они у Америци када граде било цркву било пак парохијски дом то остваре путем кредита јер немају другог начина. Таква обећања као што је дао Фирмилијан владика Сава тврди да су неостварива."

Пожалио се епископ Сава да много ради, јер нема ко да му помогне. Од Патријаршије је тражио да му пошаљу искусног ђакона и једну калуђерицу, али тражену помоћ није добио.

„Надаље је владика Сава изнео да је у Америку и то у руке Дионисијеваца доспело патријархово поверљиво писмо везано за нужност преиспитивања правилности формирања три епархије у Америци те да то Дионисијевци користе као аргумент да Сабор није правилно поступио приликом рашчињење Дионисија и избора Фирмилијана, Григорија и покојног Стефана за владике. Владика Сава износи своје мишљење да је то писмо вероватно послао прота Младеновић из Патријаршије."

Епископ је причао о плановима за путовање патријарха Германа у Енглеску ради освећења нове цркве у Бирмингему и рекао да сматра да патријарх не би требало тамо да иде.

На питање шта мисли о патријарховој посети Мађарској, епископ Сава је рекао да је он на Сабору инсистирао да патријарх замонаши а затим произведе у чин архимандрита проту Чедомира Шулца, а потом да га Сабор изабере за епископа будимског. Додао је да је лично писао Шулцу, посредством поверљивог свештеника, да прихвати монашење и избор за епископа. Добио је одговор да ће се ускоро видети у Југославији и о свему поразговарати. Истакао је да он из Америке шаље сталну месечну новчану помоћ свештеницима у Мађарској.

Причао је епископ Сава и о неким непријатним збивањима на последњем Сабору на коме је патријарх толико критикован да неколико дана није долазио у трпезарију да обедује са другим архијерејима. Прокоментарисао је и једну епизоду у цркви Светог Марка у Београду: патријарх је по завршетку литургије пришао америчком амбасадору и некој жени која је била с њим у друштву што није био гест достојан па-

тријарха. „Сава је такође замерио патријарху а то су учиниле и још неке владике што са понизношћу подешава свој однос према патријарху Атенагори јер да то ни по којим прописима није наложено. Замерено му је што дозвољава Атенагори да га ословљава са Ваше блаженство кад се зна каква је титула српског патријарха. Затим му је такође замерено као и владикама које су служиле под панакамилавкама кад се зна да српске владике служе са митром на глави. Патријарх се правдао да је то код Атенагоре обичај на шта су му неке владике одговориле да се у Српској православној цркви морају знати и поштовати прописи. Потом је навео неколико 'ситних' замерки: послао је у Беч свештеника који је у другом грађанском браку, што је у Трсту свештеник који има и парохију у Салцбургу у Аустрији."[1]

Д. Лаврентије Трифуновић, епископ западноевропски и аустралијски

Избор архимандрита Лаврентија Трифуновића[2] за викарног епископа на редовном заседању Сабора 1967. године није био припреман неким посебним предрадњама осим канонских а које се подразумевају.[3]

Као викар, епископ Лаврентије је добијао задужења од патријарха. А патријарх се због нових информација о одређеном проблему од обостраног значаја, ради договора, добијања сагласности, финансијске помоћи и других тема, обраћао представницима српске и Савезне комисије за верска питања.

Тако је 6. новембра 1968. Радосав Перовић, саветник у Савезној комисији за верска питања, посетио патријарха у згради Патријаршије и о томе забележио: „После уобичајених поздрава рекао сам патријарху да га одавно нисмо видели у Савезној комисији за верска питања, а да је такав случај и са већином владика. Он је рекао да је у последње време био много заузет и да ради скоро сваки дан до пола ноћи, па је затим додао да

1 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 07-52/968 од 6. јуна 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети проте Веселина Петровића Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа". – AJ, 144, 111.

2 Рођен је у селу Богоштици код Крупња, област Рађевина, на дан Светог Саве 27. јануара 1936. године. На крштењу је добио име Живко. Основну школу је завршио у Крупњу, два разреда гимназије у Лозници, а православну Богословију и Богословски факултет у Београду.

У чин јерођакона посвећен је 1958, а у чин јеромонаха 1961. године. Две године био је духовник цркве Ружице на Калемегдану (Београд), после тога парохијски свештеник на Купресу, у Босни и Херцеговини.

Радио је две и по године као професор Богословије у манастиру Крка и истовремено као парох у оближњем селу Ивошевци. На Сабору 1967, 1. јуна, изабран је за викарног епископа, а посвећен је 16. августа у Саборној цркви у Београду.

3 *Православље*, 3. август 1967, стр. 6-7.

ће идуће недеље доћи да посети друга Јовићевића“. Патријарх је истакао да жели да разговара о неколико тема. Као прво, подсетио је да је упутио викарног епископа Лаврентија у Хиландар, да присуствује манастирској слави 4. децембра. Указао је да тај одлазак сматра корисним, јер се на тај начин одржава веза са светогорском браћом (и замолио новац потребан за тај пут).[1]

По повратку из Хиландара, епископ Лаврентије је првих дана јануара 1969, по патријарховом налогу, отпутовао у Трст. Пратио га је ђакон Момир Лечић. Разлог изненадног пута била је одлука тамошње Црквено-школске општине да се стави под управу бившег епископа америчко-канадског Дионисија. Испраћајући га, патријарх му је дао писмо за римокатоличког надбискупа тршћанског Антонија Сантинија.[2]

Гласине да рашчињени епископ Дионисије планира да крајем априла 1969. у Трсту одржи Црквено-народни сабор на коме би његови следбеници формирали епархију за Западну Европу и изабрали епископа, чије би седиште било у Трсту, навеле су патријарха Германа и Синод да 5. марта одлуче да сазову Сабор у ванредно заседање.[3]

Представници српске и Савезне комисије за верска питања били у току припрема Сабора, и као и до тада, заинтересовани за његов ток. Зато је само дан уочи почетка Сабора патријарх о дневном реду заседања разговарао са председником и секретаром српске Комисије за верска питања. По њиховој белешци, патријарх је најпре обелоданио разлоге хитног сазивања Сабора, потом су разговарали о кандидатима за нове епископе: „Према званичном списку, који је остао још од патријарха Викентија, само нешто измењеном и допуњеном, кандидати су: Данило Крстић, један од секретара Синода, Николај Мрђа, ректор Богословије у Крки, Милутин Стојадиновић, ректор Богословије у Сремским Карловцима, Методије Муждека, ректор Богословије у Призрену, затим, калуђери: Десимир и Никодим који су професори Богословије у Призре-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 411/1 од 14. новембра 1968, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са патријархом СПЦ Германом, обављеним 6. XI 1968. године у Патријаршији СПЦ“. – AJ, 144, 112.

Патријарх је 25. новембра написао писмо (П. бр. 365) са трошковником. Молба за помоћ епископу Лаврентију је прихваћена па је 27. новембра решење састављено и одобрен новац у динарима и драхмама. Решење Савезне комисије за верска питања, бр. 476 од 27. новембра 1968. године – AJ, 144, 115.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 17 од 16. јануара 1969, српској Комисији за верска питања и Државном секретаријату за иностране послове. У прилогу је „Забелешка о разговору са епископом Лаврентијем, обављеном 10. I 1969. године у Патријаршији СПЦ“. – AJ, 144, 117. О активностима епископа Лаврентија у Трсту видети у делу о дијаспори, о Црквеној општини у том граду.

3 Писмо Синода, Бр. 891/зап. 117 од 5. марта 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 121; Писмо Синода, Бр. 891/зап. 117 од 5. марта 1969, српској Комисији за верске послове – AC, 21, 73.

ну. Такође су на листи још: Доментијан Павловић, професор Богословије у Београду, Иринеј (Гавриловић), руководилац Монашке школе у Острогу и Јустин Поповић, професор-калуђер у манастиру Ћелије". По речима патријарховим, најозбиљнији кандидат је био Данило Крстић, јер је говорио енглески, француски, руски, а солидно је познавао и немачки и италијански језик. „Патријарх каже да му је привржен и да ће моћи да сарађује. Већина епископа такође је за избор Д. Крстића."

Витомир Петковић је поменуо викарног епископа Лаврентија, истичући његове значајне активности у корист јединства Цркве у парохијама у Бечу и Трсту. Патријарх је рекао да је он далеко потребнији у Југославији.[1]

Сабор је 12. марта основао нову епархију под именом Српска православна епархија западноевропска и аустралијска, са седиштем у Лондону, која је обухватала дотадашњу дијаспору (организације Цркве у Енглеској, Западној Немачкој, Белгији, Холандији, Француској, Аустрији и Трсту). Истога дана изабран је и епископ за нову епархију. Био је то епископ викарни Лаврентије.[2]

Избор викарног епископа Лаврентије за епископа новоосноване Епархије западноевропске и аустралијске био је, по свој прилици, изузетно важан и за државу јер реакције нису изостале. Прва је стигла из Загреба. Хрватска Комисија за вјерска питања предложила је 17. марта 1969. Савезној комисији за верска питања да предузме све да се новоизабрани епископ западноевропски Лаврентије упозна са државним смерницама „како би се неки акутни проблеми негативног дјеловања свештеника СПЦ у Западној Европи почели успјешно рјешавати. Било би веома корисно када би се од стране Ваше комисије Лаврентије детаљно упознао са материјалима о досадашњем некоректном, нелојалном па и непријатељском дјеловању појединих свештеника СПЦ у Западној Европи и злоупотребама свештеничког звања, црквених институција, обреда и црквене штампе у ту сврху. Осим материјала с којима, вјероватно располажете у том смислу, мислимо да би се успјешно могли искористити и материјали које смо Вам слали под насловом 'Нелојални и проблематич-

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. Пов. бр. 15 од 13. марта 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору претседника и секретара Комисије РИВ-а за верска питања са патријархом Германом 11. III 1969. г. у Патријаршији". – АС, 21, 75. У пропратном писму Петковић овако пише о новом епископу: „Наше мишљење да би викарни епископ Лаврентије био можда погоднија личност за епископа СПЦ за Западну Европу било је мотивисано тиме што Лаврентија нешто више знамо као патриотски настројеног, те би као такав вероватно имао чистији став према најекстремнијим елементима у редовима емиграната. Овакав његов однос према нашој стварности утицао је позитивно и на брже продирање истине о социјалистичкој Југославији код верника српске националности у иностранству".

2 Писма Синода, бр. 1039/зап. 152 и бр. 1040/зап. 153 од 18. марта 1969, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

ни поступци црквених форума и лица у иноземству у односу на земљу и црквених кругова и појединаца у земљи повезаних са иноземством и странцима'. Увјерени смо да би овакво упознавање епископа Лаврентија допринјело да се на новој дужности лакше снађе и да лакше заузме принципијелан став за који смо и ми заинтересовани."[1]

Мило Јовићевић дочекао је у Савезној комисији за верска питања 24. марта 1969. патријарха Германа и епископе бачког Никанора и западноевропског и аустралијског Лаврентија. После уобичајених поздрава, патријарх је представио новоизабраног епископа Лаврентија и образложио разлоге сазивања ванредног Сабора и донете одлуке. Причао је и о дилеми коју је имао поводом кандидата за новог епископа и поменуо име јеромонаха Данила Крстића[2], рекавши да је на седници Сабора ипак превладало мишљење да је за то место погоднији викарни епископ Лаврентије Трифуновић. Додао је да је писао кентерберијском надбискупу молећи га да помогне новом епископу. „Затим је говорио епископ Лаврентије. Он је рекао да је из дисциплине прихватио избор за епископа западно-европског и аустралијског, да је свестан средине у коју одлази, као и тешкоћа на које ће наилазити, па је додао да је он монах, привржен Српској цркви и да ће настојати да међу тамошњим верницима проповеда слогу, да се вежу за матичну СПЦ и за њихову стару домовину Југославију. Предпоставља да ће се често пута наћи у нелагодним ситуацијама са тамошњом политичком емиграцијом, али да ће увек настојати да се држи патриотски и да ће свакоме говорити истину о Југославији, о животу и раду СПЦ у земљи, па макар се то и многима не свиђало. Ипак жели да на тој дужности остане привремено, јер више воли да живи међу својим у Југославији. Каже да га више интересују црквени послови, него политика и да ће тако тамо поступати."

На крају разговора, Јовићевић је похвалио Цркву за избор и епископа Лаврентија за његов дотадашњи рад.[3]

1 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. 08-20/3-1969 од 17. марта 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 117.

2 Патријарх је (вођен искуством у таквим разговорима) „заборавио" да каже да је 11. марта, дан уочи почетка Сабора, разговарао о кандидатима за епископа и да му је из српске Комисије за верска питања препоручено да предложи викара Лаврентија. Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. пов. бр. 15 од 13. марта 1969, Милу Јовићевићу – АС, 21, 75.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 109 од 2. априла 1969, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања друга М. Јовићевића са патријархом Германом, обављеном 24. III 1969. године у Савезној комисији за верска питања". – AJ, 144, 118; Исто – АС, 21, 75.

Према патријарховим речима, на почетку расправе на Сабору код епископа је владало мишљење да за новог епископа треба изабрати Данила Крстића, „који ради у Патријаршији, а који се прошле године вратио из иностранства. Крстић је завршио Руску духовну академију у Паризу и Филозофију на Сорбони, говори неколико језика

Нови епископ је после неколико дана отпутовао у Лондон, на устоличење. Потом је отишао у Беч (између осталог, и ради посете кардиналу Францу Кенигу), а затим у Трст.[1]

Расколници су од планираног сабора у Трсту ипак одустали, мада још није познато из којих разлога. Зна се да је неколицина тамошњих Срба ушутила молбу надбискупу Сантинију да то спречи и да је Патријаршија захтевала од италијанског амбасадора интервенцију, као и да је Служба државне безбедности Државног секретаријата за унутрашње послове одрадила „свој посао".[2] Патријаршија је посредством југословенске дипломатије дознала да је епископ Дионисије још 1965. од италијанских власти тражио дозволу за формирање епархије за Европу са седиштем у Трсту али је одбијен.[3]

Савезна комисија за верска питања упутила је 27. марта 1969, посредством Државног секретаријата за иностране послове, амбасадама у Лондону, Сиднеју и Вашингтону телеграме о новооснованој епархији Српске православне цркве и епископу Лаврентију. Према телеграму упућеном Амбасади у Вашингтону, „Сабор је донео овакву одлуку пошто је обавештен да бивши епископ Дионисије и политичка емиграција из САД имају намеру да крајем априла о. г. оснују своју расколничку епархију за Европу, чије би седиште било у Трсту. Сабор је одлучио да се устоличење епископа Лаврентија обави 30. марта о. г. у Лондону. Свечани чин устоличења извршиће у име СПЦ епископ бачки Никанор и протојерej Младен Младеновић, који путују заједно са епископом Лаврентијем за Лондон авионом, дана 28. III о. г." У телеграмима упућеним амбасадама у Лондону и Сиднеју, уз претходно поменути текст, још је стајало: „Епископ Лаврентије ће остати у Лондону ради преузимања и обављања своје дужности. Патријарх Герман написао је писмо кентерберијском надбискупу др. Ремзију и молио да Англиканска црква пружи подршку епи-

---

и има све услове да буде епископ. Међутим, током дискусије на Сабору, превладало је мишљење да треба изабрати Лаврентија, који има више искуства у раду као епископ, док је за Крстића изнето да је дуго година живео у иностранству, а мање међу верницима СПЦ у земљи. Тако је дошло до избора Лаврентија за епископа западноевропског и аустралијског, а јеромонаха Крстића за викарног епископа патријарха СПЦ, уместо досадашњег викарног епископа Лаврентија."

1 Телеграм Конзулата у Трсту, бр. 45 од 9. априла 1969, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 95.

2 „Оваква акција Дионисија и његових присталица и подржаваоца у емиграцији, захтева свакако предузимање и одређених мера (од стране ДСИП-а, а свакако и СПЦ), док ће Служба ДБ – у циљу праћења, онемогућавања и пресецања непријатељске активности емиграције и појединаца из земље – предузети одговарајуће мере". Писмо Службе државне безбедности, Стр. пов. бр. 27 од 18. априла 1969, примерак бр. 2, Мики Шпиљку, Милу Јовићевићу и А. Дрндићу – АС, 21, 75.

3 Телеграм Конзулата у Трсту, бр. 352 од 24. априла 1969, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 95.

скопу Лаврентију, као званичном представнику СПЦ у Западној Европи и Аустралији. Са епископом Лаврентијем је обављен разговор и он је изјавио да је из дисциплине прихватио ову функцију, да је свестан средине у коју одлази и да ће се свим силама залагати да тамошње вернике веже за матичну цркву и своју стару домовину. Што се тиче контаката са нашим дипломатским представништвима, препоручено му је да сам о томе одлучи. Напомињемо да је епископ Лаврентије, као викарни епископ путовао више пута по задацима СПЦ у Западну Европу и да је увек са верницима СПЦ са којима је долазио у додир испољавао патриотизам и апеловао на њих да чувају јединство СПЦ и у томе је имао успеха. Иначе је по природи тих и скроман. Одан је СПЦ-и и као епископ више се интересовао црквеним пословима, него политиком. Апеловали смо на њега да такав буде и на новој дужности на коју одлази.“[1]

После три месеца, Државни секретаријат за иностране послове је сачинио белешку о формирању нове епархије за Западну Европу и Аустралију и проследио је 4. јуна 1969. Савезној комисији за верска питања, а она републичким и покрајинским комисијама. Према тој белешци, одлука је примљена у дијаспори позитивно. „Није било никаквих колебања и дискусија. Прота Николић је одмах прихватио и изразио жељу да помогне будућем владики. О томе сазнао из *Православља* и одмах поднео оставку. Био је изненађен брзином, али су овде оценили да је то због тога што не би било згодно да се на ванредном Сабору третира само проблем Његошевог маузолеја, већ су и ово питање убацили у дневни ред. О личним квалитетима владике Николић има врло високо мишљење. Чуо је о њему само најбоље и био је изненађен зашто шаљу такав квалитет овде, где практично нема шта да ради.“ Следио је опис дочека владике, његовог устоличења и говора после свечаности у храму. „Говорио је о себи, својим размишљањима након доношења одлуке о доласку у Енглеску. Поменуо је да је тешка срца напустио земљу, али да ће он тамо одлазити на Саборе и да га то посебно радује. Програм будућег рада изложио је кратко – Бог, Црква, народ. То ће бити његова основна преокупација. Позвао присутне да га следе, а он ће за Христом.“

Потом су беседили епископ Никанор и прота Николић. Устоличењу није присуствовао краљевић Томислав Карађорђевић, али је дошла његова супруга. Били су присутни свештеник Владимир Гарић из Париза, прота Милошевић (треба да стоји Живота Михаиловић) из Беча, док из Немачке није било црквених представника.

На свечаном ручку међу бројним званицама појавио се и краљевић Томислав Карађорђевић.

После ручка, епископ је у разговору са свештеницима разматрао

1 Писмо Савезне комисије за верска питања са телеграмима амбасадама у Вашингтону, Лондону и Сиднеју, Пов. бр. 102 од 27. марта 1969, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 121.

проблеме из живота Цркве. Тако је, на пример, свештеномонах Валеријан Штрбац из Халифакса запитао шта да ради ако је на крштењу кум расколник, и да ли ће током богослужења помињати краља и Драгољуба Михаиловића, рекавши да он мисли да епископ треба то да чини, „јер он сматра да служи емиграцији и да треба да их помиње. У противном неће успоставити контакт са нашим светом, а биће и сумњичен.“ Таквом ставу се супроставио прота Милоје Николић, указавши да епископ има југословенски пасош и да ће повремено долазити у Југославију. „Не треба му правити потешкоће, што би било штетно и за Цркву у земљи. Свештеници-емигранти ће помињати, а владика не би требало да помиње.“ Полемика свештеника је трајала дуго. На крају је начелно прихваћено мишљење проте Николића.

Уследили су договори о формирању епархијских органа.

Епископ је смештен у црквену кућу у којој су становали прота Милоје Николић и Миодраг Ал. Пурковић, секретар Црквене општине у Лондону.

„Почео је са активношћу. Позива људе на разговоре и покушава да створи представу о средини у којој треба да ради. Одржао је успеле службе у Лондону, Бирмингему и Бетфорду. Ограђује се од политике, а у Корбију је на једном скупу са грађанима рекао да не жели да слуша о међусобном тужакању и политичким интригама. Њега то не интересује и неће о томе да зна. Његова политика је црква и он је ради тога дошао овде.“

Добронамерни су прихватили новоизабраног и устоличеног епископа, расколници су почели да га нападају, док су се политичари још уздржавали. „Др Секулић (Милош - *прим. аутора*) је нарочито био директан, јер је, по свој прилици, оценио да је могуће престројавање снага и одлива према матичној цркви. Они сматрају да је формирањем европске епархије у ствари дошло до јачања легалне цркве и да они губе позиције. Посебно што су остали без свештеника, јер се једини њихов свештеник Малуцков вратио проти Николићу.“

Епископ Лаврентије посетио је кентерберијског надбискупа и југословенског амбасадора. „Обећао лојалну активност, а што се тиче контаката са Амбасадом, препуштено њему да одлучи о сваком конкретном случају. Најавио да преко наше Амбасаде очекује извештај амбасадора Секуловског о стању цркве у Аустралији, што Секуловски обећао приликом сусрета у Београду“.[1]

На конгресу четничке организације „Равна Гора“, коју је водио војвода Момчило Р. Ђујић, одржаном 6. септембра 1969. у Лестеру, он је, између осталог, поменуо и епископа Лаврентија, оценивши да је „прави анђео“ и да би требало сви да га слушају. „Упознао је конгрес да је са

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 179 од 4. јуна 1969, српској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 118; Исто – АС, 21, 73.

Лаврентијем имао дуг разговор и да га је убеђивао да дође у цркву приликом прославе рођендана Петра Карађорђевића. Владика Лаврентије је у почетку одбио долазак, али је касније на интервенцију Ђујића и још неких пристао. Ђујићу је било посебно стало до тога да Лаврентије дође у цркву, тј. на скуп поводом рођендана П. Карађорђевића и ради тога упорно настојао да га придобије. У овоме је, гледајући манифестационо, и успео. Попуштање владике Лаврентија и одлазак на прославу било је изнуђено и истицањем чињенице да ће, уколико не дође, изгубити неколико хиљада верника које ће Ђујић окупити тога дана. У разговору са представником Амбасаде Лаврентије рекао да је ово био једини разлог његовог одласка на ову прославу.“[1]

Приликом посете у Патријаршији, Радосав Перовић, саветник у Савезној комисији за верска питања, сусрео је епископа Лаврентија, који је на кратко допутовао у Београд, и изразио жељу за разговором. Састанак је уприличен 17. октобра 1969. у Патријаршији. Према службеној белешци, епископ је казао да се полако прилагођава приликама и условима живота и рада у дијаспори. Истакао је да се на самом почетку сусрео са бројним тешкоћама, отпорима и оптужбама пласираним у емигрантској штампи да је комуниста који је у Лондон стигао по налогу Удбе и Савезне комисије за верска питања. Додао је да је доживео неколико провокација јер му је тражено да служи литургију на рођендан краља Петра II Карађорђевића, да служи парастос генералу Драгољубу – Дражи Михаиловићу и слично, што је успео да избегне, али се око тога неколико пута расправљао са Епархијским саветом.

На питање у каквим је односима са протом Милојем Николићем, епископ је одговорио да је у почетку било несугласица али да се стање поправило. По његовим речима, прота ужива приличног угледа у Великој Британији, јер се тамо налази дуги низ година.

Епископ Лаврентије је саговорника обавестио да је још подстанар код проте Николића и да размишља о томе да иницира прикупљање добровољних прилога за куповину неке куће где би основао манастир, који би му служио као резиденција. „Свој боравак у Београду користиће да разговара са неким епископима од којих би тражио да му уступе неколико монахиња, које би одвео у Енглеску. За Николића каже да му је исти говорио како би било најбоље да Лаврентије окупи један број млађих свештеника из земље, са којима би лакше руководио и том приликом му казао да је са њим, као и са другим старијим свештеницима теже радити. У вези са овим Лаврентије је додао да је успео да обезбеди неколико стипендија за кандидате из Југославије.“

Епископ је причао и о својим сусретима са Момчилом Ђујићем,

1 Писмо Управе за конзуларне послове Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 977/69 од 12. новембра 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 120.

краљевићем Томиславом Карађорђевићем и другим истакнутим личностима емиграције. Испричао је како је Ђујић од њега затражио да чинодејствује поводом рођендана краља Петра II Карађорђевића, упозоривши да ће у случају да то не учини многи верници одступити од Цркве и престати да дају материјалну помоћ.

Епископ је казао да је разговарао са члановима Епархијског савета и о свом ставу према Амбасади у Лондону. Мада су сви били против тога да он одржава било какве контакте, на крају је договорено да он то чини по службеним питањима. Тако је пред полазак за Београд посетио амбасадора ради издавања новог пасоша јер му се стари изгубио негде на путу до британског Министарства за иностране послове.

Епископ је казао да треба да путује у Швајцарску на конференцију Светског савета цркава која се бави питањима пасторалне делатности радника и додао да у новембру или децембру путује у Аустралију и да изврши канонску визиту тамошњих парохија и црквених општина.

На крају службене белешке, Перовић закључује: „Из читавог разговора може се добити утисак да је Лаврентије човек који је пре свега врло одан Српској православној цркви и да га црква више интересује него политика, а с друге стране да се налази у таквој ситуацији да му такав став најбоље и одговара. Сам каже да се налази у осињаку и да мора да пази на сваки свој гест јер, како каже, окружен је углавном верницима-четницима који су неповерљиви према њему.“[1]

3.4.2. Судбине неколицине епископа

А. Варнава Настић, викарни епископ хвостански

Комунистичка власт у Југославији је, у својој политици према религији и верским заједницама, Српску православну цркву све време покушавала да скрајне на друштвену маргину служећи се разним методама. Урушавање те Цркве подстицано је на разне начине, између осталог, спровођењем аграрне реформе, одузимањем парохијских и епархијских домова, ометањем свештенорадњи, па чак и безразложним хапшењем и протеривањем свештенослужитеља и директним мешањем у готово све поре црквеног живота. Посебно је то било изражено када је реч о односу државе према дијаспори. Поједини архијереји били су изложени вербалним и физичким малтретирањима, чак су били хапшени, интернирани...[2]

1 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 640 од 19. октобра 1969, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 123; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. 309 од 23. октобра 1969, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са епископом западноевропским и аустралијским Лаврентијем, обављеном 17. X 1969. године у Патријаршији“ – АЈ, 144, 120.

2 Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. го-*

Готово да није било архијереја који није упадао у неприлике са новим властима у Југославији. Један је убијен (митрополит црногорско-приморски), двојица су осуђени на вишегодишње робије (митрополит црногорско-приморски Арсеније Брадваревић и викарни епископ хвостански Варнава Настић), тројица су доживела физичке нападе (епископи бачки Иринеј Ћирић, епископ горњокарловачки Никанор Иличић, зворничко-тузлански Нектарије Круљ), један је хапшен, интерниран и онемогућено је да обавља службу (митрополит скопљански Јосиф Цвијовић), неколицина су малтретирана и тако даље.[1]

Међу архијерејима Српске православне цркве који су страдали од комунистичких власти карактеристичан је, поред осталих, случај епископа Варнаве Настића.[2]

дине – Време патријарха Гаврила (1946-1950) и патријарха Викентија (1950-1958), књига 1, Београд 2000.

1 Више чињеница видети у: В. Ђурић Мишина, *Летопис*.., књига 1, разне стране.

2 Биографске податке видети у: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 52-53 . Животопис овог архијереја написао је Саво Б. Јовић, *Свештеномученик епископ Варнава (Настић)*, Београд, 2004 (у даљем тексту: С. Б. Јовић, *н. д*,). Прота Јовић, као секретар Синода, користио је архиву те институције, која није била доступна другим истраживачима; Документоване податке о судбини епископа Варнаве објавила је: Радмила Радић, „Епископ Варнава Настић – Прилог за историју Српске православне цркве“, *Југословенски историјски часопис*, број 1-2, Београд 1996, стр. 123-134 (у даљем тексту: Р. Радић, *Епископ*..,).

Видети и: др протојереј Тихомир Пантић, „Епископ Варнава Настић“, *Гласник СИКД Његош*, бр. 14, Чикаго/САД, 1964, стр. 4-5; Живан Стефановић, „Варнава Настић, викарни епископ хвостански“, *Гласник СИКД Његош*, бр. 38, Чикаго/САД 1979, стр. 52-55; Dragoljub Vurdelja, *Obezglavljena Srpska crkva*, I, Trst, 1964, стр. 40-47 (у даљем тексту: Д. Вурдеља, *н. д*,); Велибор Џомић, *Страдање Српске цркве од комуниста*, Цетиње 1997, стр. 65-69; Видети и: Димшо Перић, „Варнава Настић“, *Хришћанска мисао*, 9-12/1997, стр. 51 (у даљем тексту: Д. Перић, *н. д*,).

Рођен је 31. јануара 1914. у Геригју, Индијана, Сједињене Америчке Државе. На крштењу је добио име Војислав. Породица се почетком тридесетих година вратила у Сарајево. Ту је Војислав завршио основну школу и гимназију, а студије на Богословском факултету у Београду окончао 1937. године.

Као студент је објављивао текстове у часопису *Светосавље*, када и Ђоко Слијепчевић, Бранко (у монаштву Јован) Рапајић, Рајко Веселиновић и други. Неко време био је вероучитељ у једној београдској гимназији.

Замонашио га је и рукоположио у чин јерођакона митрополит дабробосански Петар Зимоњић у манастиру Милешева 1940. године.

Године Другог светског рата провео је у Сарајеву. Поглавник Независне Државе Хрватске Анте Павелић му је понудио да се ангажује у процесу стварања Хрватске православне цркве и прихвати да буде епископ те псеудоцрквене организације. Он је одбио, али није хтео ни да се прикључи партизанима. Тек крајем 1944. отишао је на територију коју су контролисали партизани.

По завршетку рата, маја 1945, вратио се у Сарајево. Епископ зворничко-тузлански Нектарије Круљ га је рукоположио у чин јеромонаха и произвео у чин протосинђела.

Његову судбину „кројили“ су припадници Одељења за заштиту народа (Озна) односно Управа за државну безбедност (Удба), Министарство за иностране послове (State Departmant) и Амбасада Сједињених Америчких Држава у Београду, Англиканска црква и Амбасада Велике Британије у Београду, патријарси, Синод и Сабор Српске православне цркве и још неке институције.

На седници Сабора Српске православне цркве 20. маја 1947. изабран је за викарног епископа хвостанског. На Преображење исте године, у београдској Саборној цркви, хиротонисали су га патријарх Гаврило Дожић и епископи зворничко-тузлански Нектарије Круљ и злетовско-струмички Викентије Проданов.[1] Одлуком Сабора одређен је да помаже епископу Нектарију у администрирању Митрополијом добробосанском и Епархијом захумско-херцеговачком.[2]

У Југославији 1947. године су боравили и представници Црвеног крста из Америке, а међу њима и један амерички официр, Јакоб Б. Хоптнер, потоњи угледни историчар, који је током своје мисије у Сарајеву сретао епископа Варнаву. Касније је Хоптнер у својој књизи, 1964. године објавио заједничку фотографију са једног од њихових сусрета[3], што није могло промаћи југословенским обавештајним органима па ће их у оптужници наводити као доказе епископове антидржавне делатности.

У проповедима које је држао, између осталог, и у сарајевској Саборној цркви, епископ Варнава отворено је критиковао комунистички систем, државно и политичко руководство.[4] Ухапшен је 24. децембра 1947. године. Прота Јанко Брезанчић, архијерејски заменик Митрополије добробосанске, обавестио је о томе надлежног архијереја-администратора епископа Нектарија, а он Синод. Патријарх Гаврило је био врло узнемирен због тог хапшења, схватајући га као последицу опирања

По неким тврђењима јеромонах Варнава Настић био је члан Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Босне и Херцеговине, а покушавао је да спаси јеромонахе Михаила Ђусића и Јована Рапајића разговарајући са једним од најутицајнијих комунистичких и партизанских руководилаца у Босни и Херцеговини Родољубом Чолаковићем 26. маја 1945. године у Сарајеву – Радослав Браца Павловић, *Јован Рапајић – монах и мученик*, Београд 1994.

1 *Гласник..,* 7-8/1947, стр. 248.

2 Архив Синода, Записници, Син. бр. 1706/зап. 413 од 29/16. маја 1947 (у даљем тексту: АСин, Записници,).

3 Јакоб Б. Хоптнер, *Југославија у кризи 1934-1941*, Њујорк-Лондон 1964, стр. 3.

4 Неки мисле да је Варнава Настић био један од најбољих политичких говорника тог вре-мена: Dejan A. Milić, „Politički govor Brozove epohe“, *Hereticus*, 3-4, Beograd 2005, стр. 58-64. Два говора епископа Варнаве: „Инкриминисане беседе епископа Варнаве“, *Hereticus*, 3-4, Beograd 2005, стр. 204-215

већине архијереја притисцима представника комунистичких власти.[1]

Синод је 2. фебруара 1948. тражио од Државне комисије за верска питања интервенцију ради ослобађања епископа Варнаве.[2] После недељу дана стигао је одговор Комисије да нема могућности да утиче на суд.[3]

У оптужници против епископа Варнаве, састављеној у Окружном суду у Сарајеву, наведено је да је као империјалистички агент и сарадник усташа, шпијунирао и помагао непријатељски рад терористичких банди и ширио непријатељску пропаганду чији је циљ слабљење војне и економске моћи Југославије.[4] Пред судом су исказе дала четири сведока. Судски процес је трајао само два дана, а завршен је 1. марта 1948. изрицањем пресуде којом је епископ Варнава осуђен на казну од 11 година строгог затвора са тешким радом и губитак грађанских права у трајању од три године.[5]

Југословенске новине су нашироко писале о суђењу, а случајем се позабавила и америчка штампа. Тако је *Вашингтон пост* 22. марта објавио чланак под насловом „Инцидент у Сарајеву", а *Тајм* 29. марта текст „Девојка, епископ и бомба". Локални лист из Герија код Чикага *Пост трибјун* је 28. фебруара донео текст под насловом „Титов режим суди човеку рођеном у Герију". И *Њујорк тајмс* је 15. марта писао о суђењу епископу у Сарајеву.

Неколико дана по изрицању пресуде у најутицајнијим домаћим дневним новинама објављен је оркестриран напад на архијереје Српске православне цркве због тога што се нису оградили од епископа Варнаве, уз упозорење да би и они могли тако да прођу уколико наставе са противљењем политици комунистичких власти.[6]

Није објављено где ће осуђени епископ издржавати казну, па је Синод 18. маја 1948. затражио додатне информације од Државне комисије за верска питања.[7]

---

1 Р. Радић, *Епископ..н. д*, стр. 124.

2 Писмо Синода, Син. бр. 115/зап. 2 од 2. фебруара/20. јануара 1948, Председништву савезне Владе – АЈ, 50, 128-298.

3 Писмо Државне комисије за верска питања, бр. 5 од 9. фебруара 1948, Синоду – АЈ, 50, 128-299. Видети и: АСин, Записници, Син. бр. 752/зап. 141 од 21. фебруара 1948.

4 Епископ Сава шумадијски је сматрао да је хапшење и суђење епископу Варнави требало да обезбеди неки баланс актуелном суђењу надбискупу Алојзију Степинцу – Сава епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 53; У међувремену суђено је и једном вишем муслиманском свештенику.

5 *Политика*, 27. март 1948; *Ослобођење*, 27. март 1948; Више детаља о пресуди: Р. Радић, *Епископ.*, стр. 125. Није тачно да је епископу пресуђено 1. фебруара 1948: Ј. Јелић, н. д.

6 *Политика*, 3. март 1948; *Ослобођење*, 3. март 1948; *Борба*, 3. март 1948.

7 Писмо Синода, бр. 1918/зап. 445 од 18/5. маја 1948, Државној комисији за верска питања – АЈ, 144, 1-1.

Епископ Варнава је робијао најпре у Стоцу.[1] Касније је пребачен у затвор у Зеници. Синод је 10. новембра 1949. писао Државној комисији за верска питања замоливши тачне информације.[2]

Синод и патријарх Викентије су чинили све што су могли не би ли се изборили за ослобођење осуђеног епископа. Забележено је да су 21. и 25. септембра 1950. представници Српске православне цркве у разговору са Јосипом Брозом Титом у том смислу замолили помоћ.[3] Патријарх се истим поводом обратио писмом Брозу у октобру.[4]

Приликом пребацивања из Зенице у затвор у Сремској Митровици, 28. марта 1951. године, епископ Варнава доживео је саобраћајну несрећу код Винковаца (село Славковци). Наиме, један вагон из композиције (из непознатих разлога) остављен је на колосеку. Нешто касније на тај вагон налетела је локомотива. Нема података колико је затвореника било у вагону. Преживело је само 11 затвореника, међу њима и епископ Варнава који је задобио преломе костију ногу и руке. Иако је то држано у тајности, Синод је за несрећу сазнао па је 3. маја 1951. писао Државној комисији за верска питања тражећи подробније информације.[5] У одговору који је стигао после четири дана потврђено је да је епископ повређен и да је у болници због прелома ноге.[6]

Епископ је у затворској болници провео око седам месеци. У посету су му долазили мајка, брат и сестра, али од епископа – нико. Наводно је, како се говорило у појединим круговима, администрација Патријаршије индиректним каналима покушавала да га наговори да затражи пензионисање јер би то, према истим изворима решило многе проблеме цркве са државним властима.[7]

Слободан Јовановић, некадашњи председник краљевске владе, а тада председник Југословенског народног одбора, писао је британском Министарству иностраних послова, молећи помоћ за епископа. Истим поводом интервенисали су и представници Амбасаде Сједињених Америчких Држава у Београду.[8]

Британски амбасадор у Београду обраћао се писмом Англикан-

1 Писмо Синода, бр. 1918/зап. 445 од 18/5. маја 1948, Државној комисији за верске питања – AJ, 144, 1-13. Видети и: Д. Вурдеља, *н. д*, стр. 40.

2 Писмо Синода, бр. 2941 од 10. новембра 1949, Државној комисији за верска питања – AJ, 144, 1-13.

3 АСин, Записници, Син. бр. 2332/зап. 723 од 27. септембра 1950.

4 АСин, Записници, Син. бр. 2430/зап. 778 од 6. октобра 1950.

5 Писмо Синода, бр. 1229 од 3. маја 1951, Државној комисији за верска питања – AJ, 144, 4-84.

6 Писмо Државне комисије за верска питања, бр. 145 од 7. маја 1951, Синоду – AJ, 144, 4-84.

7 Д. Вурдеља, *н. д*, стр. 41.

8 Р. Радић, *Епископ* .., стр. 126.

ској цркви да се и она ангажује у овом случају и изнео своје незадовољство односом патријарха Викентија према судбини епископа Варнаве.[1]

Када је један амерички сенатор у Београду, 23. јула 1951, у разговору са Јосипом Брозом поменуо заточење римокатоличког надбискупа загребачког Алојзија Степинца, блиског сарадника усташког режима у Независној Држави Хрватској, Броз је навео случај епископа Варнаве рекавши да је његово пуштање на условну слободу нека врста компензације понуди надбискупу загребачком за одлазак из Југославије.[2]

Један чиновник Амбасаде Сједињених Америчких Држава у Београду посетио је 28. априла 1951. Патријаршију и том приликом са протом Хранославом Ђорићем разговарао, између осталог, и о судбини епископа Варнаве. Према службеној белешци, амерички дипломата се интересовао да ли постоји могућност да епископу буде понуђено да иде у Америку.[3]

Према извештају Амбасаде Велике Британије, југословенске власти су дозволиле новинару *Њујорк тајмса* да 7. јула 1951. у затворској болници у Сремској Митровици посети епископа и разговара с њим 20 минута.[4]

Због низа околности Министарство за унутрашње послове Југославије предложило је 26. јуна 1951. преиначење казне и пуштање епископа Варнаве на условну слободу, а српско Министарство унутрашњих послова је, истога дана, прихватило предлог и покренуло процедуру.[5]

Епископ Варнава је тог лета пребачен у Београд, у једну болницу, а потом у манастир Ваведење на Топчидеру, где је провео око годину дана. Касније је у згради Патријаршије провео нешто више од два месеца. Државна власт му је најпре одредила Сарајева као ново место боравка, али је та одлука промењена па је упућен у манастир Гомионица, Епархија бањалучка. У Бањалуку је стигао 29. јула 1953. и после три дана продужио за манастир. У Гомионици је провео наредних пет и по година – до 10. јануара 1959. године.[6]

Епископ Варнава је после упорних наговарања пристао на пензионисање, што је озваничено крајем 1951. године актима Патријаршиј-

1 Исто.

2 Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu – Odnosi sa velikim silama 1949-1955*, Zagreb 1987, стр. 324; Видети и: Р. Радић, *Епископ* .., стр. 127.

3 Службена белешка проте Хранислава Ђорића о разговору са једним чиновником Амбасаде Сједињених Америчких Држава, од 28. априла 1951. године – АЈ, 144, 5-94.

4 АСин, Записници, Син. бр. 129 од 22. маја 1951.

5 Решење Министарства унутрашњих послова Југославија, Пов. бр. 7877 од 26. јуна 1951. године – АЈ, 144, 9-162.

6 АСин, Записници, Син. бр. 610 од 17. априла 1954.

ског управног одбора и Завода за социјално осигурање. Потешкоће око исплате пензије, међутим, вукле су се годинама, а да нико није био спреман да изнесе конкретне разлоге.[1]

Марта 1954, уочи пролећног заседања Сабора, епископ Варнава је написао молбу Сабору да га активирају и врате на владичанску дужност. Синод се обратио Секретаријату за унутрашње послове Србије ради разјашњења епископовог статуса. У одговору је стајало да је епископ још под казном. О истој теми разговарали су априла 1954. патријарх Викентије и Добривоје Радосављевић, председник Савезне комисије за верска питања, који је саговорника обавестио да епископу казна истиче тек 1958. године, па не може пре тога бити враћен у активан црквени статус. Тако је то питање скинуто са дневног реда.[2]

После истека казне од 11 година, епископ је формално био слободан. Међутим, готово до смрти су га пратили.[3]

Епископ сремски Макарије примио га је у манастир Крушедол а нешто касније епископ Варнава одлази у Беочин. Ни ту га нису оставили на миру, па је 27. маја 1960. морао да оде у манастир Гомионицу, у Епархију бањалучку.

Како су августа 1963, на Црквено-народном сабору одржаном у манастиру у Либертивилу одбачене одлуке архијерејског Сабора одржаног у Патријаршији о подели Епархије америчко-канадске на три нове и суспензији епископа Дионисија, дошло је до неминовних подвајања тамошњих верних. Када је следеће године сабор Српске православне цркве донео одлуку о рашчињењу епископа Дионисију, епископ Варнава се поставио на његову страну, чиме је себи изазвао нове неприлике.

Један од ретких архијереја с којим је братски комуницирао био је епископ славонски Емилијан, који му је за Светог Николу 1963. године упутио славску честитку.[4] На том папиру, 3. априла 1964, епископ Варнава је написао писмо једном свом пријатељу из села Плужац код Осечине,

---

1 Процедура пензионисања је разматрана на седницама Сабора, по личној молби епископа Варнаве. Писмо Синода, бр. 1679/зап. 391 од 15/2. јуна 1951, Председништву Савезне владе – АЈ, 144, 4-84. Писмо Патријаршијског управног одбора, бр. 896 од 8. марта 1954, Савезној комисији за верска питања; Писмо Патријаршијског управног одбора, бр. 896 од 8. марта 1954, Савезној комисији за верска питања; Писмо Сабора, АСБр. 11 од 4. јуна 1954, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 215 од 8. јуна 1954, Секретаријату за социјално осигурање Савезног извршног већа; Писмо Секретаријата за социјално осигурање, бр. 2485/54 од 10. јуна 1954, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 215 од 10. јуна 1954, Сабору; Службена белешка – АЈ, 144, 9-162.

2 Р. Радић, *Епископ* .., стр. 129.

3 АСин, Записници, Син. бр. 89 од 11. јануара 1964.

4 Димшо Перић сматра да је постојао некакав неписани протокол по кому су епископу Варнави одређени архијереји честитали Божић, Васкрс или славу – Д. Перић, *н. д*, стр. 51.

у Србији, који је био сличне судбине. Детаљно му је описао околности у којима живи у интернацији. Навео је да се његови чувари плаше да га неко не отме и одведе у Америку. Споменуо је да му је из Амбасаде Сједињених Америчких Држава стигло писмо да дође и регулише своје (америчко) држављанство. Но, он то одбија, не желећи да учествује у америчком мешању у послове Цркве, посебно у случају епископа Дионисија.[1]

Патријарх Герман се 11. фебруара 1964. писмом обратио државним властима с молбом да епископу Варнави буде укинут кућни притвор на шта му је одговорено да је епископу притвор одређен како би се спречила акција његовог пребацивања преко границе и одлазак у Америку.[2] Наиме, Државни секретаријат за унутрашње послове годинама је држао под надзором епископа Варнаву, па је тако сазнао да његово бекство из Југославије планирају Срби из Трста окупљени око Драгољуба Вурдеље, присталице епископа Дионисија. Кад су за то чули приликом саслушања свештеника Димитрија Јакшића из Инђије, иначе рођака епископа сремског Макарија, наредили су стављање епископа Варнаве под још строжији надзор и забранили му удаљавање из манастира Беочин.[3]

После доласка у Беочин, епископ Варнава писао је Савезном извршном већу наводећи шта је све преживео у последњих 20 година и затражио ослобађање.[4] Истим поводом обратио се јула 1964. и Јосипу Брозу.[5] Писао је и Момчилу – Моми Марковићу, председнику Савезне комисије за верска питања.[6] Одговор, међутим, није добио.

Према одлуци Синода, 11. априла 1964. епископа Варнаву посетили су епископи славонски Емилијан, рашко-призренски Павле, бањалучки Андреј и Младен Младеновић, главни секретар Синода. Епископ Варнава им је опширно причао о својој интернацији.[7] Младеновић је касније, у Савезној комисији за верска питања, испричао како епископ Варнава намерава да посети Амбасаду Сједињених Америчких Држава у Београду и затражи њено ангажовање да се он, као амерички грађанин, врати у Америку.[8]

Патријарх Герман је јула 1964. разговарао са Вељком Мићунови-

1 „Добио сам ових дана два позива из Америчке амбасаде, да дођем, ради добијања мога америчког грађанства. Много ме тамо зову, а чули сте шта се све догодило тамо с нашом Црквом и с Дионисијем. Чуда и покори!“ – Д. Перић, *н. д*, стр. 51.

2 АСин, Записници, Син. бр. 89/зап. 15 од 11. фебруара 1964.

3 Р. Радић, *Епископ* .., стр. 132.

4 АСин, Записници, Син. бр. 14/зап. 45 од 6. марта 1964.

5 С. Б. Јовић, *н. д*, стр. 121-122.

6 Исто, стр. 122-128.

7 АСин, Записници, Син. бр. 1214/зап. 179 од 11. априла 1964.

8 Извештај проте Младена Младеновића о посети епископу Варнави – АЈ, 144, 73-560.

ћем, југословенским амбасадором у Вашингтону, који му је пренео да амерички Конгрес није превише заинтересован за дешавања у Српској православној цркви. Патријарха је посаветовао да би било добро да посети Амбасаду САД и похвали такво држање. Патријарх је Мићуновића обавестио да је о свему разговарао са епископом Варнавом више од четири часа.[1]

Крајем октобра 1964. године, Државни секретаријат за унутрашње послове је поручио Савезној комисији за верска питања појачани надзор над епископом Варнавом не би ли био спречен његов евентуални бег из Југославије. Предлагали су интернацију у манастир Света Тројица код Пљеваља или Пиви. Међутим, епископ Варнава изненада је умро 12. новембра 1964. у манастиру Беочин.[2] Уз сагласност породице и Синода, сахрањен је у истом манастиру. Самом чину присуствовали су чланови Синода, тј. патријарх Герман и епископи тимочки Емилијан, рашко-призренски Павле, бањалучки Андреј и сремски Макарије, шест свештенослужитеља, као и представници Амбасаде Сједињених Америчких Држава у Београду.[3]

Патријарх је 21. децембра 1964. присуствовао парастосу на гробу епископа Варнаве који је служио епископ браничевски Хризостом, а ту су били и епископи рашко-призренски Павле, бањалучки Андреј и викарни Сава.[4]

Емигрантска штампа је тврдила да је епископ Варнава отрован и да је зато сахрањен на брзину у Беочину, иако су постојали планови да његови посмртни остаци буду пренети у Америку и сахрањени у Герију, у месту рођења. Савезна комисија за верска питања је, да би спречила ширење разних гласина о смрти епископа Варнаве, припремила информацију Државном секретаријату за иностране послове како би је проследило дипломатско-конзуларним представништвима. По тој информацији, епископ Варнава је умро услед инфаркта срца.[5]

---

1 Р. Радић, *Епископ* .., стр. 133.

2 АСин, Записници, Син. бр. 3478/зап. 572 од 13. новембра 1964.

„Ексцентричан, често непријатан и директан, без длаке на језику, неуобичајено смео за време у којем је живео, епископ Варнава никада није успео да схвати да његов поглед на свет није једини могући поглед. Велики антикомуниста, монах близак националној опцији српског православља. Сматрао је да је једино отпор по сваку цену излаз за Цркву. Искуства православља у осталим земљама Источне Европе за њега очигледно нису била поучна. Ту је, вероватно, лежала и суштина сукоба са осталим члановима епископата, који су покушавали да у рату тешко оштећену структуру Цркве очувају и поправе у новим приликама и који су много штрчали а епископ Варнава свакако није био пријатан колега. Испраћен је, ипак, уз све почасти.“ – Р. Радић, *Епископ*.., стр. 134.

3 *Гласник*.., 12/1964, стр. 418-419.

4 *Гласник*.., 1/1965, стр. 52.

5 У разговору Моме Марковића, председника Савезне комисије за верска пи-

Б. Василије Костић, епископ жички

Кад је реч о неприликама које су поједини архијереји доживљавали од нових комунистичких власти, индикативна је судбина епископа бањалучког и касније жичког Василија Костића, који је имао великих проблема у обе епархије којима је управљао.[1]

Примера његовог страдања има више, а један је веома карактеристичан.

Комисија за верска питања Скупштине општине Горњи Милановац известила је републичку о догађају који се збио у селу Брезна 3. ок -тобра 1971. Наиме, тога дана епископ Василије се обратио пастви као што се обично чини у сличним приликама. Међутим, његов говор није се допао општинским функционерима, па је од тога направљен случај.

Српска Комисија за верска питања је 22. октобра писала Синоду упозоравајући га да је епископ Василије иступао политички на поменутом скупу, да је износио своје оцене о актуелној ситуацији, говорећи стилом и тоном непримереним једном црквеном великодостојнику. Пре епископовог обраћања, одсвирана је химна Краљевине Југославије. Епископ је говорио о Српству, поменуо славне војсковође из Балканских и Првог светског рата, начинио неколико алузија на савремена збивања, спомињући забрану деци да долазе у цркву и тако даље. Његов говор су државни органи оценили као негативан, па од Синода траже да процени да ли је такво иступање политичког или црквеног карактера.[2]

Синод је расправљао о случају „Брезна“ и одговорио надлежним државним органима 26. октобра. На седницу Синода био је позван и епископ Василије. Осим њега и чланова Синода, у расправи је учествовао и епископ бачки Никанор који се том приликом затекао у Патријаршији. Закључено је да је случај преувеличан и да му није требало придавати толику пажњу. Епископ није говорио у порти већ за трпезом, дневна штампа је објавила још неке нетачности, па је створена забуна и епископовом обраћању вернима.[3]

тања и патријарха Германа крајем 1964, гост је саговорнику казао како је, са члановима Синода, био на погребу епископа Варнаве и да је разговарао са његовим стрицем. Он је патријарху говорио о последњим часовима живота: тога дана епископ је одвезао својим аутомобилом стрица код зубног лекара и у повратку се пожалио да му није добро. Када су сели за ручак, епископу је позлило па су одмах позвали лекаре. Они су покушали да укажу помоћ, али било је касно. Обдукција је обављена на захтев епископовог стрица. Лекарска комисија је утврдила да је смрт наступила услед срчаног инфаркта. – АМИП, Па, 1964, 93-2-450787. Видети и: АСин, Записници, Син. бр. 3546 од 20. новембра 1964.

1 Игњатије Марковић, „Животопис др Василија Костића, епископа бањалучког и жичког“, *Наша прошлост*, бр. 11, Краљево 2011, стр. 171-186.

2 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. 07 бр. 08-139 од 22. октобра 1971, Синоду – АС, 21, 137.

3 Писмо Синода, Син. бр. 3295/зап. 675 од 26. октобра 1971, српској Коми-

По добијању одговора од Синода, Комисија за верска питања је о том случају и реакцијама 11. новембра 1971. известила републичко Извршно веће. После препричавања писма Синоду и његовог одговора, закључено је да се одговор може сматрати задовољавајућим, али да би, ипак, требало поводом свега скренути пажњу патријарху Герману. У писму је даље наведено да је о случају разговарано и са другим архијерејима и неким утицајним свештеницима и да готово сви они осуђују иступање епископа Василија. Тако је, на пример, епископ шабачко-ваљевски Јован казао да га чуди начин обраћања епископа Василија тим пре што је његова изјава на једном радију у Америци била веома позитивна интонирана. Епископ Валеријан је критиковао говор епископа Василија али је истовремено молио и за опроштај. Прота Веселин Петровић из Новог Сада, секретар Епархијског управног одбора Епархије бачке и председник Савеза епархијских удружења православних свештеника Србије, сматрао је да је иступање епископа нанело штету Цркви.

Поменути разговори су послужили за састављање белешке о епископу: „О епископу Василију постоји мишљење код других епископа СПЦ да има низ карактерних слабости. Уз све то, у његовом писању и говорима често избија екстремност. Такође је најверније следбеник Николаја Велимировића. У Сабору СПЦ запажена је његова активност и утицај.“ На крају писма је закључено да треба наставити разговоре са патријархом, епископима и свештеницима како би се диференцијација спровела до краја.[1]

Сабор је на свом заседању маја 1972. расправљао о том случају као једној од тема дневног реда. Синод је о расправи на Сабору објавио саопштење у коме су наведене следеће чињенице: епископ је дошао у Брезну 3. октобра како би освештао нови храм. Пре уласка у храм, у порти му је пришла група родитеља и пожалила се на школске власти које забрањују деци да присуствују тој свечаности. Епископ је у својој здравици, најпре у порти, а потом и за време ручка, осудио тај незаконити поступак. Штампа је догађај преувеличала и нетачно га приказала, стављајући у уста епископу речи које није изговорио. Против епископа била је поднета кривична пријава општинском судији за прекршаје, који га је решењем од 27. априла казнио са 30 дана затвора. То решење је епископу уручено тек 6. маја иако су о томе још 29. априла известиле дневне новине, што је имало одјека у иностраној штампи. Сабор је изразио своје очекивање да ће решење судије за прекршаје бити укинуто.[2]

сији за верска питања – АС, 21, 137.

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. 07 бр. 08-139 од 11. новембра 1971, републичком Извршном већу – АС, 21, 137.

2 *Гласник*.., 5/1972, стр. 114. Епископ Василије је боравио у затвору од 27 .јуна до 26. јула 1972. године – Игњатије Марковић, *н.д*, стр. 181.

В. Фирмилијан Оцокољић, епископ средњезападноамерички

У пролеће 1967. године епископ средњезападноамерички Фирмилијан посетио је Југославију. Та је посета била врло будно праћена и по епископовом повратку у Америку састављена је поверљива информација која је прослеђена Државном секретаријату за иностране послове, а он је упутио Амбасади у Вашингтону. Према тој информацији, епископ је од 20. маја до 25. јуна 1967. године боравио у Југославији, и присуствовао је Сабору. „То је први пут после Другог светског рата да је неки од српских епископа из САД и Канаде дошао у Југославију и учествовао у раду неког црквеног форума СПЦ.“ После рашчињења епископа Дионисија, поделом Епархије америчко-канадске на три нове и избором епископа у новоформираним епархијама, прилике у дијаспори су се унеколико промениле, па су напади на Патријаршију и Југославију губили на интензитету. Ипак, због притиска политичке емиграције, а донекле и због личног става, нови епископи нису били спремни да дођу у Југославију, да се одазову позивима патријарха да узму учешћа у раду Сабора. „Након консултовања са тамошњим свештеницима и верницима, присталицама јединства са СПЦ, епископ Фирмилијан је дошао да учествује у раду Арх. сабора СПЦ. Руководство СПЦ је приредило врло леп дочек епископу Фирмилијану. У паузама заседања Сабора, Синод СПЦ је организовао излете, тако да је Фирмилијан у то време посетио више црквених објеката како по Београду тако и на територији Србије. Учествовао је у више богослужења и држао краће беседе, које су биле позитивне. По завршетку Сабора, који је трајао десетак дана, посетио је своју родбину на терену Т. Ужица, више културно-историјских споменика на територији Србије, а затим је са епископом далматинским Стефаном обишао епархију далматинску. И тамо је обављао богослужења и држао беседе, чије су садржине такође биле позитивне.“

Епископ је у разговорима са неколико епископа и свештеника изнео да је позитивно изненађен стањем и приликама које је затекао у Цркви, као и оним што је чуо на седницама Сабора и у шта се лично уверио обилазећи неке крајеве, држећи богослужења, ступајући у контакт са народом и вернима. Изразио се негативно против емиграције.

„За време боравка у нашој земљи епископ Фирмилијан је избегао сваки контакт са претставницима власти у нашој земљи. Било је уобичајено да Савезна комисија за верска питања након завршетка рада Сабора приреди пријем за чланове Сабора, што ове године није био случај, пошто је Патријарх предложио да се за ову годину тако не поступи, вероватно под утицајем епископа Фирмилијана, који, да се не би замерио америчким властима, није желео да ступи у контакт са државним властима у нашој земљи ни у каквим приликама.“

Епископ Фирмилијан је са патријархом и другим архијерејима

разговарао о наставку градње Храма Светог Саве на Врачару у Београду и пренео жељу Срба из Америке да финансијски помогну тај пројекат. Поменуо је да би се за прво време могло обезбедити око милион долара. У информацији државним органима још се наводи да архијереји потенцирају градњу тог објекта под утицајем епископа Фирмилијана.

У једном ужем друштву епископ је рекао да је стрепео да ће одмах по доласку у Београд бити ухапшен. Поменуо је да се на путу за Југославију задржао два дана у Лондону код проте Милоја Николића, архијерејског заменика за Енглеску. Могуће је и да га је прота том приликом одговарао од пута за Београд.[1]

Крајем 1967. године Савезна комисија за верска питања саставила је извештај о епископу Фирмилијану. У њему је закључено да је за збивања у Српској православној цркви, а радило се конкретно о одбијању признавања самопроглашене аутокефалности Македонске православне цркве, крива емиграција која је, шаљући новац појединим епископима, утицала на њихова иступања на Сабору и у другим приликама. „Везе са емиграцијом одржавају се преко личности које легално путују у иностранство, или отуда долазе у земљу. Примера ради наводим само посету епископа из Чикага, Фирмилијана Оцокољића (у Чикагу од 1939. године). Оцокољић ниједном није дошао у Југославију од 1939. године. Први пут долази да учествује у раду Сабора СПЦ који решава о аутокефалности МПЦ и остаје пуна два месеца. Ни са једним органом власти није дошао у додир. Дао је најпохвалније изјаве о држању и раду патријарха Германа. Одмах по његовом повратку у Америку Петар Карађорђевић (са којим је Оцокољић у веома блиским односима) мења свој став у питању рашчињеног Дионисија и даје пуну подршку Герману, како по питању аутокефалности тако и у читавом његовом раду, наводећи да је све до тада био погрешно обавештаван. Ова коинциденција тешко да може бити случајна.“[2]

Савезна комисија за верска питања саставила је октобра 1967. предлог о томе шта би даље требало предузимати, констатујући да се мора радити на стварању чвршћих веза матице са дијаспором. Оцењено је да су узајамне посете биле корисне. „Међу интересантније посете свакако је долазак епископа Српске православне цркве Фирмилијана из Чикага, са једном делегацијом која је тражила од Сабора Српске православне цркве да се за САД изабере један епископ из Југославије, што раније никада није био случај. На основу таквог захтева дошло је до избора викарног епископа Саве Вуковића из Београда, за епископа источноамеричке и канадске епархије. Исто тако ово је био први случај после рата

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 300 од 25. јуна 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 156-11-426946.

2 Белешка Мила Јовићевића, председника Савезне комисије за верска питања – АЈ, 144, 137.

да неки од епископа Српске православне цркве из САД дође на заседање Сабора Српске православне цркве. Позитивне изјаве о слободи деловања Српске православне цркве у земљи, које је епископ Фирмилијан дао по доласку у САД, имале су дејства на даље раслојавање политичке емиграције и њеног дистанцирања од бившег епископа Дионисија."[1]

Г. Павле Стојчевић, епископ рашко-призренски

Косовскометохијска Комисија за верска питања саставила је 1978. извештај о верским приликама у покрајини и доставила га надлежним органима. Према том извештају, односи органа власти и свештенослужитеља Српске православне цркве у јужној српској покрајини су добри. „На челу ове верске заједнице, која такође није организована на нивоу Покрајине, па ни на нивоу Републике, налази се рашко-призренски владика Павле Стојчевић, који је познат као доста екстреман. Он иначе спада у групу екстремних и конзервативних владика у земљи који се отворено супроставио аутокефалности Македонске православне цркве, јер сматра да она по канонима нема на то право. Посебно треба истаћи да је владика Павле доста склон да у својим извештајима, које сваке године доставља Синоду у Београду, нереално приказује стање односа на Косову, да раде под отежаним условима, да се на њих врши притисак итд. У вези са овим, треба рећи да владика Павле није сам, јер има истомишљеника (мањи број) међу неким калуђерима и свештеницима. Међутим, позитивно је то да већина свештеника, посебно чланова Удружења, реално оцењује стање односа и истичу да у својим парохијама немају никаквих проблема, што, како сами истичу, зависи од самих њих, односно њиховог рада и понашања на терену."[2]

1 Писмо Савезног извршног већа, Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

2 Елаборат косовскометохијске Комисије за односе са верским заједницама „Стање и актуелни проблеми у односима између државних органа и верских заједница у САП Косово", из септембра 1978. године – АС, 21, 159.

3.5. Свештенослужитељи

3.5.1а. Монаси

Монашење обављају архијереји или игумани, никако мирски свештеници. Монаше се пунолетне особе која су провеле извесно време у манастиру, по неписаном правилу најмање три године, као искушеници. Кандидати у обреду монашења полажу три завета: безбрачности, послушности и сиромаштва. Завети су доживотни.

Монашење женске особе обавља искључиво епископ.

Постриг се обавља искључиво у манастиру. За полагање било ког пострига обавезно је присуство кума, а то је обично духовник лица које пролази постриг.

Постоји неколико степена монашког завета: постриг расофора, мала и велика схимна.

Монах не сме бити кум ни на крштењу, нити на венчању.

До губитка монашког чина долази због гажења завета и тада се монах разрешава положених завета. Нешто компликованије је одузимање чина монаху који има и свештени чин.

Манастири су подељени на мушке и женске, по канонима не сме бити мешовитих. Дужност духовника у женском манастиру обавља старији свештеномонах кога одреди надлежни епископ.

Епископ даје дозволу за подизање новог манастира.

***

Патријарх Герман је, као надлежни епархијски архијереј, у манастиру Ваведење у Београду замонашио искушеницу Радмилу Остојић давши јој име Јована. Монахиња Јована умрла је исте године у манастиру.[1]

Неки монаси су постајали лаици одлуком надлежних органа Цркве, а неки својом вољом. Монаштво и свештенички позив напустили су, осим осталих, професор Леонтије Павловић, професор Кирило Врга, сликар Никодим Бркић и тако даље. Игуман Платон Милојевић је 1963. године постао кустос у Саборној цркви у Београду.[2] Услед таквих окол-

1 *Гласник*.., 2/1966, стр. 46.

2 Тихомир Пантић, *Две деценије под комунизмом*, Чикаго 1965, стр. 102 (у даљем тексту: Т. Пантић, *н. д*,). Занимљив је случај јеромонаха Јосифа Ћирића: као монах је ступио у ванбрачну везу у којој је добио кћерку. Лишен је монашког чина и 26.

ности поједини манастири су замирали и пропадали.

По тврђењу једног београдског свештеника, монахиње се нису претерано бавиле каритативним радом. Патријарх Герман је, наводно, у разговору са једним свештеником, поводом жеље старије лекарке да се замонаши и обучава монахиње за медицинску помоћ и негу, казао да је то немогуће, јер оне све могу и хоће да раде, али само не би те послове! О томе сведочи следећи пример једног старог проте који се разболео. Како је био без породице, пожелео је да о њему брину у манастиру Ваведење у Београду: стално буњење монахиња због наметнуте бриге прекратила је протина смрт.[1]

***

Синод је, у неким случајевима, био приморан да интервенише. Тако је јеромонах Дионисије, сабрат манастира Света Богородица у Високој Ржани код Пирота, Епархија нишка, кажњен од судије за прекршаје са десет дана затвора због тога што је држао молитвени скуп код храма без дозволе надлежног државног органа власти. Јеромонах се жалио епископу, епископ је о томе обавестио Синод, који се 10. јула 1959. обратио српској Комисији за верска питања тражећи интервенцију.[2]

3.5.1б. Парохијски свештеници

По завршетку школе богослова је очекивало рукополагање у нижи чин ђакона, а потом у виши, за јереја. Међутим, тај процес је често окончаван на средини.

Заклетва представља део ритуала произвођења личности способне и достојне за свештенослужитеља Цркве. Садржај заклетве се мењао, па је данас тешко утврдити какав је тачно текст изговаран на, пример, пре педесет година, у времену када је започело архипастирство патријарха Германа. У црквеној периодици ипак се може наћи неколико заклетви свештенослужитеља које су положили својим епископима приликом произвођења у чин ђакона.[3]

Епископ бачки Никанор прописао је текст заклетве: „Својим пот-

---

априла 1938. преведен у ред световњака. Како је, због недостатка свештеника, служио дуго година као парохијски свештеник, желео је да се пензионише. Црквене власти су објасниле државним да никада нису уплаћивале пензионо осигурање за монахе па он нема услова за пензију. Стога је Јосиф молио Тодора Вујасиновића, високог државног и партијског функционера, иначе несвршеног богослова, за помоћ – АЈ, 144, 4-84.

1 Т. Пантић, *н. д*, стр. 102.

2 Писмо Синода, Син. бр. 1859/зап. 406 од 10. јула 1959, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 153.

3 Вељко Ђурић Мишина, „Заклетва једног свештенослужитеља“, *Свети кнез Лазар*, 1-2 (61-62), Призрен/Грачаница 2008, стр. 63-65.

писом се обавезујем и изјављујем да ћу у своме свештеничко-пастирском раду у парохији и црквеној општини поштовати епископални карактер Српске православне цркве, спроводити и чврсто се држати канонских и уставних прописа, извршавати све одлуке виших црквених власти уз примену свих одредаба позитивног законодавства Српске православне цркве, строго чувати тајност поверљивих аката, савесно вршити сва општа и посебна богослужења, а својим административним и материјалним обавезама у датим условима одговорити. Узимам на знање да сваки прекршај дате обавезе повлачи казну суспензије из службе са правом да у року од 30 дана после достављеног посебног Решења црквеног суда обезбедим себи пријем у другу Епархију.“[1]

Архијереји Српске православне цркве никада нису сачинили потпунији извештај о разлозима одустајања свршених богослова од даљег професионалног ангажовања у Цркви. Постоје неколико забелешки о томе из других извора.

Викарни епископ моравички Сава Вуковић и проте Милутин Петровић, ректор Богословије у Сремским Карловцима и Веселин Петровић, председник српског Савеза удружења православног свештенства, дошли су 17. новембра 1966. у вилу Секретаријата за унутрашње послове у Чортановцима, где су их дочекали Коста Гуцоња, председник војвођанске Комисије за верска питања, и Милош Лисулов, саветник покрајинског Секретаријата за унутрашње послове. Епископ је причао о својој посети Немачкој, Аустрији и Мађарској. Веселин Петровић је говорио о малобројности свештеника и навео да су мали приходи основни разлог опредељења свршених богослова за световни позив. „У разговору су изнели да имају случајева да се девојке не желе удавати за будуће свештенике, а Веселин Петровић је изнео да је у Бачкој било два случаја да су се девојке пред саму удају предомислиле и уместо за будућег свештеника, удале су се за друге људе, јер поред осталог виде бољу перспективу у таквом браку. У даљем разговору рекоше да у Санџаку и на Космету имају око 50 завршених богослова, од којих само осам хоће да се рукоположе, јер остали због тога што су примања мала не виде довољне услове за егзистенцију.“[2]

***

Српска православна црква, од обнове Патријаршије 1920. године, само је 1924. објавила свој шематизам са потпуним подацима.

У календарима *Црква* за 1976. и 1986. годину објављени су шема-

1 „Текст заклетве коју је епископ бачки Никанор доставио на потпис свима својим подручним свештеницима“ – AJ, 144, 137.

2 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, из новембра 1965, српској Комисији за верска питања. У прилогу је била „Информација о посети Комисији Извршног већа АП Војводине“. – AC, 21, 73.

тизми у скраћеној верзији. Из таквих прегледа могуће је установити број парохијских свештеника и монаха.

Крајем марта 1941. Српска православна црква је имала пет богословија са 930 полазника, а 1963. године две са 370 полазника. Од 1945. до 1960. године богословију је завршило 520 полазника, а за свештенослужитеље рукоположено је само њих 302. Остали су наставили живот ван окриља Цркве. Значи, у том периоду, Црква је годишње добијала у просеку 19 нових свештеника. Тим темпом, уколико би Црква желела да задовољи своје потребе и попуни тек четвртину упражњених парохија (у неким су служили пензионисани свештеници), за то би јој било потребно више од 10 година.

На размеђу архипастирстава патријарха Викентија и Германа 1958. године, просек старости свештеника Српске православне цркве био је око 55 година. У седмој деценији 20. века годишње је умирало просечно око 30 православних свештеника, и толико њих је пензионисано, да би у наредној деценији ти бројеви рапидно нарасли. Мада је број кандидата за богословије сваке године бивао све већи, Црква је имала још један проблем – није могла да их прими на школовање, јер није имала смештајних капацитета и других услова. За разлику од Српске православне цркве, другачија је била ситуација у Римокатоличкој цркви: број ђака који су се школовали у богословијама тих година се изједначио са предратним и показивао тенденцију раста. У том периоду, иако је пропорционано „покривала“ знатно већи број верних, Римокатоличка црква је имала око 35 свештеника и богослова на студијама и на школовању у иностранству, а Српска православна црква само четири.[1]

***

Према подацима српске Комисије за верска питања из годишњег извештаја за 1958, на територији Народне Републике Србије Српска православна црква је имала „патријарха, 10 епископа, 1.424 свештеника, 161 калуђера и 4,623.000 верника“. У Црној Гори је био један митрополит (црногорско-приморски), 50 активних свештеника, 12 монаха, шест монахиња, 14 свештеника у државној служби, 30 пензионисаних свештеника и шест богослова. „Црквених општина готово и не постоји. У њима је парох и понеки члан црквене општине такозвано привремено поверенство. Има их 122.“ У Хрватској је било 158 православних свештеника, три монаха, две монахиње и 29 богослова.

***

1 Елаборат „Нека питања односа са Православном црквом“ Савезне комисије за верска питања –АМИП, Па, 1963, 57-15-443554. Упоредити: „Информација о односима државе и верских заједница“ Генералног секретаријата Председника Републике од 22. јуна 1964. године – АЈ, 836, II-10.

О односу нових комунистичких власти према Српској православној цркви и свештенству говоре трагичне и горке судбине појединих свештенослужитеља после 1945. године: од спречавања обављања свештених радњи, преко протеривања, до убијања, хапшења и робијања.[1]

Према званичним подацима Савезне комисије за верска питања, средином 1958. године у затворима је било 11 православних свештенослужитеља. После одлуке о смањењу казни, 27. јуна, остало их је шесторица у затворима.[2] Један од њих био је и свештеник Сава Банковић. Он је хапшен три пута.[3] Његову судбину „кројили“ су на известан начин и велике светске личности: планирање посете Јосипа Броза Америци (7-10 маја) и Великој Британији (10-11 марта 1978. године) и долазак Маргарет Тачер, председнице британске владе, у Београд, одразили су се и на политичке слободе и ослобађање појединих политичких затвореника. Иностранн фактори, поборници људских права, посебно су били заинтересовани за судбину одређене шесторице заточеника, међу којима је био и свештеник Сава Банковић.[4]

***

Било би веома тешко саставити списак свештенослужитеља који су од краја Другог светског рата напустили службу у Цркви. Одређени број свештеника се без сумња на тај корак одлучио под притиском државне власти, јер су били свесни свих последица у случају противљења. Црквена штампа о томе није детаљније извештавала или би тек ту и тамо осванула само штури запис, на пример, да је Урош Бурић, парох глоговичко-лучки, Архијерејско намесништво борско, Епархија тимочка, поднео 1959. молбу оставку на свештеничку службу.[5]

Поједини свештеници Српске православне цркве су се, поред тога, из различитих разлога одлучивали да напусте Југославију, и потраже парохијску службу негде у Западној Европи или Америци. Прва станица им је углавном била Трст. Више њих се уз помоћ Драгољуба Вурдеље, председника Црквено-школске општине у Трсту, упутило код рашчињеног епископа америчко-канадског Дионисија да ступе у парохијску слу-

1 Највише су страдали свештеници на територији Епархије бањалучке – Драган Шуњур, *Бањалучка епархија за време епископа др Василија Костића 1947-1961*, Бања Лука 2009.

2 „Свештеници на издржавању казне, стање 27. јуна 1958“ – АЈ, 144, 136.

3 *Аутобиографија Саве Банковића протојереја-ставрофора*, Чикаго 2007; Видети и: Милан Л. Рајић, *Српски пакао у комунистичкој Југославији*, Чикаго/САД, 1975, стр. 68-70; Жарко Гавриловић, „Протојерej-ставрофор Сава Банковић (1905-1997)“, *Хришћанска мисао*, 4-8/1997, стр. 61.

4 Срђан Цветковић, „Прилог проучавању амнестија и аболиција политичких осуђеника у Југославији 1944-1980“, *Архив – часопис Архива Југославије*, бр. 1-2, Београд, 2009, стр. 126. Видети и: С. Банковић, *н. д*.

5 *Гласник*.., 8-9-10/1959, стр. 244.

жбу новопроглашене Српске слободне православне цркве.

Одлазак из парохија појединих свештенослужитеља представљао је проблем за надлежне архијереје и патријарха и изазивао будну пажњу Савезне комисије за верска питања. Према евиденцији Савезне комисије за верска питања, током 1963. на Запад су побегли свештеници Радомир Шкаутовић, Андрија Димитријевић[1] (исправно Александар), Александар Ивановић[2], Стоиљко Кајевић[3], Тихомир Панић[4] (исправно Пантић), Гвозден Петровић[5], Стоил Стевановић и игуманија Евпраксија; током 1964. Александар Раденковић и цивили (вероватно свршени, а нерукоположени богослови или теолози) Живко Кајевић[6] и Реља Рацић[7]; и 1965. Војин Ђорђевић, Милан Милојевић, Ђорђе Радовић[8], Живан Стефановић[9] и Миодраг Глишић, монаси Станко – Гаврило Рашковић и Милан – Хризостом Столић[10], и богослови Звонко Которчевић[11] и Михаило Оташевић.[12]

Са територије Епархије славонске у 1967. отишли су Владимир Дејановић, из Кукуњеваца код Пакраца, и Драгољуб Ђорђевић из Раића код Новске.[13]

У првој половини 1968. одбегли су: Јосиф Кошевић[14] из Бенковца, Јанко Трбовић[15] из Церања код Бенковца, оба из Епархије далматинске,

1 Касније био у Америци – Станимир Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци 1941 - 1991,* Београд 1997, стр. 504.

2 Исто, стр. 505.

3 Исто, стр. 505.

4 Исто, стр. 509.

5 Исто, стр. 509.

6 Исто, стр. 505.

7 Касније био у Немачкој – Станимир Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Западној Европи,* Београд 2002, стр. 402.

8 Служио у Белгији 1968. године у Српској слободној православној цркви. Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 487/68 од 6. маја 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 110.

9 Касније био у Америци – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 511.

10 Боравио у манастиру Хиландар.

11 Касније рукоположен у Америци – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 506.

12 Информација Савезне комисије за верска питања „Свештеничка емиграција СПЦ и МПЦ“, из децембра 1965. године – АС, 21, 76.

13 Ови свештеници не помињу се у књигама Станимира Спасовића.

14 Касније био у Америци – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 506. Епископ далматински Стефан лишио га је свештеничког чина – *Гласник*.., 7/1968, стр. 134.

15 Касније био у Америци – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 511. Епископ далматински Стефан лишио га је свештеничког чина –

Ђорђе Миленковић из Беденика код Бјеловара, Митрополија загребачка, и Милош Савић из Брлога у Лици, Епархија горњокарловачка. „Сви ови свећеници отишли легално са редовним путним исправама, али без одобрења и знања епископа. До сада ни један од епископа није покренуо поступак против ових свећеника због самовољног напуштања свећеничке дужности и останка у иностранству.“[1]

Информације о свештеницима који су у Трсту изнео је у хрватској Комисији за вјерска питања прота Лазар Радовановић, парох у Ријеци: „Према мишљењу Лазе Радовановића свећеника из Ријеке, Јосип(ф) Кошевић који је добио двособан стан и ауто у Трсту од Вурдеље, има задатак да се повезује са млађим свећеницима из земље, а нарочито када долазе у Трст да их обрађује за останак у иностранству“.[2]

Одлазак из свештеничке сужбе повлачио је одговарајући црквеносудски поступак који се најчешће завршавао рашчињењем. У неколико случајева су свештеници избегли из Југославије, а потом рашчињени, у међувремену постали клирици Српске слободне православне цркве.[3]

***

Одлазак из Југославије свештеника и студената теологије и њихов боравак у некој другој држави будно је праћен и од државних органа, што се види, поред осталог, и из писма Амбасаде из Москве из јула 1964. године упућеног Савезној комисији за верска питања. У њему се наводи да се у Московској духовној академији, као стипендиста Руске патријаршије, на последипломским студијама налази свештеник Аврам Васић, парох у Варни код Шапца, Епархија шабачко-ваљевска. Поменути свештеник је долазио у Амбасаду, где је исказао лојалност и спремност на сарадњу. „Није фанатично религиозан. Наше је мишљење да је стекао извесна запажања о руској цркви, проблему религије и антирелигиозне пропаганде у СССР, која би, иако једнострана, могла да вас интересују.“[4]

***

Гласник.., 7/1968, стр. 134.

1 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-203/1-1968. од 12. јула 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 114. Видети и: Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-123/2-1968. од 23. јула 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Службена биљешка о посјети пароха Лазе Радовановића, који је учинио 1. V 1968. г“ – АЈ, 144, 110.

2 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-203/1-1968. од 12. јула 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 114.

3 О казнама свештеника видети у: Д. Перић, *Црквено право*, стр. 89-91 и 101-103.

4 Писмо Миливоја Максића, саветника за штампу и културу југословенске Амбасаде у Москви, Пов. бр. 352 од 14. јула 1964, Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па, 1964, 202-6-432302.

Слабо материјално стање је проту Миливоја Мандића, пароха у Рогатици, секретара Епархијског удружења православног свештенства Митрополије добробосанске, натерало да се 10. октобра 1969. писмом обрати босанскохерцеговачкој Комисији за вјерска питања с молбом за помоћ око набавке девиза за пут у Аустралију, где му живи рођени брат, некадашњи официр Југословенске краљевске војске, ратни заробљеник. Прота је навео да су му оца убили четници из јединице мајора Душана Радовића званог Кондор, док му је други брат погинуо као заменик комесара Рачанског партизанског одреда у борби против Немаца. Молба је прослеђена 19. новембра Савезној комисији за верска питања, са препоруком да се проти изађе у сусрет, јер би се посредством тог свештеника могло више дознати о збивањима у емиграцији. Међутим, одговор је био кратак: молба је одбијена, девиза нема.[1]

Кад би неки свештенослужитељ доспео у неприлику или био повређен на неки посебан начин, он би о томе обавестио надлежног архијереја, а овај би о немилом случају известио Синод. Потом би се Синод (или патријарх) обратио републичкој или Савезној комисији за верска питања. Обраћање Синода било је схватано као молба државним органима за помоћ.

Свештеник Михаило Арнаут, привремени парох у Доњем Будачком, Епархија горњокарловачка, имао је неприлике на војној вежби у касарну у Карловцу у периоду 10-18. октобар 1969. године зато што је дошао са брадом. Свештеник је о свему обавестио епископа горњокарловачког Симеона, епископ 3. новембра Синод, а Синод 12. новембра Савезну комисију за верска питања. Епископ је, између осталог, написао и следеће: „Поступак према свештенику, који је, као врло интелигентан и фини човек уживао општи углед у својој јединици, визави пошт ене браде из моде, озлоједио је све резервисте и случај се озбиљно коментарисао. Овај случај се и данас коментарише међу свештеницима, па чак и верницима поверене нам Епархије. Обријани свештеник проповедао је обријан у својој цркви на храмовној слави 14. октобра ове године, па се свако згранут питао, ко је обријао њиховог свештеника.“[2]

Савезна комисија за верска питања је проследила 3. фебруара 1970. писмо Синода Државном секретаријату за народну одбрану.[3]

1 Писмо свештеника Миливоја Мандића, од 7. октобра 1969, босанскохерцеговачкој Комисији за вјерска питања; Писмо босанскохерцеговачке Комисије за вјерска питања, Бр. 310/1-69 од 19. новембра, Савезној комисији за верска питања; Одговор Савезне комисије за верска питања, Бр. 395 од 2. децембра, босанскохерцеговачкој Комисији за вјерска питања – AJ, 144, 122-706.

2 Писмо епископа горњокарловачког Симеона, Е. Бр. 803 од 3. новембра 1969, Светом архијерејском синоду Српске православне цркве – AJ, 144, 122-706; Писмо Синода, Син. бр. 4851 од 12. новембра 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 122-706.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 383 од 3. фебруара 1970, Др-

После два месеца Државни секретаријат за народну одбрану је одговорио наводећи да је наређење свештенику да обрије браду у складу са прописом Југословенске народне армије који гласи: „Војна лица морају увек бити обријана и подшишана. Ношење дуге косе је забрањено.“ У наставку је уследило објашњење да то правило важи како за активна војна лица тако и за и војнике који су позвани на служење војног рока или војну вежбу.[1] Савезна комисија за верска питања одговорила је Синоду, па је проблем, што се ње тиче, окончан. Али није разрешен, јер су православни свештеници и даље позивани на војне вежбе и били принуђивани да се бријују у касарнама.

***

Ратко Јелић, председник хрватског Савеза удружења православних свештеника, није уважавао епископа далматинског Стефана. Нетрпељивост се исказивала разним поводима и у различитим приликама, а информације о томе стизале су до Савезне комисије за верска питања у виду захтева за интервенцију код патријарха Германа ради премештања „неподобног“ архијереја у другу епархију. Када су напади учестали, и епископ Стефан затражио је пријем у Савезној комисији за верска питања, где је 24. фебруара 1970. разговарао са председником Милом Јовићевићем.

Епископ је најпре испричао домаћину о проблемима око добијања дозволе за храм Светог Саве у Сплиту, затим о изградњи храма у Каштелима код Сплита. Потом је говорио о личним проблемима који га муче а проистичу из нетрпељивост проте Ратка Јелића. Јовићевић је препоручио епископу да о тим питањима разговара са Златком Фридом, председником хрватске Комисије за вјерска питања.[2]

Састанак хрватске Комисије за вјерска питања 24. јуна 1970. био је посвећен напетој ситуацији у Епархији далматинској. Према службеном материјалу, основни разлог представљају затегнути односи епископа и једног броја свештеника. Епископ је, наиме, по тим наводима желео да они чине оно што и римокатолички свештеници, али његови то нису хтели пошто им такав стил рада не одговара, „јер на то нису навикли, а често му нису ни дорасли. Осим тога понекад се кроз такав рад, да би био атрактивнији и не увијек само зато, провлачи нота претјераног национализма или се на том национализму инсистира ради оживљавања ста-

жавном секретаријату за народну одбрану – AJ, 144, 122-706.

1 Писмо Државног секретаријата за народну одбрану, Бр. 312-3 од 6. априла 1970, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 122-706.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 37 од 6. марта 1970, свим републичким комисијама за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезна комисије за верска питања Мила Јовићевића са епископом далматинским Стефаном, обављеном 24. II 1970. године“. – AJ, 144, 124.

ре функције цркве као чувара српства, што свећеници у већини случајева не прихваћају.“ До сукоба је дошло после одлуке епископа Стефана да премести поједине свештенике са једне на другу парохију објашњавајући да то чини због лоше организоване веронауке, нередовности на служби у храму, необављању свештених радњи и неиспуњавању уобичајене финансијске обавезе према епископу. Кажњени свештеник Ратко Доброта је затражио помоћ од Ратка Јелића, иначе рођака.

„Јелић је на то отишао код епископа, приговорио му због неких шовинистичких испада на подручју његове епархије које је он као епископ требао спријечити (пјевање великосрпске пјесме за вријеме богослужења у Сплиту, покушај прославе либерије), скренуо му пажњу на то да се прича како је за вријеме недавног боравка у САД служио за Дражу Михаиловића, како је у Енглеској виђен у друштву попа Ђујића итд., затим како се прича да је својим понашањем скривио смрт једног од свећеника итд., те на концу како је нетактично поступио с протом Ратком Добротом поставивши на његову парохију другог свећеника због чега му предлаже стварну подјелу парохије и сл. Епископ се оградио од изнешених примједби на његово понашање и обећао да ће уредити ствар са Добротом.“

Случај је био предмет расправе на седници Управног одбора Савеза удружења православног свештенства Хрватске марта 1970. године. Сви су присутни једногласно осудили епископов поступак и о томе га известили дописом изразивши жељу да проблем буде решен на адекватан начин и да се ситуација смири.

Априла 1970. у Епархијском двору у Шибенику одржан је састанак свих свештеника Епархије далматинске. Расправљало се о писму архијерејског заменика проте Јакова Мандића које је он упутио Ратку Јелићу. У том писму Јелић је назначен као узрочник лоше ситуације у Епархији далматинској, па га је прота Мандић позвао да се убудуће не меша у послове те епархије. Јелић је одговорио да он по функцији мора да реагује у појединим ситуацијама ради заштите интереса једног од чланова свештеничког удружења, и потом оптужио епископа као највећег кривца у конкретном случају.

Епископ Стефан је због тог проблема најпре био позван на разговор у Савезној комисији за верска питања, а потом и у хрватској. Он је сву кривицу пребацио на Ратка Јелића, тврдећи да посећује свештенике и хушка их против надлежног епископа, то јест њега.

Како су се свештеници листом сврстали на страну епископа, хрватска Комисије за вјерска питања је интервенисала код руководства свештеничког удружења Епархије далматинске, то јест код Јакова Мандића, председника и Петра Олујића, секретара. После констатације да је ситуација ровита (прота Доброта је повео с епископом судски спор на општинском суду у Шибенику око испражњења парохијског стана, због

одбијања да преда црквене печате новом пароху, због клевете итд.) и опасност од даљњег увлачења свештеничког Удружења у спор, договорено је да се проблем решава на седници Главног одбора Савеза удружења православних свештеника Хрватске и да једна званична делегација Удружења посети епископа и у непосредном контакту с њим покуша наћи неко задовољавајуће решење.[1]

Проблем (непослушности) свештеника Ратка Доброте није разрешен ни после тог разговора. Он је најпре стављен под забрану свештенодејства, а почетком јесени је оптужен за саучесништво у провали храмова и епархијске ризнице.[2]

3.5.2. Савез удружења православних свештеника

Удружење православних свештеника формирано је у Краљевини Србији 20. августа/1. септембра 1889. године, после оставке краља Милана Обреновића и враћања митрополита Михаила Јовановића на трон, са кога је био протеран због одбијања да краљу одобри развод. Управо је таква митрополитова судбина и била повод рађању иницијативе за стварање сталешке организације која би могла да буде ослонац Цркве у њеним односима са световном влашћу. У Црној Гори од 1900. оснивана су свештеничка удружења по нахијама, а у Босни и Херцеговини од 1910. године.

У Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца свештеничко удружење је створено већ 21. августа 1919. године. Оснивачкој скупштини тог удружења присуствовао је и митрополит Димитрије Павловић, потоњи патријарх српски. Оснивачка скупштина монашког удружења одржана је 29-30. априла 1921. године.[3]

Свештеничко удружење у Краљевини Србији деловало је у сагласју са врхом Цркве, али је другачија ситуација била у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца односно Југославији у периоду 1918-1941. године.

У току Другог светског рата у Краљевини Југославији, свештенослужитеље оба реда су, свако на свој начин, покушавали да инструментализују влада Милана Недића. комунисти односно партизани (Народноослободилачка војска Југославије), покрет пуковника, а касније генерала Драгољуба Драже Михаиловића (Југословенска војска у отаџбини

1 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-101/1-1970 од 18. јуна 1970, Милу Јовићевићу. У прилогу су дневни ред и материјали – AJ, 144, 126.

2 Писмо Синода, Син. бр. 4145/зап. 838 од 18. децембра 1970, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 393/2 од 8. јануара 1971, хрватској Комисији за вјерска питања – AJ, 144, 130. Више чињеница о овом случају видети у поглављу о провалама у храмове.

3 Прота Тихомир Танасијевић, „Живот и рад свештеничког удружења“, *Удружење православног свештенства Југославије 1889-1969*, Београд 1969, стр. 19-81.

односно Равногорски покрет), „Збораши“ Димитрија Љотића, војвода Коста Миловановић Пећанац.[1]

После рата, комунистичка власт је, из више разлога, иницирала обнављање рада свештеничких удружења. Између осталог, и због тога што је веровала да ће удружење моћи да искористи као средство за остваривање својих циљева против више јерархије Цркве.[2]

Идеја о стварању свештеночког удружења после Другог светског рата поникла је најпре у Црној Гори и реализована је 14-15. јуна 1945. у Никшићу. Потом су удружења организована и у другим републикама.

У Југославији је тако свака епархија имала епархијско удружење православног свештенства. Епархијска удружења у једној републици сачињавала су Савез епархијских удружења те републике, а републички савези – Главни савез удружења православних свештеника.

На челу удружења у Хрватској дуго година био је Ратко Јелић, у Босни и Херцеговини Крстан Бијељац, комунистички активисти још из ратних времена. На челу савезне организације налазио се прота Милан Д. Смиљанић. Он је, међутим, после великих расправа о односу према архијерејима 1965/66. године смењен. По његовом смењивању, неки свештеници су предлагали гашење удружења. На инсистирање државне власти, такве иницијативе су одбачене.

Скупштине удружења су одржаване једном годишње и на њима се разговарало о сталешким проблемима. (Одржавање скупштине било је најављивано у републичким и Савезној комисији за верска питања, која је обично узвраћала поздравним телеграмима.[3])

Према замисли представника режима, Савез удружења православног свештенства је требало да буде сталешко друштво првенствено посвећено решавању проблема који се јављају у обављању професије. Нека од тих питања захтевала су и интервенције државних органа. Реч је, пре свега, о опорезивању свештеника, социјалној заштити свештеника и чланова њихових породица, праву на годишњи одмор, коришћењу извесних привилегија на путовањима итд. Држава је преко свештеничких удружења нудила „одушак“ многим „говорљивијим“ свештеницима, предупређујући њихово ангажовање против режима. Истовремено, свештеници су у сталешком удружењу решавали конкретна животна питања, попут месечног додатка на свештенички приход.

---

1 Вељко Ђ. Ђурић, *Голгота Српске православне цркве 1941-1945. године*, Београд 1997.

2 Елаборат „Информација о свештеничким удружењима“ Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 208/а од 21. маја 1968. године – АЈ, 144, 111.

3 Писмо Савеза удружења православног свештенства СР Хрватске, бр. 91/69 од 12. маја 1969, Савезној комисији за верска питања; Телеграм Мила Јовићевића, бр. 167/69 од 26. маја 1969, Савезу удружења православног свештенства СР Хрватске – АЈ, 144, 121.

Делатност свештеничких удружења финансирала је држава, мада су стицала средства и из других извора – већи део прихода од продаје свећа и календара, а мањи, готово занемарљив, од чланарине.

Удружење је имало програм који је дефинисао циљеве: заступање интереса свештенства, чување и спровођење јединства Православне цркве (није, што је, на неки начин индикативно коришћен термин Српска православна црква – *прим. аутора*), рад на религиозном просвећивању верних и културном усавршавању свештеника, рад на неговању народне традиције и моралних начела, чување чистоте вере и сузбијање празноверја и злоупотреба, активно учествовање у раду Социјалистичког савеза радног народа (ССРН) и помагање народу и државним властима на свим пољима изградње земље и културног уздизања народа, уз ангажовање на чувању и неговању тековина Народноослободилачке борбе, националне независности и равноправности, слободе, прокламованог братства и јединства народа, старање о положају и материјалном стању чланова, о материјалном обезбеђењу и збрињавању свештенства, свештеничких удова и сирочади.

***

Чланови Главног одбора Савеза удружења православног свештенства 1965. године били су: Милан Д. Смиљанић, председник, Милан Илић, потпредседник, Борис Станковски, Платон Бузаџић, Ратко Јелић (члан Савеза комуниста), Петар Капичић, Милан Стаменић, Александар Илић, Нестор Поповски, Лазар Гојнић (члан Савеза комуниста), Илија Ћук, Милан Радека, Митар Кажић („Однос према Удружењу има правила и непомирљив је у борби против реакционарног епископата“), Драгољуб Јанковић, Живко Костић, Крстан Бијељац, Милутин Петровић (члан Савеза комуниста), Георгије Ангеловски, Ђорђе Јаношевић („Истицао се у раду Свештеничког удружења у раскринкавању реакционарних епископа“), Алимпије Поповић („По природи врло амбициозан, па као такав понекад и деструктивно дјелује у Удружењу. Склон је компромису са епископима“), Велимир Исаковић („У раду Удружења показао велику несигурност и колебљивост тражећи од свештеника апсолутну покорност епископима“), Миодраг Стаменковић („У последње време показује знаке колебљивости и попуштања пред епископима“) и Љубисав Јовановић (члан Савеза комуниста).[1]

***

Држава је умела да искористи утицај свештеничких удружења у

1 Белешка „Чланови Главног одбора Савеза удружења православног свештенства ФНРЈ“. Састављач је уз свако име навео карактеристику. Судећи по задужењима појединих чланова, текст је (вероватно) настао пред Скупштину 1965. године – АЈ, 144, 137.

многим приликама, на пример, у „дисциплиновању“ архијереја Цркве у реализацији пројекта званог Македонска православна црква, од њеног стварања до проглашења аутокефалности 1967. године. У припреми проглашења аутокефалности Македонске православне цркве, свештеничко удружење се ангажовало по диктату Савезне комисије за верска питања. Они су, наиме, пред Сабор Српске православне цркве 12. септембра 1967. упутили писмо архијерејима захтевајући да се не заоштравају односи са Македонском православном црквом. Епископат је такав захтев схватио као прилог разбијању Цркве.

У датим околностима, Удружење је лутало од ситуације до ситуације и, према мишљењу Савезне комисије за верска питања, правило грешке. Тако је, на пример, у гласилу *Весник* објављена одлука ванредног Сабора Српске православне цркве о самопроглашењу аутокефалности Македонске православне цркве, али не и реакција на њу упућена из Скопља.

Колико је држава уважавала улогу свештеничког удружења сведочи и писмо Савезног извршног већа: „Удружење православних свештеника у СФРЈ, у које је учлањено око 82% православних свештеника (српских и македонских) усмерило је своју активност на решавању сталешких питања, на ширењу братства и јединства и на учешће свештеника у друштвеном животу земље. Посебну активност Удружење је испољило на плану правилног сагледавања суштине спора између Српске православне цркве и Македонске православне цркве, дајући јој допринос да се питање реши у духу оправданог захтева Македонске православне цркве за аутокефалност. Но, у раду Главног савеза удружења од пре неколико година појавиле су се несугласице које су довеле до смењивања проте Милана Д. Смиљанића, са дужности председника Главног савеза, што се негативно одразило на већину чланова Удружења. Смиљанић је уживао ауторитет не само код свештеника, већ и код епископата Српске православне цркве, па је званична Црква његово смењивање примила са нелагодношћу. Код садашњих функционера Главног савеза често пута испољавана је жеља за заоштравањем односа са званичном Црквом ради чега је Савезна комисија за верска питања у више махова интервенисала и утицала на Удружење да свој рад што више усмерава на сталешка питања. Руководство Српске православне цркве је свесно да је после смењивања проте Смиљанића, Удружење у приличној мери изгубило, па користи прилику, нарочито после проглашења аутокефалности Македонске православне цркве, да убеди свештенство да је дошао згодан моменат када треба Главни савез расформирати или пак претворити Удружење у експозитуру Патријаршије. Званично, Српска православна црква ни до данас није признала ово Удружење. Претставници Удружења одржавају редовне контакте са претставницима Комисија за верска питања и по свим важнијим питањима желе да сазнају мишљење органа

власти. Предузете су мере на учвршћивању ове сталешке организације, којој ће бити пружена морална и материјална помоћ.“[1]

Свештеничким удружењима је замерено што се искључиво обраћају надлежним комисијама за верска питања, и не покушавајући да се укључе у рад друштвено-политичких организација као што је Социјалистички савез радног народа.[2]

После велике кризе у свештеничком удружењу настале смењивањем проте Милана Д. Смиљанића, почетком 1968. године, све републичке и покрајинске комисије за верска питања доставиле су Савезној комисији за верска питања своје виђење односа епископата и свештеничких удружења. У дописима је истакнуто да архијереји Српске православне цркве сматрају да свештеничка удружења треба да буде потчињена епископату, па је било наговештаја и да ће их признати под условом да буду организовани по епархијама. Такође, према тим извештајима, епископи мисле да су свештеничка удружења дала себи за право да решавају црквена питања која су у искључивој надлежности епископа и црквених општина. Став више јерархије Српске православне цркве јесте да удружења не могу да делују самостално, већ под будним оком епископа и других црквених органа.

„Држава је заинтересована из више разлога а прије свега што преко њега спроводи одређену политику, нарочито када је у питању ширење и учвршћивање братства и јединства наших народа, правилно васпитање свештеничког подмлатка, раскринкавање реакционарних свештеника и других непријатељских елемената у земљи и иностранству, сузбијање шовинизма и шовинистичких појава, вршење одређеног притиска на поједине екстремне епископе и друге црквене функционере, као и о другим питањима која су од интереса да се црква што више декларише за ново социјалистичко друштвено уређење. Чињеница је да држава данас може а и рјешава сва спорна питања, па често са црквом не можемо ускладити наше ставове, зато смо присиљени да најчешће преко Удружења обезбјеђујемо спровођење наше политике у рјешавању таквих спорних питања.“[3]

После пристизања свих извештаја, Савезна комисија за верска питања је 30. маја 1968. расправљала о удружењима свештеника и то на основу посебно припремљеног елабората. У том документу је указано на чињеницу да је епископат с огорчењем примио оснивање свештеничких удружења, гледајући у њима творевину државне власти оформљену

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967, члановима комисије – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

2 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 132 од 15. маја 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 111.

3 Писмо босанскохерцеговачке Комисије за вјерска питања, Бр. 01-168/1-68 од 11. априла 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 110.

с циљем да ради против интереса Цркве. „Од свог оснивања до данас, Удружење је пролазило кроз разне фазе свог развоја. Од фазе када се енергично морало супростављати реакционарним ставовима неких епископа, раскринкавања непријатељске емиграције, под чијим је утицајем био један део епископа, па до толерантности Удружења од стране званичне Цркве, организационог сређивања Удружења, па до извесне стагнације у раду и пасивизације појединих чланова и губљења перспективе даљег опстанка Удружења, што је карактеристично у последњих неколико година, па најзад до убеђења о даљој потреби постојања и рада Свештеничког удружења без обзира на сада сређене односе са епископатом."

У елаборату је наглашено да Српска православна црква још није признала свештеничко удружење, док је Македонска то учинила и сарађује с њим по свим питањима. Указано је и да се делатност Савеза удружења православних свештеника финансира дотацијама државе, нешто мало од добровољних прилога и чланарине, као и штампањем црквених календара. Издаје свој двонедељних *Весник* у тиражу од 3.000 примерака и часопис *Православна мисао*. Све трошкове подмирује држава.

На крају елабората је закључено да је због односа према епископату Српске православне цркве у Удружењу дошло до отворених размимоилажења и сукоба, што је довело до смењивања председника проте Милана Д. Смиљанића. Смењивање је представљало изненађење и за архијереје. У таквим околностима Савезна комисија за верска питања је, свесна потребе за свештеничким удружењем, закључила да му треба помоћи, кроз реорганизацију, да своју делатност уклопи у Социјалистички савез радног народа (ССРН) и да се што више осамостали у раду.[1]

***

Однос архијереја и свештеника који су у удружењима имали одређене функције или су уживали статус старијих чланова имао је и своје наличје. О томе је свака републичка Комисија за верска питања имала своје виђење, али се она нису превише разликовала.

Позиције старијих свештеника у Удружењу омогућавале су им, наиме, да задрже боље парохије. Уколико би епископ пожелео да на њихово место постави неког другог, они би то издигли на ниво сукоба епископата и Удружења. „Ово је нарочито карактеристично за Херцеговину, а донекле и за Зворничко-тузланску епархију. Нашој Комисији је у свему томе отежан положај вјештим и тенденциозним покушајима да се цијела ствар према јавности прикаже као сукоб црквених функционера и чланова сталешког удружења. Тиме појединци функционери Удружења у очува-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 208/1 од 16. маја 1968, члановима – АЈ, 144, 111.

њу својих свештеничких позиција или, чак, бенефиција, које су стицајем околности уживали и још уживају, настоје придобити за себе органе власти. Сукоб се, наиме, жели приказати као сукоб епископи–Удружење, а није само то. С друге стране и епископи настоје да у својим поступцима добију наклоност органа власти, односно да ствар представе онако како то њима конвенира. Они настоје читав проблем поједноставити и свести то на чисто питање унутарцрквене дисциплине, без икаквих политичких боја. Комисија је пратила и прати сва та збивања унутар Српске православне цркве, и оцијенила је да засад не би било опортуно да се отвореније мијеша у рјешавање тих питања. Оцијењено је да у тим сукобима има много личног и с једне и с друге стране, па би свако мијешање могло наниjети више штете него користи. Истина, наша Комисија није остала сасвим пасивна у том свему. И једнима и другима је отворено речено што нам у томе смета и што нећемо толерисати.“[1]

***

Скупштине епархијских удружења православног свештенства организоване су једном у четири године и углавном су седнице протицале како је било и замишљено. На скупштинама су посебна места била резервисана за представнике комисија за верска питања.

Организатори скупштина слали су и позиве архијерејима да присуствују, али би они само у ретким случајевима послали тек свог изасланика. Тако је скупштини црногорског удружења 17. октобра 1968. године, поред Велизара Перуновића, председника и Боже Мартиновића, секретара републичке Комисије за вјерска питања и Радосава Перовића из Савезне комисије за верска питања, присуствовао и митрополитов изасланик. Он је, када је на то дошао ред, прочитао писмо митрополита који је сугерисао да би свештеничко удружење требало да се окрене ка побољшању свог материјалног положаја преко државних институција. То је подстакло бројне свештенике на критике епископата. Ипак, највише времена на скупштини било је посвећено питању аутокефалности Македонске православне цркве, да би на крају било закључено да Македонци имају право на своју самосталну Цркву. „Поред црквених и сталешких питања на скупштини су изнета и нека политичка питања која су актуелна, као на пример питање окупације Чехословачке од стране трупа Варшавског пакта, питање одбране наше земље и улога свештеника у оваквим ситуацијама, што је нарочито дошло до изражаја у реферату проте (Веселина – *прим. аутора*) Чукваса, председника Удружења.“[2]

1 Писмо босанскохерцеговачке Комисије за вјерска питања, Стр. пов. бр. 01-87-1/69 од марта 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 118.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Бр. 447/68. У прилогу је „Белешка са годишње скупштине удружења православних свештеника СР Црне Горе одржане у Цетињу, дана 17. X 1968. године“. – AJ, 144, 115.

Крајем 1968. одржане су скупштине и осталих републичких удружења, а у оквиру припрема скупштине Главног савеза која је требало да буде одржана наредне године. Тако је скупштина епархијских удружења православног свештенства Босне и Херцеговине одржана 22. октобра 1968. године. Присуствовали су, поред осталих, представници Главног савеза и републичког удружења, представници римокатоличког и муслиманског свештенства, Милан Шкоро, председник републичке Комисије за вјерска питања и Радосав Перовић из Савезне.

Разматрани су и актуелни проблеми. „У извештају су такође побројани важни догађаји из живота и рада Српске православне цркве, па је поред осталог поменуто и питање проглашења аутокефалности Македонске православне цркве. Неки свештеници у дискусији говорили су о овом питању и истакли да македонски верници имају право на самосталну МПЦ. Кроз дискусију је изражен јасан став о погледу јачања Удружења и осуђени су покушаји појединаца и неких спољних фактора (епископа) да разбијачки делују у односу на Удружење."

Епископи бањалучки Андреј и зворничко-тузлански Лонгин упутили су скупштини поздравна писма. Митрополит дабробосански Владислав није био у Сарајеву, а ни писмо није послао. „Владислав је то намерно урадио, јер је познат по свом ставу да не признаје Удружење као легалну организацију. И поред тога што није присуствовао седници, скупштина му је након завршетка рада упутила поздравни телеграм".

Скупштина је изабрала нови Управни одбор на челу са (старим) председником Крстаном Бијељцем.[1]

***

Држава је поједине свештенике награђивала новчано, похвалама, плакетама, одликовањима и тако даље.

Црногорска Комисија за вјерска питања предложила је Савезном извршном већу да се свештеник Комнен Марка Радусиновић, секретар црногорског Удружења православног свештенства, одликује. Предлог је прослеђен Савезној комисији за верска питања. Сутрадан по пријему предлога, 6. маја 1970, Мило Јовићевић је дао сагласност да се „свештеник Комнен Радусиновић, секретар Савеза удружења православних свештеника Црне Горе одликује Орденом заслуга за народ са сребрном звездом".[2]

Годину дана касније, покренут је поступак да и Веселин Саве Чу-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Бр. 446/68, У прилогу је „Белешка са годишње скупштине савеза епархијских удружења Српског православног свештенства Босне и Херцеговине, одржане 22. X 1968. године у Сарајеву". – AJ, 144, 115.

2 Писмо Службе за одликовање Савезног извршног већа, Бр. 4/85-70 од 4. маја 1970, Савезној комисији за верска питања; Одговор Савезне комисије за верска питања, Бр. 159 од 6. маја 1970, Служби за одликовање Савезног извршног већа – AJ, 144, 129.

квас, председник црногорског Савеза удружења православног свештенства, добије неко одликовање. Председник Савезне комисије за верска питања Мило Јовићевић је препоручио да му се додели Орден Републике са сребрним венцем и предлог проследио Служби за одликовање Савезног извршног већа.[1]

3.5.3. Свештенослужитељи који су нешто више причали

Посебну „бригу“ око Српске православне цркве водила је група радника Државног секретаријата за унутрашње послове, у народу запамћена као Верска Удба. Један од њених руководилаца био је Крсто Лековић. Узгред, у Државној, касније Савезној, комисији за верска питања радили су припадници Службе државне безбедности Министарства за унутрашње послове, као што су Добривоје – Боби Радосављевић, Мило Јовићевић и други. У македонској Комисији за верска питања припадник Удбе био је Доне Илиевски, секретар.

Међу свештенослужитељима који су се радо одазивали на позиве за разговоре са представницима државне власти, односно службеницима комисија за верска питања, посебно место је имао Војислав Гаћиновић, отпадник од Цркве, рашчињени свештеник који је после Другог светског рата седам-осам година сарађивао са државним службама.[2]

Сакупљање службених белешки о таквим разговорима свештених лица и државних службеника представљало би мукотрпан посао. Наиме, требало би посетити све градове у којима су била седишта тих комисија за верска питања и у тамошњим архивама потражити поменуте белешке које су писане све до почетка распада комунистичке Југославије, до 1990. године. На основу њих могао би да се сачини научно-истраживачки текст који би, по свој прилици, понудио сасвим другачију слику живота Српске православне цркве, испричану на најмање хиљаду-две страница! Међутим, та историја била би „историја“ пошто би се углавном заснивала на тенденциозним изворима популарно званим „реклаказала“. То, додуше, ни у ком случају не значи да их треба одбацити у потпуности. Те белешке могу бити драгоцене уколико имају основу у изворима у Патријаршији која може допринети склапању потпуније слике и историји Српске православне цркве.

Без свештенства и нема Цркве, па је битно њихово поимање устројства Српске православне цркве, тим пре што је Црква пирамидал-

1 Писмо Службе за одликовање Савезног извршног већа, Бр. 4/374-70 од 4. маја 1971, Савезној комисији за верска питања; Одговор Савезне комисије за верска питања, Бр. 159 од 6. маја 1971, Служби за одликовање Савезног извршног већа – AJ, 144, 133.

2 Вељко Ђурић Мишина, „Случај свештеника Војислава Гаћиновића“, *Прилози за историју Српске православне цркве*, I, Лепосавић 2006, стр. 197-246.

на организација у којој се тачно зна где је чије место и које су чије обавезе. Једна од карактеристика живота Цркве јесте унутрашња дисциплина. Када она попусти, Црква губи значај и утицај.

Комунистичке власти у Југославији обраћале су посебну пажњу свештенству покушавајући да преко њега спроведу контролу епископата. Зато је власт форсирала свештеничка удружења, а међу њиховим члановима појединце који би јој били од користи.

Бројни су примери свештеника који су давали разне информације радницима Савезне, републичких и покрајинских комисија за верска питања (каснијим комисијама за односе са верским заједницама), а понеки су радо „разговарали" и са радницима Службе државне безбедности Државног секретаријата за унутрашње послове. Службене белешке са тих разговора представљају веома занимљив материјал за реконструкцију оне друге, незваничне стране живота Цркве.

Државна власт је сараднике „регрутовала" углавном међу члановима Савеза удружења православног свештенства. Познато је да су на пример поједини свештеници из Црне Горе врло ревносно „откуцавали" своје надлежне архијереје.

Савезна комисија за верска питања, а то значи и Служба државне безбедности Министарства унутрашњих послова, имала је своје поверљиве информаторе и у самој околини патријарха. Такође су готово сви епископи били „покривени", као и поједини свештеници у храмовима у које је долазило нешто више народа од уобичајене шачице, углавном старијих људи.

Удба је поједине информације смишљено пласирала у иностранство, у дијаспору Српске православне цркве, како би зацртани циљ – разбијање и ситњење српске политичке емиграције преко Цркве – био постигнут и по цену такве поделе каква је настала рашчињењем епископа америчко-канадског Дионисија Миливојевића. Један од (несвесних) сарадника, судећи по малобројним документима, био је и Драгољуб Вурдеља, дугогодишњи председник Црквено-школске општине у Трсту.[1] Њему су стизале вешто пробране поверљиве информације са „истинама" које су рушиле углед Патријаршије, појединих архијереја и свештеника, а он их је даље пласирао и ширио, па је значајан део емиграције стицао прилично негативну слику о Цркви и Патријаршији.[2]

Из времена архипастирства патријарха Германа сачувано је много белешки о разговорима у комисијама за верска питања и оне могу допринети бољем поимању збивања у односима државе и свештенослужитеља Српске православне цркве. За илустрацију може да послужи период 1968-1969. година. Поменути период је битан из више разлога.

1 Anton Duhaček, *Ispovest obaveštajca*, Београд 1992.

2 Видети две књиге Драгољуба Вурдеље *Обезглављена српска црква,* Јаблана Јелића и друге ауторе.

У свему томе своју улогу су одиграла и збивања у Европи, нарочито после уласка војних трупа Варшавског пакта у Чехословачку 1968. и велике кризе коју је изазвала та интервенција. Те године су такође, на посебан начин, биле кључне за процес „дробљења“ српске политичке емиграције и прављење раскола чији је циљ био да емиграцију потпуно искључи из југословенске политике према Српској православној цркви. У том периоду искрсли су и бројни проблеми настали због одбијања Сабора Српске православне цркве да прихвати самопрокламовану аутокефалност Македонске православне цркве и одлуке о покретању поступка против њених архијереја. У исто време, држава се опредељује за ново схватање функције и улоге Савеза удружења православног свештенства. Наиме, на седници Савезне комисије за верска питања 30. маја 1968, после разматрања стања и положаја удружења свештеника закључено је: „У условима садашњег степена односа државе и верских заједница однос према удружењима свештеника треба мењати. Комисија сматра да даљем развијању и друштвеној афирмацији свештеничких удружења смета што званичне Цркве а и јавност свештеничка удружења третирају као привесак државе. У мењању таквог гледања на удружења, Савезна и републичке Комисије за верска питања, а нарочито ССРН треба да помогну удружењима да се што више осамостале и развију у демократске организације и да своје програме преоријентишу на решавање актуелних питања од интереса за целокупно свештенство... Удружење православних свештеника свој рад требало би да усмери на решавање материјалних питања свештенства и демократизацију црквеног законодавства од стране званичне Цркве.“[1]

***

Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, дочекао је 5. марта 1968. Александра Савића, председника Савеза удружења православних свештеника, Милутина Петровића, секретара и Душана Штрпца, уредника *Весника*. Савић се пожалио да је свештеник Веселин Чуквас из Црне Горе вређао поједине чланове Главног савеза оптужујући их да су против Македонске православне цркве, за емиграцију и краља, „да неће *Весник* да штампа његов чланак о 30-годишњици доласка друга Тита на чело Партије“ и тако даље. Јовићевић је казао да је тај свештеник и раније долазио у Комисију, али да му ту нико није рекао да тако наступа. Савић је додао да је патријарх Герман одредио да митрополит црногорско-приморски Данило и епископ далматински Стефан разговарају са представницима Савеза и да их убеде да више не штампају црквене календаре, већ да то препусте Патријаршији.

Милутин Петровић је говорио о потреби прославе 20-годишњице

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 208/2 од 10. јула 1968, републичким комисијама за верска питања – AJ, 144, 111.

свештеничког удружења у Србији. Испричао је и да је чуо како је патријарх на једном састанку са свештеницима рекао да поједини свештеници из Савеза примају добре плате, а да не знају коме служе.

„Сва тројица претставника Главног савеза у својим излагањима дотакли су се неких проблема који се тичу званичне СПЦ и патријарха Германа. Они сматрају да руководство СПЦ води реакционарну политику, да се оно ослања на разне емигрантске кругове у иностранству, да нашу привредну и друштвену реформу сматра као један хаос и да користи ситуацију да држави забоде глогов колац у леђа, а с друге стране не води рачуна о интересу свештеника, њиховом положају, материјалном обезбеђењу и др. Сматрају да се епископат одваја од свештенства и верника и да тежи клерикализму, што доказује одлука Арх. Сабора о изменама одредаба о избору патријарха, укидање црквено-општинских савета и др.“

Потом се прешло на тему о Македонској православној цркви. Свештеници су саопштили да они не могу да утичу на промену става Сабора. Похвалили су идеју да Социјалистички савез радног народа (ССРН) расправља о проблему односа двеју цркава. Напоменули су да су чули да ће на Сабору бити подигнута оптужница против митрополита македонског Доситеја.

„Говорећи о патријарху Герману, сва тројица поменутих су мишљења да је Герман главни иницијатор за заоштравање односа са МПЦ и да иде за тим да разбије рад свештеничког удружења.“

Свештеницима је било познато да патријарх планира ускоро посету Англиканској цркви, а чули су гласине да се колеба да ли ће да посети и папу Павла VI. „Штрбац је изнео претпоставку да би патријарх овом приликом могао и емигрирати. Прота Петровић истиче да је Герман стари Љотићевац, да је 1958. (треба 1959. – *прим. аутора*) када је био у Хиландару прочитао неко писмо које је писао прота Алекса Тодоровић, из Минхена, које је писао братству манастира Хилендара, а у којем је писано како се Тодоровић радује што је Герман изабран за патријарха, јер је Герман врло паметан и лукав. Тодоровић је познати Љотићевац, сада је архијерејски заменик СПЦ за Западну Европу. Прота Савић је изјавио да је својевремено по директиви агитовао међу свештенством да се Герман изабере за патријарха, али да је сада приморан да појединим свештеницима пише извињење због тога. Изнео је такође мишљење да се неким епископима СПЦ стално врти у глави америчка шеста флота у Средоземљу, маневри око Трста, војна хунта у Грчкој, Карађорђевић и др.“

Јовићевић је подржао своје госте у њиховој оцени епископата и патријарха. „Напоменуо је да је патријарх питање спора између СПЦ и МПЦ пренео на међународни терен, позивајући совјетског амбасадора у Београду на разговор о овом проблему.“ На крају је Јовићевић похвалио активности Удружења и нагласио да треба да наступају самостално а да

не очекују директиве из Савезне комисије за верска питања.[1]

Прота Веселин Петровић из Новог Сада, близак сарадник епископа бачког Никанора, секретар Епархијског управног одбора Епархије бачке, служио је Богу, Цркви и посебно „Удби“ (војвођанској Комисији за верска питања). Остаје отворено питање у којој је мери за своје ванцрквене контакте имао благослов надлежног епископа. Тим пре што је прота понекада долазио по епископовом налогу или казивао да му је „то“ рекао управо његов епископ.

Прота Петровић је често сврађао у војвођанску Комисију за верска питања, где га је обично дочекивао председник Коста Гуцоња, и ту причао и више него што се од њега и очекивало. Тешко је утврдити како је и на који начин прота почео сарадњу. С обзиром на положај у Епархији бачкој и свештеничком удружењу, могуће је претпоставити да је државним властима прота Петровић био човек од поверења.

Он је 22. марта 1968. посетио покрајинску Комисију за верска питања како би покренуо разрешење неколико проблема. Затражио је да се национализоване зграде у Тителу и Кању, иначе власништво црквених општина, врате Цркви. Рекао је и како у Госпођинцима Петар Ђуришић, лекар, ускраћује услуге оним који имају било какве везе са Црквом. „У даљем разговору прота Петровић нас је информисао да је патријарх Атенагора обавестио патријарха Германа да му се обратио митрополит Доситеј у циљу исхођења признања аутокефалности. Истовремено, Атенагора јавља да је Доситеју одговорио да треба да се покаје и тражи опроштење од мајке Цркве.“ На крају је прота саопштио да ће на мајски Сабор доћи и епископ Сава из Америке. (Вероватно је то требало схватити као препоруку да неко од радника покрајинске Комисије за верска питања том приликом ступи у контакт са епископом Савом, који је био родом из Епархије бачке – *прим. аутора*)[2]

Мило Јовићевић је 2. априла 1968. дочекао представнике Савеза удружења православних свештеника проте Александра Савића, председника, Милутина Петровића, секретара, и Душана Штрпца, уредника *Весника*. Најпре су разговарали о недавној седница Главног одбора Савеза удружења православних свештеника. Прота Савић је испричао како је од појединих свештеника чуо да ће на Сабору бити вођена расправа о свештеничком удружењу и могућим казнама за поједине свештенослужитеље. Додао је да свештеници не могу да утичу на решавање односа Српске и Македонске православне цркве јер је то у надлежности више

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 92 од 19. марта 1969, македонској Комисији за верска питања – AJ, 144, 110.

2 Писмо војвођанске Комисије за верска питања Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети проте Веселина Петровића секретара Епархијског управног одбора Епархије бачке, Комисији за верска питања“. – AJ, 144, 110.

јерархије. Прота Савић је изнео и бојазан од надлежних епископа што „мучи“ оне свештенике који одобравају право Македонцима на самосталну Цркву.

Прота Петровић је указао да су архијереји Српске православне цркве решени да иду до краја против епископа Македонске православне цркве, као што је то било у случају епископа Дионисија, нагласивши да је оптужница већ састављена. „Исто тако изнео је став да су га неки парохијски свештеници известили да је Синод СПЦ умножио писмо цариградског патријарха Атинагоре којим се позива МПЦ да ревидира своју одлуку и да се врати у крило СПЦ и да је оно послато свим архијерејским намесништвима. Затим је говорио о дволичности патријарха Германа и изнео да је Герман тражио од Савезне комисије за верска питања да она интервенише да дневна штампа не пише о сукобу СПЦ и МПЦ, а да је он то питање, поред других питања, изнео у свом интервју који је дао листу *Православљу* од 28. III 1968. године.“

Свештеници су затражили од Јовићевића да им изнесе више детаља о разговору Мике Шпиљка, председника Савезног извршног већа, са члановима Синода.

Јовићевић је рекао да држава није у сукобу са Црквом већ само са појединим архијерејима окупљених око патријарха који сарадњу са државом схватају другачије. „Упознао је присутне да је Синод упутио опширну представку председнику Савезног извршног већа, која се односи на нека нерешена питања из односа СПЦ-држава, додајући да се из представке види да Синод проводи политику пркоса, постављајући извесне услове, који неће допринети реализацији неких њихових захтева, који су били на добром путу за решавање (храм Св. Саве у Београду).“

На крају је Јовићевић поновио да ће Удружење имати њихову пуну политичку подршку у свом деловању.[1]

Свештеник Петар Самарџија, из Осијека, из Епархије сремске, дошао је 10. априла 1968. у хрватску Комисију за вјерска питања да би испричао шта је све предузето да се епископ сремски Макарије приволи да оде у Загреб и затражи помоћ око изградње храма у Осијеку. Црквени одбор је закључио да ће, ако епископ не оде у Загреб, сви чланови одбора поднети оставке. Самарџија је потражио епископа у Патријаршији, у којој као члан Синода борави, како би му пренео закључак са седнице. Наишао је, међутим, на епископа бачког Никанора и доживео да га он изгрди због онога шта раде у Црквеном одбору. Приговорио им је што

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 145/68 од 15. априла 1968, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са представницима Главног савеза удруженог православног свештенства, протојерејима: Ацом Савићем и Милутином Петровићем и свештеником Душаном Штрпцом, обављеном 2. IV 1968. године“ – AJ, 144, 110.

намеравају да зидају велику грађевину, а немају новца и констатовао да су могли да „направе брвнару и облепе је блатом, јер ће и онако једног дана морати бјежати скупа с њим и да би било најпаметније да се сви Срби из Хрватске иселе за Србију. За Макарија је рекао да не треба да иде у усташки Загреб, јер да он тамо нема шта да тражи.“ Самарџија је епископу бачком одговорио да Срби немају разлога да се селе јер су у сваком погледу равноправни са Хрватима. Епископ бачки је телефонирао проти Лазару Мишковићу у Осијеку и приговорио му због састанка Црквеног одбора и закључка о оставкама.

Самарџија је замолио проту Јефту Илића, управника Патријаршијских добара, да се ангажује код патријарха како би епископ Макарије отишао у Загреб, што је он и учинио „Патријарх је позвао Макарија и наредио му да мора ићи у Загреб.“ После извесног времена, епископ се упутио у Загреб, у Комисију за вјерска питања, где је био лепо дочекан.

На крају је Самарџија затражио макар симболичну своту новца за храм како би могли да предупреде епископову причу да није ни требало да иде у Загреб. „Самарџија је замолио, за ово што је изнио, да остане у дискрецији, како не би доживио неугодности, нарочито од Макарија.“[1]

Прота Лазар Радовановић, парох у Ријеци, дочекао је 23. априла 1968. Илију Недића, саветника хрватска Комисије за вјерска питања. „Разговор је вођен о проглашењу МПЦ за аутокефалну, односима свећеника СПЦ са РКТ свећеницима у вези екуменизма и о црквено-вјерској дјелатности.“ Прота је приметио да су Македонци пренаглили и да је требало да чекају све док се раскол због епископа америчко-канадског Дионисија у потпуности не смири. Потом је обећао саговорнику да ће покушати да утиче на епископа горњокарловачког Симеона да на предстојећем Сабору не заоштравају превише ставове против Македонске православне цркве. На крају је прота Радовановић пренео како је од једног исељеника чуо да је епископ Сава сазвао представнике црквено-школских општина на разговор. На састанку су се појавили и представници четничких организација протестујући што их епископ није позвао. Он је одговорио да је Црква вечна, а њихова политика привремена. На те речи они су напустили састанак.[2]

Лазар Радовановић је 1. маја 1968. разговарао са Душаном Деканићем, секретаром Општинске комисије за вјерска питања у Ријеци, о парохији у Трсту и покушајима да се из Југославије илегално у Италију

1 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-38/1-1968. од 24. априла 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забиљешка о разговору Илије Недића, савјетника у Комисији за вјерска питања Извршног вијећа сабора СР Хрватске са Петром Самарџијом, свећеником СПЦ из Осијека“. – АЈ, 144, 112.

2 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-123/1-1968. од 8. маја 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забиљешка о разговору Илије Недића, савјетника у Комисији за вјерска питања Извршног вијећа Сабора СР Хрватске и Лазе Радовановића, свећеника СПЦ из Ријеке“ – АЈ, 144, 110.

пребаце неки грађани и двојица свештеника.[1]

Свештеник Жарко Гавриловић стигао је 16. маја 1968. у Оксфорд у Енглеској, ради учења енглеског језика, и то као стипендиста Светског савета цркава. Позван је на састанак код шефа Конзуларног одељења Амбасаде у Лондону и том приликом се повео разговор о разним темама. Према белешци дипломате, Гавриловић је казао, између осталог, да су политички кругови у Америци, који стоје иза рашчињеног епископа Дионисија, намеравали да пошаљу специјалну делегацију која би преговарала са патријархом Германом у време када он буде освештавао нови храм у Бирмингему. „Овај предлог је одбачен категорички јер би представљао кршење канона. Једино је могућност покајања од стране Дионисија, док помирење не долази у обзир ни у ком случају." Како је Гавриловић у априлу боравио два пута у Београду, Амбасада претпоставља да је он о томе разговарао са патријархом.

Гавриловић је испричао да је контактирао са неким емигрантима у Оксфорду, протама Милојем Николићем и Миленком Зебићем, и да је посетио храм у изградњи у Бирмингему. „Многи су му предлагали да остане, нудили новац, али је он све то одбио. Николић је предложио Гавриловићу да дође у лондонску парохију – што овај такође није прихватио, већ обавља службу (бесплатно) у Оксфорду и другим местима где је стекао приличну популарност."

Прота Гавриловић је рекао и да су му писали из Светског савета цркава и замерили му што је напуштао Оксфорд камо је послан ради учења енглеског језика. „Гавриловић сматра да би у позадини ове акције могао стајати прота М. Николић јер не може да га уклопи у емигрантске прилике а у њему види потенцијалног конкурента. Поред тога, уколико остане и даље у В. Британији, Гавриловића желе да пошаљу у неки манастир на северу В. Британије, где треба да спрема докторску дисертацију. Међутим, он се с тим не слаже и у том случају би напустио В. Б."[2]

Прота Веселин Петровић је 3. јуна 1968. дошао у покрајинску Комисију за верска питања како би пренео поруку епископа Саве који је желео да се састане са Костом Гуцоњом. („Интересантно је напоменути да је владика Сава молио да се састанак одржи код његовог брата у једном засеоку у околини Кањиже и да се дође колима са белом таблицом. Ово образлаже тиме што је приликом једног његовог одласка у иностранство организовао вечеру за бившег секретара Савезне комисије Дилпарића

1 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-123/2-1968. од 23. јула 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Службена биљешка о посјети пароха Лазе Радовановића, који је учинио 1. V 1968. г" – AJ, 144, 110.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. 147/2-68 од 29. маја 1968, Савезној комисији за верска питања – AC, 21, 124. Судећи по место где је био похрањен овај извештај, јасно је да је писмо из Савезне прослеђено у српску Комисију за верска питања.

па је касније о тој вечери било писано у књизи емигранта Вурдеље[1].“) У даљем разговору поменуте су и неке новости из Патријаршије. „Према информацијама којима располаже прота Петровић у Бугарској се налази патријарх јерусалимски. Патријарх је у Бугарску дошао 26. маја а остаће до 20. јуна ове године. Јерусалимски патријарх је, према речима Петровића, служио службу у Трнову на гробу св. Саве. Петровић нас је такође информисао да се патријарх Атенагора налази у Москви на прослави обновљене Патријаршије.“ На крају је прота говорио о предлозима за нове епископе: „Петровић нас је такође информисао да је патријарх Герман добио налог од Сабора Српске православне цркве да приликом боравка у Мађарској замонаши проту Шулца те да га произведе у архимандрита те му повери бригу у Српској православној епархији у Мађарској. Ово све под условом да прота Шулц то прихвати.“[2]

Председник Савеза удружења православног свештенства у Хрватској Ратко Јелић посетио је 13. септембра 1968. хрватску Комисију за верска питања и том приликом испричао шта је све чуо од свештеника, чланова Удружења, једног дела епархије Сремске. Тако му је, на пример, свештеник Петар Самарџија казао да се у Осијеку растурају леци са поруком: „Срби селите се из Хрватске док је вријеме јер ће вам послије бити касно“, што је изазвало психозу страха. Јелић је испричао да је недавно код патријарха Германа долазио један представник православних свештеника из Чехословачке и да га је молио да прими у службу стотину православних свештеника из те државе с образложењем да су изложени терору од гркокатоличких (унијатских) свештеника, који не презају чак ни од тога да отимају православне храмове. Гост из Чехословачке је патријарху казао да је надбискуп београдски Габријел Букатко, иначе унијат, био тамо почетком године.[3]

Монах Данило Крстић и прота Бора Јаковљевић, на предлог епископа бачког, посетили су 14. октобра 1968. покрајинску Комисију за верска питања и њеног председника.

„Монах Данило је родом из Новог Сада. По ослобођењу завршио

1 Има основа претпоставка да је Дилпарић на посебан начин „дотурио“ Вурдељи причу о том састанку, што значи да је југословенска Удба била у контакту са Вурдељом.

2 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 07-52/968 од 6. јуна 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети проте Веселина Петровића Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа“. – AJ, 144, 111.

3 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-43/2-1968. од 25. септембра 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забиљешка о разговору са Ратком Јелић предсједником Савеза удружења православних свећеника у СР Хрватској. Разговор је водио Илија Недић савјетник у Комисији за вјерска питања Извршног вијећа Сабора СР Хрватске 13. IX 1968 године“. – AJ, 144, 112. У том писму има података о антисрпским збивањима у Осијеку.

је гимназију у Новом Саду и у то време био члан СКОЈ-а и један од најбољих ученика Новосадске гимназије. По завршетку гимназије отишао је на студије на Сорбону без стипендије, а нама су непознати извори финансирања. На Сорбони, односно у Француској се упознао са неким руским емигрантима и представницима Руске православне цркве, где је пришао истој, код које се и замонашио. Према речима директора Привредне банке Војводине, инг. Радослава Брегуна, који је са њим заједно ишао у школу и били су веома добри пријатељи, Крстић је у Француској завршио филозофију, а касније да ли у Америци или незнано где, завршио и Теолошки факултет. Говори пет, шест страних језика и за њега кажу да је веома културан и јак теолог."

Монах Данило, по повратку у Југославију, добио је задужење у Патријаршији да преузме послове које је до упокојења обављао архимандрит Данило Цветков. Ипак, жеља му је била да постане професор на Богословском факултету. Изјавио је како је епископ Сава у Америци урадио много доброг за Цркву и да намерава да оснује два манастира па би желео да поведе са собом монахе или монахиње. Поменуо је и потребу оснивања богословије, додајући да би требало решити многе проблеме.[1]

Прота Веселин Петровић је дошао код Косте Гуцоње и почетком децембра 1968. Препричао је расправу епископа на седници Синода и посебно нагласио да је Удружење била једна од тема. „Петровић наводи да је том приликом владика банатски господин Висарион предлагао да се забрани рад Удружења а да је Патријарх Герман одговорио да је то немогуће и да то не треба чинити, и да о томе не може бити речи." Епископи су окривили проту Милутина Петровића због вођења лоше политике.

Прота је испричао да су патријарх и епископи браничевски Хризостом и банатски Висарион посетили епископа пакрачког Емилијана а затим су сви заједно отишли код бањалучког Андреја да би разговарали о прослави 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве.

Прота Петровић је указао да патријарх због тог путовања није био на прослави 25. годишњице АСНОС-а (Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије), али је послао свог викара епископа Лаврентија.

Прота је завршио причу тиме како је патријарх упутио свим владикама допис у вези са прославом 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве тражећи мишљење епископа о тој манифестацији, као и о начину њеног финансирања.[2]

---

1 Писмо војвођанске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 99 од 13. децембра 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети монаха Данила Крстића и проте Боре Јаковљевића Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа". – AJ, 144, 112.

2 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 99 од 13. децембра 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети проте

Коста Гуцоња је у просторијама војвођанске Комисије за верска питања дочекао 10. децембра 1968. руководство Епархијског удружења православног свештенства Епархије бачке, Душана Коларова, Ћетка Јовановића и Радишу Бербакова. Циљ њихове посете био је да изнесу своје критике на рачун савезног и републичког свештеничког удружења и замерке на уређивачку политику *Весника*, „јер неће да објави њихове полемичке чланке, док њих погрдним речима напада".

Прота Коларов је домаћина обавестио да ће 22. децембра вероватно бити освештан обновљени храм у Врањеву. То је био повод Гуцоњи да закључи свој извештај речима: „Ово је интересантно због тога што је ово већ трећи сигнал да се на Дан Армије припремају верске манифестације и то владика Висарион ће, према речима Коларова, осветити цркву у Врањеву, а према нашим информацијама, владика Макарије, на исти дан цркву у Сланкамену, док ће Патријарх Герман служити подушје (парастос) цару Душану у цркви Светог Марка у Београду. Намеће се закључак да је ово тенденција скретања пажње са прославе Дана Армије на верски празник."[1]

Делегација Савеза удружења православних свештеника састала се 26. децембра 1968. у Савезној комисији за верска питања са Милом Јовићевићем и Радосавом Перовићем. У делегацији су били Александар Савић, Крстан Бијељац, Веселин Петровић, Вук Белојевић, Ратко Јелић, Веселин Чуквас и Милутин Петровић. Гости су изнели оптужбе на рачун епископа говорећи о разним мерама које они предузимају против свештеничког удружења. Тако је, како су навели, недавно Синод донео одлуку да нико ко ради у Патријаршији, на Богословском факултету или у другим институцијама Српске православне цркве не сме бити члан Удружења православних свештеника, као и да сваки свештеник у року од месец дана по одласку у пензију треба да врати стан. Те и сличне одлуке довеле су до тога да се чланство свештеничких удружења осипа. „Молили су да Савезна комисија за верска питања нађе начина да епископату СПЦ стави до знања да убудуће не би било могуће толерисати закулисане акције епископата СПЦ према Удружењу." Свештеници су после свега наговестили да ће се жалити Уставном суду због кршења њихових људских права.

Јовићевић им је саопштио да је упознат с њиховим проблемима и предложио да Главни одбор начини елаборат о свему што се дешава како би се припремио за разговор са архијерејима. „Комисија ће пружити по-

---

Веселина Петровића Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа". – AJ, 144, 112.

1 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 99 од 13. децембра 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети представника епархијског удружења православног свештенства епархије Банатске Комисији за верска питања". – AJ, 144, 112.

дршку свештеничком удружењу у овом правцу и упознати руководство СПЦ на штетне последице које могу произаћи из таквог његовог става према свештеничком удружењу.“[1]

Јовићевић је после тог састанка затражио од патријарха Германа да прими руководство Савеза удружења православних свештеника, што се и догодило 22. јануара 1969. у Патријаршији.

Патријарх је дочекао Александара Савића, Милутина Петровића и Душана Штрпца. Прота Савић је подсетио на историју свештеничких удружења, поменуо епископске критике на њихов рачун и оптужбе да понекада не служе интересима Цркве већ неким другим. Том приликом је поменуо писмо Главног савеза Сабору Српске православне цркве, у коме је свештеничко удружење препоручило одмереност према Македонској православној цркви у тренутку када је она прогласила аутокефалност. Остао је при ставу да је оно било обострано корисно.

Патријарх је потврдио да се у међувремену није састајао са руководством свештеничког удружења, и да је можда и због тога дошло до неких погрешних потеза. Поменувши писање *Весника*, констатовао је да поједини текстови штете Цркви. Истакао је текст о становима и навео примере неколико свештеника који нису учинили оно што је прописано већ су по одласку у пензију станове остављали својој деци („Стаменковић из Светог Саве, Московљевић – црква на Чукарици“).

„У Цркви мора бити дисциплине, не може се против ње ићи.“ Потом је патријарх упозорио госте да ће као надлежни епархијски архијереј морати да кажњава недисциплиноване свештенике.

Прота Петровић је надопунио казивање Савића, оптужујући епископе. Бранио је свештеничко удружење тврдећи да оно представља мост између Цркве и државе. Заговарао је свој став, које је иначе већ и објавио, о томе да свештеник који је члан Удружења може да ради у Патријаршији и другим институцијама Цркве. Посебно је критиковао епископа жичког Василија због тога што се селективно односи према свештеницима, делећи их на „добре“ и „лоше“. Тврдио је чак да је епископ претио уредницима *Весника* клањем и вешањем. Да би поткрепио своје оптужбе против епископа Василија, Петровић је навео да је овај напао митрополита загребачког Дамаскина на Свеправославној конференцији на Родосу, али је он ипак успео да спречи „пуцање“ изазивање бруке пред Грцима. Критиковао је Кривична правила као назадна.

Прота Штрбац је подсетио да му је некада док је био клирик Епархије бањалучке епископ Василије био надлежни архијереј и поменуо да је с њим већ тада имао извесне неспоразуме.

Патријарх је замерио свештеничком удружењу због тога што и

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 6 од 8. јануара 1969, републичким комисијама за верска питања, Кабинету председника Савезног извршног већа и др М. Рукавини, члану Савезног извршног већа – AJ, 144, 117.

даље штампа календаре и прави свеће, приметивши да тако ускраћују приходе Цркви. Међутим, свештеници су одговорили да им је то веома добар извор прихода Савеза наглашавајући да не желе да га се одрекну.

„Ми смо са своје стране приговарали конзерватизму у Цркви који се огледа и у поштравању наредаба о ношењу брада, мантија, камилавки, као да ће то очувати Цркву од пропасти, ако се свештеник појављује свуда и на сваком месту у егзотичном оделу од пре две хиљаде година. То му у ствари смета у комуницирању са људима и као грађанину и као свештенику."

Забележено је да је патријарх сугерисао да би свештенство требало да се више ангажује око изградње храма Светог Саве у Београду, као и цркве на Карабурми.

Прота Петровић је споменуо примере онемоћалих епископа нишког Јована и тимочког Емилијана и питао зашто нису умировљени.

Иако су обе стране у разговору остале при својим изреченим ставовима, закључено је да је сусрет био од међусобне корисни.[1]

Прота Веселин Петровић је свратио и 6. јануара (на Бадњи дан) 1969. године у војвођанску Комисију за верска питања. Испричао је како је патријарх Герман недавно боравио у Сремским Карловцима и да је из патријаршијског подрума узео неколико флаша вина за Божић. Проти није било познато о чему је патријарх разговарао са епископом Макаријем али претпоставља да су важне теме представљале и прави повод његовог доласка у Сремске Карловце. Потом је причао о преписци епископа Василија и уредника *Весника*. „Петровић сматра да би могло доћи до погоршања односа између епископата и Удружења па чак би се могло очекивати и доношење одлуке о забрани рада Удружења."[2]

Прота Веселин Петровић је и 4. марта 1969. дошао код Косте Гуцоње и испричао му о допису епископа средњезападноамеричког Фирмилијана Синоду у коме предлаже да се упути специјална делегација у Сједињене Америчке Државе ради испитивања случаја рашчињеног епископа Дионисија. Позиција Патријаршије у том случају је, како је констатовано, неповољна пошто амерички судови признају Епархију америчко-канадску, а не три које је Сабор Српске православне цркве у међувремену формирао. Зато епископ Фирмилијан предлаже да се образује јединствени Црквени суд који би доносио мериторне одлуке о рашчињеним свештеницима, које би амерички суд уважавао. Прота Петро-

1 „Записник о посети председника Главног савеза Патријарху Герману дана 22. јануара 1969. године, до које је дошло на наше тражење", проте Милутина Петровића упућен Савезној комисији за верска питања. – AJ, 144, 123.

2 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 07-2/69 од 7. јануара 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети проте Веселина Петровића Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа". – AJ, 144, 117.

вић процењује да би то могла бити прилика да епископ Фирмилијан пожели да се отцепи од Патријаршије.

Прота је потом говорио о недоумицама међу архијерејима по питању прославе обнављања Патријаршије. Рекао је да епископ жички Василије сматра да би тај јубилеј требало обележити с највећом помпом. Мисли да тиме епископ жели да за себе издејствује титулу архиепископа. „Овакав чин изузев патријарха нема нико у Српској православној цркви. Поред тога ако би Василије добио чин архиепископа био би по рангу уколико би се решио спор са Македонцима старији од поглавара Македонске православне цркве а такође и од поглавара Грчке и Етиопијске православне цркве.“ Прота сматра да у томе неће имати подршку патријарха, јер он вероватно не би волео да још неко осим њега носи белу панкамилавку. Потом је прота Петровић испричао како је текла седница Синода на којој је највише времена посвећено расправи о Македонској православној цркви. На крају је рекао да је чуо за захтеве да буде кажњен због тога што је о збивањима у Патријаршији обавештавао покрајинску Комисију за верска питања.[1]

Прота је код Гуцоње дошао и два дана касније да га информише о одлукама са седнице Синода одржане претходног дана: поводом суђења у Америци око имовине са рашчињеним епископом Дионисијем Синод је одлучио да тамо пошаље митрополита загребачког Дамаскина, епископа вршачког Висариона и проту Младена Младеновића. „Прота Петровић нас је молио да му помогнемо око пасоша за владику Никанора.“

Потом је прота испричао да је Синод заказао Сабор за 12. март, јер се прочуло да рашчињени епископ Дионисије планира да формира епархију за Европу на чијем би челу поставио неког себи блиског, па Синод жели да га у томе предупреди. Навео је да су Синод размишља о два кандидата – о епископу далматинском Стефану, иако овај то не жели, и о Данилу Крстићу, који се недавно вратио из Америке и сада је на служби у Патријаршији. „Према речима Петровића, Синод је инсистирао на апсолутној конспирацији око сазивања Сабора и дневног реда, како их не би Дионисијевци предухитрили. Петровић је напоменуо да ова конспирација важи и за државне органе тј. да ни њих не треба информисати.“[2]

Мило Јовићевић је 11. марта 1969. примио свештенике Александра Савића, Милутина Петровића и Душана Штрпца, на њихов захтев, а повод је био недавни разговор у Патријаршији. „Изнели су да их је

1 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 07-28/69 од 6. марта 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети проте Веселина Петровића Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа“ – AJ, 144, 117.

2 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 07-29/69 од 6. марта 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети проте Веселина Петровића Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа“ – AJ, 144, 117.

патријарх лепо примио и са њима разговарао, иако то нису очекивали.“ Савић је на крају сусрета Јовићевићу рекао како Савез планира да организује једно путовање, па је замолио да Савезна комисија за верска питања покрије трошкове.[1]

Прота Милутин Петровић се у војвођанској Комисији за верска питања појавио и 21. априла са новим информацијама из Патријаршије: у Америку су отпутовали епископи Висарион и Никанор, иако су њихови међусобни односи прилично затегнути. Епископ Висарион није служио на једној литургији код епископа Саве, док је епископ Никанор прихватио сугестију Косте Гуцоње да не служи за Васкрс код епископа Фирмилијана уколико богослужењу присуствује краљевић Томислав Карађорђевић. Прота је испричао да је епископ Висарион, према неким тумачењима, отпутовао у Америку и да би испитао да ли би могао постати тамошњи епископ уместо епископа Саве. (Гуцоња је тим поводом записао: „Наше је мишљење да ову информацију треба примити са резервом јер да је владика Висарион хтео отићи у Америку то би могао и раније учинити. Мислимо да су ово само причања која по нашој оцени немају реалну подлогу.“)

Потом је Петровић испричао о посети представника Чехословачке православне цркве митрополиту загребачком Дамаскину коме се, том приликом, жалио на стање у својој земљи, истичући да многи православни прилазе гркокатолицима, то јест унијатима. А унијати, сведочио је гост, мало-помало, отимају православне храмове.

„Такође нас је Петровић информисао да је у списку предмета који ће се разматрати на Сабору и захтев једне здравствене станице на територији Епархије шабачко-ваљевске да се причешће усклади са захтевима хигијене. Петровић је по овом питању информисао и Републичку комисију.“ Потом је прота предао списак тема о којима ће се разговарати на Сабору.[2]

Јовићевић је 23. децембра 1969. дочекао Савића, Петровића и Штрпца. Дошли су да му уруче један примерак Споменице свештеничког удружења а да други проследи председнику Републике Јосипу Брозу. Истакли су да се Удружење већ одавно доказало као сталешка и црквена организација, па су предложили да га држава одликује одговарајућим орденом. „Истакавши да званична Црква покушава да онемогући рад

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 106 од 2. априла 1969, републичким комисијама за верска питања – АЈ, 144, 118.

2 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 07-40/69 од 23. априла 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети проте Веселина Петровића Покрајинској Комисији за верска питања Социјалистичке Аутономне Покрајине Војводине“ – АЈ, 144, 118. На том извештају непознати аутор је дописао: „Петровић нас је информисао да ће се у Трсту 24, 25. и 26. априла одржати црквени сабор присталица Дионисија да би се изабрао владика за западну Европу. Предвиђен је Балаћ Илија“. (Треба: Димитрије уместо Илија – *прим. аутора*)

Удружења, истакли су неколико примера: Поједини епископи забрањују да се у њиховим епархијама одржавају састанци и конференције одбора и пододбора удружења, семинари и сл. Наводе случај владике жичког Василија који је забранио да се одржи седница свештеничког удружења у Карану. Сличан случај је био и са седницом Удружења у Трестенику. Да би онемогућио седницу свештеничког удружења у Суботици, патријарх Герман је од београдских свештеника, чланова Удружења, захтевао да сваки појединачно пише молбу за отсуствовање и да себи обезбеди замену за време отсуствовања.“ На крају су гости, како је остало забележено, навели проблем млађих кадрова у Главном савезу. „Поменули су да млађим свештеницима, позитивним и прогресивним, који би дошли у Београд, треба обезбедити стан, а као прво канонски отпуст из дотичне епархије и патријархово одобрење за службовање у Београду.“[1]

***

Државни органи – Савезна комисија за верска питања (и све републичке и покрајинске), Државни секретаријат за иностране послове и Државни секретаријат за унутрашње послове – бавили су се, свако на свој начин, и активностима свештеника који су одлазили у иностранство на службу или оних који су се враћали у Југославију да трајно остану или привремено бораве у домовини – док не заврше приватне послове. Ти свештеници су, како се сматрало, могли бити драгоцени извори информација о приликама у дијаспори.

Крајем 1967. у Аустралију је допутовао свештеник Милутин Миловановић. У каснијем сусрету са југословенским генералним конзулом у Мелбурну говорио је о проблемима на које је наишао у новој парохији због постојања две струје – једна је била за Патријаршију, а друга против. У таквој ситуацији, немоћан да разреши стална спорења, одлучио је да се врати у Београд. Конзул је о том разговору обавестио Државни секретаријат за иностране послове. Он је препоручио 23. септембра 1968. Савезној комисији за верска питања да српска Комисија за верска питања позове на разговор поменутог свештеника који, како је наведено, много зна о приликама у Аустралији.[2]

Марко Маловразић, парох храма Свети Сава у Сан Габријелу, у

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 233 од 7. јануара 1971, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са представницима Главног савеза удруженог православног свештенства: протојерејима Александром Савићем и Милутином Петровићем и свештеником Душаном Штрпцем, обављеном 23. XII 1970. године у Савезној комисији за верска питања“. – AJ, 144, 127.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 936/68 од 23. септембра 1968, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 339 од 1. октобра 1968, српској Комисији за верска питања – AJ, 144, 112.

Калифорнији, намеравао је да крајем априла 1969. отпутује у Југославију на месец дана. Генералном конзулу у Сан Франциску је рекао да ће том приликом посетити и Патријаршију. Изнео је и неколико критичких примедби на рачун епископа Григорија. На основу изреченог, генерални конзул је препоручио српској и Савезној комисији за верска питања разговор са тим свештеником. „Мишљења смо да је врло корисно контактирати га по доласку у Југославију, помоћи му око испуњавања његовог програма и детаљније разговарати у циљу даљег унапређења односа с њим. Контакти могући преко његовог брата Свете ранијег службеника ССУП-а, а сада наводно у ДСИП-у.“[1]

Прота Радослав Терзин, парох у Хамилтону, Канада, посетио је крајем априла 1969. Генерални конзулат у Торонту како би покренуо поступак за регулисање пензијског осигурања у Зрењанину. Он је два месеца пре тога стигао из Југославије добивши парохијску службу. „Веза са њим може бити интересантна, посебно с обзиром на сложеност ситуације у исељеништву и емиграције у Хамилтону.“ Да би успоставили праву везу са свештеником, службеници Конзулата су затражили од надлежних да реше проблем око пензијског осигурања у Зрењанину.[2]

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 333/69 од 11. априла 1969, српској и Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 134 од 22. априла, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 426/69 од 16. маја 1969, српској и Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.

3.6. Живот Цркве

3.6.1. Збивања уочи седница Светог архијерејског сабора, на самим седницама и после њих

Свети архијерејски сабор је највише јерархијско представништво Српске православне цркве. Он има законодавну власт у пословима вере, богослужења, црквеног поретка, унутрашњег уређења Цркве, врховну власт у делокругу својих надлежности. Осим тога, Сабор има и судску власт у делокругу свог рада.

Сабор чине сви епархијски и викарни архијереји под председавањем патријарха.

Патријарх Герман је председавао свим седницама Сабора које су одржане од јуна 1959. до јуна 1989. године. Како се патријарх од 29. јуна 1989. налазио на Војномедицинској академији, заседањима Сабора, редовном и ванредном, одржаним 1990. године председавао је митрополит загребачко-љубљански Јован.

По Уставу, Синод утаначује дневни ред седница Сабора.

Синод и епархијски архијереји су дужни да за Сабор припреме извештај о свом раду од претходног заседања.

По традицији, последњег дана заседања бирају се нови архијереји и чланови Синода.

Устав Српске православне цркве налаже да заседању Сабор мора да присуствује више од половине архијереја, а могу се доносити одлуке само у присуству више од две трећине архијереја. Сабор заседа једном годишње, а по потреби сазивају се и ванредне седнице (1963, 1967, 1969, 1987. и 1990. године).

Уобичајено је да Синод у фебруару или марту сазива Сабор у редовно заседање у времену од Васкрса до Духова. Та одлука је обично објављивана у *Гласнику*: „Синод је... одлучио да заседање Сабора почне... у Патријаршији“.

По доношењу одлуке о сазивању Сабора Синод би, истога дана, поштујући обавезе према државним властима, о томе обавештавао и Савезну и српску Комисију за верска питања, потоње комисије за односе са верским заједницама.

По окончању Сабора, Синод је надлежним државним органима достављао одлуке о новоизабраним архијерејима. Та традиција је прекинута негде око 1980. године. Нема писаног трага о разлозима за то.

(Првих година после завршетка Другог светског рата, Синод је, да би обезбедио присуство свих архијереја на Сабору, био приморан да тражи помоћ око издавања улазних виза епископима у дијаспори – америчко-канадски Дионисије Миливојевић, жички Николај Велимировић и далматински Иринеј Ђорђевић. Неколико пута је државна власт из неких разлога није изашла у сусрет таквим захтевима Синода. Синод би обично унапред знао када до тога може доћи. Али, процедура је процедура!)

Државни органи су обавештавани о предстојећем Сабору и кроз разговор патријарха Германа и појединих архијереја са руководиоцима републичких, најчешће српске, и Савезне комисије за верска питања. У таквим приликама разматран је и предлог дневног реда Сабора. И та пракса је прекинута после смрти Јосипа Броза 1980. године.

Патријаршијско гласило би после готово сваког Сабора објављивало кратка и уопштена саопштења: „На дневном реду овогодишњег заседања Светог архијерејског сабора било је више предмета из области црквене просвете, законодавства, финансија, спољне и унутрашње мисије Српске православне цркве."

***

Уочи Сабора маја 1957. године руководство Државне комисије за верска питања је припремила списак тема о којима ће разговарати са архијерејима и своје сугестије. Према том документу, при попуњавању упражњених епархија мора се водити рачуна да политички неподесна лица (архимандрит Јован Велимировић, ректор Богословије у Раковици, синовац недавно преминулог епископа Николаја, и Методије Муждеке, в. д. ректора Богословије у Призрену) не буду изабрана. Захтев епископа америчко-канадског Дионисија да архимандрит Фирмилијан Оцокољић буде изабран за његовог помоћника мора бити одбијен, јер је реч о личности која је у вези са антијугословенском емиграцијом.

Држава је исказала посебно интересовање за Епархију рашко-призренску, јер се ради о „територији на којој живи национална мањина, национално и верски измешан живаљ и тд", а у случају Епархије будимске пошто је њена територија у Мађарској, „држава не може остати равнодушна према томе ко ће доћи за епископа".

Од Сабора држава очекује да призна Савез удружења православног свештенства, пошто однос архијереја према тој организацији схвата као однос према држави.

Држава је констатовала да иако је било сугестија за разрешење македонског црквеног питања, архијереји тај проблем остављају отвореним под разним изговорима.[1]

На Сабору те године изабран је епископ за Епархију рашко-при-

1 „Тезе за разговоре са неким епископима СПЦ" – AJ, 144, 136.

зренску. Био је то архимандрит Павле Стојчевић.[1]

Пошто је држава обавештена о току и одлукама Сабора, закључак Савезне комисије за верска питања гласио је: „Рад Сабора протекао је добро. У току рада Сабора није били никаквих иступа епископа који би ишли на штету односа између цркве и државе. Одлуке које је Сабор донео, по нашој оцени су задовољавајуће.“[2]

Година	Место	Редовно	Ванредно
1959	Београд	3–19. јун	
1960	Пећ, Београд	29. мај–13. јун	
1961	Београд	9–20. мај	
1962	Београд	4–15. јун	
1963.	Београд	25. април–3. мај	26 – 27. јул
1964.	Београд	27. фебруар–7. март	
1965.	Београд	14–28. мај	
1966.	Београд	11–23. мај	
1967.	Београд	23. мај–1. јун	14–15. септембар
1968.	Београд	8–17. мај	
1969.	Београд	12–19. мај	12–13. март
1970.	Београд	14–20. мај	
1971.	Острог, Београд	12–20. мај	
1972.	Београд	9–17. мај	
1973.	Београд	28. мај–5. јун	
1974.	Београд	14–20. мај	
1975.	Београд	21–28. мај	
1976.	Београд	25–31. мај	
1977.	Острог, Београд	12–21. мај	
1978.	Београд	25. мај–1. јун	
1979.	Београд	14–19. мај	
1980.	Београд	12–19. мај	
1981.	Београд	14–21. мај	
1982.	Београд	14–21. мај	
1983.	Београд	23–27. мај	
1984.	Београд	11–17. мај	
1985.	Београд	10–18. мај	
1986.	Студеница, Београд	17–24. мај	
1987.	Пећ, Београд	23. мај–3. јун	8-10. октобар
1988.	Београд	14–25. мај	
1989.	Београд, Пећ	14–29. јун	
1990.	Београд, Пећ	14–24. мај	30. новембар–6. децембар

1959.

Неколико дана пред Сабор, који је заказан 10. априла, а требало да почне с радом 3. јуна, патријарх се састао са Добривојем Радо-

1 Вељко Ђурић Мишина, „О избору и устоличењу архимандрита Павла Стојчевића за епископа рашко-призренског“, *Прилози за историју Српске православне цркве*, II, Лепосавић 2007, стр. 37-41.

2 Информација Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-236/1 од 28. јуна 1960, члановима комисије – AJ, 144, 43.

сављевићем, председником Савезне комисије за верска питања.[1] Теме разговора могуће је претпоставити на основу „Потсетника друга Претседника за разговор са Патријархом“ припремљеног за Радосављевића, који обухвата седам тема. Радосављевић је требало да, преко помоћи коју ће понудити патријарху и члановима његове породице, првојерарха Српске православне цркве придобије за конструктивну сарадњу у времену које долази. Прва тема била је Македонска православна црква, друга се односила на проблем виле за патријарха и стана за његовог зета, трећа беше набавка филма који је патријарх тражио да погледа. Избору епископа као теми требало је посветити највише времена јер се радило о избору викарног епископа, попуни епархија далматинске, будимске и жичке, о проблему интернираних викарног епископа Варнаве Настића и митрополита црногорско-приморског Арсенија Брадваревића. Манастири Хиландар и Раковица представљали су посебне теме. Последња тема у подсетнику више је позивала на монолог неголи на дијалог два саговорника. Наиме, од патријарха је требало затражити да се више консултује са Савезном комисијом за верска питања. Кад је реч о дијаспори, патријарх би морао да реши проблем проте Милоја Николића у Лондону, који је постављен за архијерејског намесника за Француску и Белгију, и проте Милана Јовановића, који је постављен за архијерејског намесника за Западну Немачку.[2]

„На дневном реду била су разна питања из црквеног живота по којима је Св. Арх. Сабор донео своје одлуке.“

Епархија пакрачка је преименована у Епархију славонску, а њен епископ је добио титулу епископ славонски.

Расправљајући о Македонској православној цркви и о позиву митрополита македонског Доситеја, Сабор је одлучио да треба да патријарх посети Македонију и да га прате чланови Синода, епископи бачки Никанор, банатски Висарион и горњокарловачки Симеон, прота Милан Д. Смиљанић, игуман Платон из Студенице и протођакон Бранислав Петровић. Сабор је одлучио да, у склопу те посете, патријарх хиротонише Климента Трајковског за епископа преспанско-битољског.[3]

Три дана пре завршетка Сабора, патријарх и чланови Синода посетили су 16. јуна Добривоја Радосављевића и Милоја Дилпарића.[4]

1960.

Од устаљене праксе да се Сабор одржава у Патријаршији одступило се само због неког важног повода, али би обично само прва седни-

1 *Гласник*.., 6/1959, стр. 208.

2 Белешка „Потсетник друга Претседника за разговор са Патријархом“ – АЈ, 144, 136.

3 *Гласник*.., 7/1959, стр. 229.

4 *Гласник*.., 7/1959, стр. 229.

ца била одржана на неком другом месту, па би се заседање наставило и завршило у Београду. (Међутим, и ту је било изузетака – редовни Сабор 1989. започео је у Београду, а настављен је у Пећи.) Због устоличења новоизабраног патријарха у Пећкој патријаршији Синод је одлучио да се Сабор састане 29. маја 1960. у том манастиру.[1]

Прва пленарна седница је одржана у манастиру.

После устоличења, архијереји су посетили Високе Дечане, Призрен и Грачаницу.

Заседања Сабора је настављено по плану, у Београдској патријаршији. Одржано је још седам пленарних седница.

У наредним данима, чланови републичких и Савезне комисије за верска питања разговарали су са више епископа о раду Сабора. Највише их је занимало шта који од епископа мисли о проблему епископа Варнаве Настића, затим о кандидату за митрополита црногорско-приморског и укидању неписане државне забране на избор Јована Велимировића и Методија Муждеке за епископе.[2]

1961.

После Сабора, који је започео 9. маја, објављено је званично саопштење у *Гласнику*.

Закључак о свештеницима који су напустили црквену службу био је кратак: ако се не одазову позиву архијереја, треба их сматрати лишеним свештеничког чина.

Закључак о монасима који су ступили у брак био је још краћи: сматрају се лишеним свештеномонашког чина.[3]

„Сабор је у седници 17/4. маја 1961. године установио празник Српских светих мученика пострадалих за веру Христову од времена светог кнеза Лазара до данас, који ће се прослављати 15/28. јуна заједно са Видовданом. Тај ред обухвата све свете који се славе и поштују у Српској православној цркви и народу и сви српски свети мученици чији се потпуни број не зна и чија имена само Господ зна, који својим мучеништвом прославише Господа.“[4]

1962.

Седнице редовног Сабора протекле су мирно.[5]

---

1 *Гласник*.., 5/1960, стр. 102; Исто, 6/1960, стр. 134.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 3, члановима. У прилогу је била „Информација за чланове Савезна комисије за верска питања“. – АЈ, 144, 43-349.

3 *Гласник*.., 6/1961, стр. 146.

4 *Гласник*.., 7/1969, стр. 158.

5 *Гласник*.., 7-8/1962, стр. 234.

Сабор је 14. јуна прогласио листу Срба светитеља.[1]

Једна од одлука Сабора односила се на Епархију америчко-канадску: „Поводом предлога његовог Преосвештенства епископа америчко-канадског г. Дионисија да се подручна му епархија уздигне на степен митрополије, да се истој дода Јужна Америка и Јужна Африка и да се донесе одлука о избору два до три помоћна му епископа, препоручити Светом архијерејском синоду да одреди једну делегацију која ће отпутовати у Америку, проучити истакнута питања на лицу места и споразумети се с Његовим преосвештенством епископом америчко-канадским г. Дионисијем и учинити конкретне предлоге за идуће заседање Светог архијерејског сабора.“[2]

1963.

Међу важнијим темама Сабора био је извештај делегације (митрополит загребачки Дамаскин, епископ бачки Никанор и протођакон Бранислав Петровић) која је боравила у Америци од 13. септембра до 29. новембра претходне године. Како су на том путовању чули различите предлоге, патријарх је одлучио да затражи савете од председника Савезне комисије за верска питања. Тако су 3. маја код Радосављевића дошли патријарх Герман, митрополит загребачки Дамаскин, и епископи шумадијски Валеријан, жички Василије, браничевски Хризостом, вршачки Висарион, захумско-херцеговачки Владислав и шабачко-ваљевски Јован. У разговору је утврђен следећи сценарио који је требало спровести на седници Сабора: поделити Америчко-канадску епархију на три дела, изабрати удовог проту Стевана Ластавицу и архимандрите Фирмилијана Оцокољића и Григорија Удицког за епископе, епископа Дионисија суспендовати и покренути поступак.[3]

Договор је делимично реализован. На седници 10. маја Сабор је расправљао о подели Америчко-канадске епархије и патријарховој листи кандидата за епископе. Подела је прихваћена, али је листа одбијена.

Сабор је донео одлуку о подели епархије и формирању три нове: Средњезападноамеричка са седиштем у манастиру Светог Саве у Либертивилу, Западноамеричка са седиштем у Лос Анђелесу и Средњеисточноамеричка и канадска са седиштем у манастиру Шејтланд код Детроита.

Патријархов предлог за епископе није добио потребну већину. У тим околностима он је предложио да за епископа средњоисточноамерично-канадског буде изабран прота Стеван Ластавица. Предлог је усвојен.

Сабор је наложио Синоду да постави администраторе за две нове

1 *Гласник*.., 9/1962, стр. 282.

2 *Гласник*.., 5/1964, стр. 159.

3 Билтен Савезне комисије за верска питања, од 30. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

епархије. Синод је одредио да то буду кандидати за епископе архимандрити Фирмилијан Оцокољић и Григорије Удицки.[1]

После одлуке Сабора, Синод је 13. маја покренуо поступак против епископа Дионисија и одредио посебну комисију састављену од епископа браничевског Хризостома и банатског Висариона, проте Младена Младеновића и протођакона Божидара Трипковића. Члановима комисије је наложено да у Америци обаве потребне истражне радње.

***

Како су двојица архијереја, па још из Америке, предложила сазивање ванредног Сабора, како би се случај епископа Дионисија окончао и нови епископи били изабрани, Савезна комисија за верска питања је затражила од патријарха да покрене процедуру која ће започети седницом Синода на којој ће бити заказан ванредни Сабор.

Патријарх је сазвао седницу Синода и тада је договорено, додуше уз велико противљење епископа рашко-призренског Павла, да би ванредни Сабор требало сазвати за 26. јул.

Нејединственост Синода дало је повода државним органима да закључе: „У вези са оваквом одлуком Синода нужно је извршити потребне припреме, како би Сабор донео корисне одлуке по овом питању (усвајање предлога и предузимање других мера). Не треба истицати какве би све последице могле наступити уколико Сабор не би донео такве одлуке, уколико би се изјаснио за садашње стање ствари или чак испољио и колебање. Од прворазредне је важности да СПЦ не стане на пола пута, већ да поведену акцију води енергично и до краја, без повлачења, тражећи наравно она решења која у датом моменту могу бити највише од користи. Такође је у овом питању значајно постићи што већу јединственост епископата, јер би досадашња подвојеност ишла на руку само Дионисију, а у будуће би то још више било. Зато Савезна комисија за верска питања сматра нужним да републичке комисије ступе, што пре, у контакт са епископима на свом подручју.“

Како би спровела део плана који се односио на нове епископе, Савезна комисија за верска питања је била изричита у ставу да предложени кандидати морају бити изабрани, без обзира на све познате негативне чињенице у њиховим биографијама. „Не долази у обзир слање епископа из земље не само сада, него и у догледној будућности, па би свака оријентација на такво решење омогућавала Дионисију и осталима да наставе досадашњу и још гору политику, да учврсте и прошире своје позиције, да разбију снаге које им се супростављају, да негативно утичу на опште позитивно кретање међу емиграцијом. И америчке власти би тешко тако нешто прихватиле.“

1 *Гласник*.., 5/1964, стр. 159-164; Видети и: Билтен Савезне комисије за верска питања, од 30. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

Како се време почетка ванредног Сабора ближило, Савезна комисија за верска питања је сачинила анализу могућег понашања архијереја. „Оцењујући досадашње држање појединих епископа по овом питању исход ванредног заседања Сабора зависиће у великој мери од тога у којикој се мери убеде и приволе за предузимање предложених и других корисних мера митрополити Дамаскин, Круљ (Нектарије – *прим. аутора*) и Данило, затим епископи Василије, Јован нишки и Никанор. То не умањује значај разговора са осталим епископима као са Симеоном Зловићем, Стефаном Боцом, Андрејем Фрушићем, и Јованом Велимировићем. Како се може ценити, верује се да ће предлоге у целини подржати патријарх, митрополит црногорски Данило, епископ тузлански Лонгин, славонски Емилијан, новосадски Никанор, крагујевачки Валеријан и зајечарски Емилијан. Патријарх има глас новоизабраног епископа Ластавице, а Валеријан епископа Хризостома. Али и поред тога, са њима такође треба обавити разговоре. Не верује се да се може било колико утицати на епископе сремског Макарија и призренског Павла па треба оценити да ли и са њима уопште обављати разговоре када се зна унапред да то неће донети никакве користи, а исти немају скоро никаквог утицаја у Сабору.“[1]

Због значаја тема о којима ће се расправљати на Сабору, 15. јула су се састали Петар Стамболић, председник Савезног извршног већа, Слободан Пенезић, председник Извршног већа Србије и Мато Радуловић, потпредседник Савезне комисије за верска питања. Према службеној белешци Мате Радуловића, разговарали су о политичким и другим приликама насталим после одлука прошлог Сабора о административној реорганизацији делова Цркве у Америци и Канади. Пошто је резимирано шта су све државни органи по том питању предузели, закључено је да треба наставити са започетим активностима.

Радуловић је информисао Стамболића и Пенезића о оценама Савезне комисије за верска питања и предлогу мера које би требало реализовати у сарадњи надлежних државних институција и Цркве.

Стамболић и Пенезић су предочене оцене и предвиђене мере оценили као правилне и констатовали да треба продужити истим правцем. Мада су уочене и неке неповољне појаве у вези са тим питањем како у Америци тако и међу епископатом у Југославији, закључено је да је дотадашња оријентација дала значајне позитивне резултате, како у односу на емиграцију односно исељеништво тако и у погледу срећивања стања у делу Цркве у Сједињеним Америчким Државама и Канади. „Акције и даље треба водити у црквеним оквирима како са онима који су против не би дали аргументи о мешању државе у то питање. Од посебног значаја је и даље вођење акције у правцу продубљивања расцепа у редовима поли-

1 Информација „Најновија ситуација у Америчко-канадској епархији“, написана после Сабора маја 1963. у Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 73.

тичке емиграције, који је већ у току“, писало је у закључку са састанка.

У даљњем разговору је испољена и извесна резерва да епископат можда неће усвојити предлог делегације, која је још у Америци, да се на следећем ванредном Сабору, заказаном за 26. јули, за викарне епископе изаберу тадашњи администратори двеју новоформираних епархија, архимандрити Фирмилијан Оцокољић и Григорије Удицки, пошто је те кандидате одбио на свом прошлом редовном заседању. То би, како је истакнуто, имало далекосежне негативне последице по даљи развој пројекта разбијања емиграције кроз Цркву. Због тога је закључено да треба предузети све да се такав могући расплет догађаја избегне. Најпре, кроз разговоре са епископима, али и на друге начине, треба испитати какво је њихово расположење према поменутим кандидатима за нове епископе, па на основу тога закључити да ли уопште треба са тим предлогом ићи на Сабор или не. „У сваком случају боље је питање и не покренути на Сабору него дозволити да исти донесе негативну одлуку. Са Патријархом треба разговарати како да постави дневни ред Сабора, да би се избегло разматрање искључиво овог питања. Набачена је могућност да се на Сабору изнесе комплексно питање новонастале ситуације у циљу предузимања одговарајућих мера, тако да би Сабор уколико не би био расположен да наведени предлог усвоји, могао донети неке друге одлуке, које би допринеле повољнијем развоју ствари. Патријарх би по реаговању епископа у току Сабора могао оценити изгледе и зависно од тога изнео би предлог или одложио његово решење за касније. Најважније је избећи да Сабор не реши ништа, да се не поцепа на овом питању, или да не донесе негативне одлуке.“

Схватајући високи политички значај питања избора нових епископа, разматране су неке варијанте које би епископат могле да наведу на усвајање поменутог предлога. Закључено је да треба размотрити усвајање молбе за отварање нове богословије у Сремским Карловцима.

Савезној комисији за верска питања биће упућене неке сугестије како би се на прави начин укључила у припреме предстојећег Сабора. Закључено је да те припреме не смеју прерасти у кампању и притисак, јер би то могло произвести супротан ефекат, већ у разговорима са епископима то питање треба уклопити у оквире разматрања неких других конкретних питања присутних у међусобним односима (решавање појединих молби и сл.). „У разговорима треба истицати заинтересованост државе за повољан исход у овом питању, убеђивати епископе у корисност тога и по интересе цркве и по интересе државе.“ На крају састанка је договорено да Стамболић и Пенезић треба да буду редовно информисани о свему што се буде дешавало током припреме Сабора.[1]

Поједини закључци са састанка су реализовани у наредним данима. Тако је Савезна комисија за верска питања препоручила републич-

1 „Забелешка са састанка одржаног дана 15. VII 1963. године“ – АС, 21, 73.

ким комисијама да разговарају са архијерејима о кандидатима за нове епископе и другим темама.

Епископ бачки Никанор 13. јула позван је у војвођанску Комисију за верска питања, а рашко-призренски Павле 16. јула у Савезну комисију за верска питања. Епископ шумадијски Валеријан је 18. јула разговарао са Немањом Марковићем, председником српске Комисије за верска питања, а шабачко-ваљевски Јован са Владаном Бојанићем, чланом Извршног већа Србије. Епископ горњокарловачки Симеон и Илија Недић, чланом хрватске Комисије за вјерска питања састали су се 19. јула. Истог дана епископ нишки Јован разговарао је са Момом Миловановићем, чланом Извршног већа Србије. Сутрадан су разговарали епископ жички Василије са председником Среске скупштине у Краљеву, митрополит загребачки Дамаскин са Ивом Сењановићем, председником хрватске Комисије за вјерска питања, епископ далматински Стефан са Златком Фридом, секретаром хрватске Комисије за верска питања; митрополит црногорско-приморски Данило разговарао је са Божом Мартиновићем, секретаром црногорске Комисије за верска питања, епископ тимочки Емилијан са председником Среске комисије за верска питања у Зајечару; епископ жички Василије се састао са председником Среске скупштине у Краљеву, бањалучки Андреј је посетио Николу Поповића, члана босанскохерцеговачке Комисије за верска питања. Епископ славонски Емилијан је 22. јула разговарао са Ивом Сењановићем, а митрополит добробосански Нектарије са Антом Миљасом, председником босанскохерцеговачке Комисије за вјерска питања, који се за четири дана састао и са епископом захумско-херцеговачким Владиславом.

Архијереји су били готово јединствени у ставу да се против епископа Дионисија мора ићи до краја, па иако су им о предложеним кандидатима биле познате и не баш ласкаве чињенице, углавном су били вољни да за њих гласају а зарад сређивања стања у дијаспори у Сједињеним Америчким Државама и Канади.[1]

На ванредном заседању Сабора Фирмилијан Оцокољић[2] и Григо-

1 „Разговори са епископима Српске православне цркве пред ванредно заседање Архијерејског сабора СПЦ“ – АС, 21, 73.

2 Станко Оцокољић је рођен 1909. у селу Каона код Драгачева, у Србији. Основну школу завршио је у родном месту, гимназију у Чачку, Богословију у Сарајеву 1930, а следеће године рукоположен је у чин ђакона и презвитера и започео службу парохијског свештеника. После смрти супруге, постао је вероучитељ у Београду, уписао Богословски факултет и завршио га. Радио је као суплент у Богословији Свети Петап Цетињски. Монашки чин примио је 1939. у манастиру Остог. Следеће године отишао је у Америку. Тамо је служио као парохијски свештеник. У току рата служио је 1942-1945. у Лондону, при храму Светог Саве. После рата вратио се у Америку. Одбранио је докторску дисертацију. Служио је у Њујорку и на Духовној академији Светог Владимира у истом граду. Једно време радио је и као секретар Епархије америчко-канадске. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 498-499.

рије Удицки[1] изабрани су за епископе. Тако је и тај део сценарија Савезне комисије за верска питања (и Државног секретаријата за унутрашње послове и Државног секретаријата за иностране послове) остварен до краја.

1964.

Синод је одлучио да редовно заседање Сабора закаже у нешто ранијем термину зато што није хтео да пресуди у првом степену по предмету кривица епископа америчко-канадског Дионисија Миливојевића, с образложењем да Синод није надлежан да суди епископу, већ да то треба да учини Сабор.

С обзиром на то да је предмет кривице епископа Дионисија био потпуно истражен по свим црквеноканонским прописима и позитивном законодавству Српске православне цркве, није било никаквог објективног разлога да се предмет даље води као неокончан и да се рокови вештачки продужују. С друге стране, и државна власт је процењивала да одлагање носи поприличан ризик и да би то епископ Дионисије и његове присталице могли да искористе. Због тога се патријарх уз подршку веће групе архијереја одлучио на раније заказивање Сабора. Како би осигурали потребну већину, државни функционери су позивали поједине архијереје на разговоре о предстојећем Сабору. У сусретима су наступали са позиција чији је темељ представљала „Информација о стању СПЦ у САД и Канади – Доношење пресуде Дионисију“, у којој је изричито стајало: „Према оцени свих наших заинтересованих фактора даље одлагање доношења пресуде имало би таквих последица за Цркву како ван земље тако и у земљи. Пропало би све оно што је до сада уз велике напоре учињено. На седници Синода која ће се одржати око 15. II т. г. треба да се донесе пресуда. Исход доношења пресуде зависи у првом реду од чланова Синода и патријарха који је члан Синода.“

На крају информације дата је јасна сугестија: „Мислимо да би републичке комисије требало на обазрив и тактичан начин да организују разговоре са свим епископима у републикама пре него што дођу на Сабор.“[2]

Тако је Никола Рачић, председник среске Комисије за верска пи-

1 Никола Удицки је рођен 14. јануара 1911. године у Великој Кикинди у Банату. Основну школу и гимназију завршио је у родном месту, а богословију у Сремским Карловцима 1930, а Богословски факултет 1935. године. Исте године постављен је за професора Богословије у Битољу. На тој дужности остао је све до почетка Другог светског рата 1941. године. Замонашио се у манастиру Хиландар, 9. августа 1936, добивши име Григорије. После рата службовао је у више места широм Сједињених Америчких Држава. Синод га је 1957. одликовао достојанством архимандрита на предлог епископа Дионисија. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 143.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 94 од 11. фебруара 1964, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

тања у Зајечару посетио 11. фебруара 1964. епископа тимочког Емилијана. Епископ је госту рекао да није отишао на седницу Синода због неких обавеза, али ће бити на Сабору. „Доћиће у Београд у понедељак и ту ће остати до маја месеца. Међутим, Емилијан је рекао да је у Синоду превладало мишљење да питање пресуде Дионисију треба да решава Арх. Сабор. Такође је рекао да је и патријарх Герман тог мишљења. Иначе има апсолутно поверење у патријарха Германа и Рачић је стекао утисак да ће поступити онако како му Патријарх каже".

Рачић је сазнао од саговорника још неке веома занимљиве чињенице: „Емилијан је ишао код Варнаве[1] у Беочин да би га убедио да не чини глупости, пошто овај стално пише писма свештеницима и другим личностима, у којима подржава Дионисија, али није га пронашао. Емилијан, који је школски друг Атинагорин (цариградски патријарх – *прим. аутора*), добија неки његов лист, у коме је прочитао да ће Јаковос, из Америке, доћи код патријарха Германа у Београд и обавестио је о томе Патријарха."[2]

Сабору, који је почео 27. фебруара а окончан 7. марта, нису присуствовали епископи источноамерички и канадски Стефан, средњезападноамерички Фирмилијан и западноамерички Григорије. Они су овлашћења да у њихово име гласају дали другим архијерејима.

Према ранијој одлуци, Синод је доставио цео спис Законодавно-правном одбору са извештајем о томе шта је све предузео по питању епископа Дионисија и предложио одбору да своје мишљење и предлог списа достави Сабору на одлуку. Законодавно-правни одбор је 28. фебруара донео једногласно одлуку да Сабор у својој пленарној седници изрекне своју коначну пресуду на основу одговарајућих канона и других црквеносудских прописа.

На самом Сабору, током пленарне седнице, патријарх је водио расправу у очекиваном правцу, мада је једна мања група архијереја била за то да се коначна одлука о случају епископа Дионисија одложи.

Епископи су се изјашњавали појединачно и јавно како о кривици, тако и о казни. Једногласно је одлучено да епископ Дионисије буде лишен чина због, како је наведено, кршења епископске заклетве, непослушности, створеног раскола и личног живота који не доликује свештеном лицу, а поготову епископу. Како је донета једногласна одлука, она је на основу црквеноканонских прописа постала коначна и није било могућности жалбе на њу.

После расправе о Црквено-народном сабору одржаном 12-14. но-

1 Мисли на викарног епископа Варнаву Настића, који је после затворске казне био пуштен на условну слободу и у том је манастиру био интерниран. О епископу Варнави видети у делу о архијерејима.

2 „Забелешка о телефонском разговору са Николом Рачићем, председником среске Комисије за верска питања у Зајечару" – АС, 21, 73.

вембра 1963. у Либертивилу и одлукама донетим на њему (избор архимандрита Иринеја Ковачевића за помоћног епископа и отцепљење од мајке Цркве), закључено је да су те одлуке неканонске, противуставне и ништаве.

Сабор је одлучио да се у манастиру Крка, Епархија далматинска, отвори двогодишњи богословски течај за свештенике у виду истуреног одељења Карловачке богословије.

На једној од седница Сабора је одлучено да се Српска православна црква учлани у Светски савет цркава. Одлука је образложена чињеницом да су многе православне и протестантске цркве већ учлањене у ту организацију, да она ужива значајан углед, да има позитиван став у питањима очувања мира, помоћи неразвијеним земљама, као и добре односе са Српском православном црквом.[1]

Патријарх је о одлукама Сабора обавестио епископе у Америци и Канади, као и све патријархе аутокефалних православних цркава. Свештенству и верницима Сабор је упутио посланицу у којој је објашњано шта је све претходило доношењу коначне одлуке.

1965.

Потпредседник Савезне комисије за верска питања Мато Радуловић 18. марта 1965, у службеним просторијама комисије, сазнао је од патријарха да ће средином маја Синод сазвати Сабор, који би заседање требало да заврши концем маја или првих дана јуна. Патријарх је рекао да још није утврђен коначан предлог дневног реда, додавши да су епископи из Америке заинтересовани да учествују на том заседању.

Радуловић је у службеној белешци о том разговору истакао: „Морали би пратити припреме за Сабор. То због тога да на њему не дође до негативних испада, а посебно због присуства (евентуалног) епископа из САД. Сугерисао сам Патријарху да лично инсистира на доласку Фирмилијана и Удицког. Он ће им писати лично.“[2]

Заседање Сабора је прошло без значајнијих дешавања. На једној од седница је одлучено да се у списак српских светитеља унесу Јевстатије II, архиепископ српски, Рафаило банатски и Јосип нови. Такође је закључено да се храмови и манастири не могу користити за приредбе и концерте за које би посетиоцима биле наплаћиване улазнице. Одобрене су одлуке ванредног Црквено-народног сабора одржаног 14. и 15. маја 1964. у Детроиту[3], одређени су нови чланови Патријаршијског управ-

1 *Гласник*.., 3/1964, стр. 81-82; Упоредити: Информација Савезне комисије за верска питања о раду Сабора – АМИП, Па/1964, 93-5-451382; Информација за чланове Савезне комисије за верска питања – АМИП, Па/1964, 93-6-451550.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 111/65, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па, 1965, 74-1-413838.

3 Телеграм Амбасаде у Вашингтону, бр. 942 од 11. јуна 1964, Државном секре-

ног одбора. Сабор је одлучио да се посебним писмом обрати државним институцијама за одобрење наставка започетих радова на Храму Светог Саве на Врачару.[1]

1966.

Заседању Сабора нису присуствовали епископи западноамерички Григорије и средњезападноамерички Фирмилијан.

Сабор је 26. маја одлучио да се за 40-дневни помен почившем епископу источноамеричком и канадском Стефану у Америку пошаљу епископи далматински Стефан и шабачко-ваљевски Јован, који би том приликом требало да се упознају са тамошњим приликама и црквеним животом.

Проширен је списак српских светитеља уношењем Теодора Сладића из Комоговине, чије ће се име помињати на дан Теодорове суботе.

Изабрани су нови чланови Синода: митрополит црногорско-приморски Данило и епископ далматински Стефан.[2]

(О још неким темама и одлукама Сабора, Синод је 22. новембра 1966. обавестио Управу Богословије у Призрену. Сабор је, по садржају писма, расправљао и о Македонској православној цркви јер је недавно у Београду одржан састанак представника МПЦ и Српске православне цркве, а Синод је, после састанка, 23. маја 1966. послао одлуке Сабора митрополиту македонском Доситеју. Македонски Синод је одбацио те одлуке и о томе обавестио Патријаршију. У истом писму су затражили нове разговоре. У Патријаршији су предлог прихватили па су се делегације састале у згради Патријаршије у Београду 18. новембра.[3])

1967.

Према сазнањима југословенских дипломата у Лондону, прота Милоје Николић је писао епископу средњезападноамеричком Фирмилијану замерајући му на намери да отпутује на Сабор у Београд, и затражио да одустане од планираног путовања.[4] Стога је епископ Фирмилијан, на путу за Београд, почетком јула свратио у Лондон и посетио проту

таријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 193-I-426133. Више о томе видети у делу о дијаспори у Америци.

1 *Гласник*.., 5/1965, стр. 150.

2 *Гласник*.., 6/1966, стр. 206-207.

3 Писмо Синода, Син, бр. 5141/зап. 763 од 22. новембра 1966, Управи Богословије у Призрену. У прилогу је „Службена белешка о вођеним разговорима између Светог архијерејског Синода Српске православне цркве и Светог архијерејског синода Македонске православне цркве“. – Приватна архива. Видети и поглавље о Македонској православној цркви.

4 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 643/67 од 15. маја 1967, Милутину Морачи, председнику Савезне комисије за верска питања – АС, 21, 124.

Николића. „Према речима М. Николића Оцокољић (Фирмилијан – *прим. аутора*) у Београду треба да реши питање владике односно упражњеног места, након смрти Ластавице (Стефана – *прим. аутора*). Оцокољић и Удицки (Григорије – *прим. аутора*) плаше се да им Патријарх и Синод не поставе некога коме би хијерархијски били потчињени и не би били у стању изићи са њим на крај. Жељели би да то буде неки старији човек, након чије смрти би могли доминирати епархијама. Ради тога су све до сада и одлагали попуну упражњеног места.“

Југословенске дипломате су истакле да је свештеник Владимир Родзјанко писао патријарху и предложио проту Николића као кандидата за епископа за Европу, иако он није испуњавао потребне услове.[1]

***

„Представници Савезне и републичких комисија за верска питања обавили су низ разговора са епископатом СПЦ како пре одржавања Арх. Сабора СПЦ у мају 1966. године и 1967. године тако и пре одржавања ванредног сабора у септембру о. г. са циљем да убеде руководство СПЦ у потребу реалног сагледавања македонског црквеног питања, које је изашло из оквира цркве и добило политички карактер. Посебне разговоре обавили су са патријархом Германом ранији председник СИВ-а друг Стамболић, председник И. В. СР Србије друг Стаменковић а крајем августа о. г. са патријархом је разговарао председник СИВ-а друг Шпиљак, а затим и Председник И. В. СР Србије Ђурица Јојкић. На патријарха се утицало да Сабор СПЦ не донесе такве одлуке у односу на МПЦ, које би изазвале негативне политичке последице. Међутим, сва настојања да Арх. Сабор СПЦ донесе реалну одлуку о питању МПЦ нису имала нарочитог дејства. Показало се да руководство СПЦ тврдокорно стоји на ранијим позицијама и да жели и даље да задржи МПЦ у оквиру СПЦ као њен аутономни део.“[2]

Сабор је на ванредном заседању 14. и 15. септембра 1967. године разматрао питање проглашења аутокефалности Македонске православне цркве. У расправи је констатовано да је македонски Синод 3. децембра 1966. писмом затражио аутокефалност, али је захтев одбијен 24/11. маја 1967. са упозорењем да ће се после одлуке Црквено-народног сабора о проглашењу аутокефалности Македонске православне цркве она од свих помесних цркава бити сматрана за расколничку верску организацију и, као таква, одлучена од општења с њима. Македонски Синод је, не обазирући се на таква упозорења, прогласио 19. јула 1967. аутокефалност Македонске православне цркве и затражио од Српске пра-

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 643/1-67 од 10. јула 1967, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 124.

2 Елаборат „Стање однос између државе и верских заједница“ Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 351/1 од 9. октобра 1967. године – АЈ, 836, II-10.

вославне цркве да то призна. Сабор је одлучио да се због самовољног и неканонског отцепљења македонске православне цркве од своје мајке Цркве у расколничку верску организацију, прекидају са том јерархијом богослужбено и канонско општење и да Синод треба да против виновника раскола поведе поступак.[1]

Сабор је 15. септембра одлучио да се против виновника незаконитог и неканонског проглашавања аутокефалности поведе поступак. (Синод је то решење проследио тек 19. марта 1968. Синоду Македонске православне цркве.[2])

На Сабору је одлучено да поједини чланови Устава о избору патријарха буду измењени. У званичним саопштењима Сабора нема више детаља о томе, али према сазнању Савезне комисије за верска питања, измене је предложио епископ далматински Стефан. „Он је предложио да патријарха СПЦ бира Архијерејски сабор а не Изборни сабор, како је то до сада било. Предлог епископа Стефана је усвојен и патријарха ће у будуће бирати једино Архијерејски сабор. Добија се утисак да је Арх. Сабор СПЦ желео да се убудуће на овај начин обезбеди од било каквог утицаја државе у избору патријарха.“[3]

Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, закључио је да је долазак епископа средњезападноамеричког Фирмилијана Оцокољића из Америке на Сабор утицао на промену Устава Српске православне цркве.[4]

1968.

Епископ источноамерички Григорије Удицки је желео да присуствује заседању Сабора, па је Конзулат СФР Југославије, у Сан Франциску, посредством адвоката, запитао да ли ће имати проблема с обзиром на то да је 1949. илегално изишао из Југославије и да има само амерички пасош. Одговорено му је да без бојазни може отпутовати.[5]

Челници Савезне комисије за верска питања су закључили да са

1 Писмо Светог архијерејског сабора Српске православне цркве, број 50/зап. 7 од 15/2. септембра 1967, Синоду по питању проглашења Македонске православне цркве аутокефалном – АМИП, Па/1967, 70-2-432750.

2 Писмо Синода Српске православне цркве, број 1150/зап. 142 од 19. марта 1968, архијерејима Македонске православне цркве – АЈ, 144, 113.

3 Елаборат „Стање односа између државе и верских заједница“ Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 351/1 од 9. октобра 1967. године – АЈ, 836, II-10.

4 „Забелешка“ Мила Јовићевића, председника Савезне комисије за верска питања – АЈ, 144, 137.

5 Телеграм Конзулата у Сан Франциску, бр. 12 од 15. фебруара 1968, Државном секретаријату за иностране послове; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. 198/68 од 26. фебруара 1968, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 75/1 од 27. фебруара 1968, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

патријархом и осталим архијерејима треба организовати разговоре како би их убедили у нуж-ност „смиривања“ односа са Македонском православном црквом. „С обзиром на то да најновији потези СПЦ воде тоталном заоштравању са свим последицама које настају, основано се поставља неминовним да Савезна комисија за верска питања темељно преиспита, те процени политику руководства СПЦ и то не само спрема МПЦ него и према држави. При овоме има се у виду и политички договор по питању аутокефалности МПЦ код друга Стамболића од 25. IV 1967. год. и 12. III т. г. У вези са овим налаже се потреба и о благовременом предузимању одговарајућих корака и мера како би се спречиле даље штетне акције СПЦ. Свакако овде треба потсетити и на чињеницу да се у досадашњој пракси безброј пута и годинама, по овом питању, потврдило да указивање и апели епископату СПЦ остају без резултата.“[1]

Истога дана када је заседала Савезна комисија за верска питања, Секретаријат за савезни буџет Савезног извршног већа је одобрио 360.000 динара ванредне помоћи Српској православној цркви. Био је то одговор на писмо Патријаршијског управног одбора од 18. септембра 1967. године.[2]

Дневни ред Сабора интересовао је, сходно функцији коју је обављао, Витомира Петковића, председника српске Комисије за верска питања, па је 23. априла посетио патријарха Германа. Према сведочењу патријарха, кад је реч о оснивању епархије за Европу главни проблем је то што Српска православна црква нема кандидата кога би прихватили и тамошњи свештеници. „У последње време као кандидат се истиче свештеник Ђорђе Лазић из САД, који би по патријарховом мишљењу дошао у обзир, али му остали чланови Сабора налазе извесне недостатке. Тако се поставља питање да ли ће овај проблем који је, како каже патријарх, од интереса и за СПЦ и за нашу земљу, бити решен.“

Петковића је и овог пута интересовало шта ће се бити предузето у случају Македонске православне цркве, а патријарх је одговорио да ће бити покренут судски поступак против њених архијереја и да је епископ Василије одређен за тужиоца. Потом се разговор повео о писму патријарха цариградског Атинагоре патријарху Герману и писму Сабора упућеном митрополиту македонском Доситеју, а која су прослеђена свим поглаварима православних цркава. Петковић је то оценио као мешање у унутрашње ствари државе. „Употреба термина Јужна Југославија за Републику Македонију изражава став званичне Грчке православне цркве и представља увреду за македонски народ и нашу друштвену заједницу у

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 208/1 од 16. маја 1968, члановима. У прилогу је „Информација о новим елементима заоштравања руководства Српске православне цркве са Македонском црквом и државом“. – AJ, 144, 111.

2 Решење Секретаријата за савезни буџет и опште послове Савезног извршног већа, бр. 01-1244/2 од 30. маја 1968. године – AJ, 144, 113.

целини. Овакве акције не одговарају гостопримству које је недавно указано патријарху Атинагори приликом боравка у нашој земљи и његовим изјавама које је дао том приликом. Патријарх је само донекле покушао да оправда поступак патријарха Атинагоре неким канонима који васељенском патријарху чак дају право да такве спорове и решава, али је истовремено рекао да су ти канони превазиђени.“[1]

Према сазнањима Савезне комисије за верска питања, Сабор је требало да расправља о 24 теме.[2]

Уобичајено, заседање је започето у згради Патријаршије. Епископ средњезападноамерички Фирмилијан, иако је било неких најава, није дошао у Београд.

Сабор је начелно одлучио да у Америци буде отворена једна богословска школа у којој ће се школовати кандидати за потребе Српске православне цркве на америчком континенту, с тим што ће Епископски савет накнадно Синоду доставити на усвајање план и програм рада.[3]

Савезна комисија за верска питања је 30. маја 1968. расправљала о односу Српске и Македонске православне цркве са посебним освртом на протекли Сабор. Констатовано је да су разговори са архијерејима обављени непосредно пред саборске седнице имали знатног утицаја на расправу у Патријаршији, јер су само три-четири епископа безуспешно инсистирала да се на дневни ред стави и питање односа Српске и Македонске православне цркве и да се предузму одговарајуће санкције против епископа Македонске православне цркве, што није усвојено. То питање је, како је истакнуто, само одложено и биће постављено на следећем заседању Сабора, па су чланови Комисије за верска питања закључили да и даље треба наставити са убеђивањем патријарха и епископа да се проблем оконча признавањем аутокефалности Македонске православне цркве.

Синод је, сходно одлуци Сабора, упутио писмо Савезном извршном већу у коме је набројао све проблеме у односу Цркве и државе који још нису решени. О том писму је расправљано у Савезној комисији за верска питања. „Комисија је размотрила представку Арх. Сабора Српске православне цркве упућену председнику СИВ-а која су изнета потражи-

1 Писмо српске Комисије за верска питања, пов. бр. 122 од 29. априла 1968, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је „Забелешка о посети председника и секретара Комисије РИВ-а за верска питања патријарху Герману 23. априла 1968. год.“ – АЈ, 144, 110.

2 „Списак приспелих предмета за редовно заседање Светог архијерејског сабора у мају 1968. године“ – АЈ, 144, 113. Једна од тачака дневног реда односила се на предлог да Сабор донесе одлуку у односу на вођење дијалога са римокатолицима, старокатолицима и англиканцима, друга на формирање епархије у Западној Европи и Аустралији, трећи на предлог за рашчињење свештеника који су пришли бившем епископу Дионисију и тако даље.

3 *Гласник*.., 6/1968, стр. 118.

вања Српске православне цркве према држави као и низ других имовинско-правних питања. Комисија сматра да је захтев Српске православне цркве неоснован и да у суштини представља одраз појачане активности Српске православне цркве и промену њеног става у односу на државу. Закључено је да се предложи СИВ-у да се представка СПЦ у целини одбије, а да се конкретни и оправдани случајеви решавају на терену."[1]

1969.

Повод за сазивање ванредног заседања Сабора била је вест да ће рашчињени епископ Дионисије крајем априла организовати скупштину у Трсту, формирати епархију за Западну Европу и изабрати епископа, који би, по сазнањима Службе државне безбедности, седиште имао у Трсту. „Политичка емиграција је идејни инспиратор ове акције и главни носилац активности у погледу организовања овог скупа који је уствари политички, а не црквени. Стварањем епархије за Европу емиграција жели да интензивира своју непријатељску активност и приближи је што непосредније границама СФРЈ."[2]

Патријарх Герман је 7. марта обавестио Савезну комисију за верска питања о још једном проблему у вези са заседањем Сабора. Тражио је ванредни кредит.[3] Белешка службеника комисије на маргини писма гласи: „Комисија нема средстава за ову сврху". Патријарх се истога дана са истом молбом обратио српској Комисији за верска питања.[4] Она је 11. марта одлучила да тражени новац уплати на рачун Епархијског управног одбора Архиепископије београдско-карловачке.[5]

Витомир Петковић, председник српске Комисије за верска питања, посетио је 11. марта патријарха у Патријаршији, дан уочи ванредног Сабора. „Разговор се водио о питањима која ће бити на дневном реду ванредног заседања Сабора СПЦ. То су: избор епископа СПЦ за Западну Европу и прослава 750-годишњице аутокефалности СПЦ", забележио је Петковић. Патријарх је ванредно заседање Сабора објаснио

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 208/2 од 10. јула 1968, републичким комисијама за верска питања – AJ, 144, 111. Видети и: *Гласник*.., 5/1968, стр. 98.

2 Информација Службе државне безбедности Савезног секретаријата за унутрашње послове, Стр. пов. бр. 27 од 18. априла 1969 („Строго поверљива информација – Само за личну употребу") – АС, 21, 95; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/69 од 20. марта 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 118.

3 Писмо патријарха Германа, Бр. 928 од 7. марта 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 121.

4 Писмо патријарха Германа, Бр. 928 од 7. марта 1969, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 151.

5 Решење српске Комисије за верска питања, бр. 2269 од 11. марта 1969. године – АС, 21, 151.

потребом Патријаршије да предухитри рашчињеног епископа Дионисија у формирању епархије за Европу. Поменуо је кандидате за епископа будуће епархије, говорио о томе где ће јој бити средиште и које територије ће покривати. Договорено је да ће се по питању епископа Петковић и патријарх чути још једном.[1]

Сабор је 12. марта је основао нову епархију под именом Српска православна епархија западноевропска и аустралијска, са седиштем у Лондону, која је обухватила сву дотадашњу дијаспору. Истога дана изабран је и епископ за нову епархију – био је то викарни епископ Лаврентије Трифуновић.[2]

***

Синод је 3. априла обавестио Савезну и српску Комисију за верска питања о предстојећем редовном заседању Сабора те 1969. године, са предвиђеним дневним редом.[3]

Сабор је започео своје заседање по устаљеном обичају и завршио како је и планирано.

---

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. пов. бр. 15 од 13. марта 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника и секретара Комисије РИВ-а за верска питања са патријархом Германом 11. III 1969. г. у Патријаршији". – АС, 21, 75. У пропратном писму стоји: „У настојању да потврди своју спремност за унапређење односа са друштвеном заједницом, патријарх Герман, поред писменог и телефонског обавештења о заказивању ванредног Сабора СПЦ, желео је да нас детаљније информише о дневном реду ванредног Сабора. Из забелешке се може видети да се није задржао само на упознавању са дневним редом већ је улазио и у појединости очекујући да чује и наше сугестије. Може се рећи да је ово очигледан напредак у нашим односима, с обзиром на сва колебања испољена последњих година."

2 *Гласник*.., 3/1969, стр. 56. Видети и: Писма Синода, бр. 1039/зап. 152 и бр. 1040/зап. 153 од 18. марта 1969, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

3 Писмо Синода, Бр. 1307/зап. 239 од 3. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 121; Писмо Синода, Бр. 1307/зап. 239 од 3. априла 1969, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73. „Списак приспелих предмета за редовно заседање Светог архијерејског сабора у 1969. години" – АЈ, 144, 121. Припремљено је 26 предмета за расправу. Између осталог, требало је да се разматрају теме: Служба српским светим мученицима са Другим синаксаром са српског на црквенословенски језик (АСбр. 35/68), проглашење бившег епископа Дионисија Миливојевића и његових присталица за расколнике (АСбр. 36/68), предлог митрополита црногорско-приморског Данила да се школовање у Монашкој школи у манастиру Острогу продужи на три или четири године (АСбр. 37/68), представка Здравствене станице у Пецкој (Епархија шабачко-ваљевска) да се примене савремени медицински прописи код св. Тајне причешћа (АСбр. 4/69), представка митрополита црногорско-приморског Данила по питању рушења капеле на Ловћену (АСбр. 8/69), предмет о оснивању викаријата Румунске православне цркве у АП Војводини (АСбр. 9/69), извештај патријарха Германа о стању Епархије будимске (АСбр. 21/69) и о стању Цркве у дијаспори (АСбр. 22/69), извештај о одлуци да се финансирање Српске православне цркве убудуће преноси на републике (АСбр. 23/69) и тако даље.

1970.

Витомира Петковића, председника српске Комисије за верска питања, патријарх је примио 20. априла 1970. , како би разговарали о неколико тема, између осталог, и о предстојећем Сабору. Патријарх је Петковића обавестио да ће у првом делу Сабора бити речи о годишњим извештајима архијереја, док ће у другом епископ жички Василије Сабору предати оптужницу против архијереја Македонске православне цркве, а митрополит црногорско-приморски Данило затражити расправу о судбини капеле на Ловћену. Тема разговора била је наравно и избор епархијских архијереја. „Патријарх је изнео да је ових дана добио писмо од западно-европског и аустралијског епископа СПЦ Лаврентија који предлаже да се за Аустралију формира нова епархија и именује епископ. Патријарх се слаже са тим али се жали да нема погодног човека кога би именовао за ту епархију. Поред тога истиче да на Сабору треба именовати загребачког митрополита. У вези са тим каже да је долазио епископ славонски Емилијан да се нуди за митрополита. Патријарх каже: Почео је да кортеши, међутим, не долази у обзир. Сугестију другова из Комисије за вјерска питања СР Хрватске да се на то место бира садашњи епископ горњо-карловачки Симеон, патријарх прихвата. Међутим, епископ Симеон одбија, наводно због болести. Уколико он буде изменио своју одлуку, патријарх ће га предложити и сматра да ће бити изабран. Спреман је да се у вези са овим састане са друговима из Комисије за верска питања СР Хрватске и о овоме детаљније договори.“[1]

---

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. Пов. бр. 79 од 24. априла 1970, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом, 20. априла 1970. г.“ – АС, 21, 75.

У пропратном писму Петковић износи неке оцене:

„Прво, патријарх се колебао до задњег часа око одласка у Москву. По нашем мишљењу није отишао ради тога што није желео сусрет, пре свега, са румунским и бугарским патријархом и евентуално са делегацијом Македонске православне цркве, с обзиром на постојеће односе. У жељи да избегне те сусрете као и велики церемонијал око сахране Алексеја, одлучио се на слање телеграма.

„Друго, изненадна посета средњезападно америчког епископа Фирмилијана и адвоката Караџића, код нас је побудила одговарајући интерес за прави циљ њиховог доласка.

„Патријарх је у разговору био веома категоричан кад је тврдио да је епископ Фирмилијан дошао искључиво ради прикупљања одговарајућег материјала против Дионисија. То се поклапа и са изјавом епископа Висариона који је овом приликом највише времена провео са Фирмилијаном. Међутим, према ономе што знамо о епископу Фирмилијану, неопходна је наша опрезност и будност. Треће, наша Комисија за верска питања предузеће све потребне мере како не би на предстојећем Сабору СПЦ дошло до даљег заоштравања у односима између СПЦ и МПЦ.

„Поред уверавања које смо примили не само од патријарха већ и од једног броја владика, да се неће ићи на даље заоштравање односа са руководством МПЦ, ми ћемо у току наредних дана обезбедити контакте скоро са свим епископима. Преко Савезне

Заседању Сабора нису присуствовали епископ тимочки Емилијан, због болести, и средњезападноамерички Григорије, због заузетости.

Архијерејци су одржали шест пленарних седница. „Донете су одлуке да се 13. септембра у Београду а 15. септембра ове године у Сремским Карловцима прослави педесет година васпостављања Српске патријаршије, као и да се тим поводом изда посебна Споменица, која ће обухватити живот и рад Српске православне цркве у периоду од 1920-1970. године."

Донета је нова Основна уредба о Богословском факултету.

„Одлучено је да мандат члановима Светог архијерејског синода уместо две године убудуће траје једну годину." Потом су изабрани нови чланови.[1]

На седницама, мимо предвиђеног плана од раније, није било расправе о Македонској православној цркви и рушењу капеле на Ловћену.

1971.

Обавештење Синода о заказивању Сабора било је повод да челници савезне и србијанске комисије за верска питања уговоре сусрет са патријархом.

Најпре је Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, посетио 28. априла 1971. патријарха. Домаћин га је обавестио о планираној свечаној седници у манастиру Острог, напоменувши да ће у ту светињу доћи из Америке и једна група српских исељеника. Патријарх је навео и да су га позвали на свечано освећење једног храма у Грчкој, али да је одредио да га тамо заступа епископ жички Василије. Причао је о писму архиепископа атинског Јеронима и његовој исказаној жељи да посети Београд, као и о позиву који му је упутио цар Хаиле Селасије, да присуствује свечаном устоличењу новог поглавара Етиопске (монофизитске) цркве. Патријарх је Јовићевићу разјаснио извесне приче поводом сахране бугарског патријарха Кирила и поступак епископа Василија са македонским епископом. На крају разговарано је о односима Цариградске и Московске патријаршије и одлуци Руске православне цркве да додели аутокефалност својој Митрополији у Америци, која се од тада зове Америчка православна црква.[2]

Витомир Петковић, председник србијанске Комисије за верска питања, посетио је патријарха и 10. маја 1971. према договору са про-

---

комисије учинићемо да се ти контакти и разговори обезбеде и у другим републикама."

1 *Гласник*.., 4/1970, стр. 82.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 60/1 од 4. априла (вероватно је грешка јер треба маја – *прим. аутора*), србијанској Комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 28. IV 1971. године у Патријаршији СПЦ". – AJ, 144, 132; Исто – AC, 21, 137.

шлог сусрета и предао му листу са тачним износима државне дотације Српској православној цркви за текућу годину, као и буџетских издвајања за друге црквене намене као што су конзервација, санација и заштита манастира, предложивши да то изнесе на некој од седница Сабора. Патријарх је искористио прилику да затражи помоћ за повећање плата професорима Богословског факултета.

На Петковићево помињање односа Српске и Македонске православне цркве, патријарх се осврнуо на тежину ситуације у коју су српске архијереје својим потезима ставили македонски. Навео је као пример изјаву ректора македонске Богословије објављену у римокатоличком гласилу *Glas koncila*, где су изнете веома тешке оптужбе против Српске православне цркве. „Патријарх је такође изнео да се тужба против МПЦ неће стављати на дневни ред Сабора. По његовим речима, то је и опште расположење чланова Сабора."

Говорећи о предлогу епископа западноевропског и аустралијског Лаврентија да се та епархија подели на два дела, патријарх је нагласио да је то нереално јер, према његовим речима, нема много верујућег света у Аустралији и на Новом Зеланду, па би трошкови издржавања епархије остали непокривени.

Петковић је забележио да су на састанку поменути и кандидати за упражњена места митрополита загребачког и епископа тимочког. „Не дирајући у право самосталног одлучивања од стране Сабора СПЦ, с наше стране је изражено мишљење да би можда било најбоље решење када би за загребачког митрополита изабран садашњи бањалучки епископ Андреј. Ова сугестија је образложена веома коректним држањем и ставовима епископа Андреја према националном питању, затим у односима са Католичком црквом, његовим широким образовањем и другим особинама, тако да би његов евентуални избор за загребачког митрополита користио унапређењу односа између СПЦ и одговарајућих органа у СР Хрватској. За упражњену тимочку епархију такође има више кандидата. Међу њима патријарх је поменуо ректора богословије у Призрену Методија Муждеку. Са наше стране изнете су примедбе које се односе на његов најблаже речено некоректан став према овом друштву, па је патријарх замољен да се за тимочког епископа изабере личност са широм и еластичнијим погледима."

На подсећање о дозволама за наставак градње Храма Светог Саве и подизање нове цркве на Карабурми, Петковић је одговорио да су ти захтеви поново актуелизовани да се налазе у разматрању.

Дотакнуто је и питање о патријарховог путовања на устоличење новог руског патријарха. Петковић је у једном тренутку затражио и да патријарх утиче на епископе из Америке Саву и Фирмилијана да посете српску Комисију за верска питања, „без обзира што је епископ Сава до сада избегавао сусрете са представницима Комисије за верска пита-

ња. Ово се донекле може и разумети због разних непријатности које су му приређиване у САД после сваког боравка у земљи и то не само од стране непријатељског дела наше емиграције, већ и од званичних фактора у САД.“[1]

Сабор је започео своје заседање у манастиру Острог а наставио у Патријаршији.

Последњег дана Сабора архимандрит Методије Муждека изабран је за епископа тимочког, мимо ранијих препорука председника Савезне комисије за верска питања.

Званично саопштење по окончању Сабора било је кратко, а у њему је занимљива једна реченица: „Свети архијерејски сабор изражава забринутост због учесталих појава међунационалне и међусобне нетрпељивости у појединим деловима наше земље.“[2]

1972.

По завршетку Сабора, Синод је објавио саопштење које се по садржају донекле разликовало од свих претходних (и потоњих у времену архипастирства патријарха Германа). Наиме, после уобичајених речи о темама седница, наведено је да је на Сабору донето више одлука: о отварању одељења Богословског факултета у Америци, о новој епархији за Аустралију и Нови Зеланд, о припреми издавања Енциклопедије Српске православне цркве, о верској настави и новим уџбеницима за катехизацију, о проблемима социјалног осигурања, и враћању матичних књига Цркви, и о издаваштву.

„Најзад, Његово Преосвештенство Епископ жички Г. Василије известио је Свети архијерејски сабор да га је судија за прекршаје из Горњег Милановца казнио затвором у трајању од 30 дана због говора који је одржао у селу Брезни 3. X 1971. године.“

Сабор је саслушао жалбу и магнетофонски запис изјаве епископа Василија, и констатовао, на основу података из више извора, да је епископ невин и да Патријаршија очекује укидање решења о кажњавању.[3]

1973.

По окончању Сабора 1973. службено гласило је, између осталог, објавило: „На седницама које су држане пре и поподне, проучаване су прилике и бројни проблеми Српске православне цркве, расматране чињенице о тешкоћама из њеног живота у Отаџбини и ван њених граница и

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 08-50 од 14. маја, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 10. V 1971. г. у Патријаршији“. – АС, 21, 137.

2 *Гласник*.., 7/1971, стр. 150.

3 *Гласник*.., 5/1972, стр. 114.

донесене су одговарајуће одлуке: „1. Основана је нова Епархија аустралијска, коју ће сачињавати Аустралија и Нови Зеланд, са седиштем у манастиру Светог Саве у Илајну – Викторија, Аустралија. За епархијског архијереја ове Епархије изабран је високопреподобни архимандрит Николај Мрђа, ректор Богословије у манастиру Крка...“

На Сабору је разматран проблем социјалног и пензионог осигурања и закључено да би то питање морало да буде јединствено и једнообразно за све свештенослужитеље Српске православне цркве.

Саслушани су извештаји епархијских архијереја и Синода поводом захтева за повраћај Српској православној цркви светиња које су усташе опљачкале у Другом светском рату из парохијских домова, цркава и манастира. Било је речи и о бројним случајевима ометања верске наставе, о проблемима добијања дозвола за поправке и подизање нових верских објеката, о нападима на Цркву и поједине њене органе у дневној штампи, на радију и телевизији. „Исто тако Сабор је врло забринут због све учесталијих напада на храмове, манастире и њихову имовину, личну безбедност особља манастира, као и скрнављења цркава и гробова.“[1]

Сабор је одлучио: „У Именик Срба светитеља уписати Јоасафа (у миру Јована Уроша Немањића – сина Симеона – Синише, брата цара Стефана Душана) уз преподобног Атанасија оснивача метеорских манастира, а који се празнује 20. априла по старом календару.“[2]

1974.

Заседању Сабора у Патријаршији присуствовали су сви архијереји Српске православне цркве осим оболелог епископа нишког Јована.

Разматрани су извештаји Синода и епархијских архијереја, опет је било речи о социјалном осигурању свештеника, богословијама и још неким темама.

Митрополит добробосански Владислав је, као администратор Епархије захумско-херцеговачке, известио архијереје о недавним немилим догађајима у тој епархији, истакавши Мостар као средиште тих збивања. Наиме, како он наводи, група црквених представника је, предвођена рашчињеним тамошњим свештеником, узурпирала саборни храм Свете Тројице, и пласирањем разних дезинформација и другим незаконитим поступцима покушала да наруши канонско јединство и црквени живот.

Последњег дана заседања одлучено је да ће викарни епископ марчански Данило замењивати оболелог епископа тимочког Методија, а протосинђел Иринеј Гавриловић[3] је изабран за новог викарног епископа.

1 *Гласник*.., 6/1973, стр. 128.

2 *Гласник*.., 4/1973, стр. 148.

3 „Наречење и хиротонија епископа моравичког Иринеја“, *Гласник*.., 8/1974, стр. 174-177.

„Сабор изражава своју забринутост због тешкоћа око обављања верске наставе, због недобијања локација и дозвола за подизање нових цркава, као и негативног писања извесног дела штампе о Цркви; Исто тако Сабор је забринут што већ једном надлежни не реше да врате Цркви започети храм Св. Саве на Врачару у Београду и дозволе да се настави зидање.“[1]

1975.

Заседање Сабора протекло је по утврђеном програму рада. На седницама су учествовали сви архијереји изузев епископа западноамеричког Григорија.

Разматрани су проблеми и прилике у Цркви, саслушан је извештај Синода о његовом раду и учинку од прошлог Сабора, договорена је прослава 900-годишњице рођења Светог Саве (4. и 5. октобра), разматрани су извештаји о црквеним споровима у Америци.

Основана је, то јест обновљена, Епархија врањска, са седиштем у Врању, која ће обухватати архијерејска намесништва Пчињско, Масуричко-пољаничко, Прешевско-бујановачко и Босиљградско, односно делове некадашње Митрополије скопљанске на територији Републике Србије, док је други део у Македонији био у саставу Македонске православне цркве.[2]

1976.

„На седницама су разматрани проблеми и прилике Српске православне цркве у земљи и иностранству. Саслушан је извештај Светог архијерејског синода о његовом раду у 1975/76. години и дата су упутства за даљи рад“, стајало је у саопштењу по окончању Сабора.

Разматрана су просветна, финансијска и мисијска питања.

(Био је то, према неким тумачењима, један од најмирнијих Сабора.)

1977.

Мада је Синод 29. марта 1977. одлучио да редовно заседање Сабора почне 12. маја у 9 сати у манастиру Острогу, а да Сабор настави рад 25. маја у згради Патријаршије у Београду, седнице су одржане само у престоници.[3]

Сабор је донео одлуку да у Сарајеву буде основана Српска православна духовна академија.

Донете су одлуке о постављењима ректора богословија у Срем-

1 *Гласник*.., 5/1974, стр. 114.

2 *Гласник*.., 6/1975, стр. 102.

3 *Гласник*.., 5/1977, стр. 98.

ским Карловцима и Призрену. Синоду је наложено да организује упис у Монашку школу у школској 1977/78. години.[1]

1978.

Синод је на седници 4. априла 1978. одлучио да буде остварено из оно што је било планирано за претходну годину – да редовно заседање Сабора почне 12. маја у 9 сати, у манастиру Острог, а настави се 25. маја у згради Патријаршије у Београду. По устаљеној пракси, о тој одлуци су истога дана обавестили Савезну и српску комисију за верска питања.[2] По пријему обавештења, у сусрету са патријархом упућен је позив свим архијерејима да 5. јуна посете Пољопривредни комбинат Београд где ће за њих бити организован свечани ручак. Како су одлуке о избору нових епископа доношене без расправа, договорено је да посета буде организована 2. јуна, „док су сви епископи на окупу".

Тешко је утврдити зашто ни те године није реализовано оно што је по други пут било планирано: заседање Сабора није почело у манастиру Острог 12. маја већ 25. маја у Патријаршији.

„Одржано је више седница на којима су расматрани предмети из црквене просвете, унутрашње и спољне мисије, законодавства и из области администрације и финансија."

Разматрани су извештаји Синода и појединих архијереја. У извештајима архијереја спомињу се и даље притисци на децу и њихове родитеље због учествовања на светосавским приредбама и похађања вероначуке, указује се на нападе на свештениослужитеље, као и на чињеницу да имовинско-правни положај Српске православне цркве није свугде добро регулисан и тако даље.

Две недеље по окончању Сабора (13. јуна), српска Комисија за верска питања је сачинила уобичајену информацију о току заседања и проследила је институцијама и личностима за које је проценила да би им могла бити од користи. Према тој информацији, Сабор је највише времена утрошио на извештаје архијереја о стању у епархијама и на питање односа према државним органима. „По оштрини и истицању нерешених проблема са органима државе нарочито се истичу извештаји призренског епископа Павла, нишког епископа Иринеја, далматинског епископа Стефана, викарног епископа загребачке митрополије Јована и митрополита дабро-босанског Владислава." С друге стране, извештаји епископа бачког Никанора и банатског Висариона у информацији су оцењени као веома коректни.

Сабор је закључио да свештеници треба више пажње да посвете пастирском раду са народом, нарочито са децом, да дистрибуирају цр-

1 *Гласник*.., 6/1977, стр. 118.

2 Писмо Синода, Бр. 775/зап. 196 од 4. априла 1978, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 158.

квену штампу у свакој прилици, да чувају драгоцености од крађа...

Расправа о Македонској православној цркви уследила је после упознавања архијереја о току разговора патријарха Германа са неколико архијереја из Скопља. Констатовано је да се у односима Српске и Македонске православне цркве може очекивати одређено „попуштање“, и да ће контакти бити проширени, па је истакнута могућност да се две делегације састану ускоро у неком од манастира у Македонији.

На Сабору су од шест упражњених епархија попуњене четири.

Дуго се расправљало и о попуни Источноамеричко-канадске епархије. Једна група епископа се заложила за став који је заступао епископ шумадијски Сава – да на упражњену епархију буде изабран неки од кандидата из Југославије. Патријарх и други архијереји су саслушали сугестије, али је приликом избора превагнула већина. „Избором Велимира Ковачевића за епископа СПЦ у САД, као човека који припада другој генерацији наших исељеника у САД, отвара се ново поглавље у политици СПЦ према својим деловима у иностранству“, стајало је у белешци српске Комисије за верска питања.

Одлучивање о попуњавању упражњених епархија започињало би патријарховим питањем да ли неко жели да оде у одређену епархију. Такав је био случај са Далматинском када се пријавио епископ аустралијско-новозеландски Николај. То, међутим, није поновљено са Епархију сремску. Наиме, епископ бањалучки Андреј је очекивао да ће добити Сремску епархију али му није била пружена прилика да се понуди, па је сматрао да је изигран. Патријарх је касније објашњавао да је такав начин избора осујетила једна група архијереја под изговором да нема довољно кандидата.

„После овогодишњег избора нових епископа може се закључити да су први пут после 20 година од кад је Герман изабран за патријарха његове позиције у Сабору постале доминантне. О овоме се мора водити рачуна и око неких захтева које патријарх чини, а који се не решавају, што се у садашњем односу снага у СПЦ може лоше одразити на наше укупне односе са СПЦ. И обрнуто, бржим решавањем поменутих захтева, јачаће и наш утицај на рад Архијерејског Сабора“, закључено је у информацији српске Комисије за верска питања. У наставку те информације констатовано је да су се на протеклом Сабору, уз патријарха Германа, још двојица архијереја издвојила по утицају: епископи далматински Стефан и шумадијски Сава. За епископа Стефана је закључено да он, преласком у Епархију жичку наговештава да размишља и о патријаршијском трону. „То су чињенице о којима се мора водити рачуна са наше стране.“

Изабрани су нови чланови Синода: митрополит црногорско-приморски Данило, епископ браничевски Хризостом, банатски Висарион и шабачко-ваљевски Јован. „Овакав састав Синода пружа гаранцију да ће

се односи између државе и СПЦ у следећем периоду позитивно развијати и унапређивати“, закључено је у информацији српске Комисије за верска питања.

Посета Пољопривредном комбинату Београд реализована је према плану, мада у њој нису учествовали епископи срдњезападноамерички Фирмилијан и западноевропски и аустралијски Лаврентије који су од ње одустали, према мишљењу неких сведока, да им не би емиграција на таком потезу замерила.

Поводом саопштења о Сабору, у информацији српске Комисије за верска питања закључено је да је и поред свега приметан бољи однос Српске православне цркве према држави. „Сматрамо да је од политичке користи саопштење о раду Архијерејског сабора објавити у дневној штампи, као и вести на Телевизији, о посети Пољопривредном комбинату Београд.“[1]

1979.

Саборске седнице су се одвијале по плану, теме су биле уобичајене: црквена организација, унутрашња и спољна мисија, финансије...

„По устаљеној традицији, одмах по завршетку рада Светог архијерејског сабора, у придворном храму св. Симеона Мироточивог одржан је парастос свима упокојеним патријарсима, архиепископима, митрополитима и епископима, као и свима умрлим добротворима, ктиторима и приложницима Српске православне цркве.“[2]

1980.

На Сабору је, после разматрања уобичајених извештаја, епископ бањалучки Андреј изабран за епископа сремског, а за бањалучког викарни епископ Јефрем. Молба епископа браничевског Хризостома да буде ослобођен администрирања епархијама банатском и темишварском је прихваћена, па је одређен нови администратор – епископ шумадијски Сава. Одлучено је да викарном епископу лепавинском Јовану припадну сва права епархијског архијереја упражњене Митрополије загребачке.[3]

Није уобичајено да архијерејци напуштају заседање и одлазе ван Београда. И та пракса је, међутим, прекршена: „У недељу, 18. маја, после свете литургије одслужене у капели Св. Симеона Мироточивог у Патријаршији, Његова Светост Патријарх српски Герман и чланови Светог архијерејског сабора учинили су посету САП Војводини, где их је при-

1 „Информација о заседању Архијерејског сабора Српске православне цркве“, српске Комисије за верска питања, Строго пов. бр. 07-323 од 13. јуна 1978. године – АС, 21, 79. Вест о посети Пољопривредном комбинату „Београд“ – *Гласник*.., 11/1978, стр. 271.

2 *Гласник*.., 6/1979, стр. 122.

3 *Гласник*.., 6/1980, стр. 118.

мио Председник Извршног већа, г. (Никола – *прим. аутора*) Кмезић. Том приликом посетили су Плавну, манастир Бођан, Матицу српску у Новом Саду и Пољопривредни сајам“, објављено је у *Гласнику*.[1]

1981.

Одржано је шест пленарних седница. Посебне седнице имали су одбори за просвету, мисију, извештаје, финансије и администрацију. „Свети архијерејски сабор позабавио се и приликама у парохијама, као и материјалним проблемима црквених општина и манастира.“

Сабор је знатно време посветио расправи о догађајима на Косову и Метохији. „Са посебном забринутошћу саслушан је извештај о пожару који је ноћу 16. марта ове године уништио стари конак Ставропигијалне лавре Свете Пећке Патријаршије. Исто тако, са великом забринутошћу расмотрене су прилике у Епархији рашкопризренској одакле се због тешког стања, православни Срби већ годинама исељавају у друге крајеве. О приликама у овој нашој Епархији достављен је посебан документ Извршном већу Скупштине САП Косово.“[2]

1982.

Теме су биле готово исте као и сваке године. Из извештаја свих епархијских архијереја може се закључити да су прилике у којима служе Цркви веома сложене – свуда су, наводе, присутне сметње и разни притисци. „Са посебном забринутошћу, Свети архијерејски сабор је проучио погрешно квалификовање Богомољачких братстава као, тобож, политичких организација, мада се ради о покрету, старом деценијама, чији је циљ да се што интензивније живи верски живот и што исправније понаша. Исто тако, Свети архијерејски сабор констатовао је да Српска православна црква никада није тражила ни од кога некакву рехабилитацију Владике Николаја (Велимировића), јер Владика Николај никада није био суђен нити осуђиван.“

Значајно је да су поновљене готово исте оцене стања на Косову и Метохији као и на прошлогодишњем Сабору.

„Одобрен је и текст Устава епархија Српске православне цркве у Америци и Канади.“

И на овом Сабору је констатован проблем неједнаког републичког третмана уплате пензијског и инвалидског осигурања и наглашено да посебну бригу Цркви задаје свештеничко удружење Епархије далматинске због односа према епископу Николају.

„Свети архијерејски сабор једнодушно поздравља настојање Његове Светости Патријарха српског Г. Германа да се исходи дозвола за наставак зидања и довршења храма Св. Саве на Врачару, као и наставак

1 *Гласник..,* 10/1980, стр. 222.

2 *Гласник..*, 6/1981, стр. 106.

зидања храма Св. Саве у Сплиту.“

Сабор је усвојио Правилник о изградњи и коришћењу парохијских станова и службених просторија у стамбеним црквеним здањима.[1]

1983.

Заседању Сабора нису присуствовали епископ источноамерички и канадски Христофор и аустралијско-новозеландски Василије.

Одржано је пет пленарних седница. Разматран је извештај Синода о његовом раду од претходног Сабора, вођене су расправе о црквеној просвети, унутрашњој и спољној мисији, законодавству, администрацији и финансијама.

Пошто су саслушани извештаји свих присутних епархијских архијереја „добијена је потпуна слика о приликама и проблемима у Српској православној цркви, како у епархијама у земљи тако и у епархијама ван Отаџбине“, констатује се у саопштењу и додаје: „Опште прилике су сложене и тешке, као и да многи раније постојећи и јављани проблеми и тешкоће нису отклоњене, с одређеним разликама у појединим епархијама, односно републикама и покрајинама; да понашање појединих органа власти према Цркви нису увек у складу са Уставом; да има појава да се и учествовање у црквеним свечаностима оцењује негативно; да се још увек врши притисак над децом која учествују на Светосавским прославама или похађају веронауку, а има случајева да се деца присиљавају да у посне дане мрсе; да се од Цркве одузима и део оне имовине, која јој је законом загарантована; да у епархијама Банатској, Шумадијској и Нишкој, после рата није подигнута ниједна нова парохијска црква; да се на Косову још увек осећа притисак над православним вернима, па се њихово исељавање и даље наставља; да још није добијена дозвола за градњу цркава посвећених Светом Сави у Београду и Сплиту; да за Епархију горњокарловачку још није спроведен Протокол потписан између Српске православне цркве и СР Хрватске о враћању сакралних и других установа у Загребу; да црква Св. ап. Петра и Павла у Смиљану, родном месту Николе Тесле, још није обновљена.“

Сабор је основао нову епархију издвајањем једног дела из раније Источноамеричке и канадске под називом Српска православна епархија канадска, са седиштем у Торонту, и променио име Епархије загребачке у тако да убудуће носи назив Српска православна епархија загребачко-љубљанска.[2]

1984.

Одржано је пет пленарних седница, на дневном реду биле су уобичајене теме.

1 *Гласник*.., 5/1982, стр. 110.

2 *Гласник*.., 6/1983, стр. 110.

Пошто су саслушани извештаји свих архијереја, донето је више закључака по разним темама – Свети архијерејски синод је и у протеклој години чинио напоре да се одвојена браћа у епархијама ван отаџбине врате у крило мајке Цркве; будно је пратио догађаје у Епархији рашко-призренској и више пута интервенисао, али и поред тога стање је и даље забрињавајуће: српски живаљ се и даље исељава, уништавају се или бесправно одузимају материјална добра Цркве и верних, врше се насиља над свештеним и монашким лицима. Закључено је да још постоји недоследност понашања надлежних органа према законским правима црквених установа, те је и у прошлој години било кршења Закона и узурпације црквене имовине, укључујући ту и црквене порте, нарочито оне у којима се налазе гробља. Наглашено је да су скоро сва места којима је, после Другог светског рата, насељен српски живаљ, и даље без православних храмова и богомоља. Констатовано је да се у неким епархијама и даље омета наставак радова на започетим храмовима, разореним за време рата, као и да се не издају грађевинске дозволе за подизање нових храмова разорених за време рата. Поменуто је да се још бележе малтретирања деце од школских власти и вршење притиска на њих и родитеље да не посећују верску наставу и богослужења, да не учествују у Светосавским прославама, па чак иих присиљавају да мрсе у посне дане. На крају је наглашено да још није добијена дозвола за подизање храмова посвећених Светом Сави на Врачару у Београду и Сплиту; да је број умрлих у неким подручјима Цркве већи од броја новорођених; да и поред многих тешкоћа и искушења, не слаби љубав верних и ревност истинских свештенослужитеља према Цркви, као и трудољубивост монаштва; да је у неким епархијама у дијаспори црквени живот у сталном успону, али да велике тешкоће причињава пространство појединих парохија и удаљеност храмова од верника.

Архијереји су присуствовали освећењу темеља нове зграде Богословског факултета на Карабурми у Београду, а одобрили су подизање нове зграде богословије у манастиру Крка у Епархији далматинској.

Сабор је донео Пословник о раду Светог архијерејског синода.

Сабор је прихватио одлуку Синода којом је епископ источноамерички Христофор постављен за заменика оболелом епископу Фирмилијану.[1]

Мада је на заседањима било речи и о другим темама, у првом саопштењу, из непознатих разлога, није објављен следећи закључак: „Свети архијерејски сабор, сходно својим одлукама донетим на ванредном заседању, 12. марта, и на редовном заседању 21. маја 1969. године, на основу којих је препоручено Светом архијерејском синоду да настоји ’да се црква на Ловћену сачува и владичин аманет одржи‘, не саглашава се ма са каквим поступком који би био у супротности са тим одлукама.“

1 *Гласник*.., 5/1984, стр. 90-93.

Овај закључак је објављен тек после месец дана.[1]

1985.

Седнице су текле уобичајено, било их је укупно 14.

„Констатовано је да су још увек на подручју Српске цркве, у епархијама у земљи и иностранству прилике неуједначене. У појединим епархијама у земљи из године у годину се протежу исти нерешени проблеми. Има и притисака локалних власти на нормалан живот Цркве. Штампа и друга средства информисања врло често и најуобичајеније црквене свечаности и прославе третирају малте не као непријатељску делатност, дајући јој обележје национализма, или чак, у последње време, и етикету клеронационализма.

„Са жаљењем је констатовано да су прилике у Епархији рашко-призренској, на Косову, још увек крајње тешке, да се и даље наставља исељавање верних и још увек траје насиље над вернима као и обесвећивање цркава, гробаља и манастирских здања. Констатовано је такође, да се и на територији Епархије врањске, у општинама Прешево и Бујановац, догађају сличне ствари, па је већ и тамо присутно насиље над српским светињама, као и правна незаштићеност верних српске националности...“

У закључцима Сабора указано је да и даље постоје бројне препреке кад је реч о добијању грађевинских дозвола за нове храмове.

„Са задовољством је прихваћен извештај да су сакрални и други предмети Епархије горњокарловачке пренешени из Загреба у Епископију, али забрињава чињеница да Друштво још ништа није урадило да се иселе станари из приземља Епископије и створе услови за отварање Црквеног музеја, пренос вредне и старе епархијске архиве, а Епископу и црквеним телима омогући нормалан живот у Епископији.“

Архијерејци су обавештени да су отворене ризнице у Епархији далматинској и Митрополији загребачко-љубљанској.

Сабор је одлучио да убудуће нико осим Синода не може да издаје православни календар у Југославији.

Сабор је 18. маја окончао заседање у Патријаршијском двору у Сремским Карловцима.

1986.

Синод је заказао заседање Сабора за 17. маја у манастиру Студеница, а наставак у Београду од 19. маја.[2] Те године обележавано је 600-годишњица манастира, у коме се налазе неколике задужбине.

Архијерејци су 17. маја, на путу из Београда ка Студеници, застали у Жичи и обавили освећење новог конака.

1 *Гласник*.., 6/1984, стр. 106.

2 *Гласник..,* 5/1986, стр. 102.

Отварање Сабора протекло је уобичајено, а прва седница је одржана у Богородичиним храму.

У наставку заседања у Патријаршији на дневном реду били су годишњи извештаји епархијских архијереја и Патријаршијског управног одбора. Констатовано је да је у протеклој години живот Цркве био веома динамичан и сложен и да „свака епархија има и своје специфичне проблеме са којима се бори".

Посебна пажња посвећена је у расправи о изградњи Храма Светог Саве у Београду и Богословије у манастиру Крка.

„Забринути великим бројем самоубистава, као и опадањем наталитета у нашем народу због све већег броја побачаја, са жаљењем примећује и све већи страх међу вернима, услед недозвољених притисака. Нарочито га забрињава појава неод-говорног насртаја на српско православно монаштво и његове манастире", указано је у саопштењу објављеном после седница.

Сабор је, поводом годишњице рођења првог српског архиепископа, усвојио Уредбу о Ордену Светог Саве који ће додељивати Српска православна црква.

Сабор је одлучио да нико осим Синода не може да објављује православни календар, јер „приход од календара иде за опште потребе Цркве и изградњу Спомен-дома Светог Саве. Свако непоштовање ове одлуке подлеже одговорности".

На седници 22. маја одлучено је по једном важном питању: „Изменити пропис чл. 8 алинеја 2 Правилника о одликовањима чиновима у рангу свештенослужитеља у Српској православној цркви, тако да гласи: Архимандритски чин, за монашка лица са богословском спремом, најраније после 15 година, а за оне без богословске спреме после 25 година службе."

Сабор је одлучио да ће убудуће викарним епископима бити додељивана и титула „задарски".[1]

1987.

Како је Синод 31. марта 1987. одлучио да буде реализована одлука са претходног заседања Сабора о томе да следеће почне у Пећи, а заврши у Београду, архијереји су 23. маја кренули из Београда, застали у Крагујевцу, код епископа шумадијског Саве, посетили Жичу и око 16 сати стигли у Пећ.

Почело је по освешталој традицији: „Чин призивања Св. Духа за рад Сабора служи митрополит загребачко-љубљански Јован са четири презвитера и два ђакона. После завршеног Чина, чланови Светог архијерејског сабора, вођени својим Председником, заузимају места у лађи храма, где Његова Светост Патријарх отвара свечану седницу овогоди-

1 *Гласник..,* 6/1986, стр. 126-128.

шњег редовног заседања Светог архијерејског сабора.“

У недељу 24. маја одржана је архијерејска литургија. Потом су архијереји посетили Високе Дечане, Призрен и Богословију, продужили ка Грачаници и потом кренули за Београд.[1]

У току заседања у Београду, сви архијереји су се одазвали на позив Ивана Стамболића, председника Председништва Србије, и у друштву републичких званичника Душана Чкребића и Бранислава Иконића, задржали се на вечери. Патријарх се захвалио на помоћи коју Црква добија за изградњу Храма Светог Саве на Врачару, за Богословски факултет и за прославу 600-годишњице манастира Студенице.[2]

Сабор је разматрао питања припрема за обележавање 600-годишњице Косовске битке, радова на Храму Светог Саве у Београду, на новој згради Богословског факултета и Богословији у манастиру Крка.

Сабор је расправљао о клеветању и нападима на почившег епископа жичког Николаја, али и о тестовима објављеним у *Гласу цркве*, бр. 3/87. „Оградити се од неодговорног писања *Гласа цркве* бр. 3/87, који издаје свештенство Епархије шабачко-ваљевске, и умолити његово Преосвештенство Епископа шабачко-ваљевског Г. Јована као надлежног епархијског Архијереја да убудуће не дозволи сличне појаве.

„Свети архијерејски сабор са огорчењем констатује да се већ годинама ређају напади на блаженопочившег епископа жичког Николаја (Велимировића), Хитлеровог заточеника и мученика у логору Дахау. Називају га злочинцем и издајником свога народа, мада је целом културном свету познато да је за време II светског рата био заточеник и крај рата дочекао у Дахау. Српска црква и Српски народ, одувек, а и данас сматрају блаженопочившег Епископа Николаја за једну од најсветлијих личности наше Историје.“[3]

Сабор је констатовао да се стекло довољно разлога да Синод закаже ванредно заседање у јесен исте године.[4]

***

Ванредно заседање Сабора трајало је два дана, од 8. до 10. октобра 1987. у Београду. Расправљало се о годишњим извештајима архијереја, односу државе и Цркве, страдању српског народа на Косову и Метохији, немогућности обнове храмова страдалих у Другом светском рату (као што је случај у селу Кусоње, Епархија славонска), спречавању

1 *Гласник*.., 1/1988, стр. 5.

2 *Гласник*.., 6/1987, стр. 134-143.

3 *Гласник*.., 6/1987, стр. 177. Реч је о уводнику у коме се тражи од Сабора поништење рашчињења епископа америчко-канадског Дионисија и произишлих свих последица уз предлог за формирање такозваног Заграничног синода, као и о писму архимандрита Јустина Поповића, које је он упутио Сабору поводом америчког раскола.

4 *Гласник*.., 6/1987, стр. 150 и 177.

верске наставе, забранама војницима да посећују храмове и исповедају веру, форсирању атеизма, о томе зашто Цркве нема у медијима...[1]

1988.

Редовно заседање Сабора почело је 14, а завршено 25. маја. Први дан, недеља, био је посвећен 1000-годишњици крштења руског народа, а прва седница првог радног дана Храму Светог Саве на Врачару. У наставку су разматрани извештаји епархијских архијереја, Синода и Патријаршијског управног одбора. У оквиру тих извештаја апострофирани су случајеви одузимања некретнина и ометања црквеног живота (у Војводини, Хрватској и Босни и Херцеговини). Истакнуто је и да још није решен проблем уплате пензијско-инвалидског осигурања свештеника у Хрватској. Такође су помињане и претње појединим епископима и свештеницима, разматран проблем опстанка манастира Студенице и Мораче уколико на подручјима где се налазе започну радови на стварању вештачких језера, а неизбежно је било речи и о тешкој судбини Срба у Албанији и на Косову и Метохији.

Сабор је донео одлуку о прослави 600-годишњице Косовске битке, односно о одржавању централне манифестације у манастиру Грачаница на Видовдан 1989. с програмом преноса моштију Светог кнеза Лазара у његову задужбину, манастир Раваница код Ћуприје.

У списак српских светитеља уврштени су епископ чешко-моравски Горазд Павлих и Илија грузијски.

Сабор је одлучио да се дотадашњи Одсек Богословског факултета у манастиру Светог Саве у Либертивилу, Сједињене Америчке Државе, осамостали у посебан факултет.

„Сабор изражава своју забринутост што је све више гробова, а све мање колевки у нашем народу, па призива све верне на поштовање запосвести Божије о рађању деце и поштовању светиње људског живота од зачећа до смрти“, стајало је у закључку.

Сабор је последњег дана изабрао викарног епископа Данила Крстића за епископа будимског, а митрополиту црногорско-приморском Данилу доделио за заменика епископа Никанора Богуновића. За помоћника епископу Фирмилијану изабран је викарни епископ Митрофан Кодић. За епископа упражњене Епархије западноамеричке изабран је архимандрит Хризостом Столић, епитроп Хиландара. Нови патријархов викар постао је јеромонах Сава Милошевић, сабрат манастира Студеница.[2]

1989.

Сабор је започео заседање у Београду 14. јуна а завршио рад у

1 *Гласник..,* 11/1987, стр. 250.

2 *Гласник*.., 6/1988, стр. 94-95. Јеромонах Сава се захвалио на избору – Димшо Перић*, Црквено право,* Београд 1997, стр. 243.

Пећкој патријаршији 29. јуна. Заседање су обележили теме о преносу моштију Светог кнеза Лазара у манастир Грачаницу, о подизању куполе на Храму Светог Саве у Београду с првом литургијом служеној у тој светињи 12/25. јуна, као и прослави 600. годишњице Косовске битке.

„Поводом раскола у српској Дијаспори и учесталих позива за његово превазилажење, Свети архијерејски сабор констатује да је с његове стране било више покушаја да се постигне жељено јединство и помирење, али одвојена страна као да није имала довољно слуха за то, нити довољно интересовања."

На Сабору се расправљало и о црквеном расколу у Македонији и могућностима његовог превазилажења. Донета је одлука о обнови рада црквене комисије која треба да ступи у контакт са представницима Македонске православне цркве, „обраћајући им се и овом приликом да се врате у канонско јединство Српске православне цркве, а у смислу одлуке Светог архијерејског сабора из 1959. године".

Било је речи и о повраћају задужбинског храма краља Петра I Карађорђевића на Опленцу, о несигурној ситуацији у којој се налази српски народ у Хрватској и Босни и Херцеговини, о потискивању ћирилице...

Уважавајући молбе Срба са Косова и Метохије, Сабор је одлучио да један од викара патријархових носи титулу „епископ скадарски и егзарх Пећкога трона", а да место његовог сталног боравка буде Пећка патријаршија. Сабор је с радошћу примио вести о завршетку изградње зграде Богословије у манастиру Крка, као и одлуку да се освешта 8-9. јула приликом прославе 600-годишњице Косовског боја на Далматинском Косову.

Епископ западноевропски Лаврентије је изабран за шабачко-ваљевског с тим да и даље администрира Епархијом западноевропском, за викаре патријара изабрани су протосинђели Иринеј Буловић и Доситеј Мотика. На молбу епископа браничевског Хризостома, за његовог помоћника постављен је епископ врањски Сава, са свим правима и дужностима епархијског архијереја.

Сабор је одлучио да се подручја Централне и Јужне Америке врате у територијални састав Епархије западноамеричке.

После литургије у манастиру Грачаници и прославе на Газиместану, Сабор је завршио рад у Пећкој патријаршији.[1]

1990.

Редовно заседање Сабора почело је 14. маја у Београду, под председавањем митрополита загребачко-љубљанског Јована (јер се патријарх од 29. јуна 1989. лечио на Војномедицинској академији у Београду), а завршио 24. маја у манастиру Пећка патријаршија због обележавања 300-годишњице Велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем III.

1 *Гласник*.., 7/1989, стр. 145-146.

Када је реч о одлукама, треба споменути негодовање Сабора због планова о подизању хидроенергетских система који би угрозили манастире Студеницу, Пиву, Морачу и Горњак.

„Затражио је од надлежних државних органа да се омогући вађење из јама у току рата побијених и њихово достојанствено сахрањивање при храмовима и другим за то погодним местима.“

Одлучено је да Богословски факултет добије трећи степен студија, да буде формиран Богословски институт при факултету, и начелно да буде обновљена Монашка школа у манастиру Високи Дечани.

Поздрављено је враћање вишестраначја у Србији и наглашено да је саборност преко потребна у односу на деобе и партијство.

Уз констатацију да је заседање у Пећи организовано као вид подршке Србима на Косову и Метохији, у закључцима је наведено: „Свети архијерејски сабор је забринут дискриминацијом православних Срба и српске деце на тлу Републике Хрватске, истичући такође потребу да се што је могуће више помогне нашим мањинама у Мађарској и Албанији и Румунији.“

Од државних органа је затражено враћање покретне и непокретне имовине, која је одузета Српској православној цркви, укључујући и повратак комплекса са задужбинском црквом на Опленцу, матичних књига и других историјских докумената.

Формирана је нова епархија – Бихаћко-петровачка са седиштем у Босанском Петровцу, а за њеног администратора постављен је епископ далматински Николај.

Између седница хиротонисани су викарни епископи моравички Иринеј Буловић и марчански Доситеј Мотика, изабрани на прошлогодишњем Сабору. Епископ шумадијски Сава је разрешен администрирања Епархијом бачком, што је додељено у дужност новоизабраном епископу Иринеју. Епископ Доситеј је добио задужење да помаже епископу Лаврентију у администрирању Епархијом западноевропском. Митрополит црногорско-приморски Данило је, на личну молбу, разрешен епархијских дужности, а администрирање је поверено викарном епископу Никанору, дотадашњем његовом викару и заменику.[1]

Сабор је примио к знању информацију цариградског патријарха Димитрија о томе да је дао аутокефалију Грузијској православној цркви, а њеном поглавару признао патријаршко достојанство.[2]

***

Како се патријарх Герман већ дуже од годину дана налазио на лечењу у београдској Војномедицинској академији, архијереји су одлучи-

1 *Гласник*.., 6/1990, стр. 124-130.

2 *Гласник*.., 6/1990, стр. 126.

ли да треба сазвати ванредни Сабор, који ће бити проглашен Изборним на коме би била донета одлука о новом патријарху Српске православне цркве.

Ванредно заседање је почело 30. новембра, а завршено 6. децембра 1990. године.

Седницама је председавао заменик болесног патријарха Германа митрополит загребачко-љубљански Јован, као најстарији митрополит по посвећењу. Као што је и било планирано, ванредни Сабор је претворен у Изборни. Архијереји су прихватили мишљење лекарског конзилијума Војномедицинске академије у Београду да патријарх Герман није у стању да обавља своје обавезе и дужности, па је Сабор донео одлуку да дотадашњег првосвештеника Српске православне цркве ослободи свих обавеза и дужности. Следом такве одлуке, изабрана су тројица кандидата, а потом, на апостолски начин, жребом је одлучено да ће нови патријарх Српске православне цркве бити епископ рашко-призренски Павле. Његово устоличење је обављено 2. децембра у Саборној цркви. Тако је, после 32 године, окончано архипастирство патријарха Германа.[1]

3.6.2. Финансије

У току Другог светског рата 1941-1945. године Српска православна црква је изгубила и велика материјална добра. Уништене су и оштећене бројне капеле, храмови, манастири, парохијски домови и други сакрални објекти. После рата Црква је, као и остале верске заједнице, доживела удар од нове, комунистичке, власти у Југославији. Изгубила је велика материјална добра кроз аграрну реформу, национализацију, експропријацију, откуп и друге мере државних власти. Бројни фондови и задужбине (на пример, Задужбина Симе Андрејевића Игуманова, из које се финансирала Богословија у Призрену), национализовани су, па је Црква доведена у тежак положај материјалне зависности од државних дотација. Истовремено, држава је добила могућност да преко система финансирања спроводи своју политику што се огледало и у чињеници да је, рецимо, у Краљевини Југославији на буџету Цркве 1940. било 3.685, а 1959. године, у комунистичкој Југославији 100 православних свештенослужитеља.

Друштвено-политичке промене и финансијско упропашћавање верских заједница водили су њиховом слабљењу у сваком погледу и дугорочно и кад је реч о религиозном утицају.

Државна политика према Српској православној цркви обухватала је неколико равни. Прва раван односила се на национални састав верних, који се косио са решењем (српског) националног питања по ко-

1 *Гласник*.., 12/1990, стр. 247.

мунистичком програму проглашењем нових народа (македонског, црногорског, муслиманског). Друга раван била је променљива, а тицала се недоследне државне политике према тој Цркви, што јој је неминовно проузроковало мноштво тешкоћа.

***

Од краја рата 1945. године Српска православна црква се финансирала од дотација државе, нешто мало од прилога из иностранства и из сопствених прихода (то је било прописано чланом 40. Устава Српске православне цркве).

По избору епископа Германа Ђорића за патријарха, Српска православна црква је почела да добија нешто обимнију финансијску помоћ за покриће разних трошкова. Сарадња са државом, која је ишла до испуњавања готово свих захтева, наизглед, одражавала се повољније на финансије Цркве. То је отворено саопштено у материјалу Савезне комисије за верска питања 1963. године: „Дотације државе представљају не само значајан фактор наше политике, већ и битан услов њене егзистенције. Последњих година Црква добија знатну помоћ у разним видовима: за издржавање централних установа, школа, плате епископима, за долазак страних и одлазак њених делегација у иностранство, за социјално осигурање, помоћ удружењима, сиромашним свештеницима, помоћ за одржавање и конзервирање споменика (манастира и цркава), помоћ за поједине конкретне потребе, итд.“

Савезна комисија за верска питања је проценила да су приходи Српске православне цркве недовољни из више разлога, пре свега због тога што су православни верни, за разлику од припадника неких других Цркава, били мање вољни да дају прилоге, а православно свештенство беше мање упорно и умешно у остваривању неких већих средстава. „У неким крајевима (Црна Гора, Херцеговина, неки делови Босне, Лика, Далмација, итд.), свештеници не могу тим путем да остваре ни минимум потреба за одржавање цркве и за своју егзистенцију, па живе од помоћи општина и срезова. Многи од њих занемарују верске послове да не би изгубили ову помоћ и ако се то од њих не тражи.“

Познато је да су Светски савет цркава и српска емиграција и исељеници слали нешто новца у виду прилога. Међутим, та помоћ у односу на ону коју су добијале, на пример, Римокатоличка црква и неке мале верске заједнице, била је врло скромна. „У примању помоћи од Светског савета цркава Српска православна црква нема тешкоћа, што није случај са примањем помоћи од емиграције и исељеника.“

Држава је своју политику према Цркви спроводила преко новчаних дотација и то није крила. „У циљу остваривања и даље успешног политичког утицаја на Православну цркву и отклањања негативних последица, дотације државе треба и даље да остану као средство наше по-

литике.“ Финансијска зависност Цркве од државе довела је до тога да су неки архијереји почели да размишљају о начину да се Српска православна црква материјално осамостали и да се одрекне помоћи коју добија од државе. „Тај део епископата сматра да би се Српска православна црква једино материјално обезбедила на тај начин када би се законским путем дозволило слободно прикупљање добровољних прилога од верника, када би се Српској православној цркви дао монопол на израду и продају свећа и др.“[1]

***

Посебна помоћ свештеницима додељивана је посредством Савеза удружења православног свештенства.

Републике су са посебних рачуна уплаћивале месечну помоћ свештеницима који су служили по парохијама на њиховој територији. Извршно веће Србије на предлог своје Комисије за верска питања одлучило је да од 1. фебруара 1966. буде додељивана стална месечна помоћ свештеницима и свештеничким удовицама, према приложеном списку са укупно 288 имена. Помоћ је износила од 50 до 100 нових динара (од 5.000 до 10.000 старих). „Исплата по овом решењу пада на терет парт. 2 поз. 33 буџета Републичког извршног већа. Овим решењем стављају се ван снаге сва раније донета решења о додељивању помоћи.“[2]

После четири месеца припремљена је прецизна информација о тим месечним издвајањима из републичког буџета. „Сталну месечну помоћ у Социјалистичкој Републици Србији прима 420 свештеника (287 православних, 115 исламских, 15 римокатоличких и три старокатоличка). Помоћ је додељена свештеницима са малим приходима који нису довољни за издржавање њихових породица, или кад у породици има више деце или су им деца на школовању ван места боравка.“ Та помоћ је од 1. априла 1966. дељена преко Савеза удружења православног свештенства. Износила је између пет и 10 хиљада (односно 50 и 100 нових динара). Помоћ је 1. јуна 1966. увећана за по 2.000 старих (односно 20 нових) динара. „До повећања помоћи је дошло услед повећања трошкова живота до ког је дошло још у прошлој години, с једне стране, и све бољих односа, који се се у протеклом периоду са успехом развијали између цркве и државе, с друге стране.“[3]

У околностима када је држава одређивала коме ће бити додељивана стална новчана помоћ (у неким случајевима то је била „награда“ за

1 Писмо Савезног извршног већа, Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

2 Решење Извршног већа Србије, Бр. 691 од 21. јануара 1966. године – АС, 21, 125.

3 „Информација о месечним помоћима свештеника“, од 27. маја 1966. године – АС, 21, 125.

лојалну сарадњу), а свештеничка удружења правила спискове по разним критеријумима, између осталог и на основу обичних молби, појединим свештеницима је та помоћ била ускраћивана. Тако је, на пример, одбијен захтев Благоја Матића, свештеника из Гостуше код Пирота. После размене информација између српске Комисије за верска питања и Секретаријата за општу управу и друштвене службе општине Пирот, закључено је да поменути свештеник не треба да добија помоћ јер „именовани од сопствених прихода, које сакупи у девет села, може да издржава себе и своју породицу". Надлежни општински орган из Пирота своје становиште је овако образложио: „Напомињемо да је наше мишљење засновано на ставовима руководства подружнице ССРН неких села са његове парохије који су били изразито негативни."[1]

И поједини монаси су примали новчану помоћ од државе. Тако је Савезна комисија за верска питања 5. децембра 1968. решила да Филарету Копривици, игуману манастира Свети Лука код Никшића, буде додељено 3.000 динара. Истога дана упућено је писмо игуману са објашњењем: „Тај износ новца додељен је за личне потребе игумана манастира, господина Филарета Копривице, те није потребно да г. Копривица о утрошку истог, подноси било какву новчану документацију овој Комисији". Игуман је захвалио на новцу.[2] (Како у документима нема објашњења зашто је баш њему одређена толика помоћ, можда има основа за претпоставку да је учинио неку „добру услугу" државним органима.)

***

Српској православној цркви новац је стизао посредством Савезне и републичких комисија за за верска питања. Савезна комисија за верска питања је учествовала у томе са око 70%. Из буџета срезова и општина извесна помоћ издвајана је углавном локалним свештеницима и за поправку понеког храма.

Савезна комисија за верска питања обично је о расподели новца расправљала почетком године.

Без обзира на то колики би износ који је Патријаршијски управни одбор тражио за потребе Цркве, Савезна комисија за верска питања је увек одобравала мање, правдајући такву одлуку чињеницом да Цркви даје новац и за покриће других потреба. Тако је, на пример, Патријаршија за 1964. тражила 128,918.000 динара, а Савезна комисија за верска

1 Писмо Секретаријата за општу управу и друге службе Скупштине општине Пирот, Бр. 01-2465/1-69 од 1. априла 1970, републичкој Комисији за верска питања – АС, 21, 125.

2 Решење Савезне комисије за верска питања, од 5. децембра 1968; Писмо Савезне комисије за верска питања, К. бр. 490 од 7. децембра; Писмо игумана Филарета Копривице, бр. 94 од 28. децембра 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 115.

питања одобрила је 110,000.000 с напоменом да ће новац бити дат и за зграду у Сремским Карловцима која треба да се оспособи за потребе Богословије, за неке радове на Саборној цркви у Београду, за патријаршијску вилу у Врњачкој Бањи, за исељење неких заузетих просторија поред Патријаршије и тако даље. „Ова средства даће Савезна комисија за верска питања, Извршно веће СР Србије и других република, општине ће дати извесна средства као и Скупштина града Београд. Сем тога, предвиђа се давање могућности за шире прикупљање прилога као и примање помоћи из иностранства, толерантније опорезивање и друго, што ће довољно утицати на приходе ове верске заједнице. У овај износ није урачунат допринос за социјално осигурање свештеника који износи преко 30 милиона динара.“[1]

Почетком 1965. године одлучено је да дотације Српској православној цркви буду повећане за 10% прошлогодишњег износа (а не за око 60% колико је Црква тражила).[2]

Писма Патријаршијског управног одбора (Синода или патријарха), нису се много разликовала када је реч о тражењу дотација за следећу годину. Почетак и крај писама готово да су увек били исти по формулацији.

Тако је у молби за 1969. писало: „Умољава се Савезна комисија за верска питања да се за Српску православну цркву обезбеди, и за 1969. годину помоћ из савезног буџета, пошто Црква неће бити у стању да сама покрије своје потребе.“[3]

У молби за наредну годину је писало: „Умољава се Савезна комисија за верска питања да за Српску православну цркву обезбеди за 1970. годину помоћ, пошто Црква неће бити у стању да сама покрије своје потребе... Српска православна црква, својим конструктивним ставом и позитивним деловањем заслужила је пажњу наше државе па очекујемо да ће нам се за 1970. годину одобрити државна помоћ од најмање Динара 3,000.000,-.“[4]

Црква је умела да покаже разумевање за финансијске тешкоће државе, па је Патријаршијски управни одбор у молби из 1969. навео: „Нама су познате тешкоће с којима се наша заједница бори и стога се ограничавамо да молимо само за оно што нам је најнужније и без чега је нормалан рад Цркве тешко замислити. Зато остајемо при прошлогодишњем

1 „Предлог дотација верским заједницама за 1964. годину“ – АМИП, Па/1964, 93-5-451071.

2 Позивно писмо Савезне комисије за верска питања за седницу, Пов. бр. 8/1965 од 11. јануара 1965, члановима Комисије – АМИП, Па/1964, 74-1-44095.

3 Писмо Патријаршијског управног одбора, бр. 5509 од 20 септембра 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 115.

4 Писмо Патријаршијског управног одбора, бр. 4907 од 25 септембра 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 122-706.

замољеном износу помоћи од 2,400.000 Н.-динара и молимо Комисију да нас подржи у нашем захтеву. Уверавамо Комисију да је то минимум с којим бисмо могли покрити наше најнужније потребе узимајући у обзир сопствене напоре да до граница могућности смањимо расходе и повећамо властите приходе.“[1]

Држава је прихватила да покрије половину доприноса за социјално осигурање. Међутим, готово сваке године Патријаршијски управни одбор је морао да подсећа Савезну комисију за верска питања на ту њену обавезу.

Писма се нису много разликовала по садржају: „Умољава се Савезна комисија за верска питања да се, и за 1969. годину, одобри помоћ из савезног буџета за покриће 50% доприноса за социјално осигурање свештеника Српске православне цркве, као и досад. У очекивању повољног решења ове молбе ми унапред захваљујемо.“[2]

***

У 1968. години у Савезном извршном већу разматрана су два предлога о даљем финансирању верских заједница. По првом, финансирање би било реализовано посредством Савезне комисије за верска питања. По другом, свака република би требало да уређује своје материјалне обавезе према свим верским заједницама на својој територији без обзира на то где им је седиште. Држава је крајем 1969. одлучила да финансирање верских заједница прелази на терет републичких буџета.

По сазнању да ће од 1970. године финансирање верских заједница бити у надлежности републичких комисија за верска питања, Патријаршијски управни одбор је 25. септембра 1969. такву одлуку поздравио.[3]

***

Не постоје прецизни подаци о томе колико је тачно Светски савет цркава дао новца Српској православној цркви у периоду 1958-1990. године. Зна се да је неколико пута та помоћ била додељивана наменски, на пример, за Богословију у манастиру Крка.

У 1970. помоћ од 70.000 америчких долара искоришћена је за реализацију неколико пројеката: „Образовање свештеничког подмлатка“, „Унутрашња мисија Цркве“, „Помоћ младим свештеницима у пасивним епархијама“, „Стамбени фонд црквених радника“ и „Фонд за поправку и подизање цркава“. Главнину тог новца обезбедила је организација Dja-

1 Писмо Патријаршијског управног одбора, бр. 5509 од 20 септембра 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 115.

2 Писмо Патријаршијског управног одбора, бр. 5510 од 20. септембра 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 115.

3 Писмо Патријаршијског управног одбора, бр. 4907 од 25 септембра 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 122-706.

konishes Verk која је деловала под окриљем Евангеличке цркве из Штутгарта, а учествовале су и Заједница лутеранских цркава Скандинавије, Презвитеријанска и Епископална црква из Америке и друге заједнице. Знатан износ дала је и римокатоличка фондација из Регенсбурга, којом је руководио бискуп Рудолф Грабер.

Осим новца, Светски савет цркава слао је Српској православној цркви лекове, подмиривао трошкове неких лечења у иностранству, додељивао стипендије теолозима и тако даље.[1]

***

У разматрању начина на који би се могле смањити државне дотације Српској православној цркви, у Савезној комисији за верска питања чуле су се сугестије да би Црква требало да унапреди ситне занатске радове у манастирима, да богатије епархије прилажу централној црквеној каси сразмерно више од сиромашнијих, да се Црква активније постави према исељеницима не би ли повећала прилив новца њихових прилога.[2]

3.6.3. Живот Цркве

Унутрашњи живот Српске православне цркве чине бројна интересантна збивања, од којих су нека оставила дубљи траг.

У првих десетак послератних година богослужењима у београдској Саборној цркви, као и у другим храмовима, присуствовали су углавном старији Београђани – у просеку би се окупило око 200 верних. У пет парохија овог храма живело је око 10.000 становника. У већини других београдских храмова на службама не би присуствовало ни десетак људи. У Војводини су православне цркве биле готово празне, у многим сеоским богомољама, не само на том подручју, годинама није било никакве службе. Бројније посете београдским храмовима бележене су на Велики Петак. На тај празник, по простој рачуници једног тадашњег свештеника, плаштаницу би целивало око 3.500 људи, мада је било и оних који је не би ни целивали.[3]

После Другог светског рата, у истом контексту, малобројне су београдске породице примале свештенике у своје домове ради обављања верских обреда, и то су радиле искључиво старији чланови породице. Млађи су под утицајем комунистичке идеологије обично били спремни

1 *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 5/1975, стр. 41-42.

2 Елаборат „Нека питања из односа са православном Црквом“ Савезне комисије за верска питања од 23. новембра 1963. године – АМИП, Па/1963, 57-15-43554. Видети и: Билтен Савезне комисије за верска питања, од 30. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

3 Т. Пантић, *н. д*, стр. 105-106.

да рашчисте са дотадашњим обичајима и религијом, па и да демонстративно скину икону породичног свеца са зида. Обично би таква икона завршавала у неком храму, али су неке доспеле у канте за смеће. У неким породицама постизан је компромис: иконе су изношене само за славу, а потом враћане у ормане, док су обреди заказивани и најчешће одржавани у време када млађи не би били у стану. Београдско свештенство морало је да се ослони на мањину београдског грађанства кад је реч о материјалном помагању Цркве. С друге стране, највећи део верујућих припадао је сиромашнијем слоју. Богатији слој, по свој прилици, није марио за Цркву, већи део њих није је материјално помагао, али су, према појединим свештеницима, знали да приговарају изражавајући неслагање са дотадашњим активностима црквене јерархије. Дешавало се да су, с времена на време, појединци људи долазили кришом у цркву и остављали прилоге, а онда без трага нестајали. Највећи део становника је у складу са важећом комунистичком идеологијом и школским системом у том времену „раскрстио“ са Црквом.[1]

Мноштво акција које су државни органи иницирали против учења веронауке довело је до тога да је 1960. године у Београду само 300 ученика похађало часове из те области. У Саборној цркви у Београду, у школској 1962/63. години, на веронауку је долазило само 12 ученике па је постало готово бесмислено уопште организовати верску наставу. На конференцији београдског свештенства, одржаној 1963. године, у згради Патријаршије, то је јавно саопштено и самом патријарху Герману.[2]

Последице систематског гурања Цркве на друштвене маргине евидентно су биле тешке. У анонимној анкети спроведеној 1968, у којој је учествовало 30 средњошколаца, (о интересовању за православље и Цркву, на питања о познавању вере, посећивању храмова, праћењу верске штампе и одласку на веронауку, две трећине испитаника није уопште дало одговоре.[3]

***

Ометање традиционалних верских обреда у православним храмовима било је готово свакодневна појава. Свештеници су се жалили архијерејским намесницима, они епископима, епископи Синоду, Синод републичким и Савезној комисији за верска питања, касније комисијама за односе са верским заједницама. После извесног времена, стизао би одговор, али узрок проблема ретко кад би био отклоњен!

1 Т. Пантић, *н. д*, стр. 103-104.

2 Т. Пантић, *н. д*, стр. 113.

3 *Православље*, 15. јануар 1973; АЈ, 144, 110; Видети и: Драгомир Бонџић, „Религиозност школске и студентске омладине у Београду и антирелигиозна пропаганда Комунистичке партије 1945-1955“, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, Зборник радова, бр. 2, Београд 2007, стр. 296-308.

Епископ нишки Јован писао је о тим тешкоћама 5. децембра 1958. Синоду поменувши конкретно обележавање крсне славе Аранђеловдан у Височој Ржани, Јеловици и Пакленици, селима код Пирота. Према извештају сеоских свештеника, два-три дана уочи славе, били би организовани зборови сељана, с којих би свечарима било упућено упозорење да се окану славе и припреме за прославу 29. новембра (Дан Републике). Истовремено је на разне начине гостима из других села сугерисано и препоручивано да не долазе код свечара.

Синод је о свему томе обавестио републичку Комисију за верска питања а она председника Народног одбора Пиротског среза. После неколико дана стигао је одговор да они нису организовали никакве зборове, већ су скупови држани на иницијативу подручне организације Социјалистичког савеза радног народа у селима Височка Ржана и Јеловице. Када су монаси из манастира Свете Богородице затражили објашњења у општинском Народном одбору, одговорено им је да они нису наредбодавци. Републичка Комисија за верска питања написала је истога дана, 11. марта, два писма. У првом упућеном у Пирот истакнуто је да организације Социјалистичког савеза радног народа не могу одлучивати о забрани слава. „Што се тиче сузбијања масовних посета верским обредима, она се не могу решавати на конференцији или путем расписа, него је зато потребан упоран рад и сталан васпитно-идеолошки рад међу верницима. Померање датума верске прославе или слична питања могу се, пак, безболније и целисходније уредити са свештеником и, евентуално, епископом, него ли на начин који је учињен у поменутим селима. О овим питањима молимо Вас да водите рачуна јер се на њима одвија и огледа правилан однос државе према Цркви и обратно.“ Другим писмом, у ствари једном реченицом, обавештен је Синод да је Комисија за верска питања предузела „одговарајуће мере како се поменути случајеви, убудуће, не би дешавали“. Синод се, истог дана, Комисији на томе захвалио.[1]

***

Свештеник Милан С. Топаловић, парох у Врањевшници, Епархија жичка, обавестио је 25. децембра 1959. патријарха Германа о непријатним збивањима у селу Бело Поље. Мештанин Славко Андрић је, наиме, умро. Иако су му два покојна сина били чланови Комунистичке партије,

1 Писмо Синода, Син. бр. 3364/зап. 854 од 12. децембра 1958, републичкој Комисији за верска питања; Писмо републичке Комисије за верска питања, бр. 175 од 31. децембра 1958, Потпредседнику Народног одбора Среза Пирот; Писмо Народног одбора Среза Пирот, бр. 01-8309/3-58 од 4. фебруара 1959, републичкој Комисији за верска питања; Писмо републичке Комисије за верска питања, бр. 175/2 од 11. марта, потпредседнику Народног одбора Среза Пирот; Писмо републичке Комисије за верска питања, бр. 175/2 од 11. марта Синоду; Писмо Синода, бр. 736/зап. 125 од 14. марта 1959. године – АС, 21, 13.

а један чак проглашен за народног хероја, Славко је живео традиционално и остао религиозан у сваком погледу. Примао је у разним приликама у кућу свештеника, а супругу и кћерку сахранио је уз верски обред. Трећи син Чедољуб је, у складу са очевим верским убеђењима, дошао код свештеника да се договоре о чину сахране. Међутим, када је свештеник на дан сахране кренуо ка покојниковој кући, у сусрет му је пошао управо онај који га је звао, замоливши га да одустане од свештених радњи. Објаснио је да му је тако наложио срески посланик Милован Јанићијевић из Горњег Милановца. „Забрану опела посланик Јанићијевић мотивисао је тиме, што је Славко отац народног хероја па би се верским обредом као такав омаловажио. На његов захтев и крстача је имала бити замењена петокраком.“ Свештеник је сматрао да је таквим поступком омаловажен и понижен. Писмо патријарху је завршио речима да то није први пут да срески посланик омета разне свештене радње. Патријарх је о томе обавестио Савезну комисију за верска питања, а она 11. фебруара 1960. српски: „Мишљења смо, да би ради заузимања правилног става у оваквим и сличним приликама требали да другове на терену упутите на *Комунист* бр. 144 од 28. I 1960. године, у коме је штампан чланак *Комунисти и религија*“.[1]

***

На празник храмовне славе у селу Оћестово (17. јул 1959), општина Книн, Епархија далматинска, дошли су општински порески органи и одузели сав новац који је тога дана прикупљен од народа за довршење храма Свете недеље под изговором да треба да наплате порез од Црквене општине. Епископ далматински Стефан 4. марта 1960. обавестио је о томе Мирослава Кухача, потпредседника Народног одбора котара Шибеник, затраживши да се од црквене општине порез наплаћује само на вишкове годишњег буџета.[2]

***

Патријарх се 28. априла 1960. пожалио Добривоју Радосављевићу и Милоју Дилпарићу на ометање свештенорадњи у самом Београду. „Патријарх је напоменуо неколико конкретних случајева. Тако на пример изнео је инцидент који се десио код Саборне цркве у Београду 4. IV

1 Писмо свештеника Милана С. Топаловића, од 25. децембра 1959, патријарху Герману. (Да је преписка сачувана било би: Писмо патријарха Германа, бр... и тако даље); Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 01-230/1 од 11. фебруара 1960, републичкој Комисији за верска питања; Писмо републичке Комисије за верска питања, бр. 80/1 од 20. фебруара 1960, потпредседнику Народног одбора среза Чачак; (...и тако даље) – АС, 21, 13.

2 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. 08-39/1-1960 од 10. марта 1960, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Уредовна забиљешка о разговору са епископом Стефаном“. – АЈ, 144, 43-349.

1960. године приликом обиласка литије око цркве. За време обављања обреда ђаци школе Браћа Рибар викали су, лармали, довикивали, звиждали из дворишта и са прозора омаловажавали овај обред, а тешко се је отети утиску да то наставници нису могли да спрече.“[1]

***

У Великој Попини, општина Грачац, Епархија горњокарловачка, 15. фебруара 1961. десило се нешто до тада незабележено у црквеним летописима. Наиме, група жена физички је напала у парохијском дому свештеника Драгољуба Дамјановића, а једна од њих је употребила и нож у гужви. Свештеник је задобио рану због које је морао бити пребачен у болницу. Епископ горњокарловачки Симеон обавестио је о немилом догађају хрватску Комисију за вјерска питања. Коментар у том републичком органу био је кратак: „Претпоставља се да је овај изгред приватног карактера – односно размирице свештеника са сеоским женама“.[2]

***

Црквени и парохијски живот у унутрашњости били су тема негативних извештаја дописника београдских дневника, у чему су предњачили новинари *Борбе*. Тако је 1961. дописник тих новина послао редакцији причу о, како је он оценио, негативним збивањима у селима око Тополе. Уредник је причу проследио Народном одбору среза Крагујевачког, одатле је послата на адресу републичке и Савезне комисије за верска питања. Према дописнику, непријатељска делатност мештана се усредсређује у круговима око сеоских цркава и свештеника, а споменуо је и преписку са рођацима избеглим крајем и после рата у иностранство.[3]

***

Савезна комисија за верска питања доставила је почетком 1964. свим традиционалним верским заједницама, па тиме и Српској православној цркви, Нацрт закона о правном положају верских заједница. Синод је своје примедбе на тај нацрт доставио 30. јуна 1964. године

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-171/60, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Претседника Савезне комисије за верска питања Добривоја Радосављевића са патријархом Германом, дана 28. IV 1960. године од 18,30-21,30 часова у Савезној комисији за верска питања“. – AJ, 144, 43-349.

2 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. 08-43/1-1961 од 27. фебруара 1961, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Информација о неким изгредима према представницима вјерских заједница“. – AJ, 144, 52-442.

3 Писмо Матеје Матејића, радника српске Комисије за верска питања, бр. 137/1 од 21. марта 1961, потпредседнику Народног одбора среза Крагујевац са текстом Момира Кујунџића, „Организовани непријатељски рад цркве и емиграната у селима општине Топола“ – AC, 21, 32.

сматрајући да би на нов законски начин требало уредити питање експропријације, аграрне реформе, национализације и других форми одузимања црквене имовине. Такође је предложио доношење закона којим би прикупљање прилога за верске потребе било слободно, као и закона о опорезивању свештеника. Указао је и на потребу изједначавања ранга богословија са другим средњим школама, помињао право на штампарију, говорио о проширењу закона о верским обредима, као и вршењу верских обреда у болницама, старачким домовима и сличним установама, о укидању услова (сагласност родитеља) за похађање верске наставе, о праву на бригу над гробљима у портама храмова...

Последњи предлог био је у то време готово сензационалан: „Сви наши верници држе до празновања својих празника, а нарочито Божића, своје крсне славе и Св. Саве. Можемо само претпоставити с каквим би одушевљењем у нашем народу био примљен пропис о факултативном светковању Божића, Св. Саве и да радници и службеници могу изостати с посла на дан своје крсне славе, па макар да се радно време надокнади. Уверени смо да би губитак радног ефекта био надокнађен задовољством и одушевљењем огромног броја радника којима би било омогућено да те дане проведу празнички. Зато предлажемо и молимо да се о овом проблему размисли и за њега нађе повољно решење.“[1]

***

Није било ниједне године од 1945. да свештеници и епископи нису писали Синоду о проблемима који настају уочи и после прославе Светог Саве и уопште о проблемима ђака.

„Светом Архијерејском Синоду повремено стижу пријаве од појединe Г.Г. епархијских архијереја да представници народних власти на терену неправилно поступају у примењивању позитивних одредаба Закона о правном положају верских заједница, а нарочито оних одредаба које се односе на похађање православних богослужења и учествовања у верско-националним и Светосавским прославама школске деце.

„Карактеристичан је случај из ...“[2]

Управа манастира Сопоћани приредила је 1965. за прославу Светог Саве пригодну приредбу у којој је учествовало само једно дете, док их је претходне године било знатно више. После те прославе, међутим, учитељи су ону децу која су учествовала у програму физички кажњава-

1 Писмо Синода, бр. 2033/зап. 357 од 30. јуна 1964, Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1965, 74-4-445986. Готово сва југословенска штампа је писала о новом Закону о правном положају верских заједница. Чак је и *Њујорк тајмс* томе посветио један текст. Писмо Савезне комисије за верска питања, од 13. јануара 1965, Секретаријату Савезног извршног већа за информације – АМИП, Па/1965, 74-19-42521.

2 Писмо Синода, Син. бр. 4754/зап. 689 од 28. октобра 1966, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 73.

ли, претили им истеривањем из школе и слабим оценама, нису им задавали домаће задатке... Учитељи ђацима и даље на разне начине забрањују да долазе у цркву, силом их нагоне да прекину пост и тако даље. О свему томе монаси су обавестили епископа рашко-призренског Павла, он писао Синоду, Синод Савезној комисији за верска питања, она српској, она председнику општинске Комисије за верска питања Краљева... Слично се поновило и наредне године.[1]

Прослава Савиндана ометана је и у Епархији нишкој: „Тако су професор Милош Вујовић и наставници Миљко Тодоровић, Милисав Марјановић, Раја Живковић, Љиљана Живковић, Љубинка Марковић и Светолик Илић, пре школског распуста наређивали деци да не смеју да посећују цркву, а нарочито на дан Св. Саве. После распуста они су деци која су о Св. Сави узела учешћа давали јединице из својих предмета.“ Епископ је о томе писао Синоду, Синод републичкој Комисији за верска питања, и тако редом...[2]

И у Епархији рашко-призренска су забележени случајеви малтретирања ђака због прославе Савиндана. Тако су деца на прослави 1968. у парохији сиринићкој код Штрбца, одрецитовала 43 песме пред црквом пуном народа. Неколико дана касније, учитељи су прозивали те ученике, запретивши им негативним оценама и казнама родитеље. У таквим околностима, парох сиринићки Светислав Нојић је 19. фебруара 1968. писао Архијерејском намесништву у Приштини молећи заштиту. Намесник је писмо проследио епископу, он косовскометохијској Комисији за верска питања и Синоду, Синод Савезној и српској Комисији за верска питања...[3]

Свештеник Панто Булатовић из Нових Карловаца, Епархија сремска, писао је надлежном епископу о свом проблему: Отишао је у основну школу код управника да се договоре о сарадњи. Када је ушао у управникову канцеларију, за њим је убрзо дошао и кратко се задржао наставник Драган Старчевић. После разговора са управником, свеште-

1 Писмо Синода, Син. Бр. 1143/зап. 169 од 18. марта 1965, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 116 од 12. априла, српској Комисији за верска питања; Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 139, Комисији за верска питања Краљева; Писмо епископа рашко-призренског Павла, бр. 86 од 2. априла 1966, српској Комисији за верска питања; Писмо српске Комисије за верска питања, бр. 4388 од 1. јуна 1966, председнику Комисије за верска питања Скупштине среза Краљева (и тако даље) – АС, 21, 73.

2 Писмо Синода, Син. бр. 1949 од 4. маја 1966, републичкој Комисији за верска питања; Писмо републичке Комисије за верска питања, бр. 4519 од 1. јуна 1966, Комисији за верска питања Скупштине општине Лесковац (и тако даље) – АС, 21, 73.

3 Писмо свештеника Светислава Нојића, пароха сиринићког, Бр. 14 од 19. фебруара 1968, Архијерејском намесништву у Приштини; Писмо Синода, Син. Бр. 1574/зап. 263 од 30. априла 1968, Савезној и републичкој Комисији за верска питања... (и тако даље) – АС, 21, 73.

ник је пошао низ ходник, али су му пут препречили поменути наставник Старчевић, још двоје службеника и неколико ђака. Старчевић му је наредио да сместа напусти школу. Свештеник је у писму епископу нагласио да је провео четири године у немачком логору, а сада доживљава да му сеоски наставник прети и да деци забрањује да долазе у цркву.

Епископ је писао Синоду о том случају: „Терор над децом од стране поменутог наставника као и над њиховим родитељима подсећа нас на терор и страдање нашега народа из времена окупације. Сазнао сам од неких просветних радника да су сви они добили наређења да забрањују деци похађање цркве и учествовање на прослави Светога Саве, јер се наводно прослављањем Светога Саве шири српски национални шовинизам. После оваквог и сличних случајева, питамо се да ли постоји верска слобода за Српски народ. Гнушајући се грубог и некултурног горе поменутог наставника ми немамо довољно речи да његов поступак осудимо, тим пре када свакога дана преко радиа слушамо и преко телевизије гледамо какав се приоритет и повластице дају Римокатоличкој цркви, где њихова омладина и деца не само посећују часове веронауке, него и редовно похађају цркву и врше остале верске дужности.“

Синод је писмо епископа проследио Савезној и србијанској Комисији за верска питања, она војвођанској, Савезна србијанској...[1]

Православна парохија Плавно код Книна, у Епархији далматинској, обавестила је 11. јула 1968. епископа Стефана да учитељи у том селу забрањују деци одлазак у цркву, претећи им искључењем из школе. Свештеник је због тога посетио председника општине Книн, који му је обећао да ће интервенисати.

На прослави обележавања 350-годишњице школе у поменутом селу, учитељ Никола Кртинић је свратио до цркве да види која деца учествују у програму прославе. Сутрадан је, испред школе, сачекивао те ученике, гурао их, а неке и тукао. „Малу Рајну Ђурић је ударио тако да је пала у несвест. О овоме су ме дјеца обавестила. Ја сам лично разговарао са малом Рајном и питао сам је да ли ју је учитељ тукао, одговорила је да јесте, али да се не сјећа куда и по ком мјесту. Милици Перић је дао рђаву оцену из једног предмета што тврди и она и њена мајка, а да није ју ни питао тај предмет“, писао је свештеник. Према његовом писму епископу, сличних збивања је било и у околним селима, Бискупији, Марковцу и на Полачи. Епископ је о тим дешавањима обавестио Синод, он 28. августа 1969. Савезну комисију за верска питања. „Пошто се овде ради о очигледном кршењу постојећих уставних и законских прописа од стране једног просветног радника чије су васпитне методе далеко од захтева

1 Писмо свештеника Панте Булатовића епископу сремском Макарију; Писмо епископа сремског Синоду; Писмо Синода, Син. бр. 222 од 18. јануара 1968, србијанској Комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 20/1 од 25. јануара 1968, србијанској Комисији за верска питања (и тако даље) – АС, 21, 73.

савремене педагогике, Свети архијерејски синод моли Савезну верску комисију да провери овај случај и да предузме одговарајуће мере.“

Одговор је стигао три месеца касније: Синод је обавештен да је 14. октобра у Општини Книн одржан састанак руководства на коме је било речи и о представци свештеника у Плавну. Утврђено је да је учитељ Кртинић био код цркве, „али не зато да проверава која су деца рецитовала у цркви, већ да слуша црквену музику, за коју је заинтересован као наставник музичког васпитања.“ Иста тако, како је наведено, установљено је да сутрадан наставник није био у школи, када је избила нека гужва међу ученицима, и да је мала Рајна Ђурић пала низ степенице. „Напомињемо да је ученица Ђурић доста слабо, болешљиво и размажено дете“, стоји у извештају са састанка. И проблем слабе оцене Милице Перић је био разрешен, јер је доказано да јој је она уписана знатно раније на контролној вежби. Последњи пасус такође много говори о целом случају: „Пре наведене свечаности прославе директор и наставници школе у Плавну били су у добрим односима са свештеником. Међутим, када директор школе није дозволио да се поменута прослава одржи у просторијама школе, дошло је до поремећаја добрих односа. Када је свештенику саопштено да се приредба не може одржати у школи, он је почео претити и казао да ће се осветити. Према изложеном може се закључити да наводи у жалби нису објективно изнети.“[1]

Српска Комисија за верска питања 30. септембра 1968. такође спомиње прославу Савиндана: „Српска православна црква посебну пажњу поклања, поред осталих традиционалних верских празника, светосавским прославама. У овим приликама ангажују се већи број деце за долазак у цркву, за рецитовање, учешће у црквеним програмима и сл. Ово треба поменути због наглашеног националног момента у тим прославама. Такође се запажају извесне, додуше не бројне, појаве секташког односа појединих просветних радника који административним мерама настоје да спрече учешће деце на тим прославама. Ово су погрешни методи који могу изазвати само обрнуте ефекте, а такође наносе штету односима између друштвене заједнице и цркве.“[2]

***

У манастиру Раковица код Београда као искушеница боравила је Љубица (Љуба) Медић, рођена 1948. у селу Стројице код Јајца. Она је 22. марта 1965. на путу између манастира и насеља нестала, па је патри-

1 Писмо епископа далматинског Стефана, Ебр. 408/68 од 16. јула 1968, председништву Скупштине општине Книн; Писмо Синода, Син. бр. 2613 од 20. августа 1968, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 322/1 од 2. децембра 1968, Синоду – AJ, 144, 114.

2 „Информација о односима и активностима верским заједница у СР Србији“ – AJ, 144, 116.

јарх, као надлежни епархијски архијерej, њен нестанак писмом пријавио републичкој Комисији за верска питања. По патријарховом сазнању, могуће је да је искушеница киднапована или убијена, а како подсећа, познато је да су јој претили.[1] У доступној архиви нема других докумената о овом случају, али је при крају патријарховог писма остала белешка: „Бранко Петровић: Побегла са неким младићем!

***

Потпредседник Савезне комисије за верска питања Мате Радуловић се 18. марта 1965. састао са патријархом Германом на његов захтев. Посла разговора о више тема, патријарх је Радуловићу предао концепт Васкршње посланице рекавши да ће епископ славонски Емилијан унети евентуалне исправке уколико буде сугестија од чланова комисије. Радуловић је забележио: „Добро би било да нам пошаљу исправљени текст. Послаће га али ни ми не треба да заборавимо.“[2]

И предлог Божићне посланице је требало да одобри Савезна комисија за верска питања. Један њен службеник је, после читања патријарховог предлога, написао своју оцену. „И ова посланица је као и све досадашње. И са њом можемо бити задовољни или незадовољни исто тако као и са претходним. Али ипак имам утисак да је ова ипак у неким нијансама гора од прошлогодишње. Очигледно, она се упорно задржава у једном уском оквиру и не жели да га пређе никако. Назире се једна далека тенденција супростављања савременом свету, један веома перфидан, завијен напад на друштвене погледе на свет, један завијен позив верницима да се треба више жртвовати за цркву и слично.“ Забележено је да је и овај службеник предложио пет корекција.[3]

***

Неколико села код Пирота, Епархија нишка, доживело је 1963. године катастрофалну поплаву која је причинила велику материјалну штету. Чак је створено језеро, па су морали да буду ископани одводни канали како би вода отекла. Извршно веће Србије је, после процена које је урадила за то посебно оформљена комисија, исплатило одређене суме новца породицама чија су имања страдала. Приликом исплате новца свим оштећеним је понуђено да с државом потпишу уговоре о откупу имовине упропашћене поплавом. Наводно се размишљало о томе да се на том месту где је поплава створила језеро сада плански направи ве-

1 Писмо патријарха Германа, АЕПБр. 164 од 23. марта 1965, републичкој Комисији за верска питања – АС, 21, 76.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 111/65, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1965, 74-1-413838.

3 Писмо службеника Савезне комисије за верска питања, председнику Милутину Морачи – АЈ, 144, 136.

штачка акумулација. У поплави је страдала и сеоска црква са помоћним зградама, а црквени посед претрпео је велике штете. На име одштете требало је исплатити новац Црквеној општини уз уговор о откупу земље. Иако је Републичко извршно веће издвојило новац за те намене, Општина Пирот га није исплатила, јер Епархијски управни савет није хтео да потпише уговор пошто је о таквом отуђењу могао да одлучује само Патријаршијски управни одбор. Црквена општина је нагласила да се храм, као објекат, не продаје.

Ситуација се искомпликовала после пресељења неких домаћинстава на другу локацију, а посебно када су мештани срушили парохијски дом и разнели материјал припремљен за изградњу Дома културе. Епархијски управни одбор је протествовао због развлачења парохијске имовине, али узалуд. Када се предвиђено време за исплату одштете примакло крају, Епархијски управни одбор је затражио од ре-публичке Комисије за верска питања да обезбеди да им буде исплаћен процењени износ накнаде, али без потписивања уговора о откупу земље. Како ни од испуњења тог захтева није било ништа, обратио се Патријаршијском управном одбору за интервенцију. Он је то писмо 25. септембра 1968. проследио Савезној комисији за верска питања. „Достављајући предње, молимо Комисију, пошто су све наше досадашње интервенције остале без успеха, да се заузме за исплату накнаде црквеној општини у Завоју, за штету коју је претрпела услед поплаве, без потписивања уговора о купопродаји, јер црквена управа није ни у могућности да потписује уговор о продаји цркве, јер су храмови по црквеном праву ствари ван продаје и неотуђиви."

Писмо је прослеђено републичкој Комисији за верска питања...[1]

***

Прво путовање поклоника у Свету земљу организовало је београдско туристичко предузеће „Путник" од 15. до 26. априла 1965. године. Путници су били из Београда и Скопља, а предводио их је митрополит црногорско-приморски Данило. Путовали су у два аутобуса, преко Софије, Пловдива, Једрена до Цариграда, одатле су наставили ка Сирији, у градове Балбек и Дамаск. Митрополит Данило и његов пратилац прота Првул Вељковић посетили су том приликом антиохијског патријарха Теодосија. Продужили су на Мртво море и реку Јордан. Како су се у Јерусалиму нашли на Васкрс, на празничној литургији првог дана служили су и српски свештенослужитељи. „Другога дана све поклонике на челу са Митрополитом Господином Данилом, примио је Његова Светост Патријарх Јерусалимски Господин Венедикт чувар св. Гроба.

1 Писмо Патријаршијског управног одбора, Бр. 4681/зап. 233 од 25. септембра 1968, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 388 од 28. октобра 1968, српској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 115.

Његова Светост је поделио поклоницима ускршња јаја и благословио њихов хаџилук и пожелео им срећан пут. Поклоници су том приликом предали Патријарху Венедикту своје поклоне. По подне су се одвезли на аеродром са кога су отпутовали за своју домовину срећни и задовољни, благодарећи Богу да су се уписали у ред поклоника св. Гроба Господњег са тако жељеним и звучним именом хаџија јерусалимских.“[1]

Поклоничка путовања организована су и у наредним годинама. Тако је патријарх 5. априла 1977. примио једну групу из Светозарева да би их благословио пред пут у Јерусалим.[2] Група Срба из Босанског Брода свратила је 16. априла 1977. у Патријаршију, по патријаршки благослов, на путу за Свету земљу.[3]

Са поклоничких путовања нису сви, међутим, носили само лепе успомене, било је и непријатних збивања. Алекса Зубац, свештеник из Гацког, обавестио је 23. јуна 1971. надлежног архијереја, митрополита дабробосанског Владислава који је администрирао Епархијом захумскохерцеговачком, о неприликама које је доживео после путовања са групом парохијана на Острог, поводом прославе 300-годишњице упокојења Светог Василија Острошког. Свештеник је, наиме, понео малу заставу Српске православне цркве.

По њиховом повратку са ходочашћа, у општини су организовани састанци комунистичких партијских организација које су расправљале о том путовању. На један од састанака био је и он позван. Замерили су му што је уопште организовао путовање и носио заставу Српске православне цркве, упозоривши га да то више неће дозволити, јер је претходно требало њих о томе да обавести и затражи дозволу. „Пошто сам требао отићи опет са два аутобуса верника, они су ми подвукли да то не дозвољавају и да се од тога морам одустати.“

На истом састанку свештенику су забранили да у проповедима позива омладину да долази у цркву и затражили од њега да не беседи на сахранама, јер је то, како су рекли, у надлежности Социјалистичког савеза. „Забрањују поготову да се каже у проповеди Срби и Српкиње. Чак су ме прекоревали због тога што сам на једној сахрани рекао да покојна домаћица потиче из једне православне српске породице.“

Када је свештеник подсетио да се и у другим општинама организују групе за пут у Острог, одговорили су да се то њих не тиче. На крају састанка свештеник је схватио како би, према партијској замисли, требало да изгледа његова служба: „Уколико бих прихватио све захтеве, онда би се моја парохијска служба састојала да неком прочитам потребну молитву и да потом седим скрштених руку. С обзиром на и онако лоше

1 *Гласник*.., 11/1965, стр. 377-378.

2 *Гласник*.., 6/1977, стр. 119.

3 *Гласник*.., 6/1977, стр. 119.

верско стање у мојој парохији, ја нисам онда у стању овде опстати нити створити материјалне услове за опстанак моје породице.“

Свештеник је замолио митрополита да о свему томе извести државне органе. Митрополит је писао Синоду, Синод 6. јула 1971. Савезној комисији за верска питања...[1]

Верско добротворно старатељство при храму Светога Саве у Београду организовало је 1969. године четири велика поклоничка путовања значајнијим манастирима и културно-историјским споменицима. Прво путовање аутобусом са око 50-так путника 8. јуна 1969. обухватило је посете манастирима Манасија, Раваница и Покајница. Други пут 13. јула поклоници су посетили манастире Жича, Студеница, Љубостиња и цркву Лазарицу у Крушевцу. Треће дводневно путовање 6-7. септембра је обухватало посету Грачаници, Газиместану, Призрену, Високим Дечанима и Пећкој патријаршији. Четврто путовање је остварено 19. октобра – био је то обилазак манастира у Овчарско-кабларској клисури.

Вођа пута је био исти – свештеник Гвозден Т. Милошевић, старешина храма Светог Саве. „Ови молитвени излети врло позитивно су деловали на душу и срце народа са којима смо имали сусрете, а такође и на саме излетнике.“ Путници су свугде доживели пријатне тренутке сем у Пећи. Шиптар, који очигледно није знао добро да вози, налетео је својим аутомобилом на поклонике који су управо излазили из аутобуса. Када је возач аутобуса покушао да Шиптару укаже на непажњу, овај је физички насрнуо на њега. Умешао се милиционер који је био у пролазу и спречио тучу. Међутим, Шиптар је позвао у помоћ групу мештана окупљених на тротоару и они су готово сви кренули ка возачу аутобуса. Ускоро је дошло још неколико милиционера који су Шиптара и возача одвели у Станицу милиције. Шиптари су почели да лупају по аутобусу. Када су се посетиоци из Београда вратили из манастира пред аутобус, милиција им је наредила да промене правац. Према њиховим сазнањима, припреман им је „дочек“ на планираној рути. Аутобус се упутио ка Косовској Митровици и даље за Београд. „Уз пратњу једног милиционара до на крај Пећи то смо и учинили и врло ожалошћени, по лошем и још неизграђеном путу, са најтежим утисцима вратили се са овог поклоничког пута. Као за неку вајну и жалосну утеху милиционер рече: Ћутите и будите мирни, ви не знате како је овде!“

Прота Милошевић је 26. новембра 1969. о том путовању писао Синоду. Патријарх је могао само да препис пошаље Савезној и српској Комисији за верска питања молећи за интервенцију. Савезна комисија за верска питања је писмо Синода проследила српској, тражећи да провере наводе. Она је допис проследила у Приштину, покрајинској Комисији за верска питања, која је требало да се о том догађају распита

1 Писмо Синода, Син. бр. 2176/зап. 448 од 6. јула 1971, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 134.

код надлежних органа. Писмо је прослеђено покрајинском Секретаријату за унутрашње послове, одатле у Пећ, у Станицу милиције. Командир Станице милиције Спасоје Томић је потврдио исказ свештеника, додао да је поднета пријава против Шиптара Рамиза Агаџушија и возача Ненада Ценића, али му није познат њен исход. Приложио је на увид службену белешку милиционера који се затекао на лицу места у време инцидента. Навео је и да у писму свештеника постоји једна неистина: „Другови из СУП-а у Пећи тврде да нико од одговорних није рекао поменутој групи да одмах отпутује преко Кос. Митровице за Београд, а да не треба да иде преко Призрена јер им наводно не могу дати пратњу у том правцу. Напротив, другови из СУП-а у Пећи су били спремни, ако је то требало, да им пруже сваку помоћ, па и пратњу било у ком правцу од Пећи.“[1]

И православни свештеници из дијаспоре организовали су путовања у поједине крајеве у Југославији. Тако је свештеник Велимир Ковачевић (потоњи епископ источноамерички Христофор) из парохије при храму Светог архангела Михаила у Чикагу почетком марта 1971. организовао путовање за око 180 особа које су слетеле авионом у Дубровник, а одатле су кренули својим путем, углавном према Србији и Црној Гори.[2]

Било је и организованих посета дијаспори. Тако је почетком 1971. у Америци боравио хор „Бранко Крсмановић“ из Београда. Позив им је стигао из парохије при храму Светог Лазара у Детроиту која је била уз Патријаршију. Хор је одржао неколико концерата. „Концерт у Детроиту одржан је у црквеној хали за време светосавске приредбе за децу. После представе члановима хора је приређен пријем на коме је било 400 званица, претежно чланова СПЦ пријатељски расположених према СФРЈ. Пријему су присуствовали и двојица другова из нашег Конзулата, што су свештеници (Миодраг - Мита) Мијатовић и Милић (непознат) поздравили и нагласили да су представници Конзулата добродошли.“

Концерт у Чикагу није био у плану, јер су ранијих година у сличним приликама избијали инциденти. И поред тога, „Конзулат сматра да у будуће све групе могу мирно гостовати у Чикагу, јер склањање на периферне сале, тумачи се као успех екстремних група. Конзулат такође

1 Писмо проте Гвоздена Т. Милошевића, старешине храма Светог Саве у Београду, бр. 624 од 26. новембра 1969, патријарху Герману; Писмо Синода, Син. бр. 5212/зап. 866 од 12. децембра 1969, Савезној и србијанској Комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 357/69 од 12. јануара 1970, републичкој Комисији за верска питања; Писмо републичке Комисије за верска питања, 09 Пов. бр. 16 од 26. јануара 1970, покрајинској Комисији за верска питања; Писмо косовскометохијске Комисије за верска питања, Пов. бр. 1 од 3. марта 1970, републичкој Комисији за верска питања – АС, 21,73; Видети и – АЈ, 144, 120.

2 Писмо Конзулата у Чикагу, бр. 56 од 4. марта, Државном секретаријату за иностране послове; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 52 од 19. марта 1971, србијанској и црногорској Комисији за верска питања и организацијама Матица исељеника Србије и Црне Горе – АЈ, 144, 132.

напомиње да су у Чикагу 'Фрула', 'Лада' и 'Слак' били одлично примљени и да није било никаквих потешкоћа".[1]

***

Од завршетка Другог светског рата па готово до краја првосвештеничке службе патријарха Германа (1945-1990), веровало се да ниједан официр Југословенске народне армије никада није био члан Црквене управе. Међутим, забележен је један такав случај.

Недјељко Вукадиновић из (после рата проглашене Титове) Коренице у Лици, Епархија горњокарловачка, обратио се крајем маја 1968. године Генералном секретаријату председника Републике за помоћ у ситуацији, како је навео, која му угрожава живот. Наиме, Вукадиновић, по чину капетан Југословенска народне армије у резерви, члан Савеза бораца, прихватио се функције председника Српске православне црквене општине Кореница-Врело-Бијелопоље у Титовој Кореници, као „добар члан Српске православне цркве". Од дана када је преузео дужност председника те црквене општине, првог после њеног уништења и практичног гашења 1941. године у Независној Држави Хрватској, започињу његове муке које су задавали његови рођаци, комшије и милиција.[2]

И ту се прича по сачуваним документима завршава.

***

Сахрана уз црквено опело и војне почасти носиоца Партизанске споменице 1941, члана Савеза комуниста и уз то и православног свештеника, морала је представљати преседан у послератном периоду. То се догодило 1971. године. Такав случај у Загребу иницирао је седницу Савезне комисије за верска питања. Према одредбама Правила службе у Југословенској народној армији од 1. јуна 1969. војне почасти нису могле бити уприличене покојнику кога сахрањују по верским обредима. Међутим, како су из политичког врха Хрватске у овом случају на томе инсистирали, сахрана поменутог свештеника је обављена уз војни плотун и верски обред. Да убудуће не би долазили у сличне ситуације у којима пресуђује политички врх, требало је променити Правила службе. Зато се Савезна комисија за верска питања 29. марта 1971. обратила Државном секретаријату за народну одбрану.

Одговор генерала Николе Љубичића, државног секретара, стигао је 19. априла и садржавао је део једног члана Правила службе који оставља могућност сахране војних и других важнијих лица истовремено уз

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 164/71 од 2. марта 1971, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 132.

2 Писмо Недјељка Вукадиновића, из Титове Коренице, бр. 07-8753/1 од 31. маја 1968, Генералном секретаријату Председника Републике; Писмо Генералног секретаријата Председника Републике Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 114.

војне почасти и верски обред. Додао је да би за сваки случај требало прибавити сагласност из врха Југословенске народне армије.[1]

***

Свештеник Рајко Вукосављевић, парох у Великој Моштаници (где је некада служио и Хранислав Ђорић, потоњи Герман), доживео је средином 1972. да га председник Месне заједнице Томислав Новаковић тужи судији за прекршаје Скупштине општине Чукарица у Београду због „штетног деловања у селу", за шта му је пресуђено казном затвора од 15 дана, која је касније преиначена у новчану казну. Наиме, Новаковић је, према доступним документима, оптужио свештеника Вукосављевића за национализам и великосрпство. По изрицању пресуде, свештеник је писао организацији Савеза комуниста Велике Моштанице, наводећи да га поједини њени чланови вређају и затражио њихову одговорност. Мада му одговор није стигао, дознао је да је партијска организација написала извештај о његовом негативном раду као свештеника, са наводним штетним деловањем у селу. У новонасталим околностима, он је 24. јула 1974. писао републичкој Комисији за верска питања тражећи заштиту. Свештениково писмо је прослеђено 6. септембра Комисији за верска питања Скупштине града Београда...[2]

***

Поштовање и спровођење традиционалних обичаја сметало је многим општинским властима у Србији па би сви који су се држали тих обичаја често завршавали код судије за прекршаје. Тако је бар било у случају удовице Петра Радојевића из Београда, које је 27. маја 1978. после годишњег парастоса приредила подушје у сали хотела „Голија" у Ивањици, у месту где је покојник сахрањен. „Познат је обичај у нашем народу код верника да се пре и после јела чита молитва, која се не може дефинисати као обред (чинодејство) било које врсте." Свештеник је нешто пре ручка у хотелској сали прочитао молитву, па је предат судији за прекршаје под оптужбом да је обављао верски обред изван места које је одређено законом.

Свештеник је о свему томе обавестио епископа жичког Стефана,

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 76/1 од 29. марта 1971, Кабинету државног секретара Државног секретаријата за народну одбрану; Писмо Државног секретаријата за народну одбрану, бр. 1023 од 15. априла, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 76/2 од 19. априла, републичким комисијама за верска питања – AJ, 144, 133.

2 Писмо Рајка Вукосављевића, пароха великомоштаничког, бр. 25 од 23. јула 1974, репуб-личкојј Комисији за верска питања; Писмо републичке Комисије за верска питања, 07 бр. 08-1907/74 од 6. септембра, Комисији за верска питања Скупштине града Београда... (и тако даље) – AC, 21, 141.

он Синод и републичку Комисију за односе са верским заједницама...[1]

***

Епископ шумадијски Сава посетио је крајем септембра 1978. неколико парохија Архијерејског намесништва младеновачког и, по обичају, у храмовима служио литургије. Локални свештеници би у таквим приликама организовали мале свечаности, у којима су овог пута учествовали и ученици у народним ношњама. Неколико дана касније, свештеници су се састали да разговарају о непријатностима које су задесиле те ученике: „У Великој Иванчи претили су деци слабим оценама и исписом из школе. У Влашкој је било много теже, овде поред претњи и малтретирања нису хтели да даду деци обавезне уџбенике, говорећи: Нека вам дају попови. У Вел. Крсни једна млада наставница питала је ко се причешћује. Јавило се десетак деце али она се највише окомила на сина о. Момчила, јер је овај изјавио да ће се и убудуће причешћивати. Говорила им је да ће се они сви разболети. О. Момчило је предузео кораке код директора школе. Наставница је на родитељском састанку изјавила да се само шалила. У Влашкој је о. Живота упутио писмени протест директору школе. Сви случајеви су пријављени и председнику верске комисије.“

Свештеници су о свему известили свог надлежног епископа, а он 7. новембра 1978. републичку Комисију за односе са верским заједницама. „Сматрамо да овде не треби никаквог коментара. Јер једини разлог за малтретирање ове деце је што су присуствовала на св. Архијерејској литургији. Молимо Вас да настојите да се овакви случајеви самоволје појединих наставника више не дешавају, јер ни у једним школским прописима не стоји да је кривица једног ученика и зато што посећује цркву и што се у истој причешћује“, писао је епископ Сава републичкој Комисији за односе са верским заједницама. Крајем тог месеца, писмо је прослеђено Комисији за односе са верским заједницама Скупштине града Београда...[2]

***

После учесталих провала, пожара и разних непогода којима су нанете штете појединим православним храмовима, Синод је 18. маја

1 Писмо епископа жичког Стефана, ЕБр. 958 од 30 октобра 1978, републичкој Комисији за односе са верским заједницама (и тако даље) – АС, 21, 158.

2 Писмо архијерејског намесника Младеновачког намесништва, бр. 444 од 9. септембра 1978, епископу шумадијском Сави; Писмо епископа шумадијског Саве, Ебр. 893/1978. од 7. новембра 1978, републичкој Комисији за односе са верским заједницама; Писмо републичке Комисије за односе са верским заједницама, бр. 07 бр. 08-4990 од 25. новембра, Комисији за односе са верским заједницама Скупштине града Београда – АС, 21, 158.

1974. препоручио црквеним управама да треба о томе да поведу рачуна, да боље чувају и обезбеђују објекте и светиње у храмовима. „Да би се то постигло, потребно је; све предмете који нису у свакодневној употреби држати у закључаним просторијама, а за оне који се употребљавају задужити једно лице које ће о њима водити рачуна.“[1]

***

После завршетка пруге Београд-Бар и њеног свечаног пуштања у рад, српска Комисија за односе са верским заједницама позвала је све архијереје да посете Црногорско приморје 22. и 23. маја 1977. године. Позив је изражавао неку врсту захвалности Српској православној цркви јер је и она, на разне начине (прилозима појединих парохија, епархија, свештеника и епископа, Синода), дала свој допринос у обезбеђивању новца потребног за довршење пруге.

Због болести нису отпутовали епископи сремски Макарије, жички Василије и зворничко-тузлански Лонгин. Са архијерејима су кренули Витомир Петковић, председник српске Комисије за односе са верским заједницама, Милан Бачкалић, председник војвођанске Комисије за односе са верским заједницама, Зија Муљхаџа, председник косовско-метохијске Комисије за односе са верским заједницама, Гвозден Јованић, помоћник републичког секретара за културу, Рајко Вујанац, члан Председништва Матице исељеника Србије, Михајло Ђурић, председник београдске Комисије за односе са верским заједницама и други.

Железничко-транспортно предузеће Београд је Светозару Јовановићу и Зорану Ђорђевићу одредило улогу домаћина.

„На испраћај из салона Железничке станице дошао је генерални директор ЖТП Београд Ђорђе Стришак и пожелео срећан пут.“

О путовању је детаљно известила црквена штампа.[2]

***

Неке свештенорадње подразумевају и паљење тамјана у специјалним посудама, чије сагоревање шири пријатан мирис. Патријаршија га је увозила из Западне Немачке посредством предузећа „Хемпро“ из Београда, с којом је сарадња била „крајње коректна и на обострано задовољство“. Када је Патријаршијски управни одбор 1978. затражио увоз нове количине, из предузећа је стигао одговор да је то готово немогуће урадити, због југословенског негативног салда у спољнотрговинској размени са Западном Немачком. У тим околностима Одбор је био приморан да се 25. септембра 1978. обрати писмом републичкој Комисији за односе са верским заједницама. „Српска православна црква цени

1 *Гласник*.., 12/1974, стр. 268-269. Више текста о провалама и пљачкама храмова видети у делу о црквеној имовини (4.7.7).

2 *Гласник*.., 6/1977, стр. 127 и даље. Видети и: Гласник.., 8/1977, стр. 150.

напоре које заједница чини у обуздавању прекомерног увоза и трошењу друштвених девизних средстава. Српска црква, међутим, располаже сопственим девизним средствима које користи за набавку оних артикала којих овде нема. Црква, исто тако, улаже напоре да свом вернику пружи оно што је њему за обављање верских потреба неопходно па мислимо да није потребно посебно наглашавати колико нас несташица тамјана погађа. Молимо зато Комисију за дејство код надлежних да се предузећу Хемпро омогући увоз.“

Комисија је молбу проследила Републичкој самоуправној заједници за економске односе са иностранством, с напоменом да су „у Извршном већу СР Србије обављене потребне консултације и оцењено је да би било целисходно да се увоз одобри“.

Према белешци на писму Патријаршијског управног одбора, Синоду је препоручено да упути још једно писмо Савезном извршном већу, то јест његовом Секретаријату за економске односе са иностранством који је надлежан за проблеме са увозом.[1]

***

На црквени живот у Југославији неминовно су морале утицати политичке прилике у земљи. Смрт председника Јосипа Броза 4. маја 1980. означила је у много чему прекретницу. Између осталог и кад је реч о напуштању неких дотадашњих вишедеценијских комунистичких обичаја и извесној позитивној промени крутог идеолошког става према религији. То је, примера ради, било те године видљиво на годишњем обележавању страдања становника Крагујевца 1941. године. „На састанку чланова Председништва СР Србије, одржаном 20. октобра 1980. године, приликом разматрања неких активности Шумадијске епархије у вези с овогодишњих октобарских свечаности у Крагујевцу, констатовано је да су сличне активности цркве запажене и у неким другим местима Србије. Договорено је да Комисија за односе са верским заједницама, за Председништво припреми одговарајућу информацију с тим у вези, као и о актуелним политичким и другим питањима која се јављају у вези активности цркве.“[2]

***

Органи више власти Србије добијали су најмање једном годишње од републичке Комисије за односе са верским заједницама писане изве-

1 Писмо Патријаршијског управног одбора, бр. 1844 од 25. септембра 1978, републичкој Комисији за односе са верским заједницама; Писмо републичке Комисије за односе са верским заједницама, 07 бр. 08-4032 од 24. новембра, Републичкој самоуправној заједници за економске односе са иностранством – АС, 21, 158.

2 Писмо Председништва СР Србије, 02 Пов. бр. 06-1/80 од 31. октобра 1980, републичкој Комисији за односе са верским заједницама – АС, 21, 157.

штаје типа „Информација о најновијим кретањима у односима између државних органа и Српске православне цркве“, на основу којих би одређивали своје даље деловање. Председништво Србије је септембра 1981. закључило да су односи са верским заједницама добри, да се сарадња и даље развија на обострану корист, али је ипак указало на то да у „оквиру верских заједница постоје одређене групе и појединци који делују са клерикалистичких и националистичких позиција и осудило њихове иступе са непријатељских позиција који су уперени против нашег самоуправног друштва и његових вредности“. Та често коришћена фраза у материјалима партијских и других организација власти допуњена је следећом тврдњом: „У условима веома заоштрених међународних односа и сложене економске и политичке ситуације у земљи, дошле су до јачег изражаја традиционалне тежње Српске православне цркве да се наметне као заштитник српског народа и његових националних интереса. Овакве тенденције посебно су подстакнуте догађајима на Косову.“ (Реч је о шиптарској побуни и демонстрацијама 1981. године – *прим. аутора*.)

Иако Председништво Србије признаје постојање шиптарских недела и злочина над косовскометохијским Србима, њиховом имовином и над Српском православном црквом, ипак кривицу сваљује на Цркву, пошто закључује, да би та дешавања реакционарне снаге могле да искористе како би наметнуле „своје клерикалистичке и националистичке тезе о угрожености Срба и Срспства не само у САП Косово, већ и у оквиру целе земље, о дискриминаторском ставу државних власти према Српској православној цркви, о угрожавању слободе вероисповести и др.“

„Језгро реакционарних снага Српске православне цркве чини једна малобројна групација теолога, углавном калуђера, следбеника идеја Николаја Велимировића и Јустина Поповића. Њихове ставове и деловање карактерише пре свега милитантна нетрпељивост према атеистима и нехришћанима, према католицима, па чак и према многим припадницима своје верске заједнице. Незадовољни су прокламованим правнополитичким положајем и улогом Српске православне цркве у нашем друштву. Оштро нападају представнике Цркве који сарађују са комунистима, почев од самог патријарха Германа, преко епископа до обичних свештеника, а посебно чланове Удружења православног свештенства“, наводи се у документу Председништва Србије.

У документу су набрајани готово сви народи у Југославији против којих је уперена та, наводна, мржња, да би потом било констатовано: „Ова групација је малобројна али је забрињавајућа чињеница да јој на челу стоје неки професори Богословског факултета Српске православне цркве, који могу пресудно да утичу на стручно и политичко формирање нових генерација теолога у Српској православној цркви.“

Напади на патријарха Германа добијају на замаху, истиче истовремено Председништво Србије и илуструје ту чињеницу податком да

се прети смрћу не само првојерарху Српске православне цркве, него и сину, професору Богословије Властимиру Ђорићу. „После овога уследио је притисак на патријарха и руководство Цркве, а истовремено и на државне органе, да се промени споразум о изградњи дома Св. Саве на Врачару. Као што је познато, овај апел за довршење храма потписан је од стране групе свештеника, националистички обојених интелектуалаца и епископа и свештенства Српске православне цркве у САД. Апел[1] исте садржине упућен је највишим форумима у федерацији и Републици и руководству Српске православне цркве и од стране Хиландара.

„Наводни притисак на патријарха појачан је уочи Сабора, када му је 14 свештеника Посавско-тамнавског архијерејског намесништва упутило писмо у коме се помињу ране на Српској православној цркви: забрана веронауке, кукавичко ћутање Цркве и штампе о страдању на Косову и Метохији, попуштање патријарха у случају храма на Врачару (пристао је да се направи Спомен-дом Светог Саве а не храм) и учестали напади на верни народ и Цркву уопште. Потписници од патријарха захтевају да предузме нешто за Цркву и народ. У супротном, сугеришу му да потпише оставку и положај препусти способнијем од себе.“

То писмо, као и напади на Савез удружења православног свештенства због њиховог противљења покушају рехабилитовања епископа Николаја Велимировића и слична дешавања, показују офанзиву такозваних „реакционарних“ снага у Цркви, закључује се у документу Председништва Србије.[2]

У наставку документа поменут је следећи случај: уочи Сабора, једна група теолога и свештеника делила је своје „отворено писмо“ препоручујући архијерејима да промене свој однос према држави. „Очекивање реакционарних снага у Цркви и изван ње само су делимично испуњена, јер је Архијерејски сабор констатовао да су односи између Српске православне цркве и државе углавном добри. Ова основна оцена је додуше релативизирана јер није добила своје место у јавном саопштењу о раду Сабора, што представља известан уступак екстремним снагама Цркве у земљи и иностранству.“

Потом је указано да одбијање расправе о аутокефалности Македонске православне цркве и скидање те тачке са дневног реда заседања Сабора, показује да се у Српској православној цркви не води рачуна о ширим интересима друштвене заједнице и „поред наших јасних ставова

1 Реч је о писму од 1/14. октобра 1981. за довршење Храма Светог Саве у Београду упућеном патријарху Герману, Синоду, Председништву Југославије и Комисији Републичког извршног већа Србије за односе са верским заједницама – АС, 21, 157. Писмо су у име Храма потписали прота др Жарко Гавриловић и јеромонах др Атанасије Јевтић, доцент Богословског факултета, а следе потписи других истомишљеника.

2 „Информација о најновијим кретањима у односима између државних органа и Српске православне цркве“ – АС, 21, 3.

и инсистирања за брже сређивање односа између двеју Цркава и позитивно решење овог питања. Група конзервативних епископа онемогућила је расправу о овом питању с познатом мотивацијом да Васељенски сабор треба да донесе коначну одлуку о надлежности за признавање аутокефалности“, писало је у документу Председништва Србије.[1]

Председништво Социјалистичке Федеративне Републике Југославије је 11. марта 1983. констатовало да су напори власти Србије корисни у разрешењу тог проблема истичући да се он мора позитивно решити. „Закључак о тешком материјалном стању Патријаршије и њених установа није далеко од реалности, мада је нешто преувеличан. Наглашавањем тешког материјалног стања епископат вероватно жели да створи одговарајућу климу ради обнављања захтева за повраћај црквене имовине, денационализацију неких објеката или оправдање за евентуалну помоћ из иностранства односно условљавање да се таква помоћ не прими уколико држава повећа ту помоћ“, стајало је у закључку Председништва Југославије.

Сабор је, по писцу информације, на основу које је политички врх одређивао своје деловање према Српској православној цркви, заоштрио и предимензионирао сметње и притиске поводом верске наставе, светосавских прослава и обнове верских објеката. „У оваквим условима на заседању Архијерејског сабора дошло је до најоштрије поларизације епископата у последњих неколико година. Умерена струја, на челу са патријархом Германом, залагала се за конструктивнији прилаз и ставове према појединим питањима за које је заинтересована друштвена заједница (однос према Македонској православној цркви, изградња дома св. Саве, став према богомољачким организацијама и др.), с тим што и овај део руководства Српске православне цркве сматра да друштвена заједница треба доследније да спроводи Устав и прописе којима се обезбеђују верске слободе и права Цркве, у погледу изградње верских објеката, заштите црквене имовине, организовања верске поуке и др. Конзервативна група епископа, генерализујући и увеличавајући постојеће проблеме Цркве, залажући се за енергичнију одбрану идеја Николаја Велимировића и рехабилитацију његове личности и афирмацију богомољачких братстава, настојала је да наметне оштрији курс према држави“.[2]

***

Ретко кад се догађа да Васкрс „падне“ око Ђурђевдана, али се и то дешава, а тада се обележавање других црквених празника помера. Како је то требало да се деси и 1983. године, Синод је 2. новембра 1982. одлучио: „Обавестити Преосвећену Г.Г. епархијске архијереје да због

1 Исто.

2 Исто.

тога што дан Св. Апостола и Еванђелисте Марка идуће године пада на први дан Васкрса, према пропису Маркових глава и 46. главе о Храмовном светом, празник св. Марка славити трећи дан Васкрса (10. V/27. IV) 1983. године, а празник Св. Георгија други дан Васкрса, као што је одређено одлуком Светог архијерејског сабора, АС.Бр. 30/зап. 63 од 19. маја 1981. године."[1]

***

Синод је 4. новембра 1983. донео одлуку, на основу канона и Правилника о одликовањима, чиновима и рангу свештенослужитеља у Српској православној цркви, а на предлог епископа аустралијско-новозеландског Василија, да одузме права ношења напрсног крста јерeју Петру Радошу, пароху у Перту, Аустралија. То право му је Синод био доделио одлуком од 17. јуна 1977. године.[2]

***

Један од догађаја који су обележили 1989. годину био је преношење посмртних остатака последњег краља Црне Горе Николе Петровића (умро 1921), његове супруге и две кћерке и сахрана на Цетињу. Сахрана је обављена 1. октобра 1989. по православном обреду, уз саслужење десетак архијереја Српске православне цркве. По извештачу са Цетиња, ђакону Радовану Биговићу, тај догађај је био пропраћен и неким непријатним збивањима: „И поред свега остала је једна тужна успомена: суђење српској шајкачи у Бару и бесомучно гажење српске заставе у Цетињу. Но било, не поновило се..."[3]

***

Последња Божићна посланица у име патријарха Германа обнародавана је 1989. године.[4]

3.6.4. Велике и мале прославе

Међу значајним датумима које је Српске православне цркве обележавала у време архипастирства патријарха Германа била је и седамстогодишњица смрти архиепископа Арсенија Сремца, наследника Светога Саве. (Мошти тог архијереја чувају се у манастиру Ждребаоник код Даниловграда, Митрополија црногорско-приморска). Приликом сусрета са Милутином Морачом, председником Савезне комисије за верска пи-

1 *Гласник*.., 11/1982, стр. 270.

2 *Гласник*.., 12/1983, стр. 254.

3 *Гласник*.., 10/1989, стр. 209-210.

4 *Гласник*.., 12/1989, стр. 250-252.

тања 13. јула 1966, патријарх Герман пренео је саговорнику жељу Цркве да свечаност тим поводом буде организована у Пећкој патријаршији, па је замолио за сагласност (и финансијску помоћ). „Напоменуо је да би се свечаност обавила средином октобра о. г., додајући да се у то доба године тамо окупља приличан број верника. Молио је да му се у вези са овим што пре даде одговор, како би могао извршити припреме за ову прославу.“[1]

Патријарх Герман је 14. септембра 1966. обавестио Савезну комисију за верска питања о плану прославе који је утаначио Синод: програм би требало да започне 13. октобра у Пећкој патријаршији бдењем, а да се настави сутрадан служењем литургије и свечаним ручком за званице. „На самим свечаностима били би сви Архијереји Српске православне цркве, Представници Државе, Представници других вероисповести итд као при Нашем устоличењу.“ На крају писма патријарх је молио новчану помоћ.[2]

Патријархово писмо прослеђено је републичкој Комисији за верска питања. У прилогу је била службена белешка о разговору са патријархом. Према тој белешци, представници Савезне и републичке Комисије за верска питања су разматрали патријархово писмо и закључили да свечаности не би требало придавати велики значај и због тога ће уместо тражених два милиона (односно 200.000 нових динара) Савезна комисија одобрити 800.000 (8.000 нових) динара а републичка 200.000 (20.000 нових) динара. На свечаности ће у име државе присуствовати Коста Гуцоња, председник војвођанске Комисије за верска питања, Радосав Перовић, саветник у Савезној комисији за верска питања и Владимир Станојевић, в. д. секретара републичке Комисије за верска питања.

У обележавању годишњице учествовали су патријарх Герман, митрополит Данило, епископи Јован, Хризостом, Емилијан, Макарије, Симеон, Василије, Павле и викарни Сава, хор београдских свештеника и други свештенослужитељи. „Македонску православну цркву заступао је викарни епископ велички Методије, са једним протођаконом.“

У време бдење 13. октобра, патријарх је замонашио шест искушеница манастира Пећка патријаршија.

„Након тога, према ранијем програму, учињене су посете манастиру Дечани, Богословији у Призрену, манастиру Архангела Михаила код Призрена, где се врше рестаураторски радови, цркви Богородице Љевишке, манастиру Грачаници, а на Газиместану одржан је парастос косовским јунацима. Затим је учињена посета манастиру Сопоћани и

1 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Милутина Мораче са патријархом Германом, обављеним 13. VII 1966. године у Савезној комисији за верска питања“, Пов. бр. 330/68 од 13. јула 1966. године – АС, 21, 109.

2 Писмо патријарха Германа, од 14. септембра 1966, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 109.

Студеници. За све време трајања ове црквене прославе, како за време одржавања црквеног обреда, тако и приликом посете познатим културно-историјским споменицима све је протекло у најбољем реду и сви учесници су понели лепе утиске са ове турнеје.“[1]

Савезна комисија за верска питања накнадно је одобрила још 8.000 нових динара на име покрића трошкова прославе.[2]

О прослави је објављено неколико текстова, од којих су неки у патријаршијским гласилима. (Наравно, сходно том времену, није спомињано како су текли преговори о добијању дозволе и обезбеђивању новца за прославу.)[3]

А. Пренос остатака цара Душана Немањића

Православље је у мају 1968. објавило текст о предстојећем преносу костију цара Душана Немањића из Патријаршије у храм Светог Марка у Београду. Кости је 1926. године ископао Радослав Грујић у царевој задужбини у Призрену и пренео их најпре у Музеј у Скопљу, а потом у Београд, у Патријаршију. Пренос костију планиран је у паузи заседања Сабора 19. маја.

Текст је завршен прогласом верном народу: „Откако се сазнало за овај пренос костију цара Душана из Патријаршије у цркву Св. Марка, у Београду је завладало огромно интересовање које указује да ће приликом предстојеће свечаности преноса ова највећа београдска црква у коју може да стане око 4.000 верника, тога дана биће исувише мала да прими све оне који ће доћи да се поклоне овоме нашем силном цару, великом законодавцу и задужбинару. Интересовање је утолико веће што ће ово бити и прва прилика за наше вернике када ће моћи на овој свечаности да виде своје отачаствене архијереје Српске цркве.“

Управа цркве Светог Марка је објавила програм свечаности преноса: у 8,30 сати свечани дочек свих архијереја, затим заупокојена архијерејска литургија коју ће служити патријарх са већим бројем архијереја и свештенства, па парастос.[4]

Чланови Савезне и српске Комисије за верска питања састали су се са Душаном Глумцем, некадашњим професором Богословског а тада Филозофског факултета, који их је потсетио да је Радослав Гру-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 330/1 од 19. октобра 1966, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 109.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 326 од 17. октобра 1966, Секретаријату за савезни буџет и опште послове – АС, 21, 109.

3 *Гласник*.., 11/1966, стр. 348-351.

4 *Православље*, бр. 8 од 13. фебруара 1969; *Гласник*.., 6/1968, стр. 120-122. Видети и писмо српског Извршног већа, Пов. бр. 133 од 16. маја 1968, Савезном извршном већу – АЈ, 144, 111.

јић донео у Патријаршију кости цара Душана, и у картонској кутији их држао у својој библиотеци. Претпоставио је да је патријарх Герман морао бити обавештен о томе. „Професор Глумац мисли да је кости цара Душана, као оснивача српске патријаршије требало одавно сместити на право место. С те стране он мисли да је ова ствар у реду. Али с обзиром на моменат доношења одлуке, претпоставља да преношење костију на овакав начин представља неку врсту демонстрације и да свакако значи позив на окупљање Срба.“

На крају извештаја српске Комисије за верска питања је стајало: „У разговору са друговима из Савезне комисије за верска питања покушали смо да сагледамо мотиве који су инспирисали руководство СПЦ да се данас, после 30 година, откада кости цара Душана леже у Патријаршији, на овакав начин преносе у цркву св. Марка. Дошли смо до заједничког закључка да се не ради једино о потреби проналажења места које ће се достојније обележити, већ о политици руководства СПЦ, као ’заштитник‘ српске историје и српства. Будући да је црква св. Марка најпространија и на најистакнутијем месту у Београду, смештај саркофага цара Душана на таквом месту треба да подсећа вернике СПЦ на Душаново царство и тиме буди великосрпска осећања. Такође се нисмо могли отети утиску да је ова акција у тесној вези са прославом 500 год. смрти Скендер-бега, тим пре што је задужбина цара Душана била у Призрену, као и са познатом бугарском кампањом. Исто тако, интересантно је напоменути да ни у једном разговору вођеним са руководством СПЦ било на ком нивоу није поменута ова акција СПЦ. Најзад треба рећи да се у вези са овим не може ништа посебно учинити. Међутим, сматрамо да патријарху Герману треба замерити што се читава акција припремила и спроводи без икаквих консултација и да та чињеница не иде у прилог развијању коректних односа са државом.“[1]

Пренос костију цара Душана Немањића било је једна од тема разговора свештеника Милутина Петровића, секретара Главног савеза удружења православног свештенства, и са представницима хрватске Комисије за вјерска питања. По Петровићевом мишљењу, већина свештеника у Удружењу сматра да „тиме епископат чини један вид демонстрације у односу на Македонску православну цркву, јер да сам цар није црквена личност, него свјетовна. Те да овим актом вјероватно хоће приказати да је цар био владар и Македоније и да је имао своју престолницу и у Скопљу, напоменувши да га чуди како су то власти могле дозволити.“[2]

Хрватска емигрантска штампа је, очекивано, поводом тог догађаја реаговала негативним коментарима о чему је југословенска Амбасада

1 „Информација у вези преноса костију цара Душана“ српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 133 од 16. маја 1968. године – АЈ, 144, 111.

2 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-154/1-1968 од 5. јуна 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 111.

у Вашингтону известила своје надређене. „Амбасада оцењује да и скорашња посета кардинала Шепера патријарху Герману у С. Карловцима неповољно коментарисана. Емигрантска штампа указује да ово био непромишљен и сувишан гест добре воље – тим пре што недавни пренос костију цара Душана у цркву Св. Марка у Београду доказ да се СПЦ није одрекла велико-српских амбиција и жеље за туђим територијама.“[1]

Б. Прослава 750-годишњице аутокефалности

„На предлог Његове Светости патријарха српског Г. Германа Св. Архијерејски синод одлуком бр. 3672/зап. 792 од 1. новембра 1967. године, одлучио је да се у наредној 1969. год. прослави Јубиларна 750-годишњица аутокефалности Српске православна цркве“, извештава патријаршијски *Гласник* о одлуци Синода. Изабран је одбор за ту прославу у коме су под председништвом патријарха били епископи сремски Макарије, далматински Стефан и викарни Лаврентије, прота Младен Младеновић, главни секретар Синода, др Душан Кашић, ректор Богословије у Београду, академик Светозар Радојчић и др Рајко Веселиновић, саветник у Музеју града Београда. Одбор је прву седницу одржао 18. фебруара 1968. године.[2]

Синод је предложио Сабору да на пролећном заседању размотри и одлучи на који би начин требало обележити 750-годишњицу добијања аутокефалности која је падала наредне, 1969. године.[3] Сабор је 15. маја поздравио предлог Синода и наложио му да организује прославу. Синод је потом формирао Одбор за прославу и Одбор за припрему и објављивање споменице и одредио да обележавање тог значајног датума буде организована у периоду 12-20. септембар 1969. године.

Према предлогу Синода прослава би обухватала: „скуп у Београду, одлазак у манастир Жичу, преноћиште, обилазак Студенице, повратак у Београд, посету Сремским Карловцима и повратак у Београд, раз-

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 750/68 од 11. јула 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 111.

2 *Гласник*.., 2/1968, стр. 27.

3 О појму аутономности и аутокефалности Цркве видети у: Димшо Перић, *Црквено право,* Београд 1997, стр. 139-151.

Српска теолошка и историјска наука још нису разрешиле неке нејасноће око датума добијања аутокефалности: 1219. или 1220. године. Видети: Теодосије, *Житије Светог Саве*, Београд 1984, стр. 3-207; Старе српске биографије, *Живот Светога Саве од Теодосија монаха*, Београд 1924, стр. 77-251; Божидар Ферјанчић, „Автокефалност српске цркве и Охридска архиепископија“, *Сава Немањић – Историја и традиција*, Београд 1979, стр. 65-72; Душан Кашић, *Свети Сава*, Српска православна црква 1219-1969, стр. 27-28; Миодраг М. Петровић, „Историјско-правне стране Хоматијановог писма најпречаснијем међу монасима и сину великог жупана Србије, кир Сави“, *Православна мисао*, 33-34, 1986/1987, стр. 5-10; Марија Јанковић, „Епископије Српске цркве 1220. године“, *Сава Немањић – Историја и традиција*, Београд 1979, стр. 73-84.

не посете у Београду и свечани пријем у Патријаршији.“

Синод је о својој одлуци да организује прославу 750 година од добијања аутокефалности Српске православне цркве обавестио 4. новембра 1968. све епархијске архијереје.[1] Писмо је у исто време стигло и на адресе републичке и војвођанске Комисије за верска питања.[2]

Средином новембра 1968, приликом једне од честих посета проте Веселина Петровића, блиског сарадника епископа бачког Никанора, Кости Гуцоњи, председнику војвођанске Комисије за верска питања, било је говора о путу патријарха Германа и епископа Хризостома и Висариона у Пакрац код епископа пакрачког Емилијана а потом код бањалучког Андреја[3]. „Према речима Веселина Петровића циљ посете је био да се испита мишљење какав публицитет и оквире треба дати прослави 750 годишњице аутокефалности Српске православне цркве. Према речима Петровића владика Висарион је против тога да се позивају све аутокефалне цркве, а наводно је патријарх само вртео главом на овај предлог.“

„Патријарх Герман упутио је свим владикама допис у вези са прославом 750 годишњице аутокефалности Српске православне цркве у коме тражи мишљење о овој прослави као и начин финансирања исте. Према неким прорачунима ова прослава би стајала око 60 милиона старих динара а на исту би позвали око 150 гостију. Прослава би била организована у септембру 1969. године, а трајала би 8 дана.“[4]

Координациони одбор за прославе Републичке конференције Социјалистичког савеза радног народа (ССРН) је 8. маја 1969. расправљао и о свечаности коју планира српска Патријаршија. У закључцима са те седнице стоји: „У погледу захтева за материјалну помоћ које је од стране Архијерејског синода Српске православне цркве затражена од републичког Извршног већа, Комисија сматра да та средства треба обезбедити, поготову што је тражена сума са првобитних 600.00 н. дин. смањена на 220.000 н. дин. При овоме, и сам обим и карактер прославе сведен је на мању меру, тако да неће бити позвани поглавари и представници других православних цркава у свету. Ово би могло имати нежељене последице на унутрашњем плану обзиром да руководство Српске православне цркве ни у ком случају не би позвало на ову прославу представнике Македонске православне цркве. Комисија такође сматра да треба подржати

1 Писмо Синода, бр. 3676/зап. 660 од 4. новембра 1968, епархијским архијерејима – АЈ, 144, 112.

2 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. број 07-93/68 од 15. новембра 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 112.

3 О овом путу видети у: *Гласник*.., 10-11/1968, стр. 200-206.

4 Писмо војвођанске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 99 од 13. децембра 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети проте Веселина Петровића Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа“. – АЈ, 144, 112.

захтев руководства Српске православне цркве да им се за свечану академију обезбеди сала на Коларчевом универзитету у Београду. Тим пре, што је од представника Српске православне цркве добијена гаранција да ће програм прославе бити коректан како у односу на друге верске заједнице тако и у погледу изношења историјских чињеница које не смеју представљати било какав изазов. У овом смислу посредством Комисије обезбеђена је и сарадња између Одбора за прославу 750-год. аутокефалности Српске православне цркве са Републичким секретаријатом за образовање и културу.“

У наставку је изнето становиште да би председник републичке Скупштине требало за учеснике централне црквене прославе да организује пријем с обзиром на значај јубилеја стварања аутокефалне Српске православне цркве и њену улогу у историји српске државе тога доба.

„С обзиром да ће се у вези ове јубиларне прославе Српске православне цркве у свим црквама говорити верницима о значају добијања аутокефалности, то Комисија сматра да би било пожељно да одговарајући форуми друштвено-политичких организација оцене облике преко којих треба на научној основи објаснити значај ових догађаја из времена пре 750 г.“[1]

Извршно веће Србије је 11. јуна 1969. одобрило Синоду тражени новац за прославу.[2]

Патријарх Герман је 5. фебруара 1969. у Патријаршији дочекао Витомира Петковића, председника српске Комисије за верска питања како би размотрили неколико тема, а међу њима и прославу 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве. Петковић је подсетио на раније разговоре и напоменуо да би било обострано корисно да се благовремено договоре о карактеристикама прославе. Рекао је да држава указује одговарајућу пажњу тој прослави на више начина и да се о томе брине и Републички секретаријат за образовање и културу, који се стара и о значајнијим културним манифестацијама. Договорено је да неко из Одбора за прославу из Патријаршије ступи у контакт са представницима Републичког секретаријата за образовање и културу.

„У вези прославе патријарху је дискретно скренута пажња на начин на који је организован пренос костију цара Душана и неке друге манифестације СПЦ које су изазвале оправдано реаговање представника друштвене заједнице у нашој јавности. Због тога је патријарху поново указано на значај координирања патријаршијског Одбора за прославу са Републичким секретаријатом за образовање и културу. Патријарх је по-

1 Писмо српске Комисије за верска питања, бр. 4983 од 28. маја 1969, Координационом одбору за прославе Републичке конференције ССРН – АС, 21, 73.

2 Писмо републичке Комисије за верска питања, бр. 6249 од 3. јула 1969, Синоду – АС, 21, 73.

сле овога изнео да се он доста колеба у погледу нивоа и ширине ове прославе из страха да неће моћи да обезбеде 60 милиона динара, колико износе грубе калкулације трошкова за прославу. Због овога, у Синоду су већ размишљали да је сведу на минимум. Међутим, ово питање ставиће на дневни ред једне од следећих седница Синода, када ће се донети коначна одлука у погледу нивоа прославе, о чему ћемо бити обавештени.“[1]

Патријарх Герман је Извршном већу Србије упутио писмо у коме је навео детаље прославе: „Ове 1969 г. навршава се 750 година од добијања аутокефалности Српске православне цркве. Да би се ова јубиларна прослава што достојније обавила, Свети архијерејски сабор на своме овогодишњем ванредном заседању, у седници од 12. марта 1969 г. под Син. бр. 5/зап. 12, разматрао је питање ове прославе и дао потребна упутства за даљу припрему исте. Према нацрту програма, ова прослава би трајала три дана и то од 14-16. септембра ове године и обавила би се углавном у Београду и манастиру Жичи, уз учешће свих епархијских Г.Г. архијереја наше Цркве, представника манастира Хиландара и још неких манастира из земље, затим претставника државних власти и културно-историјских установа.“

На крају писама је стајало: „Осим тога за прославу се припрема и издање једне Споменице, затим Посланице Светог архијерејског сабора, огласа за прославу и израда једног медаљона. За све ово потребан нам је издатак у износу од 220.000 *н. д*инара, са којима Црква не располаже. У смислу одлуке Светог архијерејског сабора, част нам је о предњем известити ову Комисију ради знања и умолити за новчану помоћ у износу од 220.000 *н. д*инара за прославу овог јубилеја Цркве.“

Писмо је 22. априла 1969. прослеђено Савезној комисији за верска питања, односно њеном председнику Милу Јовићевићу. На крају пропратне белешке је истакнуто: „На иницијативу Републичког секретаријата за образовање и културу и Комисије РИВ-а за верска питања, Координациони одбор за прославе Републичке конференције ССРНС организовао је у четвртак 24. априла састанак са групом културних и јавних радника у циљу обезбеђења што свестранијег прилаза питањима која су везана за ову прославу. Овај састанак омогућиће нам да лакше заузмемо ставове у вези са јубиларном годишњицом СПЦ. Патријарх Герман и представници Синода изразили су пуну спремност за сарадњу око припреме прославе и поштовања заједничких договора.“[2]

Председник и секретар српске Комисије за верска питања по-

1 Писмо републичке Комисије за верска питања, Стр. Пов. бр. 8 од 13. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 5. II 1969. г. у Патријаршији. – АС, 21, 75.

2 Писмо Извршног већа Себије, 09 Пов. бр. 69 од 22. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 97.

сетили су 11. марта 1969. патријарха Германа, који их је позвао да би их известио о неким новостима, између осталог, и о темама које ће бити расправљане на ванредном заседању Сабора сазваног за 12. март.

„Сабор ће на ванредном заседању расправљати и заузети став у погледу обима прославе 750-год. аутокефалности и другим питањима везаним за ову прославу. Синод је званично на својој седници прихватио сарадњу и помоћ Републичког секретаријата за образовање и културу и одредио свог генералног секретара, проту Младена Младеновића, да ступи у контакт са помоћником републичког секретара за образовање и културу Гвозденом Јованићем.“[1]

Синод је 1. септембра 1969. обавестио републичку Комисију за верска питања о намери да на Коларчевом универзитету у Београду 14. септембра организује свечану академију поводом 750 година аутокефалности Српске православне цркве и замолио помоћ за добијање одобрења код управе те институције.[2]

Савезна комисија за верска питања обратила се 10. септембра Генералном секретаријату председника Републике („Другу Марку Врхунецу – лично“) препоручујући му, „пошто се ради о једном значајном датуму у историји Српске православне цркве, да би требао размотрити опортуност упућивања једне честитке од стране Председника Републике“. У прилогу је био достављен програм свечаности.[3]

Београдска штампа је обележавању тог значајног јубилеја посветила прилично простора.

Поводом јубилеја патријарху Герману је 12. септембра 1969. честитку упутио Митја Рибичич, председник Савезног извршног већа: „У име Савезног извршног већа и у своје лично име честитам Вама, архијерејима, свештенству и верницима 750-годишњицу аутокефалности Српске православне цркве. Уверен сам да ће Српска православна црква и убудуће следити своје светле традиције и да ће се односи између СПЦ и државе и даље развијати у духу пре свега обостраног разумевања и на корист јединства и напретка свих народа социјалистичке Југославије“.[4]

По окончању завршне свечаности прославе 750-годишњице аутокефалности, архијереји су се састали на конференцији која је имала само

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. пов. бр. 15 од 13. марта 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника и секретара Комисије РИВ за верска питања са патријархом СПЦ Германом 11. III 1969. г. у Патријаршији“ – АС, 21, 75.

2 Писмо Синода, Син. бр. 3061 од 1. септембра 1969, републичкој Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 300 од 10. септембра 1969, Генералном секретаријату председника Републике – АЈ, 836, II-10, Исто – АЈ, 144, 122-706.

4 Честитка Митје Рибичича, председника Савезног извршног већа, патријарху Герману – АС, 21, 97.

једну тачку дневног реда: капела на Ловћену. После кратке расправе једнодушно су се изјаснили „против рушења постојеће цркве на Ловћену и против узнемиравања Његошевих костију које у њој почивају“.[1]

Патријарх Герман је 29. септембра посетио Мила Јовићевића, председника Савезне комисије за верска питања, како би му се захвалио на финансијској помоћи за организовање прославе. „Без те помоћи, каже он, СПЦ не би била у стању да прослави свој јубилеј. Затим је нагласио да је прослава била на висини, додајући да је руководство СПЦ водило рачуна да та прослава буде што више у црквеним оквирима.“[2]

Поводом јубилеја, Синод је објавио *Споменицу Српска православна црква 1219-1969*. Како је новац за штампу обезбедила српска Комисија за верска питања, Синод је 22. септембра 1969. на ту адресу послао 50 примерака.[3] Витомир Петковић је 27. септембра потврдио пријем књига и захвалио се.[4] Патријаршија је 20. фебруара 1970. накнадно послала још 20 примерака на исту адресу.[5]

О томе да ли је прослава реализована по утврђеном програму расправљала је српска Комисија за верска питања са представницима Социјалистичког савеза радног народа.[6] Службена „Белешка о прослави 750-годишњице аутокефалности Српска православне цркве“, настала 10. октобра 1969. у републичкој Комисији за верска питања, има девет куцаних страница, и обухвата све битне детаље прославе.[7] Према тој белешци, посланица Сабора[8] је прво објављена у *Православљу* и *Гласнику Српске православне цркве* и потом штампана у тиражу од 150.000 примерака, да би је вернима делили по свим храмовима тих дана. „Литургији у цркви св. Марка присуствовало је, према грубој процени, око 3.000 људи, мада у *Православљу* пише да је било преко 5.000 посетилаца. Од тога

1 *Гласник*.., 9/1969, стр. 214.

2 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 29. IX 1969. године у Савезној комисији за верска питања“, Пов. бр. 288/69 од 29. септембра 1969. године – АС, 21, 75; Исто – АЈ, 144, 119. Упоредити: *Гласник*.., 10/1969, стр. 262-291.

3 Писмо Синода, Бр. 4930 од 22. новембра 1969, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

4 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 бр. 9783 од 27. новембра 1969, Синоду – АС, 21, 73.

5 Писмо Синода, бр. 810/зап. 73 од 20. фебруара 1970, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 97.

6 Писмо Социјалистичког савеза радног народа (ССРН) Србије о састанку у Републичкој конференцији поводом прославе 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве, упућено Драгом Стаменковићу, Бори Павловићу, Жики Берисављевићу и републичкој Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

7 „Белешка о прослави 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве“ од 10. октобра – АС, 21, 73.

8 *Гласник*.., 8/1969, стр. 182-183.

једну трећину свакако су чинили свештеници, калуђери и калуђерице и званични гости. Међу овима био је и грчки амбасадор и представници још неких амбасада, декани и професори неких факултета и тд.“

Државу су на свечаности представљали Мило Јовићевић и Радосав Перовић из Савезне комисије за верска питања, и Витомир Петковић и Владимир Станојевић, из српске Комисије за верска питања.

„Карактеристично је да је приликом преноса костију цара Душана у цркви св. Марка био нешто већи број присутних, мада је требало очекивати да број присутних буде неупоредиви већи за време ове јубиларне прославе. Из овога се може закључити да су одређени реакционарни кругови били прилично збуњени, пре свега, због тога што је друштвена заједница преко одговарајућих органа пружила одређену подршку и помоћ, те су се у извесној мери држали по страни.“

Прослави су, иначе, како је остало забележено, од црквених великодостојника, присуствовали скоро сви архијереји (нису допутовала само тројица епископа из Америке и епископ западноевропски и аустралијски Лаврентије), представници епархијских управних одбора, као и два монаха из манастира Хиландара.

Посебан део прославе представљала је поменута свечана академија у Коларчевој задужбини у Београду. Ту су, поред осталих, били Миленко Бојанић, председник Извршног већа Србије, Бранко Пешић, председник Скупштине града Београда, римокатолички надбискуп београдски Габријел Букатко, секретар изасланства Ватикана у Београду, амбасадори Велике Британије, Италије, Грчке, Аустралије и још неких држава.

Академију је отворио патријарх Герман, потом је на тему „Улога Српске православне цркве у култури српског народа“ говорио др Милан Кашанин, професор београдског Универзитета.[1] У програму су учествовали хорови „Београдски мадригалисти“ и „Прво београдско певачко друштво“, који су певали неколико композиција Стевана Стевановића Мокрањца и Јосифа Маринковића.

„Монолог владике Данила из *Горског вијенца* извео је Раша Плаовић. По општој оцени другова који су присуствовали академији, Раша Плаовић је у монологу обухватио делове из *Горског вијенца* чија је двосмисленост била очигледна те као такви, за наше односе, нису одгова-

1 „Од генералних оцена у реферату професора Кашанина, треба истаћи и ону која се односи на проглашење српске краљевине и задобијање независне Српске православне цркве. За ова два датума професор Кашанин каже ’не изгледа да има већих у историји Срба‘. Карактеристично је такође да професор Кашанин у реферату увек употребљава термине ’православна српска црква‘ или ’српска црква‘, уместо њеног нормалног и званичног назива Српска православна црква – који означава име ове верске заједнице.“ „Белешка о прослави 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве“, српске Комисије за верска питања, од 10. октобра 1969. године – АС, 21, 73. Упоредити текст говора: *Гласник*.., 10/1969, стр. 292-298.

рали академији. Поред тога, начином рецитовања дао је прилику већем броју присутних да нарочито аплаудирају тим местима из *Горског вијенца*. Од стране организатора ова је тачка била срачуната за одређени ефекат, поред осталог и у вези са ситуацијом око подизања маузолеја на Ловћену", писало је у извештају републичке Комисије за верска питања.

Следећег дана у манастиру Жича одржана је седница Сабора, служена је литургија, прочитана посланица. Литија није одржана, јер је падала киша.

На ручку је било око 200 угледних званица. Здравицу је одржао епископ жички Василије а потом је беседио патријарх Герман. Између осталог, говорио је о општој ситуацији Цркве, о потреби да се народ њој окрене, захвалио се држави за материјалну помоћ, поменуо храм Светог Саве у Београду и друго.

„У најновијем броју *Православља* који је посвећен 750-годишњици аутокефалности СПЦ извлачи се, међутим, из говора патријарха Германа, следећа два става: 'Ми чувамо као зеницу ока свога своје православље, своје родољубље и своје Српство. Ја се надам да ћемо и ми умилостивити срца и душе наше браће Срба да нам дозволе да завршимо храм Светог Саве'. Ова констатација је дала за право закључку: Све ово очигледно говори да ће нам бити потребно још много напора како би савладали све оне отпоре који објективно постоје у СПЦ у односу на политику унапређења односа са државом", писало је у извештају републичке Комисије за верска питања.

Трећег дана свечаности, Драгослав Марковић, тадашњи председник Скупштине Србије приредио је свечани ручак у просторијама Скупштине. Истога дана, увече, у Патријаршији је организован пријем, којим је окончана званична прослава велике годишњице.

„Међутим, накнадно, Архијерејски синод Српске православне цркве одлучио је да се прослава настави 7-ог октобра, на дан св. Стефана у Студеници." На крају обимног извештаја републичке Комисије за верска питања стоји и следеће: „С наше стране предузето је низ мера како би прослава текла нормално и како не би дошло до негативних последица, поготову што је академија одржана на Коларчевом универзитету. Мислимо да су разговори са патријархом, члановима Одбора за прославу и неким епископима имали доста утицаја да програм прославе у целини остане у границама коректног, изузимајући рецитовање Раше Плаовића, које оцењујемо провокативним."[1]

В. Прослава 50-годишњице обнове Патријаршије

На мајском Сабору 1970. године закључено је да треба свечано

1 „Белешка о прослави 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве", српијанске Комисије за верска питања од 10. октобра – АС, 21, 73.

обележити и 50-годишњицу обнављања Патријаршије. Договорено је да свечаност почне у недељу 13. септембра у Београду, а буде настављена у уторак 15. септембра у Сремским Карловцима. О закључку Сабора 25. августа 1970. су обавештене српска и Савезна комисија за верска питања.[1]

Синод је после поменуте одлуке Сабора наложио свим архијерејима да се припреме да у својим епархијама на одговарајући начин обележе значајан датум.[2]

Мило Јовићевић је у име Савезне комисије за верска питања одговорио Синоду 11. септембра честитком: „Уверен сам да ће се Српска православна црква и убудуће следити своје светле традиције и да ће се односи између Српске православне цркве и државе и даље развијати у духу све већег обостраног разумевања и за корист братства, јединства и напретка свих народа социјалистичке Југославије.“[3]

Патријарх Герман је 24. септембра захвалио Јовићевићу на честитки.[4]

Синод је сходно одлукама Сабора закључио да свечаност обележавања годишњице обнове Патријаршије треба организовати и 14. октобра 1970. у Пећкој патријаршији о чему је 3. октобра обавештена српска Комисија за верска питања: „У оквиру прославе 50-годишњице васпостављања Српска патријаршије намеравамо да овај јубилеј обележимо и скромном свечаношћу у Пећкој Патријаршији. На дан 14. октобра ове године служићемо тамо архијерејску литургију, после које ћемо осветити новоподигнуту звонару и звона. У Пећку Патријаршију пратиће Нас неко од Г.Г. Архијереја и известан број свештених лица. Извештавајући ту Комисију о предњем, молимо да сходним путем о истом обавестите и Покрајинску комисију за верска питања Косова.“[5]

Свечаност у Пећкој патријаршији је протекла у складу са планираним. У оквиру прославе посебно место припало је свечаном освећењу звонаре. Наиме, Пећка патријаршија је одавно, у турским пљачкашким походима, остала без звона која је, својим залагањем, поставио архиепископ Данило II.

---

1 Писмо Синода (потписао патријарх Герман), бр. 2788 од 25. августа 1970, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73; Писмо Синода (потписао митрополит Владислав), бр. 2788 од 25. августа 1970, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 129.

2 *Гласник*.., 9/1970, стр. 252.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, од 11. септембра 1970, Синоду – АЈ, 144, 129.

4 Писмо патријарха Германа, од 24. септембра 1970, Милу Јовићевићу – АЈ, 144, 129.

5 Писмо патријарха Германа, П. бр. 354/70 од 3. октобра 1970, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

Кулу звонару пројектовао је угледни архитекта др Драгомир Тадић. Сграђена је од камена до висине 20 метара. Новац за изградњу дале су две породице из Пећи. Три велика звона купљена су новцем који је обезбедила српска Комисија за верска питања. Освећење је, како је и предвиђено, обављено на празник Покрова пресвете Богородице, 14. октобра.[1]

Покрајинска Комисија за верска питања је 20. октобра 1970. доставила републичкој „Информацију о прослави 50-те годишњице обнове Пећке патријаршије".[2]

„Припреме за ову прославу почеле су још раније и по замисли верских-црквених власти иста је требала да има шири карактер. Међутим, комисија РИВ-а је предузела потребне мере и путем личних контаката сугерисала патријарху Герману да се, обзиром на ситуацију, прослава ограничи у ужим оквирима патријаршије, што је и прихваћено."

Поред патријарха на прослави у Пећкој патријаршији били су епископи сремски Макарије, жички Василије, зворничко-тузлански Лонгин и рашко-призренски Павле, Никанор проигуман Хиландара, др Душан Кашић, ректор Богословије у Београду, Методије Муждека, ректор Богословије у Призрену, Миодраг Миловановић, архијерејски намесник у Београду и други угледни гости

„Прослава је почела 13. октобра увече верским церемонијалом у Патријаршији. Верски обреди су трајали око 4 сата. Интересантно је напоменути да је патријарх за вечерње служење одредио сремског епископа Макарија, иначе познатог екстремисту, а не епископа Павла из Призрена, коме је то логично и припадало. Овакав поступак патријарха Германа изазвао је нерасположење и неразумевање код епископа Павла, као и код осталих свештених лица и верника. Поред свештених лица, присуствовало је и око 150-200 грађана верника.

„На дан саме прославе, 14. X 1970. године, у Патријаршији је, такође, обављен верски церемонијал кога је водио епископ Павле, а патријарх Герман је извршио освећење звонаре. У цркви, а посебно у дворишту патријаршије био је окуп-љен велики број грађана, међу којима и приличан број омладине. (Сматра се да је укупно било око 2.000 лица). Из понашања доброг броја грађана а посебно омладине, могло се закључити да нису показивали нарочито интересовање за верске обреде, тј. да су дошли из верских побуда, већ више ради забаве јер се у дворишту Патријаршије играло коло и веселило цео дан", писало је у поменутом извештају покрајинске Комисије за верска питања.

После обављених свештенорадњи, патријарх је приредио ручак

1 Душан Љ. Кашић, „После много векова у Пећкој Патријаршији звона зазвонила", *Гласник*.., 11/1970, стр. 322-326.

2 Писмо косовскометохијске Комисије за верска питања, Пов. бр. 35 од 25. новембра 1970, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

за угледне званице, коме су присуствовали, осим осталих, Витомир Петковић, председник српске Комисије за верска питања, и Мустафа Османагић и Голуб Стојковић, председник и секретар покрајинске Комисије за верска питања, Саит Мараку, председник Скупштине општине Пећ и други.

Патријархове речи на том скупу према мишљењу чланова покрајинске Комисије за верска питања „нису указивале на зближавање, узајамно поверење људи и даље развијање братства и јединства народа са овог подручја, што је нормално било очекивати". О томе је, бележе, говорио Витомир Петковић а после њега представник општинске власти Пећи потсетио на шиптарску породицу која већ генерацијама чува Пећку патријаршију. Патријарх се поново обратио присутнима и захвалио се члановима те фамилије.

После Пећи, патријарх је са пратњом посетио манастир Високи Дечани, а та „посета иначе није била планирана. У манастиру је затекао групу грађана међу којима се истиче један човек са шумадијском народном ношњом. Патријарх га је приметио и упитао одакле је, а он му одговорио да је из Србије. На то је патријарх, показујући прстом на њега и његову ношњу, рекао: То, то, то, хоћу да видим, то нас је сачувало у прошлости!"[1]

Г. Годишњица смрти Светог Василија Острошког

Синод је 16. марта 1971. одлучио да треба припремити обележавање 300-годишњице смрти Светог Василија Острошког и организовати је у два манастира која носе име тог свеца. Прослави ће присуствовати архијереји. Потом ће бити свечано отварање редовног заседања Сабора.[2]

Обележавање 300-годишњице смрти Светог Василија Острошког било је једна од тема разговора патријарха Германа и Мила Јовићевића 28. априла 1971. у Патријаршији. Патријарх је госта обавестио да ће 13. маја у манастиру Острог бити одржана свечана седница Сабора. Очекује да ће се окупити много верних и других гостију, „па се плаши да митрополит Данило неће успети да прославу организује онако како би Сабор СПЦ желео. Молио је да се митрополиту пружи помоћ у овом подухвату, било преко Републичке комисије за верска питања, било преко Матице исељеника, с обзиром да ће на ову прославу доћи и већа група исељеника из САД. Председник Јовићевић је казао патријарху да ће и наша Комисија узети учешћа у овоме и да ће саветник Перовић отићи у Црну Гору у вези са овим."[3]

1 *Гласник*.., 10/1970, стр. 289-303.

2 *Гласник*.., 5/1971, стр. 106.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 60/1 од 4. априла 1971,

Патријарх и пратња су на путу из Београда за Острог застали, како је било и планирано, само у Пријепољу, где их је у близини храма посвећеном Светом Василију Острошком угостио домаћин, митрополит дабробосански Владислав. У Острогу их је дочекао митрополит црногорско-приморски Данило.

У Острогу се на прослави сакупило око 10.000 поклоника те светиње, а међу њима и групе православних из Америке, Аустралије и Италије.

Прослава је започела литургијом у Горњем манастиру, коју је служио епископ рашко-призренски Павле. Другу литургију, на отвореном простору, служио је патријарх уз саслужење неколико свештенослужитеља. Литургији су, поред осталих угледних гостију, присуствовали и др Александар Токић, римокатолички архиепископ барски и примас српски, хаџи Хафис Шукрија Бакаловић, председник Старешинства исламске заједнице, неколико стотина православних свештеника, велики број монаха и монахиња. Певао је хор Богословског факултета под управом Богдана Цвејића, а солиста је био Жарко Цвејић.

(После службе започело је заседање Сабора. Патријарх је у уводној беседи поменуо почившег епископа тимочког Емилијана и 30-годишњицу страдања српског народа и његових свештенослужитеља у Другом светском рату. Тиме је и завршен први део Сабора.)

У манастирској порти приређен је пригодан програм. Најпре је др Благота Гардашевић говорио о животу Светог Василија, уследило је неколико песама које су извели појци Влада Микић и Жарко Цвејић, док су глумци рецитовали песме Алексе Шантића и одломак из *Горског вијенца*, а гуслар Војо Радусиновић из Никшића одгуслао је две народне песме.

Од представника државних институција свечаности су присуствовали, Божо Мартиновић, секретар црногорске Комисије за вјерска питања, Ђорђије Вујичић, председник Скупштине општине Никшић, Веселин Ђурановић, председник Скупштине општине Даниловград и други.

Касно поподне, Мијат Шуковић, председник црногорске Комисије за вјерска питања и потпредседник Извршног вијећа, угостио је патријарха и остале архијереје у згради Извршног вијећа у Титограду.

На повратку, архијереји су свратили у манастир Морачу, застали у Бијелом Пољу, у Милешеви и у манастиру Бања код Прибоја.[1]

српској комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 28. IV 1971. године у Патријаршији СПЦ“, Пов. бр. 60/71 од 28. априла 1971. године – АЈ, 144, 132; Исто – АС, 21, 137.

1 *Гласник..,* 7/1971, стр. 174-179.

Д. Прослава 600-годишњице Косовске битке

Сабор је још 1954. закључио да мошти Светог кнеза Лазара треба вратити у његову задужбину манастир Раваницу код Ћуприје. Реализација тог закључка архијереја је уследила после више од три деценије – 1988. године. Тада је одлучено да пренос моштију Светог кнеза Лазара буде организован наредне године. Из Саборне цркве у Београду, ковчег са моштима најпре је донет у манастир Врдник на Фрушкој гори, да би потом кренуо на двомесечно путовање кроз српске крајеве и стигао у Грачаницу уочи Видовдана, у време када на Газиместану буде обележавана 600-годишњица Косовске битке. Кивот је донет до Крушевца, а потом до Раванице, као коначног одредишта.[1]

Први текст о прослави 600-годишњице Косовске битке објављен је у *Гласнику*, бр. 2 за фебруар 1989, стр. 38, а потписао га је свештеник Милорад Средојевић. У наредним бројевима уследила је серија пригодних текстова које је написао др Љубомир Дурковић Јакшић.

Ђ. „Мале“ прославе

Осим великих свечаности које је организовала Српска православна црква, треба на овом месту споменути и неке мање – по броју присутних архијереја и верних.

Двадесету годишњицу архипастирства на трону Српске православне цркве, 10. септембра 1978. патријарх је, како то и приличи, желео да обележи скромно. Десило се, међутим, да су се у Патријаршији уз 12 архијереја, појавили представници манастира Хиландар и још два манастира са Свете Горе, митроносни прота Василиј Тарасјев и други угледни гости. Међу служитељима литургије био је и протођакон Војислав Симоновић, рођен 1892, који је као богослов прешао Албанију 1915, а зађакољен је још 1926. у Нишу.[2]

Прослава 25-годишњице ступања на патријаршки трон одржана је 18. септембра 1983. године. „Програм ове прославе био је кратак и састојао се из захвалности Богу и интимне трпезе љубави.“ Почето је литургијом у Саборној цркви, на којој су чинодејствовали патријарх, митрополит црногорско-приморски Данило и епископи тимочки Милутин, зворничко-тузлански Василије, викарни моравички Сава, уз саслужење осам свештеника (Душан Кашић, Василиј Тарасјев, Бранко Савић, Благота Гардашевић, Гвозден Т. Милошевић, Душан Дачић, Светомир Милојевић и Александар Поповић) и 11 ђакона (Живадин Ђорђевић, Ђорђе Жунић, Властимир Ђорић, Марко Илић, Момир Лечић, Прибислав Си-

1 *Гласник*.., 9/1988, стр. 150-154, 186-188.

2 *Гласник*.., 10/1978, стр. 240. Поводом 10-годишњице од избора за патријарха објављен је чланак у *Гласнику*.., 8/1968, стр. 158-160.

мић, Томислав Милановић, Радомир Перчевић и Драган Протић). Певало је Прво београдско певачки друштво.

„После краћег предаха, Његова Светост прешао је у трпезарију у којој је приредио интимни ручак за Преосвећену Г.Г. архијереје и своје најближе сараднике. Гост на овом ручку био је и Чарлс Шермок, англикански свештеник у Београду.“[1]

***

Митрополит дабробосански Нектарије посетио је 15. октобра 1960.Ису Јовановића, председника српске Комисије за верска питања, а 18. октобра Слободана Пенезића, потпредседника Извршног већа Србије. Митрополит је рекао да Српска православна црква намерава следеће године да прослави 725. година од преноса моштију Светог Саве из бугарског града Трнова у манастир Милешеву. Прослава би започела отварањем Сабора а наставила би се свечаном академијом. Митрополит је замолио државне функционере да пруже финансијску помоћ за поправку манастирског конака и набавку потребног инвентара за његове просторије.

Јовановић је обећао помоћ, али није рекао износ, рекавши да ће о томе нак-надно одлучити.

„Друг Пенезић је одговорио да се и он начелно слаже да се извесна сума додели али је препоручио да ова свечаност не буде слична устоличењу патријарха Германа у Пећи.“

Митрополит је обавестио саговорнике да ће прослави присуствовати патријарх и четири-пет архијереја.

Два дана касније, 20. октобра, у Патријаршију је дошао Матеја Матејић, секретар српске Комисије за верска питања, и домаћинима потврдио да ће манастир добити извесну суму новца за поправке и набавку инвентара, под условом да пре тога представник манастира и Скупштине општине Пријепоље утврде које су поправке неопходне.

Митрополит је обавестио Матејића да намерава да посети Добривоја Радосављевића, председника Савезне комисије за верска питања, и с њим разговора о евентуалном позивању представника Бугарске православне цркве на свечаност.[2]

Програмом прославе осамстоте годишњице рођења Светога Саве

1 *Гласник*.., 10/1983, стр. 182-183.

2 „Белешка о посети митрополита Нектарија Републичкој комисији за верска питања учињеној 15. X 1960. г. и посети потпредседнику Извршног већа НРС другу Слободану Пенезићу, 18. X 1960. г.“ – АС, 21, 22. Ж. Стефановић тврди да је митрополит Нектарије за прославу упутио позив и Македонцима обраћајући им се као Србима а митрополита Доситеја ословио са „Преосвећени“ мада је требало са „Ваше блаженство“– Живан Стефановић, *Српска црква под комунизмом - Црквени расколи*, Чикаго 1988, стр. 22.

било је предвиђено и објављивање специјалне споменице. „У свечаној дворани Патријаршије Њ. Светост примио је Уређивачки одбор за израду Споменице поводом 800-годишњице рођења Св. Саве, 5. маја ове године“.[1]

Сабор је тим поводом обзнанио своју пригодну посланицу.[2]

Прослава 800 годишњице рођења Светог Саве почела је 4. октобра 1977. у Саборној цркви у Београду...[3]

***

Прослава Видовдана 1968. у Бачкој Тополи узбуркала је државне органе у тој средини који су били упозорени да с будном пажњом прате шта ће се том приликом дешавати. А све је започело 24. априла 1968. доласком свештеника Мирослава Саџакова из Бачке Тополе и Стевана Опанчара из Сенте код Косте Гуцоње, председника покрајинске Комисије за верска питања. Гости су домаћина обавестили да је недавно на седници Управног одбора Црквене општине у Бачкој Тополи одлучено да на Видовдан буде одржан парастос погинулим на Солунском фронту, и да тим поводом пригодан говор одржи епископ бачки Никанор. „Парастос би се одржао по жељи преживелих бораца са Солунског фронта који живе на територији Општине Бачка Топола. На територији Бачке Тополске Општине живе претежно становници Мађарске националности а около Бачке Тополе су насеља Карађорђево. Соколац, Његушево, Мали Београд и друга настањени колонистима досељеним после првога светског рата.“ Гуцоња је одговорио да ће о планираном парастосу разговарати са епископом Никанором. На крају писма Савезној комисији за верска питања је нагласио: „Моје је мишљење да оваква прослава од стране Српске православне цркве је неподобна у Бачкој Тополи. По овом питању обавићемо консултовање са Политичким руководством Покрајине те тражити мишљење.“[4]

***

Прослава 500 година од првог писаног помена манастира Светог Николе на Озрену у Босни и Херцеговини, по народном предању задужбине краља Стефана Драгутина Немањића, организована је 22. октобра 1984. године. Беседили су епископ зворничко-тузлански Василије, митрополит дабробосански Владислав, епископ шабачко-ваљевски Јо-

1 *Гласник*.., 8/1977, стр. 150.

2 *Гласник*.., 9/1975, стр. 150-152.

3 *Гласник*.., 11/1975, стр. 198-210.

4 Писмо војвођанске Комисије за верска питања Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети свештеника Српске православне цркве Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа“. – AJ, 144, 110.

ван и тузлански муфтија (чије име хроничар није забележио).[1]

***

Црква посвећена Светом Николи у Старом Сланкамену, по народном веровању задужбина Змај Огњеног Вука – деспота Вука Гргуревића Бранковића, обновљена је захваљујући дотацији и скромним прилозима од побожног света из села, па је планирано да се освешта 9. новембра 1969, на 500-годишњицу изградње. Епископ сремски Макарије упутио је позив Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања, да својим присуством увелича то славље. Обавештавајући Јовићевића да ће свечаност започети у 8,30 часова, па наставити литургијом коју ће „служити четири Епископа, од којих двојица чланови Светог архијерејског синода, са 12 свештеника и двојицом ђакона“ уз пратњу Хора свештеника Епархије сремске, а окончаћти народним весељем у порти храма, епископ је још написао: „Слободни смо напоменути Вам да је пут од Београда, односно од Новог Сада до Старог Сланкамена скроз асфалтиран, те ће Вам и само путовање бити веома пријатно“.

Јовићевић се 6. новембра захвалио епископу на позиву за свечаност, којој због службене заузетости неће моћи да присуствује пожелевши да је „достојно прославе“.[2]

***

У време патријарха Германа приређиване су и прославе значајних годишњица у вези са локалном историјом Српске православне цркве. Тако је поводом 375. година манастира Гомирја, најзападнијег православног манастира у тадашњој Југославији, 1975. организована пригодна свечаност. Присуствовали су јој више архијереја предвођених патријархом, бројно свештенство, локални и републички функционери, мноштво народа.[3]

***

Октобра 1976. у Крушевцу је поводом 600-годишњице цркве Лазарице уприличен богат програм.

Домаћин је био епископ нишки Иринеј, а угостио је патријарха Германа, епископе бачког Никанора и жичког Василија, ректора Богословије у Београду др Душана Кашића, старешину манастира Студеница Јулијана, председника српске Комисије за односе са верским заједницама Живомира Станковића и друге угледне госте.

1 *Гласник..,* 4/1986, стр. 84-91.

2 Писмо епископа сремског Макарија, Ебр. 319 од 27. октобра 1969, Милу Јовићевићу; Писмо Мила Јовићевића, Бр. 363 од 6. новембра 1969, епископу Макарију – АЈ, 144, 122-706.

3 *Гласник*.., 10/1975, стр. 173-191.

Госте су, сходно традиционалним обичајима, на улазним вратима порте дочекале три девојке у народним ношњама, Драгана Радовановић, Јелица Јолић и Мирјана Стевановић. Јелица Томић је одрецитовала песму добродошлицу.

Програм је остварен како је и било замишљено. А то је подразумевало и посету црквених велокодостојника руководству општине Крушевац, Народном музеју и другим институцијама.[1]

1 *Гласник*.., 11/1976, стр. 196-202.

3.7. Имовина Српске православне цркве

Српска православна црква поседује разне врсте непокретне и покретне имовине што је регулисано државним законима и њеним унутрашњим прописима. Устав Српске православне цркве познаје више врста црквених добара: општа имовина Цркве (патријаршијска добра), па епархијска, епископска, манастирска, црквеноопштинска, храмовна и задужбинска добра.

Патријаршијски управни одбор стара се о имовини Цркве директно или посредством епархијских, црквеноопштинских и манастирских управних одбора.

Према одредбама Устава Српске православне цркве, Патријаршијски управни одбор чине патријарх, који је и председник тог тела, двојица чланова Синода, један представник манастира, три свештеника и седморо световних лица. Одбор је врховна извршна (управна и надзорна) власт над црквеносамоуправним органима и извршни је орган Патријаршијског савета. Мандат чланова траје шест година. Правилник прописује да се седнице одржавају у пролеће и јесен, или у неким случајевима ванредно уколико за то постоји потреба. Живот Цркве је, међутим, довео до тога да су седнице Одбора одржаване углавном једном годишње, пред заседање Сабора.

Прва конститутивна седница Патријаршијског управног одбора после 1945. одржана је 14-15. марта 1959. под председавањем патријарха Германа. Разматран је Извештај за период 1940-1958. године (који је бројао 426 страна), као и извештаји епархијских управних одбора.[1]

На седници одржаној 18. марта 1961. године начелно је одлучено, између осталог, да буде основан Пројектни биро у чијој ће надлежности бити пројекти за све објекте у служби верских потреба.[2]

Следећа седница Патријаршијског управног одбора одржана је 29. марта 1962. и углавном је било речи о текућим питањима.[3]

Нови Патријаршијски управни одбор је образован 29. марта 1966, а на конститутивној седници највише времена посвећено је изградњи Храма Светог Саве на Врачару.

Живко Јокановић, члан Одбора, иначе адвокат из Чачка, предло-

1 *Гласник*.., 5/1960, стр. 121-125.

2 *Гласник*.., 6/1961, стр. 172.

3 *Гласник*.., 6/1962, стр. 225.

жио је да ради прикупљања новца за изградњу храма буду снимљене грамофонске плоче са црквеном музиком, на шта је патријарх објаснио да су преговори о том послу већ у току.

Др Богдан Милашиновић предложио је да се организује велика акција са молепствијем у свим храмовима, „да Бог помогне да до завршетка храма дође".

Патријарх је обавестио чланове Одбора о штети коју је у временској непогоди претрпело патријаршијско имање у Вајској, и с тим у вези је закључено да новац од одштете треба искористи да имање буде обновљено и оспособљено за производњу.

Расправљало се и о потреби промена програма у школском систему које би довеле до рукополагања више свршених богослова у свештенички чин, као и о штампању пригодних разгледница и отварању радионице икона.[1]

На седници је одлучено да се бројни фондови и закладе припоје Црквеном фонду Српске православне цркве.[2]

Према патријашијским гласилима, последња седница Патријаршијског управног одбора под председавањем патријарха Германа одржана је 30. марта 1987. када је усвојен Правилник Службе правне помоћи при Одбору.[3]

***

До Другог светског рата, свака епархија Српске православне цркве имала је свој Владичански (Епископски) двор. Национализација спроведена првих послератних година погодила је и Српску православну цркву којој је, између осталог, одузето и неколико владичанских дворова ради њиховог коришћења у неке друге сврхе. Процедура за њихово враћање потрајала је деценијама.

Како су после денационализације поједини од тих објеката били у лошем стању, само обезбеђивање дозволе (и нешто новца) за њихову поправку представљало је мукотрпан посао.

***

После усвајања Закона о национализацији 1958. године уследило је одузимање појединих парохијских домова и других верских објеката. Враћање те имовине власнику трајало је деценијама.

***

После проглашења Закона о државним матичним књигама 1946.

1 *Гласник*.., 5/1966, стр. 194-195.

2 *Гласник*.., 6/1966, стр. 207-208.

3 *Гласник*.., 1/1988, стр. 4.

године, матичне књиге су одузете пд свих верских заједница. Српска православна и Римокатоличка црква годинама су инсистирале да им књиге буду враћене. „Питање матичних књига било је унето као једно од спорних питања у преговорима између представника Св. Столице и Владе СФРЈ и том приликом су представници Св. Столице упознати са нашим прописима о матичним књигама и о томе да ће матичне књиге бити преписане и враћене РКЦ. Саслушавши овакво образложење представници Св. Столице су изјавили како верују да ће ово питање без тешкоћа бити решено у корист РКЦ“, стајало је у поменутој информацији Савезне комисије за верска питања.

Закон о матичним књигама донет је 1965. године, али после конкретних примедби, Савезна комисија за верска питања је 12. марта 1968. предложила да се свештеницима дају на увид матичне књиге и право да их преписују пред матичарем.

„И поред неколико представки којим су тражили враћање матичних књига, Српској православној цркви и Римокатоличкој цркви није дат писани одговор на те представке. После најновијих захтева Српске православне цркве и Католичке цркве да им се матичне књиге врате, Савезна комисија за верска питања консултовала је републичке комисије за верска питања и опште је расположење републичких комисија да одузете књиге не треба вратити поменутим верским организацијама.“

У прилог таквом ставу, наведено је да је Закон о матичним књигама прогласио изводе из њих за јавне исправе, да их је поверио на руковање и чување државним матичарима. „На основу изложеног Савезна комисија за верска питања предлаже да заинтересоване верске заједнице треба известити да им се одузете матичне књиге не могу вратити у њихово власништво, јер су оне законом проглашене за јавне исправе као и изводи из њих, а да је црквеним представницима слободан увид у матичне књиге у циљу преписивања... У крајњој линији дошло би до угрожавања слободе вероисповести грађана, јер би они били принуђени, често мимо своје воље, да се по одређеним питањима обраћају верским заједницама“, сматрали су у Савезној комисији за верска питања.[1]

***

После Другог светског рата комунистичка власт је законском одлуком изузела и гробља од старања верских заједница, а то значи и од Српске православне цркве. Тек после доношења Закона о правном положају верских заједница 1965, могло се покренути питање законске регулативе гробаља под старањем верских заједница. На савезном нивоу није донет такав закон већ само на нивоу република. Србија и Хрватска су 1965. године прогласиле законе о управљању гробљима, али је и даље

1 „Информација о стању одузетих матичних књига од верских заједница“, Бр. 22/69 од 23. јануара 1969, Савезне комисије за верска питања – АЈ, 144, 121.

било злоупотреба.[1] Синод је 18. марта 1968. захтевао разјашњење питања власништва над гробљима од Савезне комисије за верска питања. Одговор је стигао тек 26. новембра, али у њему се не назира бар добра воља да се изађе у сусрет Цркви. „Иако не постоји савезни закон о регулисању питања за гробља, постоје републички закони и то у СР Хрватској (*Народне новине*, бр. 32/65) и у СР Србији (*Службени гласник* бр. 30/65) у којима се та материја решава. Тако се на пример у прелазним наређењима Закона о гробљима СР Хрватске, прописује да док општине не преузму управљање свим гробљима, њима ће и даље управљати на досадашњи начин органи управљања. На основу овога Закона неке општине доносе прописе о преузимању гробаља па чак и оних у црквеним портама.“

Синод је преузимање гробаља оценио као самовољу појединих државних органа, као незаконит и неуставан чин, „јер се по уставним начелима ником не може узети непокретна имовина без експропријације“, констатујући да је у Србији то знатно боље регулисано него у Хрватској, и предлажући да се у оним случајевима када су гробља у порти цркава она оставе Црквеној општини на управљање. „У вези са овим Свети архијерејски синод поново моли Савезну комисију за верска питања, да се општине упуте на поштовање црквеног власништва, посебно црквених порти, и ако у месту нема другог гробља, осим гробља у порти, а мештанима смета сахрањивање у порти, нека се онда оснује ново гробље. Поред тога Свети архијерејски синод сматра да увек, када постоји потреба да се преузме раније црквено гробље, да се упуте општине да са Црквом направе уговор, како то и Закон прописује, те да се избегне сваки неспоразум.“ Синод је сматрао да би се сличан уговор могао сачинити и кад је реч о коришћењу траве, дрва, плодова и другог са црквеног имања, па је молио Савезну комисију за верска питања да предузме све што је у њеном домену да се предупреде спорови поводом тих питања који, како се указује, ремете однос Цркве и државе.[2]

3.7.1. Храмови

У деценијама владавине комунистичке власти обијања, пљачкања и други видови скрнављења православних храмова у Србији, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Хрватској нису, на жалост, представљали тек спорадичне појаве, а држава се према тим неделима односила у складу са својим проценама да ли Српска православна црква испуњава или не неке њене захтеве, рецимо, око признавања аутокефалности Македонске православне цркве, рушења капеле на Ловћену и другог.

1 Писмо Синода, Син. бр. 1056/зап. 158 од 6. априла 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 113.

2 Писмо Синода, Син. бр. 4161/зап. 26 од 7. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 113.

Свештеници су о свему томе обавештавали архијерејске намеснике, они епископе, епископи Синод, Синод Савезну комисију за верска питања. После извесног времена, одговори би кренули обрнутим редом. Повољно решење и кажњавање починилаца, међутим, готово никада није било остварено.

Тешко је сачинити прецизан списак оскрнављених храмова и парохијских објеката, имајући у виду чињеницу да многа недела државни органи нису ни евидентирали. Додуше, колико је познато, ни сама Патријаршија није хтела или смела да такав списак начини и достави га државним органима.

Када су врата храма у Великој Моштаници, Архиепископија београдско-карловачка, у ноћи од 18. на 19. август 1960. непозната лица обила, однето је нешто новца, путир, дискос, свећњак, чирак, крст и једна платнена боца. Црквена општина је случај пријавила Секретаријату за унутрашње послове и о свему обавестила патријарха подсећајући да је храм опљачкан и 1947. године, да је та крађа такође била пријављена, али да кривац никада није пронађен нити је опљачкано враћено. Патријарх је писао републичкој Комисији за верска питања, она је допис проследила потпредседнику Народног одбора града Београда...[1]

Патријарх је 25. октобра 1963. обавестио српску Комисију за верска питања и о крађама у црквама Ружици у Београду и Вазнесенској у Књажевцу. „Изгледа да су крађе и провале организоване по плану и да их обављају стручна лица за овај посао.“ У одговору Комисије, који је стигао тек после шест месеци, наведено је да су после њене интервенције у републичком Секретаријату за унутрашње послове предузете одговарајуће мере ради проналажења починилаца крађа – нека лица су откривена, док се за осталима трага. Истовремено, у допису се истиче да је „у августу прошле године ухапшено једно лице које је у кривичном поступку признало да је починило двадесетак тешких крађа по црквама и црквеним домовима“, а у наставку је следила замерка црквеним управама и свештеницима: „Органи у чију надлежност спада гоњење извршиоца поменутих крађа, запазили су да је украдени новац у црквама и другим црквеним просторијама у највећем броју случајева стајао у слабо обезбеђеним а често и незакључаним столовима и ручним касицама, тако да је до њега могло да се лако дође и однесе.“[2]

Патријарх се и следеће године обраћао надлежним органима поводом истих невоља. Српска Комисија за верска питања тражила је

1 Писмо патријарха Германа, АЕМ Бр. 586 од 15. октобра 1960, српској Комисији за верска питања; Писмо српске Комисије за верска питања, бр. 171/1 од 7. новембра 1960, потпредседнику Народног одбора града Београда... – АС, 21, 153.

2 Писмо патријарха Германа, АЕМ бр. 711/1963 од 25. октобра 1963, српској Комисији за верска питања; Писмо републичке Комисије за верска питања, бр. 18/2 од 11. априла 1964, „патријарху српском и македонском“ – АС, 21, 76.

интервенцију републичког Секретаријата за унутрашње послове. Њихов одговор је стигао 21. октобра 1964, а у њему списак крађа цркава и црквених просторија почињених током 1962. и 1963. године: „Само на територији Београда извршено је 26 дела ове врсте од стране НН извршилаца. У 1962. години криминалистички службеници СУП-а Београд лишили су слободе Раденковић Николу, Павелић Милорада и др. као извршиоце ових дела. Поступком је утврђено да су у току 1962. године извршили 12 тешких крађа на штету цркава у Београду, Земуну, Чукарици и Раковици.“ У 1963. евидентирано је 12 тешких крађа и два покушаја. После крађе у храму у Пожаревцу ухапшен је скитница Назмија Мустафовски, из Црвице код Охрида, који је признао да је похарао више црквених општина и цркава на територији Србије, Хрватске и Македоније (Прилеп, Куманово, Врање, Кавадарци, Ниш, Винковци, Крушевац, Велика Плана, Битољ, Крагујевац, Краљево, Ваљево, Осијек, Пожаревац, Лазаревац, Обреновац и Панчево), износећи разне детаље и описујући украдене ствари.

И поред свега Синоду је опет замерено: „У раду, код ове врсте кривичних дела, запажено је да је однети новац у највећем броју случајева стајао у слабо обезбеђеним, а често и незакључаним столовима и покретним ручним касицама, тако да су извршиоци до истог лакше долазили и односили га.“[1]

Вандали су насртали и на ограде порте – 12. марта 1969. код храма Светог Саве у Београду група непознатих младића срушила је око 30 метара ограде.[2]

Крајем октобра 1969. у Станици народне милиције на Чукарици Јефтимије Илић, службеник Патријаршије, пријавио је крађу велике количине парафина из магацина при манастиру Раковица. Утврђено је да је крадљивац најпре силом разбио три катанца и поставио нове. Милицијски стручњаци су обили те катанце и утврдили да је украдено 12 тона парафина.

После пет месеци, магацин је поново опљачкан пошто је најпре извађена прозорска решетка, а потом су развађена унутрашња врата. Опет је однето неколико вреће парафина. Крађу су приметиле монахиње и телефоном јавиле патријарху Герману, а он дежурној служби Секретаријата за унутрашње послове. „Међутим, Герман није детаљно објаснио где се крађа десила па је патрола НМ (Народне милиције – *прим. аутора*) тражила крадљивца у околини цркве у Раковици. Нешто касни-

1 Писмо Управе јавне безбедности републичког Секретаријата за унутрашње послове, 12. бр. 1518/1 од 21. октобра 1964, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Информација у вези тешких крађа извршених на штету цркава и црквених општина на територији СР Србије“ – АС, 21, 76.

2 Писмо Синода, Син. бр. 1112/зап. 161 од 18. марта 1969, републичкој Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

је, кад им је речено, кренули су према манастиру али су се са крадљивцем мимоишли. У вези са тим од стране органа СУП-а разговарано је са неким калуђерицама којима је сугерирано да уоче број кола са којима је крадљивац долазио.“

Лопов је походио манастирски магацин и крајем маја, али су монахиње записале регистарски број возила. Власник је ускоро ухапшен – Миодраг Алексић, приватни воскар из Светозарева. Признао је крађу, и открио и саучесника – Јорданку Мићовић, радницу Завода за израду свећа Патријаршије, иначе супругу активног милиционера, која му је обезбедила кључ од магацина. Ускоро је и она ухапшена, и тада је откривена организована група воскара из Шапца, Чачка, Параћина и Ћуприје умешаних у крађу. Код њих је пронађено око шест тона украденог парафина.[1]

Ни Саборна црква у Београду тих година није била поштеђена од провала. У ноћи од 28. на 29. април 1970. провалници су разбили прозор на северној страни, савили заварену мрежу и провалили у храм. Разбили су касу поред целивајуће иконе и обили катанац на продавници свећа: „Новац из касе целивајуће иконе просули су по тепиху и нису тај ситан новац узели, а крупнога новца није ни било јер је претходног дана новац извађен.“ Патријарх је нагласио да је то трећа провала у храм у последњих шест месеци: „Сматрало се да ће заваривањем мреже не прозорима бити онемогућен улазак у цркву, барем су тако препоручили органи СУП-а, но и то се показало недовољно. Мораће се сада прозори осигурати јаким гвозденим шипкама.“[2]

Гвоздене шипке нису по невољи биле препреке за провалу у храм Светог архангела Гаврила у Београду: „Ноћу између 6. и 7. маја ове године, непозната лица развалила су са јужне стране св. храма гвоздену шипку на прозору крипте и ушли у храм.“ Провалници су полупали неке прозоре, поломили браву на једним вратима, разбили касу поред целивајуће иконе, узели новац из продавнице свећа. „Затим су разбили прозор на парохијској канцеларији и ушавши унутра развалили столове пароха, разбацали архиву и из стола проте Лазаревића однели 50 *н. д*инара“, известио је Синод српску Комисију за верска питања, наглашавајући да су пет дана пре провале била два покушаја насилног упада у храм.[3]

Патријарх Герман је, као епархијски архијерej Архиепископије београдско-карловачке, обавестио 25. јуна 1970. републичку Комисију за верска питања о провалама у београдске храмове и пљачкама:

1 Службена белешка „Крађа парафина из магацина Патријаршије СПЦ, који се налази у згради манастира Раковица“, од 1. јуна 1970. године – АС, 21, 73.

2 Писмо Синода, Син. бр. 1868/зап 304 од 12. маја 1970, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

3 Писмо Синода, Син. бр. 1959/зап 366 од 26. маја 1970, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

„1. Ноћу између 14. и 15. јуна 1970. године провалници су обили храм Рођења Пресвете Богородице у Земуну и причинили штету у вредности од 800,оо динара;

2. Ноћу између 15. и 16. јуна 1970. године извршена је провала храма Св. Тројице у Земуну, оштећени многи важни и освећени предмети у олтару храма и однето око 500,оо динара;

3. Ноћу између 21. и 22. јуна 1970. године извршена је провала канцеларије у црквеној кући у порти храма Св. Саве у Београду. Однета је писаћа машина и друге ствари и причињена је укупна штета од 1.020,оо динара.“[1]

Провале и похаре цркава наставиле су се и у наредним годинама...

***

Према подацима Савезне комисије за верска питања из новембра 1963. године током рата 1941-1945. сасвим је уништено или великим делом оштећено 665 цркава, 37 манастира и 72 капеле Српске православне цркве. Само на подручју Хрватске[2] порушена је 341 православна црква. Епархија горњокарловачка пре рата бројала је 184 цркве, а 1958. године у употреби је било само 49; демолирано је 25 храмова, од 69 су остале само зидине, потпуно је срушених 45 цркава. Иста епархија је пре рата имала 125 парохијских домова – 1958. користила је само 32, јер су 42 потпуно срушена, 13 делимично, један демолиран, а 37 су коришћени у друге сврхе.

Патријаршија није имала новца за неопходне радове на обнови тих објеката, не само на поменутом подручју, већ и широм земље, а државни органи су јој правили проблеме кад је реч о прикупљању прилога за ту сврху и помоћи од емиграције и исељеника, као и код издавања потребних грађевинских дозвола.

Када је реч о Србији, Црној Гори и Хрватској, повремена државна давања била су далеко од довољних, док их у Босни и Херцеговини уопште није било. О томе сведоче и закључци Савезне комисије за верска питања из 1962. године. Комисија је упозоравала да то изазива негодовање верних, као и верску и националну нетрпељивост. Такође, како се наводи, ствара се лоша слика у очима странаца, који могу видети руине

1 Писмо патријарха Германа, АЕМ бр. 515 од 25. јуна 1970, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

2 Према службеној забелешци о разговору Мике Шпиљка, председника Савезног извршног већа, и патријарха Германа, током рата на територији Хрватске порушено је 230 храмова. Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-6/1-968 од 11. марта 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о неким питањима која је у разговору с предсједником СИВ-а дне 18. I о. г. поставио патријарх СПЦ Герман“ – АЈ, 144, 110.

порушених цркава путујући по појединим крајевима Југославије.[1]

У читавој земљи Српска православна црква је у послератном периоду до 1963. године изградила или доградила укупно 57 цркава и капела (у Србији 39, у Босни и Херцеговини три).[2]

На седници Савезне комисије за верска питања 18. маја 1964. године расправљало се и о захтевима Српске православне цркве да јој се дозволе поправке оштећених храмова. „То је и један од најтежих проблема, присутан све време после рата, у нашим односима. Управо због тога последњих 10 година био је присутан на многим седницама Комисије. 1959. године изгледало је да се пошло брже у његовом решавању. Тада су донете конкретне одлуке и у ту сврху су упућени одређени закључци и биле су предузете и конкретне мере. На подручју Хрватске чак су била предвиђена места где треба да се цркве обнове. Међутим, од тада је свега неколико тих цркава поправљено. Наше мишљење и онда и сада је било да би требало на неки начин видети где постоји потреба да се ове цркве обнове, где постоји одређен политички интерес, где постоји стварна потреба верника и да се узме једна оријентација у правцу изградње тих цркава. Све друге, све оне зидине и рушевине где нема потребе за обновом у договору са црквом треба да се отклоне. Тај проблем је нарочито актуелан на појединим подручјима Хрватске и БиХ.“

У расправи је закључено да би даље деловање на том пољу у наредним годинама требало базирати на принципима елабората из 1959. године, на основу података државних органа који су у срезовима и општинама утврђивали колико има порушених цркава и процењивали нужност и потребу њиховог обнављања. Указано је да треба сачинити списак цркава за које је обнова нужна и затим са представницима Српске православне цркве договорити којим редом ће то бити обављено. „Такође треба видети да ли чинити то парцијално од подручја до подручја, или да проучимо проблем па да седнемо са патријархом и групом епископа који су заинтересовани и да утврдимо неку заједничку основу за решавање овог питања.“ [3]

Држава је диктирала степен обнове и грађења црквених објеката. Према тадашњој пракси, сваки захтев се разматрао у две равни – локална потреба и глобални однос према Цркви. Негде је до дозволе било лак-

1 Записник са седнице Савезне комисије за верска питања, од 23. новембра 1963. године – АМИП, Па/1963, 57-15-443554.

2 „Информација за чланове Савезне комисије за верска питања“ – АМИП, Па/1964, 93-6-451550.

3 Писмо Милоја Дилпарића, секретара Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 198 од 4. маја 1964, члановима Комисије – АМИП, Па/1964, 95-5-451382; Писмо Милоја Дилпарића, Пов. бр. 198/4 од 12. маја, члановима Комисије – АМИП, Па/1964, 93-5-451406; Записник са седнице одржане 18. маја, Пов. бр. 198/6 од 24. јуна 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-2-427628.

ше доћи, негде теже, а постојали су различити аршини у издавању дозвола разним верским заједницама. Примера ради, Српска православна црква годинама није добила одобрење за изградњу цркве на Карабурми у Београду, а адвентистима, методистима, баптистима па и Јеховиним сведоцима, дозвољено је у годинама после рата у Београду, где су имали око 20 хиљада верних, подизање 12 богомоља и једне школе, и то од средстава добијених из иностранства. Други пример: у Крњачи у насељу Панчевачки Рит, Српска православна црква је почела проширивање постојеће капеле, али је то доведено у питање, пошто општина није хтела да изда дозволу. У међувремену, адвентисти су на територији те исте општине отворили три богомоље – у Крњачи, Борчи и Овчи.[1]

***

Савезно извршено веће је, у лето 1967. после пријема опширне представке Сабора о нерешеним имовинско-правним питањима али и другим проблемима у односима са државом, сачинило елаборат „Стање односа између државе и верских заједница“, где је посебна пажња посвећена Српској православној цркви. „У представци Архијерејског сабора Српске православне цркве од јуна 1967. године истакнути су конкретни примери нерешених питања између Српске православне цркве и надлежних органа власти на терену. Та питања се углавном односе на неодобравање или отежано издавање одобрења за оправке и градњу цркава и др. црквених објеката; нерешена имовинска и друга материјална питања; застрашивање и недолично опхођење просветних радника у школама према деци која уче веронауку или узимају учешћа у Светосавским прославама“, наведено је у документу.

Сабор је указао на 20 случаја неиздавања одобрења за градњу црквених објеката, углавном на територији Србије, а кад је реч о нерешеним имовинским питањима навео је 40 случајева (30 на територији Србије). У представци Сабора је наведена и листа незаконито национализованих добара Српске православне цркве која данас користе разна правна и физичка лица. Такође је споменута и започета градња Храма Светог Саве у Београду.[2]

Када су хрватске власти у лето 1969. обзнаниле да ће у Глини, Епархија горњокарловачка, срушити остатке православног храма (у коме је 1941. од усташке каме у два злочиначка покоља страдало више од 1200 срба), с намером да на том месту подигну репрезентативни спомендом, вест о томе су објавиле готово све дневне новине у земљи, између

1 Записник са седнице Савезне комисије за верска питања од 23. новембра 1963. године – АМИП, Па/1963, 57-15-443554.

2 Писмо Савезног извршног већа, Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

осталог, и београдска *Политика* 15. јуна 1969. године. То је била једна од тема састанка Синода 20. јуна који се обратио Савезној комисији за верска питања. „Подизање спомен-дома Глинским жртвама, само по себи је лепа ствар, али његова примена, тј. приређивање игранки и других забава на самом месту где је некада била Српска православна црква у којој је био масовни покољ њених верника, била би тешка увреда родбини, пријатељима и знанцима ових жртава и читавом православном народу. Играње и слободна забава на том месту заливеном невином крвљу православних Срба било би обесвећење и скрнављење светог места, освећеног поред осталог и мученичком смрћу Глинских жртава, према којима се читава правдољубива јавност широм света односи са посебним пијететом.“ На крају писма Синод наглашава: „Сматрамо за дужност да упозоримо да ће такво скрнављење места на коме је била Српска православна црква и на коме је страдало неколико стотина наших верника повредити старе ране и изазвати нежељене последице.“

Писмо је Савезна комисија за верска питања проследила хрватској Комисији за вјерска питања, с молбом да представку размотре и известе о закључку.

Одговор је стигао 9. јула: „Мислимо да представка патријарха Германа у вези с Спомен домом у Глини није умјесна. Ми врло добро знамо наш дуг жртвама фашистичког терора и водимо рачуна о томе како што трајније да сачувамо успомену на њих.“ Управо такав спомендом, како стоји у објашњењу, чуваће успомене, а како је, наглашавају, и епископ горњокарловачки Симеон упознат с тим планом, представка је тим неумеснија.

Осврћући се на писање београдске *Политике* о тој теми од 15. јуна оцењују да је тај текст прилично нетактичан и да цели случај третира на начин који даје повода сумњама у добронамјерност. У њему се, како кажу, спомиње црква у Глини као место трагедије, што је извучено у поднаслову, а ништа се не говори о изграђеној новој цркви тако да се стиче утисак да се спомен дом подиже уместо цркве. „Није нам јасно чему и коме је потребно прешућивање истине? Предлажемо, у колико је то и по Вашем мишљењу опортуно, да се поразговара с писцем наведеног чланка у смислу наше примједбе“, стоји у одговору хрватске Комисије за вјерска питања.

После пријама писма из Загреба, Савезна комисија за верска питања је 2. октобра одговорила Синоду. „Од надлежних органа из СР Хрватске обавештени смо да је епископ горњо-карловачки Симеон, као представник Српске православне цркве, благовремено био упознат о плану о подизању спомен-дома у Глини, на месту где је раније постојала православна црква и да је тада дао своју сагласност. Изградња овог дома, као репрезентативне културне установе, говори о томе да су надлежни за његову изградњу, водили рачуна да се и на тај начин сачува успо-

мена на жртве фашистичког терора, настрадале на том месту.“[1] (Дом је и сагрђен тамо где је планирано. Додуше, и црква, али не на црквишту већ на другом месту.)

***

Један од, могло би се рећи, уступака државних власти новом поглавару Српске православне цркве била је дозвола за подизање храма у Великој Дренови, селу одакле су Ђорићи, на територији Епархије жичке. Патријарх Герман освештао је темеље 17. јула 1960. а завршени храм 12. августа 1962. године. Задужбина, која изгледом подсећа на храм Лазарицу у Крушевцу, названа је „Нова Лазарица у Великој Дренови“.[2]

***

После Другог светског рата Српска православна црква је почела да брине и о подизању храмова у иностранству. Осим храма у Лондону, на британском острву није било другог, па су тамошњи српски емигранти покренули акцију зидања храма у Бирмингему.

Освећење темеља обавио је 12. септембра 1965. епископ средњезападноамерички Фирмилијан, а свечаном чину присуствовали су и бискуп конвентријски Катберт Вардесли, као представник кентерберијског надбискупа, архиепископ тијатирски и митрополит лондонски Атинагора, као изасланик цариградског патријарха Атинагоре и друге високе званице.

„У камен темељац узидано је такође и четири камена са Косова Поља, које је послао Његова Светост Патријарх српски Господин Герман да симболизују јединство са мајком Црквом, Отаџбином и косовским мученицима на челу са царем Лазаром коме ће ова српска црква у Бирмингему и бити посвећена. Његова Светост послао је, такође, и један дрвени крст који је пободен на месту будућег олтара а састављен од грађе са планина: Авале, Шаре, Ртња и Динаре, што такође треба да манифестује јединство са Отаџбином и Црквом у земљи.“

После освећења, у својој резиденцији у Кентерберију, надбискуп је приредио ручак за епископа Фирмилијана, српске свештенике и још око 200 гостију.[3]

Југословенске дипломате су пратиле шта се збива у Бирмингему,

1 Писмо Синода, Син. бр. 2165/зап. 481 од 20. јуна 1969, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 230 од 23. јуна, хрватској Комисији за вјерска питања; Одговор хрватске Комисије за вјерска питања, 08 бр. 153/1-1969 од 9. јула, Савезној комисији за верска питања; Одговор Савезне комисије за верска питања, бр. 230 од 2. октобра, Синоду – AJ, 144, 110.

2 *Гласник*.., 9/1960, стр. 249; Исто, 7-8/1962, стр. 272; Исто, 10/1962, стр. 331-338.

3 *Гласник*.., 11/1965, стр. 370-372.

па су почетком маја 1967. посетили градилиште, разговарали са неколико верних и свештеником Миленком Зебићем. „Црква Лазарица ће по пројекту коштати око 70.000 фунти, до сада је утрошено око 30.000. Сви чланови се обавезали да дају прилог по 100 фунти. Надају се да ће је до јесени покрити и почети са радом, а касније ће обављати завршне радове. Очекују да ће Патријарх доћи приликом освећења крова, а не када се црква дефинитивно заврши, што је неизвесно због недостатака финансијских средстава.“[1]

Долазак патријархов на освећење покривања цркве је одложен из више разлога. Према причању проте у Лондону Милоја Николића, наводно су и Енглези из неких разлога предлагали да се патријархова посета одложи.[2]

Првобитно је планирано да патријарх Герман дође у Бирмингем и освети храм 23. јуна 1968, и то у оквиру дуго припремане посете Англиканској цркви. Према извештају југословенске Амбасаде у Лондону од 5. фебруара 1968, и бивши југословенски краљ Петар II Карађорђевић (који се у међувремену одрекао рашчињеног епископа Дионисија), најавио је долазак на свечаност и изразио жељу да се сусретне са српским патријархом. Против тога су се, међутим, изјаснили припадници покрета Димитрија Љотића, предложивши да тајни састанак буде организован на другом месту у Лондону и да се за то побрине прота Николић. „Расколник др. Секулић најављује демонстрације против патријарха у време његове посете ВБ.“[3]

Југословенска Амбасада у Лондону је 7. марта проследила надлежним у Београду нова сазнања у вези са доласком патријарха. Поред бившег краља, како је наведено у тој депеши, на освећење ће доћи и четнички војвода Момчило Р. Ђујић, „као и истакнути емигранти из српске средине. Према свему изгледа да ће се ово освећење претворити у масовну антикомунистичку и антијугословенску манифестацију, на линији обједињавања емиграције, а да ће црква послужити као параван за ову акцију. Према оцени Амбасаде очекује се више од 3-4 хиљаде емиграната“. Имајући у виду те информације, „Амбасади се намеће питање како ће се патријарх Герман поставити у оваквој ситуацији, и да ли ће успети да поменутој манифестацији да само црквени карактер, не мешајући политичке проблеме, као и став Амбасаде приликом боравка Германа и

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 643/67 од 15. маја 1967, Милутину Морачи, председнику Савезне комисије за верска питања – АС, 21, 124.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 643/1-67 од 10. јула 1967, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 124.

3 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 83 од 5. фебруара 1968, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 124.

контаката са британском црквом.“[1] Бојазан од могућих антијугословенских демонстрација српске политичке емиграције на планираном скупу порасла је после сазнања да се по многим државама Европе организују групе које намеравају да допутују на освећење храма у Бирмингему. Тако је југословенска Амбасада у Бону средином јуна 1968. обавестила Државни секретаријат за иностране послове да се у Дармштату организују припадници тамошње црквене општине за пут у Бирмингем. „Претпостављамо да је ово шира акција непријатељске емиграције која је срачуната на раније најављен долазак Патријарха Германа у Енглеску.“[2]

Међутим, патријархова посета је отказана уз објашњење да се изненада разболео, па су храм у Бирмингему освештали митрополит дабробосански Владислав и епископ далматински Стефан.[3]

Према сазнањима Савезне комисије за верска питања, домаћини у Бирмингему су током припрема за планирану свечаност освећења храма од патријарха Германа тражили да приликом посете прими краљевиће Андреја и Томислава Карађорђевића и, евентуално, бившег краља Петра, да у богослужењу помене његово име, као и да се не састане са југословенским дипломатским представницима.[4]

Амбасада у Лондону јавила је да је део емиграције, окупљен око Милоша Секулића, намеравао да освећење храма у Бирмингему искористи за демонстрације против доласка патријарха и да их организује готово свакодневно уочи свечаности, а врхунац би достигле на сам дан богослужења у храму Светог Саве у Лондону. „Сада се држи у тајности када ће и о којој форми доћи до протеста“, наведено је у депеши Амбасаде и констатовано да је прота Николић на мукама јер очекује да ће га позвати на пријем у то дипломатско представништво, а он би то хтео пошто-пото да избегне. „Истовремено Амбасада преко својих пријатељских веза врши притисак на Николића да не дозволи да љотићевци и четници дају карактер манифестацијама приликом боравка патријарха Германа, о чему већ постоје информације да желе овај верски скуп претворити у антијугословенску манифестацију.“ Прота је сагласан да би то требало спречити јер му је стало да патријарх остави добар утисак.[5]

Британске власти нису дозволиле демонстрације у Бирмингему,

---

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 249/68 од 7. марта 1968, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 124.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 147/68 од 25. јуна 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 111.

3 *Гласник*.., 7/1968, стр. 148-151.

4 „Информација о везама вјерских заједница с иноземством“, од 11. октобра 1968. године. (По речнику текста, могло би се закључити да потиче из хрватске Комисије за вјерска питања.) – АЈ, 144, 116.

5 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. 147/2-68 од 29. маја 1968, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 124.

али су оне организоване пред југословенском Амбасадом у Лондону. Демонстранти предвођени Милошем Секулићем 23. јуна су најпре одржали помен генералу Драгољубу Михаиловићу и положили венац на споменик Незнаном јунаку, а онда је њих око 80, дошло пред Амбасаду узвикујући пароле против Јосипа Броза Тита, комунизма и патријарха Германа. На крају извештаја Амбасаде је наведено да се такве манифестације обично одржавају у јулу, на годишњицу стрељања генерала Михаиловића, а да је овом приликом то раније организовано због најављеног доласка патријарха Германа.[1]

***

Стотинак породица истоименог села на јадранском острву Вис 1925. године примило је православље, а 1933. подигли су храм посвећен Светим апостолима Ћирилу и Методију, на самој обали. Италијанска власт у Другом светском рату их је насилно прекрстила у римокатолике, али су се они 1945. поново вратили православљу. Хрватске републичке власти су исказивале намеру да народ поримокатоличе још једном а да у међувремену сруше цркву, због чега су православни житељи села писали Синоду и патријарху.[2] (Вишани су у наредним деценијама поримокатоличени.)

Рушење и премештање храма је договорено тек 23. новембра 1963. са епископом далматинским Стефаном, с тим да претходно буде исплаћена одређена сума новца и прибављена сагласност за подизање храма у Книну, у истој, Далматинској епархији, у коме су као и у околним селима, Срби били већинско становништво.[3]

На седници Савезне комисије за верска питања 12. јануара 1965. констатовано је да њен прошлогодишњи буџет није потрошен, па је одлучено да тај новац буде додељен за ванредне потребе. Тада је, између осталог, Скупштини општине Вис одобрена тражена сума за пренос делова православног храма са острва у Книн. Потом је рушење тог храма могло да започне. У међувремену, епископ далматински Стефан је добио дозволу за изградњу новог храма у Книну.[4]

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 496/1-68 од 26. јуна 1968, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 124. Видети: „Освећење цркве Св. Великомученика Цара Лазара у Бирмингему“, *Гласник*.., 7/1968, стр. 148-149.

2 Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, Београд 2010, стр. 380.

3 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања Савезној. У прилогу је била белешка „Епископ далматински Стефан Боца“. – АЈ, 144, 137; „Обавестио Комисију за верска питања СР Хрватске 23. XI 63. да је сагласан да се црква са Виса пренесе у Книн. Предлаже да компетентни органи власти формирају заједничку комисију с Епархијским управним одбором ради склапања уговора о преносу цркве. Уговор би послали Арх. синоду на коначно одобрење. Боца ће предложити Синоду да уговор одобри.“

4 Позивно писмо Савезне комисије за верска питања за седницу, Пов. бр.

Темељи су освештани 25. априла 1964. године.[1] Планирано је да, после неколико година градње, храм Покрова пресвете Богородице у Книну освештају високи црквени достојанственици 19. септембра 1971. године. Домаћини су позвали патријарха Германа на свечаност.

Било је то време такозваног Масовног покрета у Хрватској, током којег је Србима у тој републици, на готово отворен начин, наговештавано да их у блиској будућности могу чекати невоље због националне припадности. У тим несигурним временима патријарха је, на основу дугогодишње и уобичајене праксе, занимало да чује шта о његовом путу у Книн мисле руководиоци Савезне и српске Комисије за верска питања. Најпре је о томе 9. септембра 1971. разговарао са Витомиром Петковићем, председником српске Комисије за верска питања: „Патријарху сам рекао да о евентуалној његовој посети Книну први пут чујем и да је тешко одмах одговорити. Међутим, оно од чега треба поћи у данашњој ситуацији јесте да ли ће та посета доприносити јачању братства и јединства конкретно између српског и хрватског народа, као и развијању верске толеранције у том делу наше земље. Односно, неће ли националистички елементи из редова једне и друге националности злоупотребити прославу за распиривање националистичких страсти и тиме отежати озбиљне напоре које данас улажу све позитивне снаге у јачању узајамног поверења, солидарности и јединства наших народа и народности“, навео је Петковић у белешци о разговору.

Патријарх је одговорио да је о свему томе размишљао, па и о могућности злоупотребе, па сматра да би било упутно да се захвали на позиву и извине што не може доћи на прославу, иако је знао да ће му многи тамошњи Срби због тога замерити.

„Међутим, с друге стране, наставља патријарх, размишљао сам и о томе ако Златко Фрид (секретар хрватске Комисије за верска питања – *прим. аутора*) изјављује преко дневне штампе и посебно преко *Glasa koncila* да би папа Павле VI био радо виђен гост у Југославији, онда не видим разлога зашто и патријарх Герман не би био радо виђен гост, па макар ми име писали малим словима“, записао је Петковић о разговору.

Петковић је одговорио да је Фридова изјава у вези доласка папе Павла VI у Југославију последица тога што су поједини листови почели да спекулише о тобожњем захлађењу односа Ватикана и Југославије.

На крају службене белешке, Петковић је закључио да патријарх неће путовати у Книн, већ ће послати изасланика.[2]

У Книн су отпутовали епископи славонски Емилијан и рашко-призренски Павле.

8/1965 од 11. јануара 1965, члановима Комисије – АМИП, Па/1964, 74-1-44095.

1 *Гласник*.., 6/1964, стр. 240.

2 „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом, 9. IX 1971. г.“ – АС, 21, 75.

Према писању *Православља* од 30. децембра 1971, свечаност је протекла мирно. Освећење новог храма обавила су тројица архијереја, 12 свештенике и тројица јерођакона. Ту је био и протосинђел Николај Мрђа, наставник Богословије у манастиру Крка, са свим богословима и мноштвом народа.

Митрополит загребачко-љубљански Јован, као администратор Епархије славонске, уприличио је 2. септембра 1984. свечано освећење новог храма Рођење светог Јована Крститеља у Јасеновцу, у близини стратишта Срба, Јевреја и Цигана у Независној Држави Хрватској.

Парох јасеновачки Лазар Радовановић срећом 1941. није завршио на неком од усташких стратишта па се после четворогодишњег изгнанства у Србији вратио у своју некадашњу парохију. Богослужења је обављао у једној старој згради у порти некадашње цркве порушене августа 1941. године.

Дозвола за градњу новог храма добијена је 1971. а радови су започели две године касније. Пројектант храма је био Драгомир Тадић, архитекта кога је патријарх често ангажовао у тим пословима. Епископ славонски Емилијан није дочекао да види завршен храм, умро је 14. јануара 1982, мада је често долазио на градилиште.

Иконостас је био од камена, једну од икона поклонио је епископ жички Стефан (у спомен на оца кога су усташе убиле), друге су стигле из манастира Епархије жичке. Полијелеј је поклонио Никола Брзовић, Србин из Аризоне, Сједињене Америчке Државе, а родом из Жумберка, док су два звона поклонили такође Срби из Америке. Свештеник је био Милорад Шкорић и у време његовог службовања у тој парохији радови су окончани и храм освештан.

Великодостојници Српске православне цркве, патријарх Герман и епископи жички Стефан, шумадијски Сава, рашко-призренски Павле, тимочки Милутин, канадски Георгије, викарни марчански Данило и моравички Лукијан, допутовали су дан раније. У Јасеновцу су обишли спомен-подручје, подигнуто на месту где се налазио велики концентрациони логор.

„Споменик у облику џиновског цвета дело проф. Богдана Богдановића, подигнут је 1966. године. Око њега десетине фоторепортера и телевизијских сниматеља. Сви желе да забележе историјски тренутак. Први пут Патријарх српски је овде. Дошао је да се помоли за покој душа новомученика и да се поклони месту њиховог страдања. Донео је мир, љубав, праштање и жељу да се овако нешто никада не понови“, објавио је хроничар патријархових путовања у *Гласнику*.

Пошто је упалио свећу у крипти споменика, патријарх је служио помен на највећем стратишту и гробници српског народа.

Освећење су обавили патријарх Герман, седам архијереја, седам свештеника и седам ђакона, у недељу, после литургије, у присуству број-

ног народа пристиглог са разних страна. Процењује се да се на свечаности окупило између 50 и 100.000 људи.

Освећењу храма је од римокатоличких великодостојника присуствовао Ђуро Кокша, помоћни бискуп загребачки, и месни жупник, потом имам загребачки Шевко Омербашић, као и прота Василиј Тарасјев као изасланик руског патријарха и други угледни гости.

Патријарх је на вратима храма изговорио пригодну беседу, из које су упамћене следеће реченице: „Браћо, да праштамо – морамо, али да заборавимо – не можемо! Нека праунуци праунука наших знају да је овај огромни бетонски цвет на Пољу јасеновачком сведок једног безумља, које никада више не сме да се понови.“[1]

А. Храм Светог Саве у Београду

Једна од највећих обавеза коју је патријарх Герман себи, првосвештенику Српске православне цркве, наметнуо била је завршетак спомен-храма Светог Саве на Врачару у Београду, светиње посвећеног великом српском светитељу, првосвештенику, државнику, законописцу, просветитељу, путнику, ктитору.[2]

Наставак градње овог храма представљао је неку врсту теста како за Цркву тако и за државу. Свака је страна из тога хтела да извуче корист за себе – Црква, јер би тако крунисала своју стрпљивост и упорност, а држава би показала своју снагу и моћ. По свом трајању, Црква не зна за време, али зна за трпљење.

Поједини историчари Српске православне цркве тврде да је идеја о грађењу спомен-храма на Врачару на месту где су, како се верује, спаљење мошти Светог Саве први поменуо млади професор београдске Богословије Никола Ружичић, потоњи епископ нишки Никанор, на Савиндан 1879, после признавања независности Србије на Берлинском конгресу претходне године. Зна се да је поводом обележавања тристогодишњице спаљивања моштију светитеља, то јест маја 1894, идеја обновљена. На Благовести следеће године, 25. марта 1895, објављен је про-

1 Драган Вукић, „Освећена нова црква у Јасеновцу“, *Гласник*.., 9/1984, стр. 182-186.

2 О идеји и подизању храма Светог Саве у Београду има на десетине радова различитог обима и квалитета. Видети: Љубомир Дурковић Јакшић, „Почетак историје храма Светог Саве на Врачару“, *Гласник*.., 1/1981, стр. 8-26; Миодраг Д. Стефановић, „Храм Светог Саве“, *Српска православна црква 1920-1970*, Београд 1971, стр. 127-131; Војислав Матић, *Две Савиначке цркве на Врачару*, Београд 2006; Вељко Ђурић Мишина, *Варнава, патријарх српски*, Београд 2009, стр. 135-138. Посебно место има: Милан Д. Јанковић, *Патријарх Герман у животу и борби за спомен храм*, Београд 2001.

О потреби довршавања храма Свеог Саве је објављено много чланака у *Гласнику*: 10/1965, стр. 331-332; Исто, 11/1965, стр. 383-384; Исто.., 1/1966, стр. 34. Исто, 2/1966, стр. 77-78. Исто, 3/1966, стр. 121-122; Исто, 4/1966, стр. 166-167; Исто, 5/1966, стр. 200-201.

глас Одбора за подизање храма. Ускоро је Одбору уступљено земљиште на локацији која се у то време звала „Енглезовац“, а потом „Савинац“. Набављен је материјал и, у року од 16 радних дана, подигнута је мала црква, коју је 27. априла освештао архиепископ београдски и митрополит српски Михаило. Међу мноштвом света и угледних званица био је и краљ Александар Обреновић. Остало је забележено да је прво дете крштено у новом храму добило име Сава. Ускоро је Народна скупштина прогласила будући храм за државну грађевину о чему је краљ Александар 28. јануара 1900. потписао решење.

Прва доградња изведена је 1908. када је призидана пространа претприпрата те цркве, а друга 1928. када су са обе стране уз подужне зидове дограђени бочни бродови. Када је та грађевина 1935. године срушена, материјал је искоришћен за зидање садашње, мале цркве Светог Саве, „чувара Спомен-храма“. Ту цркву је освештао патријарх српски Варнава Росић.

Историјске неприлике – аустроугарска анексија Босне и Херцеговине 1908, Балкански ратови 1912-1913. и Први светски рат 1914-1918. године – омеле су почетак градње.

Почетак радова је свечано најављен 23. априла 1935. године. Тим поводом, чинодејствовао је патријарх Варнава уз саслужење свих српских, двојице руских и двојице бугарских архијереја, многобројног православног свештенства и монаштва, у присуству представника највиших државних органа власти, Српске краљевске академије, Универзитета и других институција. У годинама које су уследиле, Грађевинско предузеће „Расина“ започело је уобичајене радове: побијање шипова, зидање до 7,40 и 12 метара висине од опеке и стубова од армираног бетона, монтирање стубова наручених из Италије, изградња капитела и конзола и тако даље.

Освећење темеља и полагање повеље обавио је патријарх Гаврило Дожић 10. маја/27. априла 1939. године.[1] У литији од Саборне цркве до Врачара било је 28 православних архијереја, 860 свештенослужитеља у одеждама и мноштво угледних званица и на хиљаде грађана.

Ипак, напад Немачке и њених савезника на Краљевину Југославију 6. априла 1941, уз све друге несреће, прекинуо је и све радове на спомен-храму. Немачки окупатори су великим делом уништили организацију градилишта, а тај простор преуредили за свој возни парк.

После доласка партизанске војске у Београд и успостављања нове, комунистичке власти, намена незавршеног објекта готово да и није промењена. И тако је остало пуних 40 година!

Друштво за подизање Храма Светог Саве је забрањено 1948. године, а решењем Државног секретаријата за унутрашње послове од 11. августа 1953. године целокупна имовина на том простору је проглашена

1 Летопис Храма Светог Саве на Врачару у Београду, стр. 325-329.

за општенародну.[1] Све жалбе или молбе Патријаршије и њених органа остајале су без одговора. Први писани одговор, у коме је изричито наглашено да је имовина некадашњег Друштва општенародна и да не може бити враћено Цркви, достављен је Патријаршији 1962. године.[2] Тај допис је помињан на Сабору следеће године и тада је закључено да патријарх треба и даље да се ангажује око прибављања неопходних дозвола за радове.[3]

Нема за сада у доступним архивама писаних трагова о томе ко је, када и зашто закључио да не треба дозволити наставак градње храма, али у складу са технологијом комунистичке партијске владавине, одлука је (овако или онако) донета у руководству Србије у послератним годинама. „Та фамозна одлука преносила се годинама на новоизабрана тела и руководеће људе, снагом политичког става, а да је није никада донео нити потврдио ниједан компетентан државни орган Републике, нити је као званична одлука одштампана у *Службеном листу* или *Службеном гласнику*.“[4]

Хроничари су забележили да је патријарх Герман обишао мали храм Светог Саве 24. новембра 1958, на дан Стефана Дечанског. Није записано да ли је тога дана са свештеницима разговарао о незавршеном храму.[5]

Београдске *Вечерње новости* објавиле су 11. јуна 1962. изјаву Миленка Шћепановића, председника општине Врачар, да ће на темељима започетог храма бити подигнута летња позорница са 700 седишта, а да ће средишњи плато током зиме бити претворен у клизалиште. Синод је писао Савезној комисији за верска питања да би то била увреда за Цркву и народ.[6]

Остало је забележено да је у писму упућеном 23. фебруара 1963. Савезној комисији за верска питања патријарх Герман први пут затражио настављање радова на започетом објекту.[7]

Сабор је са заседања 1965. упутио Савезној комисији за верска питања писмо које су потписали сви архијереји. Она је писмо проследила српској Комисији за верска питања, на надлежност.[8]

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 67.

2 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 68.

3 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 68.

4 Душан Чкребић, *Између памћења и заборава*, Нови Сад 2009, стр. 498 (у даљем тексту: Д. Чкребић, *н. д*,). Чкребић сматра да су ту одлуку донели Петар Стамболић, Милош Минић и Драгослав Марковић – Д. Чкребић, *н. д*, стр. 501.

5 Остало је записано да је присуствовао резању славског колача хора храма Светог Саве – *Гласник*.., 12/1958, стр. 240.

6 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 68-69; *Вечерње новости*, 11. јун 1962.

7 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 67.

8 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 75.

У жељи да наставак изградње спомен-храма покрене с мртве тачке, патријарх Герман је 29. октобра 1965. разговарао са Немањом Марковићем, председником српске Комисије за верска питања, саопштивши му да је Сабор разматрао сврсисходност захтева за пријем код Јосипа Броза тим поводом, али да је од тога одустао и наложио Синоду на трага за другим начином на који се може остварити нови почетак градње храма. Подсетио је Марковића да је недавно, на пријему у Савезном извршном већу, предао представку Синода, али му је одговорено да је то у надлежности институција Србије. Марковић је правдао републичку власт суочену са последицама елементарних непогода које су погодиле државу, обећавши да ће о том проблему ускоро бити расправљано.[1]

Средином фебруара 1966. писмо идентичне садржине патријарх Герман је упутио Александру Ранковићу, потпредседнику Југославије, Петру Стамболићу, председнику Савезног извршног већа, Мијалку Тодоровићу, потпредседнику Савезне скупштине, Јовану Веселинову, секретару Централног комитета Савеза комуниста Србије и Душану Петровићу, председнику Скупштине Србије. Одговоре није добио.[2]

Патријарх Герман је актуелизовао проблем наставка градње храма пишући државним, републичким и градским властима, посећујући разне политичаре, од градских функционера до Јосипа Броза. Готово сваки пут, после размене уобичајених поздравних реченица, помињао је храм Светог Саве.

У манастиру Раковица 28. априла 1966. патријарх и чланови Синода угостили су Драгог Стаменковића, председника Извршног већа Србије, Немању Марковића и Милана Вукоса, председника и члана Комисије за верска питања. Домаћин је говорио о дозволи за наставак градње Храма Светог Саве, али је Стаменковић био изричит у ставу да дозвола неће бити одобрена, с обзиром на то, како је рекао, да Црква толики новац не може да сакупи, а држава га нема. Истакао је да Црква не би требало да се обраћа српским исељеницима с молбом за прилог, због чињенице да су се у то време распламсали разни националистички и шовинистички покрети, као и да је храм замишљен у преамбициозним димензијама. Да би донекле умирио страсти, каже да би држава дала новац за друге потребе, на пример за зидање храма на Карабурми у Београду, за обнову манастира Сланци код Београда, обнову здања у Сремским Карловцима и тако даље. После свега, Стаменковић је предложио да се објекат закрови и оспособи за музеј или Галерију фресака. Завршио је са: „То не значи да у догледно време, у погодним приликама, Црква не би могла наставити и довршити започети храм“.

На крају састанка, Вукос је истакао да би лик Светог Саве тре-

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 69-71.

2 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 71.

бало очистити од сумњивих наслага, поменувши да су светитељев лик носили народни непријатељи. Немања Марковић је предложио да се закровљени храм претвори у Црквени музеј.[1]

И на конститутативном састанку новог Патријаршијског управног одбора 29. марта 1966. највише времена је посвећено проблематици изградње Храма Светог Саве на Врачару. Патријарх је подсетио на све што је до тада предузео за добијање дозволе за наставак градње, предложена је велика акција са молепствијем у свим храмовима, поменуто је и штампање разгледница и отварање радионице икона.[2]

Ни државна власт није одустајала од својих планова; Патријаршију и Синод су 7. маја 1966. посетили Немања Марковић и Милан Вукос, доневи цртеже Александра Дерока и иницијативу да се постојеће здање адаптира за галерију или музеј, или за обоје. Патријарх је затражио да тај предлог у писаној форми буде достављен Синоду на разматрање.

Сабор је неколико дана касније предлог одбио и поновио раније захтеве.[3]

У извештају о раду Савезне комисије за верска питања за 1966. годину констатовано је да Српска православна црква замера властима што одуговлачи са издавањем дозвола за наставак градње Храма Светог Саве и одређивањем локације за нови храм на Карабурми у Београду.[4]

Следећа, 1967. година је остала запамћена по изјави председника Савезног извршног већа Петра Стамболића 7. марта да је решавање проблема храма у домену Републике Србије. Предложио је да објекат најпре треба очистити.[5] Према неким тврдњама Стамболић је тражио од патријарха Германа да призна аутокефалност Македонској православној цркви, а држава би за узврат финансирала довршетак Храма Светог Саве на Врачару у Београду.[6]

У сусрету 5. маја 1967. патријарха са Драгим Стаменковићем и Немањом Марковићем обећано је чишћење објекта.[7]

И на састанку патријарха са председником Савезног извршног већа Миком Шпиљком 29. августа 1967. у вези са проблемом у Македонији, опет се повео разговор о храму на Врачару. Патријарх је напоменуо

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 72-74.

2 *Гласник*.., 5/1966, стр. 194-195. Предлог о штампању разгледница у корист Храма Светог Саве има своје корене у 1895. години – *Гласник*.., 9/1966, стр. 277-278.

3 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 74-75.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 169 од 30. маја 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 70-2-419220.

5 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 75.

6 Ђорђе Поповић, „Герман – Свећа између земље и неба“, *Вечерње новости*, 11. септембар 1991.

7 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 76.

да су римокатолици у Београду добили дозволу за храм Светог Анте и да су га већ завршили, а Шпиљак га је упутио на српске институције власти. „Не само да сам рекао, него и промукао говорећи њима и другима, и не само ја, већ и сви наши архијерејци, али не нађосмо отвореног срца, да нас услиши.“[1]

После два дана, патријарх је о истој теми разговарао са Ђурицом Јојкићем, новим председником Извршног већа Србије. Патријарх је препричао историјат подизања храма и проблеме с којима се сада суочава, Јојкић је узвратио да је са Стаменковићем раније договорено да грађевина буде адаптирана у музеј, галерију или нешто треће и да је, према његовим сазнањима, патријарх то прихватио. Патријарх је признао да је пристао на музеј, али само као привремено решење. На питање како ће обезбедити потребан новац, патријарх је казао да му је недавно епископ средњезападноамерички Фирмилијан саопштио у Саборној цркви да говори у име српске дијаспоре која јако жели да помогне завршетак храма на Врачару. Јојкић је приметио да би прикупљање новца у емиграцији било политички неприхватљиво. На крају је патријарх указао да би адаптација за музеј коштала око две милијарде динара а за завршетак зидања било би потребно око три милијарде динара.[2]

Савезно извршно веће упутило је 23. октобра 1967. Савезној комисији за верска питања опширно писмо у коме су наведени нерешени проблеми који оптерећују односе Српске православне цркве и државе. „Као посебан проблем у односима између Српске православне цркве и државе, који руководство Српске православне цркве задњих неколико година стално поставља, јесте питање враћања започетог храма Св. Саве у Београду у власништво Српске православне цркве, у циљу његове изградње. За градњу овог објекта, по речима патријарха Германа, Српска православна црква би обезбедила средства од помоћи коју би добила од емиграције (САД и Канада). О овом питању патријарх Герман је недавно разговарао са председником Савезног извршног већа другом Шпиљаком. Изградња храма Св. Саве у Београду, актуелизирана је и кроз верску штампу Српске православне цркве. Руководство Српске православне цркве је упућено на Извршно веће СР Србије које је једино надлежан фактор да реши ово питање.“[3]

Припремајући се за разговор са патријархом, заказаним за 23. децембар, Милош Минић, председник Скупштине Србије, затражио је од сарадника да му саставе листу могућих тема које би гост могао да покрене. Према њиховој процени, једна би могла бити и Храм Светог Саве

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 74-75.

2 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 77-79.

3 Писмо Савезног извршног већа, Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

у Београду: „Изградња светосавског храма и исељење гараже. Суштина проблема је позната. Што се тиче исељења гараже, Скупштина града је предузела мере да из зидина започетог храма исели све сервисе и гараже.“[1] Патријарх Герман том приликом није помињао храм на Врачару!

Током разговора патријарха Германа са Милом Јовићевићем, председником Савезне комисије за верска питања, 18. јануара 1968, на опаску Јовићевића да римокатолици дижу цркву у Титограду, патријарх је приметио да то финансира једна институција из Ватикана и питао зашто се онда њему не дозвољава да новац за храм на Врачару прикупља од Срба из расејања. Препричао је разговор са Јојкићем, који му је саопштио да предузеће које користи храм као магацински простор тражи велики новац за исељење, и поставио питање о праву и дозволи коришћења објекта. „Патријарх Гаврило је 1939. године са целим Светим архијерејски сабором извршио освећење ових темеља и за нас је то велика светиња. Међутим, тамо се налазе најпрљавије просторије, почев од гараже до клозета, што нас страшно вређа и боли, а они сада траже седам стотина милиона динара, као да нам то продају. Као да то није наше.“[2]

Патријарх Герман и Мика Шпиљак су се састали опет 22. марта 1968. године. На Шпиљкову изјаву да су римокатолици у Загребу добили осам локација за нове храмове, патријарх је узвратио да он већ девет година покушава да добије дозволу за подизање храма на Карабурми у Београду.[3]

На састанку код председника Извршног већа Србије Ђурице Јојкића 3. маја 1968, којем су присуствовали Станоје Аксић, потпредседник републичког Извршног већа и Витомир Петковић, председник републичке Комисије за верска питања, а уз патријарха митрополит црногорско-приморски Данило и викарни епископ Лаврентије, поново се разговарало и о изградњи храма Светог Саве. На прве патријархове речи, Јојкић је реаговао: „Још у прошлом разговору рекао сам да повољно гледам на могућност настављања изградње тог храма, али да то умногоме зависи од даљег развоја наших односа, јер би на одобрење за настављање градње храма свакако било примедби са разних страна, те би у том случају погоршања односа тешко могао објаснити наш позитиван став према овом захтеву Српске православне цркве.“[4]

---

1 „Преглед питања која ће евентуално поставити патријарх у разговору са председником Скупштине Србије другом Милошем Минићем“ – АС, 21, 136. (Патријарх није то поставио као тему у разговору 23. децембра – АЈ, 836, II-10).

2 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 80.

3 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 80-82.

4 „Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 193 од 28. маја 1968, републичким комисијама, осим Србије. У прилогу је „Забелешка о пријему патријарха Германа код председника Републичког извршног већа друга Ђурице Јојкића 3. маја 1968. г.“ коју је саставила српска Комисија за верска питања – АЈ, 144, 110.

Радосаву Перовићу, саветнику у Савезној комисији за верска питања, патријарх Герман је 6. новембра 1968. у Патријаршији, између осталог, чувши о зидању зграда и храмова у Скопљу, приговорио да се Српској православној цркви не дозвољава наставак радова на Храму Светог Саве у Београду, док су истовремено римокатолицима дате дозволе за храм и самостан на Карабурми.[1]

О сличним темама као и са Перовићем, патријарх је 9. децембра 1968. разговарао и са Милом Јовићевићем, председником Савезне комисије за верска питања. Поменут је и Храм Светог Саве. „Патријарх је и овом приликом изнео у први план питање изградње храма Св. Саве у Београду. Истакао је да и поред свих обећања која су му дали представници Савезног извршног већа и Извршног већа СР Србије, ово питање још није решено, нити је овај објекат враћен Српској православној цркви. Затим је додао да га чуди како толико година после рата Српска православна црква не може да добије овај објекат у циљу његове изградње, додајући да друге верске заједнице добијају дозволе за изградњу катедрала и других црквених објеката. Поменуо је изградњу катедрале РКЦ у Титограду, више црквених објеката РКЦ у Загребу и др. Сматра да овај објекат треба вратити Српској православној цркви, па ако она не буде у могућности да изгради храм у догледном времену, у том случају Српска православна црква би предузела мере да се овај верски објекат огради, около засеје трава и цвеће, да би бар имао лепши изглед. Навео је да и поред свих обећања, још нису исељена предузећа и неки станари који се у том објекту налазе. Молио је председника Јовићевића да се интересује по овом питању и да види како стоји ствар са враћањем овога објекта у власништво СПЦ, на што му је председник Јовићевић обећао да ће се заинтересовати и о резултату га известити када буде имао могућности за то.“[2]

Проблематику изградње храма на Врачару и имовине манастира Сланци патријарх је актуелизовао и у сусретима са челницима савезне и србијанске Комисије за верска питања 5. и 6. фебруара 1969. године. Саговорници су га уверавали да с тим треба сачекати.[3]

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 411/1 од 14. новембра 1968, србијанској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са патријархом СПЦ Германом, обављеном 6. XI 1968. године у Патријаршији СПЦ“ – АЈ, 144, 112.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 427/1 од 12. децембра 1968, србијанској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеном дана 9. XII 1968. године у Савезној комисији за верска питања“ – АЈ, 144, 112; Исто – АС, 21, 75.

3 Писмо србијанске Комисије за верска питања, 09 Стр. пов. бр. 8 од 13. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом

Витомир Петковић посетио је патријарха и 11. марта 1969. у Патријаршији, дан уочи ванредног Сабора у жељи да сазна о чему ће на заседању бити речи. „Извињавајући се што неке ствари мора стално да понавља, патријарх је рекао да га са разних страна често питају шта је са Светосавским храмом, црквом на Карабурми и сл., те он хтео или не, мора стално да истиче те захтеве. Сматра да је велика штета што се то не реши позитивно, јер су ови захтеви, заједно са спором са МПЦ, једино што се испречило у односима између СПЦ и државе“, забележио је Петковић.[1]

Патријарха је 29. септембра 1969. посетио Мила Јовићевића, председника Савезне комисије за верска питања. У разговору су учествовали Радосав Перовић и Витомир Петковића, председник српске Комисије за верска питања. „Патријарх је затим молио да поразговара о питању храма Св. Саве на Врачару. Каже да је чуо да је скупштина општине Врачар покренула судски спор против грађевинског предузећа Рад из Београда, тражећи да то предузеће из постојеће грађевине храма Св. Саве испразни своје гараже и магацин. Међутим, како он каже, општина и предузеће Рад, ових дана су се поравнали и учињен је договор да предузеће Рад испразни овај објекат до 1. октобра о. г. У вези са овим патријарх каже да је дао налог црквеној општини на Врачару да поднесе представку Скупштини општине Врачар да се након испражњења овог објекта, исти врати Српској православној цркви. Истиче да СПЦ не би предузимала никакве грађевинске мере без сагласности државних органа, само би предузела мере да се објекат заштити од пропадања и скрнављења. Моли да Комисије, мисли на Савезну и Републичку, интервенишу код СО Врачар да се подржи захтев црквене општине и да се овај објекат врати у власништво СПЦ. Председник Петковић је упознао патријарха да ће надлежни органи ускоро разматрати питање храма Св. Саве на Врачару и донети коначну одлуку о томе. Руководство СПЦ биће у току разматрања овог проблема.“[2]

Германом 5. II 1969. г. у Патријаршији“. – АС, 21, 75.

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. пов. бр. 15 од 13. марта 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника и секретара Комисије РИВ-а за верска питања са патријархом Германом 11. III 1969. г. у Патријаршији“. – АС, 21, 75. Треба навести неколико реченица из пропратног писма: „У настојању да потврди своју спремност за унапређење односа са друштвеном заједницом, патријарх Герман, поред писменог и телефонског обавештења о заказивању ванредног Сабора СПЦ, желео је да нас детаљније информише о дневном реду ванредног Сабора. Из забелешке се може видети да се није задржао само на упознавању са дневним редом већ је улазио и у појединости очекујући да чује и наше сугестије. Може се рећи да је ово очигледан напредак у нашим односима, с обзиром на сва колебања испољена последњих година.”

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 288/69, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника

Витомира Петковића је 23. фебруара 1970. патријарх молио за помоћ поводом наставка градње храма на Врачару. „При томе, ради упоређење, показао је фотографију католичке цркве на Црвеном крсту са чијег се торња види цео Банат и Срем. Патријарху је с наше стране указано на тон представке из Хилендара у вези са овим захтевом, који је могао бити умеренији с обзиром да су се Хилендарци који су били на прослави 750 годишњице аутокефалности СПЦ могли да увере да питање изградње светосавског храма не доминира у нашим односима и да у нашој земљи, с друге стране, влада пуна верска слобода, у ком погледу су они иначе раније имали доста сумњи“, забележио је Петковић.[1]

И у следећем сусрету са Петковићем 6. новембра патријарх је поновио стару молбу: „На крају, као и обично, патријарх Герман је поновио захтев за довршење започетог храма св. Саве у Београду. Са овим је разговор завршен.“[2]

Следеће године, Петковић је 9. септембра примио на његов захтев патријарха Германа, који је и тада истицао да је крајње време да судбина започетог храма буде решена. „Патријарху сам одговорио да се дефинитивно решење започетог храма може постићи, пре свега, у складу са Урбанистичким планом. Из тих разлога, истакао сам да ће се тешко наћи задовољавајуће решење ако Патријаршија буде и даље инсистирала да се настави са изградњом храма, искључиво по првобитном пројекту. Интересантно је да се патријарх са овим мишљењем умногоме сложио, што није био случај у ранијим разговорима. Сви су изгледи да ускоро треба очекивати енергичнији захтев од стране СПЦ у погледу дефинитивног решења изградње започетог храма Св. Саве“, закључио је Петковић у извештају.[3]

О разговору патријарха и Драгослава Марковића, председника Скупштине Србије, 30. септембра 1971, постоје две верзије. Прва је сведочење Милана Д. Јанковића, дугогодишњег патријархова сарадника, према коме је Марковић казао: „Не би се ни у ком случају могло одобрити да се настави зидање и подигне започети храм поред Народне библи-

Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеном 29. IX 1969. године у Савезној комисији за верска питања“. – AJ, 144, 119; Исто – AC, 21, 75.

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Пов. бр. 35 од 27. фебруара 1970, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је „Забелешка о посети председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића патријарху Герману 23. II 1970. год. у Патријаршији“ – AJ, 144, 110.

2 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 53 од 10. новембра 1970, Милу Јовићевићу. У прилогу је „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 6. XI 1970. г. у Патријаршији“. – AJ, 144, 130.

3 „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом, 9. IX 1971. г.“ – AC, 21, 75.

отеке, која је лоцирана и подигнута. Започети храм могао би се, можда, вратити Цркви у својину, с тим да се то адаптира и у њега смести Музеј Српске православне цркве. У том случају држава би материјално помогла. Може се, евентуално ићи и на то да се за подизање храма Светог Саве потражи и нека друга локација."

„На ово је" – записао је Јанковић – „Његова Светост Патријарх рекао: Друга локација за Српску православну цркву је неприхватљива. Што се тиче прихватања адаптације садањег започетог Храма за Музеј Српске православне цркве, можда би се о томе и могло дискутовати, али под условом да то, у сваком случају, буде привремено решење, као и да они дају новац за ту адаптацију у целини, јер ми новца за тако нешто немамо. Наравно, ово треба да размотри и реши Свети архијерејски сабор, с тим што је потребно да Влада Србије поднесе писмени предлог за то."[1]

По другој, службеној државној верзији, Марковић је казао: „Хтео бих да Вам кажем своје лично мишљење. Мени се чини да, обзиром на све досадашње околности, на месту где је започета изградња храма светог Саве, по свему судећи не може бити црква. Међутим, на постојећим темељима могла би се изградити галерија фресака или музеј Српске православне цркве или нешто слично, већ како се буде одлучило. Мора се уважити чињеница да је ту подигнута Народна библиотека и да даља изградња на том делу мора бити усаглашена а храм св. Саве, ако то СПЦ жели, могао би се изградити на неком другом месту."

„У први мах" – каже се у наставку истог документа, „патријарх Герман је реаговао врло одлучно, одбијајући могућност сваког сличног решења, нарочито што се тиче могућности изградње храма св. Саве на неком другом месту. Након тога почео је хладније да разговара о томе."

У истом запису је наведено да је Марковић саговорника подсетио на предлог Драгог Стаменковића и да је патријарх пристао на то. Међутим, патријарх је истакао да су се многе ствари од 1966. измениле и да има осећај да власт жели да разбије Цркву, да је слаби и омаловажи. Истовремено је указао да Српска православна црква има довољно новца за наставак градње Храма Светог Саве. „Када бисте нам дозволили изградњу храма, помоћ не би тражили. Она би била сакупљена од верника у земљи и иностранству. Ми таква обећања имамо", саопштио је патријарх, на шта је Марковић поновио да он износи само своје мишљење и да треба припремити разговоре са вишим властима како би биле створене околности у којима би тај проблем могао бити разрешен. Закључио је да се одустаје од Дома Светог Саве.[2]

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 82.

2 Писмо српске Комисије за верска питања Савезној комисији за верска питања, 08 Пов. бр. 134 од 18. октобра 1971, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Републичке скупштине СР Србије друга Драже Марковића са патријархом Германом". – АС, 21, 137.

Марковићеву сугестију 22. марта 1973. поновио је и Миленко Бојанић, председник Извршног већа Србије у разговору са патријархом. Прочитавши службену белешку о сусрету Марковића и патријарха од 30. септембра 1971, предложио је да се постојећи објекат претвори у музеј уз напомену да би држава све то финансирала („частан излаз“). Патријарх је одговорио да би предлог могао бити прихватљив уколико зграда буде названа „Дом Светога Саве“ – „да би се сачувало име, да у исти буду смештени Црквени музеј и Библиотека Српске цркве, као и да ту имамо једну салу за свечано састајање. Но, наглашавам и подвлачим, да то буде само као привремено решење. Не бисмо се могли сагласити да ту буде и Галерија фресака, јер је то друштвена установа и то би онда била двојна сопственост“, записао је Бојанић.[1]

Душан Чкребић је у својим сећањима тврдио да се као државни функционер први пут сусрео са патријархом Германом 1974. године не прецизирајући датум. „Први сусрет у Извршном већу трајао је скоро три сата. Доста времена је требало да бар обновимо успомене на протекле догађаје, да поменемо људе које смо познавали у Бањи. А онда смо прешли на сва питања за која је Црква имала интерес. И тада и у свим каснијим сусретима први захтев Патријархов био је увек да се дозволи наставак изградње храма Светог Саве на Врачару. После тога долазила су друга питања, захтеви, проблеми, својевоља локалних органа, појединих председника општина, злоупотребе власти у односу на цркву и слично. Господин Герман је умео да разговара са представницима државе, показујући велику упорност и толеранцију. Умео је да процени колико на неком питању треба инсистирати у ком времену, или га оставити за бољу прилику, са великим смислом за приоритет ствари. Али, око неких питања није се никад колебао нити је желео да право компромисе. У таква питања убрајају се сигурно наставак градње храма Светог Саве и признавање аутокефалности Македонске православне цркве на начин како је то Македонија мислила да треба да се учини. Ставове које сам и ја као председник Извршног већа Србије наследио од својих претходника а који су се састојали у томе да се уместо храма Светог Саве подигне Дом Светог Саве и у том случају Музеј СПЦ, Патријаршијска библиотека и Музеј фресака, Патријарх је енергично одбијао речима: Што се Српске православне цркве тиче, она је заинтересована искључиво за наставак изградње храма и никакву замену и промену намене СПЦ не прихвата“, навео је Чкребић.[2]

На састанку код Милана Вукасовића, председника Комисије за односе са верским заједницама Савезног извршног већа, 19. маја 1976. уз патријарха су били митрополит дабробосански Владислав, епископ браничевски Хризостом и Младен Младеновић, генерални секретар Си-

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 83.

2 Д. Чкребић, *н. д*, стр. 496-497.

нода. Када је Вукасовић запитао патријарха који проблеми оптерећују односе Српске православне цркве и државе, патријарх је поставио питање: „Шта је са храмом Светога Саве у Београду?“ И овог пута изнео је целокупан историјат градње тог храма, наводећи какве је све предлоге за разрешење тог проблема чуо у сусретима са државним чиновницима. Вукасовић је узвратио да, што се тиче државе, постоји добра воља за извесно решење које би представљало компромис између културног храма и споменика Светом Сави.[1]

Вукасовић је узвратио посету патријарху тек 11. марта наредне године. Иза тог сусрета остала је забелешка: представници највише српијанске власти су расправљали о проблематици изградње објекта на Врачару и договорили да Душан Чкребић[2], председник Извршног већа Србије, пренесе закључке патријарху. „Углавном, одлучили смо да ту буде Галерија фресака, а за узврат за то да вам се одобри локација за подизање новог храма на Карабурми“, записао је Вукасовић.[3]

У сусрету са Драгославом Марковићем, председником Председништва Србије и Чкребићем, тачно два месеца касније, патријарх је навео да се о спомен-храму Светог Саве разговара више од 10 година, али да се крај не назире. Чкребић је био децидиран: „Ми стојимо на становишту да се не зида храм, него како смо рекли у почетку“, мислећи на комбинацију Дома Светог Саве, музеја и галерије.[4]

Те године, како је остало забележено, патријарх је казао: „Писмено или усмено четрдесет пута сам до сада интервенисао и молио да се имовина цркве Светог Саве са свим објектима на њој врати Цркви на бригу и наменско коришћење“.[5]

Душан Чкребић је 10. јануара 1978. посетио Патријаршију, обишао музеј, библиотеку и придворни храм, и у разговору са патријархом поновио да држава пристаје само на Дом Светога Саве, то јест да се постојећа грађевина адаптира тако да на једној страни буду смештени музеј и библиотека, а на другој страни са посебним улазом Галерија фресака: „Дали смо стручњацима да размотре предрачун колико би то коштало, ако се само засводи и окрови оно што је до сада сазидано. Запрепашћени

1 Писмо Комисије за односе са верским заједницама, Стр. пов. 4/1 од 26. маја 1976. и „Забиљешка о разговору члана Савезног извршног вијећа и предсједника Комисије СИВ-а за односе са вјерским заједницама Милана Вукасовића са патријархом Српске православне цркве господином Германом“, од 19. маја 1976. године – АМИП, Па/1976, 67-4-465839. Упоредити: М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 83.

2 Властимир Ђорић, син патријарха Германа, и Душан Чкребић су својевремено заједно ишли у исто одељење основне школе – Д. Чкребић, *н. д*, стр. 495.

3 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 85.

4 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 85-86.

5 „Герман Ђорић: црвени патријарх или Ганди са Балкана“, *Нин*, 31. август 1990, стр. 43.

смо са износом тог предрачуна. Без унутрашњих уређаја то износи око 22 милијарде динара. Ми, Република Србија, треба да вас помогнемо да се то уради, али ни ми тог новца не можемо једне године да дамо. Нисмо подигли ништа осим Народне библиотеке, ниједног музеја, ни зграду Опере и друго. Могли би вам давати 2-3 милијарде динара годишње, па да ви будете инвеститори и радове изводите. Настојаћемо да ове године израдимо идејни план адаптације, па да вам то предамо...“[1]

Патријарх Герман и чланови Синода митрополит црногорско-приморски Данило и епископ шабачко-ваљевски Јован 4. априла 1979. посетили су Александра Фиру, председника Савезне комисије за односе са верским заједницама, и затражио дозволу за наставак градње, истичући да не тражи никакву материјалну помоћ од државе.[2]

После пет дана, 9. априла 1979, патријарх, митрополит црногорско-приморски Данило и епископ браничевски Хризостом посетили су Добривоја Видића, председника Председништва Србије. Видић је саговорницима саопштио да се, кад је у питању храм на Врачару, политички врх Србије вратио на предлог који је Драги Стаменковић изнео патријарху пре десетак година у манастиру Раковица – у објекту ће бити смештена и Галерија фресака. Патријарх је одбацио такву могућност сматрајући да би се поставило питање двовласништва. Договорено је да треба потражити архитекту који би разрадио пројекат архитекте Богдана Несторовића. Како ће наставак градње захтевати много новца, договорено је да се ради у етапама: Република ће давати новац Цркви а она ће руководити послом.[3]

О том састанку постоји и нешто другачија, званична државна верзија. По том документу домаћини су били Добривоје Видић и Душан Чкребић, председник републичке Скупштине. Повод је било писмо Синода о нерешеним проблемима између државе и Цркве. Видић је гостима пренео да је проблем Храма Светог Саве разматран у највишим републичким институцијама и да је закључено да треба донети све нужне одлуке о разради идејног пројекта професора Несторовића како би у њему, када буде завршен, били смешени црквени музеј, библиотека и галерија фресака.

„Патријарх и чланови Синода инсистирали су да се цео објекат преда на управљање Цркви, а да не би требало у саставу објекта да буде и галерија фресака, пошто она већ постоји. У вези са овим друг Чкребић је изложио још неке разлоге у прилог изнетом ставу, говорећи о дру-

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 86. Д. Шкребић је записао и ове речи: „Тако сам и ја с временом, силом прилика, као и моји претходници, следио овакве ставове и давао негативне одговоре на захтеве Њ. Светости Патријарха, господина Германа и Синода СПЦ да се дозволи наставак изградње храма Светог Саве“. – Д. Чкребић, *н. д*, стр. 498.

2 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 87.

3 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 87.

штвеној потреби за дефинитивно решење смештаја Галерије фресака, чији је простор сада доста скучен. Тиме би се истовремено решило више проблема од значаја и за друштво и за СПЦ. Патријарх је прихватио да се о томе разговара приликом расправе о предложеном пројекту.“[1]

Током сусрета Видића и Чкребића са патријархом Германом 1. јуна 1981, Видић је истакао да је у републичком врху договорено да Извршно веће донесе дугоочекивану одлуку о наставку градње објекта на Врачару. Патријарх је изнео да су му архитекти, који су правили предрачун трошкова закровљења и адаптирања објекта за музеј, предочили да ће за то бити потребно издвојити најмање 2,5 милијарде динара, а толики новац може се обезбедити тек за две године. То је патријарха навело да закључи да довршавање објекта чека неког новог патријарха, а он би желео да види макар део од свега што је замишљено и за шта се годинама залагао.[2]

О извесној вољи државне власти да напокон дозволи наставак градње сведочи и прилог емитован 14. новембра 1981. на Телевизији Београд – о старој Чубури, делу Врачара где је локација са започетим храмом. У оквиру прилога дат је и интервју са викарним епископом Данилом Крстићем, који је изјавио да Београд неће бити довршен град све док храм не буде завршен.[3]

Слушајући годинама исте приче о решавању поменутог проблема и гледајући како се деценијама ништа не дешава, група истакнутијих грађана је октобра 1980. започела прикупљање потписа за наставак радње храма, а петицију су предали тек 4. децембра 1981. године Председништву Србије. Ту својеврсну молбу најпре су потписали свештеник малог храма на Врачару др Жарко Гавриловић и др Атанасије Јевтић, доцент Богословског факултета. Повод за њено састављање, како се наводи у уводним реченицама, биле су вести о пренамени објекта. После изношења кратког историјата градње, следили су бројни потписи.[4]

Петиција, међутим, очито није много утицала на републичко руководство, јер о дозволи за наставак градње разговарано и следећих година, на пример, 17. фебруара 1982. у сусрету патријарха и Александра Фире, председника Савезне комисије за односе са верским заједницама, и Живомира Станковића, председника српске комисије. Домаћини

1 Писмо Комисије за односе са верским заједницама Извршног већа Скупштине СР Србије, Строго пов. 07 Број 266 од 25. априла 1979. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Председништва СР Србије друга Добривоја Видића и председника Скупштине СР Србије друга Душана Чкребића са патријархом Германом у Председништву СР Србије 9. априла 1979. године“. – АС, 21, 157.

2 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 88.

3 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 88.

4 Писмо је упућено и патријарху Герману, Синоду, Председништву Југославије и српској Комисији за верска питања – АС, 21, 157.

су разговор почели констатацијом да треба решити проблем довршавања Дома Светог Саве на шта је патријарх реаговао да је то проблем довршавања градње започетог храма. „Чим сам дошао на положај 1958. године, почео сам овим а нарочито 1960. године. Практично, ишао сам од Понтија до Пилата, на релацији Савезна комисија – Републичка комисија – Град – Општина – Месна заједница и тако редом. Најзад, 1966. године састали смо се ја и чланови Светог Архијерејског Синода, у манастиру Раковица са Драгим Стаменковићем, као председником Извршног већа Србије и покушали то питање да решимо“, пожалио се патријарх.

Фира је на то рекао да први пут чује да се разматра наставак градње храма, Станковић је подсетио како су досадашњи разговори текли. Патријарх је тврдио да је Црква одустала од изградње дома, али не и од храма посвећеног највећем српском светитељу.[1]

Следећу, 1983. годину обележио је састанак 21. јуна патријарха и Николе Љубичића, председника Председништва Србије, Бранислава Иконића, председника републичког Извршног већа и Живомира Станковића са њиховим сарадницима. Патријарх је по ко зна који пут изложио историјат проблематике градње храма на Врачару и наметнуо тему наставка градње започете грађевине, тражећи за то сагласност државе. На патријархове речи да римокатолици и муслимани несметано зидају објекте усред Загреба, Станковић је скренуо тему рекавши да је претходне године Извршно веће Србије ангажовало предузеће „Енергопројект“ да изради план градње „Дома Светог Саве“, али је патријарх одбио сарадњу на том послу. На Љубичићево убеђивање да би требало да прихвати ту понуду, патријарх је одговорио: „Морам да будем искрен па да Вам кажем. Ви ни за дом немате новаца. Јер, знам шта је све обустављено да се гради. Зар би ја имао срца да од Вас у овом моменту тражим да подижете Дом Светог Саве, када сте ви обуставили изградњу Клиничког центра и Железничког чвора, па онда довршење аутопута и многих других кључних објеката од општег интереса и ширег значаја. Зато дајте ви то Српској православној цркви, а она ће наћи средства.“ На Иконићево питање с које стране очекује да ће стићи новац, патријарх је одговорио да ће га обезбедити деца Српске православне цркве. Када је Иконић упитао каква су то деца, патријарх је одговорио да има добре и лоше деце.

Разговор је окончан причом митрополита црногорско-приморског Данила, који се обратио Блажи Јовановићу, високом црногорском функционеру, да му одобри зидање цркве Светог Саве у Тивту. Јовановић му је рекао да може да зида ако има новца. Када је градња почела, општински функционери су о томе известили Јовановића. Он им је поручио да не дају паре митрополиту. „Тако сам подигао цркву“, закључио је митрополит и додао: „Што ви, господине Председниче, не бисте рекли српском Патријарху: Ево ти па зидај, ако имаш чим, ми ти паре

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 91-94.

нећемо дати. Тиме би ова ствар била решена.“ Љубичић је одговорио да он не поседује овлашћења каква је имао Блажо Јовановић.[1]

Крајем исте године, патријарх је посетио Богдана Богдановића, председника Скупштине града Београда, да би га подсетио на разговор који су водили 24. фебруара, када је Богдановић обећао да ће помоћи настојања Српске православне цркве у разрешењу проблема дозволе за наставак градње. Богдановић је поновио обећање и том приликом, уз опаску да му мандат истиче тек за три године. Петар Ћебић, секретар београдске Комисије за односе са верским заједницама, нашироко је објашњавао да постоје административне препреке који коче решавање тог проблема. Реаговао је викарни епископ моравички Сава Андрић, прекинувши га речима: „Оставите то, молим вас, да је то у некој другој републици, давно би било решено”.[2]

Коначно, наредне 1984. године, назрело се светло на крају дугог тунела. Душан Чкребић, председник Председништва Србије, позвао је патријарха и чланове Синода (митрополит загребачко-љубљански Јован, епископи жички Стефан, шумадијски Сава и нишки Иринеј) на разговор 19. јуна. Поред Чкребића, госте су дочекали Бранислав Иконић, председник Извршног већа и Живомир Станковић, председник републичке Комисије за односе са верским заједницама. Састанак је организован у вили Извршног већа (Ботићева улица на Дедињу).

Као што је уобичајено, прво је говорио домаћин. После неколико реченица прешао је на разлог сусрета: „Ви сте, Ваша Светости, при свим нашим сусретима постављали питање довршења храма светог Саве на Врачару. Било је у међувремену и неких комбинација на које Ви нисте пристали. Зато смо, после шире консултације са одређеним структурама, одлучили да се то да Српској православној цркви јер дошло се до закључка да је то храм чија је изградња почела пре Другог светског рата, па нека тако и остане!“, казао је том приликом Чкребић. После тога је упозорио присутне да о томе не причају превише, јер „ни нама ни вама не иде у прилог да се то удара на велика звона, једноставно треба наставити са градњом“.[3]

Чкребић је накнадно тврдио да је југословенски државни и партијски врх био затечен одлуком руководства Србије, али „није се усудио

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 88.

2 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 95-97.

3 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 66-67 и 97-99. Чкребић је о том састанку забележио: „Када сам био изабран за председника Председништва Србије у мају 1984. године, проценио сам да је могуће да битно утичем на промену давно заузетог става против наставка градње овог храма. Морам рећи да сам без тешкоћа као председник Председништва Србије исходио пристанак осталих одговорних људи у Републици да се ова политичка одлука промени, на шта сам био обавезан, како ова моја одлука не би била предмет спорења унутар руководства Србије.“ – Д. Чкребић, *н. д*, стр. 499.

да се у ово умеша за разлику од ранијих времена, када се мешао у много ситније ствари бар када се радило о Србији".[1]

Према запису патријарховог блиског сарадника проте Милана Д. Јанковића, био је то крај патријарховог хода по мукама дугог 26 година сажетог у 88 мољења током разговора са функционерима Београда, Србије и Југославије. У наредним данима, после разговора у вили на Дедињу, он је ипак стрепео од могућих компликација, али су Чкребићеве речи потврђене на пријему у Председништву Србије у јесен 1984. прилеђеном поводом боравка руског патријарха Пимена.[2] Потом је патријарх у *Православљу* 15. новембра то јавно обзнанио у тексту „Започети храм Светог Саве на Врачару чека своје довршење". Патријаршијски *Гласник* је у јануарском броју 1985. објавио и пригодан текст др Љубомира Дурковића Јакшића „О спомен-храму Светога Саве на Врачару чије се довршење наставља".[3]

Прва јавна манифестација у корист наставка радова на Врачару организована је 18. новембра 1984. у храму Светог Марка у Београду – концерт Хора свештеника Архиепископије београдско-карловачке.[4]

Синод је закључио да наставак градње Спомен храма на Врачару мора постати брига свих архијереја и да треба покренути акцију сакупљања прилога.

Епископ шабачко-ваљевски Јован је у том смислу обавестио Синод да ће у његовој епархији бити обустављена свака градња у корист храма у Београду. Потом су уследиле различите одлуке, препоруке, расписи, прогласи и слично.

Сабор је на редовном заседању одлучио да 12. маја 1985, на 390-годишњицу спаљивања моштију Светог Саве, 90-годишњицу освећења малог светосавског храма и 50-годишњицу почетка изградње великог храма, буде настављен давно започети посао поновним освећењем темеља и полагањем повеље.

Чинодејствовао је патријарх Герман са готово свим архијерејима (било их је 20), уз саслужење 28 свештеника и 23 ђакона из свих епархија и појање хора састављеног од 259 чланова из свих београдских хорова, предвођених Жарком Цвејићем, прваком Београдске опере, а под диригентском палицом Душана Миладиновића, из Београдске опере.

Свечаности су присуствовали Вукоје Булатовић, потпредседник Извршног већа Србије, Живомир Станковић, председник Комисије за односе са верским заједницама, Божидар Манић, председник Комитета за науку, образовање и културу, Ратко Бутулија, потпредседник Скупштине

1 Д. Чкребић, *н. д*, стр. 499.

2 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 103.

3 *Гласник*.., 1/1985, стр. 22-23.

4 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 105.

Београда, надбискуп београдски Алојз Турк, чланови дипломатског кора и други угледни гости. Постоје различите процене о броју присутних грађана: од 15.000 до 200.000!

Текст повеље о наставку градње, коју су потписали патријарх, сви архијереји и архитекта др Бранко Пешић, прочитао је прота Душан Кашић.[1]

Скупштина општине Врачар је 25. јуна 1985. пренела без накнаде власништво локације у корист Цркве – храм Светог Саве, кућу, двориште и храм у изградњи.[2]

„Дана 25. децембра 1985. Патријарх Герман је одржао конференцију београдског свештенства ради договора о даљим радовима на храму Св. Саве.“[3]

„Дана 22. септембра Његова Светост је посетио градилиште храма Св. Саве на Врачару и прегледао шта је и како урађено.“[4]

Душан Чкребић посетио је градилиште априла 1989. године, када је дизана велика купола. Убрзо је стигао и патријарх Герман. Било је то последње виђење те две личности које су остале упамћене, свака на свој начин, у историји градње храма Светог Саве.[5]

Прва литургија у тој светињи одржана је 25. јуна 1989. године. Чинодејствовали су патријарх Герман, митрополити Данило, Јован и Владислав, епископи Хризостом, Павле, Стефан, Сава шумадијски, Данило, Лаврентије, Христофор, Николај, Иринеј, Милутин, Василије сремски, Василије зворничко-тузлански, Јефрем, Лукијан, Сава врањски, Георгије, Амфилохије, Лонгин, Хризостом, Митрофан. Није био само епископ Фирмилијан, који је био одсутан због болести. Певао је хор од 600-700 чланова, а беседио епископ горњокарловачки Симеон. Међу угледним гостима били су амбасадори Сједињених Америчких Држава, Француске, Египта, Либана и друге дипломате.[6]

Б. Изградња храма на Карабурми у Београду

Од подношења захтева за одобравање локације и грађевинске дозволе за подизање новог православног храма на Карабурми у Београду до почетка његове изградње протекло је готово две године.

Српска православна црквена општина Београда поднела је Народном одбору скупштине града 1. августа 1961. захтев за изградњу хра-

1 *Гласник..,* 5/1985, стр. 117-121.

2 *Гласник..,* 7/1985, стр. 168-169.

3 *Гласник..*, 2/1986, стр. 22.

4 *Гласник..,* 11/1986, стр. 264.

5 Д. Чкребић, *н. д*, стр. 503-504.

6 *Гласник..*, 6/1989, стр. 117, 129-134.

ма за становнике на подручју Карабурме, Роспи ћуприје, Вишњичког и Сланачког пута. Предложене су две локације: плац у улици Симе Шолаје број 46 и плац у Војводе Мицка, десно од раскрснице са Вишњичком улицом. Одговор није стизао.

Захтев је поново упућен 21. фебруара 1963, а у њему су предложене још неке могуће локације. Патријарх Герман је дошао код Ице Влаисављевића, председника Народног одбора Палилуле, како би у непосредном разговору разрешили проблеме у вези са градњом храма на Карабурми, имовином манастира Сланци и око Богословије, као и другом национализованом имовином храмова. Међутим, изгледа да је држава имала пречих проблема, па конкретних резултата овог састанка није било.

Како ни наредних година није било одговора, прота Милисав Протић је марта 1966 писао. Урбанистичком заводу града Београда и понудио неке друге локације. Проти је усмено саопштено да се захтев одбија јер у регулационом плану није било предвиђено подизање храма.

Истовремено, док су захтеви Српске православне цркве остајали неуслишени, Римокатоличка је добила дозволу и саградила капелу на Карабурми, у Улици Симе Шолаје 39, коју је освештала 23. јануара 1966. године што би се могло тумачити изразом добре воље државе према Ватикану, јер је био у току процес успостављања пуних међудржавних односа.

Последице подизања римокатоличке богомоље на Карабурми биле су видљиве и у православним домовима; било је случајева да је православни свештеник долазећи да освешта васкршњу водицу у појединим домовима затицао распећа у рељефу, које су римокатоличке часне сестре делиле својим комшијама, позивајући их на мисе у капели, делећи своју литературу и говорећи да су сви верни једно.

Патријарх Герман није посустајао у својим захтевима за градњу два храма у Београду, на Врачару и Карабурми, мада је то био његов ход по мукама. У сваком разговору са државним званичницима, од општине до председника Савезног извршног већа, понављао је исту молбу. Додуше, и друга страна се припремала како да молбу одбије.

Плац на углу улица Јухорске и Дантеове, власништво Животе Ђорђевића из Вишњице, уступљен је одлуком општинског Савета за финансије и буџет Православној црквеној општини за изградњу храма и парохијског дома. Пројектант је био инжењер Александар Тадић. Када је изгледало да се административна процедура ближи окончању, побунили су, наводно, становници Карабурме.

Тешко је утврдити ко је све то започео али се мора имати у виду и чињеница да је држава, посебно преко Службе државне безбедности, у том времену контролисала, па и каналисала све друштвене токове. У медијима је објављено да су „на скуповима месних заједница, настав-

ничких колектива, Савеза бораца и омладинских организација, потписиване петиције у којима се истиче да је за локацију цркве свакако требало тражити сагласност грађана". „Омладинци Термоелектра послали су Општинској скупштини следеће писмо: Изненађени и револтирани могућношћу да се један такав објекат подигне у радничком насељу и то баш између две просветне установе, ми на овај начин изражавамо своје огорчење, сматрајући да наш друштвени систем налаже изградњу потребнијих културних установа којих у овом делу града готово нема..."[1]

С друге стране, власт није обратила пажњу на часопис *Економска политика*, вероватно због малог тиража, у којем је, у броју од 6-12. маја 1968, објављен веома афирмативан текст „Власт и приватни укус" у корист изградње храма. „Српска православна цркве није против културе. А зар српски православни народ није дао свој допринос култури наших народа? И како би наша култура изгледала када би се одбацио удео Српске православне цркве. И зар би на Карабурми био културно ругло храм чији је пројекат изграђен по угледу на цркву Св. Александар Невски."

После свега, у разговору патријарха Германа и Витомира Петковића, председника републичке Комисије за верска питања, 23. априла 1968. године у Патријаршији, поменут је и проблем изградње храма на Карабурми. „Као што је познато за изградњу те цркве – после више година тражења – дата је локација. Међутим, друштвене организације у том делу града повеле су оштру кампању против изградње цркве односно њеног лоцирања. Запажени су и натписи на оградама, зидовима зграда итд: Нећемо цркву – хоћемо школу, омладинске домове. Патријарху је објашњено да се ту не ради о ставу политичких фактора – Скупштине града, Скупштине општине Палилула – већ о отпору одређених политичких снага на терену, које су уствари против локације будуће цркве. На изражену бојазан патријарха да је отпор потекао одоздо и да се лично потпредседник друг Вукос (Милан – *прим. аутора*) ангажовао у објашњењу наших ставова и да ће се ово стање ускоро превазићи, односно да ће се наћи одговарајуће решење. Патријарх је у вези са овим на крају напоменуо да на Карабурми има преко 1.400 активних православних домова, а затим поставио питање – да ли су те организације дигле глас када су на Карабурми отворене две католичке цркве, иако католика има неупоредиво мање".[2]

Истог дана патријарх је примио Мила Јовићевића, председника

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 122 од 29. априла 1968, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је „Забелешка о посети председника и секретара Комисије РИВ-а за верска питања патријарху Герману 23. априла 1968. год." – AJ, 144, 110.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 170/1 од 29. априла 1968, српској и осталим комисијама за верска питања. У прилогу је „Забелешка 23. априла т. г. посетио сам патријарха Германа" – AJ, 144, 110.

Савезне комисије за верска питања, и с њим разговарао о више проблема. „Затим је патријарх прешао на нека локална питања (градња православне цркве на Карабурми). Скренуо сам пажњу Герману да би било, по мом мишљењу добро да се успостави стално комуницирање између њега – патријарха и Скупштине града Београда, пошто ту има читав низ питања на чијем решавању инсистира СПЦ, па сам обећао да ћу умолити председника Републичке комисије Србије за верска питања да му у овој ствари помогне.“[1]

На састанку код Ђурице Јојкића, председника Извршног већа Србије, 3. маја 1968. били су Станоје Аксић, потпредседник републичког Извршног већа и Витомир Петковић, председник републичке Комисије за верска питања, а са стране Српске православне цркве поред патријарха митрополит црногорско-приморски Данило и викарни епископ Лаврентије. Констатовано је да се ситуација у вези са градњом храма на Карабурми у међувремену искомпликовала и да би требало сачекати.[2]

Патријарх се са Миланом Вукосом састао и априла 1969, а повод је био одбијање захтева и предложених локација. Црквена општина је три понуде Урбанистичког завода за локације одбила јер су на њима постојали објекти чије би рушење и расељавање коштало више од изградње храма.

У разговору Витомира Петковића и патријарха Германа 23. фебруара 1970, гост је молио „да се што пре реши питање локације за цркву на Карабурми. У том смислу поново ће поднети захтев скупштини општине Палилула. С наше стране обећано је да ћемо настојати да се што пре одреди локација.”[3]

Проблем изградње храма на Карабурми патријарх је поменуо и у разговору са Петром Шегвићем и и Радосавом Перовићем, службеницима Савезне комисије за верска питања, 24. децембра 1970. „Говорећи о изградњи цркава казао је да су на Карабурми изграђене две католичке цркве а СПЦ не може да добије дозволу за градњу где живе православци.“[4]

---

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 193 од 28. маја 1968, републичким комисијама осим српској. У прилогу је „Забелешка о пријему патријарха Германа код председника Републичког извршног већа друга Ђурице Јојкића 3. маја 1968. г.“, коју је сачинила српска Комисија за верска питања – АЈ, 144, 110.

2 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Пов. бр. 35 од 27. фебруара 1970, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је „Забелешка о посети председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића патријарху Герману 23. II 1970. год. у Патријаршији“ – АЈ, 144, 110.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 234, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору друга Петра Шегвића, помоћника председника Савезне комисије за верска питања, са патријархом Германом обављеном 24. XII 1970. године у Патријаршији СПЦ“. – АЈ, 144, 127; Исто – АС, 21, 75.

4 Писмо српске Комисије за верска питања Савезној комисији за верска

У разговору са Драгославом Марковићем, председником Скупштине Србије, 30. септембра 1971, „патријарх Герман је покренуо још један проблем СПЦ који се састоји у томе што наводно надлежни органи показују неразумевање у погледу захтева Цркве за подизање и доградњу културних објеката. Навео је илустративне примере – познати случај са локацијом за храм на Карабурми, случај са црквом Ружицом итд. Делатност Цркве у овом смислу спречавана је под разним изговорима: трпеће градски зелени појас, не уклапа се у урбанистички план итд, а јасно је да је црква подигнута пре стварања урбанистичког плана. Патријарх Герман је изразио разумевање за случајеве кад надлежни органи из одређених разлога уз образложење дају негативне одговоре, али има примедби на поступак оних органа који без видног разлога, чак без објашњења, одбијају молбе Цркве и преко њих прелазе ћутке.“ На те речи Марковић је затражио разумевање за „објективну ситуацију“.[1]

Изградња храма на Карабурми био је и једна од тема седнице Скупштине општине Палилула 22. марта 1973: „Савет за образовање, културу и физичку културу и за комунално-стамбене послове у Општини предлажу одборницима да се на захтев Српске православне цркве за доделу земљишта на Карабурми – одбије. Па, ипак, Урбанистички завод града је 12. фебруара ове године известио Општину Палилула да је измењен регулациони план Карабурме – у корист изградње цркве. Њихов предлог је да се грађани јавно изјасне о оваквом плану за који се (акт од 3. октобра 1972) залаже Комисија за верска питања Скупштине града.“

Међутим, иако је градска Комисија за верска питања одлучила да да сагласност, неке друге „комисије“ су узбуниле становнике Карабурме: „Чим је до грађана стигла најновија вест, они су поново подигли глас против доласка анђела на Карабурму. Омладина из месне заједнице Стара Карабурма прети, чак, физичким отпором.“[2]

Наредних година, Црква се носила са својим мукама и проблемима, Скупштина општине Палилуле продужавала њену агонију, а народ је био „задовољан“.

Преломни тренутак се десио 9. априла 1979. на састанку Добривоја Видића и Душана Чкребића, представника републичке власти, и патријарха Германа, митрополита црногорско-приморског Данила и

питања, 08 Пов. бр. 134 од 18. октобра 1971, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Републичке скупштине СР Србије друга Драже Марковића са патријархом Германом“. – АС, 21, 137.

1 „За анђеле нема места“, *Вечерње новости*, 22. март 1973; „Предложено да се одбије захтев за изградњу православне цркве на Карабурми“, *Политика*, 23. март.

2 Писмо Комисије за односе са верским заједницама Извршног већа Скупштине СР Србије, Строго пов. 07 Број 266 од 25. априла 1979. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Председништва СР Србије друга Добривоја Видића и председника Скупштине СР Србије друга Душана Чкребића са патријархом Германом у Председништву СР Србије 9. априла 1979. године“. – АС, 21, 157.

епископа браничевског Хризостома. Разговарало се о писму Синода о нерешеним бројним проблемима између државе и Српске православне цркве. „Друг Видић је обавестио патријарха Германа и чланове Синода да ће за изградњу цркве на Карабурми бити одобрена локација за коју се определио патријарх. Према досадашњим геолошким испитивањима, по свему судећи, неће бити тешкоћа у том погледу. У току априла биће окончане све формалности. Приликом сусрета патријарха и друга Живорада Ковачевића, који је већ начелно договорен, патријарх ће бити званично обавештен о решењу овог питања.“[1]

Сутрадан, после сусрета патријарха и Ковачевића, београдске новине су ситним словима објавиле кратку вест: „На углу улица Пере Ћетковића и Гарсија Лорке на Карабурми изградиће се нова православна црква. Решење о утврђивању локације верског комплекса јуче је усвојио Извршни савет, па ће Српска православна црквена општина добити још један храм, површине 260 квадрата и парохијски дом на око 150 квадрата. Остали простор биће искоришћен за порту.“[2]

Патријарх Герман одредио је проту Велибора Павловића да се стара о изградњи храма на челу Одбора од 12 чланова. Именоване су комисије за финансије, за набавку грађевинског материјала и извођење грађевинских радова.

Старешина цркве Светог Николе и инжењер Владислав Марковић посетили су 10. октобра 1981. патријарха ради договора око израде идејних планова за храм и пратеће објекте.[3] Потом је патријарх наложио старешинама београдских храмова да прикупљају помоћ.

Званична примопредаја земљишта за нови храм обављена је 4. октобра 1982. године. Радови, међутим, ни тада нису могли да започну јер су становници Месне заједнице „Партизански пут“ захтевали регулисање једне слепе улице поред плаца за изградњу. Црквена општина је удовољила и томе. Но, ни ту није био крај мукама. У међувремену, један становник Карабурме је претио Цркви Централним комитетом, други је на Петровдан организовао косидбу на плацу, трећи је садио дрвеће, четврти је приликом (нелегалног) надзиђивања своје куће изручио неколико камиона грађевинског шута на црквени плац.

Темељ новог храма освештан је у недељу, 3. августа 1986, а освећење завршеног храма обављено је 13. септембра 1988. године.[4]

Био је то први храм изграђен у Београду после 50 година. (Раније година храм Светих Константина и Јелене на Вождовцу је срушен и сагрђен нови, пространији, на Пашином брду је једна кућа претворена

1 „Нова црква на Карабурми“, *Политика*, 26. јун 1979.

2 *Гласник..,* 12/1981, стр. 244.

3 *Гласник..,* 12/1981, стр. 244.

4 *Гласник..*, 1/1989, стр. 5.

у храм, обновљена је и манастирска црква у Сланцима, као и црква на Централном гробљу.)

В. Капела на Ловћену

Свети архијерејски сабор Уједињене Српске православне цркве на седници 6/19. новембра 1920. расправљао је о капели митрополита црногорског Петра II Петровића Његоша на Ловћену. Најпре је митрополит црногорско-приморски Гаврило Дожић подсетио на то да је аустроугарска окупациона власт разорила капелу и гробницу, извадила кости и пренела их на Цетиње, па је предложио да Сабор буде иницијатор да све буде враћено у првобитно стање.

Сабор је, ценећи личност митрополита Петра II, „који је својим генијем толико прославио српско име и постао учитељ поколењима“, одлучио да из „дужног поштовања према његовој светлој успомени треба његов прах повратити на Ловћен по могућству што скорије“. Како је наредне године обележавана 75-годишњица смрти митрополита Петра II, срушену капелу и гробницу је требало оправити, порту оградити и украсити, а догађај прославити као народну свечаност, у којој би узеле учешћа и Црква и држава.[1] Од те одлуке до реализације прошло је, међутим, готово пет година.

Свечаности откривања обновљене капеле присуствовали су архијереји, краљ Александар Карађорђевић и бројни други угледни гости и много народа.

Посмртни остаци великог песника и митрополита нису од тада узнемиравани до 1951. године када је обеледањена идеја да би капелу требало уклонити и направити маузолеј по пројекту Ивана Мештровића, контроверзног уметника.

Како држава није имала средстава за реализацију пројекта, посао је одложен за нека друга времена.

Скупштина општине Цетиње је 9. децембра 1968. донела одлуку о рушењу капеле и подизању маузолеја по пројекту Ивана Мештровића. На основу вести објављених у титоградском дневнику *Побједа*, митрополит црногорско-приморски Данило писао је Синоду крајем јануара 1969. напоменувши да се подизање маузолеја планира „пошто се претходно сруши црква-капела у којој сада почивају земни остаци владике Петра II Петровића Његоша“. Митрополит је, према сведочењима, покушавао да убеди политичко руководство Црне Горе да тако нешто не би требало чинити, указујући да би то представљало ружење владичиног тестамента, који се мора поштовати. „Његош је био владика, владар, па песник и књижевник, те му је као владици место у цркви, како је то и

1 (Препис) „Записник редовног састанка Светог Архијерејског Сабора Српске Патријаршије одржаног 6/19 новембра 1920 у Београду“. – АС, 21, 127.

сам у тестаменту завештао.“ Синод је закључио да ће рушење капеле на Ловћену бити дочекано осудом народа, па то „унапред треба спречити, док не буде касно“. У писму од 11. фебруара 1969. Савезној комисији за верска питања, њеном председнику генералу Милу Јовићевићу, иначе Црногорцу по пореклу, Синод је упозорио да планиране активности у Црној Гори могу лако створити велики црквени проблем и изазвати нежељене последице. Прво ће, како се наводи, митрополит Данило поднети оставку. „Тиме ће се отворити тежак проблем којим се Црква тамо дуго мучила а према коме није индиферентна ни Држава. Да се не би ствари компликовале и једно питање отварало врата другом питању, само због нечијег каприца, Свети архијерејски синод се и овом приликом на време обраћа Савезној комисији за верска питања у нади да ће благовременом интервенцијом код одговорних чинилаца спречити рушење цркве на Ловћену и узнемиравање земних остатака владике Његоша. Ако су то чинили Аустријанци за време Првог светског рата, зар мора да се та грешка поново сада од Његошевих потомака. Дакле, молимо да се не руши црква-капела на Ловћену и не ремете земни остаци владике Петра II Петровића Његоша“, указано је у писму Синода.[1]

Јовићевић је допис Синода проследио црногорској Комисији за вјерска питања на разматрање и затражио да му доставе своје мишљење како би Цркви могао одговорити.[2]

На ванредном Сабору 12. марта 1969. закључено је још једном да се Српска православна црква противи рушењу капеле. Мада је митрополит црногорско-приморски Данило покушао да на дневни ред заседања званично уврсти питање судбине капеле на Ловћену, патријарх је то одбио, према неким тврдњама, и због убеђивања од челника српске и Савезне комисије за верска питања.[3]

Црногорска Комисија за вјерска питања је „са дужном пажњом размотрила патријархово (треба Синодово – *прим. аутора*) писмо и након консултовања републичког руководства одговорила Синоду СПЦ“, нагласивши да не спори Цркви право на мишљење о подизању маузо-

1 Писмо Синода, Бр. 296/зап. 59 од 11. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 127.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Бр. 72 од 27. фебруара 1969, црногорској Комисији за верска питања – АС, 21, 127.

3 „Ванредни сабор Српске православне цркве није био заказан поводом Његошева маузолеја већ због оформљења западно-европске епархије са сједиштем у Лондону, па је на Сабору изабран за епископа западно-европског викар Лаврентије и због прославе 750-годишњице самосталности Српске православне цркве, тј. од црквене самосталности 1219. године. Тада су мене на Сабору владике питале: Шта је са капелом на Ловћену?“, стајало је у писму црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 31/69 од 3. априла 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Забиљешка о посјети предсједнику Републичке комисије за вјерска питања Велизару Перуновићу, митрополита црногорско-приморског Данила“. – АС, 21, 127.

леја на Ловћену, али да сматра неприхватљивим начин на који је Синод изнео своје становиште. Уз низ неоснованих оптужби на рачун Српске православне цркве, у одговору Синоду констатовано је да су архијереји неодговорним понашањем произвели веома комплексну ситуацију.[1]

Савезна комисија за верска питања је 27. марта такође одговорила Синоду подржавајући у потпуности ставове црногорске Комисије за вјерска питања. „Молимо да о овоме упознате Свети Архијерејски сабор Српске православне цркве.“[2]

Да би оснажила своје позиције против Патријаршије, црногорска Комисија за вјерска питања иницирала је укључивање Удружења православног свештенства у полемику поводом новонастале ситуације, па је оно 26. марта одржало свој пленум и објавило саопштење. „На пленуму је дата једногласна подршка акцији за изградњу Његошевог споменика на Ловћену. Такође је донешена одлука да се из скромних средстава удружења додијели новчана помоћ од 1.000 нових динара.“ Саопштење су потписали секретар прота Комнен Радусиновић, председник Веселин Чуквас и председник Надзорног одбора игуман Филарет Копривица.[3]

Синод је 1. априла 1969. у допису Савезној комисији за верска питања изразио жаљење што његова молба није добро схваћена. „Српска православна црква је само и једино молила да се постојећа црква на Ловћену не руши и кости великог владике, државника и песника Петра II Петровића Његоша, не узнемиравају. То је све што је молила и што моли.“[4]

У разговору Вељка Милатовића, председника Скупштине Црне Горе, и митрополита црногорско-приморског Данила, архијерej је обавестио домаћина о бројним непријатностима које доживљава на Цетињу, спомињући демонстрације омладине организоване 17. марта и бројна анонимна писма са претећом садржином. Поменуо је и да су одборници Скупштине општине Цетиње у расправи наредног дана затражили његову оставку. Милатовић је оспорио право Синоду да „арбитрира“ у случају маузолеја на Ловћену, а митрополиту замерио што је, како је рекао, у својим активностима ултимативан и неконтролисан. „Даље је предсједник Милатовић говорио да је суверено право народа Црне Горе

1 Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Бр. 23/69 од 24. марта 1969, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 127.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Бр. 72 од 27. марта 1969, Синоду – АС, 21, 127.

3 Саопштење Удружења православног свештенства СР Црне Горе од 27. марта 1969. године – АС, 21, 127. Интересантно је поменути да је игуман Филарет Копривица добио почетком децембра 1969. године 3.000 динара бесповратне помоћи од Савезне комисије за верска питања, а Комнен Радусиновић 1970. Орден заслуга на народ.

4 Писмо Синода, Бр. 1285/зап. 236 од 1. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 127.

да по конкретном питању одлучује, а да је црква покушала се мијешати у самоуправна права друштвено-политичких заједница односно државе. Истакао је да црква нађе начина да се то стање превазиђе а да држава оправдано очекује мишљење и став Синода након одговора Комисије за вјерска питања.“[1]

Митрополит Данило посетио је 26. марта Велизара Перуновића, председника црногорске Комисије за вјерска питања, опет због неприлика што их је доживео на Цетињу. „Не ради се тако, наговорили су дјецу да демонстрирају против мене па се онда извињавају. Сељак из Бјелоша дан прије демонстрација рекао је мојима у Друшиће да ће бити демонстрације, да ће ми осмудити браду, обривати ме и слично“, сведочио је митрополит. Перуновић се сагласио да демонстрације нису начин за решавање проблема али је оспорио право Српској православној цркви да се меша у питање капеле на Ловћену, поменувши узгред и пленум свештеничког удружења.

Митрополит је неколико пута покушавао да укаже да је проблем настао зато што власт није желела договор са Митрополијом, то јест са Српском православном црквом. „Требали смо се споразумјевати. Да Његош има сто споменика нико није против тога. Ја бих желио да Његош има онолико споменика колико има и улица. Ја сам још прије рата у Љотићевој *Отаџбини* водио полемику око концепције Његошевог споменика у Београду и предлагао да се формира Његошев дом за сиромашне студенте. Ја цијеним Његоша, ако не због чега друго а оно само због тога, и ако мали, што сам га наслиједио на митрополитској столици. А што ја браним цркву ја браним његов аманет. Ја сам израдио у Острогу свој гроб и ако не бих био тамо сахрањен оставио бих проклетство чак и на сина кад ми аманет не би испунио“, навео је митрополит и додао: „То је сад ствар Синода Српске православне цркве у којем ја имам само један глас међу 23 епископа.“[2]

Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, и Радосав Перовић, саветник, посетили су 5. маја 1969. патријарха како би наставили расправу о појединим темама коју су започели у сусрету 24. марта. Јовићевић је потврдио да је претходних дана боравио у Црној Гори и разговарао са најодговорнијим званичницима о капели и маузолеју на Ловћену. Црногорска власт и тамошња јавност, како каже, осуђују поступак митрополита црногорско-приморског Данила и Синода,

1 Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 31/69 од 3. априла 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Забиљешка о пријему код предсједника Скупштине СР Црне Горе Вељка Милатовића, митрополита црногорско-приморског Данила“. – АС, 21, 127.

2 Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 31/69 од 3. априла 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Забиљешка о посјети предсједнику Републичке комисије за вјерска питања Велизару Перуновићу, митрополита црногорско-приморског Данила“. – АС, 21, 127.

а писање патријаршијског листа *Православље* о тој проблематици сматрају увредљивим. Подсетио је да од 1959. године када је одлучено да се подигне маузолеј није било приговора ни протеста. „Што се тиче Његошеве гробнице на Ловћену, она је својина општине Цетиње. Код власти у Цетињу постоји расположење да се садашња гробница пренесе на неко друго место, где би СПЦ желела“, навео је Јовићевић, рекавши да је кампања Српске православне цркве довела до погоршања расположења народа према њој. „Црна Гора је имала своју аутокефалну цркву и ту аутокефалност је жртвовала ради јединства, али само ради јединства које би се заснивало на основу равноправности. Уколико се настави оваква политика СПЦ, није искључено да питање аутокефалне цркве постане актуелно и у Црној Гори.“ Патријарх је реаговао на критике изнесене на рачун митрополита Данила: „На ово је патријарх казао да је митрополит добар човек и патриота и да ради на добро Цркве, само је у неким приликама нетактичан и неће никога да послуша. Каже да га је позивао да дође у Београд, ради разговора о овим питањима, али је он избегао. Кад буде дошао на Сабор, патријарх каже да ће он лично, а затим са неколико других епископа, покушати да заједно разговарају са митрополитом Данилом и утичу на њега да не заоштрава односе са властима.“

Патријарх је саговорника подсетио на чињеницу да је Српска православна црква молила државне званичнике да не руше капелу али је то одбијено. „Каже да СПЦ никада није имала приговора када су се рушиле поједине цркве и манастири ради изградње хидроцентрале и других објеката од ширег друштвеног значаја, а у питању изградње Његошева маузолеја, руши се црква без потребе. За СПЦ Његошева капела је црква, Његош је био владика, хришћанин и када се постави маузолеј, за СПЦ маузолеј је незнабожачки. Председник Јовићевић је одговорио патријарху да о изградњи Његошевог маузолеја треба да одлучују грађани и политички фактори у Црној Гори. На крају разговора по овом питању патријарх је казао да СПЦ нема никакву власт, нити силу, она само убеђује и моли.“[1]

Синод је 20. априла 1969. упутио писмо председнику државе Јосипу Брозу објашњавајући како је настао проблем око капеле на Ловћену. „Напомињемо, Господине Председниче, да је Српској православној цркви порушено доста цркава и манастира за време прошлог рата, па и после рата, те сматрамо да се томе треба једном престати.“ Поменута су потапања појединих светиња зарад прављења акумулационих језера и добра воља коју је Црква исказивала у тим приликама. На крају је Си-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 169 од 12. маја 1969, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом СПЦ Германом, обављеном 5. V 1969. године у Патријаршији“. – AJ, 144, 118; Исто – AC, 21, 75.

нод замолио интервенцију државе ради заштите права и светиња Српске православне цркве.[1]

Писмо Синода прослеђено је одговарајућим службама Савезне скупштине. После разматрања у Групи за друштвено-политичка питања и консултација са Милом Јовићевићем из Савезне комисије за верска питања, 12. маја у Кабинету председника Републике начињена је белешка за Броза. У белешци су наведене Јовићевићеве речи: „Читава та кампања цркве, која је наишла и на подршку једног дела српске интелигенције, има националистички и шовинистички великосрпски карактер, јер је капелу на Ловћену подигао краљ Александар". Предложен је и текст одговора патријарху Герману: „Потврђујемо пријем писма које сте упутили Председнику Републике. Обавештавамо Вас да смо друга Претседника упознали са садржајем Вашега писма." Броз је очигледно погледао белешку јер је на њој написао: „Сагласан Т".[2]

У току прославе поводом 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве 14-16. септембра 1969. године, одржане у време заседања Сабора, митрополит црногорско-приморски Данило је још једном покушавао да у дневни ред буде уврштена и проблематика рушења капеле на Ловћену. Према сазнањима чланова српске Комисије за верска питања, то је покушавао пре заседања и трећег дана прославе, али није успео у својим настојањима. Сабор је ипак објавио у *Православљу* своје противљење рушењу. „По речима једног епископа, о овој ствари није расправљао Сабор већ епископи за време вечере и изјутра уз кафу."[3]

Митрополит црногорско-приморски Данило није се мирио са планираним рушењем капеле на Ловћену, па је тим поводом 27. октобра 1969. дошао код Мијата Шуковића, председника црногорске Комисије за вјерска питања. Митрополит је домаћину изнео бројне проблеме нерешених имовинско-правних односа у вези са црквеним земљиштем, а потом случајеве где су такви проблеми разрешени на обострано задовољство. Изнео је и неколико замерки поводом питања заштите и чувања споменика културе.

Шуковић је предложио да митрополит за сваки проблем достави представку општинским властима. Према службеној белешци, митрополит је прекинуо Шуковића тврдњом да су челници Скупштине општине Цетиње изазвали свађу у односима државе и Српске православне цркве, која има између девет и десет милиона верних, и то једним ставом и јед-

1 Писмо Синода, Бр. 1592/зап. 273 од 29. априла 1969, Председнику СФР Југославије Јосипу Брозу Титу – АЈ, 836, II-10. Писмо су потписали сви чланови Синода.

2 Белешка у Кабинету председника Републике, од 12. маја 1969. године – АЈ, 836, II-10.

3 „Белешка о прослави 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве" од 10. октобра – АС, 21, 73.

ном одлуком. Шуковић је одговорио да црногорска Комисија за вјерска питања подржава одлуку Скупштине општине Цетиње да на Ловћену на месту капеле буде подигнут маузолеј. Приметио је да поремећени односи Српске православне цркве и државе датирају одраније, а да је капела само повод да се постојећа напетост јавно испољи. „У вези са тим митрополиту је скренута пажња на оцену Комисије Централног комитета СР Србије за међунационалне односе, која је у штампи објављена, а у којој се констатује да врх Српске православне цркве православну вјеру узима као основ за националну хегемонију српства над осталим дјеловима Југославије у којима је православље доминантна вјера и да је један дио активности врха СПЦ усмјерен у том правцу. Саопштено му је да је Комисија за вјерска питања Извршног вијећа Скупштине СР Црне Горе потпуно сагласна са том оцјеном. У том гледању и настојању врха СПЦ, комисија види најбитнији и главни разлог насталим поремећајима у односима између православне цркве и државе.“ Шуковић је на крају затражио да Српска православна црква коригује своју политику како се њени односи са државом не би даље заоштравали.

На захтев митрополита да му обелодани такве примере, Шуковић је навео патријархову изјаву да су и Црногорци Срби, изречену у манастиру Косијерево, потом писмо Синода поводом планираног рушења капеле на Ловћену, однос Српске према Македонској православној цркви, као и митрополитове речи да он говори у име Цркве и да му положај омогућава да креира њену политику нарочито када је реч о Црној Гори. Митрополита је потом запитао зашто је тражио пријем код Јосипа Броза.

Митрополит му је изнео како се власти Цетиња односе према њему и констатовао да их у томе подржавају и републички званичници о чему очито сведочи и њихово избегавање разговора и сусрета. „Једино су ме јуче посјетили предсједник СИВ-а Митја Рибичич и предсједник Извршног вијећа Црне Горе Жарко Булајић, мада вјерујем да су и њима Цетињани сугерисали да ме не посјете. На крају је рекао: Све су то знаци да сам непожељан у средини. Ово бих рекао Титу.“ Шуковић је одвратио да се однос Цетињана може разрешити и без Броза.[1]

Радосав Перовић, саветник Савезне комисије за верска питања, дошао је код патријарха 27. марта 1970. по налогу Мила Јовићевића како би му пренео да Митја Рибичич, председник Савезног извршног већа, прихвата захтев за састанак. „Патријарху сам рекао да је председник СИВ-а упознат са питањем изградње Његошевог маузолеја на Ловћену за време своје посете Црној Гори, о чему је желео да разговара митрополит црногорски Данило, те је зато предложено патријарху да посета буде

1 Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 113/69 од 6. новембра 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Забиљешка о посјети митрополита црногорско-приморског Данила, др. Мијату Шуковићу предсједнику Републичке комисије за вјерска питања, 27. октобра 1969. године“. – AJ, 144, 120.

куртоазна. Када сам патријарху казао да би било пожељно да посета буде куртоазна, он је доста оштро реаговао и изјавио да он није тражио куртоазну посету, већ изричито да митрополит Данило жели да изнесе питање изградње маузолеја на Ловћену. Патријарх је даље рекао да уколико му се посета ограничава на куртоазну, у том случају не жели посету. На моју примедбу да то не треба схватити као ограничавање разговора, јер људи када се састану разговарају о свему, Герман је одговорио да му је незгодно да иде у посету, а да не може разговарати о питању због кога је тражио пријем. Исто тако на моју примедбу да је он раније учинио куртоазну посету ондашњем председнику СИВ-а другу Шпиљаку, патријарх је одговорио да он није учинио куртоазну посету другу Шпиљаку, већ да га је Шпиљак позвао у посету, те да је том приликом разговарао о низу питања“, забележио је Перовић.

Потом су се Перовић и патријарх осврнули на протекла збивања у Црној Гори констатујући да је компликовању ситуације допринео и сам митрополит. Но, и поред тога, патријарх је инсистирао да код Рибичича иде и митрополит Данило. „Након оваквог разговора рекао сам патријарху да ћу о овоме упознати председника Савезне комисије за верска питања, који ће предузети даље мере, те ћемо патријарха о резултату известити на време.“[1]

Перовић је прећутао да је пријем патријарха и митрополита код Рибичича договорен у Кабинету председника Савезног извршног већа, иако се Мило Јовићевић опирао томе што је изнео у писму од 18. марта, у коме наводи и следеће: „Александар Карађорђевић, у част рођења његовог сина Петра, подигао је о своме трошку капелицу у којој су Његошеве кости пренете 1925. године. Био је формиран државни одбор који је израдио програм преноса Његошевих костију. Капелица је својина општине и пре и за време рата и данас. После ослобођења наше земље сву бригу око одржавања капелице на Ловћену преузела је Скупштина општине у Цетињу. Један кључ од капелице дат је и цетињској митрополији, која га користи за своје потребе.“

Наставио је са причом о одлуци Скупштине општине Цетиње из 1951. да на месту капеле буде подигнут маузолеј и то по пројекту скулптора Ивана Мештровића. „Споменик је давно израђен и налази се на Цетињу. Радови на изградњи маузолеја нису до сада завршени, јер влада СР Црне Горе није имала довољно средстава за ову сврху.“ Изнео је историјат проблема: да је Скупштина општине Цетиње уз подршку републичког политичког руководства 1968. одлучила да се отпочне изградња маузолеја и то на бази добровољних прилога, као и да је Синод више пута молио Савезну комисију за верска питања да интервенише и спречи

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 63/70 од 3. априла 1970, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору са патријархом СПЦ Германом, од 27. III 1970. године“. – АС, 21, 75.

рушење капеле предлажући да се маузолеј подигне на неком другом месту. Излагање је закључио навођењем одговора црногорске Комисије за вјерска питања Синоду којим јој препоручује да се не меша у самоуправна права Скупштине општине Цетиње.[1]

Митрополит црногорско-приморски Данило је 13. априла 1970. упутио писмо Митји Рибичичу, четири дана после разговара са патријархом у Савезном извршном већу, у прилогу је доставио тражена документа. „Из ових докумената увјерићете се г. Предсједничке, да црква на Ловћену није никада била ни општинска, ни републичка, већ искључиво – и раније и данас – црквена, тј. својина Српске православне цркве као и све православне цркве и манастири у СФР Југославији.“[2]

Витомир Петковић, председник српске Комисије за верска питања, дошао је 20. априла 1970. код патријарха на његов позив како би још једном разматрали новонасталу ситуацију и ток разговора са Митјом Рибичичем. „Са наше стране изнето је мишљење да није целисходно покретати најављени спор судским путем од стране митрополита Данила у односу на Скупштину општине Цетиње. У вези са овим скренута је патријарху пажња да ће наша јавност оштро реаговати уколико дође до покретања ове тужбе, а поготову ако то учини руководство СПЦ из Београда. Патријарх се са овим сложио говорећи да он никада није био присталица да се ствари решавају путем суда. Притисак чини митрополит Данило. Вероватно да ће се овај проблем покренути и на Сабору. Патријарх је био доста неодређен о држању Сабора по овом питању.“[3]

Београдска *Политика* је у међувремену, 19. априла 1970, објавила конкурс за извођење радова на изградњи маузолеја на Језерском врху – Ловћен. Најављено рушење капеле било је интересантно и британским медијима, који су се у неколико наврата бавили том темом.[4]

Митрополит Данило је 15. маја 1970. саставио допис уз који је приложио копију тужбе Уставном суду Југославије коме се Српска православна црквe обратила ради заштите својих права. Допис је упутио на више адреса: председнику државе Јосипу Брозу, српској и Савезној комисији за верска питања.[5] Биро за представке и притужбе Савезне

1 Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 113/69 од 6. новембра 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Забиљешка о посјети митрополита црногорско-приморског Данила, др. Мијату Шуковићу предсједнику Републичке комисије за вјерска питања, 27. октобра 1969. године“. – АЈ, 144, 120.

2 Писмо митрополита црногорско-приморског Данила, МБр. 434/1 од 13. априла 1970, Митји Рибичичу – АС, 21, 127.

3 Писмо Мила Јовићевића, бр. 87 од 18. марта, Кабинету председника Савезног извршног већа; Писмо Кабинета председника Савезног извршног већа, бр. 322/1 од 23. марта 1970, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 128.

4 Танјуг, 26. април 1970. године – АС, 21, 127.

5 Писмо митрополита црногорско-приморског Данила, српској и Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 73. Интересантно је напоменути да је митрополит

скупштине проследио је 13. јула 1970. то митрополитово писмо Савезној комисији за верска питања, на даљи поступак.[1]

Митрополију црногорско-приморску, као тужиоца, пред Уставним судом Југославије заступала су тројица адвоката, Јефто Павић из Никшића, Никола Радовић и Вељко Ковачевић из Београда, а тужене су Република Црна Гора и Скупштина општине Цетиње.

Иако су државни челници, пре подношења тужбе, вршили притисак на патријарха и друге чланове Синода да се то не чини, митрополит Данило је био упоран.[2]

Митрополит црногорско-приморски Данило је 29. маја 1970, на повратку из манастира Острог, свратио у црногорску Комисију за вјерска питања где га је дочекао Мијат Шуковић. Када му је митрополит рекао да долази код Морачанина како би помогао у заштити манастира Мораче, домаћин му је предложио да упути допис.

Када је Шуковић рекао да морају да разговарају о значајнијим темама, почео је да препричава оцене и захтеве црногорске Комисије за вјерска питања, која је закључила да је делатност Српске православне цркве донедавно била у оквиру закона, али је – када је у питању однос према капели на Ловћену – својим активностима прешла границе. Како разговор није текао како је замишљено, митрополит га је прекинуо схвативши Шуковићеве речи као претњу.

Службену белешку о том разговору црногорска Комисија за вјерска питања проследила је Савезној, а она српској. У пропратном писму ове последње комисије њеним члановима, стајало је следећих неколико реченица: „Што се тиче наше Комисије за верска питања, може се рећи да смо по питању маузолеја на Ловћену полазили пре свега од тога да је то искључиво право заинтересованих представничких тела и народа СР Црне Горе. У том смислу деловали смо код Удружења (православног свештенства – *прим. аутора*) и руководства Српске православне цркве. То потврђује и чињеница да Синод СПЦ није прихватио да буде носилац тужбе против одлуке Скупштине општине Цетиње и владе СР Црне Горе код Уставног суда Југославије. У том смислу треба оценити и став Сабора СПЦ који је подржао политику Синода а не митрополита Данила. Ми ћемо и даље са своје стране, преко свих облика нашега рада

писао ћириличном писаћом машином српској, а латиничном Савезној комисији за верска питања.

1 Писмо Бироа за представке и притужбе Савезне скупштине, Бр. 04-9674/70 од 13. јула 1970, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 129. Митрополитово писао српској Комисији за верска питања било је откуцано на ћириличној писаћој машини, а Савезној комисији за верска питања и Јосипу Брозу на латиничној.

2 Писмо српске Комисије за верска питања њеним члановима. У прилогу је била „Забиљешка о разговору др Мијата Шуковића, предсједника Републичке комисије за вјерска питања и митрополита Данила, обављен 29. маја 1970. г.“. – АС, 21, 73.

чинити да се садашња ситуација, настала у односима између Комисије за вјерска питања Црне горе и митрополита Данила, по могућству, превазиђе. У том смислу користили смо и разговор са патријархом Германом, који је прихватио да са своје стране учини све како би се настали неспоразум максимално ублажи.“[1]

Патријарх Герман се 20 јула 1970. у манастиру Савина код Херцег Новог састао са Мијатом Шуковићем, потпредседником црногорског Извршног вијећа и председником Комисије за вјерска питања, на Шуковићев захтев. Шуковић је започео причу о томе докле се стигло са изградњом маузолеја на Ловћену и указао патријарху да је Вељко Милатовић, председник Народне скупштине Црне Горе, изјавио да је републичка власт вољна у неким стварима да изађе у сусрет Српској православној цркви: „а. Приликом откривања маузолеја на Ловћену извршити вјерски церемонијал – обред, као и да врши убудуће у обиму који се сада врши у постојећој капели на Ловћену (помен на дан смрти владике Рада); б. На крипти са Његошевим костима може ставити црквени симбол – крст, под условом да се не наруши умјетничка и архитектонска композиција маузолеја; ц. Одреди локацију за измијештање постојеће капеле на Ловћену које измијештање би било извршено од стране инвеститора – извођача радова.“

Патријарх Герман је на то узвратио предлогом да би постојећа капела на Ловћену могла на неки начин да буде уграђена у маузолеј. На одговор да су сличне идеје већ раније биле одбачене, патријарх је предложио да се изградња маузолеја одложи. „Тај предлог је дуже образлагао, истичући да је ситуација сада наелектрисана, страсти пуно изражене, није угодан моменат и слично, а да ће вријеме учинити своје, да је изградња одлагана дуже времена, па да може и још коју годину. Овом приликом је рекао да многи грађани, иако се декларишу за маузолеј, интимно су против и да не вјерује да је 80-85% грађана за, а остало против, већ да је тај проценат много нижи. У том образлагању три пута је говорио да у одлагању подизања маузолеја види једини излаз из садашње ситуације“, сведочи Шуковић.

Шуковић је био одлучан у ставу да одлагање није могуће, истичући да је то став руководства Црне Горе и других република, „које су дале и дају своје прилоге за маузолеј“. На питање патријарху под којим би условима Српска православна црква била вољна то да прихвати, патријарх је одговорио да он не може мењати закључке Сабора, „који је заузео став да капела на Ловћену (карактерише је црква-гробница, са објашњењем да је гробница била зачетак многих цркава) треба да остана

1 Писмо српске Комисије за верска питања њеним члановима. У прилогу је „Забиљешка о разговору др Мијата Шуковића, председника Републичке комисије за вјерска питања и митрополита црногорско-приморског Данила, обављен 29. маја 1970. г.“ – АС, 21, 73.

на мјесту на којем се сада налази, да не може и не жели да преузима послове који су у надлежности Митрополије, и да, због тога не може сада и у овом разговору дати одговор на предлоге који су у разговору изнесени, иако су они и раније били јавно казани.“

Патријарх је уз то указао да капела подигнута на другом месту и без посмртних остатака митрополита Петра II Петровића Његоша у њеној крипти не може бити исто што и постојећа капела. „Бојим се да ће и у догледно време тај маузолеј бити Мештровићев, а не Његошев, да ће се посјетиоцима више говорити о Мештровићу него о Његошу“, истакао је патријарх Герман.[1]

Капела на Ловћену срушена је 1970. и на њеном месту подигнут је маузолеј по пројекту Ивана Мештровића.

3.7.2. Манастири

Манастирски живот има неке своје посебности. Ремећење вековног тока спроводило се на разне начине, па и преко организовања туристичких манифестација, а у складу са духом атеистичких времена. Размотривши захтев једне туристичке организације да се у манастиру Манасија организују концерти београдског Хора мадригалиста, Сабор је 1965. закључио: „У вези с тим, Свети архијерејски сабор у седници својој од 20. маја ове године под АСбр. 24/зап. 44 донео је одлуку да не може одобрити да се свети храмови и манастири користе од стране Туристичког савеза и других световних организација за приређивање концерата, нити да се од посетилаца храмова и манастира наплаћују улазнице. Ово из разлога што би то дубоко вређало верска осећања наших православних верника, а свакако било лоше примљено и коментарисано ван наше Земље.“[2]

***

Спроводећи своју политику према Цркви, држава је поједине манастире прогласила за културно-историјске споменике, преузевши тако одређене обавезе које се односе на чување и заштиту тог блага, издвајајући, на известан начин, те активности ван контроле Цркве. У појединим манастирима је чак постављала кустосе и плаћала их као рад-

1 Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 69/70 од 22. јула 1970, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је: „Забиљешка о разговору потпредсједника Извршног вијећа Скупштине Црне Горе и предсједника Републичке комисије за вјерска питања Др. М. Шуковића са патријархом Српске православне цркве Германом, 20. јула 1970. године у манастиру Савини код Херцег-Новог“; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 170 од 30. јула 1970, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 75.

2 Писмо Синода, бр. 1689/зап. 289 од 1. јуна 1965, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

нике Завода за заштиту споменика културе. Патријарх Герман је покушавао да поврати бригу свештенства над тим манастирима, али без већих резултата, па се 1. јула 1969. поново обратио Савезној и српској Комисији за верска питања: „Годинама смо молили и богорадили да се при нашим манастирима проглашеним за културноисторијске споменике не постављају за кустосе мирска лица, световњаци, а где су раније била постављена да се уклоне и сва брига повери самим управама тих манастира. У великој већини случајева тако је и поступљено, сем у Нашој ставропигији – Пећкој патријаршији (и можда још у Грачаници).“

Патријарх је указао да у Пећкој патријаршији ради кустос „који својим држањем и понашањем и односом према сестринству тога манастира врло често изазива револт и протесте монахиња, па чак и наших верника“; када је са епископом сремским Макаријем недавно посетио ту светињу, видео је да боравак кустоса више штети него користи. „Стога и овај пут молимо, да се тај кустос и остали такви уколико их још има, уклони, а управи манастира остави брига око решења тога питања.“[1]

***

Када је 16. марта 1981. део манастира Пећске патријаршије изгорео у пожару, то је изазвало разне спекулације.[2]

Патријарх Герман је приметио да иако је тај случај изазвао недоумице у јавности, прави узроци су јасни и добро познати пећким монахињама, мислећи при том на вишедеценијске неприлике које су манастиру изазивали становници околних шиптарских села.[3]

Освећење обновљеног конака обавио је патријарх уз саслужење епископа рашко-призренског Павла на дан Светог Арсенија Сремца, 18. децембра исте године.[4] (Архиепископа Арсенија је одредио Свети Сава за свог наследника, а он је изабрао место и подигао манастир у Пећи.)

***

Откопавање остатака манастира Светих Архангела код Призрена, које је започео академик протојереј др Радослав Грујић још 1926. и прекинуо због недостатка новца, наставио је 1964. године Покрајински

1 Писмо патријарха Германа, П. Бр. 201/69 од 1. јула 1969, савезној и српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73. О манастирима као споменицима културе: Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946-1958*, књига 2, стр. 929-947.

2 Вест о пањевини објављена је у службеном гласилу у рубрици „Служења, посете и пријеми Његове Светости Патријарха српског Германа“ – *Гласник*.., 4/1981, стр. 76.

3 Dina Julius i Dušanka Zeković, „Praštamo, ali ne zaboravljamo“, *Start*, Загреб, 4. фебруар 1989, стр. 29.

4 *Гласник*.., 3/1982, стр. 76-77.

Завод за заштиту споменика културе на челу са Слободаном Ненадовићем, професором Архитектонског факултета у Београду.[1]

***

На састанку, 9. априла 1979, председника Председништва Србије Добривоја Видића и председника републичке Скупштине Душана Чкребића са патријархом Германом, митрополитом црногорско-приморским Данилом и епископом браничевским Хризостомом, договорено је да се после денационализације конака манастира Каленића решавају проблеми смештаја монахиња.[2]

А. Манастир Сланци код Београда

Обнова некадашњег манастира Светог Стефана код села Сланци у околини Београда била је у жижи интересовања патријарха Германа.[3] О оснивању те светиње постоје две верзије: прва каже да је манастир основао Свети Сава почетком XIII века, а друга да је то учинио краљ Стефан Драгутин Немањић крајем XIII века. Процват је доживео у време деспота Ђурђа Бранковића, који је у том периоду и променио славу, па је уместо Ваведења узео Светог Стефана, заштитника породице Бранковић. У време турске владавине, манастир је више пута паљен и обнављан. Остало је забележено да је обнова започела у време вожда Ђорђа Петровића Карађорђа, а настављена за владавине кнеза Милоша Теодоровића Обреновића. Манастир је срушен 1834. године. Народ је простор около оградио и место часне трпезе обележио надстрешницом. Један део грађевинског материјала је искоришћен за градњу цркве и чесме у оближњем селу Миријеву, а други део за храм у Великом Селу, насељу надомак манастира. Село је од тада манастирску славу Преноса моштију Светог првомученика архиђакона Стефана узело као сеоску.

Изградња капеле на месту некадашњег манастира завршена је 1900. године. Капела је опстојала и у следећим деценијама и у њој је једном годишње, о храмовној слави, великоселски парох служио литургију.

Тешко је подсетити на све разговоре које је поводом манастира у

1 *Гласник*.., 11/1965, стр. 375-376.

2 Писмо Комисије за односе са верским заједницама Извршног већа Скупштине СР Србије, Строго пов. 07 Број 266 од 25. априла 1979. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Председништва СР Србије друга Добривоја Видића и председника Скупштине СР Србије друга Душана Чкребића са патријархом Германом у Председништву СР Србије 9. априла 1979. године. – АС, 21, 157.

3 О манастиру има нешто података у: Радован Пилиповић, *Парохија Великоселска и сланачка од XVI века до данас*, Београд 2005. Видети и: Милисав Д. Протић, „Патријарх Герман – задужбинар и неимар“, *Патријарх Герман – Споменица поводом двадесетогодишњице његовог патријаршког служења 1958-1978*, Београд 1978, стр. 107-109.

Сланцима патријарх Герман водио са општинским, републичким и савезним функционерима, цитирати његове молбе и пренети одговоре надлежних. За илустрацију тих дводеценијских настојања, могло би да послужи неколико следећих примера.

Остало је сведочанство да је патријарх Герман 16. јула 1961. боравио у храму у Великом Селу и интересовао се за манастирско имање. Други пут је дошао са викаром епископом Савом Вуковићем 14. августа, уочи празника Пренос моштију Светог архиђакона и првомученика Стефана.

Према документима насталим у државним органима, први пут је обнова манастира поменута у разговору Милутина Мораче, председника Савезне комисије за верска питања, и патријарха Германа 13. јула 1966. године. „Патријарх је молио да се интервенише код Републичке комисије за верска питања да се пружи помоћ за оправку овог манастира, који је метох манастира Хиландара и у коме треба припремити калуђере, који изразе жељу да иду у Св. Гору“.[1]

На Светог Василија 1967. у парохијском дому у Великом Селу патријарх је званично изнео мештанима предлог да буде обновљен некадашњи манастир, што су они са задовољством прихватили, па је формиран Одбор за обнову.[2]

То је подразумевало реконструкцију капеле подигнуте још 1900. године и изградњу конака. Освећење темеља обављено је 14. јула 1967. на празник Светих врача. Саслуживали су епископ сремски Макарије, архимандрит Лаврентије Трифуновић и неколико београдских свештеника. У темеље нове манастирског комплекса узидане су две повеље: прва је имала уобичајени текст, а у другој је стајало да се манастиру намењује мисија, да се у њему спремају монаси за манастир Хиландар.[3] После месец дана, архимандрит Лаврентије је служио бденије под ведрим небом и беседио о обнови манастира.[4]

За почетак градње требало је издејствовати дозволу од државних органа, што је, наравно, потрајало неколико година! Први монах у том „манастиру“ био је Мардарије Шишовић који је, међутим, због непостојања одговарајућих услова убрзо напустио место.

1 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Милутина Мораче са патријархом Германом, обављеним 13. VII 1966. године у Савезној комисији за верска питања“, Пов. бр. 330/68 од 13. јула 1966. године – АС, 21, 109.

2 М. Д. П., „Његова Светост Патријарх српски Господин Герман обнавља манастир у Сланцима као метох Хиландара“, *Православље*, бр. 1 од 15. априла 1967, стр. 2.

3 Р. Пилиповић, *н. д*, стр. 93. Узгред, Р. Пилиповић је помињао две повеље а М. Протић једну!

4 Милан Д. Јанковић, *Владика Лаврентије – Под крстом љубави и служења*, Манастир Соко – Љубовија 2007, стр. 26-27; Милисав Протић, „Освећење темеља новог манастира у Сланцима“, *Православље*, бр. 1 од 14. јула 1967, стр. 1.

Припремајући се за разговор са патријархом, Милош Минић, председник Народне скупштине Србије, затражио је од својих сарадника да му доставе списак могућих теме које би гост могао да наметне. Према њиховој процени, једна од њих би могла бити манастир у Сланцима: „Изградња манастира и додељивање земљишта. РИВ је прошле и ове године дало Патријаршији 40 милиона старих дин. за адаптацију манастира и изградњу конака у Сланцима. Манастир је углавном намењен за припрему калуђера који ће одлазити у Хиландар као и повремени долазак калуђера из Хиландара у земљу. Могуће је да ће бити постављено питање нових средстава а такође и уступања земљишта манастиру. Некадашња манастирска шума враћена је манастиру, док је у питању око 3,5 ха обрадивог земљишта у непосредној близини манастира. Ово питање се мора решити, изгледа, једино откупом земљишта од садашњих корисника односно власника. У овом смислу председник Скупштине општине Палилула предузео је мере. Поставиће се само питање ко треба да обезбеди средства.“[1] Међутим, та тема није покренута током сусрета Минића и патријарха 23. децембра 1967. године.[2]

У разговору патријарха Германа и Витомира Петковића, председника српске Комисије за верска питања, 23. априла 1968. у Патријаршији, домаћин је подсетио на проблем у вези са обновом манастира у Сланцима. Гост је одговорио да ће после усвајања републичког буџета то бити разматрано. „Патријарх је донекле био задовољан овим, али је нарочито изразио интересовање за помоћ од 10 милиона, за довршење манастира у Сланцима, објашњавајући при том значај тог манастира као метоха Хиландара.“[3]

Патријарх Герман је указао на проблем имовине манастира Сланци и у сусретима са челницима Савезне и српске Комисије за верска питања 5. и 6. фебруара 1969. године али је опет добио одговор да то треба да сачека.[4]

---

1 „Преглед питања која ће евентуално поставити патријарх у разговору са председником Скупштине Србије другом Милошем Минићем“ – АС, 21, 136.

2 Писмо Милоша Минића, председника Скупштине Србије, од 25. децембра 1967, Кабинету председника Републике. У прилогу је „Забелешка Милоша Минића, председника Скупштине СР Србије о разговору са Патријархом Српске православне цркве Германом, приликом посете коју је Патријарх Герман учинио Председнику Скупштине 11. децембра 1967. године“. – АЈ, 836, II-10.

3 Писмо српске Комисије за верска питања, пов. бр. 122 од 29. априла 1968, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је „Забелешка о посети председника и секретара Комисије РИВ-а за верска питања патријарху Герману 23. априла. 1968. год.“ – АЈ, 144, 110.

4 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. пов. бр. 8 од 13. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 5. II 1969 г. у Патријаршији“. – АС, 21, 75.

Од 1969. манастир је изузет из Црквене општине Великог Села и проглашен за самостални манастир. Те године патријарх је задужио свршеног богослова јеромонаха Филарета Мићевића да се стара о развоју манастира.

Свечано троносање новог храма обавио је 15. августа 1971. патријарх. Свечаност је увеличао изасланик манастира Хиландар проигуман Никанор, доневши на поклон копију иконе Богородице Тројеручице. Други вредан поклон манастиру уручио је сам патријарх – честицу моштију Светог Стефана, коју је још 1961. добио од руског патријарха Алексеја I, ушивену у антиминис, као и каменчић са Светог гроба, који је својевремено патријарх донео са поклоничког путовања у Свету земљу 1959. године. Поклони су узидани у стуб Часне трпезе.

Од тада манастир одржава мисију као метох Хиландара.[1] Такође, од тог времена покушава да се избори за повратак имовине која му је после Другог светског рата одузета и додељена мештанима Великог Села.

У разговору 23. фебруара 1970. са Витомиром Петковићем, председником српске Комисије за верска питања, патријарх Герман је замолио „да се по могућности убрза са оправком пута и додељивањем земљишта. Нагласио сам да су до сада уложена велика средства, али да то без комплетног решења не значи много с обзиром да је пут тако рећи непроходан, а манастир без земљишта не може да функционише“, записао је Петковић.[2]

Патријарх је и у следећем сусрету са Петковићем 9. септембра 1971. у Патријаршији говорио о обновљеном манастиру у Сланцима, који је освећен у присуству представника Хиландара, напоменувши да ће се лично ангажовати како би био обезбеђен одговарајући број монаха који ће се у тој светињи припремати за живот и рад на Светој гори. Патријарх се захвалио држави на дотадашњој помоћи у обнови и замолио да за потребе тог манастира и у наредној години планирају финансијску помоћ, док не буде коначно решено питање повратка имовине.

„Патријарху сам рекао да ћемо у границама наших могућности олакшати њихове напоре које чине за помоћ манастиру Хиландару. Овом приликом рекао сам патријарху да се помоћ може обезбедити и кроз рад ових монаха за потребе Народне библиотеке у Београду. Наиме, монаси би радили на заштити и повезивању књига и њиховом микрофилмовању. Радили би оно што ће сутра радити у Хиландару. Веза будућих Хиландараца са Народном библиотеком, по нашем мишљењу, само ће користити

1 Душан Кашић, „Хиландар и Србија – поводом обнове манастира Св. Стефана у Сланцима“, *Гласник*.., 3/1972, стр. 26-35.

2 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Пов. бр. 35 од 27. фебруара 1970, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је „Забелешка о посети председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића патријарху Герману 23. II 1970. год. у Патријаршији“ – АЈ, 144, 110.

у правцу развијања дугорочне сарадње између Народне библиотеке и Хиландара. Патријарх се са овим предлогом сложио.“[1]

Јеромонаху Филарету су одређене друге обавезе, а на његово место постављен је протосинђел Максимилијан Бикицки, који ће у манастиру Сланци бити од 1971. до 1974. године. Наследили су га јеромонаси Авакум Росић (1974-1976) и Авакум Гајић (1976-1992).

Прошло је готово десет година док држава није одлучила да услиши другу патријархову молбу која се односила на измештање пута.

У разговору 9. априла 1979. Добривоја Видића, председника Председништва Србије и Душана Чкребића, председника републичке Скупштине, са патријархом Германом, митрополитом црногорско-приморским Данилом и епископом браничевским Хризостомом, по ко зна који пут поменути су земљиште и прилазни пут за манастир Сланци. „У вези са измештањем пута који сада пролази кроз двориште манастира, патријарх је обавештен да је Извршни савет Скупштине града закључио уговор за израду пројекта. По завршетку пројекта приступиће се разговорима у вези са финансирањем. Постоје услови да се овај проблем реши уз помоћ СИЗ-а за путеве, тако да се може очекивати да ће ови проблеми манастира у Сланцима бити окончани у овој и наредној години.“[2]

„У суботу, 14. јуна, Патријарх Герман одржао је у манастиру Св. архиђакона Стефана у Сланцима пословни састанак са одговорним руководиоцима по питању израде нове трасе пута за манастир.“[3]

У наредним годинама, за живота патријархова, пут је измештен мало даље од манастира, а светињи враћено нешто земље, па је манастирски живот могао да се одвија устаљеним током. Патријарх је у Сланце долазио, углавном, уочи или на славу манастира готово сваке године.[4]

Б. Манастир Хиландар

Посебну пажњу патријарх Герман посвећивао је српском манастиру Хиландар на Светој Гори где је боравио четири пута: 1955. са патријархом Викентијем, 1959. по повратку из Свете земље, 1963. о прослави 1000-годишњице Свете Горе и 1964. када је био позван на венчање грчког краља Константина.

1 „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом, 9. IX 1971. г.“ – АС, 21, 75.

2 Писмо Комисије за односе са верским заједницама Извршног већа Скупштине СР Србије, Строго пов. 07 Број 266 од 25. априла 1979. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Председништва СР Србије друга Добривоја Видића и председника Скупштине СР Србије друга Душана Чкребића са патријархом Германом у Председништву СР Србије 9. априла 1979. године“. – АС, 21, 157.

3 *Гласник..,* 11/1980, стр. 246.

4 Р. Пилиповић, *н. д*, стр. 94.

Заслугом патријарха Германа подмлађено је и бројно ојачано братство манастира Хиландар; при Верском добротворном старатељству у Београду основан је нарочити Хиландарски одбор, а у *Православљу* отворена посебна рубрика на две стране под насловом „Хиландар“. Српска лавра је на тај начин више него раније била присутна у духовном животу српског народа у отаџбини и ван ње.

Југословенске дипломате у Грчкој посвећивале су, такође, колико је то било примерено у тим временима, у оквиру својих дужности, посебну пажњу манастиру Хиландар. У дописима надлежнима у Београду, истицали су проблем броја монаха у тој светињи. Повећање броја монаха најавио је патријарх Герман приликом друге посете Хиландару 1959. године, али је мало тога остварено. „Патријарх је ово био изјавио на основу споразума са васељенским патријархом Атинагором, кога је посетио пре доласка у Свету Гору. Међутим, и поред овога споразума између поглавара две православне Цркве, којим се одобрава обнављање манастирског братства Хиландара, од маја 1959. па све до данас у Хиландар су дошла и тамо остала само два кандидата. То су Живота Дражић из Дрена (Ваљево) и Илија Филиповић из Миријева (Београд), сада манастирски искушеници. Друга двојица, игуман Тадеј и монах Тимотеј, који су били дошли истовремено са Дражићем, вратили су се у земљу, јер је Тадеју ускраћен боравак а Тимотеј се сам вратио. Тако су остала само прва двојица. Што је разумљиво слабо појачање малобројног манастирског братства поготову што је Дражић болешљив и, како кажу Хиландарци, не могу богзна што од њега ни очекивати. У Хиландар већ дуже време чекају да тамо дође из земље Милан Вукелић, искушеник манастира Лепавина, чији је долазак такође био одавно најављен, али ни њега још нема. Но, Хиландарци се надају и њему и другима који треба да дођу у Хиландар на основу споменутог споразума између патријарха Германа и васељенског патријарха Атинагоре.“ У то време у Хиландару било је 27 монаха од којих десет стараца и изнемоглих. Од преосталих 17 четворица су била прешла шездесету, тројица седамдесету годину, а од преостале десеторице чак четворица су била старија од 50 година.[1]

У разговору патријарха Германа и амбасадора Грчке 23. децембра 1962, грчки дипломата је известио домаћина да у Хиландар могу да дођу три-четири монаха који претходно морају да упуте протоколарне молбе манастирској управи, која би их са повратницом проследила Цариградској патријаршији.[2]

О ситуацији у манастиру Хиландару разговарано је и на сусрету код Моме Марковића, председника Савезне комисије за верска пита-

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 432901 од 19. децембра 1960, Савезној комисији за верска питања. – АМИП, Па/1960, 64-2-432901.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 01-255/1 од 17. марта 1962, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1962, Грчка 450, 49609.

ња, 11. априла 1963. године. Састанку су присуствовали, поред домаћина, Крсте Црвенковски, секретар Савезног извршног већа за просвету и културу, Лепа Перовић, председник Комисије за споменике културе у иностранству, Данило Лекић, помоћник секретара за иностране послове, Живадин Стојановић, генерални конзул у Солуну, Живојин Булат, саветник у Државном секретаријату за иностране послове, Милоје Дилпарић, секретар Савезне комисије за верска питања и М.(Милутин – *прим. аутора*) Петровић, секретар Главног савеза удружења православног свештенства. У дугој дискусији чуло се и следеће: „Када смо ми предлагали адаптацију пирга, они су били за нови објекат, кад смо ми били за нови објекат, они су се вратили на адаптацију. Примили новац за радове па су нам га вратили. Нарочите сметње праве за посету Хиландару. Ту се појављује низ фактора, од полиције до црквених власти у Кареји, а по потреби меша се и Атина...“[1]

У билатералним преговорима 1964. године између Југославије и Грчке било је речи и о манастиру Хиландар. Југословенски захтеви тицали су се очувања светиње од пропадања, обнове манастирског братства монасима из Југославије и упрошћавања процедуре поводом њиховог одласка на Свету Гору. Преговори, међутим, ни тада нису дали очекиване резултате па су сва та питања остала и даље отворена.

Током 1964. године по пројекту југословенских стручњака, и уз сагласност грчких власти, отпочели су радови на изградњи зграде библиотеке у Хиландару. Нова зграда је била неопходна како би се спречило пропадање обимног књижног фонда, који су великим делом чинили културно-историјски раритети, средњовековне повеље и ретки примерци старих рукописних и штампаних књига. Радови на изградњи библиотеке текли су према ранијим плановима све до почетка октобра 1964. године, када су грчке грчке власти из Кареје неколико пута затражиле од управе манастира Хиландара да радови буду обустављени. Управа манастира је одбијала усмене налоге и захтевала писано решење о томе. Пошто им није дато, изградња је настављена све до 15. октобра, када је на лице места дошао шеф полиције из Кареје и обуставио даље извођење радова. Управа манастира је тим поводом изјавила жалбу Министарству иностраних послова Грчке, али није добила никакав одговор.

Патријарх Герман је поводом обустављања радова интервенисао код отправника послова Амбасаде Краљевине Грчке у Београду и молио за наставак градње. У писму је захтевао да се о свему буде упознати грчка влада и премијер Георги Папандреу са којим је патријарх разговарао о проблему Хиландара, приликом свог боравка у Грчкој на венчању грчког краља Константина. Одговор, међутим, ни патријарх није добио. Писмо

1 „Забелешка са састанка о питањима у вези са Хилендаром, одржаним 11. априла 1963. код друга Моме Марковића, председника Савезне комисије за верска питања“ – АМИП, Па/1963, Југославија 412, Пов. бр. 442532.

сличне садржине упутио је и цариградском патријарху Атинагори затраживши његову интервенцију.

За потребе изградње библиотеке, манастиру Хиландар до тада је било издвојено 250.000 драхми, од средстава накнаде за хиландарски метох у Нишу.

Југословенске државне власти су процениле, према неким информацијама, да српски емигранти настоје да преузму Хиландар, макар и под фирмом јединства са Патријаршијом у Београду. То су закључили на основу података о доласку присталица Димитрија Љотића и његовог Југословенског народног покрета „Збор“, и најава да у манастир желе да дођу монаси из емигрантских кругова. Стога су захтевале да патријарх Герман интервенише код цариградског патријарха Атинагоре да не примају у службу у Хиландар људе из емиграције, као и да се онемогући антијугословенски настројеним свештеницима да посећују ту светињу. У међувремену, остало је забележено да су октобра 1964. из Југославије отишла за Хиландар два монаха ради попуне братства, добивши претходно улазну визу од грчких власти.[1]

Проблеми одржавања манастирског комплекса и слања монаха у Хиландар, потрајали су деценијама – готово од 1896. година када су, како кажу сведочанства, напокон у манастиру већину чинили српски монаси. Патријарх Герман се свесрдно залагао да та српска светиња поново крене путем процвата. И следећи пример сведочи о његовим напорима.

Потпредседник Савезне верске комисије Мато Радуловић 18. марта 1965. примио је патријарха Германа поводом посете грчке владине делегације. Патријарх је разговарао са председником Владе, министром иностраних послова и амбасадором у Београду, инсистирајући на задовољењу захтева у вези са Хиландаром. На пријему у београдском хотелу „Метропол“ 2. фебруара 1965. водио је дуги разговор са министром Костопулосом објашњавајући значај Хиландара за Српску православну цркву и истакао два захтева: да буде поједностављена процедура за слање српских монаха у Хиландар ради одржавања тамошњег братства и да се Српској православној цркви омогући конзервирање и одржавање тамошњих објеката.

Министар Костопулос широко је образлагао зашто се тим захтевима не може изаћи у сусрет истичући да Грчка не жели да се на њеној територији појављују стране државе. Радо би Грчка, како је навео, учинила уступак Србима, али постоји бојазан од преседана у односу на Русе и Бугаре, којима не одобравају долазак на Свету Гору. Додао је да ће, с обзиром на то да грчке власти изузетно цене патријарха Германа, лично се ангажовати да Српској православној цркви буде омогућено слање монаха у Хиландар. Што се тиче конзервације и одржавања објеката, обја-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, члановима, са билтеном број 4 за 1964. годину – АМИП, Па/1964, 93-2-450787.

снио је да је та проблематика знатно компликованија. Наиме, грчка влада не жели да те активности буду финансиране из Југославије, јер Грчка има свој Завод за заштиту који брине и о Хиландару. Ако буде потребна каква новчана помоћ, рекао је грчки министар, њу ће дати грчка држава а радови треба да се изводе по одобрењу и под надзором грчког државног завода. У том контексту саветовао је да се управа Хиландара обрати поменутом заводу за новац и дозволу за радове.

Патријарх је указао Костопулосу да је Хиландар имао у Југославији један метох који је национализован и да се он тим поводом обраћао југословенској влади са молбом да се накнада за тај комплекс достави Хиландару за наставак радова на библиотеци. Изградњом те библиотеке, рекао је патријарх грчком министру, он жели да настави традицију својих претходника који су градили по један објекат у манастиру. Костопулос је обећао да ће предузети све како би започети радови били настављени, али је напоменуо да када је реч о слању новца из Југославије није надлежан за коначан одговор.

Приликом посете председника Владе Георгиа Папандреуа Патријаршији, патријарх је поново покренуо питање Хиландара. Подсетивши на разговор са министром о истој теми, Папандреу је одговорио патријарху да је о свему обавештен и да је сагласан са ставовима Костопулоса, рекавши да је вољан да помогне, па је патријарха упутио на контакт са амбасадором.

После неколико дана амбасадор Грчке затражио је пријем код патријарха али се, стицајем околности, састао са њим у Амбасади. Патријарху је саопштено да је издејствовано одобрење за наставак радова на згради библиотеке у Хиландару с тим што претходно управа манастира треба да се обрати грчком Заводу за историјске споменике. На питање колико би монаха ишло у Хиландар, патријарх је подсетио да је својевремено у српској светињи било и до стотинак монаха, али да сада нема толико ни кандидата. Амбасадор је казао да се грчка влада не противи слању монаха из Југославије у Хиландар, али да се за дозволу треба обратити цариградском патријарху, под чијом је јурисдикцијом Света Гора. Амбасадор је, међутим, напоменуо да је грчка влада против тога да се из Југославије шаље новац за конзервацију и одржавање Хиландара. Када је патријарх објаснио порекло понуђеног новца, као и жељу да за живота и он остави трага у тој светињи, амбасадор је избегао директно да се о томе изјасни, напоменувши да се мора консултовати са надлежним званичницима у Атини.

На крају разговора са Радуловићем, патријарх је питао за савет да ли да поново разговара са амбасадором како би му изнео предлог да посредством банке буде уплаћен новац Хиландару за радове на библиотеци, што је овај одобрио. Договорено је да, у случају сагласности грчке стране, предлог буде реализован у етапама, а патријарх би, у међу-

времену, преко неког из групе свештеника који се припремају за посету Хиландару, проследио упутства манастирском братству како да се држе и поступају у вези с тим питањем. У службеној белешци о поменутом састанку са патријархом, Радуловић је закључио: „Идеја патријарха да манастир близу Београда оспособи за припрему ових кандидата има значаја и треба је подржати.“[1]

3.7.3. Музеј Српске православне цркве

Идеја за оснивање музеја Цркве први пут је поменута 1886. у Сремским Карловцима, а реч је била о музеју Митрополије карловачке. Тада, међутим, ништа није учињено. Први музеј је направљен у Босни 1889. у време митрополита Георгија Николајевића. Био је то Музеј старе Српске православне цркве. Потом је 1930. митрополит скопљански Јосиф Цвијовић започео акцију отварања Музеја Скопске митрополије. Активности на том послу су окончане 1940. године, али пропашћу Краљевине Југославије априла 1941. нестала је и та институција.

Мада је давно било планирано отварање Музеја Српске православне цркве у Београду, то је остварено тек 1954. године.

Од доласка патријарха Германа на патријаршки трон иницира је низ активности на отварању разних збирки по манастирима.[2] Тако је, на пример, у манастиру Пећка патријаршија 1961. отворена ризница, слично је било и у манастиру Грачаница 1963, после десетак година и у Високим Дечанима... У појединим епархијским средиштима такође су отваране ризнице и галерије. Тако је учињено 1959. у Нишу, 1968. у Неготину... Отварање тих поставки у манастирима пратили су бројни успутни проблеми.

Питање проширења Музеја Српске православне цркве у Београду било је повод да Савезна комисија за верска питања 4. јануара 1967. затражи од Државног секретаријата за иностране послове да од југословенских дипломатских представништава у Москви, Варшави, Будимпешти и Прагу сазнају како је у тим земљама то решено.[3]

Из Москве је 19. јануара амбасадор Добривоје Видић одговорио да тамо нема никаквог црквеног музеја, јер је национализацијом имови-

1 „Забелешка о разговору подпредседника Савезне комисије Мате Радуловића са Патријархом Германом, 18. III 1965. године“, Пов. бр. 111/65 од 3. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-413838.

2 Свет. Ст. Душанић, „Ризнице, галерије и музеји Српске православне цркве“, *Српска православна црква 1920-1970*, Београд 1971, стр. 395-409.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 8 од 4. јануара 1967, Државном секретаријату за иностране послове; Писма Државног секретаријата за иностране послове амбасадама у Москви, Прагу и Будимпешти – АМИП, Па/1967, 70-2-4343.

не обухваћена и имовина музејске вредности Руске православне цркве. „Важније ствари су раздате државним музејима, а остале враћене цркви на 'бесплатно' коришћење, с тим што су евидентиране. У Загорску постоји драгоцена археолошка збирка, али се она води под називом Археолошког кабинета Богословије."[1]

Из Будимпеште је 24. јануара стигао одговор да у Мађарској постоји само један црквени музеј у Естергону, а некомплетан је у Будимпешти. Те установе постоје на основу општих прописа о музејима. „Међутим, у многим црквама постоје огромне вредности које нису евидентиране и на које се већ поменути прописи не примењују. Црквене власти су такође давале отпор приликом евидентирања или коришћења из бојазни да им се то не одузме и концентрише у државне музеје. Зато су сада припремили и нове прописе који дати су на увид и одобрење Председништву Републике. Према тим прописима они не би ишли на стварање нових музеја већ би држава преузела бригу за чување и одржавање архивских и уметничких вредности у већ постојећим црквама. Нарочито им је важно да тим путем коначно добију евиденцију над целокупним материјалом. Са своје стране држава је спремна да пружи материјалну помоћ, осигура стручњаке и друго."[2]

Амбасада у Прагу одговорила је тек 13. априла наводећи да у Чехословачкој не постоје црквени музеји. „Уметничке и друге вредности појединих цркава, које се односе на живот и културу народа и за њега имају значај, преузели су у своје збирке државни или градски и окружни музеји, којима, иначе, управљају централни државни органи, као што је, на пример, случај са Државним јеврејским музејем, или окружни и градски народни музеји."[3]

(Музеј Српске православне цркве није проширен до данашњег дана.)

***

Бројни гости посећивали су Патријаршију, као средиште Српске православне цркве, али је ретко бележено ко је од њих одвојио време за разгледање Музеја. Понекада јесте, рецимо када су супруге председника аустријске Владе Јозефа Клауса и амбасадора Аустрије у Београду посетиле Музеј. Оне су са посебним интересовањем разгледале плаштаницу

1 Телеграм Амбасаде у Москви, бр. 48 од 18. јануара 1967, Државном секретаријату за иностране послове; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 4237 од 1. фебруара 1967, Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1967, 70-2-4343.

2 Телеграм Амбасаде у Будимпешти, бр. 42 од 24. јануара 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 70-2-4343.

3 Телеграм Амбасаде у Прагу, Пов. бр. 14/67 од 13. априла 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 70-2-4343.

краља Стефана Милутина Немањића, доламу кнеза Лазара Хребељановића и документе повеља аустријских царева издаване српском народу.[1]

Занимљиво је да пратња председника Савезне Републике Немачке Карл Карстенс, који је дошао 6. септембра 1983. код патријарха, у међувремену разгледала Музеј.[2]

***

Црквена покретна имовина музејског типа коју су разни починиоци опљачкали и одузели у ратном периоду 1941-1945. била је годинама предмет преписке Патријаршије и државних органа. Синод је 25. маја 1971. писао Савезној комисији за верска питања да је, током Другог светског рата на територијама епархија Сремске, Славонске, Горњокарловачке и Далматинске, страдало много свештеника и храмова и похарано културно-историјско благо које су чинили сакрални предмети, богослужбене и рукописне књиге, иконе и друге вредности. „Епископи наших епархија покушавали су више пута да од свих институција издејствују да се сво културно благо и верски предмети врате њиховим власницима, односно епархијама и другим црквеним установама тих епархија, али на жалост, без успеха“, стајало је у писму Синода.

Како у претходним напорима ништа нису постигли, епископи поменутих епархија су одлучили да се 18. маја 1971. обрате заједничком представком Сабору с молбом за интервенцију како би отети предмети били враћени власницима.

„Свети архијерејски Сабор, пошто је све ово размотрио, донео је одлуку под АСбр. 24/зап. 46 од 19. маја 1971. године, да се умоли Савезна комисија за верска питања за подршку и интервенцију да се сви сакрални предмети, књиге и друге културне вредности ових епархија, које су за време Другог светског рата однете у Загреб, врате епархијама, односно установама из којих су однете, а још се налазе у Повјесном музеју Хрватске, Свеучилишној библиотеци и другим културним институцијама у Загребу.“[3]

Савезна комисија за верска питања је молбу Синода проследила хрватској и српској Комисији за верска питања...[4]

Мада је тек мањи део драгоцености враћен Митрополији загребачко-љубљанској, у епархијском средишту је 23. октобра 1981. отворена поставка под називом Музеј Митрополије загребачко-љубљанске.

Епархија горњокарловачка била је прва епархија Српске право-

1 *Гласник*.., 3-4/1965, стр. 130.

2 *Гласник*.., 9/1983, насловна страна.

3 Писмо Синода, Син. бр. 1750/зап. 285 од 25. маја 1971, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 134.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, Бр. 175 од 9. јуна 1971, српској и хрватској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 134.

славне цркве која је формирала свој архив. Синод је 6. децембра 1988. констатовао: „Са задовољством узети на знање одлуку Његовог Преосвештенства Епископа горњокарловачког Г. Симеона којој је, на основу чл. 141. тачка 8. Устава Српске православне цркве основао Архив православне епархије горњокарловачке, у Карловцу, као матичну установу ове врсте у Епархији горњокарловачкој“.[1]

3.7.4. Издаваштво Српске православне цркве

Српска православна црквe је до 1941. имала две своје штампарије и богато издаваштво. После Другог светског рата прилике су се у великом делу промениле, па црквено издаваштво готово да и није постојало у првих десетак послератних година.[2]

Званични службени лист Српске патријаршије покренут је одлуком Сабора 1920. године. Први број је штампан 1/14. јула 1920, а уредник је био Иларион Зеремски. У својој историји је три пута мењао име. Најпре је био *Гласник – Службени лист Уједињене Српске Православне Цркве*, од петог броја *Гласник – Службени лист Српске Православне Патријаршије* и од 14. броја (до данашњих дана) је *Гласник – Службени лист Српске православне цркве*.

Гласник је излазио као месечник, а у неколико случајева штампан је као двоброј.

Садржај гласила могао би се начелно поделити у два дела. У првом, службеном, објављивана су саопштења Сабора, Синода и епархија. Други део, неслужбени, обухватао је теме из богословља, духовности, светоотачких мисли, патристике, литургијске и библијске проблематике, историје, историје уметности, културе, црквене просвете и других питања у вези са животом Цркве.

Посебне су занимљиве споменице које су штампане у оквиру *Гласника*. Тако је, на пример, двоброј 3-4 за март-април 1959. садржавао Споменицу поводом осамдесетогодишњице окупације Босне и Херцеговине (1878-1958), педесетогодишњице анексије (1908-1958) и четрдесетогодишњице ослобођења и уједињења (1918-1958). Мада је Споменица требало да буде објављена крајем 1958, штампана је наредне – „из техничких и материјалних разлога“. Споменицу је уредио одбор који су чинили: митрополит добробосански Нектарије, Ристо Грђић, директор канцеларије Патријаршијског управног одбора, протођакон др Чедомир Драшковић, професор Богословског факултета и Светозар Душанић, управник Музеја Српске православне цркве.

Уводник је потписао патријарх Герман и у њему, између осталог,

1 *Гласник*.., 1/1989, стр. 12.

2 Радомир Ракић, „Издавачка делатност Цркве од 1945. до 1970. године“, *Српска православна црква 1920-1970*, Београд 1971, стр. 291-310.

стоји: „После Другог светског рата, управо од 1946. године, Српска православна црква плански је почела да објављује споменице посвећене нашим покрајинама са циљем да изнесе, истакне и подвуче улогу и допринос Цркве у религиозном, културном, јавном и политичком животу нашег народа у ближој и или даљој прошлости. На том пољу своје делатности она је издала 1946. године споменицу посвећену шестогодишњици прогласа Патријаршије. Године 1947. објавила је споменицу у част великог песника и владике Петра II Петровића Његоша, поводом стогодишњице изласка из штампе његовог *Горског вијенца*. Стогодишњицу устанка Срба у Војводини обележила је споменицом, која је изашла 1948. године. На стопедесетогодишњицу Карађорђевог устанка осврнула се посебном споменицом 1954 године... Чувајући од заборава жртве и борце, ми испуњавамо дуг према прошлости и показујемо млађим генерацијама, које долазе после нас како се служило и како треба служити Богу и народу.“

У *Гласнику* је постојала и рубрика насловљена са „Питања и одговори“, а за њу је био задужен епископ рашко-призренски Павле. Питања су се односила на све делове живота Цркве. На пример: „Може ли свештеник извршити које свештенодејство, или Св. Тајну без епитрахиља?“ Одговор се, обично, позивао на каноне, ставове Светих отаца, литургичаре, али и устаљену традицију и праксу.

У рубрици „Иностранн преглед“ објављиване су вести из помесних православних и осталих хришћанских Цркава.

Уређивачки одбор и уреднике *Гласника* постављао је и смењивао Синод. Тако је 9. маја 1964. постављен нови Уређивачки одбор: председник патријарх Герман, и чланови епископ бањалучки Андреј, др Душан Кашић, ректор Богословије у Београду, др Лазар Милин, професор Богословског факултета, Милисав Д. Протић, парох београдски, Ристо Грђић, директор Канцеларије Патријаршијског управног одбора и Владан Поповић, суплент Богословије у Београду.[1]

Поступајући по одлуци Сабора, Синод је 10. јуна 1966. разрешио дотадашњег уредника Богдана Поповића и на његово место именовао викарног епископа Саву[2], па су надаље викарни епископи постављани на место главних и одговорних уредника.

Гласник је најдуже уређивао викарни епископ марчански Данило Крстић – више од 15 година.

Сарадници *Гласника* били су угледни професори Богословског факултета и богословија, архијереји (рецимо, Сава, епископ шумадијски), многи свештеници, али и угледни стручњаци без свештених звања (на пример, Љубомир Дурковић Јакшић, Драгослав Страњаковић, Ђорђе

1 *Гласник*.., 10-11/1964, стр. 334.

2 *Гласник*.., 6/1966, стр. 206.

Сп. Радојичић, Светозар Душанић, Владимир Мошин и други).[1]

У послератном периоду није било случајева уобичајене цензуре текстова од државних власти на начин како је то рађено до 1941. године. Тада су поједини бројеви излазили са „белинама“. То, међутим, не значи да је комунистичка цензура била блажа од оне у Краљевини Југославији, али се то радило суптилније. Поједини извори наводе да је власт добијала први отисак на преглед, а уредници су онда били упућени на то шта смеју да објаве. Примера ради, о смрти угледног професора Богословског факултета и духовника др Јустина Поповића, не баш омиљеног код комунистичких власти, текст је изашао годину дана касније.

Није познато колико је септембарски број *Гласника* 1958. године имао тираж. Зна се да је 1960. штампан у 2.400 примерака, 1965. у 3.000 и тако даље.

Број страна се кретао између 24 и 48. Формат није мењан од првог броја објављеног 1920. године.

Физиономија гласила је устаљена у периоду 1951-1956, у годинама када је на месту главног уредника био викарни епископ потоњи епископ будимски Герман Ђорић.

***

Часопис *Православна мисао* покренут је 1958. у тиражу од 5.000 примерака, да би крајем године било штампано 18.000 примерака.

***

Први број *Православља* изашао је 15. априла 1967. године. Новине су излазиле као двонедељник, почетком и средином месеца. У заглављу *Православља* је стајало да је то *верска новина Архиепископије београдско-карловачке* у првих седам бројева, а после *Новина Српске православне цркве*. У почетку је лист штампан на 16 страница. Први главни уредник био је прота Милисав Д. Протић, који је дао велики допринос издаваштву Патријаршије као аутор текстова и уредник многих издања.[2]

И чланци у тим новинама изазивали су с времена на време негативне реакције, па је патријарх неретко трпео критику и замерке од чланова савезне или српске Комисије за верска питања.

***

1 Библиографија текстова из историје објављених у *Гласнику* за период 1920-1990. припремио је Живорад Јанковић – *Гласник*.., 12/1992, стр. 202-217. Од архијереја треба издвојити епископа Саву шумадијског. Његова библиографија, која укључује и текстове штампане у *Гласнику*, објављена је у: *Споменица епископу шумадијском Сави, Зборник радова поводом 40-годишњице архијерејске службе др Саве (Вуковића), епископа шумадијског*, Нови Сад 2001, стр. 13-29.

2 Нешто више података о овом угледном прегаоцу у Патријаршији има у In memoriam – *Гласник*.., 7/1980, стр. 174-175.

Календар *Црква* покренут је 1933. године, у време патријарха Варнаве Росића. Излазио је и за време рата 1942-1944. године. После су објављени календари за 1945, 1946, 1947. и 1948. годину, да би уследила пауза, дуга око две деценије. Нова серија је започела 1965. године (и траје до данас). Календари су штампани на 90 страна, у тиражу од 10.000 примерака, а уредник је био епископ славонски Емилијан. Доносили су преглед епархија са намесништвима, парохијама и манастирима, али и друге садржаје: од савета у пољопривреди до биографија светитеља и знаменитих Срба.

***

Штампање малог џепног *Календара* почело је 1946, а наилазио је на добра пријем код верних. Тираж му је непрекидно растао – око 1970. био је око 800.000 примерака. Новац добијен од продаје календара био је један од извора финансирања разних делатности Патријаршије, па је његово штампање коришћено као један од видова притисака државе на Патријаршију. Наиме, неко време џепни календар штампао је Савез удружења православног свештенства. Преговори о томе ко треба да га штампа дуго су трајали, а окончани су у корист Патријаршије.

***

Држава је била заинтересована у ком правцу се развија штампа верских заједница, па је Савезна комисија за верска питања 9. децембра 1961. одлучила да затражи од свих републичких комисија детаљан извештај о том издаваштву на њиховој територији (листови, часописи, календари), информације о тиражу, издавачу, месту штампања и из којих се средстава финансира.[1]

Црногорска Комисија за верска питања одговорила је 19. децембра наводећи да на територији те републике „вјерске заједнице на издају никакве публикације – листове, часописе, календаре, нити се штампа било каква вјерска литература – брошуре, молитвеници, филозофско-религиозне студије или расправе“. На крају дописа је наведено да заједнице примају штампу из својих центара.[2] Када је у питању Српска православна црква, исто то могли су да одговоре и из Сарајева и Загреба.

Савезно извршно веће је 23. октобра 1967. разматрало (строго поверљиви) предлог информације Савезне комисије за верска питања о односима државе и верских заједница. О Српској православној цркви у том документу је написано: „Поред штампања богослужбених књига и уџбеника, Српска православна црква издаје свој службени лист *Гласник*

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-545/1 од 12. децембра 1961, републичким Комисијама за верска питања – AJ, 144, 153.

2 Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 286 од 19. децембра 1961, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 153.

Српске православне цркве, двомесечни часопис *Православни мисионар* који излази у 45.000 примерака, а у овој години Српска православна црква је отпочела са издавањем верских новина *Православље* које излазе 15-дневно у 10.000 примерака. Главни савез удруженог православног свештенства издаје лист *Весник* и часопис *Православна мисао*."

Патријарх Герман је према сведочењима настојао да прошири издавачку делатност. При Патријаршији је основао Издавачку установу „Православље", која је 1967. започела са објављивањем новина истог имена и листа за децу *Светосавско звонце*. Потом су покренути часопис *Теолошки погледи,* периодична ревија *Српска православна црква у прошлости и садашњости* на енглеском језику, и неколико серија књига за народно верско просвећивање, верску наставу или за унапређење богословске науке.

„Штампа Српске православне цркве је оријентисана углавном на црквене проблеме, мада се у последње време запажа да излази из оквира цркве и да поједина питања третира са велико-српских и шовинистичких позиција. И патријарх Герман у последње време, а нарочито после проглашења аутокефалности Македонске православне цркве, не води много рачуна о својим изјавама"[1]

У документима српске Комисије за верска питања из 1978. наведено је да Српска православна црква посвећује пању својој издавачкој делатности. „Ова верска заједница издаје већи број листова и часописа, књига, брошура и осталих публикација а повремено издаје и грамофонске плоче са духовном музиком". Потом су набројани наслови и тиражи. Синод издаје месечник *Гласник* који има тираж од 3.000; Патријаршија штампа *Православље*, двонедељник, у 28.000 примерака; *Православни мисионар* као подлистак *Гласника,* двомесечник, 45.000 примерака, *Светосавско звонце* као подлистак *Православља*, двомесечник, 19.000; *Теолошки погледи*, издаје „Православље", четири пута годишње, 1.200 примерака; *Богословље*, издаје Богословски факултет, два пута годишње, у тиражу од 1.000 примерака; *Глас Православне Епархије Нишке*, излази тромесечно, 1.000 примерака.[2]

***

Новац потребан за издаваштво Патријаршије дуго година великим делом добијан је посредством Савезне комисије за верска питања. Прво би, по уобичајеној процедури, Патријаршија написала молбу, да би стигао одговор у виду решења, а онда и новац на жиро-рачун Патријаршијског управног одбора.

1 Писмо Савезног извршног већа, Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967. године – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

2 Писмо српске Комисије за односе са верским заједницама, 07 број 08-1264 од 25. маја 1978, Скупштинама општина – АС, 21, 158.

Патријарх Герман је 17. јануара 1968. писао Савезној комисији за верска питања о успеху која су имала прва два броја часописа *Serbian Orthodox Church – Its past and present (Српска православна црква – њена прошлост и будућност*), на енглеском језику, па је затражио помоћ за штампање наредних бројева. „Савезна комисија за верска питања је правилно ценила значај овога часописа и помогла је Српску православну цркву финансијским средствима за штампање поменута два броја. Пошто је овај часопис информативног карактера са пропагандним значајем, узимамо слободу да кажемо, да су примерци углавном растурени гратис, па стога поново молимо за помоћ те Комисије како би и наредни број могао бити штампан. Уздајући се у правилно схватање и овом приликом остајемо унапред захвални.“[1]

На маргини овог писма неко од службеника Савезне комисије за верска питања је написао кратко: „2.000.000 достављено у Патријаршију“.

Први број часописа *Serbian Orthodox Church – Its past and present* је штампан 1965, други 1966. године. Трећи број је изашао тек 1972. године, четврти 1973, пети 1975, шести 1983, седми 1989. и тако даље. Од трећег броја часопис је објављиван двојезично, на српском и енглеском. Главни уредник часописа је био др Душан Кашић, а оперативни Милисав Д. Протић.

Српска православна црква добијала је нешто новца за своје издаваштво и од Светског савета цркава, као и од Америчко-канадске епархије, а касније и од новоорганизованих епархија у дијаспори.

***

Прва књига објављена од ступања на архипастирски трон патријарха Германа под знаком Патријаршије била је заправо треће издање *Српских духовних песама*, а штампана 1961. године. Био је то избор од 61 песме, објављен први пут пре 1941. године под насловом *Духовне лире*.

Занимљиво је да је 1962. године објављена књига епископа жичког Николаја *Житије светих*, што је, у ствари, био репринт издања из 1928, објављеног под насловом *Охридски пролог*.

Књига *Ускликнимо с љубављу светитељу Сави*, штампана 1961, садржи 46 песама о Светом Сави и 26 песама о Богу, религији и православној вери.

Декламатор *Песме за рецитовање о Светом Сави и другим празницима* штампан је 1966. у тиражу од 10.000 примерака и био одмах распродат, па је штампано ново издање.

Свето јеванђеље је 1970. издало Библијско друштво, али са благословом патријарха Германа. Превод је био Вука Стефановића Караџи-

1 Писмо патријарха Германа, П. Бр. 16/68 од 17. јануара 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 113.

ћа, а извесне редакције унели су чланови специјалне комисије Синода.

***

Посебно место у издаваштву Српске православне цркве припада великим споменицама штампаним поводом 750-годишњице добијања аутокефалности (1219-1969) и 50-годишњице обнављања Патријаршије (1920-1970).

Треба свакако у овом контексту поменути и *Споменицу православних свештеника – жртава фашистичког терора и палих у народноослободилачкој борби 1941-1945*, дело које је објављено под знаком Савеза удружења православног свештенства.

***

Како би Патријаршија проширила своје издаваштво, Синод је проценио да би требало набавити штампарске машине. То је крајем 1964. године била једна од тема разговора патријарха и председника Савезне комисије за верска питања Моме Марковића. Када је патријарх затражио дозволу за ту набавку, Марковић је одговорио да је то немогуће, наводећи законске прописе који то забрањују и понудио сагласност за набавку једне рото-машине.[1]

Новинско-издавачка установа Српске патријаршије „Православље“ од 1968. почиње штампање нових књига у својој штампарији. Прва је била проте Милисава Д. Протића *Књига о ђакону Авакуму*.

***

Посебне заслуге за ширење црквеног издаваштва Српске православне цркве припадају епископу западноевропском Лаврентију. Он је у Химелстиру набавио опрему за једну штампарију, у којој су, осим осталог, штампана сабрана дела епископа Николаја Велимировића.

И српска царска лавра манастир Хиландар, на свој начин је допринео развоју издавачке делатности Српске патријаршије. Тако је 1969. у Солуну штампао књигу *Свети Серафим Саровски* и понудио је 3.000 примерака Патријаршији у Београду. Како је била реч о увозу, патријарх Герман је 12. марта 1970. затражио од Савезне комисије за верска питања да молбу Синода проследи Министарству за унутрашње послове с препоруком да се изда одобрење за увоз.[2] У одговору, који је стигао после недељу дана, прецизирано је да се по важећим законским прописима увозом књига из иностранства баве само овлашћена предузећа као што су „Југословенска књига“ или „Нолит“, па је Синоду препоручено да се

1 Писмо Савезне Комисије за верска питања, Пов. бр. 569 од 25. децембра 1964, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 93-2-450787.

2 Писмо Синода, Бр. 1061 од 12. марта 1960, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 128.

обрати некој од тих установа, „која ће након тога затражити одобрење за увоз од Савезног секретаријата за унутрашње послове“.[1] У доступним архивама нема других докумената о овом случају.

***

Епархија Западноевропска објављивала је *Глас Српске православне цркве у Западној Европи*, штампан у Минхену, Немачка, а администрација и уредништво гласила били су у Лондону, где је било и седиште епархије. Часопис су природно, будно анализирали надлежни у дипломатским установама и хрватској Комисији за вјерска питања. Оцене би достављала Савезној комисији за верска питања а она, по потреби, прослеђивала их Државном секретаријату за иностране послове и Савезном секретаријату за унутрашње послове.[2]

Хрватска комисија за вјерска питања је, с времена на време, састављала специјалне публикације типа „Нелојални и проблематични поступци црквених форума и лица у иноземству у односу на земљу и црквених кругова и појединаца у земљи повезаних са иноземством или странцима“. У поменутој публикацији, на пример, прилично простора посвећено је анализи *Гласа Српске православне цркве у Западној Европи*. Оквалификован је као гласило које одише „националистичким глорификацијама, неприкривеним антикомунизмом и супротстављањем нашем друштвеном уређењу“.[3]

***

Временом су и поједине епархије почеле да објављују своје часописе и организују издавачку делатност. Тако је 1984. године настао и *Глас Цркве*, часопис свештенства Епархије шабачко-ваљевске.

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 84 од 17. марта 1970, Синоду – АЈ, 144, 128.

2 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Бр. 08-56/1-1968 од 15. фебруара 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 113.

3 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-20/1-1969 од 18. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 117.

3.8. Школе и факултет Српске православне цркве

3.8.1. Богословске школе

До почетка Другог светског рата, Српска православна црква је имала богословије у Призрену, на Цетињу, у Рељеву код Сарајева, Сремским Карловцима и Битољу. После рата само је она у Призрену наставила рад, а касније је организована у Београду, најпре у манастиру Раковица, а потом на Карабурми.

Богословије је држава третирала као приватне школе. Иако су у Краљевини Југославији по законима имале статус средње школе, у Федеративној Народној Републици Југославији, касније Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, то није важило.

Богослови нису имали право на социјалну заштиту, а позивани су на служење војног рока и пре завршетка школовања. Ако би свршени богослов желео да настави школовање на неком факултету, то практично није могао да оствари јер би му од дотадашњег образовања била признавана само основна школа.[1]

Протест Римокатоличке цркве због позивања њених богослова на служење војног рока у току школовања, подржала је и Српска православна црква.[2] Тако су две Цркве заједно наступале у захтеву да се ученици богословских школа изједначе у статусу и правима са ђацима других, државних, средњих школа. Међутим, Савезна комисија за верска питања је 1968. закључила: „Статус верских школа не би се могао мењати. То би било враћање на старе односе. Ове школе треба и даље да се третирају као приватне. Могло би се ићи на неке олакшице за ученике ових школа које не би мењале њихов приватан карактер.“[3]

***

Проблем недостатка млађих свештенослужитеља после Другог светског рата био је веома приметан. Свештеници су већ били у годи-

1 Информација Савезне комисије за верска питања, Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967. године – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

2 Више података у: Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године*, Београд-Книн 2001, стр. 301-379.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 347 од 31. октобра 1968, Савезном извршном већу. У прилогу је реферат „Нека питања из односа са верским заједницама“ – AJ, 144, 112.

нама када физички нису били у стању да одговоре својим обавезама. На многим подручјима нису се јављали ни кандидати за богословије. Најтеже стање је било у Црној Гори, у неким крајевима Хрватске, Босне и Херцеговине.

Проблем подмлађивања свештеничког кадра био је истовремено присутан и у дијаспори. Тамо су углавном службовали свештеници који су емигрирали после успостављања комунистичке власти и наредних година. Са каснијим доласком економских емиграната растао је број верних, рецимо, у Западној Немачкој после 1965. године. Међутим, за слање свештеника у новоорганизоване парохије по европским градовима у већини случајева била је потребна сагласност државних власти.

Упућивање свештеника у Америку било је посебно компликовано из више разлога, па су се појавили предлози да тамошњи епископи потраже кандидате за богословије у Југославији, што се свело на неколико младића у двадесетак година. С друге стране, држава је настојала да спречи отварање било каквих богословија у дијаспори, па је једино преостала могућност подмлађивања свештеничког кадра у Америци била њихово школовање у богословијама других помесних цркава.[1]

Српска православна црква отворила је 197. године богословију у манастиру Светог Саве у Либертивилу

***

Према подацима Савезне комисије за верска питања из 1964. године, у периоду од 1945. до 1960. богословије је завршило 520 ученика од којих су епископи рукоположили 302, а 218 свршених богослова напустио је Цркву.[2]

Према подацима српске Комисије за верска питања од 30. септембра 1968, у богословији Српске православне цркве у Призрену било је 130 ђака, у Београду 174, у Сремским Карловцима 173 ученика.[3] Није наведен податак колико се ученика школовало у богословији манастира Крка.

***

Свети архијерејски сабор покушао је да проблем недостатка свештенослужитеља реши организовањем једногодишњег семинара. Синод је 27. јула 1961. обавестио Савезну и српску Комисију за верска питања да ће семинар бити организован у манастиру Преображење, у

1 Записник са седнице Савезне комисије за верска питања од 18. маја 1964. године – АМИП, Па/1966, 93-2-427628.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 198 од 4. маја 1964, члановима – АМИП, Па/1964, 93-5-451382.

3 „Информација о односима и активностима верским заједница у СР Србији“ – AJ, 144, 116.

Епархији жичкој, да ће започети 1. септембра, а полазници ће бити искључиво манастирски искушеници (они који нису рукоположени и који су одслужили војску), а изузетно и млади монаси у доби до 30 година.

Судећи по белешци насталој у српској Комисији за верска питања, семинар је одобрен: „На семинару ће се монаси обучити у вршењу црквене службе, а водиће га један професор Теолошког факултета из Београда. Трајаће једну годину. Сада треба да има до 25 полазника.“[1]

У Веснику, гласилу Савеза удружења православног свештенства, у двоброју 359-360 за 1964. годину, објављен је текст о скупштини свештеника крушевачког пододбора, одржаној на Јастрепцу 25. маја на коме је разматран и проблем подмлађивања свештеничког кадра школованим особама: „У свима јавним службама траже се квалификована и неквалификована лица, док се код нас рукополажу неки црквењаци и богомољци, чије рукоположење ће Цркви донети неоцењиву штету. Не треба заборавити да оваква пракса делује негативно на младе људе који треба да ступе у свештенички чин, јер их изједначују са онима који су тек научили срицање црквено-словенских слова, а о неком општем образовању и да не говоримо. Таква лица у додиру са културним људима остављају врло мучан утисак и погрешну оцену о српском православном свештенству.“ У закључку се констатује тужна стварност: „Наше младе генерације, по свршетку школовања, не видећи добру перспективу у служби Цркве, иду на другу страну или ако су већ рукоположени напуштају службу.“[2]

О томе да међу архијерејима није владало једногласје по питању богословских школа сведочи и следећи случај. У разговору 7. септембра 1964. митрополита дабробосанског Нектарија, епископа захумско-херцеговачког Владислава и службеника босанскохерцеговачке Комисије за верска питања, митрополит је замолио је да му буду одобрена средства потребна за оправку црквене зграде у Рељеву, која је неким случајем била изузета од национализације и остављена митрополиту као летња резиденција. Епископ Владислав је истакао да је штета што су зграде рељевске богословије национализоване, јер су погодне за школу са интернатом, пошто су наменски грађене у ту сврху. Сматрао је да би било сврсисходније отварање богословије у Рељеву, уместо што је отворена у манастиру Крка у Далмацији и приметио да још није касно да то питање епископи са територије Босне и Херцеговине размотре са представницима републичког Извршног већа.

У том циљу архијереји су се договорили да заједно посете председника Извршног већа Босне и Херцеговине Хасана Бркића. Епископ

1 Писмо Синода, Син. бр. 2090/зап. 387 од 27. јуна 1961, Савезној и српској Комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 01-510/1 од 15. јула, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 30.

2 Тихомир Пантић, *Две деценије под комунизмом*, Чикаго 1965, стр. 99; *Весник*, бр. 359-360, Београд 1964, стр. 6.

Владислав је, наиме, поновио да о том питању треба постићи договор у Сарајеву, а да ће он преузети иницијативу да то решење буде прихваћено на Сабору.[1] (Идеја о отварању Богословије у Рељеву није остварена до данашњих дана.)

***

Синод је постављао наставнике богословија. Тако је 1959. за суплента у призренској богословији постављен Мирослав Гавриловић, дипломирани теолог (потоњи Иринеј, од 1974. викарни а од 1975. епископ нишки, од јануара 2010. патријарх српски).[2]

А. Богословија у Призрену

Богословија је живела животом који је, у неким аспектима, подсећао на времена турске владавине. О томе сведочи податак да је Синод 24. априла 1962. године упутио писмо Савезној комисији за верска питања наводећи да младићи шиптарске националности малтретирају наставнике и ученике богословије у Призрену, добацујући им погрдне речи и увреде. Од тога, како је наведено, није поштеђен ни епископ рашко-призренски Павле. Вређању је био изложен и епископ жички Василије, који је посетио Призрен, као изасланик Синода задужен за контроле рада Богословија.[3]

Писмо Синода је Савезна комисија за верска питања проследила србијанској, а она косовскометохијској. „Моли се Обласна комисија за верска питања да преко надлежних органа СУП, школских власти и организације Народне омладине предузме мере којима би се спречиле ове појаве распиривања верске мржње и нетрпељивости, а у извесним драстичнијим случајевима, сматрамо да надлежни органи треба да примене и законске санкције према деликвентима.“ Потом је србијанска Комисија за верска питања одговорила Синоду и Савезној комисији за верска питања да је предузела потребне мере.[4] Ипак, познато је да су професори и богослови и у потоњим временима доживљавали много горе непријатности.

У јавном изношењу чињеница о нападима на православне верне

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, члановима – АМИП, Па/1964, 93-6-451652.

2 *Гласник*.., 8-9-10/1959, стр. 244.

3 Писмо Синода, бр. 1367 од 24. априла 1962, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 30.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 01-331/1 од 3. маја 1962, србијанској Комисији за верска питања; Писмо србијанске Комисије за верска питања, бр. 202/2 од 5. маја, косовскометохијској Комисији за верска питања; Писмо србијанске Комисије за верска питања, бр. 202/2 од 5. маја, Синоду и Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 30.

и Србе уопште на Косову и Метохији предњачио је епископ рашко-призренски Павле.[1] Примера ради, он је 3. јуна 1964. упутио Синоду писмо које му је стигло од управе Богословије, а у коме је наведено да је 22. маја група непознатих лица напала богослове Ђорђа Ваљаревића, Василија Гламочанина и Марка Пантића, наневши им тешке озледе. Синод је допис проследио српској Комисији за верска питања а она га упутила у Приштину.[2]

Управу Богословије мучио је још један проблем. У разговору председника Скупштине Србије Драгослава Марковића и патријарха Германа 30. септембра 1971, првосвештеник Српске православне цркве је истакао да је зграда Богословије у Призрену у тако лошем стању да је доведен у питање њен опстанак, „мада у овој години треба да прослави 100 година свог постојања". Патријарх је уз то предложио Марковићу да држава врати Патријаршији палату Симе Андрејевића Игуманова на Теразијама у Београду, објашњавајући да би то омогућило одржавање Богословије у Призрену. Марковић је био изричит да се такав предлог не може прихватити, али је обећао да ће потражити начина да се богословији новчано помогне.[3] (Палата је 1996. „враћена" Српској православној цркви негде у време обележавања 125-годишњице отварања Богословије у Призрену, после смрти патријарха Германа.)

Б. Богословија у Београду

После бројних молби из Патријаршије, Савезна комисија за верска питања одобрила је проширење богословије у Београду и Цркви је у Сремским Карловцима уступљена једна зграда, где је пре Другог светског рата била богословија. Ту је требало да буду пресељена нека одељења богословије у Београду.[4]

Синод се 13. и 23. јула 1964. године обратио Савезној комисији за верска питања тражећи 40,325.000 тадашњих динара потребних за оправку зграде Црквено-народних фондова у Сремским Карловцима, ка-

1 Део писама епископа рашко-призренског Павла о страдању Српске православне цркве и српског народа објављен је у: Саво Б. Јовић, *Етничко чишћење и културни геноцид на Косову и Метохији – Сведочанства о страдању Српске православне цркве и српског народа од 1945. до 2005. године*, Београд 2007; Видети и: Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, Београд 1985.

2 Писмо Синода, бр. 1863/зап. 312 од 9. јуна 1964, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 30.

3 Писмо српске Комисије за верска питања Савезној комисији за верска питања, 08 Пов. бр. 134 од 18. октобра 1971, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Републичке скупштине СР Србије друга Драже Марковића са патријархом Германом". – АС, 21, 137.

4 Записник са седнице Савезне комисије за верска питања, од 18. маја 1964. године – АМИП, Па/1966, 93-2-427628.

ко би у њу било смештен део Богословије Свети Сава у Београду. Савезна комисија за верска питања је 27. јула одобрила 5,000.000 динара, а исто толико и српска Комисија за верска питања. Како то није било довољно, Синод је поново 6. октобра затражио помоћ. Две комисије за верска питања су доделиле још по 4,500.000 динара.

Савезна комисија за верска питања је 3. октобра разматрала и прихватила молбу Синода да Цркви буде трајно враћена зграда у Сремским Карловцима а одштету од 53,000.000 динара додели општини Нови Сад којој је зграда била уступљена после национализације. (Одлуку је подржао и Петар Стамболић, председник Савезног извршног већа.) Када је новац за одштету затражен од Савезног секретаријата за буџет, захтев је одбијен па су та средства издвојена из фонда који је обезбедило Извршно веће Србије. Савезној комисији за верска питања било је, узгред, познато обећање секретара за међународну помоћ Светског савеза цркава, Кристофера Кинга, који је приликом боравка у Југославији непосредно пре тога најавио да ће они новчано помоћи адаптацију богословија у Сремским Карловцима и манастиру Крка.[1]

Тако је, после свега, Богословија Свети Сава у Београду у Сремским Карловцима отворила три одељења са 110 ученика. На свечаности тим поводом 15. септембра 1965. године чинодејствовали су патријарх Герман и девет епископа. На тај начин обновљен је рад богословије која је основана 1794, а престала да постоји априла 1941. године наредбом власти Независне Државе Хрватске.[2]

Епископ викарни моравички Сава и свештеници Милутин Петровић, ректор богословије у Сремским Карловцима, и Веселин Петровић, председник Удружења православног свештенства Србије, стигли су 17. новембра 1966. у вилу Секретаријата за унутрашње послове у Чортановцима, где су их дочекали Коста Гуцоња, председник војвођанске Комисије за верска питања, и Милош Лисулов, саветник покрајинског Секретаријата за унутрашње послове. Епископ је причао о путу по Немачкој, Аустрији и Мађарској, Милутин Петровић о проблемима са смештајем наставника богословије, са поправком фасаде зграде богословије, са исељењем станара из тог здања. Од Гуцоње је добијено само обећање да ће о поменутим проблемима разговарати са надлежним инстанцама.[3]

---

1 „Информација о богословији у Сремским Карловцима“ од 20. новембра 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-2-451718.

2 *Гласник*.., 1/1965, стр. 50; Билтен Савезне комисије за верска питања, бр. 2 од 15. октобра 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-6-451652; Информација Савезне комисије за верска питања, бр. 231/И од 28. априла 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-5-451382.

3 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, из новембра 1965, републичкој. У прилогу је била „Информација о посети Комисији Извршног већа АП Војводине“. – АС, 21, 73.

Припремајући се за разговор са патријархом, Милош Минић, председник Скупштине Србије, затражио је, по устаљеној пракси, од својих сарадника да му припреме списак могућих тема које би српски првосвештеник могао да наметне. Према њиховој процени, једна од тема је могла да буде Богословија у Сремским Карловцима: „За отварање ове верске школе пре 3-4 године уступљена је једна од национализованих зграда СПЦ. За уступање зграде и њено уређење Савезно и Републичко извршно веће по 50% утрошили су око 150 милиона ст. динара. Пре краћег времена Синод СПЦ затражио је нових 8 милиона динара за даље уређење зграде Богословије. Није искључено да ће бити постављено и питање уступања Богословији још две зграде. Међутим, за уступање нових зграда у којима се налази Савезни центар за обуку инструктора у механизацији пољопривреде и шумарства требало би обезбедити око 600 милиона ст. динара.“[1] Питање богословије, међутим, није спомињано у сусрету Минића и патријарха 23. децембра 1967. године.

Војвођански Завод за унапређења општег и стручног образовања упутио је у периоду 21-26. март 1966. групу стручњака у посету богословији у Сремским Карловцима. Требало је да се упознају са организацијом и начином рада у тој установи и да провере знање богослова...

Изасланици су посетили школу и интернат и присуствовали настави из српскохрватског језика, филозофије, историје, психологије и предвојничке обуке, и о свему томе сачинили врло исцрпан извештај. Нису имали већих замерки, а о ситнијим недостацима обавестили су управу како би то било отклоњено. Једна од примедби односила се на непостојање наставе физичког образовања, друга на то што се целокупна активност одвијала у једној згради. „Као што се може и претпоставити, рад у једној згради, која у себи обједињава све ове активности, врло је тежак и захтева велике напоре. Треба додати да та зграда још није сасвим уређена, још није сасвим хигијенски дотерана, да би сасвим одговарала својој намени. Има понегде понешто хигијенске запуштености, санитарни уређаји нису баш добро уређени, има сигурно тешкоћа и са ученичким хигијенским навикама, па би било препоручљиво да, оноликo колико се може наставнички колегијум, заједно са својим црквеним властима, више поведе рачуна о свим условима који би омогућили бољи рад и боље резултате.“[2]

***

Патријаршијски управни одбор затражио је 25. септембра 1970.

1 „Преглед питања која ће евентуално поставити патријарх у разговору са председником Скупштине Србије другом Милошем Минићем“ – АС, 21, 136.

2 „Извештај о обиласку наставе општеобразовних предмета“ Завода за унапређење општег и стручног образовања Аутономне Покрајине Војводине, од 1. априла 1968. године – АС, 21, 30.

денационализацију зграде некадашње богословије у Сремским Карловцима. У свом захтеву је подсетио да је Српска православна црква некада имала две зграде у том граду: зграду богословије, познатију као Богословски семинар, и зграду Конвикта за богослове, познатију као Стефанеум (по утемељивачу и добротвору митрополиту карловачком Стефану Стратимировићу). Обе су национализоване 1959, а та решења су поништена 1967. године. Одбор је указао на чињеницу да је пре Другог светског рата Српска православна црква имала пет богословија. Одмах после рата само је зграда цетињске богословије национализована, али је 1965. денационализована уз претходну сагласност црногорске Комисије за вјерска питања.

„Узгред напомињемо да је богословија у Сремским Карловцима матица свих наших богословија, па би њен третман горе од свих осталих богословија био посве неразуман“, стоји у писму Патријаршијског управног одбора покрајинском Секретаријату за финансије.[1]

Истог дана, Патријаршијски управни одбор се обратио и Савезној комисији за верска питања и напоменуо да је, у споразуму са покрајинском Комисијом за верска питања и руководством општине Новог Сада, затражио од војвођанског Секретаријата за финансије денационализују зграде која је раније без основе национализована. У писму је наглашено да ће та зграда опет бити у функцији богословије, која сада ради у другом неодговарајућем објекту.[2]

Савезна комисија је оба писма проследила српској Комисији за верска питања на даљу надлежност.

У разговору Драгослава Марковића, председника Скупштине Србије, и патријарха Германа 30. септембра 1971. поново је покренуто питање денационализације зграде у Сремским Карловцима за потребе богословије. „Патријарх каже да је молио све факторе да изађу у сусрет. Међутим, до сада се није успело. Молио је да га у вези са овим прими и председник Покрајинске скупштине САП Војводине. До разговора још није дошло.“[3]

Проблем је остао нерешен, иако је стално помињан наредних година. Разрешен је знатно касније.)

1 Писмо Патријаршијског управног одбора, бр. 4658 од 25. септембра 1970, војвођанском Секретаријату за финансије и Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 129.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 293 од 9. октобра 1970, српској Комисији за верска питања – AJ, 144, 129.

3 Писмо српске Комисије за верска питања Савезној комисији за верска питања, 08 Пов. бр. 134 од 18. октобра 1971, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Републичке скупштине СР Србије друга Драже Марковића са патријархом Германом“. – АС, 21, 137.

В. Богословија у манастиру Крка

Митрополит Тодор, у време патријарха Пајсија Јањевца (1614-1647), као егзарх целе Далмације, затражио је 1615. године од млетачке власти дозволу да у манастиру Светог Арханђела Михаила у Крки буде отворена богословска школа. Била је то прва установа те врсте у српској Цркви. У потоњим вековима школа је била премештана у Шибеник и Задар. Укинута је 1920. када је Задар припао Краљевини Италији.

Српски архијерејци, свесни потребе за школованим свештеницима, на седници Сабора 4. марта 1964. одлучили су да у манастиру Крка буде отворена двогодишња богословија као истурено одељење карловачке богословије. Синод је о тој одлуци 6. априла обавестио Савезну комисију за верска питања, која је писмо проследила 11. априла хрватској и српској Комисији за верска питања.[1]

Према писму Синода, у поменутом манастиру је требало да буде организован двогодишњи течај под називом „Нижа православна богословија у манастиру Крки". Свршени ученици добили би право на парохијску службу у Српској православној цркви и по рукоположењу би могли да упишу трећи разред редовне богословије као приватни (ванредни) ученици. Услови уписа у први разред били су следећи: завршена најмање осмогодишња школа, регулисано војна обавеза и да кандидати нису старији од 45 година. „Ова богословија стоји под врховним надзором и управом Светог Архијерејског Синода, а под непосредним надзором надлежног епархијског архијереја." Наведено је и да ће се Синод побринути да обезбеди све техничке, материјалне и административне услове за отварање школе у сарадњи са епископом далматинским Стефаном, као и да ће манастир Крка својим приходима издржавати богословију.[2]

Свечано отварање нове богословије у Крки организовано је 13. септембра 1964. године. Од архијереја били су присутни епископи далматински Стефан и рашко-призренски Павле, који је у име Синода прочитао грамату.

У први разред примљено је тридесетак ученика. Први управник школе био је јеромонах Николај Мрђа, професор, а наставници јеромонаси Артемије Радосављевић и Лаврентије Трифуновић.[3] (Следеће

1 Писмо Синода, бр. 893/зап. 90 од 6. априла 1964, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 156 од 11. априла, хрватској и српској Комисији за верска питања – АС, 21, 30.

2 Према писму Синода, у богословији ће се изучавати 13 наставних предмета, у првој години недељно по 28 а у другој по 30 часова. Предмети су: свештена историја Старог завета, свештена историја Новог завета, катихизис са упоредним богословљем, историја хришћанске Цркве, историја Српске цркве, литургија, основи црквеног права, основи пастирског богословља и омилитика, црквено појање, државно уређење са црквеном администрацијом, старословенски језик, српски језик и хигијена.

3 *Гласник*.., 12/1964, стр. 421; Упоредити: Информација Савезне комисије за

школске године уписано је 17 ученика, а дошла су и два нова наставника: Љубинко Видаковић и игуман Стефан Малетић.)

На самом почетку требало је пребродити многе потешкоће, почев од адаптирања просторија и увођење електричних инсталација, до постављања водоводне и канализационе мреже.

Отварање богословије наметнуло је и потребу решавања проблема прилазног пута манастиру, о чему су чланови Синода разговарали са генералним секретаром Савета за међународну црквену помоћ Светског савета цркава Кристофером Кингом, октобра 1964. приликом његове посете Патријаршији. Кинг је тада, у име своје заједнице, донео финансијску помоћ за адаптацију простора за богословије у Сремским Карловцима и манастиру Крка.[1] Прилазни пут манастиру Крка асфалтиран је уочи 8. јула 1989, то јест обележавања 600-годишњице Косовске битке на Далматинском Косову.

На пријему у Савезној комисији за верска питања, 14. октобра 1964. године, Кинг је у разговору са секретаром Златком Фридом изразио задовољство што су у тако кратком времену отворене две богословије. У вези са пружањем помоћи обнови манастира Крка, најавио је да ће Светски савет цркава предложити да група студената теологије, слична оној коју је претходне године Светски савет цркава послао у Скопље после катастрофалног земљотреса, дође у Југославију ради изградње прилазног пута манастиру у дужини од два километра. Планирано је било да они буду смештени у манастиру и да раде током јула и августа 1965. године. О томе је, како је навео, већ разговарао са патријархом Германом и епископом далматинским Стефаном, који су са задовољством прихватили понуђену помоћ. Фрид је одговорио да ће предлог бити разматран и да ће одговор доставити Синоду.[2]

Нешто касније Савезна комисија обавестила је Синод да се Кингов предлог не може прихватити, али да Српска православна црква, ако то жели, може да организује бригаду од богослова из Југославије који би радили на изградњи пута. Председник Савезне комисије за верска питања приговорио је уз то патријарху што је без њихове сагласности донео одлуку о отварању двогодишњег течаја за богослове у Крки, замерајући му и да је са осталим архијерејима искористио раскол у Сједињеним Америчким Државама настао рашчињењем епископа Дионисија. Убрзо

верска питања, бр. 231/I од 28. априла 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-5-451382. У тексту поводом 10-годишњице Богословије, објављено је да су уписана 34 ученика – *Гласник*.., 12/1974, стр. 280-281.

1 Службена информација о богословији у Сремским Карловцима од 20. новембра 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-2-415718.

2 „Информација о помоћи Екуменског савета цркава новоствореним богословијама Српске православне цркве“, од 20. новембра 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-2-451719.

је Комисија прихватила отварање курса, мада је Удружење православних свештеника Хрватске тврдило да ту школу неће похађати људи који прихватају политичку стварност већ они који је одбијају.[1]

На Сабору 20. маја 1966. одлучено је да ће се свршени ученици богословије у манастиру Крка бити третирани као непотпуни средњошколци. Сутрадан је одлучено да Синод спроведе одлуку и да од нове школске 1966/67. године у богословији у манастиру Крка, поред одељења која раде по двогодишњем програму, буде уписано и једно одељење ученика првог разреда чије ће школовање трајати пет година.[2]

Поменуте школске године у петогодишњу богословију први се уписао Љубомир Ранковић из села Доње Лесковине код Ваљева. Дошли су и нови наставници: синђел Јован Павловић и Милан Д. Јанковић.

Држава је желела да задржи контролу над радом те богословије, па је тако, на пример, Бранко Косановић, службеник хрватске Комисије за вјерска питања, посетио 27. маја 1968. манастир Крка и разговарао са протосинђелом Николајем Мрђом, професором и управником богословије. Разговору су присуствовали Миле Покровац, начелник за друштвене службе општине Книн и професор Теодор Шеша, просветни инспектор и заступник у Културно-просвјетно вијећу општине Книн. Косановић је, поред осталог, наметнуо тему о празновању државних празника, поменувши да се то чини у сличним римокатоличким установама. Потом је питао да ли ће у Богословији бити организован конкурс за најбоље писане радове на тему 25. мај (рођендан Јосипа Броза – Дан младости). Протосинђел Николај је одговорио да су му у неколико наврата општински чиновници из Книна тражили да организује свечаности поводом државних празника у Богословији, али да то питање није у надлежности нити њега нити епископа далматинског Стефана. Приметио је да се такве свечаности не организују ни у једној богословији већ се обележава само Савиндан. Саопштио је да је о захтеву општинских чиновника из Книна писао Синоду, али да још није добио одговор. На крају је истакао да богослови учествују на спортским такмичењима заједно са ђацима световних школа на том подручју.

Делегација је после посете саставила извештај назван „Информација о Српско православној богословији у манастиру Крка“. Према њему, прве школске године (1964/65) уписано је 27 ученика којима предају тројица наставника, друге (1965/66) у првом разреду је 18, а у другом 24, треће (1966/67) у првом је 18 а другом 16, док је ћетврте школске године (1967/68) у првом је било 24, а другом 13 ученика, којима су предавала четворица наставника.[3]

1 Билтен Савезне комисије за верска питања, од 30. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

2 *Гласник*.., 6/1966, стр. 206.

3 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 238/68, Савезној коми-

На основу одлуке Сабора да од школске 1966/67. започне са радом богословија у трајању од пет година, те године је уписано 38, а следеће 35 ученика.

Тако су у манастиру Крка радиле две богословије – двогодишња и петогодишња. Двогодишња је ускоро укинута.

Први матуранти петогодишње богословије изишли су на завршне испите јуна 1971. године, њих 27. Богословија је 1972. добила свог патрона – Света три јерарха.[1]

***

Прослава десетогодишњице Богословије у манастиру Крка организована је 1974. на дан манастирске славе Светог арханђела Михаила. Архимандрит Стефан Малетић, ректор Богословије, том приликом је констатовао да је двогодишњу школу у протеклих пет година од 122 уписана ученика завршило 85 од којих је 81 рукоположен и сада служе у готово свим епархијама. „Највише их има у Епархији нишкој."

Петогодишњу Богословију је за четири школске године уписало 145 ученика, завршило њих 97, а рукоположено је 25 свршених богослова.

Богословија Света три Јерарха дала је у наредним деценијама на стотине свештенослужитеља и више од петнаест епископа.

3.8.2. Богословски факултет

Римокатоличка и Српска православна црква више пута су интервенисале код Државне, касније Савезне комисије за верска питања због позивања студената теологије на служење војног рока у току школовања.

Синод је јуна 1960. доставио Савезној комисији за верска питања молбу 47 студената Богословског факултета, који су тражили одлагање војног рока до окончања студија, а потом да служе скраћени војни рок, као и други дипломци државних факултета. Такође су захтевали право на бесплатну здравствену заштиту у студентским поликлиникама, повластице за градски превоз и право на дечији додатак њиховим родитељима у складу са правилима која важе за друге породице чија су деца на редовном школовању.[2]

Ти проблеми тада нису разрешени, па су покретани и у наредним годинама. Савезна комисија за верска питања доставила је 23. октобра 1967. Савезном извршном већу информацију о односима са Срп-

сији за верска питања – AJ, 144, 111.

1 *Гласник*.., 12/1974, стр. 281.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 3, члановима. У прилогу је била „Информација за чланове Савезна комисије за верска питања". – AJ, 144, 43-349.

ском православном црквом: „У последње две године Архијерејски сабор Српске православне цркве два пута се обраћао са представкама овој Комисији и молио да Савезна комисија интервенише за решење неких спорних питања из односа црква-држава. Нека од ових питања су начелне природе и тичу се не само Српске православне цркве, већ и других верских заједница: одлагање служења војног рока у ЈНА до свршетка школовања, односно до навршене 27 године; да свршени богослови односно дипломирани студенти Богословског факултета служе у ЈНА по скраћеном року који важи за остале свршене ученике средњих школа и студенте Универзитета и др. Ова питања су разматрана са заинтересованим државним органима, па је по неким већ дат одговор Архијерејском сабору, док се остала питања још проучавају.“[1]

***

Како је 6. априла 1941. у немачком бомбардовању уништен интернат са трпезаријом Богословског факултета, двадесетак година касније адаптиране су неке просторије за ту намену. На свечаности организованој тим поводом 1960. били су патријарх Герман, епископи бачки Никанор, захумско-херцеговачки Владислав и славонски Емилијан, као и наставници и студенти. Домаћин је био декан др Благота Гардашевић.[2]

***

У разговору патријараха руског Алексеја и српског Германа 19. октобра 1961. у Москви повела се реч и о размени студената. „Када је овде био 1956. године патријарх Викентије ми смо се били договорили да нам пошаље неколико младих људи да овде уче семинарију и Духовну академију, рече патријарх Алексеј, међутим, ни до данас не дође ни један. Ми би желели да нам пошаљете бар двојицу-тројицу. То би такође допринело одржавању наших братских веза. Рекао сам му да сам и ја за то и да ћу гледати ако се икако може с обзиром на објективне тешкоће да пошаљемо некога било на семинарију било за академију или у обе школе. О томе би требало да они виде и припреме терен код Совјета за послове РПЦ а код нас неће бити тешкоћа. Код нас је још мање, одговори Никодим (митрополит – *прим. аутора*), само ви пошаљите кандидате.“[3]

***

Патријарх Герман „15. маја (1961), у 17 часова, посетио је Богословски факултет и присуствовао докторском испиту јерођакона Саве

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967, Савезном извршном већу – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

2 *Гласник*.., 3-4/1960, стр. 94.

3 Извештај патријарха Германа, од 3. новембра 1961, Добривоју Радосављевићу – АМИП, Па/1961, 64-29-434899.

Вуковића, суплента Богословије Св. Саве из Београда.“[1]

„22. јуна (1961), у 18 часова, на Богословском факултету присуствовао је промоцији за доктора богословских наука протосинђела др Саве Вуковића, новоизабраног викарног епископа моравичког.“[2]

***

У историји Богословског факултета посебну пажњу заслужују међуфакултетски екуменски састанци.[3]

Шесторица студената Богословског факултета средином марта 1964. године посетила су римокатолички Теолошки факултет у Загребу и фрањевачке самостане на Каптолу и Дубрави. На железничкој станици у Загребу студенте су дочекали Недељко Угринић, секретар митрополита загребачког Дамаскина и (непознато име) Скочић, секретар Црквене општине у Загребу, који су потом све време бринули о студентима. После разговора и разгледања факултета и самостана, гостима из Београда приређене су свечана академија и ручак.

Поред студената Теолошког факултета госте из Београда су дочекали и поједини свештеници-професори факултета, као и бањалучки бискуп Алфред Пихлер. Студенти Теолошког факултета из Загреба замолили су бискупа да им одржи говор, а он се радо одазвао. Он је у свом обраћању истакао да је 1941. године била „веома тешка и болна“ и да је тада „хрватски народ укаљао своје лице према српском становништву“. Међутим, додао је бискуп, ти су „мрачни дани прошли“, па апелује на присутне да развијају братску љубав и заједнички се боре против јаза који још постоји између Римокатоличке и Српске православне цркве. Бискуп је посебно нагласио да се обе цркве „морају прилагодити садашњим друштвеним и политичким приликама, јер у истима живе заједно и нема другог избора“. Као пример за углед је поменуо Комунистичку партију Југославије. „Видите како је Комунистичка партија пребродила све ратне и послератне прилике без већих трзавица у земљи“, рекао је бискуп Пихлер, што је зачудило српске свештенике Скочића и Угринића.

Винцек Винко, директор Средње школе за спремање свештеника фрањеваца-конвентуалаца у Загребу, био је, како је остало забележено, немало изненађен посетом студената Теолошког факултета из Београда, а посебно зато што су они у цркви фрањеваца-капуцина у Дубрави обавили своје литургијске обреде. Винцек процењује да до тога не би дошло да иза Српске православне цркве не стоји Управа државне безбедности (УДБ), која форсира зближавање двеју цркава, не би ли се лак-

1 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

2 *Гласник*.., 7-8/1961, стр. 209.

3 Предраг Пузовић, „Међуфакултетски екуменски симпосијуми од 1974. до 1990. године“, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, Зборник радова, бр. 6, Београд 2010, стр. 104-120.

ше инфилтрирала у редове Римокатоличке цркве. О томе је разговарао и са фрањевачким богословима-конвентуалцима, којима је отворено саопштио да му се све то уопште не свиђа, па се са некима и посвађао пошто су изражавали склоност према зближавању Цркава.

Иван Ћук, секретар провинције фрањеваца-конвентуалаца је такође негативно оценио посету студената из Београда, закључујући да зближавање са Србима значи пружање руке комунистима који су побили многе свештенике.[1]

Декан Теолошког факултета у Солуну упутио је Богословском факултету Српске православне цркве позив да два професора присуствују заказаној Недељи православља у Солуну 9-15. маја 1967. године. Синод је одредио професоре Чедомира Драшковића и Стојана Гошевића, и о томе 14. априла обавестио Савезну комисију за верска питања затраживши новац за путне трошкове.[2] Грци су одложили планирану свечаност и утврдили нови датум (29. април-4. мај 1968) и о томе обавестили све позване госте. Синод је, по пријему тог обавештења, 24. октобра 1967. године обновио свој захтев за финансијску помоћ.[3]

***

Патријарх Герман, као архијерej Београдско-карловачке митрополије, дао је благослов Драгану Милину, Живки Станојевић, Вукосави Цигановић и Емилији Милошевић за упис на Богословски факултет.[4] Сличне благослове давао је готово и сваке наредне године.

***

Руководиоци Савезне комисије за верска питања су 16. новембра 1966. посетили Богословски факултет и разговарали са деканом Стеваном Димитријевићем и професорима Лазаром Милином, Милошем Ердељаном, Чедомиром Драшковићем и Благотом Гардашевићем. Према службеној белешци, професори су углавном говорили о својим проблемима истичући да је факултет раније био у саставу београдског Универзитета, а сада је институција Српске православне цркве. „Од тада па до данас професори истичу да је њихов статус неправилно регулисан и да су им лични дохотци минимални. По њиховом, плата редовног професора факултета износи 92.000 динара. О свом слабом награђивању упознавали су више пута руководство СПЦ, али ту нису наилазили на потребно

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 93-2-418711.

2 Писмо Синода, Син. бр. 3531/зап. 713 од 24. октобра 1967, Савезној комисији за верска питања – АС, 144, 113.

3 Писмо Синода, Син. бр. 1316/зап. 235 од 14. априла 1967, Савезној комисији за верска питања – АС, 144, 113.

4 *Гласник*.., 12/1966, стр. 372.

разумевање.“ Додали су и да им је Синод обећао повишицу од 30 одсто. Према аутору белешке о посети, професори су желели да Савезна комисија за верска питања интервенише код надлежних у Цркви ради побољшања њиховог статуса.

„Исто тако професори су упознали да су смештајне прилике студената тешке и да у згради у којој је сада Богословски факултет има неколико станара, а зграда представља једну грађевинску целину, од које је један део национализован. По њиховом. зграда није могла пасти под удар национализације, јер је намењена за богословске сврхе. Молили су да им се у овом правцу пружи помоћ. Навели су да би из разних земаља долазили кандидати на студије на овом факултету, али да они то одбијају, јер им не могу дати неопходан смештај. Зато избегавају везе са другим богословским установама из других земаља.“[1]

***

Према подацима српске Комисије за верска питања од 30. септембра 1968, на Богословском факултету Српске православне цркве студирало је 30 редовних и још толико ванредних студената.[2]

Интересантан је податак да је на Богословском факултету у Београду у то време студирао и Немац евангелист Јирген Пејло, као стипендиста Српске православне цркве.[3]

Професоре и остало особље на Богословском факултету постављао је Синод. Примера ради, Предраг Миодраг, дипломирани студент Лењинградске духовне академије, 1982. године постављен је одлуком Синода, коју је потписао патријарх, за наставника на предмету црквено појање на Богословском факултету и за диригента хора студената.[4] Синод је 7. јуна 1983. поставио Милинка Чанчаревића, Епархија шумадијска, дипломираног теолога, за књижничара Богословског факултета.[5]

***

Кад је реч о изградњи нове зграде Богословског факултета, треба споменути да држава, то јест Република Србија, јесте дала локацију, дозволу и новац за изградњу, али да је за то било потребно много времена.

Синод је образовао Одбор за градњу факултета, који је водио бри-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 420 од 22. новембра 1966, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 30. У прилогу је „Забелешка о разговору са професорима Богословског факултета СПЦ у Београду 16. XI 1966. године“.

2 „Информација о односима и активностима верских заједница у СР Србији“ – AJ, 144, 116.

3 *Гласник*.., 6/1964, стр. 220.

4 *Гласник*.., 10/1982, стр. 234.

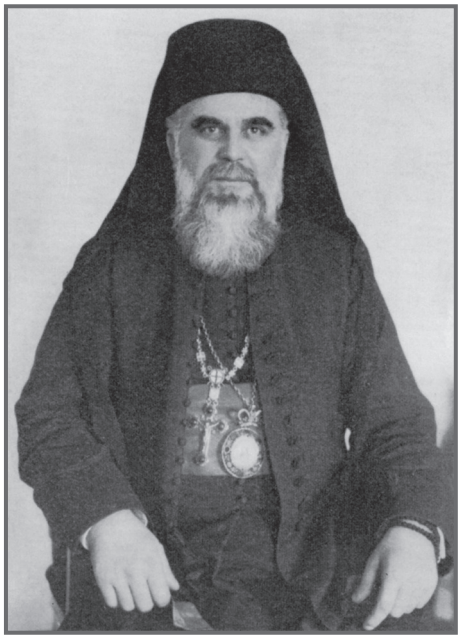
5 *Гласник*.., 6/1983, стр. 110.

гу о свим пословима у вези са новом зградом. На челу је био епископ далматински Стефан, а чланови епископи нишки Иринеј и шумадијски Сава.[1]

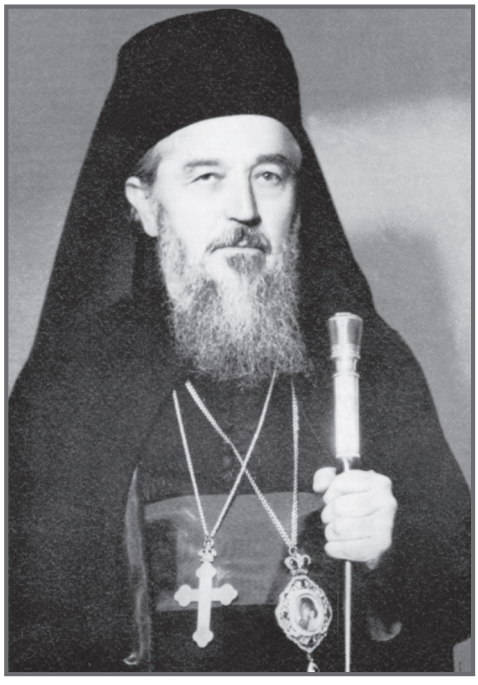
Од молбе за издавање дозволе за изградњу нове зграде факултета до освећења темеље протекле су деценије. Освећење темеља нове зграде Богословског факултета на Карабурми обавио је 13. маја 1984. патријарх Герман. „Освећењу су присуствовали чланови Светог архијерејског сабора, београдски надбискуп Алојз Турк, представник Васељенске патријаршије и Светског савета цркава протопрезвитер Георгиос Цецис. У име друштвене заједнице били су присутни: потпредседник Извршног већа Србије Вукоје Булатовић, председник Комисије ИВ (Извршног већа) Србије за односе са верским заједницама Живомир Станковић, секретар Савезне комисије Радован Самарџић, као и председник и секретар Комисије за односе са верским заједницама општине града Београда Богдан Крнета и Петар Ћебић, председник Скупштине општине Палилула Никола Бошковић, председник Социјалистичког Савеза СО Палилула Илија Тица.“[2]

1 Д. Чкребић, *н. д*, стр. 504.

2 *Гласник*.., 5/1984, стр. 102-103.

Епископ шабачко-ваљевски Јован

Митрополит црногорско-приморски Данило

Епископ далматински Стефан, око 1960.

Епископ шумадијски Сава, око 1989.

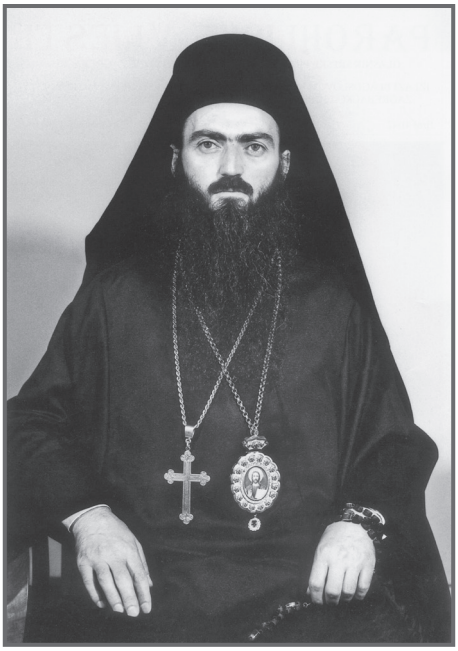
Епископ западноевропски и аустралијски
Лаврентије, око 1970.

Епископ америчко-ќанадски
Дионисије, око 1960.

Патријарх Герман и епископ рашко-призренски Павле хиротонишу епископа нишког Иринеја 1985. године

Митрополит загребачки Јован, око 1983.

Z A B I L J E Š K A

O razgovoru sa Ratkom Jelić predsjednikom Saveza udruženja pravoslavnih svećenika u SR Hrvatskoj. Razgovor je vodio Ilija Nedić savjetnik u Komisiji za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske 13.IX 1968 godine.

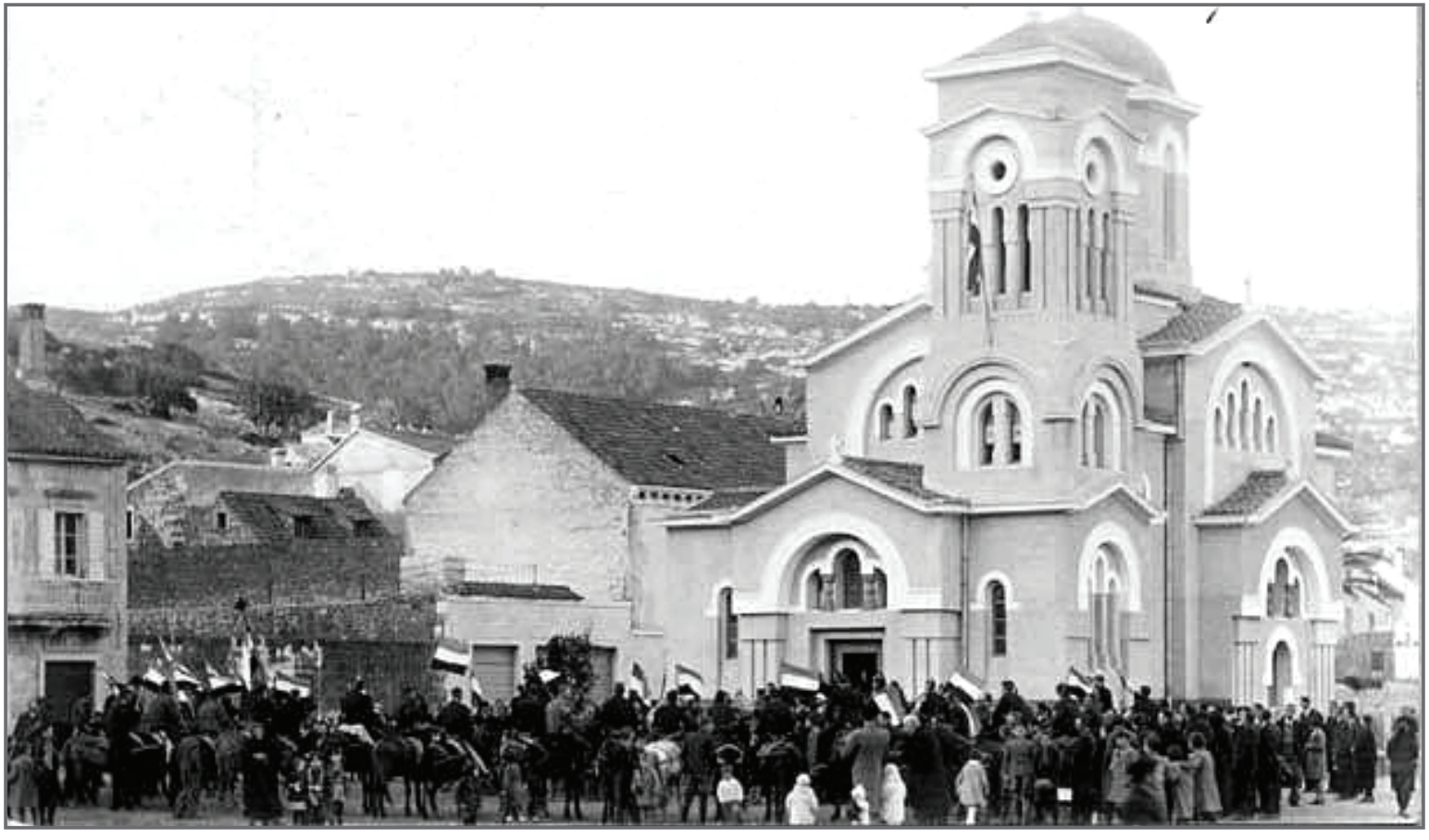
U toku razgovora Jelić je iznio da je prisustvovao sjednici odbora udruženja pravoslavnih svećenika dijela srijemske eparhije i da je tom prilikom razgovarao s Petrom Samardžijom svećemikom iz Osijeka, te da mu je on ispričao, da je razgovarao s tajnikom (Jelić se ne sjeća s kojim da li općine ili neke druge organizacije) u Osijeku i da mu je "tajnik" rekao da i ako dodje do okupacije naše zemlje, da bi bilo bolje da je okupiraju zapadnjaci nego Rusi, jer da su oni kulturniji. Dalje da je rekao da su u Osijeku Rankovićevci podigli visoko glavu. Samardžija je dalje pričao da su se bacali letci po Osijeku u kojim je pisalo "Srbi selite iz Hrvatske dok je vrijeme jer će vam poslije biti kasno" te da zbog toga medju Srbima vlada psihoza straha.

Dalje je Jelić rekao da je bio s mitropolitom Damaskinom na otvorenju Velesajma i da su se prilikom razgledanja zadržali u ruskom paviljonu razgledajući umjetničke slike, koje je osoblje paviljona sa posebnom pažnjom pokazivalo Damaskinu, te da ga je sutradan nazvao Damaskin telefonom, i zamolio, da ukoliko bi netko zamjerio što se duže zadržao u Ruskom paviljonu da objasni da su razgledali samo umjetničke slike koje njega interesuju jer da se na njima nalaze razne crkve i manastiri koje je on osobno upoznao za vrijeme svog školovanja u Rusiji.

Na kraju je Jelić iznio da mu je u razgovoru Jozo Kristofoli svećenik iz Staleškog društva RK svećenika rekao da on smatra da su Rusi ipak imali nekog razloga da okupiraju Čehoslovačku, jer da on čita strane novine i da je zapazio da su u Čehoslovačkoj izlazila svega dva lista K.P, da je drugih bilo na desetke.

Za sebe je Jelić rekao da on osudjuje SSSR i ostale

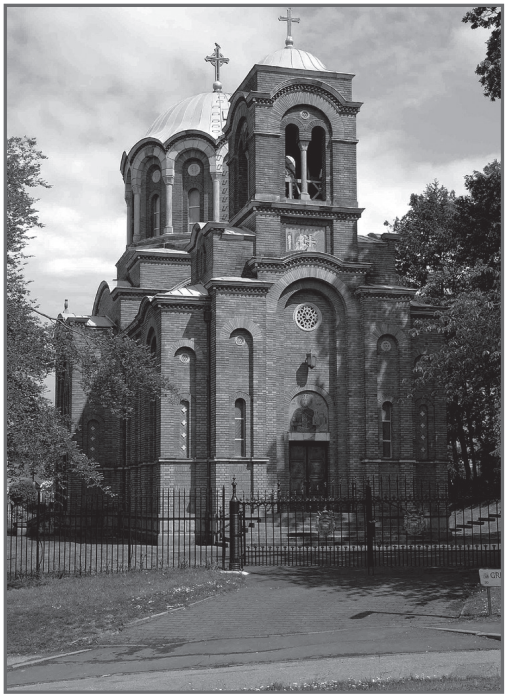
AJ, 144, 112

Црква Светих апостола Ћирила и Методија на Вису, Епархија далматинска: освећење бадњака 1936.
Срушена 1965. године

Црква Покрова Пресвете Богородице у Книну,
Епархија далматинска

Црква Светог Лазара у Бирмингему,
Епархија западноевропска

Храм Успења Пресвете Богородице у Кореници,
Епархија горњокарловачка

Храм Светог Георгија у Кусоњама, Епархија славонска

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ
Бр.: 1310
12. јуна 1978. год.
у Београду

Социјалистичка Република Србија
ИЗВРШНО ВЕЋЕ СКУПШТИНЕ СРС
БЕОГРАД
ПРИМЉЕНО: 14. VI. 1978
Орг. јед. | Број | Прилог | Предмет
07-08-2816

АРХИВ СРБИЈЕ БЕОГРАД 9

КОМИСИЈИ ИЗВРШНОГ ВЕЋА СКУПШТИНЕ СР СРБИЈЕ
ЗА ОДНОСЕ СА ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА
Б Е О Г Р А Д

Свети архијерејски сабор Српске православне цркве на своме овогодишњем редовном заседању, у седници од 1.јуна 1978.године, на основу Уставних прописа извршио је избор архијереја и попуњавање упражњених епархија и то:

1. Његово Преосвештенство Епископ далматински Г.Стефан, изабран је за Епископа упражњене Епархије жичке. Устоличење Преосвећеног Епископа Г.Стефана за Епископа жичког обавиће се у недељу 23.јула 1978.године, у Саборној цркви у Краљеву.

2. Његово Преосвештенство Епископ аустралијско-новозеландски Г.Николај, изабран је за Епископа упражњене Епархије далматинске. Устоличење Преосвећеног Епископа Г.Николаја за Епископа далматинског обавиће се у недељу 25.јуна 1978.године, у Саборној цркви у Шибенику.

3. Високодостојни архимандрит Доментијан Павловић, професор и в.д.ректора Богословије Св.Саве у Београду, изабран је за Епископа упражњене Епархије врањске. Посвећење архимандрита Доментијана за Епископа обављено је у недељу 11.јуна 1978.године, у Саборној цркви у Београду. Његово устоличење накнадно ће се одредити.

4. Високодостојни протојереј Велимир Ковачевић, српски православни парох цркве Св.Архангела Михаила у Чикагу, изабран је за Епископа упражњене Епархије источноамеричке и канадске, чије је седиште у Еџворту, Пенсилванија - САД. Посвећење протојереја Ковачевића за Епископа обавиће се у недељу 18.јуна ове године, у Саборној цркви у Београду.

5. Високодостојни протосинђел Василије Качавенда, архијерејски заменик из Тузле, изабран је за Епископа упражњене Епархије зворничко-тузланске. Посвећење о.Василија за Епископа обавиће се у недељу 25.јуна ове године у Саборној цркви у Београду.

6. Високодостојни синђел Василије Вадић, суплент Богословије Св.Три Јерарха у манастиру Крки, изабран је за Епископа упражњене Епархије аустралијско-новозеландске, чије је седиште у Илајну, Викторија, Аустралија. Посвећење о.Василија за Епископа обавиће се у Саборној цркви у Београду. Дан посвећења накнадно ће се одредити.

7. Високодостојни синђел Јефрем Милутиновић, суплент Богословије Св.Три Јерарха у манастиру Крки, изабран је за викарног Епископа Патријарха српског, са титулом Епископ моравички. Његово посвећење такође ће се обавити у Саборној цркви у Београду. Дан посвећења накнадно ће се одредити.

О предњем обавештавамо Комисију, с молбом ради знања.

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

АС, 21, 158

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ САБОР
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ
Број 53/зап. 85
16. маја 1985. године
У БЕОГРАДУ

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Б Е О Г Р А Д

Свети архијерејски сабор на овогодишњем редовном заседању, у седници својој, под горњим бројем и датумом, донео је ову одлуку:

"На основу чл. 79. тач. 18. и чл. 105. Устава Српске православне цркве, као и одлуке Светог архијерејског сабора, АСБр. 33/зап. 46 од 15. маја 1985. године, за викарног Епископа Његовог Високопреосвештенства Митрополита црногорско-приморског Г. Данила, са титулом Епископ хвостански, изабран је високодостојни синђел Никанор Богуновић, суплент Богословије Свет Три Јерарха у ман. Крки".

О предњем обавештавамо Свети архијерејски синод, с молбом ради знања.

Прилог: предмет.

ПРЕДСЕДНИК
СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГ САБОРА
† АЕМ и ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

АСин, Записници, 1985.

САВЕЗНО ИЗВРШНО ВЕЋЕ
КОМИСИЈА ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА
Примљено: 24.X.68
Орг. јед. 362

ПАТРИЈАРШИСКИ УПРАВНИ ОДБОР
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ
Бр 5510
20.септембра 1968. год.
у Београду

САВЕЗНОЈ КОМИСИЈИ ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА

Б Е О Г Р А Д

Умољава се Савезна комисија за верска питања да се, и за 1969.годину, одобри помоћ из савезног буџета за покриће 50% доприноса за социјално осигурање свештеника Српске православне цркве, као и досад.

У очекивању повољног решења ове молбе ми унапред захваљујемо.

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

AJ, 144, 115

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

7.марта 1969.год.
Бр.928
Београд

СОЦИЈАЛИСТИЧКА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
РЕПУБЛИЧКО ИЗВРШНО ВЕЋЕ
БЕОГРАД
ПРИМЉЕНО: 11. III 1969
Орг. јед. 09 | Број 2207 | Прилог | Вредности +—

КОМИСИЈИ ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА СР СРБИЈЕ

Б Е О Г Р А Д

Као што смо Вас обавестили нашим актом бр.891 од 5.марта ове године, изузетне прилике наметнуле су нам потребу сазива ванредног заседања Светог архијерејског сабора, који смо сазвали за 12.март ове године.

Пошто нам је за ово потребан ванредни кредит у износу од 20.000.- Н.динара, а ми тих средстава ниоткуд немамо, молимо Комисију да нам у ту сврху додели подесну помоћ у износу од 10.000.- Н.динара.

+ ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

AC, 21, 151

САОПШТЕЊЕ

о овогодишњем редовном заседању Светог архијерејског сабора

Заседање Светог архијерејског сабора Српске православне цркве одржано је од 21. до 28. маја 1975. године у згради Патријаршије у Београду. На седницама су учествовала сва Преосвећена Г. Г. епархијски архијереји из земље и иностранства, осим Његовог Преосвештенства Епископа западноамеричког Г. Григорија. Проучавани су проблеми и прилике Српске православне цркве у Отаџбини и иностранству и донете су одговарајуће одлуке.

Поред осталог:

1. Саслушан је извештај о раду Светог архијерејског синода и дата упутства за даљи рад;

2. Посебна пажња и ове године посвећена је извештајима Преосвећене Г. Г. епархијских архијереја о стању Цркве на терену, па су у вези с тим донети закључци и упутства;

3. Усвојен је предлог Светог архијерејског синода да се 4. и 5. октобра ове, 1975. године, прослави јубилеј 900-годишњице рођења Светог Саве;

4. Проучен је и извештај наших архијереја по предмету црквеног спора који се води у САД и Канади и донети су потребни закључци;

5. Изабран је за епископа упражњене Епархије нишке Његово Преосвештенство викарни Епископ моравички Г. Иринеј;

6. Основана је, односно обновљена, Епархија врањска, са седиштем у Врању, коју ће сачињавати архијерејска намесништва: Пчињско, Масуричко-пољаничко, Прешевско-бујановачко и Босиљградско.

Попуњавање ове Епархије извршиће се када се обезбеди зграда за Епископа и епархијска тела и органи;

7. Пошто је истекао мандат досадањим члановима Светог архијерејског синода изабрани су нови чланови и Синод ће сачињавати: Његова Светост Патријарх српски Г. Герман, као председник, и чланови: Његово Високопреосвештенство Митрополит добробосански Г. Владислав, Његово Преосвештенство Епископ сремски Г. Макарије, Његово Преосвештенство Епископ браничевски Г. Хризостом и Његово Преосвештенство Епископ банатски Г. Висарион.

Из седнице Светог архијерејског синода од 30. маја 1975. године.

Гласник.., 6/ 1975, стр. 102

3.9. Дијаспора

3.9.1. Дијаспора Српске православне цркве

Дијаспора представља мисионарско подручје хришћанства изван матице на коме је организована Цркве.

Основни принцип организације Цркве је географски, то јест просторни, а не национални и државни. Међутим, историја обилује бројним примерима да се та два критеријума поклапају, па су стицајем разних, често тренутних, околности, настајале такозване националне цркве. То се десило и са српском Црквом 1219. године у доба Светога Саве. Уједињена Српска православна црква Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, касније Српска православна црква, нешто је другачије настала, додуше канонски у сваком делу.

Устав Српске православне цркве донет 1931. промењен је 1947. и допуњен 1957. године. У члану 15. тог документа из 1947. године набројане су епархије у иностранству: „1. Српска православна црква у Сједињеним Државама Америке и у Канади, са седиштем у Чикагу, односно у манастиру Св. Саве код Либертивила; 2. Српска православна епархија будимска; 3. делови епархије вршачке и темишварске ван граница Југославије, са седиштем у Темишвару; 4. православна епархија чешко-моравска у Чехословачкој; 5. Српски православни викаријат скадарски, са седиштем у Скадру; 6. и српске православне црквене општине и парохије ван граница Југославије (цркве у Дијаспори)“. Тако је уређено из предострожности како би српске црквене општине и парохије изван граница Југославије, које се силом политичко-географских прилика нису налазиле ни у једној епархији, биле заштићене од утицаја јурисдикција других помесних цркава.

Реч „дијаспора“ у грчком значи расипање, расејање. Питање православне дијаспоре није много обрађивано у канонским праву, јер га нико није ни постављао све до времена цариградског патријарха Мелетија Метаксакиса 1922. године. Он је, користећи свој положај и политичке прилике у Европи, пореметио канонски поредак православних цркава. Тако је, на пример, због неприлика у којима се нашла Руска православна црква после Октобарске револуције 1917, неке њене делове подводио под своју јурисдикцију.[1]

1 Сергије Троицки, *Црквена јурисдикција над православном дијаспором,* Сремски Карловци 1932. Видети и занимљиве предлоге у тексту: Архиепископ Карелије и

И Српска православна црква имала је проблема са Цариградском патријаршијом у Чехословачкој, потом и у Мађарској, мада су се ту Српска и Румунска патријаршија договориле да ће на том простору свака Црква водити духовно старање о својим вернима. Када је Цариградска патријаршија покушала да се умеша, Синод Српске православне цркве био је категоричан тврдећи да су православни у Мађарској под јурисдикцијом те две патријаршије, а Сабор је 1936. одлучио: „Упозорити Цариградску патријаршију да се више не меша у Мађарској, да прекине преговоре са мађарском Владом, да не би дошло до тежих па чак и судбоносних последица у односу наших двеју Цркава а на штету целог православља“.[1] (Проблем српске јурисдикције у Мађарској провлачио се готово пет деценија, све док епископ будимски није дошао у епархијско седиште у Сентандреји.)

Питање православних Румуна у Југославији и Срба у Румунији решено је између Румунске и Српске патријаршије без потреса, договором да Румунска православна црква посредством свог викара у Вршцу води бригу и духовно старање о својим вернима, а Српска православна црква посредством свог викара у Темишвару. Разрешење тог неканонског стања омео је Други светски рат започет 1. септембра 1939. године.

***

Проблем дијаспоре, то јест црквено-школских општина, после завршетка Другог светског рата 9. маја 1945, искрсао је пред архијерејима Српске православне цркве. Синод је, колико је то у новим околностима било могуће, настојао да прикупи информације о судбини свештеника избеглих из Југославије после маја 1945. и организовању црквених општина по Западној Европи. Та збивања су понегде била под будним оком службеника југословенских државних мисија. Тако је Амбасада у Лондону 11. априла 1945. обавестила „ђенерала господина Владимира Велебита, помоћника министра иностраних послова“ да је за председника тамошње Српске православне црквене општине изабран Данило Зобеница, а у управу су ушли Богољуб Јевтић, Радоје Кнежевић и Милан Гавриловић. На крају депеше је истакнуто: „Наша држава плаћа свештенство, како овде тако и у Америци. Мислим да би требало једанпут и то питање расчистити. Овај случај са православном црквом напомињем због тога, јер га извесна господа овде искоришћују у велико-српске сврхе и због њених веза са англиканском црквом.“[2]

целе Финске Павле, „Предлози за решење питања православне дијаспоре“, *Гласник..,* 2/1986, стр. 25-31.

1 Архив Светог архијерејског синода Српске православне цркве, Записници, Син. Пов. бр. 102/зап. 683 од 19/6. маја 1936. и Записник Светог архијерејског сабора АС Бр. 34/зап. 72 од 23. маја (5. јуна) 1936. године.

2 Телеграм Амбасаде у Лондону, од 11. априла 1945, Владимиру Велебиту –

Када се Црквена управа у Лондону 6. јула 1945. распитивала код епископа америчко-канадског Дионисија о могућности да је прими под своје старање, он је одговорио да они имају право о томе да одлучују. Сазнавши за ту преписку, патријарх Гаврило опоменуо је епископа подсетивши га на Устав Српске православне цркве и заклетву коју је као епископ положио.[1]

Мада је по Уставу Српске православне цркве брига о дијаспори била у домену патријарха, највише се, ипак, ангажовао епископ Дионисије. А он је о актуелним приликама и неприликама био боље обавештен од патријарха и Синода, што је и разумљиво, с обзиром на то да су у Југославију тек спорадично стизале информације из иностранства. Тако је епископ Дионисије писао 1. маја 1948. патријарху Гаврилу и Синоду да је, пошто му је Синод дао у обавезу старање о дијаспори, закључио да је духовни живот православних верних лакши у протестантским земљама него у римокатоличким, због прозелитизма Римокатоличке цркве, наводећи као пример Италију. Навео је да по избегличким логорима још има српских свештеника, нагласивши да једино у Трсту постоји организована црквена заједница, док црквена општина основана у Паризу тек тражи погодан објекат за капелу и стан за тамошњег свештеника. У Лондону је одавно организована црквена заједница, са неколико свештеника, међу којима је протојерej Милоје Николић најугледнији и он представља Српску православну цркву код Англиканске цркве. Заједница броји око 8.000 Срба, и налази се под духовним старатељством епископа америчко-канадског, јер су тако сами одлучили на скупштини Црквене општине. Епископ је истакао да ће такво стање потрајати све док патријарх не буде у могућности да преузме бригу о тој заједници. У Аргентини су организоване две црквене општине: у Буенос Ајресу и у Чаку, архијерејски намесник је свештеник Радојица Поповић, раније архијерејски намесник из Даниловграда у Митрополији црногорско-приморској. Уз свештеника Филипа Рајковића постоји још један свештенослужитељ. У Венецуели, Бразилу, Чилеу и Перуу се припрема оснивање црквених општина, као и у Аустралији. Кад је реч о Немачкој, у Минхену постоји Црквена општина, а у неколико других градова у тој држави у којима се налазе српски свештеници полако се организује црквени живот.

Према епископовим тврдњама, црквени живот у дијаспори увелико се успоставља, што му, на неки начин, причињава потешкоће, пошто се његове обавезе умножавају, па сматра да би Сабор требало да изабере викарног епископа који ће му у свему томе помоћи с обзиром на

АМИП, Па/1945, 8-12-00627.

1 Станимир Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Западној Европи*, Београд 2002, стр. 146 (у даљем тексту: С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Западној*..,). С. Спасовић је користио архиве епархија Америчко-канадске и Западноевропске.

то да епископи жички Николај и далматински Иринеј нису од неке користи, јер су болесни. Епископ је навео да већ има кандидата за викара чије ће име обзнанити када Сабор донесе начелну одлуку о том избору, нагласивши да викар не би смео да буде из Југославије већ из Америке.[1]

Синод је у одговору замерио епископу што је узео под своје старање Црквену општину у Лондону, додавши да одлучивање о предлогу за избор викара одлаже за нека друга времена.[2]

Епископ Дионисије је 24. јуна 1948. обавестио Синод да је о њиховом ставу известио Црквену општину у Лондону и пароха Николића.[3] У писму од 2. новембра 1948. навео је нове проблеме с којима се суочава после слања писма Синода у Лондон. Наиме, иако је упознат са ставом Синода, прота Николић и даље је молио епископа да ту парохију задржи у својој надлежности с образложењем да не види на који би други начин могао да буде у сталном контакту са Патријаршијом у Београду и са патријархом. Поред проте Николића, у Енглеској се налазило још пет свештеника који су духовну бригу о 10.000 православних Срба водили по инструкцијама епископа Дионисија, организујући нове црквене општине, рецимо у Единбургу за целу Шкотску. Епископ је додао да те нове општине не може да потчини Црквеној општини у Лондону, нити њихове свештенике да стави под власт лондонског пароха, јер Николић није ни архијерејски заменик ни архијерејски намесник за Енглеску, а то постављење у искључивој је надлежности патријарха и Синода. На крају епископ је затражио да му буде поверено старање над Црквеном општином у Лондону, додајући да ће се повиновати свакој одлуци Синода.[4]

Синод је одбио епископов захтев о промени јурисдикције и затражио од њега да патријарха, као канонски надлежног архијереја над црквама и мисијским подручјима у иностранству где не постоје организоване српске епархије, редовно о свему извештава.[5]

***

Југословенска дипломатска представништва будно су пратила збивања у дијаспори Српске православне цркве и о томе редовно извештавала Министарство за иностране послове, а оно информације

1 Писмо епископа америчко-канадског Дионисија, од 1. маја 1948, патријарху Гаврилу и Синоду – AJ, 144, 1-21.

2 Писмо Синода, бр. 2001/зап. 457 од 18. маја 1948, епископу америчко-канадском Дионисију – AJ, 144, 1-21.

3 Писмо епископа америчко-канадског Дионисија, бр. 18/48 од 24. јуна 1948, патријарху Гаврилу и Синоду – AJ, 144, 1-21.

4 Писмо епископа Дионисија, бр. 30/48 од 2. новембра 1948, патријарху Гаврилу – AJ, 144, 1-21.

5 Писмо Синода, бр. 3898/ зап. 1099 од 14/1. децембра 1948, епископу Дионисију – AJ, 144, 1-21.

прослеђивало Државној комисији за верска питања. Тако је 9. августа 1948. Министарство за иностране послове обавестило Председништво савезне Владе да је у Буенос Ајресу, Аргентина, 20. јуна у просторијама прочетничког Југословенског дома, одржана оснивачка скупштина Српско-православне црквене општине, на којој је изабрана управа, донета одлука о изградњи храма Светог Саве и усвојени потребни акти. „Ова нова српско-црквена општина налази се потпуно у рукама овдашњих дражиноваца и четника и може постати опасно оружје у борби против нове Југославије. Око ње почели су се окупљати људи који се иначе неби окупљали око четника, специјално људи из унутрашњости и са села.“ Тамошње Српско културно друштво „Обилић“ обратило се руском свештенику, под јурисдикцијом епископа аргентинског Феодора из Руске патријаршије, у чијем су старању били руски, белоруски и украјински православни и који је био признат од Амбасаде Совјетског Савеза. Епископ Феодор је прихватио позив, па је чак и присуствовао прослави Видовдана, коју је организовало друштво „Обилић“. Југословенски конзулат обратио се Министарству за иностране послове да оно обавести српску Патријаршију која треба да дâ дозволу епископу Феодору за опслуживање српских верних. Истовремено, затражено је да Патријаршија предузме све што је потребно како не би признала нову (четничку) црквену општину...[1]

А. Српска црквено-школска општина у Бечу

Проблеми у српској дијаспори били су различите природе, а прошлост црквених општина у Трсту и Бечу, о њима речито сведочи.

Познато је да су православни Румуни, Грци и Срби у Бечу већ 1726. имали организовану црквену општину и капелу, коју је освештао митрополит београдско-карловачки Мојсије Петровић (1713-1730). Услед неспоразума, углавном око богослужбеног језика, Грци су се издвојили. Срби су 1860. године, благодарећи патријарху Јосифу Рајачићу, од аустријског цара Фрање Јосипа II добили право на свој храм. Стварање српске црквене општине одвијало се постепено: 17. септембра 1860. проглашена је Српска православна црквено-школска општина, државне власти признале су је 2. новембра 1862. године, а прва скупштина одржана је 27. новембра исте године.[2] Потом је покренута акција прикупљања новца за изградњу храма, парохијске куће и школе и за добијање дела

1 Писмо Министарства за иностране послове, Пов. бр. 420720 од 9. августа 1948, Председништву савезне Владе – AJ, 50, 128-362.

2 Протосинђел др Стефан Чакић, *Споменица о стодесетогодишњици живота и рада Српске православне црквене општине Светога Саве у Бечу 1860-1970. године*, Беч 1971; Дејан Медаковић, *Срби у Бечу*, Нови Сад 1998; *Српска православна црква у Бечу и њена општина*, Беч 2003.

новог градског гробља на коме ће бити сахрањиванти Срби. По освећењу темеља градња храма почела је 1890. године. Храм није наликовао на друге храмове Српске православне цркве јер је власт дозволила да буде подигнут искључиво у склопу стамбене зграде на четири спрата са становима за свештенике, капелана, учитеља, учитељицу, појца и црквењака. Освећење храма обављено је 19. новембра 1893. у присуству цара Фрању Јосипа II, председника аустријске Владе, неколико министара, кнежевића Божидара Карађорђевића, отправника послова Посланства Краљевине Србије у Бечу, черновичког митрополита Силвестра Андрејевича са свештеницима из руске и грчке црквене заједнице у Бечу. На освећењу није било ниједног српског свештеника ни епископа из било које српске Цркве. После потврде Статута Српске грчко-источне црквене општине у Бечу, она је 23. јуна 1897. стављена под јурисдикцију епископа далматинско-истријског Никодима Милаша.

Црквена општина је 21. августа/3. септембра 1906. доспела под јурисдикцију Задарске (далматинске) епархије, а од успостављања Српске патријаршије 1920. је под јурисдикцијом патријарха. Патријарх је потврђивао избор пароха и чланова Главног одбора Црквене општине. Аустријска влада је признала право Српској православној цркви на унутрашње уређење општине у Бечу, која је у свему потпадала под одредбе аустријског законодавства.[1]

У бечкој Црквеној општини служили су свештеници Михајло Мишић, Брензан (Рутен), Стеван Поповић, Родољуб Стојаковић и Стеван Араницки. Патријарх Гаврило позвао је проту Араницког почетком 1941. да се врати у Југославију.[2]

Како је Аустрија од 1938. била део Немачког Рајха, берлински архиепископ Серафим Ладе[3] је то искористио и поставио у српској парохији у Бечу „свог“ свештеника, јеромонаха Арсенија Серина. Митрополит скопски Јосиф Цвијовић, као заменик интернираног патријарха, поставио је проту Василија Васу Шипку за пароха бечког.[4] Прота је испуњавао своје обавезе колико су му то прилике дозвољавале. Готово да је исто било у ратним и првим поратним годинама.

***

1 Писмо патријарха Германа, ПБр. 13/65 од 22. јануара 1965, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1965, 74-1-422952.

2 Стефан Чакић, *н. д*, стр. 17-62.

3 Серафим Ладе, Немац по пореклу, свештенички чин је стекао на неканонски начин пре Октобарске револуције 1917. године. После повратка у Беч, Руска православна заграничка црква га је примила у своје окриље и поставила за епископа са седиштем у Бечу. Више података видети у: Љубомир Дурковић Јакшић, „Учешће патријарха Гаврила и Српске православне цркве у догађајима уочи и за време 27. марта 1941. и њихово страдање у току рата“, *Гласник*.., 6/1980, стр. 123-153.

4 Стефан Чакић, *н. д*, стр. 17-62.

На Савиндан 1945. у храму у Бечу служили су патријарх Гаврило и епископ жички Николај. Долазили су и 4. и 11. фебруара.[1]

Први контакт Патријаршије у Београду и Црквене општине у Бечу, по окончању Другог светског рата у мају 1945. остварен је писмом Синода упућеном свештенику Васи Шипки посредством југословенског Министарства за иностране послове.[2] То писмо је стигло ономе коме је намењено, али не и Васкршња посланица из 1946. године, чије су достављање југословенске власти спречиле под изговором да је њен садржај непримерен.[3]

Када је 15. марта 1950. Државна комисија за верска питања затражила од Синода информације о деловима Цркве који се налазе изван Југославије, Синод је у одговору од 17. марта навео да Српска православна црквена општина у Бечу потпада под јурисдикцију Српске патријаршије што је и аустријска влада признала и нотификовала.[4] У новом захтеву Државне комисије за верска питања о новим подацима о потребама црквених општина у Бечу, Трсту, Цариграду, Паризу и Лондону, Синод је истакао „да су црквене општине у Бечу и Трсту под искључиво духовним старањем и јурисдикцијом Српске Православне Цркве а у материјалном погледу потпуно су независне те Свети Архијерејски Синод и не добија од њих такве извештаје нити им доставља каква упутства у материјалном погледу, па су му и њихове потребе непознате".[5]

Држава је настојала да стави под контролу поједине парохије у дијаспори, а посебно у Бечу и Трсту, позивајући патријарха и епископе на разговоре у Државној комисији за верска питања, условљавајући исплате принадлежности свештеницима и слично. Прва прилика за мешање указала се државним органима средином јуна 1950. после смрти бечког проте Васе Шипке. Дипломатско представништво у Бечу је надлежнима препоручило да би у парохију требало довести свештеника из Југославије који би био вољан за сарадњу, а то се мора завршити што

1 Исто, стр. 75-76.

2 Писмо Синода, бр. 258/зап. 21 од 6. априла 1946, Министарству за иностране послове – АМИП/Па, 1946, 3-17-4087.

3 Писмо Синода, Син. бр. 867/зап. 103 од 6. априла 1946, за епископа Георгија Зубковића, Министарству за иностране послове – АМИП, Па/1946, 3-17-4063. Писмо Синода, Син. бр. 258/зап. 21 из 1946, за проту Васу Шипку, Министарству иностраних послова – АМИП/Па, 1946, 3-17-4087; Писмо Министарства за иностране послове Министарству за унутрашње послове – АМИП/Па, 1946, 3-17-4088; Писмо Министарства за унутрашње послова Министарству за иностране послова – АМИП/Па, 1946, 3-17-4603.

4 Писмо Државне комисије за верска питања, бр. 88 од 15. марта 1950, Синоду; Писмо Синода, бр. 591/зап. 199 од 4/17. марта 1950, Државној комисији за верска питања – AJ, 144, 3-72.

5 Писмо Синода, бр. 686/зап. 234 од 29/16. марта 1950, Државној комисији за верска питања – AJ, 144, 3-72.

пре, како епископ америчко-канадски Дионисије не би упутио неког свог свештеника и тако директно утицао на живот парохије.[1]

Попуњавање места пароха у Бечу потрајаће још неко време, јер је патријарх имао једног кандидата, Црквена општина је предлагала конкурс, држава пожуривала... На крају је одлучено да то буде архимандрит Данило Цветков, кандидат кога је, узгред буди речено, и покојни прота Шипка предложио себи за наследника.[2] Архимандрит Данило је био референт у Синоду и уредник *Гласника Српске православне цркве*. Био је то први случај да је за пароха изабран монах, између осталог, јер је то било много јефтиније по Црквену општину.

***

Да би сазнао што више чињеница о црквеном животу у дијаспори, Синод је јануара 1951. одредио једну делегацију која је требало да пропутује Аустрију, Немачку, Италију, Швајцарску, Француску, Енглеску и Америку, да посети тамошње црквене установе и са њиховим представницима разговара о питањима заједничког живота и рада са Патријаршијом у Београду. Делегације није отпутовала када је било планирано, него тек у јесен исте године.[3]

По повратку двојице изасланика Синода са тог пута, ситуација се унеколико променила.

Мирко Ћуковић и Милоје Дилпарић, председник и секретар Државне комисије за верска питања, разговарали су 10. марта 1952. са патријархом Викентијем о животу дијаспоре и извештају епископа Германа о посети српским заједницама у Европи и Америци и договорили се шта треба даље предузети. Најважнији део договора био је да ће патријарх преузети јурисдикцију над целом дијаспором, изузев над Америчко-канадском епархијом, и то одмах после заседања Сабора.[4]

***

Служба архимандрита Данила у Бечу одвијала се у времену знатно другачијих околности од дотадашњих и измењене структуре чланова црквене општине, уз изражена настојања југословенских власти да преузму контролу над дијаспором Српске православне цркве. Проблеми су искрсли већ код предлога за промену Статута и правила под изгово-

1 Писмо Министарства за иностране послове, Пов. бр. 415225/III од 29. јула 1950, Државној комисији за верска питања – AJ, 144, 3-83.

2 Писмо патријарха Викентија, бр. 184 од 7. децембра 1950, Црквено-школској општини у Бечу – AJ, 144, 3-83.

3 О службеном путу викарног епископа Германа Ђорића и професора Душана Глумца нешто више података има у делу о Америчко-канадској епархији.

4 Белешка о посети патријарху Викентију на дан 10. марта 1952. године – AJ, 144, 6-112.

ром да нова времена захтевају прилагођавање аката. Ту иницијативу покренуо је председник Црквене општине 1951. године, без консултовања других чланова управе. Аустријска власт је 1957. и званично прихватила измењена документа.

Патријарх Герман, међутим, није одобрио промену, што је био увод у несугласице, па је због тога одредио да у Беч ради испитивања ситуације отпутују протођакони Бранислав Петровић, секретар Епархијског управног одбора Архиепископије београдско-карловачке, и Божидар Трипковић, секретар Црквеног суда.[1]

По њиховом повратку из Беча, 1. марта 1961, патријарх је затражио од Црквене општине да аустријске власти обавести о повлачењу новоуспостављених правила, али то није превише допринело сређивању прилика. Напротив, поведене је грађанска парница између чланова тамошње управе. Тако је парох Данило, бранећи црквени поредак, дошао у сукоб са појединцима из управе. На крају је закључио да би било најбоље да се повуче из Беча, па је од патријарха затражио разрешење.

Живот у Црквеној општини у Бечу наново је поремећен 1962. године када је одређена група Срба покушала да наметне свој утицај у управи. Легални представници долазили су више пута у Београд и тражили интервенцију државних органа и патријарха Германа. Патријарх је 18. јула 1962. упутио викарног епископа Саву Вуковића и протођакона Бранислава Петровића, да у наредних месец и по дана обиђу центре Српске православне цркве у Аустрији, Француској и Енглеској, то јест парохије у Бечу, Минхену, Паризу, Лондону и Трсту, да се упознају са животом и радом тамошњих црквених органа.[2]

Из разговора са архимандритом Данилом и члановима Главног одбора Црквене општине у Бечу и неколицине верних, патријархови изасланици су закључили да се много тога ради мимо канона и црквених закона. Како је управа одлучила да смени пароха, епископ Сава је покушао да их убеди да само патријарх има право да мења пароха, али није успео. Договорено је да треба потражити новог свештеника, по могућству породичног човека.

Епископ и протођакон су посетили (аустријску) Покрајинску управу како би појаснили положај парохије у Бечу у односу на Патријаршију у Београду. Домаћини су их питали зашто само Срби немају свог епископа, наводећи да у Бечу своја седишта имај припадници више јерархије неколико аутокефалних цркава. Потом су истакли да нису при-

1 Писмо патријарха Германа, од 3. фебруара 1961, Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1961, 64-29-43608. С. Спасовић у *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1941-1991*. и *Историја Српске православне цркве у Западној Европи* наводи две верзије презимена протођакона: Трифковић и Трипковић.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 01-190/1 од 1961, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1962, 61-I-423496.

знали нову управу јер је бирана по старом Статуту из 1906. а не по оном из 1957. године, као и да ће признати само оног свештеника кога пошаље српски патријарх.

Епископ Сава је посетио и грчког епископа Хризостома.

Наредних дана епископ и протођакон су боравили у Салцбургу, Паризу и Лондону.[1]

Патријарх Герман је почетком октобра 1962. уважио молбу архимандрита Данила – разрешио га је парохијске службе и позвао да се врати у Југославију. На упражњено место упутио је протојереја Стевана Поповића, свештеника у пензији из Новог Сада, који је од 1929. служио неко време управо у тој парохији.[2] Савезна комисија за верска питања је 11. октобра обавестила Државни секретаријат за иностране послове о новом свештенику, а он Амбасаду у Бечу с молбом да известе аустријске власти.[3]

Новчана помоћ свештенику у Бечу исплаћивана је из буџета Савезне комисије за верска питања и то посредством Амбасаде.[4]

У време службе проте Поповића аустријске државне власти су донеле Закон о правном положају Православне цркве у Аустрији, па је и

1 Извештај епископа Саве, од 1. септембра 1962, патријарху Герману – АС, 21, 76.

У Салцбургу Срби користе римокатолички храм мада се прича да би Светски савет цркава могао да зида један православни храм. Епископ и протођакон су посетили представника Светског савета цркава. Дознали су да би та заједница финансијски помогла новог свештеника, али Душана Аргировића не.

У Паризу Срби користе румунски православни храм. У том граду борави десетак архијереја разних православних Цркава. Домаћини сматрају да и Срби требају да добију своју епархију у Европи. Гости су посетили руски женски манастир са монахињама које су до 1950. живеле у Југославији. Потом су отишли код архиепископа париског Јована Максимовића (потоњи свети Јован Шангајски).

У Лондону их је дочекао прота Милоје Николић, сусрели су се са епископом Максимом из цариградске Патријаршије, и руским епископом Антонијем из московске Патријаршије. Џон Сатертвајт, секретар кентерберијског надбискупа, такође је поздравио госте.

Епископ Сава је намеравао да се сретне и са архиепископом Атинагором из цариградске Патријаршије, али је он био у болници.

У Београд су се вратили 12. августа.

2 Писмо патријарха Германа, П. бр. 191/61 од 6. октобра 1962, Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1962, 55-I-433136. Упоредити: Стефан Чакић, *н. д*, стр. 80-83.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 01-608/1 од 11. октобра 1962, Државном секретаријату за иностране послове; Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 433136 од 16. октобра 1962, Амбасади у Бечу – АМИП, Па/1962, 55-I-433136.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 01-616/2 од 15. октобра 1962, Државном секретаријату за иностране послове; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 433570 од 18. октобра 1962, Амбасади у Бечу – АМИП, Па/1962, 55-I-433570.

српска Црквена општина добила званично признање.

***

Прилике у дијаспори постале су знатно компликованије после одлуке Сабора из 1963. године о подели дотадашње епархије Америчко-канадске на три нове и одлуке из 1964. о рашчињењу епископа Дионисија.

Једна делегација Црквене општине из Беча, предвођена Драганом Бергманом, потпредседником и Момчилом Балићем, секретаром, дошла је у Београд половином маја 1964, ради разговора са патријархом о тамошњим актуелним тешкоћама. Они су 18. маја посетили Савезну комисију за верска питања, да би изнели проблеме које им стварају екстремни емигранти у покушају да преузму управу и легално изабраним члановима онемогуће нормалан рад. Истакли су да је та група под великим утицајем Драгољуба Вурдеље, председника Црквене општине у Трсту, као и рашчињеног епископа Дионисија, и да су у сталном контакту са неким групицама истомишљеника у другим европским земљама, које су се изјасниле против јединства са Црквом у земљи, а од њих добијају и финансијску помоћ. Поједини припадници те екстремне групе организују демонстрације пред Црквеном општином, грубо нападајући и клеветајући Југославију, Јосипа Броза Тита, патријарха Германа и чланове Црквене управе. Емигранти су проваљивали у просторије Црквене општине, успевали да блокирају и њена новчана средства и да дођу у посед кључеве од зграде. Бергман и Балић су истакли да се аустријске власти не односе коректно према садашњој управи, тврдећи да чак аустријска полиција омогућава организовање емиграната који долазе из разних градова у Беч да демонстрирају. У име управе Црквене општине интервенисали су више пута код аустријских власти које нису реаговале под изговором да немају право да се мешају у унутрашње послове Црквене општине. Поред тога, представници поменутих екстремних емигрантских група, у настојању да се домогну управе, поднели су неколико тужби аустријским властима. Тако је првостепени аустријски орган, решавајући по једној тужби емиграната, донео решење којим се садашња управа проглашава нелегалном. На жалбу управе, другостепени орган је поништио решење првостепеног и предмет решио у корист. садашње управе Цео спор је потом доспео пред Управни суд, који је поништио решења првостепеног и другостепеног судског органа и прогласио се ненадлежним да решава црквена питања.

Бергман и Балић затражили су да југословенска држава дипломатски интервенише код аустријске владе да би заштитила интересе легалне српске Црквене општине. Сматрали су да би по том питању Патријаршија морала да се додатно ангажује и предложили да у Беч буде упућен епископ Сава, који би тамо остао неколико месеци. Уверени су да би долазак епископа подигао углед тамошње Црквене општине. Наиме,

Српску православну цркву у Бечу представља прота Стеван Поповић, док остале Цркве заступају високи достојанственици, руску епископ, а грчку митрополит, и њих аустријске власти поштују, док то није случај са српским свештеником. Инсистирали су да никако не би требало дозволити да Црквеном општином у Бечу загосподари група која подржава рашчињеног епископа Дионисија и замолили да се испита могућност пружања финансијске помоћи Црквеној општини, пошто она малтене сав новац потроши за судске трошкове у споровима.

Савезна комисија за верска питања препоручила је Државном секретаријату за иностране послове да предузме све потребне мере.[1] Међутим, 10. августа 1964. стигао је одговор да Државни секретаријат не види никаквих могућности за интервенцију код аустријских органа, јер би тиме Аустријанцима ставили до знања да Црква није слободна пошто се се државни органи мешају у њене унутрашње ствари. Препоручили су да се сама Патријаршија обрати аустријским властима ради решавања проблема.[2]

Патријарх Герман је јуна 1964. овластио викарног епископа Саву да у његово име протестује код аустријског амбасадора у Београду. Амбасадор је обећао да ће интервенисати код Министарства за иностране послова и о исходу обавестити патријарха Германа.[3]

Како од тога, по свој прилици, ништа није било, у Беч су упућени епископ славонски Емилијан и прота Бранко Цисарж. Они су, наиме, били одређени да у име Српске православне цркве присуствују устоличењу митрополита прашког и целе Чехословачке Доротеја, 25. октобра 1964, а на повратку је планирано да посете Беч. Пре тог пута, епископ Емилијан је свратио за упутства у Савезну комисију за верска питања.[4]

Кад су стигли у Беч, епископ и професор су најпре отишли у Амбасаду да би чули шта југословенски дипломатски представници знају

1 „Забелешка о разговору вођеном 18. V 1964. године са представницима Српске црквене општине у Бечу, потпредседником Бергманом и секретаром проф. Балићем“; „Информација о стању у Српској православној црквеној општини у Бечу“, од 12. јуна 1964. године – АС, 21, 81; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 255 од 13. јуна 1964, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 93-6-451627.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове. Стр. пов. бр. КС-77/3 од 10. августа 1964, Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1964, 93-6-451627.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 255 од 13. јуна 1964, Конзуларном одељењу Државног секретаријата за иностране послове – АМИП, Па/1964, 93-2-450787.

4 „Забелешка – Потпредседник Савезне комисије за верска питања Мато Радуловић примио је 22. X 1964. године епископа славонског Емилијана и са њим обавио разговор у просторијама Савезне комисије за верска питања“, Пов. бр. 498/64. од 23. октобра – АС, 21, 83.

о проблему управе у Црквеној општини. Домаћини су им сугерисали да затраже пријем код римокатоличког кардинала Франца Кенига, који, како сматрају, може утицати на аустријске државне органе.

Епископ и прота су посетили аустријско Министарство просвете, где су их начелник одељења и саветник примили доста званично и хладно. Епископ Емилијан је рекао да је дошао да протестује због некоректног поступка аустријских државних органа према легалној управи бечке Црквене општине, затраживши да спрече нарушавање уобичајеног црквеног живота и уклоне екстремисте, како би патријарх Герман могао на канонски начин да управља том црквеном заједницом. Начелник је одговорио да аустријски закон не дозвољава мешање државних чиновника у унутрашње црквене послове, и да је за њихов проблем надлежан Управни суд, али да ће предузети све што је у његовој моћи да то питање буде решено.

Сутрадан, 2. новембра, изасланици Патријаршије су разговарали са кардиналом Францом Кенигом и он им је обећао да ће интервенисати код државних власти.

Епископ и професор посетили су и протестантског бискупа и грчког митрополита, затраживши и од њих помоћ у решавању проблема српске парохије у Бечу.

На крају, у извештају Синоду изасланици су закључили да прота Поповић, највише због година, није у стању да реши проблеме у бечкој Црквеној општини и препоручили слање младог свештеника.[1]

По повратку у Београд, епископ Емилијан је у писму кардиналу Кенигу захвалио на лепом пријему и датим обећањима, подсећајући га да је проблем и даље актуелан.[2]

Секретар бечке Црквене општине Момчило Балић је 29. децембра 1964. у Савезној комисији за верска питања пренео Мати Радуловићу нове информације у вези са збивањима у Бечу, истичући да и интервенција епископа Емилијана није променила ситуацију набоље. Сукоби две стране се настављају, па и полиција мора да интервенише, а како нелегална управа нема свештеника, довела је несвршеног богослова да чинодејствује. Закључио је да би требало укинути Статут општине и управу директно поверити патријарху, а у Беч довести млађег свештеника са патријарховим овлашћењима, која би поднео на увид аустријским властима. Сличан проблем су на тај начин разрешили бечки Румуни.[3]

1 „Извештај делегације Српске православне цркве о путу за Праг и Беч, обављеном од 23. октобра-4. новембра 1964. године“ проте Бранка Цисаржа – АС, 21, 83; „Информација о стању у Српској православној црквеној општини“ од 20. новембра 1964. године – АС, 21, 73.

2 Белешка о разговору Моме Марковића, председника Савезне комисије за верска питања са патријархом Германом – АМИП, Па/1964, 93-2-450787.

3 „Забелешка – Др Момчило Балић, секретар православне црквене општине

Патријарх Герман се 22. јануара 1965. обратио Државном секретаријату за иностране послове, још једном објашњавајући статус црквене општине у структури Српске православне цркве, наводећи детаљно случајеве напада и ометања богослужења, врећање свештеника за време обреда, обијање црквеноопштинске касе, запоседање сале... Иако је легална црквена општина покренула спор код надлежних аустријских власти, и мада су епископи славонски Емилијан и викарни Сава интервенисали код министра просвете, у Ландесрегирунгу и осталим надлештвима, то није довело ни до каквих резултата.[1]

Савезна комисија за верска питања је патријархово писмо 1. фебруара 1965. проследила Државном секретаријату за иностране послове, који је копију упутио Амбасади у Бечу, са препоруком да путем промеморије аустријском Министарству за иностране послове уруче превод патријархове молбе.[2]

Амбасада је одговорила тек 18. јуна 1965: њени чиновници су разговарали са члановима Црквене управе и свештеником Поповићем и установили да наводи из патријархова писма нису у потпуности тачни, па ће управа све то размотрити и известити Амбасаду. У Београду је извесни службеник на писму Амбасаде дописао да су добили једну белешку из Амбасаде и једну оперативну белешку, такође из Беча. Према првој белешци, због најновијих пресуда у корист бивше Америчко-канадске епархије око имовине, нема потребе да се држава уплиће у решавање проблема у Бечу, већ треба сачекати. По другој, требало би одмах интервенисати по патријарховој молби.[3]

У међувремену, у Бечу је 28. фебруара 1965. одржана скупштина чланова Српске православне црквене општине на којој је изабран нови Главни одбор. У складу са аустријским законима, скупу је присуствовао нотар града Беча, који је сачинио записник о изборима. Осам дана раније, група од 20 присталица рашчињеног епископа Дионисија одржала је сличну скупштину и изабрала своју управу, иако по Статуту црквене општине нису имали право гласа.[4]

Потпредседник Савезне комисије за верска питања Мате Раду-

у Бечу посетио Савезну комисију за верска питања 29. XII 1964. године“ – АС, 21, 81.

1 Писмо патријарха Германа, ПБр. 13/65 од 22. јануара 1965, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1965, 74-1-422952; Писмо патријарха Германа, ПБр. 14/65 од 22. јануара 1965, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 81.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 46 од 1. фебруара 1965, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1965, 74-1-422952; Писмо Секретаријата за иностране послове, Бр. 43981 од 10. фебруара 1965, Амбасади у Бечу – АМИП, Па/1965, 74-1-43981.

3 Писмо Амбасаде у Бечу, Бр. 422952 од 18. јуна 1965, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1965, 74-1-422952.

4 Писмо Амбасаде у Бечу, Стр. пов. КС Број 146/65 од 15. марта 1965, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 81.

ловић је 18. марта 1965. од патријарха Германа обавештен о изборима у Бечу, уз молбу да се посредством Амбасаде распитају за даљи развој ситуације.[1]

Председник Управног одбора Црквене општине Драган Бергман је 19. марта 1965. шефу кабинета државног канцелара Јозефа Клауса (председника Владе), предочио документацију о Српској црквеној општини у Бечу и молио га да помогне у увођењу реда и закона, што је овај и обећао. Бергман је то пренео надлежним у Амбасади, која је известила Београд. На основу тих информација Конзуларно одељење (Одсек за емиграцију) препоручило је Савезној комисији за верска питања да проблем Црквене општине треба расправити у Београду.[2]

Државни секретаријат за иностране послове обавестио је 30. марта 1965. Савезну комисију за верска питања о детаљима избора нове управе у Бечу и доставио мишљење Амбасаде о формирању епархије за Западну Европу. С обзиром на постојеће добре односе Југославије и Аустрије требало би, кажу, размишљати о томе да седиште новог епископа буде управо у Бечу, илуструјући то чињеницом да у том граду неколико православних цркава (Руска, Румунска и Грчка) већ има своје епископе и сређене односе са аустријском државном администрацијом.[3]

Представници југословенске Амбасаде у Бечу, поступајући по патријарховој молби Министарству за иностране послове, посетили су 19. јануара 1966. аустријско Министарство за иностране послове и разговарали са Фридрихом Милером, замеником начелника Културног одељења. Пошто су гости изнели проблем легитимитета управе бечке Црквене општине, домаћин је одговорио да први пут чују за све то, као и за обећање савезног канцелара Јозефа Клауса да ће лично помоћи да проблем буде разрешен. По мишљењу југословенских дипломата, њихов саговорник је примио све релевантне чињенице к знању.[4]

Поводом Савиндана 1966. у Бечу је боравио викарни епископ Сава. На свечаној вечери у једном дворцу окупили су се грчки митрополит, руски епископ, папски нунције, неколико професора римокатоличког Богословског факултета, бугарски ђакони, представници протестантских

1 „Забелешка о разговору подпредседника Савезне комисије за верска питања Мате Радуловића са Патријархом Германом, 18. III 1965. године“ – АМИП/Па, 1965, 74-1-413838.

2 Писмо Одсека за емиграцију Конзуларног одељења Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. КС 1156/1 од 24. марта 1965, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 81.

3 Писмо Одсека за емиграцију Конзуларног одељења Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. КС 1156/2 од 30. марта 1965, Савезној комисији за верска питања и Другој управи (Државна безбедност) Савезног секретаријата за унутрашње послове – АС, 21, 81.

4 „Белешка“ др Миодрага Митића, аташеа Амбасаде у Бечу, Пов. бр. 21/66 од 20. јануара 1966. године – АС, 21, 81.

заједница, изасланик кардинала Кенига, грчки амбасадор, службеници аустријског Министарства за унутрашње послове, председник Сената и председник Управног суда („Сергије Борота, који се недавно учланио у Српску православну црквену општину“), представници Амбасаде и други угледни гости, око 200 особа. Међутим, није дошао нико из градске управе што је домаћине из Црквене општине навело да закључе да их власт и даље игнорише.

Изасланик кардинала Кенига је понудио стипендије за српске богослове, а руски епископ хвалио патријарха, свог доброг познаника.

Епископ Сава је разговарао и са Алексом Тодоровићем, архијерејским замеником за Западну Европу. Сагласили су се да би стварање нове епархије за Западну Европу било корисно, што су подржали и сви свештеници на састанку одржаном тих дана. Једино се против изјаснио Милоје Николић, прота из Лондона и архијерејски заменик.[1]

На основу сазнања из више извора, Савезна комисија за верска питања је 12. фебруара 1966. сачинила информацију о приликама у Бечу.[2]

***

Бечки прота Стеван Поповић је у својој петогодишњој служби, иако суочен са бројним унутрашњим проблемима, успео да успостави добре односе са другим хришћанским заједницама, а посебно са Римокатоличком црквом и њеном организацијом „Про оријенте“. Такође је добро сарађивао и са Евангелистичком и Старокатоличком црквом, као и са Светским саветом цркава. Међутим, проблеми унутар српске заједнице преносили су се и даље на Црквену општину. Како је договорена плата нередовно стизала из Савезне комисије за верска питања, прота је у разговору са службеницима Амбасаде наговестио своју оставку, а 23. фебруара 1966. је од патријарха Германа и званично затражио разрешење са дужности. Патријарх, међутим, није тада прихватио његов захтев, па је прота још неко време остао у Бечу.

Када је средином 1967. аустријска влада припремала Нацрт закона о правном положају Православне цркве у Аустрији, Српска црквена општина је упутила примедбе. По усвајању тог законског акта, прилике у српској заједници су се унеколико промениле набоље, јер је њиме призната легална црквена управа што је унело расцеп међу присталице рашчињеног епископа америчко-канадски Дионисија.[3]

1 „Забелешка о разговору потпредседника Савезне комисије за верска питања М. Радуловића са епископом моравичким Савом 3. II 1966“ – АС, 21, 81.

2 „Информација о стању у Српској православној црквеној општини у Бечу“ од 12. фебруара 1966. године – АС, 21, 81.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 1362/67 од 8. децембра 1967, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 81.

Када је ступио на снагу Закон о правном положају Православне цркве у Аустрији, рашчињени епископ Дионисије је затражио од канцелара Јозефа Клауса да као легалну црквену управу Црквене општине у Бечу призна ону коју су формирале његове присталице. По тадашњим сазнањима југословенске Амбасаде, аустријски министар просвете одбиће тај захтев, са образложењем да њега, епископа Дионисија, не признаје цариградски патријарх Атинагора. Уставни суд је у међувремену упутио сугестију кабинету канцелара да држава не треба да се меша у послове Цркве која има седиште изван Аустрије.[1]

***

После раскида уговора Црквене општине са протом Стеваном Поповићем, а на његов захтев, конкурсом је на упражњено место изабран др Живота Михаиловић, раније професор теологије, а у то време библиотекар.[2] Патријарх Герман је 1. марта 1968. прихватио захтев за разрешење проте Поповића, а средином јуна и формално поставио Михаиловића.[3] Како су приходи парохије били слаби, управа је замолила Савезну комисију за верска питања за помоћ. Молба је прихваћена.[4]

***

Бошко Крстић, председник Матице исељеника Србије посетио је српску Црквену општину у Бечу и о своје утиске у писму од 14. маја 1968. изнео републичкој Комисији за верска питања. Према његовим сазнањима, Црквена општина је бројала 80-90 чланова, углавном досељеника после Другог светског рата и нешто мало тамошњег живља. После рашчињења епископа Дионисија, у црквеној општини дошло је, како потврђује, до подвајања, али је после усвајања Закона о правном положају Православне цркве у Аустрији, легална управа успела да поврати заузети објекат. Прота Стеван Поповић је, каже, веома вредан и,

1 Писмо Управе за конзуларне послове Државног секретаријата за иностране послове, Стр. Пов. бр. 781/68 од 19. јула 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 111.

2 Телеграм Амбасаде у Бечу, бр. 149 од 1. априла 1968, Државном секретаријату за иностране послове – AC, 21, 81.

3 Писмо проте Стевана Поповића, од 30. августа 1968, Савезној комисији за верска питања– AJ, 144, 115. Патријарх је знао да је Михаиловић био у другом грађанском браку, али је сматрао да може бити користан на том месту. Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 100/1-68 од 19 марта 1968, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са патријархом СПЦ Германом, обављеним 13. III 1968. године у Патријаршији СПЦ“. – AJ, 144, 110.

4 Писмо Српске православне црквено-школске општине у Бечу, од 7. децембра 1967, Савезној комисији за верска питања; Писмо амбасадора Лазара Мојсова, Стр. пов. бр. 199/67 од 16. децембра 1967, Савезној комисији за верска питања – AC, 21, 81.

осим богослужења, држи и веронауку. Обновио је обичаје ложења бадњака на Бадње вече и свечаног обележавања Савиндана са много гостију. Међу успесима Црквене управе треба издвојити довођење хора свештеника Епархије бачке, који је одржао неколико концерата, а наступао је и на бечкој телевизији и државном радију. Хор је примио и кардинал Кениг, а касније и потпредседник града Беча.[1]

***

Три месеца после преузимања парохијске службе, прота Михаиловић је 17. септембра 1968. у разговору са Милом Јовићевићем, председником Савезне комисије за верска питања, истакао да је ступио у контакте са представницима разних хришћанских заједница и да је посетио кардинала Кенига, чије је ангажовање око разрешења проблема Црквене општине, према његовом мишљењу, било пресудно. Кардинал је том приликом изразио жељу да посети патријарха Германа у Београду или, ако то прилике не дозволе, да се сусретну у Бечу. Узгред, Михаиловић је Јовићевићу рекао да би волео да му за ђакона буде постављен дипломирани теолог Драго Говедарица, који иначе живи у Бечу.[2]

Односи проте Михаиловића и председника Управног одбора Црквене општине Драгана Бергмана почетком априла 1969. достигли су тачку напетости која је претила размирицама са тешким последицама. Управа је опет подељена – једни би да заштите пароха а други да рашчисте с њим пре заказаног састанка са епископом западноевропским и аустралијским Лаврентијем у Диселдорфу 3. маја. Бергман у таквим околностима 30. априла доноси одлуку о отказу проти Михаиловићу због наводног одбијања сарадње и неиспуњавања позитивних црквеноканонских услова.[3] Затражио је од свештеника да напусти и стан у згради Црквене општине претећи му принудним исељењем. Одлуку о отказу образложио је тиме да је тек тада сазнао да је прота у другом браку. Спреман је да о том случају разговара са епископом Лаврентијем 3. маја на састанку свих свештеника и представника Црквених општина из Европе. Бергман намерава да, уз одобрење епископа Лаврентија и патријарха Германа, за свештеника доведе протосинђела Стефана Чакића, који

1 Писмо Бошка Крстића, председника Матице исељеника Србије, бр. БК/ДМ 885 од 14. маја 1968, Витомиру Петковићу, председнику српске Комисије за верске послове – АС, 21, 73.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 355 од 24. септембра 1968, себијанској и македонској Комисији за верска питања са прилогом „Забелешка о разговору претседника Савезне комисије за верска питања М. Јовићевића са протојерејом Животом Михаиловићем, парохом Српске православне цркве у Бечу, обављеном дана 17. IX 1968. године“ – АЈ, 144, 112; Исто – АС, 21, 73 и 81.

3 Писмо Управе за конзуларне послове Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 375/69 од 25. априла 1969, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

се налази у Бечу на студијама.[1] Протосинђел Стефан је припремао докторску дисертацију и чекао да је одбрани у јесен 1968. године. Остало је забележено да је почетком септембра те године дошао у војвођанску Комисију за верска питања и ту изнео своје виђење ситуације у бечкој парохији, истичући да је свештеник Михаиловић слаб јер не зна немачки језик, а и културни ниво му је низак.[2]

***

На ванредном Сабору, који је почео 12. марта 1969. у Патријаршији, формирана је епархија Западноевропска и аустралијска са седиштем у Лондону, а за првог епископа изабран је дотадашњи викарни Лаврентије Трифуновић.

Епископ се одмах по избору посветио решавању проблема црквених општина у Бечу и Трсту и већ 5. маја 1969. допутовао је у Беч. Два дана раније у Диселдорфу се састао са свештеницима и преставницима црквених општина из Европе. У Бечу је епископ посетио Хајнриха Дримела, председника организације „Про оријенте", кардинала Кенига и министра просвете, желећи да се као епископ упозна са аустријским прописима како би ускладио своје деловање, а потом се упустио у разматрање случаја свештеника Михаиловића. У договору са члановима управе Црквене општине одлучио је да га премести у Берлин, а да до доласка новог свештеника парохијску дужност обавља бугарски свештеник. Епископове одлуке довело су до раслојавања групе која је остала лојална рашчињеном епископу Дионисију.[3]

У бечку парохију ускоро је стигао Жарко Марковић, који ће касније бити парох у Грацу, а после њега и Милан Стојановић, касније парох у Салцбургу и Инсбруку.

Прота Живота Михаиловић је 3. септембра 1969. сачинио извештај о својој служби у Бечу и упутио га српској Комисији за верска питања. У њему наводи како је од кардинала Кенига затражио да се преко римокатоличких зцрквених органа ангажује и кад је реч о у нормализовању стања у црквеној општини у Трсту. Кардинал је обећао да ће то питање покренути. Са истом молбом обратио се, како каже, грчком митрополиту Хризостому уз захтев да тамошњи грчки свештеник дозволи Србима да обављају богослужења и престане да прима приста-

1 Телеграм Амбасаде у Бечу, бр. 223 од 28. априла 1969, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 81.

2 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 07-77/968 од 6. септембра 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 111. О другим „активностима" протосинђела Стефана: Срђан Цветковић, „Владика Лаврентије у дојавама доушника Службе државне безбедности", *Архив*, 1-2, Београд 2010, стр. 87-97.

3 Телеграм амбасадора Лазара Мојсова, бр. 260 од 14. маја 1969, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 123.

лице рачшињеног епископа Дионисија. Митрополит је протиним молбама изашао у сусрет. Михаиловић је у Бечу успоставио добре односе са руским епископом Мелхиседеком и румунским свештеником, о чему сведочи и одликовање које му је уручио румунски патријарх приликом посете Бечу јуна 1968. године. Говорећи о својим контактима са организацијом „Про оријенте“, прота је истакао да је одржао два предавања у њиховим просторијама. Римокатоличким свештеницима уговорио је сусрет са православним теолозима Румунске и Српске православне цркве и о томе обавестио патријарха.

Према тврђењу проте Михаиловића, Драган Бергман је био против тога да епископ Лаврентије служи у Бечу на Ђурђевдан. Одмах по доласку у Беч, епископа Лаврентија је примио кардинал Кениг, дочекала су га два министра, а телеграмску честитку упутио му је аустријски канцелар, што је Михаиловић приписао својим заслугама. Такође, у извештају наводи да је он патријарха Германа обавестио да су присталице рашчињеног епископа Дионисија планирале да 26-27. априла организују скуп у Трсту на коме би прогласили своју епархију за Европу. На основу тога патријарх је сазвао ванредни Сабор за 12. март, када је донета одлука о формирању Епархије западноевропске и аустралијске, са седиштем у Лондону.

У току своје службе у Аустрији, Михаиловић је организовао парохије у Линцу и Грацу, уз свесрдну помоћ локалних римокатоличких бискупа.

Прота Михаиловић је завршио извештај тврдњом да је његова аустријска мисија била веома успешна што поткрепљује податком да су му по повратку у Београд стигла писма од кардинала Кенига, министра Хајнриха Дримела, руског епископа, папског нунција и још неколико истакнутих и значајних личности у Бечу, који изражавају жаљење што је успешна сарадња прекинута.[1] (Иако разрешен дужности, прота Михаиловић је желео и даље да служи, па је тако приликом посете сину у Шведској јуна 1970. свратио и у тамошњу југословенску Амбасаду, посетио бискупа протестантске Цркве у Упсали, интересовао се за могућности отварања парохије.[2])

Драган Бергман је 9. фебруара 1970. посетио Савезну комисију за верска питања. Казао је да је стање у Црквеној општини у Бечу напокон срећено: усвојен је нови Статут, којим се признаје надлежност Епархије западноевропске и аустралијске, и изабран је привремени парох Драго Говедарица, кога је епископ Лаврентије претходне године поставио.[3] Но,

1 Писмо проте Животе Михаиловића, од 3. септембра 1969, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 81.

2 Телеграм Амбасаде у Штокхолму, бр. 321 од 18. јуна 1970, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 131.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 32/1 од 16. фебруара

свештеник се није могао сместити у црквени објекат уз храм Светог Саве јер су га заузеле присталице рашчињеног епископа Дионисија. Он је пронашао друго место и 1974. започео стварање капеле и новог центра у другом крају града, уз велику подршку епископа Лаврентија и римокатоличких власти у Бечу.

***

Одлуком аустријских државних власти 1985. Црквеној општини наметнут је прокуратор (принудни управник). Када су аустријске власти 1987. предале управу епископу Лаврентију, он је поставио свештеника Бранка Татарина за редовног пароха. Тако се после дуго година у храму Светог Саве успоставило нормално стање. Потом је изабран привремени Црквено-општински одбор који је требало да прилагоди Статут из 1906. државном Закону о правном положају Православне цркве у Аустрији из 1967. године.

Б. Српска црквено-школска општина у Трсту

Први православни храм у Трсту почели су да граде Грци после 1750. године. Када су запали у финансијске тешкоће помогли су им Срби, па су заједно наставили градњу храма посвећеног Светом Спиридону.[1]

Историја српске заједнице у Трсту налик је донекле историји црквеног живота у Бечу: несугласице са Грцима, молбе за свештеника, проблеми у управи, тражење законског статуса... Заједнички духовни живот Грка и Срба у једном храму окончан је 1782. године – одласком Грка.

Како су Срби економски јачали, тако је јачала и њихова црквена општина, успевши да у периоду 1861-1869. властитим средствима подигне нову велелепну цркву. Црквено-школска општина наставила је да јача и постала је једна од најимућнијих у православном свету, што се позитивно одразило на успон културног живота српског народа на тим просторима, али и шире.

Аустро-угарском нагодбом 1867. дотадашња јединствена држава подељена је на два дела. За српски православни народ у угарском делу државе остала је надлежна Карловачка митрополија, док је духовни

1970, србијанској Комисији за верска питања са прилогом „Забелешка о разговору са Драганом Бергманом, председником црквене општине СПЦ у Бечу, од 9. II 1970. године“ – AC, 21, 73 и 83. Исто – AJ, 144, 124.

1 О Српској православној црквено-школској општини у Трсту, храму и историји духовног живота има неколико радова: Миодраг Ал. Пурковић, *Историја Српске православне црквене општине у Трсту*, Трст 1960; Ђорђе Милошевић, *Црква Светог Спиридона*, Трст 1978; Дејан Медаковић, Ђорђе Милошевић, *Летопис Срба у Трсту*, Трст 1987.

центар за аустријски део премештен из Беча у Черновице, под окриље черновичког митрополита.

Када се требало приклонити неком од та два центра, Срби Тршћани остали су изван оба. Разрешење њиховог црквеног статуса започело је 1921. године обраћањем Синоду. Те године Сабор је одлучио да, осим новоформиране епархије Америчко-канадске, сви делови Цркве у Европи буду у надлежности патријарха. Тако је било све до 1969, до формирања Епархије западноевропске и аустралијске, када је Црквено-школска општина у Трсту формално постала део те епархије и под старатељством надлежног епископа.

***

Историја Црквено-школске општине у Трсту после 1945. године обилује прекретницама незабележеним у историји иједне друге духовне заједнице изван Југославије.

После нестанка Краљевине Југославије априла 1941, италијанска власт је у Црквену општину у Трсту поставила свог комесара, па је престао готово сваки вид духовног живота изузимајући повремена богослужења. Када су југословенски партизани маја 1945. освојили Трст, поставили су своју управу у српску Црквену општину. То је потрајало свега 40 дана, али је та управа у том периоду уписивала иноверне братственике, мењала учитеље и свештеника.

Комунистички утицај у општини био је јак све до 1948. када долази до изражаја друга идеолошка страна. Измене Статута усвојене тих година омогућиле су промену управе. Од тада, 1951, почиње период управе Драгољуба Вурдеље[1] који ће потрајати готово две деценије, до 1970. године.

После 1945. у Трсту је кратко време служио прота Стеван Пространи, потом је, такође, кратко, служио прота Јован Марчетић. Вурдеља је самовољно мењао свештенике неколико пута – најпре Антонија Осмеца (1945-1955), потом Славка Нићетина (1955-1956) и Стевана Ластавицу (1956-1959).

Поједине догађаје у тршћанској Црквено-школској општини „кројили“ су испреплетени интереси Српске патријаршије, Југославије, Италије и још неких других земаља, у чему је било приметно деловање

1 Према сазнањима Савезне комисије за верска питања, Драгољуб Вурдеља је пре Другог светског рата био срески начелник, а емигрирао је из Београда 1946. године. „Чињеница је да је Вурдеља најактивнији емигрант из дела српске емиграције и то како на пропагандном тако и на обавештајном плану“. Елаборат „Црквена општина СПЦ у Трсту и Драгољуб Вурдеља“ од 18. априла 1963. године – АС, 21, 75. Има смисла поредити деловање и судбину Драгољуба Вурдеље и др Крунослава Драгановића, свештеника Римокатоличке цркве, и особе од високог поверења свих папа од 1941. до 1966. године – Радмила Радић, „Југославија, Ватикан и случај Драгановић 1967-1968. године“, *1968 – Четрдесет година после*, Београд 2008, стр. 575-611.

различитих обавештајних служби. Значајна улога у свему томе припадала је и Римокатоличкој цркви.

Трст је из више разлога био интересантан за комунистичку власт у Југославији па су му њени дипломатски и обавештајни органи посвећивали знатну пажњу. Истовремено, Трст је, као значајан лучки и трговачки центар, био интересантан и Британцима и Американцима.

Када је реч о личности Драгољуба Вурдељу, на основу информација из обавештајних кругова 15. октобра 1959. сачињена је службена белешка за Милоја Дилпарића, секретара Савезне комисије за верска питања. У њој је констатовано да ће се патријарх вероватно обратити Комисији ради тражења пута и начина да помогне верне у Трсту и ослободи се Вурдеље.[1] Тако се и догодило неколико месеци касније.

Патријарх Герман је фебруара 1960. рекао Дилпарићу да је добио жалбу групе Срба из Трста против Вурдеље.[2]

Вурдеља је две деценије био предмет разговора, преговора, молби и ургенција из Патријаршије у Београду које су водиле ка његовој коначној смени и уклањању са чела Црквено-школске општине. Писма незадовољних тршћанских Срба о Вурдељи стизала су још и патријарху Викентију.

Државни секретаријат за иностране послове је крајем марта 1963. затражио од Амбасаде у Риму да интервенише код италијанске полиције да забрани делатност римокатоличког свештеника Крунослава Драгановића[3], али и Драгољуба Вурдеље под оптужбом да су инспиратори терористичких акција. Шеф карабињера је обећао да ће видети шта се може предузети по том питању – испитаће да ли у брошурама које пише и растура Вурдеља постоје елементи који би били кажњиви по италијанским законима.[4]

Одлуке ванредног Сабора 12. марта 1963. одразиле су се и на живот црквене заједнице у Трсту. Иако је тада потврђена патријархова надлежност за Трст, Црквена општина и Вурдеља су се оглушили о одлуке Сабора, приступивши 12. септембра 1963. Слободној српској епархији Америчко-канадској под управом рашчињеног епископа Дионисија.[5]

1 Белешка „Предузимање мера за смењивање Вурдеље са положаја претседника црквене општине у Трсту“ од 15. октобра 1959. године – АС, 21, 75.

2 „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања, Милоја Дилпарића са патријархом Германом 23. II 1960 године у Патријаршији од 11-13 часова“, Пов. бр. 115/1-60 из фебруара 1960. године – АС, 21, 75.

3 Свештеник Крунослав Драгановић је имао истакнуту улогу у организовању такозваних „пацовских канала“, то јест у пребацивању усташких и нацистичких официра из Европе у Јужну Америку после Другог светског рата. Mark Aarons, John Loftus, *Pacovski kanali*, Beograd 1991.

4 Телеграм Амбасаде у Риму, бр. 204 од 2. априла 1963, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1963, 62-31-411566.

5 Писмо Управе Црквене општине у Трсту, бр. 612/63 од 12. септембра 1963,

У складу са одлукама Сабора, патријарх Герман је новембра исте године упутио викарног епископа Саву у канонску посету парохијама у Француској, Немачкој и Швајцарској. Епископ је требало да сврати и у Трст, али је од тога одустао процењујући да тамошњи свештеник вероватно неће смети да се сретне са њим из обзира према управи Црквене општине.[1]

***

Раскол у Српској православној цркви оставио је упражњене бројне парохије које се остале уз рашчињеног епископа. Вурдеља је представљао важну карику у ланцу довођења свештеника из Југославије или Европе и њиховог слања у Америку и Аустралију.

Прво званично реаговање југословенске државе у случај Црквене општине у Трсту забележено је 22. децембра 1964. када је уложен ед-меморар италијанској Амбасади у Београду.[2] Италијани су 9. марта 1965. упутили саветника Амбасаде на Државни секретаријат за иностране послове. Према италијанским налазима, Вурдеља се није огрешио о њихове законе.[3]

Рашчињени епископ Дионисије је допутовао у посету Црквеној општини у Трсту августа 1965. године да би присуствовао скупштини својих присталица, на којој је одлучено да треба започети припреме за оснивање једне епархије за Европу. Коначна одлука о оснивању те епархије донета је четири године касније, у Диселдорфу 22-23. новембра 1969, а за њеног епископа је изабран архимандрит Арсеније Тошовић. Међутим, од његовог посвећења није било ништа. Неко време се као расколнички епископ водио Василије Вејновић.

***

Мада су по Уставу Српске православне цркве, парохија у Трсту и друге у Европи биле у административној надлежности патријарха, Статутом тршћанске Црквене општине дата су широка овлашћења председнику те заједнице. Драгољуб Вурдеља је то и те како користио, али не за велику добробит Цркве и паства. Он је 1967. затражио од италијанских

Синоду; Одлука Српске православне црквене општине, бр. 697/63 од 12. септембра 1963. године – АС, 21, 75.

1 Писмо Амбасаде у Берну, Стр. пов. бр 66, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па, 1963, 62-33-440577.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. Пов. бр. КС 312/8 од 22. децембра 1964, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 75. Драгољуб Вурдеља је често помињан у преписци Конзулата у Трсту и Државног секретаријата за иностране послове – АМИП, Па/1964, фасцикла 76, омот 13 и 14; Па/1965, фасцикла 60, омот 6; Па/1966, фасцика 69, омот 3.

3 Забелешка Државног секретаријата за иностране послове, Пов. бр. 48636 од 13. марта 1965. године – АС, 21, 75.

власти верификацију тог статута, што му је и удовољено објављивањем тог документа у државном службеном гласилу.[1]

Велики Црквени суд у Београду је 11. децембра 1967. донео пресуду да се из црквене заједнице бришу Драгољуб Вурдеља, председник Црквене општине у Трсту и два члана њене управе Душан Релић и Ђорђе Перовић (Георгије Перини).[2] Постављена је привремена управа и доведен нови свештеник Душан Вавић из Салцбурга у Аустрији, кога је решењем од 24. фебруара 1968. поставио патријарх.[3]

Упркос таквим одлукама, Вурдеља је и даље управљао Црквеном општином, Патријаршија је писала писма, она су прослеђивана на другу адресу...

***

Неколико чланова Црквене општине лојалних Патријаршији у Београду, које је Вурдеља искључио из Управе, обратило се средином децембра 1967. за помоћ тамошњем римокатоличком свештенику да им организује пријем код надбискупа града Трста Антонија Сантинија. Надбискуп их је саслушао и рекао да ће видети шта може да уради.[4] И свештеник Вавић је почетком априла следеће, 1968. године од надбискупа добио исти одговор.[5]

Савезна комисија за верска питања располагала је сазнањима о везама Вурдеље са обавештајним службама и то са италијанском и америчком, а судећи према неким информацијама, имао је и добре везе и са извесним круговима у Београду.[6]

---

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. Пов. 64/1-67 од 27. новембра 1967, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 75.

2 *Гласник*.., 2/1968, стр. 46; *Православље*, 28. март 1968; Писмо патријарха Германа, П. Бр. 29-Д/68 од 18. марта 1968, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 75; Писмо Савезне комисије за верска питања Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 93-6-451550.

3 Телеграм Конзулата у Трсту, бр. 49 од 8. марта 1968, Државном секретаријату за иностране послове; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 311/68 од 27. марта 1968, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 75. Свештеник Вавић је имао америчко држављанство. Забелешка о разговору са епископом моравичким Лаврентијем, обављеном 10. I 1969. године у Патријаршији СПЦ – АС, 21, 95; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 100/1-68 од 19. мара 1969, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања са патријархом Германом, обављеним 13. III 1968. године у Патријаршији" – АЈ, 144, 110.

4 Телеграм Конзулата у Трсту, бр. 78 од 29. децембра 1967, Државном секретаријату за иностране послове– АС, 21, 75.

5 Телеграм Конзулата у Трсту, бр. 74 од 15. априла 1968, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 75.

6 „Наш пријатељ тврди да мора имати Вурдеља добре савезнике не само у италијанским властима већ и у Југославији". Телеграм Конзулата у Трсту, бр. 100 од 7. јуна

У интерној информацији српске Комисије за верска питања од 30. септембра 1968, спомиње се и Црквено-школска општина у Трсту: „Дионисије и његове присталице у САД имају највећу подршку у црквеној општини у Трсту и некадашњем председнику те црквене општине Драгољубу Вурдељи, који је данас у црквеним круговима, уз Дионисија, највећи непријатељ Југославије. Захваљујући њему црквена општина у Трсту представља легло најекстремнијих црквених кругова, чија је активност уперена против матичне Цркве и наше земље и база за илегално пребацивање свештеника који су из Југославије одбегли у иностранством углавном у САД, где се прикључују непријатељској клики Дионисија.“[1]

Патријарх је 29. октобра 1968. писмом обавестио Савезну комисију за верска питања о приликама у Трсту и затражио помоћ државних органа. На крају је навео да је о томе разговарао и са италијанским амбасадором. Писмо је 11. новембра прослеђено Државном секретаријату за иностране послове. Патријарх Герман је 6. новембра 1968. примио Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, од кога је такође затражио интервенцију Државног секретаријата за иностране послове ради сређивања неприлика у Трсту. Гост је обећао подршку.[2]

Неколико месеци касније, 13. марта 1969, Радосав Перовић је препоручио патријарху да о пресуди Црквеног суда о брисању Вурдеље и још два члан Управе црквене општине у Трсту обавести италијанске државне органе и Државни секретаријат за иностране послове.[3] Патријарх је то и учинио у разговору са Маријом Кањом, апостолским делега-

1968, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 75.

Anton Duhaček, *Ispovest obaveštajca*, Beograd 1992, стр. 30, 36 и 138. Југословенска обавештајна служба задужена за рад у иностранству од 1952. била је организована као део Министарства иностраних послова под називом „Управа за анализу и документацију“. Њен Трећи сектор био је задужен за праћење рада југословенске политичке емиграције. (Сектором је у то време руководио Звонко Луцић, који је раније службовао у Трсту и Бечу). Сакупио је добре информације, између осталог, и о Драгољубу Вурдељи. Својевремено су југословенски обавештајци дошли у посед америчке архиве у Трсту, у којој су нашли и Вурдељине извештаје. Делатност Вурдеље пратила су чак четворица агената југословенске обавештајне службе, па је разматрана и могућност његовог киднаповања, али је то спречено из Београда!

1 „Информација о односима и активностима верским заједница у СР Србији“ – АЈ, 144, 116.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 411/1 од 14. новембра 1968, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са патријархом СПЦ Германом, обављеним 6. XI 1968. године у Патријаршији СПЦ“. – АЈ, 144, 112.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 100/1-68 од 19 марта 1968, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са патријархом СПЦ Германом, обављеним 13. III 1968. године у Патријаршији СПЦ“. – АЈ, 144, 110.

том Ватикана у Београду, замоливши га да о свему извести тршћанског надбискупа Сантинија. Патријарх је са одлукама Црквеног суда упознао и италијанског амбасадора.[1]

***

У међувремену, рашчињени епископ Дионисије је ковао планове да крајем априла 1969. у Трсту организује сабор на коме би био изабран епископ за Европу и чије би седиште било у Трсту. Пронела се вест да би то могао да буде епископ аустралијски Димитрије Балаћ.[2] Сазнавши за ту иницијативу, неколико чланова Црквене управе, који се нису слагали са Вурдељом, посетили су надбискупа Сантинија и затражили да интервенише како би то било спречено. Тих дана у Трсту је боравио и епископ Лаврентије. По сазнању Конзулата у Трсту, епископ би могао да са обрати и Ватикану. „Пре доласка у Трст посетиће у Бечу кардинала Кенига и од њега тражити подршку код Ватикана.“[3]

Иако је Државни секретаријат за иностране послове 27. марта дознао да се одустало од расколничког сабора, и о томе обавестио Савезну комисију за верска питања, Служба државне безбедности Државног секретаријата за унутрашње послове је још 18. априла била убеђена да ће тај скуп ипак бити одржан 26-27. априла, па је припремала одговарајуће мере из свог делокруга.[4]

Југословенска дипломатија је настојала да код италијанске администрације исходи забрану одржавања планираног скупа, наглашавајући да би он могао довести до лоших последица по међудржавне односе. Тада су сазнали и да је италијанском Министарству за иностране послове још 1965. упућен захтев да одобри формирање епархије за Европу са седиштем у Трсту. Тај захтев је одбијен, па је рашчињени епископ наставио преговоре са локалним властима у Трсту. На крају је сабор у Трсту

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 142 од 21. априла 1968, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 75.

2 Информација Службе државне безбедности Савезног секретаријата за унутрашње послове, Стр. пов. бр. 27 од 18. априла 1969 („Строго поверљива информација – Само за личну употребу“) – АС, 21, 95; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/69 од 20. марта 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118; Епископ Петар, „Димитрије, слободни српски епископ за Аустралију и Нови Зеланд“, *Гласник СИКД Његош*, Чикаго/САД, 1979, св. 43, стр. 10-11.

3 Телеграм Конзулата у Трсту, бр. 45 од 9. априла 1969, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 95.

4 „Оваква акција Дионисија и његових присталица и подржаваоца у емиграцији, захтева свакако предузимање и одређених мера (од стране ДСИП-а, а свакако и СПЦ), док ће Служба ДБ – у циљу праћења, онемогућавања и пресецања непријатељске активности емиграције и појединаца из земље – предузети одговарајуће мере“. Писмо Службе Државне безбедности, Стр. пов. бр. 27 од 18. априла 1969, примерак бр. 2, Мики Шпиљку, Милу Јовићевићу и А. Дрндићу – АС, 21, 75.

ипак отказан, а планиран је за септембар у Диселдорфу, Немачка.[1]

Никола Мандић, начелник Управе за Западну Европу Државног секретаријата за иностране послове, 24. априла је позвао саветника италијанске Амбасаде и изнео му став југословенских власти о планираном сабору у Трсту квалификујући га као провокацију под плаштом црквено-верске скупштине, нагласивши да би његово одржавање пореметило односе Југославије и Италије. Италијан је обећао помоћ.[2]

Епископ аустралијски Димитрије је крајем априла допутовао у Трст и са Вурдељом посетио неколико чиновника локалне власти и америчког конзула, као амерички држављанин.[3] Када су једне италијанске новине објавиле вести о епископовој посети, југословенски генерални конзул у Трсту је комесару италијанске владе уручио протест због подршке коју локалне власти исказују групи око Драгољуба Вурдеље. Комесар је констатовао да је српска Црквена општина у Трсту италијанска институција и да ужива слободу деловања у границама закона. Конзул је посетио и председника општине Трст који му је казао да је епископа Димитрија примио у куртоазну посету, као што је претходног дана примио једног лутеранског свештеника.[4]

Приликом посете кардинала Јана Вилебрандса, специјалног изасланика папе и председника Секретаријата за јединство хришћана, у српској Патријаршији средином маја 1969, патријарх му је предочио проблем Црквене општине у Трсту и затражио од њега помоћ. Кардинал му је 28. маја одговорио да нема могућности да помогне у решавању поменутог питања наводећи да су својевремено начињени пропусти приликом потписивања мировних уговора Италије и Југославије 1945. пошто је тада изостављена тачка која се односила на споразум о Српској православној црквеној општини у Трсту, од 20. јула 1925. у Нетуну. Патријарх се после свега истим поводом обратио Савезној комисији за верска питања, а она Служби за правне послове Државног секретаријата

1 Телеграм Конзулата у Трсту, бр. 352 од 24. априла 1969, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 95.

2 „Забелешка о разговору Николе Мандића начелника Управе за Западну Европу са министром саветником италијанске Амбасаде Бриганте-Колона, 22. априла 1969. године“ Државног секретаријата за иностране послове, бр. 414083 од 23. априла – АС, 21, 95.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/12-69 од 29. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.

4 Писма Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/15 од 6. маја и Стр. пов. бр. 282/16-69 од 27. маја 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118. Државни секретаријат за иностране послове у другом писму Савезној комисији за верска питања јавља да бискуп Сантини није примио епископа Димитрија Балаћа. Писма Савезне комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 166 од 6. маја 1969, србијанској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

за иностране послове.[1] У одговору од 18. јула је наведено да је још 29. јануара одржан састанак поводом статуса Црквене општине и наглашено да је Амбасада у Риму већ предузела одређене радње с циљем решавања тог проблема.[2]

***

Патријарх Герман је уочи Божића 1969. упутио викарног епископа Лаврентија у Трст како би посетио верни народ и надбискупа Сантинија.[3] Отпутовао је 4. јануара са ђаконом Момиром Лечићем. У Трсту су епископа и ђакона у његовој пратњи дочекали свештеник Душан Вавић и још двојица људи, које је Драгољуб Вурдеља, председник Црквено-школске општине, искључио из своје управе. Епископ је уговорио састанак са Вурдељом у његовом стану због разговара о проблемима. „Вурдеља је сачекао Лаврентија на вратима свога стана, пољубио га у руку, а затим су отпочели разговор, коме је присуствовала и његова жена. Приликом отпочињања разговора, Вурдеља је претходно ставио на сто магнетофон и укључио га. Цели разговор је снимљен.“

Епископ је казао домаћину да је дошао у Трст по налогу патријарха Германа: да вернима у Трсту честита божићне празнике, и да одржи неколико свештенослужби. Дао је до знања Вурдељи да не одобрава његово деловање које је уперено против јединства Српске православне цркве и наноси јој штету. Напоменуо је да зна за текстове против Цркве и патријарха, мада их није читао. Причао је о приликама у којима живе и раде свештеници у Југославији, наводећи да је и сам као парохијски

1 „Пошто сам изменио писма обавештавања са Његовом Екселенцијом Преузвишеним господином Антонијем Сантинијем, надбискупом Трста, могу да уверим Ваше Блаженство да је он потпуно свестан целог проблема и да Вам у поверењу кажем да он није стајао по страни приликом покретања ове четири инспекције које су извршене о пословању ове општине. Он сам је неколико пута интервенисао са инсистирањем код г. Вурдеље у циљу да овај измени своје држање или бар да дозволи пароху Вавићу да може служити у цркви. То је остало без резултата. Када је епископ Дионисије дошао у Трст, Преузвишени г. Сантини је избегао да се с њим сусретне и није одговорио на један позив који му је био упућен. Преузвишени г. Сантини не одлази више у цркву Светог Спиридона. Ваше Блаженство исто тако зна да о. Вавић одржава честе контакте са Преузвишеним Сантинијем који покушава да му до крајњих могућих граница помогне...“ Препис писма кардинала Вилебрандса, број протокола 2191/69 од 28. маја, патријарху Герману; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 227 од 16. јуна 1969, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 122; Исто – АС, 21, 95.

2 Писмо Службе за међународно-правне послове Државног секретаријата за иностране послове, бр. 422885 од 18. јула 1969, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 95.

3 Милан Д. Јанковић у хронологији службе епископа Лаврентије не спомиње Црквену општину у Трсту нити његове активности у решавању тог проблема – Милан Д. Јанковић, *Владика Лаврентије – Под крстом љубави и служења*, Манастир Соко-Љубовија 2007.

свештеник радио на поправци неких цркава по Босни, што је подразумевали и тешке физичке напоре.

Вурдеља га је, по каснијем исказу епископа, са пажњом саслушао, а онда му је казао да су сви епископи у Југославији сарадници комунистичког система. Казао му је да је обавештен о томе да је Лаврентије наречен за епископа Српске православне цркве у Западној Европи, на шта му је епископ узвратио да он о томе не зна ништа, али да ће отићи свуда где му нареди руководство Цркве, па макар га то стајало и живота.

Када је епископ рекао домаћину да се приближава крају животног пута и да би требало да преиспита своју душу, овај је наредио супрузи да госту позове такси и разговор је на тај начин завршен. Пре растанка, епископ је добио потврдан одговор на питање да ли ће му бити дозвољено да види храм Светог Спиридона. Када је, међутим, питао да ли ће моћи да служи у храму, добио је негативан одговор с образложењем да је то зато што он у литургији неће поменути име епископа Дионисија.

Епископ је у таквим околностима празничну литургију служио у грчком храму (по добијању дозволе од надлежног митрополита у Бечу). Саслуживала су двојица свештеника, који су недавно избегли из Југославије и јавили се Вурдељи. Тако у српском храму није ни одржана божићна служба. То је изазвало Вурдељу да у телефонском разговору запрети епископу да се не приближава храму Светог Спиридона.

Свештеници који су Вурдељи отказали послушност добили су нешто новца и савет да се врате у своје парохије у Југославији. Нешто новца добио је и свештеник Душан Вавић, иначе амерички држављанин, који је дошао по Вурдељином позиву из Салцбурга у Аустрији да служи у Трсту.

Епископ Лаврентије, ђакон Лечић и свештеник Вавић посетили су потом бискупа Сантинија ради разговора о унутрашњим проблемима српске заједнице у Трсту. Замолили су га да интервенише за пријем код градских власти како би покушали заједно да превазиђу тешкоће у вези са управом Црквено-школске општине. Бискуп је молбу прихватио и сутрадан уговорио састанак у градској кући.

Префект Трста је дочекао епископа, саслушао његова објашњења проблема и молбу да помогне да демократским путем буде изабрана нова црквена управа. Префект је предложио да Срби напишу захтев, а он ће помоћи у његовом разматрању. Епископово упозорење да се Срби из страха од Вурдеље не усуђују тако нешто да учине, префект је ођутао. Префект је приметио да је проблем Црквене општине у Трсту управо мешање српског патријарха у њене унутрашње ствари и истакао да је она у Италији, а не у Југославији. Епископ је приметио да како је Ватикан надлежан за све римокатоличке жупе ма где се оне налазиле, тако је и српска Патријаршија надлежна за своје парохије. То је била основа да епископ Лаврентије закључи да је овај наклоњен Драгољубу Вурдељи и

другим присталицама рашчињеног епископа Дионисија.[1]

Потоњи разговори са епископом Лаврентијем и захтев патријарха Германа Државном секретаријату за иностране послове за правну помоћ навели су југословенске власти на закључак да се држава мора ангажовати како би омогућила Патријаршији да среди стање у Трсту.[2]

Некако у то време, српска (прочетничка) редакција Радио Торонта је јавила да је крајем децембра Удба покушала још један атентат на Вурдељу инјекцијом отровног гаса (цијанкалиј). Према истом извору, Вурдеља је провео извесно време у болници, а када је пуштен на кућно лечење наставио је да се супротставља епископу Лаврентију, кога су у Трст, како је речено, упутила Удба и патријарх да преузме цркву Светог Спиридона.[3]

Противници Драгољуба Вурдеље у Црквеној општини тражили су пријем код председника Италије Пјетра Нонија.[4]

Патријарх Герман се 30. септембра 1969. обратио Савезној комисији за верска питања с молбом за помоћ око решавања проблема Црквене општине у Трсту. Указао је на пропуст приликом потписивања споразума Југославије и Италије после 1945. године и предложио да се у предстојећим разговорима председника Републике Италије и министра за иностране послове са југословенским домаћинима постави и питање

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 17 од 16. јануара 1969, српској Комисији за верска питања и Државном секретаријату за иностране послове. У прилогу је била „Забелешка о разговору са епископом моравичким Лаврентијем, обављеном 10. I 1969. године у Патријаршији СПЦ“ – AJ, 144, 117; Исто – AC, 21, 95; „Забелешка о разговору председника и секретара Комисије РИВ-а за верска питања са викарним епископом Лаврентијем 16. I 1969 г. у Београду“ – AC, 21, 73. Према документу Савезне комисије за верска питања од 18. фебруара, епископ Лаврентије је саопштио извесним саговорницима у Трсту да је дошло време да се Вурдеља уклони: „Уколико га неко у Југославији из посебних интереса не штити“. Потом је Мило Јовићевић констатовао: „Напомињемо да смо за такву могућност и раније чули од овдашњих грађана што вероватно произилази из погрешне претпоставке да би Ј. као држава могла уклонити Вурдељу из Трста када би то хтела“. Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 50 од 18. фебруара 1969, српској Комисији за верска питања – AC, 21, 73.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 15 од 17. фебруара 1969, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Службена белешка у Државном секретаријату за иностране послове – Служби за правне послове одржан је дана 29. I 1969. године састанак, поводом захтева патријарха Германа да се Српској православној цркви пружи правна заштита у погледу црквене општине СПЦ у Трсту“ – AJ, 144, 121; AC, 21, 73; Забелешка Државног секретаријата за иностране послове о истом састанку, бр. 440390/68 од 18. фебруара 1969. године – AC, 21, 95.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 162/69 од 12. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Бр. 49 од 4. марта 1969, српској Комисији за верска питања. – AJ, 144, 117.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, од 4. јуна 1969, српској Комисији за верска питања – AC, 21, 73.

статуса Црквене општине у Трсту и затражи поништење њеног измењеног Статута и враћање на стари.[1]

Међутим, ни посета италијанског председника и министра за иностране послове није донела ништа ново, па је патријарх 24. октобра поново писао Савезној комисији за верска питања и молио да проблем буде разматран у разговорима у Риму у време предстојеће посете Јосипа Броза. Писмо је прослеђено Државном секретаријату за иностране послове. А оно је чекало одговор од Амбасаде у Риму.[2]

***

После оснивања Епархије западноевропске и аустралијске Српске православне цркве, парохија у Трсту је потпала под њену јурисдикцију. Тада започиње нова фаза борбе за сређивање стање у Трсту, али без већих резултата још неко време.

Драгољуб Вурдеља је преминуо 25. августа 1971. у Трсту, у санаторијуму. Његовом смрћу окончан је један период прилично замршене историје Српске православне црквено-школске општине у Трсту.[3] Наводно је у последњим данима затражио да га исповеди римокатолички свештеник. У заслуге му несумњиво треба приписати штампање првог *Буквара српској деци, српском наштају* и *Историје Српске Православне црквене општине у Трсту* Миодрага Ал. Пурковића. Иза себе је оставио двотомно дело под насловом *Обезглављена Српска црква*. Допринео је одржању српске школе „Јован Милетић“, обнављању фасаде и мозаика храма светог Спиридона и изменама Статута Црквене општине у два маха (1950. и 1967).

После Вурдељине смрти ситуација се нормализовала. Изабрана је нова управа Црквене општине, успостављена редовна комуникација са Патријаршијом и сарадња са разним институцијама културе у Београду. Тако је, примера ради, на храмовној слави у цркви Светог Спиридона 24. децембра 1974. гостовало Прво београдско певачко друштво. Било је то друго гостовање хора, а прво је било још давне 1911. године.

Председник Црквене општине Ђорђе Милошевић, угледни грађанин Трста, објавио је 1978. године књигу о Србима у Трсту. Потом је, заједно са Дејаном Медаковићем, објавио књигу *Летопис Срба у Трсту* 1987. и допринео објављивању књиге *Црква Светог Спиридона у Трсту* на српском и италијанском језику.

---

1 Писмо патријарха Германа, П. Бр. 258/69 од 30. септембра 1969, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 95.

2 Писмо патријарха Германа, П. Бр. 370/69 од 24. октобра 1969, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 320 од 30. октобра 1969, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 95.

3 „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом, 9. IX 1971. г.“ – АС, 21, 75.

Вреди напоменути да је у новонасталим околностима свештеник Илија Ивић, кога је својевремено довео Вурдеља, правио извесне проблеме надлежном епископу Лаврентију, па је овај био приморан да га смени и преда Црквеном суду, који га је рашчинио и искључио привремено из црквене заједнице.

Као администратор епархије којом је управљао до одласка у Епархију шабачко-ваљевску, епископ Лаврентије је 1990. поставио свештеника Рашка Радовића за пароха и старешину храма Светог Спиридона у Трсту.

В. Српска православна црква у Западној Европи

Српски свештеници из Западне Европе одржали су скупштину у Паризу 23-24. јула 1964. године. Присуствовали су: архијерејски заменик Милоје Николић, парох у Лондону, Алекса Тодоровић, парох у Минхену, протосинђел Валеријан Штрбац из Халифакса, Душан Аргировић, парох у Лондону, Чедомир Остојић, парох у Бриселу, Владимир Гарић, парох у Паризу, Добривоје Ћилерџић, парох у Диселдорфу, Миленко Зебић, парох у Бирмингему и Србољуб Булић, парох у Белфорду. Том приликом је основано Братство српских свештеника у Западној Европи. За председника је изабран прота Милоје Николић, а за секретара јерej Србољуб Булић. Са скупштине је упућена порука свим Србима у земљама Западне Европе са апелом на чување јединства са Црквом у земљи.[1]

***

Председник Савезне комисије за верска питања, Мома Марковић, разговарао је 1964. са патријархом Германом о неколико тема из живота Српске православне цркве. Кад је дотакнуто питање црквених општина у Западној Европи, констатовано је да не одржавају редовне контакте са Патријаршијом, па је договорено да викарни епископ Сава посети те заједнице и испита могућности успостављања седишта једног епископа Српске православне цркве у Западној Европи. Мисија би била усмерена на обједињавање деловања свих црквених општина и њихових свештеника и одржавање чвршће везе са Патријаршијом у Београду. Епископ би, према том плану, администратирао епархијом у Западној Европи и у исто време био стални представник Српске православне цркве у Светском савету цркава.

Према ранијем договору, викарни епископ Сава је требало да посети у априлу 1965. године више црквених општина у Западној Европи. Међутим, архијерејски заменик у Лондону прота Милоје Николић је писмом обавестио патријарха да у то време неће примити никакву црквену

1 Билтен Савезне комисије за верска питања, бр. 2 од 15. октобра 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-6-451652.

делегацију која би из Југославије дошла у Енглеску, а упутио је распис српским свештеницима у Енглеској, којим их обавештава да ће се на овогодишњем заседању Сабора Српске православне цркве бити донета одлука о формирању епархије за Западну Европу, наводећи да су кандидати за епископа Милош Ердељан, протођакон из Београда, и викарни епископ моравички Сава. У истом распису захтевао је од свештеника да га обавесте шта мисле о кандидатима. Службеник Државног секретаријата за иностране послове, који је саставио ту информацију, процењује да таквим ставом прота Николић жели себе кандидује за првог епископа Српске православне цркве за Западну Европу.[1]

***

Аташе Амбасаде у Берну Добросав Веизовић је с времена на време имао састанке са Драшком Тодоровићем, дипломираним теологом београдског Богословског факултета и студентом Старокатоличког факултета у Берну. Тодоровић је аташеу 13. марта 1968. показао писмо патријарха Германа којим му налаже да сазна колико Срба има у Швајцарској и да ли постоје услови за оснивање црквене општине. „Тодоровић изнео да идеја о формирању српске мисије у Швајцарској (попут хрватске у Цириху) постаје све актуелнија, јер му наводно неки Перо Пејовић, бивши студент теологије, сада службеник УН у Женеви, иначе близак поглавару руске цркве у Женеви Антонију, рекао да дионисијевци спремају да оснују своју цркву. Тодоровић каже да су у оваквој ситуацији интереси цркве и државе истоветни, јер ни СПЦ а ни нашој земљи не одговара да се дионисијевци окупе.“ Када је Тодоровић запитао Веизовића шта он мисли о оснивању мисије Српске православне цркве, овај му је одговорио да за тим нема потребе, пошто већ постоје клубови па нова мисија „може бити штетна по јединство наших радника у Швајцарској“.[2]

Веизовић и Тодоровић су се састали три пута у првој половини маја 1969. године. Тодоровић је на једном сусрету испричао домаћину да је прослави Ђурђевдана код председника Српског културног клуба Миленковића у Берну, Швајцарска, присуствовало неколико присталица рашчињеног епископа Дионисија, али и епископ Руске заграничне православне цркве Антоније. Епископ Антоније је после ручка одржао састанак са управом тамошње руске Црквене општине. Састанку је, као члан, присуствовао и неки Србин Ценић. У разговору епископ је рекао Ценићу како је Миленковић за време ручка изјавио да су патријарх Герман и Јосип Броз успели да осујете сабор у Трсту. Миленковић је од епископа тражио новчану помоћ за новог свештеника, рекавши да ће у Берн

1 Билтен Савезне комисије за верска питања, од 30. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 433/68 од 22. априла 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 110.

довести калуђера из манастира Високи Дечани. Епископ је саопштио Ценићу да је одбио да пружи новчану помоћ Миленковићу, јер се не слаже са тим што ради рашчињени епископ Дионисије. „Антоније сматра да расколници имају највише шансе у Француској и да би расколнички епископ за Аустралију (аналогно епископу СПЦ Лаврентију) могао бити проглашен и европским, с тим да му седиште буде у Паризу, пошто је СПЦ у Француској врло слаба. Он је, наводно, спречио да изаберу Брисел за своје седиште због својих интереса (велики део тамошње српске емиграције везан је за руску заграничну цркву."

Тодоровић је закључио да епископ Антоније не жели да помогне формирање српске Црквене општине у Берну, јер би тако изгубио око 150 српских породица што би му знатно умањило приходе.[1]

Како су Тодоровићеве студије на Старокатоличком факултету у Берну трајале шест семестара, то јест три године, он је својим познаницима међу римокатолицима, старокатолицима, евангелистима и сарадницима Светског савета цркава образлагао потребу оснивања српске црквене општине у Швајцарској. Добивши сагласност и благослов за то од патријарха, Тодоровић је кренуо да „припрема" терен пред долазак епископа Лаврентија на његовом канонском путовању по Европи.

Када је 14. децембра 1969. стигао у Берн, епископ Лаврентије је у старокатоличкој цркви одржао литургију пред добро организованом групом Срба, и представницима Старокатоличке, Римокатоличке, Англиканске и Евангелистичке цркве, сви у рангу бискупа осим англиканца. За ту прилику пристигло је и неколико српских свештеника из Немачке.

Рукоположење новог свештеника, Драшка Тодоровића, привукло је пажњу и једне телевизијске екипе која је снимила прилог о том догађају којим је озваничено оснивање прве српске Црквене општине у Швајцарској.[2]

***

Три године по стварању Епархије западноевропске и аустралијске и избора епископа Лаврентија за епархијског архијереја неки резултати су већ били очити. У Енглеској је било шест свештеника (Милоје Николић и Александар Мунџић у Лондону, Јосиф Кошевић и Војислав Малуцков у Дербију, Миленко Зебић у Бирмингему и Валеријан Штрбац у Халифаксу), у Аустрији тројица (Драго Говедарица у Бечу, Жарко Митровић у Линцу и Милан Стојановић у Салцбургу), један у Белгији (Чедомир Остојић у Бриселу), осам у Западној Немачкој (Силвестар Вучовић у Берлину, Слободан Милуновић у Дармштату, Добривоје Ћилерџић у Диселдорфу, Алекса Тодоровић у Минхену, Милан Јовановић

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 63/69 од 11. јуна 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 119.

2 „Срби у Швајцарској добили пароха", *Гласник*.., 2/1970, стр. 50-51.

у Оснабрику, Душан Вавић у Хамбургу, Тома Лилић у Хановеру), један у Француској (Владимир Гарић у Паризу) и осам у Аустралији (Петар Радош у Мт. Лоулеју, Душан Поповић у Лихенаму, Светозар Секулић у Перту, Илија Булован у Киларнеј Хејтсу, Славко Субић у Килкенију, Саво Цупаћ у Белгрејву, Милун Костић у Каулфилду и Јово Алексијевић у Бризбејну).[1]

***

Оснивање црквено-школске општине и стварање парохије Српске православне цркве у неком граду у Западној Европи захтевало је поштовање одређеног редоследа потеза, о чему говори и следећи пример.

У другој половини 1968. у Западном Берлину, који је у то време припадао Савезној Републици Немачкој, живело је и радило око 700 Срба, па је Патријаршија проценила да би било целисходно формирање црквено-школске општине у том граду. Најпре би повремено тамо „гостовао“ неко од српских свештеника, потом би требало поставити сталног пароха, започети градњу храма или преуредити неки објекат за верске сврхе... У свему томе било је нужно обезбедити подршку и немачких и југословенских државних власти. Тим поводом се патријарх 23. новембра 1968. обратио писмом Савезној комисији за верска питања саопштавајући да у Западни Берлин шаље проту Јована Николића из Загреба. „Пошто свештеник Николић већ крајем децембра месеца ове године треба да отпутује у Берлин на двадесетак дана, овим се обраћамо Савезној комисији за верска питања, да материјално помогне свештеника Николића, како би се овај пут реализовао.“[2]

По пријему патријарховог писма, Радосав Перовић, саветник у Савезној комисији за верска питања позвао је на састанак свештеника Николића, који му је објаснио да путује по налогу патријарха, како би испитао могућности оснивања српске црквене општине у Западном Берлину, пошто су ту идеју изнели тамошњи Срби. И Светски савет цркава је, према Николићевим речима, вољан да финансијски помогне четворицу-петорицу српских свештеника који би служили у Западној Европи. Перовић је Николићу обећао да ће држава сносити трошкове његовог путовања, а прота му је рекао да ће га по повратку обавезно посетити.[3]

Прота Николић је био у Берлину, сагледао прилике и о томе известио патријарха. Патријарх је 28. фебруара 1969. обавестио Савезну

1 *Гласник*.., 7/1971, стр. 169-170.

2 Писмо патријарха Германа, П.Бр. 128-д/68 од 23. новембра 1968, Савезној комисији за верска питања. – АЈ, 144, 117.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 442 од 17. децембра 1968, хрватској и српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору са свештеником Јованом Николићем из Загреба, обављен 12. XII 1968. године, у Савезној комисији за верска питања“. – АЈ, 144, 112.

комисију за верска питања да је на основу Устава Српске православне цркве и по указаној потреби, именовао први Српски православни црквени одбор у Берлину, захваливши се Југословенској војној мисији у Берлину на пажњи и предусретљивости коју су показали према свештенику Јовану Николићу за време његовог боравка у том граду. О оснивању одбора патријарх је обавестио и Сенат града Берлина. Савезна комисија за верска питања проследила је 19. марта патријархово писмо републичкој Комисији за верска питања, „ради информације".[1]

Уз све ово, треба поменути, да је према неким непотврђеним информацијама, прота Николић у Берлин путовао и још једним поводом. Наиме, југословенска Војна мисија је сазнала да је извесни сликар Латковић покренуо акцију оснивања гркокатоличке (унијатске) цркве „ради окупљања наших радника православне вере у З. Берлину. Латковић је од западноберлинског Сената добио кредит и већ купио зграду са неколико просторија и станова, у којој треба да се окупљају наведена лица. Из Загреба долазио један католички поп ради одржавања мисе." Берлински Сенат је обећао да ће сносити трошкове у случају да се најмање четири пута годишње одржавају свештене службе. По мишљењу Милана Трешњића, заменика начелника Војне мисије, нова црквена заједница може привући наше раднике с обзиром на бројне просторије у истој згради.

Писмо Војне мисије Савезна комисија за верска питања проследила је хрватској Комисији за верска питања.[2]

Док је Римокатоличка црква с приличним успехом деловала међу југословенским радницима, дотле је српска Црквена општина, по мишљењу др Антуна Колендића, шефа Војне мисије у Западном Берлину, таворила. Промена је уследила после друге посете епископа Лаврентија. „Руководство општине покушава овдје да среди материјалне и техничке припреме за довођење једног свештеника и све је углавном готово." Према Колендићевим речима, до тада „за вјернике православне вјере понекад је вјерски обред обављао поп Латковић који дуги низ година живи у Берлину".[3]

Постоји и још једна верзија о оснивању Црквене општине Српске православне цркве у Берлину. Према службеној забелешци протођакона Момира Лечића, шефа кабинета патријарха Германа, 14. августа 1968, у

1 Писмо патријарха Германа, П.Бр. 40-Д/69 од 28. фебруара, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Бр. 84 од 19. марта 1969, српској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 121.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 13/69 од 9. јануара, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 19/1 од 16. јануара 1969, хрватској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 117.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 4/1-69 од 28. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.

Патријаршију је стигао професор Златко Латковић, унијатски свештеник у Западном Берлину. Казао је да у том граду има око 700 Срба православне вере разних професија, изразио жељу да помогне и организује повремене доласке или стални боравак православног свештеника, понудивши чак и свој стан, цркву и остале просторије за свештене радње. Латковић је 13. септембра своју понуду поновио у писму патријарху, напоменувши да у Западни Берлин не шаље неког свештеника емигранта из Западне Немачке, и додао да би он у случају недовољних материјалних средстава затражио помоћ од градског Сената. Када је патријарх о свему томе дознао од Лечића, определио се за проту Јована Николића из Загреба, и замолио надлежног митрополита загребачког Дамаскина за сагласност.[1]

Пошто је примио инструкције и пуномоћје од патријарха, прота Николић је 21. децембра 1968. отпутовао за Западни Берлин где ће боравити до 11. јануара 1969. године. Помогао му је свештеник Латковић омогућивши му да се у кратком времену састане са тамошњим Србима, потом је ступио у контакт са грчким свештеником и епископом Владимиром, егзархом Московске патријаршије. Поред тих сусрета, прота Николић је посетио и Антуна Колендића, који му је поред података о статусу града Берлина и усташкој емиграцији, дао спискове највећих домова-кампова у којима живе радници из Југославије.

Прота је посетио те кампове и кроз разговор са радницима дознао да су они углавном из Далмације, Лике и Босне, али и да одбијају обавезе према Цркви. Нешто више интересовања по том питању видео је код Срба који су у Берлину боравили од првих послератних година. И поред свих тешкоћа, прота је организовао литургију у унијатској цркви и формирао први Црквени одбор. Ускоро је и Сенат Берлина упутио прву помоћ.

Доласком протосинђела Силвестра Вучовића у Западни Берлин, октобра 1970, започело је трагање за одговарајућим објектом. То је окончано договором са евангелистима који су Србима уступили свој храм који нису користили од завршетка рата. Ускоро је архитекта Драгомир Тадић посетио Западни Берлин и дао сугестије о постављању иконостаса, препоручивши да то ураде охридски мајстори. Иконе је урадио сликар протођакон Марко Илић...[2]

***

Едгар Поп, сениор Евангелистичке цркве у Загребу до 1960. а по-

1 Архив Патријаршије, Кабинет патријарха, Службена белешка протођакона Момира Лечића, од 14. августа 1968. године. С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Западној Европи*.., стр. 262-269.

2 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Западној Европи*.., стр. 262-269.

том у Немачкој, боравио је крајем априла и почетком маја 1970. у Југославији. Посетио је хрватску и војвођанску Комисију за верска питања, али не и Савезну, мада је неколико дана провео у Београду. Примио га је патријарх Герман. „Са њим је постигао начелну сагласност о судјеловању СПЦ, односно њезиног представника на јесенском екуменском сусрету у Њемачкој. Службени захтјев његова Црква ће упутити након што се он информира о резултатима тих преговора. Са патријархом је разговарао и о црквеним порезима које наши радници плаћају у Њемачкој. Оба су мишљења да би та средства требало припасти вјерским заједницама у Југославији, што се посебно односи на СПЦ која сада као црква не егзистира у Њемачкој, а њени вјерници ипак плаћају црквени порез. Тај порез износи 10% од укупног пореза што га сваки радник у СР Њемачкој плаћа (проценат незнатно варира у појединим републикама). Аутоматски га плаћа сваки онај који се изјасни да припада некој цркви, прима га њемачка црква а услуге нашим радницима не даје, па је, према мишљењу Попа, логично да се тај порез доставља вјерским заједицама у Југославији а он износи годишње стотине тисућа марака ако не и милијуна.“[1]

Г. Епархија будимска у Мађарској

После пропасти српске средњовековне државе 1459. започео је период масовнијих сеоба становништва ка северу, у Угарску. Тај процес је довео и до организовања првих српских православних епархија на том подручју. Познато је да је још 1552. постојао православни епископ и то под јурисдикцијом Пећке патријаршије.

Велика сеоба 1690. довела је до бројног пораста српског становништва у Угарској и умножавања епархија. Тако је 1710. организована црквена заједница у рангу митрополије за све Србе у Угарској, независна од Цариградске патријаршије. Касније је у њеним оквирима изнова формирана Епархија будимска.

Обнављањем Српске патријаршије 1920. године нестала је и некадашња Карловачка митрополија, али су остале епархије, па је и Будимска постала део нове Српске православне цркве.

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 130/2 од 17. јуна 1970, Државном секретаријату за иностране послове. У прилогу је препис „Забиљешке о разговору Ивана Лалића, тајника Комисије Извршног вијећа СР Хрватске и г. Едгара Попа бившег сениора Евангелистичке цркве у Загребу, сада пастора у СР Њемачкој (Ottenberg 6754 – Allestrasse 2c)“; Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 01-2/24 од 21. маја 1970, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 126. Треба поменути да је хрватска Комисија за вјерска питања прећутала чињеницу да је отац Едгара Попа, Филип Поп, током Независне Државе Хрватске био бискуп немачких лутерана и члан хрватске владе Анте Павелића, и да је стрељан после рата, а да је сам Едгар био војни свештеник. То наводи војвођанска Комисија за верска питања. – АЈ, 144, 126.

После Другог светског рата статус Епархије будимске није се мењао све до 1948. године, до доношења Резолуције Информационог бироа уперене против Југославије којом су се источноевропске земље сврстале уз Совјетски Савез у сукобу са Југославијом.Тада почињу да се кидају и везе Епархије будимске са Патријаршијом у Београду, а стање се још више погоршало после смрти епископа Георгија Зубковића 1951. године.

Сабор је 1951. изабрао викарног епископа Хризостома Војиновића за упражњени трон Епархије будимске, али му Мађари нису одобрили улазну визу. Он је следеће године изабран за епископа браничевског. Ни викарни епископ Герман Ђорић, који је 1952. изабран за будимског, није стигао до Сентандреје, јер му је такође ускраћена виза. Он је 1956. изабран за епископа жичког. Администрирање Епархијом будимском преузео је сам патријарх Викентије, али ни он готово да није имао никаквих могућности да води бригу о својој пастви на том простору. Југословенске државне власти уопште се нису ангажовале како би помогле Српској православној цркви око одласка епископа у Епархију будимску.

***

Прота Душан Вујичић из Будимпеште, архијерејски заменик, иначе рођен у Мађарској, завршио је богословију и Богословски факултет у Београду. Разговарајући о положају Епархије будимске почетком 1958. са државним службеницима у Савезној комисији за верска питања изнео је следеће податке: не зна се тачно колико Срба живи у Мађарској, то јест на подручју Епархије будимске, мада се спомиње 7.000 становника. У активној служби је 15 свештеника, постоји око 60 храмова. Поједини свештеници опслужују по неколико храмова. Свештеници месечно од мађарске државе примају новчану помоћ на име експроприсане црквене непокретне имовине, а држава им обезбеђује делимично социјално осигурање и здравствену заштиту, али не и пензије. У целој Мађарској има око 35.000 православних (Срби, Бугари, Румуни, Руси и Мађари). На њеној територији поред српске епархије, Румуни су недавно формирали своју и изабрали епископа. Мађарска православна црква је тек у фази формирања и придобијања верника и налази се под непосредним руководством и утицајем Руске православне цркве, то јест Московске патријаршије, док су Бугари под директном управом Софије. Прота Вујичић је патријарху Викентију преложио да Сабор изабере проту Милоша Ердељана за епископа Епархије будимске, с обзиром на то да је рођен у Мађарској и говори мађарски језик.[1]

***

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 78 и 79 од 28. априла 1958, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1958, 63-13-410200; Исто – AJ, 144, 23-277.

На Сабору 1960. митрополит црногорско-приморски Арсеније Брадваревић изабран је за епископа будимског. (Био је то, колико је познато, јединствен случај да митрополит буде изабран у звање епископа.) Као и претходници, ни он није доживео да види поверену му епархију. По његовој смрти, Синод је 10. децембра 1963. године, поверио упражњену Епархију будимску у администрацију патријарху Герману.

Познато је да је први пут патријарх Герман интервенисао у корист Епархије будимске код патријарха руског Алексеја 1961. године и да је то, на известан начин, уродило плодом. Без обзира на то, Мађарска православна црква и даље је наставила да се шири на рачун других православних цркава, првенствено Српске.

Епархију будимску патријарх Герман први пут је посетио 20. октобра 1961. на повратку из Москве и задржао се тамо три дана. Осим Будимпеште, посетио је Сентандрејy и још неколико места у којима су живели Срби и где је било српских храмова. На вечери организованој код југословенског амбасадора нису били сви српски свештеници у Мађарској, што је архијерејски намесник прота Душан Вујичић, парох у Сентандреји, објаснио њиховом бојазни да би им то могло створити проблеме код мађарских власти.

Патријарху је потврђено да у Епархији будимској службује 16 мирских свештеника и један монах, да сви су старији од 40 година, да примају извесну помоћ од мађарске државе, али да је она недовољна, па се сналазе на друге начине: један свештеник се бави баштованством и робу продаје на пијаци, други са супругом ради на штрикаћој машини, трећи у фабрици... Немају ни потпуно социјално осигурање. Недовољни приходи чине их умногоме зависним од општих прилика у друштву, па постоји опасност да би то могло да се одрази на њихово попуштање у ревности и обављању свакодневних дужности према Цркви и српским верним. „Народ се у погледу верском и националном доста добро држи, али да ли ће се моћи тако одржати с обзиром на то да су им сада и њихове школе затворене велико је питање. Зато их треба помоћи у сваком погледу. Из свега што се тамо могло видети констатујемо да је неопходно потребно да наш православни српски епископ буде тамо са свештенством и народом.“[1]

Прва пут је југословенска држава реаговала поводом одласка будимског епископа у поверену епархију тек крајем 1963. године када је Савезна комисија за верска питања званично констатовала да већ дуго година епископ будимски не може да дође у средиште те епархије услед противљења мађарских власти. „У време заоштрених односа Руска црква је била предузела мере за везивање овог дела СПЦ за себе. На интервенцију Германа Руска црква је прекинула акцију у том циљу. Али је

1 Извештај патријарха Германа, од 3. новембра 1961, Добривоју Радосављевићу, председнику Савезне комисије за верска питања – АМИП, Па/1961, 64-29-434899.

питање положаја ове епархије и слања епископа из земље остало и даље отворено.“[1]

Епископ викарни Сава Вуковић и др Милош Ердељан, професор Богословског факултета, боравили су од 17. августа до 16. септембра 1964. у Епархији будимској и посетили 23 насеља са српском већином.[2] По повратку су о својим запажањима известили патријарха, а 23. септембра и потпредседника Савезне комисије за верска питања Мату Радуловића. С тим у вези, епископ је посебно истакао тешко материјално стање свештеника. Казао је да у Мађарској постоји 60 српских православних цркава о којима брине 16 активних и двојица свештеника у пензији. Неке цркве су руиниране, а неке добро одржаване. У њима се чува приличан број културно-историјских вредности, а богате су фрескама, уметничким сликама, књигама, иконостасима и другим значајним предметима. Епархијска библиотека броји око 20 хиљада књига. Жеља тамошњег свештенства је да те вредности буду пренете у Југославију како би били сигурни да ће бити сачуване. Епископ је предложио да се таква отворена питања решавају у разговору са мађарским властима.

Обнављање свештеничког кадра на том подручју представља врло озбиљан проблем. Просечна старост свештенослужитеља је 45 година. У тамошњој српској популацији нашло би се кандидата за богословију, па треба инсистирати на њиховом доласку на школовање у богословијама у земљи. Епископ је напоменуо да су свештеници и српски народ на поменутом подручју препуштени сами себи, па уколико у том правцу не буде ништа предузето, постоји опасност од лаганог нестајања Српске православне цркве у Мађарској. Уз то, у Мађарској делује Мађарска православна црква, на чијем челу је епископ Фериз Берки, родом из Котора, Црна Гора, од оца Мађара. Богословију је завршио у Атини, рукоположен је у Русији. Та Црква је под покровитељством Московске патријаршије, и има шест мађарских и четири руска свештеника. Има мало верних, па настоји да их придобије међу Србима, што угрожава српску Епархију будимску. Већ су успели да преузму два српска храма, неколико грчких, а намеравају и румунске.

Према црквеној статистици, у Мађарској живи од шест до десет хиљада Срба; али у тој држави нема српских школа и српска деца похађају мађарске.

„Износећи питање постављања епископа будимског, Сава изјављује да су Мађари врло осетљиви и да ће тешко дати пристанак на то. Ако би ми поставили епископа будимског, он сматра да му Мађари неће дозволити пребивалиште у Мађарској. Постоје и мађарски прописи који не дозвољавају постављање виших црквених функционера без сагласно-

1 Елаборат „Нека питања из односа са православном Црквом“ Савезне комисије за верска питања од 23. новембра 1963. године – АМИП, Па/1963, 57-15-43554.

2 *Гласник*.., 1/1965, стр. 51.

сти мађарских власти. Ово важи и за друге конфесије. Док је Арсеније Брадваревић имао титулу епископа будимског, у српским црквама у Мађарској није га нико смео поменути, већ су само помињали име патријарха СПЦ. Мађари ће се помирити са тиме да епархијом Будимском администрира патријарх СПЦ."

За време боравка у Мађарској епископа Саву примио је председник Уреда за верска питања при влади. Пре тога су се срели 20. августа на пријему поводом отварања музеја у Сентандреји. Мађар није пустио конкретан разговор о проблемима Српске православне цркве.

У време боравка у Сегедину, епископа је примио и римокатолички бискуп Хамваш. Бискуп је убрзо узвратио посету.

„Износећи опште утиске о свом боравку у Мађарској, епископ Сава је изјавио да су га мађарске власти веома лепо примиле и указале му почаст. Његов боравак у Мађарској објавила су два дневна листа. Нису му нудили никакву материјалну помоћ, док је то био случај са епископом Андрејем, који је почетком јула ове године боравио неколико дана у Мађарској."

Била је то прва потпунија слика стања у Епархији будимској са којом су се упознали надлежни југословенски државни органи.

Мато Радуловић је на крају разговора са епископом закључио да би било корисно да, с времена на време, из Патријаршије у посету Мађарској одлазе групе српских свештеника, студената Богословског факултета, наравно незванично, како би се упознавали са проблемима тамошњих Срба. Инсистирао је и на томе да свештеници из Мађарске долазе у Југославију, да им се пружи прилика да обиђу овдашње манастире. Такође, требало би им слати југословенске часописе и организовати одласке југословенских стручњака ради пописа књига, микрофилмовања докумената. „Речено му је да ће се испитати могућност социјалног осигурања наших свештеника у Мађарској".[1]

Прича епископа Саве у Савезној комисији за верска питања послужила је за састављање елабората „Српска православна црква у Мађарској – Епархија будимска". Поред навођења познатих чињеница из прошлости, било је и неких нових констатација: „Као што је већ изнето, руководство СПЦ је више пута тражило нашу помоћ да се положај и права СПЦ у односу на епархију у Мађарској легализује и обезбеде. Ван сваке сумње је да је интерес СПЦ за ову епархију веома велики, као за свој легални, црквено-канонски део. Самим тим ово питање улази у оквир целокупних односа између нас и СПЦ. Наша помоћ и интервенција код Мађара и евентуални резултати били би веома добро примљени код руководства СПЦ и то би допринело међусобним односима у цели-

1 „Забелешка о разговору са епископом моравичким Савом" Мате Радуловића, Пов. бр. 411/1 од 24. септембра 1964. године – АС, 21, 73; Исто – АМИП, Па/1964, 93-6-451652.

ни. Супротно томе, наша пасивност и неинтересовање за ово питање не би били прихваћени и добро схваћени од руководства СПЦ.“ Констатовао је да тај део Српске православне цркве има велики значај за историјски развој и живот српске мањине у Мађарској. Срби сматрају да, као мањина, имају права на своју Цркву. Та права, међутим, нису готово никаква у односу на она која уживају Мађари у Југославији. „Већина припадника српске мањине у Мађарској жели да има своју епархију као саставни део СПЦ. Тиме се између осталог може објаснити и чињеница да Мађарска православна црква, коју свестрано форсирају мађарске власти, уопште не успева да продре међу српском мањином и тамошњом епархијом СПЦ. Припадници мањине се обраћају са молбом да се тражи регулисање овог питања. Све то упућује на закључак да би враћање права СПЦ у односу на ову епархију било добро примљено у редовима мањине, допринело би нашим интересима и појачало наш углед међу мањином.“

У елаборату је указано да се готово целокупно културно-историјско наслеђе Срба у Мађарској налази и чува у храмовима и манастирима, и да би се регулисањем статуса Епархије будимске били обезбеђени бољи услови старања о том богатству. „Потврђивањем права СПЦ над Будимском епархијом ојачало би нашу позицију у питању власништва над овим предметима, који су, у ствари, власништво СПЦ, а не Мађара. По свему судећи Мађари избегавају решавање овог питања, не само због тога што не желе да им се неко споља меша у њихове унутрашње ствари, што се плаше јачања религиозног живота, већ и због тога што им овако стање какво је сада омогућава да слободније третирају и присвајају ове вредности, што им оно ствара услове да нас одвоје од тих вредности.“

Аутор елабората указује да би решавању тог проблема требало врло обазриво прићи како Мађари не би правили потешкоће. „Због тога треба брижљиво изабрати наш прилаз овом питању у разговорима. Чини се да би то постигли најбоље ако би ово питање уклопили у наше целокупне односе са СПЦ у земљи, тј. ако би пошли од тога да руководство СПЦ инсистира на помоћи државе а да би то позитивно решење овог питања допринело нашим односима са СПЦ у целини, на чему ћемо инсистирати у пуној мери. Треба такође оценити да ли и у којој мери ово питање можемо повезати са интересима српске мањине и са нашим интересима за тамошње културно-историјске вредности.“

На крају документа је истакнут и приоритет задатака у вези решавања питања Епархије будимске: најпре треба обезбедити нормалан живот епархије кроз именовање епископа Српске православне цркве који се ни по статусу не би разликовао од других архијереја; други задатак је брига о свештеничком кадру који треба подмладити и материјално помоћи; трећи приоритет представља старање о културно-историјским вредностима српског живља у Мађарској и то питање треба уздићи на

међудржавни ниво. У последњем пасусу стајало је упозорење: „Даљње аспирације Руске православне цркве према овој епархији и свако њихово подржавање довело би до озбиљних тешкоћа у односима између СПЦ и Руске цркве, као и у односима СПЦ и Мађарске, што не би било од користи ни за једну страну. То не би доприносило ни даљем развоју односа између СПЦ и нас. Руководство СПЦ такође са пажњом и негодовањем прати акције Мађарске православне цркве према овој епархији. Она је одлучно против тога да се она укључи у ову цркву. Она са забринутошћу гледа на досадашње поступке одузимања објеката који су власништво СПЦ (неке њене храмове је већ преузела Мађарска православна црква и постепено настоји да узме и остале).“[1]

Представници мађарског Уреда за верска питања, које је предводио председник Јозеф Прантнер, стигли су 18. октобра 1965. у посету југословенској Савезној комисији за верска питања. У наредним данима разговарали су са домаћинима о више тема од обостраног интереса. Најпре су разменили искуства кад је реч о односима државе и цркава, а потом је покренуто питање Епархије будимске. „Представници Савезне комисије изнели су интересовање СПЦ за попуну упражњеног места епископа за ову епархију; за подмлађивање кадрова слањем кандидата из Мађарске у школе СПЦ или свештеника одавде; за поправак и адаптацију старих и дотрајалих верских објеката; за одржавање културно-историјских споменика; за социјално осигурање свештеника; за материјалну помоћ Патријаршије. Наглашен је и наш интерес за решење ових питања, због добрих односа које имамо са СПЦ. Мађари немају политичких проблема са делом СПЦ у Мађарској. Прантнер принципијелно нема ништа против именовања епископа, али о томе треба да одлучи Влада Мађарске. Заложиће се да се питање позитивно реши и верује да међу тамошњим свештеницима може наћи погодну личност. Епархија може слати ученике у школе СПЦ. Мађарска Влада ће у буџету давати помоћ за одржавање културно-историјских споменика и за поправак верских објеката, а нема ништа против да се оваква помоћ шаље и из Југославије. Испитаће материјално стање свештеника, а затим доставити списак којима би такву помоћ евентуално требало слати. Уколико свештеници нису социјално осигурани, учиниће то накнадно.“[2]

Епископ викарни Сава и проте Милутин Петровић, ректор Богословије у Сремским Карловцима и Веселин Петровић, председник Удружења православног свештенства Србије, разговарали су 17. новем-

1 Елаборат „Српска православна црква у Мађарској–Епархија будимска“ од 12. октобра 1965, рађен у српској Комисији за верска питања. – АС, 21, 73.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 351/2 од 8. новембра, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о разговорима између представника Савезне комисије за верска питања Владе СФРЈ и представника Уреда за верска питања Владе НР Мађарске“. – АС, 21, 73.

бра 1966. са Костом Гуцоњом, председником војвођанске Комисије за верска питања, и Милошем Лисуловим, саветником покрајинског Секретаријата за унутрашње послове. Епископ је говорио о свом путовању по Немачкој, Аустрији и Мађарској. Прича о Мађарској свела се на препричавање разговора са тамошњим Србима и српским свештеницима и поређење садашње ситуације са оним што је тамо затекао приликом посете пре две године. „Када је видео да је наше интересовање односно да смо показали интересовање да нешто више сазнамо о стању Српске православне цркве у Мађарској рекао је да ако желимо могао би нам дати на увид његов извештај који је поднео Патријарху. На ово сам му казао да би га врло радо прочитао уколико њему не би било незгодно да ми га да. Владика Сава је обећао да ће ми послати копију извештаја.“[1]

Узвратна посета представника Савезне комисије за верска питања Мађарској остварена је од 29. јуна до 3. јула 1966. Југословенску делегацију је предводио председник комисије Милутин Морача, домаћин им је био Јозеф Прантнер. Разговарали су о готово истим темама као годину дана раније у Београду, с том разликом што је нешто више времена посвећено односима са Ватиканом и Другом ватиканском концилу.

„У вези Будимске епархије СПЦ Прантнер је изјавио да је мађарска Влада сагласна да се за епископа ове епархије именује прота (Чедомир, секретар Епархијског управног одбора Епархије будимске – *прим. аутора*) Шулц, свештеник из Сент Андреје, јер је он једини свештеник ове епархије који има услове за тај положај. Међутим, по мишљењу Прантнера, пре именовања епископа треба решити питање материјалног положаја Будимске епархије. У том смислу садашњи представници Будимске епархије доставиће СПЦ у земљи своје мишљење и сугестије о решењу материјалног положаја епархије, о оправци црквених објеката и пружању материјалне помоћи тамошњим свештеницима. Прантнер је рекао да ће мађарска Влада будућем епископу Будимске епархије дати исте принадлежности као и бискупима Католичке цркве, да ће и надаље давати новчану помоћ свештеницима ове епархије, стараће се о оправци и одржавању црквених објеката епархије који су под заштитом државе и решаваће и друга питања према потребама епархије, на бази конкретних договора.“

Милутин Морача је обећао да ће о свему томе обавестити патријарха Српске православне цркве.[2]

1 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, из новембра 1965, републичкој Комисији за верска питања. У прилогу је била „Информација о посети Комисији Извршног већа АП Војводине“. – АС, 21, 73.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања („Поверљиво, за личну информацију“), Пов. бр. 287 од 5. јула 1966, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о разговорима између представника Савезне комисије за верска питања Владе СФРЈ и представника Уреда за верска питања Владе НР Мађарске“. – АС, 21, 73.

Обећање је испунио 13. јула 1966. када је угостио патријарха у Савезној комисији за верска питања. Испричао је да су, према ономе што је чуо приликом боравка у Будимпешти у разговорима са мађарским званичницима, тамошње власти сагласне да треба изабрати епископа за Епархију будимску и предлажу свештеника Чедомира Шулца. „Мађари су спремни да плаћају епископа будимског и њему потребно особље, као и да учествују у оправкама неких црквених објеката, као на пример епископског двора у Сент Андреји и др. Патријарх је ово примио са задовољством и казао да ће о томе упознати Синод СПЦ. У принципу се слаже да се Шулц изабере за епископа, али је додао да о томе мора одлучити Сабор.“[1]

Није познато да ли је на нечији позив свештеник Чедомир Шулц стигао почетком новембра 1966. до Патријаршије, или је то учинио самоиницијативно. Тек, о тој посети остало је забележено само то да га је примио викарни епископ Сава. У Београду је прота Шулц 15. новембра 1966. посетио републичку Комисију за верска питања, где га је дочекао Немања Марковић, председник, са секретаром Владимиром Станојевићем.

„Прота Чедомир Шулц је затражио пријем код друга Марковића преко епископа Саве. Налази се у Београду од 6. новембра. Није још могао да посвршава послове због којих је допутовао из Мађарске, јер су другови Веселинов, Морача и Радојевић, с којима је хтео да разговара, на путу. Био је код друга (Милана – *прим. аутора*) Вукоса, републичког секретара за културу. Шулца највише интересује шта је договорено са Уредом за верска питања Мађарске у погледу помоћи за оправку епископског двора у Сент Андреји и помоћи свештеницима СПЦ у Мађарској. Истовремено Шулц се захвалио на једнократну помоћ коју смо дали свештеницима СПЦ у Мађарској.“ С обзиром на то да теме које је прота Шулц покренуо нису биле у надлежности републичке Комисије за верска питања, проти је сугерисано да затражи пријем код Петра Шегвића, члана Савезне комисије за верска питања или да сачека повратак њеног председника Милутина Мораче. Марковић је саговорнику рекао да су Мађари обећали материјалну помоћ око поправке двора у Сентандреји, као и за још неке храмове.[2]

После два дана прота се у Новом Саду састао са Костом Гуцо-

1 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Милутина Мораче са патријархом Германом, обављеним 13. VII 1966. године у Савезној комисији за верска питања“, Пов. бр. 330/68 од 13. јула 1966. године – АС, 21, 109.

2 Писмо српске Комисије за верска питања, 18 Бр. 7337/1-66 од 26. августа 1966, Савезној и покрајинској Комисији за верска питања и републичком Секретаријату за унутрашње послове. У прилогу је „Забелешка о пријему проте Чедомира Шулца, секретара Епархијског управног одбора Будимске епархије, Из Сент Андреје (Мађарска) у Комисији Републичког извршног већа за верске послове 15. XI 1966 године“. – АС, 21, 73.

њом, председником војвођанске Комисије за верска питања. Говорећи домаћину о приликама у Епархији будимској, поменуо је свештеника Вујића као пријатеља мађарских власти. Казао је да ће новчана помоћ мађарске државе српским свештеницима бити укинута од 1. јануара 1968. године. „Затим је разговор прешао на питање избора за владику будимског проте Шулца. По овом питању прота Шулц је казао да не жели да се прими дужности владике, јер да он не види могућности да ће бити у стању своје обавезе испунити.“ Потом је сумњичаво поменуо питање материјалног обезбеђења и добио уверавање да ће се то решити. „Прота Шулц је на моје питање одговорио да би за нормално функционисање и егзистенцију свештеника у Мађарској било потребно најмање 16 милиона годишње, а да без тих средстава он не види како би се могло егзистирати. Ја сам тада казао да сматрам да та сума не би смела да представља проблем по мом мишљењу, а на то је прота Шулц одговорио да је приликом прошлогодишње посете Југославији добио уверавање да ће помоћ бити пружена, али да од тога није било никаквог ефекта, те да он тражи чврсте обавезе.“ Потом су разговарали о форми и првој хитној исплати помоћи. Како је прота избегавао да се прихвати понуде, предочено му је да се зна да би и мађарска Влада радо баш њега желела за епископа. На крају разговора стекао сам утисак да би се прота Шулц и поред свих потешкоћа које би имао прихватио дужности владике, уколико би се чврсто гарантовало да материјални проблеми неће представљати сметњу, то јест да ће бити решени.“

Како је прота инсистирао да му буде осигуран пријем код Мораче, Гуцоња је стекао утисак да ће у том случају пристати на избор за епископа Епархије будимске.[1]

После недељу дана Шулца је у Савезној комисији за верска питања примио Петар Шегвић, јер је, наводно, Морача био болестан. Шегвић је проти препричао како је текао његов разговор са Мађарима. „Све ово Шулц је пажљиво слушао и питао да ли је о томе потписан какав споразум, на шта му је речено да ми на томе нисмо инсистирали, јер смо убеђени да ће Мађари, с обзиром на добре односе који постоје између две земље, извршавати сва своја обећања. Шулцу је такође речено да је Прантнер предложио Шулца за епископа будимског, на шта је Шулц одговорио да се није припремао за то звање, али да ће размислити до маја идуће године, када ће се одржати редовно заседање Арх. Сабора СПЦ.“

Када је Шегвић питао докле се стигло са радовима на адаптацији епископског двора, прота је одговорио да је објекат посетила једна екипа мађарских стручњака ради процене обима послова и трошкова. Мисли да Мађари нису вољни да плате веће издатке, па га је Шегвић упутио да

1 Писмо покрајинске Комисије за верска питања, републичкој Комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа владике Саве и проте Шулца из Сентандреје“. – АС, 21, 73.

о томе обавести Синод, уверавајући га да ће Синод све да плати.

Прота је Шегвићу саопштио да мађарске власти намеравају да национализују епархијско земљиште у Сентандреји с намером да ту подигну туристичке објекте, а што би, сматра, нарушило црквени амбијент. На крају је затражио помоћ за свештенике поменувши једнократну дотацију из претходне године. Шегвић је одговорио да ће им помоћ бити исплаћена преко Патријаршије, а не као прошле године малтене илегално, због чега су се и Мађари бунили. „Проти Шулцу је поручено да поново разговара са патријархом Германом о свим овим питањима, па му је напоменуто да ћемо и ми у том смислу разговарати са патријархом.“[1]

Милан Вукос, руководилац Секретаријата за културу Србије доставио је 16. фебруара 1967. године. Реферади за Мађарску Државног секретаријата за иностране послове препис писма упућеног патријарху Герману у вези са начелним пристанком мађарског Министарства за културу, а поводом додељивања материјалне помоћи за заштиту православних споменика на мађарској територији. Наиме, Вукос је, боравећи крајем јануара у службеној посети Мађарској, мађарским државним органима саопштио да је Српска православна црква спремна да материјално помогне одржавање споменика који су у њеном власништву на територији Мађарске. Мада су домаћини то питање оставили отвореним, заменик министра културе му је у каснијем писму навео да су начелно сагласни са тим предлогом. На крају писма патријарху, Вукос је затражио пријем у Патријаршији како би то питање заједнички детаљније размотрили.

У прилогу, Вукос је доставио превод писма које је добио од Мађара, који су истакли да је о тој теми већ било разговора, али не и договора. Изразивши захвалност патријарху што се интересује за културне споменике Српске православне цркве у Мађарској, нагласили су да су вољни да разговарају о потребном новчаном износу и начину на који ће он бити достављен и употребљен за заштиту тих споменика.[2]

Патријарх Герман се почетком октобра 1967. обратио мађарској

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 441 од 26. новембра 1966, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору помоћника председника Савезне комисије за верска питања Петра Шегвића са протом Чедомиром Шулцом, секретаром Епархије будимске, из Будимпеште, обављеном дана 24. XI 1966. године“. – АС, 21, 73.

2 Писмо Републичког секретаријата за културу, 01 Бр. 196/2 од 16. фебруара 1967, Државном секретаријату за иностране послове; Писмо Милана Вукоса, 01 Бр. 196 од 16. фебруара, патријарху Герману; Писмо Министарства за културу Мађарске, помоћника министра Јаноша Молнара, Бр. 141/1967 од 6. фебруара, Милану Вукосу – АМИП, Па/1967, 89-12-46098. Треба напоменути да је на крају писма Јанош Молнар изјавио да су вољни да разговарају о накнади за слику Павла Соларића *Мајска скупштина* и то за предмете које њих интересује, а појединости би биле утаначене на састанку директора београдског Народног музеја и мађарског Народног музеја.

Амбасади и затражио дозволу да посети институције Епархије будимске, као и сагласност да Сабор Српске православне цркве изабере епископа, како би се коначно успоставило регуларно стање, као и да Патријаршија добије могућност да материјално помаже тамошње свештенике и храмове. Амбасада је о томе обавестила надлежно Министарство за иностране послова Мађарске, а оно Уред за верске послове. Потом је председник Уреда позвао службеника југословенске Амбасаде на састанак 18. октобра, саопштивши му да су сагласни са посетом патријарха и да немају ништа против доласка епископа, мада сматрају да у Мађарској Српска православна црква нема потребну основу у броју верника, и да ће то за Патријаршију представљати велики финансијски проблем. На крају је изразио сагласност да Српска православна црква може слати помоћ.[1]

Савезно извршно веће је 23. октобра 1967. у елаборату о односима државе и верских заједница, у делу о Српској православној цркви, констатовало, осим осталог, да је та Црква посебно заинтересована за епархију у Мађарској. „Патријарх је планирао да до краја године посети Мађарску и да разговара са представницима Уреда за верска питања СР Мађарске о неким нерешеним питањима епархије Будимске (оправка епископског двора у Сент Андреји и других црквених објеката, избор епископа и др.), за која су питања Мађари показали спремност да се реше.“[2]

У Београд је средином октобра 1967. стигао прота Душан Вујичић, архијерејски заменик Епархије будимске. У републичкој Комисији за верска питања дочекали су га председник Витомир Петковић и секретар Владимир Станојевић. Прота је молио уплату обећане новчане помоћи за 15 свештеника и једног свештемонаха, колико их има у Мађарској. „Прота Вујичић каже да је у честим контактима са Уредом за верска питања Мађарске. Од њих је обавештен да су представници Уреда и Комисије за верска питања Југославије постигли споразум по коме наша земља може да шаље помоћ свештеницима СПЦ у Мађарској. Прота Вујичић мисли да би ову помоћ требало слати преко Патријаршије. Каже да би та помоћ заиста значила ако би износила око 1.000-1.500 форинти по свештенику.“

Прота је саговорницима испричао како је патријарх био планирао да током новембра посети Епархију будимску, али је одустао од тога да лично путује, већ ће послати викарног епископа Лаврентија.

„Прота Вујичић мисли да ће помоћ из земље утицати вишеструко позитивно. Прота Чедомир Шулц, из Сент Андреје, коме је понуђено

1 Телеграм Амбасаде у Будимпешти, бр. 368 од 18. октобра 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 89-12-435908.

2 Елаборат Савезног извршног већа „Стање односа између државе и верских заједница“, Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967. године. – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

да буде епископ Будимске епархије, то још не прихвата пре свега због несређеног материјалног стања у епархији. Свештенички кадар се осипа јер су већина свештеника старији људи а новог кадра нема. Тек сада имају једног богослова у Сремским Карловцима. По мишљењу проте Вујичића можда би у циљу обнављања свештеничког кадра требало организовати неку врсту теолошког испита за матуранте, после кога би били рукоположени. Не зна како би на то гледале мађарске власти.“

На крају је прота говорио о Цркви као чувару националног идентитета, истичући да је Мађарска православна црква створена у току рата с идејом утапања мањих цркава. „Мађарска православна црква иначе располаже бившим грчким црквама у Мађарској које су некада биле под јурисдикцијом Српске православне цркве.“[1]

Радосав Перовић, саветник у Савезној комисији за верска питања, посетио је 6. новембра 1968. патријарха Германа и у разговору су дотакли и питање Епархије будимске. „Патријарх је говорећи о овој епархији казао да је намеравао до краја године да оде у Мађарску у канонску визитацију ове епархије, али је одустао, па ће то урадити на пролеће идуће године. Каже да епископски двор још није оправљен, а на моје питање да ли ће проту Шулца изабрати за епископа, одговорио је да неће, једно што, како он каже, Шулц то не жели, а с друге стране што патријарх сматра да је Шулц сувише плашљив човек и као епископ не би много користио тој епархији. Свестан је да га Мађари не би прихватили да се за тамошњег епископа изабере неко лице – држављанин СФРЈ, па сматра да је боље да он и даље администрира са овом епархијом. Каже да је новац који је послат тамошњим српским свештеницима преко банке лоше промењен, не по курсу као што је то обећао Прантнер, председник Уреда за верска питања СР Мађарске. Молио је, уколико дође Прантнер у Југославију, да га доведемо у везу с њим, ради разговора о овом питању.“[2]

Патријарх Герман је 20. новембра 1968. захвалио Савезној комисији за верска питања на новчаној помоћи намењеној свештенослужитељима Епархије будимске и замолио да се и у буџету за наредну годину планира извесна сума за ту сврху.[3]

И Милошу Минићу, председнику Скупштине Србије, почетком децембра 1967. саветници су предочили неке информације о Епархији

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 233 од 2. новембра 1967, бројним државним институцијама. У прилогу је „Забелешка о посети проте Душана Вујичића, архијерејског заменика Будимске епархије Комисији Републичког извршног већа за верска питања, 19. X 1967. године“ – АС, 21, 73.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 411/1 од 14. новембра 1968, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са патријархом СПЦ Германом, обављеном 6. XI 1968. године у Патријаршији СПЦ“ – АЈ, 144, 112.

3 Писмо патријарха Германа, П.Бр. 19-Б/68 од 20. новембра 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 115.

будимској: „У Мађарској има 15 свештеника СПЦ који су у доиста тешкој материјалној ситуацији, тако да се највише баве другим пословима – пољопривредним, занатским итд. Комисија је на захтев патријарха и представника Будимске епархије у предлогу буџета за идућу годину предвидела 6 милиона ст. динара. Ова средства, ако буду одобрена, исплаћивала би се свештеницима у Мађарској преко Патријаршије.“[1]

У разговору Мила Јовићевића, председника Савезне комисије за верска питања и патријарха 9. децембра 1968. поменута је и Епархија будимска: „Патријарх је молио да Савезна комисија за верска питања и у идућој години планира извесну помоћ за потребе епархије СПЦ Будимске у Мађарској, јер Мађари не праве сметње у том погледу, додајући да тамошњи свештеници тешко живе и да им је помоћ неопходна. Изјавио је да се у Богословији СПЦ у Београду налазе двојица младића, синови једног свештеника СПЦ из Мађарске, који су мађарски држављани. Изразио је мишљење да би неки од њих, кад заврши ову школу, у догледно време могао постати епископ будимски, јер би имао услове за то, једно што има потребну богословску спрему, а друго што је мађарски држављанин, на чему Мађари највише инсистирају у погледу избора епископа будимског. По овом питању Патријарху је речено да разговара и са представницима Извршног већа СР Србије, а исто тако да ћемо и ми настојати да обезбедимо неку помоћ за ову епархију.“[2]

Прота Душан Вујичић се поново 10. јуна 1969. појавио у Савезној комисији за верска питања саопштивши да патријарх намерава да освешта један храм у Мађарској и да се он тим поводом у мађарској Амбасади распитивао о дозволи. „Вујичић је мишљења да би патријарх требао да дође у Мађарску и да одседне у Сент Андреји, где је седиште епархије и да нема потребе да иде по другим насељима, где живе Срби, верници СПЦ. Он каже да је патријарх висока личност и да би његови одласци у посету српским насељима по Мађарској изискивали велике трошкове, које тамошња епархије не би могла поднети.“ Додао је да је епископски двор у Сентандреји оспособљен за употребу, да су у току поправке неколико храмова, као и да су мађарске власти продужиле давање новчане помоћи српским свештеницима у истом износу као и ранијих година. У том контексту је замолио да и Савезна комисија за верска питања обезбеди одређени износ новчане помоћи.[3]

---

1 „Преглед питања која ће евентуално поставити патријарх у разговору са председником Скупштине Србије другом Милошем Минићем“ – АС, 21, 136.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 427/1 од 12. децембра 1968, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеном дана 9. XII 1968. године у Савезној комисији за верска питања“ – АЈ, 144, 112; Исто – АС, 21, 75.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 218 од 16. јуна 1968, ср-

Патријарху Герману је почетком августа 1969. одобрена новчана помоћ за Епархију будимску, на чему се захвалио Савезној комисији за верска питања.[1]

Стање у Епархији будимској било је прва тема разговора патријарха Германа и Мила Јовићевића 10. децембра 1970. године, пред одлазак делегације Савезне комисије за верска питања у посету Уреду за верске послове Мађарској. Патријарх је изнео краћи историјат Епархије будимске, напомињући да она нема свог епископа, већ да и даље он њоме администрира. Сматрао је да би тај посао можда требало да преузме у надлежност епископ бачки Никанор, коме је лакше да путује.

„Што се тиче избора епископа Сабор СПЦ сматра да у разговору са Мађарима треба имати у виду да СПЦ има своје право да задржи слободу избора епископа. Међутим, по мађарским законима епископ се може поставити само са сагласношћу мађарских власти. Патријарх даље износи да је свештеник Шулц, из Сент Андреје, био предлаган за епископа и наводно би могао добити сагласност мађарских власти, али да је одбио да се прихвати тог положаја, наводно, ради тога што ту дужност не би могао самостално да обавља већ би морао да ради по директивама мађарске власти.“

Патријарх је подсетио да у Мађарској постоји око 60 храмова и два манастира Српске православне цркве у којима се чувају предмети од историјске вредности, а неки су пренети у музеј у Сентандреји.

Замолио је да буде размотрена могућност да српски свештеници у Мађарској, њих 18, добију социјално осигурање или да се омогући да примају пензије од Југославије.

После заузимања либералнијег става мађарских власти кад је реч о издавању пасоша, у богословије у Сремским Карловцима и у Београду на школовање су стигла тројица Срба, „који ће по свршетку школе примити свештенички чин и служити као свештеници у Мађарској“. (На крају је патријарх замолио државне органе да се ангажују како би кћерка свештеника Љубинка Галића из Сантова добила пасош ради школовања у Београду, додајући да је о томе разговарао и са мађарским амбасадором.)[2]

бијанској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору са протом Душаном Вујичићем, из Будимпеште“ – АЈ, 144, 119. Занимљиво је да се прота Душан Вујичић и 1961. противио обиласку насеља и парохија. Извештај патријарха Германа, од 3. новембра 1961, Добривоју Радосављевићу, председнику Савезне комисије за верска питања – АМИП, Па/1961, 64-29-434899.

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Бр. 269 од 28. јуна, Патријаршијском управном одбору; Решење председника Савезне комисије за верска питања, Бр. 269 од 28. јула; Писмо Патријаршијског управног одбора, Бр. 3983 од 8. августа 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 122-706.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 224 од 13. децембра 1970, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председ-

Одлука о разрешењу патријарха Германа обавезе да администрира Епархијом будимском донета је на Сабору 12. марта 1971. године када је та дужност пренета на епископа бачког Никанора.[1]

Настојања Српске православне цркве и патријарха Германа да Епархија будимска добије епископа окончана су, међутим, тек 1988. године, када је дотадашњи викарни (од 1969. године) Данило Крстић[2] изабран за епископа будимског. (На трон Епархије будимске устоличен је, додуше, тек у време патријарха Павла Стојчевића.)

Ђ. Епархија темишварска у Румунији

Највећи део грађе о историјату српског православља у Румунији недоступан је српским истраживачима и због тога је тешко навести неке нове и прецизније детаље.

Штури подаци о томе изнети су 27. маја 1962. у разговору епископа банатског Висариона и администратора Епархије темишварске и Арса Милатовића, амбасадора у Румунији.

Епископ Висарион био је у сталном контакту са румунским епи-

ника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића и председника Комисије за верска питања И. В. СР Србије Витомира Петковића са патријархом Германом, обављеном 10. XII 1970. године у згради Патријаршије". – AJ, 144, 127; Исто – AC, 21, 75.

1 Писмо Синода, Бр. 870/зап. 112 од 12. марта 1971, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 133.

2 Рођен 3. маја, 1927. године у Новом Саду, на крштењу је добио име Славко. Основну школу и гимназију завршио је у родном граду. Студије права на Београдском универзитету започео је 1946, а следеће године уписао је а касније дипломирао упоредну књижевност на Сорбони у Паризу. Православни теолошки институт Светог Сергија Радоњешког у Паризу уписао је 1953. а дипломирао је у јуну 1958. Исте године започео је рад на докторату, под менторством Георгија Флоровског, који је одбранио 1968. године.

Монашки постриг примио је 1960. године на Бадње вече, по благослову патријарха Германа, у манастиру Свети Сава у Либертивилу код Чикага добивши име Данило. На Велику Госпојину исте године и у истом манастиру бива рукоположен у чин јерођакона, а 1962. у чин јеромонаха у храму Светог Саве у Њујорку.

Служио је у грчком православном манастиру у Бостону и опслуживао малу румунску парохију у околини града.

Вратио се у отаџбину после одбране доктората. Најпре бива именован за службеника *Гласника*, службеног листа Српске православне цркве, а касније је постављен за уредника и ту ће дужност обављати од 1969. до 1990. године. Био је и уредник часописа *Теолошки погледи*.

На Сабору 1969. изабран је за викарног епископа марчанског, а хиротонисан је у Саборној цркви у Београду.

На Сабору 1984. године постављен је за администратора Епархије будимске, а 1988. изабран за епархијског архијереја те епархије. Устоличење је обављено 7. октобра 1990. у Сентандреји.

(Епископ будимски др Данило Крстић умро је 20. априла 2002. године, у Сентандреји, а сахрањен је у манастиру Ваведење у Београду.)

скопом темишварским Николајем, и по принципу реципроцитета они су обављали све владичанске обавезе укључујући и рукополагање свештеника – Висарион у односу на припаднике румунске парохије у Војводини, а Николај у односу на српске верне у Румунији.

Под јурисдикцијом епископа банатског Висариона биле су све српске православне парохије у Банату. У Темишвару су постојале три парохије, од којих је једну опслуживао остарели отац епископа Висариона.

У Румунији се налазе српски манастири Бездин, Светог Ђурђа код Денте, Базјаш, Златица и Кусић.[1]

Југословенски амбасадор у Румунији Арсо Милатовић разговарао је децембра 1964. са Матом Радуловићем, председником Савезне комисије за верска питања, о парохијама Српске православне цркве у румунском Банату.

По тврђењу Милатовића, у румунском Банату живи око 40.000 румунских грађана српске националности. Када је после 1918. године Банат подељен, у румунској држави остало је неколико десетина парохија Српске православне цркве, а на југословенској страни исто толико парохија Румунске православне цркве. Статуси ових парохија нису званично регулисани. За Србе је надлежан епископ-викар прота Стеван Томић, чије је седиште у Темишвару, који фиктивно признаје власт епископа банатског, а стварно је под Дирекцијом за културе румунске владе, то јест њене организације у Темишвару.

„Српска национална мањина у румунском Банату је била увек изразито везана за цркву, више као националну него верску организацију. Свештеници Српске православне цркве појединачно нису били помагачи полицијског режима за малтретирање српског живља у Банату. Са смањивањем права српске националне мањине у Банату, укидањем националних школа, културних друштава, хорова итд. мањини је остала црква као једина национална организација око које се скупљају у форми црквених хорова, верско-националних прослава, слава, литија итд. На тај начин свештеници Српске православне цркве имају велики утицај и уживају ауторитет код српске мањине. Тим пре што су они чувари значајних историјско-културних споменика српске прошлости, гробаља и споменика, манастира и цркава који су још пуни дела наших најбољих световних и црквених сликара и писаца из XIX века и раније. Држање свештеника у односу на румунске власти је углавном лојално јер од њих добијају релативно добре плате и друге бенефиције. Осећање огромног броја свештенике Српске православне цркве су као и осећање мањинске масе: велике симпатије које иду до романтичног преувеличавања

1 „Забелешка о разговору Арса Милатовића, амбасадора ФНРЈ у НР Румунији са епископом вршачким Висарионом, дана 27. маја 1962. године“, Пов. бр. 510/62. од 22. јула 1962. године – АМИП, Па/1962, 34-I- 420756.

прилика код нас и жеље да се дође у Југославију. Разуме се да има пар свештеника а посебно садањи викар Стеван Томић, који су формално истог мишљења са већином а стварно су извршиоци румунских органа, готови и на продају и предају значајних историјских споменика наших народа па можда и денунцирање појединаца, ради личног богаћења и јаче позиције. Чули смо да постоји намера Српске православне цркве, а посебно вршачког епископа Висариона, да на неки начин реши проблем односа међу црквама – како би могао прелазити границу и вршити своју епископску дужност у румунском Банату, где би га свештеници и народ, као и сваког другог који би дошао из Југославије, једва дочекали. Претпостављам да постоји и жеља митрополита Румунске православне цркве из Темишвара да се исто тако повеже са својим парохијама у југословенском Банату, мада сматрамо да би румунске власти о томе биле уздржљиве јер се осећају инферниорније у односу на нас, што је сасвим нормално, обзиром на положај румунске мањине код нас и наше мањине у Румунији. Нема изгледа да би у садашњем стању односа СФРЈ и НРР и односа између Владе СФРЈ и Српске православне цркве, уколико ово последње ми тачно видимо, као и обзиром на изнете односе мањинаца Срба у румунском Банату према својим свештеницима и њих обоје према Југославији, и расчишћавања односа између Српске и Румунске православне цркве у погледу извршавања својих верских права према верницима с две стране границе. Ако би се ово питање могло повољно решити и омогућити контакт органа Српске православне цркве са српском мањином преко границе мислимо да би се добио лакши увид па и веће могућности коришћења значајних историјских споменика српске прошлости у румунском Банату, чије књижнице и уметнички радови представљају за нашу историју значајне вредност, не само као историјске документације него и као елементи за изучавање и разјашњавање наше културне историјске прошлости, а тиме и њено обогаћивање. Омогућавањем преласка границе органима Српске православне цркве могло би се утицати на промене става или пуну замену викара Томића и неколико његових сарадника, чиме би се ослободили органи Српске православне цркве у Банату непријатног односа бар једним делом“, стајало је у забелешци службеника југословенског Државног секретаријата за иностране послове.[1]

Амбасадор Милатовић састао се средином марта 1965. са Думитруом Догаруом, директором румунске Дирекције за култове, и том приликом чуо да тај државни орган управља и викаријатом Српске православне цркве у румунском Банату. Како се нешто слично дешавало са

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 42397 од 3. фебруара 1965, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је информација о разговору Арсе Милатовића, амбасадора у Букурешту и Мате Радуловића – АМИП, Па/1965, 145-6-42397.

румунским парохијама у Југославији, Догару је предложио разговоре на ту тему. Он је сматрао да српске парохије нису склоне чвршћем повезивању са епископом банатским, јер је тај крај био веома богат. Понудио је да румунски епископ посети своје парохије у Југославији, а српски у румунском Банату своје.[1]

***

Радосав Перовић, саветник у Савезној комисији за верска питања, посетио је патријарха Германа 6. новембра 1968. и том приликом су разговарали и о Епархији темишварској. „Говорећи о овом питању патријарх је изнео да Румунска православна црква све више испољава претензије према СПЦ у Банату, и према цркви цара Константина у СР Македонији, коју сматрају за своју. Има утисак као да Румуни желе да под своју црквену власт ставе све Влахе у СФРЈ. Патријарх је даље изјавио да је по овом питању разговарао са епископом банатским Висарионом и по његовом налогу, Висарион је ишао у Темишвар и разговарао са митрополитом темишварским. Како каже патријарх митрополит из Темишвара је казао да ће румунске власти водити разговоре са југословенским властима око регулисања спорних питања између Румунске православне цркве и СПЦ. Као што је познато СПЦ у Румунији има око 50 парохија.“[2]

Епархија Темишварска је обновљена на Сабору 1969. године. Она је „покривала“ око 50.000 Срба, организованих у педесетак црквених општина и исто толико парохија са парохијским свештеницима.

Администратори су били: епископ банатски Висарион (1952-1979), епископ браничевски Хризостом (1979-1980) и шумадијски Сава (1980-1996).

(Први архијерej који је после Георгија Летића 1931. сео на трон епископа темишварског био је Лукијан Пантелић, који је устоличен у време архипастирства патријарха Павла Стојчевића.)[3]

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 415244 од 8. маја 1965, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Арса Милатовића, амбасадора СФРЈ у Румунији, са Думитру Догару, директором Департмана култова, на једном пријему“ – АМИП, Па/1965, 145-1-415244.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 411/1 од 14. новембра 1968, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са патријархом СПЦ Германом, обављеном 6. XI 1968. године у Патријаршији СПЦ“ – АЈ, 144, 112.

3 Писмо патријарха Германа, П. Бр. 115-Д/68 од 29. октобра 1968, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 144/1 од 14. новембра 1968, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 95.

3.9.2. „Амерички раскол“

Тешко је утврдити када су се тачно Срби почели досељавати у Северну Америку, али се на основу записа може констатовати да је економских емиграната са наших етничких простора било већ око 1850. године. Досељавали су се из крајева обухваћених Хабзбуршким царством и из Црне Горе, а већина исељеника потицала је са територија западно од реке Дрине.[1]

На новим стаништима, прве форме организација српских исељеника представљале су црквено-школске општине, тадашња средишта друштвеног живота, јер су се ту окупљали ради узајамне помоћи, забаве и слава. Посебно место у новој постојбини припадало је свештеницима. Прва српскоправославна црквено-школска општина у Сједињеним Америчким Државама је, према записима, основана 1893. у Џексону, Калифорнија, а следеће године сагрђен је и први српски храм, захваљујући ангажовању архимандрита Севастијана Дабовића. После петнаестак година, на америчком тлу било је нешто више од двадесет црквено-школских општина са десет свештеника.[2] (Први манастир, посвећен Светом Сави, подигнут је 1917. у Либертивилу.)

У почетку су Срби на богослужења одлазили у бројне руске храмове, јер су Руси на почетку XX века у Северној Америци већ имали своју црквену организацију са архијерејима. Руси су 1905. формирали Српску епархију у оквиру свог егзархата. Још тада су код Срба поникле иницијативе да успоставе контакт са покрајинским српским црквама у Србији, Црној Гори, са Карловачком и босанскохерцеговачким митрополијама, како би се верски организовали под њиховим окриљем. Један од зачетника те идеје био је угледни научник Михаило Пупин, који је о томе разговарао са Стеваном Караматом, дипломатом кога је Влада Краљевине Србије упутила 1910. године у Америку.[3]

На Црквено-народном сабору 1913. донета је одлука о иступању из организације руске Цркве и стављању под управу српске Митрополије у Краљевини Србији. Међутим, Први светски рат је омео реализацију те иницијативе. Остварење је уследило после обнове Патријаршије 1920.

1 Сава, епископ шумадијски, „Исељавање Срба у Америку“, *Сеобе Срба некад и сад*, Београд 1990, стр. 133-139. Интервју архимандрита Фирмилијана Оцокољића радио станици „Глас Америке“, 7. април 1961, на Велики петак – АЈ, 144, 153.

2 Сава, епископ шумадијски, *Историја Српске православне цркве у Сједињеним Америчким Државама од 1891. до 1941. године*, Београд 1994; Станимир Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1941-1991*, Београд 1997, стр. 1-2 (у даљем тексту: С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*..,).

3 Сава, епископ шумадијски, „Допринос Михаила Пупина приликом организовања Српске цркве у Америци“, *Гласник*.., 4/1984, стр. 82-87.

године. Епархија америчко-канадска, са седиштем у Чикагу, основана је 1921, а чиниле су је парохије и црквено-школске општине у Сједињеним Америчким Државама и Канади, подељене у три окружна протопрезвитеријата. Организацију је спровео епископ жички Николај Велимировић у својству администратора.[1] Велику помоћ, па и финансијску, епископу Николају пружио је Пупин.[2]

Како то налажу црквени канони, епископ Николај је о својим активностима упознао надлежне епископе руске Цркве у Америци. Он је био администратор до 1923, када га је наследио патријарх Димитрије, који је за свог заменика поставио архимандрита Мардарија Ускоковића.

Епархија америчко-канадска је, одлуком Сабора 1928, добила свој Устав. Текст тог акта је нешто измењен 1939. године.[3]

Први епископ Америчко-канадске епархије био је Мардарије Ускоковић[4] (1926-1935). После администрирања патријарха Варнаве и епископа далматинског Иринеја Ђорђевића, за епархијског архијереја је 1940. изабран Дионисије Миливојевић[5].

Српски национални покрет имао је седиште у Питсбургу, држава Пенсилванија. Руководство покрета је бирано на Видовданским конгресима. То је био такозвани Видовдански одбор.

---

1 Епископ Иринеј Добријевић, „Свети Николај српски и свеправославни: три америчке мисије“, *Српска теологија у двадесетом веку*, бр. 2, Београд 2007, стр. 28-34.

2 Сава, епископ шумадијски, „Допринос Михаила Пупина приликом организовања Српске цркве у Америци“, *Гласник*.., 4/1984, стр. 85.

3 Епископ Сава, „Епархије и архијереји 1920-1970“, *Српска православна црква 1920-1970*, стр. 495; Ђ. Слијепчевић наводи да је предлог Устава написао епископ Мардарије, прихватио га Први црквено-народни сабор 1-5. септембра 1927. а одобрио Свети архијерејски сабор Српске православне цркве децембра 1928. године – Ђ. Слијепчевић, *Историја*..., стр, 346-348; С. Спасовић тврди да је Устав донео 1927. епископ Мардарије – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 3.

4 Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 307-308.

5 Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 172.

Рођен је 13. јула 1898. у Рабровцу код Смедеревске Паланке. На крштењу је добио име Драгољуб. Завршио је Богословски факултет у Београду. Служио је као старешина манастира, професор богословије и управитељ Монашке школе у манастиру Високи Дечани.

На Сабору 1938. изабран је за викарног епископа моравичког, а хиротонисан је 21. августа исте године у београдској Саборној цркви. За епископа америчко-канадског изабран је на Сабору 8. децембра 1939. године. Краљевски намесници су 18. јануара 1940. потписали указ о постављењу. Ти документи су 31. јануара 1940. послати у Америку. Постављење у Америци је ишло другим током. Наиме, тамо се морала добити и сагласност чланова Епархијског савета, па произилази да је епископ Дионисије изабран и постављен по вољи Епархијског савета. – Др Милош Секулић, *Бивши владика Дионисије*, Лондон 1966, стр. 2.

Епископ Дионисије је освештао у својој епархији више од 40 храмова. – Иринеј Ковачевић, „Епископ Дионисије“, *Гласник СИКД Његош*, св. 43, Чикаго 1979, стр. 6.

Српски народни савез, једна од најзначајнијих организација Срба у Америци, имао је и своје гласило *Американски Србобран*.

Епископ Дионисије обављао је архипастирску службу у годинама Другог светског рата како је знао и могао. Тако је, после многих вести о страдању Срба у Независној Држави Хрватској, 17. јануара 1942. писао бану Бановине Хрватске Ивану Шубашићу.[1] То писмо било је повод за реакцију Саве Косановића, министра у југословенској краљевској Влади, Србина, иначе сестрића угледног проналазача Николе Тесле. Косановић је покренуо кампању против епископа, а 1945, по завршетку Другог светског рата, приклонио се Јосипу Брозу и био неко време амбасадор у Сједињеним Америчким Државама.[2]

Другу бригу епископа Дионисија представљали су свештенослужитељи Српске православне цркве заточени у немачким логорима, па је већ маја 1942. интервенисао код Међународног Црвеног крста у Женеви.

Епископ Дионисије се определио за подржавање покрета Драгољуба – Драже Михаиловића и остао му веран до краја.

Од 1945. године дипломатско-конзуларни представници нове, комунистичке Југославије извештавали су надлежне о разним збивањима, па и о активностима епископа Дионисија. Тако је генерални конзул у Чикагу 5. априла 1945. обавестио Министарство за иностране послове да је епископ, заједно с представницима Српског народног савеза и Српске народне одбране, предао представку о приликама у Југославији председнику Сједињених Америчких Држава, амбасадама Совјетског Савеза и Велике Британије и једном америчком сенатору.[3] Исте организације су 30. септембра 1945. упутиле поменутим институцијама нови меморандум о политичкој ситуацији у Југославији.[4]

И генерални конзулати су помно пратили делатност епископа Дионисија и свештенослужитеља Српске православне цркве на америчком тлу и о томе извештавали надлежне у Београду.[5] На том послу су

1 Bogdan Krizman, *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1942-1943*, Zagreb 1981, стр. 270-271.

2 Материјал о том случају налази се у – AJ, 83, 27 (74-104; 116-118; 121-124; 128-133).

3 Извештај генералног конзула у Чикагу, Пов. бр. 48/45 од 5. априла 1945, Министарству за иностране послове – АМИП, Па/1945, 2-14-1834; Телеграм Генералног конзулата у Чикагу, Пов. бр. 80/45 од 11. јуна 1945. амбасадору Станоју Симићу – АМИП, Па/1945, 2-14-2348.

4 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 88.

5 Телеграм Генералног конзулата у Чикагу, Пов. бр. 80/45 од 11. јуна 1945. амбасадору Симићу – АМИП, Па/1945, 2-14-2348. Исто то: Краљевски југословенски генерални конзулат у Њујорку обавестио је писмом, Пов. бр. 100/45. од 22. јуна, Политичко одељење Министарства за иностране послове о прогласу Епархијског управног одбора Епархије америчко-канадске – АМИП, Па/1945, 16/II-14-4430. Писмо Генералног конзулата у Њујорку, Пов. бр. 101/45 од 22. јуна 1945, Министарству за иностране

им извесну помоћ пружали и поједини свештеници.[1] Тако је протојереј др Милан Поповић средином августа 1945. државним органима упутио објављено писмо патријарха Гаврила и епископа Николаја упућено њујоршком бискупу Вилијаму Томасу Манингу из америчке Епископалне цркве.[2]

Када је 1945. рат окончан, у логорима по Европи и Африци било је много заточеника из Југославије, а међу њима и православних свештеника. Епископ Дионисије слао је помоћ у случајевима када је био сигуран да ће она стићи до оних којима је намењена, а посебно се ангажовао на довођењу свештеника у Америку, обраћајући се америчким и канадским државним властима. Међу оним који су епископу у томе помогли био је и Кенон Вест из администрације Сједињених Америчких Држава, некадашњи војни свештеник.[3]

Епископ се после 1945. свесрдно залагао за прихватање српских избеглица из Европе, углавном ратних заробљеника који нису желели да се врате у Југославију и припадника Југословенске војске у отаџбини генерала Михаиловића. У периоду 1946-1952. у Сједињене Америчке Државе усељено је око 63.000 особа, па се број Себа тако попео на око 150.000. Они су, с обзиром на то, одакле су долазили, донели нову свест, обичаје и понашање и утицали на промене у црквеном, друштвеном и политичком животу старе српске емигрантске популације. Формиране су нове црквено-школске општине и бројно ојачане старе. Напредак се у тим активностима осетио и у српским националним организацијама – Српској народној одбрани, Српском народном савезу, Колу српских сестара и другим.

При Епархији је формирано тело за прихват избеглица које је било у сталном контакту са државним (америчким) Одбором за избеглице у Вашингтону и Светским саветом цркава, посебно по избору епископа жичког Николаја за члана Одбора те заједнице у Њујорку.[4]

Мада је помагао епископима жичком Николају и далматинском Иринеју да добију дозволе за улазак у Сједињене Америчке Државе,

послове – АМИП, Па/1945, 16/II-14-4430.

1 Свештеник Страхиња Малетић сачинио је меморандум „Политички рад епископа Дионисија у Америци против народа Југославије у периоду од 1941. до 1946. године закључно и преступи епископа Дионисија против Цркве као верско-народне институције“ – Драгољуб Р. Живојиновић, *Српска православна црква и нова власт 1944-1950*, Србиње-Београд-Ваљево-Минхен 1998, стр. 131. Малетић је припадао групи лево оријентисаних свештеника – Вељко Ђ. Ђурић, *Голгота Српске православне цркве 1941-1945*, Београд 1997, стр. 383-385.

2 Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године*, бр. 3, Книн--Београд 2002, стр. 1610-1611 (у даљем тексту: В. Ђурић Мишина, *Летопис*..,).

3 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 17-20.

4 Исто, стр. 13-15.

епископ Дионисије се потом разишао с њима из страха да би му могли угрозити епархијску власт.[1] Разлаз је такорећи озваничен 1951. после доласка делегације из Патријаршије у Београду. Епископ Дионисије је негативно реаговао и на предлоге епископа Николаја које је овај упутио Сабору, о административном реорганизовању Епархије америчко-канадске, то јест њеној подели на више нових епархија.[2] Ускоро је епископ Николај напустио српски манастир и преселио се код Руса.

Нова комунистичка власт у Југославији била је врло заинтересована за све активности српске емиграције у Америци, углавном окупљене око епископа Дионисија, па се није либила чак ни тога да отвара туђу пошту.[3]

Први напад на епископа Дионисија објављен је у београдској *Борби* 12. октобра 1946. године. Јосип Броз је 3. августа 1947. на Бледу у разговору с представницима америчке Епископалне цркве, оптужио епископа Дионисија да је, заједно са епископом далматинским Иринејем, непријатељски настројен према комунистичкој Југославији, и затражио од Синода и патријарха да реше тај проблем.[4]

Када су неколицина свештеника Епархије америчко-канадске отказала послушност надређеном епископу, одмах су о томе надлежне у Београду известили службеници југословенских дипломатских представништва у Америци.[5] Из тог времена датирају и њихова настојања да те свештенике придобијају у сваком покушају рушења ауторитета епископа Дионисија, а тада се зачиње и велика кампања против Српске православне цркве, која ће трајати годинама, па и деценијама.

***

Питање надлежности над парохијама у Европи иницирало је и

1 Исто, стр. 20-29.

2 Писмо епископа Николаја, од 21. августа 1951, епископу Дионисију – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 34-35.

3 Амбасада у Вашингтону је 18. октобра 1946. упутила Политичком одељењу Министарства за иностране послове једно писмо Америчко-канадске епархије да га преда Патријаршији. Служ-беници у Београду су неовлашћено отворили писмо, снимили га, па га пажљиво затворили и тек тада 20. новембра проседили у Патријаршију. Писмо Амбасаде у Вашингтону, Пов. бр. 1525 од 18. октобра 1946, Министарству за иностране послове; Писмо Министарства за иностране послове, бр. 13700 од 20. новембра 1946, Синоду – АМИП, Па/1946, 3-17-13700.

4 *Борба*, Београд, 6. август 1947. Напади на епископа објављивани су и касније – *Политика*, 24. октобар 1948. Треба истаћи да је те године америчка Епископална црква епископу Дионисију предала знатну финансијску помоћ за Патријаршију. Новчана помоћ је упућивана и каснијих година. – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 74.

5 Писмо Амбасаде у Вашингтону, Пов. бр. 292 од 1. априла 1948, Министарству за иностране послова – АМИП, Па/1948, 9-20-411642.

уплитање у ту проблематику југословенске Државне комисије за верска питања. О томе су 2. марта 1950. Милоје Дилпарић, председник Државне комисије за верска питања, и Никола Вукчевић, референт за Српску православну цркву, разговарали са патријархом Гаврилом, поменувши у негативном контексту и делатности епископа Николаја, Иринеја и Дионисија.[1]

Извесни чиновник америчке Амбасаде у Београду се још 28. априла 1951. распитивао код Хранислава Ђорића, тада референта Синода, да ли та институција може да смени епископа Дионисија. Прота Ђорић је одговорио да је по канонским и црквеним прописима то могуће спровести само у случајевима доказане неспособности, кривице или по личној жељи дотичног архијереја.[2]

Ради прикупљања информација о црквеном животу Срба у расејању, Синод Српске православне цркве је јануара 1951. одлучио да упути делегацију (прота Хранислав Ђорић и професори Богословског факултета др Душан Глумац[3] и др Благота Гардашевић[4]) да обиђу црквене општине у Бечу, Трсту, Паризу, Лондону и још неким местима у Европи и Америци.[5] Пут је, међутим, одложен из неколико разлога, а један од најважнијих био је меморандум епископа Дионисија упућен америчком Министарству за иностране послове, о могућој пропаганди гостију у корист југословенског комунистичког режима, што је навело Американце да у први мах не издају улазне визе.[6] Потребне дозволе су, додуше, одобрене после додатних дипломатских активности и разговора патријарха Викентија и америчког амбасадора у Београду Џорџа Алена 6. марта.[7]

Уочи поласка те прве црквене делегације, коју су чинили епископ Герман и Душан Глумац, на пут у дијаспору, Државна комисија за верска питања сачинила је кратку белешку о историјату Епархије америчко-канадске и епископу Дионисију за интерну употребу.[8]

1 „Посјета претсједника Државне комисије за вјерска питања патријарху Српске православне цркве Др. Гаврилу“ – AJ, 144, 3-61.

2 „Службена белешка викарног епископа Германа о разговорима“ – AJ, 144, 5-94.

3 Основне биографске податке видети у: Родољуб Кубат, „Душан Глумац, старозаветник и археолог“, *Српска теологија у двадесетом веку*, бр. 5, Београд 2010, стр. 104-110.

4 Зоран Деврња, „Личност и дело протојереја проф. др Благоте Гардашевића“, *Српска теологија у двадесетом веку*, бр. 2, Београд 2007, стр. 149-176.

5 Писмо Синода, Син. бр. 152/зап. 2 од 23/10. јануара 1951, Државној комисији за верска питања – AJ, 144, 3-83.

6 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 40.

7 Писмо америчког амбасадора Џорџа Алана, од 6. марта 1951, патријарху Викентију – AJ, 144, 5-91.

8 Белешка Државне комисије за верска питања намењена амбасадору Владимиру Поповићу – AJ, 144, 5-91.

Делегација из Патријаршије се после Женеве упутила за Америку. У манастир Светог Саве у Либертивилу су стигли 17. септембра 1951. године. На повратку, делегација је у Лондону боравила недељу дана као гост кентерберијског надбискупа Џефрија Фишера, а потом се неколико дана задржала у Паризу.[1]

***

Основни принцип организације Цркве је географски, то јест просторни, а не национални и државни. Међутим, историја обилује бројним примерима да су се та два критеријума поклапала, па су стицајем разних, често тренутних, околности, настајале такозване националне цркве.

Од откривања 1492. године, амерички континент је представљао мисионарско подручје најпре за римокатоличко, а потом за православно хришћанство. После Другог светског рата на америчкој територији преплитало се десетак црквених јурисдикција, пошто је међу православним патријаршијама владало схватање да је такво стање само привремено због мисионарског карактера православља на том континенту. Стање привремености би, како се сматрало у појединим круговима, можда могло да се оконча после стварања Православне цркве Америке, која би добила аутокефалност од Руске православне цркве или Цариградске патријаршије, али је то питање о коме би требало да се изјасни неки будући Васељенски сабор.

Епископ жички Николај Велимировић је више пута јавно говорио и писао о будућој једној самосталној православној Цркви у Америци: „Сви православни свештеници у Америци посматрају из дана у дан тенденције своје омладине ка некој аутономној православној цркви. Та аутономија може и доћи у току идућих 20-30 година. Ми Срби желимо да је гурнемо што даље у будућност. Но све друге православне Цркве предвиђајући то, лагано и мудро припремају тај прелаз, како би био с благословом Матера Цркава, а не револтивно (књиге и проповеди и појање на енглеском језику, итд). И српска Црква треба да је далековидна, и да мисли о будућности свога народа у овој земљи. Зато јој је потребно више епископа са интензивним мисионарским и пастирским радом“, писао је епископ Николај.[2]

***

Судбина викарног епископа Варнаве Настића била је предмет

1 Извештај је писан на 15 густо куцаних страна; Елаборат „Посета делегације Српске православне цркве Америци и Зап. Европи“ – АЈ, 144, 5-91; *Гласник*.., 7-8/1951, стр, 65-72; *Гласник*.., 12/1951, стр. 173-174; Упоредити: С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 39-47.

2 Писмо епископа Николаја, од 27. августа 1951, епископу Дионисију – Епископ Николај, *Сабрана дела*, књига XIII, Химелстир, 1986, стр. 768-769.

разговора међу угледнијим Србима у Америци, исто као и 1945. године када је требало помоћи патријарху Гаврилу и епископу жичком Николају, осим осталог, и њиховим довођењем у Сједињене Америчке Државе.[1] Тим пре што је ухапшени епископ Варнава био амерички држављанин, епископ Николај је у лето 1951. године у разговору са епископом Дионисијем предложио да се заузму да Варнава дође у Америку за викарног епископу Дионисију.[2]

Та иницијатива је први пут јавно поменута у писму епископа Дионисија патријарху Гаврилу, то јест Сабору 1948. године. Епископ Дионисије је навео да му је због обиља обавеза неопходан помоћник. У прилог захтеву каже да и болести онемогућавају епископе жичком Николаја и далматинском Иринеја да се уз њега више ангажују.[3] Потребу за именовање викара, епископ Дионисије је поново покренуо у писму Сабору 1951. године.[4]

Међутим, епископ Дионисије је нешто касније у разговору замолио професора Душана Глумца да пренесе патријарху Викентију да одустаје од свог захтева да му се пошаље викарни епископ. Потом је то исто навео у писму Сабору 10. јануара 1952. године.[5] Сабор је то примио к знању.[6]

***

Министарство за иностране послове је средином новембра 1951. од Амбасаде у Вашингтону било веома исцрпно обавештено о боравку викарног епископа Германа Ђорића и професора Богословског факултета др Душана Глумца у Сједињеним Америчким Државама. Министарство је извештај проследило Државној комисији за верска питања. По извештају из Вашингтона, епископи жички Николај и далматински Иринеј и група окупљена око Константина Фотића, бившег амбасадора Краљевине Југославије, разговарали су о могућности да епископа Варнаву, који се налазио у затвору, доведу у Сједињене Америчке Државе, како би на тај начин четворица епископа у дијаспори по канонским правилима

1 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци..*, стр. 20-30. Требна споменути да је Спасовић био у прилици да користи архивску грађу насталу у Епархији америчко-канадској, па његов рад има посебну важност.

2 Писмо епископа Дионисија, од 21. априла 1952, свештенику Миодрагу Ђурићу – С. Спасовић, *н.д,* стр. 36.

3 Писмо епископа Дионисија, од 3. маја 1948, патријарху Гаврилу – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци..*, стр. 47.

4 Писмо епископа Дионисија, од 11. маја 1951, патријарху Викентију – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци..*, стр. 47.

5 Писмо епископа Дионисија, од 10. јануара 1952, патријарху Викентију – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци..*, стр. 48.

6 АСин, Записници, Син. бр. 1570/зап. 457 од 17. априла 1952. године.

формирали Синод који би могао да доноси пуноважне одлуке без тражења сагласности Патријаршије у Београду.[1]

Идеја о формирању заграничног Синода била је интересантна и за Државну комисију за верска питања која није желела да изгуби контролу над тим делом Српске православне цркве, а самим тим и српском емиграцијом. Истовремено, комисија је била свесна да би у случају формирања Синода у Америци могло доћи до ко зна каквих интервенција дипломатских представника Сједињених Америчких Држава у Београду,. На основу прикупљених информација, Комисија је сачинила елаборат о Српској православној цркви у Европи и Америци. У том документу је указано да америчка Епископална црква не жели више да помаже епископа Дионисија и да размишља о новом архијерају, можда епископу Варнаву, али би његов долазак претходно требало да дозволе југословенске и америчке власти уколико би патријарх Викентије одлучио да га пошаље као викара епископу Дионисију. На крају је закључено да би за Аустралију и Западну Европу требало као митрополита послати поверљивог архијереја и тако онемогућити планове епископа Николаја и Иринеја, као и мешање бискупа америчке Епископалне цркве.[2] Имајући све то у виду, Државна комисија за верска питања је 24. јануара 1952. закључила да при Патријаршији треба организовати Канцеларију за спољне послове која би одржавала везу са Светским саветом цркава и другим православним црквама. Такође, како је наведено, треба пронаћи одговарајућег кандидата за епископа за Аустралију, подржавати епископа Дионисија и спречити одлазак епископа Варнаве у Америку.[3]

На Седмом црквено-народном сабору 1952. године, епископ Николај је предлагао више епископа за Америку и Канаду.[4] Епископ Дионисије је био одлучно против и свој став је образложио и у писмима патријарху Викентију, Синоду и неколицини архијереја.[5]

Идеја о избору и устоличењу више епископа Српске православне цркве у Америци и Канади у годинама које су уследиле добила је сасвим другачији значај – довела је до црквеног раскола.

Епископ далматински Иринеј умро је 27. августа 1952. године у

1 Писмо Министарства иностраних послова, Стр. пов. 2202 од 23. новембра 1951, Државној комисији за верска питања – АМИП, Па/1952, 46-20-413350.

2 Елаборат „Посета делегације Српске православне цркве Америци и Зап. Европи“ – АЈ, 144, 5-91.

3 Белешка са састанка у Државној комисији за верска питања – АЈ, 144, 5-91.

4 Епископ Николај, *Источна православна Црква у Америци и њена будућност*, Сабрана дела, књига XIII, Химелстир, 1986, стр. 573-579; Атанасије Јевтић, „Еклисиолошки подсетник (О америчком расколу)“, *Загрљај светова*, Србиње 1996, стр. 153-168.

5 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр., 121. Спасовић за ове тврдње не наводи никакве документе.

Енглеској па је идеја о више епископа у Америци стављена за извесно време на страну.

***

Патријарх Викентије је 10. марта 1942. на разговору у Државној комисији за верска питања обећао да ће на првом Сабору преузети надлежност над дијаспором, како би помогао епископу Дионисија у његовом сукобу са епископима Иринејем и Николајем, док ће организовање канцеларије за спољне послове при Патријаршији бити одложено за каснија времена.[1]

***

Приликом освећења храма у Лондону 1952. састали су се свештеници Милоје Николић, архијерејски намесник у Енглеској, Милан Јовановић, архијерејски намесник за Немачку, Алекса Тодоровић и Тома Лилић из Немачке, Димитрије Најдановић из Енглеске и Чедомир Остојић из Белгије. Тада су потписали и резолуцију чији је садржај, према неким сазнањима, диктирао епископ Николај. Документ је достављен само епископима изван Југославије Дионисију, Николају и Иринеју. Добивши тај текст, епископ Дионисије га је 16. августа 1952. проследио патријарху Викентију и Синоду, наглашавајући да је циљ резолуције уклањање њега са трона, а како је сматрао да иза свега стоји прота Милоје Николић, предложио је патријарху да постави новог намесника у Лондону где треба организовати епархијски центар за Велику Британију, нарочито због контаката са Англиканском црквом.[2]

Патријарх је 1. септембра 1952. писмо проследио председнику Државне комисије за верска питања, истакавши да су предлози вредни пажње.[3]

Епископ Дионисије известио је 6. новембра 1952. патријарха Викентија о недавно одржаном тродневном Црквено-народном сабору, коме је, поред представника српских националних организација, присуствовало и више од 40 свештеника, а статус специјалног госта уживао је епископ Николај. Он је тада у беседи поменуо потребу да Епархија америчко-канадска буде подељена на четири дела са исто толико епископа, што су подржале присталице Димитрија Љотића, а међу њима најпре свештеници. Уредник *Америчанског Србобрана*, професор Милутин Деврња је у томе видео полазну основу за будућу самосталност Епархије америчко-канадске, потоњу њену аутономију и на крају аутокефалију.

1 Белешка о посети патријарху Викентију – AJ, 144, 6-112.

2 Писмо епископа Дионисија, од 16. августа 1952, патријарху Викентију – AJ, 144, 6-116.

3 Писмо патријарха Викентија, од 1. септембра 1952, Добривоју Радосављевићу, председнику Државне комисије за верска питања – AJ, 144, 6-118.

Епископ Дионисије је иступао против предлога и промене Устава епархије. На крају поменутог скупа закључено је ипак да Епархија остаје у канонском јединству са Српском православном црквом у Југославији.[1]

Синод је одговорио епископу тек почетком јуна 1953, после расправе на Сабору 29. маја, штурим речима да је „све примљено к знању“.[2]

Проблем ширења црквене организације дијаспоре успостављањем нових парохија био је тема преписке епископа Дионисија и патријарха и током 1952. године. Септембра 1952. постојало је шест парохија у Енглеској, једна у Француској, седам у Немачкој, пет у Аустралији, једна у Италији, две у Аустрији, једна у Белгији, две у Аргентини, једна у Јужној Африци, а парохију у Венецуели опслуживао је руски свештеник.[3]

У међувремену, државне службе су прикупљале податке за досије епископа Дионисија настојећи да га, условно речено, политички елиминишу. У досијеу су слагане и информације добијане од разних људи, међу којима се посебно истицао рачшињени свештеник Војислав Гаћиновић, раније на служби у Америци.[4]

Однос епископа Дионисија и четничког војводе из Другог светског рата Момчила Р. Ђујића посебно је занимао југословенске дипломате с обзиром на углед који је Ђујић уживао.[5]

Питање организације црквеног живота у дијаспори архијереји Српске православне цркве су разматрали на Синоду и на Сабору. У том контексту епископ Николај је 19. априла 1953. подсетио патријарха Викентија на своја ранија упозорења да се не пренагли кад је реч о методама рада у дијаспори.[6]

Епископ Дионисије објавио је у *Американском Србобрану*, у броју од 19/20. марта 1953. године, опширан чланак „Српска православна

1 Писмо епископа Дионисија, од 6. новембра 1952, патријарху Викентију – AJ, 144, 6-118.

2 Писмо Синода, Син. бр. 1532/зап. из 1953, епископу Дионисију – AJ, 144, 6-118.

3 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 56.

4 Вељко Ђурић Мишина, „Случај свештеника Војислава Гаћиновића – Верник, грешник и отпадник“, *Прилози за историју Српске православне цркве*, I, Лепосавић 2006, стр. 197-246. Гаћиновић је 1952. године путовао по Македонији и Рашкој, разговарао са више људи. Неком приликом је упознао и Стеву Димитријевића, лимара из Урошевца, који је раније радио као шофер код епископа Дионисија. Димитријевић му је испричао много занимљивих чињеница из епископовог приватног живота. Гаћиновић је све то записао и проследио Државној комисији за верска питања. Службена белешка (Николе Вукчевића) с краја априла 1952. године – AJ, 144, 2-38.

5 Телеграм Амбасаде у Отави, Пов. 503 од 27. децембра 1952, Министарству за иностране послове – АМИП, Па/1953, 46-20-4254.

6 Писмо епископа Николаја, од 19. априла 1954, патријарху Викентију – AJ, 144, 8-140.

црква и нови закон о верским заједницама у Југославији“, у коме је критиковао југословенски режим и поменути законски акт.[1]

После објављивања пресуде митрополиту црногорско-приморском Арсенију Брадваревићу[2], епископ Дионисије је, заједно са више српских националних организација, покренуо акцију за његово ослобађање текстовима у емигрантској штампи и слањем телеграма и писама истакнутим личностима протестантског света, председнику канадске владе и појединим министрима.[3] Била је то још једна акција епископа Дионисија која није била по вољи југословенских државних власти.

***

Светски савез цркава одржао је од 15. до 27. августа 1954. у Евенстону, у Сједињеним Америчким Државама, конгрес на коме су учествовали и епископи Српске православне цркве Николај и Дионисије, и то противно препоруци Синода и патријарха. Епископ Николај је одржао беседу, а епископ Дионисије је упутио скупу веома опширан меморандум насловљен са „Прогањање Српско православне цркве у Југославији под Титовим режимом“[4]. Тај документ упутио је и претседнику владе и министру иностраних послова Канаде, као и свим канадским листовима. Када су представници Државне комисије за верска питања приговорили патријарху и Синоду због таквих иступа двојице српских епископа, одговорено је да су они то учинили на своју руку и да Патријаршија не сноси никакву одговорност.[5]

---

1 *Амерички Србобран*, Пистбург/САД, 19-20. марта 1953. Извештај Амбасаде у Вашингтону Министарству за иностране послове – АМИП, Па/1953, 46-25-47144.

2 Митрополит је после монтираног судског процеса због непослушности осуђен на дугогодишњу робију. В. Ђурић Мишина, *Летопис*.., стр. 153-166; Радмила Радић, „Суђење митрополиту Арсенију Брадваревићу 1954. године“, *Токови историје*, 1-2, Београд 1994, стр. 190.

3 Телеграм Амбасаде у Отави, Пов. бр. 313 од 19. августа 1954, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1954, 46-1-411233.

4 Меморандум епископа Дионисија „Прогањање Српске православне цркве у Југославији под Титовим режимом“ – АЈ, 144, 9-162.

5 Писмо епископа Дионисија, бр. 10 од 9. јула 1954, патријарху Викентију; Писмо патријарха Викентија, бр. 124 од 28. јула 1954, епископу Дионисију; Писмо Синода, бр. 2255/зап. 733 од 12. октобра 1954, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 329 од 24. септембра 1954, Синоду – АЈ, 144, 9-162; О том догађају писала је Радмила Радић и објавила факсимил говора епископа Дионисија: Радмила Радић, „Политичке акције епископа у дијаспори и Српска православна црква“, *Хришћанска мисао*, 9-12/1998, стр. 50; Писмо Синода, бр. 1628/зап. 732 од 12. октобра 1954, Савезној комисији за верска питања; Писмо Синода, бр. 2255/зап. 733 од 12. октобра 1954, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 9-162; 35. Меморандум епископа Дионисија објавио је: Димшо Перић, „Иступи отвореног непријатељства против ФНРЈ“, *Хришћанска мисао*, 7-8/1994, стр. 31-35.

Синод је 12. октобра 1954. упутио писмо епископу Дионисију подсећајући га на став да се треба суздржати од свих политичких акција и препоручујући му да све активности ограничи на свештенство, што је он у одговору 28. децембра и обећао Синоду. Иступ на конгресу Светског савета цркава је правдао противљењем стварању самосталне Македонске православне цркве и захтевима за аутономију делова Српске православне цркве у Хрватској и Црној Гори. Такође је иступао против деловања Савеза удружења православног свештенства и прогона појединих архијереја. На крају писма је, поред свега, навео да ће и убудуће реаговати на све за што сматра да је противно интересима Српске православне цркве.[1]

Епископ Дионисије је 21. јануара 1955. писао патријарху Викентију о иницијативи да викарни епископ Варнава буде доведен у Америку: да су већ организовани састанци и упућена делегација у Вашингтон, у америчко Министарство за иностране послове, као и да се проносе гласови да би епископ Варнава могао стићи за месец-два. По сазнањима епископа Дионисија, иза те акције стоји епископ Николај са планом да двојица епископа рукоположе трећег, како би покренули процес одвајање Епархије америчко-канадске од Патријаршије у Београду, и да о томе јеромонах Арсеније Тошовић, Србин, клирик Руске заграничке цркве, отворено пише у српским новинама које излазе у Чикагу.[2]

У једном елаборату из 1956. године Савезне комисије за верска питања о православним у Сједињеним Америчким Државама поменута је могућност издвајања Епархије америчко-канадске од Патријаршије, уз констатацију да би то ишло веома тешко јер верни народ не би дозволио одвајање од Патријаршије у Београду, па су као правци даљег деловања препоручени директни контакти Патријаршије и дела Цркве у Америци кроз разне форме узајамних посета, слању црквених књига, школовање свештеничког кадра, подмлађивање.[3] Био је то известан путоказ за будући рад државних институција са Патријаршијом ради остваривања контроле над Америчко-канадском епархијом.

***

Епископ Николај је преминуо 5/18. марта 1956. у руском манастиру, недалеко од српског у Либертивилу. Могло би се закључити да је тако његовом и смрћу епископа Иринеја, који се после Другог светског рата, маја 1945, нису вратили у Југославију, у своје епархије, ослабила

1 Писмо епископа Дионисија, бр. 14 од 28. децембра 1954, патријарху Викентију – АЈ, 144, 12-199.

2 Писмо епископа Дионисија, Пов. бр. 1 од 8/21. јануара 1955, патријарху Викентију – АЈ, 144, 14-212 и 218.

3 Елаборат о Српској православној цркви у Сједињеним Америчким Државама и Канади, из 1956. године – АМИП, Па/1956, 80-19-43475.

иницијатива за формирање Синода у дијаспори независног од Патријаршије у Београду. Проблем викара, међутим, актуелизује се на нов начин.

У писму патријарху Викентију од 16. марта 1956. епископ Дионисије опет тражи да му се, због обима посла, величине епископије за коју је надлежан, и мноштва других разлога, додели викар и предлаже да то буде архимандрит Фирмилијан Оцокољић, секретар Епархије.[1] Пред заседање Сабора, опет се 22. маја, обратио писмом патријарху, подсећајући на тежње за заграничним српским епископатом као и да у том светлу треба гледати на настојања да епископ Варнава дође у Америку. Нагласио је да неће одбити да пружи помоћ Варнави, поменувши да би неке друге политичке снаге могле да злоупотребе несрећу тог епископа.[2]

Сабор је 4. јуна 1956. закључио да избор викара за Епархију америчко-канадску треба одложити и наложио Синоду да проучи проблем и предлоге решења достави за следећи Сабор.[3]

Црквено-народни сабор Епархије америчко-канадске одржан 18-20. септембра 1956. закључио је да би Светом архијерејском сабору требало наметнути обавезу да, ако би на било који начин трон Епархије америчко-канадска остао упражњен, тамошња паства и свештенство задржавају искључиво право да предложе три кандидата између којих ће се Сабор опредељивати за новог епископа. Други закључак се односио на избор двојице викара епископу Дионисију (архимандрит Фирмилијан Оцокољић[4] и викарни епископ Варнава), док је трећи закључак био да се убудуће за свештенике Епархије америчко-канадске примају само кандидати рођени у Америци. Четвртим закључком је затражено да патријарх Викентије преда епископу Дионисију управу над деловима Српске православне цркве у државама Јужне и Средње Америке.[5] У другом писму патријарху, епископ Дионисије је поручили да Патријаршија треба да се ангажује око сређивања документације за слање епископа Варнаве у Америку.[6]

Закључци Црквено-народног сабора су, према оцени представника Савезне комисије за верска питања, донети ради остваривања неколико циљева. Пре свега, јер српска политичка емиграција настоји да потпуно преузме и изолује Епархију америчко-канадску од Патријарши-

1 Писмо епископа Дионисија, од 16. марта 1956, патријарху Викентију – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 48-49.

2 Писмо епископа Дионисија, од 27. маја 1956, патријарху Викентију – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 49.

3 АСин, Записници, Син. бр. 1155/зап. 296 од 13. јуна 1956.

4 Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 498-499.

5 Писмо епископа Дионисија, бр. 41 од 15. октобра 1956, Синоду – АЈ, 144, 6-118.

6 Писмо епископа Дионисија, Д. прот. бр. 33 од 27. септембра 1956, патријарху Викентију – АЈ, 144, 19-246.

је у Београду и од ње начини инструмент у политичкој борби против Југославије. У истом смеру су ишла и њена залагања за обједињавање свих делова Српске православне цркве изван Европе, не би ли се на тај начин осигурали од тога да било који орган Патријаршије може имати ингеренције над радом тог дела Цркве.[1] Наравно у свим тим плановима епископу Дионисију припадало је посебно место.

***

У Београд, у посету Српској православној цркви, половином новембра 1956. стигао је гибралтарски бискуп Англиканске цркве. Он је, као изасланик кентерберијског надбискупа Џефрија Фишера, о актуелној ситуацији разговарао са патријархом Викентијем. На следећем сусрету у британској Амбасади, бискуп је патријарху предао надбискупово писмо у коме он подржава позив свештеника Милоја Николића из Лондона патријарху Викентију да посети Енглеску, и изражава жељу да том приликом буде и гост Англиканске цркве. Порука гибралтарског бискупа је хладно примљена, јер је патријарх добро памтио писмо из 1953. године са позивом на рушење комунистичког режима. Схватио је ново писмо као наставак сличних притисака одраније. Да је реч о координираној акцији потврдило је и писмо епископа Дионисија од 3. децембра 1956. патријарху Викентију којим га позива да посети Сједињене Америчке Државе наводећи, између осталог, да би патријархов долазак демантовао гласине о апсолутној контроли југословенског режима над Српском православном црквом. Гласинама би на пут стала и патријархова посета надбискупу кентерберијском, а обе би посете донеле и знатну финансијску корист српској Патријаршији.[2] У истом писму епископ Дионисије је пренео сазнања о мешању чланова југословенске Савезне комисије за верска питања и Конзулата у Чикагу у проблем избора викара. На крају писма готово да је запретио изјавивши да верни народ у Епархији америчко-канадској неће више слати новац Патријаршији уколико се настави таква пракса и не буду изабрани викарни епископи.[3]

Патријарх је у одговору епископу Дионисију навео да Синод сматра његово писмо диктатом, сагласивши се са потребом избора викара, али у неким другим временима. Негирао је да су представници Савезне комисије за верска питања код њега интервенисали поводом избора архимандрита Фирмилијана, подсећајући да само патријарх предлаже Сабору кандидата за новог епископа и да то не може чинити нико дру-

1 Службена белешка „Информација о православној цркви“ – AJ, 144, 19-234.

2 Службена белешка „Информација о православној цркви“ – AJ, 144, 19-234; Писмо епископа Дионисија, бр. 45 од 3. децембра 1957, патријарху Викентију – AJ, 144, 19-246.

3 Писмо епископа Дионисија, од 3. децембра 1956, патријарху Викентију – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 50.

ги. Упозорио је да би отцепљењем Епархије америчко-канадске од Патријаршије у Београду тамошње Српство изгубило и последњи морални ослонац који га везује са старим крајем, објаснивши да није вољан сада да путује код других поглавара јер има довољно обавеза у Патријаршији, па је стога и одбио понуду кентерберијског надбискупа. На крају је епископа Дионисија обавестио о помоћи коју је Српска православна црква добила од Светског савета цркава.[1]

Епископ Дионисије одговорио је патријарху 9. јануара 1957, истакавши да се слаже са одлуком Сабора по питању викарног епископа и поновио да постоји одлука Црквено-народног сабора да се у Америку доведе викарни епископ Варнава мада лично сматра да је архимандрит Фирмилијан боље решење. Нагласио је да су Американци епископу Варнави обећали дозволу за улазак уколико га власти у Југославији пусте. Предложио је да за Америку буде изабран један епископ између тројице кандидата чија би им имена послао тамошњи народ, а чиме би се предупредиле тенденције ка отцепљењу. Изнео је и предлог, напомињући да није његов, да Епархија америчко-канадска буде дигнута на виши, митрополијски степен.[2] Није познато шта му је, ако јесте, патријарх на то одговорио.

Епископ Дионисије је 25. јануара 1957. писао патријарху да дефинитивно повлачи свој предлог о избору викара за Епархију америчко-канадску.[3]

Писмо епископа Дионисија од 3. децембра 1956. било је једна од тема Сабора крајем маја и почетком јуна 1957, када је одлучено да се расправа о црквеном администрирању Средњом и Јужном Америком одложи за касније, када буде разматран проблем дијаспоре у целини. Предлог да кандидате за викаре понуде амерички Срби је одбијен с образложењем да то питање регулишу Устав Српске православне цркве и Устав Епархије америчко-канадске.[4]

Епископ Дионисије је 30. августа 1957. обавестио патријарха и Синод о последњем Црквено-народном сабору Епархије америчко-канадске, на коме се, како је казао, повела реч и о Сабору и Иницијативног одбора из Скопља поводом намере стварања независне православне Македонске цркве. Закључено је да се све то спроводи по диктату југословенске комунистичке власти. Епископ Дионисије је истовремено указао

1 Писмо патријарха Викентија, од 31. децембра 1956, епископу Дионисију – AJ, 144, 20-256; Видети и: С. Спасовић, *н.д,* стр. 51.

2 Писмо епископа Дионисија, од 9. јануара 1957, патријарху Викентију – AJ, 144, 20-256.

3 Писмо епископа Дионисија, бр. 1 од 25. јануара 1957, патријарху Викентију и Синоду – AJ, 144, 23-272.

4 Писмо патријарха Викентија, бр. 1401 из 1957, епископу Дионисију – AJ, 144, 19-246.

да тај договор не признаје и да га оцењује као национално издајство. Упозорио је да следећи корак може бити отцепљење Цркве у Црној Гори.[1] (Синод је на то писмо одговорио после десет месеци, крајем јуна 1958, после расправе на Сабору, упозоривши епископа на не баш примерен начин комуникације са Синодом и патријархом.[2])

Епископ Дионисије је 18. децембра 1957. написао ново писмо патријарху Викентију са извињењем и подсећањем на ранију преписку о истој проблематици, као и на чињеницу да још није добио одговоре на своје предлоге. Потом се позабавио подсећањем на сличне примере притисака државе на Цркву: митрополит Јосиф је епископу Дионисију 27. априла 1946. писао, између осталог, и о томе да су представници Руске православне цркве боравили у Београду 34 дана како би задобили јурисдикцију над Чехословачком православном црквом, што су и постигли захваљујући притиску Јосифа Висарионовича Џугашвилија Стаљина над Чесима и Јосипа Броза Тита над Србима. Други пример била је наредба државних власти да се пензионише митрополит скопски Јосиф, трећи ометање прихватања помоћи од Светског савета цркава. Писмо је завршио речима да се он приликом своје хиротоније није заклео пред државним властима Југославије, већ пред архијерејима, како би чувао каноне.[3]

Патријарх Викентије је умро 5. јула 1958. године.

Има индиција да се епископ Дионисије поводом истог питања писмом обратио 1959. године новом патријарху Герману Ђорићу. Он је епископу америчко-канадском 30. септембра одговорио веома дипломатски, позивајући се на Устав Српске православне цркве.[4]

***

Епископ Дионисије писао је 5. августа 1959. патријарху и Синоду о виђењу Устава Македонске православне цркве, подсетивши их да су га молили да се о том питању не изјашњава до Сабора, а како је Сабор завршио свој рад у јуну, затражио је да му се одлуке доставе, највише због различитих гласина.[5]

Синод је 4. септембра доставио одлуке Сабора о избору викарног епископа топличког Доситеја за архијереја упражњене Епархије скопљанске са титулом митрополита, а архимандрита Климента Трајков-

1 Писмо епископа Дионисија, бр. 17 од 30. августа 1957, патријарху Викентију – AJ, 144, 23-272.

2 Писмо Синода, Син. бр. 1700/зап. 420 од 25. јуна 1958, епископу Дионисију – AJ, 144, 23-272.

3 Писмо епископа Дионисија, од 18. децембра 1957, патријарху Викентију – AJ, 144, 23-261.

4 Писмо патријарха Германа, од 30. септембра 1959, епископу Дионисију – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 53.

5 Писмо епископа Дионисија, од 5. августа 1959. Синоду – AJ, 144, 23-272.

ског за архијереја Епархије битољске. У писму је стајало и обавештење да је патријарх Герман 19. јула 1959. обавио хиротонију епископа преспанско-битољског Климента Трајковског. Достављен је такође и један примерак последњег броја патријаршијског *Гласника*.[1]

Тај допис и *Гласник* послужили су епископу Дионисију да 30. априла следеће, 1960. године патријарху и Синоду још једном помене потребу избора једног викарног епископа како у случају његове (Дионисијеве) смрти епархија не би остала без епархијског архијереја.[2]

***

У међувремену, у Сједињеним Америчким Државама, зачета је идеја о уједињавању православних епархија разних јурисдикција у једну целину, Православну цркву у Америци (касније Америчке православне цркве). Остало је забележено да је то била и једна од тема разговора патријараха руског Алексеја и српског Германа 19. октобра 1961. у Москви. Двојица првосвештеника су изразили противљење организовању те црквене заједнице, која би, како се планирало, била под јурисдикцијом цариградског патријарха.[3]

***

Једна група свештеника и представника црквених општина у Европи (Милан Јовановић, Добривоје Ћилерџић и Тома Лилић) предложила је 29. јуна 1962. патријарху Герману да црквена организација Српске православне цркве у Европи буде стављена под јурисдикцију епископа америчко-канадског Дионисија.[4]

Епископ Дионисије је почетком 1962. затражио још једном од Сабора да његова епархија буде уздигнута на степен митрополије и да јој се придодају Јужна Америка и Јужна Африка, као и да буду изабрана и хиротонисана два-три помоћна епископа. Сабор је на то одговорио слањем делегације у којој су били митрополит загребачки Дамаскин, епископ бачки Никанор и протођакон Бранислав Петровић. Делегација је требало да проучи предлоге епископа Дионисија. Стигли су 13. септембра у Сједињене Америчке Државе, и мада је било планирано да остану до 13. октобра, боравак су продужили до 8. новембра 1962. године. За то време посетили су епископа, велики број парохија и црквених општина.

1 Писмо Синода, потписао епископ бачки Никанор, Син. бр. 2207 од 4. септембра 1959, епископу Дионисију – AJ, 144, 23-272.

2 Писмо епископа Дионисија, од 30. априла 1960, патријарху Герману – AJ, 144, 6-118.

3 Извештај патријарха Германа, од 3. новембра 1961, Добривоју Радосављевићу, председнику Савезне комисије за верска питања – АМИП, Па/1961, 64-29-434899.

4 Писмо архијерејског намесника Милана Јовановића, Бр. 101/62 од 8. јула 1962, патријарху Герману – AC, 21, 76.

По повратку у Београд сачинили су опширан извештај Синоду. Синод га је проследио Сабору на разматрање.[1]

Митрополит Дамаскин и епископ Никанор посетили су челнике Савезне комисије за верска питања и пренели утиске са пута, што је домаћинима послужило да сачине службену белешку. „Чланови делегације су, према изјави ове двојице архијереја, у оштрој форми замерили Дионисију што је кроз своје захтеве, као и друге раније (разне изјаве, чланке и резолуције) објективно ишао на разбијање јединства са црквом у земљи, на одвајање епархије америчко-канадске од Патријаршије, стварао тешкоће патријарху и Арх. Сабору у вођењу политике на плану сарадње цркве и државе и сл. Дионисије је обећао да ће у будуће избегавати да даје било какве изјаве које би имале штетне последице за цркву. Што се тиче предлога у погледу подизања епархије на степен митрополије, измене Устава и избора викара, Дионисије се изговарао да ови предлози нису произишли из његовог убеђење, већ да су они резултат схватања одређених кругова у емиграцији који на том плану врше на њега велики утицај. Он је такође рекао да акцију на одвајању епархије од Патријаршије водио много раније и епископ Николај Велимировић, који је желео да од ове епархије, као и црквених општина у иностранству створи посебну цркву у којој би се он прогласио за њеног поглавара. Дамаскин и Никанор сматрају да је Дионисије на овај начин хтео да за своју овакву активност подели одговорност и са другима, што му је и стављено до знања“, стајало је, између осталог, у поменутој белешци.[2]

***

Тешко је још увек пронаћи трагове, ако уопште и постоје, о томе када је и ко тачно у југословенској комунистичкој власти донео одлуку да се иде на међусобно супростављање, па и разбијање српске политичке емиграције и да за ту сврху искористи Српску православну цркву и њену организацију, најпре у Сједињеним Америчким Државама, а потом и у Европи и Аустралији.

У документима Савезне комисије за верска питања има тек неколико индиција које могу да укажу на евентуалне поводе таквог ангажовања државе. Тако, на пример, у елаборату за интерну употребу, насталом крајем 1963, у делу о општем односу Српске православне цркве према држави и политичком систему стоји: „Другачије је стање у односима њеног заграничног дела према земљи. Ови делови цркве у САД, Канади, Латинској Америци, Аустралији и Европи су за време рата били

1 „Митрополит Дамаскин и епископ Никанор о боравку делегације СПЦ у САД и Канади“ – AJ, 144, 5-91. Видети и: „Зашто је расчињен бивши епископ Дионисије Миливојевић?“, *Гласник*.., 5/1964, стр. 159-165.

2 „Митрополит Дамаскин и епископ Никанор о боравку делегације СПЦ у САД и Канади“ – AJ, 144, 5-91.

углавном на страни ДМ-а (Драгољуб Михаиловића – *прим. аутора*). После II светског рата главне позиције је преузела четничка емиграција. Од тада је овај део цркве постао носиоц перманентне антијугословенске активности. Руководство епархије у САД и Канади и многих црквених општина одлучно се супростављало сређивању односа матице цркве и државе, радећи активно у супротном правцу. Временом тамошњи верници су се све више дистанцирали од рада свог руководства према земљи, а посебно цркви. Ценећи велике могућности за наше деловање према емиграцији преко овог дела цркве, руководство СПЦ је последњих година потстицано на енергичније мере у правцу уклањања екстремних емиграната из црквених организација.“[1]

Досије епископа Дионисија послужио је за писање посебне информације, у којој, после изношења краћег увода о личности епископа америчко-канадском, следе квалификације: „Дионисије и пре рата као човек и као црквени функционер није имао угледа у црквеним круговима. У току Другог светског рата био је огорчени противник и непријатељ Народноослободилачке борбе, а истакнути пропагатор и помагач четничког покрета Драже Михаиловића. За читаво време после завршетка рата је један од најактивнијих непријатеља Нове Југославије. Читаву црквену организацију у епархији ангажовао је на тој линији па је тако ова епархија постала непосредна експозитура и ослонац непријатељског дела емиграције.“[2]

Разрешавање проблема српске политичке емиграције било је и тема састанка на коме су се окупили функционери Савезне комисије за верска питања, Државног секретаријата за иностране послове и Државног секретаријата за унутрашње послове. Како нема доступног записника са тог састанка, већ се он само помиње у документима из 1963, тешко је утврдити где је одржан, ко му је поименично присуствовао, какав је конкретан договор утаначен, ко је за шта био задужен у његовој реализацији. Зна се једино за препоруку да се проблем решава кроз институције Цркве, по канонима, у Синоду и Сабору. Ради тога и у ту сврху су организовани и бројни састанци са појединим архијерејима, првенствено са патријархом.

Српска православна црква и њени архијереји у том послу представљали су споредног актера, јер би проблем, да је другачије одлучено, био разрешен на неки други начин.

Међусобне несугласице архијереја са југословенским властима добијају и своју иностране димензију. Наиме, када је Јосип Броз допутовао у Њујорк 1963. године, на заседање Уједињених нација, српски

1 Елаборат „Нека питања из односа са православном Црквом“ Савезне комисије за верска питања од 23. новембра 1963. године – АМИП, Па/1963, 57-15-43554.

2 Информација „Најновија ситуација у Америчко-канадској епархији“, састављена после Сабора маја 1963. у Савезној Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

емигранти су га дочекали демонстрацијама, а један од организатора био је епископ америчко-канадски Дионисије.[1]

Те године Сабор је започео заседање 24. априла. Међу важнијим темама био је извештај делегације која је посетила Америку крајем прошле године и шта треба предузети на основу информација које су њени чланови „на терену" прикупили. Како су се чули разни предлози, 3. маја патријарх, митрополит Дамаскин, и епископи шумадијски Валеријан, жички Василије, браничевски Хризостом, вршачки Висарион, захумско-херцеговачки Владислав и шабачко-ваљевски Јован посетили су тим поводом Мила Јовићевића, председника Савезне комисије за верска питања. На крају сусрета је договорено да ће Епархија америчко-канадска бити подељена у три дела, да ће прота Стеван Ластавица и архимандрити Фирмилијан Оцокољић и Григорије Удицки бити изабрани за епископе нових епархија, а да ће против епископа Дионисија бити покренут црквеноканонски поступак.[2] Тако је пресуда донета пре „суђења"!

Црквеноканонска форма је задовољена на једној од седница Сабора 10. маја, када је расправљано о подели Епархије америчко-канадске на три нове и патријарховој листи кандидата за епископе. Сабор је и формално одлучио да Епархија америчко-канадска буде подељена на три нове: Средњезападноамеричка са седиштем у манастиру Светог Саве у Либертивилу с тим да на њеном челу и даље остаје дотадашњи епископ Дионисије, Западноамеричка са седиштем у Лос Анђелесу, и Средњеисточноамеричка и канадска са седиштем у манастиру Шејтланду код Детроита. Одлучено је да Епархији средњезападноамеричкој буде припојена јурисдикција над Јужном Африком, а Епархији западноамеричкој парохије у Средњој и Јужној Америци.

Како патријархов предлог кандидата за епископе није добио потребну већину гласова, он је свео избор на епископа средњоисточноамеричког и канадског наводећи кандидата – проту Стевана Ластавицу, пароха у Виндзору, Канада. Предлог је усвојен са 17 гласова, док се против изјаснио један архијерej, а двојица су била уздржана. Синоду је истовремено наложено да постави администраторе за друге две нове епархије, што је и учињено: одредио је да то буду кандидати за епископе – архимандрити Григорије Удицки, парох у Јангвуду, и Фирмилијан Оцокољић, парох у Питсбургу.

Сабор је потом расправљао о огрешењима епископа Дионисија и закључио да Синод треба да покрене судски поступак. (Истога дана) Синод је покренуо тај поступак одлучивши да епископу Дионисију буде забрањено свештенодејство, да му се принадлежности смање напола и

1 Светислав Спасојевић, „*Српски патријарх Герман – Ја и комунисти*", Пословни центар Новости, Београд 1990, стр. 27-29.

2 Информација „Најновија ситуација у Америчко-канадској епархији", сачињена после Сабора маја 1963. у Савезној Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

да буде разрешен од управе, док његова кривица не буде коначно утврђена и црквена пресуда донета. Потом је (истога дана) Синод о својим одлукама обавестио Сабор.[1]

На челу Епархије средњезападноамеричке остао је епископ Дионисије, али како је он одлуком Синода привремено разрешен дужности и стављен под забрану свештенодејства до коначне одлуке суда, управа те Епархије поверена је у привремено администрирање архимандриту Фирмилијану.[2]

Синод је све своје и одлуке Сабора упутио на разне адресе, између осталог и епископу Дионисију.

Синод је саставио посланицу о одлуци Сабора о подели Епархије америчко-канадске на три нове епархије и упутио је епископу Дионисију, црквено-школским општинама, на 400 разних адреса и „свему пречасном свештенству, преподобном монаштву и свима синовима и кћерима Српске православне епархије Америчко-канадске".

Посланица је написана у традиционалном стилу и уобичајеним језиком, а поручивала је да је Српска православна црква, у старању за добро своје паства у далеком свету, одлучила на Сабору да се предлози, који су више пута упућивани у Патријаршију, уваже и у Новом свету буде основано више епархија и буде постављено више епископа. Синод је позвао свештенство и све верне у Сједињеним Америчким Државама и Канади да се повинују одлукама и прихвате их као коначне. (Синод су чинили патријарх Герман, епископи тимочки Емилијан, захумско-херцеговачки Владислав, шумадијски Валеријан и рашко-призренски Павле.)[3]

У Америци су 4. јула 1963. привремени администратори обзнанили своју посланицу упућену „Свему пречасном свештенству, преподобном монаштву, црквеношколским општинама и свима синовима и кћерима Српске православне цркве у Америци и Канади, Јужној Америци и Јужној Африци". На почетку су изнете чињенице из историје црквено-духовног живота чије је темеље поставила стара економска емиграција. Друга, српска политичка емиграција настала је услед „доласка на власт безбожничког комунистичког режима у нашој старој Отаџбини" и расула се широм света. Црква је на основу тога схватила да дотадашњу организацију треба реорганизовати и то спровела на последњем Сабору.

И викарни епископ Варнава је такође реаговао на одлуке Сабора, који је одбио да расправља о његовом случају иако се епископ Варнава

1 Информација „Најновија ситуација у Америчко-канадској епархији", сачињена после Сабора маја 1963. у Савезној Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

2 „Зашто је расчињен бивши епископ Дионисије Миливојевић?", *Гласник*.., 5/1964, стр. 159-165. Упоредити: Билтен Савезне комисије за верска питања, од 30. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

3 *У одбрани Светосавља – Поводом најновијих промена у Српској цркви у Северној Америци*, Београд 1963.

надао да би управо он могао преузети једну од новоустановљених епархија. Своје немирење с таквим ставом Сабора, епископ Варнава почеће да изражава разним квалификацијама упућиваним на рачун појединих архијереја па и самог патријарха Германа, кога је критиковао због полагања венца на гроб Јосифа Висарионовича Џугашвилија-Стаљина, приликом посете Совјетском Савезу.[1]

***

Сабор је, у складу са канонима о црквеносудском поступку, одредио да епископи браничевски Хризостом и банатски Висарион, протојереј Младен Младеновић, главни секретар Синода, и протођакон Божидар Трипковић, секретар Црквеног суда Архиепископије београдско-карловачке, 28. јуна отпутују у Америку и замонаше проту Стевана Ластавицу, потом обаве његово наречење и хиротонију као новоизабраног епископа Стефана, и спроведу све законске истражне радње против окривљеног епископа Дионисија. Делегација се 5. јула срела са епископом Дионисијем изван његове резиденције, у једном ресторану. Он је одбио све понуде за разговоре рекавши да не прихвата одлуке Сабора о подели Епархије америчко-канадске, па се делегација вратила у Београд такорећи необављеног посла.[2]

Епископ Дионисије је 11. јула патријарху и Синоду упутио тужбу против делегације, то јест иследне комисије.[3]

***

Како је држава била веома заинтересована да ситуацију у Патријаршији држи под својом контролом и каналише у правцу који би њој одговарао, као и због значаја тема о којима ће се расправљати на наредном ванредном Сабору, 15. јула су се састали Петар Стамболић, председник Савезног извршног већа, Слободан Пенезић, председник Извршног већа Србије и Мато Радуловић, потпредседник Савезне комисије за верска питања. Радуловић је пренео ставове и предлоге Комисије, на чијем је челу био, о томе шта би требало предузети у времену што је преостало до заседања Сабора. Закључено је да се реализација „планираног“ одвија онако како је замишљено и да поменуте активности и даље треба водити у црквеним оквирима. „Од посебног значаја је и даље вођење акције у правцу продубљивања расцепа у редовима политичке емиграције, који је већ у току.“ Потом је расправљано о томе како да постављени администратори буду изабрани за епископе нових епархија, имајући у виду да то није учињено на прошлом Сабору. Одлучено је да се кроз

1 Ј. Јелић, *н. д,* стр. 44-46.

2 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 152-155.

3 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 154.

разговоре са архијерејима „испипа“ њихова жеља да гласају за нове епископе. „Кроз разговоре који ће се обавити са епископима, а и на друге начине, треба колико је то могуће више испитати и оценити њихово расположење према овим предлозима и на основу тога видети да ли са овим предлогом ићи на Сабор или не. У сваком случају боље је питање и не покренути на Сабору него дозволити да исти донесе негативну одлуку.“ Потом је, не би ли се смириле политичке страсти у српској емиграцији у Америци, договорено како ће државне институције утицати на архијереје: „Закључено је да се размотри питање усвајања молбе СПЦ о отварању нове богословије у Сремским Карловцима.“[1]

Поједини закључци са састанка су остварени у наредним данима кроз разговоре са свим архијерејима. По прикупљању службених белешки са тих разговора, државна власт се уверила да су епископи били готово јединствени у ставу да се против епископа Дионисија мора ићи до краја.[2]

***

Челници Савезне комисије за верска питања препоручили су патријарху Герману да о закључцима Сабора и Синода разговара са амбасадорима Сједињених Америчких Држава и Канаде. Када је патријарх обавестио Савезну комисију за верска питања о садржају обављених разговора, она је сачинила посебну информацију за интерну употребу, која је, у ствари, била анализа реакција насталих после обзнањивања одлука Синода и Сабора. Посебно место у анализи заузимале су могуће реакције америчких и канадских власти. „Крајња неизвесност је била како ће се држати америчке власти у вези са овом акцијом и поред тога што је амбасадор Кенан изразио свој благонаклон став према одлукама Сабора све дотле док ствар остане у црквеним оквирима. Управо и због тога политичка емиграција и Дионисије настоје да читаву ствар пребаце на политички терен, рачунајући да ће тако лакше добити подршку и појединих фактора у САД. Истина, предвиђало се да се америчка администрација неће јавно и званично мешати у ову ствар, обзиром на тренутне међудржавне односе и интересе на том плану као и на интерес за добре односе са СПЦ у земљи. Међутим, као што се и ценило скоро је очигледно да се амерички фактори већ на одређен начин појављују у овој ствари. Вероватно се и локални органи власти и полиције дискретно ангажују у томе. Уз све резерве чини се да су се Американци умешали у ствар али до границе да то не буде јавно и званично како им се због тога не би могло замерити“, стоји у поменутој информацији.

Став Канаде није давао повода за бригу властима. „Влада Канаде

1 „Забелешка са састанка одржаног дана 15. VII 1963. године“ – АС, 21, 73.

2 „Разговори са епископима Српске православне цркве пред ванредно заседање Архијерејског сабора СПЦ“ – АС, 21, 73.

је преко свог министра спољних послова одмах честитала Ластавици на избору и пожелела му успех. Такође су му скоро све верске заједнице у Канади упутиле честитке као и неки локални фактори власти“, наведено је у закључцима Савезне комисије за верска питања.

Патријарх Герман је истицао да ће неки истакнути амерички протестанти пружити подршку Патријаршији у Београду против епископа Дионисија, „јер су се приликом боравка у земљи изјашњавали негативно о њему и због тога што су заинтересовани за добре односе са СПЦ. Амбасада у САД је пре извесног времена упозорила на значај такве помоћи. Патријарху је поново скренута пажња да и он лично путем писама обавести ове протестанте о одлукама СПЦ и настоји добити било колику њихову помоћ. Патријарх је и епископе који бораве у САД упозорио да ступе у контакт са њима у исту сврху. Пре одласка у Москву Герману је препоручено, да где за то буде услова, разговара и са другим представницима православних цркава као што је то већ учинио са цариградским и грчким патријархом како делови неких од тих цркава у САД не би пружили помоћ и подршку Дионисију или пак да ове цркве, уколико се на њих Дионисије обрати, то не би учиниле.“

Савезна комисија за верска питања је у помињаној информацији закључила да би требало обратити пажњу и на парохије у Европи, па је патријарху саветовано да тамо пошаље свог викара („то је и раније чинио са успехом“) да објашњава одлуке Сабора и учврсти их у лојалности према Патријаршији у Београду. „На том плану ће се ангажовати и ДСИП, односно ССУП.“[1]

***

Епископи браничевски Хризостом и банатски Висарион су још 3. јула, два дана пре сусрета са епископом америчко-канадским Дионисијем, предложили Синоду сазивање ванредног Сабора. Тај предлог је подржала и Савезна комисија за верска питања затраживши од патријарха да сазове Синод. Патријарх је на седници Синода једва убедио чланове, уз велико противљење посебно епископа рашко-призренског Павла, да Сабор буде сазван за 26. јул.

Нејединственост Синода дала је повода Савезној комисији за верска питања да закључи да започети процес мора бити што пре окончан, па је члановима републичких комисија за верска питања наложено да разговарају са архијерејима, јер је заузет став да предложени кандидати морају да буду изабрани, без обзира на све познате негативне чињенице из њихових биографија.[2]

1 Информација „Најновија ситуација у Америчко-канадској епархији“, сачињена после Сабора маја 1963. у Савезној Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

2 Информација „Најновија ситуација у Америчко-канадској епархији“, сачињена после Сабора маја 1963. у Савезној Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

Сабор је био добро „припремљен“, јер је све унапред одрађено по плану Синода и Савезне комисије за верска питања.[1]

Законодавни одбор (митрополит црногорско-приморски Данило и епископи шумадијски Валеријан, жички Василије и банатски Висарион) размотрио је материјал иследне комисије и одлучио да Сабору предложи одговарајућу казну за епископа америчко-канадског Дионисија.

Сабор је, са девет гласова за, три против и два неважећа листића, трајно епископу Дионисију забранио свештенодејства, потврдио одлуку о умањењу његових принадлежности напола, и разрешио га управе епархијом Средњезападноамеричком, коју је номинално водио до доношења црквеносудске и пресуде. Пошто је констатовано да више не испуњава услове предвиђене за епархијског архијереја, епархија је проглашена упражњеном, а епископу Дионисију наређено да управљање том епархијом преда новопостављеном администратору Фирмилијану, дотадашњем архијерејском заменику.[2]

Администратори новоформираних епархије у Америци су изабрани за епархијске архијереје: Фирмилијан Оцокољић за средњезападноамеричког и Григорије Удицки за западноамеричког. Одлучено је да ће њихову хиротонију обавити епископи браничевски Хризостом и источноамерички и канадски Стефан.

Одлуке Сабора потписали су сви архијереји, а записник са седнице епископ рашко-призренски Павле.[3] Тако је окончано формално развлашћење епископа Дионисија, али цела прича ипак тиме није била окончана. Напротив!

***

Кад је реч о одлукама Сабора, ваља најпре издвојити реакцију бившег краља Петра II Карађорђевића, који се још 15. јуна 1963. изјаснио за епископа Дионисија и стварање црквене организације независне од Патријаршије. Епископа Дионисија је подржао и Конгрес Српске народне одбране 15. јуна 1963, оптуживши комунистичку власт у Југославији да је све то припремила. Подршку епископу Дионисију пружио је и Слободан Драшковић, председник Српског културног клуба „Свети Сава“.[4]

На одлуке Сабора у Београду реаговао је и Десети црквено-народни сабор Епархије америчко-канадске на заседањима 6-8. августа и

1 „Разговори са епископима Српске православне цркве пред ванредно заседање Архијерејског сабора СПЦ“ – АС, 21, 73.

2 У одбрани Светосавља, „Посланица администратора Епархија Америчко-канадских“, Издање Удружења свештенства Српске православне цркве у Америци и Канади, Чикаго, 1963, стр 7-8.

3 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 159.

4 Ж. Стефановић, *н. д,* 89-95.

12-14. новембра 1963. године. На обема скупштинама одлуке Патријаршије у Београду оцењене су као незаконите и неуставне. На новембарском заседању тог тела одлучено је да се Српска православна епархија за Сједињене Америчке Државе и Канаду прогласи потпуно аутономном, то јест да убудуће да не прима никакве наредбе, одлуке или решења патријарха, Сабора и Синода Српске православне цркве у Београду. Кад пропадне комунистички режим у Југославији, закључено је, између те аутономне Епархије и Српске православне цркве биће успостављени односи какви су владали до почетка Другог светског рата. Том приликом је архимандрит Иринеј Ковачевић изабран за викарног епископа. Хиротонију су 3. децембра обавила двојица украјинских архијереја, припадници дела Украјинске православне цркве који је био у расколу са Руском православном црквом. Мада је епископ Дионисије присуствовао том чину, није у њему учествовао.[1]

***

Синод је 3. септембра 1963. проследио кривични предмет развлашћеног епископа на даљу разраду епископу жичком Василију, који је био задужен да сачини оптужницу. Тужилац је оптужницу поднео Синоду 16. октобра 1963. године.[2]

Синод је 7. новембра један примерак оптужнице послао епископу Дионисију са напоменом да о њој треба да се изјасни у року од 30 дана. Епископ је 18. новембра потврдио пријем оптужнице, затражио да му се одобри шест месеци за одговор и да му се сва документа пошаљу оверена. Синод је 10. децембра епископу Дионисију одобрио још један месец за одговор, али је одбио да му пошаље оптужни материјал са објашњењем да то не дозвољавају канони.

И после додатног једномесечног рока, Синод није донео пресуду, па су државни органи извршили притисак на патријарха да поступак приведе крају: „Према оцени свих наших заинтересованих фактора даље одлагање доношења пресуде имало би таквих последица за Цркву како ван земље тако и у земљи. Пропало би све оно што је до сада уз велике напоре учињено. На седници Синода која ће се одржати око 15. II т. г. треба да се донесе пресуда. Исход доношења пресуде зависи у првом ре-

1 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 161-176. Упоредити: Ж. Стефановић, *н.д,* стр. 83-88 и 103-106. О ваљаности хиротоније епископа Иринеја видети: *Митрополит Иринеј – Неимар слободног Српства* (1914-1999), Београд 2009, стр. 7-43.

2 Оптужница је била срочена на 38 густо куцаних страна и подељена у тематске целине: Морални лик епископа Дионисија, Владика Дионисије и жене, Дионисије и хомосексуалци, Епископ Дионисије као интригант, Епископ Дионисије као душевни болесник, Канонска непослушност епископа Дионисија. Ж. Стефановић, *н. д,* стр. 99-103.

ду од чланова Синода и патријарха који је члан Синода.“[1]

У међувремену, епископ Дионисије је јавно говорио да су одлуке Сабора незаконите и донете под притиском државе, без консултовања верних и свештенства у Америци. Указивао је да је суспендован због свог антикомунизма, да није он тај који ствара раскол, већ патријарх, који је дозволио формирање Македонске православне цркве и слично. Процењивао је да три новоосноване епархије не могу опстати ни из финансијских разлога, јер су верници били сувише оптерећени и једном епархијом.

У таквим околностима, Синод је закључио да је он свој део посла обавио, па је предмет епископа Дионисија упутио Сабору.

Заседање Сабора је заказано нешто раније од уобичајеног термина због тога што Синод није хтео да донесе пресуду у првом степену, како је то предвиђено Уставом Српске православне цркве, с образложењем да није у његовој надлежности да суди епископу, већ то треба да учини Сабор.

Да би били сигурни да ће на Сабору бити донета одлука коју су здушно припремали, државни функционери су претходно разговарали са појединим архијерејима, а на основу „Информација о стању СПЦ у САД и Канади – Доношење пресуде Дионисију“, написане у Савезној комисији за верска питања.[2]

Према тој информацији, прилике у Америци се полако стабилизују, већина свештеника и црквено-школских општина се определила за став Патријаршије у Београду. Оптужница против епископа Дионисија била је веома документована и исцрпно је говорила о његовом моралном лику, материјално-финансијским малверзацијама, канонској кривици. То би, како су сматрали државни чиновници, требало да буде довољно да епископ Дионисије буде лишен архијерејског чина, а ако устраје у својој непослушности према одлукама Сабора и Синода, чак и да буде искључен из црквене заједнице. Патријаршија је одлуке прошлогодишњег Сабора послала свим помесним православним црквама, које су изразиле сагласност с њима, па и америчка Епископална црква, на чију подршку је епископ Дионисије рачунао.

Синод је, како је раније одлучено, доставио цео спис Законодавно-правном одбору са извештајем шта је све предузето у црквеносудском поступку против епископа Дионисија и предложио да одбор своје мишљење и предлог са списима достави Сабору на даљи поступак. Законодавно-правни одбор је 28. фебруара усвојио једногласни закључак да Сабор на пленарној седници треба да изрекне коначну пресуду развла-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 94 од 11. фебруара 1964, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 94 од 11. фебруара 1964, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

шћеном епископу на основу одговарајућих канона и других црквеносудских прописа.

Сабор је на редовном заседању 5. марта 1964. донео пресуду по оптужби против епископа Дионисија. У томе су учествовали патријарх и сви архијереји, осим тројице из Америке, који су друге овластили да гласају у њихово име.

Епископ је проглашен кривим по више основа: погазио је епископску заклетву и одбио да се повинује одлукама Синода и Сабора; одбио је да сарађује у процесу; наставио је да обавља свештене радње епархијског архијереја иако је био под забраном; примао је у своју епархију свештенике без канонског отпуста и поверавао им парохијске дужности; рукополагао је лица која нису испуњавала канонске услове; чинио је злоупотребе материјалне природе и владао се на начин који не доликује свештеном лицу, а Српску православну епархију америчко-канадску прогласио је за потпуно аутономну и на тај начин је отцепио од Српске православне цркве...

Архијереји су се на заседању Сабора изјашњавали јавно и појединачно како о кривици, тако и о казни. Како је донета одлука била једногласна, она је на основу црквеноканонских прописа постала коначна и није било могућности за жалбу: епископ Дионисије је лишен чина због кршења епископске заклетве, непослушности, створеног раскола и личног живота који, према наводима, не доликује свештеном лицу а поготову епископу. Тако је епископ Дионисије лишен епископског и свештеномонашког чина, избрисан из каталога јерархије Српске православне цркве и враћен у ред световњака под световним именом Драгољуб Миливојевић.[1]

Архијереји су у наставку заседања расправљали о Црквено-народном сабору одржаном 12-14. новембра 1963. у Либертивилу и одлукама донетим том приликом (избор архимандрита Иринеја Ковачевића за помоћног епископа и отцепљење од мајке Цркве), закључивши да су поменуте одлуке неканонске, противуставне и ништаве.

Патријаршија је о пресуди епископу Дионисију обавестила 20. марта 1964. све помесне православне цркве.[2]

И државна власт је могла коначно да одахне, јер је успела да неутралише епископа Дионисија као стожера око кога су се две деценије окупљали припадници антијугословенске и антикомунистичке емиграције. Збивања у наредним годинама, па и деценијама, потврдиће да је постигнут жељени циљ: разбијање Српства и приморавање српске по-

1 „Зашто је расчињен бивши епископ Дионисије Миливојевић?“, *Гласник*.., 5/1964, стр. 159-165.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 198 од 4. маја 1964, члановима – АМИП, Па/1964, 93-5-451382; „Зашто је расчињен бивши епископ Дионисије Миливојевић?“, *Гласник*.., 5/1964, стр. 159-165.

литичке (ратне) емиграције да се бави самом собом а не Југославијом.

***

Савезна комисија за верска питања сачинила је 1964. документ, интерног карактера, о приликама у Српској православној цркви у иностранству.[1] После констатације да је остварени напредак у односима Цркве и државе у Југославији сметао екстремним деловима емиграције, која је кренула у напад на Патријаршију у Београду, аутор документа наводи да су се југословенска држава и Црква нашли на истој страни. Државни врх је проценио да треба предузети одговарајућу акцију па је затражио подршку од патријарха и архијереја. „Наш први задатак је био да овај део Цркве истргнемо испод утицаја екстремне емиграције и отупимо код тога дела Цркве антијугословенску активност. Тиме би се допринело отупљивање антијугословенске активности српске емиграције у целини, ослабљен утицај на исељеништво и ојачао његов однос према земљи."

После одлука Сабора из претходне године у дијаспори је покренута широка кампања. „До сада се је доста постигло. Од цркве је одстрањена четничка екстремна клика. Смањен је тиме њен утицај на исељеништво. Екстремни део емиграције се разјединио више. Чак се међу собом гложе па и физички обрачунавају. То је допринело њиховој компромитацији код исељеника."

Црква у Америци се, према аутору тог списа, окренула према Патријаршији, престали су напади а смањени су и антијугословенски испади. Истина, буде ту и тамо неприличних изјава нових епископа, али ништа значајније. Архијереји су се окренули унутрашњим проблемима Цркве, а југословенска власт је постигла шта је хтела – њихову политичку неутрализацију.

Слична је ситуација и у Европи. Изузетак представља Трст, у коме власт у Црквено-школској општини држи Драгољуб Вурдеља. У Аустралији је ситуација нешто гора, пошто удаљеност чини своје. У Југославији је постигнуто оно што је и планирано: Сабор је једногласно донео одлуку о рашчињењу епископа Дионисија, па је тај проблем успешно разрешен унутар Цркве, без званичног уплитања политичких чинилаца. Аутор информације је истакао и коректан однос Сједињених Америчких Држава према свему што се догађало. „Изјава председника Стејт департмента је веома значајна. Разговор Патријарха са амбасадорима САД и Канаде је био веома користан", закључено је у поменутом документу.

***

Епископ Фирмилијан је средином априла 1964. присуствовао

1 „Информација за чланове Савезне комисије за верска питања" – АМИП, Па/1964, 93-6-451550.

конференцији православних епископа у Америци, на којој је једногласно одлучено да се одлуке српског Сабора прихватају као коначне, пре свега захваљујући представницима Епископалне цркве. Национални савет цркава је позвао у посету епископа Фирмилијана и затражио да Срби одреде новог представника у том телу са америчког континента, пошто су бившем епископу Дионисију отказали даљи ангажман.[1]

***

Цариградски патријарх Атинагора одговорио је 5. маја 1964. патријарху Герману на његово писмо из марта потврђујући да је примио достављене одлуке Сабора српске Патријаршије. Нагласио је да је за „најсветији Васељенски трон“ бивши епископ Дионисије прост световњак, да је Црквено-народни сабор у Либертивилу незаконит, а хиротонија епископа Иринеја Ковачевића неканонска. На крају је цариградски патријарх истакао да је о одлукама српске Патријаршије писао свом архиепископу за Северну и Јужну Америку Јаковосу и упозорио га да са Дионисијем и његовим присталицама убудуће не одржава никакве канонске везе.[2]

***

Ванредном црквеном сабору 14-15. маја у Српском дому у Детроиту, присуствовали су, поред тројице нових епископа и 56 свештеника, и делегата из 47 црквено-школских општина и 17 чланова новоформираног Савета три епархије. Заседање је отворио епископ Фирмилијан образложивши у уводу прилике које су довеле до сазивања ванредног сабора и које све проблеме треба решити у наредном периоду. Поменуо је организационо учвршћење црквених институција и нормализовање црквеног живота, раније угроженог деловањем групе окупљене око бившег епископа илити, како каже, Дионисијеве секте. Наводећи штете које је рашчињени епископ – својим бескрупулозним и отпадничким активностима – нанео, а и даље наноси Цркви у дијаспори, епископ Фирмилијан га је оптужио да жели српски народ у Америци да одвоји од народа у отаџбини као једног и нераздељеног од Српске православне цркве с којом страда под комунистичком влашћу. Објашњавајући разлоге који су мотивисали Патријаршију на одлуку о стварању три нове епархије, епископ Фирмилијан је истакао да у случају да један епископ умре или да епископима из Југославије не буде омогућен долазак, друга двојица могу канонски хиротонисати трећег, а ако би стицај прилика довео комунисте у земљи у позицију да укину Патријаршију, онда би Црква у Америци

1 Део приватног писмо епископа Фирмилијана, од 28. априла 1964, проти Младену Младеновићу – АС, 21, 73.

2 Писмо цариградског патријарха Атинагоре, Бр. прот. 327 и 328 од 5. маја 1964, патријарху Герману – АС, 21, 73.

могла да дејствује као Српска православна црква.

Епископ Стефан је у наставку говорио о односима црквенојерархијске и црквеносамоуправне власти, дужностима једне и друге, о организационим питањима рада Црквено-народног сабора и избору његових одбора (законодавни, финансијски, просветни, за молбе и жалбе и за поздраве и резолуције). Предложио је да одбори проуче проблеме из свог делокруга рада и да на наредном сабору поднесу предлоге за њихова решавања.

Епископ Григорије говорио је о месту Цркве у животу Срба у Америци и даљем развијању верског живота, одбацивши тврдње бившег епископа Дионисија и његових присталица о комунистичкој инфилтрацији у Цркви и изјавио спремност свештенства и верних да се сваком таквом покушају, ако би га било, снажно одупру.

Радоје Кнежевић, уредник *Гласа канадских Срба,* оптужио је комунистички режим у Југославији за терор над Црквом у матици.

На сабору је говорио и Лористон Скејф, бискуп Епископалне цркве. Потом су прочитана писма васељенског, антиохијског, бугарског и руског патријарха, Руске православне цркве у исељеништву и Руско-грчке православне католичке цркве у Северној Америци у вези са рашчињењем бившег епископа Дионисија и непризнавањем хиротоније Иринеја.

Црквено-народни сабор у Детроиту је прихватио одлуке о стварању три нове епархије у Америци и Канади, о постављању нових епископа; смењивању и рашчињењу епископа Дионисија, непризнавању Сабора у Либеритивилу и хиротоније Иринеја Ковачевића.

Са сабора су упућени поздравни телеграми патријарху Герману, председнику Сједињених Америчких Држава Линдону Џонсону и бившем краљу Петру II Карађорђевићу.

У време заседања сабора, у Детроиту је одржана и годишња скупштина свештеничког удружења Српске православне цркве у Северној Америци, на којој је прота Радиша Пурић, парох у Џонстауну, Пенсилванија, иначе изабран за новог председника удружења, поднео реферат о улози и месту Цркве и православног свештенства у српској дијаспори. Затражио је да се Црква окане политике и да буде првенствено верска установа, а њени посленици стварна свештена лица.[1]

***

Црквени живот на америчком континенту полако се враћао у уобичајену колотечину. На видовданској прослави 1964. у Канади манифестовано је јединство са матичном Црквом. Прослава је одржана у граду Нијагара Фолсу. Никола Стојановић – Стон је, обраћајући се присутним, приметио да је тамошња „црквена криза“ зачела кад је епископ

1 Телеграм Амбасаде у Вашингтону, бр. 942 од 11. јуна 1964, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 193-I-426133.

Дионисије својевремено дошао у Америку, али је битка, како је рекао, сада добијена и одстрањени су „потурице и Бранковићи“. Други говорник Звонимир Вучковић, један од ратних команданта Југословенске војске у отаџбини и четнички војвода, навео је како су Србе кроз историју издавали разни кнежеви и краљеви, али да их Црква није никад издала.

Народној прослави је присуствовало око 2.500 људи, а свечаност су увеличали епископ Фирмилијан и руски митрополит Серафим, уз званичнике канадских власти – од посланика и градоначелника до министра здравља.[1]

***

По налогу патријарха Германа, прота Младен Младеновић главни секретар Синода, током новембра 1964. посетио је епархије у Сједињеним Америчким Државама, састао се са епископима Стефаном, Фирмилијаном и Григоријем, као и са већим бројем свештеника и верних.

Независно од доласка Младеновића, епископи су одржали седницу Епископског савета у Детроиту 26-29. новембра 1964, у присуству око 300 особа. Председавао је епископ Стефан, а расправљано је о раду и стању Српске православне цркве у Сједињеним Америчким Државама и Канади. Савет је одлучио да буде основана заједничка канцеларија за све три епархије, задужена да координира њихов рад, са седиштем у Чикагу. Епископи су замолили Младеновића, који је на њихову молбу учествовао на састанку, да затражи одобрење од патријарха и остане у Америци како би руководио том канцеларијом, јер је оцењено да би он био најпогоднији за ту дужност. Младеновић се захвалио и одбио понуду, препуштајући епископима да потраже друго решење.

Донета је и одлука о покретању заједничког листа за све три епархије који би излазио једаном месечно. За уредника је одређен Јован Братић, теолог, родом из Херцеговине. Планирано је да по форми и садржини то гласило буде попут патријаршијског *Гласника*, и да се бави црквеним питањима, животом и радом дела Цркве у Америци без уплитања у политику.[2]

Прихваћен је Правилник о просветном фонду, који ће водити рачуна о школовању свештеничког кадра. Усвојен је буџет Црквеног савета за финансирање листа и заједничке канцеларије. Изабран је такође и одбор за израду Нацрта Устава Српске православне цркве у Сједињеним

1 Билтен Савезне комисије за верска питања, бр. 2 од 15. октобра 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-6-451652.

2 *Гласник* Српска православне цркве у Сједињеним Америчким Државама, у првом броју од 1. јануара 1965, донео је неколико написа, који одударају од ставова Цркве у Југославији и политике коју она води. У вези с тим Савезна комисија за верска питања указала је Синоду да Божићна посланица објављена у *Гласнику* није идентична са посланицом објављеном у Патријаршији. – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

Америчким Државама и Канади. Договорено је да прва верзија буде достављена Синоду и Сабору у Београду на одобрење.

Донета је одлука да се епископи убудуће састају три пута годишње и расправљају о заједничким проблемима Цркве, и то наизменично по епархијама. Записници с тих сусрета биће достављани Синоду у Београд, а после седница биће објављивано саопштење о одлукама донетим на Епископском савету.

У току заседања сабора сакупљено је 60.000 долара за изградњу новог храма у Детроиту. Према предрачуну за изградњу те цркве, било је потребно милион долара, а до тада је прикупљено 400.000 долара. Узгред, прота Миодраг – Мита Мијатовић, парох у Детроиту, саопштио је Младеновићу да мермер за храм желе да набаве у Југославији, замоливши га да се распита о томе.

Прота Младеновић је констатовао, после свега, да се стање у америчко-канадским епархијама нормализује. За јединство са Патријаршијом изјаснило се 56 свештеника (око 50 парохија), док се за бившег епископа Дионисија изјаснило њих 16, мада се и тај број смањује, јер неки прелазе на страну епископа Иринеја Ковачевића.

Епископи су обавестили Младеновића да идеја о формирању самосталне Америчке православне цркве, под видом конференције православних епископа, сваким даном добија све више присталица, па српски свештеници негодују што је Српска православна црква у Америци уопште укључена у конференцију православних епископа. Епископи процењују да ће случај рашчињеног епископа Дионисија ускоро бити превазиђен, али су забринути због могућности формирања самосталне Америчке православне цркве, мада им је речено да ће се тај проблем бити решаван на нивоу патријараха помесних цркава.[1]

***

Промене у организацији Српске православне цркве и потоња збивања изазвали су пажњу и појединих америчких политичара. Тако је Боб Вилсон, републикански конгресмен из Калифорније, 27. априла 1964. говорио у једном одбору у Конгресу о имовинско-правном спору у Српској православној цркви у Америци и 19. маја затражио разјашњење од Министарства за иностране послове (Стејт Дипартмент). Одговорио му је Фредерик Дејтон, помоћник секретара за односе са Конгресом, конста-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, члановима, са билтеном број 4 за 1964. годину – АМИП, Па/1964, 93-2-450787.

Није утврђено ко је први поменуо потребу стварања Америчке православне цркве,то јест Православне цркве у Америци. Остало је забележено да је то била једна од тема разговора патријараха руског Алексеја и српског Германа 19. октобра 1961. у Москви. Извештај патријарха Германа, од 3. новембра 1961, Добривоју Радосављевићу, председнику Савезне комисије за верска питања – АМИП, Па/1961, 64-29-434899. Више детаља о садржају разговора видети у поглављу Патријарх у хришћанском свету.

тацијом да сва имовина припада парохијама и епископији у Сједињеним Америчким Државама, а не српском патријарху или Синоду. На питање да ли је патријарх било када покушао да преузме ту имовину, Дејтон је одговорио да нема информације о томе, али верује да је првосвештеник Српске православне цркве свестан да та имовина припада парохијама и Епархији. На питање да ли је мајка-Црква слала у дијаспору налоге у прилог југословенском комунистичком режиму, одговорено је да немају информације о преписци између Патријаршије и делова Цркве у Америци. На питање да ли у досијеима Стејт Дипартмента постоје ма какви документи о евидентираној недостојној прошлости три новоизабрана епископа, речено је да такве информације постоје у досијеима, али да је реч о непровереним оптужбама заступника друге стране у црквеном спору у Америци, и да су по садржају сличне онима које су протеклих месеци објављиване у штампи на српском језику у Америци и Канади. У одговору на последње питање о ставу Стејт Дипартмента према смењивању епископа Дионисија наведено је да његова суспензија од 10. маја 1963. и смењивање 27. јула представљају интерну црквену ствар. Према схватањима Стејт Дипартмента, и епископ Дионисије и тројица нових епископа имају присталице унутар црквених заједница у Америци.

Мада су одговори на конгресменова питања објављени са закашњењем, југословенска Амбасада у Вашингтону је, у обраћању надлежним у Београду, закључила да они могу помоћи присталицама јединства са Патријаршијом (нарочито после доношења привремене наредбе Суда у Вокингу, Илиноис, у спору о црквеној имовини од 4. маја), у њиховој пропагандној борби против бившег епископа Дионисија и његових присталица. Амбасада је нагласила да је врло значајно то што је поново истакнуто да је спор у Српској православној цркви њена унутрашња, црквена ствар.[1]

Амбасадор Сједињених Америчких Држава у Београду Берк Елбрик посетио је 7. августа 1964. патријарха Германа и разговарао о детаљима проблема, као и о новчаној помоћи коју Цркви пружају држава и Светски савет цркава. Патријарх је захвалио америчкој државној управи што се држи по страни кад је реч о интерном црквеном спору.[2]

***

Дипломатска представништва су пратила даља збивања у српским заједницама. Конзулат у Сан Франциску 10. јуна 1964. јавио је надлежним у Београду и Амбасади у Вашингтону да нема већих потреса после рашчињења епископа Дионисија, нагласивши да се црквене оп-

1 Телеграм Амбасаде у Вашингтону, бр. 826 од 23. маја 1964, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 193-I-423801.

2 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 432654 од 12. августа 1964, амбасадама у Вашингтону и Отави – АМИП, Па/1964, 93-2-432654.

штине консолидују и сређују, да су само четири на страни рашчињеног епископа, да управа Епархије систематичније приступа решавању појединих питања.[1]

Питање власништва над црквеном имовином у Америци помињано је и у потоњем времену. Тако је сенатор Бери Голдвотер посредством помоћника упутио извињење епископу Григорију због тога што је у говору у Чикагу рекао да југословенски режим преко три нова епископа покушава да се докопа црквене имовине у Америци, ословљавајући епископа Григорија са „епископ западноамеричке епархије“. У писму сенаторових сарадника констатовано је да је готово немогуће да неки представник југословенских власти илегално преузме контролу над црквеном имовином у Америци. Сенатор се, неведено је у писму, уверио да је сва та имовина употребљавана искључиво у црквене и верске сврхе, у складу са америчким законима и да она припада појединим црквеним општинама и Епархији, а тапије на њу у рукама су америчких држављана. На крају је рекао да ће се тим поводом састати са епископом средњезападноамеричким Фирмилијаном.

Амбасада Југославије је закључила да писмо сенатора значајно доприноси залагањима присталица јединства са Патријаршијом. „Голдвотер је вероватно оценио да му присталице јединства могу донети више гласова у страначким изборима у Калифорнији, где је иначе постигао неопходну тесну победу, те је послушао савет локалних повереника Републиканске партије. После овог писма, присталицама Дионисија ће бити далеко теже да користе предизборну атмосферу у своје сврхе.“[2]

***

Према тврдњама Конзулата у Сан Франциску, после одлука Сабора о епископу Дионисију, црквене општине су се поделиле. Оне које су остале лојалне Патријаршији полако су се консолидовале, али оне на страни рашчињеног епископа у Сан Франциску, Окленду, Санта Клари и Џексону још немају сталне свештенике и тешко да ће их наћи. У Лос Анђелесу је у међувремену формирана општина, коју финансира Анђа Полић, али како се она изјашњава као присталица бившег епископа, ни та општина нема свештеника. Викарни епископ Иринеј је оптужен за финансијске малверзације и наводно саучешће у два убиства. Према сазнањима Конзулата, на путовањима у Трст и Грчку, покушавао је да издејствује признавање новопроглашене црквене заједнице и да пронађе свештенике који би дошли у Америку.

1 Телеграм Конзулата у Сан Франциску, бр. 343 од 10. јуна 1964, Амбасади у Вашингтону и Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 193-I-427055.

2 Телеграм Амбасаде у Вашингтону, бр. 943 од 11. јуна 1964, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 193-I-425995.

У Окленду у Калифорнији формиран је у међувремену комитет који се ангажовао на формирању нових и обнови рада старих општина лојалних Патријаршији. Комитет је за Васкрс организовао службу (служили су епископ Григорије и свештеник Светозар Журановић из Сан Франциска) и ручак за око 400 особа.

Од свештеника Марка Маловразића, секретара Епархије западноамеричке, из Лос Анђелеса, службеници Конзулата су чули да присталице „Збора“ покушавају на сваки начин да остваре доминантан утицај у управама три нове епархије. Ипак, он сматра да није време за долазак делегације из Патријаршије, него би, по смиривању прилика, патријарх требало да посети верну паству на америчком тлу.

Управа Западноамеричке епархије издаје четири пута годишње добро уређен верски часопис *Beacon* у 20.000 примерака, али ни рашчињени епископ Дионисије не стоји по страни, већ штампа *Епархијски гласник*. За то време финансијска ситуација Западноамеричке епархије није баш најбоља, па управа планира организовање такозваних епархијских дана ради сакупљања прилога.

У борби против рашчињеног епископа Дионисија истакао се Предраг Митровић, предратни официр, један од ратних старешина Југословенске војска у отаџбини, и председник Црквено-школске општине у Сан Дијегу, Калифорнија, иначе тамошњи успешан послован човек. Када је Митровић код једног конгресмена покренуо питање улоге и статуса Српске православне цркве, то је довело до објашњења америчког државног подсекретара Стејт Дипартмента. „Митровић важи за човека који је близак ФБИ и СД“, тврдиле су југословенске дипломате.[1]

***

Када су започели судски процеси око црквене имовине, епископи у Америци су затражили од Синода да пошаље проту Младена Младеновића да се као сведок појави пред америчким судом по питању спора у Кливленду. Храм у том граду је подигнут пре избијања црквеног сукоба, а у његову изградњу и подизање пратећих објеката уложено је 400.000 долара, прикупљених од верног народа и из кредита који је подигла Црквена општина. Према једној одлуци из тог времена, који су приложили додатних 120 долара, стекли су право гласа у црквеној управи, која је до расцепа била јединствена, али су се на скупштини посвећеној одлукама Патријаршије у Београду чланови поделили. Већина је остала уз бившег епископа, али како неки нису били уплатили додатних 120 долара, нису сви имали право гласа. Присталице јединства са Патријаршијом у Београду успеле су да изаберу своју управу на челу са Тришом Симићем,

1 Телеграм Конзулата у Сан Франциску, бр. 343 од 16. јуна 1964, Државном секретаријату за иностране послове и Амбасади у Вашингтону – АМИП, Па/1964, 193-I-427055.

економским исељеником, који је сам за цркву у Кливленду приложио око 100.000. долара.

Присталице бившег епископа такође су убрзо формирале своју управу. Како су често избијале свађе и туче између припадника подељених страна, локалне власти су донеле одлуку о затварању храма, који ће тако остати годину дана у ишчекивању доношења судске пресуде.

С обзиром на то да у Кливленду живи велики број српских исељеника, судски спор између две стране изазивао је велику пажњу нарочито због чињенице што ће према америчком закону његов исход утицати на одлуке у сличним споровима у другим местима, на пример у Акрону, Лорену, Јангстону и другде.

Прота Младеновић је као сведок пред судом изнео документацију из које се могло видети да је Сабор својевремено изабрао Дионисија за епископа у Сједињеним Америчким Државама и Канади. Потом је одговарао на питања судије и адвоката две супротстављене стране.

Прота је касније у Београду представницима Савезне комисије за верска питања изнео своје мишљење да ће суд одлуку донети на основу тачно утврђених чињеница. Дотадашњи трошкови судског спора у Кливленду износили су око 70.000 долара и Младеновић сматра да ће присталице Патријаршије бити у могућности да их плате, јер је такво расположење верних, а и суседне црквене општине су вољне да пруже помоћ.[1]

Маратонски процес је окончан после петнаестак година у корист стране лојалне Патријаршији у Београду, али та чињеница није превише утицала на однос сукобљених страна.

***

За време посете рашчињеног епископа Дионисија Аустралији 1965. године, у граду Аделаиди га није нико примио од представника званичних органа. Претходно је англикански надбискуп Рид доставио циркуларно писмо подручним црквама да то не чине истичући да је он „заблудели отпадник Цркве“.[2]

***

На Сабору 1966. одређено је да на 40-дневни помен блаженопочившем епископу Стефану Ластавици 15. јуна отпутују епископи шабачко-ваљевски Јован и далматински Стефан и прота Младен Младеновић.[3]

1 Билтен Савезне комисије за верска питања, од 30. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

2 Билтен Савезне комисије за верска питања, од 30. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

3 Писмо Синода, Син. бр. 1942 од 26. маја 1966, Савезној комисији за верска питања; Писмо патријарха Германа, Бр. 2111 од 8. јуна 1966, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 112; *Гласник*.., 6/1966, стр. 221.

Прота Младеновић је пре пута у Америку дошао 10. јуна у Савезну комисију за верска питања, где га је дочекао саветник Радосав Перовић. После Младеновићевог краћег образлагања да у Америку путује како би се обавестио и о актуелном проблемима црквеног живота у дијаспори, Перовић је затражио да размисли о начину како би тамошњи епископи могли да контактирају са дипломатско-конзуларним представницима, да „испита како је најновије стање судских спорова око црквене имовине и друга питања о стању у тамошњим епархијама, те да нас о свему интересантном обавести по повратку из САД“.[1]

Сутрадан су у Савезну комисију за верска питања дошли епископи шабачко-ваљевски Јован и далматински Стефан и прота Младеновић и разговарали са Милутином Морачом, председником, и његовим сарадницима Перовићем и Петром Шегвићем. За састанак су Морачи припремили листу напомена које треба да изнесе архијерејима. Претходно је требало у телефонском разговору са патријархом да се распита о овлашћењима која су уочи пута дата епископима. Домаћини су саговорницима предочили да у разговорима са епископима Фирмилијаном и Григоријем треба да се обавесте о приликама и расположењу у народу посебно кад је реч о попуњавању једне упражњене епископске столице. Такође, требало би да утичу на епископе у Америци да убудуће долазе на заседања Сабора где се би више упознали са приликама у Цркви, на пример, о црквеном животу, новим богословијама, верској штампи, македонском црквеном питању, посети кентерберијског надбискупа и другим битним чињеницама из живота Српске православне цркве. Требало је, према ставовима из поменутог подсетника, да сугеришу епископу Фирмилијану да се више бави црквеним питањима а мање политичким, а било би добро, наводи се, кад би тамошњи епископи организовали путовања група верних, свештеника и богатијих Срба у Југославију, како би стекли увид у прилике у матици, а такође треба да извиде могућности слања искусног свештеника у упражњену епархију и истовремено ученика у српске богословије.[2]

На самом почетку гости су изнели разлоге доласка: „Велимировић је поставио питање да ли да делегација ступа у контакте са политичком емиграцијом, (попом Ђујићем, Томиславом Карађорђевићем и другима), нашто му је дат одговор да може ступати у разговоре и тумачити им улогу и положај СПЦ у нашој земљи у духу одлука Арх. Сабора, а и по својој савести. Велимировић је такође поставио питање обављања помена своме стрицу бившем епископу Николају, који је сахрањен у ма-

1 „Забелешка о разговору са протом Младеном Младеновићем главним секретаром Арх. Синода СПЦ, обављеном дана 10. VI 1966. године у Савезној комисији за верска питања“, Пов. бр. 251 од 10. јуна 1966. године – АС, 21, 112.

2 „Потсетник питања за разговор са делегацијом СПЦ која 15. VI 1966. год. одлази у САД“ – АС, 21, 112.

настиру у Либертивилу, који се сада налази под управом бившег епископа Дионисија. Изражава бојазан да би због тога могло доћи до сукоба са дионисијевцима, али да је он спреман да то изврши по сваку цену.“ Епископ Јован је упозорио том приликом на могућност постављања многих питања на која би морао да одговори и навео као пример недозвољавање наставка градње Храма Светог Саве у Београду, ометање верске наставе и слично. Сугерисано му је да се држи званичне политике своје Цркве. Државни чиновници су уз то указали епископима да не би требало да разговарају о помирењу, већ да имају на уму одлуке Сабора о рашчињењу.[1]

Два дана после, Шегвић је потврдио Амбасади у Вашингтону долазак делегације из Патријаршије, поменувши да ће епископ Јован одржати помен стрицу епископу Николају, и да ће се вероватно сусрести са појединим екстремним емигрантима, краљевићем Томиславом Карађорђевићем и другим личностима. На крају је дипломатским службеницима поручено: „Молимо Вас да обратите пажњу на рад и држање делегације за време боравка у САД и да нас о свим важнијим запажањима обавестите. Напомињемо да су Велимировић (Јован – *прим. аутора*) и Боца (Стефан – *прим. аутора*) познати као најреакционарнији епископи СПЦ.“[2]

Три дана после повратака из Америке, 20. јула, епископи Јован и Стефан посетили су Савезну комисију за верска питања, где их је дочекао Петар Шегвић. Већ на самом почетку разговора, епископ Јован је истакао да не дели мишљење епископа Стефана да не треба контактирати другу, расколничку, страну. „Јован је нагласио да је он отишао у САД са улогом помиритеља између постојећих двеју противничких страна у крилу СПЦ у САД о чему је било говора и у Патријаршији у Београду и са чиме је у вези он био наводно од ње и овлаштен да на томе ради. Отворено је подвукао да је он желео разговарати са Урошем Сеферовићем, Слободаном Драшковићем, Николом Степановићем, Стеваном Мравићем и другим, нарочито у време када је он отишао у Либертивил да одржи парастос његовом стрицу епископу Јовану (треба Николају – *прим. аутора*) Велимировићу, који је умро у Америци“, стајало је у забелешци. Потом је, како се наводи, изразио негодовање што је спречен да макар на кратко чује и другу страну. „Образлажући свој став за помирење епископ Јован је, између осталог, изјавио да је тамошња ситуација крајње напета

1 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Милутина Мораче са епископима шабачко-ваљевским Јованом и далматинским Стефаном, као и са протом Младеном Младеновићем главним секретаром Арх. Синода СПЦ, обављеном дана 11. VI 1966. године у Савезној комисији за верска питања“, Пов. бр. 252 од 11. јуна 1966. године – АС, 21, 112.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Амбасади у Вашингтону, од 13. јуна 1966. године – АС, 21, 112.

и заоштрена, нарочито и Чикагу. Главну реч воде политиканти. Дионисије је потпуно њима подређен, они га не трпе јер је компромитован као развратник и не ужива никакав углед, али и као такав он им користи јер другог немају".

„Епископ Стефан сматра да су штетне илузије које епископ Јован гаји верујући у некакву могућност помирења са расколницима", стоји у наставку службене белешке о разговору. Епископи су указали на чињеницу да је двојици тамошњих епископа врло тешко, да је дисциплина свештеника слаба. На крају разговора, епископ Стефан је поновио да је илузија прича о могућем помирењу, али да треба учврстити положај тамошњих епископа, дисциплиновати свештенство, деполитизовати црквени живот и успоставити разне форме контаката са матицом.[1]

***

У међувремену, на расколничкој страни умножавале су се поделе по разним основама, што потврђују следећи примери.

Поједине организације Срба емиграната својевремено су покренуле израду крста-споменица које су додељиване заслужнијим личностима. Како је број молби за доделу споменице растао, спекулисало се да се то признање добија за новац, а не за заслуге. Стога ни бивши епископ Дионисије није био одушевљен да се церемонија доделе обавља у манастиру у Либертивилу. Највише се се, према појединим изворима, буниле присталице покрета војводе Момчила Ђујића.[2]

Након што је Слободан Драшковић у *Српској борби* објавио информацију да један од задатака делегације из Патријаршије представљају преговори око помирења, бивши епископ Дионисије је аутора поменутог чланка изоставио са списка учесника предстојећег Црквено-народног сабора у манастиру у Либертивилу 23. априла.[3]

Допринос разједињавању Срба у Америци дао је и бивши краљ Петар II Карађорђевић, а почетком јуна 1966. пронела се идеја да би краљевића Томислава требало прогласити за краља, што је изазвало даље поделе.[4]

Нова подела је уследила по питању избора и хиротоније Дими-

1 „Забелешка о разговору Петра Шегвића, помоћника председника Савезне комисије за верска питања, са епископима Стефаном Боцом и Јованом Велимировићем, дана 20. VII 1966. од 10 до 11 часова", Пов. бр. 296 од 20. јула 1966. године – АС, 21, 112.

2 Телеграм Конзулата у Чикагу, бр. 92 од 10. априла 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 176-4-417560

3 Телеграм Конзулата у Чикагу, бр. 98 од 10. маја 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 176-4-419652.

4 Телеграм Конзулата у Чикагу, бр. 123 од 10. јуна 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 176-4-422619.

трија Балаћа[1] за епископа аустралијског. Почело је тако што је Слободан Драшковић оштро критиковао рашчињеног епископа Дионисија за самовољно и незналачко вођење црквених послова, оптужујући га да тражи компромис са патријархом Германом и постављајући питање какав ли би тек био да је, уместо што је рашчињен, уздигнут у звање митрополита. Када је епископ Димитрије хиротонисан, постало је јасно да бивши епископ Дионисије не жели да слуша никога.[2]

Слободан Драшковић није благонаклоно гледао на то да Димитрије Балаћ буде именован за епископа у Аустралији па је покушао да утиче на њега да одустане. Овај је то одбио и почео да се припрема да крајем године отпутује на тај континент. Мада је првобитно било планирано да га хиротонишу у Аустралији, он се плашио могућности да ће бити изигран и тражио је да тај чин буде обављен у Америци и да у Аустралију отпутује као епископ.[3]

Још док су текле припреме за предстојећи црквени сабор, на коме је планирано формирање самосталне Цркве са митрополитом Дионисијем на челу, народ се поделио на присталице самосталне Цркве и поборнике архијереја који ће бити у вези са Патријаршијом у Београду. Сабор је ипак окончао рад без значајнијих одлука: Димитрије је именован за епископа аустралијског. По сазнању југословенских дипломата, пред тај скуп Анђа Полић, пријатељица епископа Иринеја, нудила је велики новац не би ли издејствовала да бивши епископ Дионисије буде пензионисан, а на његово место постављен Иринеј.[4]

***

И међу присталицама јединства са Патријаршијом у Београду избијали су повремено међусобни сукоби, додуше слабији него на супротној страни.

Председник свештеничког удружења прота Радиша Пурић из Данстауна одбио је да приреди пријем за краљевића Томислава Карађорђевића. Жалио се да је епископ Фирмилијана под притиском и упливом Момчила Р. Ђујића, Д. Поповића, Божидара Пурића и других, који воде главну реч и по црквеним стварима и покушавају да остваре своје интересе у обрачуну са политичким противницима, служећи се Црквом као покрићем. Када се прота изјаснио да треба ићи на заседање Сабора у

1 Епископ Петар, „Димитрије, слободни српски епископ за Аустралију и Нови Зеланд“, *Гласник СИКД Његош*, Чикаго, САД, 1979, св. 43, стр. 10-11.

2 Телеграм Конзулата у Чикагу, бр. 224 од 10. новембра 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 176-4-441509.

3 Телеграм Конзулата у Чикагу, Бр. 206 од 10. октобра 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 176-4-437690.

4 Телеграм Конзулата у Чикагу, Бр. 186 од 10. октобра 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 176-4-435684.

Београд, остао је усамљен у том ставу. Ни захтев да га разреше функције није усвојен.[1]

***

Када је патријарх Герман обавестио Милутина Морачу, председника Савезне комисије за верска питања, да су присталице Патријаршије пре извесног времена изгубиле судски спор у Кливленду, Комисија је 24. марта 1967. затражила од Државног секретаријата за иностране послове више информације о читавом случају.[2] Захтев је прослеђен 30. марта Конзулату у Питсбургу.[3]

Врховни суд државе Илиноис одбио је жалбу присталица јединства са Патријаршијом на две тачке пресуде Апелационог суда у Отави. Из такве одлуке је произилазило да дотадашњи спорови нису вођени правилно, јер је пресудом обема странама призната легалност. Суд је констатовао да Сабор Српске православне цркве, према Уставу Епархије америчко-канадске није имао право да ту епархију расформира, јер је она била административно независна и да су поделу једино могли иницирати сами парохијани, а Сабор да то тек формално потврди или одбаци. Пресудом је потврђено да је Сабор поступио канонски оснивајући нове епархије, али је указано да оне немају континуитет са ранијом епархијом, него су потпуно нове и независне од ње. Констатовано је такође да Сабор има право да рашчини епископа Дионисија, а што се тиче имовине она припада приватној корпорацији и то нема никакве везе са канонским правом. Како су обе стране биле незадовољне пресудом, цео процес је обновљен код локалног суда у Вокигену. Страна лојална Патријаршији је одлучила да се по питању имовине за помоћ обрати државном секретару, надлежног за корпорације. У писму ће му бити објашњен карактер корпорације и кратак историјат, с нагласком да је имовина стечена добровољним прилозима, па епископ не може бити власник имања. Биће му предочен захтев да имовина буде враћена присталицама јединства или да се дозволи обема странама да имовину користе полапола и затражено да државни секретар именује комесара који ће управљати имовином док спор коначно не буде судски решен.[4]

***

1 Телеграм Конзулата у Чикагу, бр. 136 од 10. јуна 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па, 1966, 176-1-425728.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 145/1 од 24. марта 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 156-11-410985.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 410985/3У од 30. марта 1967, Генералном конзулату у Питсбургу – АМИП, Па/1967, 156-11-410985.

4 Телеграм Конзулата у Чикагу, бр. 1 од 10. јануара 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 156-10-41585.

На Једанаестом црквено-народном сабору присталица бившег епископа Дионисија 1967. године састављена је декларација са неколико закључака, који ће бити објављени у листу *Слобода*. Бивши епископ је примерак часописа, уз две Божићне посланице, посредством свог повереника, послао на адресу Милутина Стојадиновића, ректора богословије у Сремским Карловцима. Пошиљка је била предата на пошти у Љубљани. Ректор је материјал однео у покрајинску Комисију за верска питања, а она га проследила Секретаријату за унутрашње послове. Коста Гуцоња, председник покрајинске Комисије за верска питања, о свему је обавестио српску и Савезну комисију за верска питања.[1]

***

Слободан Драшковић је крајем децембра 1967. у *Српској борби* наговестио припрему помирења рашчињеног епископа Дионисија и патријарха Германа. Према његовим информацијама, одлука о рашчињењу могла би бити повучена, епископија уздигнута на ранг митрополије, а Дионисије би после шест месеци био пензионисан, предложивши пре тога Сабору тројицу нових епископа (Сава, Фирмилијан и Григорије). Помирење ће, писао је Драшковић, бити озваничено по доласку епископа жичког Василија у Америку.

Према мишљењу југословенских дипломата, сврха објављивања тог и сличних текстова било је дискредитовање рашчињеног епископа Дионисија.[2]

На Драшковићев текст реаговао је бивши епископ Дионисије написавши одговор објављен у *Слободи* 24. јануара под насловом „Мој лични став о могућности помирења са патријархом Германом“. Износећи најпре дужи историјат сукоба, констатујући да је он избио после његовог избора за почасног председника Српске народне одбране, у наставку наводи замерке патријарху и појединим архијерејима, помињући предлоге за његово пензионисање и претњу бившег краља Петра II Карађорђевића да ће га сменити. На крају је одбио сваку могућност помирења, чак и ако би се, каже, Црквено-народни сабор за то определио.[3]

Југословенске дипломате закључиле су да приче о преговорима и могућем помирењу имају основа и о томе су 29. маја 1968. известиле Савезну комисију за верска питања. Њихова сазнања говоре да су у Европу путовали епископ Иринеј и двојица свештеника. „Циљ њиховог

1 Писмо војвођанске Комисије за верска питања српској и Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Информација о материјалима са одржаног XI црквено-народног сабора присталица бившег владике Дионисија“. – АС, 21, 73.

2 Телеграм Амбасаде у Вашингтону, бр. 54 од 17. јануара 1968, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 116.

3 Телеграм Амбасаде у Вашингтону, бр. 112 од 27. јануара 1968, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 116.

пута наводно је био да се састану са представницима Патријаршије из Београда, са којима су покушали да изгладе несугласице између расколника и Патријаршије. Претпоставља се да расколници све више губе позиције, што их приморава да спасавају што се може спасити. У прилог помирењу иде и околност да је бивши епископ тешко оболео од шећерне болести и да је у болници, чиме би расколници остали без активног вође и главне сметње на путу помирења“, стоји у белешци. Конзулат у Њујорку је закључио да су епископи Сава и Григорије ојачали страну одану Патријаршији, а да су им пресуде америчких судова ишле у прилог.[1]

***

О персоналним променама у црквено-школским општинама широм света Патријаршија би била обавештавана најпре од Савезне комисије за верска питања, а потом од појединих епископа. Тако је било и у случају скупштине одржане у Каракасу, Венецуела, крајем маја 1968, када је изабрана нова управа са старим председником. Нови свештеник је инсистирао на јединству са Патријаршијом у Београду, али није добио већинску подршку, пошто је утицај политичке емиграције на том подручју још био јак.[2]

***

Пресудом суда у Кливленду крајем 1968. присталице јединства са Патријаршијом су биле приморане да препусте храм другој страни, али је приликом примопредаје избила туча, па је интервенисала и полиција. Власти предграђа Парма наредиле су да храм буде затворен до даљњег. По неким тумачењима, затварање је требало да спречи спровођење судске пресуде.[3]

На новом судском процесу у Врховном апелационом суду државе Охајо, пресуђено је да управа и коришћење храма припадну страни лојалне Патријаршији. Примопредаја је обављена средином јуна 1971. године.[4]

***

Када је реч о територији коју „покрива“ Генерални конзулат Југославије у Њујорку, то јест о Источној обали, ту су постојале три цркве-

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 262/68 од 29. маја 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 111.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 178/69 од 11. јуна 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 119.

3 Телеграм Конзулата у Питсбургу, бр. 57 од 30. јануара 1968, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 116.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 212/1 од 9. јула 1971. српској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 134.

но-школске општине: у Њујорку, Елизабету и Лакавани.

Прва се готово од почетка сврстала на страну расколника, али је временом почела да мења став. Најпре је то учинио свештеник Василије Вејновић. „Непријатељска делатност ове црквено-школске општине огледа се у томе, што просторије ове цркве служе за све могуће састанке и договоре, прославе и манифестације разних четничких и екстремних група из редова српске емиграције, јер те групе и организације не поседују своје властите просторије“, наведено је у извештају Генералног конзулата у Њујорку. Иако је та група, како се истиче, била у мањини, покушавала је да се наметне већини. Њен предводник је био Тихомир Топаловић, наводни ратни злочинац, који је победио на изборима за нову управу 16. фебруара 1969. године. Југословенске дипломате су мишљења да је такав исход најбољи, пошто је та Црквено-школска општина прилично неактивна, а избор другог кандидата био би знатно опаснији зато што би он окупио око себе многе млађе и агилније присталице.[1] Топаловићев супарник је чекао прилику да се освети Миодрагу Бељаковићу и дочекао је у часу када је управа парохије у Елизабету, која је била лојална Патријаршији, покушала да Тихомиру Топаловићу одузме право да је заступа у Светском савету цркава, и то у процесима пријема православних емиграната. Те активности предводио је Миодраг Бељаковић, одраније познат по нападима на југословенска дипломатска представништва. Он је, како се тврдило, дошао у посед неких докумената која су компромитовала Топаловића и најавио је да ће их предати Светском савету цркава.[2]

Црквено-школска општина у Елизабету је имала свега око 150 активних чланова и 1967. управа се колебала између две стране. Коначно је судском одлуком 20. октобра 1967. управу преузела страна одана Патријаршији, која је уз помоћ судских представника преузела локални храм. И тамошњи свештеник др Гвозден Поповић се тим одлукама приклонио.[3]

Црквено-школска општина у Лакавани све време је била лојална Патријаршији, мада је било покушаја мањих група да чланове тог тела окрену на другу страну. У то време успела је да коначно отплати кредит за имање подигнут још 1916. године. Свештеник је био Миодраг Ђурић.[4]

Бивши краљ Петар II Карађорђевић допутовао је почетком авгу-

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 236 од 4. марта 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 117.

2 Телеграм Генералног конзулата у Њујорку, бр. 280 од 30. марта 1970, Државном секретаријату за иностране послове – AJ, 144, 131.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 262/68 од 11. марта 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 110.

4 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 921/68 од 9. октобра 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 112.

ста 1968. у Њујорк планирајући да се ту дуже задржи. Према сазнањима југословенских дипломата, стигао је на позив бившег епископа Дионисија и Јанка Брашића, који су хтели да га поново придобију на своју страну.[1]

Крајем септембра 1968. у храму Светог Саве у Њујорку, литургији коју су служили бивши епископ Дионисије и епископ Иринеј, присуствовали су и бивши краљ Петар II Карађорђевић, Милан Гавриловић, председник Српског националног одбора, Урош Сеферовић, председник Српске народне одбране и Војислав Пачић, председник клуба „Карађорђе“ и други. Бивши краљ је пре краја богослужења отишао у посету њујоршком римокатоличком кардиналу, с којим је у крипти његове цркве одао почаст ту сахрањеном кардиналу Франсису Џозефу Спелману. Тога дана међу Србима се сазнало да је бивши краљ 15. септембра изјавио да су, док је он био болестан, у његово име објављене две изјаве у корист Патријаршије. Кад је оздравио, лично је то демантовао, позивајући српски народ да се стави на страну бившег епископа Дионисија и, како је рекао, настави борбу за ослобођење поробљене отаџбине.[2] Боравак бившег краља у Њујорку потрајао је краће од планираног, јер га је, према сазнањима југословенских дипломата, бивши епископ Дионисије бојкотовао, незадовољан његовом изјавом.[3]

Поновно сврставање бившег краља на страну рашчињеног епископа довело је до новог прегруписавања међу српском политичком емиграцијом. Према сазнањима југословенских дипломата у Чикагу, челници политичке емиграције су се договорили да пензионишу бившег епископа а уздигну епископа Иринеја, док бивши краљ тражи да из Југославије дође трећи епископ, а да епископу Фирмилијану буде додељена друга епархија. Као кандидат за трећег архијереја помињан је епископ шабачко-ваљевски Јован. „Међу делом чланства СНО, нарочито из четничких кругова, има негодовања због поновног успостављања односа са Петром Карађорђевићем.“ Бивши краљ је планирао да се насели у Калифорнији, а део његових трошкова покривала би Српска народна одбрана.[4] Према новим сазнањима дипломата, бивши краљ је суочен с новчаним потешкоћама, што су српски политички емигранти искористи-

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 8/3-1968 од 14. августа 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 111.

2 *Слобода*, Чикаго, 2. октобар 1968. Препис – AJ, 144, 112.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 8/4-68 од 14. октобра 1968, Савезној комисији за верска питања; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 8/5-68 од 17. октобра 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 112.

4 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 860/68 од 23. октобра 1968, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 393/2 од 28. октобра, српској Комисији за верска питања. – AJ, 144, 112.

ли, доводећи га у Америку. Дипломате су сазнале и да је недавно у манастиру Светог Саве у Либертивилу одржан састанак на коме је бившем епископу препоручено да се повуче, што је он одбио, запретивши да превише зна о онима који га наговарају да се склони.[1]

***

Југословенске дипломате у Грчкој дознале су да је крајем 1968. бивши епископ Дионисије покушао да ступи у контакт са Грчком православном црквом, али да је био одбијен. Он је потом дошао у везу са групом која је себе назививала Правом православном црквом, а коју је Грчка православна црква осудила као јеретичку. Та група је, наводно, признала бившег епископа Дионисија за поглавара епархије у Америци. Рашчињени епископ је, према истом извору, интенвизирао контакте са манастиром Хиландар на Светој Гори.[2]

***

Процес измирења бившег краља Петра II Карађорђевића са расколницима покренули су Урош Сеферовић и Милан Гавриловић (на сугестију извесних утицајних америчких кругова, тврдили су југословенски дипломати). Према истим изворима, бивши краљ је разговарао са епископом Фирмилијаном, замоливши га да се не противи уједињењу растурених делова Српске православне цркве, пошто он као краљ мора да има добре односе са свим Србима. Помирењу се противе, међутим, поједини четнички прваци организације „Равна Гора“ и Друштва „Свети Сава“. Протуране су у Америци и вести да је то одобрио и сам патријарх Герман.[3]

Ускоро је у Њујорку отворена Краљевска канцеларија, и то на иницијативу Тихомира Топаловића, у склопу Црквено-школске општине, а бивши краљ се поново разболео и потражио болнички смештај код једног лекара.[4]

***

На састанку рашчињеног епископа Дионисија и представника

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 8/5 од 4. новембра 1968, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 403/1 од 14. новембра, српској Комисији за верска питања. – AJ, 144, 112.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/1-69 од 27. марта 1969, српској Комисији за верска питања – AC, 21, 73.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 9/69 од 7. јануара 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 117.

4 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 9/7-69 од 31. октобра 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 117.

Српске народне одбране 20-21. фебруара 1969. у Чикагу одлучено је да за Европу буде формирана једна епархија и да би за епископа требало хиротонисати Петра Банкеревића. Да би то спровели, договорено је да у Европу отпутује делегација коју ће чинити рашчињени епископ Дионисије, Урош Сеферовић, Тодор Полић и Тихомир Топаловић и да у септембру треба сазвати велики народно-црквени сабор. „По мишљењу извора о овоме скупу неће бити писано у штампи, или бар неће бити писано о овим детаљима.“[1]

Државни секретаријат за иностране послове обавестио је о садржају телеграма дипломатских представника у Чикагу и Вашингтону србијанску и Савезну комисију за верска питања (а она је то проследила србијанској 20. марта).[2]

Мада југословенске дипломате нису имале детаљне информације о састанку рашчињеног епископа и чланова Српске народне одбране 20-21. фебруара у Чикагу 1969, они су 11. априла обавестили надлежне у Београду да је то био тек сусрет неколико истакнутих личности, а да је „прави“ сабор сазван за 26-27. април у Трсту и да се на том скупу очекује формирање расколничке епархије за Европу.[3]

Свештеник Душан Вавић, парох у Трсту, дознао је од једног пријатеља, иначе свештеника у Америци на другој, расколничкој, страни, да ће крајем месеца у том граду бити одржан сабор присталица бившег епископа Дионисија на коме планирају да изаберу епископа за Западну Европу са седиштем у Трсту. Вавић је о томе обавестио југословенске дипломате, а они надлежне у Београду. „За тај положај предвиђа се садашњи расколнички епископ у Аустралији Балаћ (Димитрије – *прим. аутора*), који иначе не може остати у Аустралији јер нема подршку. Могуће је да се сабор одржи у тајности па да се одлуке накнадно објаве као што је то био случај у почетку самог раскола када су у Трст долазили представници разних емигрантских група из САД и Европе и договарали се о спровођењу раскола“, стоји у извештају југословенских дипломата.[4]

1 Телеграм Генералног конзулата у Чикагу и Амбасаде у Вашингтону, бр. 43 од 12. марта 1969, Државног секретаријата за иностране послове – АЈ, 144, 118; Исто – АЈ, 144, 123.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/69 од 19. марта 1969, србијанској Комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 101 од 20. марта 1969, србијанској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 118; Исто – АС, 21, 73.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/5-69 од 16. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118. Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 187/2 од 6. маја 1969, србијанској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

4 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/69 од 19. марта, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118; Писмо Државног се-

На планирани сабор у Трсту епископ Димитрије кренуо је средином априла преко Америке. Према мишљењу југословенских дипломата у Аустралији, епископ се на тај континент више неће враћати због великог сукоба са припадницима Српске народне одбране.[1] Испоставило се, међутим, да југословенске дипломате у Аустралији нису баш добро информисане јер је Генерални конзулат у Трсту 29. априла јавио у Београду да је епископ Димитрије допутовао директно из Мелбурна у Трст, где га је дочекао Драгољуб Вурдеља и повео на састанак са представницима италијанске регионалне управе. „Балаћ је посетио и овдашњег генералног конзула САД као амерички држављанин.“[2]

Пријем код италијанских државних функционера био је разлог да југословенске дипломате тим поводом упуте протест тим истим Италијанима. „На нашу примедбу да смо о непријатељској активности Вурдеље званично указали италијанској влади и Ватикану и да ћемо то питање поново покренути преко италМИП-а, одговорио је да је то правилан пут и да се он с тим слаже. Са своје стране, убудуће ће овом питању посветити већу пажњу и прилазити му са више флексибилности.“[3]

У међувремену, Генерални конзулат у Њујорку је 22. априла обавестио надлежне у Београду о реакцијама Срба на одлуку Сабора Српске православне цркве да буде формирана епархија за Европу и Аустралију и на избор викарног епископа Лаврентија на епископа нове епархије. По сазнањима дипломата, страна која је лојална Патријаршији то је лепо прихватила, али, наравно, не и противничка. „Дионисијеве присталице у Њујорку говоре да се од пута у Европу није одустало, већ да је померен датум за нешто касније из разлога безбедности и тешке ситуације међу Србима после убиства Андрије Лончарића. Присталице јединства СПЦ побијају изговоре дионисијеваца и овај чин Патријаршије сматрају и својим успехом против Дионисија и расколника уопште, а посебно после вести које су добили из Енглеске да је целом чину око оснивања епархије дао пуну подршку кентерберијски надбискуп Ремзи.“[4]

Планирани сабор у Трсту није одржан из више разлога. Према мишљењу свештеника Душана Вавића из Трста, пре свега због наставка

кретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/69 од 20. марта 1969, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73.

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/8-69 од 22. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/12-69 од 29. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/16 од 27. маја 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.

4 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 282/9-69 од 22. априла 1969, Савезној комисији за верска питања; Писмо Савезне комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 282/9 од 5. маја, српској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 118; Исто – АС, 21, 73.

судског процеса у Вокингену код Чикага, који је, иначе, лоше текао по расколнике, што је довело у питање и скуп планиран за септембар. По тврдњама југословенских дипломата, „руском епископу у Америци Дионисије послао делегацију с молбом да расколнике прими у своју епархију. Руси одбили компромитованог Дионисија али би наводно примили Иринеја, тј. Ковачевића што овај одбио.“[1]

***

Рашчињени епископ Дионисије честитао је 5. априла 1969. Васкрс архијерејима Македонске православне цркве. У прилогу честитке била је Дионисијева оптужница против Српске православне цркве због одлуке Синода у Београду од 4. фебруара 1969. којом је он излучен из Цркве.[2]

***

Обавештавајући Синод у фебруару 1969. о предстојећем суђењу пред америчким судом у Вокингену, због спорења две стране око власништва над црквеном имовином, епископи Сава, Фирмилијан и Григорије затражили су да у Америку дође бар један члан делегације која је у Америци била 1962. и неки од чланова иследне комисије из 1963. године. Синод је одредио да отпутују епископ бачки Никанор и прота Младен Младеновић.[3]

Судско рочиште у Вокингену је после саслушања проте Младеновића одложено, па се епископ вратило у Београд.

За ново рочиште Синод ће послати епископа бачког Никанора, мада су епископи у Америци тражили да то буде епископ банатски Висарион.[4]

***

Југословенски дипломатски представници у Сједињеним Америчким Државама и даље су помно пратили дешавања у црквено-школ-

1 Телеграм Генералног конзулата у Трсту, бр. 51 од 26. априла, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 118; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 166 од 6. маја 1969, српској Комисији за верска питања – АС, 21, 73; Исто – АЈ, 144, 118.

2 Писмо македонске Комисије за верска питања, Пов. бр. 04-87/1 од 21. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.

3 Писмо Синода, Син. бр. 1028 од 12. марта 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 121.

4 Писмо Синода, Син. бр. 1732/зап. 334 од 15. маја 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 121; Писмо Синода, Син. бр. 1927/зап. 405 од 27. маја 1969, српској и Савезној комисији за верска питања; Писмо српске Комисије за верска питања, 09 бр. 4867/2 од 2. јуна 1969, Савезној комисији за верска питања; Решење Савезне комисије за верска питања, бр. 202 од 3. јуна – АЈ, 144, 122-706.

ским општинама, извештавајући надлежне о понашању свештеника, кретању епископа, анализирајући текстове у црквеној штампи, пишући препоруке... Тако је Генерални конзулат у Питсбургу марта 1969. доставио податке о 14 српских цркава: „Ових 14 горе наведених цркава припада источноамеричкој и канадској епархији на челу са епископом Савом Вуковићем, чије је средиште у Кливленду, Охио. Ове цркве, односно свештеници су за јединство са Српском православном црквом. Само двије цркве на нашем подручју признају епископа Дионисија." На крају истог документа је наведено: „Већина ових свештеника су бивши ратни заробљеници или припадници четника ДМ и Љотићевци, док је најмањи број рођен и школован у УСА. Први имају непријатељски став према социјалистичкој Југославији и сарадници су или чланови осталих српских антикомунистичких организација као што су: Српска народна одбрана у Канади (Булат), Српски народни савез и разна удружења четника и сл. Због огромног утицаја на српско исељеништво непријатељска делатност ових свештеника је једна од главних препрека стварању лојалних односа између нас и велике већине Срба, нарочито старих исељеника, као и припадника друге и треће генерације."[1]

***

У манастиру Свети Сава у Либертивилу 23-25. октобра 1969. одржан је Једанаести црквено-народни сабор расколника. Како нису успели да добију признање ни од једне помесне Цркве, неслога међу њима самима је продубљена. Према неким тумачењима, преостале су им три могућности: помирење са Патријаршијом у Београду, стављање под јурисдикцију неке од помесних цркава и потпуно одвајање од Српске православне цркве. Свако решење имало је своје заступнике и противнике. Истовремено се спекулисало да је један прота боравио у Патријаршији да би преговарао о помирењу, по другим сазнањима, Руска православна црква је вољна да расколнике прими у своје окриље али без рашчињеног епископа, а трећи гласови су тумачили да би потпуно одвајање расколнике лишило свих црквених добара у Америци и Канади.

Сабор зато није донео никакве значајне одлуке осим што је поновио оне из 1963. године – о настављању борбе против Патријаршије и тражењу признавања од помесних православних цркава.

Бивши епископ Дионисије је изгубио неколико судских спорова, а тиме и објекте (у Кливленду, Елизабету и Њу Џерсију), док су процеси око имања у Либертвилу, Шејтланду и Џексону настављени. „Адвокати Патријаршије изгледа успели да убеде суд да Дионисијева црква није добила признање ни од једне православне цркве у свету и да нема канонских права. У вези с тим представник америчког суда отворено

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 185/3-69 од 14. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.

рекао Дионисију да не може очекивати повољан исход спора око имања уколико не добије признање бар једне цркве“, стоји у извештају југословенских дипломата. Бивши епископ је потрошио много новца на суђења и покушава да нађе нове финансијске изворе, свестан да она страна која добије спор, добија све а да губитник остаје без ичега.[1]

***

Почетком марта 1970. епископ источноамерички и канадски Сава кренуо је посету парохијама око Њујорка. Том приликом састао се и са архиепископом Јаковосом из Цариградске патријаршије и с њим, према неким тврдњама, разговарао и о расколу у Српској православној цркви. Епископ Сава је током посете парохији у Елизабету најавио да ће се многи судски спорови ускоро окончати у корист стране одане Патријаршији. Казао је да је недавно позван у Белу кућу, на такозвани молитвени доручак, заједно са православним архијерејима других цркава, а да тамо није било бившег епископа Дионисија.[2]

***

Међу расколницима је зачета идеја да би епископ Фирмилијан могао бити постављен на неку упражњену епархију у Југославију, што би могла бити прилика за разрешење црквеног спора.[3]

***

Многе истакнуте личности у српским круговима у Америци су предлагале разговоре за помирење две стране српске емиграције. Почетком новембра 1963. године Раде Опачић, председник Црквене општине у Питсбургу, писао је патријарху Герману. Патријарх га је 26. новембра саветовао да о разрешењу тог проблема разговара са епископима Стефаном, Фирмилијаном и Григоријем, па ће, ако они успеју да постигну некакав договор, о томе расправљати Сабор.[4]

Сличне молбе у Патријаршију упућивали су још неки виђенији Срби. Како до разговора није долазило, раскол је постајао све тежи.

Црквено-народни сабор 1970. године стране лојалне Патријаршији упутио је позив другој страни, али одговора није било.[5]

---

1 Писмо Амбасаде у Отави, бр. 5 од 1. новембра 1969, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 123.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 242/70 од 30. марта 1970, српској и Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 123; Исто – АС, 21. 73.

3 Писмо Конзулата у Чикагу, Бр. 40 од 27. марта 1970, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 131.

4 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 443.

5 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 443-444.

Први апел за помирење упутио је архимандрит др Јустин Поповић Сабору 1975. године.[1] Страна лојална Патријаршији у Америци дочекала је то негативно, а друга је поздравила.

***

Први званични контакти две супротстављене стране успостављени су после пресуде Врховног суда државе Илиноис 10. марта 1975. али директни разговори нису опет настављени. Тада је епископ америчко-канадски Иринеј изнео предлог услова за помирење: обустављање пропагандног рата и судских спорова. Потом је, констатујући да постојеће четири епархије на америчком континенту могу слободно да раде и живе, затражио прихватање таквог стања. Наводећи случај да је Румунска православна црква својој дијаспори у Америци дала виши степен (архиепископију) и онда регулисала односе, предложио је да Патријаршија то исто учини Епархији америчко-канадској. Такав предлог је био тек помак у односима.[2]

***

Добривоје Видић, председник Председништва Србије, и Душан Чкребић, председник републичке Скупштине, примили су 9. априла 1979. патријарха Германа, митрополита црногорско-приморског Данила и епископа браничевског Хризостома, иницирајући у разговору и причу о црквеном животу изван Југославије. Видић је приметио да сукоб две стране и даље траје, мада се проносе и гласине о могућем помирењу што би, сматра, довело до тога да Српска православна црква постане упориште у борби против социјалистичке Југославије. Патријарх је критички говорио о политичкој емиграцији која и даље, како је рекао, без основа напада и саму Цркву, поменувши судске спорове око имовине и повољне пресуде, које је, међутим, тешко спровести.[3]

***

Црквено-народни сабор стране лојалне Патријаршији одржан од 16. до 19. септембра 1980. упутио је апел другој страни предлажући да следећи такав скуп буде заједнички.[4]

Епископ аустралијско-новозеландски Василије Вадић поднео је

1 Ж. Стефановић, *н.д,* 132-133.

2 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 444-445.

3 Писмо српске Комисије за односе са верским заједницама, Строго пов. 07 број 266 од 25. априла 1979. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Председништва СР Србије друга Добривоја Видића и председника Скупштине СР Србије друга Душана Чкребића са патријархом Германом у Председништву СР Србије 9. априла 1979. године. – АС, 21, 157.

4 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 445.

1983. предлог о помирењу, а то исто је учинио и епископ западноевропски Лаврентије. У његовом писму издваја се предлог и о поновној хиротонији епископа Иринеја Ковачевића и његовом избору за једног од епископа у дијаспори.[1]

Синод је 24. марта 1984. одредио да епископ Лаврентије као изасланик отпутује у Либертивил ради разговора са епископом Иринејем. Први сусрети архијереја две стране одржани су 15. и 16. априла 1984. године. Српске националне организације у Америци су игнорисале те разговоре, изражавајући неповерење према Синоду. По повратку у Београд, епископ Лаврентије је поднео извештај Синоду, предложивши да се престане са тешким квалификацијама и покуша обнова међусобног поверења. Сабор је 1985. с тим у вези закључио: „Умолити преосвећену господу архијереје у иностранству г. средњезападноамеричког Фирмилијана, источноамеричког Христофора, аустралијско-новозеландског Василија и канадског Георгија, да акцију помирења са нашом одвојеном браћом воде кроз контакте са народом и представницима црквено-школских општина. При томе показати више добре воље, хришћанске љубави и икономије. Да би се овај процес олакшао и убрзао, крајње снисходећи дозволити припадницима одвојене браће да могу бити кумови на крштењу и венчању ако се ове свете тајне обављају у нашим светим храмовима. Исто тако дозволити нерашчињеним свештеницима са њихове стране да могу улазити у наша гробља и чинодејствовати. Утицати и на једну и на другу страну да се постојећи спорови око црквене имовине решавају споразумно, а не судским путем. Умолити његово Преосвештенство Епископа нишког Г. Иринеја да у својству заменика епископа средњезападноамеричког Г. Фирмилијана, а са свим правима и дужностима епархијског архијереја, и у сарадњи са тамошњим архијерејима и свештенством поради да дође до што бржег помирења.“[2]

И часопис свештенства Епархије шабачко-ваљевске *Глас Цркве* тражио је помирење али је Сабор његово писање критиковао.

Наредних година предлагано је да до помирења дође поводом обележавања 600 година од Косовске битке. Но, то се није остварило.[3]

---

1 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 445-446.

2 С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 449.

3 Наследник на првосвештеничком трону патријарх Павле Стојчевић потписао је позив митрополиту Иринеју да дође у Патријаршију 23. и 24. априла 1991. године. Потом је Сабор 24. маја 1991. прогласио уједињење две стране које су од 1963. биле раздвојене. Литургија помирења служена је на Сретење у Саборној цркви у Београду. Том приликом су чинодејствовали и архијереји који су потписали одлуку о реорганизацији Епархије америчко-канадске 1963. и рашчињењу епископа америчко-канадског Дионисије 1964. године: тада епископ рашко-призренски, а 1991. године патријарх српски Павле и епископ жички Стефан – С. Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци*.., стр. 458-461. Тако је и формално превазиђен један несрећан раскол у Српској православној цркви, док други – македонски – и даље траје.)

Крај прве књиге

САДРЖАЈ

Предговор 7

I ПОГЛАВЉЕ

ИСТОРИЈСКИ ОКВИР 13

II ПОГЛАВЉЕ

СВЕШТЕНИК И ЕПИСКОП

2.1. Парохијски свештеник 27

2.2.1. Викарни епископ моравички 30

2.2.2. Епископ будимски 32

2.2.3. Епископ жички 35

III ПОГЛАВЉЕ

ПАТРИЈАРХ

3.1. Избор и устоличење 49

3.2. Патријарх као епархијски архијереј Архиепископије београдско-карловачке 61

3.3. Патријархова служба 70

3.4. Архијереји 112

3.4.1 Епархијски архијереји 112
А. Стефан Боца, епископ далматински 119
Б. Јован Велимировић, епископ шабачко-ваљевски 121
В. Данило Дајковић, митрополит црногорско-приморски 123
Г. Сава Вуковић, епископ источноамерички и канадски 128
Д. Лаврентије Трифуновић, епископ западноевропски и аустралијски 134

3.4.2. Судбине неколицине епископа 142
А. Варнара Настић, викарни епископ хвостански 142
Б. Василије Костић, епископ жички 151
В. Фирмилијан Оцокољић, епископ средњезападноамерички 153
Г. Павле Стојчевић, епископ рашко-призренски 155

3.5. Свештенослужитељи 156

3.5.1.а. Монаси 156

3.5.1.б. Парохијски свештеници 157

3.5.2. Савез удружења православног свештенства 166

3.5.3. Свештеници који су нешто више причали 174

3.6. Живот Цркве 191

3.6.1. Збивања уочи седница Светог архијерејског сабора, на самим седницама и после њих 191

3.6.2. Финансије 229

3.6.3. Живот Цркве 235

3.6.4. Велике и мале прославе 257
А. Пренос остатака цара Душана Немањића 259
Б. Прослова 750-годишњице аутокефалности 261
В. Прослава 50-годишњице обнове Патријаршије 268
Г. Годишњица смрти Светог Василија Острошког 271
Д. Прослава 600-годишњице Косовске битке 273
Ђ. „Мале“ прославе 273

3.7. Имовина Српске православне цркве 278

3.7.1. Храмови 281
А. Храм Светог Саве у Београду 295
Б. Изградња храма на Карабурми у Београду 313
В. Капела на Ловћену 319

3.7.2. Манастири 330
А. Манастир Хиландар 336

3.7.3. Музеј Српске православне цркве 341

3.7.4. Издаваштво Српске православне цркве 344

3.8. Школе и факултет Српске православне цркве 352

3.8.1. Богословске школе 352
А. Богословија у Призрену 355
Б. Богословија у Београду 356
В. Богословија у манастиру Крка 360

3.8.2. Богословски факултет 363

3.9. Дијаспора 381

3.9.1. Дијаспора Српске православне цркве 381
А. Српска црквено-школска општина у Бечу 385
Б. Српска црквено-школска општина у Трсту 401
В. Српска православна црква у Западној Европи 413
Г. Епархија будимска у Мађарској 419
Д. Епархија темишварска у Румунији 434

3.9.2. „Амерички раскол“ 438

Крај прве књиге 493

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-732.2:929 Герман, српски патријарх
271.222(497.11)-9”1958/1991”

ЂУРИЋ, Вељко, 1953-
Герман Ђорић - патријарх у обезбоженом времену. 1 / Вељко Ђурић Мишина. – Сланци : Манастир Светог првомученика и архиђакона Стефана, 2012 (Сланци : Штампарија манастира Светог првомученика и архиђакона Стефана). - 497 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 500. - Стр. 5: [Предговор] / Андреј Јовичић. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-905731-4-1
ISBN 978-86-905731-3-4 (за издавачку целину)

a) Српска православна црква - 1958-1991 b) Герман, српски патријарх (1899-1991) - Биографије
COBISS.SR-ID 189905676

Вељко Ђурић Мишина

ГЕРМАН ЂОРИЋ: ПАТРИЈАРХ У ОБЕЗБОЖЕНОМ ВРЕМЕНУ

Издавач
Манастир Светог првомученика и архиђакона Стефана
Сланци код Београда

За издаваче
Игуман Андреј Јовичић

Књигу препоручују
Проф. др Љубомир Димић
Проф. др Драган Пантић

Графичко решење
Здравко Мирчета

Прелом
Дејан В.Ђурић

Редактура
Петар Б. Поповић

Лектура и коректура
Драгана Јовановић

Штампа
Манастирска штампарија

Тираж
1000

© Сва права аутора

Вељко Ђурић Мишина

ГЕРМАН ЂОРИЋ
ПАТРИЈАРХ У ОБЕЗБОЖЕНОМ ВРЕМЕНУ
2

Београд, о Васкрсу 2012.

3.10. Држава и Црква

3.10.1. Сусрети патријарха Германа са Јосипом Брозом Титом

До првог сусрета, и руковања, Јосипа Броза, председника Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, и Германа Ђорића, епископа жичког, дошло је 28. маја 1958. на председниковом пријему свих архијереја који су се окупили на редовном заседању Сабора 26. маја–9. јуна. Поред домаћина Броза, архијереје Српске православне цркве су дочекали Добривоје Радосављевић и Милоје Дилпарић, председник и секретар Савезне комисије за верска питања.[1]

Епископ Герман, по устоличењу за патријарха, присуствовао је касније, по протоколу, разним пријемима под покровитељством Јосипа Броза: поводом 29. новембра - Дана Републике, 25. маја – Дана младости („рођендана“ Јосипа Броза), дочека страних државника и у другим приликама.

Забележено је да патријарх Герман, иако позиван, није отишао на пријем 1967. године, поводом прославе Дана Републике.

Броз је, ваља напоменути, примио неколико пута српског патријарха Германа са његовим гостима из других православних цркава.

Хронологија сусрета председника Југославије и патријарха српског изгледа овако:

Јосип Броз Тито је 10. октобра 1958. приредио пријем за архијереје Српске православне цркве.[2]

„Његова Светост Патријарх српски Г. Герман присуствовао је 7. марта 1959. г. дочеку председника Јосипа Броза Тита, приређеном у част његовог повратка са тромесечне посете пријатељским земљама Истока.“[3]

„Његова Светост Патријарх српски Г. Герман, у пратњи Њ. Пр. Епископа браничевског г. Хризостома, присуствовао је 25. маја 1959. г. у 21 час пријему који је приредило Савезно извршно веће у част 67-мог рођендана претседника Републике Јосипа Броза Тита.“[4]

1 *Гласник*.., 6/1958, стр. 94-96.

2 „Забелешка о разговору претседника Савезне комисије за верска питања друга Радосављевића са патријархом Германом на дан 10. X 1958. године у Савезној комисији за верска питања“, Пов. бр. 150/1 од 10. октобра 1958. године – АЈ, 144, 24-278.

3 *Гласник*.., 6/1959, стр. 181.

4 *Гласник*.., 6/1959, стр. 208.

Српска православна црква дочекала је 1959. године антиохијског патријарха Теодосија. Уговорен је и сусрет са Јосипом Брозом на Брионима. Броз је 14. августа примио патријарха Германа и његовог високог госта. Пријему су присуствовали и епископ бачки Никанор, Милоје Дилпарић и Иса Јовановић.[1]

„29. новембра 1959. г. (патријарх Герман) у пратњи епископа бачког г. Никанора, присуствовао је пријему који је приредило Савезно извршно веће поводом Дана Републике.“[2]

Јосип Броз примио је почетком августа 1960. патријарха Германа на Брионима. После повратка у Београд, патријарх је упутио писмо захваливши на гостопримству.[3]

„12. октобра 1960. године (...) у 16 часова учествовао је на дочеку председника Републике Јосипа Броза Тита, који се вратио из Њујорка са заседања XV Генералне скупштине Уједињених народа“[4]

„1. новембра 1960. године, у пратњи Епископа бањалучког г. Василија, присуствовао је пријему који је приредио Председник Републике у част авганистанског краља Мохамеда Захира“.[5]

„28. новембра 1960. године, у пратњи епископа бањалучког Василија, присуствовао је пријему у Савезном извршном већу, приређеном у част прославе Дана Републике“[6]

„27. априла (1961) присуствовао дочеку председника Републике Јосипа Броза Тита, приликом његовог повратка из посете земљама Африке.“[7]

„1. маја (1961) присуствовао паради приређеној у част прославе Првог маја.“[8]

„25. маја 1961. године у пратњи митрополита загребачког г. Дамаскина, присуствовао је прослави рођендана председника Републике Јосипа Броза Тита и дочеку штафете Дана младости на стадиону ЈНА. Истога дана увече, присуствовао је, с митрополитом загребачким г. Дамаскином, пријему приређеном у хотелу Метропол у част прославе рођендана председника Републике Јосипа Броза Тита.“[9]

„17. јуна (1961) ... Истога дана увече, присуствовао је пријему у

1 *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 396.

2 *Гласник*.., 1/1960, стр. 31.

3 „Забелешка“ од 12. августа 1960. године настала у Кабинету председника Републике – АЈ, 836-II-10.

4 *Гласник*.., 10/1960, стр. 294.

5 *Гласник*.., 11-12/1960, стр. 326.

6 *Гласник*.., 1/1960, стр. 26.

7 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

8 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

9 *Гласник*.., 7-8/1961, стр. 209.

Белом двору, који је приредио председник Републике Јосип Броз Тито у част Председника Републике Мали.“[1]

„3. јула (1961) узео је учешћа на прослави двадесетогодишњице устанка у Титовом Ужицу.“[2]

„28. новембра (1962) присуствовао пријему који је Савезно извршно веће, приредило у просторијама НО града Београда поводом прославе Дана Републике“.[3]

„1. јуна (1964) у 7,30 часова присуствовао на Сурчинском аеродрому свечаном испраћају Маршала Тита на пут у Финску“.[4]

„2. јула (1964) присуствовао свечаном дочеку на Сурчинском аеродрому Маршала Тита из Пољске“.[5]

***

Крајем септембра 1967. служба задужена за припрему прославе 29. новембра (Дан Републике), саставила је списак високих званица који ће присуствовати свечаном пријему. Као и ранијих година, позив је упућен и патријарху Герману. Он, међутим, није дошао на прославу и убрзо је покренута права истрага. Неколико високих државних функционера распитивало се лично код патријарха о разлогу његовог недоласка. Тако је Милош Минић, председник Републичке скупштине Социјалистичке Републике Србије, 11. децембра, у разговору са патријархом, између осталог, отворено затражио објашњење. Потом је белешку о разговору доставио Јосипу Брозу. Према том документу, патријарх није дошао на пријем јер није желео да се сусретне са митрополитом Доситејем, поглаваром Македонске православна цркве, која је 19. јула обзнанила аутокефалност, а Сабор Српске православне цркве 13. септембра прогласио то ништавим. Патријарх Герман је очекивао да ће митрополит покушати да се поздрави са њим, после чега би морао да напусти пријем. Премишљао се шта да учини и на крају закључио да би најбоље било да уопште не оде на пријем. Иако је тим поводом упутио извињење Брозу, то је оставило дубоки траг у односима високих државних функционера и патријарха.[6]

Крајем 1967. године и Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања је, у свом извештају за протеклу годину, такође поменуо и патријархов недолазак на пријем код Броза. Према том извештају, уобичајено је било да се позиви упуте свим поглаварима цркава

1 *Гласник*.., 7-8/1961, стр. 209.

2 *Гласник*.., 10/1961, стр. 290.

3 *Гласник*.., 2/1962, стр. 76.

4 *Гласник*.., 1/1965, стр. 49.

5 *Гласник*.., 1/1965, стр. 50.

6 Писмо Милоша Минића, од 25. децембра 1967, Јосипу Брозу – АЈ, 836, II-10.

и верских заједница са седиштем у Београду, с изузетком реис-ул-улеме Сулејмана Кемуре, поглавара Исламске верске заједнице. Пракса је те године била измењена, па је позван и митрополит Доситеј и то на инсистирање македонске Комисије за верска питања. Патријарх Герман је два месеца раније наговестио да не жели никакав сусрет са македонским архијерејем па ни на пријему код Јосипа Броза.

Савезна комисија за верска питања, како наводи Јовићевић, договорила је са људима задуженим за протокол да се строго води рачуна о томе да се патријарх и митрополит током пријема никако не сретну. „Као што је познато, патријарх Герман и поред свега није дошао, нити је хтео да се одазове на позив који му је Председник Републике упутио у току самог пријема“.

Јовићевић је написао да је 28. новембра чуо од Македонаца да митрополит Доситеј намерава да приђе патријарху, па их је упозорио да би то изазвало скандал на пријему.

„Савезна комисија за верска питања дала му је на време пуну гаранцију да се са Доситејем неће срести на пријему, нити ће имати било каквих неприлика и неугодности“, констатовао је Јовићевић, замерајући патријарху на недоласку.

Тај државни службеник узгред је навео неколико патријархових изјава сумњајући да можда постоји и неки други разлог изостанка са пријема. Напоменуо је при томе и шта је држава учинила за Српску православну цркву, сматрајући да је била повлашћена у односу на друге верске заједнице и поменуо дотације из државног буџета. „Једна од битних чињеница у таквим ранијим односима била је улога Управе државне безбедности. Та Управа и њени највиши врхови, све до IV пленума, чврсто су држали у рукама целу ситуацију у СПЦ, а посебно патријарха Германа. Та околност је битно допринела повлашћеном положају СПЦ, док су остале верске заједнице биле мање-више по страни“,[1] стоји у тексту Јовићевића.

Како је претходне године патријарх Герман направио преседан не одазвавши се позиву на пријем код Броза, 6. новембра 1968, уочи прославе Дана Републике, приликом прављења списка представника традиционалних цркава и верских заједница, истакнуто је да је то урадио како се не би срео са митрополитом Доситејем– због познатог сукоба. „Ако се и ове године примени овај Уставом прокламован принцип, постоји могућност да се Герман поново не одазове. Друго решење било би у томе да се на пријем позову само представници Цркава са седиштем у Београду: Српска православна црква, Католичка црква, Исламска верска заједница и Адвентистичка црква. Напомињемо да је Председник СИВ-а ово питање расправљао априла прошле године са председницима Извршних

1 „Забелешка“ Мила Јовићевића, председника Савезне комисије за верска питања – AJ, 144, 137.

већа република. Није заузет никакав одређен став.“ Потом је понуђено решење: „Предлаже се да се представници верских заједница позивају само на пријеме који се приређују у част шефова држава. На све остале пријеме као и дочеке на станици и аеродрому представници верских заједница не би били позивани, сем у случају када би то захтевале специфичне потребе и услови.“[1]

Та одлука је примењена већ следеће године. Наиме, Савезна комисија за верска питања одлучила је 19. јуна 1969. да се на прославу 25. маја – Дана младости – на стадиону ЈНА више не позивају представници верских заједница.[2]

***

Патријарх Герман је 1973. избегао да потпише предлог кандидатуре Јосипа Броза за Нобелову награду за мир. Сетио се да је, служећи у Синоду и Патријаршији, пред почетак рата у Краљевини Југославији, видео захтев упућен Синоду да подржи кандидатуру кнеза Павла Карађорђевића за неко високо европско признање, и да је то Синод одбио. На основу тога случаја, захтев да подржи Брозову кандидатуру проследио је на одлучивање Сабору. Сабор је то одбио бираним речима.[3]

***

После смрти Јосипа Броза Тита, председника Југославије, патријарх се са митрополитом дабробосанским Владиславом уписао у књигу жалости. Патријарх је присуствовао Брозовој сахрани.

3.10.2. Комисије за верска питања, то јест за односе са верским заједницама

Југословенска комунистичка власт је у периоду после Другог светског рата у много чему копирала совјетску праксу. У Савезу Совјетских Социјалистичких Република постојао је Савет за питања Руске православне цркве и религиозних култова. У југословенској варијанти то је била Државна комисија за верска питања, формирана августа 1945. године.[4] Она је имала свој Статут који је прописао права и обавезе.

Комисија је требало да решава питања узајамних односа државе и

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 451/1 од 8. новембра 1968, генералном секретару председника Републике – АЈ, 144, 115.

2 „Закључци са сједнице Савезне комисије за верска питања, одржане 19. јуна 1969. године у Београду“ – АЈ, 144, 123.

3 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 706-707; Ђорђе Поповић, „Герман – Свећа између земље и неба“, *Вечерње новости*, 5. септембар 1991.

4 *Службени лист Демократске Федеративне Југославије*, бр. 62 од. 21. августа 1945, стр. 1.

верских заједница, да припрема материјал за писање потребних закона, да решава сва питања која нису била обухваћена позитивним законским прописима, да прати спровођење прописа и брине о сарадњи верских заједница.

Комисија је о важним питањима одлучивала на конференцијама и заседањима. По правилу, заседања су одржавана сваког месеца, а саветовања у ширем саставу четири пута годишње.

Комисија је требало да обезбеди неку врсту државне контроле над деловањем верских заједница. У почетку је радила при Председништву Владе Федеративне Народне Републике Југославије.

Први председник био је генерални секретар владе, генерал Љубодраг Ђурић (акт о његовом постављењу није сачуван). Од октобра 1948. до 21. априла 1951. на челу комисије био је Милоје М. Дилпарић, од 21. априла 1951. до 26. јуна 1953. Мирко Ћуковић, од 26. јуна 1953. до 8. октобра 1962. генерал Добривоје – Боби Радосављевић, од 12. новембра 1962. до 19. маја 1965. генерал Мома Марковић, од 19. маја 1965. до 24. маја 1967. генерал Милутин Морача, а од 24. маја 1967. до 1. октобра 1971. генерал Мило Јовићевић.[1]

После доношења Закона о правном положају верских заједница 1953. године, Државна комисија за верске послове променила је име у Комисија Савезног извршног већа за верске питања, или - скраћено - Савезна комисија за верска питања. Председник комисије је уједно био члан Савезног извршног већа и за свој рад одговарао том телу пред њим (и партијском Централном комитету).

Марта 1959. донета је нова Уредба о организацији и раду Савезне комисије за верска питања по којој су председници републичких комисија постали чланови Савезне комисије за верска питања. Тако је њен састав проширен са седам на 15 чланова.[2]

Председник и чланови су имали и друге обавезе осим рада у Комисији с изузетаком секретара коме је то била једина функција.

Председник Савезне комисије за верска питања је по потреби присуствовао седницама Одбора за унутрашњу политику при Савезном извршном већу. Председник тог Одбора био је најпре Александар Ранковић, а потом његов најближи сарадник Светислав Стефановић.[3] Одбор је доносио главне смернице за рад Савезне комисије за верска питања које

1 „Савезна комисија за верска питања (1945-1971) – Историјска белешка“, текст др Гојка Маловића о историјату фонда – АЈ, 144.

2 *Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, бр. 10 од. 11. марта 1959.

3 Одбор за унутрашњу политику јуна 1958. године чинили су Александар Ранковић, Светислав Стефановић, Слободан Пенезић, Иван Крајачић, Добривоје Радосављевић, Авдо Хумо, Страхил Гигов, Митја Рибичич, Никола Ђаконовић и Угљеша Даниловић – АЈ, 130, 993-1503.

је она требало да спроводи. Тако је Служба унутрашњих послова очигледно имала кључну улогу у контроли верских заједница што је остваривала посредством Управе државне безбедности.

Године 1955. у складу са закључцима државних органа одлучено је да у републичким комисијама за верска питања не могу да раде свештена лица.

Сву чланови Комисије су, узгред буди речено, били чланови Савеза комуниста Југославије.

Уредбе о републичким и покрајинским комисијама за верска питања проглашаване су 1960. и наредне године.[1]

Републичке и обе покрајинске комисије биле су, како је прокламовано, самосталне у свом раду и нису добијале директиве и инструкције од Савезне. Сарађивале су путем преписки, саопштења, размењивале су информације, заједнички заседале. Тим скуповима су присуствовали сви чланови Савезне комисије за верска питања и председници републичких комисија.

У локалним органима државне власти сходно хијерархији формиране су среске и општинске комисије за верска питања, које су спроводиле налоге виших инстанци.

Размену материјала између комисија од 1964. године организовали су радници Државног, касније Савезног секретаријата за унутрашње послове.

Делатности комисија за верска питања имале су потпору у Закону о правном положају верских заједница проглашеном 1953. године који је 1965. измењен и допуњен. Тај акт је престао да важи 31. децембра 1971. године. У наредним годинама, после доношења југословенског Устава 1974, усвојени су републички закони о правном положају верских заједница. Тај закон је, на пример, у Србији донет октобра 1977. године.

У Савезној комисији за верска питања, кад је реч о делокругу њених послова, успостављене су следеће области: Римокатоличка црква, Исламска верска заједница, Македонска православна црква, међународне везе верских заједница, исељеници и верске заједнице, верске школе, катехизација и други проблеми у вези са просветом, издавачка и пропагандна делатност и непријатељска делатност у редовима клира.[2]

1 Кад је реч о одлуци коме ће партијском функционеру бити додељен ресор односа са тра-диционалним црквама и малим верским заједницама, вредно је сведочење високог партијског и државног функционера Војводине и Србије Исе Јовановића о једном таквом случају: „Kad sam postao ministar za verska pitanja, kako su me zvali, partijsko rukovodstvo je smatralo da među članovima vlade mora biti i neko nadležan za ta pitanja. Verovatno se zaključilo da sam ja pogodna ličnost, jer sam donekle razumevao ta verska pitanja, čitao sam o tome ranije, pa sam štošta i znao.“ – Isa Jovanović, *U službi revolucije (Sećanja)*, Novi Sad 1987, стр. 236.

2 „Расподела послова у Савезној комисији за верска питања“ – АМИП, Па/1964, 93-5-451069.

Именовање чланова Савезне комисије за верска питања објављивано је и у *Гласнику Српске православне цркве*.

***

Записи са седница, у ужем или ширем саставу, комисија за верска питања су монотони јер се углавном своде на низање података о томе када је састанак одржан, који је био дневни ред, како је текла расправа, који су закључци и тако даље.

У свим материјалима Савезне комисије за верска питања од 1958. до 1967. под појмом „Православна црква“ подразумеване су Српска и Македонска православна црква што је правдано заједничким поглаваром – патријарх српски и македонски!

Терминологија већине записника са тих седница сликовито говоре о духу тог времена, о чему сведочи следећи пример. По једном таквом документу из 1964. године, „Православна црква је Устав и законе прихватила као оквир свог деловања. Као организација није више носиоц шовинистичких тенденција. Представници Цркве у многим крајевима делују на јачању братства и јединства. Престала је као Црква да служи разним иностраним политичким, верским и емигрантским круговима против уређења у земљи.“ У истом записнику за део Цркве у иностранству се каже да је од завршетка рата био носилац антијугословенске активности, а посебну улогу у томе је, како се наводи, имао епископ америчко-канадски Дионисије. „Руководство ПЦ у земљи је последњих година потстицано на енергичније мере у правцу уклањања екстремних четничких и других емиграната из црквене организације“, каже се у том документу, а што је, како ће се брзо показати, окончано рашчињењем епископа и поделом епархије на три нове. Тиме је, како се истиче „од Цркве одстрањена једна екстремна клика. Екстремни део емиграције се оштро разјединио, па то исту све више компромитује код исељеника. Нова црква окренута је више према матици у земљи, не супроставља се њеној сарадњи са државом и позитивној међународној активности. Далеко мање чини антијугословенске испаде.“[1]

За илустрацију тема о којима је расправљано на седницама Савезне комисије за верска питања може да послуже неколико следећих примера.

На састанку одржаном 24. јануара 1964. расправљано је о програму рада за прва два месеца текуће године, дотацијама верским заједницама, проблемима функционисања Македонске православне цркве, раду Комисије за усклађивање Закона о правном положају верских заједница са Уставом, о епископу сремском Макарију Ђорђевићу (због појединих изјава), и о случају викарног епископа Варнаве Настића, новој распо-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 198 од 4. маја 1964, члановима – АМИП, Па/1964, 93-5-451382.

дели послова у Савезној комисији за верска питања и други проблеми.[1]

На састанку одржаном 6. априла 1964, коме су присуствовали Мома Марковић, Боро Чаушев, Мато Радуловић и Милоје Дилпарић, разговарало се о односима Српске и Македонске православне цркве, предстојећем путовању патријарха Германа у Македонију, одласку црквене делегације предвођене патријархом Германом у Бугарску, обнови у земљотресу порушених верских објеката у Скопљу, избору два викарна епископа у Македонској православној цркви, Удружењу православних свештеника у Македонији, дочеку у Скопљу генералног секретара Светског савета цркава и свештеничком кадру Македонске православне цркве.

Боро Чаушев је констатовао да положај Македонске православне цркве још није регулисан са формално-црквеног становишта, мада она има свој Устав и организацију. Иако она, како каже, фактички више није део Српске православне цркве, још није призната као аутокефална.

Мома Марковић је нагласио да држава не би требало да се упушта у разна формална и унутрашња питања цркава, већ да води рачуна да се у њиховим решавању не појаве одређени политички проблеми.

Мато Радуловић је казао да је питање Македонске православне цркве, у суштини, политички већ решено, али преостаје да се реши њен црквено-правни статус, то јест разјашњење дилеме: једна или две аутокефалне цркве. Закључио је да варијанту о две цркве не би било могуће реализовати без већих потреса, јер би претходно Српска православна црква морала да призна Устав Македонске православне цркве, што би се могло остварити уколико Македонци прихвате све препоруке Сабора Српске православне цркве. Потом би Српска православна црква о томе требало да обавести остале помесне цркве и да измени сопствени Устав. „Остало ће бити ствар договора“, констатовао је Јовићевић.

Марковић је предложио закључак да би македонски Црквено-народни сабор требало да усвоји у целости препоруке Светог архијерејског сабора Српске православне цркве, с тим да се питање митрополитских обележја реши у разговору са патријархом. Други закључак се односио на препоруку митрополиту Доситеју да у мају позове патријарха у посету под изговором да би желео да му покаже како тече обнова црквених објеката порушених у земљотресу у Скопљу и да му патријарх уручи 500 фунти сакупљених од православних верних из Лондона.

Закључено је такође да би патријарха у посети Бугарској православној цркви, од 29. маја до 9. јуна, требало да прати митрополит македонски Доситеј, али под условом да не носи обележја која припадају првом међу једнаким – патријарху.

Када је реч о избору два македонска викарна епископа, начелно је

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 66 од 22. јануара 1964, члановима – АМИП, Па/1964, 93-1-451069.

констатовано да би то могло бити од користи, али је ипак закључено да би до тога требало да дође тек по регулисању положаја Македонске православне цркве. При том су чланови Комисије имали у виду и чињеницу да је један од кандидата (Никола Поповски) два пута осуђиван. Није помогло ни инсистирање Чаушева да се одобри избор.

Договорено је да дочек представника Светског савета цркава у Скопљу буде организован на високом државном и црквеном нивоу.

На крају је закључено да би за своје потребе Македонска православна црква требало да подигне Саборни храм са неопходним службеним просторијама.[1]

Савезна комисија за верска питања 18. маја 1964. године је расправљала, између осталог, и о захтеву Патријаршије да јој буде одобрено слање тројице свештеника у Европу и закључено да то пружа добру прилику државним властима да се умешају у одабир тих свештеника. У разговору око финансирања верских заједница, Боро Чаушев је предложио да би државне дотације требало знатно умањити и препустити Цркви да то питање решава на други начин.[2]

Савезна комисија за верска питања је 14. маја 1965. расправљала о уношењу верске штампе и публикација из иностранства у Југославију...[3]

***

Крајем 1967. године Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, доставио је Мики Шпиљку, тадашњем председнику Савезног извршног већа, забелешку о односима између државе и Српске православне цркве. Био је то, за то време, уобичајени поступак. Белешку је већ проследио Добривоју Радосављевићу, некадашњем председнику Савезне комисије за верска питања, а тада председнику Централног комитета Савеза комуниста Србије. Радосављевић је тим поводом изнео низ личних примедби најпре у писму Шпиљку, а 8. јануара 1968. и Јосипу Брозу, председнику Републике. Његове примедбе првенствено указују на постојање различитих погледа у државном врху на актуелне проблеме у Српској православној цркви.

Радосављевић је био конкретан: „По мом мишљењу та забелешка садржи неке једностране оцене које упућују на заоштравање односа Српске православне цркве (СПЦ) што може створити неке непотребне

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 194/64, републичким комисијама за верска питања – АМИП, Па/1964, 93-5-451283.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 198/6 од 24. јуна 1964, републичким Комисијама за верска питања – АМИП, Па/1964, 93-2-427628.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 151/1 од 8. маја 1965, Служби за правне послове Државног секретаријата за иностране послове – АМИП, Па/1965, 74-1-417268.

политичке тешкоће“. Потом је навео пример за своју тврдњу: патријархов недолазак[1] на прославу Дана Републике у великој мери је разјашњен, па су Јовићевићева тумачења тог чина једнострана и упућују на погрешан закључак. „Сукоб између МПЦ и СПЦ и познати негативни став Сабора према проглашењу аутокефалности МПЦ није ствар само Германа, већ читавог низа околности и одлуке целог Сабора СПЦ.“

Јовићевићево тумачење реченице коју је патријарх изговорио у једном манастиру у Црној Гори – да су Црногорци и Срби – такође је једнострано, јер се ослања на патријархово лично разјашњење те изјаве у разговору са Јовићевићем. „Даље мислим да за тај иступ патријарха има озбиљну одговорност и митрополит Данило са Цетиња и да су другови у Црној Гори требали у том погледу да буду одлучнији, нарочито према митрополиту Данилу да би спречили овакав негативан иступ Германа.“

Јовићевићеву тврдњу да је патријарх Герман главни кривац што свештеничко удружење није признато, Радосављевић је оценио као посве нетачну. „Ако се знају односи са СПЦ и у њеним врховима, онда би се у најмању руку могло рећи да је патријарх Герман доста учинио да Удружење православних свештеника буде дефакто признато и од званичних представника СПЦ. Друга је ствар да смо ми рад са Удружењем православних свештеника прилично испустили због чега данас имамо читав низ негативних последица.“

Ни Јовићевићева тврдња да је патријарх Герман главни иницијатор промене Устава Српске православне цркве, према мишљењу Радосављевића, није тачна. „Више се ради о заједничкој договореној акцији – вероватно уз сагласност патријарха Германа – да се демонстрира због ангажовања државних тела око решавања самосталности МПЦ. Не треба искључити ни вршљање спољних обавештајних центара.“

„Тврдња да патријарха Германа не обавезује одлука Сабора да прекине личне односе са Доситејем исто тако није тачна. Не ради се о личним односима него о односима њега као патријарха Германа са поглаварем МПЦ митрополитом Доситејем.“

Јовићевићеву тврдњу да Српска православна црква ужива повлашћен положај у односу на друге верске заједнице, Радосављевић је негирао: „Тврдња да је то због улоге Управе државне безбедности је сасвим погрешна. Бољи материјални третман од стране државе поред СПЦ уживала је и Исламска верска заједница, пре свега, због односа ових верских заједница према створеном државном поретку у новој Социјалистичкој Југославији.“ У наставку је констатовао: „Рад Управе државне безбедности и њен утицај у СПЦ (не само у њој већ и у другим верским заједницама) и то на већи број свештених лица био је врло користан за политику државе према верским заједницама. Злоупотребе Управе др-

1 О том догађају нешто више чињеница има у делу о сусретима патријарха Германа и Јосипа Броза.

жавне безбедности од стране групе Ранковић-Стефановић-Лукић осуђене на Четвртом пленуму не треба повезивати са поремећеним односима са СПЦ.“

На Јовићевићев предлог да би проблем односа Српске и Македонске православне цркве првенствено требало решавати у Србији, Радосављевић је реаговао ставом да би о томе требало да расправљају сви, у федерацији и по републикама. „Пошто Српска православна црква дејствује на територији Србије, Босне и Херцеговине, Хрватске и Црне Горе, сви проблеми ове врсте морају се разматрати на савезном нивоу као што се разматрају и други међунационални проблеми. Зато се овај проблем не може везивати само за републику Србију. Посебно не би ваљало да се у овај унутрашњи проблем, који треба разрешити у борби против шовинистичких снага, нарочито на српској страни, уплићу стране цркве, а нарочито стране државе. Признање Македонске православне цркве до краја треба да се обезбеди у земљи. У том погледу време треба да учини своје. Не треба ићи на брзе ефекте користећи помоћ са стране, јер то води само ка даљем заоштравању унутрашњих односа па и преношењу овог националног проблема у црквеном животу на шири терен међунационалних односа. Главни циљ је постићи смирење и посебну афирмацију МПЦ у земљи.“

На крају је Радосављевић сугерисао да према оним свештеницима који крше државне законе и прописе треба поступати у складу са законом.[1]

***

Савезна комисија за верска питања је, на седници 20. децембра 1968, између осталог, разматрала и материјал „Нека питања односа са верским заједницама“ и закључила да га треба предложити Савезном извршном већу на усвајање. „Комисија је у основи подржала оцену да нема потребе да се битно мења досадашња политика према верским заједницама и начин комуницирања државних органа са њима. Међутим, указано је на одређене промене које су настале како у нашој земљи тако и ван ње, које се при вођењу конкретне политике и предузимања мера од стране наших органа (покушај уједињавања хришћанских цркава и сусрет папе Павла VI са Патријархом Атинагором, мере Ватикана ради остваривања јединства хришћана, одређене мировне акције Папе Павла VI и сл.).“

Како је однос Српске према Македонској православној цркви и даље био предмет интересовања државних органа, закључено је: „С об-

1 Писмо Добривоја Радосављевића, председника Централног комитета Савеза комуниста Србије, Стр. пов. бр. 4/68 од 8. јануара 1968, „Председнику Републике другу Јосипу Брозу Титу“ – AJ, 836, II-10. Брозов параф на првој страници писма сведочи да је то писмо добио.

зиром на стање односа између СПЦ и МПЦ потребно је и у материјалу одређеније указати да Савезна комисија за верска питања и републичке комисије, посебно у СР Србији и СР Македонији, утичу на усклађивање става између СПЦ и МПЦ, као и на сужавање простора за утицај сукоба између СПЦ и МПЦ на међународне односе.“[1]

***

Активности Савезне и републичких и покрајинских комисија за верска питања у 1969. године су, због сплета значајних догађаја (стварање Епархије западноевропске и аустралијске, кампања за рушење капеле на Ловћену и изградња маузолеја и друго), биле од изузетног значаја. Врх Савеза комуниста Југославије је оценио да уздизање Српства представља потенцијалну опасност за прокламовану политику братства и јединства, што је схваћено као упозорење државним органима да се обрати посебна пажња на делатност Српске православне цркве.

На састанку Савезне комисије за верска питања 26. фебруара 1969. договорене су тезе на основу којих ће бити сачињене информација о односима Српске православне цркве и државе.[2]

---

1 Писмо Комисије за питања унутрашње политике, 01. Бр. 3420 од 15. јануара 1969, Милу Јовићевићу – АЈ, 144, 120.

2 „Питања које треба обрадити у Информацији о односу Српске православне цркве према држави (по закључцима СВК од 26. фебруара 1969. г.)“ Савезне комисије за верска питања – АЈ, 144, 118.

Према списку теза, требало је обрадити:

„Послератни однос између државе и Цркве; Нормализација односа, сарадња са СПЦ, решавање низа нерешених питања међусобних односа, пружање материјалне помоћи СПЦ; Садашњи степен односа, оцена тих односа; У последњих 5 година дошло је до промене става СПЦ према држави; Руководство СПЦ у неким питањима намерно заоштрава односе са државом; Правити разлику између руководства СПЦ и свештенства. 80% свештенства је укључено у свештеничко удружење које је на линији добрих односа са државом; Аргументи који иду у прилог оцени да СПЦ намерно заоштрава односе са државом и поред помоћи коју добија од државе; Однос Српске православне цркве према Македонској православној цркви (ванредно заседање СПЦ, осуда МПЦ, вођење поступка против руководства МПЦ, предузимање мера на унутрашњем и спољном плану да се игнорише аутокефална МПЦ, разговор са совјетским амбасадором, мсгр. Вилебрандсом, саопштење у *Православљу* поводом вођења поступка против руководства МПЦ и одбијање да демантују то саопштење на тражење Синода МПЦ; Недолазак патријарха СПЦ на прославу Дана Републике 29. новембра 1968. године, иако му је било обезбеђено да се не састане са архиепископом Доситејем; Припрема и пренос костију цара Душана; Неколико чланака у *Православљу* са националистичким и шовинистичким иступањима.

„Однос Српске православне цркве према изградњи Његошевог маузолеја на Ловћену, оштар тон представке Синода СПЦ Савезној комисији за верска питања, посебно чланак митрополита Данила.

„Однос руководства СПЦ према свештеничком удружењу, одлука о забрањивању чиновницима Патријаршије, професорима богословије и др., да буду функционери у свештеничком удружењу, притисак на свештеничка удружења да подрже ставове и

После тога, у наредним месецима, одржано је више састанака републичких и покрајинских комисија за верска питања, а закључци су прослеђивани Савезној комисији за верска питања.

Босанскохерцеговачка Комисија за вјерска питања је 25. априла послала Савезној комисији за верска питања „Информацију о организацији и стању односа са СПЦ у СРБиХ“, штампану на 17 страница.

Поред навођења уопштених чињеница из организације и новије историје Српске православне цркве, у извештају стоји и следеће: „На једном дијелу бањалучке епархије (Бос. Крупа, Бихаћ, Кладуша, подручје Козаре) као и на читавом дијелу далматинске епархије (Гламоч, Ливно, Бос. Грахово, Дрвар, Бос. Петровац), те захумско-херцеговачке епархије (Требиње, Билећа, Гацко, Невесиње) велики број цркава је у послијератном периоду напуштен. Те цркве се отварају сасвим ријетко или никако. Као грађевине су прилично дотрајале, најчешће су у рушевном стању. Српска православна црква није у стању да их оправи. Не дозвољава да комуналне службе уклањају рушевине. Најчешће, у тим подручјима, цркве представљају јавно ругло својим изгледом.“ У извештају се наводи и да је архијерејима предлагано да око храмова подигну ограде и поставе табле са подацима о томе када је храм грађен, ко ју је срушио и слично, али су то они, наводно, одбили.

„Материјално стање Српске православне цркве и њеног свештенства у Босни и Херцеговини је прилично слабо узевши у цјелини, али и различито. Приходи свештеника су, углавном, од крштења, вјенчања, сахране, прелијевања гробова и сл., док су црквени приходи од добровољних прилога који се сакупљају у цркви. Да би побољшала свој материјални положај и материјални положај свештенства, приступили су учлањивању домаћинстава. То је први почео бањалучки епископ Андреј Фрушић. Сваки православни дом је дужан да плаћа годишњи парохијал у износу од 1.200 старих динара. Сви они домови који се не учлане не

одлуке Сабора, предузимање дисциплинских мера против неких свештеника, функционера у Удружењу, случај у Тузли, случај епископа Василија према уредницима *Весника* и др.

„Промена Устава СПЦ, прописи о начину избора патријарха СПЦ, укидање црквено-општинских одбора, недозвољавање надлежним органима да изврше општи надзор богословија, случај у Крки и др.

„Однос државе према СПЦ.

„Стално инсистирање СПЦ да јој се врати грађевински објекат, започети храм Св. Саве у Београду, у циљу његове градње. Одбијање надлежних органа да објекат врате СПЦ-и.

„Одбијање надлежних органа да одреде локацију за изградњу цркве на Карабурми. И поред неколико обећања датих патријарху Герману.

„Одбијање надлежних органа да врате СПЦ неке њене објекте одузете Законом о национализацији, нека нерешена имовинска питања и др., на којем СПЦ инсистира. Случај са објектима у Сремским Карловцима, враћање имовине културно-историјских споменика и др.“

могу добити ни услуге цркве. У прво вријеме учлањивање је ишло прилично тешко. Старији свештеници су давали отпор, а отпор су пружали и неки вјерници. Међутим, највећи број православних домова ће се у врло кратком времену учланити. На то их нарочито присиљава сахрана и прелијевање гробова умрлих. Овим путем пошли су и други епископи.“[1]

Црногорска Комисија за вјерска питања је на састанку одржаном 8. јуна 1969. расправљала о деловању Српске православне цркве и о њеном односу према држави, као и о предлогу за успостављање пуних дипломатских односа Југославије и Ватикана и о изградњи римокатоличке цркве у Титограду. Закључци са састанка врло су слични закључцима српске и Савезне комисије за верска питања. Изузетак представља део који се односи на митрополита Данила: „Дјелатност СПЦ у Црној Гори мора се оцијењивати директно у вези са дјелатношћу хијерархије СПЦ у СФРЈ. Ово због тога што митрополит Данило спроводи политику врха СПЦ а и сам је учесник у формирању такве политике. У тактици он може и самостално да дјелује, али у оквиру опште политике и ради остварења циљева те политике. Стално подвлачећи да говори у име Цркве као представник СПЦ, он даје изјаве и развија дјелатност са којом превазилази законом утврђене оквире дјеловања вјерских заједница. То његово дјеловање у себи садржи бављење политиком, које није у складу са уставним системом. Негирање црногорске националности, суверенитета Црне Горе, игнорисање грба Црне Горе, предлагање за уношење у грб елемента који је симбол старе краљевине, друкчије се не може окарактерисати него као националистичким и шовинистичким и великосрпским иступањем.“ Потом је констатовано да су се друштвено-политички чиниоци ангажовали на спречавању даљег ширења такве политике. На крају је закључено: „Иницијативу митрополита Данила за контакт са предсједником Комисије искористити и саопштити му наше оцјене. Скренути му пажњу на могуће посљедице политике хијерархије СПЦ. Указати му на смисао и посљедице његовог рада и активности. Иначе, игнорисати га и не указивати му неку пажњу.“

На том састанку било је говора и о новим информацијама које стижу из Савеза удружења православног свештенства у којима је изражена сумња да ће митрополит Данило кренути линијом патријарха Германа. Чуо се и предлог да би у том случају Удружење православног свештенства Црне Горе требало да иступи из те заједнице.

Међу закључцима налази се и следеће: „Прикупити податке о окупљању вјерника и подмлађивању кадрова у СПЦ у Црној Гори.“[2]

1 Писмо босанскохерцеговачке Комисије за верска питања, Пов. бр. 127/1-69 од 25. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 118.

2 Писмо црногорске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 68/69 од 17. септембра 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је достављен записник са седнице. – AJ, 144, 119.

Председник Савезне комисије за верска питања Мило Јовићевић је за састанак заказан за средину јула 1969. припремио „Потсетник о односима са верским заједницама“, у коме су биле формулисане оцене појединих догађаја и личности. Он је констатовао да су односи са верским заједницама у приличној мери нормализовани, јер је у држави обезбеђена пуна слобода вероисповести, равноправност свих верских заједница, висок степен верске толеранције, одвојеност Цркве од државе и школе од Цркве, као и материјална основа егзистенције верских заједница и нормална комуникација верских заједница и институција државе.

Јовићевић је нагласио да се Римокатоличка црква све више ангажује на низу друштвених питања (васпитање деце и омладине, национални односи итд.) и да себе промовише у националног представника Хрвата и Словенаца, што је води ка конфронтацији са друштвом, мада јача и струја јерархије која је за сарадњу са државним органима.

„Ситуација код СПЦ знатно је другачија. Са овом црквом држава је консолидовала односе знатно раније него са К. црквом, те је СПЦ дуже времена коришћена као нека врста политичке противтеже према К. цркви, поготову пре потписивања Протокола. У том времену Српска православна црква стекла је посебан, може се рећи повлашћен положај у односу на остале верске заједнице. Са њом је успостављена доста уска сарадња, добијала је знатне субвенције као и неке формалне привилегије (позивање на пријеме, салонска кола за Патријарха и сл.). Ако би се детаљније проучио однос СПЦ и наших представничких институција у том раздобљу (све до пре годину две) добија се утисак да је СП црква била у неку руку државна. (На пр. однос између Управе државне безбедности и водећих тела СПЦ, у првом реду Патријаршије – био је врло присан). Неки елементи таквог односа још и данас су живи. Измењена ситуација после IV пленума СКЈ показала је сву нереалност и неадекватност таквог односа. Наиме, у новим условима дошло је одмах до низа неспоразума са водећим телима СПЦ. Најозбиљнији неспоразум настао је са СПЦ на питању аутокефалности МПЦ.“

Потом је Јовићевић изложио историјат тог проблема наводећи мање-више познате догађаје и износећи оптужбе против архијереја Српске православне цркве. „Пре две године на једном састанку врхунских политичара Југославије (Тито није присуствовао) решено је да се МПЦ прогласи аутокефалном, што је ускоро после тога и учињено. СПЦ прогласила је МПЦ расколничком и повела поступак који је још у току. У току целог сукоба СП црква испољава крајњу нетрпељивост према МПЦ. Настоји да је онемогући код свих цркава у свету и води изразито хегемонистичку и шовинистичку политику према МПЦ и македонској нацији (етничка група и сл.).“

После тврдње да се тај сукоб може погоршати и прерасти оквире само црквеног проблема, Јовићевић је оптужио архијереје Српске пра-

вославне цркве да национализам и реакционарну политику коју покушавају да спроведу на низ начина (у том контексту поменуо је пренос костију цара Душана Немањића, противљење рушењу капеле на Ловћену, нетрпељивост према свештеничком удружењу и тако даље).[1]

Основу за расправу на седници Савезне комисије за верска питања, одржану 19. јуна 1969. представљала је информација „Однос Српске православне цркве према држави".[2]

Закључено је да је у последњих неколико година требало обратити посебну пажњу на изјаве и поступке архијереја, патријарха и Синода и издвојено је неколико примера.

Приликом освећења манастира Косијерево, у Епархији захумско-херцеговачкој, јула 1967. патријарх је у беседи рекао „Црногорци су Срби", што је поновио у листу *Православље*. Такав иступ је оцењен као шовинистички.

Српска православна црква је, каже се даље, себе поставила у улогу заштитника угроженог Српства што је показала организујући церемонију преноса костију цара Душана Немањића из Патријаршије у цркву Светог Марка у Београду.

Истакнуто је, у истом смислу, да је *Православље* објавило више текстова епископа Николаја Велимировића, као и митрополита црногорско-приморског Данила о маузолеју на Ловћену, што је такође окарактерисано као негативна појава. Констатовано је да се кампања против рушења капеле и подизање маузолеја на Ловћену води са одређеним политичким тенденцијама.

Посебно је у закључцима указано на опширну представку Српске православне цркве, поднету марта 1968. године Савезном извршном већу, којом се од државе захтева надокнада за губитке које је Црква претрпела спровођењем аграрне реформе пре Другог светског рата. „У истој представци Герман тврди да Закон о правном положају верских заједница није решио ни једно од крупних питања из односа Црква-држава, као и то да је положај С.П.Цркве тежи него положај православних Цркава у другим социјалистичким земљама", наводи се у поменутом документу.

Архијерејима Српске православне цркве је уз то замерено што званични црквени органи не признају свештеничко удружење...

Све то је навело Савезну комисију за верска питања да закључи како би Црква желела да се представи јавности као некакав политички чинилац. У свему томе, међутим, не учествују сви архијереји већ само једна група. Ти архијереји не признају македонску нацију, већ је (у документима из 1967) називају етничком групом, што представља и кршење

1 „Потсетник о односима са верским заједница", од 16. јуна 1969, састављен за седницу Савезне комисије за верска питања – АЈ, 144, 123.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 197 од 2. јуна 1965, републичким комисијама за верска питања и својим члановима – АЈ, 144, 118.

уставног принципа. Констатовано је да непризнавање аутокефалности Македонске православне цркве, као и разговори о томе са странцима и помесним црквама, наносе политичке штете Југославији.

„Мере које су до сада предузимане од стране Савезне комисије за верска питања и осталих друштвено-политичких институција у циљу сређивања односа са хијерархијом СП Цркве дале су неке позитивне резултате. По сваком изложеном проблему вођени су разговори (и по неколико пута) са представницима СПЦ, тако да је свима сасвим јасан став и оцена представничких институција друштва о њиховим поступцима и политици коју иницирају кроз такве поступке. Међутим, искуство показује да се са досадашњим мерама није постигао одлучујући успех: изложена активност једног дијела хијерархије СП Цркве није заустављена."

Чланови Савезне комисије за верска питања су извесно време посветили и расправи о деловању свештенства у дијаспори. Закључено је да Државни секретаријат за иностране послове и Савезни секретаријат за унутрашње послове треба да сачине анализе тог проблема које ће доставити Савезном извршном већу. На крају је констатовано да постоји прека потреба за израду једне научне студије о вери и друштву. Пројекат истраживања биће поверен Институту за друштвена истраживања из Загреба.[1] У оквиру тог посла треба урадити и анализу писања верске штампе, а на томе мора да се ангажује и Секретаријат за информације. „Исто тако, треба разматрати потребу издавања једног информативног часописа који би третирао најновија кретања на релацији односа црква-социјалистичко друштво."

Други део седнице био је посвећен новинама у раду Савезне комисије за верска питања. Председник је саопштио да ће финансирање верских заједница од 1970. ићи преко републичких комисија за верска питања, а да ће средства Главном савезу удружења православног свештенства и даље обезбеђивати на стари начин – посредством Савезне комисије за верска питања.

У току расправе о протоколу позивања представника верских заједница на разне свечаности, пријеме и прославе речено је да ће и убудуће на прославу Дана Републике 29. новембра бити позивани представници Римокатоличке, Српске и Македонске православне цркве и Исламске верске заједнице, али да то није предвиђено и за прославе Дана младости 25. маја на стадиону ЈНА. На пријеме поводом доласка страних

1 После неколико састанака на којима су учествовали представници Савезне и српске Комисије за верска питања и Српске православне цркве, Одељење за историјске науке Института друштвених наука из Београда је 1964. добило је начелну сагласност и подршку за обраду теме „Положај православне верске заједнице у СФРЈ 1945-1963". Студијски пројекат је урадио др Момчило Зечевић и он је достављен Савезној комисији за верска питања. Писмо Института друштвених наука, Бр. 07-997/1 од 7. октобра 1965, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је пројекат др Момчила Зечевића. – АЈ, 144, 89-603.

државника биће позивани само представници оне верске заједнице коју одреди протокол на основу тога из које државе долазе гости.[1]

На крају 1969. године Савезна комисија за верска питања је сачинила извештај о раду, откуцан на три странице. Документ је пун испразних реченица: „Рад Савезне комисије за верска питања у 1969. години одвијао са према предвиђеном програму рада, као и на извршавању задатака које је пред Комисију постављало Савезно извршно веће, односно Савезна скупштина... У току године Комисију су посетили представници верских заједница: патријарх Герман,.. На предлог ДСИП-а представник Савезне комисије ради потпунијег информисања о стању и превирањима у епархијама Српске православне цркве у САД, посетио је нека наша дипломатска представништва у овој земљи и поједине црквене функционере и информисао се о стању ове цркве...“ Последња реченица је ипак била конкретна: „Одлуком Савезног извршног већа од 25. II 1969. године помоћ верским заједницама почев од 1. I 1970 године додељиваће републике“.[2]

***

Почетком 1970. године Савезна комисија за верска питања је сачинила „Информацију о неким аспектима стања и деловања верских заједница у Југославији“. После кратког увода (посвећеног споразуму са Ватиканом и успостављању пуних дипломатских односа), следио је део посвећен Српској православној цркви. Наглашено је најпре да су односи те Цркве и државе сваке године унапређивани. „Гледано у целини СПЦ је обнављала своју делатност тако што се у основи придржавала законских прописа и што се грубље није мешала у политички живот земље. Захваљујући таквом држању и односи са државом развијали су се повољно“, наведено је у уводном делу. Следила је констатација да се од 1968. појављују неки проблеми у тим односима. Како се наводи у информацији, промена је представљала последицу заоштравања односа Српске и Македонске православне цркве. „Треба нагласити да суштински узрок неспоразума са СПЦ није аутокефалност МПЦ – већ да је то шовинизам и национализам водећег клера у СПЦ у чијем се деловању стално осећају елементи старих националистичких схватања и односа.“ Шовинизам и национализам су према ауторима информације исказани „у готово протестном чину преношења костију цара Душана (из Патријаршије у цркву Св. Марка) без претходног обавештавања власти о томе. Извесно је да су се овим чином манифестовале старе српске хегемонистичке аспирације и на ширем политичком плану, али се ипак остало у уверењу да је главни разлог неприхватања аутокефалности МПЦ у по-

1 „Закључци са сједнице Савезне комисије за верска питања, одржане 19. јуна 1969. године у Београду“ – АЈ, 144, 118.

2 Извештај о раду Савезне комисије за верска питања – АЈ, 144, 128.

литичкој тенденцији СПЦ, која се јављала и која жели да се јавља као заступник Срба на југу, при чему се између Јужне Србије и Македоније ставља знак једнакости.“

Српска православна црква је оптужена да жели да преузме улогу заштитника Српства и у прилог те тврдње је наведена расправа о рушењу капеле на Ловћену и подизању маузолеја митрополиту Петру II Петровићу Његошу. „У последње време СПЦ све више протура вести о прогањању Срба на Косову, затим води чудну политику око подизања Његошевог маузолеја на Ловћену, те протура вести о неопходности борбе за Црну Гору између Срба и Хрвата. Све су ово манифестације које остављају политичке последице. Ако се овоме дода и чињеница да националистичке тенденције СПЦ у Војводини већ изазивају контраефекте у редовима мађарске народности, онда из свега овога није тешко извући одређеније закључке.“

Следиле су тврдње о затварању Цркве према државним органима што је илустровано променом појединих чланова Устава Српске православне цркве о избору патријарха, о чему нису консултовани представници државе.

Констатовано је да Српска православна црква покушава да изгради нови однос према омладини као што то већ чини Римокатоличка црква.

Посебан део информације био је посвећен односима Српске и Македонске православне цркве, то јест, противљењу Српске православне цркве да призна аутокефалност Македонске православне цркве. Поновљена је и стара нетачна тврдња: „Извесно је да се разлог оспоравања права на аутокефалност Македонској православној цркви налази у познатом традиционалном ставу СПЦ о непризнавању македонске националности, односно у њеној уверености да се ту ради о Србима на југу.“

На крају је закључено да међу архијерејима поново оживљава идеја о стављању македонских епископа на црквени суд и да ће то учинити на Сабору те године. „Зато се сматра опортуним да се од руководства СПЦ захтева обустављање кампање против МПЦ и неподузимање санкција, тим пре што то штети међунационалним и општедруштвеним интересима“, писало је у поменутој информацији.[1]

***

Хрватска Комисија за вјерска питања састала се 27. јануара 1970. да би расправљала о неколико тема. Највише времена посвећено је причи о деловању појединих епископа Српске православне цркве у Хрватској. Златко Фрид, председник, рекао је том приликом: „Ради се о Стефану

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 1347 од 25. јануара 1970, члановима. У прилогу је „Информација о неким аспектима стања и деловању верских заједница у Југославији“ – AJ, 144, 131.

Боци који спада међу најобразованије, али он је и један од најекстремнијих епископа у СПЦ. Предлагач је неких екстремних одлука Сабора СПЦ међу којима и оне о сужавању изборног тијела патријарха. Жели да у својој активности не заостаје за католичким бискупима. Од туда је и његов притисак на властите свећенике да се активирају на свим подручјима вјерског живота, у првом реду катехизацији.“ Фрид је епископу Стефану приписао великосрпски традиционализам што прети, како каже, да се изроди у национализам, „који на овом терену поприма посебне димензије, макар се на ријечима залаже за екуменизам и братску сурадњу. Оваква његова активност довеле га је у сукоб и с властитим свећеницима који га сматрају деспотом.“ Фрид је указао да је епископ Стефан благоглагољив и да одаје утисак човека који је спреман на сарадњу, па закључује да би државни функционери у сталном контакту с њим указујући му на негативности можда могли нешто постићи.

Потом је Фрид говорио о епископу горњокарловачком Симеону. „Спада у ред најауторитативнијих и умјеренијих епископа. Залаже се за конструктивну политику односа с државом. У тим односима је искрен и добронамјеран.“ Подсетивши да је Епархија горњокарловачка много страдала у рату 1941-1945. и да после рата готово да и није опорављена. Фрид је рекао да је епископ покушавао да поврати поједине конфисковане објекте, али да му није удовољено. „Његови имовинско правни захтјеви и спорови још и данас су веома бројни – почев од захтјева за повраћај узурпиране црквене земље до изградње и обнове објеката. То је једини епископ у Југославији који нема свој двор. У Карловцу му је за њега одобрена локација али он нема средстава да га изгради.“

На крају је Фрид говорио о епископу славонском Емилијану, који је истовремено и администратор Митрополије загребачке. „Емилијан спада у ред најконцилијантнијих и најдобронамјернијих епископа у Југославији. Он искрено тежи за што тјешњим односима између цркве и државе и ту је спреман да учини све.“ Фрид је истакао конструктивност коју је епископ Емилијан исказивао у раду архијерејског Сабора и навео његов значајнан допринос у случају епископа америчко-канадског Дионисија и томе што у вези са Македонском православном црквом није донета одлука.

Фрид је похвалио Савез удружења православног свештенства за његова настојања да спутају делатност Синода и Сабора.

Потом се повела расправа. „Друг Недјељко Рнић, предсједник Комисије за вјерска питања Скупштине општине Книн, између осталог, у дискусији рекао је да се слаже са презентираним материјалом о односима са СПЦ, осим оцјене да се националистичка и остала негативна дјелатност функционера СПЦ испољава и наилази на веома погодно тло на подручју далматинске епархије – претежно на подручју општине Книн.“ После тврдње да на том подручју није било екстремног деловања нити

трвења, затражио је објашњење како се таква оцена нашла у материјалу за седницу. Фрид је одговорио да је материјал поверљиве природе, да је настао у општинској организацији Савеза комуниста и да о њему нема дискусије.

При крају расправе постављено је питање веза са Црквено-школском општином у Трсту, која се саставила под јуридикцију рашчињеног епископа Дионисија. Истакнуто је да је Трст пункт преко кога многи свештеници из Југославије емигрирају у свет, али остају и даље у контакту са појединим свештеницима из средине у којој су раније служили.[1]

Следећи састанак хрватске Комисије за вјерска питања одржан је 24. априла. На наредном, 26. јуна, највише времена је посвећено сагледавању комплексног стања у Епархији далматинској. Према службеном материјалу, такву ситуацију проузроковали су затегнути односи епископа Стефана и извесног броја свештеника. Епископ би, наиме, хтео да свештеници своју пастирску делатност обављају на начин како то чине римокатолички свештеници, али његови то не желе јер им такав стил рада не одговара, „јер на то нису навикли, а често му нису ни дорасли. Осим тога понекад се кроз такав рад, да би био атрактивнији и не увијек само зато, провлачи нота претјераног национализма или се на том национализму инсистира ради оживљавања старе функције цркве као чувара српства, што свећеници у већини случајева не прихваћају.“[2]

Хрватска Комисија за верска питања је 30. септембра 1970. расправљала о извештају посвећеном реализацији закључака са претходне седнице, о активностима Исламске вјерске заједнице у Загребу и проблемима који се јављају у вези са њом, о упису полазника у школе за спремање свећеника (римокатоличких), о стању и односима у Епархији далматинској Српске православне цркве и још неким темама. Као основа за расправу о Епархији далматинској послужили су закључци са седнице Главног одбора Удружења православног свештенства у Хрватској о потреби смиривања ситуације. „Комисија је оцијенила да је до заоштрене ситуације у односима једног дијела свештеника и епископа Стефана у далматинској епархији дошло због спора око компетенција епископа у односу на свештенике, око чега већ од раније постоје сукоби у Српској православној цркви. Томе је у извјесној мјери придонио својим држањем и начином руковођења и епископ Стефан, а констатирано је да неадекватни став има и предсједник Удружења Ратко Јелић. Комисија је прихватила презентиране информације и заузела становиште да би

1 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-24/1-1970 од 17. фебруара 1970, члановима. У прилогу је „Записник са сједнице Комисије Извршног вијећа Сабора СРХ за вјерска питања одржане 27. I 1970. г. у просторијама Комисије са почетком у 9 сати“ – AJ, 144, 124.

2 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-101/1-1970 од 18. јуна 1970, Милу Јовићевићу. У прилогу су дневни ред и материјали – AJ, 144, 126.

Удружење требало утјецати на смиривање ситуације, те је подржан закључак да делегација Удружења у непосредном контакту с епископом размотри стање и нађе задовољавајуће рјешење а такођер је подржан приједлог да Главни одбор Удружења православних свештеника у СРХ изврши анализу неких принципијелних питања из области односа Удружења у заштити интереса својих чланова.“[1]

Ни осам месеци после констатовања комплексне ситуације у Епархији далматинској, према мишљењу чланова хрватске Комисије за вјерска питања изреченом 5. маја 1971, стање се није превише променило. На претходној седници те године 2. марта договорено је да се неколико чланова Комисије упути у неке општине у епархијама далматинској и горњокарловачкој, ради разговара са члановима општинских Комисија за вјерска питања и представницима политичких организација и одређеним бројем православних свештеника. На основу њихових извештаја, секретар Иван Лалић сачинио је извештај и доставио га члановима Комисије. О том извештају је расправљано 5. маја. Готово сви учесници у расправи су се сагласили да Српска православна црква није еластична као Римокатоличка, па је приметно и њено затварање према државним органима. „Констатовано је такођер да се у садашњој политичкој ситуацији, када наше државно и партијско руководство проводи политику националне и класне еманципације, разне милитаристичко-централистичке снаге окупљају око СПЦ која тако ступа на политичку сцену као бранитељ угроженог Српства у Хрватској.“ Мада сама Црква није зачетник тих идеја, она постаје место окупљања националистичких снага, без обзира на то што поједини заговорници таквих идеја нису религиозни, већ само вешто користе постојање дугорочних проблема које држава никако да реши у корист Цркве. „У склопу свих ових гибања нашло се и Удружење православних свештеника СПЦ у СР Хрватској, што је дошло до изражаја и на недавно одржаном семинару у Звечеву. И ту је потврђено становиште да је СПЦ мјесто гдје се окупљају снаге које желе закочити садашње друштвене процесе у нас.“ Пре окончања састанка је закључено да се морају интенвизирати контакти са свештеницима како би се сазнале све новости „на терену“.[2]

Босанскохерцеговачка Комисија за вјерска питања припремила је крајем 1970. извештај о свом раду. Део посвећен Српској православној цркви био је нешто дужи од делова посвећених другим верским заједницама. „Има већ неколико година да је упражњено мјесто захумско-херцеговачког епископа у Мостару. Администратор те епархије је и надаље митрополит дабро-босански Владислав. Познато је да је митрополит

1 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-101/1-1970 од 30. септембра 1970, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 127.

2 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 08-30/2-1971. од 21. јуна 1971, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 132.

Владислав много заинтересован за захумско-херцеговачку епархију. За вријеме своје службе у Херцеговини, Владислав је уложио много напора у организационом и материјалном сређивању епархије, а нарочито на обнављању манастира Житомислић и других вјерских објеката на територији Херцеговине. Послије његовог избора за митрополита дабро-босанског, на које је мјесто дошао послије смрти митрополита Нектарија, у прво вријеме је настојао да убиједи Архијерејски сабор да захумско-херцеговачку епархију укине ради тога што је сиромашна и да је припоји сарајевској митрополији. Тој намјери нарочито су се супроставили херцеговачки свештеници и највећи број епархијских архијереја, са образложењем да је то једна од најстаријих српско-православних епархија (основао је Сава Немањић) и да је захумско-херцеговачка епархија на путу организационог и материјалног сређења.“

У извештају Комисије је констатовано да је Епархија бањалучка претрпела знатну штету током разорног земљотреса, док је за Епархију зворничко-тузланску наведено да је епископ Лонгин испремештао 80 одсто свештеника како би оживео верски живот.

„У посљедње вријеме има незваничних приговора од стране једног дијела свештенства, како вишег тако и нижег, да органи власти у БиХ запостављају Српску православну цркву у односу на друге вјерске заједнице. Поред тога чује се мишљење у редовима свештеника, па и највиших представника ове цркве (Лонгин) да органи власти у СР Србији имају више разумијевања према Српској православној цркви, него што је то у СРБиХ и СРХрватској. Представницима цркве указивано је на неоправданост и штетност упоређења и закључака. Православна црква, једнако као и друге, наилазила је и наилазит ће на разумијевање и рјешавање својих потреба у оквиру закона и материјалних могућности.“[1]

***

Државни секретаријат за иностране послове организовао је 22. јуна 1970. „Саветовање о проблемима везаним за активност политичке емиграције и потреби сталне и координиране противакције“. Повод су биле бројне вести о деловању политичке емиграције међу економским мигрантима које покушавају да окрену против Југославије. Истакнуту улогу током саветовања имао је председник Савезне комисије за верска питања Мило Јовићевић, а скупу су присуствовали и представници Комитета за спољна миграциона питања, затим Управе безбедности Југословенска народне армије, Савезног секретаријата за унутрашње послове и других државних органа.

За састанак је припремљен посебан материјал рађен на основу

1 Писмо босанскохерцеговачке Комисије за вјерска питања, Савезној комисији за верска питања. у прилогу је „Извјештај о раду за 1970. годину и Програм рада за 1971. годину“ – AJ, 144, 132.

сазнања тог Секретаријата и материјала Службе државне безбедности. „Свесни смо тога да проблем није потпуно обрађен, али сматрамо да материјал може да корисно послужи као база за рад саветовања... Напомињемо да је приложени материјал поверљиве природе.“[1]

***

Поводом најављене реорганизације државне управе, отворено је питање ко ће се убудуће бавити пословима Савезне комисије за верска питања, па је Комисија припремила састанак на коме би се расправљало о могућим решењима. У пропратној информацији, подсећа се да политику државе према верским заједницама у суштини воде републике посредством својих органа. „Републичке комисије за верска питања остају основни орган преко којега се та политика уживо спроводи укључујући и евентуално пружање материјалне помоћи верским заједницама.“ Констатовано је да постоје верске заједнице које нису територијално ограничене на једну републику, па би републике требало да се договоре око решавања појединих питања и проблема. „Интервенција Савезне комисије за верска питања може бити посебно ефикасна у томе да координира постојеће републичке интересе тако да се у интересу што јединствениje политике створи што уједначенији став барем по најкрупнијим питањима из ове области односа, а од важности за читаву федерацију.“

У најављеној реорганизацији државне управе Савезна комисија за верска питања није требало да буде самосталан орган савезне власти. „У оквир деловања Савезне комисије за верска питања остало би и информисање савезних и претставничких и извршних органа о стању ових односа те евентуално иницирање извесних активности или подузимање корака у правцу решавања тих односа.“

У том контексту треба посматрати и могућу ревизију Закона о правном положају верских заједница.

Посебна пажња у будућности, како је најављивано, биће посвећена проблемима односа појединих верских заједница са иностранством, пастирској делатности међу радницима у иностранству, посетама црквених личности из света, међународним скуповима.[2]

Последњи састанак Савезне комисије за верска питања одржан је 27. новембра 1970. у Београду. Присуствовали су му и представници македонске, црногорске, хрватске и словеначке комисије за верска питања. Највише времена посвећено је разматрању захтева Ватикана,

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 1634-VI од 5. јуна 1970, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 126.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 210/1 од 16. новембра 1970, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је „Проблеми из области односа државе и цркве о којима би неки савезни орган морао водити рачуна и у будућој државној администрацији“ – AJ, 144, 127.

то јест Римокатоличке цркве, уочи планиране посете Јосипа Броза Италији и Ватикану. Расправљано је и о светковању великих празника као што је Божић, о изједначавању богословија са државним средњим школама, о одлагању служења војног рока богословима за време школовања, о здравственом осигурању богослова. По свим тим питањима закључено је да ће се о томе одлучивати касније! Кад је реч о потреби постојања Савезне комисије за верска питања закључено је да ће се и о томе разговарати касније.

На крају је Мило Јовићевић обавестио присутне да је одбијен нацрт пројекта Института за друштвена истраживања[1] у Загребу, већ да се разговара са групом научника истоименог института у Сплиту и са представницима Института за савремену историју у Београду.[2]

***

Извршни биро Председништва Савеза комуниста Југославије је 5. новембра 1973. одржао састанак, председавао му је Јуре Билић, са републичким и покрајинским комитетима задуженим за идеологију и руководиоцима комисија за односе са верска питања. Расправљало се о деловању верских заједница и о задацима Савеза комуниста у вези са тим. Закључено је да треба сачинити посебну информацију која би послужила као полазна основа за будуће деловање државних органа по том питању.

Радна верзија је достављена Извршном бироу на разматрање, а потом прослеђена надлежним савезним, републичким и покрајинским органима.

Извршни биро је о поменутој информацији расправљао 21. новембра. Учесници у расправи, међутим, нису изнели ништа ново што већ није констатовано у радном материјалу. „У последње време у нашем друштву видно су интенвизиране акције цркве и верских заједница са све израженијим тенденцијама њихове политизације.“ Констатовано је да то води изношењу отворених сумњи у успех концепта самоуправног социјализма. „Хијерархије цркви својом интервенцијом желе да разбију јединство у редовима радничке класе и радних људи и да унесу неверицу у исправност наше политике и самоуправне праксе.“

Поменуто је да верске заједнице настоје да религију поистовете са нацијом и себе прогласе јединим чуваром и заштитником националних интереса. Било је речи и о њиховом деловању међу радницима у иностранству. „На састанку је оцењено да је такав однос Савеза комуни-

1 Писмо Института за друштвена истраживања Свеучилишта у Загребу, Бр. 08-193/70 од 6. јула 1970, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 129.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 213/3 од 3. децембра 1970, члановима. У прилогу је „Записник са седнице Савезне комисије за верска питања одржане 27. XI 1970. године у Београду“ – AJ, 144, 127.

ста према овим питањима последица, пре свега, продора либерализма и његовог утицаја на Савез комуниста и шире, те утицаја осталих идејно туђих снага и тенденција, нарочито у току последњих година."

Закључци су били на нивоу дискусија, у најкраћем: уопштени и паушални: „Поводом посланице Бискупске конференције и Саопштења Српске православне цркве упућених јавности, треба дати јаван одговор који ће указати на антисамоуправну суштину и циљеве таквих акција црквене хијерархије и јасно истаћи наш став према свим таквим и сличним покушајима и притисцима да се узнемиравањем наше, а и светске јавности, изнуде решења која су одувек била супротна Уставом и законом успостављеним односима у нашем друштву и Програму и политици Савеза комуниста."[1]

У наредним недељама, републичке и покрајинске комисије за верска питања расправљале су о материјалу упућеном из Извршног бироа Председништва Савеза комуниста Југославије и своје закључке достављали на више адреса, између осталог, и Савезном секретаријату за иностране послове с молбом да их проследе дипломатско-конзуларним представништвима широм света. Наиме, у свим материјалима је помињана делатност верских заједница међу радницима у иностранству и задаци Савеза комуниста у тим околностима.[2]

***

Српска Комисија за односе са верским заједницама саставила је децембра 1983, као строго поверљив, материјал под насловом „Информација о непријатељској делатности из редова верских заједница у СР Србији" и проследила га Савету за питања заштите уставног поретка. „У току прошле и ове године било је више догађаја који наводе на закључак да је наше друштво изложено одређеној офанзиви клерикалистичких и националистичких снага из редова највећих верских заједница у земљи – Католичке цркве, Српске православне цркве и Исламске заједнице. Противећи се социјалистичком самоуправном развоју нашег друштва и деполитизацији религије и верских заједница, ове снаге предузимају разноврсне акције у циљу заустављања или бар успоравања тих процеса", наводи се у документу

Део информације насловљен са „Непријатељска делатност из редова Српске православне цркве" почиње тврдњом: „Иако су, у целини

1 Писмо Извршног бироа Председништва Савеза комуниста Југославије, Стр. пов. бр. 01-29/1 од 23. новембра 1973, учесницима расправе – АМИП, Па/1973, 76-1-44811.

2 Писмо босанскохерцеговачког Републичког секретаријата за односе са иностранством (са прилогом од републичке Комисије за вјерска питања), Стр. пов. 94-122/73 од 18. децембра 1973, Савезном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1973, 64-1-455127.

гледано, односи између СПЦ и државе добри, један број свештених лица испољава појачану непријатељску активност. Њени носиоци су реакционарни појединци и групе мање-више из свих структура Цркве. Те реакционарне снаге иако малобројне у задње 2-3 године налазе се у офанзиви и врше значајан утицај на укупну политику Цркве и политичко деловање њених припадника. Њихово деструктивно деловање посебно је дошло до изражаја после смрти председника Тита и контрареволуционарних догађаја на Косову.“ Положај Срба на Косову искоришћен је, како каже аутор текста, за објављивање „Апела за заштиту српског живља и његових светиња на Косову“ у *Православљу* маја 1982. а касније издатог у виду посебне брошуре.

„У писаним и вербалним непријатељским нападима, иступима и коментарима посебно предњаче поједини верски листови (*Православље* и др.), као и један број екстремно настројених свештених лица, међу којима Василије Томић, др Атанасије Јефтић, Јован Велимировић и Амфилохије Радовић са подручја СР Србије, затим Божидар Ђурчић, Стеван Крунић и Светислав Тителски из САПВ и Павле Стојчевић из САПК.“

Активност тих свештенослужитеља довела је до одређених резултата у корист Цркве: „Појачана пропаганда и наведена укупна агресивност СПЦ, довела је у новије време до нешто већег окупљања верника на саборима, црквеним празницима и др. На подручјима СРС и САПК прошле и ове године евидентирано је у нешто већем обиму прослављање божићних и ускршњих празника, јавно ношење бадњака, окупљање по кућама и селима у околини Краљева, Чачка и Крагујевца, затим Приштине и Милошева, Обилића, Косова Поља и Грачанице. У току о.г. предузете су и акције изградње или реновирање старих црквених објеката и манастира на подручју Гњилана, Вучитрна и Титове Митровице.“

У наставку стоји тврдња да „најреакционарније“ снаге у Српској православној цркви у последње време врше притисак на руководство Цркве. „Тако је на патријарха Германа извршено неколико врло грубих анонимних напада и притисака путем претећих писама и телефонско узнемиравање и сл. Поред тога, ушла је у праксу и тактика упућивања тзв. отворених писама, односно, петиција и других врста јавних протеста унутар СПЦ, у којима се од патријарха и епископата тражи оштрији курс у односу према држави. Наводећи као пример одлучнију политику других верских заједница у нашој земљи према држави, одређене снаге унутар СПЦ позивају патријарха Германа да храбрије него до сада учини за Српску цркву и овај народ. У супротном, сугерише му се да поднесе оставку на свој положај и уступи га способнијима од себе.“

О везама појединих свештенослужитеља са припадницима емиграције написано је следеће: „Од посебног безбедоносног значаја су везе појединих непријатељских оријентисаних свештеника СПЦ са екстремном фашистичком емиграцијом. Из порука и међусобних контаката ви-

дљива је њихова непомирљивост са нашим друштвено-политичким системом и спремност да у сваком моменту иду на ширу дестабилизацију и продубљивање кризе наше социјалистичке заједнице.“ Споменута су и нека имена: „Такво понашање посебно је дошло до изражаја приликом прославе 10-годишњице рада аустралијско-новозеландске епархије којој су присуствовали епископи жички Стефан, далматински Николај, западно-европски Лаврентије, као и ратни злочинац Момчило Ђујић са којим су у неколико наврата заједно иступали и седели за истим столом“.

Закључак је готово очекиван: „И поред наведених случајева политичког и непријатељског деловања, највећи број епископа, свештеника, а посебно чланова Удружења православних свештеника је против злоупотребе Цркве. Међутим, исто тако евидентно је да су реакционарне снаге у Српској православној цркви у офанзиви, да су у последње време задобиле доста нових присталица и да константно настоје да наметну своје ставове осталим припадницима СПЦ, а нарочито њеном руководству.“[1]

3.10.3. Разговори патријарха Германа са представницима државних органа, савезне и републичких комисија за верска питања, то јест комисија за односе са верским заједницама

Првосвештеника Српске православне цркве, патријарха Германа позивали су на сусрете функционери из разних нивоа државне власти, па је тако, између осталих, разговарао и са Јосипом Брозом, председником државе и Партије, али и са свим челницима друштвено-политичких организација, што на савезном, што на републичком и градском нивоу. Звали су га и председници, секретари и саветници републичких и Савезне комисије за верска питања, касније комисија за односе са верским заједницама.

И патријарх Герман је тражио пријем код руководилаца Савезне комисије за верска питања ради сугестија, појашњења и разјашњења спорних питања и намера, будућих планова и других потреба, а све у вези са животом Српске православне цркве. Према казивању његових блиских сарадника, патријарх је бележио своје импресије о разним збивањима. Тај по много чему веома вредан документ је, међутим нестао из његове заоставштине у Патријаршији!

Прота Милан Д. Јанковић, добар познавалац службе патријарха Германа и његов дугогодишњи сарадник, водио је, колико је познато, забелешке о патријарховим активностима, али је само мањи део објавио, и у њима нема, рекло би се, превише „детаља“ занимљивих за ширу читалачку публику.

С друге стране, остале су бројне белешке државних званичника

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 1007 од 23. децембра 1983, Савету за питање заштите уставног поретка – АС, 21, 157.

на разним функцијама, које представљају добру основу за реконструкцију догађаја у вези са Српском православном црквом, њеним архијерејима, обичним свештенослужитељима и верним народом у доба патријарха Германа.

Није згорег поменути да су сва документа настала у Комисији Савезног извршног већа за верска питања, а то значи и службене белешке, куцана на латиничној писаћој машини. Исто је и са документима Комисије за верска питања Извршног већа Србије до, отприлике, времена смрти Јосипа Броза, када је републичко Извршно веће очигледно набавило ћириличне машине. Од тада су сва писма која је та институција упућивала у Патријаршију била откуцана на ћириличном писму.

Није увек било јасна честа потреба сусрета државних службенике са првосвештеником Српске православне цркве. Можда је одговор на то питање садржан у неколико реченица патријарха изговорених 8. априла 1971. године у Патријаршији, у сусрету са Витомиром Петковићем, председником републичке Комисије за верска питања. Патријарх је госту, наиме, саопштио да су му с те стране потребни чешћи контакти, јер не би желео, како је рекао, да учини нешто што би засметало напорима државе. Том приликом је цитирао једну мисао из Библије: „Желим да чиним добро а не чиним га, зло не желим а чиним га“. Томе је додао и да чешћа размена мишљења умањује могућност погрешног потеза.[1]

1958.

Прва забелешка, колико је познато, о разговору патријарха Германа са једним државним чиновником састављена је 27. септембра 1958. године. Милоје Дилпарић, секретар Савезне комисије за верска питања, претходног дана разговарао је са патријархом. Према тврђењу Дилпарића, патријарх је затражио да се састану насамо, да би му испричао о састанку са представницима Иницијативног одбора из Скопља и заказаном Црквено-народном Сабору, који ће прогласити обнову Охридске архиепископије. Захтевао је од Дилпарића да му закаже пријем код код Добривоја Радосављевића, председника Савезне комисије за верска питања, код председника државе, Јосипа Броза Тита, као и код председника Савезне скупштине, Извршног већа Србије и Скупштине Београда.[2]

Радосављевић је примио патријарха два дана касније, 29. септембра. После двочасовног разговора, свако је остао при свом ставу у вези

1 „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 8. IV 1971. год. у Патријаршији“ – АС, 21, 137.

2 „Забелешка о разговору са патријархом Германом на дан 26. септембра 1958. године у Савезном извршном већу на пријему који је потпредседник Е. Кардељ давао у част норвешког премијера Герхардсена“, Пов. бр. 133 од 27. септембра 1958. године – АЈ, 144, 24-278.

са проблемом у Македонији.[1] Сутрадан, Радосављевић је дочекао викарног епископа Доситеја Стојковића.[2]

Неколико дана после одржавања македонског Црквено-народног сабора, Радосављевић је позвао патријарха на разговор. Састанак 10. октобра трајао је „од 20 до 21,30 часова". Разговор је почео разменом утисака са пријема код председника Републике, одржаног пре подне тога дана. Потом је патријарх домаћину пренео да му је стигла молба митрополита црногорско-приморског Арсенија Брадваревића да се насели у манастиру Ваведење у Београду. Радосављевић је патријарху препоручио да молбу достави Савезној комисији за верска питања.

Патријарх је домаћину испричао како му је дописник Ројтера тражио изјаву поводом папине смрти, али је он није дао. Потом је препричао сусрет са грчким амбасадором 4. или 5. октобра, управо одржавања Македонског црквено-народног сабора и навео да се грчки дипломата интересовао за то питање. „Почео је са нападом на Бугаре истичући да су њихове аспирације велике. Био је врло фер и држао нашу страну у односу на Бугаре. Није негодовао против Црквено-народног сабора. Грчки амбасадор је молио за дозволу да повремено посети патријарха. Герман је пристао, а ускоро ће амбасадору грчком вратити посету и том приликом ће поставити питање Хиландара", забележио је Радосављевић.

Неколико дана касније, 9. октобра (годишњица убиства југословенског краља Александра Карађорђевића) патријарх је примио у куртоазну посету француског амбасадора, којег су такође занимала збивања у вези са Македонском православном црквом, на шта му је патријарх одговорио да је то питање на добром путу да буде решено.

Радосављевић је повео разговор и о проблему насталом поводом оставке проте Симе Мартиновића, архијерејског заменика Митрополије црногорско-приморске, нагласивши да је он угледан свештеник, који је својом умешношћу и ауторитетом много допринео на сређивању црквених прилика у Црној Гори. Иако је прота оставку образложио болешћу, према мишљењу Радосављевића, на тај потез се одлучио зато што патријарх 26. септембра није примио групу свештеника из Црне Горе, али је пријем уприличио за чланове Главног одбора Савеза удружења православног свештенства. Други разлог оставке био је што је администрање над Митрополијом црногорско-приморском, које је раније држао патријарх Викентије до смрти, дато епископу рашко-призренском Павлу,

1 „Забелешка о разговору претседника Савезне комисије за верска питања друга Радосављевића са патријархом Германом на дан 29. IX 1958. г. у Савезној комисији за верска питања", Пов. бр. 134/1 од 29. септембра 1958. године – AJ, 144, 24-278.

2 „Забелешка о разговору претседника Комисије за верска питања Савезног извршног већа друга Добривоја Радосављевића са епископом топличким Доситејем на дан 1. X 1958. год. од 13 до 13,45 часова у просторијама Комисије", Пов. бр. 135/1 од 1. октобра 1958. године – AJ, 144, 24-278.

што је негативно примљено код готово свих црногорских свештеника.

Патријарх је одговорио да није знао за посетиоце из Црне Горе нити да га неко од црногорских свештеника чека. Претпоставља да је у питању неспоразум или су, како каже, црногорски свештеници дошли на своју руку. Обећао је писано извињење проти Мартиновићу и разјашњење свих околности.

„Што се тиче црногорске Митрополије није је лично примио у администратуру просто да се растерети, а ако треба он ће првом приликом саветовати Павлу да замоли Синод да га ослободи од администрирања црногорском Митрополијом, па би је потом он узео у администрацију. У вези овога проблема договорено је да претседник Радосављевић разговара са претседником црногорске верске комисије Вукасовићем, па да једна делегација црногорских свештеника на челу са протом Мартиновићем дође код патријарха Германа, на који пријем би се позвао и епископ Павле“, забележио је Радосављевић.

Домаћин је том приликом говорио о спољним везама Српске православне цркве, њеним контактима, посетама из иностранства и другом. Подсетио је госта да је још са патријархом Викентијем и Синодом договорено да се о томе консултују, јер такви сусрети интересују и државу. Патријарх је обећао да ће и он поштовати тај договор, да ће о многим питањима тражити савете и убудуће јављати ко је код њега био и бележити теме разговора и те му белешке доставити.

Када је покренута тема Македонске православне цркве, патријарх је рекао да Синод чека писано обавештење из Скопља о Црквено-народном сабору и његовим одлукама. Епископи су сагласни, каже, са дотадашњим ставом Синода по том питању, али ће Синод извештај проучити и касније о свему се договорити са Савезном комисијом за верска питања. На крају је запитао Радосављевића о држању митрополита Доситеј на сабору и којим језиком је говорио, додајући да га је прота Милан Д. Смиљанић известио о свим збивањима у Охриду. Изразио је узгред бојазан од претензија Бугара који одавно тврде да је Охридска архиепископија била њихова.[1]

Патријарх Герман је позвао Милоја Дилпарића 10. новембра 1958. у Патријаршију. Према Дилпарићевој белешци, патријарх му је показао писмо епископа бањалучког Василија[2], који, му саопштава да би радо дошао у Београд, али да то не може да учини без одобрења и сагласности истражног судије. Патријарх је епископу препоручио да затражи

1 „Забелешка о разговору претседника Савезне комисије за верска питања друга Радосављевића са патријархом Германом на дан 10. X 1958. године у Савезној комисији за верска питања“, Пов. бр. 150/1 од 10. октобра 1958. године – AJ, 144, 24-278.

2 Епископ Василије имао је поприличних непријатности због обраћања емиграцији за материјалну помоћ за нови храм у Бања Луци на месту оног који су усташе срушиле 1941. године – Р. Радић, *Држава и* .., II, стр. 171-173.

дозволу. „Кад Василије дође, саслушаће га и саветовати шта да уради у својој ствари. Између осталог, саветоваће му да се јави Комисији за верска питања у Сарајеву, којој да изложи своју ситуацију и да моли да се ствари око њега опросте и забораве."

Потом је патријарх испричао да је био у узвратној посети грчком амбасадору и да је благосиљао све особље Амбасаде. Амбасадор је обавестио саговорника да је после 20 и више година сазван Свети архијерејски сабор Грчке православне цркве, на коме ће се расправљати о материјално-финансијској ситуацији Цркве и извесним актуелним околностима којима се мора прилагодити. Интересовао се и за ситуацију са Македонском православном црквом.

Патријарх је Дилпарићу успут поменуо и да треба да узврати посету француском амбасадору, као и да му је канадски амбасадор најавио своју опроштајну посету за 13. новембра.

Потом је саопштио да је у Патријаршију из Скопља стигло писмо са Уставом Македонске православне цркве и одлукама Црквено-народног сабора. Из тих докумената произилази да су Македонци основали потпуно самосталну Цркву, мада признају патријарха. Сматра, забележио је Дилпарић, да то ништа не значи, као што не значи ни то што ће митрополит Доситеј помињати патријарха на литургији, напоменувши да и он као патријарх српски помиње на служби остале патријархе аутокефалних цркава. Изразио је незадовољство текстом Устава Македонске православне цркве, додајући да ће га Синод проучити и изнети на Сабор, на одлучивање. Обећао је да неће пренаглити, већ ће бити веома обазрив у разговору са архијерејима, поменувши нарочито велико незадовољство митрополита загребачког Дамаскина због стања у Македонији. Потврдио је и да ће Синод упутити допис Савезној комисији за верска питања о званичном пријему материјала из Македоније и замолио Дилпарића да Комисија о томе писму обавести Македонце, јер он не може одговорити директно Македонској православној цркви.

„Патријарх је дао једно своје мишљење у вези Македонске православне цркве и хиротоније двојице других епископа, али је много молио да то нико не сазна да је његово мишљење и његов предлог. Наиме, он мисли да би могла хиротонија да се реши на два начина, и то: а). да митрополит Доситеј хиротонише сам Трајковског (какав је случај био у историји), или пак б). да се на неки начин доведе у Скопље митрополит крфски Методије, па да хиротонију обави заједно са Доситејем. Митрополит крфски Методије је велики пријатељ Југославије. Он је то у неколико махова показао, па је и сада после избора Патријарха Германа о томе писао врло много и доста, а Патријарх верује да би се он приволео да дође у Македонију да заједно са Доситејем отслужи једну архијерејску литургију и да хиротонише Трајковског. После тога Доситеј и Трајковски би могли хиротонисати трећег односно Димовског. То би по патри-

јарховом мишљењу био најбољи начин да се питање реши и да легне са најмање буке, а и Грцима би се на тај начин затворила уста за ма какве приговоре“, стоји у записнику са састанка.

Патријарх је нагласио да, док Сабор не донесе одлуке по питању Македонске православне цркве, не би било добро да се среће са митрополитом Доситејем. Потом се интересовао шта о свему пишу и говоре Бугари, као и светска штампа.

После посете црногорских свештеника Патријаршији, Синод је упутио писмо епископу рашко-призренском Павлу и позвао га на састанак. Патријарх је констатовао да је неспоразум са тим свештеницима изглађен, пребацивши део кривице на епископа Павла, који је задрт, млад и скоројевић, али сматра да ће доћи памети.

Следећа тема разговора био је буџет Патријаршије.

Разговор о дијаспори, о оним деловима који су под патријарховом јурисдикцијом, био је кратак и свео се на договор да томе посвете посебан састанак. Патријарх је поменуо писмо из Западне Немачке од проте Милана Јовановића, архијерејског заменика, и додао да проблема има и у Паризу и у Аустралији.

Захвалио је што му је омогућено да у Клубу савезних посланика види филмове попут *Рата и мира*, и замолио да се још неки пут организује пројекција, а он ће повести неке архијереје. Истакао је да му се свиђају и филмови *Крстарица Потемкин* и *Иван Грозни*.

„Патријарх је на концу рекао да има много посла, да не зна како је то претходник његов Викентије могао да стигне и да ради. Молио је мене за сарадњу и помоћ, нада се да ћу му свесрдно помоћи и има расположење према мени не само као према познанику, него просто као према пријатељу и рођаку, коме ће све увек искрено рећи и најдобронамерније приметити шта о некој ствари мисли, да ли се слаже или не слаже, што је добро и за Цркву, а и за државу. Молио је такође да се њему на сваки пропуст благовремено укаже и да му се сугерирају извесне ствари за које још нема искуства.“[1]

1959.

Патријарх и епископи шумадијски Валеријан, браничевски Хризостом, пакрачки Емилијан, зворничко-тузлански Лонгин и захумско-херцеговачки Владислав 6. марта 1959. састали су са Добривојем Радосављевићем у Савезној комисији за верска питања и „том приликом разговарали о проблемима Цркве у вези доношења новог Закона о денационализацији. Разговору су присуствовали Иса Јовановић, члан Извршног

1 „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања Милоја Дилпарића са Патријархом Германом, који је обављен у Патријаршији на дан 10. новембра 1958. године од 17 до 18,10 часова“, Пов. бр. 171/1 од 10. новембра 1958. године – АЈ, 144, 24-278.

већа Србије и Милоје Дилпарић, секретар Савезне верске комисије.“[1]

Патријарх и епископи браничевски Хризостом и бачки Никанор одазвали су се 24. маја позиву Добривоја Радосављевића, Милоја Дилпарића и Исе Јовановића, председника српске Комисије за верска послове.[2]

Патријарх и епископи шумадијски Валеријан, браничевски Хризостом, пакрачки Емилијан, зворничко-тузлански Лонгин, тимочки Емилијан и захумско- -херцеговачки Владислав 16. јуна посетили су Добривоја Радосављевића и „разговарали о црквеним питањима. Разговору је присуствовао и секретар Савезне верске комисије Милоје Дилпарић.“[3]

Патријарх је 2. септембра посетио Ису Јовановића. (О том разговору објав-љена је само једна реченица.)[4]

У току посете Сарајеву, 18. септембра, патријарх Герман и епископи бачки Никанор и захумско-херцеговачки Владислав посетили су Ђуру Пуцара, председника Народне скупштине Босне и Херцеговине, Угљешу Даниловића, председника републичког Извршног већа, Грују Новаковића, председника Среског народног одбора.[5]

Патријарх и епископ славонски Емилијан 30. септембра поново су посетили Добривоја Радосављевића и Милоја Дилпарића, „ради разговора о црквеним питањима“.[6]

Дилпарић је дошао у Патријаршију 8. децембра на позив патријарха Германа како би теме о којима су разговарали 27. новембра још једном размотрили. Патријарх је најпре покренуо питање парохија у Аустралији, поменувши писма појединих свештеника који траже помоћ у организовању. „Рекао сам му да смо и ми са своје стране затражили извештај, па када га добијемо обавестићемо Патријарха“, написао је Дилпарић у белешци.

Како је тих дана била откривена извесна количина злата у манастиру Студеница, договорено је да се размотри на који начин да Патријаршији остане неколико комада за излагање у музеју.

Потом се повео разговор о финансијама Цркве, плати архимандрита Данила Цветкова, пароха у Бечу. Када је Дилпарић поменуо финансирање у виду дотација којима би располагала Патријаршија, и предрачун који би разматрала Савезна комисија за верска питања, патријарх се определио за дотације. Указао је на потребу да буде поправљена Патријаршијска капела, страдала у немачком бомбардовању 1941. године.

1 *Гласник*.., 5/1959, стр. 181.

2 *Гласник*.., 6/1959, стр. 208.

3 *Гласник*.., 6/1959, стр. 229.

4 *Политика*, 3. септембар 1959; *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 397.

5 *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 397.

6 *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 397.

Договорено је да ће Комисији бити достављен предрачун радова.

Што се тиче програма устоличења у Пећи, договорено је да га саставе заједнички.

Патријарх је Дилпарићу рекао да митрополиту црногорско-приморском Арсенију затворска казна истиче у јануару и да му је понудио да иде у пензију, али је овај то одбио. Додао је да је у Црној Гори боравио викарни епископ Андреј, који се вратио пре неколико дана и саопштио му да народ и свештенство чекају повратак митрополита Арсенија, што црногорска власт сигурно неће дозволити. У том контексту патријарх је препричао разговор епископа Андреја и Блажа Јовановића, председника Народне скупштине Црне Горе, којем је присуствовао и Милан Вукасовић, председник црногорске Комисије за вјерска питања. „Вукасовић је рекао да би епископи требали да воде рачуна и о Црној Гори као републици, јер у противном сазваће и они црквено-народни сабор, као Македонци, па ће црквено питање да реше како њима одговара.“ Јовановић је, по истом извору, реаговао на те претње истичући да то њима не треба. О могућности одржавања црквено-народног сабора у Црној Гори чуо је, казао је патријарх, и епископ далматински Стефан. „Патријарха све ово много брине, па каже да би то био стварно и општи и његов лични неуспех, трагедија, зло“, написао је Дилпарић.

Било је речи и о Македонској православној цркви, поменуто је непримерено и неканонске понашање митрополита Доситеја. „Патријарх је, наводно, за споразум и договор, па је честитао митрополиту крсну славу, која је падала 9. децембра, а честитао је и Македонској православној цркви и епископу Клименту такође славу Св. Климента, која је била 8. децембра. Хтео би, каже, да санира прилике са митрополитом Доситејем, ако то буде могуће.“

Дилпарић је подржао патријархову намеру да у Трст пошаље проту Милу Јараковића и протођакона Бранислава Петровића, како би утврдили шта се тачно тамо дешава. Патријарх је затражио да држава покрије путне трошкове, приметивши да не би било згодно да то учини Драгољуб Вурдеља, тамошњи председник Црквене општине.

Руска патријаршија послала је апел који садржи декларацију о разоружању, казао је патријарх, и појаснио да је заправо реч о говору Никите Сергејевича Хрушчова, председника совјетске владе и првог секретара Комунистичке партије. Како је текст на руском, патријарх чека превод како би се према њему одредио. „Патријарх каже да Српска православна црква подржава југословенску Владу и њеног Председника у борби за мир, у борби за разоружање, али да то ради на свој начин и својим језиком, а не овако драстично и формалистички, како тражи Руска православна црква да се прихвати изјава Хрушчова.“

Патријарх је казао да је од епископа рашко-призренског Павла добио представку о проблему у манастиру Грачаница. „Наиме, у Грача-

ници је чувар манастира, врло незгодан човек. Многе незаконите ствари тај прави, а његови поступци према манастиру нису коректни. Прети да ће их физички напасти, једну калуђерицу је његов син тукао. У цркву улази са цигаретом, тамо баца пикавце, пред ћивотом прича посетиоцима да је то поповска амбуланта, у олтар пушта све посетиоце и мушкарце и жене итд итд.“

Дилпарић је препоручио да епископ Павле о свему томе разговара са представницима покрајинске Комисије за верска питања.

„Патријарх ми је дао једно решење судије за прекршаје из Краљева, у којем се кажњавају неки солунци што су 13. октобра приредили помен војницима палим на Солунском фронту, а потом дали закуску у хотелу Зеленгора. Молио ме је да се то некако реши, јер су то већ стари људи, нису направили по патријарховом мишљењу тежи прекршај, а лепо би деловало да им се казна ублажи.“

Дотакли су се и теме о манастиру Хиландар. Према патријарховим речима, Грци стварају проблеме око дозвола за одлазак у ту светињу, а постоје потешкоће и са слањем искушеника.

На крају разговора покренуто је питање о национализације црквене имовине. Патријарх је тражио да се Црква делимично изузме из тог процеса како би Патријаршија могла да опстане и живи.[1]

1960.

Патријарх је 9. фебруара посетио Добривоја Радосављевића и његове сараднике Воју Биљановића и Милоја Дилпарића како би разговарали о разним црквеним проблемима.[2]

Милоје Дилпарић је узвратио посету патријарху 23. фебруара. Домаћин је говорио о плану контаката са другим црквама у току те године. Рекао је да цариградски патријарх ускоро креће у посете помесним православним црквама, па сматра да би било добро да га позове и у Београд и то у априлу или мају, као и да ће јерусалимски патријарх Венедикт допутовати половином септембра или у другој половини октобра.

Поменуо је нове чињенице у вези са проблемима Црквене општине у Трсту, и невоље искушеница у манастиру Ваведење у Београду због одјава боравишта из места рођења.

Казао је да је митрополит црногорско-приморски Арсеније тешко болестан и да је лечење одложило његов повратак у Црну Гору.

Причао је о договору са протом Миланом Д. Смиљанићем, председником Савеза удружења православног свештенства, према коме би Патријаршија производила и продавала свеће и штампала цепне кален-

1 „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања, Милоја Дилпарића са патријархом Германом, одржаном 8. XII 1959. године у Патријаршији од 11,45 до 13 часова“ – AJ, 144, 34-326.

2 *Гласник*.., 3-4/1960, стр. 93.

дара, а друга страна организовала шивење и поправљање мантија и других црквених потрепштина.[1]

„12. априла 1960 г. примио је п.Председника Извршног већа Србије Слободана Пенезића и члана Извршног већа и председника Комисије за верске послове НР Србије Иса Јовановића.“[2]

Добривоје Радосављевић и Милоје Дилпарић дочекали су 28. априла патријарха и том су приликом разговарали пуна три сата (18,30 – 21,30), највише о устоличењу у Пећкој патријаршији. Договорено је да из Београда крене тек мања група званичника. „Комисија ће одобрити потребна финансијска средства и обезбедити један аутобус за 20 особа, као и пет аутомобила који ће се ставити на расположење учесницима Сабора.“

У наставку су разматрали програм предстојећег Сабора, а посебно списак кандидата за епископе. Патријарх је поменуо Јована Велимировића, Методија Муждеку, Десимира Влатковића, Милутина Стојадиновића и Доментијана Павловића. Инсистирао је да домаћини изнесу свој став о Јовану Велимировићу, кандидату за Епархију шабачко-ваљевску, јер зна од ранијих година да на његов избор постоји забрана државе. Што се тиче попуњавања Митрополије црногорско-приморске, сагласили се да кандидати Душан Дожић и Тома Дајковић нису баш погодни.

Патријарх је поменуо случај свештеника Саве Банковића[3], кога је епископ далматински Стефан хтео да постави у једну парохију, али су га тамошње власти протерале из Шибеника.

Када је реч о стању у Црквеној општини у Трсту, договорено је да патријарх тамо упути свештеника Јована Николића, са пропратним писмом црквеној управи и да се више на то питање не осврће.

Патријарх је поменуо да је недавно разговарао са Слободаном Пенезићем о манастирима који су проглашени културно-историјским споменицима и о разрезу општинског пореза који они требају да плаћају. Када је патријарх предложио да се одреди једно место (запис) за молитву, Пенезић је одбио. Радосављевић је потврдио став Пенезића, наглашавајући да свештеник мора писаним путем да затражи одобрење за обављање те свештене радње.[4]

---

1 „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања, Милоја Дилпарића са патријархом Германом 23. II 1960. године у Патријаршији од 11-13 часова“ – АС, 21, 75.

2 *Гласник*.., 5/1960, стр. 120.

3 О животу свештеника Саве Банковића више података има у делу о парохијским свештеницима.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-171/60, српској Комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору Претседника Савезне комисије за верска питања Добривоја Радосављевића са патријархом Герма-

Дилпарић је у Патријаршији 9. маја разговарао са патријархом о, како је остало записано, чак 18 тема. Домаћин је узгред казао да се преселио у вилу у Ужичкој 15, што му омогућава да се чешће састаје са Радосављевићем и другим државним чиновницима. На почетку су измењали неколико информација о предстојећем устоличењу. Потом су поменули представника Српске православне цркве на Међународном конгресу омладине који у Лозани организује Светски савет цркава.

Како се у претходном сусрету 28. априла патријарх распитивао за судбину професора Драгослава Страњаковића, који је по наређењу државних власти удаљен из наставе на Богословском факултету, Дилпарић је одговорио да му нађе место у музеју, библиотеци или *Гласнику*, али је био изричит да за њега несме бити места ни у богословијама нити на Богословском факултету, „где је био непосредно пре хапшења и где је починио кривице“.

Додао је да ни прота Јован Николић неће моћи да добије пасош како би отпутовао у Трст, не објаснивши разлоге забране.

Како је патријарх инсистирао на раније постављеном питању шта да ради са свештеником Савом Банковићем, Дилпарић му је одговорио да се прота мора поправити како би отишао на неку парохију.

Патријарх је казао да намерава да пред устоличење припреми поклоне Шиптарима који, по традицији, чувају Пећку патријаршију, да на свечаност позове реис ул-улему Мустафу ефендију Кемуру, и да му је прота Стеван Ђурђевић из Епархије будимске најавио долазак изасланика свештеника Душана Вујичића и Чедомира Шулца.

На Дилпарићево помињање решења Државног секретаријата за унутрашње послове о забрани уношење и дистрибуције књиге *Историја српске православне црквене општине у Трсту*, патријарх је узвратио да он за ту меру државе није знао.

„Објаснио сам му да сваки који има књигу треба да је пријави без обзира што је не би растурао. Споразумели смо се да он направи списак епископа и других функционера у Патријаршији уколико су ову књигу добили“, забележио је Дилпарић.

Током разговора о посети митрополита дабробосанског Нектарија Круља Црној Гори, патријарх је рекао да му тај пут није најављен, и да мисли да тај архијерej може допринети удаљавању митрополита Арсенија са трона на Цетињу.

Патријарх је саговорника обавестио да је викарни епископ Варнава Настић дошао у Београд ради лечења, али је Дилпарић био изричит да га треба спречити да присуствује устоличењу у Пећкој патријаршији.

На констатацију да је Синод утврдио списак особа које ће путовати у Пећ, Дилпарић се одговорио да су тражена средства одобрена и

ном, дана 28. IV 1960. године од 18,30-21,30 часова у Савезној комисији за верска питања“. – AJ, 144, 43-349.

пребачена на рачун Патријаршије, као и да су обезбеђени аутобус и аутомобили за превоз архијереја и других гостију.

Патријарх је саговорника обавестио да му је митрополит македонски Доситеј упутио писмо које по садржају и тону прелази одређене границе. „Патријарх упозорава да митрополит Доситеј приликом доласка у Пећ не ставља панакамилавку, јер би тиме, наводно, изазвао опште негодовање, тако да би његов долазак на устоличење у сваком случају промашио.“[1]

„(Патријарх) 13. маја посетио је члана Савезног извршног већа и претседника Савезне верске комисије Добривоја Радосављевића.“[2]

После дводневне посете Ужичкој Пожеги и манастирима у Овчарско-кабларској клисури, 3. јуна увече, патријарх је посетио Добривоја Радосављевића.[3] Причали су о устоличењу у Пећи и путу по Космету, размотрили нека питања у вези Сабора, и поменули пензионисаног викарног епископа Варнаву. Домаћин је окончао разговор о томе речима да епископ не може бити реактивиран, што је патријарх прихватио.[4]

Милоје Дилпарић посетио је 8. јуна патријарха Германа у Патријаршији. „Патријарх Герман обавестио је том приликом да је Арсеније Брадваревић поднео Сабору претставку, којом се ставља на расположење Сабору. Патријарх је даље рекао да ни један од епископа не жели да иде у Црну Гору, док се Муждека (Методије) помиње да би евентуално био биран. Напоменуо је да ситуација др Андреја Фрушића није повољна, јер је напустио Црну Гору. Износи да је епископ Хризостом незадовољан што су му у селу Кисиљеву прављене извесне сметње приликом освећења цркве. Патријарх је такође обавестио да је случај Настић решен повољно и без реакције и да му је одређено место боравка у манастиру Крушедолу. Патријарх се интересовао о стању Македонске православне цркве и када ће бити сабор“, забележио је Дилпарић, после разговора.[5]

„(Патријарх) 9. јуна присуствовао је, с члановима Светог архијерејског сабора пријему који је Савезно извршно веће приредило у Клубу савезних посланика у част Њ. С. Патријарха и чланова Светог архијерејског сабора.“[6]

У службеној белешци Савезне комисије за верска питања наведено

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 184/60, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања М. Дилпарића са патријархом Германом у Патријаршији 9. V 1960. године од 11,30 до 13 часова“. – АЈ, 144, 43-349.

2 *Гласник*.., 7-8/1960, стр. 214.

3 *Гласник*.., 7-8/1960, стр. 214.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-236/1 од 28. јуна 1960, члановима комисије – АЈ, 144, 43.

5 Исто.

6 *Гласник*.., 7-8/1960, стр. 214; *Политика*, 10. јун 1960.

је да је пре пријема приказано неколико документарних филмова. „Пријему од стране државе присуствовали су потпредседник Савезног извршног већа Александар Ранковић, секретар СИВ-а Вељко Зековић, чланови Савезног извршног већа Светислав Стефановић и Велимир Стојнић, претседник Комисије за верска питања Србије Иса Јовановић, Хрватске Стјепан Ивековић, БиХ Тодор Куртовић и Црне Горе Милан Вукасовић, затим члан Извршног већа Србије Селмо Хаџибеговић, претседник Комисије за верска питања Аутономне покрајине Војводине Мирослав Гоња и други.“[1]

Милоје Дилпарић је 18. јуна дошао код патријарха. У разговору су разматрали 18 тема, између осталог, предстојећи пут патријарха и неколицине епископа и других свештенослужитеља по Југославији, ток и одлуке Сабора и писма која су поводом њих недавно стигла са разних страна у Патријаршију, најаве посета страних гостију. Патријарх је поменуо писмо цариградског патријарха Атинагоре којим га позива на свеправославну конференцију. „У вези Варнаве Настића, Патријарх каже да су добили решење о повећању пензије и напомиње да је то паметан потез. Патријарх моли да се издејствује грађевинска дозвола за објекат у Ариљу и цркву у Субјелу (Косјерић). У вези Горњокарловачке епархије, Патријарх је напоменуо да би свакако требало подићи цркву у Глини, јер би то био знак измирења – боље него споменик, који би подсећао на жртву“, стоји у белешци о сусрету. На крају је патријарх затражио да му се доставе фотографије снимљене приликом његовог боравка на Брионима код Јосипа Броза.[2]

„(Патријарх) 30. јуна посетио је члана Савезног извршног већа и председника Савезне верске комисије Добривоја Радосављевића. Тога дана у 18 часова присуствовао је пријему у Канадској амбасади поводом канадског националног празника. Истога дана у 19,30 часова, с члановима Св. Арх. Синода, приредио је у Патријаршији интимну вечеру којој су присуствовали: члан Савезног извршног већа и претседник Савезне верске комисије Добривоје Радосављевић, члан Извршног већа Македоније и претседник Верске комисије НРМ Страхил Гигов, члан Извршног већа НРС и претседник Комисије за верске послове НРС Иса Јовановић и секретар Савезне верске комисије Милоје Дилпарић“.[3]

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-236/1 од 28. јуна 1960, члановима комисије – AJ, 144, 43-349.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-231/1, члановима комисије. У прилогу је „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања Милоја Дилпарића и патријарха Германа, дана 18. VI 1960. године од 20 до 22 часа у Патријаршији“. Видети и: Писмо Савезне комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 3, члановима. У прилогу је била „Информација за чланове Савезна комисије за верска питања“ – AJ, 144, 43-349.

3 *Гласник*.., 7-8/1960, стр. 215.

Патријарх је 29. октобра посетио Добривоја Радосављевића.[1]

„28. новембра 1960. године, у пратњи епископа бањалучког г. Василија, присуствовао је пријему у Савезном извршном већу приређеном у част прославе дана Републике.“[2]

1961.

„9. јануара примио је председника Извршног већа НР Србије Милоша Минића, члана ИВ и председника Комисије за верске послове НР СрбијеИсу Јовановића и подсекретара ИВ НРС Милијана Јеремића.“[3]

У службеној белешци о том састанку наводи се да је најпре било речи о поправци православних храмова у Срему страдалих током Другог светског рата. Минић је обећао да ће то питање бити решавано постепено у наредним годинама, као и да ће Република Србија сносити трошкове поправке крова на Патријаршији у Београду.

Када се повела реч о згради Богословског факултета, Минић је понудио да град Београд откупи зграду и да буде сагрђена нова на другом месту, додавши да би се за то нашло новца. „Патријарх је узео у обзир и ту могућност, с тим да ово питање размотри са својим сарадницима, па се том приликом интересовао да ли постоји нека оријентација у погледу локације.“

Потом је разговарано о патријаршијској вили у Врњачкој Бањи, која је национализована. „Председник Извршног већа је уважио потребу за једном вилом у Врњцима и ставио је до знања патријарху да се ово питање разматра и када буде коначно решено да ће му то бити јављено.“

Минић је предложио да се испред Саборне цркве у Београду поставе бисте Доситеја Обрадовића и Вука Стефановића Караџића и тако обележе њихови гробови, чему се патријарх није противио, али сматра да се о томе треба договорити са Заводом за заштиту споменика културе и републичком Комисијом за верска питања.

„Председник је покренуо питање наше емиграције у Америци и покушаја епископа Дионисија, вероватно под утицајем одговорних америчких фактора, да се отцепи православна црква од Српске православне цркве, што је сада под утицајем исељеничких маса повучено у позадину, а што ће, свакако, поново избити у истом облику. Дао је сугестију да се размотри могућност са Савезном комисијом за верска питања о одласку једне квалификоване делегације у Америку, што би свакако имало утицаја на јединство емиграције у давању отпора у овим покушајима, као и даљи однос према Југославији.“ Патријарх се сагласио са тим предлогом.

---

1 *Гласник*.., 11-12/1960, стр. 326.

2 *Гласник*.., 1/1961, стр. 26.

3 *Политика*, 10. јануар; *Борба*, 10. јануар 1961; *Гласник*.., 2/1961, стр. 61.

На крају је разматрано питање помоћи за манастир Милешева, поменули су могућност да војска постави водоводне цеви до манастира Жича.

„Председник Извршног већа и члан Извршног већа искористили су ову посету и погледали су Црквени музеј, смештен у згради Патријаршије.“[1]

Добривоје Радосављевић је 14. фебруара примио у посету патријарха на његово тражење. Разговорали су око два сата, и покренули су многе теме. „Патријарх је најпре захвалио председнику Радосављевићу, прво лично на новогодишњем поклону, а потом председнику Радосављевићу, Савезној верској комисији и Савезном извршном већу на овогодишњој дотацији Православној цркви како за буџетски дефицит, тако и за 50 одсто од износа на име доприноса за социјално осигурање.“

Патријарх је потом препричао извештај епископа жичког Василија са његовог пута у Црној Гори. Онда је разговор скренуо на планирана путовања српских архијереја у иностранство. Патријарх је у вези с тим рекао да би требало да посети Руску православну цркву, а на повратку застане дан-два у Мађарској ради обиласка Епархије будимске. Потом би уследила посета румунском патријарху.

„Поводом тога је разговарано о путу руског патријарха на Блиски исток и у Грчку, као и о акцији Папе да дође до јединства хришћана. У вези с тим дотакнуто је питање размене честитки између митрополита Дамаскина, надбискупа загребачког Шепера, као и честитки које је примио епископ (Стефан) Боца из Рима, што је све у смислу акције Римокатоличке цркве да дође до јединства.“

Радосављевић се сагласио да у посету Српској православној цркви треба позвати цариградског патријарха Атинагору. Патријарх је приметио да му јерусалимски патријарх још није одговорио на позив, док се александријски извинио да му поодмакле године не допуштају путовање. „Патријарх мисли да негде у току године позове и бугарског патријарха, који се у неколико махова нудио за долазак.“

Договорено је да приликом дочека високих гостију буде поштован одговарајући протокол, као и да се нађе мера кад је реч о трајању посете.

Патријарх је истакао да је веома тешко из Патријаршије управљати парохијама у дијаспори и изнео идеју о потреби њиховог реорганизовања. Приметио је да су Руси и Грци „преплавили“ Запад својим епископима, па је то разлог више да и Срби учине слично. На следећем Сабору, како је навео, требало би да буду изабрана два викарна епископа, један

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 8/1 од 17. јануара 1961, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Белешка о посети Председника Извршног већа Народне републике Србије и председника Комисије за верска питања патријарху Герману“. – AJ, 144, 52-442.

са седиштем у Енглеској, а други у Аустралији, али је проблем за коју личност се одлучити. Поменуо је Фирмилијана Оцокољића, Григорија Удицког, проту Стевана Ластавицу и „неког Слободана Крстића који се у монаштву зове Данило Крстић и сада живи у САД. Уколико би дошло и до избора, Патријарх је даље напоменуо, поставило би се питање хиротоније, тј. да ли у земљи или ван ње. У земљи би било тешко јер би било разних приговора, јер би се епископима правили приговори и сметње, а у иностранству би било незгодно да Патријарх иде ради хиротоније. Поменут је Хилендар као место евентуалне хиротоније."

Кад се разговор повео о Епархији америчко-канадској закључено је да би требало послати делегацију да процени ситуацију у Америци и Западној Европи, али да патријарх претходно направи план њеног боравка и активности о којем би се накнадно разговарало.

У вези са позивом Светског савета цркава за учешће на Генералној скупштини те заједнице у Њу Делхију од 18. новембра до 6. децембра 1961, договорено је да, као и раније 1948. за скуп у Амстердаму, Српска православна црква пошаље само посматраче.

Поново је патријарх иницирао разматрање неприлика којима су изложени богослови у току служења војног рока и истакао да је већи број њих после тога „изгубљен" за Цркву. Радосављевић је затражио потпуније информације о судбини свршених богослова од рата до тих дана.

Поменули су стару тему о сметњама за одлазак у манастир Хиландар, Црквено-школску општину у Бечу, а најдуже се задржали на питању Македонске православне цркве. Патријарх је нагласио да је текст Устава те црквене заједнице пречишћен, али да нису отклоњене све примедбе, апострофирајући митрополитове инсигније (бела панкамилавка, крст на њој, панагија). Радосављевић је предложио да једна делегација из Скопља дође у Патријаршију. „Председник Радосављевић је даље поменуо питање титуле Патријарха – да ли убудуће само српски или да се зове патријарх српски и македонски." Потом је затражио да се поглавари међусобно посећују.

„Патријарх је рекао да он нема ништа против да му се титула промени, чак је он једно време и био почео да се подписује као патријарх српски и македонски, али да се мало у том погледу мора причекати с обзиром на то да нису усвојене све примедбе Архијерејског сабора, па да се види како ће цела ствар проћи код Архијерејског сабора."

Патријарх је у наставку разговора подсетио да му је својевремено Милош Минић обећао помоћ око продаје зграде Богословије у Београду и изградње нове на другој локацији. Додао је да је чуо како би у ту зграду требало да буде усељен Ватрогасни дом, па је изразио забринутост због тих гласина и предложио замену зграде Богословије за зграду Више управне школе код манастира Ваведење, наводећи које би све тешкоће донело зидање нове зграде. Радосављевић је предложио да о томе

и патријаршијској вили у Врњачкој Бањи патријарх разговара са Исом Јовановићем, председником републичке Комисије за верска питања. Патријарх је у истом контексту напоменуо да епископу шабачко-ваљевском Јовану још није враћен епископски двор.

На крају разговора је поменут и случај одузимања црквених звања проти Јоци Живановићу, дотадашњем високом активисти свештеничког удружења, због његовог непримереног критиковања архијереја и Цркве. Патријарх је истакао да је прота морао да буде кажњен и додао да је то казна појединцу, а не свештеничком удружењу.[1]

Милоје Дилпарић је 9. марта дошао у Патријаршију по позиву патријарха, који му је испричао како је у град Гери у Индијани, Сједињене Америчке Државе, по налогу митрополита скопског Доситеја а без знања Патријаршије отишао један свештеник из Битоља. „Патријарх каже да не зна, наводно, како ову ствар канонски да реши и боји се да не букне с друге стране у вези са овим код противника. Тврди да у Гери већ постоји организована црквена општина, има свештеника, парохијски дом и школу. Патријарх то зна јер је био у овом месту 1951. године, па, наводно, не зна на шта ће то да испадне, ако оде још један свештеник из Југославије и почне да се организује још једна црквена општина.“ Закључио је да се тако разбија вековни црквени поредак.

На Свехришћанску конференцију за мир у Прагу у јуну те године, патријарх ће, казао је како је обавестио саговорника, послати проту Бранка Цисаржа и још једног представника.

Дилпарић се сагласио да у Париз на студије оде монах Стефан Чакић, како би после доктората тамо добио парохију. Потом је закључено да епископу америчко-канадском Дионисију треба одговорити да ће му Патријаршија упутити монахињу за испомоћ, и настављено са причом о епископовом пореклу, карактеру и особинама. Патријарх је рекао да намерава да га позове у Патријаршију, јер у Београд није долазио још од избора за епископа.

Када је патријарх затражио сагласност за избор викарних епископа, Дилпарић је то прећутао.

На крају је патријарх поменуо да чувар Пећке патријаршије не дозвољава подизање новца са штедне књижице, која је води на његово име, како би биле обављене извесне поправке, а указао је и на ометање прославе Савиндана у многим местима.[2]

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 117 од 23. фебруара 1960, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Добривоја Радосављевића са патријархом Српске православне цркве Германом, дана 14. фебруара 1961. године од 19 до 21 у Савезној комисији за верска питања“. – AJ, 144, 52-442.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-192/61, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања Милоја Дилпарића са патријархом Германом, дана 9. III 1961.

Милоје Дилпарић је 16. марта дошао код патријарха, али се задржао само пола сата, пошто се „патријарх спремао на пут“. Патријарх је испричао да га је 15. фебруара посетио Иса Јовановић, председник републичке Комисије за верска питања, да су разговарали о поправкама храмова у Срему, о згради Богословије у Београду и патријарховој вили у Врњачкој Бањи. „Што се тиче зграде Богословије, Патријарх каже, уколико је потребно да се зграда Богословије узме, да би се можда могла нова зграда подићи код Топчидерске цркве“, забележио је Дилпарић. Патријарх је госта известио како се са Јовановићем договорио да питање национализације његове виле у Врњачкој Бањи оставе за касније да не би изазвали различите коментаре. На крају је поменуо да има проблема са кандидатима за искушенике за манастир Хиландар и да намерава да разговара са монахом Стефаном Чакићем око његовог одласка у Париз.[1]

„(Патријарх) 16. марта примио јеИсу Јовановића, председника Комисије за верске послове и члана Извршног већа НР Србије.“[2]

Дилпарић је дошао и 24. марта код патријарха. Разматрали су десетак тема од којих је најважнија била предстојећи Сабор. Најпре је договорен садржај писма епископу америчко-канадском Дионисију, а разговор о доласку патријарха Атинагоре одложен је за неки други сусрет. Патријарх је казао да је добио писмо од јерусалимског патријарха који наговештава долазак, мада није тачно навео када, додајући да од руског очекује позив за посету.

Затим је патријарх причао о актуелним збивањима у Краљеву. Најпре је поменуо проблем стамбеног простора у згради која је добијена по одузимању зграде Црквеног суда Епархије жичке. Наиме, простор је користио патријархов ђакон који је у међувремену премештен у Београд, а краљевачка општинска власт је одмах потом донела одлуку да ту усели новог станара. После патријархове интервенције, усељење је одложено. Други проблем је, каже, у вези подизања новог храма у селу Самаила: дозвола је добијена, али је затражено да црквена општина депонује новац по предрачуну код Народне банке, што је одложило почетак радова.

Патријарх је указао и на писмо игуманије манастира Девич из Метохије која га обавештава да је даљи опстанак сестринства тамо доведен под знак питања, као и на одлуку власти у Новом Пазару да нови пут ка Сјеници прође уз саму цркву, мада је раније пројектован даље од порте.

Потом су започели о главној теми, о Сабору. Патријарх је рекао

године од 11-12,30 часова у Патријаршији“. – АЈ, 144, 52-442.

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-196/61, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања Милоја Дилпарића са патријархом Германом, 16. III 1961. године од 11,30-12 часова“. – АЈ, 144, 52-442.

2 *Гласник*.., 5/1961, стр. 138.

да ни на том Сабору неће бити биран епископ за упражњену Епархију жичку. Истакао је да горући проблем попуњавања упражњеног трона Митрополије црногорско-приморске мора бити разрешен на Сабору, додавши да је на недавној седници девет архијереја одлучено да кандидат буде Методије Муждека. „Рекао сам да је нужно по овој ствари разговарати и постићи споразум са руководиоцима из Црне Горе и да можда није најсрећније унапред утврдити једног јединог кандидата и то онога са кога је јуче скинуто вето и да се пошаље баш у Црну Гору, где треба да оде човек који ће да одговори тамошњим приликама“, забележио је Дилпарић.

Када је Дилпарић поменуо Филарета Копривицу као кандидата, патријарх је рекао да је тај недавно проневерио новац добијен продајом црквеног земљишта, као и да нема потребне школске квалификације. Одбацио је и кандидате Душана Дожића и Тому Дајковића. Такође, „Антоније Абрамовић, старешина манастира Савине не долази у обзир, јер нема квалификације ни црквене ни моралне ни правне“. И о још неким кандидатима се изразио негативно, али не и о Доментијану Павловићу и Милутину Влатковићу, за које је приметио да су неподобни по мишљењу власти. „Једини који би могао да испуни услове је Стеван Ластавица, али је штета враћати га обзиром на друге комбинације које се имају с њим – избор за викара у иностранству.“ Дилпарић је поменуо Стефана Чакића, али га је патријарх одбио речима да се за њега прича да је хомосексуалац. На крају је договорено да се направи још једна листа и да је заједно анализирају.[1]

„12. априла посетио је у згради Савезног извршног већа Добривоја Радосављевића, члана СИВ-а и председника Савезне верске комисије.“[2]

„20. априла у 10 часова, примио је у опроштајну посету канадског амбасадора г. Форда, а у 11 час. амбасадора САД г. Карла Ранкина. Истога дана у 13 часова, у пратњи г. г. епископа бачког Никанора, бањалучког Василија и банатског Висариона, посетио је Њ. Пр. Епископа шабачко-ваљевског г. Јована. Том приликом обавио је помен на гробу блаженопочившег епископа шабачко-ваљевског Симеона, присуствовао вечерњем богослужењу у шабачкој Саборној цркви и поделио благослов народу. По повратку у Београд, у 20 часова, примио је члана Савезног извршног већа и председника Комисије за верска питања Добривоја Радосављевића, потпредседника Извршног већа НРЦГ Николу Ђаконовића, председника Комисије за верске послове НРЦГ Драгишу Максимо-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 01-198/61, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања Милоја Дилпарића са Патријархом Германом, 24. III т. г. од 11,30-13 часова у Патријаршији“. – AJ, 144, 52-442.

2 *Гласник*.., 5/1961, стр. 139.

вића и секретара Комисије за верска питања ФНРЈ Милоја Дилпарића.“[1]

„16. маја, присуствовао са члановима Светог архијерејског сабора, пријему који је у хотелу Метропол приредио у част Св. Арх. Сабора члан Савезног извршног већа и председник Комисије за верска питања Добривоје Радосављевић.“[2]

„14. јуна са члановима Светог архијерејског сабора, посетио је члана Савезног извршног већа и председника Комисије за верска питања ФНРЈ Добривоја Радосављевића ради разговора по црквеним питањима. Разговорима је присуствовао и члан Савезне верске комисије Воја Биљановић.“[3]

„9. септембра посетио је члана Савезног извршног већа и председника Савезне верске комисије Добривоја Радосављевића.“[4]

Патријарх је 17. септембра био на пријему у хотелу „Метропол“ који је приредио Добривоје Радосављевић.[5]

„23. септембра примио је председника Комисије за верске послове НРС Ису Јовановића.“[6]

„23. септембра посетио је председника Савезне верске комисије Савезног извршног већа Добривоја Радосављевића и разговарао по црквеним питањима.“[7]

„(Патријарх) 30. септембра приредио је у Патријаршији вечеру, којој су присуствовали председник Комисије за верска питања ФНРЈ Добривоје Радосављевић, чланови Савезне верске комисије Слободан Пенезић, Воја Биљановић, Петар Ивичевић и Милоје Дилпарић, митрополит црногорско-приморски г. Данило и г. г. епископи банатски Висарион и битољско-преспански Климент.“[8]

„3. новембра године посетио је члана Савезног извршног већа и председника Савезне верске комисије Добривоја Радосављевића.“[9]

„14. децембра посетио је члана Савезног извршног већа и претседника Савезне верске комисије Добривоја Радосављевића.“[10]

1962.

„4. јануара посетио је члана Савезног извршног већа и претсед-

1 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

2 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

3 *Гласник*.., 7-8/1961, стр. 209.

4 *Гласник*.., 10/1961, стр. 292.

5 *Гласник*.., 11/1961, стр. 325.

6 *Гласник*.., 11/1961, стр. 325; *Политика*, 24. септембар 1961.

7 *Гласник*.., 11/1961, стр. 325.

8 *Гласник*.., 11/1961, стр. 326.

9 *Гласник*.., 12/1961, стр. 373.

10 *Гласник*.., 2/1962, стр. 76.

ника Савезне верске комисије Добривоја Радосављевића.“[1]

„8. фебруара Патријарх Г. Герман и митрополит г. Доситеј учинили су посету члану Савезног извршног већа и председнику Савезне верске комисије Добривоју Радосављевићу. Они су му том приликом истакли значај ове посете по јединство Цркве и успешно решавање свих међусобних питања. Члан СИВ-а и председник Верске комисије Добривоје Радосављевић поздравио је ову заједничку посету и пожелео да се односи између Српске и Македонске цркве одвијају у духу постигнутог решења.“[2]

„23. фебруара посетио је члана Савезног извршног већа и претседника Савезне верске комисије Добривоја Радосављевића.“[3]

1963. и 1964.

Познато је из више извора да су државни органи (Савезна комисија за верска питања, Државни секретаријат за иностране послове, Државни секретаријат за унутрашње послове и други) сковали план о разбијању српске политичке емиграције, поред осталог, и кроз реорганизацију Епархије америчко-канадске и рашчињење епископа Дионисија, али како о тој проблематици нема доступних званичних докумената, тешко је уочити да се о томе отвореније разговарало на састанцима патријарха са представницима српске и Савезне комисије за верска питања.[4] Интересантно је да ни у патријаршијским гласилима нема текстова о тим сусретима.

1965.

Патријарх Герман затражио је почетком марта 1965. пријем код Мате Радуловића, потпредседника Савезне комисије за верска питања. Састали су се 18. марта. Патријарх је, према службеној белешци Радуловића, између осталог, обавестио домаћина да је Душан Дожић (некадашњи секретар патријарха Гаврила Дожића) отишао у пензију и са собом понео неколико патријаршијских докумената, како је рекао, од историјске и политичке вредности, па је предложио да буде обављен претрес Дожићевог стана.

Потом су разговарали о бекству у Трст протођакона Живана Стефановића, правника у Патријаршији и уредника *Гласника*, о манастиру Хиландар, посетама етиопског и британског амбасадора, проблемима Црквене општине у Бечу, планираним посетама другим помесним црквама и о односу Српске и Македонске православне цркве.

1 *Гласник*.., 2/1962, стр. 76.

2 *Гласник*.., 3/1962, стр. 116.

3 *Гласник*.., 4/1962, стр. 166.

4 О састанцима на којима се помињала Епархија америчко-канадска нешто више података има у деловима о саборима и о дијаспори Српске православне цркве.

Патријарх је, како је записао Радуловић, тврдио да је Стефановић посредством председника црквене општине у Трсту Драгољуба Вурдеље био у вези са епископом америчко-канадским Дионисијем, да је разним правним смицалицама покушавао да омете патријарха и Синод у доношењу одлуке о Дионисијевом кажњавању. Казао је да је покушавао да уклони Стефановића, али је наилазио на отпор у Синоду и то првенствено од епископа рашко-призренског Павла и захумско-херцеговачког Владислава, који су са Стефановићем сарађивали у случају епископа Дионисија. Стефановић се јавио дописницом из Трста у којој само извештава да се налази изван Југославије. Нешто касније је Синоду упутио писмо у коме правда своје одлазак односом патријарха Германа према њему. Казао јепатријарх и неколико речи о Стефановићевим везама са извесном удатом женом из Боке Которске, мајком четворо деце, са којом и побегао, оставивши своју одраслу децу. Супруг те жене послао је писмо патријарху у коме само каже да је реч о прељуби, тако да се то писмо не може користити ни у какве сврхе. Бекство Стефановића му је, вели, тешко пало јер он „много зна“ и Вурдеља ће то искористити. Штавише, сматра да је бекство политичке природе, а не љубавно-авантуристичке, и изражава чуђење да је успео да побегне, јер се у земљи крио неколико дана, пре него што је прешао границу, па верује да је то остварио захваљујући неком Вурдељином каналу. Није му познато шта Стефановић даље намерава, али претпоставља да ће се активирати у непријатељској емиграцији.

Договорено је да Синод за сада донесе одлуку о Стефановићевом отпуштању из службе, мада је патријарх сматрао да би боље сачекати његове наредне поступке, и онда предузети даље мере. У међувремену, било би корисно покушати преко Стефановићеве породице у Београду извршити притисак на њега како би се уздржао од политичких акција и не би придружио рашчињеном епископу Дионисију. Патријарх ће покушати то да оствари преко Патријаршије; иако не верује превише у успех, мисли да треба покушати. Уз то, ако Стефановић крене путем раскола онда би требало размотрити дисциплинске мере, мада патријарх, на основу досадашњег искуства, не види много вајде од тога – они кажњавају, а одбегли свештеници настављају да раде као да се није ништа десило.

Јовићевић је закључио да би, у праћење активности Стефановића, требало укључити и представнике Државног секретаријата за иностране послове, Савезног секретаријата за унутрашње послове и Патријаршију, а о свему томе обавестити Конзулат у Трсту.

Закључио да ће прота Живан Стефановић[1] вероватно упутити

1 Црквени суд у Београду је покренуо кривични поступак против протођакона Живана Стефановића и лишио га чина пресудом од 9. маја 1968. године. – *Гласник*.., 1/1969, стр. 20. Решење је потврдио и Велики црквени суд 6. августа 1969. па је патријарх, сходно Правилима о поступку за црквене судове, потписао решење о враћању

Драгољуба Вурдељу на то кога да контактира у Патријаршији и ван ње.[1]

1967.

Проглашавање аутокефалности Македонске православне цркве на Црквено-народном сабору у Охриду 16-19. јула 1967. године заоштрило је односе Српске православне цркве и југословенске државе.

Милош Минић, председник Скупштине Социјалистичке Републике Србије, почетком децембра 1967, припремајући се за разговор са патријархом затражио је од својих сарадника да му сачине списак могућих тема које би гост могао да наметне. „С наше стране сматрамо да треба указати на потребу коректнијег односа према Македонској православној цркви. Такође сматрамо да би требало указати да односи на релацији Црква – држава треба да се одвијају са више поверења (измене Устава СПЦ, недолазак патријарха и митрополита Данила на пријем у част Дана Републике код Председника Републике).“[2]

Како Минић није доставио белешку о састанку са патријархом, председник државе Јосип Броз је посредством свог секретара Владимира Поповића затражио писани извештај. Минић га је послао 25. децембра 1967. године. У извештају стоји да је Минић дочекао патријарха Германа у згради Скупштине Србије 11. децембра. Патријарх је дошао без уобичајене пратње а разговор је трајао нешто више од два сата, јер су размотрали више питања од обостраног интереса, а највише времена било је посвећено Македонској православној цркви[3].

Минић је, према запису, затражио разјашњење патријарховог недоласка на пријем поводом прославе Дана Републике. Патријарх је казао да је Брозу упутио писано извињење и додао да се то први пут десило за 10 година, колико је он на трону Српске православне цркве. Нагласио је да искрено поштује Броза, кога сматра великом историјском личношћу која ужива велики углед у свету због своје политике. „Истакао је да је био у дилеми, да се колебао и да се одлучио да не дође на пријем због тога што је оценио да ће бити мање штета, ако он не дође на пријем, него ако дође на пријем па се догоди тако да избије инцидент због кога би морао да напусти пријем.“ Патријарх је, наиме, био обавештен да ће на пријем доћи и митрополит македонски Доситеј, са којим се добро познаје, а и кумови су. Претпоставио је да ће митрополит покушати да искористи прилику и да му прође, како би деловало да између њих

Стефановића у ред световњака. – *Гласник*.., 11/1969, стр. 324.

1 „Забелешка о разговору подпредседника Савезне комисије Мате Радуловића са Патријархом Германом, 18. III 1965. године“, Пов. бр. 111/65 од 3. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-413838.

2 „Преглед питања која ће евентуално поставити патријарх у разговору са председником Скупштине Србије другом Милошем Минићем“ – АС, 21, 136.

3 О томе видети на страни 615 и даље.

двојице ништа није промењено после самопроглашења аутокефалности Македонске православне цркве. У том случају, објашњавао је патријарх, морао би да напусти пријем, с обзиром на расположење по том питању које влада у Синоду. Зато је одлучио да је боље да не иде на пријем него да ризикује инцидент, који би нанео штете односима Српске православне цркве и државе. Патријарх је замолио Минића да уважи то објашњење. „На моју напомену да, и поред најбоље воље да разумем и уважим његово објашњење, морам да останем при констатацији да је недолазак Патријарха Германа на пријем на позив Председника Републике морао оставити и оставио је мучан утисак, он је још једном поновио да је између два за њега непријатна решења изабрао оно за које је био уверен да ће оставити мање штетних последица за државу, за Српску православну цркву и за будући развој свих односа у којима СП црква има одређено место и мора да сноси своју одговорност као највиши представник СП цркве."

При крају разговора Минић је затражио објашњење како је дошло до промене Устава Српске православне цркве и то без саветовања и договора са југословенском владом. „Рекао сам му да је тај њихов поступак изазвао код нас забринутост и навео нас да размишљамо и о томе да Српска православна црква можда мења свој досадашњи став о конструктивној сарадњи СПЦ и државе."

Патријарх Герман је одбацио такве процене и појаснио како је дошло до измене појединих чланова Устава. Наиме, на једној седници Сабора изнет је предлог да убудуће у састав Изборног сабора улазе само архијереји, и да се патријарх бира између три кандидата које је изабрао Сабор – извлачењем цедуљица са именима кандидата. Предлог је на истој седници усвојен и није било времена за било какве консултације са Савезним извршним већем или Савезном комисијом за верска питања. Тим изменама Устава сужен је, како је објаснио, састав чланова Изборног сабора у коме више неће бити ректор Богословског факултета, ректори богословија, протојереји, представници Удружења свештеника итд. Измене су морале бити усвојене и због апсурда да они који су прогласили аутокефалност остају и даље чланови Изборног сабора.

Када се у разговор укључио Витомир Петковић, председник српске Комисије за верска питања, прешло се на друге теме. Патријарх је затражио да се Српској православној цркви пренесе земљиште на коме је пре рата започета изградња Храма Светог Саве у Београду. На то је Минић поновио оно што је нешто раније казао Ђурица Јојкић, председник Републичког извршног већа Србије, да су начелно сагласни са тим захтевом и са изградњом храма, али да се пре тога морају решити нека друга, административна, правна, финансијска и техничка питања.

„Са тим је разговор завршен", закључио је Минић у извештају.[1]

1 Писмо Милоша Минића, председника Скупштине Србије, од 25. децембра

1968.

Патријарх је 13. марта у разговору са Радосавом Перовићем, саветником у Савезној комисији за верска питања, затражио интервенцију ради пријема код Мике Шпиљка, председника Савезног извршног већа. Перовић се најпре распитао о темама, па је обећао подршку.

Потом су разговарали о другим питањима, а најдуже о односу Српске и Македонске православне цркве. Патријарх је приговорио што се тим проблемом баве штампа и Социјалистички савез радног народа истичући да је то искључиво црквено питање. „То је исто када слепац не може да види уметничку слику, то јест неверници не могу да виде шта су црквени односи“, указао је патријарх. Перовић је одговорио да је Сабор у свом образложењу одлуке Македонце назвао етничком групом и рекао да Македонија није држава, док су македонски архијерејци проглашени недостојним, а то је по његовом мишљењу, политички став.

Патријарх је потврдио да ће се на Сабору расправљати о односу

1967, кабинету председника Републике. У прилогу је „Забелешка Милоша Минића, председника Скупштине СР Србије о разговору са Патријархом Српске православне цркве Германом, приликом посете коју је Патријарх Герман учинио Председнику Скупштине 11. децембра 1967. године“. – АЈ, 836, II-10.

У наставку извештаја Минић је изнео још нека запажања са тог сусрета:

„Прво, Патријарх Герман и руководство СПЦ у вези са аутокефалношћу МПЦ стоје на већ познатим ставовима. Немају никакве концепције о томе шта даље да раде у правцу превазилажења насталог сукоба. Својим ставом су своју активност блокирали у садашњем моменту, тј. ограничили на деловање да друге цркве не признају аутокефалност МПЦ, тако да не знају шта ће радити и како ће се ствари развијати кад друге цркве почну признавати аутокефалност МПЦ.

„Друго, Патријарх је настојао да увери да он и руководство СПЦ немају намеру да мењају своју политику добрих односа и сарадње са државом, као и да не треба придавати значај активности реакционарне четничке и друге политичке српске емиграције у односу према СПЦ, пошто он и руководство СПЦ ничим не желе да омогуће да се СПЦ користи у политичке сврхе.

„Треће, разговор је потврдио исправност наше оријентације да наставимо политику добрих односа и сарадње са СПЦ и Патријархом Германом с тим да се утиче да у то постане уверен и Патријарх Герман и што више владика и ниже свештенство. У том циљу треба да се одржавају нормални контакти и разговори и на савезном нивоу и на нивоу републике, покрајине и општине. Питања која настају треба да се у разговорима отворено постављају, расправљају и решавају, и да се на тај начин утиче колико год је могуће да се у редовима свештенства и владика ствара расположење за смиривање и тражење путева за нормализовање односа између СПЦ и МПЦ, са перспективом да током времена и руководство СПЦ почне тражити пут и начин за нормализовање односа са МПЦ. Очигледно је да је за сада оваква оријентација за нас једино могуће. Свако заоштравање односа од наше стране, без изванредно крупних разлога и интереса, могло би само водити у политичке компликације у корист реакционарних великосрпских и других шовинистичких елемената и снага и погодовати могућем уплитању и иностраних кругова у настале спорове с циљем продубљивања и заоштравања. С тога треба врло пажљиво и будно пратити развој ових односа и активно деловати са нужном еластичношћу, ширином и стрпљењем, како би се створили услови да и време учини своје. У том правцу бисмо и ми у Србији на даље морали деловати.“

према архијерејима Македонске православне цркве како је то одлучено на прошлогодишњем заседању. Перовић је приметио како многе одлуке Сабора нису спроведене и истакао да ће вођење поступка против македонских архијереја изазвати оштро реаговање јавности. Истичући досадашњу обострано корисну сарадњу, закључио је да је то прекинуто оног момента када је он – патријарх – престао да долази у Савезну комисију за верска питања ради договора о значајним питањима. За то је окривио патријархово окружење, констатовавши да се чланови Синода држе превише круто, да не схватају тежину проблема, па он сматра да патријарх треба да преузме све значајније послове.[1]

Пет дана касније, 18. марта, Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, дочекао је патријарха Германа и митрополита црногорско-приморског Данила. Патријарх је набројао теме о којима жели да разговара с председником Савезног извршог већа Миком Шпиљком, изразивши жељу да се нађе обострано прихватљиво решење за Македонску православну цркву. Негодовао је због појединих текстова у штампи у којима је окривљивана једино Српска православна црква и због расправе у Социјалистичком савезу радног народа (ССРН). „Још је додао да СПЦ не жели да полемише са дневном штампом, додајући: Ми ћутимо, а имали би шта писати“, забележио је Јовићевић патријархове речи.

На питање да ли он и Синод имају предлог решења за проблем, одговорио је да немају и поновио да је против тога да о том питању расправљају Социјалистички савез радног народа и штампа.

На крају разговора Јовићевић је гостима саопштио да ће 22. марта Шпиљак примити патријарха и друге чланове Синода.[2]

Договореног дана Мика Шпиљак је, у присуству Мила Јовићевића и Радосава Перовића, примио петорицу архијереја. Патријарх је подсетио да је прошле године Синод упутио опширну представку са списком нерешених правно-имовинских питања. Како није било одговора, поновио је садржај писма. Потом је поменуо како је држава 1939. године Цркви дала одштету у обвезницама са роком одплате од 100 година, уз нешто мало у готовини, а нова власт је после 1945. издвојила само 10 одсто утврђење суме. Питао је да ли постоји могућност исплате ревало-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 100/1 од 19. марта 1968, свим републичким комисијама за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са патријархом СПЦ Германом, обављеном 13. III 1968. године у Патријаршији СПЦ“. – AJ, 144, 110.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 107/1 од 19. марта 1968, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 18. III 1968. године у Савезној комисији за верска питања“. – AJ, 144, 110.

.

ризованог дуга рекавши да би тада Црква престала да тражи помоћ од државе.

Потом је говорио о национализацији и затражио денационализацију неких здања, поменувши Сремске Карловце и једну зграду која је испражњена и дата Богословији. Затражио је да Црква буде ослобођена плаћања пореза на промет свећа. Поменуо је бројне проблеме око добијања дозвола за поправке храмова оштећених у Другом светском рату и за зидања нових. Посебно је истакао проблем Храма Светог Саве у Београду, рекавши да би био задовољан када би могао да обрадује верне у Енглеској, где ускоро одлази у посету, вешћу да је храм враћен Цркви и да ће сопственим средствима довршити изградњу.

Помињао је проблеме парохијских домова који су Цркви одузимани на разне начине и затражио да се врате власницима.

Тражио је разјашњење образовног статуса богослова и њихово стављање у равноправан положај са другим средњешколцима.

Поново је затражио повраћај матичних књига Цркви.

Приговорио је да на писма из Патријаршије и других тела Цркве државне власти не одговарају.

Посебно је поставио питање одласка свештеника у болнице и затворе по позиву лица који се налазе у тим институцијама.

Објаснио је став Српске православне цркве по питању Македонске нагласивши да је Сабор расправљао и закључио да је то искључиво црквени проблем. „Мишљења је да су Македонци погрешили и да грешку треба да исправе. Истакао је да је проблем односа између СПЦ и МПЦ решен одлуком сабора из 1959. године и додао да је држава тада дала гаранцију да је то питање решено. Решење види у враћању МПЦ у крило СПЦ.“ Додао је да је цариградски патријарх Атинагора писао митрополиту Доситеју и саветовао га да се врати у крило мајке Цркве.

Шпиљак је изразио наду да ће сарадња Цркве и државе бити настављена, обећавши да ће неки проблеми бити ускоро разрешени. „Говорећи о проблему односа између Српске православне цркве и Македонске православне цркве, председник Шпиљак је казао да је проблем решаван пре његовог доласка на дужност председника Савезног извршног већа. Изјавио је да је данас тешко прихватити тврдњу да је то искључиво црквено-канонски проблем. Сматра да је питање односа између две цркве национално-политички проблем. Истакао је да он као председник СИВ-а не може никаквим средствима утицати на МПЦ да би се вратила у крило СПЦ, а ако би се ове две цркве тако могле споразумети, то би била сасвим друга ствар. Даље је указао да је Македонија самостална република и да се македонска нација бори за своју пуну афирмацију у свим областима друштвеног живота, па и по питању аутокефалности своје цр-

кве.“ На крају је патријарх предложио да Савезна комисија за верска питања посредује у том спору и то на основу одлука из 1959. године.[1]

Када је реч о проблемима које је патријарх Герман изнео у претходном разговору, Савезна комисија за верска питања 4. јуна 1969. године се у одговору посветила само матичним књигама и то подсетивши на законску регулативу.[2]

Непосредно пред заседање Сабора Српске православне цркве, на основу разговора патријарха Германа и Мике Шпиљка, а у жељи да се договоре о наредним потезима у решавању спора Српске и Македонске православне цркве, састали су се 23. априла 1968. код Ђурице Јојкића, председника Извршног већа Србије, Петар Стамболић, Милош Минић, Добривоје Радосављевић, Стеван Дорољски, Ристо Антуновић и Витомир Петковић. Јојкић је састанак почео тврдњом да су односи две цркве такви да могу довести до нежељених политичких последица. После краће расправе закључено је да Јојкић пре почетка Сабора треба да посети патријарха и предочи му следеће чињенице: прво, да држава годинама удовољава захтевима Српске православне цркве у настојању да међусобни односи буду што бољи, а заоштравање односа са Македонском православном црквом довело би до прекида те обострано корисне сарадње; друго, македонско црквено питање није само црквено-канонско већ и политичко и међународно, па би држава хтела да предупреди могуће сукобе две нације. Заоштравање тих односа се, како је речено, поклапа са емигрантско-четничком акцијом против Југославије, као и бугарским аспирацијама према Македонији у склопу њене балканске политике; Треће, поједини архијереји сматрају како је Српство угрожено, и да Црква представља народ, а на тај начин крше Устав. Држава је свесна проблема и предузеће све да помогне у њиховом решавању и успостављању добрих односа две цркве.[3]

Мада је било договорено да Јојкић оде у Патријаршију, патријарх је дошао код њега 3. маја. Уз домаћина састанку су присуствовали Станоје Аксић, потпредседник републичког Извршног већа и Витомир Петковић, председник републичке Комисије за верска питања, док су уз патријарха били митрополит црногорско-приморски Данило и викарни епископ Лаврентије.

Јојкић је рекао да југословенска држава и Република Србија желе да помогну стварању добрих односа две цркве, тим пре што су дознали да ће на предстојећем Сабору бити покренут поступак против архијере-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 132/1-68, српској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 110.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 153/4-68 од 4. јуна 1969, Синоду – АЈ, 144, 128.

3 „Белешка са састанка који је одржан код председника Републичког извршног већа друга Ђурице Јојкића 23. априла 1968. г.“ – АЈ, 144, 116.

ја Македонске православне цркве. Додао је да је из ранијих разговора стекао утисак да даљих заоштравања неће бити, али да га стварност демантује. Истакао је да је проглашење аутокефалности ствар македонског народа, а да неприхватање тог чина од Српске православне цркве носи заоштравање и проблем уводи у политичке воде. Поновио је готово све оно што је закључено на састанку одржаном две недеље раније код њега, а онда почео да набраја замерке: промена Устава Цркве није изведена у договору са државом, писмо патријарха цариградског Атинагоре упућено поглаварима помесних цркава у вези са македонским проглашењем аутокефалности је оцењено као одраз политике војне хунте у Грчкој и директно мешање у унутрашњу југословенску политику, заоштравање са Македонцима довело је до обнове идеје о Великој Бугарској. На крају је упозорио да ће, ако буде потребно, са свим тим упознати јавност.

Патријарх је подсетио на своје молбе и вапаје Петру Стамболићу, Драгом Стаменковићу, Милутину Морачи и другима државним функционерима да Македонска православна црква не проглашава аутокефалност. „Патријарх каже да је увек подвлачио, а то чини и сада, да је проблем аутокефалности МПЦ чисто унутрашње црквено-канонско питање.“ Додао је да се руководство Српске православне цркве не осећа одговорним за настало стање. „Српска православна црква је одлуком из 1959. године дала и више него што је смела. Сада руководство Српске православне цркве брани саму егзистенцију и јединство Православне цркве. Српска православна црква је потпуно независна од утицаја са стране и ако неко нешто пише то може само у своје име, а не и у име Цркве. Руководство Српске православне цркве води рачуна само о интересима своје цркве и државе. Међутим, морају се поштовати и канони и углед Српске православне цркве. Ако нам се не дозвољава деловање у оквиру канона, то је друга ствар“, писало је у службеној белешци.

Јојкић је констатовао да покретање процеса који је иницирао Синод води ка даљем заоштравању. „Наш став у погледу о аутокефалности Македонске православне цркве је јасан. Ми њу подржавамо. Међутим, пошто се наше гледиште разликује, ми не желимо да улазимо у решење. Ми тражимо, пре свега, да се односи даље не заоштравају од стране руководства Српске православне цркве и да се у мирнијем времену нађу реална решења.“ Додао је да републички органи сматрају да се питање аутокефалности мора решавати у оквиру Југославије, то јест на Светом архијерејском сабору Српске православне цркве.

Када је митрополит Данило покушао да нешто каже и о кривици друге стране, није му дозвољено.

Патријарх је рекао да Српска православна црква има свој понос и да се не меша у послове државе. По њему, Синод само делимично извршава закључке Сабора и не води поступак за забрану свештенодејства македонским свештеницима и администраторима. Додао је да је писмо

патријарха Атинагоре његов лични чин. На примедбу да је злоупотребио свој положај и да је то учинио по вољи војне хунте у Грчкој, патријарх је одговорио да не види потребе да се држава меша и држи страну Македонцима.

Јојкић је нагласио да је проглашење аутокефалности историјска неминовност пошто сматра да је македонско национално питање решено и затражио да се друга страна у црквеном спору прихвати као равноправна. На то је Петковић додао да ће држава штитити другу страну пошто је она угрожена.

Митрополит Данило је констатовао да држава није добро поступила дозволивши проглашење аутокефалности. „Требало је тај моменат одложити. Млађи би можда касније то лакше примили. Овако је створена мржња између Македонске цркве и Српске православне цркве и државе. Српска православна црква није крива за такво стање. Канони се не могу мењати од случаја до случаја. Може их променити само Васељенски сабор."

На то је Јојкић приметио да се мишљење државе мора уважавати.

Патријарх је узвратио да је Синод тога дана одредио које ће теме бити разматране на Сабору и да није предвиђена расправа о односима са Македонском православном црквом. Када је патријарх рекао „Ви не схватате какву нам неправду чините", Јојкић је одговорио да они све раде да би у кући била слога.

Када је патријарх поменуо наставак градње Храма Светог Саве у Београду, Јојкић је одговорио да ће то зависити од даљег развоја односа и истакао да би давање дозволе изазвало многе примедбе. На помен градње храма на Карабурми, домаћин је одговорио да се ситуација у међувремену искомпликовала и да с тим треба сачекати.[1]

Радосав Перовић је посетио патријарха Германа 6. новембра 1968. у Патријаршији, замеривши му што га нема у Савезној комисији за верска питања. Патријарх се изговорио бројним обавезама. („Каже да га је болела нога недељу дана и да није могао да хода, па је зато молио председника да га посети. Међутим, председник није отишао на разговор, па је послао Перовића.") Разговарали су о одласку епископа Лаврентија у Хиландар на манастирску славу 4. децембра, о патријарховој посети Светском савете цркава у Женеви, проблемима Црквене општине у Трсту, пружању помоћи Патријаршији око дочека мањих црквених делегација, проблемима епархија Будимске и Банатске, питању аутокефал-

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 20 од 10. маја 1968, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о пријему патријарха Германа код председника Републичког извршног већа друга Ђурице Јојкића 3. маја 1968. г."; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 193 од 28. маја 1968, републичким комисијама за верска питања. – АЈ, 144, 110.

ности Македонске православне цркве. Када је Перовић поменуо зидање црквених зграда и храмова у Скопљу, патријарх је приговорио да се Српској православној цркви не дозвољава наставак радова на изградњи Храма Светог Саве у Београду, а истовремено је римокатолицима дата дозвола за храм и самостан на Карабурми.[1]

Мило Јовићевић је дочекао патријарха 9. децембра 1968. и том су приликом разговарали о десетак тема, наравно и о Македонској православној цркви. Патријарх је рекао да је недавно писао Савезној комисији за верска питања и тражио посредовање за разговор са архијерејима Македонске православне цркве, али је добио негативан одговор. Потом се обратио Македонцима најавивши да ће у Скопље 12. децембра упутити епископе Никанора и Макарија.

На питање Јовићевића да ли најављена посета има основу у канонима, патријарх је одговорио: „Поводом проглашења аутокефалности МПЦ, Сабор СПЦ је рекао своју реч и наредио поступак. Све до суда, то ће бити братски разговор. Као патријарх учинићу све да не дође до оног најгорег. Доста ме је је коштало рашчињење епископа Дионисија и још сада патим због тога и кајем се“. На приговор Јовићевића зашто шаље епископа Макарија који је, како рече, најекстремнији међу архијерејима када су Македонци у питању, патријарх је одговорио да је он тужилац по одлуци Сабора и да тамо може променити своје мишљење уколико му домаћини буду показали како тече живот њихове Цркве.[2]

1969.

Способност патријарха Германа да искористи сваку прилику за добро Цркве, исказивала се и у одвојеним разговорима са челницима и Савезне и србијанске Комисије за верска питања, а да они међусобно нису били упознати са садржајима разговора, а можда чак и нису знали за сусрете. Тако је било и 5. и 6. фебруара 1969. Наиме, прво су, на свој захтев, код патријарха дошли представници србијанске Комисије за верска питања, председник Витомир Петковић и Владимир Станојевић, секретар.

Повели су разговор о информацији добијеној од војвођанске Комисије за верска питања[3] о доласку тројице архијерејских намесника Ру-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 411/1 од 14. новембра 1968, србијанској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са патријархом СПЦ Германом, обављеном 6. XI 1968. године у Патријаршији СПЦ“ – АЈ, 144, 112.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 427/1 од 12. децембра 1968, србијанској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеном дана 9. XII 1968. године у Савезној комисији за верска питања“ – АЈ, 144, 112; Исто – АС, 21, 75.

3 Писмо војвођанске Комисије за вјерска питања, Пов. бр. 99 од 13. децембра

мунске православне цркве из Панчева, Вршца и Бегеја који су затражили сагласност за оснивање викаријата за Банат, о чему су накнадно поднели и писану представку. По белешци Петковића, с обзиром на то да Српска православна црква има делове Епархије банатске у Румунији, требало би размислити о реципроцитету. Договорено је да се о томе расправља на састанку Савезне, србијанске и покрајинске комисије за верска питања и то на основу ставова Српске православне цркве, Државног секретаријата за иностране послове, србијанског Секретаријата за образовање и других институција. „Патријарху је, поред овог, саопштен и наш начелни став да се при разматрању овог питања мора поћи од принципа равноправности и несметаног развоја народа и народности и добросуседских односа између наше земље и Румуније."

Потом је расправљано о односима Српске и Македонске православне цркве, а повод је била изјава епископа Макарија о разговорима у Скопљу вођеним средином децембра 1968. године. Следећа тема била је прослава 750-годишњице проглашења аутокефалности Српске православне цркве. „Председник Комисије подсетио је патријарха на ранији разговор у коме га је упознао са нашим ставом у погледу ове прославе... У вези прославе патријарху је дискретно скренута пажња на начин на који је организован пренос костију цара Душана и неке друге манифестације СПЦ које су изазвале оправдано реаговање представника друштвене заједнице и наше јавности."

Патријарх је обавестио домаћине о боравку организације „Про оријенте" из Беча, која је ранијих година била домаћин Хору свештеника Епархије бачке, најавио долазак надбискупа Јохана Вилебрандса планиран за 12. фебруар, говорио о сврсисходности посете атинског архиепископа. Потом се разговор повео о материјалној помоћи Цркви, о проблемима у црквено-школским општинама у Бечу и Трсту. „Патријарх нас је такође обавестио да је у Западном Берлину боравио као његов делегат Јован Николић, свештеник из Загреба." Николић је у том граду формирао Црквени одбор, који се одмах по конституисању изјаснио да СПЦ треба да им постави и доставља верску штампу пошто су се определили да буду чврсто повезани са Патријаршијом у Београду. „Патријарх размишља о томе да одавде постави неког свештеника као сталног пароха у Берлину а истовремено намесника СПЦ за целу Немачку, али му је тешко да пронађе такву личност коју би прихватила остала четворица свештеника СПЦ у Зап. Немачкој: Алекса Тодоровић, у Минхену, бивши љотићевац, Милан Јовановић, у Оснабрику, бивши четник, Тома Лилић, у Хановеру, бивши четник и Тома (Добривоје - *прим. аутора*) Ћилерџић, у Диселдорфу, који је у иностранству од пре неколико година. Свеште-

1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети представника Удружења румунских православних свештеника Комисији за верска питања". – AJ, 144, 112.

нику Николићу највећу помоћ пружила је, према патријарховим речима, наша војна мисија у Зап. Берлину, као и неки Латковић, католик.“

У наставку патријарх је затражио да му буде одобрено додељивање ордена Светог Саве, поменуо финансијске проблеме Богословије у Призрену у вези са поправком зграде, питање откупа земљишта манастира Сланци...[1]

Сутрадан после посете Витомира Петковића и Владимира Станојевића, у Патријаршији се појавио Радосав Перовић из Савезне комисије за верска питања. Патријарх је најпре питао докле се стигло у процесу заштите Црквено-школске општине у Трсту. Перовић је препричао да је на састанку у Државном секретаријату за иностране послове 29. јануара закључено да треба интервенисати код италијанских власти, а да патријарх то исто учини код италијанског амбасадора, ватиканског изасланика Марија Кање и представника других римокатоличких инстанци.

Патријарх је говорио о захтеву Румунске православне цркве да јој се призна формирање викаријата са седиштем у Вршцу и додао да га је о томе обавестио председник српске Комисије за верска питања, а да нема никаквих информација од румунске Патријаршије. „Сматра да се формирање овог викаријата не би смело дозволити, нити зато има оправдања, јер се не ради о реципроцитету између СПЦ и Румунске православне цркве, пошто СПЦ има своје делове у Румунији и Мађарској не од јуче, већ уназад стотине године. Уколико би се дозволило формирање Румунског викаријата, патријарх каже, да ће се одмах иза тога и Бугари појавити са захтевом за формирање Бугарског викаријата у Пироту. Он у овоме види претензије Румунске православне цркве у односу на Банат, па чак и на Хомољ. С друге стране, мишљења је да је то један од начина реаговања Румунске православне цркве, што епископ банатски Висарион већ неколико година не дозвољава припадницима румунске националности из Баната да се упишу у богословске школе Српске православне цркве“, забележио је Перовић. Потом се разговор повео о годишњој редовној финансијској помоћи и ванредној уплати, о новчаној помоћи за Епархију будимску, Хиландар, свештенике у Бечу, и за трошкове Цркве око боравка страних делегација у Југославији. Патријарх се посебно интересовао за помоћ у објављивању публикације на енглеском језику. „Патријарха сам упознао да су нам средства врло ограничена за ове свр-

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. пов. бр. 8 од 13. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања. На крају пропратног писма стајало је: „Од питања које је поставио патријарх, тренутно треба решити захтев за материјалну помоћи поводом посета Патријаршији страних црквених функционера и неких путовања функционера Патријаршије у иностранство. У погледу питања које је патријарх поставио поводом иницијативе поглавара Грчке православне цркве да га посети патријарх Герман, извршићемо потребне консултације.“ У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 5. II 1969. г. у Патријаршији“. – АС, 21, 75.

хе и уколико би евентуално дали средства за неку од ових сврха, онда нећемо бити у могућности да дамо за остале сврхе. Препоручио сам му да по овим питањима разговара са представницима републичке Комисије за верска питања и да од њих затражи помоћ.“

На крају су говорили о боравку организације „Про оријенте“ из Беча и могућностима да госте замоле за посредовање у разрешењу проблема Црквено-школске општине у Бечу.[1]

(После овог, лако се да закључити да су исте теме разматране на два различита начина, као и да се патријарх Герман различито постављао у разговорима и тако даље.)

Витомир Петковић посетио је патријарха и 11. марта у Патријаршији, дан уочи ванредног Сабора. „Разговор се водио о питањима која ће бити на дневном реду ванредног заседања Сабора СПЦ. То су: избор епископа СПЦ за Западну Европу и прослава 750-годишњице аутокефалности СПЦ.“

Патријарх је ванредно заседање Сабора објаснио потребом да се предухитри рашчињени епископ америчко-канадски Дионисије који намерава да формира епархију за Европу под његовом јурисдикцијом. Говорио је о кандидатима за новог епископа, седишту нове епархије СПЦ и територији која ће бити под њеном јурисдикцијом. Договорено је да се по питању епископа чују још једном.

Разговарано је о прослави 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве. Договорено је да се у припреме укључи и Републички секретаријат за образовање и културу.

„Патријарх нас је обавестио и о одлуци Синода да у САД пошаље епископе Никанора и Висариона и проту Младена Младеновића, који пред америчким судовима треба да се појаве као сведоци у имовинским споровима између званичне СПЦ и расколничке групе Дионисија. Синод ће се обратити Савезној комисији за верска питања да обезбеди извесна средства за пут представника СПЦ у САД.“

„Извињавајући се што неке ствари мора стално да понавља, патријарх је рекао да га са разних страна често питају шта је са Светосавским храмом, црквом на Карабурми и сл., те он хтео или не, мора стално да истиче те захтеве. Сматра да је велика штета што се то не реши позитивно, јер су ови захтеви, заједно са спором са МПЦ, једино што се испречило у односима између СПЦ и државе.“

На крају је патријарх поменуо и Македонску православну цркву, наводећи да ће се спровођење одлуке ванредног Сабора из септембра 1967. одложити за касније. „Председник Комисије поновио је патријарху

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 43 од 17. фебруара 1969, српској Комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору са патријархом СПЦ Германом, обављеном 6. II 1969. године у Патријаршији“. – AJ, 144, 117; Исто – AC, 21, 75.

наше ставове по овом питању, нарочито наглашавајући да ће будућност и историја показати да је право на страни МПЦ. Такође је истакао да је у интересу наше земље а и саме СПЦ и њеног угледа, да што пре иде на признање аутокефалности МПЦ, указујући да је од посебног интереса да ово признање дође најпре од СПЦ.“[1]

Мило Јовићевић дочекао је 24. марта 1969. у седишту Савезне комисије за верска питања патријарха Германа и епископе бачког Никанора и западноевропског и аустралијског Лаврентија. „После уобичајених поздрава, патријарх је представио новоизабраног епископа СПЦ за Западну Европу и Аустралију Лаврентија председнику Јовићевићу, а затим је образложио сазивање ванредног Сабора СПЦ одржаног 12. и 13. марта о.г. и одлуке донете на њему. Патријарх је изјавио да је Арх. Сабор СПЦ био обавештен да политичка емиграција и бивши епископ Дионисије имају намеру да формирају расколничку епархију СПЦ за Западну Европу и Аустралију и избор Лаврентија за епископа ове епархије имало је за циљ да се предухитри намера политичке емиграције и Дионисија.“ У наставку је патријарх говорио о својој дилеми око предлога кандидата за епископа и поменуо јеромонаха Данила Крстића[2], рекавши да је на седници Сабора превладало мишљење да то буде викарни епископ Лаврентије Трифуновић. Потом је домаћина известио да је писао кентерберијском надбискупу молећи га да помогне новом српском епископу.

Нови епископ је говорио о свом плану и тешкоћама на које ће наилазити.

Јовићевић је похвалио избор и епископа Лаврентија за дотадашњи његов рад.[3]

---

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. пов. бр. 15 од 13. марта 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника и секретара Комисије РИВ-а за верска питања са патријархом Германом 11. III 1969 г. у Патријаршији“. – АС, 21, 75. Вреди поменути неколико реченица из пропратног писма: „У настојању да потврди своју спремност за унапређење односа са друштвеном заједницом, патријарх Герман, поред писменог и телефонског обавештења о заказивању ванредног Сабора СПЦ, желео је да нас детаљније информише о дневном реду ванредног Сабора. Из забелешке се може видети да се није задржао само на упознавању са дневним редом већ је улазио и у појединости очекујући да чује и наше сугестије. Може се рећи да је ово очигледан напредак у нашим односима, с обзиром на сва колебања испољена последњих година...“

2 Патријарх је заборавио да каже да је 11. марта, дан пред почетак Сабора, разговарао о кандидатима за епископа и да му је Витомир Петковић препоручио да предложи викара Лаврентија. Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. пов. бр. 15 од 13. марта 1969, Милу Јовићевићу – АС, 21, 75.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 109 од 2. априла 1969, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања друга М. Јовићевића са патријархом Германом, обављеном 24. III 1969. године у Савезној комисији за верска питања“. – АЈ, 144, 118; Исто – АС, 21, 75.

Мило Јовићевић и Радосав Перовић посетили су 5. маја 1969. патријарха, како би наставили расправу о појединим проблемима које су поменули 24. марта. Јовићевић је казао да је Савезно извршно веће 19. фебруара одлучило да од 1. јануара 1970. републике финансирају верске заједнице. На то је патријарх упитао ко ће и како ће се помагати деловима Српске православне цркве изван Југославије и добио одговор да ће то бити у склопу опште помоћи Републике Србије.

Потом је Јовићевић наметнуо расправу о изградњи маузолеја на Ловћену. Говорио је о својим сусретима у Црној Гори, препричао шта је чуо о говору митрополита црногорско-приморског Данила. Нагласио је да је црногорска Комисија за вјерска питања упутила Синоду писмо које је, у ствари, било одговор Извршног вијећа и Скупштине Црне Горе. Додао је да у Црној Гори писање листа *Православље* сматрају увредљивим. На крају је констатовао да је Црна Гора имала своју аутокефалну Цркву и да је своју аутокефалност жртвовала ради јединства, па питање обнове аутокефалности можда постане поново актуелно. На те речи, патријарх је казао да Српска православна црква не поседује никакву власт, нити силу и да може само да убеђује и моли.

Патријарх је рекао да га је недавно посетио секретар кентерберијског надбискупа Мајкла Ремзија и уручио му позив за посету Англиканској цркви. „Председник је обећао да ће патријарху на ово питање дати одговор у најскорије време.“[1]

После шест месеци, патријарх је затражио пријем код Мила Јовићевића. Састанак је организован 29. септембра 1969. у присуству Витомира Петковића и Радосава Перовића. На самом почетку патријарх се захвалио на помоћи коју је Патријаршија добила за велику прославу 750-годишњице аутокефалности Српске православне цркве. Потом је поменуо одлуку да Црква убудуће дотације добија од републике, замоливши да сав новац буде уплаћиван на рачун Патријаршије, а она ће га прослеђивати даље.

Када је покушао да започне разговор о наставку градње Храма Светог Саве, поменувши грађевинска предузећа која тај простор користе као гаражу и магацин, домаћини су то прећутали.

Домаћини су упознали патријарха да ће 2. октобра 1969. у Југославију стићи председник Италије и да ће тим поводом бити организован пријем. „На пријем ће бити позван патријарх у име СПЦ, надбискуп Погачник у име РКЦ и главни имам у Београду Хамдија Јусуфспахић у име ИВЗ. На питање да ли ће доћи на овај пријем, патријарх је одгово-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 169 од 12. маја 1969, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом СПЦ Германом, обављеном 5. V 1969. године у Патријаршији“. – АЈ, 144, 118; Исто – АС, 21, 75.

рио да ће доћи да се одазове Председнику Републике. Затим је додао да уколико се ради о личности Сарагата, не би дошао из разлога што је Сарагат као председник Италијанске Републике потписао и одобрио статут црквене општине СПЦ у Трсту, којим је ова црквена општина отргнута из јурисдикције патријарха СПЦ.“ Патријарх се интересовао да ли би било упутно да искористи прилику и затражи помоћ од италијанског министра за иностране послове, али му је сугерисано да би било боље да напише писмо Савезној комисији за верска питања која ће га проследити Државном секретаријату за иностране послове.[1]

1970.

Проблем односа Руске православне цркве, то јест Московске патријаршије, и Цариградске око јурисдикције над православним Русима широм света, на више нивоа се тицао и Српске православне цркве, па је то питање било честа тема у разговорима патријарха Германа и представника Савезне и српске Комисије за верска питања. Тако је 5. фебруара 1970. патријарх Милу Јовићевићу и његовом сараднику Радосаву Перовићу испричао да га је недавно посетио отправник послова грчке Амбасаде како би разговарали о збивањима у Америци. Наиме, у Сједињеним Америчким Државама постоје три самосталне руске црквене организације. Прву су организовали руски економски емигранти који су почели да стижу на амерички континент средином XIX века, другу, најбројнију, такозвану заграничну Цркву, створили су политички емигранти, а трећа је под јурисдикцијом Московске патријаршије. Недавно је Московска патријаршија покренула активности на њиховом уједињењу како би им потом дала аутокефалност.

Грчки дипломата је сматрао да ће то бити веома штетно по све православне цркве, док је патријарх био мишљења да би раздвојене верске заједнице које припадају једној нацији требало да се уједине, али је указао на потребу обазривог приступа том питању, како не би дошло до додатног међусобног супростављања. У том контексту, препоручио је грчком дипломати да би најбоље било да Цариградска патријаршија упути своју делегацију у Москву како би то питање две патријаршије заједно размотрили.

Препричавајући тај разговор Јовићевићу и Перовићу, патријарх је указао да је Цариградска патријаршија веома заинтересована за то питање због својих епархија у Америци, а нарочито због тога што се један њен архијерej, архиепископ Јаковос, већ изјаснио као присталица фор-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 288/69, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеном 29. IX 1969. године у Савезној комисији за верска питања“. – АЈ, 144, 119; Исто – АС, 21, 75.

мирања Америчке православне цркве која би, у том случају, носила обележја грчке Цркве. Цариградски патријарх је оспоравао право руском патријарху да даје аутокефалију истичући да једино он, као васељенски патријарх, може то да чини.

Патријарх Герман је истакао да би сукоб Цариградске и Московске патријаршије могао нанети велике штете православљу. Указао је да патријарх Атинагора као истакнути активиста екуменског покрета ужива велико поштовање, посебно у Америци где је дуго година живео, а пријатељ је и Двајта Ајзенхауера, председника Сједињених Америчких Држава. „Патријарх Герман предпоставља да су америчке власти допринеле његовом избору за васељенског патријарха. Атинагора је оријентисан на САД и њену политику, а нарочито због тога што отуда добија материјалну корист.“ Патријарх Герман је, према истом запису, закључио да Васељенска патријаршија настоји да се у односу на све друге аутокефалне цркве постави као „кровна“, а сам васељенски патријарх као папа за православље и то је поткрепио следећим примером. Пре неколико година српска Патријаршија добила је писмо од цариградске, у коме се на врло љубазан начин препоручује Српској православној цркви да узме свето миро освећено у Цариградској патријаршији, иако је познато да свака аутокефална Црква сама прави миро за своје потребе, што је српска Патријаршија и навела у свом одговору. Међутим, недавно је из Цариградске патријаршије стигло и друго писмо у коме је поновљен ранији предлог, па је патријарх Герман из тога закључио да она на тај начин жели да се постави изнад Српске православне цркве, која је аутокефална и равноправна са цариградском и осталим патријаршијама.[1]

Проблем несугласица између две патријаршије доминирао је и 23. фебруара 1970. у разговору патријарха Германа и Витомира Петковића, председника српске Комисије за верска питања. Патријарх је тада био нешто отворенији, испричавши да је патријарх Атинагора желео да формира аутокефалну Грчку православну цркву у Сједињеним Америчким Државама, која би обухватила све православне из различитих јурисдикција на том континенту без обзира на националну припадност верних. Руска православна црква је тој намери патријарха Атинагоре парирала тако што је започела процес уједињења своје три заграничне Цркве у једну којој би доделила аутокефалност. У другој фази, према плану, та Црква би покушала да окупи све друге православне Цркве у Америци. Патријарх Герман оцењује да ће Руска црква вршити притисак у правом реду на православне цркве у социјалистичким земљама да се њихови делови у дијаспори прикључе новој православној Цркви у Сједињеним Америчким Државама. Посебан притисак биће, каже, на Српску

1 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 5. II 1970. године у Патријаршији СПЦ“, Пов. бр. 29/70 од 18. фебруара 1970. године“ – AJ, 144, 124; Исто – AC, 21, 75.

православну цркву која тамо има три епархије. Очување независности тих епархија отежано је постојањем расколничке црквене организације предвођене рашчињеним епископом Дионисијем јер ће он, претпостављa патријарх, започети разговоре са „новом“ руском Црквом о приступању, што ће изазвати додатне проблеме у поменуте три епархије Српске православне цркве. На крају је обелоданио да су га многи представници страних земаља у Југославији већ наговарали да се приволи пружању подршке једној или другој страни.[1]

Сутрадан, 24. фебруара, код патријарха је дошао Радосав Перовић из Савезне комисије за верска питања, такође поводом вести о формирању Америчке православне цркве. Патријарх је госту рекао да предстоји сукоб Цариградске патријаршије и Руске православне цркве. Објашњавајући зашто Руска православна црква инсистира на формирању Америчке православне цркве, патријарх је приметио да она „на тај начин жели да има још једну православну Цркву уза себе, коју би користила приликом одржавања васељенских сабора“. Перовић се позвао на текст из грчких новина у коме се тврди да само Цариградска патријаршија има право давања аутокефалије, а патријарх је додао: „Уколико би се строго канонски ценило, право формирања Цркве у дијаспори и давање аутокефалности, припада искључиво васељенској Патријаршији.“ Онда је објаснио да су у прошлости таква права за себе обезбедиле још неке цркве и формирале делове изван матичне територије. Потом је поменуо да је патријарха Атинагору обавестио да ће епископ западноевропски и аустралијски Лаврентије посетити црквене општине Српске православне цркве у Аустралији, замоливши га да епископа Лаврентија препоручи свом тамошњем епископу. Тако је и било: епископ Лаврентије је лепо прихваћен у Аустралији. „Додао је да сада види како је погрешио што је писао то писмо, јер се тиме ставља до знања Цариградској патријаршији да је она надлежна за цркве у дијаспори и тиме на неки начин доводи СПЦ у подчињен положај према Васељенској патријаршији.“[2]

Патријарх Герман и Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, 28. априла 1971. такође су се дотакли питање недавног (10. априла) додељивања аутокефалности Америчкој православној цркви од руског патријарха Алексеја, то јест Руске православне цркве. „Казао је да га забрињавају односи између Цариградске патријаршије и Руске православне цркве, с обзиром да је Руска православна

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Пов. бр. 35 од 27. фебруара 1970, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о посети председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића патријарху Герману 23. II 1970. год. у Патријаршији“. – AJ, 144, 124.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 38 од 6. марта 1970, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору са патријархом Германом, од 24. II 1970. године“ – AJ, 144, 124.

црква пре извесног времена, доделила аутокефалност руској митрополији у САД, која се сада зове Америчка православна црква. Истакао је како теолози Цариградске патријаршије доказују да је једино Цариградска патријаршија надлежна да додели аутокефалност некој православној Цркви, па по таквим схватањима ни Српска православна црква не би имала право да додели аутокефалност Македонској православној цркви. Плашећи се сукоба Цариградске патријаршије и Руске православне цркве, који по његовом мишљењу може имати штетних последица за православље, патријарх је рекао да се и он налази у незгодној ситуацији, јер не жели да се замери ни једној ни другој Цркви. Зато је избегао да честита руском митрополиту у САД проглашење аутокефалности, иако му је овај упутио два писма у којима га информише о додељивању аутокефалности Руској православној цркви у САД. По његовим речима, уколико би се СПЦ замерила Цариградској патријаршији, истовремено би се замерила и осталим грчким Црквама (александријској, јерусалимској, антиохијској) што би за СПЦ имало тешких последица у односу на манастир Хиландар у Грчкој.“[1]

Код патријарха су 5. фебруара 1970. дошли Мило Јовићевић и Радосав Перовић из Савезне комисије за верска питања.

Патријарх је питао шта је тачно у гласинама које се шире о митрополиту македонском Доситеју. По једним, он је уклоњен са положаја и упућен на лечење. „Наводно, Доситеј је увидео да Македонску православну цркву неће да призна ни једна аутокефална Црква у свету, па је предлагао да се ревидирају раније одлуке руководства МПЦ и да се тражи споразум са руководством СПЦ. То је био разлог да се уклони и да му се одреди лечење.“ Јовићевић је одговорио да је Синод Македонске православне цркве, уз сагласност митрополитову, одлучио да он буде упућен на лечење, јер већ дуже времена болује. Налази се у манастиру Калиште.

Када је поменут манастир Хиландар, Јовићевић је разговор пресекао констатацијом да је у Грчкој диктаторски режим и да због тога међудржавна сарадња није баш на нивоу. Патријарх је поменуо писмо бугарског патријарха Кирила који га обавештава да од 1965. године није добио ништа од материјала из српске Патријаршије. Додао је да је лично проверио и утврдио да се пошиљке упућују, па му није јасно да ли их југословенска страна задржава или их бугарска царина плени. Одговорено му је да нема разлога за задржавање пошиљке али да такав материјал не би било упутно слати посредством Амбасаде.

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 60/1 од 4. априла (вероватна је грешка јер треба маја), српској Комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 28. IV 1971. године у Патријаршији СПЦ“. – АЈ, 144, 132; Исто – АС, 21, 137.

Патријарх је препричао недавни разговор са грчким дипломатом о проблемима међу православним црквама, а непосредан повод био је сукоб Цариградске и Московске патријаршије поводом давања аутокефалије Православној цркви у Америци (састављеној од три руске црквене заједнице).

Јовићевић је говорио о изложби средњовековног сликарства у Риму и жељи великодостојника у Ватикану да један хор православних свештеника одржи концерт у том граду. Препоручио је патријарху да треба изабрати репрезентативан хор и напоменуо да би смештај и исхрану обезбедио организатор, док би путне трошкове сносио хор.

На крају, Јовићевић је рекао да су му недавно румунски свештеници затражили пријем ради разговора о организовању викаријата. Додао је да су их из Савезне упутили на српску Комисију за верска питања. Патријарх се сложио са тим, додавши да о томе не треба разговарати нити дозволити викаријат, пошто је тај захтев у склопу политике Румунске православне цркве.[1]

Представници српске Комисије за верска питања Витомир Петковић и Владимир Станојевић дошли су 23. фебруара 1970. у Патријаршију. Најпре је разговарано о финансијама за текућу годину. Наиме, од те године, верске заједнице нису више добијале дотације од Савезне комисије за верска питања већ од републичких. Патријарх је поменуо потребу отварања богословије у Сарајеву, рекавши да је актуелне 1970, године број свештеника мањи него што је био 1941. године. Затражио је денационализацију одузетих зграда. Навео је да је Римокатоличкој цркви у том граду удовољено по том питању, док је Исламској верској заједници плаћена изградња центра.

„Патријарху је с наше стране предочено да, поред одобрене суме за издржавање централних органа СПЦ и њених богословија и Теолошког факултета, Република Србија такође сноси део трошкова за социјални допринос свештеника, затим, доста средстава иде на личне помоћи свештеницима са слабијим приходима, а исто тако и за неке посебне намене – уређење манастира у Сланцима, помоћ фонду за станове београдских свештеника, помоћ Пећкој патријаршији, затим помоћ свештеницима СПЦ у Мађарској и сл.“

Потом је било говора о румунском викаријату. Саговорници су се сложили да је то проблем који треба решавати на реципрочној основи.

Петковић је затражио разјашњење неспоразума око плаћања доприноса за социјално осигурање православних свештеника у Хрватској.

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 29/70 од 18. фебруара 1970, републичким комисијама за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 5. II 1970. године у Патријаршији СПЦ“. – АЈ, 144, 124; Исто – АС, 21, 75.

Патријарх је одговорио да је Хрватска уплаћивала доприносе преко свештеничког Удружења, па је морао на то да скрене пажњу Златку Фриду, председнику хрватске Комисије за вјерска питања.

Разговор се повео о изјави викарног епископа Данила Крстића о екуменским односима објављеној у римокатоличком недељнику *Glas koncila*. Петковић је сугерисао да би у *Православљу* требало објавити да је то лични епископов став, а не Српске православне цркве. Патријарх је приметио да је ситуација веома сложена и да он не види на који начин би то замешатељство могло бити разрешено.

Патријарх је поменуо бројне нерешене проблеме који оптерећују односе Цркве и државе, истичући у први план наставак градње Храма Светог Саве у Београду, подизање цркве на Карабурми, враћање имовине манастиру у Сланцима, непријатности које долазе из Македонске православне цркве. Биле су то теме о којима су годинама причали без помака.

Разговор са амбасадором Сједињених Америчких Држава био је, како су забележили државни чиновници, од посебног значаја за Српску православну цркву. Патријарх је амбасадора обавестио о имовинско-правним споровима у америчким судовима против рашчињеног епископа Дионисија, нагласивши да епархије имају велику самосталност. „У том погледу СПЦ у земљи нема било каква овлашћења нити претензије. Једина овлашћења СПЦ у односу на епархије у САД односе се на избор епископа, који се по Уставу СПЦ бирају на Архијерејском сабору. Амерички амбасадор је, наводно, ове патријархове информације примио као врло значајне.“

Разговарали су о проглашавању аутокефалности Америчке православне цркве и могућим последицама тог чина на односе помесних православних црквама.

На крају је патријарх затражио неке услуге: „Исцрпивши своју листу питања за разговор, патријарх је молио и за нашу помоћ око решења неких конкретних питања: доградња спрата на парохијском дому у Кумодражу, доградња просторије за црквене канцеларије код цркве свете Тројице на Лекином брду, експропријација земље манастира у Раковици, а такође је замолио да помогнемо око исељења удове свештеника из црквеног стана у Раковици који им је неопходно потребан.“[1]

Сутрадан, 24. фебруара, Радосав Перовић је дошао код патријарха по налогу свог претпостављеног Мила Јовићевића, председника Савезне комисије за верска питања. Перовић је испричао о новостима у вези са формирањем Америчке православне цркве, као и о споразуму

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Пов. бр. 35 од 27. фебруара 1970, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је „Забелешка о посети председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића патријарху Герману 23. II 1970. год. у Патријаршији“ – АЈ, 144, 110.

Московске патријаршије и те нове Цркве о аутокефалности. „Патријарх се захвалио на обавештењу и изјавио да ће ово питање имати штетних последица по православље, јер ће доћи до сукоба између цариградске Патријаршије и московске Патријаршије.“ Потом је разговарано о односима међу православним црквама, праву давања аутокефалије и слично. У том контексту, патријарх је казао да је погрешио што је недавно писао патријарху Атинагори молећи га да његови подређени архијереји у Аустралији помогну епископу Лаврентију према својим могућностима.

Патријарх је обавестио госта о свом разговору са италијанским амбасадором. „Каже да се амбасадор интересовао о стању СПЦ и да га је патријарх упознао о томе да је СПЦ у многоме поправила своје стање, нарочито у погледу подизања свештеничког кадра и отварања нових богословија. Напоменуо је да је СПЦ у погледу школа и полазника верских школа достигла предратни ниво.“ Када је патријарх почео да говорио о једном великом проблему изван Југославије, амбасадор му је узвратио да зна да је то Црквена општина у Трсту. „Казао је амбасадору да Вурдеља не би могао остати у Трсту да је направио расцеп у Римокатоличкој цркви. Амбасадор му на ово није ништа одговорио.” Перовић се интересовао за попуњавање упражњених епархија после смрти епархијских архијереја захумско-херцеговачког и загребачког. Патријарх је одговорио да ће о томе бити расправе на наредном Сабору. „У погледу избора загребачког митрополита, патријарх изјављује како је чуо да о томе постоје интересовања како код епископа, тако и у круговима свештеничког удружења, а и код других (мислећи свакако на органе власти). Не би могао о томе дефинитивно да каже, али је мишљења да ће Арх. Сабор СПЦ потражити личност која ће задовољити црквене потребе. На ово сам му додао да би било добро да се поведе рачуна и о томе да таква личност буде погодна за сарадњу са народним властима“, забележио је Перовић.

Перовић је испричао да је у Савезну комисију за верска питања дошао епископ далматински Стефан у покушају да разреши неке своје проблеме који га муче, али није навео детаље тог.

„На крају разговора патријарху сам казао да прота Милисав Протић, главни уредник листа *Православље* често у свом листу објављује разне чланке који су у супротности са друштвеним кретањима у нашој земљи, што штети угледу Српске православне цркве. Поменуо сам му чланак Пера Слијепчевића, писан 1940. године, објављен у јануару о. г. у *Православљу*, нашта је патријарх изјавио да увиђа то и додао да је Протић сељак и кад нема нешто актуелно да пише, онда тражи чланке из архиве, само да би лист изишао из штампе.“[1]

Радосав Перовић дошао је код патријарха и 27. марта 1970, опет

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 38 од 6. марта 1970, српској Комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору са патријархом Германом, од 24. II 1970 године“. – АЈ, 144, 124; Исто – АС, 21, 75.

по налогу Мила Јовићевића, како би му саопштио да је Митја Рибичич, председник Савезног извршног већа, прихватио захтев за састанак. Сугерисао је патријарху да би посета требало да буде само куртоазна, јер је Рибичич упознат са проблемом капеле на Ловћену приликом недавне посете Црној Гори. Патријарх се супроставио том предлогу па је, после кратке расправе, договорено да ће о томе одлучити Мило Јовићевић.

Разговарали су о разлозима отказивања договореног састанка митрополита македонског Доситеја са Рибичичем, али ни о томе нема детаља у Перовићевој белешци.

Патријарх је питао на ком су степену дипломатски односи Југославије и Ватикана. Када је Перовић почео да објашњава, патријарх га је прекинуо питањем да ли је тачно да ће Броз посетити папу Павла VI.

Последња тема разговора било је плаћање доприноса за социјално осигурање свештеника у Хрватској. Перовић је одговорио да је и тај проблем разрешен уплатом у Загребу. Патријарх је изразио забринутост што се уплате доприноса обављају посредством Савеза удружења православног свештенства, „јер у томе види могућност уцењивања свештеника који су ван Удружења, јер би се на тај начин могао вршити притисак да се учлањују у свештеничко удружење.“[1]

Митја Рибичич, председник Савезног извршног већа, са Милом Јовићевићем, председником Савезне комисије за верска питања, примио је 9. априла 1970. патријарха Германа и митрополита црногорско-приморског Данила. Разговор о доброј сарадњи у ранијим временима прерастао је у расправу о савременим проблемима.

„Време доноси проблеме и у њима се треба снаћи, треба их схватити као нешто што се не може избећи али што се разумно може и мора позитивно решити.“ Патријарх је покренуо тему капеле на Ловћену. Друга тема била је признавање самопроглашене аутокефалности Македонске православне цркве. Иако је свака страна остала при свом ставу, саговорници су се сагласили да проблеме треба заједнички решавати. Последње су биле речи Рибичича: „Треба да водите рачуна да имате увек добре контакте на свим нивоима и са републиком и комунама и да се ту налази споразум”. Разговор је завршен у 9,45 часова.[2]

---

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 63/70 од 3. априла 1970, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору са патријархом СПЦ Германом, од 27. III 1970. године“. – АС, 21, 75.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 97/70 од 5. маја 1970, републичким комисијама за верска питања. У прилогу су биле „Стенографске белешке са разговора председника Савезног извршног већа Митје Рибичича са делегацијом Српске православне цркве на челу са патријархом г. Германом, митрополитом црногорско-приморским г. Данилом, одржаних 9. априла 1970. у 9,00 часова у Кабинету председника Савезног извршног већа“. – АЈ, 144, 125; Исто – АЈ, 144, 126; Исто – АС, 21, 75. Видети и: *Гласник*.., 4/1970, стр. 82.

Истога дана Рибичич је примио и представнике Македонске православне цр-

Витомир Петковић дошао је 20. априла 1970. код патријарха на његов позив. Повод је била вест о смрти руског патријарха Алексеја и разговор о томе да ли патријарх треба да иде на сахрану. „С обзиром да је телеграм од Руске православне цркве о смрти патријарха Алексеја стигао са закашњењем, те да је и технички неизводљиво да се стигне на сахрану, патријарх је изнео да ће се овом приликом ограничити на изјаву саучешћа слањем телеграма.“

Узгред су поменули долазак епископа средњезападноамеричког Фирмилијана у Патријаршију ради прикупљања потребне документације за судске процесе у Америци које Српска православна црква води против рашчињеног епископа Дионисија. „У овом делу разговора патријарх је истакао да им доста тешкоћа чине сведоци као што су Живан Стефановић и ђакон Александар Ивановић, политички емигранти који су пришли рашчињеном епископу Дионисију. Посебно, Живан Стефановић, који је био службеник Патријаршије. Међутим, има се утисак да је патријарх Герман о овоме говорио ради тога што сматра да су ти људи уствари послати од стране наше одговарајуће службе.“

Када је Петковић узвратио да југословенске службе не регрутује људе који ће клеветати и нападати законом регулисане односе, патријарх је додао: „И ја тако мислим, али има људи који ми говоре другачије. Сматрам да они који нападају мене, нападају и државу. Исто тако, они који нападају нашу земљу, нападају и Цркву.“

Патријарх је саговорника обавестио да ускоро у Америку треба да отпутују епископи банатски Висарион и жички Василије и замолио за новац потребан за трошкове. „У даљем разговору патријарху је напоменуто да смо обавештени да је Томислав Карађорђевић долазио код Фирмилијана у вези оболелог Петра Карађорђевића. У вези са овим патријарх је изнео да их је епископ Фирмилијан успут упознао, и то за време ручка, да је Петар Карађорђевић тешко оболео и да се налази у болници чији је власник неки Кинез који се оженио Српкињом. Пошто је неизвесно хоће ли преживети, Томислав је водио разговор о сахрани. Фирмилијан је изнео да је Томислав мишљења да Петра треба сахранити у Енглеској. Такође је рекао да се Томислав одмах вратио уплашен од

кве. Тај сусрет био је предмет расправе на састанку Савезне комисије за верска питања 20-25. септембра 1970. када је констатовано да је наговештено суђење на Сабору македонским архијерејима спречено. „Комисија сматра да су одлуке Сабора СПЦ које се односе на МПЦ, поред осталог основна сметња за учлањење МПЦ у Светски савет цркава, а нарочито за учествовање у раду најављеног васељенског сабора православних цркава. Ово из разлога што је руководство СПЦ своје одлуке о Македонској православној цркви доставило свим православним црквама у свету и Светском савету цркава.“ Потом је закључено да је потребно и даље инсистирати на признавању аутокефалности. Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 186 од 10. септембра 1970, члановима. У прилозима су „Закључци са седнице Савезне комисије за верска питања одржане 24. IX 1970. године“ – AJ, 144, 126.

огромних неисплаћених рачуна Петра Карађорђевића. Патријарх је мишљења да Томислав нема шта да тражи у смрти Петровој, сем његових рачуна. Петар има наследника који је у енглеској војсци а који не зна ни једну реч српску. Све је то ништа. Ми са тим немамо везе.“

Петковић је скренуо патријарху пажњу на последице које би могле да произиђу уколико званично руководство Српске православне цркве на било који начин буде уплетено у случај Петра II Карађорђевића.

Патријарх је рекао да ће први део предстојећег Сабора протећи уобичајено, то јест у расправи о годишњим извештајима архијереја, док ће под тачком текућа питања, епископ жички Василије Сабору изнети оптужницу против архијереја Македонске православне цркве. „Патријарх износи да га нису могли одбити јер је то задужење дато од стране Сабора СПЦ, те се мора поступити по њему. Међутим, патријарх је мишљења да до осуде неће доћи, већ ће се тужба и даље пролонгирати.“ Додао је да је у разговору са Митјом Рибичичем обећао да неће заоштравати ситуацију око Македонске православне цркве.

Највише времена је том приликом било утрошено разговор о капели на Ловћену. „Са наше стране изнето је мишљење да није целисходно покретати најављени спор судским путем од стране митрополита Данила у односу на скупштину општине Цетиње. У вези са овим скренута је патријарху пажња да ће наша јавност оштро реаговати уколико дође до покретања ове тужбе, а поготову ако то учини руководство СПЦ из Београда. Патријарх се са овим сложио говорећи да он никада није био присталица да се ствари решавају путем суда. Притисак чини митрополит Данило. Вероватно да ће се овај проблем покренути и на Сабору. Патријарх је био доста неодређен о држању сабора по овом питању“, забележио је Петковић.

На крају разговора дотакли су се питања избора епархијских архијереја. Патријарх је казао да је недавно добио писмо од епископа западноевропског и аустралијског Лаврентија, који је предложио формирање нове епархије за Аустралију и избор новог епископа. Лично сматра да би то требало одложити, јер нема погодног кандидата за то место. Истовремено је на муци поводом избора загребачког митрополита, јер постоји неколико кандидата, али и залагања са стране за поједине архијереје који би одговарали држави.

Последња тема разговора била је одлука Синода о прослави 50-годишњице обављања Патријаршије. „Сматра да ће та прослава имати скромно обележје. О томе ће упознати Сабор СПЦ и после тога упознаће детаљније нашу Комисију.“[1]

1 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Стр. Пов. Бр. 79 од 24. априла 1970, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом, 20. априла 1970 г.“ – АС, 21, 75.

Витомир Петковић дошао је 23. августа 1970. код патријарха. „Желео сам да детаљније сазнам о карактеру посете Тодора Полића, једног од најимућнијих људи из редова наших исељеника у САД, иначе потпредседника Епархијског одбора код рашчињеног епископа Дионисија. Поред овога желео сам да и у овом разговору упозорим патријарха на могуће националистичке испаде у вези са прославом педесетогодишњице обнове Српске патријаршије."

Тодор Полић, Србин из Херцеговине, један од најбогатијих исељеника. До 1967. био је наклоњен Патријаршији а против рашчињеног епископа Дионисија. На његово опредељење је утицала супруга, која је неколико пута долазила у Југославију и Патријаршију. „Међутим, у 1967. години прелази на страну Дионисија око кога је окупљена најекстремнија политичка емиграција. Овај заокрет Полић чини, пре свега, због притиска своје супруге, која то чини како би сачувала контакт са монахом Иринејем који се определио са Дионисијем. Захваљујући ток околности Иринеј је код Дионисија постао и владика." Политичка емиграција је искористила промену Полићевих ставова, и поставила га на истакнуто место. Тим је још чуднија његова жеља да се сусретне са патријархом, забележио је Петковић.

„Наиме, 16. августа т. г., за време док је патријарх био у манастиру Сланци код Београда, његов викарни епископ Данило по чијем је одобрењу довезао Полића у Сланце. Данило је рекао да га је лично замолио Полић и да је то учинио у најбољој намери. На то му је патријарх наредио да врати Полића одакле га је и узео и да му саопшти да га он не може примити, јер нема препоруку надлежног епископа СПЦ у САД. Све док то не буде обезбедио не може бити примљен од званичних органа СПЦ у

Пропратно писмо је веома интересантно јер даје неке друге квалификације:

„Прво, патријарх се колебао до задњег часа око одласка у Москву. По нашем мишљењу није отишао ради тога што није желео сусрет, пре свега, са румунским и бугарским патријархом и евентуално са делегацијом Македонске православне цркве, с обзиром на постојеће односе. У жељи да избегне те сусрете као и велики церемонијал око сахране Алексеја, одлучио се на слање телеграма.

„Друго, изненадна посета средњезападно америчког епископа Фирмилијана и адвоката Караџића, код нас је побудила одговарајући интерес за прави циљ њиховог доласка.

„Патријарх је у разговору био веома категоричан кад је тврдио да је епископ Фирмилијан дошао искључиво ради прикупљања одговарајућег материјала против Дионисија. То се поклапа и са изјавом епископа Висариона који је овом приликом највише времена провео са Фирмилијаном. Међутим, према ономе што знамо о епископу Фирмилијану, неопходна је наша опрезност и будност. Треће, наша Комисија за верска питања предузеће све потребне мере како не би на предстојећем Сабору СПЦ дошло до даљег заоштравања у односима између СПЦ и МПЦ.

„Поред уверавања које смо примили не само од патријарха већ и од једног броја владика, да се неће ићи на даље заоштравање односа са руководством МПЦ, ми ћемо у току наредних дана обезбедити контакте скоро са свим епископима. Преко Савезне комисије учинићемо да се ти контакти и разговори обезбеде и у другим републикама."

Београду.“ Тако Полић није видео патријарха.

Патријарх је казао да је сит смицалица рашчињеног епископа Дионисија па зато и није примио Полића. Уверен је да би тај сусрет био искоришћен за уношење забуне међу Србе верним Патријаршији.

Петковић је сматрао да треба прикупити више информација о Полићу како би могао да се одреди према његовом доласку. „Постоје индиције да бивши политиканти осећају да им је Дионисије велики промашај и да је све мањи број оних који се окупљају око њега. Процес који води СПЦ против Дионисија доста компромитује Дионисија и оне који га подржавају. Из тих разлога Сеферовић тражи контакт са владиком Симеоном из Карловца, а као што се види, Полић са патријархом. По свему судећи политичка емиграција жели да са што мање штете прође СПЦ у земљи. Политички емигранти су изгледа спремни да се одрекну Дионисија под условом да их СПЦ у домовини прихвати као борце за јединство српства и СПЦ. Очигледно, патријарх зна за право стање ствари и не жели да са њима дели власти у епархијама СПЦ у САД. С друге стране, исувише су га лично вређали и нападали, да би у овом моменту прешао преко тога. Са наше стране, и даље ћемо настојати да руководству СПЦ помогнемо да схвати да може опстати као црква у иностранству једино ослобођењем и одстрањивањем елемената који желе да цркву користе у политичке сврхе, а пре свега од оних који још увек позивају на борбу против социјалистичке Југославије.“

Потом су разговарали и заказаном Црквено-народном сабору за 15-17. новембар 1970. америчких Срба лојалних Патријаршији. (Петковић се о томе распитивао претходно код епископа Висариона и проте Младена Младеновића, секретара Синода и закључио да је то још један корак ка изоловању рашчињеног епископа Дионисија.)

„Одржавање црквено-народног сабора и будући статус СПЦ у САД треба код тамошњих верника, а нарочито код америчке администрације, да покаже да је СПЦ у САД јединствена и једино регуларна Црква, која је била и остала у духовној вези са руководством СПЦ у домовини. На овај начин садашње руководство СПЦ жели да докаже свим заинтересованим факторима у САД да је Дионисије самозвани епископ који је незаконито узурпирао право на имовину и црквене објекте СПЦ у САД, Из тих разлога треба претпоставити да се од стране Синода СПЦ и три архијереја СПЦ у САД чине огромни напори како би са предстојећег сабора изашло још снажнији у односу на Дионисија и оне који га подржавају. Поред овога, оваквом организацијом Српске православне цркве у САД обезбеђује се њен бољи положај у односу на новоформирану Православну цркву у Америци коју је пре неколико месеци прогласила аутокефалном Руска православна црква из Москве.“

Патријарх је изразио забринутост због могућих притисака у времену када руска Патријаршија буде настојала да све своје делове при-

кључи новооснованој Цркви. Додао је да се већ осећа напетост због сукоба Цариградске и Руске патријаршије. „Међутим, патријарх је нагласио да је Српска православна црква заузела став да се бори за очување своје самосталности и независности и према Руској и према Цариградској патријаршији. Стварањем Синода Српске православне цркве за САД и Канаду свакако ће бити онемогућено било коме од тројице епископа Српске православне цркве да самостално приђе Америчкој православној цркви јер би то према правилима било могуће само одлукама Синода, што је тешко претпоставити“, забележио је Петковић.

Потом су причали о прослави 50-годишњице обнове Патријаршије. Патријарх је рекао да је састављена посланица чији садржај неће изазвати никакве полемике. „Овај део разговора искористио сам да патријарху скренем пажњу на извесне људе који ће покушати да прославу обнове Српске патријаршије искористе за шовинистичке иступе, а нарочито у односу на Македонску православну цркву. Патријарх је поновио да ће са своје стране предузети потребне мере како до тога не би дошло.“[1]

Витомир Петковић дошао је и 6. новембра 1970. код патријарха после састанка српске и македонске Комисије за верска питања поводом вести о смрти бившег краља Петра II Карађорђевића. Почео је критиком говора викарног епископа Данила у Пироту: „Патријарху је речено да се у овом случају викарни епископ Данило показао провокативним и веома некоректним, ако се имају у виду постојећи односи између државе и цркве. Патријарх се са нашим примедбама сложио и изразио да је то случај за жаљење.“

Потом је Петковић причао о разговорима у Скопљу. „И овом сам приликом, мислим са довољно аргумената, поновио наша оправдана очекивања да ће руководство СПЦ схватити ширу потребу попуштања у односима са Македонском православном црквом.“ Патријарх је обећао да ће о томе расправљати на седници Синода: „Ситуација је сложенија но што се Вама чини. Нас у Синоду муче две ствари. Прво, да ли ће се овакав процес код нас у земљи завршити са МПЦ? Друго, то је питање притиска који се врши на нас из иностранства, а пре свега од стране дионисијеваца. То нам је највећи проблем, јер, несугласице у нашим односима у земљи лакше ћемо решити!“

Потом је патријарх изрекао нешто што гост није очекивао: „Затим је патријарх поновио да у Патријаршији постоји веома изразито уверење да наши органи безбедности шаљу одређене људе а нарочито

1 „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом, 23 августа 1970. године“. – АС, 21, 142. Вредно је помена да је ово прва службена белешка српске Комисије за верска питања написана ћириличном писаћом машином, која се налази у њеној архиви која се чува у Архиву Србије.

свештенике код Дионисија у САД и Вурделье у Трст.“ (Петковић је констатовао у белешци: „Ово је други пут да патријарх истиче овај проблем на овакав начин, мада сада врло јасно и прецизно. Морао сам да пружим уверавање патријарху да приступ једног дела свештенства Дионисију и Вурдељи није дело наших органа безбедности. Напротив чине се напори у оквиру законских могућности како би се СПЦ помогло.“)

Петковић је додао да ће кампања из иностранства потрајати и да би зато односе са Македонцима требало што брже разрешити. „Том приликом сам рекао да би била велика штета за свеукупне односе да признање аутокефалности МПЦ учини нека друга православна црква у свету пре СПЦ. Напоменуо сам Руску, Румунску, Пољску, Бугарску православну цркву итд. На ово је патријарх врло спремно рекао: Да, ако се преко њихових влада то нареди! Ту могућност не треба искључити, напоменуо сам“, забележио је Петковић.

Потом се разговор повео о покојном бившем краљу Петру II Карађорђевићу. Патријарх је изрекао неколико лоших квалификација на рачун моралних особина покојника. Петковић се распитивао о плановима око опела и сахране, а патријарх му је одговорио да бивши краљ није припадао Српској православној цркви, већ делу рашчињеног епископа Дионисија. На то је Петковић реаговао да они, то јест државне службе, знају да су краљевић Томислав Карађорђевић и покојников син Александар били код епископа Фирмилијана, и да су сва тројица посетили болесника у болници. „Том приликом су захтевали да буде по његовој смрти сахрањен од стране СПЦ, а не дионисијеваца. Патријарх је мишљења да дионисијевци то неће дозволити и да ће га сахранити у највећем српском гробљу у САД – Либертивилу. Ту је и седиште Дионисија. После овога, патријарх је изнео да се у оквиру званичне Цркве неће чинити никакав парастос. Ово ради тога што је Петар Карађорђевић био отпадник од СПЦ. Патријарх се прибојава да би можда Ђорђе Карађорђевић[1] тражио парастос за Петра као свог синовца. Међутим, патријарх мисли да то ипак Ђорђе неће тражити, имајући у виду све оно што је препатио од Александра Карађорђевића. Чак и када би то тражио, таква услуга не може му се пружити, рекао је патријарх.“

У наставку, причали су о политичким темама, осврнувши се на изјаве руководилаца Србије о збивањима у федерацији. „Крајње је време било да руководећи људи у Србији кажу шта мисле. И рекли су храбро и мушки. Нека се једном зна ко шта даје и ко шта узима. Доста је било пребацивања на рачун Србије. У помешаним капама нема искреног братства.“

„На крају, као и обично, патријарх Герман је поновио захтев за

1 Ради се о краљевићу Ђорђу Карађорђевићу, који је од 1941. живео у Београду. Познат је однос млађег брата краља Александра према старијем Ђорђу. Узгред, Ђорђе је једно време провео о болници за умоболне.

довршење започетог храма св. Саве у Београду. Са овим је разговор завршен.“[1]

Мило Јовићевић дошао је 10. децембра 1970. код патријарха Германа поводом предстојећег пута представника Савезне комисије за верска питања у Мађарску, где ће се састати са представницима тамошњег Уреда за верска питања. Инсистирање Руске православне црква да у Мађарској буде организована Мађарска православна црква (што је с временом и остварено), наметнуло се самим тим као прва тема разговора. „Патријарх је говорио о томе да су Мађари под утицајем Руске православне цркве одмах после завршетка Другог светског рата инсистирали да се тамо формира Мађарска православна црква, која би подпадала под јурисдикцију Руске православне цркве. Овакве подухвате осујетио је ранији патријарх СПЦ Гаврило, јер је сматрао да је то уперено против интереса СПЦ у Мађарској. На челу те Цркве Мађари су поставили свештеника Фериса Беркија, али ипак та Црква не делује као епископија, већ као црква нижег ранга.“[2] У наставку је разматрано шта и како треба предузети ради заштите свештеника и Цркве у Мађарској.

Јовићевић је препричао како је протекао његов сусрет са Маријом Кањом, римокатоличким пронунцијем и захтеву тог великодостојника да се законски регулише празновање Божића и изједначавање права ученика богословских школа са осталим средњошколцима, наглашавајући да је истоветан захтев раније упутила Српска православна црква. „Такође је указао да у Закону о радним односима постоји одредба која омогућава радним људима да један дан од свог годишњег одмора могу користити у онај дан који сами одреде. Патријарх каже да се под тим даном подразумева и празновање Божића, али је додао да код православаца има једна специфичност у празновању и да је то крсна слава за коју су верници јако заинтересовани.“

Патријарх је питао о односима Југославије и Грчке напоменувши да је недавно од атинског архиепископа Јеронима добио позив за посету. Сагласили су се да, због војне хунте која је на власти у Грчкој, посету треба одложити. На крају је патријарх затражио помоћ Државног секретаријата за иностране послове у решавању проблема Црквене општине у Трсту. Добио је обећање да ће то бити размотрено.[3]

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 53 од 10. новембра 1970, Милу Јовићевићу. У прилогу је „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 6. XI 1970 г. у Патријаршији“. – AJ, 144, 130.

2 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића и председника Комисије за верска питања И.В. СР Србије Витомира Петковића са патријархом Германом, обављеном 10. XII 1970 године у згради Патријаршији“. – AJ, 144, 127.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 224 од 13. децембра 1970, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору

Петар Шегвић, помоћник председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића, дошао је 24. децембра 1970. са Радосавом Перовићем код патријарха Германа. Госте је највише занимало патријархово мишљење о екуменском покрету. „Патријарх је прихватио разговор и казао да он подржава тај покрет и да је то доказао својим поступцима. Истакао је да се радовао сусрету папе Павла VI и цариградског патријарха и да је Атинагори слао телеграм поводом тога, чиме је желео да му пружи подршку.“ Говорио је о свом сусрету са кардиналом Шепером и бискупом Фрањом Кухарићем. Шегвић је испричао о току свечаности поводом беатификације Николе Тавелића којима је присуствовао, нагласивши да је с посебном пажњом слушао говор епископа бањалучког Андреја.

Када је Шегвић поменуо реакције на изјаву викарног епископа Данила, патријарх је рекао да је он млад и неискусан као епископ, а оно што је рекао, рекао је у своје име, подсећајући да га је Синод већ због тога опоменуо. „Патријарх је изјавио да овде има кривице и до уредника *Гласа концила*, који је испровоцирао епископа Данила.“

Потом је Шегвић започео о ономе због чега је и дошао код патријарха – о попуњавању упражњене митрополитске столице у Загребу. Патријарх је рекао да ће о томе бити говора на следећем Сабору, „истичући да би Сабор желео погодну личност, која би задовољила цркву и државу. Поменуо је као кандидате епископа Симеона, Андреја и Висариона.“

На Шегвићево распитивање о финансијама Српске православне цркве, патријарх је одговорио да од Извршног већа Србије добија новац у износу који је добијао и раније од Савезне комисије за верска питања.

„Говорећи о изградњи цркава казао је да су на Карабурми изграђене две католичке цркве а СПЦ не може да добије дозволу за градњу где углавном живе православци.“

Рекао је да нема новца да и даље објављује публикације на страним језицима. „Патријарх је говорио и о малобројности свештеничког кадра напомињући да је пре рата СПЦ имала 3.000 парохијских свештеника, а сада их има око 1.500.“[1]

Крајем 1970, службеници српске Комисије за верска питања разговарали су са римокатоличким, муслиманским и православним великодостојницима. Највише времена је посвећено заједничкој седници

председника савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића и председника Комисије за верска питања И.В. СР Србије Витомира Петковића са патријархом Германом, обављеном 10. XII 1970. године у згради Патријаршије“. – AJ, 144, 127; Исто – AC, 21, 75.

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 234, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору друга Петра Шегвића, помоћника председника Савезне комисије за верска питања, са патријархом Германом обављеном 24. XII 1970. године у Патријаршији СПЦ“. – AJ, 144, 127; Исто – AC, 21, 75.

Комисије за међунационалне односе Централног комитета Савеза комуниста Србије и републичке конференције Социјалистичког савеза радног народа, одржаној 11. децембра 1970.

„Реакција патријарха и већине епископа била је слична. Наиме, изражена је сумња да оно што је изнето на поменутом састанку значи можда преокрет у односима између државе и Српске православне цркве, заоштренији курс државе и Савеза комуниста као и изражавање неповерења према овој верској заједници и сл. Изражена су и мишљења да је симптоматично да је Српска православна црква 'нападнута' у ери побољшања односа између државе и Католичке цркве, непосредно после потпуног нормализовања дипломатских односа између СФРЈ и Ватикана и уочи планираног сусрета између председника Тита и папе Павла VI итд итд. Међутим, треба рећи да ни патријарх ни епископи са којима смо разговарали нису иступали са чврстим убеђењима, већ су приликом изражавања својих сумњи остављали доста резерве, очекујући да од нас чују шире информације. Председник Комисије у свим разговорима објашњавао је како узроке који су довели до тог састанка тако и његов циљ. Он је указао да сву друштвену штетност извесних националистичких и шовинистичких иступа и тенденција, који су у последњих година запажени код једног броја верских заједница, а нарочито код Српске православне цркве."

Када су патријарх и поједини епископи инсистирали да наведе примере, Петковић је поменуо говор епископа жичког Василија приликом освећења конака манастира Раче, док је епископу шабачко-ваљевском Јовану замерио због говора неких свештеника на сахранама.

Архијереји су приметили да и говори појединих политичара изазивају различите коментаре, на пример Крсте Црвенковског, који је рекао да он „не види перспективу за развој Срба у Хрватској и Турака односно Албанаца у Македонији, ако ће они бити ангажовани на негирању хрватске односно македонске државности".

И овога пута главна тема била је о Македонској православној цркви и признању њене самопроглашене аутокефалности. „Указивано је на неке актуелне моменте, на могућности признања аутокефалности Македонске православне цркве од стране неких иностраних цркава, уместо чега би свакако повољније одјекнуло признање у првом реду од Српске православне цркве и то како са аспекта даљег јачања братства и јединства и равноправности народа у земљи, тако и са становишта јачања угледа Српске православне цркве. Такође је указано да се придаје превелики значај фактора емиграције, као тобожњој кочници у решавању овог питања. Може се рећи да се код неких епископа и даље запажа напредак у резоновању о решењу овог проблема, посебно код епископа браничевског Хризостома који је у целини прихватио наше аргументе. Интересантно је и реаговање банатског епископа Висариона који је из-

виђавајућим тоном рекао да се до сада није могло више учинити, али да ће се и даље радити да би се дефинитивно решио проблем признавања Македонске православне цркве.“

Патријарху је замерено што архијереји ометају активности чланова Савеза удружења православних свештеника. „Патријарх је прихватио примедбе у целини, правдајући предузете мере необавештеношћу, истичући при томе свој, наводно, благонаклон став према Удружењу.“[1]

1971.

Патријарх је, имајући у виду да би о одређеном проблему требало да се консултује са председницима Савезне и српске Комисије за верска питања, пожелео да о посети атинског архиепископа, поглавара Грчке православне цркве, разговара са Витомиром Петковићем. Током састанка у Патријаршији 8. априла, патријарх је казао да је недавно од архиепископа Јеронима добио писмо који га обавештава да би желео да сврати у српску Патријаршију на повратку из Москве, ће присуствовати устоличењу новог руског патријарха. Мада је патријарх истицао да се посета не би смела одбити, Петковић је одговорио да се на њу не може једнострано гледати јер „она може имати одређене импликације имајући у виду познате ставове грчке владе и Грчке цркве у односу на СР Македонију и МПЦ“.

Потом су причали о избору руског патријарха предвиђеном за 2. јун.

Највише времена посветили су предстојећем Сабору, који ће почети 12. маја седницом у манастиру Острог, а поводом 300-годишњице смрти Светог Василија Острошког. „Патријарх је навео да је у досадашњој пракси већ било случајева да су се поводом неких јубилеја у Српској православној цркви одржавале свечане седнице Сабора у манастирима за које су ти јубиларни догађаји везани. Тако на пример поводом прославе 750 годишњице аутокефалности СПЦ, свечана седница Сабора одржана је у Жичи.“

„Патријарх је и овом приликом поновио да на овогодишњем заседању Сабора неће стављати на дневни ред тужбу против руководства МПЦ. У вези с тим патријарх је изнео да је на седници Синода епископ Василије информисао да је приликом сахране бугарског патријарха Кирила имао сусрет са архиепископом МПЦ Доситејем и да је био у таквој ситуацији да се са њим морао изљубити. Изгледа да је ово био повод да Синод СПЦ закључи да се и на другим заједничким скуповима не бежи од најнеопходнијих контаката.“

Када је патријарх казао да се у приватном животу није слепо др-

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 08-2/71-02, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговорима са неким представницима верских заједница пред нову 1971. г.“ – АС, 21, 137.

жао закона, Петковић је закључио да то значи промену става према Македонској православној цркви.

У разговору о промени југословенског Устава, патријарх је испричао шта је чуо од епископа славонског Емилијана и двојице свештеника те епархије, који су му казали да је атмосфера између Срба и Хрвата доста забрињавајућа.

Петковић је показао писмо Окружног јавног тужиоца у Београду поводом текста објављеног у *Православљу*. Патријарх је обећао да ће то исправити.

На вест о предстојећој посети Јосипа Броза Италији и Ватикану, патријарх је констатовао да посета Италији представља наставак политике мира, али је изразио бојазан да посету Ватикану Римокатоличка црква не искористи за добијање повлашћеног положаја и више уступака у Југославији. „Примера ради, навео је да је у Загребу постојало 8 захтева КЦ за одобрење локација, међутим после посете председника Тита, ти су се захтеви повећали на 160.“ Петковић је те речи у белешци прокоментарисао патријарховом намером да скрене пажњу властима на то да му готово ниједан захтев није одобрен.[1]

Челник Савезне комисије за верска питања Мило Јовићевић посетио је 28. априла патријарха, уочи Сабора. Домаћин је говорио о планираној свечаној седници у манастиру Острог и напоменуо да ће тамо доћи и група исељеника из Америке. Узгред је рекао да су га позвали на свечано освећење једног храма у Грчкој и да је одредио да га заступа епископ жички Василије. Причао је и о писму архиепископа атинског Јеронима и његовој жељи да посети Београд, о позиву етиопског цара Хаила Селасије да присуствује свечаном устоличењу новог поглавара Етиопске (монофизитске) цркве. Затим је разјаснио разне приче око сахране бугарског патријарха Кирила и о поступку епископа Василија у сусрету са македонским архијерејем у Софији. На крају је разговарано о односима Цариградске и Московске Патријаршије после додељивања аутокефалности руској Митрополији у Америци, која се од тада зове Америчка православна црква.[2]

По договору с претходног састанка, Витомир Петковић посетио је патријарха 10. маја, уочи почетка Сабора. Најпре је домаћину показао податке о дотацији Српској православној цркви за текуће трошкове и

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. 08-33 од 16. априла 1971, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 8. IV 1971. год. у Патријаршији“. – АС, 21, 137.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 60/1 од 4. априла (вероватна је грешка јер треба маја – *прим. аутора*), српској Комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 28. IV 1971. године у Патријаршији СПЦ“. – АЈ, 144, 132; Исто – АС, 21, 137.

друге потребе као што су конзервација, санација и заштита манастира, и предложио да се ти подаци изнесу на некој од седница Сабора. Патријарх је искористио прилику да затражи помоћ за плате професора Богословског факултета.

У наставку је Петковић поменуо односе са Македонском православном црквом а патријарх је образложио тежину ситуације у коју је стављен епископат Српске православне цркве због понашања македонских архијереја. Навео је као пример изјаву ректора македонске Богословије објављену у римокатоличком гласилу *Глас концила*, у којој су изнете веома тешке оптужбе против Српске православне цркве. „Патријарх је такође изнео да се тужба против МПЦ неће стављати на дневни ред Сабора. По његовим речима то је и опште расположење чланова Сабора.“ Потом је говорио о предлогу епископа западноевропског и аустралијског Лаврентија за поделу епархије на два дела. Додао је да предлог сматра нереалним, јер нема много верног света у Аустралији и на Новом Зеланду, па би трошкови издржавања епархије били непокривени. Поменуо је кандидате за упражњено место митрополита загребачког и за епископа тимочког. Петковић је о томе забележио: „Не дирајући у право самосталног одлучивања од стране Сабора СПЦ, с наше стране је изражено мишљење да би можда било најбоље решење када би за загребачког митрополита изабран садашњи бањалучки епископ Андреј. Ова сугестија је образложена веома коректним држањем и ставовима епископа Андреја према националном питању, затим у односима са Католичком црквом, његовим широким образовањем и другим особинама, тако да би његов евентуални избор за загребачког митрополита користио унапређењу односа између СПЦ и одговарајућих органа у СР Хрватској. За упражњену тимочку епархију такође има више кандидата. Међу њима патријарх је поменуо ректора богословије у Призрену Методија Муждеку. Са наше стране изнете су примедбе које се односе на његов најблаже речено некоректан став према овом друштву, па је патријарх замољен да се за тимочког епископа изабере личност са широм и еластичнијим погледима.“

И том приликом патријарх је поновио молбе за наставак градње Храма Светог Саве и подизање новог на Карабурми. „Одговорено му је да су ови захтеви поново актуелизирани и налазе се у разматрању.“

При крају је поменуто путовање на устоличење новог руског патријарха. Петковић је затражио да патријарх утиче на епископе из Америке Саву и Фирмилијана да посете српску Комисију за верска питања, „без обзира што је епископ Сава до сада избегавао сусрете са представницима Комисије за верска питања. Ово се донекле може и разумети због разних непријатности које су му приређиване у САД после сваког боравка у земљи и то не само од стране непријатељског дела наше емиграције, већ и од званичних фактора у САД“, писало је у белешци.[1]

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 08-50 од 14. маја,

Витомир Петковић дошао је и 9. септембра у Патријаршију. Патријарх га је одмах известио да има проблем који би желео да реши уз његову помоћ. Наиме, епископ далматински Стефан позвао га је на освећење храма Покрова пресвете Богородице у Книну планирано за 19. септембар. Због политичких (не)прилика проузрокованих такозваним хрватским масовним покретом, Петковић је посаветовао да пошаље изасланика, што је он и прихватио. Поменули су смрт Драгољуба Вурдеље, некадашњег дугогодишњег председника Црквено-школске општине у Трсту. Петковић је обећао помоћ око сређивања прилика. Потом су опет поменули храм Светог Саве, манастир Сланце код Београда.

Патријарх је на крају замолио помоћ око уговарања сусрета са председницима српске Скупштине и Извршног већа, а Петковић је обећао да ће се ангажовати на томе.[1]

Сусрет патријарха и Драгослава Марковића, председника српске Скупштине, уприличен је 30. септембра у згради те установе. Састанку су присуствовали Витомир Петковић и прота Младен Младеновић. Марковић је похвалио српске архијереје што нису расправљали на Сабору о даљем црквеносудском процесу против Македонске православне цркве, а патријарх је додао да је став већине да проблем треба препустити времену.

Потом је започета прича о наставку градње Храма Светог Саве на Врачару, богословијама и Богословском факултетом, питањем локација за нове храмове, проблемом имовине у Трсту, враћањем матичних књига, материјалној ситуацији Српске православне цркве. Марковић је, одржавши политички говор, обећао решавање проблема и покренуо питање признавања аутокефалности Македонске православне цркве, осуђујући Српску православну цркву. „Разговор је вођен од 11,00 до 12,50 час.“[2]

1976.

Милан Вукасовић, председник Комисије за односе са верским заједницама Савезног извршног већа, примио је 19. маја патријарха Германа, митрополита добробосанског Владислава, епископа браничевског Хризостома и секретара Синода проту Младена Младеновића. Домаћин је предложио гостима да они први изнесу шта их тишти. Патријарх је

Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 10. V 1971. г. у Патријаршији“. – АС, 21, 137.

1 Писмо српске Комисије за верска питања Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 9. IX 1971. г.“ – АС, 21, 137.

2 Писмо српске Комисије за верска питања Савезној комисији за верска питања, 08 Пов. бр. 134 од 18. октобра 1971, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Републичке скупштине СР Србије друга Драже Марковића са патријархом Германом“. – АС, 21, 137.

почео о проблему градње Храма Светог Саве у Београду, наставио о црквеном благу које се још од 1941. налази у хрватским институцијама у Загребу, затражио повраћај матичних књига, изједначавање статуса ученика богословија и студента Богословског факултета са другим средњешколцима и студентима по питању здравственог и социјалног осигурања, дечјег додатка и повластица у јавном превозу, говорио о позивању богослова и теолога на одслужење војног рока и бријању свештеника за време војних вежби, поменуо ометање Светосавских прослава и доласка деце на наставу веронауке која се организује при храмовима. Митрополит Владислав је говорио о потреби оснивања једне богословије у Босни и Херцеговини. Одговори домаћина свели су се на обећања. Највише времена Вукасовић је посветио убеђивању да би Српска православна црква требало да призна аутокефалност Македонској.[1]

1977.

Патријарх Герман и епископи бачки Никанор, жички Василије и браничевски Хризостом и секретар Синода Младен Младеновић 11. марта дочекали су у Патријаршији Милана Вукасовића. Разговарали су о захтеву Српске православне цркве да јој се одобри наставак градње започетог Храма Светог Саве на Врачару, затражили су помоћ око враћања из Повијесног музеја у Загребу црквеног блага однетог током рата из манастира и цркава, и неким другим, сличним проблемима. Посебна тема, и овог пута, била је признавање самопроглашене аутокефалности Македонске православне цркве. „Цео разговор је протекао у духу добре воље и међусобног разумевања“, забележио је државни службеник.[2]

У Патријаршију су 31. марта дошли Витомир Петковић и Владимир Станојевић, председник и секретар српске Комисије за односе са верским заједницама.[3]

Патријарх је 18. априла примио Витомира Петковића, председника српске Комисије за односе са верским заједницама, Миодрага Јовановића, председника Извршног савета СО Раковица, Велизара Митровића, начелника за привреду СО Раковица, Ђорђа Бијелића, директора за опште послове фабрике 21 мај, Љубисава Глигоријевића, директора развоја програма фабрике 21. мај и Миливоја Голубовића, директора ООУР-а ИТС-а Раковица.[4] Нема белешки о чему се разговарало.

1 Писмо Комисије за односе са верским заједницама Савезног извршног већа, Стр. пов. бр. 14 од 7. јуна 1976, Савезном секретаријату за иностране послове. У прилогу је била „Забиљешка о разговору члана Савезног извршног вијећа и предсједника Комисије СИВ-а за односе са вјерским заједницама Милана Вукасовића са патријархом Српске православне цркве господином Германом. – АМИП, Па/1976, 67-4-465839.

2 *Гласник*.., 3/1977, стр. 55. Видети и: *Гласник*.., 5/1977, стр. 98.

3 *Гласник*.., 5/1977, стр. 98.

4 *Гласник*.., 6/1977, стр. 119.

Патријарх је 11. маја са епископима браничевским Хризостомом и бачким Никанором, члановима Синода, посетио Драгослава Марковића и Душана Чкребића.[1]

Патријарх је на самом почетку разговора поменуо Храм Светог Саве у Београду, а потом говорио о потреби враћања црквених предмета које су хрватске власти у Независној Држави Хрватској опљачкале из православних цркава и манастира и однеле у Загреб, враћању матичних књига однетих 1949, изградњи парохијских храмова у новим насељима и о правима ученика богословија и студената теологије на одлагање служења војног рока док су на школовању. „Да ли само знате како нам тешко пада када тамо неки учитељ, или наставник, прети деци, па и родитељима, што су рецитовали на Светог Саву. Уосталом, можда је неко и од Вас рецитовао у своје време, па Вам не смета да будете то што јесте. Ја јесам – потврђује Чкребић.“ Марковић је обећао помоћ у разрешењу тих проблема, што је потврдио и Чкребић.

Марковић је покренуо питање Македонске православне цркве, интересујући се да ли ће се о томе говорити на предстојећем Сабору. Патријарх је подсетио да је Македонцима 1959. дата широка црквена аутономија равна аутокефалности, што њима није било довољно па су 1967. отишли корак даље. Реакција на то била је покретање одговарајућег црквеносудског поступка, али је реализација пресуде остављена за нека друга времена. На крају је патријарх истакао да су Македонци недавно поновили захтев и додао да ће се о томе расправљати.[2]

Још један сусрет патријарха и Марковића збио се 16. септембра у манастиру Рајиновац, у Бегаљици код Гроцке, на патријархов позив. „Ручак код патријарха протекао је у врло пријатељској и срдачној атмосфери. Увек су контакти међу људима корисни и добродошли“, записао је Марковић о том сусрету.[3]

Патријаршијско службено гласило је о том сусрету известило следећим речима: „На дан 17. септембра 1977. год. Његова Светост Патријарх српски Господин Герман са свима члановима Светог архијерејског синода имао је састанак у манастиру Рајиновцу са г. Драгославом Марковићем, Председником Председништва СР Србије, Витомиром Петковићем, Председником Комисије ИВ Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама, Владимиром Станојевићем, Секретаром исте Комисије, и Председником СО Гроцка Милом Матејићем.“[4]

1 Dragoslav Draža Marković, *Život i politika 1967-1978*, књига 2, Београд 1987, стр. 355 (у даљем тексту: Д. Марковић, н. д,). Видети и: Гласник.., 8/1977, стр. 150; *Гласник*.., 10/1977, стр. 200.

2 М. Д. Јанковић, *Патријарх Герман у животу*.., стр. 465-467. Видети и: *Гласник*.., 8/1977, стр. 150; Гласник.., 10/1977, стр. 200.

3 Д. Марковић, н. д, стр. 402-403.

4 *Гласник*.., 11/1977, стр. 248.

У Патријаршију је 22. августа дошао Милан Бачкалић, председник војвођанске Комисије за односе са верским заједницама.[1]

1978.

„У уторак, 10. јануара 1978, Његова Светост Патријарх српски Герман примио је у посету у Патријаршији Председника Извршног већа Скупштине СР Србије г. Душана Чкребића, са пратњом у којој су били: Вељко Марковић, члан Извршног већа СР Србије, Божидар Манић, члан ИВ и Секретар за културу СР Србије, Витомир Петковић, Председник Комисије ИВ Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама, и Владимир Станојевић, секретар исте Комисије.“[2]

Сусрети патријарха и службеника комисија за односе са верским заједницама обично су уговарани у Патријаршији или седиштима комисија. То неписано правило је прекршено када је патријарх 13. октобра у Пећкој патријаршији примио Рустема Бејту и Голуба Гојковића, председника и секретара косовскометохијске Комисије за односе са верским заједницама и Арсенија Крстића председника СО Пећ.[3]

1979.

Патријарх Герман је 17. фебруара у Патријаршији примио Живомира Станковића и Владимира Станојевића, председника и секретара српске Комисије за односе са верским заједницама.[4]

Патријарх Герман, митрополит црногорско-приморски Данило и епископ шабачко-ваљевски Јован посетили су 4. априла Александра Фиру, председника Савезне комисије за односе са верским заједницама.[5]

Добривоје Видић, председник Председништва Србије, и Душан Чкребић, председник републичке Скупштине, примили су 9. априла патријарха Германа, митрополита црногорско-приморског Данила и епископа браничевског Хризостома. Повод је било недавно писмо Синода републичкој Комисији за верска питања о проблемима који оптерећују односе државе и Цркве. Била су то „вечна“ питања: наставак изградње Храма Светог Саве, земљиште манастира Пећке патријаршије, храм на Карабурми у Београду, нови Уговор о пензијско-инвалидском осигурању свештеника, права ученика богословија, обезбеђење земљишта и измештање пута поред манастира Сланци код Београда, конак манастира Каленић, враћање матичних књига („С обзиром да би преписивање или фотокопирање ових матичних књига коштао неколико милијарди старих

1 *Гласник*.., 10/1977, стр. 201.

2 *Гласник*.., 2/1978, стр. 26.

3 *Гласник*.., 1/1979, стр. 2.

4 *Гласник*.., 3/1979, стр. 54.

5 *Гласник*.., 6/1979, стр. 122.

динара, а имајући у виду да је у ранијим разговорима патријарх рекао да би СПЦ одустала од захтева за њихов повраћај уколико би и та средства била употребљена за изградњу објекта на Врачару, ово питање је скинуто са дневног реда“). Потом је Видић наметнуо расправу о проблему признања аутокефалности Македонске православне цркве и црквеном животу изван Југославије, инсистирајући на политичкој потреби признавања ради унутрашњег јединства државе. Патријарх је остао при ставу да у том тренутку нема услова за тражену одлуку. [1]

Пред одлазак у манастир Хиландар групе стручњака чији је боравак финансирао Републички секретаријат за културу, патријарх је 19. априла дочекао Живомира Станковића, председника Комисије за односе с аверским заједницма, Милана Драговића, потпредседника Извршног већа и Божидара Манића, секретара за културу.[2]

„Дана 19. маја Патријарх српски Герман са свим члановима Светог архијерејског сабора, који је имао почев од 14. маја своје редовно заседање, посетили су Конгресни центар Сава на Новом Београду и били гости Ивана Стамболића, председника Извршног већа Скупштине СР Србије“.[3]

На Петровдан патријарх је посетио Живорада Ковачевића, председника Скупштине града Београда „поводом подизања цркве на Карабурми“.[4]

У среду, 10. октобра, патријарх је дочекао Ивана Лалића, председника хрватске Комисије за односе са вјерским заједницама. Поред патријарха били су митрополит дабробосански Владислав и епископ шумадијски Сава. Сутрадан је примио Петра Шегвића и Љубишу Стокића из исте комисије.[5]

Живомир Станковић и Владимир Станојевић из србијанске Комисије за односе са верским заједницама дошли су 22. новембра код патријарха. Месец дана касније, 27. децембра, дошли са са Љубицом Кандић, из београдске Комисије за односе са верским заједницама.[6]

1980.

„У петак, 11. априла, Патријарх српски Герман примио је у слу-

1 Писмо србијанске Комисије за односе са верским заједницама, Строго пов. 07 Број 266 од 25. априла 1979. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Председништва СР Србије друга Добривоја Видића и председника Скупштине СР Србије друга Душана Чкребића са патријархом Германом у Председништву СР Србије 9. априла 1979. године“. – АС, 21, 157. Видети и: *Гласник*.., 6/1979, стр. 122.

2 *Гласник*.., 6/1979, стр. 123.

3 *Гласник*.., 6/1979, стр. 123.

4 *Гласник*.., 10/1979, стр. 216.

5 *Гласник*.., 12/1979, стр. 270.

6 *Гласник*.., 12/1979, стр. 271; *Гласник..,* 3/1980, стр. 52.

жбену посету г. Живомира Станковића, председника Комисије ИВ Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама, и г. Ђорђа Цветковића, председника исте комисије САП Војводине.“[1]

1981.

Патријарх је 30. априла дочекао Живомира Станковића и Владимира Станојевића, председника и секретара српске Комисије за односе са верским заједницама.[2]

Патријарх је 6-7. септембра 1981. посетио Пећку патријаршију ради договора око обнове конака који је изгорео у пожару. По повратку у Београд 9. септембра са члановима Синода патријарх је посетио српску Комисију за односе са верским заједницама, тачније, њене челнике Живомира Станковића и Владимира Станојевића.[3]

1982.

Патријарх и чланови Синода, епископи далматински Николај, браничевски Хризостом и тимочки Милутин, посетили су 17. фебруара Александра Фиру, члана Савезног извршног већа и председника Комисије за односе са верским заједницама. У друштву домаћина били су Живомир Станковић и Радован Самарџић.[4]

1983.

Иван Лалић, председник хрватске Комисије за односе са вјерским заједницама, и Марин Кузмић, председник сплитске Комисије за односе са вјерским заједницама, посетили су 2. фебруара патријарха. На састанку су учествовали и епископ далматински Николај и прота Војислав Шешум, парох у Сплиту. „Предмет овог састанка били су проблеми наставка зидања започетог храма Св. Саве у Сплиту, повратак сакралних и других предмета који припадају црквама и манастирима епархија у СР Хрватској и проблем социјалног осигурања свештенства Епархије далматинске.“[5]

Богдан Богдановић, председник Скупштине града Београд, Богдан Крнета и Петар Ћебић, председник и секретар београдске Комисије за односе са верским заједницама, дошли су 24. фебруара код патријарха.[6] (Патријарх је узвратио посету Богдановићу тек 23. новембра.[7])

1 *Гласник..,* 10/1980, стр. 222.

2 *Гласник..,* 7/1981, стр. 127.

3 *Гласник..,* 12/1981, стр. 243.

4 *Гласник..,* 1/1982, стр. 2.

5 *Гласник*.., 3/1983, стр. 30.

6 *Гласник*.., 3/1983, стр. 50.

7 *Гласник*.., 12/1983, стр. 254.

Божидар Тадић, председник црногорске Комисије за односе са вјерским заједницама, посетио је 12. априла патријарха. „Пријему су присуствовали сви чланови Синода“.[1]

Патријарх је 26. априла примио, на лични захтев, Иву Маргана и Радована Самарџића, председника и секретара Савезне комисије за односе са верским заједницама, и Живомира Станковића, председника српске Комисије за односе са верским заједницама.[2]

Патријарх Герман у пратњи чланова Синода, митрополита црногорско-приморског Данила, епископа бачког Никанора, сремског Андреја и рашко-призренског Павла и проте Милана Д. Јанковића, в. д. секретара Синода, посетио је 21. јуна Николу Љубичића, председника Председништва Србије. Поред Љубичића, састанку су присуствовали Бранислав Иконић, председник републичког Извршног већа, Драгутин Тешић, члан Председништва, и Живомир Станковић, председник Комисије за односе са верским заједницама.[3]

1984.

„Дана 26. априла Патријарх српски Герман примио је у званичну посету подпредседника ИВ Скупштине СР Србије Вукоја Булатовића и председника Комисије ИВ Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама Живомира Станковића.“[4]

Патријарх и митрополит црногорско-приморски Данило примили су 15. маја Божидара Тадића, председника црногорске Комисије за односе са вјерским заједницама и секретара те комисије.[5]

Патријарх и чланови Синода посетили су 19. јуна Душана Чкребића, председника Председништва Србије.[6]

Патријарх и чланови Синода, митрополит загребачко-љубљански Јован и епископи шумадијски Сава и нишки Иринеј, примили су 11. јула Живомира Станковића, председника српске Комисије за односе са верским заједницама, и Радована Самарџића, секретара Савезне комисије за односе са верским заједницама и Ивана Лалића, председника хрватске Комисије за односе са вјерским заједницама.[7]

У понедељак, 5. новембра, патријарх је примио у посету др Анту Сучића, члана Савезног извршног већа и председника Савезне комисије за односе са верским заједницама, Зорана Мишковића, генералног се-

1 *Гласник*.., 5/1983, стр. 94.

2 *Гласник*.., 5/1983, стр. 94.

3 *Гласник*.., 7/1983, стр. 124.

4 *Гласник*.., 5/1984, стр. 95.

5 *Гласник*.., 6/1984, стр. 106.

6 *Гласник*.., 7/1984, стр. 130.

7 *Гласник*.., 7/1984, стр. 130.

кретара Савезног извршног већа и Живомира Станковића, председника српске Комисије за односе са верским заједницама.[1]

Живомир Станковић и Владимир Станојевић дошли су код патријарха 27. децембра, док су Богдан Крнета и Петар Ћебић, председник и секретар београдске Комисије за односе са верским заједницама, дошли сутрадан.[2]

1985.

Патријарх и други чланови Синода дочекали су 24. фебруара Драгослава Милосављевића, секретара војвођанске Комисије за односе са верским заједницама.[3]

1986.

„Дана 5. јуна Његова Светост је примио у посету г. Зденка Светеа, председника Комисије ИВ Сабора СР Хрватске за односе са верским заједницама и његове пратиоце г. Пера Плетикосу, подпредседника Комисије и председника ИВ-а СО Сплита. Сутрадан, 6. јуна, примио је г. Драгослава Димитријевића, новог председника Комисије за односе са верским заједницама.“[4]

„Дана 14. октобра Патријарх српски Герман примио је у посету г. Драгана Драгојловића, председника Комисије ИВ СР Србије за односе са верским заједницама.“[5]

„У среду 29. октобра, Његова Светост примио је у званичну посету г. Александра Бакочевића, председника Скупштине града Београда. Истога дана увече, био је на академији у свечаној сали Коларчевог народног универзитета, коју је приредила Социјалистичка Република Србија, поводом прославе 800-годишњице манастира Студенице.“[6]

1987.

„У понедељак, 28. децембра Његова Светост примио је г. Драгана Драгојловића, председника Комисије ИВ-а Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама и његовог секретара Тому Бранковића.“[7]

1988.

Патријарх Герман и епископи шумадијски Сава, тимочки Ми-

1 *Гласник*.., 1/1985, стр. 4.

2 *Гласник*.., 1/1985, стр. 4.

3 *Гласник*.., 3/1985, стр. 64.

4 *Гласник..,* 8/1986, стр. 172.

5 *Гласник*.., 11/1986, стр. 265.

6 *Гласник*.., 11/1986, стр. 265.

7 *Гласник*.., 1/1988, стр. 7.

лутин и врањски Сава посетили су 12. маја генерала Петра Грачанина, председника Председништва Србије. У друштву домаћина били су Десимир Јефтић, председник Извршног већа и Драган Драгојловић, председник Комисије за односе са верским заједницама. „Приликом разговора разматрано је више проблема са којима се сусреће Српска православна црква у овом историјском тренутку, са посебним освртом на све што се и даље дешава на Косову. У исто време, констатовано је да се ни једно свештено, односно монашко лице није иселило са Косова. Посебна пажња посвећена је још увек нерешеним захтевима Српске православне цркве, имовинско-правне природе, као и захтевима за изградњу нових храмова и других црквених грађевина“.[1]

3.10.4. Македонска православна црква

Насилно одвајање (уз политичку, државну подршку, на пример) делова једне самосталне или аутокефалне Цркве и неканонско стварање друге верске заједнице и самопроглашење њене аутокефалности ретко се дешавало у историји хришћанства. Али, то се десило Српској православној цркви када је, несумњиво, вољом државе на њеном једном канонском делу организована псеудоцрквена заједница названа Македонска православна црква.

Комунистичка партија Југославије је још пре Другог светског рата обзнанила своје виђење решавања националног питања у Југославији, што је резултирало послератним државним устројством са шест република и две аутономне покрајине (у саставу Србије). Црна Гора и Македонија тада постају републике у којима треба решити српско национално питање: у Македонији кроз стварање црквене организације независне од Патријаршије у Београду, а у Црној Гори проглашењем црногорске нације и, зависно од воље политичког врха, евентуалним понављањем црквеног сценарија из Македоније.

Са проблемом црквене организације у Народној касније Социјалистичкој Републици Македонији суочавали су се сви патријарси који су у послератном периоду нашли на првосвештеничком трону Српске православне цркве. Настао је у време Гаврила Дожића (1946-1950), био је присутан и у време Викентија Проданова (1950-1958), да би кулминацију доживео у периоду архипастирства Германа Ђорића (1958-1990).

Мада се проблем тицао првенствено југословенске државе чији чиновници су га и створили и тобоже решавали, а више Српске православне цркве, јер је настао на њеном телу, за њега су биле заинтересоване и друге помесне православне Цркве, у првом реду бугарска, и, на посебан начин, Ватикан, коме је као такав сценарио одговарао због глобалне политике Свете Столице на Балкану.

1 *Гласник*.., 6/1988, стр. 114.

У историографији још нема дела које је то питање размотрио из свих аспеката – са етничког, црквено-канонског, политичког и културолошког гледишта. Ни међу историчарима није усаглашена јединствена терминологије како би требало именовати проблем православне цркве у Македонији.[1]

Неки историчари који су се бавили македонским црквеним питањем[2] његово настајање везују за 1870. годину, када је Турска под притиском Русије натерала Цариградску патријаршију да н атом простору именује четворицу Бугара за епископе и прогласи Бугарски егзархат. Други га датирају 1945. када је, после Другог светског рата, у Југославији проглашена македонска република, македонска нација и македонски језик.

Уједињење помесних српских Цркава 1920. године у једну целину („Автокефална Уједињена Српска Православна Црква Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“) и обнављање Српске патријаршије 1922. је било признато од Васељенске (Цариградске) патријаршије издавањем традиционалне потврде по имену Томос, а потом и од других православних цркава. Томосом се Цариградска патријаршија добровољно одриче дотадашње јурисдикције над епархијама на територијама Старе и Јужне Србије (Македоније), које су се од 1. децембра 1918. нашле у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца, и саглашава се да оне уђу у састав уједињене српске Цркве и обновљене Патријаршије.[3]

По проглашењу уједињења 1920. године, Свети архијерејски сабор Уједињене Српске православне цркве је спровео нову админи-

1 Ђоко Слијепчевић, *Македонско црквено питање*, Минхен 1969; Илија К. Марку, „*Македонска црква“ – Самотворевина Скопља. Улога Папе и Уније*, Призрен 1994; Предраг Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, Београд 1997; Димшо Перић, *Црквено право*, Београд 1997.

2 Теолог и правник по образовању, Димшо Перић сврстава ауторе који су се бавили Македонским црквеним питање у три група. Први покушавају да на силу докажу право на постојање Македонске православне цркве: Славко Димевски, *Историја на Македонската православна црква*, Скопје 1989 (у даљем тексту: С. Димевски, *н. д*,); Јован Белчовски, *Автокефалноста на Македонската православна црква*, Скопје 1986; Миодраг Перић, *Историско-правните аспекти на односите помеѓу Српската православна црква и Македонската православна црква*, Скопје 1998. Други осећају да у свему постоји пројекат државних органа: Ђоко Слијепчевић, више наслова, Живан Стефановић, *Српска црква под комунизмом - Црквени расколи*, Чикаго 1988. Трећи су представници групе млађих историчара са својим радовима: Вељко Ђурић Мишина, Радмила Радић и Предраг Пузовић.

Димшо Перић је дао посебан допринос расветљавању проблема и то са црквено-канонске стране – Димшо Перић, „Македонски раскол у Српској православној цркви“, *Свети Кнез Лазар*, бр. 1-2, Призрен 2002, стр. 157-177.

Видети и текст анонимног аутора: „Македонско црквено питање“, *Глас Цркве*, 1/1990, стр. 22-28; Исто, *Глас цркве*, 2/1990, стр. 22-27.

3 Рајко Л. Веселиновић, „Уједињење покрајинских Цркава и васпостављање Српске Патријаршије“, *Српска православна црква 1920-1970*, Београд 1971, стр. 13-35.

стративну организацију. Тако су у Јужној Србији формиране епархије Скопљанска (у рангу митрополије), Злетовско-струмичка, Битољска и Охридска (које су 1931. спојене у Охридско-битољску). Таква административна подела била је на снази све до 1941. године, до распарчавања Краљевине Југославије, после пораза у Априлском рату од Немачке и њених савезника Италије, Мађарске и Бугарске. После Априлског рата 1941. године Бугарска је окупирала део Краљевине Југославије и проширила свој државни суверенитет. Ускоро је нова власт протерала српске архијереје, митрополита скопљанског Јосифа Цвијовића и епископа злетовско-струмичког Викентија Проданова, који је истовремено био и администратор епархије Охридско-битољске, као и нешто више од 50 парохијских свештеника и десетак монаха. Потом је, не обазирући се на хришћанске каноне, Бугарска православна црква успоставила на окупираном подручју комплетну јерархију са око својих 375 свештеника. Знатан део дотадашњег српског свештенства добровољно је прихватио бугарску организацију.[1]

Део који су окупирали Италијани дошао је под цивилну албанску власт и под духовно старање Албанске православне цркве.[2]

Како су поједини делови Југославије ослобађани од окупатора, а партизанске јединице и дивизије совјетске Црвене армије приближавале се Београду, Синод Српске православне цркве је 31/18. октобра 1944. закључио да прогнани архијереји и свештенослужитељи треба да се врате у места своје претходне службе.[3] Комунистичка власт то, међутим, у бројним случајевима није дозволила. Митрополит скопљански Јосиф и епископ злетовско-струмички Викентије од надлежних власти у Београду нису добили потребне дозволе за путовање.[4] Нешто касније, 23. јануара 1945, митрополит Јосиф је отишао у Москву са делегацијом на устоличење новог руског патријарха. Руски архијереји вршили су снажан притисак на Српску православну цркву да призна нову црквену организацију у Македонији, а у складу са политичким интересима државних власти Совјетског Савеза.[5]

Партизанске (комунистичке) скупштине Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ), одржана 29. новембра 1943.

---

1 Марко Димитријевић, „Српска црква под бугарском окупацијом“, *Српска православна црква 1920-1970*, Београд 1971, стр. 211-216. Видети и: Вељко Ђ. Ђурић, *Голгота Српске православне цркве 1941-1945*, стр. 354-361 (у даљем тексту: В. Ђ. Ђурић, *Голгота*...).

2 С. Димевски, *н. д*, стр. 1003-1004.

3 Архив Синода, Записници, Син. бр. 1522 од 31/18. октобра 1944 (у даљем тексту: АСин, Записници,..); Видети и: *Гласник*.., 10-12/ 1944, стр. 77-80.

4 АСин, Записници, Син. бр. 37 од 16/3. јануара 1945; П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 117-118.

5 Р. Радић, Др*жава и*.., II, стр. 425.

у Јајцу, и Атифашистичког собрања народног ослобођења Македоније (АСНОМ), на Илиндан, 2. августа 1944, у манастиру Свети Прохор Пчињски код Врања, започеле су конституисање републике Македоније. Стварање македонске републике (по одређеним претпоставкама државе), носило је собом и идеју о организовању самосталне националне Цркве, другим речима кроз одвајање дела Српске православне цркве у засебну целину по имену „Македонска православна црква".[1]

Бугарска је капитулирала 9. септембра 1944. године када престаје и њена окупациона власт на територијама Краљевине Југославије. После тога, формално, мада не и у стварности јер је домаће свештенство остало на својим местима, нестаје и организација Бугарске православне цркве са истих територија.

Припремање нове црквене организације започето је октобра 1944. када су чланови Главног штаба Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије за Македонију организовали такозвани Иницијативни одбор за организовање црквеног живота у Македонији.[2] Одбор је почео да управља црквеним пословима у три епархије: игноришући предратно црквено устројство и епархијске установе, почео оснивати нова црквена тела, премештати и отпуштати свештенике.

Први македонски Црквено-народни сабор организован је у Скопљу 4. марта 1945. године.[3] Тада је изгласана резолуција да се обнови Охридска архиепископија под именом Македонска самостална православна црква, која неће бити потчињена ниједној Цркви, и са својим народним епископима и свештенством. Први македонски архијерej, како је одлучено, носиће титулу „охридски архиепископ", а Црква ће се звати „Свето Климентова охридска архиепископија". Са скупа су упућени телеграми маршалу Јосипу Брозу Титу, АВНОЈ-у, цариградском и руском патријарху, Синоду Српске православне цркве, Свесловенском митингу у Софији и Бугарској православној цркви.[4]

Архијереји Српске православне цркве нису могли да сазову ванредни Сабор јер патријарх Гаврило фактички није био на свом трону у Патријаршији (већ у немачкој интернацији). Једино што им је преостало било је да 12. марта 1945. на конференцији расправљају о неприликама које им је новоуспостављена власт наметнула одвајањем делова Српске православне цркве у федералним републикама, Македонији и Црној Гори, сходно федеративном уређењу Југославије. Архијереји су одбили да

1 В. Ђ. Ђурић, *Голгота*.., стр. 354-361.

2 С. Димевски, *н. д*, стр. 1027.

3 *Политика*, Београд, 8. март 1945. Упоредити: АСин, Македонска православна црква 1945-1960, нерегистровано.

4 С. Димевски, *н. д*, стр. 1030. Вредно је помена да је резолуција помињала (тачка 7.) стварање југословенске Патријаршије која ће бити састављена од других (републичких) Цркава – *Гласник*.., 10/1946, стр. 92.

прихвате македонски Иницијативни одбор и закључили да је неканонски. Стога су наложили надлежном архијерају, митрополиту скопском Јосифу, да отпутује у Скопље и тамо сагледа ситуацију и предузме све што је неопходно у таквим приликама.[1]

Држава је, међутим, посредством Министарства за унутрашње послове 17. марта одбила да дозволи митрополиту Јосифу пут у Скопље.[2] То је практично значило забрану повратка епископима и свештеницима у крајеве одакле су раније протерани.

На стварање нове црквене организације Синод је званично реаговао тек 22. септембра 1945. доносећи „Одлуку на резолуцију иницијативног одбора у Скопљу за организацију самосталне Македонске цркве". Ту одлуку, међутим, није могао да обелодани у наредна два месеца.

Патријарх Гаврило се вратио 14. новембра 1946. у Југославију и затекао бројне проблема, међу којима је најдраматичнији био онај у Македонији. Свети архијерејски сабор састао се 16. новембра 1946. први пут у редовном заседању после оног од 27. марта 1941. године. Сабор је подржао све одлуке Синода на чијем је челу био митрополит Јосиф.

У међувремену, Иницијативни одбор је забранио свештеницима да у храмовима у Македонији помињу име патријарха Гаврила, да примају *Гласник Српске православне цркве* и дистрибуирају патријархову Божићну посланицу.[3]

На Сабору Српске православне цркве 30. април–13. мај 1947. закључено је да би требало предузети све да буде сачуван вековни црквени поредак. У току заседања, патријарха Гаврила су 10. маја посетили генерал-мајор Љубодраг Ђурић, Лазар Колишевски, тадашњи председник Владе Народне Републике Македоније и прота Милан Д. Смиљанић. Занимљиво је да су гости од домаћина затражили да разговору не присуствује митрополит Јосиф за кога су саопштили да не може да се врати у Скопље, већ да му треба доделити неку другу епархију. На то је патријарх узвратио да архијерej не може да се одрекне поверене му епархије без пристанка или одлуке Великог црквеног суда, уставши у одбрану канонског поретка који влада у свим помесним православним црквама.[4]

Убрзо је Црквени суд Митрополије скопљанске исељен из Врања,

1 *Гласник*.., 6/1945, стр. 92-93.

2 АСин, Записници, Син. бр. 401/зап. 137 од 19. марта 1945. године. Решење Министарства унутрашњих послова је потписао тадашњи министар Владимир Зечевић, свештеник Српске православне цркве. Решење Бр. 173/а од 17. марта 1945. године – АСин, „МПЦ 1943-1950", нерегистровано. Видети и: П. Пузовић, *Раскол у..*, стр. 119-120.

3 *Гласник*.., 10/1945, стр. 93.

4 *Гласник*.., 6/1947, стр. 187; Упоредити: Елаборат „Развој црквеног питања православне цркве у НРМ од ослобођења до данас (са прилозима)", од 14. марта 1957. године – АЈ, 144, 23-264.

где је био привремено смештен после забране повратка свештеницима у Скопље, а митрополит Јосиф је протеран из града уз демонстрације, вређање и претње.

Патријарха је у наредним данима посетило неколико свештеника из Македоније. Један од њих, Нестор Поповски је затражио оснивање самоуправне Цркве у Македонији која ће, како је рекао, бити у канонском јединству са српском Патријаршијом, сматрао је да би њени епископи требало да буду тамошњи људи и да назив Српска буде измењен у Југословенска патријаршија. Патријарх је одговорио да нема ништа против избора домаћих свештеника за епископе, али је додао да они морају да испуњавају канонске услове.[1]

У наредним годинама, проблем није решаван, свака страна је радила по свом, а држава је имала преча посла; Патријаршија је била принуђена да ћути, а у Македонији су настављали црквени живот у новим околностима и условима, али без архијереја.

Смрт патријарха Гаврила, хапшење митрополита Јосифа и долазак чланова македонског Иницијативног одбора на изборни Сабор (вољом државе), створили су донекле нову ситуацију. Избор епископа злетовско-струмичког Викентија Проданова за патријарха (1. јула 1950) довео је до промена у ставу Српске православне цркве према захтевима Иницијативног одбора. Главни пропагатор решавања црквеног проблема у Македонији на начин како је то учињено био је Савез удружења православног свештенства, чиме је послужио као полуга власти против архијереја.

Нема доказа да је патријарх Викентије ишта обећао југословенском политичком врху кад је реч о црквеном проблему у Македонији. Зна се да је био изложен притисцима са више стране, између осталог, и од Савеза удружења православног свештенства. Посебно се у томе истицао Ратко Јелић, секретар Савеза.[2]

Иницијативни одбор је најпре захтевао посебну Цркву, потом тражио аутономију са домаћим епископима, домаћим свештенством и викарним епископом Доситејем Стојковићем[3] и македонским језиком у

1 Елаборат „Развој црквеног питања православне цркве у НРМ од ослобођења до данас (са прилозима)“, од 14. марта 1957. године – АЈ, 144, 23-264.

2 *Весник*, бр. 65 од 1. јануара 1951.

3 Димитрије Стојковић рођен је 7. децембра 1906. у Смедереву. Основну школу и гимназију је завршио у Београду. Богословију је започео 1922. у Сремским Карловцима, а завршио 1937. у Битољу. Дипломирао је 1942. на Богословском факултету (*Гласник*.., 15/1942, стр. 92. Тада су завршили студије: Стеван Боца, потоњи епископ Стефан, Војислав Митровић потоњи епископ Владислав, Гојко Стојчевић, потоњи епископ и патријарх Павле, Хранислав Ђорић, потоњи епископ и патријарх Герман). Замонашио се 1924. у манастиру код Кичева, потом отишао у Хиландар и тамо боравио до 1932, и дошао у Грачаницу. Од 1937. до 1947. био чиновник у Синоду, потом постављен за управника Патријаршијског двора у Сремским Карловцима. За викарног епископа

службеној употреби што је Архијерејски Сабор 1955. године прихватио. Ускоро су именовани архијерејски заменици и чланови црквених судова и чиновници других црквених тела предвиђених Уставом Српске православне цркве. Када је Иницијативни одбор то прихватио, стање се поприлично нормализовало.

На основу одлука Сабора, административну управу над епархијама у Македонији је патријарх водио посредством својих архијерејских заменика. Његова Васкршња посланица 1957. је оцењена као добар корак у сређивању црквених питања у Македонији.[1]

Стање се још више поправило после посете патријарха Викентија и епископа нишког Јована, браничевског Хризостома и викарног Доситеја 28. марта-6. априла 1958. Македонији. (Митрополит скопљански Јосиф је умро 3. јула 1957. године.)

Из Македоније су 16. маја 1958, у договору са патријархом Викентијем, доставили Синоду листу кандидата за епископе са њиховим биографијама. Били су то ожењени свештеници Нестор Поповски, Тома Димовски и Спиро Попоски, и Влатко Захировски, професор гимназије.[2]

Председник Југославије и Савезног извршног већа Јосип Броз је 28. маја 1958. године примио чланове Светог архијерејског сабора Српске православне цркве, у време редовног заседања, започетог два дана раније. Изразио је гостима наду у повољно решење црквеног питања у Македонији, што је значило да тај проблем мора у веома кратком времену бити разрешен, на Сабору.

Сабор је 10. јула избор епископа за три упражњене епархије одложио с образложењем да ниједан од четворице кандидата не испуњава канонске услове (сви су били у брачној заједници), а патријарху је наложено да за наредни Сабор понуди нову листу кандидата.[3]

Добривоје Радосављевић, Милоје Дилпарић и Иса Јовановић у Савезној комисији за верска питања дочекали су патријарха Викентија, митрополита дабробосанског Нектарија и епископе браничевског Хризостома, славонског Емилијана и зворничко-тузланског Лонгина. Упозорили су их на потребу окончања црквеног проблема у Македонији без обзира на канонске и друге сметње.[4]

топличког изабран на Сабору 1951. (када и Хранислав Ђорић за моравичког). – Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*.., стр. 176-177. Вредно је помена да ни код епископа Саве шумадијског нема помена када је викарни епископ Доситеј изабран за митрополита скопљанског.

1 *Гласник*.., 8/1957, стр. 99.

2 П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 126-127.

3 АСин, АСБр. 15/зап. бр. 73 од 10. јуна/28. маја 1958. Видети и: П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 128-129.

4 Информација Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 90 од 5. јуна 1958. године – АЈ, 144, 28-282.

Патријарх Викентије је 5. јула изненада умро.[1]

Две недеље касније, 20. јула 1958, састали су се Добривоје Радосављевић и Милоје Дилпарић из Савезне комисије за верска питања, Мићо Рапајић из Државног секретаријата за унутрашње послове, Доне Илиевски из македонске Комисије за верска питања и Страхил Гигов из Извршног већа Македоније. Закључено је да за 23. јула буде заказана седница Иницијативног одбора за организовање православне цркве у Македонији у проширеном саставу (сви архијерејски намесници, чланови црквених судова и Епархијских савета, представници одбора Удружења православних свештеника НР Македоније и један број угледних свештеника – укупно више од 50 учесника), на којој ће бити само констатовано да Сабор 10. јуна није решио црквено питање у Македонији на задовољавајући начин и према датом обећању, па ће они (Македонци) сазвати црквено-народни сабор. Планирано је да на том скупу Иницијативни одбор предложи обнављање Охридске архиепископије, која би била у персоналној унији са Српском православном црквом преко личности патријарха српског. Истом приликом биће предложен и избор три епископа за епархије у Македонији, а поменути скуп своје одлуке у форми меморандума доставити Синоду Српске православне цркве. У међувремену ће Мато Радуловић разговарати са епископом Доситејем и убедити га да прихвати место једног од епископа. Закључено је такође да ће Изборном сабору за новог патријарха присуствовати и представници из Македоније. Македонски црквено-народни сабор требало је одржати без обзира на то да ли ће нови патријарх дати благослов за тај скуп и пристати да буде покровитељ. Коначно, на том скупу је требало да буде донет Устав самосталне Охридске архиепископије која би била у персоналној унији са Српском православном црквом. За израду тог документа задужен је Милоје Дилпарић. После Црквено-народног сабора требало је обезбедити да изабрани епископи буду хиротонисани у Београду, а ако српски архијереји то неће да учине, онда треба ступити у контакте са другим аутокефалним Црквама. Епископе изабране на сабору, ако нису у монашком чину, треба упутити у неки од манастира у Србији где би се замонашили (и за тај посао треба припремити неког од архијереја). На крају је закључено да ће се све одлуке сабора бити упућене свим аутокефалним помесним православним Црквама.[2]

У Скопљу су започели убрзане припреме за остварење онога што је договорено у Београду. Тако је 19. септембра 1958. Иницијативни одбор упутио Савезној комисији за верска питања предлог резолуције са сабора који се припрема, на разматрање и сагласност.[3]

1 *Гласник*.., 6/1958, стр. 92-93.

2 „Забелешка са састанка у Савезној комисији за верска питања“ – AJ, 144, 23-277.

3 Писмо македонске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 61 од 19. септем-

Синод је 28. и 29. септембра расправљао о македонском црквеном питању. По службеном записнику, који је достављен свим архијерејима, 26. септембра патријарх и чланови Синода су разговарали са представницима свештеника из Македоније. У посету су дошли Нестор Поповски, Борис Станковски, Кирил Стојановски, Климе Малески и потпредседник Епархијског савета Митрополије скопске Димитар Јаковлевски. Поповски је позвао патријарха на Црквено-народни сабор на коме је планирана обнова Охридске архиепископије која ће бити у персоналној унији са српском Патријаршијом кроз личност патријарха. Патријарх је приметио да нема основа за делатност Иницијативног одбора с обзиром на то да је 1957. спроведена канонска црквена организација, а сазивање Црквено-народног сабора и проглашење самосталности представљало би цепање Српске православне цркве. Молио је госте да не пренагљују и да не ураде нешто што више никада неће моћи поправити. На одласку, гости су у канцеларији патријарховог секретара оставили две представке исте садржине, једну за патријарха а другу за Синод о сазивању Црквено-народног сабора и предлог одлука.[1]

Након седнице Синода, патријарх Герман је посетио Добривоја Радосављевића.

После текста у београдском дневнику *Борба* о планираном Црквено-народном сабору у Охриду и одлукама које би требало да буду донете, Синод је позвао викарног епископа топличког Доситеја, затражившри да предочи све детаље са састанка који је имао у Савезној комисији за верска питања са Милојем Дилпарићем и Страхилом Гиговим. Епископ Доситеј је испричао да је Гигов нагласио да га је послао Лазар Колишевски, председник Народне Републике Македоније да, у сагласности са Савезном владом, позове њега (Доситеја) на предстојећи сабор у Охриду. Гигов је епископу саопштио да је он њихов кандидат за једног од архијереја, да је други Никола Трајков, и да Устав пишу најбољи правници. „Било је – додао је Преосвећени г. Доситеј и речи о стварима о којима не могу да говорим. Хтео не хтео, ја морам ићи. Свестан сам

бра 1958, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 23-277.

Вредно је помена да је Иницијативни одбор понудио две варијанте првог става одлуке:

„Овој црквено-народен собор решава да се црквата во НР Македонија издои од составот на Српската православна црква со која била поврзана од прогласувањето на соединувањето на Српската православна црква и обновувањето на Српската патријаршија во 1920 година и да се обнови старата Македонска Охридска архиепископија, која присилно била припоена кои цариградската патријаршија 1767 године во време на Патријархот Самоило – како Македонска православна црква.“

„Овој црквено-народен собор решава да се обнови старата Македонска Охридска архиепископија, која е била присилно укинута а епархите припоене кон Цариградската патријаршија 1767 године во време на Патријархот Самоило и истата да носи нозив Македонска православна црква.“

1 Представке се налазе у: AJ, 144, 24-145.

свих последица, али вас молим да ме разумете. Дао сам пристанак и натраг немам куд.“ Патријарх је на то био изричит: „Ја сам Вам већ рекао да је црквено-народни сабор противуставно тело. Не саглашавам се и не дозвољавам Вам да идете.“[1]

Синод је закључио да у Савезној комисији за верска питања затражи да се одржавање планираног сабора некако спречи.

Милоје Дилпарић је 26. септембра 1958. сусрео патријарха Германа на пријему који је приредио високи државни функционер Едвард Кардељ у част председника Владе Норвешке. Патријарх је Дилпарићу испричао како су га посетили Македонци, претставници Иницијативног одбора, да су састанку присуствовали сви чланови Синода и да су остали у дужем разговору о њиховом црквеном питању. Предали су писмо у коме су изложили своје виђење овог проблема и позвали га на црквено-народни сабор заказан за 4. октобар у Охриду. Патријарх је одбио да им да благослов, као и сваку могућност да присуствује том скупу. Дилпарићу се поверио казавши да му је веома тешко да тражи решење за проблем наслеђен из времена патријарха Викентија, који је то питање стално одлагао под разним изговорима, између осталог, и да кандидати за епископе нису његов избор.

„Патријарх Герман каже да се он мора држати Устава Српске православне цркве, па какав био тај Устав, јер га, како он мисли, ништа не би оправдало, па ни Сава ни Дунав опрали, ако би другачије поступио. Као аргумент наводи за ово да је познато како су се према њему епископи старци понели и како су га примили, па би им, наводно, таман требало ово као мађ у рукама, са којим би, нема сумње, да га дисквалификују, компромитују и тако онемогуће. Патријарх Герман мисли да је сабор илегално сазван и ако се донесу назначене одлуке то ће значити цепање цркве и шизму. Но кад је већ црквено народни сабор сазван – нека се одржи, нека се чује извештај, дискусија и реферати, али да се не донесе предвиђене одлуке, јер ће у противном, наводно за сва времена бити готово са јединством цркве“, записао је Дилпарић у извештају о разговору.

Патријарх је молио Дилпарића да се одложи доношење планираних одлука, да се не пренагли с тим, јер је недавно ступио на патријаршки трон. На крају је затражио да обавести Добривоја Радосављевића о њиховом разговору и молио да га овај прими. „Патријарх Герман је такође молио да се предвиди његова посета Претседнику Републике, Претседнику Савезне скупштине, Претседнику Извршног већа Србије, Претседнику града Београда и другим функционерима за које мисли Комисија да им треба Патријарх да направи посету.“[2]

1 АСин, Записници, Син. Бр. 2721/зап. 656 од 29. септембра 1958. Видети и: П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 50-51.

2 „Забелешка о разговору са патријархом Германом на дан 26. септембра 1958 године у Савезном извршном већу на пријему који је потпредседник Е. Кардељ давао

Милоје Дилпарић је о том разговору и патријарховој жељи обавестио Добривоја Радосављевића. Радосављевић је одбио да прими чланове Синода понудивши пријем само патријарху.[1]

Како је државни пројекат стварања Македонске православне цркве требало добро припремити и предупредити било какво противљење из Патријаршије, Радосављевић и Дилпарић су 29. септембра примили патријарха Германа. Разговарали су од 18 до 20 сати. Патријарх је саговорнике обавестио да су се сви архијереји узрујали када су у *Борби* прочитали вест о заказивању Црквено-народног сабора у Македонији, објаснивши да је Српска православна црква у Македонији организована по Уставу и да је организовање планираног Црквено-народног сабора противуставно и илегално, а обнављање Охридске архиепископије практично расцеп. То ће, како је рекао, старим епископима пружити прилику да устану против македонских захтева али и против њега, тј. патријарха. Патријарх је, међутим, приметио да кад је сабор већ сазван треба га и одржати, али и још једном упозорио да начин на који буду донете одлуке може ићи у корист учвршћивања постојеће црквене организације Српске православне цркве или водити ка њеном расцепу. „До учвршћења ће доћи ако Сабор буде предложио одлуке и умолио да се оне од Архијерејског сабора приме, а до отцепљења ће доћи ако Сабор буде донео одлуке. Конкретно, Црквено-народни сабор треба да да сугестије, што би било добро, а ако донесе одлуке онда би то било зло – отцепљење“, навео је патријарх Герман.

Радосављевић је подсетио на историјат решавања македонског црквеног питања, поменуо посету патријарха Викентија Македонији, његово обећање, као и обећање још неких епископа, изјаве патријарха у присуству свих чланова Сабора пред председником Републике, одлуке Иницијативног одбора од 23. јула о заказивању Црквено-народног сабора и закључио: да су архијереји хтели да реше македонско црквено питање у оквиру Српске православне цркве они би га и решили. Поменуо је да је бугарска пропаганда врло озбиљна, па се проблем тим пре мора решити. Потом је рекао да он, као патријарх, не сноси кривицу за оно што су до тада Сабор и његови претходници учинили и напоменуо да му је митрополит дабробосански Нектарије рекао да би он хиротонисао новоизабране македонске епископе, а епископ браничевски Хризостом изјавио да Македонцима треба дати аутокефалну Цркву. На питање да ли је он против решавања македонског црквеног питања и да ли може да му обећа да ће тај проблем разрешити, патријарх је очекивано одговорио да он јесте за решење, али најпре буде проширена листа кандидата

у част норвешког премијера Герхардсена“, Пов. бр. 133 од 27. септембра 1958. године – AJ, 144, 24-278.

1 Писмо Синода, бр. 2725/зап. 658 од 30. септембра 1958, свим архијерејима – AJ, 144, 24-278.

за епископе који би били задовољени и архијереји Српске православне цркве и Македонци.

Радосављевић је поновио да је архијерејски Сабор хтео да озбиљно ствар решава он би је до сада решио нагласивши да није могуће враћање на ранија времена, већ треба потражити неко боље решење из којег ће касније настати право јединство. Приметио је да ће патријарха и архијерејски Сабор македонски свештеници више волети и поштовати кад реше своје црквено питање, него сада када Синод и патријарх имају фиктивну власт над црквеном организацијом у Македонији.

Патријарх је одвратио да не може бити Црква у Цркви, да по Уставу и прописима Српске православне цркве није могуће доћи до решења на начин на који је то тада замишљено. Упозорио је још једном да одлуке воде путу отцепљења. На то је Радосављевић узвратио да је Македонска православна црква фактички већ отцепљена, а требало би мало стишати страсти и променити Устав Српске православне цркве, јер то траже православни свештеници из Србије и других република, па тек касније, на новим основама, радити на јединству.

„Патријарх Герман је даље нагласио да је 1956. године постојао формалан предлог од стране млађих епископа да се дадне Македонцима аутокефална црква, па су се томе супроставили епископи старци и ствар је пропала."

Радосављевић је истакао да је македонска Црква последица македонског националног ослобођења и извојеване равноправности и да је покушано да се македонско црквено питање реши што мирније и безболније, у интересу и Српске православне цркве. Споменуо је чак да је надбискуп скопски Смиљан Чекада понудио да папа обави хиротонију изабраних епископа и упозорио да ће, ако архијерејски Сабор буде ишао на заоштравање, против себе окренути и српске православне вернике и свештенике.

На крају је патријарх Радосављевића упозорио да би у случају да викарни епископ Доситеј учествује на сабору у Охриду могло доћи до његовог рашчињења.[1]

Епископ Доситеј је три дана касније затражио пријем код Радосављевића. Састанку 1. октобра присуствовао је и Милоје Дилпарић. Према службеној белешци, епископ је дошао да обавести Радосављевића да је прихватио позив Македонаца да буде један од кандидата за епископа Македонске православне цркве, који би требало да буде изабран на Цр-

1 О овом разговору постоје две супротне верзије: патријархова и Радосављевићева. Како појединачно не дају комплетно разговор, треба их упоредити: „Забелешка о разговору претседника Савезне комисије за верска питања друга Радосављевића са патријархом Германом на дан 29. IX 1958. г. у Савезној комисији за верска питања", Пов. бр. 134/1-58; Писмо Синода, бр. 2725/зап. 658 од 30. септембра 1958, свим архијерејима – AJ, 144, 24-278. Овај разговор негира тврдњу Живана Стефановића да је патријарх упутио епископа Доситеја у Охрид – Ж. Стефановић, *н. д*, стр. 15.

квено-народном сабору у Охриду.[1] Обећао је лојалност, савестан рад за најбоље интересе државе и Цркве и замолио домаћина за подршку и помоћ. Рекао је и да је своју одлуку изложио патријарху и Синоду, тако да су упознати са његовим одласком у Македонију.

„У току данашњег дана био је код патријарха Германа, кога је обавестио да полази у Скопље и са којим се је том приликом опростио. Патријарх Герман је вршио страшан притисак на њега да одустане од своје намере. Претио му је да ће му одмах ставити забрану на свештенорадњу, да ће га извести на суд и на концу да ће бити лишен чина. И поред тога епископ Доситеј је остао упорно при својој одлуци и молио патријарха да буде сталожен и да не пренагли. Утисак је епископа Доситеја да је патријарх остао при свом захтеву. Ипак када су се растали пољубили су се при опроштају“, забележио је Радосављевић.

Епископ Доситеј је навео да је епископ пакрачки Емилијан рекао да би било боље да не иде у Македонију сада, али да сматра од рашчињења неће бити ништа, истакавши да и патријарх тако мисли, али да због других епископа мора да се држи званично против. Епископ Лонгин је, према том сведочењу, изјавио да рашчињење не долази у обзир, па ни било каква казна која би следовала епископу Доситеју због одласка у Македонију, док је епископ захумско-херцеговачки Владислав говорио о канонима и Уставу Српске православне цркве. Епископ вршачки Висарион му је рекао да нема потребе да се плаши, јер да од свега против њега неће, нити може шта бити. „Тражио је од Доситеја да га части због предстојећег избора“, забележио је Радосављевић. На крају разговора Радосављевић је епископу Доситеју пожелео много успеха на новој дужности и обећао да ће му пружити пуну подршку и помоћ у свим његовим настојањима и захтевима. Изразио је наду да ће у Македонији са Извршним већем, Комисијом за верска питања и другим властима, као и са македонским свештеницима, остварити пуну сарадњу и разумевање.[2]

***

Програм који је 20. јула договорен у Савезној комисији за верска питања је остварен готово у целини у наредним месецима: Црквено-народни сабор је организован од 4. до 6. октобра 1958. у Охриду, донет је Устав Македонске православне цркве, а викарни епископ Доситеј Стојковић је постављен за митрополита скопског и архиепископа македонског. Устоличење су, супротно свим канонима, обавили цивили и обични

1 Нема основа за тврдњу да је прота Нестор Поповски био кандидат за поглавара Македонске православне цркве – Ж. Стефановић, *н. д*, стр. 17.

2 „Забелешка о разговору претседника Комисије за верска питања Савезног извршног већа друга Добривоја Радосављевића са епископом топличким Доситејем на дан 1. X 1958. год. од 13 до 13,45 часова у просторијама Комисије“, Пов. бр. 135/1 од 1. октобра 1958. године – AJ, 144, 24-278.

свештеници 12. октобра у Скопљу, у храму Светог Мине.[1]

Према Уставу, нова Црква је остала у канонском јединству са Српском православном црквом преко патријарха српског, који је истовремено постао и патријарх Македонске православне цркве. Устав је прописао и форму заклетве поглавара: заклињао се да ће поштовати отаџбину и народне власти којима ће бити лојалан.[2]

Српска православна црква није по свој прилици смела ни могла да о тим збивањима обавести остале православне Цркве.

Државну власт је интересовало како су помесне Цркве примиле проглас у Охриду, па је Државни секретаријат за иностране послове 28. новембра 1958. затражио од подређених дипломатских службеника у иностранству да прикупе сва реаговања објављена у медијима.[3]

По пристизању свих извештаја, Савезна комисија за верска питања је начинила „Информацију о Православној цркви у Македонији“, за интерну употребу. У том спису је, поред осталог, наведено: „У вези обнове Охридске архиепископије и стварања Македонске православне цркве, скоро сви епископи у НР Србији коментарисали су да је то учињено мимо канона, да је требало ићи преко Синода, да се овим цепа јединство Цркве и Српство, да је овим много ослабљена власт епископа над свештеницима итд. Нарочито оштро реаговали су рашко-призренски епископ Павле, шабачки епископ Симеон и тимочки епископ Емилијан, али на све ове као и на остале епископе утиче крајње непријатељски став епископа бањалучког Василија, који тражи да се митрополит Доситеј и два македонска епископа изведу пред црквени суд и прогласе расколницима. Међутим, у ставу свих епископа исто тако се испољава и бојазан да не дође до јачег заоштравања односа цркве са државом.“[4]

Синод је средином новембра 1958. одлучио да се администрирање оног дела Скопске митрополије који се налазио на територији Србије (Архијерејска намесништва пчињско, масуричко-пољаничко, прешевско и босиљградско) повери епископу нишком Јовану.[5] (Администратор је

1 О устоличењу нема у *Гласнику*, ни код Ђоке Слијепчевића, Радмиле Радић, Предрага Пузовића, Живана Стефановића, Славка Димевског и других аутора, нити у службеној интернет презентацији Македонске православне цркве.

2 Стенографске белешке Македонског црквено-народног сабора одржаног од 4. до 6. октобра 1958. у Охриду – АЈ, 144, 24-278.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 428330 од 28. новембра 1958, Амбасади у Атини и Генералном конзулату у Солуну – АМИП, Па/1958, 63-13-438330.

4 „Информација о Православној цркви у Македонији“ Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 9 од 24. јануара 1959. године – АС, 21, 135. Упоредити: Ж. Стефановић, *н. д*, стр. 18-19. Наиме, Стефановић тврди да нико од архијереја није био противан проглашењу Македонске православен цркве осим епископа америчко-канадског Дионисија.

5 Писмо Синода Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 27-281. У

обављао уобичајене архијерејске послове и испуњавао своје обавезе: рукополагао је свршене богослове и постављао парохе на упражњене парохије и кажњавао.[1])

***

Притиском државе и одлукама у Охриду, архијерејски Сабор Српске православне цркве стављен је пред свршен чин, па је покушао наћи компромис у решавању македонског црквеног питања. Сабор је 19. јуна 1959. закључио: „Свети архијерејски сабор у потпуности одобрава став Светог архијерејског синода по питању црквено-народног сабора одржаног без одобрења Српске православне Цркве у Охриду 4-6. октобра 1958. године, самовољног одласка викарног Епископа топличког Доситеја на сабор и неканонског избора Епископа, што је изложено у седмој седници Светог архијерејског сабора од 10. јуна 1959. године“. Сабор је констатовао да су се епархије Скопска, Охридско-битољска и Злетовско-струмичка издвојиле у самосталну Македонску православну цркву и да желе да се управљају по свом Уставу, који је, иначе, достављен Сабору, а он условио са неколико препорука. Верујући да ће се препоруке бити усвојене, а да се не би чекало до следећег редовног заседања, Сабор је разматрао предлог патријарха Германа о избору епархијског архијереја за упражњену Митрополију скопљанску и одлучио да буде изабран викарни епископ топлички Доситеј Стојковић. Против те одлуке били су епископи шабачко-ваљевски Симеон и рашко-призренски Павле. Другом одлуком је на патријархов предлог изабран Климент Трајковски за епископа Епархије битољске.[2]

Македонска православна црква није, међутим, усвојила препоруке Сабора Српске православне цркве о потреби измене текста свог Устава.

Македонско црквено питање је са политичког становишта било решено, али је и даље остало отворено у црквено-канонском погледу. Поред свега, Македонска православна црква је била потпуно самостална у области својих унутрашњих послова, а архијереји Српске православне цркве нису правили тешкоће, нити даље заоштравали ситуацију. Патријарх Герман се изјашњавао више пута као поглавар обе Цркве, добронамерно је објашњавао формирање Македонске православне цркве, у неким црквеним делегацијама водио и представнике из Македоније,

1 *Гласник*.., 12/1962, стр. 387; Исто, 12/1964, стр. 401; Исто, 11/1966, стр. 328.

2 АСин. Записници, АСБр. 34/зап. 62 од 19/6. јуна 1959. Видети у: П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 59-60 и 142. Та одлука се помиње у и писму Синода, Син. бр. 2207 од 4. септембра 1959, епископу Дионисију – АЈ, 144, 23-272. Вредно је помена да су против те одлуке били епископи шабачко-ваљевски Симеон и рашко-призренски Павле, који је предлагао да Сабор позове епископа Доситеја на одговорност због одласка на Црквено-народни сабор 1958. године.

прихватао је стварање македонских црквених општина у иностранству. Македонци у међувремену нису покретали иницијативу за коначно сређивање односа.

Приликом поклоничког путовања у Свету земљу, патријарх Герман је 9. маја 1959. посетио цариградског патријарха Атинагору. Мада нису дата званична саопштења о разговорима, по неким тврдњама домаћин је саопштио госту да не признаје самопроглашену Македонску православну цркву.[1]

Иако је хиротонија новоизабраног епископа била условљена достављањем Патријаршији измењеног Устава Македонске православне цркве, патријарх је уз саслужење епископа бачког Никанора и митрополита Доситеја 19. јула 1959. обавио хиротонисање епископа Климента са титулом преспанско-битољски.[2] Патријарх је устоличио новог епископа.[3]

Веровање патријарха Германа у искреност митрополита Доситеја да ће ће заједнички радити на решавању проблема истопило се већ 26. јула када су митрополит Доситеј и новорукоположени епископ Климент за епископа злетовско-струмичког хиротонисали Тому Димовског, који је нешто раније замонашен добивши име Наум. Тако је Македонска православна црква дошла до тројице архијереја и права на формирање Синода. Велику радост због тога изразио је Добривоје Радосављевић шаљући телеграме и патријарху Герману и Синоду у Београду.[4]

***

Уочи устоличења патријарха Германа у Пећкој патријаршији, маја 1960, ваља подсетити да се као спорно поставило питање присуства митрополита Доситеја. Он је инсистирао да носи белу панкамилавку и да добије одговарајуће место међу епископима.[5] Свечаности, на крају, није присуствовао.

У наредних неколико година избијали су због македонског црквеног питања неспоразуми и несугласице које су доводили и до оштријих сукоба. Први од њих догодио се јануара 1961. када је у Патријаршији

1 Р. Радић, *Држава и* .., II, стр. 240. Видети и: „Изјава Његове Светости Патријарха српског Господина Германа после повратка са ходочашћа из Свете земље“, *Гласник*.., 6/1959, стр. 186. Видети и извештај: Милан Д. Смиљанић, „Поклоничко путовање Његове Светости Патријарха Српског Г. Германа у Свету земљу“, *Гласник*.., 8-9-10/1959, стр. 247-349. Упоредити: Раде Новаковић, „Поклоничко путовање по Светој земљи“, *Весник*, 1/1960, стр. 255. Видети и: М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 589-594.

2 Писмо Синода, потписао епископ бачки Никанор, Син. бр. 2207 од 4. септембра 1959. епископу америчко-канадском Дионисију – АЈ, 144, 23-272.

3 *Гласник*.., 6/1959, стр. 219-224.

4 *Политика*, 29. јул 1959; *Борба*, 29. јул 1959.

5 Видети у материјалу о устоличењу који се налази у: АЈ, 144, 43-395 и 48-400.

разматран Устав Македонске православне цркве и примећено да од препорука архијерејског Сабора ниједна није прихваћена.

***

Здравствено стање митрополита Доситеја није било баш најбоље што се одражавало и у његовом непримереном понашању. С њим су и о томе разговарали Добривоје Радосављевић, Страхил Гигов, Александар Грличков, Милоје Дилпарић и још неколико руководилаца Државног секретаријата за унутрашње послове. У извесном растројству митрополит би у више наврата, о чему постоје сведочења, причао како су га државни органи преварили, жалио се на прогон и јадиковао због тога што не може да носи белу панкамилавку. Чак се, како је устврђено, пијан појавио на састанку Епархијског управног одбора марта 1961. и том приликом поднео оставку, па је састанак одложен. Митрополитом су се због бројних испада бавили и припадници Државног секретаријата за унутрашње послове.[1]

Дилпарић је боравио у Скопљу почетком априла 1960. и том приликом се састао са митрополитом Доситејем. После неколико реченица, митрополит му је рекао: „Грех ти на душу, Дилпарићу, што ме овде доведе и остави.“ Спомињући разне догађаје, оптуживао је македонске свештенике за недисциплину и изрекао низ негативних оцена на рачун епископа. У једном тренутку је приметио да би му било најбоље да иде за митрополита црногорског, „пошто је Арсеније болестан“.[2]

Митрополит је слично незадовољство исказао и приликом дуго договаране посете Београду, односно Савезној комисији за верска питања и Патријаршији.[3]

Македонска православна црква и поред свега није могла да се афирмише као самостална Црква, иако је држава са своје стране предузимала све што је било потребно да помогне тај пројекат. То је, између осталог, у одређеним круговима, чињено широм света, посебно у местима где су живели људи пореклом из Македоније. Држава је помагала Македонце на свим континентима да се организују у црквене општине под именом Македонске православне цркве. А онда су настали нови проблеми.

***

1 „Информација о боравку митрополита МПЦ Доситеја у Београду“ – АЈ, 144, 58-484.

2 Извештај „Белешка секретара Савезне комисије за верска питања Милоја Дилпарића са пута НР Македонији у времену од 1 – 4. IV 1960. године“, Пов. бр. 01-155/1 од 14. априла 1960. године – АЈ, 144, 43-349.

3 Записник са седнице Савезне комисије за верска питања од 15. јуна 1961. године – АЈ, 144, 53-443.

Македонска православна црква је живела свој пун унутрашњи живот. Крајем 1962. имала је тројицу епископа, 221 свештеника, 80 монаха, 745 храмова и 70 манастира. Међутим, за било какву активност у спољним односима, претходно је морала да затражи сагласност патријарха Германа, што је неретко изазивало неспоразуме. Да би то предупредила, републичка власт у Македонији је инсистирала да Македонска православна црква затражи признање од других помесних Цркава, како би самостално могла да општи са њима. Требало је најпре постићи да о томе расправља Сабор Српске православне цркве и да то прихвати.

Македонски захтев нагнао је 1963. године чланове Савезне комисије за верска питања да ту проблематику добро проуче не би ли нашли решење. Претпоставили су да се може очекивати да ће Синод и Сабор Српске православне цркве одбити тражену расправу, пошто постоје црквено-канонске сметње. Такође, ни остале помесне Цркве неће признати такву врсту самосталности Македонске православне цркве.

Размишљајући како да приморају Сабор Српске православне цркве на признање права Македонској да самостално општи са другим помесним Црквама, државне власти су се нашле пред дилемом да ли исти принцип треба применити и у другим републикама – једна република, једна православна Црква – и то према решењу националног питања у земљи. Према том предлогу, православна Црква би добила југословенски карактер, а чиниле би је аутономне православне Цркве у републикама, којима би патријарх био заједнички. Предлог је, међутим, остављен за неко друго време с образложењем да би реализација те идеје довела у питање односе државе и Српске православне цркве, а очекивани су били и негативни одјеци у иностранству.[1]

Држава је у том тренутку била опседнута још неким другим питањима у вези са Српском православном црквом. Наиме, требало је коначно решити проблем српске политичке емиграције искористивши њено раздвајање по црквеном питању и око епископа америчко-канадског Дионисија. Управо те околности Македонци су покушали да искористе.

Почетком јануара 1964. Мома Марковић, председник Савезне комисије за верска питања и Боро Чаушев, председник македонске Комисије за верска питања, разматрали су шта ваља даље предузети у случају Македонске православне цркве. Поменули су проблем панкамилавке јер је патријарх Герман тврдио да белу носе само поглавари аутокефалних Цркава. Марковић и Чаушев сагласили су се да Српска православна црква треба да код других помесних Цркава покрене признавање Македонске православне цркве и омогући јој да убудуће самостално општи. Савезна комисија за верска питања је сматрала да је још рано за то и да

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, од 23. новембра 1963, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1963, 57-15-443554.

би инсистирање могло да доведе до још већих проблема.[1]

Како су Македонци тражили коначно разрешење питања Македонске православне цркве, 6. априла 1964. у Савезној комисији за верска питања одржан је састанак коме су присуствовали Мома Марковић, Боро Чаушев, Мато Радуловић и Милоје Дилпарић. Разматране су следеће теме: однос Српске и Македонске православне цркве, пут патријарха Германа у Македонију, одлазак делегације предвођене патријархом Германом у Бугарску, обнова порушених верских објеката у Скопљу, избор два викарна епископа у Македонској православној цркви, прилике у Удружењу православних свештеника у СР Македонији, дочек у Скопљу генералног секретара Светског савета цркава и свештенички кадар у Македонској православној цркви. Закључено је, између осталог, да се мора видети колико је Македонска православна црква способна да самостално организује епархију у иностранству у контексту решавања проблема епископа америчко-канадског Дионисија после одлука архијерејског Сабора о подели његове епархије на три нове.[2]

Мома Марковић обавестио је 18. априла Крсту Црвенковског о најновијим збивањима у вези са Македонском православном црквом, поменувши разговор са Бором Чаушевим и предложеног кандидата за епископа. „Митрополит је заинтересован за њега много. Ради се о Николи Поповском. Али и поред тога, чини се да би било добро избећи, ако је то икако могуће његов избор. Он је два пута кажњаван-суђен.“ Поменуо је и могућност судске рехабилитације, али је закључио да би све то могло да се искористи у дисквалификацији саме Македонске православне цркве. „Познато је да иза МПЦ од њеног оснивања стоји држава. Избором овога, нашао би се не мали број у Македонији, у целој Православној цркви као и вани, који би то приказали као покушај државе да компромитује Цркву. А то нам, чини ми се не треба. Створили смо је, па јој морамо помоћи и да се афирмира и ојача свој углед. Управо предстојећи разговори са Патријархом о МПЦ имају поред осталога и ту сврху.“[3]

Савезна комисија за верска питања расправљала је 18. маја 1964. о политици државе према Српској и Македонској православној цркви.[4] За нормализовање односа две Цркве предложено је неколико решења. Једно се односило на подршку одласку патријарха Германа у Македонију. Пошто је то прихваћено, патријарх је са епископима тимочким Еми-

1 „Положај Македонске православне цркве“, од 22. јануара 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-2-451071144.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 231/1 од 28. априла 1964, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 93-5-451283.

3 Писмо Моме Марковића, председника Савезне комисије за верска питања, од 18. априла 1964, Крсти Црвенковском – АЈ, 144, 136.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 198/1 од 12. маја 1964, члановима Комисије – АМИП, Па/1964, 93-5-451406.

лијаном и банатским Висарионом 1. јуна 1964. кренуо у Скопље и тамо боравио три дана. Посета је укључивала обилазак храмова оштећених у земљотресу који је годину дана раније погодио тај град. Архијереји су посетили и насеље које је изграђено новцем добијеним од Светског савета цркава. Митрополит Доситеј и гости из Београда такође су посетили Александра Грличкова, председника македонског Извршног већа, али о темама разговора на том састанку нема званичних саопштења.[1]

Како је у међувремену за 16. јун 1964. уприличен сусрет Петра Стамболића, председника Савезног извршног већа, и патријарха Германа, за Мату Радуловића, потпредседника Савезне комисије за верска питања, је начињен подсетник за разговор. Према том документу, Савезној комисији за верска питања припадала је одлучујућа улога у односима Српске и Македонске православне цркве. „Одлуке Архијерејског сабора СПЦ 17. VI 1959. г. донете су уз притисак државе (убеђивањем, давањем средстава и слично) и уз крајње залагање и вештину Германа, већина епископа је интимно била против, па је тешког срца пристала на компромис.“ Потом је описан процес промене Устава Македонске православне цркве и наведена оцена патријарха Германа да је у томе преварен и доведен у незавидан положај.

На крају списа у поглављу насловљеном „Шта сада радити“ биле су разрађене варијанте будућег деловања: од толерисања постојећег стања, до покретања проглашења аутокефалности Македонске православне цркве. По првој варијанти, не треба журити већ сачекати јесен када ће се ситуација у вези са расколом Српске православне цркве у Америци, као и у Југославији и Патријаршији, према предвиђањима, унеколико стишати. По другој варијанти, треба пронаћи решење на бази одлука Сабора Српске православне цркве (уз тумачење одличја и титула), јер би на тај начин Сабор био дисквалификован као фактор који одлучује о том питању.[2]

На састанку у Савезном извршном већу били су председник Савезног извршног већа Петар Стамболић, председник Савезне комисије за верска питања Мома Марковић, потпредседник Савезне комисије за верска питања Мато Радуловић, секретар Централног комитета Савеза комуниста Македоније Крсте Црвенковски и председник македонске Комисије за верска питања Боро Чаушев. Констатовано је да је питање Македонске православне цркве са политичког аспекта решено, јер она фактички постоји и функционише и као таква се афирмисала. Остала су, међутим, отворена нека питања канонске природе. Закључено је да из политичких и других разлога треба сачувати јединство две Цркве пре-

1 „Његова Светост Патријарх г. Герман у Скопљу“, *Гласник*.., 7-8/1964, стр. 279; Видети и: *Гласник*.., 1/1965, стр. 49.

2 „Потсетник за разговор М. Радуловића код Председника Стамболића 16. VI 1964“ – АЈ, 144, 136.

ко заједничког патријарха и да Македонска православна црква треба у потпуности да усклади свој Устав са препорукама Сабора Српске православне цркве од 1959. године, а када Македонска православна црква то учини, српска Патријаршија ће упознати остале православне Цркве са постојањем нове помесне Цркве.[1]

Потребу разрешења проблема у вези са Македонском православном црквом констатовали су 27. јуна 1964. и Бора Чаушев и митрополит Доситеј. Чаушев је захтевао помирљивији став према архијерејима Српске православне цркве и предложио заједничко деловање у сваком погледу, закључивши да ће након свега бити веома тешко задовољити обе стране – српску и македонску. Митрополит се сложио да то питање треба окончати и изразио спремност за договор, нагласивши да се мора признати да Македонска православна црква више није део Српске.[2]

Уследили су притисци на патријарха Германа какви до тада нису били забележени. Тако су Мома Марковић, председник Савезне комисије за верска питања, и председник македонског Извршног већа Александар Грличков 9. јула 1964. у разговору предочили патријарху Герману да ће Македонци прихватити све препоруке Сабора Српске православне цркве у вези са Уставом. Захтевали су од патријарха да убудуће, у свакој делегацији која одлази у иностранство, буде и представник Македонске православне цркве. Када је патријарх поменуо проблем ношења црквених одличја и одоре, одговорили су да ће македонска Комисија за верска питања понудити две варијанте како то питање може бити разрешено.[3]

Државни функционери су све време замерили патријарху Герману на односу према митрополиту Доситеју. У том контексту навели су конкретан пример: Делегација Српске (и Македонске) православне цркве, предвођена патријархом Германом, боравила је у Бугарској од 3. до 13. септембра 1964. као гост Бугарске православне цркве и патријарха Кирила. У делегацији су били и митрополит Доситеј и епископ славонски Емилијан. Претходно је било договорено да ће патријарх Герман упознати бугарског патријарха Кирила са постојањем Македонске православне цркве и настојати да обезбеди одговарајући однос Бугарске православне цркве према митрополиту Доситеју. Међутим, патријарх Герман је приликом сусрета са бугарским патријархом Кирилом митрополита македонског Доситеја представио само као митрополита Доситеја. Према тврдњама југословенског амбасадора у Софији Драгослава Марковића, бугарски патријарх је обећао митрополиту Доситеју признање чим за то

1„Информација о односима између Српске и Македонске православне цркве“, од 20. новембра 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-2-451717.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 93-6-451550.

3 „Информација о односима између Српске и Македонске православне цркве“, од 20. новембра 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-2-451717.

добије одговарајући акт од Српске православне цркве. „Овом приликом Кирил је изразио мишљење да патријарх Герман одуговлачи признање МПЦ да се не би замерио Грчкој православној цркви“, записао је Мома Марковић. Патријарху Герману су државни чиновници такође замерили што није одржао обећање да ће у делегацији, која ће путовати на венчање грчког краља Константина и ићи у посету Грчкој православној цркви (16. септембар–3. октобар 1964.), бити и представник Македонске православне цркве. Исто се поновило кад је реч и о саставу делегације која је учествовала на Трећој родоској свеправославној конференцији од 27. октобра. „Држање патријархово по овом питању је некоректно, иако изјављује да је позив на Родос упућен Српској православној цркви. Да је патријарх Герман био за став да на Родос иде и македонски архијерej, могао је обезбедити већину у Синоду СПЦ“, констатовао је Мома Марковић. Патријарху је замерено и што је заједничко саопштења за јавност с тог скупа потписао само са „Герман, патријарх српски“. Следећа замерка односила се на непомињање Македонске православне цркве на свечаном отварању Богословије у Сремским Карловцима 15. септембра 1964. у којој је било неколико ученика из Македоније. „Ниједан од њих није пришао митрополиту Доситеју као поглавару Македонске православне цркве да би га пољубио у руку. Добија се утисак као да нису смели да приђу.“[1]

***

Потредседник Савезне комисије за верска питања Мате Радуловић је 18. марта 1965. примио патријарха Германа како би разговарали и о последњем заседању сабора Македонске православне цркве у Скопљу. Патријарх је обећао да ће настојати да избегне отварање расправе о том питању на Сабору Српске православне цркве, пошто неки епископи сматрају да Македонска православна црква није аутокефална, нити аутономна, већ нешто сасвим треће, што је по канонима неосновано. Нагласио је и да би путовање на освећење једног македонског храма у Канади било политички „исплативо“, али је истовремено упозорио на канонске препреке, које би, како је рекао, довеле и до заоштравања односе са делом Српске православне цркве, као и са Бугарском и Грчком православном црквом.[2]

1 „Информација о односима између Српске и Македонске православне цркве“, од 20. новембра 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-2-451717.

Када су о догађају у Сремским Карловцима јавили македонској Комисији за верска питања, започела је акција за отварање македонске Богословије. Било је око 20 богослова из Македоније у богословијама у Београду и Сремским Карловцима. По мишљењу Боре Чаушева, ти богослови се „врло накарадно васпитавају, у шовинистичком и великосрпском духу итд“. Записник са седнице Савезне комисије за верска питања од 18. маја 1964. године – АМИП, Па/1966, 93-2-427628.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 111/65, Државном секре-

Државна власт је организовала разговоре српских и македонских архијереја и током 1966. године. О томе је Управа богословије у Призрену обавештена 22. новембра писмом од Синода. Према службеној белешци, разговарало се у згради Патријаршије 18. новембра 1966. године пре подне. Са македонске стране стигли су митрополит Доситеј и епископи Климент, Наум и викарни Методије. Са српске су били патријарх, митрополит Данило и епископи нишки Јован, далматински Стефан, шабачко-ваљевски Јован и захумско-херцеговачки Владислав. Македонци су изричито захтевали аутокефалност правдајући то и ставом да иза тога предлога стоји македонска републичка власт. Патријарх је упозоравао на неканонски чин из 1958. године и затражио да Македонска православна црква не пренагљују, јер би Српску православну цркву могли да принуде да поведе поступак са далекосежним последицама.[1]

Патријарх Герман је у том превирању позвао др Сергија Троицког и др Благоту Гардашевића, професоре на Богословском факултету, и Бранка Цисаржа ради разјашњења процедуре добијања аутокефалности и тражио израду елабората на тему „Да ли Македонска православна црква има услове за добијање аутокефалије и да ли је Македонска православна црква наследник Охридске архиепископије".

Македонски архијереји упутили су 3. децембра 1966. и писани захтев за добијање аутокефалности. Синод Српске православне цркве је о томе расправљао 9. децембра и закључио да то буде тема редовног заседања Сабора. Епископ шабачко-ваљевски Јован био је противан свакој расправи истичући да је тај проблем разрешен још 1959. године.[2]

Савезна комисија за верска питања на седници 23. јануара 1967. закључила је да је „захтев Македонске православне цркве да буде аутокефална црква нормална појава која произилази из тежњи верника и свештеника у СР Македонији да имају своју аутокефалну цркву" и „да је питање проглашења и признавања аутокефалности искључиво црквено питање".[3]

Митрополит Доситеј посетио је Петра Стамболића, председника Савезног извршног већа, 17. априла 1967. На самом почетку разговора оптужио је Српску православну цркву за, како каже, хегемонизам и шовинизам, као и због тога што њен архијерејски Сабор намерно одуговлачи решење питања међусобних односа две Цркве. Главни аргумен-

таријату за иностране послове – АМИП, Па, 1965, 74-1-413838.

1 Писмо Синода, Син, бр. 5141/зап. 763 од 22. новембра 1966, Управи Богословије у Призрену. У прилогу је „Службена белешка о вођеним разговорима између Светог архијерејског Синода Српске православне цркве и Светог архијерејског синода Македонске православне цркве". – Приватна архива.

2 АСин, Записници, Син, бр. 5335/зап. 812 од 9. децембра 1966.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 169 од 30. маја 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 70-2-419220.

ти за то, наводи митрополит Доситеј, јесте тврдња да ће самосталност Македонске православне цркве негативно примити српска емиграција у иностранству, „да још има оних који носе ране са Кајмакчалана и да оно што је створено, не може да се цепа и сл.“ Поменуо је и црквено-народне саборе 1945. и 1959. године и нове захтеве упућене Патријаршији, сматрајући да је Македонска православна црква наследница Охридске архиепископије, која је старија од Српске православне цркве. На основу тога закључио је да македонски народ треба да има своју самосталну Цркву, као што и српски народ има своју. Подсетио је такође да је македонски Синод разговарао са члановима републичког Извршног већа, и, добивши од њих подршку, затражио од Српске православне цркве аутокефалност. Жалио се истовремено на патријарха Германа и његово игнорисање тих послова запитавши домаћина како Савезно извршно веће гледа на односе две Цркве. „Македонска православна црква не жели аутономију, нити враћање на односе утврђене одлуком Сабора Српске православне цркве из 1959. године, већ Македонска православна црква тражи аутокефалност. По његовом мишљењу, Македонска православна црква не цепа Српску православну цркву, јер Македонску православну цркву сачињавају Македонци, већ Српску православну цркву цепа бивши епископ Дионисије (у Америци)“, забележио је Стамболић после састанка.

Стамболић је саопштио митрополиту Доситеју да је државна власт спремна да помогне у проналажењу коначног решења које би задовољило обе стране. Митрополит Доситеј је истакао да Сабор Српске православне цркве неће то питање решити у духу захтева Македонске православне цркве, додавши да ће Синод Македонске православне цркве сазвати црквено-народни сабор да се о томе изјасни.[1]

Архијереји Македонске православне цркве су од Стамболића, по његовом савету, продужили у српску Патријаршију. Тамо су их дочекали патријарх Герман и епископ шабачко-ваљевски Јован. Гости су нагласили „да су свратили“ само да би им честитали наступајући Васкрс и наговестили проглашење аутокефалности. Када је епископ Јован покушао да разјасни шта значи питање аутокефалности, митрополит Доситеј је рекао да ће сачекати закључке Сабора Српске православне цркве.[2]

Како се ситуација компликовала, Петар Стамболић је 25. априла 1967. организовао састанак на који је позвао Едварда Кардеља, Вељка Влаховића, Мијалка Тодоровића, Добривоја Радосављевића, Крсту Црвенковског, Николу Минчева, Драгог Стаменковића и Милутина Мораču. Расправљало се искључиво о односима Српске и Македонске православне цркве, и констатовано да се ти односи све више заоштравају због различитих ставова по основним питањима, а да су погоршани после

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, од 29. априла 1967, Генералном секретаријату Председника Републике – АЈ, 836, II-10.

2 АСин, Македонска православна црква, нерегистровано.

одлуке Сабора Српске православне цркве 23. маја 1966. којом је ревидирао своју ранију одлуку из 1959. године. Државни функционери су били сагласни да архијереји Српске православне цркве, и после притисака републичких и државних органа, не показује ни разумевање нити спремност за регулисање односа између две Цркве. Закључено је да још једном треба извршити притисак на Патријаршију како би прихватила политичку оправданост захтева за аутокефалност Македонске православне цркве. У супротном, руководство Српске православне цркве ће својим одбијањем изазвати бројне штетне последице. На крају је речено да руководства две републике, Србије и Македоније, у случају негативне одлуке Сабора Српске православне цркве на мајском заседању, треба да договоре које ће све мере предузети како у земљи не би дошло до негативних политичких последица.[1]

У таквим околностима, патријарх Герман је затражио пријем код Јосипа Броза. Владимир Поповић, генерални секретар председника Републике је проценио да не треба изаћи у сусрет патријарховом захтеву што је и рекао службеници, која је саставила следећу белешку: „Друг Влада Поповић сматра да друг Тито не би требало да прима патријарха Германа по питању односа између Српске и Македонске православне цркве“. Белешку је предала Брозу а он је на маргини написао само: „Не желим да се мјешам у црквене ствари. Т.“[2]

У међувремену, држава је припремила Трећи црквено-народни сабор у Скопљу.

Представници Савезне и републичких комисија за верска питања обавили су низ разговора са архијерејима Српске православне цркве пре одржавања редовног Сабора у мају и пре ванредног Сабора у септембру 1967. године са циљем да их убеде за реално сагледавање македонског црквеног питања, које је очито изашло из оквира Цркве и добило политички карактер. Посебне разговоре са патријархом Германом обавили су најпре председник Савезног извршног већа Петар Стамболић 7. марта 1967, потом председник Извршног већа Србије Драги Стаменковић 5. маја[3]. Крајем августа са патријархом је разговарао и нови председник

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 70-2-427396; Видети и: Елаборат „Стање односа између државе и верских заједница“ Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 351/1 од 9. октобра 1967. године – АЈ, 836, II-10. Белешка са састанка упућена је и 18. октобра 1967. Марку Никезићу, државном секретару за иностране послове – АМИП, Па/1967, 70-2-427396.

2 „Белешка“ од 18. маја 1967. године – АЈ, 836, II-10.

3 Остало је забележено да је на Стаменковићеве речи да Македонце треба задовољити, патријарх Герман казао: „Ви кажете да њих треба задовољити. А да ли нас Србе ко пита да ли и ми у овој земљи постојимо, и да ли нас ко треба да задовољи? Ко је иницијатор свега овога, да ли ми или они? Ми смо хтели да их задовољимо и то је било учињено, али се сада од нас тражи да извршимо самоубиство. Не, ми то нећемо учини-

Савезног извршног већа Мика Шпиљак, а затим и нови председник Извршног већа Србије Ђурица Јојкић. На патријарха је вршен притисак да Сабор Српске православне цркве у односу на Македонску православну цркву не донесе такве одлуке које би изазвале негативне политичке последице. Главни савез удружења православног свештенства је уочи заседања Сабору Српске православне цркве упутио представку у којој изражава забринутост због става Српске према Македонској православној цркви с молбом да се не заоштравају односи.

Пред редовно заседање Сабора, професори Сергије Троицки и Благота Гардашевић су предали елаборат који им је својевремено наручио патријарх Герман. Њихов закључак је био да ће у случају самопроглашења аутокефалности Македонске православне цркве за Српску и остале помесне православне Цркве, она бити расколничка верска организација и као таква одлучена од општења са њима. Бранко Цисарж је тврдио да Македонска православна црква нема никаквих основа да себе сматра наследницом Охридске архиепископије.[1]

Сабор Српске православне цркве је, поред осталих тема, разматрао и документа пристигла од Синода Македонске православне цркве. Закључак је био да се не може уважити њихов захтев од 3. децембра 1966. године.[2]

***

Македонска православна црква је на Трећем црквено-народном сабору у Охриду 19. јула 1967, на 200-годишњицу укидања грчке Охридске архиепископије, прогласила аутокефалност, формирала две нове епархије, једну у Македонији, а другу за Канаду, Сједињене Америчке Државе и Аустралију, са седиштем епископа у Торонту, и донела одлуку о отварању богословије.[3]

Текст одлука упућен је и патријарху Герману.[4]

Кад је вест о прогласу аутокефалности послата у свет, изазвала је различите реакције.[5] Тако је Џон Сатертвејт, секретар Савета за међуна-

ти и ако они сами прогласе аутокефалност отворено Вам кажем да ћемо Доситеја пред суд, па шта му Бог и тај суд да". – АСин, Записници, Син, бр. 1785 од 17. маја 1967.

1 АСин, Записници, Син, бр. 1006/зап. 149 од 10. марта 1967.

2 АСин, Записници, СБр. 44/зап. 10 од 24/11. маја 1967. Видети у: П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 144-151.

3 С. Димевски, *н. д*, стр. 1077-1087. У првом члану Одлуке о проглашавању аутокефалности Македонске православне цркве је било: „Македонска православна црква – наследница на обновената Охридска архиепископиија – се прогласува за автокефална".

4 Писмо Синода Македонске православне цркве, бр. 141 од 19. јула 1967, патријарху Герману. Видети у: П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 152-157.

5 Тих дана у Југославији је боравио Антонио Јерков, припадник Усташке мла-

родне везе Англиканске цркве, прочитао вести о том чину у Охриду, али зачудо није тим поводом видео саопштење Српске православне цркве о томе.[1] Сатертвејт је објавио текст у дневнику *Тајмс* истакавши и поред свега да је начин на који је југословенска власт употребила Македонску православну цркву за своје политичке циљеве и наглашава да одвајање од Српске православне цркве није само црквено питање. Чудио се ћутању Патријаршије у Београду, додајући да је Грчка православна црква већ протествовала и закључујући да због тога нема изгледа да ће Македонска православна црква добити канонско признање од других православних Цркава.[2]

Држава је преузела обавезу да вест о проглашењу аутокефалности Македонске православне цркве пошаље у свет. После усаглашавања текста информација Савезне комисије за верска питања и Правне службе Државног секретаријата за иностране послове, она је 10. августа 1967. упућена на адресе 58 југословенских дипломатско-конзуларних представништава.[3] (Интересантно је да је информација крајем децембра поново упућена на исте адресе.[4])

Синод Српске православне цркве због новонастале ситуације састао се 15. августа. Архијереји су прочитали писмо Синода Македонске православне цркве од 19. јула о проглашавању аутокефалности. Патријарх је саопштио да је све поглаваре православних Цркава обавестио о закључку прошлог архијерејског Сабора. С тим у вези, на крају је одлучено да Сабор буде сазван у ванредно заседање 14. септембра.[5]

дежи у време постојања Независне државе Хрватске, један од оперативаца у стварању Хрватске православне цркве. Јерков је живео у Риму и уређивао часопис „Релазиони религионе“. Свакако да је био у току процеса проглашења аутокефалности Македонске православне цркве. У време боравка у Југославији, био је у Савезној и хрватској Комисији за вјерска питања. Писмо Вјекослава Цврље, бр. 431185/77 од 19. септембра 1967, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1967, 70-2-431185.

1 Телеграм Амбасаде у Лондону бр. 582 од 29. јуна 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 214-1-427702.

2 Телеграм Конзулата у Лондону, бр. 630 од 29. августа 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 214-1-430408.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 301/2 од 5. августа 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 70-2-427396. Информација је садржавала једнострани поглед на историјат стварања Македонске православне цркве до проглашења са наглашеном критиком Српске православне цркве. На крају информације је наведено да ће Синод Македонске православне цркве ускоро обавестити све аутокефалне православне Цркве у свету док је у писму Сабору Српске православне цркве истакнута жеља за сарадњом на равноправној основи.

4 Писмо Кабинета државног секретара за иностране послове, бр. 440698 од 11. децембра 1967, дипломатско-конзуларним представништвима – АМИП, Па/1967, 70-2-440698.

5 АСин, Записници, Син. бр. 2701/зап. 498 од 15. августа 1967.

Наредних дана у Патријаршију су стизале писма подршке али је, истовремено, на патријарха и друге архијереје и даље вршен велики притисак. Тако је 27. августа патријарха позвао Мика Шпиљак, председник Савезног извршног већа, а два дана касније и Ђурица Јојкић, председник српског Извршног већа. Два дана пред Сабор Извршни одбор Савеза удружења православног свештенства затражио је од архијереја да им дозволе да на седници Сабора кажу шта свештеници мисле.[1]

Сабор је расправљао само о једној теми – проглашењу аутокефалности Македонске православне цркве. Закључак је био јасан: „Пошто се виша јерархија Македонске православне цркве оглушила о надлежно донету одлуку Светог архијерејског сабора Српске православне цркве АСБр. 44/зап. 10 од 24/11. маја 1967. године и самовољно и неканонски сама се отцепила од своје Мајке Цркве у расколничку верску организацију, то сходно поменутој Саборској одлуци прекинути са овом јерархијом богослужбено и канонско општење и ставити у дужност Светом архијерејском синоду Српске православне цркве да против виновника раскола поведе поступак.

„Са верним народом Македоније не прекидати општење, већ удовољавати њиховим верским потребама.

„Богословима и студентима Богословског факултета из Македоније, који то желе, одобрити да се могу и даље уписивати у наше богословске школе и учити у њима. Пријем ће вршити архијереји у чијим се епархијама богословске школе налазе.

„Ову одлуку објавити у првом наредном броју *Гласника*, службеног листа Српске православне цркве, и о њој обавестити сестринске православне Цркве ради знања.“[2]

У образложењу је истакнуто да ауторима акта о проглашењу аутокефалности није позната ни процедура, нити ко то треба да учини – Црквено-народни сабор или Синод, у складу са Уставом или другачије. Негирана је тврдња да је православна Црква у Македонији под именом Охридска архиепископија постојала као аутокефална 800 година. Наиме, како је указано, та архиепископија није била аутокефална ни за време Византије, ни под Бугарима, Србима и Турцима. Даље се наводи да тврдња о незаконитом укидању Охридске архиепископије 1767. и годину дана раније Пећке патријаршије не стоји, јер је Пећка патријаршија имала српски карактер, док Охридска архиепископија никада није имала македонски карактер нити се тако називала. У прилог тој чињеници је

1 Елаборат „Стање однос између државе и верских заједница“ Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 351/1 од 9. октобра 1967. године – АЈ, 836, II-10.

2 АСин, Записници, АСБр. 50/зап. 7 од 15/2. августа 1967. Видети у: П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 158-164. Занимљива је тврдња Живана Стефановића да је држава „подржала“ патријарха Германа у одбијању признања аутокефалности Македонске православне цркве – Ж. Стефановић, *н. д*, стр. 24-25.

наведено и да се Свети Сава потписивао као „архиепископ све српске земље и поморске“. Охридски архиепископ Прохор, иако је био са тих простора, потписивао се са „Прохор, милошћу Божјом архиепископ I Јустинијане, Србa, Бугара и тд“, док се други архиепископ Гаврило (1572-1580) потписивао са „Гаврило, Божјом милошћу архиепископ I Јустинијане, Охрида и свих Бугара, Срба, Албанаца, Молдовлаха итд.“

У наставку је негирана и тврдња да је Македонија држава – она је само федерална јединица са ограниченим суверенитетом.

Историја источне православне Цркве потврђује да су све цркве своју канонску аутокефалност добиле од апостола, Васељенских сабора или од Сабора аутокефалних цркава, ако су били у питању делови Цркве који се налазе у њиховим границама – наведено је у образложењу одлуке Сабора. Васељенски сабори су, како стоји у наставку, прописали опште норме које се тичу аутокефалије док је код решавања месних проблема то било у надлежности Сабора аутокефалних цркава. Наглашено је да једини фактор од кога зависи проглашење аутокефалије јесте воља мајке Цркве.

По учењу Светог Василија Великог раскол чине сви они који одступају од законите црквене јерархије, који руше црквено јединство, без обзира на то што у верским питањима уче као Православна црква.

На крају је закључено да у ери екуменизма, ако један део Цркве тражи цепање целине и кидање са мајком Црквом, онда је то условљено крајњом нуждом. А Македонска православна црква није трпела никаква ограничавања у верском и националном погледу од Српске православне цркве, с обзиром на то да је уживала аутономију.

Одлука је 16. септембра објављена у новинама *Православље*.

О тим одлукама Сабора Српске православне цркве најпре су почели да се распитују у Ватикану код југословенских дипломата, па је посланик Вјекослав Цврље из тамошњег Посланства већ 18. септембра тражио да га што пре детаљније о свему обавесте.[1] После договора са Савезном комисијом за верска питања, упућен му је записник са седнице Сабора.[2] Потом му је, после нешто више од месец дана јављено да односи две Цркве остају непромењени, да Македонци настоје да се афирмишу а држава ће и даље улагати напоре како би Српска православна црква признала аутокефалност Македонској православној цркви.[3]

1 Телеграм Посланства у Ватикану, бр. 139 од 18. септембра 1967, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1967, 70-2-432303.

2 Писмо Савезној комисији за верска питања, Пов. бр. 335/1 од 23. септембра 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1967, 70-2-432750; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Пов. бр. 432303 од 28. септембра 1967. године – АМИП, Па/1967, 70-2-432303.

3 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 432750/77 од 1.

Прва званична (државна) реакција у Југославији објављена је 19. септембра у дневним новинама *Политика* под насловом „Непожељан сукоб“. Истога дана Синод је покренуо поступак против виновника раскола. Та одлука је опет навела државне институције да реагују.

Радивоје Увалић, помоћник државног секретара за иностране послове, разговарао је са совјетским амбасадором Иваном Александровичем Бенедиктовим 7. октобра 1967. године који је том приликом казао да су га неколико дана раније посетили претставници Македонске православне цркве с молбом да руском патријарху пренесе њихову поруку у којој се жале на став српског патријарха Германа. Амбасадор им је рекао да то не може учинити док не добије мишљење од надлежног министра. Увалић је у својој белешци закључио да је Бенедиктов био критичан према Македонцима, а да је хвалио патријарха Германа.[1] (Бенедиктов је 14. децембра добио додатна објашњења од Љубе С. Бабића, саветника државног секретара за иностране послове Марка Никезића.[2])

Савезно извршно веће је 23. октобра начинило строго поверљиву информацију о српско-македонском црквеном проблему. После изношења историјата проблема и набрајања свих разговора са српском страном, констатована је кривица Српске православне цркве.[3]

Патријарх цариградски Атинагора је 1-16. октобра 1967. боравио у узвратној посети српској Патријаршији. Мада се разговор водио о сусрету цариградског патријарха и папе, патријарх Герман је покренуо и питање проглашења аутокефалности Македонске православне цркве.[4]

новембра 1967, Посланству у Ватикану – АМИП, Па/1967, 70-2-432750.

1 „Из забелешке помоћника државног секретара Радивоја Увалића о разговору са Иваном Александровичем Бенедиктовим, совјетским амбасадором, на излету за Ђердап, 7. октобра 1967. године“ – АМИП, Па/1967, 70-2-427396.

2 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 427396 од 26. децембра 1967, Амбасади у Москви – АМПИ, Па/1967, 70-2-427396.

3 Информација Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967. године – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

4 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 232 од 2. новембра 1969, Савезној комисији за верска питања са „Информацијом о посети цариградског патријарха Атенагоре, који је боравио у Југославији на позив Српске православне цркве од 11-16 октобра 1967. г.“ – АС, 21, 73.

„У погледу односа СПЦ и МПЦ Атенагора је упознао патријарха Германа да је Синод Цариградске патријаршије расматрао овај проблем и да је донео одлуку којом у потпуности подржава став СПЦ по овом питању, тј. акцептира одлуку Архијерејског сабора о осуди МПЦ. Атенагора је честитао Герману и Епископату СПЦ на оваквом ставу, који по његовом мишљењу, значи одбрану црквених канона. Обећао је да ће одлуку свог Синода објавити чим се буде вратио у Цариград. Такође је обавестио Германа да намерава упутити писмени позив епископату МПЦ ради ’покајања и враћања у крило законске Цркве‘. Изјавио је да би чак могао овакав апел упутити МПЦ из Београда, али је на захтев Германа одустао да то учини. Исто тако Атенагора је упознао руководство СПЦ да је од македонског митрополита Климента добио писани позив да

После три месеца стигао је одговор цариградског патријарха.[1]

Ради припрема за разговор са патријархом, Милош Минић, председник Скупштине Србије, затражио је од сарадника да му доставе списак могућих тема које би гост могао да наметне. „С наше стране сматрамо да треба указати на потребу коректнијег односа према Македонској православној цркви.“[2] Наравно, то питање било је главна тема разговора у сусрету 23. децембра 1967. године.[3]

Патријарх је веома опширно објашњавао историјат, разлоге и мотиве који су довели до сазивања ванредног Сабора СПЦ и одлуке о непризнавању самопроглашене аутокефалности Македонске православне цркве.

„За мене је било једино ново врло отворено изнето страховање Патријарха Германа да је одвајање Македонске православне цркве од Српске православне цркве проглашењем аутокефалности МП цркве само увод у даље иницијативе за даље цепање СП цркве. Ово страховање је Патријарх Герман изложио у контексту аргумената којима се руководио Архијерејски сабор СП цркве у одлуци да не призна аутокефалност МП цркве, истичући да ћемо на исто страховање наићи код свих чланова Архијерејског сабора СП цркве, иако то ни директно ни индиректно није поменуто у документима Сабора.“

Када је Минић о свему томе затражио додатна објашњења, патријарх је приметио да је Црква у Црној Гори била самостална, па се 1920. ујединила са осталим српским црквама. Потом је казао да би, у случају да Српска православна црква прихвати аутокефалност Македонске православне цркве, онда то и Црна Гора могла затражили за себе, а касније би се такве иницијативе појавиле и у Босни и Херцеговини и Хрватској. Минић није прихватио патријархово образложење, рекавши да он не види основа за такво размишљање.

У наставку, патријарх је напоменуо да Патријаршија неће мењати став према држави и оценио да је међусобна сарадња и даље добра и обострано корисна.

Минић је узгред подсетио да органи власти у Србији сносе одговорност само за део Српске православне цркве који се налази у тој републици, додајући да остало спада у надлежност Савезног извршног већа, Савезне скупштине, Савезне комисије за верска питања. Патри-

посети Битољ, али да он такав позив није могао прихватити јер би се његова посета могла схватити као акт признавања аутокефалности МПЦ.“

1 Писмо цариградског патријарха Атинагоре, Бр. прот. 79 од 21. фебруара 1968, патријарху Герману – АЈ, 144, 116.

2 „Преглед питања која ће евентуално поставити патријарх у разговору са председником Скупштине Србије другом Милошем Минићем“ – АС, 21, 136.

3 Писмо Милоша Минића, од 25. децембра 1967, кабинету Председника Републике – АЈ, 836, II-10. О том састанку видети на стр. 543 и даље.

јарх се с тим сложио, поновивши да је сарадња била добра све док није проглашена аутокефалност Македонске православне цркве. „У вези са овим питањем сматра да није наишао на разумевање, истина не само код највиших представника СИВ-а него и код представника Републичког извршног већа СР Србије. Додао је, да је било мало више разумевања, не би се дошло до оваквог развоја ствари у вези са аутокефалношћу Македонске православне цркве, а то исто би се без потреса остварило, истина можда касније, када би се стекли за то сви повољни услови. Истакао је да је баш он све учинио да Македонска црква стекне аутономију, коју је у пуној мери уживала, иако је и тада морао да савлада велике тешкоће у врху Српске православне цркве."

Минић је предложио да патријарх посети Хрватску, Црну Гору и Босну и Херцеговину, да се састане са председницима скупштина и републичких извршних већа, што је патријарх прихватио обећавши да ће то учинити првом приликом.

Минић је покренуо питање утицаја четничких група и других сличних организација српске политичке емиграције на збивања у Српској православној цркви, нарочито после заоштравања са Македонцима, на шта је патријарх рекао да томе не треба придавати превелику пажњу.

Домаћин је подсетио на разговор који је недавно водио са политичким руководством Србије о аутокефалности Македонске православне цркве. „Прецизирао сам да је за нас аутокефалност МП цркве стварност и да о томе нема потребе више водити дискусију, да је за нас сада постало главно питање како ће се ствари у вези са тим даље развијати. Рекао сам да смо ми и руководећи другови из СР Македоније потпуно сагласни да обострано утичемо да се односи између цркава и свештенства даље не заоштравају, да активно делујемо у правцу смиривања и током времена стварања услова за нормалне и добре односе између две цркве, истовремено да смо потпуно сагласни ми и другови Македонци и у одлучном ставу да не дозволимо да спор између цркава помути односе између српског и македонског народа и Србије и Македоније, или да буде политички експлоатисан од реакционарних кругова или било кога."

Потом је Минић упитао патријарха о даљим корацима Српске православне цркве. Патријарх је одговорио да је о томе већ писао Савезној комисији за верска питања, предложивши да се односи не заоштравају даље непотребним полемикама. Истакао је да Синод још нема јасну концепцију шта би у датој ситуацији требало даље да предузме, а да то буде у оквирима које је одобрио Сабор. Нагласио је да ниједна помесна православна Црква није донела одлуку о признавању македонске аутокефалности. „Извештени су да Патријарх Руске православне цркве није ни примио делегацију Македонске православне цркве која је хтела да преда молбу за признање аутокефалности. Патријарх Герман је то очигледно истицао као успех СП цркве у отпору против аутокефалности МПЦ." На

то је Минић упитао патријарха да ли он заиста верује да ће друге православне цркве остати при ставу непризнавања те аутокефалности или ће после извесног времена променити мишљења, због интереса тих цркава или интереса њихових држава и влада, „слично као што је то у историји било и са осамостаљењем СПЦ и других цркава“. Изнео је став политичког руководства које процењује да ће се Српска православна црква наћи у веома непријатној ситуацији ако се догоди да остане једина Црква која није признала македонску аутокефалност. Патријарх Герман је кратко узвратио да се у Патријаршији држе одлука усвојених на Сабору.

Минић је потом затражио од саговорника да му изнесе како гледа на могућност да се поводом тог спора огласе поједине владе других држава. Патријарх је рекао да је и о томе разговарао са члановима Савезног и републичког Извршног већа, покушавајући да их увери да није право време за проглашење аутокефалности. Закључио је да је тим упозорењима скинуо сваку одговорност са Српске православне цркве. „Рекао је да се он највише бојао мешања Руске православне цркве. Како је претпостављао да се та Црква не би на признавање аутокефалности одлучила, а да претходно не затражи савет своје владе, он је убрзо после ванредног Архијерејског сабора Српске православне цркве позвао једног свештеника Руске цркве у Београду и замолио га да оде у Совјетску амбасаду и да пренесе његову молбу да Руска црква не би требало да се меша у спор СПЦ и МПЦ, да би такво мешање СПЦ примила као велику увреду, а поготову ако би дошло до признавања аутокефалности МПЦ од стране СПЦ (овде је очито грешка у Минићевом тексту јер би требало да стоји РПЦ - *прим. аутора*).“ Тај свештеник је убрзо известио патријарха о разговору са првим саветником Амбасаде, који му је рекао да патријархов захтев није оправдан, с обзиром на то да су Македонци посебна нација, а Македонија република, и да, ако Македонска црква жели да буде аутокефална, она на то има право и по југословенском Уставу. Патријарх је признао Минићу да се тек тада уплашио, па је упутио позив за састанак совјетском амбасадору Ивану Александровичу Бенедиктову. Амбасадор је убрзо дошао у Патријаршију и поновио готово исто што је патријарху недавно рекао први саветник Амбасаде. „Патријарх је амбасадору Бенедиктову опширно објаснио историјат спора око аутокефалности МПЦ и разлоге којима се руководила Српска православна црква кад је одлучила да не призна аутокефалност МПЦ. Молио је за разумевање става и интереса СПЦ и да Руска црква не доноси одлуку о аутокефалности МПЦ јер би се умешала у унутрашње ствари ове две цркве на велику штету СПЦ, а и за њене даље односе и са Руском црквом. Патријарх Герман је на крају додао, да би што више утицао на Совјетског амбасадора, да би то било исто као кад би се православне цркве у Украјини или Белорусији, прогласиле се аутокефалне, тј. отцепиле од Руске цркве, што би по истој логици могло да се објасни тиме да су Украјинци и Белору-

си посебне нације, а Украјина и Белорусија социјалистичке републике у СССР-у. Овоме је још додао да ништа не зна како ће се Ватикан држати у овом спору.“ На Минићево питање како је на све то реаговао амбасадор, патријарх је одговорио да га је пажљиво саслушао и убрзо отишао из Патријаршије.[1]

1 Постоји белешка Љубе С. Бабића, саветника државног секретара за иностране послове Марка Никезића, написана 15. децембра 1967, о његовом разговору са совјетским амбасадором Иваном Александровичем Бенедиктовим. Бенедиктов је истакао да жели више информација о спору Српске и Македонске православне цркве које је намеравао да проследи својим надлежним у Москви и патријарху Алексеју.

„У вези односа СПЦ и МПЦ, Бенедиктов износи да је имао прилику да о том проблему разговара са представницима обе цркве:

„Прво је делегација Македонске православне цркве тражила пријем у Амбасади и изнела разлоге због којих се МПЦ прогласила аутокефалном. Износи да је делегација, између осталог, износила и неке политичке аргументе као на пр. да је СПЦ ближа Западу него социјалистичким земљама (то Б. као успут спомиње) итд. Представници МПЦ замолили су да о њиховим ставовима обавести надлежне у Москви, предали су и одређене документе са молбом да их проследи патријарху Алексеју. Б. каже да није хтео да прихвата и проширује разговор, оградио се да је то наша (југословенска) унутрашња ствар и самих цркава, а да њиховој молби о упућивању представке Алексеју може удовољити тек после консултација са ДСИП-ом.

„Друго, водио је разговор са патријархом Германом, када му је учинио посету. Г. износио аргументе СПЦ, разлоге због којих се она противи аутокефалности МПЦ, наводећи, између осталог, да тежње МПЦ за аутокефалношћу представља израз центрифугалних сила које делују у Југославији на штету федерације и сл. Герман замолио да о томе обавести руског патријарха. Бенедиктов је, како каже, дао исти одговор као и представницима МПЦ, тј. да у то не може улазити.“

Бенедиктов је потом испричао случај поводом прославе 50-годишњице Октобарске револуције у београдском хотелу Метропол. Совјетска амбасада је позвала представнике и Српске и Македонске православне цркве. Неко из Патријаршије је звао и питао да ли је позив упућен и Македонцима али није добио одговор. Македонци нису дошли на свечаност јер су, наводно, касно примили позив. Ни патријарх Герман није био. „Успут, Б. примећује да на нашем пријему поводом 29. новембра није био присутан Герман, док су представници МПЦ били.“ Потом је додао да је почетком новембра, пред прославу Октобарске револуције, делегација Македонске православне цркве тражила од совјетске Амбасаде визе и препоруку да их прими патријарх али им је одговорено да је пут у Москву у данима свечаности тешко добити смештај и контакт. Додао је да му није познато да ли су путовали у Москву. Бабић је одговорио да су били али да их патријарх није примио. На крају је Бенедиктов упитао за савет шта да каже својим надлежним у Москви, Комитету за верска питања и патријарху Алексеју, „Каже, могуће су различите варијанте, ограђујући се да гласно размишља, износи: могуће да РПЦ призна аутокефалност МПЦ, чиме ће неминовно покварити односе са СПЦ; уколико не призна аутекефалност МПЦ, то ће ову цркву увредити, или пак да Руска православна црква сугерира и СПЦ и МПЦ да међусобно реше своје односе, а да Руска православна црква сарађује и са СПЦ и МПЦ. Одговорио сам му да је једино његова трећа варијанта реална, да у развијању односа треба поћи од стварности, тј. од чињенице постојања двеју аутокефалних цркава.“

Бабић на крају белешке закључује: „Стекао сам утисак, на основу излагања Бенедиктова, да совјетска Амбасада са посебним интересовањем и пажњом прати спор између СПЦ и МПЦ и да је, вероватно, својим ставом знатно утјецала да се РПЦ засада

Минић је изнео став да политичка руководства Србије и Македоније сматрају да би мешање са стране било рђаво примљено и да је сасвим природно што Македонска православна црква шаље своје представнике другим црквама и бори се за признавање аутокефалности, док упућивање представника Српске православне цркве, с друге стране, истим црквама, у складу са настојањима да до таквог признавања не дође, ствара ситуацију у којој је сасвим могуће да се други умешају у југословенске унутрашње ствари. Закључио је да ће на савезном нивоу морати да процене како могу предупредити негативне последице.[1]

Савезна комисија за верска питања је 12. марта 1968. констатовала да Српска православна црква и даље заоштрава однос према Македонској. „Будући да је питање аутокефалности МПЦ превасходно политичког карактера, значи да је заоштравање и према држави“.[2]

Одлука Сабора Српске православне цркве од 15. септембра 1967. да се против виновника проглашења аутокефалности поведе поступак, прослеђена је тек 19. марта 1968. Синоду Македонске православне цркве.[3]

Синод Македонске православне цркве је вратио писмо патријарху Герману.[4] Потом је о свему обавестио македонску Комисију за верска питања. а она је то проследила савезној. На основу тог писма почетком маја састављена је службена белешка под насловом „Информација о новим елементима заоштравања руководства Српске православне цркве са

постави негативно према МПЦ.“ Писмо Љубе С. Бабића, саветника државног секретара за иностране послове Марка Никезића, бр. 443027 од 15 децембра, Генералном секретаријату председника Републике, Мики Шпиљку, Мијалку Тодоровићу, Нијазу Диздаревићу, Савезној комисији за верска питања и тако даље – АМИП, Па/1967, 70-2-443072.

1 Писмо Милоша Минића, од 25. децембра 1967, кабинету Председника Републике – АЈ, 836, II-10.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 208/1 од 16. маја 1968, члановима. У прилогу је „Информација о новим елементима заоштравања руководства Српске православне цркве са Македонском црквом и државом“. – АЈ, 144, 111.

3 Писмо Синода Српске православне цркве, број 1150/зап. 142 од 19. марта 1968, Синоду Македонске православне – АЈ, 144, 113..

Одлука Светог архијерејског сабора је гласила:

1. Стављају се под канонски црквени суд и наређује покретање поступка против виновника стварања верске расколничке организације у Православној цркви у Македонији и то:

Његово Високопреосвештенство Митрополит скопски Г. Доситеј,
Његово Преосвештенство Епископ битољски Г. Климент,
Његово Преосвештенство Епископ злетовско-струмички Г. Наум,
„Викарни епископ велички“ Г. Методије и
„Епископ америчко-канадско-аустралијски“ Г. Кирил.

2. За вођење поступка и подношење тужбе одређује се Његово Преосвештенство Епископ жички Г. Василије, коме предати сав оптужни материјал на употребу.

4 Писмо митрополита Доситеја патријарху Герману – АЈ, 144, 110.

Македонском црквом и државом“ и упућена свим члановима комисије.[1]

Мика Шпиљак примио је 22. марта 1968. патријарха Германа и остале чланове Синода. Поред Шпиљка били су Мило Јовићевић и Радосав Перовић, председник и саветник Савезне комисије за верска питања. Патријарх је говорио о проблемима који муче Српску православну цркву, а као последњу тему поменуо је однос према Македонској православној цркви. Рекао је да је Сабор расправљао о томе и закључио да је то искључиво црквени проблем. „Мишљења је да су Македонци погрешили и да грешку треба да исправе. Истакао је да је проблем односа између СПЦ и МПЦ решен одлуком сабора из 1959. године и додао да је држава тада дала гаранцију да је то питање решено. Решење види у враћању МПЦ у крило СПЦ.“ Напоменуо је да је цариградски патријарх Атинагора писао митрополиту Доситеју и саветовао га да се врати у крило мајке Цркве. („Препис овог писма предао је председнику Шпиљаку.“)

„Говорећи о проблему односа између Српске православне цркве и Македонске православне цркве, председник Шпиљак је казао да је проблем решаван пре његовог доласка на дужност председник Савезног извршног већа. Изјавио је да је данас тешко прихватити тврдњу да је то искључиво црквено-канонски проблем. Сматра да је питање односа између две цркве национално-политички проблем. Подвукао је да он као председник СИВ-а не може никаквим средствима утицати на МПЦ да би се вратила у крило СПЦ, а ако се ове две цркве тако могу споразумети, то би била сасвим друга ствар. Даље је истакао да је Македонија самостална република и да се македонска нација бори за своју пуну афирмацију у свим областима друштвеног живота, па и на питању аутокефалности своје цркве.“

На крају састанка је патријарх предложио да Савезна комисија за верска питања посредује између две Цркве и то на основу закључака и одлука Сабора Српске православне цркве из 1959. године.[2]

На Сабору Српске православне цркве маја 1968. није било расправе о Македонској православној цркви, иако је неколико архијереја на томе инсистирало.

Савезна комисија за верска питања је 30. маја 1968. још једном расправљала, између осталог, и о односу Српске и Македонске православне цркве. Констатовано је да су бројни разговори обављени са архијерејима непосредно пред Сабор имали знатног утицаја на расправу у Патријаршији и закључено да то питање није ипак решено, већ само од-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 208/1 од 16. маја 1968, члановима. У прилогу је „Информација о новим елементима заоштравања руководства Српске православне цркве са Македонском црквом и државом“. – AJ, 144, 111.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 132/1-68, српској Комисији за верска питања – AJ, 144, 110. Вредно је помена да у разговору патријарх није помињао писмо од 19. марта Македонској православној цркви.

ложено и да ће га архијерејски Сабор у погодном моменту поново узети на разматрање. Закључено је да треба наставити започету активност и у свим контактима са патријархом и епископатом настојати да дође до коначног решење тог питања тако што ће Српска православна црква признати самопроглашену аутокефалност Македонске православне цркве.

У расправи је Боро Чаушев критиковао рад југословенских дипломатско-конзуларних представништава тврдећи да су била пасивна у објашњавању положаја Македонске православне цркве и проглашења њене аутокефалности. Казао је да према неким сазнањима код Румунске и Бугарске православне цркве „постоји расположење“ да признају Македонску православну цркву. „Напомињујући да је став политичког руководства СР Македоније да се за сада прво иде на признавање МПЦ од стране Румунске православне цркве, пошто су представници ове Цркве изјавили да би они то учинили уколико држава пружи подршку, Боро Чаушев је предложио да се румунском амбасадору у Београду, или председнику Комисије за верска питања при Влади НР Румуније објасни положај Македонске православне цркве и став Владе СФРЈ по овом питању“, стајало је у записнику са поменуте седнице.[1]

Цариградски патријарх Атинагора је 18. јула 1968. од патријарха Германа тражио нове информације у вези са Македонском православном црквом. Одговор из српске Патријаршије упућен је 16. септембра, а садржавао је одлуку Синода од 19. марта о покретању поступка против македонских архијереја. На крају писма цариградском патријарху је упућена молба да посаветује Македонце да се врате у крило своје Мајке Цркве у случају да му се поново обрате.[2]

***

Македонска православна црква је 7. октобра прославила 65-годишњицу Илинденског устанка, 25-годишњицу скупштине свештеника у селу Издеглији[3] и 10-годишњицу Црквено-народог сабора у Охриду. Митрополит Доситеј је говорио о историји Македонске православне цркве, а излагање је завршио приговарајући Српској православној цркви због њених одлука. У другом делу прославе, одлучено је да се прихвати нови (григоријански) календар, а да епископи добију звања митрополита. „На овим свечаностима, сви говори, дискусије, здравице и међусобни разговори одвијали су се у опште југословенском духу. Свуда је јасно дошло до изражаја тежња македонских верника да имају своју самостал-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 208/2 од 10. јула 1968, републичким Комисијама за верска питања – АЈ, 144, 111.

2 АСин, Записници, Син. бр. 2826 од 16. септембра 1968. Видети и: П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 92-93.

3 О том састанку видети у: В. Ђ. Ђурић, *Голгота*.., стр. 354-361; С. Димевски, *н. д*, стр. 1012-1013.

ну цркву, која за њих представља национални интерес“, записано је о прослави у Охриду.[1]

Патријарх Герман упутио је 16. октобра 1968. писмо Синода исте садржине митрополиту Доситеју и осталим македонским архијерејима, подсетивши их на писмо од 19. марта и покретање поступка, и изразивши жаљење што је услед њихове кривице до свега тога дошло. У нади да су македонски архијереји свесни одговорности, позвао их је да још једном размисле: „Зрелије и у љубави још једном размислите о поступку који сте учинили стварањем раскола у светој Цркви Божјој и одговорности коју сносите за то. Приступите ревизији учињеног и вратите се на пут светих канона, који вековима регулишу поредак у Цркви, и повежите се поново са својом канонском Мајком Црквом, да бисмо и даље у љубави и јединству заједно могли служити Богу нашему и славити свето име Његово.“[2]

Митрополит Доситеј је писмо предао македонској Комисији за верска питања, а она проследила Савезној. Према мишљењу македонске комисије, великодостојници Српске православне цркве и даље стоје на позицијама из 1945, што су, како тврде, потврдили на ванредном Сабору 14-15. септембар 1967. године. Мада су споменуто писмо оквалификовали као известан патријархов гест добре воље, ипак сматрају да представља акт даљег заоштравања односа, увод у суђење и рашчињење македонских архијереја. „Из писма се види да СПЦ не само што Архиепископа Доситеја не признаје као таквог, него му се и не признаје положај митрополита македонског, каквим је од стране званичне СПЦ био третиран сво време од јуна 1959. године до октобра 1967. године. Ово је још једна потврда ноторне чињенице да се ради о политичком а не црквеном проблему.“ На крају је закључено да оно што следи, а то су суђење и рашчињење, „задире у искључива права друге Цркве односно другог народа, те представља пре свега политички проблем“.[3]

До краја 1968. године у српску Патријаршију су стигли одговори свих аутокефалних православних Цркава. Руски патријарх Алексеј је одговорио да је примио к знању одлуке Сабора, цариградски Атинагора је саветовао митрополиту Доситеју у име целе Православне цркве да Синод Македонске православне цркве поново размотри своје одлуке и повеже се са српском Патријаршијом.[4] Архиепископ атински Јероним је

1 „Белешке са јубиларне прославе Македонске православне цркеве у Скопљу, одржане 7.X.1968. године“ – AJ, 144, 115.

2 Писмо Синода, Син. бр. 3215/зап. 560 од 16. октобра 1968, митрополиту скопском Доситеју – AJ, 144, 115.

3 Писмо македонске Комисије за верска питања, бр. 94-244/1 од 5. новембра 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 115.

4 Писмо цариградског патријарха Атинагоре, Бр. прот. 79 од 21. фебруара 1968, патријарху Герману – AJ, 144, 116. Писмо је објавио: Предраг Пузовић, Писмо цари-

одговорио да је прекинуо све везе са шизматичком Македонском православном црквом, патријарх антиохијски Теодосије је телеграмом изразио солидарност са другима кад је реч о прекиду свих веза са Македонском православном црквом, а потом у опширном писму објаснио своје становиште.[1]

Митрополит македонски Доситеј је и поред свега од Светског савета цркава затражио да му саопште услове под којима би Македонска православна црква могла да приступи тој заједници. По устаљеној пракси, генерални секретар је 23. јануара 1969. затражио од неколико православних Цркава и патријарха српског Германа њихово мишљење. Српска православна црква је очекивано истакла да Македонска није аутокефална, да је њено самопроглашење осуђено и ништавно.[2]

***

После неколико нових састанака државних руководилаца са патријархом Германом, Синод је 26. новембра наложио епископима сремском Макарију и бачком Никанору да посете митрополита Доситеја и остале македонске епископе, како би још једном размотрили проблем. Синод је истом приликом замолио Савезну комисију за верска питања да о томе извести архијереје у Македонији.[3]

Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, одговорио је да не види никакву потребу за тим, нити је уобичајено да Комисија посредује у контактима и уговара састанке представника верских заједница, већ је Синод упутио на директне контакте, нагласивши да је до тада Српска православна црква ступала у контакте са другим црквама без посредовања Савезне комисије за верска питања.[4]

Изасланици из српске Патријаршије стигли су у Скопље онога дана када су и планирали.

Домаћини су унапред одлучили да ће разговарати само о признавању аутокефалности.

„Први сусрет између епископа двеју цркава био је срдачан, по уобичајеним сусретима љубљењем итд. Запажено је да су се представници СПЦ односили према епископима МПЦ као према митрополитима (ословљавали их са високопреосвећени) иако СПЦ није признала поло-

---

градског патријарха Атинагоре скопском митрополиту Доситеју поводом проглашења тзв. Македонске православне цркве аутокефалном“, *Хришћанска мисао*, 7-12/1995, стр. 47-48.

1 П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 87-88.

2 П. Пузовић, *Раскол у*.., стр. 89-90.

3 Писмо Синода, Син. бр. 4015 од 12. новембра 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 115.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 486/1 од 5. децембра 1968, Синоду – AJ, 144, 115.

жај у МПЦ који је настао и проглашењем аутокефалности и након тога".

Македонци су одбили молбу гостију да се врате у крило Српске православне цркве и понудили улове под којим ће водити разговоре: одлука о аутокефалности не може се променити, Сабор Српске православне цркве треба да поништи своју одлуку од 14-15. септембра 1967, да Синод стави ван снаге одлуку о покретању поступка против македонских архијереја. Тек по испуњењу тих услова, спремни су за разговоре са Српском православном црквом. Гости су с друге стране понудили да Македонска православна црква остане у јединству са Српском, а уколико Македонска прихвати то, онда мора да суспендује све касније одлуке.

Према сведочењима из македонске Комисије за верска питања, Српска православна црква је остала разочарана, јер Македонска не одступа од аутокефалности, али како је до сусрета и разговора ипак дошло, вероватно постоје начини да они буду настављени. На крају свог виђења сусрета, македонска Комисија за верска питања је закључила да би требало извршити лагани притисак на српске архијереје за даље разговоре који би се могли искористи да се Македонска православна црква афирмише. „Међутим, уколико СПЦ има намеру да путем оваквих и других тактичних потеза иде ка пролонгирању ненормалног положаја, да би га у датом моменту поново заоштрила, онда следи активност и мере које би онемогућила такву замисао. Остаје да се сачека, да се оцени реакција у Синоду СПЦ после овог разговора, затим да се одреди даљи курс деловања. Напомиње се да је ова комисија у сталној вези са Савезном и са Комисијом за верска питања СР Србије"[1], стајало је у запису из македонске Комисије за верска питања.

***

Епископ викарни Лаврентије доставио је крајем новембра 1968. Синоду писмо од извесног Спасе Шарабе, из Окленда у Калифорнији у коме он тврди да је једна усташка радио-станица у околини Сан Франциска, 5. јануара 1969. прочитала поруку митрополита Доситеја. По тврдњи Шарабиној, то је чуло више Срба и били су изненађени па коментаришу да су се поново усташе и Вемеровци (Анте Павелић и Ванчо Михајлов) удружили. Синод је о свему обавестио Савезну комисију за верска питања, ради примања к знању.[2]

***

Монсињор Јан Вилебрандс, секретар римокатоличког Секретаријата за хришћанско јединство, разговарао је првих дана марта 1969.

1 Писмо македонске Комисије за верска питања, Пов. бр. 04-277/1 од 17. децембра 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 112.

2 Писмо Синода, Син. бр. 555/зап. 50 од 11. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 121.

са Вјекославом Цврљом, југословенским послаником у Ватикану. На састанку су били о. Дипре, П. Јанг, проф. Водопивец и П. Шмит. Вилебрандс је говорио о недавном сусрету са патријархом Германом у Београду (поводом 1100-годишњице смрти Светог Кирила), рекавши да је тада схватио да ће српски архијереји покренути поступак и осудити архијереје Македонске православне цркве. Сматра да ће, уколико до тога дође, и Ватикан се наћи у веома деликатном положају у односу на православне Цркве с којима жели да настави екуменистичке контакте. Цврље је казао да је патријарх Герман једнострано и тенденциозно информисао Вилебрандса о позицији Македонске православне цркве. Потом је Цврље говорио о недоследностима српских архијереја, који су створили такву ситуацију да руски и бугарски патријарх нису у могућности да признају Македонску православну цркву. Вилебрандс је, наводно, одговорио како му је бугарски патријарх рекао да је његов Синод подељен око признавања Македонске православне цркве.[1]

***

Македонска Комисија за верска питања саставила је 21. априла 1969. веома опширну информацију „Руководство Српске православне цркве не престаје са националистичким и шовинистичким акцијама противу Македонске православне цркве и СР Македоније“, очигледно у намери да оптужи Српску православну цркву да већ 25 године настоји да спречи развој Македонске православне цркве. Информација је представљала неку врсту притиска на државне органе како би они посветили више пажње српским архијерејима уочи предстојећег Сабора. У њој је стајало да је патријарх Герман у разговорима са представницима амбасада Грчке, СССР и још неких других говорио са антимакедонских позиција. „Патријарх Герман је искористио боравак у СССР-у у мају 1968. године, те је код представника неких Цркви најбезобзирније нападао МПЦ, односно њен епископат, при томе отворено је негирао и статус државности СР Македоније (код румунског патријарха, код бугарског и т.д.)“. Те патријархове приче, како се додаје, допринеле су томе да се цариградски патријарх више пута изјашњавао против Македонске православне цркве од октобра 1967. када је био гост српске Патријаршије.

„У настојању да би добили подршку 11. и 15. фебруара о.г. пред секретаром Секретаријата за јединство хришћана при Ватикану, патријарх Герман је тврдио да у СФРЈ постоји само СПЦ, да нико не признаје македонску нацију, да СР Македонија нема статус државности (што другим речима, негирајући македонску самобитност Герман је Македонце и СРМ пред овим страним представницима третирао на исти начин како

1 Телеграм Вјекослава Цврље из Ватикана, бр. 32 од 6. марта 1969, Државном секретаријату за иностране послове и македонској Комисији за верска питања – AJ, 144, 118.

то чине Бугари и други непријатељи наше земље.“ Потом се подсећало на о одлуку о стављању македонских архијереја под суд, достављању те одлуке другим помесним Црквама и објављивању у новинама *Хералд*, званичном гласилу епархија у Америци и Канади, као и о позивима патријарха Германа да се врате у крило Цркве, о околностима и о току разговора у Скопљу.

„Овом приликом ваља поново истакнути да су акције противу МПЦ и надаље одвијају на политичким, хегемонистичким основама. Одатле и произилази сва озбиљност ових акција јер су уперене пре свега противу самобитности и равноправности македонског народа у СР Македонији. Јер нема сумње да ће свака осуда епископа са поменутих позиција неминовно бити схваћена као отворено мешање у ствари другог народа и Републике, осуда не само епископата него и свештенства и православних Македонаца, значи народа.“

У наставку информације државним властима се замера што су дозволиле и финансирале Свеправославну конференцију у Београду септембра 1966, „и ако се унапред знала тенденција руководства СПЦ да ће се дезавуисати МПЦ“. Следи замерка на то што је посета цариградском патријарху дозвољена управо после Сабора Српске православне цркве. „Овој посети је била указана висока пажња и ако се могло претпоставити да ће иста бити искоришћена као подршка политици СПЦ-а противу МПЦ-е. Том приликом је патријарх Атинагора на јавном месту говорио о српском Битољу и тд.“ Потом је државној власти замерено што је само позвала патријарха Германа на прославу 25-годишњице Другог заседања АВНОЈ-а (28. новембар 1968), а не и митрополита Доситеја. „Ово и сличне ствари с правом сматрамо да су деловале и објективно делују охрабрујуће на држање и понашање руководства СПЦ према МПЦ, односно према СР Македонији.“

Подсећајући да пре свега треба инсистирати на укидању одлука Сабора из септембра 1967, аутор информације констатује да би за скидање спорних питања са дневног реда, једини начин био поништење свих аката Синода и Сабора Српске православне цркве, јер су „ови иначе политички документи на снази, важећи, објављени у штампи, званично достављени свим православним Црквама, те на њих се у даљим акцијама позива патријарх Герман и Синод СПЦ“. На крају је наведено да у Савезној комисији за верска питања треба организовати расправу о кампањи Српске против Македонске православне цркве, да досадашње мере државе треба оценити као недовољне, да је нужно упознавање Савезног извршног већа са деловањем Српске православне цркве, да треба учинити све како би биле поништена одлуке Сабора из септембра 1967. и маја 1968. године, да се мора изједначити третман Македонске и Српске православне цркве у федерацији, да треба констатовати како су се сва дипломатска представништва, осим оног у Ватикану, пасивно од-

носила у објашњавању понашања државе по питању сукоба две Цркве, да се евентуалне осуде епископа унапред прогласе за опасан политички скандал са могућим несагледивим последицама и да треба договорити пријем представника Македонске православне цркве код председника Савезног извршног већа или председника Републике.[1]

Информација је прослеђена републичким комисијама за верска питања ради припреме за састанак у Савезној комисији за верска питања.[2] На том састанку 19. јуна 1969. расправљало се једино о поменутом писму македонске Комисије за верска питања. У расправи је осуђена Српска православна црква због односа према Македонцима, апострофирано је писање *Православља* где се помиње епископ Николај Велимировић, као и текст о капели митрополита Петра II Петровића Његоша на Ловћену, негативно је оцењено и преношење костију цара Душана Немањића у храм Светог Марка у Београду, Патријаршији је замерено што је тражила надокнаду за имовину која јој је одузета послератном аграрном реформом, а Синоду што води кампању против маузолеја на Ловћену и не уважава постојање свештеничког удружења. Сви говорници су махом подржали македонску страну, осудили изјаве цариградског патријарха и констатовали да треба наставити са притисцима на архијереје Српске православне цркве. „Међутим, искуство показује да се са досадашњим мерама није постигао одлучујући успех: изложена активност једног дијела хијерархије СП Цркве није заустављена“, стајало је у записнику са седнице.

У закључцима је затражено да буде преиспитивано понашања дипломатских представништава у пласирању информација о Македонској православној цркви и истакнута потреба дистанцирања Патријаршије од понашања појединих свештеника у свету.[3]

После тог састанка, Савезна комисија за верска питања је саставила „Информацију о односима између Српске православне цркве и Македонске православне цркве“ и проследила је свим републичким комисијама и Државном секретаријату за иностране послове. Очигледно, реч је о једностраном тумачењу односа, онаквим како га је оценила македонска страна. „Између државе и СПЦ, по питању аутокефалности МПЦ, постоје потпуно различита схватања. Став је државе да је питање аутокефалности МПЦ ствар македонских верника, да МПЦ има право на аутокефалност, да то није само црквено већ национално-политичко питање. Руководство СПЦ упорно инсистира на томе да је то искључиво

1 Писмо македонске Комисије за верска питања, 206-Бр. 04-85/1 од 21. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 152 од 7. маја 1969, републичким Комисијама за верска питања – АЈ, 144, 118.

3 „Закључци са седнице Савезне комисије за верска питања, одржане 19. јуна 1969. године у Београду“ – АЈ, 144, 123.

црквено питање и да МПЦ треба и даље да остане као део СПЦ.“ Наведене су већ познате оптужбе против архијереја, њихових изјава, као и осуде појединих догађаја, иступања цариградског патријарха, саопштења и тумачења Српске православне цркве разговора архијереја у Скопљу, осуђена је и одлука Сабора одржаног маја 1969. којом је Синоду наложено да настави судски поступак против расколника. На крају је поменута чак и здравица александријског патријарха Николаоса VI изречена у Патријаршији 9-10. маја, као и његов боравак у Атини, где је јавно дао подршку војној хунти.[1]

Витомир Петковић, председник српске Комисије за верска питања, је 23. фебруара 1970. посетио патријарха како би разговарали о десетак тема од обостраног интереса. Патријарх је показао прокламацију поводом Божића коју је штампала Македонска православна црква, а аутор јој је епископ Наум. У тој брошури је истакнуто да је Охридска архиепископија старија од Српске православне цркве. „Патријарх каже да нико у СПЦ не тврди обратно. У сваком случају, он сматра, да овакав начин иступања руководилаца МПЦ отежава њихов положај и не води решавању сукоба између две Цркве.“

Петковић је патријарху говорио о стварању услова за признавање аутокефалности Македонске православне цркве, нагласивши да је то од великог значаја за саму Српску православну цркву и њено место међу помесним Црквама.“[2]

***

У тражењу за подршком државних органа за признање Македонске православне цркве, митрополит Доситеј је почетком октобра 1969. затражио помоћ Савезне комисије за верска питања око уговарања пријема код Митје Рибичича, председника Савезног извршног већа[3], а 10. марта 1970. и од Ксенте Богоева, председника македонског Извршног већа, како би опет заказао сусрет са Рибичичем. Наиме, раније заказани сусрет је отказан јер се митрополит разболео. Богоев је писао Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања, а он 25. марта Кабинету председника Савезног извршног већа. У опширном писму, Јовићевић је изнео историјат Македонске православне цркве и неколи-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 226/1 од 1. јула 1969, републичким Комисијама за верска питања и Државном секретаријату за иностране послове. У прилогу је била „Информација о односима Српске православне цркве и Македонске православне цркве“ – AJ, 144, 119.

2 Писмо српске Комисије за верска питања, 09 Пов. бр. 35 од 27. фебруара 1970, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања. У прилогу је „Забелешка о посети председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића патријарху Герману 23. II. 1970. год. у Патријаршији“ – AJ, 144, 110.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 330 од 8. октобра 1969, Кабинету председника Савезног извршног већа – AJ, 144, 122.

ко лажних чињеница, као што су, на пример, тврдње о континуитету са Охридском архиепископијом, укидању епархија Српске православне цркве 1941, о времену стварања Иницијативног одбора и тако даље. Потом је следио део из „Информације о односима Српске православне цркве и Македонске православне цркве“, из јуна 1969. године.[1]

Крајем седме деценије XX века Македонска православна црква је имала архиепископију у Скопљу, три епархије у Македонији (Преспанско-битољску, Злетовско-струмичку и Дебарско-кичевску) и једну у дијаспори Америчко-канадско-аустралијску. Служило је око 250 парохијских свештеника, школовало се око 90 богослова у богословији Свети Климент Охридски у Драчеву. Штампан је лист *Весник*...

Српска православна црква је, по ко зна који пут, нудила Македонској православној цркви могућност покајања и враћања у матично крило. Како се то није десило после три године, покренут је црквено-правни поступак. Епископ жички Василије. 20. априла 1970. године доставио је Синоду оптужницу против виновника стварања расколничке организације и предложио да се одредбе канона примене.

Србијанске власти су реаговале толиким притиском на патријарха да те године на Сабору није било расправе, ни било каквих одлука о Македонској православној цркви и њеним архијерејима.

***

Папа је 22. маја 1970. примио у приватну аудијенцију једну делегацију из Скопља, коју су сачињавали митрополит Доситеј, Вако Апостолски, председник Скупштине Македоније, Вјекослав Цврље, изасланик Југославије у Ватикану и још неке личности из јавног и културног живота. Пријем је договорен захваљујући Цврљи, а директан повод је био посета делегације гробу Светог Кирила. Три дана касније, кардинал Јохан Вилебрандс известио је патријарха Германа о тој посети наглашавајући да Римокатоличка црква поштује Православну и не жели да се меша у односе појединих аутокефалних Цркава. „Стога, ако аутокефалија неке Цркве није призната од стране аутокефалних православних Цркава, Римска црква не може ступити у званичне односе са том Црквом.“[2]

***

У склопу заједничке акције македонске и србијанске комисије за верска питања за решење проблема признавања аутокефалности Македонске православне цркве 28. и 29. октобра 1970. у Скопљу су боравили Витомир Петковић, председник србијанске Комисије за верска питања,

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 98 од 25. марта 1970, Кабинету председника Савезног извршног већа – AJ, 144, 122.

2 АСин, Записници, Син. бр. 2119 од 28. маја 1970. Видети и: П. Пузовић, *Раскол*.., стр. 98.

Владимир Станојевић секретар те комисије, Милан Бачкалић, председник војвођанске Комисије, Мустафа Османагић, председник косовско-метохијске Комисије и Немања Маџаревић, председник београдске Комисије за верска питања. Гости су са домаћинима посетили митрополита Доситеја и Ксентеа Богоева, председника македонског Извршног већа. Петковић је Богоеву указао да је аутокефалност Македонске православне цркве историјска чињеница и стварност и да су на томе почивала сва настојања код Српске православне цркве да то призна. То је рађено, како каже, и да би се спречило нарушавање братства и јединства српског и македонског народа. Богоев је у стилу политичара тог времена помињао непријатеље, причао о тешкоћама и тако даље, закључивши да не би било добро да признање аутокефалности Македонске православне цркве дође најпре од Румунске, Руске или Бугарске православне цркве.[1]

Југословенски политички руководиоци у то време покрећу нову дипломатску активност не би ли било обезбеђено признање аутокефалности Македонске православне цркве бар од неких помесних Цркава. Тако је Миша Павићевић, потпредседник Савезног извршног већа, предложио Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања, да у вези с тим позове румунског амбасадора 28. септембра 1970. а Јовићевић је о томе известио Витомира Петковића, председника српске Комисије за верска питања. Према тврдњи Петковића, планирано је да Јовићевић амбасадору Румуније пренесе информације о посети представника Македонске православне цркве Букурешту и разговору са патријархом Јустинијаном. „Наиме, патријарх Јустинијан је том приликом изјавио да је Румунска православна црква спремна да призна аутокефалност Македонској православној цркви, без обзира на став Српске православне цркве, уколико то неће сметати југословенској Влади. Са овим ставом Румунске православне цркве упознао је председника СИВ-а друга Митју Рибичича 9. априла т.г. архиепископ Македонске православне цркве.“ Потом је Рибичич разговарао са представницима највиших власти Србије и Македоније и том приликом је договорено да се румунском амбасадору „званично саопшти да југословенска Влада нема ништа против, уколико Румунска православна црква жели да призна аутокефалност Македонске православне цркве“. Петковић је у наставку написао: „Мишљење и нашу процену у вези са овим изнећемо у опширној информацији коју припремамо. Оно што се одмах може рећи то је да је питање признања аутокефалности некој православној цркви у искључивој надлежности сабора свих православних цркава појединачно, односно право сабора оне цркве од које се тражи признање.“[2]

1 Писмо македонске Комисије за верска питања, Пов. бр. 181 од 10. новембра 1970, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 130.

2 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 39 од 25. септембра 1970, Милу Јовићевићу. У прилогу је „Информација у вези са наговештајима о

Приликом сусрета Мила Јовићевића и амбасадора Румуније Василија Сандруа, 28. септембра 1970, домаћин је предложио разговор о проблемима верских заједница. Јовићевић је најпре причао о верским слободама у Југославији, па поменуо Српску и Македонску цркву, нагласивши да обе имају добре односе са Румунском православном црквом. Потом је говорио о сукобу око признања аутокефалности уствrдивши да се Македонска православна црква, која се већ, како је рекао Јовићевић, афирмисала као самостална Црква, и која жели да одржава са осталим хришћанским заједницама пријатељске везе, нарочито са православним. У том контексту навео је да су неколико делегација састављених од епископа из Македоније одлазиле у посету Румунској православној цркви и да су вођени разговори са њеним представницима и патријархом Јустинијаном. Том приликом су, по тврдњи Јовићевића, домаћини исказали спремност да признају аутокефалност Македонске православне цркве уколико се томе не би противиле југословенске власти.

Јовићевић је потом прешао на циљ сусрета. Нагласио је да југословенске власти поздрављају речи архијереја Румунске православне цркве. На крају је замолио амбасадора да тај став пренесе патријарху Јустинијану, односно великодостојницима Румунске православне цркве.[1]

Јовићевић и Сандру састали су се и 8. јануара 1971. на захтев румунског амбасадора. Сандру је потврдио да је упознао власт у Букурешту о садржају њиховог првог разговора, и пренео став своје земље да би то питање требало подробније размотрити када Думитру Догару, секретар Уреда за верска питања, дође у Београд, у Савезну комисију за верска питања.[2]

Витомир Петковић дошао је 6. новембра 1970. код патријарха после састанка српске и македонске комисије за верска питања, да га убеди на попуштање у односима са Македонском православном црквом. Патријарх је обећао да ће о томе расправљати на седници Синода и запитао: „Нас у Синоду муче две ствари. Прво, да ли ће се овакав процес код нас у земљи завршити са Македонском православном црквом? Друго, то је питање притиска који се врши на нас из иностранства, а пре свега од стране Дионисијеваца. То нам је највећи проблем, јер, несугласице у нашим односима у земљи лакше ћемо решити!“

признању аутокефалности Македонске православне цркве од стране Румунске православне цркве“ – AJ, 144, 131.

1 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са амбасадором НР Румуније у Београду, Василију Сандром, обављеном дана 28.IX 1970. године у Савезној комисији за верска питања“ – AJ, 144, 127.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Бр. 5/2 од 11. јануара 1971, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са амбасадором НР Румуније у Београду Сандру Васили-ом, од 8. I 1971. године“ – AJ, 144, 132.

Петковић је упозорио домаћина да ће кампања из иностранства потрајати, па би због требало односе са Македонцима што пре разрешити. Приметио је да би била велика штета ако би нека друга православна Црква признала Македонску пре Српске православне цркве, поменувши Руску, Румунску, Пољску и Бугарску. Патријарх је додао да до тога може доћи ако Владе тих држава Црквама тако нареде.[1]

На сусрету патријарха Германа и Драгослава Марковића, председника Скупштине Србије, 30. септембра 1971, било је речи о десетак тема, али је неизбежно била и она о Македонској православној цркви. После дужег увода, Марковић је приговорио патријарху да би Српска православна црква морала да има више обзира о међунационалним односима, јер су њена схватања произвела политички проблем у вези са Македонском православном црквом. На крају је упозорио патријарха да треба даље ићи ка унапређењу односа државе и Српске православне цркве.[2]

У наредних пет-шест година односи Српске и Македонске православне цркве, изузимајући тек неке додире, као да су били потпуно прекинути. Држава се бавила другим проблемима (масовни покрет у Хрватској, либерали у Србији, Устав из 1974. године и тако даље), па је признавање аутокефалности Македонске православне цркве стицајем тих околности одложено за нека друга времена.

***

Митрополит македонски Доситеј обратио се 22. априла 1977. Синоду Српске православне цркве предлажући да наставе разговоре на основу одлука њеног Сабора из 1959. године. Сабор је тај захтев размотрао и наложио Синоду да одреди комисију за разговоре. Синод је то и учинио 30. септембра именовавши епископе шабачко-ваљевског Јована и бањалучког Андреја, др Душана Кашића и др Благоту Гардашевића за чланове. Две комисије су се састале 9. маја 1978. у манастиру Прохор Пчињски, али разговори нису дали никаквих резултата, јер је македонска страна све време инсистирала на признавању аутокефалности.[3]

Крајем године Синод Македонске православне цркве је поново предложио наставак разговора. Сабор Српске православне цркве при-

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 53 од 10. новембра 1970, Милу Јовићевићу. У прилогу је „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 6. XI 1970 г. у Патријаршији". – АЈ, 144, 130.

2 Писмо српске Комисије за верска питања Савезној комисији за верска питања, 08 Пов. бр. 134 од 18. октобра 1971, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Републичке скупштине СР Србије друга Драже Марковића са патријархом Германом". – АС, 21, 137.

3 АСин, Записници, АСБр. 13/зап. 59 од 30. маја 1977. Видети и П. Пузовић, *Раскол*.., стр. 98-99.

хватио је предлог закључивши да ће полазна основа разговора бити одлука Сабора од 15. септембра 1967. године. Комисије су разговарале 17. и 18. децембра у манастиру Свете Богородице у Калишту на Охридском језеру. Како је свака страна остала на свом, сусрет је завршен без резултата.[1]

***

У разговору 9. априла 1979. Добривоја Видића, председника Председништва Србије, и Душана Чкребића, председника српске Скупштине, са патријархом Германом, митрополитом црногорско-приморским Данилом и епископом браничевским Хризостомом размотрени су проблеми наведени у писму Синода. Када је све то расправљено, Видић је започео разговор о односима Српске и Македонске православне цркве. Док су домаћини говорили о политичкој потреби признавања аутокефалности Македонске православне цркве ради унутрашњег државног јединства, патријарх је потсетио на историјат проблема и нагласивши да су контакти настављени 1978. године разговорима у манастиру Прохор Пчињски код Врања. „Од стране МПЦ је постављен захтев за аутокефалношћу о чему је комисија СПЦ поднела извештај Сабору. Било је договорено да се следећи сусрет комисија двеју Цркава одржи у Македонији. До сусрета није дошло јер Синод није имао овлашћење Сабора да донесе такву одлуку. Патријарх је истакао да је њихова жеља да успоставе хумане међуљудске односе са МПЦ и да ће учинити све да Сабор у том погледу донесе позитивне одлуке. Што се тиче коначног признавања аутокефалности, рекао је да је то веома сложено питање и да се у овом тренутку тешко може донети таква одлука јер став о томе ко може дати аутокефалност треба да заузме Васељенски сабор. Ако би СПЦ самовласно донела одлуку о аутокефалности МПЦ, довела би себе у изолацију од других православних Цркава (Грчка, Александријска, Антиохијска, Цариградска, итд) које би је бојкотовале и прекинуле сарадњу и односе са њом. Српска православна црква има добру позицију међу другим православним Црквама у свету, а доношењем такве одлуке угрозила би себе и довела би свој углед у питање“, остало је забележено са састанка.

Видић је навео да је Руска православна црква дала аутокефалност једној од својих емигрантских Цркава у Америци, и запитао патријарха што не би Српска православна црква не би то исто учинила Македонској православној цркви. „Патријарх је на ово питање одговорио да је баш због овог преседана питање надлежности за давање аутокефалности заоштрено тако да је отежана позиција СПЦ у погледу признавања аутокефалности МПЦ.“

На поновљено истицање политичке потребе и интереса државе

1 П. Пузовић, *Раскол*.., стр. 99-100.

заједнице, патријарх је одговорио да у том тренутку нема услова за доношење тражене одлуке.[1]

***

Македонци су пред заседања Сабора Српске православне цркве маја 1981. поново упутили захтев да им се призна аутокефалност. Сабор је то разматрао 19. маја и одлучио да у том захтеву Македонске православне цркве нема ничег новог и да се остаје на одлуци Сабора из 1967. године.[2]

Сутрадан је умро митрополит Доситеј. Македонци су 19. августа 1981. изабрали новог поглавара – митрополита Ангеларија. Он се 1. фебруара 1982. обратио Српској православној цркви ради признавања аутокефалности Македонској православној цркви. Синод је писмо проследио Сабору, који је закључио да остаје при ранијој одлуци.[3]

Митрополит Ангеларије се обратио још неким православним Црквама. Митрополит Јаковос у звању архиепископа Северне и Јужне Америке одговорио је да је питање аутокефалије у домену Цариградске патријаршије, подсетивши да је проблем решен још 1920. године. Архиепископ је поводом захтева из Скопља писао и патријарху Герману нагласивши да је Охридска архиепископија увек била грчка, с архиепископима, митрополитима и епископима Грцима, да је у њој службени језик био грчки. Никада није имала чисто словенско „македонско" обележје, нити је била аутокефална Црква, ни за време византијског периода, ни под Бугарима, Србима и Турцима, а ни Васељенска патријаршија јој никада није признала аутокефалност. Поновио је да је питање аутокефалије међуправославно питање и да је давање аутокефалности у надлежности цариградске Васељенске патријаршије. Закључио је да је самопроглашење аутокефалије, и то уз подршку државе, пучистичког и антиканонског карактера јер аутокефалију не додељује клиричко-лаичка скупштина или пак политичка власт, него цариградска Патријаршија, док питање „аутокефалности" не буде коначно решено на новом великом Васељенском сабору.[4]

***

1 Писмо Комисије за односе са верским заједницама Извршног већа Скупштине СР Србије, Строго пов. 07 Број 266 од 25. априла 1979. У прилогу је била „Белешка о разговору председника Председништва СР Србије друга Добривоја Видића и председника Скупштине СР Србије друга Душана Чкребића са патријархом Германом у Председништву СР Србије 9. априла 1979. године. – АС, 21, 157.

2 П. Пузовић, *Раскол*.., стр. 100.

3 П. Пузовић, *Раскол*.., стр. 100.

4 АСин, Записници, Син. бр. 993/зап. 180 од 12. априла 1983. Писмо је објављену о: *Глас канадских Срба*, Торонто/Канада, 25. јануар 1990.

И наредних година састајале су се комисије Српске и Македонске православна цркве али без видљивијих резултата. Примера ради, српску страну 1987. су представљали епископи шабачко-ваљевски Јован, нишки Иринеј и банатски Амфилохије. У међувремену је умро митрополит Ангеларије и изабран је нови поглавар. Био је то митрополит Гаврил.

Како је српска страна желела разрешење проблема, митрополит загребачко-љубљански Јован предложио је Синоду да митрополита Гаврила позове на разговоре у Београд.[1] Истим поводом митрополит Јован обратио се и Сабору. Сабор је 21. јуна 1989. одредио нову комисију у којој ће уместо епископа шабачко-ваљевског Јована, који се у међувремену упокојио, бити митрополит загребачко-љубљански Јован.

Разговори су настављени, али резултата и даље није било јер је свака страна остајала на свом становишту све до данас.

1 АСин. Записници, Син. бр. 1605/зап. 709 од 12. јуна 1989. Видети и: П. Пузовић, *Раскол*.., стр. 101-102.

3.11. Патријарх Герман у хришћанском свету

3.11.1. Сусрети патријарха Германа са архијерејима других православних цркава, великодостојницима Римокатоличке и Англиканске цркве и осталих верских заједница

Народна мудрост каже да свако време носи своје бреме, да свако доба савременике ставља пред изазове и искушења, и да је на њима како ће на њих одговорити, да ли ће у себи наћи снаге да делују у датим околностима, чак да оставе својеврстан лични печат датом времену.

Нове прилике у свету после Другог светског рата довеле су до тога да се на Западу зближе и обједине многе заједнице протестантске деноминације (Светски савет цркава, 1948. године), да римокатолици после Другог ватиканског концила (1962-1966) заузму нови политички курс, али ни православни свет није остао пасиван. Поједине од помесних православних цркава, чији се унутрашњи живот током векова стопио са животом њеног народа, раније су углавном живеле на себи својствен начин, чувајући православну веру и побожност као и свест да припадају великој православној породици, мистичном телу „једне, свете, васељенске и апостолске“ Православне цркве. У складу са тим начелима су и одржаване и развијане везе међу православним црквама.

Православна црква обухвата девет патријаршија (Цариградска, Александријска, Антиохијска, Јерусалимска, Руска, Српска, Румунска, Бугарска и Ђурђијанска то јест Грузијска), четири аутокефалне цркве (Кипарска, Грчка, то јест Јеладска, Пољска и Албанска) и седам аутономних цркава (Синајска, Чехословачка, Финска, Естонска, Литванска, Јапанска и Америчка).

Аутокефалност подразумева административну управно-организациону независност одређене помесне православне Цркве и њено канонско право да сама бира и хиротонише свог административног поглавара – архиепископа или патријарха.

Аутономност подразумева административно уређење одређене помесне православне Цркве, која ужива пуну унутрашњу административну независност у избору и хиротонији својих архијереја, али јој поглавара, архиепископа, поставља надлежни патријарх, то јест за избор је потребна његова потврда.

После стварања националних држава у XIX и XX веку Грци, Ср-

би, Бугари, Румуни и Албанци добили су од Цариградске патријаршије пуну административну аутокефалност својих цркава са Синодалним и Патријаршијским томосом, и тако од ћерки постале сестринске цркве.[1]

***

Герман Ђорић је, од избора на Сабору маја 1951. за викарног епископа моравичког, по природи обавеза био близак и поуздан сарадник патријарха Викентија Проданова. Служба у Патријаршији му је пружила прилику да сређе архијереје других православних и протестантских цркава и стране дипломате из појединих амбасада. Прве контакте изван Југославије са представницима јерархије разних хришћанских Цркава и заједница остварио је 1951. године. Наиме, према одлуци Синода, епископ Герман и професор Богословског факултета др Душан Глумац упућени су да прикупе податке о парохијама у Европи (Лондон, Париз, Минхен, Трст) и у Епархији америчко-канадској Српске православне цркве. На пут су кренули 10. септембра, а у Београд су се вратили 9. децембра 1951. године. Тада су посетили и Светски савет цркава у Женеви и разговарали са генералним секретаром др Висертом Хуфтом и његовим блиским сарадником Робертом Тобијасом. Домаћини су им дали одговарајуће препоруке за сусрете са представницима других цркава те заједнице у Америци, где су касније путовали.[2]

На Сабору 1952. викарни епископ Герман је изабран за епископа будимског, али није отишао у своју епархију у Мађарској услед неких тадашњих политичких и других прилика (у то време се увелико радило на стварању Мађарске православне цркве према плану Руске православне цркве и замисли политичких власти Совјетског Савеза). Наставио је да ради у Патријаршији као секретар Синода и обавља друге послове по налогу патријарха Викентија.

Епископ Герман је био уз патријарха Викентија и остале чланове делегације октобра 1955. током свих манифестација којима је обележавана 40-годишњица од Албанске голготе. Група архијереја је 23. октобра из Београда кренула најпре на Крф, потом у Солун, да би посету окончали одласком на Свету Гору и посетом манастиру Хиландар.[3] Путовање

1 Димшо Перић, *Црквено право*, Београд 1997.

2 Елаборат „Посета делегације Српске православне цркве Америци и Зап. Европи“ – АЈ, 144, 5-91; Видети и: М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 389-401. Тешко је поверовати у тврдње овог аутора да је још тада епископ Герман разговарао о евентуалном приступању Српске православне цркве тој заједници.

Роберт Тобијас и Висерт Хуфт су 29. јануара 1952. дошли у југословенско Посланство у Берну и најавили посету Југославији како би испоручили хуманитарну помоћ. Тобијас је истакао да је посета професора Душана Глумца и других представника Патријаршије Северној Америци успешно протекла. Писмо Милоша Меловског из Посланства у Берну, Министарству иностраних послова – АМИП, Па/1952, 44-22-4226.

3 Писмо Синода, Син. бр. 2286/зап. 608 од 30. септембра 1955, Савезној коми-

је, како је забележено, протекла по плану.[1] По доласку у Београд, патријарх Викентије је посетио грчког амбасадора и захвалио му на указаној помоћи у реализацији посете.[2]

На Сабору 1956. године епископ будимски Герман изабран је за епископа жичког.

На прослави 40-годишњице обнове руске Патријаршије маја 1958. године (која је требало првобитно да буде одржана у новембру 1957), епископ жички Герман је био члан делегације Српске православне цркве. Био је то његов први боравак у Москви, у рускоj Патријаршији.[3] (Треба поменути да делегацију није предводио патријарх Викентије због тадашњих актуелних совјетско-југословенских политичких трзавица. Том приликом, српски архијереји су се срели и са бугарским патријархом Кирилом, који им је предао две панагије, које је носио некадашњи епископ злетовско-струмички (а тадашњи српски патријарх) Викентије, које су остављене у Штипу маја 1941. године, а сачувао их је бугарски митрополит постављен тамо у оквиру организовања јурисдикције Бугарске православне цркве на тим окупираним подручјима.[4])

Епископ жички Герман је изабран за патријарха српског 13. септембра 1958, а устоличен је наредног дана у београдској Саборној цркви. Том чину нису присуствовали представници других цркава, нити верских заједница.[5] Ни свечаном увођењу на древни трон српских патријараха у Пећкој патријаршији обављеном 29. маја 1960. године такође нису присуствовали представници других цркава, нити верских заједница изван Југославије.

Новоизабрани патријарх је, према вековној традицији, упутио такозвано Мирно писмо свим поглаварима аутокефалних цркава. Било је то његово прво обраћање патријарсима и архиепископима. Најпре му је одговорио цариградски Атинагора, потом јерусалимски Венедикт, па московски Алексеј, румунски Јустинијан, бугарски Кирил и други.

Патријарх Герман је на самом почетку патријарашког служења схватио да треба радити на јачању веза међу помесним православним црквама и то не само кроз повремене контакте, него сталним ангажовањем на остварењу основних циљева Православне цркве, како у домену појединих помесних цркава тако и у православној васељени.

сији за верска питања – АЈ, 144, 13-201; Исто – АМИП, Па/1955, 22-31-413051.

1 *Гласник*.., 9/1955, стр. 144; Исто, 11/1955, стр. 179; Исто, 12/1955, стр. 193; Делегација Српске православне цркве застала је у Скопљу где је провела два дана. Детаљан извештај – *Гласник*.., 1/1956, стр. 9-37.

2 *Гласник*.., 12/1955, стр. 207.

3 *Гласник*.., 6/1958, стр. 113-117.

4 Извештај Савезне комисије за верска питања о посети – АЈ, 144, 23-277. Видети и: Р. Радић, *Држава и* .., II, стр. 179 и 183.

5 *Гласник*.., 9/1958, стр. 173 и даље.

Почетне кораке у том правцу начинио је већ око Васкрса 1959. приликом поклоничког путовања у Свету земљу, када је посетио све поглаваре старих источних патријархата, као и поглавара Грчке православне цркве и Свету Гору Атонску. Та посета је представљала заправо наставак традиције прекинуте после патријарха Арсенија III Чарнојевића 1683. године. Тај пут је симболички означио повратак Српске православне међу остале православне цркве, што је потврђено разговорима са поменутим поглаварима. Сусрети су се обично завршавали констатацијом да треба настојати да узајамне посете буду што чешће. Патријарх Герман је позвао патријарха јерусалимског Венедикта да посети Српску православну цркву, што је домаћин прихватио и изразио жељу да се на њега угледају и поглавари других цркава. Касније су уследили позиви и другим поглаварима, који су их радо прихватали.[1]

Српски патријарх Герман је сматрао да јачању веза међу помесним православним црквама највише доприносе директни контакти првосвештеника. Такви сусрети су организовани у званичним резиденцијама, али и ван њих – на пример у Светој Гори јуна 1963, поводом обележавања хиљадугодишњице постојања те својеврсне монашке државе, када се састало више православних првосвештеника. Слично је било и јула 1963. у Руској патријаршији поводом 50-годишњице архипастирске службе патријарха Алексеја.

Време архипастирства патријарха Германа Ђорића (1958-1990), управо обележавају његови бројни сусрети са поглаварима осталих православних цркава као и великодостојницима Англиканске и Римокатоличке цркве и представницима малих верских заједница. По томе се он разликује од других патријараха обновљене српске Патријаршије. За такву оријентацију, првенствено на личне контакте, постојало је, како је посведочио, више разлога и оправдања. Пре свега, тако су најбоље могла бити размењена искуства из духовног живота, а и политичке прилике у свету налагале су блиску сарадњу сестринских цркава. Наравно, не треба занемарити и могућност инструментализација таквих посета у корист државне спољне политике.

Протокол међусобних посета поглавара унапред је договаран, понекад и до најситнијих детаља. Често би у сусретима патријарха са представницима државе у српској Патријаршији или у Савезној комисији за верска питања програм посете био разматран и мењан у појединим детаљима јер је држава за то имала својих разлога. Рецимо, процену да ли се планирана посета уклапа у ниво међудржавних односа две земље. То би се свакако одразило и на начин дочека и испраћаја делегације, као и на ангажовање дипломатских представника у иностранству пре и током појединих посета.

1 *Гласник*.., 6-9/1963, стр. 331-344.

Немогуће је реконструисати разговоре верских поглавара који су обично вођени у „четири ока“, истина уз присуство преводиоца, јер у већини случајева нису вођене стенографске белешке. Било је појединачних, додуше накнадних, белешки, које би обично начинили патријархови сарадници. Наравно, званична саопштења после сусрета била су пуна афирмативних речи која углавном нису ништа говорили: „Ми, представници сестринских православних Цркава, приликом састанка у ..., у времену од ... до ... године, водили смо међусобне братске разговоре по разним питањима црквеног и опште хришћанског живота, па сматрамо за потребно да изразимо велико задовољство због постигнуте сагласности у нашим разговорима.“

Теме о којима би патријарх Герман повео разговор са архијерејима других православних цркава нису били тајна за (југословенске) државне органе власти. Уколико тим сусретима не би присуствовао представник Савезне комисије за верска питања (или Државног, то јест Савезног секретаријата за унутрашње послове), државни органи би о томе били обавештавани из директних разговора са патријархом, путем писаних извештаја, белешки патријархових преводилаца или преко неких других, мање легалних поступака (прислушкивање и снимање).

Држава је на све начине настојала да контролише сусрете и разговоре патријарха Германа са представницима других цркава и верских заједница. У Југославији је то било много лакше остварити него у иностранству, али и за то је било „лека“. Обично су усмене и писане извештаје достављали чланови пратње на путовањима.[1]

Састављање потпуне хронологије сусрета патријарха Германа са архијерејима других цркава и великодостојницима верских заједница, са државницима, дипломатским представницима, са освртом на сусрете између њихових првосвештеника и осталих архијереја, био би веома захтеван посао.[2] Тим пре што многе важне посете и пријеме црквена штампа и није забележила. С друге стране, државне службе су понекада биле искључене из тих сусрета, па ни са те стране нема писаних трагова који би помогли у њиховој реконструкцији сусрета патријарха Германа. Хронологија сусрета би се могла начинити сувопарним набрајањем имена

1 Када је делегација Српске православне цркве кренула у посету Руској православној цркви 3. октобра 1961, Државни секретаријат за иностране послове је телеграмом обавестио Амбасаду у Москви ко су поверљиве особе у делегацији: „Евентуалне ваше сугестије у вези боравка и др. преносите делегацији преко проте Смиљанића и протођакона Бранка Петровића. Ако затраже новчану позајмицу ради ванредних издатака, можете им дати.“ Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 427694 од 29. септембра 1961, Амбасади у Москви – АМИП, Па/1961, 64-29-427694. Телеграм са наведене три реченице упућен је и Амбасади у Будимпешти.

2 У састављању хронологије могу да послуже и текстови објављени поводом 10, 15, 20 и 25 година архипастирске службе патријарха Германа – Чедомир С. Драшковић, „Петнаест година на патријаршком трону“, *Гласник*.., 10/1973, стр. 212-215.

саговорника, навођењем прецизних датума, лоцирањем градова, манастира... Коришћењем архивске грађе државних органа власти, као што су Савезна и републичке комисије за верска питања, и делова доступне архивске грађе Државног секретаријата за иностране послове добијају се бројни детаљи који бацају више светла на тадашње време, људе, збивања... Иако је патријарх у свом окружењу имао блиске сараднике, држава би се побринула да у његовој пратњи буду и државни службеници, и свештеници из свештеничких удружења. А „пратиоци“ су неретко писали своје верзије догађаја (и достављали их онима који су их и наручили).

Међусобни контакти верских поглавара вишеструко су корисни и за цркве и за спољну политику државе у којима им је седиште.

У појединим ситуацијама би представници неких цркава у сусретима са патријархом Германом преносили ставове влада својих земаља.

Српски архијереји који су служили у дијаспори остваривали су, по природи функције и у складу са законима дотичне државе, контакте са њеним органима и јерархијом других цркава, али ниједан од њих, од поновног успостављања Патријаршије до данас, 1920-2010, о тим сусретима није оставио никакву врсту службених белешки.[1]

Извесне информације о контактима српских архијереја са јерархијом других цркава навођене су само у годишњим извештајима тих архијереја Сабору. Но, ни ту нема детаљнијих списа који би откривали нешто више о важнијим разговорима и договорима (осим о уступању или изнајмљивању објеката). Узгред, ти извештаји нису доступни истраживачима.[2]

***

Према Уставу, патријарх представља Српску православну цркву. Патријарх Герман је то своје право користио на опште добро Цркве, али и државе када је реч о њеној спољној политици.

Према тврђењу ђакона Радомира Ракића, хроничара патријархо-

1 И иначе, само четворица архијереја написала су своје биографије и сећања о служби Цркви и народу: Епископ Василије бањалучки и жички, *Исповедник Православља*, (1907-1978), Епископија жичка 2003; *Епископ Хризостом: живот и рад*, приредила Гордана Жујовић, Београд 1990; *Животопис или успомене из живота митрополита Митрофана Бана*, Цетиње 1991; Лаврентије Трифуновић: *Трагови у песку*, Манастир Соко – Љубовија 2007; Епископ Лаврентије, Р*уковети са њиве Господње*, Манастир Соко – Љубовија 2007. Епископ Лаврентије није, међутим, писао о својој служби епископа у Европи и Аустралији. То је урадио протојереј Милан Д. Јанковић: *Владика Лаврентије под крстом љубави и служења*, Манастир Соко – Љубовија 2007. Наравно, на начин како се пишу хагиографије, и без података о сусретима са представницима јерархије других цркава.

2 Изузетак је случај са извештајима митрополита црногорско-приморског Данила Дајковића јер су објављени (приредио их је монах Павле Кондић): *Љетопис распете Митрополије црногорско-приморске времена Митрополита Данила Дајковића 1961-1990*, Цетиње 2006.

вих сусрета, који му је био преводилац за енглески и немачки језик, патријарх Герман је исказивао велико умеће у разговорима. Умео је да придобије саговорнике за своје ставове, иако су многи званичници са Запада стереотипно схватали положај свих цркава у Југославији. У разговору патријарх не би негирао постојање тешкоћа у животу Цркве знајући да се и цркве на Западу суочавају са многим проблемима. Међутим, начин на који би о њима говорио показује да му је било врло стало до тога да хришћанске цркве и верске заједнице улажући заједнички труд покушају да превазиђу проблеме зарад јачања вере и доприноса друштвеном напретку у својој средини.[1]

Патријарх је често истицао да људи треба боље да се упознају како би се уважавали и волели, тврдећи да човек може волети само оно што познаје.

У посетама другим хришћанским црквама, патријарх Герман је остављао пријатан утисак на своје домаћине, како својом појавом, тако и темама које је са истинским познавањем разматрао. У разговорима је био речит и показивао је изузетно познавање историје, као и верских, културних и политичких прилика у свету.

***

Међународна и међуцрквена збивања у периоду архипастирства патријарха Германа навела су и Српску православну цркву да пружи свој допринос развоју екуменизма.

Могло би се казати да се Српска православна црква налазила у добром положају да, кад је реч о томе, себе представи другим црквама, али и да упозна друге првенствено због историјског искуства и традиције. Друге православне цркве нису то често биле у могућности због политичких прилика на подручју Источне Европе.

Поглавари су размењивали честитке поводом Божића и Васкрса, а да сеи нису упознали. И патријарх Герман је поштовао устаљену праксу.[2]

„Поводом Божићних празника и Нове године Његова Светост Патријарх српски Господин Герман измењао је честитке са поглаварима православних Цркава, поглаваром Англиканске цркве Архиепископом др. М. Ремзијем, поглаваром Римокатоличке цркве Папом Павлом VI и поглаваром Епископалне цркве у САД Џоном Хајнесом. Затим је Његова Светост измењала честитке са бројним митрополитима, архиепископима православних

1 Радомир Ракић, „Патријарх Герман у хришћанском свету“, *Патријарх српски Герман – Споменица поводом двадесетогодишњице његовог патријаршког служења 1958-1978*, Београд 1978, стр. 61-72.

2 „Ускршње честитке поглавара Римокатоличке цркве патријарху Герману“ и „Одговор Његове Светости Патријарха српског Германа на честитку Папе Павла VI“; „Ускршње честитка патријарха српског поглаварима православних и др. Цркава и њихови одговори“, *Гласник*.., 7-8/1964, стр. 242; „Божићне честитке Његове Светости поглаварима Цркава и њихови одговори“, *Гласник*.., 2/1965, стр. 69-73.

и неправославних Цркава. Патријарх Герман је такође измењао честитке са царем Етиопије Хаиле Селасијом.“[1]

Из српске Патријаршије су упућиване честитке поглаварима Римокатоличке и Англиканске цркве, председавајућем бискупу Епископалне цркве у Сједињеним Америчким Државама, лутеранским бискупима, великом броју римокатоличких кардинала и бискупа, генералним секретарима Светског савета цркава, челницима Конференције европских цркава, Хришћанске конференције за мир, Светског савеза православних омладинских удружења „Синдесмос“[2], разним црквеним установама у свету, као и бројним добротворним организацијама.

Српски патријарх је слао честитке и поводом избора појединих првосвештеника и великодостојника на високе положаје у јерархији неке Цркве. На пример, надбискупу загребачком Фрањи Шеперу[3] честитао је за избору за кардинала (1965). Честитке је упућивао и поводом догађаја који су имали великог одјека у свету. Тако је поводом боравка у Цариграду папе Павла VI (25. и 26. јула 1967) код цариградског патријарха Атинагоре упутио телеграм којим је поздравио тај сусрет. Исто то учинио је и када је 26. октобра 1967. у Ватикану папа дочекао цариградског патријарха.

Патријарх је слао и изјаве саучешћа поводом смрти светских државника, политичара, црквених достојанственика. То је учинио поводом атентата на америчког председника Џона Ф. Кенедија[4] (1963), смрти грчког краља Павла[5] (1964) и бившег председника британске владе Винстона Черчила[6] (1965).

Патријарху Герману су стизале честитке поводом његовог имендана. Тако су му 1965. писали патријарх Атинагора, папа Павле VI, архиепископ атински Хризостом и други, на чему им је он узвраћао захвалницама.[7]

Хришћанска солидарност испољила се јавно у време такозване Кипарске кризе, када је Турска претила да ће из Цариграда протерати Патријаршију и све грчко становништво. Тада су реаговали сви поглавари хришћанских цркава и верских заједница, као и Светски савет цркава. Посебну улогу у подршци цариградском патријарху Атинагори имао је српски патријарх Герман.[8] Како се криза продужавала, уследиле су реакције и других

1 *Гласник*.., 1/1969, стр. 15.

2 „VI свеправославна скупштина Сундесмос – организације православне омладине света“, *Гласник*.., 1/1965, стр. 55-57.

3 *Гласник*.., 2/1965, стр. 98.

4 *Гласник*..,. 12/1963, стр. 489.

5 *Гласник*.., 4/1964, стр. 151.

6 „Изјава саучешћа Њ. Св. Патријарха поводом Черчилове смрти“, *Гласник*.., 2/1965, стр. 98.

7 *Гласник*.., 5/1965, стр. 160.

8 *Гласник*.., 6/1965, стр. 210-211.

црквених поглавара. Архиепископ амерички Јаковос у том смислу апеловао је на државнике и поглаваре цркава, а приликом боравка папе Павла VI у Њујорку замолио га је да уложи ауторитет Свете столице за помоћ Цариградској патријаршији. И Светски савет цркава је реаговао саопштењем. (Турска је, у међувремену, организовала свој „Турски православни покрет", који је водио један рашчињени свештеник. Он се у прогласио за архиепископа поневши титулу „папа Ефтим", судским путем добио два храма од Цариградске патријаршије и покренуо спорове за друге.)[1]

***

Односи са Римокатоличком црквом на високом нивоу успостављени су тек у седмој деценији XX века. Разлоге за то треба потражитиу у болном сећању на улогу Римокатоличке цркве у Независној Држави Хрватској у периоду 1941-1945. година. Први сусрет високог представника Римокатоличке цркве у Југославији, кардинала Фрање Шепера, и првосвештеника Српске православне цркве, патријарха Германа, уприличен је 1968. године.[2] Том састанку претходили су мање важи контакти, додуше, у другим римокатоличким срединама, изван Југославије и са личностима на разним положајима у Римокатоличкој цркви. Организовани су и размене студената, гостовања црквених хорова, контакти са бискупима у Немачкој и Аустрији...

Патријарх је дуго година био у комуникацији са кардиналом Еугеном Тисераном, (некадашњим војним свештеником француске војске на Солунском фронту 1916-1918). Сусрети са бискупом Јоханом Јаном Вилебрандсом, секретаром Секретаријата за неговање хришћанског јединства, пружали су прилику за размену директних порука између патријарха и папе Павла VI. Вилебрандс је више пута посетио Српску православну цркву. Прва посета је била од 4. до 8. септембра 1963. године.[3] Потом је као надбискуп, са свештеником Пјером Дипреом, то учинио од 26. до 30. јуна 1965. по изричитој жељи папе Павла VI. Као кардинал, Вилебрандс је походио српску Патријаршију и 13-14. фебруара 1969. године.[4] Његова је заслуга што су представници Српске православне цркве у својству посматрача (др Лазар Милин и др Душан Кашић, професори Богословског факултета) присуствовали IV седници Концила 14. септембра 1965. године.[5] Одјек

1 *Гласник*.., 11/1965, стр. 390.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 170/1 од 29. априла 1968, српској Комисији за верска питања. – АЈ, 144, 110; Исто – АЈ, 144, 114.

3 *Православље*, 27. фебруар 1969, стр. 1.

4 Писмо Посланства у Риму, бр. 32 од 6. марта 1969, Државном секретаријату за иностране послове, Савезној и македонској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 118; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 102 од 20. марта 1969, српској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 118.

5 *Гласник*.., 5/1966, стр. 177-184; Исто, 6/1966, стр. 214-217; Исто, 12/1966, стр. 390-397.

тог Концила међу православним Србима је, бар званично, допринео стварању услова за будуће сусрете и различите форме међусобне помоћи.

Бискуп Регенсбурга Рудолф Грабер, председник Екуменске комисије за односе са Православном црквом, на повратку из Цариграда свратио је у Београд да би посетио патријарха Германа и Богословски факултет од 2. до 4. априла 1967. У разговорима је разматрана могућност сарадње богословских школа Српске православне цркве и римокатоличких високих школа у Немачкој. Римокатоличка црква у Немачкој је у наредним годинама великодушно примала Србе студенте у своје школе, организовала бројне екуменске семинаре о разним питањима и штампала зборнике одржаних предавања, међу њима и српских теолога. Ускоро је српска црквена периодика започела да објављује студије римокатоличких теолога. Православни богословни факултет Српске православне цркве је почео да шаље своје студенте на последипломске студије на Католички богословски факултет у Бечу, чиме је успостављена основа за сарадњу са римокатоличком фондацијом „Про Оријенте“ из Беча, која је организовала семинаре, заједничке службе и предавања, емитована чак и на Радио Бечу. Представници те фондације боравили су у Југославији 1969. године а домаћин им је био епископ бачки Никанор. Била је то заправо узвратна посета после гостовања Хора свештеника Епархије бачке у Бечу претходне, 1968. године.[1]

Односи између Српске православне и Римокатоличке цркве у Југославији после Другог светског рата били су веома уздржани, па је праву прекретницу представљао сусрет патријарха Германа и загребачког кардинала Фрање Шепера и бискупа Фрање Кухарића 25. априла 1968. у Сремским Карловцима. Кардинал Шепер је нешто раније био изабран за префекта Конгрегације за вероучење, па је пре одласка у Ватикан изразио жељу да се састане са патријархом Германом.

Патријарх Герман и загребачки бискуп Фрањо Кухарић су се срели и јануара 1975. у Сарајеву на сахрани реис ул-улеме Сулејмана Кемуре и 24. новембра 1975. у Патријаршији. Као надбискуп загребачки и председник Бискупске конференције у Југославији Кухарић је био у пратњи београдског надбискупа Габријела Букатка и надбискупа врхбосанског Смиљана Чекаде. Кухарић је, према записнику, патријарху пренео поздраве чланова Бискупске конференције који су изразили жељу да се две цркве приближе.

Када је 25. октобра 1968. у Београду патријарха посетио надбискуп љубљански Јоже Погачник повео се разговор о потреби јачања сарадње по питању црквене штампе, како би њихови читаоци били објективно обавештени о другој Цркви.

Патријарх Герман 24. августа 1970. примио је монсињора Августина Казаролија, секретара за спољне послове Свете столице, и монсињора Марија Кању, пронунција Ватикана у Београду. Кања је иначе за време

1 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 07-13/69 од 3. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 117.

своје дипломатске службе често посећивао поглавара Српске православне цркве, а пре одласка из Београда на нову дужност учинио је опроштајну посету патријарху Герману 1. јуна 1976. Новонаименовани пронунције Михаил Чекини дошао је у прву званичну посету поглавару Српске православне цркве 1. децембра 1976. године.

У овом контексту треба указати и на значајну посету надбискупа бечког кардинала Франца Кенига патријарху Герману 24. јуна 1974. године.

У тим сусретима постављени су темељи за добру сарадњу која је била видљива још коју годину после смрти југословенског председника Јосипа Броза.

***

Истраживање историјских веза Српске и Руске православне цркве, које су вековима биле основа добрих односа двају народа, у исто време је и лако и тешко. Лако, јер има безброј докумената, историјских извора и свакодневних потврда, а тешко, јер се у мноштву информација, догађаја и историјских факата лако може изгубити.

Први историјски контакт свештенослужитеља Срба и Руса могао би, по многим историчарима, бити сусрет Растка Немањића и руских монаха, који су стигли на двор великог жупана Стефана Немање тражећи прилог за свој манастир Светог Пантелејмона на Светој Гори. Протеклих векова небројено много књига и других богослужбених предмета, али и златника, доношено је из Русије на ове просторе.

Српска Црква је, према својим могућностима, узвратила сестринској Цркви после Бољшевичке револуције 1917. и окончања грађанског рата у Русији, примивши под своје окриље мноштво Руса, међу којима су посебно место имали свештенослужитељи и архијереји. Српска православна црква им је уступила неколико храмова и дозволила да у њеним зградама у Сремским Карловцима организују своју заграничну Цркву.

***

Посебна пажња која је указивана мисији Српске православне цркве у Великој Британији, нарочито од формирања Епархије западноевропске и аустралијске 1969. године са седиштем у Лондону, почивала је на више деценија негованим добрим односима са Англиканском црквом, од којих су обе цркве имале користи – Српска због организовања и ширења њене дијаспоре, а Англиканска у њеном настојању да себи изабори значајније место у хришћанском свету.

До првог сусрета поглавара Православне цркве у Краљевини Србији и Англиканске цркве дошло је у Првом светском рату, 1916. године, у време када је Србија била окупирана, а њена Влада и главнина војске се повукли у Грчку тражећи подршку за српске ратне циљеве, архиепископ београдски и митрополит Србије Димитрије Павловић отпутовао

је у Лондон – посетио је кентерберијског надбискупа Рандала Томаса Дејвидсона, а у катедралном храму Светог Павла беседио о Србији и православљу.

Англикански великодостојници су 16. октобра 1930. посетили патријарха Варнаву Росића у Сремским Карловцима. Српски поглавар дочекао је и 24. маја 1935. у Сремским Карловцима неколико архијереја Англиканске цркве, на њиховом повратку из Букурешта.[1]

Када су Бугарска 1937. и Румунска православна црква 1938. године затражиле од Српске православне цркве њено мишљење о томе да ли треба да ступе у разговоре са Англиканском црквом, из Београда им је одговорено да до таквих сусрета треба да дође само у складу са договором свих православних цркава. Када се делегација Англиканске цркве маја 1940. упутила ка Грчкој по истом питању, због напада Италије на ту земљу је морала да застане у Београду. Том приликом је уприличен разговор са нарочитом делегацијом Српске православне цркве. Том приликом, српска Црква није одговорила какав је њен став према валидности англиканске хиротоније. Није вредело ни то што је кентерберијски надбискуп замолио патријарха Гаврила Дожића за позитиван одговор. Тако је Англиканска црква по важном, првенствено догматском, питању остала без признања од Српске православне цркве.

Односи две Цркве, може се казати, углавном су били присни, иако је Англиканска знатно утицала, па чак и доминирала, у неким питањима над Српском православном црквом. Ниједан англиканац није се школовао код Срба док је било Срба који су то студирали на англиканским теолошким факултетима. Англиканска црква уживала је подршку у Српској православној цркви међу појединим архијерејима, посебно код епископа далматинског Иринеја Ђорђевића, и охридско-битољског и жичког Николаја Велимировића. Англиканска црква је ширила свој утицај међу православним Србима и преко Хришћанске заједнице младих људи и Богомољачког покрета.[2]

У току Другог светског рата свака Црква се бавила самом собом. Контакти представника били су на најнижем нивоу – са српске стране свештеник у Лондону.

Синод је 10. септембра 1951. послао викарног епископа Германа и професора Богословског факултета др Душана Глумца ради прикупљања података о црквеном животу Епархије америчко-канадске и парохија-

1 *Гласник*.., 12-12/1935, стр. 198-200; Видети и: Вељко Ђурић Мишина, *Варнава патријарх српски*, Београд 2009, стр. 81-82.

2 Текст-елаборат „Упућен позив поглавару Англиканске цркве да учини посету патријарху СПЦ и МПЦ“, непознатог аутора, од 15. новембра 1963. године. – АС, 21, 133. Видети и: Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1931-1938*, 2, Beograd-Zagreb 1986; Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1938-1941*, 3, Beograd 1996.

ма Српске православне цркве у Европи (Лондон, Париз, Минхен, Трст).[1]

После два дана боравка у Женеви и посете центру Светског савета цркава, чланови делегације одлетели су за Америку где су се задржали до 30. септембра. Сутрадан су стигли у Лондон, где су остали шест дана. Посетили су кентерберијског надбискупа Џефрија Франсиса Фишера, поглавара Англиканске цркве. Разговарали су о животним и теолошким питањима и истакли обострану жељ да се настави даљи рад на раније започетом зближењу.[2] После те посете Англиканска црква је појачала контакте, а по препоруци британске владе посредством Амбасаде у Београду. У Лондону су великодостојници Англиканске цркве посебну пажњу обраћали на Србе припаднике политичке емиграције а нарочито на Слободана Јовановића, некадашњег председника југословенске краљевске владе. Ти контакти су били на врхунцу 1953. када је Херберт Водамс, шеф Савета за спољне послове Англиканске цркве, препоручио Јовановићу да пренесе патријарху Викентију Проданову да је сазрело време да Српска православна црква покрене акцију против комунистичке власти у Југославији. Синод је то писмо предао Државној комисији за верска питања, а наредних дана о свему томе обавештена је и југословенска јавност.[3]

Патријарх је следеће године затражио од Британаца да ослободе интернираног архиепископа кипарског Макариоса III што је довело до формалног прекида контаката. Односи су обновљени најпре позивима српским свештеницима у Енглеској да присуствују англиканским свечаностима и скуповима разних врста. У међувремену, додељивана је знатна финансијска помоћ Милоју Николићу, свештенику у Лондону. Касније је уследила размена теолога и публикација. Представници две цркве сретали су се на разним међународним скуповима и манифестацијама.

Први контакти представника виших јерархија Српске и Англиканске цркве од избора патријарха Германа успостављени су 1962. приликом путовања викарног епископа моравичког Саве Вуковића по западноевропским земљама ради обиласка парохија Српске православне цркве. Епископ Сава се састао са секретаром кентерберијског надбискупа Мајкла Ремзија, који му је пренео жељу свог надбискупа да посети Београд. Епископ му је одговорио да не треба журити са таквим плановима.[4]

***

Српска православна црква услед просторне удаљености није са Епи-

1 Елаборат „Посета делегације Српске православне цркве Америци и Зап. Европи“ – АЈ, 144, 5-91; *Гласник*.., 7-8/1951, стр, 65-72.

2 *Гласник*.., 12/1951, стр, 173-174.

3 Исто.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 361 од 22. новембра 1965, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па, 1965, 29-1-414328.

скопалном црквом у Сједињеним Америчким Државама, која је члан англиканске заједнице, успоставила тако блиске контакте као са Англиканском црквом у Великој Британији. Додуше, патријарх је још као епископ путујући у Енглеску и Америку стекао познанике међу епископалцима, па је наставио контакте с њима и као патријарх. Тако је био у контакту са председавајућим бискупом Епископалне цркве, док је више угледних личности из те Цркве посетило Српску православну цркву, попут др Лористона Скејфа, бискупа западног дела државе Њујорк. Први пут он је у Југославији био 1951. године. Следећи пут дошао је 26. августа 1960. и био до 2. септембра гост Српске православне цркве, изражавајући жељу да боље упозна њено учење, црквени живот и активност.[1] Трећи пут је допутовао у септембру 1962. године.[2]

***

Патријарх Герман је био у контакту и састајао се са представницима разних протестантских заједница и Старокатоличке цркве. Са протестантским црквама у Европи одржавани су односи на различитим нивоима: од протоколарних сусрета до отворене размене пастирских искустава. Бројне су биле узајамне посете, а постигнути су и неки вредни резултати. Посебно су вредне биле посете теолога Роже Шулца, настојатеља манастира у Тезеу, и његовог сабрата Макса Туријана (1. март 1962) и др Теодора Шобера, председника каритативне установе Евангеличке цркве у Савезној Републици Немачкој (21. април 1974), када је разматрана даља сарадња две цркве по питању верског и социјалног старања за српске исељенике из Југославије у тој земљи.

Мада малобројна по броју верних, Старокатоличка црква у породици хришћанских цркава заузима истакнуто место и због свог проучавања православне теологије и црквеног устројства. Патријарх Герман је угостио више старокатоличких бискупа, посебно из Холандије.

***

Патријарх Герман неговао је добре односе и са исламским заједницама, кроз званичне састанке и пријатељске сусрете. Одржао је и посмртну беседу реис-ул-улеми Сулејману Кемури.

***

О ангажовању патријарха Германа на развијању међународних и међуцрквених односа сведочи низ чињеница о учешћу делегација Српске православне цркве на Првој (1961), Другој (1963) и Трећој свеправославној конференцији (1964) на Родосу, (Четвртој) Међуправославној

1 *Гласник*.., 9/1960, стр. 255-257.

2 *Политика*, 23. септембар 1962.

комисији теолога у Београду (1966), Четвртој (Петој) свеправославној конференцији (1968) у Шамбезију и другим саветовањима одржаним каснијих година у истом граду. Такође треба поменути и учешће српских богословских стручњака на бројним научним скуповима у другим земљама, размену студената теологије са руским Духовним академијама, факултетом Румунске православне цркве, руским Институтом Светог Сергија у Паризу...

Српска православна црква је односе са другим хришћанским Црквама наставила да развија у складу са закључцима Четврте свеправославне конференције у Шамбезију, Швајцарска (јул 1968). Ваља издвојити ставове о потреби стварања стручних богословских комисија за припрему и вођење дијалога са римокатолицима, англиканцима, старокатолицима, дохалкидонцима и лутеранима. И Српска православна црква је у сваку комисију делегирала по два теолога, који су добили задатак да проуче теолошке и еклисиолошке разлике и начине на које би разлике могле бити превазиђене.

Под покровитељством патријарха српског Германа, у Београду је од 1-15. септембра 1966. одржана Свеправославна конференција теолога, на којој су учествовале делегације 12 аутокефалних цркава. Отварајући скуп патријарх је, поред осталог, констатовао да су се први пут у историји хришћанске Цркве изасланици готово свих помесних православних цркава састали у Београду.

Рад Београдске конференције (која се у Зборнику симболичких докумената Православне цркве у издању угледног грчког теолога Јована Кармириса назива Четвртом свеправославном конференцијом), резултирао је састављањем каталога питања о којима ће се дискутовати у будућим дијалозима се англиканцима и старокатолицима.

За Српску православну цркву као организатора, конференција је представљала круну њеног ангажовања на пољу међухришћанског зближавања. С друге стране, то је била једина свеправославна конференција која је одржана у резиденцији једног православног патријарха, а не на неком другом месту, као што је то био случај са свим претходним.

На Богословском факултету Српске православне цркве у Београду постдипломске и докторске студије завршавали су теолози из Пољске, Русије, Грчке, Румуније, Уганде и других држава. У тим годинама, неколико српских теолога боравило је на специјализацији у некој од високих школа Римокатоличке цркве у Риму.

***

Светски савет цркава формиран је 1948. године. Иако није била чланица те заједнице до 1965, Српска православна црква је с њом сарађивала на разне начине: слала је редовно своје представнике на скупштине, конференције, консултације и узимала учешћа у другим формама рада. Сви ге-

нерални секретари те заједнице долазили су бар по једном током свог мандата код патријарха Германа.[1]

У овом контексту, треба истаћи да су први гости из иностранства који су посетили новоизабраног српског патријарха били из женевског центра Светског савета цркава – Џон Мецлер (30. септембар 1958) и бискуп Методистичке цркве из Њујорка Артур Џејмс Мор.

Др Висерт Хуфт, генерални секретар Светског савета цркава је боравио у Београду 21-25. април 1964. године. Њега, митрополита калавријског Емилијаноса, епископа Владимира и др Леслија Кука примио је патријарх Герман са највишим почастима. Тада је Хуфту пренета и одлука Сабора да Српска православна црква постане чланица Светског савета цркава. (Патријарх Герман се захвалио на помоћи коју је Светски савет цркава пружио приликом отварања богословија у Сремским Карловцима и у манастиру Крки, као и приликом штампања уџбеника за те школе.) Хуфт је два пута био у посети Српској патријаршији, док је његов наследник др Јуџин Карлсон Блејк боравио једном од 3. до 5. марта 1968. године. Резултат те посете било је формирање, по угледу на друге земље, Екуменског савета цркава у Југославији, који су чиниле Српска православна црква, Словачка лутеранска црква, Реформатска црква и Методистичка црква.

На Четвртој скупштини Светског савета цркава, одржаној у јулу 1968. у Упсали, за првог од шест председника Савета изабран је српски патријарх Герман, у знак признања свим настојањима Српске православне цркве и њеног првосвештеника да негују искрене односе са свим црквама и верским заједницама. Био је то први случај у историји те заједнице да је поглавар једне православне Цркве изабран на тако висок положај. Шесторица председника Савета сваке године о Духовима пишу посланицу, која се штампа у свим црквеним листовима и чита преко радија и вернима у Цркви. Они су по положају истовремено чланови Централног и Извршног одбора заједнице, а та тела прописују политику Светског савета током седмогодишњег мандата.

Управо у својству једног од шест председника, патријарх Герман је учинио две званичне посете седишту те организације у Женеви: прва је била 1969. а друга 1973. године.

Значајан догађај за Српску цркву на екуменском плану представљала је Европска консултација о међуцрквеној помоћи, одржана у Београду од 4. до 9. децембра 1967. под покровитељством патријарха Германа. Делегација Српске православне цркве је са инославном хришћанском браћом разматрала разне видове узајамног помагања цркава у Европи, теолошке импликације те помоћи и друге теме. Одржан је духовни концерт у београдској Саборној цркви, свечани пријем у Српској патријаршији за учеснике, а организоване су и посете богословији у Сремским Карловцима, Лутеранском центру у Новом Саду и Реформатском центру у Фекетићу,

1 *Гласник*..., 8/1969, стр. 186-192.

што је протестантским учесницима скупа пружило прилику да се упознају са богословском, литургијском и организационом традицијом Српске православне цркве.

***

У пружању помоћи Српској православној цркви после Другог светског рата највише су се исказали „Кер“ (Care) и Светски црквени сервис, добротворне организације из Сједињених Америчких Држава.

Патријарх Герман је 10. септембра 1965. године примио шефа мисије „Кер“ у Југославији Алана Турнбола, који га је упознао са планираним активностима те добротворне организације. Патријарх је који месец касније, 13. новембра 1965. примио и новонаименованог шефа мисије Светског црквеног сервиса за Југославију др Картиса Нејлора, који је дошао у пратњи Харолда Ханса Лунда, сталног председника овог сервиса у Југославији.[1]

А. Финансирање патријархових сусрета

Познато је да је државна помоћ Српској православној цркви често била недовољна. Али, пошто је држави Црква била потребна у реализацији њене спољне политике, свим молбама за финансирање међуцрквених активности се излазило у сусрет. Осим тога, држава је готово сваке године Српској православној цркви уплаћивала посебна средства на име репрезентације, поводом пријема разних гостију и сличних пригодних манифестација.

Поступак је био прост: патријарх или Синод би се писмом обратили Савезној и/или србијанској Комисији за верска питања извештавајући о својим планираним активностима са свим детаљима и приложеним предрачуном трошкова. Новац би убрзо уплаћен на жиро-рачун Патријаршијског управног одбора.[2] Ретки су били случајеви када би молба у неком делу била одбијена.[3]

1 *Гласник*.., 12/1965, стр. 432-433.

2 Таквих писама има много, на пример: Трећа свехришћанска конференција за мир у Прагу, април 1968. године. Писмо Синода, Син. бр. 319/зап. 24 од 2. фебруара 1968, Савезној комисији за верска питања; Решење Савезне комисије за верска питања, бр. 60 од 20. марта 1968. године – АЈ, 144, 113.

3 Када је Светски савет цркава почетком 1969. позвао патријарха Германа у узвратну посету, патријарх је 31. марта о томе обавестио Савезну комисију за верска питања, наводећи да ће са њим ићи два архијереја, три свештенослужитеља и лични пратилац. Тражио је да му се стави на располагање један салон-вагон, којим би делегација путовала у Швајцарску и натраг и замолио дипломатску и финансијску помоћ. Уз писмо је приложио и програм посете. Писмо патријарха Германа, П. бр. 71/69 од 31. марта 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 121. Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 110 од 3. априла 1969, патријарху Германа – АЈ, 144, 121.

Дешавало се да недовољне финансије доведу у питање одржавање појединих скупова.[1] Проблем је решаван накнадном уплатом потребног новца.[2]

Када је патријарх Герман постао председник Светског савета цркава, посете гостију из иностранства су биле бројније, али у тим случајевима држава због својих интереса није правила питање око трошкова које је требало покрити.[3]

Није само патријарх, то јест Сабор и Синод, одлучивао кога ће и када примити у Патријаршији. О томе су били консултовани и председник или секретар Савезне комисије за верска питања и тада би са патријархом били договарани детаљи планиране посете. Потом би уследила размена писама...[4]

Б. Одбијене и отказане посете

Цар Етиопије Хаиле Селасије је 31. октобра 1964. посредством амбасадора у Београду позвао патријарха Германа на састанак поглавара свих православних цркава са поглаварима коптских (монофизитских или дохалкидонских) цркава, планиран за 11-23. јануар 1965. године.

Како патријарх није желео да путује на тај скуп, одредио је делегацију која ће представљати Српску православну цркву. У њој су били епископи бањалучки Андреј и преспанско-битољски Климент, протојерej др Лазар Милин, професор Богословског факултета и Владан Поповић, професор београдске Богословије Свети Сава. Сходно већ устаљеној

1 То је био случај са организовањем Свеправославне конференције када је Савезно извршно веће одобрило мање новца од траженог, што је био повод патријарху Герману да обавести Савезну комисију за верска питања о могућности да конференција буде одложена. „Решење о додељивању средстава из буџетске резерве савезног буџета за 1966. годину“ – АС, 21, 111.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, од 21. децембра 1966, Савезном извршном већу – АС, 21, 111.

3 Патријарх је 22. новембра 1968. у писму са молбом за помоћ за наредну годину навео: „У 1969. години очекујемо из иностранства већи број делегација и представника појединих Цркава. Ове посете биће много веће и чешће, јер смо изабрани за Председника Светског савета цркава, те ћемо бити принуђени да све Наше посетиоце примимо, дочекамо и угостимо, како то доликује нашој Цркви и нашој земљи.“ – Писмо патријарха Германа, АЕМ бр. 852/68 од 22. новембра 1968, Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања – АЈ, 144, 115.

4 Патријарх је 20. децембра 1968. обавестио Мила Јовићевића о жељи председника Хришћанске конференције за мир у Прагу да заједно са делегацијом посети Југославију. Нагласио је да би га требало позвати у посету а те трошкове додати онима у захтеву за помоћ у дочеку страних гостију који је поднео 22. новембра. „Чим добијемо повољан одговор по нашим представкама, приступили би смо заједно са Вама изради програма њиховог доласка и боравка у Југославији“. – Писмо патријарха Германа, АЕМ бр. 1008/68 од 20. децембра 1968, Милу Јовићевићу – АЈ, 144, 115.

процедури, о томе је обавестио Савезну комисију за верска питања.[1]

Писмо је 21. новембра прослеђено Етиопској реферади Државног секретаријата за иностране послове да доставе своје мишљење. „С обзиром да постоје добри односи између наше земље и Етиопије, молимо за ваше мишљење да ли је целисходно да патријарх Герман прихвати позив етиопског цара и пође на ову конференцију, како би у вези са тим могао дати свој одговор и како би се благовремено извршиле припреме за његов евентуални одлазак у Етиопију.“[2]

Према белешци, за коју је тешко утврдити ко ју је писао и у којој је институцији настала, патријарх није прихватио позив за лично учешће на скупу из више разлога, међу којима је најважнија била чињеница да у Адис Абебу неће доћи поглавари Руске, Грчке и Антиохијске православне цркве. Бугарска је начелно прихватила позив, али још није било одлучено на ком нивоу ће бити њена делегација путовати.

Везе монофизитских и православних цркава биле су иначе већ вековима прекинуте, па се тада указала и потреба и прилика да контакти буду обновљени. Патријарх Герман је био спреман да се на томе ангажује, али искључиво у договору са поглаварима осталих помесних православних цркава. „Неуобичајено је да шеф државе појављује као организатор конференције поглавара Православних цркава. У акцији се не појављује поглавар Етиопске коптске цркве, што би било природније. То може да представља преседан за убудуће. Поглавари многих ПЦ нису вољни да прихвате такву праксу. Због свега изнетог Герман сумња у успех конференције онако како је замишљена. Брзина, неприпремљеност, једностраност и могуће несугласице на скупу могу да ослабе везе ПЦ, њихову сарадњу и напоре оних који се залажу за активност ПЦ за мир и међународну сарадњу. Герман сматра да планирана конференција треба да има скромнији, реалнији карактер. Једино тако може дати дугорочније резултате у правцу зближења ПЦ и коптских Цркава и допринети јачању њихове позитивне активности на међународном плану“, наведено је у белешци председника Савезне комисије за верска питања.

Патријарх Герман је обавестио етиопску Амбасаду да неће допутовати у Адис Абебу, а амбасадор је изразио своје жаљење.[3]

Нешто касније, приликом састанка потпредседника Савезне комисије за верска питања Мате Радуловића и патријарха Германа 18. марта 1965. поменута је и посета етиопског амбасадора Патријаршији. Према патријарховом сведочењу, амбасадор је дошао у опроштајну посету, а у разговору је поменуо иницијативу цара Хаила Селасија за скуп по-

1 Писмо Синода, Син. бр. 3919 од 30. новембра 1964, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 101.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 452/2 од 21. новембра 1964, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 101.

3 Белешка Моме Марковића – АС, 21, 101.

главара свих православних и коптских цркава у Адис Абеби. Домаћин се позитивно изразио о тој иницијативи, образложивши због чега се лично не може одазвати. Похвалио је царево настојање за зближавање православних цркава у борби за мир, упутивши му поздраве и жеље да успе у својим намерама. Такође је поздравио добре и пријатељске односе између Југославије и Етиопије, и изразио спремност да лично доприноси томе. Амбасадор је замолио патријарха да то ставове изнесе и у писму цару, што је он и учинио.[1]

Но, интересовање цара Етиопије и жеља за успостављањем контаката Етиопске цркве са Српском наметнули су као питање и 1971. године. Наиме, цар Хаиле Селасије је средином априла позвао патријарха Германа да присуствује устоличењу новог патријарха у Адис Абеби. По устаљеној пракси, кад је реч о посетама иностранству, патријарх је 28. априла разговарао са Милом Јовићевићем, председником Савезне комисије за верска питања. „Председник Јовићевић је сугерисао патријарху да би, због добрих односа између две земље, а нарочито због тога што позив упућује етиопски цар, било добро да СПЦ упути на ову прославу једног епископа, што је патријарх радо прихватио и нагласио да у овом питању није био добро размислио. Захвалио је на сугестији.“[2]

Устоличењу су присуствовали епископи далматински Стефан и шумадијски Валеријан. Примио их је и цар Хаиле Селасије.[3]

***

Познато је да се патријарси Димитрије, Варнава и Викентије нису састали са поглаваром Англиканске цркве, а јесте патријарх Гаврило пре повратка у Југославију 1946. године. Патријарх Герман је 1963. године (у договору са Савезном комисијом за верска питања) англиканском првосвештенику упутио позив да дође у посету Српској православној цркви. Како до посете није долазило патријарх је поновио позив 1966. године.[4]

Према мишљењу Државног секретаријата за иностране послове, таква посета је била пожељна како због веће афирмације Српске православне цркве код других цркава тако и због југословенских политичких интереса. „Посета може да буде од користи и у питању става Англиканске цркве према заграничном делу СПЦ а у извесној мери и према

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Савезном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

2 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 28. IV 1971. године у Патријаршији СПЦ“, Пов бр. 60/71 од 28. априла 1971. године – АЈ, 144, 132.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 63/1 од 13. маја 1971, српској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 132.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. Бр. 361 од 22. новембра 1965, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1965, 29-1-414328.

српској емиграцији (многи бивши политичари живе сада у Енглеској). До сада је Англиканској цркви представљао политику СПЦ и њен положај у земљи наведени свештеник Николић, који то не чини објективно и добронамерно. Успостављањем директног контакта ослабио би се Николићев положај у томе.“[1]

Међутим, посета кентерберијског надбискупа није остварена из више разлога.

Уговарање посете патријарха Германа кентерберијском надбискупу Мајклу Ремзију трајало је неколико година. Џон Сатертвајт, секретар Савета за међународне везе Англиканске цркве крајем јула 1967. посетио је Амбасаду Југославије у Лондону и пренео отправнику послова Александру Демају да очекују посету српског патријарха предвиђену за јун 1968. године. Према плану, поред званичног дела, који је укључивао посету краљици уколико буде у Лондону, и освећење новоподигнуте цркве у Бирмингему, предвиђен је био и краћи приватни део посете. Сатертвајт је о томе разговарао и са протом Милојем Николићем у Лондону и парохом у Бирмингему. Енглез је Демају објашњавао кашњење посете спреченошћу надбискупа.

„У Лондону посета ће бити под контролом Англиканске цркве, а у Бирмингему рачунају са ангажовањем градоначелника који такође жели да буде домаћин патријарху.“[2]

Кентерберијски надбискуп је 4. септембра 1967. у писму поновио позив, предлажући да термин посете буде 19-23. јун 1968. године. Патријарх Герман се 15. јануара 1968. обратио Савезној комисији за верска питања обавештавајући је да после званичног дела посете у Великој Британији планира да обиђе и неке српске црквене општине у тој земљи у периоду од 21. до 30. јуна. „Добили смо званичан позив и од Светског савета цркава да овом приликом учинимо званичну посету њиховом седишту у Женеви, што смо и прихватили.“[3]

Почетком марта 1968. један службеник југословенске Амбасаде у Лондону је разговарао са Џоном Сатертвајтом о доласку патријарха Германа и протоколу који би требало да буде на нивоу ранијих посета румунског и цариградског патријарха Лондону. Договорено је да ће званични део посете бити завршен 23. јуна у Лондону, а сутрадан ће патријарх отпутовати у Бирмингем, на освећење цркве Лазарице, првог новог

1 Елаборат „Упућен позив поглавару Англиканске цркве да учини посету СПЦ и МПЦ“, од 15. новембра 1963. године – АС, 21, 133.

2 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 582 од 29. јула 1967, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1967, 214-1-427702; Исто – АС, 21, 124.

3 Писмо патријарха Германа, П. Бр. 15/68 од 15. јануара 1968, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 124. Писмо Савезне комисије за верска питања, од 14. марта 1967, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 133.

српског храма у Великој Британији. Тој свечаности ће присуствовати и кентерберијски надбискуп и други англикански великодостојници. Патријарх ће тих дана бити гост бискупа Бирмингема, разгледаће град и околину, сусрешће се са представницима Англиканске цркве, посетити један бенедиктински манастир близу Виндзора. У Оксфорду ће патријарх боравити од 27. до 29. јуна.

Сатертвајт је исказао забринутост због могућих демонстрација југословенских емиграната, али је истакао да ће о томе бринути надлежне британске државне институције. Александар Демајо је затражио да домаћини онемогуће долазак Момчила Ђујића и његових присталица, нагласивши да посета патријарха Германа треба да допринесе даљем унапређењу односа између две цркве и две земље и да стога треба онемогућити антијугословенске акције. Сатертвајт је саговорнику пренео извињење надбискупа због тога што је вест о посети објављена у штампи пре него је о томе обавештен југословенски амбасадор додавши да је информација потекла од свештеника Српске православне цркве у Лондону Милоја Николића.[1]

Радосав Перовић, саветник у Савезној комисији за верска питања, посетио је 12. марта 1968. патријарха да сазна шта има ново у вези са његовим одласком у Велику Британију. Перовић је патријарху препоручио да о свему томе разговора са Милом Јовићевићем.[2]

Како је посета патријарха Германа Великој Британији била од значаја за југословенску власт, тим поводом је Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, 25. марта 1968. организовао састанак коме су присуствовали Станоје Аксић, председник Извршног већа Србије, Витомир Петковић, председник српске Комисије за верска питања, Радивоје Увалић, помоћник савезног секретара за иностране послове, Иво Сарајчић, амбасадор у Лондону, Радомир Радовић, начелник Управе Државног секретаријата за иностране послове и Радосав Перовић, саветник у Савезној комисији за верска питања. Јовићевић је обавестио присутне о разговорима са патријархом и састанку патријарха са председником Савезног извршног већа 22. марта.

На састанку је закључено да ће Амбасада предузети све што је потребно да се предупреде антијугословенски испади и долазак непријатељски расположених емиграната, као и онемогући сусрет патријарха са бившим краљем Петром II Карађорђевићем. Како се очекивала да ће бивши краљ присуствовати освећењу храма у Бирмингему, амбасадор се

1 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 161 од 4. марта 1968, Државном секретаријату за иностране послове и Савезном секретаријату за унутрашње послове – АС, 21, 124.

2 „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања са патријархом Германом, обављеним 13. III 1968. године у Патријаршији СПЦ“, Пов. Бр. 100/1 од 13. марта 1968. године – АЈ, 144, 110.

тамо неће појавити. Закључено је још да патријарху треба скренути пажњу да не говори о односима Српске и Македонске православне цркве и да свог представника пошаље месец дана раније ради консултација.[1]

Мило Јовићевић посетио је 23. априла патријарха: и обећао му сву помоћ Амбасаде у Лондону, затраживши да избегне сусрет са бившим краљем Петром II Карађорђевићем, на шта је патријарх рекао да ни он то не жели. Прихватио је позив на ручак у Амбасади на коме ће бити и кентерберијски надбискуп са супругом.[2]

Истога дана, код патријарха су били председник и секретар српске Комисије за верска питања. Разговарали су о могућем нежељеном развоју догађајима у вези са доласком бившег краља Петра II Карађорђевића и Момчила Ђујића на освећење цркве у Бирмингему. „Патријарх каже да није сигуран како ће се снаћи у таквом случају. Ни би желео да се обрука ни пред нама ни пред кентерберијским надбискупом.“[3]

Представници Англиканске цркве су крајем маја затражили од југословенске Амбасада информације о особама које ће пратити патријарха Германа. Према писму Државном секретаријату за иностране послове, „као прво, Мајкл Мур се интересовао да ли патријарх има потешкоћа са Владом због става према Македонској цркви и недавног преношења костију цара Душана и да ли то доводи у питање његов положај као патријарха. Изнео сам гледање у односу на Македонску цркву. Мајк Мур настојао оставити утисак разумевања за дато тумачење.“[4]

Амбасадор Иво Сарајчић се задржао на неким детаљима посете: на лондонс-ком аеродрому ће патријарха дочекати југословенски амбасадор, 19. јуна на вечери код надбискупа неће бити краљевић Томислав Карађорђевић нити прота Николић, који то не жели због присуства југословенског амбасадора, 20. јуна биће организован узвратни ручак код југословенског амбасадора у истом саставу, 21. јуна ће британска краљица примити надбискупа, патријарха и проту Николића као преводиоца.

---

1 „Забелешка о разговору у Савезној комисији за верска питања у вези са одласком патријарха Германа у Велику Британију, одржаном 25. марта 1968. године“, Пов. бр. 133/1-68. – АС, 21, 124.

2 „Забелешка 23. априла т. г. посетио сам патријарха Германа“ – АЈ, 144, 110; Исто – АЈ, 144, 114; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 165/1 од 24. априла 1968, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 110. Писмо Савезне комисије за верска питања, од 24. априла 1968, Амбасади у Лондону – АС, 21, 124.

3 Писмо српског Извршног већа, Пов. бр. 122 од 29. априла 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 110. У прилогу је „Забелешка о посети председника и секретара Комисије РИВ за верска питања патријарху Герману 23. априла 1968. год.“

4 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 379 од 29. маја 1968, Државном секретаријату за иностране послове, Савезној комисији за верска питања и српском Извршном већу – АС, 21, 124.

Потом је Сарајчић писао да је Мајкл Мур обећао да ће енглеска Министарство за иностране послове и Министарство за унутрашње послове предузети све да спрече била какве антијугословенске демонстрације. „Посебно нагласио да Краљица, влада и надбискуп желе да посета Германа буде што успешнија и да допринесе унапређењу односа две земље и две цркве.“[1]

Истог дана, 29. маја, Државни секретаријат за иностране послове обавестио је Савезну комисију за верска питања о тексту објављеном у једним лондонским новинама о изградњи центра при парохији. Та иницијатива је покренута пре седам година, а центар ће стајати око 110.000 фунти. Прикупљено је 15.000 фунти и за тај новац је купљена једна кућа која је после неколико година продата за 32.000 фунти. Тај новац је депонован у банку као средства „Фонда владике Николаја“ којим руководи црквена општина Свети Сава, то јест прота Милоје Николић. „Амбасада закључује да у овом моменту проти Николићу вест која је дата у штампу одговара из више разлога. Пре свега лична афирмација у британским круговима пре посете патријарха Германа, а затим коришћење његове (Германове) посете за развијање акције за сакупљање новчаних средстава. Амбасада подвлачи да се једним делом ради и о суревњивости према Бирмингему и свештенику Зебићу, који постаје све популарнији на том подручју.“[2]

Патријарх Герман је 8. јуна 1968. обавестио Савезну комисију за верска питања да ће у његовој пратњи бити митрополит добробосански Владислав, епископ далматински Стефан, протођакони др Милош Ердељан и Ђорђе Жунић и Мирчета Станков, лични коморник, као и да ће на свечаности у Бирмингему учествовати и хор београдских свештеника „Стеван Христић“.[3] Пет дана касније, 13. јуна, Синод је обавестио Савезну комисију за верска питања да је одлазак у Велику Британију доведен у питање: „Његова Светост Патријарх Г. Герман је оболео и због тога овај његов заказани пут за Велику Британију за сада је одложен.“[4]

Савезна комисија за верска питања је истог дана обавестила Британску рефераду Државног секретаријата за иностране послове о патријарховој болести затраживши да депешу не прослеђују, већ само да обавесте Амбасаду да је посета одложена на неодређено време.[5]

---

1 Исто.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 599/68 од 29. маја 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 111.

3 Писмо патријарха Германа, П. бр. 176/68 од 8. јуна 1968, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 124; Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 260 од 12. јуна 1968, Амбасади у Лондону – АЈ, 144, 111.

4 Писмо Синода, потписао епископ бачки Никанор, Бр. 2247 од 13. јуна 1968, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 124.

5 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. Бр. 260/2 од 13. јуна 1968,

Вест о патријарховом одустајања од пута проширила се брзо. Како је надбискуп затражио од свог сарадника Мајкл Мура да сазна нешто више о разлозима, он је позвао Амбасаду Југославије како би пренео да је кентерберијском надбискупу целокупна ситуација врло непријатна. Мор је службенику Амбасаде Пекићу нагласио да зна да је патријарх недавно био у Москви и да је доброг здравља. Додао је да су јуче ујутро из Патријаршије добили телеграм о личностима које прате патријарха, да би у подне прота Николић пренео телефонски разговор са Патријаршијом из које му је саопштено да је патријарх болестан, а после подне је кентерберијском надбискупу стигао телеграм из Патријаршије који потврђује патријархову болест и одлагање посете. У разговору Мур је изнео своју претпоставку да су информације о припремању антијугословенских демонстрација групе др Милоша Секулића у Лондону и гласине о евентуалним непријатељским иступима у Бирмингему вероватно утицали на одлуку о одлагању посете. На крају је Мур питао да ли су односи патријарха и југословенске владе захладнели због манифестације преноса костију цара Душана Немањића, што је Пекић одбацио. На крају је Мур изразио наду да ће патријарх у писаној форми надбискупу све то разјаснити.[1]

Патријарх Герман је 15. јуна 1968. обавестио Савезну комисију за верска питања да због изненадне болести неће отпутовати у Енглеску. Освећење храма у Бирмингему обавиће митрополит дабробосански Владислав и епископ далматински Стефан, које ће пратити протођакони Божидар Трипковић и Ђорђе Жунић.[2] Информација је 17. јуна 1968. прослеђена Амбасади.[3]

После неколико дана Џон Сатертвајт писмом је обавестио југословенску Амбасаду да је надбискуп кентерберијски изразио жаљење због патријархове болести и да се нада да то неће пореметити односе две цркве. Амбасадор Сарајчић је извештавајући надлежне у Београду навео да су Сатертвајт и Мур претходног дана дочекали делегацију Српске православне цркве на аеродрому и отпратили је на вечеру код надбискупа. Додао је да му је Мур потврдио да је примио патријархово писмо, али је затражио више информација о патријарховој болести изразивши сумњу да су неки други разлози довели до одлагања посете.[4]

Британској реферади Државног секретаријата за иностране послове – AJ, 144, 111.

1 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 427 од 14. јуна 1968, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – AC, 21, 124.

2 Писмо патријарха Германа, П. бр. 190/68 од 15. јуна 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 114.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 270 од 17. јуна 1968, Амбасади у Лондону – AC, 21, 124; Исто – AJ, 144, 111.

4 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 435 од 21. јуна 1968, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – AC, 21, 124.

Сумњу англиканаца у патријарху болест пренео је и епископ далматински Стефан члановима хрватске Комисије за вјерска питања у разговору 14. августа 1969. у Шибенику. „Причајући о посјети коју је делегација СПЦ са епископом Боцом недавно учинила Бирмингему, епископ је у неколико наврата наглашавао да је било неугодно и тешко испричати недолазак патријарха Германа, јер, како је рекао, у иноземству нису вјеровали у патријархову болест, већ су то приписивали забрани органа власти, која није дозволила патријархов пут.“[1]

***

Сахрана неког верског поглавара пружа и прилику за корисне сусрете црквених великодостојника. Патријарх Герман није отишао на сахрану бугарског патријарха Кирила који је умро. 7. марта 1971. године.[2] Како су се пронеле разне гласине зашто то није учинио, Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, посетио је патријарха Германа 28. априла. „Патријарх је изнео следеће: на сахрану патријарха Кирила ишла је делегација СПЦ коју је предводио епископ жички Василије. Он је директно пошао из Краљева за Софију. Пре него што је делегација отишла, телефоном се јавио епископ Василије и питао патријарха како да поступи у Софији према делегацији МПЦ, јер је из дневне штампе сазнао да је делегација МПЦ већ отпутовала у Софију на сахрану патријарха Кирила. Патријарх каже да је телефонски рекао епископу Василију да уколико делегација МПЦ покуша да разговара са делегацијом СПЦ, у том случају да епископ Василије поступи нормално, тј. да се рукује и разговара, како у иностранству не би долазило до скандала. Са таквом сугестијом делегација СПЦ је отишла у Софију. По повратку из Софије епископ Василије обавестио је патријарха да је архиепископ Доситеј приликом сахране патријарха Кирила пришао епископу Василију и да су се они руковали и пољубили.“[3]

Патријарх Герман није присуствовао ни сахрани руског патријарха Алексеја I. Он је разлоге за тај изостанак 20. априла 1970. разјаснио Витомиру Петковићу, председнику српске Комисије за верска питања. Према службеној белешци, телеграм о смрти руског патријарха је стигао са закашњењем у Београд, па је било и „технички неизводљиво да се стигне на сахрану“. На крају своје белешке, Петковић је, како наводи, закључио да се патријарх до последњег момента колебао поводом

1 Писмо хрватске Комисије за вјерска питања, Пов. Бр. 08-197/1-1968 од 25. IX 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је била „Забиљешка са Стефаном Боцом епископом шибенским на дан 14. VIII 1968. г. у Шибенику“ – AJ, 144, 112.

2 О патријарху Кирилу видети у: *Гласник*.., 5/1971, стр. 108-110.

3 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 28. IV 1971. године у Патријаршији СПЦ“, Пов бр. 60/71 од 28. априла 1971. године – AJ, 144, 132.

одласка у Москву. „По нашем мишљењу није отишао ради тога што није желео сусрет, пре свега, са румунским и бугарским патријарсима и евентуално са делегацијом Македонске православне цркве. У жељи да избегне те сусрете и велики церемонијал око сахране патријарха Алексеја, одлучио се на слање телеграма.[1]

Патријарх је исто објашњење дао и 28. априла 1971. Милу Јовићевићу, председнику Савезне комисије за верска питања, али је рекао да ће ићи на устоличење новог патријарха у јуну исте године.[2]

Двадесетак дана раније, 8. априла 1971. у Патријаршији другачије је говорио Витомиру Петковићу, председнику српске Комисије за верска питања. Њему је саопштио да ће у Москву путовати делегација у којој ће бити митрополит дабробосански Владислав, епископ горњокарловачки Симеон односно шабачко-ваљевски Јован и др Чедомир Драшковић, професор Богословског факултета. Претпоставио је да ће за новог патријарха бити изабран митрополит Пимен, који је после смрти патријарха Алексеја обављао дужности првојерарха (што се показало као тачно).[3]

У развијању међуцрквених односа нису важни само сусрети представника високих јерархија већ и контакти које остварују појединци, богослови и студенти који се школују у иностранству, чланови хорова. Молба представника једног хора из Грчке да посети неколико места у Србији створила је проблеме патријарху Герману. Наиме, политичке прилике у Грчкој тих година, настале после успостављања војне хунте, биле су такве да је дошло до захлађења односа две државе. Патријарх Герман је позвао 13. марта 1968. у Патријаршију Радосава Перовића из Савезне комисије за верска питања како би се консултовали о гостовању хора из Атине. „Хор свештеника из Атине имао је намеру да узврати посету хору београдских свештеника, где би био гост СПЦ. Патријарх пита како стоји ствар са овим и да ли има смисла да долазе у Југославију. Речено му је да с обзиром на садашњи став војне хунте у Грчкој према нашој земљи, ову посету би требало одложити, са чиме се патријарх сложио.“[4]

Успостављање војне хунте у Грчкој одразило се и на односе више јерархије две цркве. Када је грчки архиепископ Јероним затражио пријем у српској Патријаршији, по устаљеној пракси и због политичких

1 Исто.

2 Исто.

3 „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 8. IV 1971. год. у Патријаршији“ – АС, 21, 137.

4 „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања са патријархом Германом, обављеним 13. III 1968. године у Патријаршији СПЦ“, Пов. бр. 100/1-68 од 13. марта 1968. године – АЈ, 144, 110.

импликација, патријарх је 5. фебруара 1969. о томе разговарао са члановима српске Комисије за верска питања. „Ово је иницијатива грчког архиепископа. Патријарх није сигуран да ли би од тог контакта било користи, поготову са државног становишта. Одговорено му је да ћемо га о нашем ставу обавестити после потребних консултација.“[1]

Грчки архиепископ Јероним је крајем 1970. позвао патријарха Германа да посети Грчку, о чему је овај 10. децембра обавестио Мила Јовићевића из Савезне комисије за верска питања. „Патријарх је мишљења да тај позив не треба прихватити, нити за сада посећивати Грчку православну цркву, јер би то значило давање подршке грчком режиму. Но, уколико држава има неки интерес за ово, једино би у том случају прихватио позив. На ово је патријарху речено да је његово мишљење сасвим реално и да за сада не би требало посећивати Грчку православну цркву.“[2]

Посета на високом нивоу је реализована следеће, 1971. године.

***

Грчка православна црква позвала је патријарха Германа да присуствује свечаностима поводом завршетка једне саборне цркве у Грчкој. О томе позиву су 28. априла 1971. разговарали патријарх Герман и Мило Јовићевић, а резултат сусрета била је патријархова одлука да епископи жички Василије и пакрачки Емилијан иду као његови изасланици.[3]

В. Хронологија сусрета

1958.

Први архијерej једне стране неправославне Цркве који је посетио новог српског патријарха био је бискуп Артур Џејмс Мор из Методистичке епископалне цркве у Њу Јорку. Бискуп је 30. септембра 1958. дошао у Београд са представником Светског савета цркава Џоном Мецлером. „Г. Менцлер, као познаник Његове Светости Патријарха из ранијих година, најпре је честитао његовој Светости на избору за патријарха, а затим у даљем разговору се распитивао за живот и прилике наше Цркве,

1 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 8 од 13. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 5. II 1969. г. у Патријаршији. – АС, 21, 75.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 224 од 13. децембра 1970, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића и председника Комисије за верска питања И. В. СР Србије Витомира Петковића са патријархом Германом, обављеном 10. XII 1970. године у згради Патријаршије“. – АЈ, 144, 127; Исто – АС, 21, 75.

3 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеним 28. IV 1971. године у Патријаршији СПЦ“, Пов бр. 60/71 од 28. априла 1971. године – АЈ, 144, 132.

о парохијском свештенству, богословским школама итд., наглашавајући да Екуменски савет цркава неће престати да и даље помаже нашу Цркву као што је то чинио од свршетка рата па све до данас.“[1]

Први страни дипломата који је посетио Патријаршију после избора новог првосвештеника Српске православне цркве био је амбасадор Француске који је то учинио 9. октобра. Потом је 1. новембра дошао амбасадор Грчке. Према службеној белешци, српски патријарх и грчки амбасадор су разговарали и о одласку српских монаха у манастир Хиландар. Нешто касније у посету је дошао и амбасадор Канаде.

Патријарх је грчком дипломати узвратио посету 6. новембра, а потом 12. новембра француском.[2]

Истог месеца, Патријаршију је посетио бискуп гибралтарски из Англиканске цркве.[3]

1959.

Прво путовање у иностранство новог патријарха било је средином априла 1959. године.

Првојерарси Српске православне цркве нису, из разних разлога, били у прилици да посете Свету земљу, па је тек патријарх Герман предузимајући поклоничко путовање у пролеће 1959. године наставио, три века раније прекинуту традицију

Пут патријарха Германа био је, великим делом, по вољи државних власти, па је њихова сагласност лако добијена, као и потребан новац. Држава је посредством својих дипломатских представништава припремила и обезбедила све потребне дипломатске и друге папире држава које ће патријарх посетити на путовању.

Патријарх је првих дана фебруара 1959. обавестио Савезну комисију за верска питања да планира да у пролеће исте године посети Блиски исток и Грчку са делегацијом од 10 до 12 чланова и затражио сагласност за то путовање.[4] Комисија је 10. фебруара упутила писмо Државном секретаријату за иностране послове, потврдивши своју сагласност и молила мишљење о свему. И ова институција је дала сагласност.

Када је потврђено да је обезбеђен потребан новац, Државни секретаријат за иностране послове је наложио дипломатским представништвима у Тел Авиву, Каиру, Дамаску и Бејруту да делегацију адекватно сачекају, пруже јој неопходну помоћ и побрину се да их приме државни посленици што је могуће вишег ранга.[5]

1 *Гласник*.., 9/1958, стр. 187.

2 *Гласник*..., 10-11/1958, стр. 213.

3 *Гласник*.., 12/1958, стр. 240.

4 „Изјава Његове Светости Патријарха српског Г. Германа поводом ходочашћа у Свету земљу“, *Гласник*.., 5/1959, стр. 164.

5 Телеграми Државног секретаријата за иностране послове, бр. 48935 од 4.

Амбасаде у Атини и Анкари су обавештене да ће делегација Српске православне цркве око поднева 13. априла стићи у Атину и да ће истога дана посетити архиепископа Теоклита и југословенску Амбасаду. Сутрадан ће кренути за Александрију, 8. маја боравити код архиепископа Макариоса III у Никозији на Кипру, 9. маја код патријарха Атинагоре у Цариграду, а 12. маја стижу возом у Солун где ће се срести са митрополитом и обићи југословенски Конзулат и Српско војничко гробље на Зејтинлику. Следећег дана према плану путују на Свету Гору и неколико дана ће боравити у манастиру Хиландар. Повратак из Солуна планиран је за 18. мај.[1]

На београдској железничкој станици делегацију Српске православне цркве 12. априла су испратили, између осталих, државни чиновници Иса Јовановић и Милоје Дилпарић, као и представници Амбасаде Грчке.

На поклоничком путовању патријарх је са делегацијом посетио сва четири поглавара старих патријаршија и то александријског Христофора, јерусалимског Венедикта, антиохијског Теодосија и цариградског Атинагору, као и архиепископе Кипарске Макарииос III и Грчке (Јеладске) православне цркве Теоклита.

У Јерусалиму су патријарх и чланови делегације посетили храм Христова гроба и брдо Голготу. У Патријаршијској библиотеци су разгледали јеванђеље писано на словенском језику и запис који је оставио патријарх Арсеније III Чарнојевић 1683 /7191. године.

Јерусалимски патријарх Венедикт је у разговору са патријархом Германом истакао да везе између православних цркава јачају и да би у будућности требало што чешће да се сусрећу. После Ускршње литургије, патријарх Герман је домаћину изразио жељу да сви поглавари православних цркава буду заједно као један сноп и сложни и једнодушни према свим непријатељима. Истакао је да његова посета представља само први корак у том правцу и изразио очекивање да ће му се други поглавари помесних православних цркава придружити на том путу, што је касније поновио у Цариграду у разговору са патријархом Атинагором, у Атини, Солуну и на Светој Гори.

У Бејруту (Либан) домаћин им је био митрополит Илија из Сиријске (Јаковитске) православне цркве, чије је патријаршијско седиште у Дамаску, а делегацију је примио и председник републике.

Египатски председник Гамал Абдел Насер није примио српског патријарха пошто тих дана није био у Каиру.[2]

априла, Генералном конзулату у Дамаску, посланствима у Тел Авиву и Бејруту, Амбасади у Каиру – АМИП, Па/1959, 67-2-48935.

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 43763 од 4. априла 1959, Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1959, 67-2-44211.

2 Телеграм Амбасаде из Каира, бр. 335 од 21. априла 1959, Државном секрета-

У Александрији је делегацији Српске православне цркве домаћин био александријски патријарх са сарадницима.

Делегација се вратила у Београд 18. маја. Патријарх је дао службено саопштење поменувши сва места која су посетили. „Подвлачимо нарочито да смо наишли на изванредно топао пријем од стране државних власти Краљевине Грчке и у Либану где су нам приликом дочека указане почасти које се указују само највишим страним државним претставницима. Овакав пријем несумњиво је доказ великог угледа и поштовања које наша Црква и наша Земља уживају у иностранству.“ На крају је истакао да је све великодостојнике које је сусрео позвао у узвратну посету Југославији и Српској православној цркви.[1]

На путовањима те врсте уобичајено је да гост и домаћин измене поклоне. Јерусалимски патријарх је патријарху Герману обећао да ће му накнадно упутити свештене одежде. Како српска Патријаршија није ништа јавила дародавцу, јерусалимска Патријаршија је посредством југословенског дипломатског представништва тражили потврду пријема.[2]

Амбасадор Данске је у посету патријарху Герману дошао 9. априла, а амбасадор Уједињене Арапске Републике 18. маја 1959. године.[3] Патријарх је данском дипломати узвратио посету 25. јуна[4], а египатском 25. маја и то долазећи на пријем приређен у част сиријског великог муфтије др Мухамеда Абидина.[5]

Истога дана, 25. маја, патријарх је примио амбасадора Канаде.[6] Узвратна посета била је 28. јула.[7]

Патријарх и епископ бањалучки Василије присуствовали су 4. јула пријему у Амбасади Сједињених Америчких Држава.[8]

Француски амбасадор је 17. јула 1959. посетио Патријаршију.[9]

ријату за иностране послове – АМИП, Па/1959, 67-2-411204.

1 „Изјава Његове Светости Патријарха српског Господина Германа после повратка са ходочашћа из Свете земље“, *Гласник*.., 6/1959, стр. 186. Видети и: Милан Д. Смиљанић, „Поклоничко путовање Његове Светости Патријарха Српског Г. Германа у Свету земљу“, *Гласник*.., 8-9-10/1959, стр. 247-349. Упоредити: Раде Новаковић, „Поклоничко путовање по Светој земљи“, *Весник*, 1/1960, стр. 255.

2 Телеграм Амбасаде иа Тел Авива, бр. 143 од 18. јуна 1962, Државном секретаријату за иностране послове; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 420377 од 22. јуна 1962, Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1962, 34-I-420377.

3 *Гласник*.., 6/1959, стр. 208.

4 *Гласник*.., 7/1959, стр. 229.

5 *Гласник*.., 6/1959, стр. 208.

6 *Гласник*.., 7/1959, стр. 229.

7 *Гласник*.., 7/1959, стр. 229.

8 *Гласник*.., 7/1959, стр. 230.

9 *Гласник*.., 7/1959, стр. 231.

Први архијерej једне помесне православне Цркве који је стигао у Београд по устоличењу патријарха Германа био је митрополит солунски Пантелејмон, 11-15. јула 1959. године. Грчки великодостојник је, осим разговора у Патријаршији, са домаћином посетио Опленац, Краљево и Чачак, манастире Жичу, Никоље и Јовање у Овчарско-кабларској клисури. Једне вечери, 14. јула, заједно су присуствовали пријему у грчкој Амбасади.[1]

Сутрадан, 15. јула, патријарх је дочекао архимандрита Антонија Вулфа из Цркве у Сирији.[2]

Први поглавар једне православне Цркве који је дошао код патријарха Германа био је антиохијски патријарх Теодосије, 8-16. августа. Двојица првојерараха служили су заједно литургију и потом хиротонисали епископа далматинског Стефана Боцу. Гост је наредних дана путовао по Србији посетивши Светозарево, Крушевац, Врњачку Бању, Жичу, Љубостињу, Студеницу, Опленац. При крају посете домаћина и госта, двојицу патријарха, примио је и председник државе Јосип Броз.[3]

Угледном госту приређено је у међувремену неколико пријема – у амбасадама Уједињене Арапске Републике (Египат), Либана и Грчке.[4]

Патријарх је 16. и 23. септембра примио митрополита Филипа из Грчке православне цркве. Митрополит је путовао у Италију. Према раније договореном плану, патријарх и митрополит су посетили Пирот и на грчком војничком гробљу одржали помен.[5]

Грчки амбасадор Трасибул Цакалотос посетио је патријарха 18. децембра уочи повратка у Атину. Домаћин је захвалио госту на помоћи у решавању проблема слања монаха у манастир Хиландар.[6]

Џон Сатертвајт, секретар кентерберијског надбискупа, посетио је патријарха 28. децембра.[7]

1960.

Патријарх-католикос Грузијске православне цркве Јефрем II упутио је почетком марта 1960. патријарсима осталих православних цркава Мирно писмо поводом свог избора и устоличења, на које је патријарх Герман долично одговорио.[8]

---

1 *Гласник*.., 7/1959, стр. 231-232.

2 *Гласник*.., 7/1959, стр. 230.

3 *Борба*, 7-15. август; *Политика*, 7-15. август 1959; *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 352-359.

4 *Борба*, 16. август; *Политика*, 14 и 16. август 1959.

5 *Политика*, 26. септембар 1959; *Гласник*.., 11-12/1959, стр. 397.

6 *Гласник*.., 2/1960, стр. 68.

7 *Гласник*.., 2/1960, стр. 68.

8 *Гласник*.., 5/1960, стр. 102-103.

Данијел Џонс, представник верске заједнице Ученици Христови из Сједињених Америчких Држава посетио је патријарха 1. марта.[1] После месец дана дошла су још два представника те заједнице: Ралф Велцге и Луџза Гехан.[2]

На Конгресу југословенског Социјалистичког савеза радног народа били су и представници једне индијске секте. Њихов предводник Хари Вишна-Камата је посетио и српског патријарха 22. априла.[3]

Кентерберијски надбискуп Џефри Френсис Фишер упутио је свог архиђакона Белија код патријарха.[4]

Луис Мајхофер, секретарица Здравственог и одбора за међуцрквену помоћ Светског савета цркава, била је гост патријарха Германа од 27. априла до 8. маја. Гошћа је после разговора са патријархом и члановима Синода, посетила Савезну комисију за верска питања, Југословенски Црвени крст, интернате Богословије и Богословског факултета, болницу у манастиру Свете Петке код Параћина. Боравила је и у манастиру Раваници, и у протестантским црквеним општинама у Панчеву, Новом Саду и Фекетићу.[5]

Два дана по њеном одласку, у Патријаршију је дошао Џон Мецлер из Светског савета цркава.[6]

Први великодостојник из америчке Епископалне цркве у посети српској Патријаршији био је Лористон Л. Скејф, бискуп западнојујоршки, који је стигао у Београд. Посета је трајала од 26. августа до 1. септембра. Поред разговора са патријархом, боравио је у Сремским Карловцима, Новом Саду, Опленцу, Крагујевцу и манастиру Жича.[7]

Бискуп је 28. августа у манастиру Раковица присуствовао рукополагању монаха Никодима Ђуракова у чин јерођакона.[8] (Бискуп је потом продужио ка Софији, Атини, Светој Гори и Цариграду.)[9]

Митрополит аксумски Николај из Грчке православне цркве, чије је седиште у Адис Абеби, Етиопија, дошао је у Београд 17. септембра. Посетио је неколико знаменитости у околини главног града.[10] По

1 *Гласник*.., 3-4/1960, стр. 93.

2 *Гласник*.., 5/1960, стр. 119.

3 *Гласник*.., 5/1960, стр. 119.

4 *Гласник*.., 5/1960, стр. 119.

5 *Гласник*.., 5/1960, стр. 127-128; Исто, 6/1960, стр. 213.

6 *Гласник*.., 7-8/1960, стр. 214.

7 *Гласник*.., 9/1960, стр. 255-257. Бискуп Скејф је носилац одликовања неколико националних Цркава у Америци, и Српске православне цркве. Био је био добар говорник и истакнути црквени великодостојник и велики заговорник екуменског покрета.

8 *Гласник*.., 9/1960, стр. 250.

9 *Гласник*.., 9/1960, стр. 249.

10 *Политика*, 21. септембар; *Борба*, 21. септембар 1960; *Гласник.., 10*/1960, стр.

повратку је, као што је и уобичајено, писмом захвалио домаћину на гостопримству.[1]

Гибралтарски бискуп Стенли Елиј из Англиканске цркве (Београд припада његовој јурисдикцији) био је са британским амбасадором код патријарха 28. октобра.[2]

„24. децембра 1960. примио је референдара Цариградске патријаршије г. Георгија Хилембаха“.[3]

1961.

Трагедија може бити повод размене писама између првосвештеника. Када је средином децембра 1960. у Босфору надомак Цариграда југословенски брод-танкер „Петар Зоранић“ потонуо после судара са једним грчким бродом, и том приликом страдало много морнара, цариградски патријарх Атинагора упутио је патријарху Герману телеграм следеће садржине: „Поводом овог удеса изражавамо Вашој Светости наше најдубље саучешће, и извештавамо Вас, да смо се помолили за покој душа у Господу преминулих чланова посаде и приступили збрињавању спасених помораца. Сахрана четворице пронађених помораца обављена је на нашем православном гробљу у Сислију. Опело пронађеним и парастос непронађеним поморцима одслужено је у храму Светог Николе у Галати од стране Његовог Високопреосвештенства митрополита селевкиског г. Емилијаноса.“[4]

„3. јануара 1961. године присуствовао пријему у Савезном извршном већу приређеном у част посете председника Пакистана Мохамеда Ага Кана.“[5]

„20. априла у 10 часова примио је у опроштајну посету канадског амбасадора г. Форда, а у 11 час. амбасадора САД г. Карла Ранкина.“[6]

„14. априла примио је претставника протестантске Цркве из Париза г. Нусбаума.“[7]

„11. маја, у 17 часова, посетио је старешину Руске православне цркве у Београду митроносног протојереја Виталија Тарасјева и честитао му имендан.“[8]

---

293 и 298.

1 Писмо Амбасаде у Адис Абеби, бр. 785/60 од 14. новембра 1960, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1960, 64-2-431263.

2 *Гласник.., 11-12*/1960, стр. 326.

3 *Гласник*.., 1/1961, стр. 26.

4 *Гласник*.., 3-4/1961, стр. 102.

5 *Гласник*.., 2/1961, стр. 61.

6 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

7 *Гласник*.., 6/1961, стр. 170.

8 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

„20. маја, у 17 часова, примио је г. Мецлера, представника Светског савета цркава из Женеве.“[1]

Патријарх Герман је 22. маја примио амбасадора Бразила Јаноша Ленгвијелија.[2]

„25. јула примио је отправника послова Израелске амбасаде у Београду г. Мошу Гурона.“[3]

„4. септембра примио је у пријатељску посету поглавара Исламске верске заједнице реис-ул-улему хаџи Сулејмана еф. Кемуру.“[4]

Архиепископ кипарски Макарије III, који је истовремено био и председник истоимене државе, присуствовао је Првој конференцији несврстаних земаља која се одржавала у Београду 1-5. септембра 1961. године. Искористио је свој долазак у Београду да 31. августа посети патријарха Германа.[5]

Патријарх српски Герман је 5-20. октобра посетио Руску православну цркву и њеног првосвештеника Алексеја у Москви. У његовој пратњи били су митрополити загребачки Дамаскин и црногорско-приморски Данило, епископ битољско-преспански Климент, протојерej Душан Кашић, ректор Богословије, прота Милан Д. Смиљанић, председник Савеза удружења православног свештенства и протођакон Бранислав Петровић. Као преводилац је ишао прота Виталиј Тарасјев.

Из Београда су кренули 3. октобра, а на станици су их испратили неколико епископа, Иса Јовановић и Матеја Матејић из српске Комисије за верска питања, Милоје Дилпарић и Воја Биљановић из Савезне комисије за верска питања, саветник Амбасаде Совјетског Савеза.

Застали су у Будимпешти где су их дочекали амбасадор Мирко Тепавац, неколико свештеника и Павле Вереш, начелник Одељења за верска питања мађарске владе.

Чланови делегације Српске православне цркве су посетили многе знаменитости, храмове и манастире у Москви, Лењинграду, Загорску, Одеси и околини тих градова.

Савет Московске духовне академије промовисао је 13. октобра патријарха Германа за почасног члана „с обзиром на његове усрдне и високоплодотворне напоре на добро свете Православне цркве и на учвршћење братских веза између Српске и Руске православне цркве“. После пријема дипломе, српски патријарх је у пригодној беседи говорио о Светом Сави.

Два првосвештеника и њихови сарадници разговарали су прет-

1 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

2 *Гласник*.., 6/1961, стр. 171.

3 *Гласник*.., 10/1961, стр. 291.

4 *Гласник*.., 10/1961, стр. 291.

5 *Политика*, 1. и 4. септембар 1961; *Гласник*.., 10/1961, стр. 291-292.

последњег дана посете о Првој Свеправославној конференцији одржаној на Родосу[1], о Светском савету цркава, предстојећем римокатоличком Другом ватиканском концилу, Светој Гори, размени студената, збивањима у Сједињеним Америчким Државама (стварање федерације православних цркава ради проглашења Америчке православне цркве[2]) и другим темама.

Српског патријарха примио је први човек Совјетског Савеза и председник Комунистичке партије Леонид Иљич Брежњев. Разговор је уприличен у његовог радном кабинету, у присуству преводиоца и једног блиског сарадника.[3]

У саопштењу од 19. октобра патријараха српског и руског се истиче: „Оба патријарха сматрају да традиционалне братске везе њихових Цркава треба да се и убудуће непрекидно развијају и јачају, у чему треба да делују различити облици њихових узајамних односа и узајамне сарадње... Оба патријарха подвлаче тежње својих Цркава да јачају братске везе са другим помесним православним Црквама и спремност да развијају пријатељске односе са инославним Црквама и организацијама."

На опроштајној вечери, прво је беседио домаћин, потом гост, а онда и неколико архијереја. На крају је говорио епископ преспанско-битољски Климент (хроничар није забележио на ком језику се обратио присутнима).[4]

---

1 „Архиепископ Никодим је реферисао како је текла конференција. Жалио се на тенденцију Грка да владају. Изнео је своје напоре да се ток усклади са канонским прописима. Поставио захтев да се о свему решава једногласно. То је и усвојено. Примећено је да Грци често телефонирају патријарху Атинагори у Истамбул за инструкције. Он је, каже, добронамеран човек али његови митрополити имају папистичке тенденције." Извештај патријарха Германа, од 3. новембра 1961, Добривоју Радосављевићу, председнику Савезне комисије за верска питања – АМИП, Па/1961, 64-29-434899.

2 „Да ли сте ви упознати са намерама о стварању јединствене православне цркве у САД, упита архиепископ Никодим. Упознат сам, кажем ја. Како из штампе црквене тако и из причања појединаца који отуда наиђу. Бискуп Скејф ме је посетио прошле, 1960. године и питао шта мислим о тој федерацији. Одговорио сам му да је Православна црква једна а подељена само на националне групе но у канонском погледу представља једну целину, зато ми не иде у главу да се ту може стварати каква федерација.

„На то је архиепископ Никодим изјавио да је то потпуно исто и њихово становиште и да су они против такве федерације која би свакако била под јурисдикцијом Цариграда." Извештај патријарха Германа, од 3. новембра 1961, Добривоју Радосављевићу – АМИП, Па/1961, 64-29-434899.

О православљу међу руским становништвом у Америци, његовом американизовању и потреби стварања заједнице православних цркава видети занимљив текст: протојерej Владимир Родзјанко, „Извештај о екуменском покрету", *Гласник*.., 6/1964, стр. 213-221.

3 Извештај патријарха Германа, од 3. новембра 1961, Добривоју Радосављевићу – АМИП, Па/1961, 64-29-434899.

4 *Гласник*.., 11/1961, стр. 325-326; *Гласник*.., 1/1962, стр. 2-47. Видети и: Писмо патријарха Германа, од 12. септембра 1961, Савезној комисији за верска питања

Први сусрет двојице поглавара утемељио је сарадњу Руске и Српске православне цркве у будућим временима. Већ следећих година српски богослови су почели да одлазе на студије у Московску духовну академију. Тако је изнова успостављена прекинута традиција да Српска православна црква у својој јерархији и богословским школама има теологе школоване у руским духовним академијама, као пре Првога светског рата када је велика група свештенослужитеља стицала богословско образовање у Русији.

Делегација Српске православне цркве је из Москве отпутовала у Будимпешту, у посету Будимској епархији. Та епархија је имала свог изабраног архијереја, митрополита Арсенија Брадваревића, који никако није могао да добије сагласност мађарских власти да ступи у поверену му епархију.

У Мађарској се делегација задржала два дана. Посетили су Сентандреју и још неколико места где су живели Срби и постојали српски храмови. Патријарх се састао са мађарском секцијом Светског савета цркава коју су представљали протестантски бискупи. На вечери код амбасадора Мирка Тепавца нису се појавили сви српски свештеници с образложењем да не желе проблеме са мађарским властима.

На београдској железничкој станици дочекали су их исти званичници који су их и испратили. Патријарх је о свом путовању тада разговарао са новинарем агенције Танјуг.[1]

„30. октобра примио је етиопског амбасадора у Београду његову екселенцију г. Петруса Сахру.“[2]

Патријарх Герман је 4. новембра 1961. дочекао јерусалимског патријарха Венедикта у узвратној посети.[3] Сутрадан, у београдској Саборној цркви заједно су служили литургију.

На Митровдан, патријарх Герман је свог госта повео на славу Ристе Грђића, чиновника Патријаршијског управног одбора. Са двојицом првосвештеника дошла су тројица грчких митрополита и седморица српских епископа.[4]

За недељу дана гост је посетио Богословију, Богословски факултет, Авалу, Опленац, Сремске Карловце и Нови Сад.

Александар Ранковић, Слободан Пенезић и Добривоје Радосављевић су примили двојицу патријараха...[5]

– АМИП, Па/1961, 64-29-427694.

1 *Гласник*.., 1/1962, стр. 47-59.

2 *Гласник*.., 11/1961, стр. 326.

3 *Политика*, 5. новембар; *Борба*, 5. новембар 1961.

4 Ристо Грђић, *Успомене*, Београд 2002, стр. 379-380.

5 *Политика*, 7-11. новембар; *Борба*, 7-11. новембар 1961; *Гласник*.., 12/1961, стр. 342-375; *Гласник*.., 1/1962, стр. 12 и даље.

И та посета има своју предисторију. Патријарх Герман је Савезној комисији за верска питања наговестио да би желео да угости јерусалимског патријарха, она је о томе обавестила Државни секретаријат за иностране послове, а он Посланство у Тел Авиву.[1] Када су представници Посланства питали јерусалимског патријарха о времену посете, он је рекао да то зависи од дозволе за пут у Америку, коју је требало да му да цариградски патријарх.[2]

Патријарх Герман се поново распитивао у Државној комисији за верска питања о новостима из Јерусалима, њени представници су то пренели Државном секретаријату за иностране послове, а ови Посланству у Тел Авиву.[3]

После разговора са јерусалимским патријархом, из Посланства у Тел Авиву је 1. децембра за Београд упућен телеграм са обавештењем да он намерава да посети Југославију на пролеће пошто је његова посета Америци одложена на неодређено време.[4]

Посета је реализована по плану, а на растанку је гост обећао домаћину накнадни поклон. Како пакет није стигао, патријарх Герман се распитивао о томе код државних органа. Потом су, током јуна и почетком јула 1962, стизале повратне информације и закључна: „Пошиљка јерусалимског патријарха уредно уручена патријарху Герману.”[5]

1962.

„17. фебруара примио је поглавара Исламске верске заједнице реис-ул-улему еф. Сулејмана Кемуру.“ Пријему су присуствовали митрополит загребачки Дамаскин и епископи сремски Макарије и викарни Сава.[6]

„1. марта примио је пречасног Роже Шулца, старешину протестантског манастира у Тезеу и његовог сабрата оца Макса Туријана.“[7]

„27. марта примио је г. Емпија и г. Харолда Ханса Лунда, пред-

1 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 416594 од 20. јуна 1960, Посланству у Тел Авиву – АМИП, Па/1960, 64-2-416594.

2 Писмо Посланства у Тел Авиву, бр. 184 од 13. јула 1960, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1960, 64-2-418859.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 01-267/2 од 8. новембра 1960, Државном секретаријату за иностране послове; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 429639 од 15. новембра 1960, Посланству у Тел Авиву – АМИП, Па/1960, 64-2-429639.

4 Телеграм Посланства у Тел Авиву, бр. 306 од 1. децембра 1960, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1960, 64-2-432196.

5 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 421980 од 5. јула 1962, Посланству у Тел Авиву – АМИП, Па/1960, 34-I-421980.

6 *Гласник*.., 4/1962, стр. 166.

7 *Гласник*.., 4/1962, стр. 166.

ставнике лутеранског Светског сервиса цркава из Њујорка.“[1]

Када је руски патријарх Алексеј почетком априла 1962. најавио своју узвратну посету српској Патријаршији, патријарх Герман је о томе обавестио Савезну комисију за верска питања, а она генералног секретара председника Републике. После кратких консултација, договорено је да госту треба организовати и пријем код потпредседника Републике Александра Ранковића у Београду, код високих републичких руководиоца Блажа Јовановића у Титограду и Лазара Колишевског у Скопљу, као и то да ће присуствовати прослави 25. маја и пријему поводом обележавања рођендана председника Републике Јосипа Броза.[2]

Патријарси су присуствовали и пријему у Дому совјетске културе. Од домаћих били су Родољуб Чолаковић, потпредседник Савезног извршног већа, Добривоје Радосављевић, Милоје Дилпарић, Слободан Пенезић, Крсте Црвенковски, Љупчо Арсов и други.

Руски патријарх је био на бденију у руском храму, одликовао проту Виталија Тарасјева и сина му Василија.

На пријему код Јосипа Броза, патријарху Алексеју и епископу Никодиму уручена су висока југословенска одликовања.

Заједничко саопштење је прочитано 28. маја у Патријаршији.

Посета је реализована и по државном и по црквеном програму, у периоду 21-28. мај 1962. године. Руска делегација је потом отпутовала за Софију, у посету Бугарској православној цркви.[3]

Бискуп Лористон Скејф из америчке Епископалне цркве, допутовао је из Москве у посету патријарху Герману 17-19. септембра 1962. године.[4] Три дана касније, у Патријаршију је дошла Луис Мајхофер, секретарица Здравственог одбора Светског савета цркава. Њена посета је знатно дуже потрајала, до 3. октобра. Обишла је неколико манастира, Црвени крст Југославије, Богословски факултет, Богословију.[5]

Патријарх Герман и епископи банатски Висарион, зворничко-тузлански Лонгин, горњокарловачки Симеон, захумско-херцеговачки Владислав и злетовско-струмички Наум отпутовали су 22. октобра у Букурешт по позиву патријарха Јустинијана.[6] У Румунији су боравили од 23. октобра до 5. новембра. Програм је био уобичајен за такве прилике.[7]

У време посете из Софије је, посредством Амбасаде и Државног

1 *Гласник*.., 5/1962, стр. 195.

2 Писмо Милоја Дилпарића, Пов. бр. 01/223/2 од 9. априла 1962, Вељку Милатовићу, начелнику Првог одељења Државног секретаријата за иностране послове – АМИП, Па/1962, 130-I-411685.

3 *Гласник*.., 7-8/1963, стр. 235-257.

4 *Политика*, 23. септембар 1962.

5 *Гласник*.., 11/1962, стр. 370.

6 *Гласник*.., 11/1962, стр. 370.

7 *Гласник*.., 2/1963, стр. 42-65.

секретаријата за иностране послове, патријарху Герману стигла порука од патријарха Кирила да по повратку из Букурешта посети и Бугарску православну цркву.[1] Патријарх Герман је ту посету одложио за касније с образложењем да му из Темишвара није згодно да продужи ка Софији.[2]

И посета Румунији подразумевала је готово уобичајене предрадње: румунски патријарх Јустинијан је, посредством руског патријарха Алексеја, јуна 1962. упутио писмо патријарху Герману изражавајући жељу за јачање веза између Румунске и Српске православне цркве. Патријарх Герман је изразио спремност да после пет година узврати посету Румунској православној цркви, пошто је патријарх Јустинијан 1957. долазио у Београд, само је требало да Румуни обнове позив који је својевремено био упућен патријарху Викентију.[3]

Када је из румунске Патријаршије стигао позив, о томе је разговарано у српској Патријаршији и Савезној комисији за верска питања и позив је прихваћен.[4]

Арсо Милатовић, амбасадор у Букурешту, почетком септембра 1962. тражио је од Државног секретаријата за иностране послове мишљење о својим протоколарним обавезама и колики значај треба придавати посети кад је реч о службеним односима две суседне земље. Приметио је да се посета московског патријарха Румунији одвијала у уским оквирима Цркве, а румунска влада и Амбасада Совјетског Савеза су се на томе ангажовали минимално. Амбасадор је сматрао да би Румуни желели да посета српског патријарха буде на вишем нивоу.[5]

Државни секретаријат је Милатовићу поручио да патријарха Германа сачека на станици, да му приреди пријем и понуди помоћ у свему. У писму је указано да би патријарх желео да одржи богослужење у епархијској цркви у Темишвару и да посети неке српске манастире.[6]

Амбасадор из Букурешта је септембра 1962. писао Државном секретаријату за иностране послове о разговору са српским свештеником, викаром Епархије темишварске, који је већ спремио поздравни говор. „Подцртао традиционално пријатељство и сарадњу Срба и Румуна у Ба-

1 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 435178 од 29. октобра 1962, Амбасади у Букурешту – АМИП, Па/1962, 14-33-435178.

2 Телеграм Амбасаде у Букурешту, бр. 623 од 3. новембра 1962, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1962, 118-I-436373.

3 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 419794 од 19. јуна 1962, Амбасади у Букурешту – АМИП, Па/1962, 118-I-419794.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 01-381/1 од 6. септембра 1962, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1962, 118-I-429158.

5 Телеграм Амбасаде у Букурешту, бр. 465 од 3. септембра 1962, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1962, 118-I-429237.

6 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 429237 од 12. септембра, Амбасади у Букурешту – АМИП, Па/1962, 118-I-429237.

нату. Вероватно сугерирано из Букурешта.“ Потом је навео: „На једном пријему патријарх Јустинијан, пар епископа и руководилац Верске комисије проф. Догари ми говорили како спремају велики дочек Герману. То исто подвлачили мин.(истар) ИП(иностраних послова) и његови помоћници те ми изгледа као да Румуни хоће да уновче посету као знак побољшања односа, чему ја нисам повлађивао задржавајући се у нормалним оквирима.“

На крају, амбасадор је, ипак, закључио: „Сматрамо корисним долазак Германа, јер ће и кроз то рум. маса нешто више сазнати о нашој земљи за коју постоји велики интерес. Било би значајно да посети Банат и да у проповеди у чувеној српској катедрали поред евоцирања веза подвлачи жељу да мањине обострано буду мост преко границе (јер јурисдикције обеју цркава прелазе узајамно границе држава). Требало би предвидети посету, можда и помене гробљу Срба у Темишвару и Араду, па и Полита Десанчића, а можда и црквама и гробовима Милана Обреновића и Мише Анастасијевића, које су сасвим до Букурешта, задужбина наших. Прихватити посете покрајинама, Молдавију, Буковину и Олтенију, али не Трансилванију и Добруџу из политичких разлога.“[1]

По окончању посете, Амбасада у Букурешту је доставила Државном секретаријату за иностране послове детаљан опис боравка делегације. Наведено је да је посета протекла у доброј атмосфери, мада је румунска штампа била прилично шкрта у извештавању. Са румунске стране било је десетак архијереја, готово свакодневно су одржавана богослужења у више храмова, гости су посетили бројне институције културе. На пријему у Амбасади били су многи званичници румунског Министарства за иностране послове. Патријарх Јустинијан је више пута истицао пријатељство румунског и српског народа.

Амбасадор је проценио да ће патријархова посета Темишвару повољно одјекнути међу Србима у Румунији, а долазак епископа банатског Висариона сматра врло корисним, посебно због српске мањине и његовог озваничења као епископа банатског. На крају је истакао да је на пријему патријарх Јустинијан препричавао разговор који је водио са Јосипом Брозом 1957. у Београду. Амбасада у Букурешту је почетком новембра 1962. доставила Државном секретаријату за иностране послове писмо са неким новим детаљима посете: ручковима који су приредили румунски патријарх и генерални секретар Департмана за вере, професор Думитру Догару, присуствовали су сви архијереји, неколико академика, представници научног и културног живота, Комитета за мир, директор државног протокола, високи функционери Министарства за иностране послове и други. Митрополит Молдавије др Јонеску и још неколицина епископа евоцирали су успомене на посету Југославији и пријем код Јо-

1 Телеграм Амбасаде у Букурешту, бр. 516 од 23. септембра 1962, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1962, 118-I-431807.

сипа Броза. Медији нису превише пратили посету, али је све забележено на филмској траци, па је планиран документарац. Према речима румунског патријарха, они су доделили 20 стипендија српским студентима теологије на два румунска Теолошка факултета, као и посебне стипендије богословима из Југославије који ће се школовати у пет румунских семинарија. Амбасадор је на крају извештаја нагласио да је држање делегације било уопште добро, као и да су његову помоћ у свему прихватили са захвалношћу.[1]

Патријарха Германа посећивали су и стране дипломате. Тако је 13. новембра 1962. у Патријаршију дошао амбасадор Велике Британије Мајкл Клесвер, у пратњи Стенлија Елија, бискупа гибралтарског Англиканске цркве.[2] Бискуп је, према административној јурисдикцијској подели Англиканске цркве, био надлежан и за Југославију, која је представљала део дијецезе (бискупије) Гибралтарско-фуламске. Своју божићну службу Англиканска црква служила је у Патријаршијској капели.

1963.

Бивши амерички амбасадор Карл Ранкин је 13. маја 1963. посетио је патријарха Германа. Домаћин је подсетио госта на раније прославе Савиндана на које су долазили амбасадор и његова супруга. Амбасадор се распитивао за живот у српској царској лаври на Светој Гори, на шта је патријарх одговорио да су успели у намери да у ту светињу пошаљу неколицину млађих монаха, тако да их је сада тридесетак, па опстанак Хиландара није угрожен. Америчком дипломати је испричао и да га је цариградски патријарх Атинагора позвао у Атину како би заједно отпутовали за Солун, на планирану Свеправославну конференцију.[3]

Патријарх Герман је прихватио позив цариградског патријарха Атинагоре да присуствује прослави 1000-годишњице Свете Горе. У делегацији Српске православне цркве која је кренула 19. јуна, још су били епископи тимочки Емилијан и шумадијски Валеријан, протођакон Ђорђе Жунић, др Милош Ердељан и др Стојан Гошевић. У Скопљу им се придружио митрополит скопски Доситеј.

Организована су два сусрета поглавара, један у манастиру Хиландар. Ту је цариградски патријарх Атинагора изрекао веома похвал-

1 Телеграм Амбасаде у Букурешту, бр. 623 од 3. новембра 1962, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1962, 118-I-436373.

2 *Гласник*.., 12/1962, стр. 410.

3 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Пов бр. 417972 од 29. маја 1963, Амбасади у Вашингтону – АМИП, Па, 1963, 121-27-417972. Вредно је истаћи да у овом писму нема помена патријарховог објашњења америчком амбасадору о томе како је на Сабору текла расправа о Епархији америчко-канадској. Видети елаборат „Најновија ситуација у Америчко-канадској епархији“ Савезне комисије за верска питања – АС, 21, 73.

не речи обраћајући се госту из Београда. Поменуо је да добро познаје прилике у Српској православној цркви, јер је међу Србима провео шест година. Служио је као ђакон са епископом велешко-дебарским Варнавом Росићем (потоњим патријархом), као митрополит крфски се сусрео са патријархом Димитријем, познавао је патријарха Викентија. Прослава 1000-годишњице постојања Свете Горе 19-30. јуна окупила је патријархе цариградског Атинагору, српског Германа, јерусалимског Венедикта, румунског Јустинијана, бугарског Кирила и поглаваре и представнике мањих православних цркава.[1]

Митрополит китруски Варнава из Грчке (Јеладске) православне цркве боравио је у Србији од 17. до 22. априла. У Београду је обишао неколико храмова као и Опленац, а заједно са патријархом Германом посетио је Грачаницу, Високе Дечане, Пећку патријаршију и град Призрен.[2] Била је то прва у низу посета грчког архијереја.

О путовањима српског патријарха разговарали су и представници југословенске дипломатије са црквеним поглаварима земаља у којима су боравили. Тако је амбасадору Југославије у Софији, на једном пријему крајем новембра 1962. бугарски патријарх Кирил саопштио да се нада доласку патријарха Германа у марту или априлу следеће године.[3] Нешто раније, патријарх Герман је одговорио потврдно на његов позив.[4] Међутим, посета српског патријарха је одложена, а уследила је посета госта из Бугарске.

Патријарх Герман је 23. марта писао бугарском патријарху Кирилу изразивши жаљење што претходне године није могао из Букурешта, то јест Темишвара, да продужи за Софију, па је предложио да високи гост дође у Београд.[5] Тај позив је прихваћен па су следећих недеља договарани детаљи, да би посета била утаначена за 6-17. јун 1963. године.[6]

На београдском аеродрому госте из Софије су дочекали патријарх Герман, викарни епископ Сава и епископ злетовско-струмички Наум. „Добра дела трајне вредности стварају се путем договора, путем братске сарадње а то је уствари јеванђељско дело које се нама црквеним радницима императивно намеће“, рекао је патријарх Герман у беседи добродошлице. Наредних дана два патријарха посетила су београдску

1 *Гласник*.., 8-9/1963, стр. 331-344.

2 *Гласник*.., 6/1963, стр. 247-249.

3 Телеграм Амбасаде у Софији, бр. 524 од 30. новембра 1962, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1962, 14-33-439557.

4 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 440053 од 8. децембра, Амбасади у Софији – АМИП, Па/1962, 14-33-440053.

5 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Пов. бр. 01-150/1 од 25. марта 1963, Амбасади у Софији – АМИП, Па/1963, 16-32-410750.

6 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 01-323/2 од 23. маја 1963, Амбасади у Софији – АМИП, Па/1963, 16-32-417574.

Богословију, храм на Чукарици, манастир Раковицу, Опленац и потом отпутовали у Црну Гору и Метохију. По повратку у Београд и кратког задржавања, обишли су Сремске Карловце и Нови Сад.

Два дана пре краја посете, 14. јуна, Савезно извршно веће је приредило свечани пријем у част црквених великодостојника из Бугарске. Домаћин је био Мома Марковић, председник Савезне комисије за верска питања, а на скупу су били, поред двојице патријараха, високи државни и републички функционери, представници Савеза удружења православних свештеника, представници Македонске православне цркве и бугарске Амбасаде.[1]

Као што то бива у сличним приликама тог времена, на крају је објављено заједничко саопштење: „Ми, представници сестринских православних Цркава, приликом састанка у Београду, на Цетињу и у Светој Пећкој Патријаршији, у времену од 6. до 16. јуна 1963. године, водили смо међусобне братске разговоре по разним питањима црквеног и опште хришћанског живота, па сматрамо за потребно да изразимо велико задовољство због постигнуте сагласности у нашим разговорима.“[2]

Патријарх је 10. јуна 1963. разговарао са амбасадором Канаде, између осталог и о збивањима на протеклом Сабору (подела Епархије америчко-канадске на три нове и избор једног епископа и двојице администратора) и реакцијама на те одлуке у Сједињеним Америчким Државама и Канади. Домаћин се госту захвалио на благонаклоном ставу Владе Канаде.[3]

Руски Синод је позвао патријарха Германа да 3-22. јула присуствује прослави 50-годишњице архијерејске службе патријарха Алексеја. Позив је прихваћен, па су пут Москве кренули патријарх и неколицина чиновника, што је био редак случај да уз патријарха није било архијереја. Да су за то постојали извесни разлози, могло се закључити и по томе што нико од југословенских дипломатских представника у Москви није дочекао патријарха.[4]

Свечаности су организоване 17-18. јула у манастиру у Загорску,

1 „Списак личности које ће присуствовати свечаној вечери у част Патријарха бугарске православне цркве г. Кирила на дан 14. јуна 1963 у 20 часова у Савезном извршном већу“ – АЈ, 144, 151.

2 *Гласник*.., 8-9/1963, стр. 305-331. Видети и: *Политика*, 6-16. јун; *Борба*, 6-16. јун 1963.

3 „Најновија ситуација у Америчко-канадској епархији“, информација Савезне комисије за верска питања – АС, 21, 73.

4 Телеграм Амбасаде у Москви, бр. 717 од 17. јула 1963, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1963, 129-30-423922. У телеграму је јављено да патријарха није дочекао нико из Амбасаде и да је то за њега било врло неугодно. На другој страни телеграма, службеник Државног секретаријата за иностране послове је записао, мастилом, латиницом: „Москви телефоном јављено да Патријарха испрате али никакве пријеме“.

крај Москве. Присуствовали су бројни поглавари православних цркава. Они су и чинодејствовали на празник Обретења моштију Светог Сергија Радоњешког у Сергијевској лаври. Ту су се срели патријарси руски, српски, антиохијски Теодосије, грузијски Јефрем II, румунски Јустинијан, бугарски Кирил и представници мањих аутокефалних цркава.

„Господ, непрестано водећи бригу о своме створењу, допринео је да се са свих крајева земље стекну његови следбеници, да би (од 14. до 21. јула 1963) у хришћанској једнодушности и љубави, у молитви и евангелској речи поцрпли снаге за своје служење свету“, објављено је на крају свечаности у заједничком саопштењу.[1]

1964.

„12. фебруара примио је г. Мецлера, представника Светског савета цркава у Женеви“.[2]

На одлуку турских државних власти да протерају двојицу митрополита и неколико свештеника Цариградске патријаршије, реаговали су поглавари помесних цркава. Архиепископ амерички Јаковос писао је 22. априла патријарху Герману о том страдању. Потом је патријарх Герман 28. априла упутио писма свим православним поглаварима, а посебно патријарху Атинагори.[3]

Кристофер Кинг, један од секретара Светског савета цркава и Харолд Ханс Лунд, представник протестантских цркава у Америци, посетили су патријарха Германа 23. марта 1964. године. Кинг је наговестио домаћину долазак једне њихове делегације која би требало да обезбеди подизање 125 монтажних кућа за становнике Скопља, града који је претходне године катастрофално страдао од земљотреса. Патријарх се понудио да их дочека у Патријаршији.[4] (У програму боравка патријарха Германа у Македонији првих дана јуна 1964. била је и посета насељу које је изграђено новцем добијеним од Светског савета цркава.[5])

„4. априла примио је г. др Роберта Тобијаса, бившег секретара Светског савета цркава и задржао га на ручку.“[6]

Делегација коју је најавио Кристофер Кинг стигла је 21. априла и програм реализовала онако како је договорено са патријархом. Допутовали су Висерт Хуфт, генерални секретар, Лесли Кук, директор Одсека међуцрквене помоћи, епископ мелојски Емилијанос из Цариградске па-

1 *Гласник*.., 8-9/1963, стр. 345-347.

2 *Гласник*.., 1/1965, стр. 49.

3 *Гласник*.., 5/1964, стр. 190-191.

4 *Гласник*.., 7-8/1964, стр. 279-280; Исто, 1/1965, стр. 49.

5 „Његова Светост Патријарх г. Герман у Скопљу“, *Гласник*.., 7-8/1964, стр. 279.

6 *Гласник*.., 1/1965, стр. 49.

тријаршије и епископ Владимир из Московске патријаршије. На једном од састанака патријарх их је обавестио да је на прошлом Сабору одлучено да Српска православна црква приступи Светском савету цркава. За угледне госте Мома Марковић, председник Савезне комисије за верска питања, приредио је ручак у хотелу „Виногради“ у Гроцкој.[1]

Надбискуп београдски др Габријел Букатко, у пратњи генералног викара и секретара надбискупије, дошао је. у Патријаршију 1. априла 1964. Дочекали су их патријарх и остали чланови Синода. „Посета је имала куртоазни карактер и протекла је у врло срдачној атмосфери“.[2]

„21. маја примио је студенте римокатоличких факултета из Љубљане и Загреба, који су били гости студената нашег Теолошког факултета.“

„23. маја служио парастос Блаженопочившем патријарху Димитрију на гробу који се налази у манастиру Раковици. Парастосу су присуствовали и студенти римокатоличких теолошких факултета из Љубљане и Загреба.“[3]

Патријарх Герман је 7. августа примио америчког амбасадора Берка Елбрика. Домаћин је госту укратко изнео историјат Српске православне цркве кроз векове, обавестио га да је држава одвојила средства за богословију (100 ученика) у Сремским Карловцима, која ће ускоро почети са наставом. Истичући помоћ Светског савета цркава, говорио је о случају епископа Дионисија и захвалио америчкој администрацији што се држала по страни у вези тог чисто канонског сукоба.[4]

Патријарх Герман је предводио бројну делегацију Српске православне цркве у узвратној посети Бугарској православној цркви и патријарху Кирилу, од 3. до 13. септембра 1964. године.

У поздравном говору у храму Александра Невског домаћин патријарх Кирил је, између осталог, казао: „Безусловно је потребно да се учврсте унутрашње везе, једномислије и мир међу светим помесним црквама ради њиховог напредовања. Црква је организам чије здравље зависи од здравља појединих његових делова.“

Наредних дана угледни гости су посетили бројне манастире и Велико Трново, град у коме је умро и био сахрањен Свети Сава, а у Софији гроб краља Стефана Милутина Немањића.[5]

За ту посету били су заинтересовани и државни органи Југослави-

1 *Гласник*.., 7-8/1964, стр. 279-280; Исто, 1/1965, стр. 49.

2 *Гласник*.., 1/1965, стр. 49; Белешка Савезне комисије за верска питања – АМИП, Па/1964, 93-6-451550.

3 *Гласник*.., 1/1965, стр. 49.

4 *Гласник*.., 1/1965, стр. 50. Видети и: Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 432654 од 12. августа 1964, амбасадама у Вашингтону и Отави – АМИП, Па/1964, 93-2-432654.

5 *Гласник*.., 1/1965, стр. 4-37; Исто, 1/1965, стр. 50.

је. Председник Савезне комисије за верска питања Мома Марковић је тим поводом 14. септембра 1964. примио патријарха Германа, митрополита Македонске православне цркве Доситеја, митрополита црногорско-приморског Данила, епископе славонског Емилијана и шабачко-ваљевског Јована. Говорећи о утисцима са пута, патријарх Герман је приметио да су свуда били лепо дочекани. Домаћини су их упознали са активностима и положајем Бугарске православне цркве и похвалили се добрим односима између државе и Цркве. Бугарске цркве и манастири су, како су навели, добро очувани и лепо одржавани, а Црква има своје радионице за израду иконостаса, свештеничких одежди и резбарске радове. Патријарх је указао да су се на састанцима представници Бугарске православне цркве и бугарских власти углавном оријентисали на црквена питања и да су избегавали да се упуштају у политичке расправе. Сматра такође да се Бугари не мире са постојањем Македонске православне цркве. Ниједном приликом, за све време боравка делегације Српске православне цркве у Бугарској, нико од бугарских црквених функционера није поменуо македонског митрополита, већ су га ословљавали као скопског владику. На ручку у ужем кругу, који је у част делегације приредио амбасадор у Бугарској Драгослав Марковић, како је посведочено, бугарски патријарх Кирил рекао је амбасадору да су Македонци – Бугари, само што, кад је реч о језику, имају свој дијалект.

Делегацију су у Софији у име бугарске владе примили потпредседник Министарског савета Иван Михајлов и председник Комитета за верска питања Михаил Кључиков.[1]

По устаљеној процедури, амбасадор Марковић је саставио извештај и упутио га Државном секретаријату за иностране послове. Одавде је копија извештаја прослеђена Савезној комисији за верска питања.[2]

Према Марковићевом запису, госте из Београда је на железничкој станици Драгоман дочекао епископ енеполски Јосиф, изасланик патријарха, са двојицом свештеника, а у Софији лично патријарх са члановима Синода и неколико представника градских власти. Делегација је 9. септембра у Софију присуствовала свечаностима поводом 20-годишњице ослобођења Бугарске. „Бугарска православна црква, Патријарх Кирил и званични органи НР Бугарске указали су све почасти, наклоност и пријатељско расположење према Патријарху Герману и делегацији коју је он предводио, с једном примедбом, да га нису у званичним разговорима и здравицама ословљавали његовом пуном титулом (Патријарх срп-

1 Билтен Савезне комисије за верска питања, бр. 2 од 15. октобра 1964; Извештај Амбасаде у Софији Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 93-6-451652.

2 Писмо Амбасаде у Софији, Пов. бр. 249/64 од 6. октобра, Државном секретаријату за иностране послове; Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. Кс-4100 од 30. октобра 1964, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 87.

ске и Македонске цркве) него само Патријарх српски. Исто тако, митрополита Доситеја су ословљавали само владика скопски. То је патријарх и сам приметио а и ми смо му указали, но, он није интервенисао премда је за то имао згодних прилика.“

У наставку извештаја амбасадор је навео да службеници Амбасаде нису пратили делегацију, нити су присуствовали разговорима па су његова сазнања о важнијим питањима заснована на опсервацијама и разговорима са патријархом Германом и другим члановима делегације, који ће већ своја запажања изнети сами по повратку у Београд. „Није нам познато како су текли разговори у вези међуцрквене сарадње и која су питања третирана. Ништа нам није познато је ли било речи о предстојећој конференцији на Родосу. Приметили смо да је програм боравка делегације испустио обилазак Пиринске Македоније и сматрамо да је то намерно учињено, премда је било нормално да делегација посети Рилски манастир, један од најзначајнијих споменика цркве и културе у овој земљи, премда је то објекат музејског типа. Нису хтели да у тај крај дође ни црквена делегација у којој је други члан по рангу архиепископ и митрополит македонски, јер међу тамошњим живљем се реч Македонац скоро не сме ни поменути. Делегација је приметила у Патријаршијском двору и другим храмовима и црквеним објектима, охридске и друге македонске фреске и иконе, и приметила да се то показује као богатство и прошлост бугарске цркве. Патријарх Герман и делегација је кроз разговоре са функционерима бугарске цркве приметила да они припремају свештенички подмладак за Македонију па и за оне крајеве који су у саставу НР Македоније, и просто се у активности ове цркве осећа санстефански дух.“

Последње реченице извештаја амбасадора Марковића гласе: „Мислимо да је ово један користан вид контаката, а по оцени Патријарха Германа ова посета спада у једну од плоднијих његових мисија, и уопште мисија православне цркве. Каже да је то прва посета Српског патријарха овим крајевима у последњих седам векова. Амбасада нема примедаба на држање Патријарха (ако искључимо то што није интервенисао кад су га непотпуно ословљавали) и осталих чланова делегације за време боравка у НР Бугарској, напротив, мислимо да је читава мисија била корисна и успешна.“[1]

Грчки двор је посредством Амбасаде у Београду позвао патријарха Германа на венчање краља Константина 18. септембра. Позив је прихваћен па су на церемонију, поред патријарха, у Атину отпутовали митрополит црногорско-приморски Данило и епископ шабачко-ваљевски Јован.

По окончању свадбених свечаности, српски архијереји су посе-

1 Писмо Амбасаде у Софији, Пов. бр. 249/64 од 6. октобра, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 87.

тили Крф, манастир Хиландар и гробље српских војника из Првог светског рата на Зејтинлику код Солуна.[1]

После повратка у Београд патријарх је, у складу са уобичајеном праксом, 10. октобра разговарао са председником Савезне комисије за верска питања Момом Марковићем, обавестивши га да је делегацију Српске православне цркве најпре примио краљ Константин, а потом и председник владе Георги Папандреу. Са Папандреуом је разматрао питање обнове монашког братства у српском манастиру Хиландар на Светој Гори а премијер је обећао да ће се предузети све како би сва спорна питања била решена.

У Грчкој је патријарх Герман имао контакте и са патријарсима руским, антиохијским и јерусалимским и архиепископом кипарским Макариосом III. Било је речи о прошлогодишњим одлукама Сабора Српске православне цркве о њеном заграничном делу у Северној Америци (и епископу Дионисију), при чему је од свих њих добио пуну подршку.

Патријарх је нарочито издвојио разговор са руским патријархом о предстојећој Свеправославној конференцији, која ће бити одржана 1. новембра на Родосу, констатујући да су им гледишта готово истоветна.

Остало је и сведочење да су патријарху Герману и његовој пратњи за време боравка у Грчкој указиване нарочите почасти, како од црквених тако и од државних власти (народ на улицама, заставе, војска, школска омладина, интонирање југословенске државне химне и друго).[2]

„12. октобра примио је г. Кристофора Кинга, секретара Светског савета цркава из Женеве.“[3]

„21. октобра, о Св. Параскеви, служио св. Литургију у Ружици са Митрополитом лењинградским г. Никодимом и епископом Грузијске цркве Илијом, који су били три дана гости Његове Светости, на пропутовању на Свеправославну конференцију на острву Родосу.“ [4]

Чехословачка православна црква има степен митрополије, њен првосвештеник титулу митрополита прашког и целе Чехословачке, а седиште јој у Прагу.[5] Када је митрополит Јован 1964. отишао у Москву у

1 *Гласник*.., 2/1965, стр. 74-94; Исто, 1/1965, стр. 50.

2 Билтен Савезне комисије за верска питања, бр. 2 од 15. октобра 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-6-451652; Писмо Амбасаде у Атини, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1964, 93-6-451652.

3 *Гласник*.., 1/1965, стр. 50.

4 *Гласник*.., 1/1965, стр. 50.

5 Српска православна црква имала је од 1920. у својој јурисдикцији и православне у Републици Чехословачкој организоване у епархије Мукачевско-прјашевску и Чешко-моравску. Првом су као администратори или у пуном смислу као епархијски архијереји руководили Иринеј Ђирић, Доситеј Васић, Јосиф Цвијовић, Дамаскин Грданички и Владимир Рајић, а другом Горазд Павлих.

Немци су 1941. године протерали епископа Владимира и убили 1942. епископа Горазда. Тако су обе епархије прошле рат без својих канонских архијереја.

нову епархију, његово место је остало упражњено. Припремајући свечаност устоличења новоизабраног првосвештеника, митрополит Јован је позвао православне цркве да до 25. октобра пошаљу своје представнике у Праг. Тако је и патријарх Герман 19. септембра 1964. стигао позив да у Праг пошаље двојицу представника.[1] Патријархов викар епископ Сава обавестио је 3. октобра о позиву митрополита Јована представнике Савезне комисије за верска питања. „Његова Светост мисли да би се овом позиву требало одазвати и са своје стране за чланове делегације препоручује Његово Преосвештенство епископа бањалучког Др. Андреја и протојереја Бранка Цисаржа, професора богословије.“[2]

Синод је 13. октобра и формално прихватио позив, одлучивши да у Праг отпутују епископ пакрачки Емилијан и професор Бранко Цисарж.[3]

Савезна комисија за верска питања је 23. октобра обавестила Државни секретаријат за иностране послове о путу делегације Српске православне цркве.[4] „Емилијану је сугерисано да посети нашу Амбасаду у Бечу и да поразговара о стању у тамошњој српској православној црквеној општини. Он ће настојати да ступи у контакт са аустријским властима како би у име СПЦ протествовао због незаконитих поступака четничких емиграната у односу на легалну управу црквене општине у Бечу као и због онемогућавања самозваног епископа Иринеја Ковачевића да врши богослужења у Српској православној цркви. Молимо да о овој посети обавестите нашу Амбасаду у Бечу како би њени представници указали делегацији помоћ за време њеног боравка, а нарочито у њеним настојањима да ступе у контакт са аустријским властима.“[5]

Услед политичког притиска Совјетског Савеза посредством Чехословачке и Руске православне цркве, епархије у Чехословачкој су на Сабору маја 1948. издвојене из састава Српске и предате у јурисдикцију Руске православне цркве. – Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године – Време патријарха Гаврила Дожића (1946-1950) и патријарха Викентија Проданова (1950-1958)*, књига 3, Београд, 2002, стр. 1591-1603.

Неколико година епархије, сада већ организационо повезане као Чехословачка православна црква, биле су саставни део Руске православне цркве под управом једног митрополита. Касније је Чехословачка православна црква добила аутокефалност од Московске патријаршије.

1 Писмо митрополита прашког и целе Чехословачке Јована, од 19. септембра 1964, патријарху Герману – АС, 21, 83.

2 Писмо Кабинета патријарха српског, бр. 210 од 3. октобра 1964, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 83.

3 Писмо Синода, Син. бр. 3085/зап. 491 од 13. октобра 1964, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 83.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 488/ од 23. октобра 1964, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 83.

5 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 488/2 од 23. октобра 1964, Државном секретаријату за иностране послове – АС, 21, 83.

Према тадашњој пракси, уобичајеној у тим приликама, епископ Емилијан је 22. октобра посетио Савезну комисију за верска питања, замоливши да буду одобрена додатна средства за куповину поклона (панагија, икона и две илустроване публикације), што је и одобрено.[1]

На Сабору Чехословачке православне цркве епископ прјашевски Доротеј изабран је за поглавара. Његово устоличење је обављено 25. октобра 1964. године. На свечаности је, осим српског епископа Емилијана пакрачког, било још осам архијереја. Нису били Румуни и Грци. „Сутрадан, у недељу око 9 часова почела је свечана архијерејска литургија, на којој је началствовао новоизабрани поглавар Чехословачке цркве Г. Доротеј са г.г. архијерејима Руске, наше Српске, Бугарске и Пољске цркве и викарним епископом требишовским г. Методијем, уз садејство 12 свештеника и једним протођаконом.“[2]

Детаље о боравку у Прагу и Бечу професор Бранко Цисарж, члан делегације Српске православне цркве, изнео је 10. новембра на састанку у Савезној комисији за верска питања, наглашавајући да су срдачно дочекани. „У разговору са појединим представницима ове Цркве они су увек наглашавали да је Српска православна црква родила Чешку православну цркву.“[3] Идентичне ставове о путовању и сусретима, али са много више чињеница, о путу и сусретима, изнео је професор Цисарж у извештају Савезној комисији за верска питања, 19. новембра.[4]

1965.

Мато Радуловић, потпредседник Савезне комисије за верска питања, и патријарх Герман разговарали су 18. марта и о доласку новог амбасадора Велике Британије. Поменули су да је претходни амбасадор напустио Београд а да патријарху није учинио опроштајну посету нити је показивао воље за контакте са патријархом. Патријарх је рекао да је то можда последице резервисаног става Англиканске цркве према Српској православној цркви. Патријарх је истакао да је заинтересован за део своје Цркве у Енглеској и за добре односе са Англиканском црквом.

Поводом смрти бившег британског премијера Винстона Черчила, патријарх Герман се у британској Амбасади уписао у књигу жалости.

1 „Забелешка Подпредседник Савезне комисије за верска питања Мато Радуловић примио је 22. X 1964. године епископа Емилијана и са њиме обавио разговор у просторијама Савезне комисије за верска питања“, Пов. бр. 498/64 од 23. октобра 1964. године; Решење Савезне комисије за верска питања, бр. 488/2 од 27. октобра 1964. године – АС, 21, 83.

2 *Гласник*.., 5/1965, стр. 167-171.

3 „Забелешка“, Пов. бр. 481764 од 11. новембра 1964. године – АС, 21, 81.

4 Писмо и „Извештај делегације Српске православне цркве о путу за Праг и Беч, обављеном од 23. октобра-4. новембра 1964. године“ Бранка Цисаржа, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 83.

Том приликом срео се са новим британским амбасадором, који је неколико дана касније затражио пријем код патријарха. Иако је састанак био куртоазног карактера, патријарх је амбасадора упознао са чињеницама о делу Српске православне цркве у Великој Британији, захваливши на помоћи коју тамошњим свештеницима пружају британске власти и Англиканска црква. Изразио је жељу за даљим унапређењем односа са Англиканском црквом, додајући да је још прошле године упутио позив кентерберијском надбискупу да посети Српску православну цркву и да тај позив и даље важи. Амбасадор се о томе није изјаснио, али је обећао да ће речено пренети надбискупу. Патријарх је госта обавестио и о својој жељи да пред Ускрс пошаље у Енглеску, као свог представника, викарног епископа Саву у циљу канонске посете, да би предао надбискупу честитку за Васкршње празнике.

Амбасадор је обавестио патријарха да ће ускоро британску Амбасаду у Београду посетити гибралтарски бискуп. Патријарх је изразио жељу да бискуп буде његов гост неколико дана.[1]

Каноник Џон Финдлоу, представник Англиканске цркве у Ватикану, и секретар британске Амбасаде у Београду посетили су 17. априла патријарха Германа. Финдлоу је учествовао у празничној литији на Врбицу, посетио Музеј у згради Патријаршије, присуствовао послеподневном богослужењу у Саборној цркви.[2]

Митрополит китруски Варнава из Грчке православне цркве поново је 2. јуна 1965. посетио српску Патријаршију. Гост је на Богословском факултету проглашен за почасног доктора. У беседи је истакао потребу

1 „Забелешка о разговору подпредседника Савезне комисије Мате Радуловића са Патријархом Германом, 18. III 1965. године“ – АМИП, Па, 1965, 74-1-413838; Билтен Савезне комисије за верска питања, од 30. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

Радуловић је на крају извештаја написао:

НАПОМЕНА:

а/ Треба обавестити ДСИП и Амбасаду у Лондону о посети.

б/ Такође обавестити Амбасаду у Лондону о путу епископа Саве и његовој мисији како би га добро примили и пружили помоћ, саветовали га. Можда би било добро Амбасади послати једно писмо преко ДСИП-а у коме је упознати о стању и делу СПЦ вани у целини, о нашој оцени рада и држања Николића у Лондону. У том писму би осим прегледа овог стања требало истаћи: Николић за јединство са СПЦ. што сада значајно, те то треба подржавати. Утицај Амбасаде треба за сада да буде на линији јединства општине СПЦ у Великој Британији са црквом у земљи а против Дионисија. Ако зато има услова приближити се Николићу; Николић је непријатељски оријентисан према СФРЈ и сарадњи СПЦ са државе. На тој линији делује. Било би корисно дискретно слабити његову позиције, а јачати лојалне снаге према земљи у том делу СПЦ; Николић главни тумач код Енглеза и Англиканске црквене политике СПЦ и Патријарха у негативном смислу. Зато више одговарају директне везе СПЦ-Англиканска црква. На тој линији упућен позив надбискупу да посети СПЦ, Ако Амбасада може нешто помоћи било би корисно.

2 *Гласник*.., 5/1965, стр. 167.

екуменизма и сарадње међу богословијама и факултетима.

Са домаћинима је присуствовао слави Вазнесењског храма у Београду, учествовао на свечаности у Железнику поводом освећења звоника код храма, посетио Богословију, манастире Раваница, Манасија, Жича и храмове у Крушевцу и Врњачкој Бањи.[1]

Амбасада у Атини је најавила Државном секретаријату за иностране послове долазак митрополита из Катеринија и нагласила да је пракса у Грчкој да патријарха неке помесне Цркве прима краљ, а посета такве врсте захтева и одговарајући државни протокол. Имајући то у виду, митрополит је затражио пријем код председника Југославије Јосипа Броза или председника Савезног извршног већа Петра Стамболића. У прилог томе да надлежни изиђу у сусрета његовој молби, амбасадор је навео да је митрополит млад, паметан и један од кандидата за новог архиепископа. Нагласио је да је пријатељски настројен, да поштује Броза и да има редовне контакте са званичницима југословенске Амбасаде.

Имајући у виду амбасадорове препоруке, митрополита су примили председник Савезног извршног већа, председник Савезне комисије за верска питања, потпредседник Скупштине града Београда. На крају је одликован Орденом југословенске заставе са златним венцем.[2]

Одликовање није уручено високом госту у Београду, већ је требало накнадно дипломатским каналима да буде послато у Атину.[3]

Када је патријарх после неколико месеци дознао да митрополит Варнава није добио обећани орден, српска Патријаршија је накнадно одликовала митрополита а одликовање му је уручено на свечаности у згради Синода Грчке православне цркве у Атини.[4]

Индијски митрополит Матија Кирил стигао је у Београд 13. августа 1965. у оквиру серије посета хришћанским црквама по свету. Најпре је посетио кентерберијског надбискупа Мајкла Ремзија, затим седиште Светског савета цркава у Женеви, па папу Павла VI у Ватикану, одакле је стигао у Београд. Митрополит је патријарха Герман упознао с неким

1 *Гласник*.., 6/1965, стр. 200-203. Када је дознао да је митрополит Варнава умро, патријарх Герман је 22. августа 1985. одслужио помен у Патријаршијској капели – *Гласник*.., 11/1985, стр. 279.

2 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 425309/2У од 13. јула 1965, Амбасади у Атини – АМИП, Па/1965, 42-14-425309.

3 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 423131 од 29. јуна 1965, Амбасади у Атини – АМИП, Па/1965, 42-14-423131.

4 „Поводом писма и поклона који патријарх Герман упутио митрополиту китруском Варнавом, крајем новембра одржана мала свечаност Синода. На седници прочитано писмо нашег патријарха, које садржало пријатељске изразе према грчкој цркви, а затим је свих тринаест чланова Синода одржало пригодне говоре поздрављајући сарадњу са нашом православном црквом.“ Телеграм Амбасаде у Атини, бр. 393 од 11. децембра 1965, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1965, 42-14-433296.

чињеницама о положају своје Цркве која носи име Православна сиријска црква Индије, и припада тзв. групи оријенталних православних цркава (монофизитским или дохалкидонским).[1] Укупан број верних је око милион.

Митрополит је говорио о састанцима са православним теолозима и о готово истоветном схватању многих појмова у хришћанској терминологији.

У пратњи српског патријарха гост је посетио Нови Сад, неколико манастира на Фрушкој гори, манастир Манасију и београдску Богословију.

Из Београда је продужио за Букурешт, код румунског патријарха, а потом је планирао да настави за Софију, Атину, на Кипар, па у Александрију и Етиопију.[2]

У српску Патријаршију су повремено стизали позиви да Српска православна црква упути делегацију на нижем нивоу ради обављања одређених послова у седиштима других помесних цркава. Тако је почетком марта 1965. из московске Патријаршије стигло писмо руског патријарха Алексеја патријарху Герману са молбом да Српска православна црква у Москву пошаље делегацију која би са представницима домаћина размотрала актуелна међуцрквена питања.

Патријарх Герман је одлучио да у њој буду епископи бањалучки Андреј, злетовско-струмички Наум, протојереј Јевтимије Илић, директор Патријаршијског управног одбора, протојереј Борис Станковски, секретар Македонске православне цркве и протођакон др Емилијан Чарнић. Планирано је да делегација крене на пут 2. а врати се 9. септембра.[3]

Делегација српске Патријаршије посетила је многе црквене објекте у Москви, Лењинграду и Одеси. Примио их је и патријарх Алексеј са митрополитом Никодимом и епископом Антонијем. Представници

1 О такозваним монофизитским црквама, којима припада и ова, видети у: Радомир В. Поповић, *Православне помесне цркве*, Београд 2009, стр. 423-428. Српску православну цркву посетио је 1937. године поглавар Василије I а продекан Више богословске школе о. Филип посетио је српску Патријаршију 1956. године – *Гласник*.., 7-8/1965, стр. 279.

2 *Гласник*.., 7-8/1965, стр. 277-279. „У току овог лета међу врло пријатним и значајним посетама које можемо да забележимо у историји наше Цркве спада несумњиво и посета митрополита Матије Кирила из Индије. На жалост ми врло мало знамо о овој групи хришћана у Индији чије је порекло још из времена св. апостола Томе који је после апостолског сабора у Јерусалиму 51 г. са трговачким каравanима дошао као мисионар у јужни део Индије и основао првих седам црквених општина у овом делу света. За ово време, па и читав средњи век, велика удаљеност ове браће хришћана од осталог дела хришћанског света, није дозволила чешћи контакт или ближи ове Цркве са осталим Црквама. То је имало за своју последицу и извесно догматско као и литургичко њихово удаљавање од осталог дела хришћанства“. – Исто.

3 Писмо патријарха Германа, Син. бр. 2549/65 од 17. марта 1965, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 104.

Руске православне цркве интересовали су се за став Српске православне цркве по питању слања посматрача на заседању Ватиканског концила, и изразили су жељу да и Српска православна црква упути своје посматраче као што ће то учинити већина православних цркава. У том контексту, испољили су непријатељски став према Румунској православној цркви.

Руси су инсистирали да Српска православна црква постане стални члан Свехришћанског комитета за мир (седиште му је било у Прагу) а не да рад комитета прати само повремено, преко делегата-посматрача.

Представници Руске православне цркве су изнели своје мишљење да, пошто је Српска православна црква примљена у Светски савет цркава, она треба да попуни сва места у одборима и комисијама те заједнице а који су, иначе, предвиђени за њу, како би се на тај начин могла обезбедити већина за ставове цркава из социјалистичких земаља. Представници Српске православне цркве изјавили су да се сва та питања налазе у фази проучавања и да ће о својој одлуци благовремено обавестити и Руску православну цркву.

У разговорима је изражена сагласност по питању вођења преговора са Англиканском и Римокатоличком црквом – преговори могу одмах отпочети.

„Од стране представника СПЦ постављен је захтев да руска Патријаршија не именује епископа за Мађарску где поред СПЦ постоји и Мађарска православна црква, која се налази под јурисдикцијом Руске цркве и упозорење да, уколико до тога дође, такав би потез наишао на негодовање и био би схваћен као непријатељски акт према СПЦ. Патријарх Алексеј и други чланови руске делегације пружили су уверавање да до постављања епископа неће доћи и у исто време понудили се да посредују код мађарских власти да се прими из Југославије епископ за Будимску епархију“, записано је у службеном извештају.

У разговорима је дотакнуто и питање размене студената и договорено је да такав облик сарадње треба убудуће што више развијати.

„За све време боравка делегацији СПЦ је указивана посебна пажња. За време службених и неслужбених разговора, у говорима и здравицама често су истицали пријатељске и братске односе, који су постојали у прошлости, а и данас између наших народа. Такође су подвлачили потребу стварања чвршћих веза између две православне Цркве и истицали да је оријентација на Грчку цркву погрешна, пошто је она више везана за Запад, стављајући на тај начин приговор на односе које СПЦ има са том Црквом.“[1]

Бискуп гибралтарски Стенли Ели посећивао је своју паству по Европи, па га је пут довео и у Београд. Том приликом посетио је 18. јуна

1 Службени извештај „Делегација СПЦ учинила званичну посету Руској православној цркви“ Савезног секретаријата за унутрашње послове, Стр. пов. бр. 835/II од 14. септембра 1965. године – АС, 21, 104.

Патријаршију, у пратњи секретара Амбасаде Велике Британије. Обавестио је патријарха о недавном путу надбискупа кентерберијског Мајкла Ремзија у Румунију и најавио заказивање конференције англиканских и православних богослова на којој ће се расправљати догматска питања.[1]

Римокатолички бискуп Јохан Вилебрандс и о. Пјер Дипре посетили су српског патријарха крајем јуна.[2]

Стални представник Светског савета цркава у Уједињеним нацијама Ричард М. Фаглеј, током Конференције Уједињених нација о светском становништву, одржане у Београду од 30. августа до 10. септембра 1965, посетио је патријарха Германа у Патријаршији, са Шолемом, секретаром Комитета Светског савета цркава за питање страних радника запослених у Западној Европи.[3]

Патријарх руски Алексеј упутио је позив патријарху Герману да одреди делегацију која би боравила у Совјетском Савезу од 2. до 9. септембра 1965. године. Патријарх Герман је одлучио да путују епископи нишки Јован, бањалучки Андреј, злетовско-струмички Наум („који је услед болести отказао учешће у делегацији"), прота Јефтимије Илић, директор Патријаршијске управне канцеларије и прота Борис Станковски, секретар Македонске митрополије и протођакон Емилијан Чарнић, декан Богословског факултета.

Први дан су гости из Југославије провели у разгледању верских објеката, богословске школе и факултета. „Међу ученицима богословије и студентима Академије има и странаца: Антиохијаца, Румуна, Бугара, Пољака, један Македонац и из афричких земаља."

У Лењинграду делегација је обишла знаменитости града и после два дана упутила се у Одесу где их је дочекао руски патријарх. На првом радном састанку повео се разговор о актуелним црквеним питањима.

Делегација се 8. септембра вратила у Москву, посетила југословенског амбасадора Добривоја Видића. Увече је одржан други радни састанак.

На повратку за Београд 9. септембра у Варшави их је на аеродрому сачекао митрополит варшавски Стефан, поглавар Пољске православне цркве.

„На сурчинском аеродрому делегацију је дочекао Епископ моравички г. Сава, прота Младен Младеновић, ђакон Славољуб Веселиновић и представник Савезне верске комисије Р. Перовић."[4]

Пол Андерсон, један од пионира Светског савета цркава, са супругом је посетио српску Патријаршију 10-12. октобра 1965. На ручку су били и Харолд Ханс Лунд, представник Светског црквеног сервиса при Југосло-

1 *Гласник*.., 6/1965, стр. 209-210.

2 *Гласник*.., 7-8/1965, стр. 236-237.

3 *Гласник*.., 10/1965, стр. 325.

4 *Гласник*.., 1/1966, стр. 19-22.

венском црвеном крсту, и његова супруга. Андерсон је посетио Нови Сад, Богословију у Сремским Карловцима, где је боравио пре Другог светског рата.[1]

Крајем новембра 1965. југословенски државни органи, Савезна комисија за верска питања и Државни секретаријат за иностране послове, покренули су дипломатску активност како би англикански надбискуп посетио српску Патријаршију.[2] По информацији Амбасаде у Лондону надбискуп би желео да после узвратне посете Румунској православној цркви сврати у Београд.[3]

1966.

Изасланик цариградског патријарха Атинагоре, митрополит хелиопољски и тирски Мелитон посетио је српску Патријаршију и патријарха Германа 4. марта. Захвалио је домаћину на доприносу српских изасланика на Родоској конференцији и исказаној жељи Српске православне цркве да буде организатор следећег састанка Комисије за припрему разговора са англиканцима, старокатоличком и источним (дохалкидонским) црквама.

После већ традиционалних посета верским објектима у околини Београда, митрополит је продужио за Букурешт, у посету Румунској православној цркви.[4]

Жељу надбискупа кентерберијског Мајкла Ремзија, првосвештеника Англиканске цркве, да буде гост српске Патријаршије од 29. априла до 3. маја 1966, пренели су почетком фебруара службеници Амбасаде Велике Британије патријарху Герману. Савезно извршно веће је проценило да би та посета могла бити од вишеструке користи па је ускоро председник Савезне комисије за верска питања сугерисао патријарху да одговори позитивно. Патријарх је обавестио надбискупа да се посета може сматрати уговореном, осим уколико не наступе неке нове околности.[5]

Савет за међународне везе Англиканске цркве 14. марта доставио је Амбасади Југославије у Лондону програм посете и списак личности које ће бити у пратњи црквеног великодостојника: надбискупова супру-

1 *Гласник*.., 11/1965, стр. 369-370.

2 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 441295 од 10. децембра 1965, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 133.

3 Писмо Амбасаде у Лондону, Пов. 169 од 29. децембра 1965, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1965, 29-1-414328.

4 *Гласник*.., 3/1966, стр. 112-115.

5 Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 44824/3 од 12. фебруара 1966, Амбасади у Лондону; Телеграм Државног секретаријата за иностране послове, бр. 44824/77 од 14. фебруара 1966, Амбасади у Риму – АМИП, Па/1966, 213-5-44824.

га, капелан Џон Ендрју и генерални секретар Савета за међународне везе Џон Ричард Сатертвајт.[1]

Кентерберијски надбискуп је боравио 24-26. марта 1966. у званичној посети Ватикану и то је био први сусрет поглавара две цркве. После Рима, надбискуп је посетио Светски савез цркава у Женеви, у Швајцарској. Потом је отпутовао у Јерусалим на међународну конференцију англиканских бискупа.[2]

О предстојећој посети кентерберијског надбискупа Југославији разговарали су 15. априла југословенски амбасадор у Лондону Срђа Прица и амбасадор Велике Британије Вилсон. Прица је сутрадан о том сусрету обавестио Јосипа Броза и Александра Ранковића истичући да надбискуп ужива значајан углед у Британији и да је на хијерархијској лествици одмах иза чланова краљевске породице, па би, сходно томе, у Београду требало да буде примљен на одговарајућем службеном нивоу. Додао је да је надбискупа током посете Румунији примио председник Републике Николае Чаушеску. Прица је закључио да би надбискупа требало да прими потпредседник Републике Александар Ранковић, с обзиром на то да ће Јосип Броз у то време бити ван Београда.[3]

Надбискуп кентерберијски и примас Енглеске Мајкл Ремзи боравио је у Југославији 30. априла-3. маја 1966. године. Била је то прва посета једног поглавара Англиканске цркве српској Патријаршији.[4]

На београдском аеродрому високе госте су дочекали српски архијереји, југословенски амбасадор у Лондону и представник Савезне комисије за верска питања. У надбискуповој пратњи су били бискуп гибралтарски Стенли Елиј, каноник Џон Финдлоу, секретар за спољне послове Англиканске цркве Џон Сатертвејт и надбискупов секретар Џон Ендрју.

Патријарха Германа и надбискупа Ремзија примио је Александар Ранковић, потпредседник Републике, а неколико дана касније и Милутин Морача, председник Савезне комисије за верска питања.

Надбискуп је за англиканску паству у Београду 1. маја служио у Патријаршијској капели службу и причест, чему су присуствовали и српски архијереји, а потом је у Саборној цркви одржана литургија. Патријарх Герман је у поздравној беседи истакао историјске везе између две цркве. Гост је, између осталог, рекао: „У току Првог светског

1 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 174 од 14. марта 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 213-5-410054.

2 Елаборат Савезне комисије за верска питања „Информација о претстојећој посети поглавара Англиканске цркве, кентерберијског архиепископа др. Рамсеја Српској православној цркви“, од 14. априла 1966. године – АС, 21, 133.

3 „Забелешка Срђе Прице са британским амбасадором, г. Вилсоном, 15. априла 1966“, Пов. бр. 414567 од 16. априла 1966. године – АМИП, Па/1966, 213-5-414561.

4 *Гласник*.., 2/1966, стр. 86.

рата многи српски студенти теологије дошли су у Енглеску и ту се спремали за свештенички позив. У капели Кадстон колеџа још горе кандила пред иконом Пресвете Богородице коју су Срби донели у овај колеџ за успомену на године које су ту провели српски студенти.“

Првосвештеници су посетили манастир Раковица, Богословски факултет, Авалу, Калемегдан, градић Ушће и манастир Студеница.[1]

Надбискуп кентерберијски је патријарха Германа одликовао Ламбетским крстом, највишим одликовањем које англикански поглавар може да додели поглавару друге Цркве.[2]

По завршетку посете објављено је заједничко саопштење.

Амбасада у Лондону 11. маја 1966. обавестила је надлежне да је посету кентерберијског надбискупа Југославији забележило шест британских листова, *Тајмс* је пренео надбискупову оцену да се Црква у Југославији, као и другим комунистичким земљама, суочава са бројним ограничењима, али да је њена виталност очигледна јер много људи учествује у црквеним обредима. У извештају Амбасаде закључено је да надбискупова изјава сведочи о настојањима Англиканске цркве да посету свог првосвештеника Београду искористи за подстицање антисоцијалистичких снага унутар Српске православне цркве, у покушају стварања ширег антисоцијалистичког фронта водећих религија у Југославији. „У томе се она приближује идеолошкој антикомунистичкој конфронтацији Ватикана, паралелно са специфичним брит.(анским) интересима.“[3]

Недељу дана касније, 17. маја, Амбасада је јавила Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања да им се обратио Савет за међународне односе Англиканске цркве са питањем како могу да пошаљу пакет теолошких књига као поклон кентерберијског надбискупа патријарху Герману, пошто им је одраније било познато да такве књиге „не могу увек поштом да уђу у Југославију“. Одговорено је да ће поштанска пошиљка сигурно стићи патријарху, и да књиге могу послати и посредством Амбасаде.[4]

---

1 У манастиру Студеница један свештеник Англиканске цркве је 1865. примио причест из руку српског православног свештеника, што је изазвало велике неспоразуме у односима митрополита, епископа и старешине манастира – Љубомир Дурковић Јакшић, „Почеци односа између Српске и Англиканске цркве у веку“, *Зборник Православног богословског факултета*, Београд 1951, стр. 375-391.

2 *Гласник*.., 4/1966, стр. 134-144. Видети и: Шифровани телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 334 од 11. маја 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 213-5-418424. Исто – АС, 21, 133.

Високо одликовање Англиканске цркве Ламбетски крст добио је 1965. патријарх руски Алексеј приликом посете Лондону – *Гласник*.., 7-8/1965, стр. 257.

3 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 334 од 11. маја 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 213-5-418424. Исто – АС, 21, 133.

4 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 346 од 17. маја 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 213-5-419627.

Прослава 1100 година од почетка мисионарског рада светих Кирила и Методија у Солуну 22-27. октобар 1966. окупила је бројне свештенослужитеље неколико цркава. Одлуком Синода, Српску православну цркву представљали су епископи жички Василије и захумско-херцеговачки Владислав. Свечаностима нису присуствовали представници јерусалимске и румунске Патријаршије. „Делегатима је подељен научни том о св. Браћи Кирилу и Методију и медаља са ликовима Свете браће. Приликом поделе Високопреосвећени г. Пантелејмон је саопштио да ће све ово послати Његовој светости патријарху српском Г. Герману по Преосвештеној г. г. епископима Василију и Владиславу."

На научном скупу учествовали су архиепископ кијевски Филарет из Руске православне цркве и епископ макариополски Николај, ректор Духовне академије у Софији. Истог дана грчки краљ је открио спомен-плочу светитељима на улазу у Митрополију.

Српска делегација је са југословенским конзулом посетила српско гробље на Зејтинлику, где је епископ Владислав одржао парастос официрима и војницима изгинулим у Првом светском рату.[1]

Скупу у Солуну присуствовао је и митрополит прашки и поглавар Чехословачке православне цркве Доротеј. Он је на повратку у Праг, боравио у Београду 27. октобра, а потом посетио Нови Сад, Сремске Карловце и манастир Ковиљ.[2]

Патријарх Герман је дан раније обавестио Савезну комисију за верска питања о доласку митрополита Доротеја, наводећи да би госта требало дочекати на високом нивоу, показати му неке од знаменитости и испратити с прикладним поклонима и затражио помоћ државе.[3]

Савезна комисија за верска питања проследила је српској Комисији за верска питања патријархово писмо са белешком о Чехословачкој православној цркви, у којој је, између осталог, стајало: „Српска православна црква одржава везе са Чешком православном црквом. Већина чешких православних свештеника школовали су се у богословијама СПЦ у нашој земљи."[4]

Током посете Српској православној цркви митрополита Доротеја је примио Риста Антуновић, члан Савезног извршног већа, у присуству Петра Шегвића, помоћника председника Савезне комисије за верска питања.[5]

---

1 *Гласник*.., 12/1966, стр. 385-388.

2 *Гласник*.., 12/1966, стр. 380-385.

3 Писмо патријарха Германа, П. бр. 301/66 од 26. октобра 1966, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 83.

4 Службена белешка „Чешка православна црква", од 31. октобра 1966. године – АС, 21, 83.

5 Информација за Танјуг, од 31. октобра 1966. године – АС, 21, 83.

1967.

Јурај Струхарик, бискуп Словачке еванглелистичке цркве, боравио је у Патријаршији 18. фебруара, посетио манастир Раковица и још неколико храмова.[1]

Рудолф Грабер, бискуп регенсбуршки и опуномоћеник Бискупске конференције Немачке, посетио је Патријаршију 3-4. априла.[2]

Папа Павле VI био је гост цариградског патријарха Атинагоре. Из Цариграда је упутио телеграм патријарху Герману.[3]

Цариградски патријарх Атинагора је за крај те године планирао маршруту Цариград – Београд – Букурешт – Софија – Цирих – Рим – Женева – Лондон – Цариград. На том пропутовању планирао је да посета Српској православној цркви траје од 11. до 16. октобра.

Цариградском патријарху[4] је добродошлица приређена најпре оглашавањем звона на Саборном храму. У одговору на поздравну реч домаћина, патријарх Атинагора је истакао да је још јула 1926. у том храму целивао десницу патријарха Димитрија, у оквиру вишедневне посете Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. (Сећање на те дане патријарх Атинагора је изнео и у сусрету са патријархом Германом у манастиру Хиландар 1963. године.[5])

Госту је додељена титула почасног доктора богословских наука „за заслуге на утврђивању и чувању чистоте православља, за рад на са-

1 *Православље*, 1. јун 1967, стр. 3.

2 *Православље*, 15. јул 1967, стр. 3.

3 *Православље*, 3. август 1967, стр. 1

4 Рођен је 25. марта 1886. у породици Спиру, од оца Матеја и мајке Јелене, у селу Стара планина. На крштењу је добио име Аристоклис. Основно образовање је стекао у локалним школама, од 1903. учио Богословију у Халки код Цариграда и завршио јр 1910. године. Исте године је рукоположен за ђакона, потом је добио службу код митрополита пелагонијско-монастирлијског Стефана, чије је средиште било у Битољу. Од 1919. служио је код архиепископа атинског Мелетија Метаксакиса, потоњег патријарха цариградског а касније александријског. Атинагора је децембра 1922. изабран за митрополита крфског. Августа 1930. изабран је за архиепископа Северне и Јужне Америке. За цариградског патријарха је изабран 1. новембра 1948. Умро је 7. јула 1972. Видети: Чедомир Драшковић, „Преминуо васељенски патријарх Атинагора“, *Гласник*.., 8/1972, стр. 204-206.

Више података видети у: *Гласник*.., 11/1967, стр. 222-245; *Православље*, 23. октобар 1967, стр. 1-24. Једном приликом је написао да је говорио српски језик. Писмо патријарху Герману од 10. маја 1966. поводом сусрета са ходочасницима Србима на повратку из Свете земље – *Гласник*.., 7/1966, стр. 226.

Патријарх Атинагора је посебно био везан успоменама на службу у Битољу па је 1960. у разговору са патријархом Германом изразио жељу да у оквиру посете Српској православној цркви служи у Битољу. Домаћин му је то и омогућио. „Забелешка о разговору секретара Савезне комисије за верска питања Милоја Дилпарића са патријархом Германом, одржаном 8. XII 1959. године у Патријаршији од 11,45 до 13 часова“, Пов. бр. 335/1. – АЈ, 144, 34-326.

5 *Гласник*.., 8-9/1963, стр. 331-344.

радњи и јединству свих помесних православних Цркава, за развијање међухришћанских екуменских контаката, за рад на остварењу Христових начела у савременом свету и животу".

Над гробом патријарха Варнаве у цркви Светог Саве на Врачару, гост је испричао како је још као ђакон саслуживао уз тадашњег викарног епископа главиничког, на освећењу једне српске цркве и о свом другом сусрету са, тада већ, патријархом Варнавом.

Патријарх Атинагора се присетио пред Храмом Светог Саве у изградњи да је, као архиепископ амерички (Цариградске патријаршије), посматрао тамошње Србе како прослављају свог светитеља.

Наредних дана, гост и домаћин су посетили Опленац, Краљево, манастир Жичу, где се високи гост подсетио на сусрете са епископом жичким Николајем, заједничка богослужења и разговоре у Америци. Поменуо је да је рођен у селу које је носи српско име (Стара Планина) и да је проживео много година међу Србима и добро их упознао.

На гробу српског патријарха Димитрија у манастиру Раковица одржао је помен, присетивши се да га је први пут срео у Београду, а касније, као митрополит крфски, дочекао.

Свратио је и у Сремске Карловце.

На крају посете, у недељу 15. октобра, служена је заједничка литургија у београдској Саборној цркви, потом је приређен пријем у Патријаршији. Посета је завршена 16. октобра 1967. године.[1] (Колико је патријарх Герман уважавао цариградског патријарха Атинагору казује и следећа чињеница: српски првосвештеник је 9. фебруара у Патријаршији обележио 20-годишњицу устоличења патријарха Атинагоре.[2])

Посета цариградског патријарха према службеној белешци Витомира Петковића, председника српске Комисије за верска питања, организована је у складу са разговорима које су тих недеља водили папа Павле VI и цариградски патријарх.[3]

Петковић је у информацији „за интерну употребу" указао да је патријарх Атинагора посетио Румунску и Бугарску православну цркву, али није ишао у Москву јер то руски патријарх Алексеј није прихватио. „Очито да разлог не лежи само у познатим припремама за јубиларну

1 *Гласник*.., 11/1967, стр. 222-245; *Православље*, 23. октобар 1967, стр. 1-24. Видети и: *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 3/1973, стр. 81-84.

2 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 8 од 13. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 5. II 1969. г. у Патријаршији. – АС, 21, 75.

3 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 232 од 2. новембра 1967, Савезној комисији за верска питања са „Информацијом о посети цариградског патријарха Атенагоре, који је боравио у Југославији на позив Српске православне цркве од 11-16 октобра 1967. г." – АС, 21, 73.

прославу Октобарске револуције у Москви, већ, пре свега, давање до знања Ватикану да је Руска православна црква најбројнија, најзначајнија и најутицајнија у односу на све друге православне Цркве у свету. Те према томе, уколико Ватикан жели да иде на помирење или неки споразум са православним Црквама то може да иде само преко Руске православне цркве.“

Петковић је закључио да патријарх Атинагора посетом Српској и осталим православним црквама, покушава да их придобије на путу за помирења са Римокатоличком црквом. То је патријарх и истакао, додуше посредно, на трибини на Теолошком факултету у Београду, после промоције за почасног доктора наука, када је рекао: „Крст је један“. У сличном тону је говорио и у манастиру Жича, у карловачкој богословији и Саборној цркви у Београду.

Патријарха Атинагору је 13. октобра примио и Јосип Броз. Присутни су били патријарх Герман, митрополит Данило и епископ Стефан. „Патријарх Атенагора је обавестио друга Тита о циљу обиласка неких православних Цркава као и о посети папи Павлу VI. Том приликом је рекао да је суштина његовог пута жеља да и са своје стране, колико може, допринесе очувању мира у свету, истичући да је друг Тито претеча те политике. Такође је одао признање другу Титу за уложене личне напоре у тражењу решења окончања сукоба на Блиском истоку.“ Када је патријарх Атинагора саопштио да ће бити незванични амбасадор мирољубиве политике коју води Броз, он му је одговорио да се патријарх Герман на путовањима понаша као најбољи амбасадор, на шта је патријарх Герман узвратио да му је то дужност.[1]

Како разговорима двојице патријараха није присуствовао нико из државних институција, о тома шта су причали држава се обавештавала посредством својих људи у Патријаршији. Према том извору било је речи о ставу православних цркава према екуменизму, према Англиканској и Старокатоличкој цркви, према формирању православног Просинода и односу Цариградске патријаршије према Српској и Македонској православној цркви. Патријарх Герман је позитивно оценио идеју екуменизма и настојања цариградског патријарха и папе на путу приближавања и сједињења православних и римокатолика. Међутим, указао је и на држање Римокатоличке цркве у не тако давној прошлости и тиме дао до знања да Српска православна црква на све то гледа са извесном резервом а екуменизам схвата као својеврсну тактику Римокатоличке цркве. Подсетио је госта да се Римокатоличка црква још званично није извинила Српској православној цркви за непријатељско држање према право-

1 „Информација о посети цариградског патријарха Атенагоре, који је боравио у Југославији на позив Српске православне цркве од 11-16 октобра 1967.г.“ – АС, 21, 73. По аутору службене информације, страна штампа је пропратила на одговарајући начин ту посету и пријем код Јосипа Броза.

славном животу у току Другог светског рата. Патријарх Герман је поменуо ширење Римокатоличке цркве на подручју Србије кроз придобијање православних и изградњу храмова у местима где римокатолика готово и да нема. Патријарх Атинагора је обећао да ће то пренети папи Павлу VI на следећем сусрету.

Говорећи о дијалогу са Англиканском црквом патријарх Герман је указао да треба спровести закључке Свеправославне конференције теолошких стручњака, одржане у Београду претходне, 1966. године.

Патријарси су се сагласили о потреби формирања Просинода, као сталног тела које би пратило односе међу православним црквама, и припремало и водило дијалоге са осталим црквама. Размотрени су и могућа место средишта Просинода, поменути Цариград, Београд и Москва. Патријарх Атинагора је најавио да ће о томе разговарати и са осталим првосвештеницима и о свему обавестити патријарха Германа.

„У погледу односа СПЦ и МПЦ Атенагора је упознао патријарха Германа да је Синод Цариградске патријаршије расматрао овај проблем и да је донео одлуку којом у потпуности подржава став СПЦ по овом питању, тј. акцептира одлуку Архијерејског сабора о осуди МПЦ. Атенагора је честитао Герману и Епископату СПЦ на оваквом ставу, који по његовом мишљењу, значи одбрану црквених канона. Обећао је да ће одлуку свог Синода објавити чим се буде вратио у Цариград. Такође је обавестио Германа да намерава упутити писмени позив епископату МПЦ ради покајања и враћања у крило законске Цркве. Изјавио је да би чак могао овакав апел упутити МПЦ из Београда, али је на захтев Германа одустао да то учини. Исто тако Атенагора је упознао руководство СПЦ да је од македонског митрополита Климента добио писани позив да посети Битољ, али да он такав позив није могао прихватити јер би се његова посета могла схватити као акт признавања аутокефалности МПЦ.“[1]

(Патријарх Атинагора је испунио обећање одмах по повратку у Цариград. Упутио је наиме писмо свим православним црквама о ставу његовог Синода о проблему Македонске православне цркве. То је био један од повода за састанак патријарха Германа, митрополита црногорско-приморског Данила, викарног епископа Лаврентија и Ђурице Јојкића 3. маја 1968. у Извршном већу Србије. Јојкић је о томе забележио кратко: „Писмо цариградског патријарха Атенагоре, са изразима које употребљава и чињеницом да је послато свим православним Црквама у свету, одраз је политике војне хунте у Грчкој, а такође представља мешање у наше унутрашње проблеме“. Патријарх је, према тој белешци, приметио да ту није реч о својевољном поступку патријарха Атинагоре, већ се он, боравећи у Југославији, упознао са свима чињеницама, које је проучио

1 „Информација о посети цариградског патријарха Атенагоре, који је боравио у Југославији на позив Српске православне цркве од 11-16 октобра 1967. г.“ српске Комисије за верска питања – АС, 21, 73.

по повратку у Цариград и на основу њих је срочио писмо. Када је Јојкић рекао да слање писама представља злоупотребу положаја, патријарх Герман је замолио да се држава не меша у то и да „више не држи страну“ Македонској православној цркви.[1])

Лутеранска светска федерација из Женеве је средином фебруара 1968. замолила Југословенски црвени крст да јој помогне да ступи у контакт са српском Патријаршијом, наводећи да се у Југославији налази њихов сарадник Дарел Линдби.[2] Како у доступној архиви нема других докумената тешко је о чему је овде тачно реч.

1968.

Генерални секретар Светског савета цркава др Јуџин Карлсон Блејк, презбитеријански пастор, посетио је 2-5. марта 1968. Београд и Патријаршију. Разговарао је са члановима Синода. Патријарх му се захвалио на дотадашњој помоћи.[3]

Римокатолички великодостојник из Загреба, кардинал Фрањо Шепер, стигао је 25. априла 1968. код патријарха Германа, у Сремске Карловце, у резиденцију српских патријараха. Био је то први и последњи сусрет патријарха и кардинала.[4]

Два дана пре заказаног сусрета, Патријаршију је 23. априла посетио Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, и од патријарха сазнао да је кардинал сусрет тражио посредством језуите Бачварија. Јовићевић је приметио да кардинал за све протекле године никада није покушао да успостави било какав контакт ни са патријархом, а ни са Савезним извршним већем и закључио да је актуелни позив резултат политике Ватикана, то јест лично папе Павла VI.[5]

Тачно пола године касније, 25. октобра 1968, патријарха је посетио још један римокатолички великодостојник, љубљански надбискуп др Јосип Погачник, у пратњи надбискупа београдског Габријела Букатка.[6] Надбискуп је пренео молбу аустријског кардинала Кенига да га патријарх посети у Бечу, на шта је патријарх одговорио да му је незгодно да иде тамо где су парохијске просторије заузеле присталице рашчиње-

1 „Забелешка о пријему патријарха Германа код председника Републичког извршног већа друга Ђурице Јојкића 3. маја 1968.“, Пов. бр. 192 од 28. маја 1968. године – АЈ, 144, 110.

2 Писмо Југословенског Црвеног крста, од 23. фебруара 1968, Савезној комисији за верска питања – АС, 144, 129.

3 *Гласник*.., 3/1968, стр. 62.

4 *Гласник*.., 5/1968, стр. 99-104.

5 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 170/1 од 29. априла 1968, српској комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка 23. априла т. г. посетио сам патријарха Германа“ – АЈ, 144, 110; Исто – АЈ, 144, 114.

6 *Православље*, 7. новембар 1968.

ног епископа Дионисија. После неколико дана обавештен је да су спорне просторије враћене на употребу свештенику Стевану Поповићу и легалној управи Црквене општине.[1]

Патријарх је добио и позив надбискупа из Минхена да га посети. „Истиче да још није донео одлуку да ли ће прихватити оба позива за посету, али додајући да би контакти и разговори са поменутим кардиналом били корисни не само на црквеном, већ и на политичком плану, а посебно на наше исељенике и радну снагу запослену у земљама у којима кардинали живе“, стоји у белешци службеника Савезне комисије за верска питања.[2]

Кардинал Еуген Тисеран, једна од најугледнијих личности римокатоличког света, познат по критици усташких злочина над српским народом у Независној Држави Хрватској, посетио је 10. јуна патријарха Германа. Сусрету су присуствовали викарни епископ моравички Лаврентије и академик др Светозар Радојчић.[3]

Сусрет је забележен на посебан начин у црквеној штампи. И хрватска емигрантска штампа се осврнула на кардиналов боравак у српској Патријаршији: „Утисак о Тисерановој посети настоји се омаловажити да Тисеран ово говори као француски официр из I светског рата, када је био одушевљен Србијом и њеном борбом.“[4]

Патријарх Герман и Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, састали су се 23. маја 1968. године да размотре неке нове детаље у вези са планираним путем делегације Српске православне цркве у Москву. Патријарх је казао да је са још двојицом архијереја посетио совјетског амбасадора и да је заказао сусрет са мађарским.[5]

Патријарху Герману је упућен позив да присуствује прослави 50-годишњице обнављања руске Патријаршије у периоду 23. мај-3. јун 1968. године. Позив је прихватио. У његовој пратњи били су епископи славонски Емилијан и бачки Никанор.

После размене писама Савезне комисије за верска питања, Државног секретаријата за иностране послове и амбасаде у Москви и Бу-

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 234/68, републичким и покрајинским комисијама за верска питања – АЈ, 144, 114.

2 Исто.

3 *Весник*, бр. 457 од 15. јуна 1968, стр. 4; *Православни мисионар*, 4/1968, стр. 171-172. Интересантно је поменути да о овом сусрету нема ни једне једине реченице у *Гласнику*.

4 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, Стр. пов. бр. 750/68 од 11. јула 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 111.

5 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом и епископима: славонским Емилијаном и бачким Никанором, обављеним 23. V 1968. године у просторијама Савезног извршног већа“, Пов. бр. 234/68 од 23. маја 1968. године – АЈ, 144, 114.

димпешти, из Београда у Москву је 23. маја је упућен телеграм следеће садржине: „Мишљења смо да би било корисно да друг амбасадор за време боравка делегације СПЦ у Москви приреди ручак у част патријарха Германа, на коме би био позван и московски патријарх Алексеј“.[1] Нема потврде да ли се то и остварило.

По повратку из Москве, делегација Српске православне цркве је 4. јуна је посетила седиште Епархије будимске. На станици су архијереје дочекали проте Душан Вујичић и Чедомир Шулц, а у име мађарских власти чиновници Државног уреда за црквене послове, као и југословенски амбасадор. Сутрадан пре подне патријарх је посетио Јосефа Прантнера, државног секретара за црквене послове, и Гезу Тиквецког, амбасадора, а после подне отпутовао за Сентандрејy. Наредног дана, као надлежни архијереј Епархије будимске, патријарх је одржао састанак са свим свештенослужитељима.[2]

У разговору Мила Јовићевића и патријарха Германа 9. децембра 1968. у просторијама Савезне комисије за верска питања, гост је домаћину показао писмо које је добио од Хроматке и Ондре, председника и генералног секретара Хришћанске конференције за одбрану мира из Прага у Чехословачкој, који су изразили жељу да га посете. Јовићевић је одговорио да су такви сусрети увек корисни. „Председник Јовићевић је искористио ово питање и казао патријарху да би у садашњој ситуацији (мисли на совјетску окупацију Чехословачке – *прим. аутора*), Српска православна црква требала да буде што обазривија према потезима које Руска православна црква чини на међународном и међуцрквеном плану, нашто је патријарх захвалио и казао да ће о свему важнијем из односа двеју цркава информисати Савезну комисију и тражити консултације по свим питањима.“[3]

1969.

Од 29. јануара до 2. фебруара делегација римокатоличке организације „Про оријенте“ из Беча боравила је у узвратној посети члановима Хора свештеника Епархије бачке (који је 1967. био на турнеји по Аустрији, предвођен епископом Никанором, а у организацији свештеника у Бечу Стевана Поповића, иначе Новосађанина). У Југославију су, уз

1 Телеграм Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 226 од 23. маја 1968, Државном секретаријату за иностране послове – AJ, 144, 111.

2 *Гласник*.., 7/1968, стр. 135-148. Видети и: *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, бр. 3, 1972, стр. 89-90.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 427/1 од 12. децембра 1968, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом Германом, обављеном дана 9. XII 1968. године у Савезној комисији за верска питања“ – AJ, 144, 112; Исто – AC, 21, 75.

чланове хора, допутовали Хајнрих Дримел, председник те организације и потпредседник града Беча (раније дугогодишњи министар просвете и вера, блиски сарадник кардинала Франца Кенига, оснивача организације „Про оријенте“), монсињор др Ото Мауер, председник аустријског римокатоличког Комитета за рад са интелектуалцима и главни проповедник бечке катедрале Светог Стефана, др Михајло Лемин, професор теологије и др Алфред Штирнемал, секретар организације. Програм те посете утаначен је приликом доласка епископа моравичког Лаврентија на прославу празника Савиндана 1967. године у Бечу. (О доласку у Југославију и програму боравка Аустријанаца причао је 23. децембра 1968. прота Веселин Петровић у војвођанској Комисији за верска питања.[1] О гостовању хора епископ Лаврентије је разговарао у Амбасади у Бечу. Обавештавајући надлежне у Београду, Амбасада у Бечу је препоручила да гостима буде приређен дочек на високом нивоу у Новом Саду и Београду. На крају писма се наводи како су епископу Лаврентију службеници Амбасаде сугерисали да Дримелу треба на одговарајући начин указати на последице подршке коју римокатолички кругови у Италији, као и у Аустрији, пружају расколничкој заједници епископа Дионисија, а нарочито Драгољубу Вурдељи у Трсту, бившем председнику тамошње Црквене општине.[2])

Чланови делегације су свечано дочекани на аеродрому у Сурчину одакле су се одвезли у Нови Сад. У Суботици су посетили римокатоличког бискупа Малишу Звекановића.

Боравак Аустријанаца је текао по утврђеном плану: концерти, посете манастирима, музејима, војвођанској Комисији за верска питања...

Патријарха Германа посетили су у Патријаршији у Београду и том приликом му уручили писмо бечког кардинала Кенига са позивом да га патријарх посети у Бечу. Патријарх је одговорио да позив у начелу прихвата, али да ће о времену одлучити касније.[3]

О том позиву разговарао је и са Радосавом Перовићем, саветником у Савезној комисији за верска питања. Испричао је како је замолио Дримела да ургира код кардинала Кенига да се он заузме за српске цр-

1 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 07-1/69 од 7. јануара 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 117.

2 Писмо Амбасаде у Бечу, бр. 46 од 29. јануара 1969, Државном секретаријату за иностране послове, савезној и србијанској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 117.

3 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. Бр. 07-13/69 од 3. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о току посете представника Фондације Про оријенте из Беча“ – АЈ, 144, 117; Писмо србијанске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 8 од 13. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 5. II 1969. г. у Патријаршији“. – АС, 21, 75; Видети и: *Православље*, 27. фебруар 1969, стр. 2.

квене општине у Бечу и Трсту, што је Аустријанац обећао да ће урадити.[1]

У сусрету патријарха Германа са члановима српске Комисије за верска питања 5. фебруара 1969. помињан је, између осталог, и долазак кардинала Јохана-Јана Вилебрандса, секретара Секретаријата за неговање хришћанског јединства, у Београд. „Патријарх нас је упитао да ли било добро, уколико сам не покаже иницијативу, да му сугерира да посети Савезну односно Републичку комисију за верска питања. У начелу је договорено да патријарх поступи као што је предложио с тим, да се пре доласка Вилебрандса још проконсултујемо.“[2]

Кардинал Вилебрандс је стигао 12. увече а отпутовао 15. фебруара изјутра, у пратњи Пјера Дипреа, помоћним секретаром. Патријарх их је примио два пута, 13. и 14. фебруара. Гости су у међувремену посетили Богословски факултет и богословију.[3]

Вилебрандс је 28. маја 1969. писао патријарху Герману да није у стању да му помогне у решавању проблема Српске православне парохије у Трсту. Није познато како је то писмо доспело до Савезне комисије за верска питања. Она је писмо проследила Државном секретаријату за иностране послове.[4]

Патријарх је 6. фебруара позвао Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања („на тражење патријарха Германа, а по сагласности председника Савезне комисије за верска питања“). „Са патријархом сам разговарао и о боравку подпредседника каритативне организације Про оријенте Хајнриха Дримела, иначе подпредседником бечке општине. Патријарх каже да је молио Дримела да Дримел интервенише преко бечког кардинала Кенига да се овај заузме за црквену општину у Бечу, а нарочито за црквену општину у Трсту, како би им се омогућио нормалан рад и јурисдикција СПЦ над њима. Дримел је обећао да ће се заузети по овим питањима“, забележио је Радослав Перовић.[5]

Патријарх александријски Николаос VI стигао је у Београд 9.

1 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 43 од 17. фебруара 1969, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору са патријархом СПЦ Германом, обављеним 6. II. 1969. године у Патријаршији СПЦ“ – AJ, 144, 117; Исто, АС, 21, 75.

2 Писмо српске Комисије за верска питања, Стр. пов. бр. 8 од 13. фебруара 1969, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 5. II 1969. г. у Патријаршији“. – АС, 21, 75.

3 *Православље*, 27. фебруар 1969, стр. 1.

4 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 227 од 16. јуна 1969, Државном секретаријату за иностране послове – AJ, 144, 122.

5 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 43 од 17. фебруара 1969, српској Комисији за верска питања. У прилогу је „Забелешка о разговору са патријархом СПЦ Германом, обављеним 6. II 1969. године у Патријаршији СПЦ“ – AJ, 144, 117; Исто, АС, 21, 75.

маја 1969. године. Како је посета била кратка, дводневна, гост је посетио Богословски факултет, Богословију Свети Сава, манастир Раковицу, Опленац и Авалу. Другог дана, на празник Спаљивања моштију Светог Саве, присуствовао је са домаћином литургији коју је служио митрополит иринопољски Никодим. Потом су два патријарха посетила манастир Раковица. Ту је гост одржао помен патријарху Димитрију.[1]

Патријарх Николаос VI је пожелео да се упише у Књигу пријема и посетилаца председника Републике, што је и урадио 10. маја.[2] Броз је тих дана био на Брионима.

Према службеној белешци Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, александријски патријарх је једним својим иступом присутне довео у неугодну ситуацију.[3]

На основу те белешке, састављена је нова – за чланове Савезне комисије за верска питања. „У свим својим наступима приликом боравка у Београду, александријски патријарх био је врло коректан. Међутим, на ручку у Патријаршији који је патријарх Герман приредио у његову част, дошло је до иступа од стране александријског патријарха. После здравице патријарха Германа, која је иначе била уобичајена и коректна и у којој су позитивно оцењени односи у нашој земљи у целини, приликом одговора на здравицу, александријски патријарх се дотакао односа између Српске и Македонске православне цркве, рекавши да му је познато да су се над Српском православном црквом 'надвили мутни облаци и да неки архијереји желе да се наметну Српској православној цркви'. Истакао је да мисли на македонске епископе који настоје да изазову раскол. Затим је додао да ће Александријска црква пружити моралну подршку Српској православној цркви."

Патријарх Герман је био изненађен тако отвореном подршком александријског патријарха пред великим бројем српских архијереја, грчким амбасадором и члановима Савезне и српске Комисије за верска питања. Пошто је испратио госте, патријарх Герман се обратио Владимиру Станојевићу, секретару српске Комисије за верска питања, извињавајући се за „инцидент". Напоменуо је да је још на првом сусрету рекао госту да су односи Цркве и државе добри, а уколико и дође до неспоразума, да се они решавају на миран и прихватљив начин. „То му је рекао баш ради тога да не би дошло до оваквих изјава које представљају мешање у наше унутрашње ствари."[4]

---

1 *Гласник*.., 5/1969, стр. 108-114; *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, бр. 3, 1971, стр. 90-91.

2 *Гласник*.., 5/1969, стр. 114.

3 „Забелешка Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања", Пов. Бр. 171/69 од 12. маја 1969. године – AJ, 144, 118.

4 Писмо српске Комисије за верска питања, Пов. бр. 108 од 30. маја 1969, Савезној комисији за верска питања са „Забелешком о боравку александријског патри-

Цариградска патријаршија је један од оснивача Светског савета цркава. Руска, Румунска и Бугарска патријаршија и Грчка и Чехословачка православна црква су тој заједници приступиле 1961. а Српска православна црква 1965. године. Иако је већ 1966. постао један од њених председника, патријарх Герман је отпутовао у седиште те заједнице тек 28. јула 1969. и тамо боравио три дана.[1]

У сусрету са Милом Јовићевићем, председником Савезне комисије за верска питања, после Сабора 24. марта 1969, патријарх је представио новоизабраног епископа западноевропско-аустралијског Лаврентија Трифуновића. Поменуо је тешкоће са његовим смештајем у Лондону, додавши да је упутио писмо кентерберијском надбискупу Мајклу Ремзију с молбом да Англиканска црква пружи сву потребну подршку епископу Лаврентију, као званичном представнику Српске православне цркве за Западну Европу и Аустралију. Нагласио је да је Сабор имао у виду добре односе са Англиканском црквом, када је одлучио да центар нове епархије буде у Лондону.[2]

Приликом следећег сусрета код Мила Јовићевића 5. маја патријарх је рекао да га је недавно посетио секретар кентерберијског надбискупа и уручио му позив поглавара Англиканске цркве да посети Енглеску. Додао је да Српска православна црква нема потребна средства за тај пут, па размишља да и ту посету откаже. „Међутим, додао је, да и поред тога што му се тамо не иде, у своје време, државни органи су инсистирали неколико година да он позове кентерберијског надбискупа у Југославију и та је посета реализована, па је сада врло незгодно да се посета откаже и како да се мотивише. Председник је обећао да ће патријарху на ово питање дати одговор.“[3] Да је Јовићевић испунио обећање потврђује писмо које је добио 6. јуна од патријарха са информацијом да планира узвратну посету од 8. до 12. августа, као и да ће с њим путовати двојица архијереја, један ђакон и његов коморник.[4]

Британци су објаснили југословенским дипломатама у Амбасади у Лондону да би требало да патријарх дође с обзиром на то да је он један од председника Светског савета цркава, који планира конференцију 12-

јарха Николаоса у нашој земљи од 9. и 10. маја 1969. године“ – AJ, 144, 118.

1 *Гласник*.., 8/1969, стр. 186-192. Видети и: *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, бр. 3, 1971, стр. 92-94.

2 „Забелешка о разговору председника Савезе комисије за верска питања друга М. Јовићевића са патријархом СПЦ Германом, обављеним 24. III 1969. године у Савезној комисији за верска питања“ – AJ, 144, 118.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 169/69 од 12. маја 1969, србијанској комисији за верска питања. У прилогу је била „Забелешка о разговору председника Савезе комисије за верска питања са патријархом СПЦ Германом, обављеном 5. V 1969. године у Патријаршији СПЦ“ – AJ, 144, 118; Исто, AC, 21, 75.

4 Писмо патријарха Германа, П.Бр. 145 од 6. јуна 1969, Савезној комисији за верска питања – AC, 21,124.

23. августа у Кентерберију. Према Сатертвајту, патријарх би пре овог састанка био надбискупов лични гост од 9. до 12. августа у Кентерберију. Нагласио је да ће то бити миран боравак, без демонстрација. „Сатертвајт посебно подвлачи да кентерберијски надбискуп жели да од амбасадора добије обавештење да ли ће патријарх моћи прихватити предвиђени позив да буде његов лични гост, како би се могло отпочети са припремама програма. Имајући у виду прошлогодишње отказивање посете патријарха у последњем моменту, жеља је да се избегне понављање, неугодан утисак и непотребни публицитет.“[1]

После разговора у Савезној комисији за верска питања, патријарх је прихватио надбискупов позив и о томе га обавестио 17. јуна. На пут ће кренути авионом, са њим ће поћи епископ жички Василије, протођакон Ђорђе Жунић и Мирчета Станков, док ће им се у Лондону прикључити епископ западноевропски и аустралијски Лаврентије. Савезна комисија за верска питања обавестила је Амбасаду у Лондону да је термин утврђен и да нема никаквих назнака да би посета могла бити одложена.[2]

Сатертвајт је Амбасади Југославије потврдио детаљан програм патријархова боравка додајући да се патријарх треба да укључи у припремни састанак Светског савета цркава већ 11. августа, што скраћује његов боравка код надбискупа.[3]

Патријарх је имао још неке разлоге да отпутује у Енглеску, као што је позив епископа западноевропског и аустралијског Лаврентија да обиђе нове парохијске храмове.

Хроничар је забележио и ово: „Поподне Његова Светост и Његова Милост, са својим пратњама, посетили су женски англикански манастир Пресвете Богородице у Вест Молингу, близу Кентерберија. Дочекале су их сестре певањем на црквенословенском језику.“

Патријарх је реализовао боравак по утврђеном програму и вратио се задо-вољан у Београд.[4]

Посета је помно анализирана на основу неколико извештаја, међу којима посебно место заузима онај из Амбасаде у Лондону од 19. августа 1969. године. По том извештају, Сатертвајт је писмом обавестио амбасадора да је надбискуп веома задовољан посетом и разговорима, изразивши наду да ће то допринети добрим односима између две земље и две цркве. Према Сатертвајтовом писму, госте из Београда на аеро-

1 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 352 од 11. јуна 1969, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 124.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, од 23. јуна 1969, Амбасади у Лондону – АС, 21, 124; Исто – 144, 119.

3 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 521 од 4. августа 1969, Државном секретаријату за иностране послове и Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 124.

4 *Гласник*.., 9/1969, стр. 215-233. Видети и: *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, бр. 3, 1971, стр. 94-96.

дрому су дочекали надбискуп и други представници Англиканске цркве, папски делегат и представници неколико православних цркава. Третман гостију био је на највишем нивоу и веома срдачан. Надбискуп је о патријарху стекао веома повољан утисак и оцењује да је способан и спретан, доследан и флексибилан поглавар једне значајне Цркве. Патријарх се сусрео са југословенским дипломатским представницима у згради Амбасаде. Том приликом му је предочена антијугословенска активност свештеника Николића и још неколицине других. „У току даљег разговора Г.(ерман) је јасно квалификовао емиграцију, указао је на тешке последице раскола цркве, неопходност стрпљења и тактичност у борби противу непријатеља цркве и државе и изнео мишљење и наду да ће време све више деловати у смислу спознаје многих раније заведених емиграната.“[1]

Митрополит прашки и целе Чехословачке Доротеј позвао је делегацију Српске православне цркве да 24-25. маја 1969. присуствује обележавању 1100 година од смрти Светог Кирила, то јест манифестацијама које ће бити организовано у Прагу и Оломуцу. „Том приликом је умољена Српска православна црква да као дугогодишња Мајка-Црква, под чијом јурисдикцијом се Православна црква у Чехословачкој организовала и све до краја другог светског рата развијала, на овој прослави учествује преко својих делегата.“ Синод је одредио да ће Цркву представљати епископ сремски Макарије и протојерej Бранко Цисарж и о томе обавестио Савезну комисију за верска питања, затраживши да држава учествује у покривању трошкова.[2] Молба Синода није прихваћена.[3]

1970.

Едгар Поп, достојанственик Евангелистичке цркве у Немачкој, посетио је патријарха Германа почетком маја. Разговарали су, осим осталог, о екуменизму и помоћи коју могу да добију свештеници Српске православне цркве у тој европској држави.[4]

Југословенској Амбасади у Бечу 5. јула 1970. обратио се протестантски бискуп Аустрије Оскар Сакрауски затраживши да проследе његово писмо патријарху Герману. Писмо је било, у ствари, молба да се протестантским свештеницима из Аустрије и са енглеског говорног подручја омогући богослужења у православним храмовима у појединим

1 Телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 555 од 1. августа 1969, Државном секретаријату за иностране послове, Савезној и србијанској Комисији за верска питања – АС, 21, 124; Исто – АЈ, 144, 123.

2 Писмо Синода, Син. бр. 1244/зап 204 од 23. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 121.

3 Решење Савезне комисије за верска питања, бр. 152 од 6. маја 1969. године – АЈ, 144, 121.

4 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 01-2/24 од 21. маја 1970, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 126.

туристичким местима.[1] Амбасада је писмо проследила Савезној комисији за верска питања.[2] У доступним архивама нема других докумената о овом случају.

Институт за европске студије у Бечу, који је према мишљењу југословенских дипломата био испостава америчких универзитета у Аустрији, затражио је помоћ југословенске Амбасаде поводом боравка њихових студената у Југославији 2-8. августа 1970, у оквиру вишенедељног путовања по Европи. Како студенти похађају курс „Религије у Источној Европи“, желе да им се обезбеде и одговарајућа предавања у Београду и Новом Саду, а у Загребу и Сарајеву већ су била заказана. Институт очекује да им о теми „Марксистички поглед на религију“ или „Мозаик религија у Југославији“ говоре функционери Савеза комуниста Југославије и још двојица предавача из Српске православне цркве. Како ће према програму студенти посетити манастир Крушедол, Институт је предложио да се припреми предавање на тему манастирског живота или о Српској православној цркви уопште.[3]

Писмо из Амбасаде је приспело у Државни секретаријат за иностране послове, одакле је 1. априла 1970. упућено Савезној комисији за верска питања, а она је о томе известила Патријаршију.[4] Синод је одредио да др Душан Кашић, ректор Богословије у Београду, одржи два предавања. Потом је уследио уобичајени поступак слања повратне информације: Синод Савезној комисији за верска питања, она Државном секретаријату за иностране послове који је о томе обавестио Амбасаду у Бечу.[5]

1971.

Думитру Догару, председник Департмана за верске послове Народне Републике Румуније затражио је од југословенског амбасадора у Букурешту да му организује сусрет са патријархом Германом, наглашавајући да је с већ њим разговарао приликом патријархове посете Румунској православној цркви.[6]

1 Писмо протестантског бискупа Аустрије, Гл. 409 од 5. јуна 1970, патријарху Герману – АС, 144, 129.

2 Писмо Амбасаде у Бечу, бр. 159/70 од 9. јуна 1970, Савезној комисији за верска питања – АС, 144, 129.

3 Писмо Амбасаде у Бечу, од 17. марта 1970, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 128.

4 Писмо Државног секретаријата за иностране послове, бр. 410842 од 1. априла 1969, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 128.

5 Писмо Савезне комисије за верска питања, бр. 111 од 5. маја 1970, Државном секретаријату за иностране послове – АЈ, 144, 128.

6 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 63 од 5. маја 1971, српској и македонској Комисији за верска питања – АЈ, 144, 132.

Догару је боравио у Југославији од 31. маја до 5. јуна: 1. јуна у Савезној комисији за верска питања је разговарао са домаћином, Милом Јовићевићем, а истог дана посетио је и патријарха Германа.[1]

1972.

Поглавар Грчке (Јеладске) православне цркве архиепископ Јероним са бројном пратњом (четири митрополита, један викарни епископ и неколико нижих свештенослужитеља), боравио је у Југославији у периоду 27. мај–3. јун 1972. као гост српског патријарха Германа. На свечаном ручку у Патријаршији, патријарх Герман је грчком првосвештенику с поносом набројао који су све поглавари помесних православних цркава боравили у истој дворани или служили у београдској Саборној цркви: патријарси цариградски Атинагора, александријски Николаос VI, антиохијски Теодосије, јерусалимски Венедикт, руски Алексеј, румунски Јустинијан, бугарски Кирил, архиепископ атински Доротеј, кипарски Макариос III, прашки Доротеј и варшавски Стефан.

Наредних дана, посета је текла по маршрути: Авала - Опленац - Шумарице у Крагујевцу – Краљево – Жича – Крушевац – Ниш – Пирот. Ту је одржан помен грчким војницима погинулим 1918. године.[2]

Два месеца раније, патријарх Герман је 8. априла 1971. дочекао у Патријаршији Витомира Петковића, председника српске Комисије за верска питања, како би га обавестио о жељи атинског архиепископа Јеронима да, на повратку из Москве, где ће присуствовати устоличењу новог руског патријарха, посети Српску православну цркву. „Приликом нашег учешћа у овом веома значајном догађају не само свете Руске цркве, него и за све православне, сматрамо за добро да, враћајући се кући, посетимо свете братске православне Цркве, ради међусобне подршке и организације, што ће Господ дати онима који се сложно моле. Стога Вас топло молимо да нам у одговору дате на знање, што је пре могуће, да ли и Вама наговештено време изгледа погодно за остварење наше намераване посете Вашој светој Цркви, да бисмо могли благовремено да известимо о тачном дану нашег доласка к Вама“, стајало је у писму које је Петковићу прочитао патријарх Герман.

Патријарх је испричао да је о том писму обавестио Синод и да је закључено да се посета не би могла избећи, а да се то не одрази на односе две цркве. Петковић је саопштио да је питање те посета комплексно и да треба имати у виду односе Југославије и Грчке, као и однос државе

1 „Информација о разговорима вођеним у Београду између председника Департмана за верске послове НР Румуније, Думитру Догару-а, и представника Савезне комисије за верска питања“, Пов. бр. 74/71 18 јуна 1971, упућена свим републичким и покрајинским комисијама за верска питања – АЈ, 144, 132.

2 *Гласник*.., 6/1972, стр. 138-167. Видети и: *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 4/1973, стр. 51-56.

Грчке према Македонији и Македонској православној цркви.

Подсетивши на своје раније посете православним црквама, патријарх је додао да су га у свим тим приликама, осим у Румунији, примали и шефови држава, и да би било упутно да њега и архиепископа Јеронима прими председник Скупштине Србије или Извршног већа и председник Скупштине града Београда.

Петковић је, на крају, проценио да би евентуално спречавање посете нанело више штете него што би донело користи.[1]

Поглавар Финске православне цркве архиепископ Павле са хором Саборног храма у Куопију стигао је у Београд 25. јула 1972, у госте патријарху Герману, кога је упознао у Москви, код руског патријарха.

Гости из Финске су разгледали Београд, посетили манастире Раковица и Ваведење и Авалу.

„Сутрадан, 26. јула, славила је црква св. Архангела Гаврила у Београду. Литургију је служио архиепископ карелијски и фински Павле уз садејство више свештеника и ђакона. Присуствовао је патријарх Герман. Певали су наизменично октет Саборне цркве у Београду и хор Саборне цркве у Куопију."

„Била је то кратка, али веома корисна посета. Православни српски народ обгрлио је и са јачим жаром у своје молитве укључио православне вернике на далеком северу – у Финској."[2] (Када је архиепископ Павле замолио све православне цркве да помогну изградњу манастира Нови Валамо, Српска православна црква је упутила извесну суму новца.[3])

На позив патријарха Германа руски патријарх Пимен (изабран 1971) допутовао је у посету Београду 12. октобра, у пратњи тројице митрополита, двојице архиепископа и неколико нижих свештеника.

Наредних дана домаћин и гост су посетили пет београдских храмова, Авалу и манастир Раковица.

Руска делегација је присуствовала бденију у руској цркви у Београду, које је служио митроносни прота Виталиј Тарасјев.

Потом су гости отпутовали у Нови Сад, разгледали Матицу српску...

По повратку у Београд, патријарх Пимен је посетио Опленац и Крагујевац, то јест стратиште Шумарице и манастир Манасија.

Пријем за високе госте и њихове домаћине најпре је организовао Витомир Петковић, председник српске Комисије за верска питања,

1 „Белешка о разговору председника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 8. IV 1971. год. у Патријаршији" – АС, 21, 137.

2 *Гласник*.., 8/1972, стр. 198-203. Видети и: *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 4/1973, стр. 56-58.

3 *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 5/1975, стр. 39.

а сутрадан, 17. октобра, Миленко Бојанић, председник Извршног већа Србије. На пријему који је приређен у Патријаршији био је, између осталих, и Марио Кања, ватикански нунције у Београду.[1]

Неколико дана раније, 3. октобра патријарх Герман је обавестио председника државе Јосипа Броза о предстојећој посети руског патријарха Пимена и замолио пријем за двојицу архијереја.[2] Писмо је истога дана прослеђено Савезном секретаријату за иностране послове Два дана касније, Кабинет заменика савезног секретара за иностране послове Јакше Петрића одговорио је Кабинету председника Републике наводећи да би такав пријем био у складу са пријатељским односима Југославије и Совјетског Савеза, као и дотадашњом праксом у сличним приликама. У наставку писма је стајало подсећање да је Броз преходно примио цариградског, грчког и бившег руског поглавара, „што је имало одјека у свету". На крају је Петрић указао да би одбијање пријема наишло на негативне одјеке код Српске православне цркве, али и у Совјетском Савезу.[3]

Патријархова молба је прослеђена у Савезно извршно веће, савезном секретару Антуну Вратуши. Према службеној белешци Марка Врхунеца, чиновника у Кабинету председника Републике, молба је одбијена: „Друг Антун Вратуша, у име СИВ-а, као и републички функционери СР Србије, сматрају да ову молбу не би требало прихватити и да би патријархе Пимена и Германа требало да прими друг Рато Дугоњић. При томе имају у виду држање СПЦ у последње време, и посебно писање листа *Православље*".[4]

Кабинет председника Републике је одговорио 19. октобра патријарху Герману: „Председнику Републике је жао што, због обавеза које је имао и које су, верујемо и Вама биле познате, није био у могућности да прими Његову Светост Патријарха московског и целе Русије, Господина Пимена".[5] Руски патријарх је претходног дана већ био отпутовао у Москву!

1973.

Друга посета патријарха Германа Женеви била је посебним пово-

1 *Гласник*.., 11/1972, стр. 274-303. Видети и: *Српска православан црква – Њена прошлост и садашњост*, 4/1973, стр. 58-62.

2 Писмо патријарха Германа, од 3. октобра 1972, Јосипу Брозу Титу – АЈ, 836, II-10.

3 Писмо Кабинета заменика савезног секретара за иностране послове, бр. 435889 од 5. октобра 1972, Кабинету председника Републике – АЈ, 836, II-10.

4 „Белешка" Марка Врхунеца, чиновника Кабинета председника Републике од 12. октобра 1972. На крају тог документа стоји реч „Сагласан" са парафом Т.(ито) – АЈ, 836, II-10.

5 Писмо Кабинета председника Републике, Стр. пов. 849/1 од 19. октобра 1972, патријарху Герману – АЈ, 836, II-10.

дом: заседањем Централног одбора у августу 1973. обележавана је 25-годишњица рада Светског савета цркава (основан 1948). Поред учествовања у раду Централног одбора и на свечаностима (централна прослава је приређена у катедрали Светог Петра), патријарх је остварио бројне контакте са православним великодостојницима, али и са високим римокатоличким и протестантским представницима.[1]

1974.

Узвратна посета патријарха Германа руском патријарху организована је 4-12. октобра 1974. године. (Била је то његова седма, то јест пета као патријарха, посета Москви). У пратњи патријарха били су митрополит црногорско-приморски Данило, епископи далматински Стефан и шабачко-ваљевски Јован. Програм боравка је био веома богат: посета неколико градова, манастирима, музејима, пријеми...

На једном од састанака, гост је истакао: „Сваки наш сусрет са највишим представницима сестринске Руске православне цркве доказује да треба и морамо бити заједно. Наша међусобна љубав треба да јача, да напредује...“

Српском првосвештенику је додељен почасни докторат Духовне академије у Лењинграду. Митрополит Никодим, као домаћин, подсетио је у беседи на везе Руса и Срба, поменувши, између осталог, давно руковоположење и хиротонију Петра II Петровића Његоша од тадашњег ректора Академије епископа Сергија.

„Најозбиљније питање је заједнички став наших Цркава пред припрему за Свети и велики сабор Источне православне цркве. По нашем мишљењу та припрема треба да буде темељна и исцрпна. Једино ако све православне помесне Цркве дођу до заједничког става приликом припремања питања за Сабор, тек ће се онда моћи приступити његовом сазивању. Убеђени смо да једномишљеност наших двеју Цркава има изузетно важан значај“, истакао је патријарх Пимен на растанку са делегацијом Српске православне цркве.[2]

Митрополит транупољски Дамаскинос из Цариградске патријаршије, секретар Међуправославне комисије (са седиштем у Шанбезију код Женеве) за припрему Светог и великог сабора, посетио је српску Патријаршију 13-18. октобра. Госту је поред разговора са домаћином, омогућено да чинодејствује у београдском храму Покрова Пресвете Богородице, да посети Богословију и Богословски факултет, као и епископе жичког Василија и банатског Висариона.[3]

1 *Гласник*.., 10/1973, 219-221; *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 4/1973, стр. 63-65.

2 *Гласник*.., 10/1974, стр. 214; *Гласник*.., 11/1974, стр. 234-264; *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 5/1975, стр. 42-45.

3 *Гласник*.., 1/1975, стр. 20; *Српска православна црква – Њена прошлост и са-*

1975.

Патријарх Источне сиријске јаковитске цркве (из групе такозваних дохалкидонских) Мар Ала II Георгис, са седиштем у Багдаду, Ирак, и архиепископ западноевропски Тимотеј, са седиштем у Немачкој, били су гости Српске патријаршије од 1. до 3. марта. Присуствовали су литургији у Саборној цркви у Београду и посетили манастир Раваница.[1]

Реис ул-улема хаџи Наим ефендија Хаџиабдић, новоизабрани старешина Исламске заједнице у Југославији, са сарадницима, посетио је 3. децембра патријарха Германа.[2]

1976.

Цариградски патријарх Димитрије најавио је писмом патријарху Герману посету митрополита халкидонског Мелитона, најстаријег члана његовог Синода, који је 13. маја стигао са митрополитом транупољским Дамаскиносом и протом Георгијем Цецисом. „Посета Српској цркви спада у низ посета по месним православним Црквама, које је ово изасланство преузело у циљу јачег повезивања њиховог са Мајком-црквом, Цариградском патријаршијом, а с друге стране, ради размене мишљења по питањима даљег рада на припреми Светог и великог сабора“, забележио је хроничар у *Гласнику*.

Гости су посетили и редакцију листа *Православље*: „Митрополит Мелитон је разјаснио да се у прошлости ниједан сабор, који је касније постојао васељенским, у припреми није називао васељенским, него се увек називао Свети и велики сабор.“ Митрополит је потврдио да је већ разговарао са поглаварима Јерусалимске, Александријске, Руске, Пољске и Чехословачке православне цркве и да му предстоје посете Румунској, Бугарској и Јеладској православној цркви. Из Београда се делегација упутила ка Букурешту.[3]

У разговору Милана Вукасовића, председника Комисије за односе са верским заједницама Савезног извршног већа, 19. маја 1976. са патријархом Германом, митрополитом добробосанским Владиславом, епископом браничевским Хризостомом и секретаром Синода протом Младеном Младеновићем, домаћин је нагласио да, „што се тиче државе за сада нема сметњи да реализује позив бечког кардинала Кенига, који је прије годину-двије упутио патријарху Герману да посјети Беч и уколико Патријарх сматра да је тај позив још актуелан“.[4]

дашњост, 5/1975, стр. 38.

1 *Гласник*.., 3/1975, стр. 60.

2 *Гласник*.., 12/1975, стр. 237.

3 *Гласник*.., 6/1976, стр. 102-104.

4 Писмо Комисије за односе са верским заједницама Савезног извршног већа, Стр. пов. бр. 14 од 7. јуна 1976, Савезном секретаријату за иностране послове. У прилогу је била „Забиљешка о разговору члана Савезног извршног вијећа и предсједника

1977.

Дешавало се и да патријархова посета некој страној земљи прође без званичних разговора са представницима других православних цркава, Римокатоличке или Англиканске цркве у тим државама. Тако је било 12-14. фебруара 1977. када је патријарх боравио у Швајцарској у гостима код епископа западноевропског Лаврентија. На литургији у храму Старокатоличке цркве, међу народом, били су и високи представници неколико црквених заједница (Старокатоличке и Савеза евангелистичких цркава и викар римокатоличког бискупа). На свечаном ручку патријарх је говорио о Швајцарцу др Родолфу Арчибалду Рајсу и његовим заслугама за српски народ у Првом светском рату.[1]

Архиепископ атински и поглавар Грчке православне цркве Јероним допутовао је у посету српској Цркви 20-26. октобра. Уз госте су, од дочека на аеродрому у Сурчину, за све време боравка били патријарх и чланови Синода. Маршрута је била уобичајена: Богословија у Београду, неколико београдских храмова, манастири Студеница, Жича (где је одржана заједничка служба), Љубостиња, епископска седишта у Краљеву, Нишу, Вршцу, Крагујевцу.

У Пироту су служили помен на грчком војничком гробљу.

Домаћине и госте примили су одвојено Доброслав Ћулафић, потпредседник Савезног извршног већа, као и други функционери – Милан Вукасовић, Душан Чкребић, Витомир Петковић, и Милан Бачкалић.

На крају посете домаћин је организовао свечани пријем за око 200 званица. Гости су отпутовали 26. октобра.[2]

Викар бискупа Англиканске цркве фуламског и гибралтарског посетио је 12. новембра Патријаршију да би, осим осталог, најавио долазак надлежног бискупа Џона Сатертвајта. Бискуп и британски амбасадор посетили су патријарха 24. децембра.[3]

Питер Боумен, секретар Комисије за међуцрквену помоћ Светског савета цркава је 22. новембра дошао у посету патријарху и „водио с њим разговоре о актуелним проблемима Светског савета цркава у вези са његовим акцијама у свету и код нас“.[4]

1978.

Патријарх Герман добио је поводом васкршњих празника честитку од грчког генерала Трасибулоса Цакалотоса, бившег амбасадора у Ју-

Комисије СИВ-а за односе са вјерским заједницама Милана Вукасовића са патријархом Српске православне цркве господином Германом. – АМИП, Па/1976, 67-4-465839.

1 *Гласник*.., 3/1977, стр. 66-67.

2 *Гласник*.., 10/1977, стр. 201; *Гласник*.., 11/1977, стр. 221-240; *Гласник*.., 12/1977, стр. 249.

3 *Гласник*.., 1/1978, стр. 2.

4 *Гласник*.., 1/1978, стр. 2.

гославији. Како је у писму поменут и Јосип Броз, патријарх је упутио превод писма Кабинету председника Републике.[1]

Роберт Тобијас, професор еклисиологије на Лутеранској теолошкој школи у Чикагу, некадашњи високи функционер Светског савета цркава, дошао је 5. априла код патријарха.[2]

„Дана 18. априла, Патријарх Герман са члановима Светог архијерејског синода примио је у посету пречасног Николауса Вирвола, из Ватикана, и др Алберта Рауха, секретара Регенсбуршког бискупа монс. Рудолфа Грабера.“[3]

У посету Грчкој православној цркви делегација Српске православне цркве је кренула 4. новембра по позиву архиепископа Серафима. Гости из Београда боравили су на острвима Крф и Видо, у граду Катерини посетили митрополита китруског Варнаву, а потом Свету Гору и Хиландар. У Београд су се вратили 15. новембра.[4]

„Дана 20. децембра, у 11,30 часова Његова Светост је примио пречасног о. Роберта Андерсона, новог капелана Англиканске цркве за Југославију, Бугарску и Румунију. Пречасног Андерсона је пратио г. Дејвид Милер, први секретар Амбасаде у Београду у СФРЈ и г. Вукан Поповић, службеник амбасаде.“[5]

1979.

Први римокатолички кардинал из Европе који је званично посетио српску Патријаршија био је Франц Кениг, надбискуп бечки. (Први бискуп који се појавио у српској Патријаршији био је Рудолф Грабер, бискуп регенсбуршки из Немачке, председник Екуменске комисије за односе са Православном црквом. Он се у Београду задржао два дана 2-4. априла 1967. на повратку из Цариграда. Посетио је патријарха и Богословски факултет и том приликом је договорена сарадња између српских богословских школа и факултета са сродним у Немачкој.)

Кардинал Кениг је дошао у Патријаршију 23. септембра 1979. у пратњи Теодора Пифл-Перчевића, председника и Алфреда Штирнемала, генералног секретара фондације „Про оријенте“. То је био други сусрет двојице великодостојника: први се десио 1974. када је кардинал посетио Патријаршију, али је био гост Савезног извршног већа.

Гостима у Патријаршији је указана част да присуствују седници Синода, на којој су били и епископ западноевропски Лаврентије и Ми-

1 Писмо патријарха Германа, од 7. маја 1978, Кабинету председника Републике – АЈ, 836, II-10.

2 *Гласник*.., 6/1978, стр. 123.

3 *Гласник*.., 6/1978, стр. 123.

4 *Гласник*.., 12/19798 стр. 286-324 (цео број); *Православље*, 1. и 15. децембар 1978.

5 *Гласник*.., 1/1979, стр. 3.

рослав Шапина, председник Црквене општине у Бечу.

Гости су обишли Авалу, присуствовали пријему код Иве Маргана, председника Савезне комисије за односе са верским заједницама, као и код Бранка Пешића у Скупштини Србије. Наредних дана уследила је већ устаљена маршрута: Богословија, Топола, Опленац, Крагујевац (где их је дочекао епископ шумадијски Сава), манастири Каленић и Жича (где их је дочекао епископ жички Стефан). Посета Сремским Карловцима и Новом Саду организована је на Крстовдан. Високо аустријска црквена делегација вратила се у Беч 28. септембра.[1]

Та посета, међутим, није била и последња. (Долазио је Франц Кениг и као пензионисани архијерej. Кардиналу је 2. новембра 1990. у Патријаршији уручен и Орден Светога Саве. Истога дана, то признање додељено је и кардиналу бечком Херману Гроеру и бискупу из Линца Максимилијану Аперну за заслуге у пружању помоћи тамошњим парохијама Српске православне цркве.[2])

1980.

У среду, 2. априла, патријарх Герман је примио у куртоазну посету англиканског бискупа Ричарда Миларда из Париза и пречасног Роберта Андерсона, англиканског свештеника за Југославију.[3]

Поводом одласка пречасног Роберта Андерсона, англиканског свештеника, са службе у Београду, патријарх га је примио 18. септембра у опроштајну посету. Тог дана примио је и архимандрита Александријске цркве из Киншасе, Заир, о. Данила.[4]

„У петак, 19. септембра, Његова Светост примио је Његово Високопреосвештенство Митрополита силиријског г. Емилијаноса, саветника при Светском савету цркава у Женеви и његово Преосвештенство Епископа лођанског и познањског др Саву (Груцињака), из Пољске православне цркве.“[5]

„Дана 5. новембра Његова Светост примио је проигумана Никанора, из манастира Хиландара у Светој Гори, и двојицу грчких монаха из манастира Григоријата у Светој Гори.“[6]

„17. децембра Његова Светост примио је у куртоазну посету новоизабраног надбискупа београдског преузвишеног Алојзија Турка.“[7]

„На дан римокатоличког Божића, 25. децембра, Његова Светост

1 *Гласник*.., 12/1979, стр. 270 и 276-278.

2 *Гласник*.., 12/1990, стр. 253.

3 *Гласник.., 10/1980,* стр. 222.

4 *Гласник.., 12/1980,* стр. 276.

5 *Гласник.., 12/1980,* стр. 276. Исправно презиме је Груцињак.

6 *Гласник.., 12/1980,* стр. 276.

7 *Гласник.., 1/1981,* стр. 34.

Патријарх српски Герман примио је у посету преузвишеног Џона Крама, англиканског америчког бискупа за Европу, са седиштем у Паризу.“[1]

1981.

„Дана 7. фебруара Његова Светост примио је у куртоазну посету новопостав-љеног англиканског свештеника у Београду, о. Бери Брауна.“[2]

Секретари кентерберијског надбискупа, Патрик Гилберт и Мајкл Мур, посетили су патријарха Германа 17. априла.[3]

„Дана 22. јуна Његова Светост је примио у службену посету Њ. Впр. Митрополита банатског из Темишвара (Румунија) Г. Николаја са пратњом.“[4] Судећи по ономе што је уследило, митрополит је договарао програм посете патријарха румунског.

Патријарх румунски Јустин боравио је 1-7. октобра у посети Српској православној цркви. У Београду су двојица првосвештеника служили у Саборном храму, посетили Богословију и Богословски факултет, као и Савезно извршно веће и Председништво Србије.

Уследила је уобичајена рута: Београд – Фрушка Гора – Сремски Карловци – Нови Сад, а потом Авала – Опленац – Крагујевац – Шумарице – Жича, Студеница.

Гости су поздрављени већ у Вршцу (епископ шумадијски Сава, администратор Банатске и Темишварске епархије), а када су приспели возом на Дунав станицу у Београду, дочекао их је патријарх Герман. Повратак из Београда у Букурешт имао је неколико планираних застоја. Први је био у Алибунару, у Банату, где живи значајна румунска мањина, други у Вршцу где су посетили епископа Саву.[5]

Нови цариградски патријарх Димитрије позвао је патријарха Германа у посету од 16. до 21. октобра. У пратњи патријарха били су митрополит црногорско-приморски Данило, епископи далматински Николај и тимочки Милутин, професор Стојан Гошевић, протођакон Момир Лечић и Мирчета Станков. На испраћају у Београду били су, по протоколу, председници српске и савезне Комисије за верска питања, чланови Синода и службеници Патријаршије.

Црквене великодостојнике је у Димитровграду дочекао југословенски амбасадор у Софији, али није забележено да ли је неко од представника Бугарске православне цркве у Софији поздравио госте у пролазу.

---

1 *Гласник.., 1/1981,* стр. 34.

2 *Гласник.., 4/1981,* стр. 73.

3 *Гласник.., 7/1981,* стр. 127.

4 *Гласник.., 7/1981,* стр. 127.

5 *Гласник*.., 11/1981, стр. 203-230 и 244.

Званичан сусрет двојице патријараха је почео на Фанару, у храму Светог великомученика Георгија.

„После пријема код гувернера, патријарх српски Герман са својом пратњом дошао је поново у зграду Васељенске патријаршије, где су вођени званични разговори између Васељенске и Српске патријаршије. Патријарх Герман је говорио у име Српске цркве, а митрополит халкидонски Мелитон у име Васељенске патријаршије, у својству председника Одбора своје патријаршије за међуцрквена питања."

Према сведочењима, разговарано је о Цркви у савременом свету, припремама за одржавање Светог и великог Сабора, као и одржавања друге просинодске конференције, и о дијалогу са римокатолицима, англиканцима, лутеранима, старокатолицима, дохалкидонцима, односу са Римокатоличком црквом и прозелитизму.

Последњег дана посете планиран је одлазак у манастир где је сахрањен патријарх Атинагора, потом још један сусрет патријараха.[1]

Луис Мајхофер и Арбург, званичници Светског савета цркава дошли су 28. октобра у Патријаршију.[2]

„Дана 29. децембра Патријарх српски Герман примио је у куртоазну посету надбискупа београдског г. Алојзија Турка."[3]

1982.

„У уторак, 6. априла, (патријарх – *прим. аутора*) примио је у посету амбасадора Велике Британије у Београду, сер Едвин Боланда, Бискупа Амвросија, викара гибралтарског бискупа, и пречасног Бери Брауна, англиканског свештеника у Београду." Свештеник Браун дошао је поново у Патријаршију 22. априла у пратњи Питера Мура, свештеника из Лондона.[4]

Патријарх се 31. маја у Београду састао са митрополитом транупољским Дамаскиносом, секретаром Комисије за припрему будућег Светог и великог сабора.[5] Следећег дана, патријарх је на Богословском факултету присуствовао додели почасних докторских титула митрополиту Дамаскиносу, академику Јовану Кармирису, професору Атинског универзитета, и Думитру Станилојеу, професору из Букурешта.[6]

Јерусалимски патријарх Диодор боравио је као гост српске Патријаршије у периоду 26. јун-3. јул. Уобичајена јавна размена поздрава двојице првосвештеника била је у београдском Саборном храму. Наред-

1 *Гласник*.., 12/1981, стр. 234-242 и 244.

2 *Гласник.., 12/1981,* стр. 244.

3 *Гласник.., 1/1982,* стр. 2.

4 *Гласник*.., 5/1982, стр. 110.

5 *Гласник*.., 6/1982, стр. 134.

6 *Гласник*.., 7/1982, стр. 174.

них дана гост је, са епископима сремским и бачким, посетио неколико манастира на Фрушкој гори, као и манастир Манасију и Опленац.

Патријархе је примио Иво Марган, председник Савезне комисије за односе са верским заједницама. Од републичких руководиоца само је Бранко Пешић, председник Скупштине Србије, посетио патријархе, а то је учинио и римокатолички надбискуп београдски Алојз Турк.

Јерусалимски патријарх одлетео је авионом из Београда за Софију, у посету Бугарској православној цркви.[1]

„Дана 10. августа Његову Светост је посетио Преузвишени Алојз Турк, надбискуп београдски.“[2]

Митрополит волоски Христодулос из Грчке православне цркве је у Београд стигао са црквеним хором. Патријарх Герман и митрополит су на Велику Госпојину, 28. августа, служили у манастиру Раковица, а грчки хор је појао заједно са члановима Првог београдског певачког друштва.[3]

Луис Мајхофер, из Светског савета цркава, дошла је у посету патријарху и 24. августа.[4] Нови сусрет старих познаника збио се и десетак дана касније – 4. септембра.[5]

Патријарх је 30. августа примио у тродневну посету делегацију коју је послао папа Јован Павле II: кардинала Јохана Вилебрандса, надбискупа града Барија Маријана Маграсија и секретара Николауса Вирвола.[6]

Надбискуп Рамон Торељо, потпредседник Секретаријата за унапређење јединства хришћана из Ватикана, заједно са надбискупом београдским Алојзом Турком, посетио је Патријаршију 28. септембра.[7]

Митрополит Партеније из Александрије у Египту, посетио је патријарха Германа 24. октобра.[8] (Наредни сусрет, уједно и последњи, забележен је 1989. године, када је митрополит већ постао патријарх александријски.)

„Дана 4. новембра његово Високопреосвештенство Митрополит китруски Варнава из Грчке, посетио је Његову Светост за време своје тродневне посете СПЦ и Његовој Светости.“[9]

Пастор Лутеранске хришћанске заједнице Харолд Поп посетио

1 *Гласник*.., 8/1982, стр. 194-205. Видети и: *Гласник*.., 7/1982, стр. 175.

2 *Гласник*.., 9/1982, стр. 214.

3 *Гласник*.., 9/1982, стр. 214.

4 *Гласник*.., 9/1982, стр. 214.

5 *Гласник*.., 10/1982, стр. 234.

6 *Гласник*.., 9/1982, стр. 214.

7 *Гласник*.., 10/1982, стр. 234.

8 *Гласник*.., 10/1982, стр. 234.

9 *Гласник*.., 12/1982, стр. 288.

је 17. децембра патријарха Германа.[1] (И следеће године, готово на исти датум, Поп је поново дошао код патријарха.)

1983.

Надбискуп београдски Алојз Турк посетио је Патријаршију 13. јануара.[2]

Патријарх је 25. априла разговарао са епископом шумадијским Савом и епископом Василијем из Румунске православне цркве.[3]

„Дана 2. септембра његова Светост Патријарх српски Герман у присуству свих чланова Светог архијерејског синода и Епископа марчанског Данила, примио је Његово Блаженство Мар Ала II Георгиса, патријарха старе апостолске источне цркве (Несторијанске) из Багдада, Ирак.“[4]

У Патријаршију, код патријарха, дошао је и један председник државе – 6. септембра 1983. Карл Карстенс из Немачке. Сутрадан, 7. септембра, патријарха је посетио надбискуп београдски Алојз Турк.[5]

Архиепископ Серафим, поглавар Грчке православне цркве, дошао је у Београд 29. септембра. Његов програм боравка разликовао се у нијансама: београдски Саборни храм, два-три манастира Фрушке горе, Сремски Карловци, Петроварадин (где их је дочекао Живан Мареља, председник Скупштине Војводине), Ниш, Пирот (парастос на грчком војничком гробљу који су служила двојица поглавара), манастир Манасија. Домаћин и гости посетили су 1. октобра Мијата Шуковића, потпредседника Савезног извршног већа, а потом Бранка Пешића, председника Скупштине Србије. Испраћај је уследио на аеродрому у Сурчину увече 2. октобра.[6]

„У четвртак, 20. октобра, Његова Светост је у пратњи г. г. архијереја: бачког Никанора, марчанског Данила и моравичког Саве, био у Нунцијатури на пријему.“[7]

Патријарх је 16. децембра примио Попа, евангелистичког пароха Амбасаде СР Немачке у Београду.[8]

1984.

Директни контакти Српске православне и Англиканске цркве на-

1 *Гласник*.., 1/1983, стр. 2.

2 *Гласник*.., 2/1983, стр. 26.

3 *Гласник*.., 5/1983, стр. 94.

4 *Гласник*.., 10/1983, стр. 184.

5 *Гласник*.., 9/1983, стр. 165; Исто, 10/1983, стр. 184.

6 *Гласник*.., 12/1983, стр. 240-253.

7 *Гласник*.., 12/1983, стр. 253.

8 *Гласник*.., 1/1984, стр. 2.

ставили су се у наредним деценијама на нижим нивоима. Патријарх Герман више није одлазио у Велику Британију, нити је Доналд Коган (1974-1980), наследник кентерберијског надбискупа Мајкла Ремзија[1], посетио Југославију.

Патријарх је 3. маја дочекао у Патријаршији каноника Кристофора Хила, секретара кентерберијског надбискупа Роберта Рансија.[2] Судећи по оном што се десило месец дана касније, договарали су детаље предстојеће посете великодостојника Англиканске цркве.

Нови поглавар Англиканске цркве Роберт Ранси (1980-1991) био је гост Српске православне цркве од 12. до 15. јуна. Посетио је Богословски факултет, манастире Жича и Студеница. Патријарха Германа и надбискупа Рансија угостио је београдски надбискуп Алојз Турк.[3]

„Дана 15. маја Његова Светост примио је Митрополита Видинског г. Филарета, Бугарска, на његовом пропутовању кроз Београд у повратку из САД. Пријему су присуствовали епископи жички Стефан, шумадијски Сава, марчански Данило и моравички Сава.“[4]

„Дана 15. септембра, Његова Светост примио је у посету Високопреосвећеног Митрополита Арнеја, Г. Никодима, из Грчке.“[5]

Руски патријарх Пимен допутовао је 29. септембра 1984. у Београд са великом пратњом (један архиепископ, двојица митрополита, тројица епископа и тако даље). Присуствовао је недељној литургији у београдској Саборној цркви, у понедељак је одржана церемонија полагања венаца на споменик Ослободиоцима Београда 1944. године и гробљу совјетских војника, код руске капеле на Новом гробљу. Забележени су и посета Авали и вечерње бдение у Саборној цркви.

Поглаваре две цркве и њихове сараднике примио је Лазар Мојсов, председник Председништва Југославије, док је Богдан Богдановић, председник Скупштине града Београда, учинио посету Патријаршији.

Наредних дана уследио је вишедневни пут и посете Крушевцу, Газиместану, манастиру Грачаница, Призрену, манастирима Високи Дечани, Пећка патријаршија, Девич, Студеница и Жича.

По повратку у Београд, великодостојнике две цркве примио је Душан Чкребић, председник Председништва Србије. Уочи одласка, забележена је посета београдске Богословији и Богословском факултету. Заједничко саопштење патријарси су потписали 6. октобра.[6]

---

1 Вест о пензионисању кентерберијског надбискупа Мајкла Ремзија: *Гласник*.., 12/1974, стр. 287.

2 *Гласник*.., 6/1984, стр. 106.

3 *Гласник*.., 7/1984, стр. 131-140.

4 *Гласник*.., 6/1984, стр. 106.

5 *Гласник*.., 101984, стр. 214.

6 *Гласник*.., 10/1984, стр. 214; *Гласник*.., 11/1984, стр. 230-244.

1985.

„Дана 10. јануара Патријарх српски примио је у куртоазну посету Надбискупа Римокатоличке цркве у Београду, г. Алојзија Турка.“[1]

Надрабин др Артур Шнајер из Њујорка, председник фондације „Апел савести“, дошао је у среду, 23. јануара, у Патријаршију.

Сутрадан, патријарх је примио римокатоличког бискупа регенсбуршког др Рудолфа Грабера и двојицу његових сарадника.[2]

„У уторак 29. јануара, у 12,00 ч., Патријарх српски Герман био је на опроштајном пријему који је приредио Преузвишени Надбискуп Мишел Чекини, Апостолски Пронунциј, поводом свог одласка из Београда.“[3]

1986.

Како је римокатолички пронунције Франческо Коласуони окончао службу у Београду, 14. маја патријарх га је примио у опроштајну посету, а 26. узвратио му посету у Нунцијатури.[4]

Последње путовање патријарха Германа изван Југославије остварено је у периоду од 8. до 17. септембра и то по позиву руског патријарха Пимена. У Совјетски Савез су путовали и митрополит добробосански Владислав, епископи зворничко-тузлански Василије и бањалучки Јефрем, протојереј Василије Тарасјев из руске парохије у Београду, неколико протојереја и ђакона. Био је то патријархов седми боравак у Москви.

Гости су, између осталог, посетили Одељење издавачке делатности Руске православне цркве, служили у заједничка богослужења у бројним градовима и манастирима, разменили многе здравице. У обновљеном Даниловском манастиру, у коме је планирано да буде седиште руских патријараха, патријарх Герман је говорио о радовима на Храму Светог Саве у Београду.[5]

„Дана 29. септембра, примио је Његову Еминенцију Надбискупа Гаврила Монталва, пронунција у Београду.“[6]

„У среду, 22. октобра, његова Светост је узвратио посету Његовој екселенцији Надбискупу Гаврилу Монталви, у просторијама Нунцијатуре“.[7]

1 *Гласник*.., 2/1985, стр. 30.

2 *Гласник*.., 2/1985, стр. 30.

3 *Гласник*.., 2/1985, стр. 30.

4 *Гласник.., 8/1986, стр. 172.*

5 *Гласник*.., 11/1986, стр. 259-264; *Православље*, 15. октобар 1986.

6 *Гласник*.., 11/1986, стр. 264.

7 *Гласник*.., 11/1986, стр. 265.

1987.

„Дана 7. фебруара Његова Светост примио је г. Ендрјуа Буда, амбасадора Велике Британије у Београду, преузвишеног Џона Сатертвејта, бискупа гибралтарског, са седиштем у Лондону и новог англиканског капелана у Београду Питера Марчата.“[1]

Римокатолички кардинал Фрањо Кухарић дошао је на устоличење новог београдског надбискупа др Франца Перка 15. фебруара 1987. и том приликом посетио је патријарха Германа у пратњи дотадашњег надбискупа Алојза Турка. „Од стране Српске цркве пријему су присуствовали: епископ банатски Амфилохије, епископ марчански Данило, протојерej Милан Јанковић, секретар Синода и протођакон Момир Лечић, секретар канцеларије Његове Светости.“[2]

Две недеље касније, 27. фебруара, нови надбискуп београдски Франтишек Перко је дошао код патријарха.[3]

У суботу 11. априла 1987. патријарха је посетио патер Ханс Колвенбах, врховни вођа језуитског реда.[4]

„Дана 14. маја његова Светост примио је Његово Блаженство Патријарха румунског Теоктиста, са пратњом, који су били на пропутовању за Цариград.“[5]

Познато је да је цариградски патријарх брижно водио рачуна у редоследу посета помесним црквама. Изузетак је направио 1987. када је из Цариграда најпре отишао у Антиохијску, потом у Јерусалимску, онда у Руску и Грузијску мада је претходно требало да дође у Београд, јер је Српска патријаршија у типику шеста по реду. Као објашњење тог преседана послужила је чињеница да му је Грузија била „успут“. По повратку у Цариград, после извесног времена, кренуо је за Београд.[6]

Цариградски патријарх Димитрије I боравио је у гостима код патријарха Германа од 11. до 16. септембра. Дочек је организован на аеродрому, потом је одржана пригодна служба у Саборном храму, измењене здравице у Патријаршији.

Патријархе је примио Лазар Мојсов, председник Председништва Југославије, а после неколико дана и Иван Стамболић, председник Председништав Србије.

Наредних дана путовали су у Сремске Карловце, Нови Сад (посетили су Матицу српску), манастир Тавна у Источној Босни. „У сусрет долазе коњаници. Звечи калдрма, народ се склања, крсти и тапше. Де-

1 *Гласник.., 4/1987, стр. 86.*

2 *Гласник*.., 4/1987, стр. 86; *Православље*, 1. март 1987.

3 *Гласник*.., 4/1987, стр. 86; *Православље*, 15. март 1987.

4 *Гласник*.., 1/1988, стр. 5.

5 *Гласник*.., 1/1988, стр. 5.

6 *Гласник*.., 4/1987, стр. 101.

сно на ливади море аутобуса. Путнички аутомобили у обали и каналу, на банкини један преко другог“, забележио је хроничар. На повратку из Босне и Херцеговине, пут је водио у Ваљево.

Најсвечаније је било у недељу у Београду: литургија у Саборном храму, ручак у Патријаршији, здравице са речима поткрепљених цитатима из Библије.

Домаћин је посебно подсетио на благослов из Цариграда на уједињење и обнову Патријаршије 1920. године, док је гост своју беседу започео речима: „Блажењејши и Свјатјејши Патријарше београдски и целе Југославије,...“

Тог дана посетили су градилиште Храма Светог Саве, Богословију и Богословски факултет. Сутрадан су били у Крушевцу, продужили у Грачаницу, одатле у Пећку патријаршију, Високе Дечане, Студеницу, Жичу, Шумарице у Крагујевцу и на Опленац. На крају посете патријарх Димитрије је одликован орденом Светога Саве првог степена, а митрополити у пратњи истим орденом другог степена.[1]

1988.

Најбројнију делегацију код патријарха Германа предводио је римокатолички кардинал др Ханс Херман Гроер, надбискуп бечки из Аустрије, 30. септембра. С њим је било 20 чланова Задужбине „Про оријенте“.

„Кардинал је у Београду био гост код патријарха Германа, а у својим епархијама, указали су му гостопримство епископи браничевски Хризостом, рашко-призренски Павле, жички Стефан, шумадијски Сава и сремски Василије.“[2]

1989.

За столовања патријарха Германа на трону Српске православне цркве, патријарх александријски и целе Африке Партеније био је последњи посетилац српске Патријаршије, у звању поглавара једне помесне Цркве. Та посета је трајала од 5. до 11. јуна. После дочека на аеродрому, у Саборном храму је уследила доксологија. И овом приликом организована је стандардна маршрута: Храм Светог Саве у Београду – Богословија – Опленац – Топола – Крагујевац – Лазаревац. Програм се унеколико разликовао од дотадашњих по томе што је високи гост посетио Чачак, Жичу, Студеницу и неколико манастира у Овчарско-кабларској клисури. На крају је посетио Сремске Карловце и Нови Сад.[3]

1 *Гласник*.., 10/1987, стр. 232-247.

2 *Православље*, 15. октобар 1988.

3 *Гласник*.., 6/1989, стр. 118-126.

3.11.2. Свеправославне конференције

У периоду између два светска рата у неколико наврат организовани су разговори представника ниже јерархије англиканаца и православних: 1930. и 1931. у Ламбету, 1935. у Букурешту, 1940. у Софији и Атини. После Другог светског рата организовано је више конференција представника појединих православних цркава на којима је расправљано о могућностима разговора са англиканцима и старокатолицима (на пример 1956. у Москви). Одлуке усвајане на таквим скуповима нису биле обавезујуће за остале сестринске цркве, па је у једном тренутку закључено да би требало организовати скуп свих православних цркава како би се прекинула дотадашња пракса појединачних контаката са Англиканском црквом. Тако је започела серија такозваних свеправославних конференција.

Првенствено ради престижа, све веће православне цркве биле су заинтересоване да се такве конференције одржавају под њиховим покровитељством, па су због тога искрсавала разна неслагања и превирања, понекад прилично непријатна.

Прва свеправославна конференција је одржана на Родосу од 24. септембра до 1. октобра 1961. године. Том приликом су представници патријаршија (Цариградске, Александријске, Антиохијске, Јерусалимске, Српске, Руске, Румунске и Бугарске) и цркава (Грчке, Пољске, Кипарске и Чехословачке) начинили списак тема (Каталог) које је требало разматрати пре, а окончати на Васељенском сабору, истовремено са још неким одлукама о спорним питањима православља.[1]

Каталог тема је обухватао више области: вера и догма, богослужење, управа и црквени поредак, односи између православних цркава, однос православних цркава према осталом хришћанском свету, православље у свету, богословске теме и социјални проблеми.[2]

На Другој свеправославној конференцији, такође одржаној на Родосу од 26. до 29. септембра 1963, расправљало се, између осталог, и о позиву Римокатоличке цркве православним црквама да пошаљу посматраче на Други ватикански концил. Закључено је да свака од њих треба самостално да одлучи о томе да ли ће позив прихватити.[3]

На Трећој свеправославној конференцији, опет на Родосу, од 1. до 15. новембра 1964. године, још једном је било речи о питању дијалога између Православне и Римокатоличке цркве.

Српску православну цркву представљали су на том скупу митро-

1 *Гласник*.., 3/1962, стр. 97-107, Исто, 4/1962, стр. 156-166; Исто, 5/1962, стр. 198-201.

2 *Гласник*.., 2/1962, стр. 89-90.

3 *Гласник*.., 1/1964, стр. 37.

полит загребачки Дамаскин и епископ бањалучки Андреј.[1] Дочекавши их на аеродрому у Атини, архиепископ Хризостом им је саопштио да се није сагласан са отпочињањем разговора са римокатолицима и најавио штампање књиге о тој теми, саопштивши узгред и да грчка влада инсистира на тим разговорима.

На конференцији је, поред црквених великодостојника, излагање имао и грчки министар за иностране послове који је јасно заговарао ставове владе по поменутом питању.

Митрополит загребачки Дамаскин је, знајући расположење домаћина, али имајући у виду политички став грчких власти, у обраћању учесницима конференције подсетио да се Српска православна црква залаже за мир и братство међу људима, заложивши се за опрезан приступ иницијативи уједињавања хришћана, јер би, како је рекао, преурањени потези могли бити штетни. Другог дана, опет, у својој беседи је изнео мишљење да дијалог треба покренути, али евентуално тек по окончању римокатоличког Концила, када буду познати његови закључци. Митрополитове речи су за поједине кругове на скупу представљале извесно изненађење, јер је све ишло ка томе да цариградски патријарх Атинагора саопшти папи да дијалог може отпочети.

Предлог митрополита Дамаскина су подржали представници Руске и других словенских цркава. (Наредних дана поједини медији у Грчкој су објавили да је главни противник успостављања дијалога био представник Руске православне цркве.)

У погледу настављања разговора започетих пре Другог светског рата између православних и старокатолика заузет је став да ће православне Цркве, учеснице те конференције, формирати посебну комисију у којој ће свака делегирати по једног теолога. Та комисија ће, стајало је у закључцима, водити разговоре са Старокатоличком црквом, али само по теолошким питањима. Такав став је заузет и кад је реч о Англиканској цркви.

Усвојена је и резолуција у којој се наводи да се започињање дијалога са Римокатоличком црквом одлаже до завршетка Концила у Ватикану. Истовремено је, међутим, остављена могућност да православне цркве могу појединачно ступати у дијалог са Римокатоличком, али само у сопствено име, и наглашено да то не повлачи никакве обавезе за друге помесне цркве.[2]

По овлашћењу цариградског патријарха Атинагоре, митрополити хелиопољски Мелитон и тирски Хризостом, приликом посете Ватикану 15. фебруара 1965. обавестили су папу о закључцима протекле Свеправославне конференције на Родосу. Из Ватикана су се истим поводом

1 „Разговор са митрополитом Дамаскином у Савезној комисији за верска питања“ – АМИП, Па/1964, 93-2-450787.

2 Исто.

упутили у Лондон, код кентерберијског надбискупа, а потом у Утрехт, Холандија, код надбискупа Андреја Ринкела, примаса Старокатоличке цркве.[1]

***

Желећи да у оквиру југословенске спољне политике (у чијем средишту је био покрет несврстаних) искористе утицај и углед Српске православне цркве, Добривоје Радосављевић и Мома Марковић, челници Савезне комисије за верска питања, 1965. предложили су патријарху Герману да предузме иницијативу да следећа Свеправославна конференција буде одржана у Београду. Патријарх је то прихватио и о томе обавестио цариградског патријарха Атинагору и још неке поглаваре помесних цркава.[2]

Цариградски патријарх се, после консултација са осталим првосвештеницима помесних цркава, сагласио с том идејом, па је следом догађаја убрзо договорено да тај скуп буде одржан у југословенској престоници, то јест у Београду, почетком марта 1966. године.[3]

Датум почетка конференције је, међутим, морао да буде померен, јер је у међувремену договорена посета кентерберијског надбискупа српској Патријаршији, као и одржавање седница Сабора Српске православне цркве. О томе је патријарх Герман обавестио патријарха Атинагору, који је 10. фебруара 1966. прихватио одлагање конференције.[4] Он је у Београд, ради припреме скупа, непосредно пре тога упутио митрополита хелиопољског и тирског Мелитона.[5]

Уваженог госта су 5. марта дочекали патријарх и сви чланови Синода – епископи нишки Јован, славонски Емилијан, бањалучки Андреј, далматински Стефан и шабачко-ваљевски Јован – и викарни епископ Сава. Истичући да би Српска православна црква у планираним разговорима у почетку дијалога о уједињењу хришћана требало да одигра значајну улогу, митрополит Мелитон је рекао да је циљ београдске конференције

1 *Гласник*.., 3-4/1965, стр. 142.

2 „Забелешка о претстојећој конференцији представника православних цркава у Београду“, написана у Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 111.

3 Писмо цариградског патријарха Атинагоре, Бр. прот. 880 од 29. децембра 1965, патријарху Герману – АС, 21, 111. Писма патријараха Атинагоре и Германа о месту одржавања конференције – *Гласник*.., 10/1966, стр. 286-287.

4 *Гласник*.., 10/1966, стр. 288.

5 Митрополит Мелитон, председник Друге и Треће свеправославне конференције, стигао је у Београд из Москве, у пратњи свештеника Георгија Цециса, службеника Светског савета цркава. Митрополит је својевремено предао папи у Ватикану одлуку Синода Цариградске патријаршије о скидању анатеме. „Службена белешка“ (непознатог аутора) од 4. марта 1966. године; Белешка „Митрополит Мелитон тражи пријем код председника Савезне комисије за верска питања“, од. 5. марта 1966. године – АС, 21, 111.

да сачини листу питања помињаних на претходном скупу 1964. године, и да усагласи одговоре на њих, као и да је нацрт тема већ предао кентерберијском надбискупу, који се с тим сагласио.

Митрополит Мелитон је предложио да свака црква одреди по двојицу представника за скуп. „То ће бити исти чланови и за разговоре са англиканцима и старокатолицима. Са њима ми немамо ангажман у погледу времена, већ када будемо ми спремни, уговорићемо“, напомињао је митрополит. Потом је упознао домаћине о потреби разговора са Коптском црквом, саопштивши да је и руски патријарх с тим сагласан, с обзиром, како је рекао, на то да су православнима цркве на Истоку ближе од оних са Запада, са којима се увелико разговара. Патријарх Герман је прихватио предлог: „Ми смо за то да се контакт и разговори са тим Црквама одмах успоставе. Мислимо да су то и закључци Треће родоске конференције. Те су нам Цркве не само блиске, већ најближе!“[1]

Митрополит Мелитон се током боравка у Београду састао са Милутином Морачом, председником Савезне комисије за верска питања.[2] За Грчку је отпутовао 7. марта. По доласку у Атину, послао је телеграм патријарху Герману с молбом да пренесе његову захвалност југословенским државним властима на гостопримству.[3]

Синод Српске православне цркве је 11. марта одредио састав Организационе комисије за одржавање свеправославне конференције: председник епископ шабачко-ваљевски Јован, чланови прота Бранко Цисарж, др Стојан Гошевић, протођакони Божидар Трипковић и Ђорђе Жунић, и Душан Павловић, чиновник Патријаршијске библиотеке.[4]

Истовремено, Савезна комисија за верска питања била је у току припрема тог скупа, захваљујући првенствено разговорима њених руководилаца са појединим личностима из јерархије Српске православне цркве или посредством дописа представника републичке Комисије за верска питања, који су о својим контактима обавештавали вишу инстанцу. Тако је патријарх Герман 17. марта 1966. званично обавестио Савезну комисију за верска питања да ће конференција бити одржана од 1. до 15. септембра, уз напомену да је тиме указана велика част и Српској православној цркви и држави Југославији.[5]

---

1 Белешка „Митрополит Мелитон тражи пријем код председника Савезне комисије за верска питања“, од. 5. марта 1966. године – АС, 21, 111.

2 Службена белешка: „Звао шеф кабинета Патриарха Германа и пренео тражење митрополита елиопољског Мелитона, који се налази у посети Патријарху, да га прими Претседник Комисије друг Морача 7. III 1966. у времену од 10-12 часова.“ – АС, 21, 111.

3 Писмо Синода, Син. бр. 1059 од 16. марта 1966, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 111.

4 *Гласник*.., 10/1966, стр. 288.

5 Писмо патријарха Германа, Син. бр. 1131 од 17. марта 1966, Савезној коми-

Епископ шабачко-ваљевски Јован, председник Организационе комисије за свеправославну конференцију, упутио је 9. јуна 1966. проту Бранка Цисаржа на разговор са Радосавом Перовићем, саветником у Савезној комисији за верска питања, да се распита о неким детаљима у склопу припрема, јер је епископ ускоро требало да отпутује у Америку, па је неке своје обавезе пренео на проту.[1] Према Цисаржовим речима, у раду конференције ће учествовати представници 14 аутокефалних цркава, али тачан број учесника још није прецизно утврђен. Претпоставља да ће их бити најмање 50. Српска православна црква је начинила оријентациони план рада и боравка делегација.[2]

Милутин Морача, председник Савезне комисије за верска питања, 13. јула 1966. сугерисао је патријарху да би на планираној конференцији требало да буде заступљена и Македонска православна црква, што је он и прихватио рекавши да ће предложити Синоду Македонске православне цркве да упути свог представника.[3]

Синод Српске православне цркве је претходно 10. јуна одредио да у делегацији за разговор са Старокатоличком црквом буду викарни епископ Сава, професори Богословског факултета Димитрије Димитријевић и Емилијан Чарнић, и Душан Кашић, ректор Богословије, док су за разговоре са Англиканском црквом одређени епископ далматински Стефан и професори Богословског факултета Стојан Гошевић, Милош Ердељан и Благота Гардашевић.[4]

На конференцији у Београду окупили су се представници патријаршија Цариградске, Александријске, Антиохијске, Руске, Румунске, Бугарске и Српске и цркава Грчке, Кипарске, Чехословачке, Пољске и Финске.[5]

Отварајући конференцију патријарх Герман је констатовао да је то

сији за верска питања – АС, 21, 111; АЈ, 144, 89-603. Видети и најаву конференције – *Гласник*.., 7/1966, стр. 226-227.

1 „Забелешка о разговору са протом Бранком Цисаржом, инспектором богословија СПЦ, обављеном дана 9. VI 1966. године у Савезној комисији за верска питања“, Пов. бр. 250 од 9. јуна 1966. године – АС, 21, 111.

2 Програм је предвиђао да учесници посете Авалу, манастир Раковицу, Музеј Првог српског устанка у Топчидеру, Опленац, Аранђеловац и Буковичку Бању, манастире Жичу и Љубостињу, Светозарево и манастир Манасију, Војни музеј и цркву Ружицу на Калемегдану у Београду. Упоредити: *Гласник*.., 10/1966, стр. 291-323.

3 „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Милутина Мораче са патријархом Германом, обављеним 13. VII 1966. године у Савезној комисији за верска питања“, Пов. бр. 330/68 од 13. јула 1966. године – АС, 21, 109. Треба поменути да у српској делегацији није био ниједан Македонац – *Гласник*.., 10/1966, стр. 289.

4 *Гласник*.., 6/1966, стр. 207.

5 „Списак делегата који долазе на конференцију 1-15. IX 1966. године“ – АС, 21, 111.

први пут у историји хришћанске Цркве да су се изасланици готово свих помесних православних цркава састали у Београду.

Конференција је започела по утврђеном плану и програму.[1] Најпре је служена свечана литургија у Патријаршијској капели, потом су конституисане две комисије: за разговоре са Англиканском црквом и Старокатоличком. Наредних дана, у паузама између седница, учесници су посећивали манастире, цркве, музеје, Богословију. Приређен је пригодан духовни концерт у Патријаршији. Свакодневне литургије у Саборној цркви служили су шефови делегација, а певао је српски хор.

Званични језици на конференцији били су српски, грчки и руски.[2]

Ипак, није све текло тако глатко како се очекивало. На самом почетку конференције, искрсле су, наиме, несугласице поводом процедуралних питања; представници Цариградске патријаршије и Грчке православне цркве су инсистирали да се конференција одржава под председавањем делегата Цариградске патријаршије, али предлог није прихваћен од осталих учесника, који су апострофирали равноправност свих аутокефалних цркава. Ток састанака и правци расправе тако су одредили постојање два блока. Први је био грчки, а чинили су га Цариградска, Александријска, Јерусалимска и Грчка црква, док су се у другом сврстали представници православних цркава источноевропских земаља. Делегација Српске православне настојала је да се постави независно, па је предложила да представници Руске, Румунске и Цариградске патријаршије председавају конференцијама, што је на крају и прихваћено.[3]

На крају скупа је усвојена „Резолуција међуправославне теолошке комисије сакупљене у Београду од 1-15. IX 1966. године за дијалог са старокатолицима“. Тај документ ће, како је закључено, бити предат цариградском патријарху, који ће га проследити свим поглаварима православних цркава, да га проуче и одобре. Прихваћен је и „Извештај међуправославне теолошке комисије по питању дијалога са Англиканцима, са његовог заседања у Београду од 1-15. септембра 1966. године“ и усвојен „Проглас свеправославне теолошке конференције одржане у Београду од 1-15. септембра 1966. године“ у коме је наглашена жеља за уједињењем цркава, успостављањем мира међу народима и сарадње са англиканцима и старокатолицима.[4]

Претпоследњег дана конференције учеснике су примили Петар

1 „Београдски састанак међуправославних комисија за припрему разговора са Англиканском и Старокатоличком црквом“, *Православни мисионар*, 5/1966.

2 Писмо Синода, Син. бр. 2189 од 18. јуна 1966, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 111.

3 „Информација о току Свеправославне конференције теолошких стручњака“ Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 334 од 13. септембра 1966. године – АС, 21, 111.

4 Материјал са конференције – АС, 21, 111.

Стамболић, председник Савезног извршног већа, и Милутин Морача, председник Савезне комисије за верска питања.

Увече последњег дана организован је пријем у Патријаршији. Од државних званичника присуствовали су чланови Савезне и републичке Комисије за верска питања, Државног секретаријата за иностране послове и Савезног секретаријата за унутрашње послове.[1]

Дан по завршетку конференције, 16. септембра, у Патријаршији је одржана конференција за новинаре.

Званично, патријарх Герман је 1. новембра известио Савезну комисију за верска питања о најбитнијим дешавањима на конференцији, достављајући усвојене закључке и прогласе.[2]

Београдска конференција (која се у *Зборнику симболичких докумената Православне цркве* у издању грчког богослова Јована Кармириса назива Четвртом свеправославном конференцијом[3]) окончана је објављивањем каталога питања о којима ће се дискутовати у будућем дијалогу се англиканцима и старокатолицима. Према тумачењима аналитичара конференција у Београду је представљала значајну етапу у односима Православне према Старокатоличкој и Англиканској цркви, јер је договорена основа за даљи рад на припреми и вођењу међусобних дијалога.

За Српску православну цркву као организатора конференција је предстaв-љала круну настојања на пољу међухришћанског зближавања. С друге стране, то је био једини свеправославни скуп одржан у резиденцији једног православног патријарха.

Колико је тај састанак имао одјека у хришћанском свету показује чињеница да су ускоро старокатолици из Символа вере избрисали додатак о исхођењу Светога духа и од Сина (филиокве, латински – filioque), који су одавно прихватили римокатолици (и по томе се разликују од православних), док је Англиканска црква то учинила нешто касније и потом предложила Српској православној цркви да дочека кентерберијског надбискупа.

***

Патријарх Герман је од цариградског патријарха Атинагоре добио позив да Српска православна црква упути своје представнике на Крит у град Ираклион, где ће у јуну 1968. бити организован наставак рада свеправославних (родоских) конференција и конференције у Београду, о дијалогу Православне цркве са Англиканском и Старокатоличком цр-

1 „Списак званица за пријем у Патријаршији 15. IX 1966. године у 18 часова“ – АС, 21, 111. Видети и – *Гласник*.., 10/1966, стр. 311.

2 Писмо Синода, Бр. 4829/зап. 693 од 1. новембра 1966, Савезној комисији за верска питања – АС, 21, 111.

3 *Гласник*.., 7/1970, стр, 182.

квом. Патријарх се одазвао молби и одредио епископа жичког Василија, и Стојана Гошевића, доцента Богословског факултета.[1]

У међувремену је цариградски патријарх одлучио да промени место одржавања конференције, па ће то уместо Крита бити Женева у Швајцарској.[2] С променом места, промењен је и дневни ред.

Пета свеправославна конференција, одржана је од 8. до 16. јула 1968. године у Шамбезију код Женеве. Учествовало је 12 делегација православних цркава. Председавао је, као и на Родосу, митрополит халкидонски Мелитон. Организоване су теолошке комисије у којима је свака Црква била представљена са два теолога: за припрему Светог и великог Сабора Православне цркве, за припрему дијалога са Англиканском црквом, за припрему дијалога са Старокатоличком црквом, као и са дохалкидонским црквама и за припрему разговора са лутеранима.

Према једногласно усвојеним закључцима главни циљ је сазивање Светог и великог Сабора, а за његово припремање треба организовати просинодске конференције и формирати Припремну комисију; Васељенска патријаршија ће основати биро у Женеви, за све припреме и разматрање свих питања из каталога Прве свеправославне конференције (извори божанског откривења, поступније учешће лаика у богослужбеном и другом црквеном животу, прилагођавање црквених одредби о посту, сходно захтевима савременог доба, брачне сметње, питање календара и икономиа и акривиа у Православној цркви). Констатовано је такође да Православна црква представља део Светског савета цркава и да треба настојати да буду спроведени предлози помесних православних цркава.[3]

***

На Првој свеправославној предсаборској конференцији, одржаној 21-28. новембра 1976. у Шамбезију код Женеве, закључено је да Православна црква мора ојачати ангажовање у оквиру екуменског покрета на основу неколико еклисиолошких критеријума и начела рада: екуменско питање није јединство Цркве него историјско разједињење хришћана; шизма не постоји унутар Цркве, него је реч о раздвајању хришћанских делова недељиве апостолске Цркве; рестаурација видљивог јединства

1 „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветник у Савезној комисији за верска питања са патријархом Германом, обављеним 13. III 1968. године у Патријаршији СПЦ“, Пов. бр. 100/1-68 од 13. марта 1968. године – АЈ, 144, 110; Писмо Синода, Син. бр. 948/зап. 144 од 26. априла 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 113.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 250 од 5. јуна 1968, Државном секретаријату за иностране послове; „Забелешка о пријему у Савезној комисији за верска питања епископа жичког Василија, обављеног 5. VI 1968. године“ – АЈ, 144, 111.

3 „Пета Свеправославна конференција у Женеви“, *Гласник*.., 8/1968, стр. 161-163.

Цркве није питање црквене централизације, ни једнообразности, ни конфесионалне сложености, него јединства заједничке вере; неслагања међу црквама су присутна у равни богословских формулација и у садржају учења вере; циљ екуменизма јесте да се поново нађе евхаристијска основа видљивога јединства, јер постоје одређени елементи, конвергентни и допуњујући, у свим хришћанским црквама; цркве сведоче о разноликим културним ситуацијама, друштвеним срединама и политичким системима; екуменска етика узима у обзир право сваке Цркве да заступа сопствену еклисиолошку концепцију и о екуменском покрету. То укључује уздржање од ма ког облика прозелитизма, одбијање апела на унијатство, немешање у унутрашње послове других помесних цркава.[1]

3.11.3. Српска православна црква у екуменском покрету

Процес стварања ширих хришћанских покрета са екуменским (васељенским) карактером формално је започео у Единбургу 1910. године, а конкретизован је у Амстердаму у периоду од 22. априла до 4. септембра 1948. стварањем Светског савета цркава.[2] Оснивачком скупу су присуствовали представници 144 хришћанске заједнице протестантске номинације, и четири делегације православних цркава (Цариградска патријаршија, Кипарска и Јеладска архиепископија и Руска мисионарска епископија из Америке).

Примање извесне Цркве у чланство Светског савета цркава није подразумевало аутоматско прихватање јединства вере и евхаристијске заједнице са другим чланицама, већ је свака Црква задржавала право виђења хришћанског јединства.

Екуменски дијалог је успостављен ради разматрања питања поновног јединства свих хришћана. Светски савет цркава представља форум на коме представници различитих цркава могу да изнесу своје тачке гледишта по бројним питањима.

На сабору представника 10 помесних православних цркава (Алек -сандријске, Антиохијске, Руске, Српске, Румунске, Грузијске, Бугарске, Пољске, Чехословачке и Албанске), одржаном у Москви 8-18. јула 1948. године поводом 500-годишњице проглашења аутокефалности Руске православне цркве, једногласно је одбачено учешће у екуменском покрету, које је оквалификовано као јерес, као и чланство у Светском савету црка-

1 Преподобни Јустин ћелијски, "Саборност Цркве у савременом свету" *Свети кнез Лазар*, бр.1, Призрен 1994, стр. 37-48

2 Међу теолозима Српске православне цркве присутна су различита тумачења односа према Светском савету цркава. Неки сматрају да је основа екуменског покрета у супротности са учењем Светих отаца са Другог васељенског сабора према коме је Црква једна света, саборна и апостолска. Артемије Радосављевић, „Екуменизам", *Православље и екуменизам*, Београд 2005, стр. 321-338 (у даљем тексту: Артемије Радосављевић, *Екуменизам*,).

ва.[1] То једногласје међу православним светом или, тачније речено, великодостојницима појединих цркава, није, међутим, није дуго потрајало, јер је већ 1952. године цариградски патријарх Атинагора (1948-1972) објавио енциклику којом позива поглаваре помесних православних цркава да се придруже Светском савету цркава, као што је то учинила његова Патријаршија слањем сталних представника у Женеву, седиште те заједнице.

Друга генерална скупштина Светског савета цркава одржана је у Еванстону, Сједињене Америчке Државе, од 15. до 31. августа 1954. године, а Трећа у Њу Делхију од 19. новембра до 5. децембра 1961. године.[2] Четврта генерална скупштина одржана је у Упсали, Шведска, од 4. до 20. јула 1968, Пета у Најробију, Кенија, од 23. новембра до 10. децембра 1975, Шеста у августу 1983. године у Ванкуверу, Канада...

***

Од православних цркава у Светски савез цркава најпре су се учланиле Грчка (Јеладска) и Руска православна загранична црква. Поједине православне цркве су са том заједницом одржавале известан контакт, иако нису биле њене чланице. Једна од таквих била је и Српска православна црква, јер је сматрала да је то у складу са епохом широке међународне сарадње.

Први контакти представника Светског савета цркава и архијереја Српске православне цркве успостављени су већ неколико месеци после стварања те заједнице, то јест 1948. године, када су њихови званични представници дошли у српску Патријаршију да понуде материјалну помоћ. Били су то др Роберт Тобијас, Роберт Максвел и генерални секретар Висерт Хуфт. У наредним годинама, у Патријаршији су их примали патријарси Гаврило и Викентије. Поменути званичници Светског савета цркава, узгред буди речено, присуствовали су сахранама двојице српских првосвештеника.

***

Према елаборату Савезне комисије за верска питања, сачињеном 1957, однос Светског савета цркава и Српске православне цркве је подразумевао више равни. Та заједница се у првим контактима ограничила на чисто каритативни рад, да би после пет-шест година, посредством својих представника, у првом реду Роберта Максвела, покушала да утиче на унутрашња збивања у Српској православној цркви и другим верским заједницама у Југославији, па и у држави. После сваког важнијег догађаја у Српској православној цркви, био то Сабор или посета неке де-

1 *Гласник*.., 7-8/1948, стр. 65-73.

2 Протојерej Владимир Родзјанко, „Извештај о Екуменском покрету“, *Гласник*.., 6/1964, стр. 213-221.

легације Патријаршији, Максвел или неко други представник Светског савета цркава стизао би у посету некој протестантској заједници у Југославији и Српској православној цркви. Службеници Савезне комисије за верска питања су из разговора са појединим архијерејима сазнали да Максвел упорно инсистира да Српска православна црква шаље делегате на поједине екуменске скупове, као и да од саговорника у Патријаршији траже разне извештаје и податке, између осталог, и о економској снази Југославије, како би, наводно, слали помоћ. После таквих сазнања, држава је почела да контролише доток те помоћи преусмеривши њену расподелу посредством Југословенског Црвеног крста.

Према садржају истог документа, приметно је било настојање изасланика Светског савета цркава да архијереји Српске православне цркве признају примат Цариградске патријаршије, као и да успоставе што чвршће односе и сарадњу са Англиканском црквом и протестантским заједницама у Југославији, иначе чланицама Светског савета цркава.[1]

Српска православна црква није имала званичног представника ни посматрача на Другом конгресу Светског савета цркава одржаном у Еванстону, Сједињене Америчке Државе, од 15. до 27. августа 1954, али су том скупу, без овлашћења патријарха Викентија и Синода, присуствовали епископи жички Николај Велимировић и америчко-канадски Дионисије Миливојевић.[2]

Трећем конгресу у Њу Делхију 1961. присуствовала је трочлана делегација Српске православне цркве. На тој скупштини у заједницу су се учланиле, вероватно под притиском државних власти Совјетског Савеза, Руска и православне цркве свих источноевропских држава, као што су Грузијска, Румунска, Бугарска, Пољска и Чехословачка, па је Светски савет цркава на известан начин изгубио чисто протестантски карактер.

Први службени сусрет патријарха Германа и представника Светског савета цркава одржан је 30. септембра 1958. када је Џон Мецлер, бискуп Методистичке цркве у Њујорку, Сједињене Америчке Државе, честитао патријарху долазак на трон Српске православне цркве. Разговарали су о животу Цркве, свештенству и богословским школама. Мецлер је обећао даљу подршку Српској православној цркви на начин као што је то већ чињено.[3]

Мецлер је у име те заједнице неколико пута боравио у Београду. Од њега је више пута долазила секретарица Одељења за међуцрквену

1 „Извештај за 1957. годину Савезне комисије за верска питања (Строго поверљиво)“ – AJ, 144, 23-259.

2 Меморандум епископа Дионисија „Прогањање Српске православне цркве у Југославији под Титовим режимом“ – AJ, 144, 9-162.

3 *Гласник*.., 9/1958, стр. 187.

помоћ Луис Мајхофер[1], која је од прве посете (27. април - 8. мај 1960), још десетак пута стизала сама или са другим високим личностима, као што су Кристофер Кинг, Роберт Максвел, Роберт Тобијас и Лесли Кук.

***

На Другој свехришћанској конференцији за мир у Прагу од 28. јуна до 3. јула 1964. године, Српска православна црква је, у својству посматрача, послала делегацију предвођену епископом бањалучким Андрејем. На скупу су биле заступљене све хришћанске цркве, док је Римокатоличка такође послала посматрача. Конференцији је присуствовало око 1.000 делегата из педесетак држава са разних континената. Поднето је више реферата о миру, разоружању, проблематици у вези са питањем уједињења Немачке, колонијализму и другим темама. Највише полемике изазвали су реферати који су се односили на проблем уједињења Немачке. И поред различитих ставова и мишљења, делегати су на крају закључили да се треба борити за очување мира и усвојили два документа посвећена том циљу: апел владама, парламентима и меродавним личностима света и поруку црквама и хришћанима да се боре за мир у свету.

Епископ Андреј је на маргинама скупа разговарао са више учесника који су изражавали жељу да се и Српска православна црква укључи у хришћански покрет за одбрану мира. Српској делегацији је била указана посебна пажња, па се чак и совјетски амбасадор у Прагу, приредивши пријем за учеснике конференције, задржао у дужем разговору са епископом Андрејом интересујући се за стање у Југославији.[2]

***

Пре него што је постала чланица Светског савета цркава, Српска православна црква је с том заједницом сарађивала на разне начине, између осталог, и слањем својих представника на скупштине, конференције, консултације... Тако је било и када је Савет организовао 1-6. новембра 1964, у Дортмунду Другу конференцију на којој се расправљало о питањима страних радника у Западној Европи. Конференција се више бавила социјалним проблемима тих људи, него евентуалним слањем свештеника из заинтересованих земаља за рад међу њима, што је провејавало у излагањима учесника. На конференцији су биле заступљени протестанти, православни и други. У име Српске православне цркве скупу су присуствовали ђакон Момир Лечић, службеник Патријаршије и прота Добривоје Ћилерџић из Дизелдорфа.

Закључено је да једно тело Светског савета цркава треба да ступи у везу са свим надлежним органима у земљама Западне Европе ради

1 *Гласник*.., 5/1960, стр. 127-128.

2 *Гласник*.., 10-11/1964, стр. 384-385; Упоредити: „Билтен Савезне комисије за верска питања“, бр. 2 од 15. октобра 1964, стр. 21-22. – АМИП, Па/1964, 93-6-451652.

склапања уговора о животним питањима страних радника у тим државама; по свој прилици намера Савета је била да прошири утицај у припремању нових међународних мултилатералних и билатералних уговора и побољшавању већ постојећих уговора који би се тицали задовољења нужних потреба страних радника.[1]

***

Први разговори представника Светског савета цркава и помесних православних цркава организовани су 1959. на Родосу. Почев од 1961. године одржан је низ конференција.

На Трећој свеправославној конференцији, 1964. такође на Родосу, одлучено је да разговори буду вођени на равноправној основи, а свакој помесној православној Цркви је препуштено да самостално негује „братске односе“ са припадницима друге стране.

Најистакнутије место у том екуменском дијалогу припало је цариградском патријарху Атинагори, који је после тога започео серију сусрета са папом.

***

Уочи заседања Другог ватиканског концила[2] Српској православној цркви, као и осталим православним црквама, званично је 10. октобра 1962. упућен позив да пошаље посматраче.[3] О позиву се расправљало на Сабору априла 1963. године и закључено да за то постоји интерес, али је коначна одлука препуштена Синоду. Уз то усаглашен је став да патријарх треба да консултује поглаваре осталих православних цркава на предстојећем састанку планираном за крај јуна те године. Како тај сусрет ипак није реализован, није дошло ни до упућивања посматрача Српске православне цркве на заседање Концила у Ватикану.[4]

1 Због учешћа свештеника из Диселдорфа у Немачкој на конференцији, патријарху Герману је предложено да би убудуће у таквим и сличним приликама интересе Цркве требало да заступају свештеници из земље, пошто се третирају питања која су од интереса за држављане-исељенике, као и за југословенске држављане на привременом раду у иностранству. Писмо Савезног секретаријата за иностране послове Савезној комисији за верска питања – АМИП, Па/1964, 93-2-450787.

2 Концил је почео рад 11. октобра 1962, а завршио 8. децембра 1965. године. У том периоду одржана су четири заседања. На отварању је било више од 30 делегација, међу њима и посматрачи Руске православне цркве. Долазак тих представника протумачен је и као пропагандни потез тадашњег совјетског лидера Никите Сергејевича Хрушчова. Тиме је Совјетски Савез желео да истакне верски плурализам у држави, иако је број римокатолика био занемарљив: „Информација Савезне комисије за верска питања о раду Другог Ватиканског концила, Поверљиво, бр. 424309“ – АЈ, 144, 64-492.

3 Елаборат Савезне комисије за верска питања, од 11. маја 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-5-451401. Видети и; АЈ, 144, 64-492 и 64-512.

4 Патријарси руски Алексеј и српски Герман разговарали су, у присуству сарадника, 19. октобра 1961. године и том приликом поменули и наговештени римокато-

У међувремену, патријарх Герман је добио нови позив за упућивање посматрача на прву седницу Концила. Ватикан је предлагао да у Београд пошаље свог изасланика који би патријарха упознао са радом и циљевима Концила, а посебно са питањима у вези са уједињењем хришћанских цркава. Патријарх и Синод су најпре изразили извесно колебање у погледу слања посматрача, истичући да не желе да одлучују без сагласности других православних цркава, али је на сугестију Савезне комисије за верска питања патријарх ипак прихватио предлог Ватикана и о томе званично обавестио Свету столицу.

Ватикан је 1963. послао у Патријаршију бискупа Јохана Јана Вилебрандса, секретара Секретаријата за неговање хришћанског јединства. Он је посетио Српску православну цркву најпре 4-8. септембра 1963, потом је то учинио 26-30. јуна 1965. године по изричитој жељи папе Павла VI.[1] Након што је упознат са темама о којима ће Концил да расправља, патријарх је саговорнику саопштио да увиђа да је то што покушава да уради Римокатоличка црква значајно и за друге хришћанске цркве, али да питање слања посматрача још није коначно разрешено. Вилебрандс је рекао да Римокатоличка црква у том моменту није спремна за уједињење, али да се – без обзира на то – треба ангажовати у том правцу. У разговорима је изражена обострана жеља за наставак контакта.

Убрзо, после сусрета патријарха Германа и бискупа Јохана Јана Вилебрандса стигао је предлог-позив цариградског патријарха Атинагоре за одржавање Друге свеправославне конференција на Родосу ради договора о слању посматрача на заседање римокатоличког Концила. На конференцији, која је одржана од 26. до 29. септембра 1963. године, Српску православну цркву представљали су епископи Василије и Владислав, и том приликом је одлучено да ће свака православна Црква сама одлучити да ли ће слати своје представнике на поменути скуп.[2]

Синод Српске православне цркве се определио да о слању посма-

лички Концил. „Никаквих службених додира нема, никаквог акта ни позива. Неки новинар упитао је архиепископа Никодима да ли би се патријарх Алексеј одазвао позиву ако би га папа упутио. На то му је овај одговорио: Када стигне позив о томе ће онда мислити и решити. А да ли сте ви што добили, пита патријарх Алексеј. Ништа, као и ви. Онда ми Никодим спомену и упита да ли сам читао да је патријарх Атинагора слао папи свога изасланика архиепископа Јаковоса америчког. А и папа њему своје изасланике, Да, рекох, то ми је познато из штампе. Из свега њиховог излагања и разговора по тој теми видим да им није ни мало право што патријарх Атинагора тако на своју руку предузима извесне иницијативе које нису у складу са општим ставом који би требало да имају православне Цркве. И у томе виде његове тенденције да се прикаже свету као шеф који може да говори у име свих пре него што је и чуо мишљење свих“. Извештај патријарха Германа, од 3. новембра 1961, Добривоју Радосављевићу – АМИП, Па/1961, 64-29-434899.

1 *Гласник*.., 7-8/1965, стр. 236-237.

2 *Гласник*.., 1/1964, стр. 37.

трача на Концил не доноси одлуку док не стигне званичан записник са конференције на Родосу и док не консултују Савезну комисију за верска питања. Патријарх и већина епископа интимно су били против слања посматрача, имајући у виду да је то од православних цркава најавила само Руска, док су Бугарска, Румунска и Чешка православна црква биле против. Патријарх је сматрао да би у случају слања посматрача могло доћи до погоршавања односа између Српске и Грчке православне цркве и да би то имало последица по статус српског манастира Хиландара на Светој Гори. Приметио је уз то да је папа слање позива православним и другим црквама препустио секретарима и кардиналима, уместо да је то лично учинио - у томе је видео неравноправност и настојање поглавара Римокатоличке цркве да и на тај начин ис-такне супериорност у односу на православне цркве. Подсетио је да у Југославији не постоје званични контакти између Српске православне и Римокатоличке цркве, пошто је Српска православна црква очекивала да ће се друга страна на неки начин извинити за своје негативне поступке у току Другог светског рата.

После Друге свеправославне конференције, цариградски патријарх је 6. децембра 1963. изјавио да је могућ састанак са римокатолицима на нивоу равноправних страна. Убрзо је објављено да је за 6. јануара 1964. уговорен састанак цариградског патријарха и папе у Јерусалиму, у време папиног личног, незваничног и поклоничког путовања.[1]

У договорено време папа Павле VI састао се са православним јерусалимским патријархом Венедиктом, а сутрадан и са цариградским Атинагором. Био је то први сусрет поглавара Римокатоличке цркве и Цариградске патријаршије после 1439, то јест састанка у Фиренци. На сусрету у Јерусалиму великодостојници две цркве су, између осталог, скинули узајамне анатеме бачене 1054. године.[2] Сутрадан је уследила узвратна посета папе патријарху Атинагори.

Папа је поводом Васкрса упутио честитке југословенском председнику Јосипу Брозу и српском патријарху Герману. У честитки патријарху је стајало: „У овој години када Нас је наше поклоничко путовање у Свету Земљу подстакло да распаљујемо љубав, нада да ћемо видети како се, по надахнућу Светог Духа, учвршћују братске везе између ове Свете Столице и Српске православне цркве, јесте за Нас нови разлог радости и поверења у ово свето време Ускрса". Патријарх Герман се захвалио на честитки изражавајући наду „за што скорије остварење свесавршених

1 *Гласник*.., 4/1964, стр. 131-136. Текст је, у ствари, званичан извештај васељенског патријарха Атинагоре достављен патријарху српском Герману.

2 *Гласник*.., 1/1964, стр. 38-39. Цариградски патријарх је позвао и остале поглаваре православних цркава у Јерусалим. У одговору из Московске патријаршије истакнуто је да они на то гледају као на састанак двојице ходочасника. Ритуално скидање анатема свечано је обављено у Ватикану 7. децембра 1965. године на последњој јавној седници Концила и истовремено на Фанару пред патријархом Атинагором. – *Гласник*.., 1/1966, стр. 39-40.

јеванђелских идеала у светој Цркви Божјој и мира у свету“. И кардинал Аугустин Беа, секретар ватиканског Секретаријата за јединство хришћана, такође је упутио ускршњу честитку патријарху Герману.[1]

И поклонима је исказивано узајамно поштовање и опредељење за сарадњи на приближавању два разједињена дела хришћанства. Примера ради, папа Павле VI је цариградском патријарху Атинагори поклонио један прстен покојног папе Јована XXIII, а други московском патријарху Алексеју. „Том приликом је папа поручио патријарсима да овим даровима драгоцених успомена жели да се и надаље продужи мирно и братско приближавање Цркава.“[2]

***

Формално учлањење Српске православне цркве у Светски савет цркава озваничено је 1965. на основу одлуке Сабора из претходне године.[3] Приступање је договорено 21-25. априла 1964. у разговору патријарха Германа и Висерта Хуфта, генералног секретара Светског савета цркава, уз кога су том приликом били митрополит калавријски Емилијанос, епископ Владимир и Лесли Кук.[4] Тако је Српска православна црква, као и остале помесне православне цркве, постала део те светске

1 „Информација за чланове Савезне комисије за верска питања“, од 27. јуна 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-6-451550.

2 *Гласник*.., 6/1965, стр. 218.

3 Према документима Савезне комисије за верска питања, на једној од седница Сабора одлучено је да се Српска православна црква учлани у Светски савет цркава и то је учињено из следећих разлога: „Што су све православне цркве, као и протестантске, већ учлањене у ову организацију, која је до сада имала позитиван став, нарочито у неким питањима (очување мира, помоћ неразвијеним земљама итд.) и што је са Православном црквом код нас имала још од раније добре односе.“ „Одлуке Архијерејског сабора СПЦ“ – АМИП, Па/1964, 93-5-451382; Владан Д. Поповић, „Православна црква – каква нам је потребна. Поводом приступања Српске православне цркве у чланство Светског савета цркава“, *Гласник*.., 10/1965, стр. 299-312.

4 Једини јавни глас против чланства Српске православне цркве у екуменском покрету и Светском савету цркава подигао је архимандрит др Јустин Поповић. – Артемије Радосављевић, „Српска Црква против екуменизма“, *Свети кнез Лазар*, бр. 47 (3), Грачаница 2004, стр. 29-46. Прештампано у: *Екуменизам и православље*, Београд 2005, стр. 321-338 (у даљем тексту: Артемије Радосављевић, *Српска црква*..,).

Према тврђењу епископа Артемија Радосављевића, Српска православна црква је постала члан Светског савета цркава помало мимо правила. Наиме, Хуфт је предложио да и српска Црква постане чланица, без обавезе на потписивање неких теолошких докумената који би догматски и канонски били противни њеном учењу. Тадашњи Синод (не Сабор), са патријархом Германом на челу, одлучио је да се и Српска православна црква учлани у Светски савет цркава. То је прихваћено и озваничено на заседању Централног одбора Светског савета цркава негде у Африци 1965. године. – Артемије Радосављевић, *Српска црква*.., стр. 331. Упоредити: *Гласник*.., 3/1964, стр. 81-82; Информација Савезне комисије за верска питања о раду Сабора – АМИП, Па/1964, 93-5-451382.

хришћанске заједнице, што ју је обавезивало да на све састанке, конференције, симпозијуме, молитвене семинаре и друге манифестације шаље своје представнике.

Новонастала ситуација је допринела слању извесне материјалне помоћ коју је Српска православна црква повремено добијала од Здравствене службе Светског савета цркава у виду лекова, или плаћања трошкова лечења и опоравка у Швајцарској појединих свештеника и службеника Патријаршије.[1] Такође, Светски савет цркава додељивао је и студентске стипендије, или слао конкретне новчане прилоге за одређене сврхе, као на пример, за градњу зграде Богословског факултета, Богословије у манастиру Крка и слично. Знатан део средстава издвајан је и за теолошку литературу коју су слали у Београд.

***

Челници Савезне комисије за верска питања изнели су 1964. патријарху Герману своје виђење о екуменизму, дотадашњем току Другог ватиканског концила, сусретима папе Павла VI и цариградског патријарха Атинагоре и других црквених великодостојника. Затражили су од патријарха да се одреди према тим питањима, сугеришући му да подржи акције верског приближавања тамо где је то оправдано и могуће, јер би, како су објаснили, супротстављање могло негативно да утиче на односе цркава у земљи, а Српска православна црква би могла да губи на угледу код других цркава у свету. Упозорили су патријарха да не треба да покреће било какве иницијативе, јер протестантске цркве веома опрезно приступају предлозима о приближавању, углавном из страха да их Римокатоличка црква не „прогута“. Свако форсирање би, кажу, могло нанети штете интересима Српске православне цркве међу протестантским црквама. Закључено је да би најкорисније било да Српска православна црква поздрави идеју уједињења, да изражава спремност деловања у том правцу, али да конкретно ништа значајније не предузима. Истовремено, о свему томе треба разговарати са представницима других православних цркава, „испипавајући“ њихове ставове и водећи рачуна о тактичком наступању, како не би дошло до изолације СПЦ од других сестринских цркава, али ни до заоштравања односа са Римокатоличком. Изнад свега, требало је водити рачуна и о интересима државе Југославије. Другим речима, патријарх је требало да подржи све акције о уједињењу без об-

1 У лечилишту Светског савета цркава бесплатно су боравили и неки архијереји Српске православне цркве, као на пример, митрополит црногорско-приморски Данило у периоду 15. август - 12. септембар 1968. године. Писмо митрополита Данила, М.бр. службено од 2. јула 1968, Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 114. Светски савет цркава сносио је трошкове болничког боравка Ристе Грђића, службеника Патријаршијског управног одбора. У лечилишту је срео теолога и историчара Ђоку Слијепчевића, који се, такође, о трошку те заједница лечио. – Ристо Грђић, *Успомене*, Београд 2002, стр. 238.

зира на то са које стране оне долазиле, чији је циљ да се идеја јединства хришћанских црквава усмери у правцу успостављања веће толеранције међу људима, народима и расама, међу припадницима различитих вероисповести, као и идеје и акције на линији заједничког деловања цркава по питању мира, коегзистенције, борбе против сиромаштва и глади. Такође, јавно се треба супростављати свим покушајима да се питање приближавања или уједињења цркава користи у правцу заоштравања односа на идеолошкој и политичкој основи, на стварању јединственог антикомунистичког фронта, на развијању антагонизма међу црквама, нетолеранције међу народима, хладноратовској и блоковској политици. У свему томе патријарх мора заузети јасан став према опструкцији коју спроводи Грчка (Јеладска) православна црква, као и према активностима и политици цариградског патријарха Атинагоре, који се на доста провидан начин експонира као поборник америчке политике. Православне цркве истовремено не би требале да овлашћују патријарха Атинагору да у њихово име иступа, већ да га обавежу да у одлучивању о свим питањима претходно иницира разговоре и договоре помесних цркава, као и да их о учињеним корацима обавештава, уколико је за такве потезе добио њихову сагласност. Треба пратити, казано је, и активности осталих православних цркава и – ако је то нужно – супротставити им се у случајевима када се процени да би то могло бити корисно.

Патријарху је коначно препоручено да прати активности Светског савета цркава као и протестантских цркава у Европи и Америци и да са њима на посебан начин одржава контакте ради испитивања ставова, како би Српска православна црква могла што реалније да се постави у датој ситуацији. Позиција Српске православне цркве требало би да буде независна, како би деловала у корист Цркве и у духу унутрашње и међународне политике Југославије. У том контексту, истакли су представници Савезне комисије за верска питања, требало би добро сагледати односе са Римокатоличком црквом, с обзиром на то да је било случајева да су они понекад резултирали нежељеним поседицама, до чега је углавном долазило када су римокатолици покушавали да наметну своје ставове о односима Цркве са државом. (Поменути су случајеви да су поједини представници обе цркве прижељкивали стварање јединственог фронта против државе.)

Како су наступиле нове околности и Римокатоличка црква форсира контакте са православним епископима и свештеницима, представници државних власти су патријарху препоручили и да се потруди да стално има увид у контакте православних епископа и свештеника са римокатоличким бискупима и свештеницима у земљи. У тим контактима, сугерисали су државни чиновници, не би требало покретати питања из прошлости, а још мање заоштравати их на начин који би потенцирао шовинизам, поготово у крајевима где је настањено национално мешови-

то становништво. Осуда поступака из прошлости, ако долази са стране оних који су у томе учествовали, може бити од користи као што је био случај са посланицом бањалучког бискупа Алфреда Пихлера, који је поменуо кривицу Римокатоличке цркве у Независној Држави Хрватској према православним Србима.

Посебно је наглашено да приближавање цркава и такве активности треба усмерити у правцу јачања „братства и јединства“, а против распиривања верске и националне нетрпељивости. Такође, то приближавање не би смело водити стварању својеврсног фронта према држави и органима власти, а још мање линији супротстављања унутрашњој и спољној политици. Напротив, то треба да буде линија давања подршке тој политици, посебно унапређења односа са државом, споразумном решавању спорних питања, борби против злоупотребе вере у политичке сврхе, за поштивање Устава и законских прописа који регулишу односе државе и верских заједница. Исто тако, Српска православна црква треба да се искаже у борби против мешања из иностранства у унутрашње послове земље, против антијугословенске делатности свештеничке и друге емиграције и других антијугословенских кругова из иностранства.[1]

***

Прихватање екуменских идеја довело је и до ширења екуменске заједнице у Аустрији. Дотадашња заједница римокатолика и протестаната проширена је учлањењем англиканаца и четири православне црквене општине (грчка, румунска, руска и српска), а очекивало се и приступање јерменске.[2]

Универзитет у Бечу био је јуна 1965. домаћин екуменског симпозијума о дијалогу римокатолика и православних. Припремила га је организација „Про Оријенте“, коју је основао бечки кардинал др Франц Кениг. „Два главна предавача су били митрополит илиопољски и тирски Мелитон и епископ Јохан Вилебрандс, секретар Секретаријата за јединство хришћана. Митрополита Мелитона је изаслао на овај симпозијум васељенски патријарх Атинагора, а епископ Вилебрандс је био од стране Ватикана.“ Организација „Про оријенте“ је оформљена да публикацијама, стипендијама и предавањима на широкој основи одржава контакте две цркве како би се, корак по корак, побољшала атмосфера.[3]

***

Српска православна црква послала је у својству посматрача професоре Богословског факултета др Лазара Милина и др Душана Кашића

1 Елаборат Савезне комисије за верска питања, од 11. маја 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-5-451401.

2 *Гласник*.., 6/1965, стр. 218.

3 *Гласник*.., 7-8/1965, стр. 258.

на Четврту седницу Концила 14. септембра 1965. године.[1]

Одјек тог скупа међу православним Србима допринео је стварању амбијента за будуће сусрете и различите форме међусобне помоћи у наредним годинама.

Постојали су и контакти друге врсте – незванични. Бањалучки бискуп Алфред Пихлер неколико пута се састојао са епископима бањалучким, најпре са Василијем, а потом и Андрејем[2]. Бискуп је епископу Андрају уручио чак и чек који је Ватикан послао на име помоћи за изградњу цркве у Бања Луци. Извесна помоћ Епархији бањалучкој је, посредством бискупа Пихлера, сакупљена и уз помоћ немачких бискупа и кардинала, с чим се сагласио и надбискуп Фрањо Шепер.

Шибенски надбискуп Јосип Арнерић присуствовао је литургији у Шибенику, коју су служили епископи далматински Стефан и бањалучки Андрej.[3]

При повратку са другог дела заседања Концила, мостарски бискуп Петар Чуле посетио је епископа захумско-херцеговачког Владислава и с њим разговарао о потреби мењања дотадашњих односа између две цркве, као и потреби њиховог зближавања и коначног уједињења. Бискуп Чуле је послао и новчани прилог за *Мисионар*, часопис који је издавала Патријаршија у Београду. Епископа захумско-херцеговачког Владислава посетио је провинцијал херцеговачке фрањевачке провинције фра Златко Ђорић у пратњи блиских сарадницима.

Помоћни ријечки бискуп Јосип Павлишић долазио је више пута код епископа горњокарловачког Симеона, мада му је овај једном приликом саопштио да није заговорник политике моменталног уједињења, јер Српска православна црква има традицију и хијерархију, потпуно самосталну и одвојену.

Епископ бачки Никанор са бискупом Словачке евангелистичке цркве Јурајем Струхариком, присуствовао је устоличењу новог римокатоличког жупника у Новом Саду. Дошао је по позиву бискупа Звекановића, рекавши да би и поред тога што вековима постоји јаз између Православне и Римокатоличке цркве, посебно у Војводини, у садашњој ситуацији било најбоље сви те спорне моменте препустити забораву, нарочито оне који изазивају националну нетрпељивост.

1 Занимљиво је да је и тај одлазак уследио после договора у Савезној комисији за верска питања – АЈ, 144, 86-600. Српски посматрачи често су контактирали са представницима Руске православне цркве у вези заједничких ставова, имали бројне сусрете са римокатоличким бискупима, посебно из Француске, а при крају заседања примио их је и папа. Душан Кашић је написао опширан приказ збивања на Концилу – „Други Ватикански концил (1962-1965)“, *Гласник*.., 5/1966, стр. 177-185; Исто, 6/1966, стр. 214-217; Исто, 12/1966, стр. 390-397.

2 По благослову патријарха Германа, епископ Андрej је посетио Рим и био у катедрали у којој су крипте апостола Петра и Павла.

3 Билтен Савезне комисије за верска питања, од 30. априла 1965. године – АМИП, Па/1965, 74-1-446707.

Бискуп ђаковачки Стјепан Бауерлајн основао је крајем јануара 1964. године Дијецезански одбор за уједињење Цркава, што је прва институција под окриљем Римокатоличке цркве у Југославији. У декрету о оснивању наведено је да је уједињење хришћанства циљ Римокатоличке црква од почетка, и да су папе Јован XXIII и Павле VI, као и Други ватикански концил, створили повољну атмосферу за остварење те идеје о уједињењу свих хришћана у једну Цркву.

Касније су уследили контакти других јерарха, међусобна честитања црквених празника, заједничка учешћа на разним скуповима...

Римокатоличка штампа је у поменутом периоду почела да посвећује више простора сусретима бискупа и епископа и учешћу епископа и православних свештеника приликом заређивања римокатоличких свештеника, објављујући о томе пригодне текстове...

У тим околностима организована је и посета групе студената православног Богословског факултета колегама на римокатоличком Богословском факултету у Загребу. У поздравном говору бањалучки бискуп Алфред Пихлер је поменуо да је 1941. година била веома тешка и болна, да је тада хрватски народ укаљао лице према српском становништву и да је сад дошло време када треба развијати братску љубав и водити заједничку борбу за превазилажење јаза који постоји између две цркве.

У појединим крајевима уочено је заједничко присуство верника римокатолика и православних на црквеним службама, па је чак било случајева да православни свештеници, на позив римокатоличких, држе проповеди у римокатоличким црквама. Све то је изазивало различите коментаре свештеника и верних обе конфесија – неки су то одобравали, а неки били изричити у ставу да нема говора о приближавању цркава. Православни епископи и свештеници спонтано су, како је то тумачено међу „тврђим“ странама, али и не само међу њима, ступали у разговоре са римокатолицима, док су ови други остваривали контакте с њима вођени тачно одређеним циљем који им је постављала виша јерархија.

Према наводима Савезне комисије за верска питања, независно од тих сусрета, бискупи, епископи и њима подређени свештеници, а негде и верни, различито су се изјашњавали о могућности уједињења хришћанских цркава. Тако је скопски бискуп Смиљан Чекада истицао да је Римокатоличка црква вољна да оствари уједињење, уз признање њене водеће улоге, додајући да томе највеће сметње праве православне цркве у социјалистичким земљама, које су, сматра, постале оруђе у рукама владајућих режима. Шибенски бискуп Арнерић је приметио да ће, уколико дође до уједињења, то свакако представљати снажан блок против комунизма и његовог безбожног поробљавања света. Фрањевац Лајош Зорислав из Загреба поменуо је да се међу свештеницима загребачког Каптола много прича о уједињену Римокатоличке и Православне цркве и да се често истиче да је патријарх Герман склон тој идеји. Томе се,

иначе, према његовим речима, највише радују фрањевци, с обзиром на улогу коју имају и обављају у Римокатоличкој цркви, а то је мисионарење међу православним.

Митрополит дабробосански Нектарије је изјавио да ће пут до коначног уједињења бити дуг и тежак, одредивши се негативно према изјави грчког архиепископа Хризостома који је казао да не одобрава сусрет папе Павла VI и патријарха Атинагоре. Митрополит је поздравио те контакте видећи у њима први конкретан корак ка реализацији идеје о уједињењу хришћанских Цркава.

Из разговора службеника Савезне комисије за верска питања са појединим православним свештеницима могло се закључити да су они у начелу за уједињење, пошто две цркве имају више тога заједничког него онога што их раздваја, али и поред тога мисле да би тај процес могао угрозити националне интересе помесних православних цркава.

Задарска надбискупија је, према забелешкама, издала окружницу у којој је стајало да се, мимо дотадашњих верских правила, верници могу причешћивати и по источњачким обредима. Када је то прочитао жупник у Пољицима код Задра изјавио је да ће у изузетним случајевима у богослужењу моћи да учествују и православни свештеници, што је изазвало оштро негодовање код присутних верних.

Сахрана митрополита дабробосанског Нектарија 8. септембра 1966. у Сарајеву могла би да послужи као пример екуменизма на делу. Наиме, поред патријарха Германа и неколико епископа, том чину су присуствовали надбискуп врхбосански, римокатолички свештеници и часне сестре, реис ул-улема, и десетак хиљада људи. Током сахране звонила су звона на свим храмовима у граду.

Имајући у виду све те бројне примере, Савезна комисија за верска питања је закључила да је тешко дати коначну оцену кад је реч о иницијативи Римокатоличке цркве и одлукама Другог ватиканског концила о уједињењу хришћанских Цркава или њиховом приближавању.[1]

На Другом ватиканском концилу, када је поведен разговор о уједињењу и приближавању хришћанских цркава, у расправу су „уведени“ разноврсни међународни, национални, политички и идеолошки интереси. Забележени су и покушаји да се то приближавање искористи у политичке сврхе, за циљеве и интересе великих сила или конзервативних снага појединих цркава.[2]

1 Елаборат Савезне комисије за верска питања, од 11. маја 1964. године – АМИП, Па/1964, 93-5-451401.

2 Према мишљењу југословенских експерата, у то време у хришћанском свету су се издиференцирале две струје. Прву су чиниле конзервативне снаге Римокатоличке цркве и поједини представници Цариградске патријаршије, чија су архијерејска седишта у такозваним западним државама. Та струја је, како се тумачило, екстремна јер не ради на плану верског приближавања хришћанских цркава, већ на линији стварања заједничког антикомунистичког фронта у циљу настављања хладноратовске политике и

И после завршетка Другог ватиканског концила, Римокатоличка црква је наставила јавно ангажовање на пољу екуменизма па су учестали састанци са протестантима. Православне цркве су, међутим, и даље биле неповерљиве према тој идеји, нарочито Грчка православна црква. На седници Синода 1965. године, архиепископ Хризостом је оптужио цариградског патријарха Атинагору да води антиправославну политику која би могла да се заврши потпуним потчињавањем римском папи.[1]

Ни Кипарска архиепископија није одобрила скидање анатема за које се определио патријарх Атинагора. На неки начин одговарајући на закључке Другог ватиканског концила, помесне православне цркве су на Свеправославној конференцији одржаној у Београду септембра 1966. закључиле да је време да започну разговоре са старокатолицима и англиканцима.

За време посете папе Павла VI (25-26. јул 1967.) Цариграду, патријарх Герман је упутио телеграм поздрављајући сусрет васељенског патријарха Атинагоре и поглавара Римокатоличке цркве. Слично је учинио и поводом њиховог сусрета у Ватикану 26. октобра 1967. године. Папа му је пригодним речима захвалио.

Сусрет у Ватикану остао је запамћен, између осталог, и по констатацији кардинала Казаролија да је то први службени чин зближавања Ватикана и православних цркава који би могао да иницира и друге сличне. Наредне деценије, ипак, нису потврдиле његова јавно исказана очекивања.

Цариградски патријарх Димитрије[2] (1972-1991) упутио је 1975. на десетогодишњицу скидања анатема митрополита Мелитона у Ватикан. У Сикстинској капели се том приликом збило нешто што до тада није забележено у историјату односа хришћанских цркава; папа је клекнуо и пољубио стопало митрополиту. Потом је митрополит прочитао поруку патријарха Димитрија којом се, на неки начин, папи признаје првенство ранга и части, али не и законодавна власт у управљању хришћанском

на плану онемогућавања Цркве да се ангажује у борби за мир, толеранцију међу народима, у борби против глади, расне дискриминације и слично. Другој струји припадају такозване обновитељске снаге Римокатоличке цркве, православне цркве у социјалистичким земљама и извесни протестантски кругови, који желе да екуменизам послужи бољој и већој толеранцији, верској, расној, националној, па и политичкој. Тиме се приближавају снагама које се боре за мир, коегзистенцију, за помоћ неразвијеним земљама. Поборник такве политике био је папа Јован XXIII и мере које је он предузимао за време свог понтификата имале су снажног одраза на Цркву уопште, па он и даље доминира у политици. Обе струје сматрају питање верског јединства дугорочним циљем и окрећу се ка савременим збивањима у свету али различито прилазе тим проблемима и појавама, што се одражава и на поларизацију снага унутар, не само Римокатоличке, него и осталих хришћанских цркава у свету уопште.

1 *Гласник*.., 1/1966, стр. 40.

2 „Нови васељенски патријарх“, *Гласник*.., 9/1972, стр. 230-231.

Црквом.[1] Папин гест тумачен је различито, али га је већина упућенијих схватила тек као дипломатски потез.

***

Екуменизам је био је једна од тема разговора 4. априла 1968. патријарха Германа и епископа далматинског Стефана са Вјекославом Цврљеом, изаслаником Југославије у Ватикану. Патријарх је, поменувши екуменизам папе Павла VI и Римске курије, изразио сумњу у искреност њихове активности на том пољу. Посебно га је, према забелешкама, занимао одјек узвратне посете цариградског патријарха Атинагоре папи Павлу VI, интересовало га је како је текао пријем у Римској курији, каква је атмосферу владала у римокатоличким круговима, како је протекла церемонија у храму... На питање о одгађању планиране посете папе и цариградског патријарха московском патријарху Алексеју, о чему је писало ватиканско гласило *Osservatore Romano*, Цврље је одговорио да је, према незваничним информацијама из Ватикана, то само привремено, док се о томе не расправи у политичком врху Совјетског Савеза. На крају белешке о том разговору, Цврље је навео да је патријарх желео да искористи сусрет како би сазнао нешто више о питањима које интересује Српску православну цркву, нарочито о екуменизму, и то уочи сусрета са кардиналом Фрањом Шепером, уговореном за крај тог месеца.[2]

Било је више архијереја Српске православне цркве који су изражавали скептицизам према екуменским активностима Римокатоличке цркве. То је 5. јуна 1968. обелоданио и епископ жички Василије у разговору са Милом Јовићевићем, председником Савезне комисије за верска питања, не одбацујући, међутим, одржавање контаката јерархија две цркве.[3]

Патријарх Герман је неколико пута јавно исказивао своје резерве према екуменизму указујући на спорадичне догађаје који нису ишли у прилог тим настојањима. Крајем 1970. навео је случај сплитског надбискупа који је препоручио својим потчињеним да у местима где нема православних свештеника пружају богослужбене радње, нагласивши да се то може тумачити двоструко – као услуга, али и као прозелитизам.[4]

1 „Papa poljubio noge pravoslavnom metropoliti“, *Glas koncila*, Zagreb 11. januar 1976, str. 3.

2 „Информација о разговору изасланика Владе СФРЈ при Св. Столици Вјекослава Цврље са патријархом Германом на дан 4. априла 1968. године у Београду“ – АС, 21, 75. Писмо Вјекослава Цврље, Пов. бр. 96/68 од 30. априла 1968, са службеном информацијом о истом разговору – АЈ, 144, 111.

3„Забелешка о пријему у Савезној комисији за верска питања епископа жичког Василија, обављеног 5. VI 1968. године“ – АЈ, 144, 111.

4 „Забелешка о разговору друга Петра Шегвића, помоћника председника Савезне комисије за верска питања, са патријархом Германом обављеном 24. XII 1970. године у Патријаршији СПЦ“ – АС, 21, 75.

Другом приликом, говорећи о посети Јосипа Броза Италији и Ватикану 1971. године, патријарх је указао на могућност да ће тај догађај Римокатоличка црква у Југославији покушати да искористи за себе у борби за повлашћенији положај у односу на Српску православну цркву.[1]

***

Кардинал Јохан Вилебрандс, председник Секретаријата за неговање хришћанског јединства, посетио је Српску патријаршију 13-14. фебруара 1969. године.[2]

Патријарх Герман примио је 24. августа 1970. монсињора Августина Казаролија, секретара за спољне послове Свете столице, и монсињора Марија Кању, пронунција Ватикана у Београду. Кања је за време дипломатске службе у Југославији често посећивао првосвештеника Српске православне цркве, све до премештаја на нову дужност. Пре одласка из Београда је 1. јуна 1976. начинио је патријарху опроштајну посету. Новонаименовани пронунције Михаил Чекини дошао је у званичну посету 1. децембра 1976. године.

У истом контексту треба подсетити и на посету надбискупа бечког кардинала Франца Кенига патријарху Герману 24. јуна 1974. године.

Кроз овакве сусрете постављани су, како се сматрало, солидни темељи за сарадњу, која је опстајала још коју годину после смрти југословенског председника Јосипа Броза. После тога је Римокатоличка црква, могло би се рећи, због низа актуелних догађаја, кренула другим (старим) путем.

***

Српска православна црква је, и поред свега, дала свој допринос активностима на плану екуменизма и као домаћин састанка Европске консултације о међуцрквеној помоћи, у Београду од 4. до 9. децембра 1967. под покровитељством патријарха Германа. Том приликом организовани су духовни концерт у Саборној цркви у Београду, свечани пријем у Српској патријаршији за све учеснике, а учињене су и посете Богословији у Сремским Карловцима, Лутеранском центру у Новом Саду и центру Реформатске цркве у Фекетићу.[3]

***

1 „Белешка о разговору претседника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 8. IV 1971. год. у Патријаршији – АС, 21, 137.

2 „Забелешка о разговору претседника Комисије РИВ-а за верска питања Витомира Петковића са патријархом Германом 5. II 1969. г. у Патријаршији“ – АС, 21, 75.

3 *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 3/1972, стр. 82-84.

Нови генерални секретар Светског савета цркава др Јуџин Карсон Блејк је за свог мандата само једном дошао у посету српском патријарху; од 3. до 5. марта 1968. Стигао је у пратњи сарадника Луис Мајхофер и др Никоса Нисиотиса. Патријарх је организовао састанак у Патријаршији којем су присуствовали и Јурај Струхарик, бискуп Словачке евангелистичке цркве, Иштван Чете, бискуп Реформаторске цркве у Фекетићу, и Мартин Хована, секретар Методистичке цркве.

Резултат посете Блејка било је формирање, по угледу на друге земље, Екуменског савета цркава у Југославији. Савет су чиниле Српска православна црква, Словачка лутеранска црква, Реформатска црква и Методистичка црква.[1] Међуцрквена сарадња и договарање постојали су и пре Другог светског рата, али је први пут формирано посебно тело у коме су ће бити разматрана верска питања у Југославији.

***

Секретаријат Светског савета цркава почетком марта 1968. обавестио је Синод Српске православне цркве да Четврту генералну скупштину планира да одржи у Упсали, Шведска, од 4. до 20. јула, и позвао српску Патријаршију да на тај скуп пошаље 10 представника. Синод је то и прихватио и одлучио да делегацију предводи епископ моравички Лаврентије Трифуновић.[2]

Светски савет цркава је, ценећи и уважавајући личност патријарха Германа, на поменутој скупштини њега једногласно изабрао за првога од шест председника у наредном седмогодишњом периоду. Званично писмо о тој одлуци донео је и лично предао патријарху протојерej Георгије Цецис, један од секретара Светског савета цркава.[3] То је, поред части за патријарха лично, указивало на уважавање угледа Српске православне цркве, али и југословенске државе; и представљало својеврсно признање настојањима српске Цркве и њеног поглавара да негују искрене односе са свима црквама и верским заједницама. Истовремено, то је први случај у историји тог међуцрквеног тела да је првосвештеник једне иравославне Цркве изабран на тако висок положај. Такође ваља подсетити да је епископ далматински Стефан изабран у Комисију за међуцркве-

1 *Гласник*.., 3/1968, стр. 62-66; *Православље*, 14. март и 11. април 1968; *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, бр. 3, 1972, стр. 86-88.

2 Писмо Синода, Син. бр. 626/зап. 97 од 12. марта 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 113. *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 3/1972, стр. 96-97.

3 Писмо Синода, бр. 3539/зап. 638 од 18. октобра 1968, Савезној комисији за верска питања – AJ, 144, 115. Патријарх је тих дана боравио у манастиру Савина код Херцег Новог. На вест о избору саопштену у телефонском разговору, патријарх се одмах вратио у Београд ради сазивања седнице Синода који је требало да се сагласи са избором. – *Гласник*.., 7/1968, стр. 134.

ну помоћи, а епископ викарни Лаврентије за члана Извршног комитета.[1]

Иначе, на месту првог председника Савета пре патријарха Германа, био је првојерарх Англиканске цркве др Мајкл Ремзи.

Обавезе шесторице председника подразумевале су, поред осталог, да они сваке године о Духовима сачине посланицу, која ће бити штампана у свим црквеним гласилима и читана преко радија и у храмовима. Они су по положају чланови Централног и Извршног одбора, тела која прописују све главне активности Светског савета цркава.

У складу са процедуром, Секретаријат Светског савета цркава је позвао патријарха Германа да дође у Швајцарску у децембру 1968, као један од председника те хришћанске заједнице.[2] Патријарх је посету одложио за пролеће наредне године. Председник Савезне комисије за верска питања Мило Јовићевић је рекао да су такве и сличне посете корисне не само за државу, и предложио у том контексту да патријарх позове кардинале бечког Кенига и западнонемачког Дефнера у посету Српској православној цркви. Патријарх је сматрао да би се ти великодостојници његовом позиву радо одазвала, али да би пре тога требало решити неколико проблема, као што су управе у парохијама у Бечу и Немачкој.[3]

Патријарх Герман је учинио две званичне посете седишту Светског савета цркава у Женеви. Прва је била 28-31. јула 1969. године, а с патријархом су стигли митрополит загребачки Дамаскин, епископ банатски Висарион, протођакон Ђорђе Жунић, Мирчета Станков и преводилац Радомир Ракић, службеник Патријаршије.[4] Током боравка патријарх се упознао са начином рада појединих комисија Светског савета цркава, посетио протестантски, старокатолички и руски храм.

Остало је сведочанство да је делегација Српске православне цркве свечано дочекана у сали у којој су пре српског патријарха угошћене знамените личности из хришћанског света – патријарси цариградски Атинагора и румунски Јустинијан, римокатолички кардинал Аугустин Беа, папа Павле VI и други.

У беседи у Екуменском институту у Босеу, одржаној на енглеском језику, патријарх Герман је казао: „Ми вам дугујемо јасну дефиницију да Православље за нас представља видљиву Мајку Цркву од Истока, којој

1 *Гласник*.., 8/1968, стр. 164-167; *Православље*, 1. август 1988.

2 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 411/1 од 14. новембра 1968, српској. У прилогу је „Забелешка о разговору Радосава Перовића, саветника у Савезној комисији за верска питања, са патријархом СПЦ Германом, обављеним 6. XI 1968. године у Патријаршији СПЦ". – AJ, 144, 112.

3 Писмо Савезне комисије за верска питања, Пов. бр. 427 од 12. децембра 1968, српској. У прилогу је „Забелешка о разговору председника Савезне комисије за верска питања Мила Јовићевића са патријархом СПЦ Германом, обављеном дана 9. XII 1968. године у Савезној комисији за верска питања" – AJ, 144, 112; AC, 21, 75.

4 *Гласник*.., 8/1969, стр. 186-193. Видети и: Писмо Савезне комисије за верска питања, од 15. јула 1969, Амбасади у Берну – AJ, 144, 119.

је Глава сам Христос. Православна црква, то Васкрсло Тело Христово у историји, не може бити раскомадана и раздељена. Може се само догодити да неки појединци или народи, из разних разлога, искључе сами себе из јединства православне вере. А историја нам пружа доказ да је Православна црква увек давала право на неслагање, али на ризик оних који се одвајају. Сматрамо да је наше присуство у Екуменском покрету оправдано само ако му дамо прилику да има удела у постојаности наше Апостолске традиције, у нашем светоотачком разумевању Светог писма, у вечитој новости наших мученика који проливањем своје крви сведоче о победи Христовој, чак и у нашем поколењу... Међутим, православни теолози могу и треба да воде дијалог и са неправославним теолозима да би љубав преовладала.“[1] Било је то својеврсно исказивање виђења патријарха Германа према православљу уопште.

Друга посета 25-26. августа 1973. патријарха Германа Женеви организована је поводом обележавања 25-годишњице рада Светског савета цркава. Поред учешћа у заседању Централног одбора, којим је и почела свечаност, и на централној прослави у катедрали Светог Петра, патријарх је имао бројне контакте са православним, римокатоличким и протестантским великодостојницима.[2]

***

Папа Јован Павле II (1978-2005) наставио је политику папе Павла VI, па је новембра 1979. посетио цариградског патријарха Димитрија на Фанару. Том приликом је, у присуству кардинала Јохана Вилебрандса и митрополита Мелитона, закључено да треба започети теолошки дијалог. Папа је нагласио да јединство хришћанске Цркве не може остварено бити без личности која би усмеравала кретање, а такве, како каже, нема у Православној цркви. Једина реакција на ту изјаву дошла је десетак година касније из светогорских манастира чији су монаси критиковали патријарха Димитрија.[3]

***

Поглавар Грчке православне цркве архиепископ Јероним (1967-1973) изразио је радост због сусрета папе и цариградског патријарха. Сматрао је да лоше међуцрквене односе треба превазићи кроз образовање и културу. Али то није био и став других архијереја и паства који су посебно указивали на процес унијаћења у самој Грчкој. Ватикан на те оптужбе није реаговао већ је истицао настављање дијалога. Ваља напо-

1 *Гласник*.., 8/1969, стр. 186-193; *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 3/1972, стр. 91-93.

2 *Гласник*.., 10/1973, стр. 219-221; *Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост*, 4/1973, стр. 63-65.

3 *Гласник*.., 9/1988, стр. 184.

менути да је по ступању на трон архиепископа Серафима (1974-1998), Ватикан именовао једног унијатског егзарха за Грчку. Грчка православна црква је 1975. прекинула све односе са Ватиканом, а тај потез је подржао и цариградски патријарх Димитрије. Односи су поново успостављени тек после посете председника грчке владе 1982. папи и Ватикану.

После свега, све православне цркве кроз односе са Римокатоличком црквом могле су временом да се увере каква је стварна политика Ватикана, а напори екуменског покрета показали су се узалудним управо захваљујући његовим потезима.

***

Тешко је утврдити ко је први са српске (и југословенске) стране предложио сусрет папе и патријарха Германа. Познато је да је на Сабору 1983. године било речи о позиву бечког кардинала Кенига патријарху Герману да га посети у дане када је планирана посета Бечу папе Јована Павла II. Сабор је тада закључио: „Пошто ни до данас нису испуњени услови, постављени од стране Његове Светости Патријарха српског Г. Германа, као ни општи услови за такву једну посету, то Свети архијерејски сабор моли Његову Светост Патријарха српског Г. Германа да се уздржи од ове предложене посете Његовој еминенцији Кардиналу Г. Кенигу, у време посете Аустрији Његове Светости Папе Јована Павла II. Уколико би Његово Преосвештенство епископ западноевропски Г. Лаврентије добио позив на учешће на овим свечаностима, приликом доласка Његове Светости Папе Јована Павла II, може се одазвати позиву.“[1]

1 АСин, Записници Сабора, Бр. 43/зап. 27 од 26. маја 1983. године.

ПРЕДСЕДНИК
СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГ СИНОДА
АЕМ и ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

ПАТРИЈАРШИСКИ УПРАВНИ ОДБОР
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

АРХИЕПИСКОП ПЕЋКИ
МИТРОПОЛИТ БЕОГРАДСКОКАРЛОВАЧКИ
И ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ
И
македонски

ФНР Југославија FNR Jugoslavija
САВЕЗНА КОМИСИЈА ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА
SAVEZNA KOMISIJA ZA VERSKA PITANJA

САВЕЗНА КОМИСИЈА
ЗА ВЕРСКА ПИТАЊА

Socijalistička Republika Srbija
Socijalistička Autonomna Pokrajina Kosovo
POKRAJINSKO IZVRŠNO VEĆE
-Komisija za verska pitanja-

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
IZVRŠNO VIJEĆE
KOMISIJA ZA VJERSKA PITANJA

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
REPUBLIČKA KOMISIJA ZA VJERSKA PITANJA

SKUPŠTINA SAP VOJVODINE
Komisija za verska pitanja

ГЛАВНИ САВЕЗ
УДРУЖЕНОГ ПРАВОСЛАВНОГ СВЕШТЕНСТВА СФРЈ

За Главни савет:

СЕКРЕТАР:
(Прота Милутин Петровић)

ПРЕДСЕДНИК:
(Прота Александар Савић)

СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ ПО ЕПАРХИЈАМА ЗА 1981.

Редни број	СЕДИШТЕ ЕПАРХИЈЕ	број верних	број немесништава	број црквених општина	број парохија	број мушких манастира	број женских манастира	број активних парохија. свештеника	број пенз.свештеника	број свештеника црквених чиновника	број монаха у манастиру	број монаха ван манаст.	број искушеника	број монахиња	број искушеника	број парохија редовно поступајућих	број парохија које опслужују свештеници	број парохија које опслужују свештеномонаси	број парохија које нико не опслужује	број кршћених	број венчаних	број умрлих	Приближан број присутн. верској настави	Приближан број домова отпђених од цркве	број храмова, (парохиј. манастир. капела)	број оправљених храмова	број енархиј. здања	број парохијских домова	Укупан број осталих зграда у енархији
1.	Београд	410125	2	22	104	1	4	62	80	14	9	-	-	57	-	62	41	1	-	6300	581	4120	135	-	55	-	1	16	-
2.	Бања Лу.	341400	11	100	107	1	2	72	19	-	14	1	-	20	3	77	26	3	-	5632	1566	2100	-	6000	171	8	1	62	-
3.	Врање	123698	4	45	50	3	-	29	23	-	2	-	1	-	-	29	21	1	-	2341	281	1443	-	1600	125	10	1	31	163
4.	Шибеник	212170	6	78	82	4	-	51	4	1	11	2	-	-	-	51	25	6	-	1285	12	1623	30	-	121	10	2	41	27
5.	Загреб	72000	4	45	49	1	1	25	8	1	1	6	1	1	-	26	11	12	-	394	20	278	11	506	38	7	1	36	36
6.	Ниш	800000	12	127	181	4	14	146	23	1	3	-	4	67	3	146	23	7	-	9157	362	7001	-	51600	218	45	1	160	180
7.	Пакрац	120168	6	77	80	1	2	41	9	-	3	4	1	5	3	41	39	-	-	982	61	847	32	887	90	10	7	59	150
8.	Шабац	434210	11	-	152	3	6	149	22	-	4	-	2	53	11	140	3	-	-	7934	1341	5463	65	-	150	40	1	161	225
9.	Пожаревац	500000	5	114	128	2	9	117	-	1	23	3	2	111	13	121	4	2	-	5898	522	5379	-	13000	-	28	1	105	112
10.	Призрен	255360	6	50	66	4	6	32	4	3	10	2	1	35	5	32	28	6	-	4776	115	1155	10	7250	170	10	1	35	75
11.	Мостар	49868	2	35	43	1	4	17	3	1	1	1	-	13	4	19	20	4	-	666	112	522	-	1634	166	7	2	21	12
12.	Вршац	410308	4	121	137	1	3	98	35	-	-	9	-	10	-	98	34	5	-	3794	85	3889	-	-	171	14	1	127	65
13.	Тузла	400000	6	99	113	2	2	85	10	2	5	5	-	22	3	84	24	2	-	4738	970	2477	-	-	131	-	1	83	-
14.	Сарајево	167492	4	58	75	1	2	48	14	1	-	1	-	4	2	48	10	-	-	3066	586	1945	305	5999	117	26	2	49	40
15.	Крањево	820591	15	135	186	10	14	16	56	2	44	3	9	196	24	160	10	16	-	8592	804	6288	-	-	245	4	4	126	107
16.	Цетиње	218000	7	112	184	23	2	18	26	-	17	-	-	11	-	34	123	27	-	728	18	295	-	-	630	160	23	13	2
17.	Карловац	300000	5	145	146	-	1	28	10	1	-	1	-	7	-	31	100	1	14	1165	7	914	-	8130	84	6	-	33	5
18.	Зајечар	280480	7	105	84	1	6	40	15	-	3	1	-	14	3	40	28	5	-	2957	120	3711	-	15723	121	8	3	71	-
19.	Ср.Карл.	201000	8	137	152	15	-	95	5	-	11	4	-	34	1	-	-	-	-	3381	153	2430	-	-	142	-	-	142	-
20.	Н. Сад	389000	5	80	101	3	-	80	22	1	2	-	1	-	-	79	18	2	-	2678	157	2607	702	-	110	3	2	90	-
21.	Крагујев.	583000	12	111	154	4	7	128	37	1	20	2	-	81	5	128	21	5	-	6163	776	5434	-	-	111	-	-	121	2
СВЕГА:		7,088870	142	1798	2374	85	85	1521	425	30	183	45	22	141	80	1446	609	132	14	82627	8649	59921	1290	112329	3166	396	53	1582	1201

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

23. мај 1983.
Београд

ВИСОКОПРЕОСВЕЋЕНА И ПРЕОСВЕЋЕНА
ГОСПОДО, БРАЋО АРХИЈЕРЕЈИ,

БЛАГОДАРИМ БОГУ НА МИЛОСТИВОМ ДАРУ ШТО МОГУ И ПО 25. ПУТ ДА ПОЗДРАВИМ ОВАЈ ЕМИНЕНТНИ СКУП СРПСКИХ АРХИЈЕРЕЈА НА ЊЕГОВОМ РЕДОВНОМ ГОДИШЊЕМ ЗАСЕДАЊУ.

ПО 25. ПУТ МИ ВРШИМО СМОТРУ НАШЕГ ЦРКВЕНОГ ЖИВОТА И РАДА, НАШИХ УСПЕХА И НЕУСПЕХА, НАШИХ ПАДОВА И УЗДИЗАЊА.

ИЗ ГОДИНЕ У ГОДИНУ НАДАМО СЕ ДА ЋЕ НАМ НАРЕДНА ГОДИНА БИТИ БОЉА ОД ПРЕДХОДНЕ И ТА НАДА НАМ ДАЈЕ НОВУ СНАГУ.

НАЖАЛОСТ,У ПРАКСИ, У ЖИВОТУ,МИ НАИЛАЗИМО НА ТЕШКОЋЕ И НА ИСКУШЕЊА КОЈА САМО ПОМОЋУ БОЖИЈОМ САВЛАЂУЈЕМО ИЛИ ИЗБЕГАВАМО.

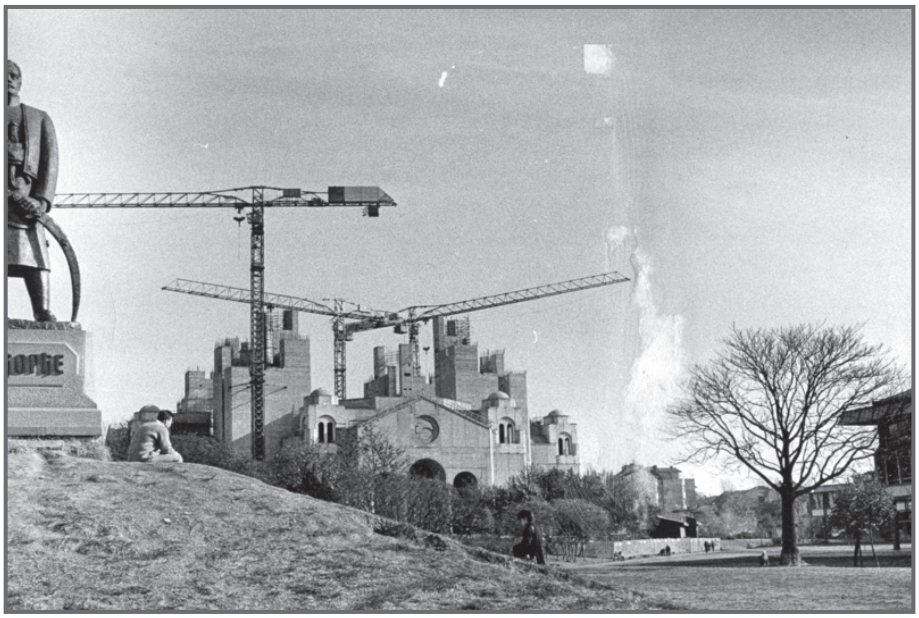
ПОУЧЕНИ ТАКВОМ СВАКОДНЕВНОМ СТВАРНОШЋУ СТЕКЛИ СМО УВЕРЕЊЕ ДА САМО НЕПОКОЛЕБЉИВОМ СЛОГОМ И ЈЕДИНСТВОМ ДУХА, МИСЛИ И РАДА, МОЖЕМО САВЛАДАТИ СВА ИСКУШЕЊА И САЧУВАТИ НАРОД БОЖЈИ КОЈИ ЈЕ ПОВЕРЕН НАШОЈ БРИЗИ И СТАРАЊУ. ОВО НАРОЧИТО ИСТИЧЕМ С ОБЗИРОМ НА ТЕШКУ "ГОЛГОТУ" КРОЗ КОЈУ У ОВЕ ДАНЕ ПРОЛАЗИ НАШ ПРАВОСЛАВНИ ЖИВАЉ НА КОСОВУ.

У МОЛИТВИ БОГУ ДА ТАКО И БУДЕ, МИ ПОЗДРАВЉАМО СВУ БРАЋУ АРХИЈЕРЕЈЕ И ЖЕЛЕЋИ ИМ СРЕЋАН И УСПЕШАН РАД ОТВАРАМО ОВОГОДИШЊЕ РЕДОВНО ЗАСЕДАЊЕ СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГ САБОРА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ.

Х Р И С Т О С В А С К Р С Е!

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ

АСин, Записници, 1983.

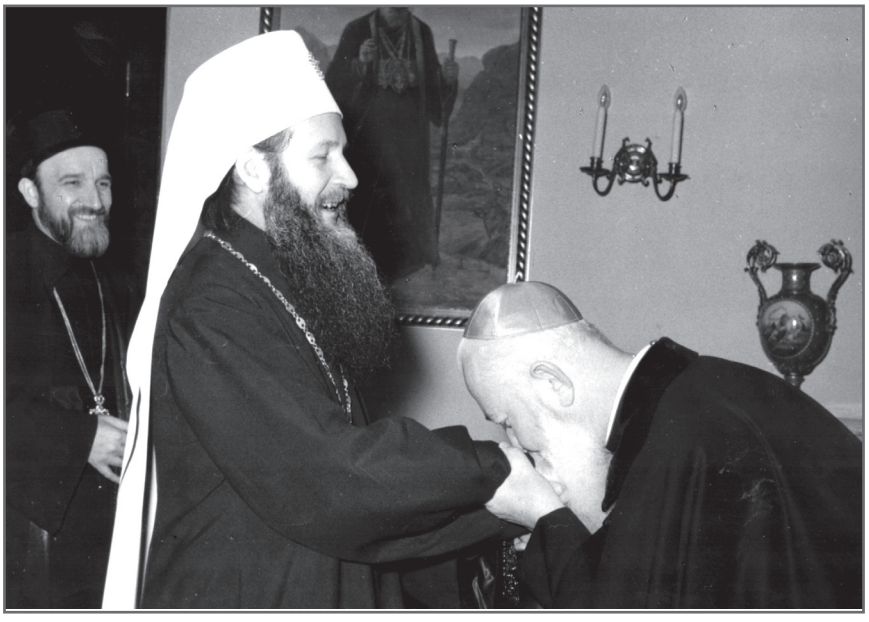
Храм Светог Саве на Врачару у Београду у изградњи

Храм Сабора српских светитеља на Карабурми у Београду

Патријарси српски Герман и руски Алексеј код Јосипа Броза

Патријарх Герман и надбискуп београдски Габријел Букатко

Патријарх Герман и кентеберијски
надбискуп Мајкл Ремзи

Патријарх Герман и Мома Марковић,
председник Савезне комисије за верска питања, април 1964.

Пријем код друга Тита

Патријарха Атенагору и његову пратњу примио је друг Тито на дан 13. октобра ог. Присутан је био патријарх Герман са владикама: Данилом - црногорским и Стефаном - далматинским. На пријему је био, поред друга Владимира Поповића, и друг Мило Јовичевић, председник Савезне комисије за верска питања.

По изјави друга Мила Јовичевића пријем је протекао у срдачној атмосфери.

Патријарх Атенагора је обавестио друга Тита о циљу обиласка неких православних цркава као и о посети папи Павлу VI.

Том приликом је рекао да је суштина његовог пута жеља да и са своје стране, колико може, допринесе очувању мира у свету, истичући да је друг Тито претеча те политике. Такође је одао признање другу Титу за уложене личне напоре у тражењу решења окончања сукоба на Блиском истоку.

Друг Тито је указао на сложеност и озбиљност садашње међународне ситуације и посебно на озбиљност ситуације на Блиском истоку.

Даље, у разговору, патријарх Атенагора је изјавио да ће бити "неакредитовани амбасадор мирољубиве политике коју води друг Тито!"

На то је друг Тито додао да је патријарх Герман, кад иде у иностранство, наш најбољи амбасадор.

Патријарх Герман је ово мишљење друга Тита пропратио изјавом: "Господине Председниче, то је моја дужност".

Треба напоменути да се за све време боравка патријарха Атенагоре ни у једном јавном наступу није споменуло питање Македонске православне цркве.

Страна штампа је на одговарајући начин регистровала посету патријарха Атенагоре Српској православној цркви и посебно, да је примљен код Председника Републике. Вест је

Томина недеља, 1986, (из породичног албума)

Детаљ са сахране (из породичног албума)

Гроб патријарха Германа у храму Светог Марка у Београду
(из породичног албума)

3.12. Личност патријарха Германа

3.12.1. Патријархове медаље и одење

Бројна су признања која је добио патријарх Герман. Најпре је 23. маја 1960. добио високо југословенско одликовање: „Председник Републике Јосип Броз Тито одликовао је патријарха Православне цркве у Југославији г. Германа Орденом југословенске заставе првог реда за заслуге стечене у развијању и учвршћивању мирољубиве сарадње и пријатељских односа између Федеративне Народне Републике Југославије и других земаља.“[1]

Грчки амбасадор му је крајем јуна 1964. уручио највише државно одликовање његове земље: „Грчки амбасадор у Југославији Димитриос Николаренсис предао је јуче патријарху Српске и македонске православне цркве господину Герману највише грчко одликовање – Орден великог крста краљевског реда краља Ђорђа I.“[2]

Патријарх је добио и Златну плакету Републичке самоуправне интересне заједнице пензијског и инвалидског осигурања самосталних делатности Србије у знак захвалности за „допринос унапређењу социјалног осигурања свештеника“.[3]

Председник Скупштине Црвеног крста Југославије Божидар Расповић одликовао је патријарха „за његов дугогодишњи хуманитарни рад и помоћ приликом великих елементарних непогода које су погађале нашу земљу“.[4]

Савет Московске духовне академије промовисао га је 13. октобра 1961. за почасног члана „с обзиром на његове усрдне и високоплодотворне напоре на добро свете Православне цркве и на учвршћење братских веза између Српске и Руске православне цркве“. Српски патријарх је том приликом беседио о Светом Сави.[5]

---

1 *Гласник*.., 7-8/1960, стр. 214; „Претседник Тито одликовао патријарха Германа Орденом југословенске заставе првог реда“, *Борба*, 22. мај 1969; „Патријарх Герман одликован орденом Југословенске заставе првог реда“, *Политика*, 22. мај 1960.

2 *Гласник*.., 7-8/1964, стр. 277-278; „Патријарх Герман одликован највишим грчким одликовањем“, *Политика*, 29. јун 1964.

3 „Световно признање српском патријарху“, *Политика*, 22. мај 1989.

4 „Медаља патријарху Герману“, *Борба*, ??.

5 Извештај патријарха Германа, од 3. новембра 1961, Добривоју Радосављевићу – АМИП, Па/1961, 64-29-434899.

Надбискуп кентерберијски и примас Енглеске Мајкл Ремзи боравио је у Југославији 30. априла – 3. маја 1966. у посети Српској православној цркви. На пригодној свечаности у Патријаршији надбискуп је одликовао патријарха Германа Ламбетским крстом, највишим одликовањем које англикански поглавар може да додели поглавару друге Цркве.[1]

3.12.2. Патријарх и новинари

Остало је забележено да је до првог организованог разговора патријарха Германа са новинарима дошло 29. маја 1960. у манастиру Високи Дечани после његовог устоличења на трон пећких патријараха.[2]

Дневна штампа би с времена на време објавила понеку реченицу поводом сусрета патријарха Германа са државним функционерима, а излазиле су и кратке вести о његовим путовањима, посетама првосвештеницима других православних цркава и слично. У првих десетак година његовог архипастирства ниједном у штампи није забележена његова Божићна или Васкршња посланица.

Патријарх Герман је, вероватно свестан те чињенице, једном приликом приметио: „Штампа заобилази Цркву, јер страхује како ће на њено писање да реагује власт. Ми имамо веома лоше искуство са штампом: кажемо једно, друго се штампа. Објављује се оно шта о Цркви мисле људи који су у власти.“[3]

---

1 *Гласник*.., 4/1966, стр. 134-144. Видети и: Шифровани телеграм Амбасаде у Лондону, бр. 334 од 11. маја 1966, Државном секретаријату за иностране послове – АМИП, Па/1966, 213-5-418424. Исто – АС, 21, 133. Високо одликовање Англиканске цркве Ламбетски крст добио је 1965. патријарх руски Алексеј приликом посете Лондону – *Гласник*.., 7-8/1965, стр. 257.

2 Присутно је било 14 страних новинара. Била су постављена следеће питања:

1. Да ли је Српска православна црква узела у разматрање предлог Папе Ивана XXIII о помирењу римокатолика и православних Цркава?

2. Да ли је Српска православна црква имала консултовања са осталим православним Црквама у вези горњег предмета?

3. Какви односи постоје између Српске православне цркве и државе?

4. У каквом су стадијуму односи Македонске православне цркве у оквиру Српске православне цркве?

5. Да ли Српска православна црква одржава везе са православном Црквом у Бугарској и у чему се изражава та веза?

6. Папа Јован XXIII је први поглавар Римокатоличке цркве који не поставља питање уједињења православне и римокатоличке Цркве „ex catedra“ већ поставља тај проблем пред Екуменским сабором. Сматрате ли, Ваша Светости, значајном ту чињеницу као резултат процеса и ако јесте тако мислите ли да он показује могућност за постизање нових решења? – АЈ, 144, 153.

3 Светислав Спасојевић, *Српски патријарх Герман: Ја и комунисти*, Пословни центар Новости, Београд 1989, стр. 8.

Мало је објављених интервјуа са патријархом Германом пре 1987. године, мада је познато да су се и страни новинари интересовали за првојерарха Српске православне цркве, рецимо Велизар Енчев из Бугарске.[1]

Штампа је почела давати нешто више простора Цркви тек од 1988. године.

Посебно место кад је реч о отварању медија припада Светиславу Спасојевићу, новинару београдског недељника *Нин*. Први интервју („Свака екстремност наноси штету“) објављен је 18. маја 1982, на непуне две странице, а други („Све ће доћи на своје место“) тек 8. јула 1987, на нешто више од три странице, иако је разговор вођен 17. јуна.[2] Спасојевић је касније објавио део својих разговора са патријархом у форми специјалног издања Пословног центра НИП „Новости“ *Српски патријарх Герман: Ја и комунисти*. Делове тог подужег разговора пренели су други листови.[3] Запажен је био и патријархов интервју у новогодишњем броју *Политике*, као и у *Вечерњим новостима*.[4] Загребачки двонедељник *Start* објавио је такође разговор са патријархом, који су водиле две београдске новинарке, Дина Јулиус и Душанка Зековић.[5] Било је то први пут од 1945. године да неке хрватске новине посвете толико простора размишљањима и ставовима првојерарха Српске православне цркве. Уједно, био је то његов последњи интервју, иако је београдска штампа почела нешто више да се занима за дешавања у Српској православној цркви.[6] Уследили су фељтони и обиље чланака.[7]

О разговору са патријархом Дина Јулијус и Душанка Зековић су записале. „Naravno, na neka pitanja bilo je uzaludno tražiti i očekivati odgovore. Prije svega, još od vremena odvajanja crkve od države, čelni crkveni ljudi ne komentiraju aktualnu svjetovnu politiku. Što nije ni čudno ako se ima na umu da se crkva i ideologija uvijek spore oko istog predmeta želja – duša svojih 'vjernika'. Kao kolijevka diplomacije (pa i diplomatskih ratova) crkva zapravo svaku politiku smatra prolaznom, pa zato i odbija komentare i ocjene političkog trenutka u svojoj zemlji. Dalje, uskraćeni su nam odgovori na

1 *Гласник..,* 4/1987, стр. 87.

2 *Гласник*.., 1/1988, стр. 5.

3 „Hrabri i pametni ne stvaraju zavere“, *Osmica*, Београд, 22. новембар 1988, стр. 10-12.

4 „Пред испитом и верници“, *Вечерње новости*, Београд, 31. децембар 1987-1, 2. и 3. јануар 1988, стр. 9; „Реч је о васкресењу човека и људског достојанства“, *Политика*, 28. април 1989, стр.

5 Dina Julius i Dušanka Zeković, „Praštamo, ali ne zaboravljamo“, *Start*, Загреб, 4. фебруар 1989, стр. 20 и 28-32.

6 „Зло не може донети добро“, *Вечерње новости*, 4. фебруар 1989, стр. 9.

7 „Герман Ђорић: црвени патријарх или Ганди са Балкана“, *Нин*, 31. август, 7, 14. и 21. септембар 1990.

pitanja oko eventualnog davanja autokefalnosti (samostalnosti) pravoslavnim crkvama u Makedoniji ili Crnoj Gori.“[1]

Њих две су, судећи по ономе што је објављено, највише биле заинтересоване за Косово и Метохију. Сасвим разумљиво, пошто су са тих простора, на овај или онај начин, стизале узнемирујуће вести о великим потешкоћама српског живља и страдању храмова и свештенства Српске православне цркве. „Stradanje Srpske crkve i njenih dobara na Kosovu i Metohiji traje kontinuirano sve vreme i posle rata do 1981. a tada se samo udvostručilo. Mi nemamo fizičke sile da to sprečimo, niti smo ikada kao Crkva Hristova koristili fizičku silu. Naše oružje je apelovanje na ljudsku savest i dobru volju. Danas nam ostaju vapaji za pravdu i slobodu i molitve Bogu.“[2]

Реченица коју је патријарх изговорио у Јасеновцу, на освећењу цркве, била је повод за једно од питања на које је он одговорио: „Reč koju smo rekli prilikom osvećenja naše crkve u velikomučeničkom Jasenovcu: moramo da praštamo, ali ne smemo da zaboravimo, želi da naglasi istinu i potrebu hrišćanskog – ljudskog praštanja za učinjeno nam zlo, ali istovremeno smo podvukli da se takvo jedno zlo ne sme zaboraviti, da se ne bi ponovilo. Kao što stoji i na ulazu u stravični logor Dahau, kroz koji su prošli i naši patrijarh Gavrilo i episkop Nikolaj: Ko želi da se ovo zaboravi, taj želi da se ponovi.“[3]

По комунистичком протоколу, патријарху Герману упућиване су јавне честитке поводом различитих јубилеја, па су тако београдске новине објавиле вести о његовом 80 рођендану.[4] Честитања су забележена и поводом његовог 85. и 86. рођендана.[5] То се понављало и наредних година, све до његове смрти.[6]

Објављене су и честитке упућиване патријарху поводом двадесетогодишњице службе на трону првог архијереја Српске православне цркве, на пример, Добривоја Видића, тадашњег председника Председништва Социјалистичке Републике Србије.[7] Слично се десило и поводом двадесетпетогодишњице патријаршке службе.[8] Тридесетогодишњица

1 Dina Julius i Dušanka Zeković, „Praštamo, ali ne zaboravljamo“, *Start*, Загреб, 4. фебруар 1989, стр. 20.

2 Исто, стр. 30.

3 Исто, стр. 32.

4 „Честитке патријарху Герману“, *Политика*, 22. август 1979.

5 „Честитке патријарху Герману“, *Борба* и *Политика*, 20. август 1984; „Честитке патријарху Герману“, *Борба*, 20. август 1985.

6 „Честитке патријарху“, *Вечерње новости*, 10. август 1987; „Честитке патријарху Герману“, *Борба*, 19. август 1988; „Честитке патријарху Герману“, *Политика*, 19. август 1989; „Честитке Герману“, *Борба*, 19. август 1989.

7 „Честитка Добривоја Видића патријарху Герману“, *Борба*, 14. септембра 1978.

8 „Честитке патријарху Герману“, *Борба*, 14. август 1983.

његовог ступања на трон првосвештеника заслуживала је достојну манифестацију.[1] Тај догађај је посебно прослављен: „У Саборној цркви свечано је обиљежена 30. обљетница патријаршког служења Његове Светости господина Германа. Прослави, започетој саборном архијерејском литургијом, присуствовали су епископи Српске православне цркве, представници јавног живота, дипломате... На Благодарењу је говорио епископ жички Стефан.“[2]

Од 1988. године, у времену, условно речено, прилично либералнијем у односу на прве године после Брозове смрти, честитке патријарху су упућиване чешће и објављиване су на истакнутијим местима у средствима информисања. То је видљиво поводом обележавања 30-годишњице његовог архипастирства.[3] Поједине новине посветиле су том догађају и по неколико текстова.[4] Објављени су, додуше, и неки текстови који баш нису били у духу јубилеја, јер су обелодањивале неке чињенице о којима се могло говорити неком другом приликом.[5]

И после смрти патријарх Герман остаје тема новинских текстова. Тако су, примера ради, београдске *Вечерње новости*, сходно уређивачкој концепцији „народних“ новина, објавиле најпре текст „Свећа између неба и земље“, да би нешто касније штампале и фељтон под истим насловом у 14 наставака.[6]

3.12.3. Савременици о личности патријарха Германа

Претходници патријарха Германа, патријарси Димитрије и Гаврило, живели су у времену када се на Цркву гледало са традиционалним поштовањем, и настојали су да са државом изграде блиске односе, мотивисани на то и финансијским разлозима. Патријарх Варнава се ипак определио за извесну еманципацију Цркве. Прилике из времена патријарха Викентија нагнале су га да схвати шта му је даље чинити, па је, поучен таквим искуством, и свестан историјских (не)прилика, патријарх Герман исказао своје способности да предводи Цркву у њеној мисији.

„Патријарх Герман је играо улогу коју су му судбина и догађаји доделили. Иако су наши патријарси често пута морали да се боре са великим тешкоћама, тешко да је иједан од њих имао да савлађује судбоносније и далекосежније проблеме од патријарха Германа. Када је изабран

1 „Три деценија патријарха“, *Вечерње новости*, 9. август 1988.

2 „Три десетљећа на челу СПЦ“, *Вечерње новости*, 31. октобар 1988.

3 „Јубилеј патријарха Герман“, *Вечерње новости*, 31. мај 1988; „Три десетљећа на челу СПЦ“, *Борба*, 31. октобар 1988.

4 „Три деценије патријарха“, *Вечерње новости*, 9. август 1988.

5 „Германа одредио Ранковић“, *Борба*, 15. мај 1988.

6 „Герман – Свећа између земље и неба“, *Вечерње новости*, 30. август-12. септембар 1991.

за патријарха он се нашао у једном већ започетом процесу, који је настао и без његове воље и без његовог учешћа; догађаји су се почели одвијати тако како то није могло бити у интересу ни Српске православне цркве ни српског народа. Оно што се догодило почетком октобра 1958. године било се зародило још много раније и неко је морао бити осуђен да чашу горчине попије до дна.“[1]

У годинама које су следиле, патријарх Герман је, може се казати, испољити приличну мудрост и тактичност у комуникацији с представницима државних органа, што ће му омогућити да успешно предводи Српску православну цркву. Поступао је, како многи оцењују, по оној народној: „Змију глади, испод ње се вади“. У разговору је успевао да код „друге“ стране постигне привид о својој лојалности.„Када је отпор узалудан, слабост се тужи, подлост подилази и ласка, лудост се буни а само мудрост трпи и ћути“, казао је једном приликом својим блиским сарадницима.

Душан Чкребић, високи српски партијски и државни функционер, оставио је запис: „Господин Герман је умео да разговара са представницима државе, показујући велику упорност и толеранцију. Умео је да процени колико на неком питању треба инсистирати у ком времену, или га оставити за бољу прилику, са великим смислом за приоритет ствари. Али, око неких питања није се никад колебао нити је желео да право компромисе... Господин Герман је био човек пун људске и народне мудрости и за сваку ситуацију имао је кратку причу или пример из обичног живота као поуку. Својим личним ангажовањем много је допринео да се односи између Цркве и државе одвијају без великих криза и потреса и уз значајну помоћ српске државе Српској православној цркви која је, ипак, била минорна у односу на оно шта је све Српској православној цркви одузето после рата. Његова мудрост и стрпљење били су кориснији и пробојнији од јаких речи и исфорсиране љутње. У условима високе идеологизације друштва од стране Партије, господин Герман је успевао да отвори свака врата и, бар што се Србије тиче, да пуном снагом допринесе доброј међусобној сарадњи. Сведок сам и судионик тог времена и сматрам да могу о свему томе поудано да говорим.“[2]

Божидар Ковачевић, угледни књижевник и познавалац историје, сматрао је да је патријарх „по природи интелигентан, одличан беседник, одушевљен својим позивом, искрен родољуб“.[3]

Новинар Светислав Спасојевић је својевремено о патријарху Герману забележио да је био опрезан и уздржан, „лукави Моравац“; по животном опредељењу антикомуниста, више од тридесет година је играо са

1 Ђоко Слијепчевић, *Македонско црквено питање*, Минхен 1969, стр. 67.

2 Д, Чкребић, *н. д* , стр. 496-497.

3 Слободан Рељић, „Герман Ђорић: црвени патријарх или Ганди са Балкана“, *Нин*, 31. август 1990, стр. 43.

комунистима беспрекорну и исцрпљујућу партију шаха у којој није имао помоћнике. „Али је био промишљен, луцидан, неповерљив и до небеса обазрив и усамљен старац.“[1]

Двојица архијереја оставила су своја мишљења о патријарху Герману. Тако је епископ будимски Данило Крстић написао следеће речи: „Његова Светост Патријарх, видели смо, неуморни је служитељ олтара. Старовремски задужбинар. Одушевљени проповедник јединства свих Срба, свих православних и свих људи добре воље. Патријарх је по части први међу владикама рода српскога, као што је и Београд први међу градовима српским. Он је као сочиво које сабира многомилионске зраке у један сноп, који једино кроз то сочиво добија снагу продорног пламена. Патријарх је жива застава духовне зрелости и плодности наше православне нације. Али уз велику част иде и велика одговорност.“[2]

Епископ шабачко-ваљевски Лаврентије Трифуновић је такође покушао да објасни патријархову личност: „Свестан времена и услова под којим Српска црква живи и ради, Патријарх подешава облике свога деловања, али основну идеју, коју карактерише хришћанско учење и живу веру неприкосновено чува“.[3] Поменути великодостојник сведочи и о патријарховом деловању у одређеној ситуацији. Једном приликом, како пише епископ Лаврентије, на Савиндан, у некој цркви у близини Краљева, ученица је рецитовала песмицу што није било по вољи Општинском комитету Савеза комуниста Србије, па су његови чланови тражили казну за свештеника. Патријарх је позвао секретара локалног партијског органа, који му је рекао да преко такве злоупотребе верских осећања у политичке сврхе Комитет неће прећи тек тако. На то му је патријарх поручио: „Ви преко тога не можете да прећете, а ја могу да прећем преко чињенице да је друго дете тог истог дана и у другој цркви рецитовало ’Мене мајка пита да ли волим Тита‘.“ Тако је разговор завршен.[4]

Патријарх Герман је умео да учини компромис што би касније неретко користио за добробит Цркве. Такве уступке комунистичком режиму објашњавао је на следећи начин: „Има у Цркви, а вероватно и ван ње, људи који из неких чудних принципа ни провалију неће да заобиђу, већ ходају праволинијски па куд пукло да пукло. Ја нисам такав – вратим се назад и потражим бољи и сигурнији пут.“

До става да је компромис у извесним тренуцима неопходан, дошао је временом и животним искуством: „Сваку одлуку, која ти се данас роди у глави – запиши, после неколико дана поново размотри ту исту

1 С. Спасојевић, *н. д*, стр. 3.

2 Ђорђе Поповић, „Герман – Свећа између земље и неба“, *Вечерње новости*, 30. август 1991.

3 С. Рељић, „Герман Ђорић: црвени патријарх или Ганди са Балкана“, *Нин*, 31. август 1990, стр. 42.

4 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 706.

ствар и опет запиши. Тако ћеш се научити да будеш опрезан у просуђивању и да исправно схваташ ствари. Када ти се поднесу извештаји, не веруј им одвише, него по коју ствар провери сам.“[1]

Био је добар и успешан дипломата, када је реч о представљању Југославије у иностранству, што му је и Јосип Броз октобра 1967. признао пред цариградским патријархом Атинагором.[2] Истовремено, на бројним путовањима и у сусрету са себи равним подизао је и јачао углед Српске православне цркве.

***

Тешко је издвојити архијереја који је најдоследније спроводио замисли свог патријарха. У времену када је патријарх Герман устоличен, он је по стажу био један од најмлађих епархијских архијереја. Свега две године (ако се не рачуна време док је био епископ будимски) провео је у том статусу, а било је архијереја који су иза себе имали и по 30 година службе Богу, Цркви и народу.

Патријарху су биле добро познате околности живота и службе готово сваког архијереја. Знао је ко су миљеници власти (епископи банатски Висарион Костић, браничевски Хризостом Војиновић, бачки Никанор Иличић), кога власт не подноси (епископ рашко-призренски Павле Стојчевић, жички Василије Костић), а кога се прибојава (Стефан Боца далматински, потоњи жички).

Патријарх Герман је схватао сву сложеност југословенског федерализма и колико велика може бити моћ републичких челника у односу на готово сваки сегмент живота Цркве. Знао је да за поједине архијереје пре њиховог избора мора претходно да се обезбеди сагласност републичких власти. Тако је било у случајевима епископа славонског Емилијана Мариновића и црногорско-приморског Данила Дајковића, као и епископа шабачко-ваљевског Јована Велимировића. Мада су у избору митрополита Данила црногорски челници имали значајнију улогу, он је до краја живота верно служио патријарху, Цркви и Српству, што је исказивао у разним приликама, а посебно поводом рушења гробне капеле владике Петра II Петровића Његоша на Ловћену.

***

Доступни документи не пружају готово никакве доказе који би поткрепили паушалне тврдње појединих црногорских историчара[3] да

1 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 715.

2 „Информација о посети цариградског патријарха Атенагоре, који је боравио у Југославији на позив Српске православне цркве од 11-16 октобра 1967. г.“ – АС, 21, 73.

3 На пример Звездан Фолић у тексту „Косовски мит у пројекцијама Српске православне цркве“, који се можепронаћи на неколико интернет адреса.

су, у то време, високи државни званичници, Слободан Пенезић Крцун и Александар Ранковић, штитили Српску православну цркву. Да ли би одвајање епархија у тадашњој Народној Републици Македонији, црквени раскол у Америци, претње о понављању македонског сценарија на Цетињу и друге неприлике, с којима се Српска православна црква суочавала требало узети као примере те „заштите“? Свакако, не! Истовремено, има основа за тврдњу да су црногорски кадрови (генерал Мило Јовићевић, на пример) у Савезној комисији за верска питања и другим државним институцијама, посебно у Верској Удби, изазвали више неприлика Цркви него што су јој „користили“ Пенезић и Ранковић.

Патријархово одбијања да дође на прославу Дана Републике 1967. године и после позива Јосипа Броза у току пријема, послужило је као повод да се о личности првојерарха Српске православне цркве састави неколико белешки. И генерал Мило Јовићевић, председник Савезне комисије за верска питања, крајем 1967. дао је своје виђење недоласка патријарха на пријем, закључивши да је то веома комплексно питање: „Овакав поступак патријарха Германа биће, вероватно, разумљивији када се сагледа у светлу неколико његових других поступака, ставова и мера, у последње време.“ Потом је изнео два примера. Први: да патријарх и архијереји не признају македонску нацију, већ тврде да је то само њих „етничка група“. Други представља однос према црногорској нацији који је, како наводи генерал, изражен кроз питање „Шта би било од Православне цркве ако би свака етничка група самовољно проглашавала одговарајући део цркве аутокефалним“ и реченицу коју је патријарх Герман изговорио на освећењу манастира Косијерево: „Ми Срби, разуме се да мислим да су и Црногорци Срби, сви Срби ма где били...”.[1]

Патријарх је знао да балансира у односима са Службом државне безбедности и за време Александра Ранковића и после њега. Свргавање Ранковића 1966. године са свих државних и партијских положаја ни-

1 Белешка Мила Јовићевића, председника Савезне комисије за верска питања – АЈ, 144, 137.

Треба навести и следећу Јовићевићеву белешку:

ПОСЕБНА БЕЛЕШКА

о личности патријарха Германа

Пре и за време рата Герман је припадао љотићевском покрету (група познатог реакционарног епископа Николаја Велимировића). За време рата симпатисао је покрет Драже Михајловића, мада се није нарочито експонирао.

После рата, све до 1949. године није био пријатељски расположен према новој Југославији и социјалистичком друштвеном уређењу.

Од 1949. године успостављају се са њим контакти и његов став се мења те постаје поборник добрих односа СПЦ и државе.

По подацима из садашњег Секретаријата унутрашњих послова, Германа је на бази његових политичких грехова преузела УДБ-а као “свог” човека. Он је потписао и формалну обавезу. Тим путем је постао патријарх. – АЈ, 144, 137-744. На овом месту треба устврдити да у доступној архиви нема потврде наведених тврдњи.

је довело до престанка патријархових компромиса са државом и њених притисака. Уосталом, како је то запажено, зар самопроглашење аутокефалности Македонске православне цркве 1967. није учињено када Ранковић више није био на високом државном и партијском положају.

Патријархову политику према државним органима обележили су и поједини уступци, које је посредно користио зарад заштите интереса Цркве. Такође, користио је и прилике да у неким случајевима поступи потпуно супротно од онога што је обећао. Тако је, на пример, у разговору са руководиоцима Савезне комисије за верска питања обећао да ће у делегацији на Свеправославној конференцији на Родосу бити и епископ злетовско-струмички Наум Димовски. Када је Синод 16. октобра 1964. писмом обавестио Савезну комисију за верска питања о саставу делегације у којој није било епископа Наума, државни органи су закључили: „Држање патријархово по овом питању је некоректно, иако он изјављује да је позив на Родос упућен СПЦ. Да је патријарх Герман за став да на Родос иде и македонски архијерej, могао је обезбедити већину у Синоду СПЦ.“[1]

Савезна комисија за верска питања (и уз њу Верска Удба) помно је пратила активности архијереја и свештенослужитеља, као и писање црквене штампе. У свом извештају 1967. констатује: „И патријарх Герман у последње време, а нарочито после проглашења аутокефалности Македонске православне цркве, не води много рачуна о својим изјавама“.[2]

***

Патријарх је са сарадницима, архијерејима, разматрао и разрешавао крупне проблеме и изазове времена, створене новим националним кретањима у комунистичкој држави и одређеним спољнополитичким утицајима у свету. У тим активностима патријарх је показивао две пресудне особине – вољу и моћ да се стрпи и снагу да отрпи.

Околности и време су учинили да архијереји, како старији тако и млађи, испољавају наглашене индивидуалне склоности и схватања па их је требало усагласити. Патријарх Герман је знао то да чини много пута. Тај однос је био присан, братски и, како тврде његови савременици, и више него непосредан и природан.

Умео је да саслуша и критике појединих архијереја на свој рачун. На Сабору 1968. архијереји су му замерили на неким погрешним поступцима. Најпре зато што је у храму Светог Марка у Београду, после за-

1 „Информација о односима између Српске и Македонске православне цркве“ – АМИП, Па/1964, 93-2-451717.

2 Савезна комисија за верска питања, Стр. пов. 01 бр. 36 од 23. октобра 1967. године – АМИП, Па/1967, 70-2-437704.

вршетка литургије, пришао америчком амбасадору који је био у друштву неке жене, потом што је у разговору са цариградским патријархом Атинагором наступао понизно иако то никакви протоколарни прописи нису налагали. „Замерено му је што дозвољава Атенагори да га ословљава са Ваше блаженство кад се зна каква је титула српског патријарха. Затим му је такође замерено као и владикама које су служиле под панакамилавкама кад се зна да српске владике служе са митром на глави. Патријарх се правдао да је то код Атенагоре обичај на шта су му неке владике одговориле да се у Српској православној цркви морају знати и поштовати прописи.“[1]

Када говоре о патријарховим погрешним поступцима, „добри“ познаваоци прилика у Патријаршији помињу његов однос према свештенику Сави Банковићу, познанику из времена док су служили у Врњачкој Бањи и околним селима.[2] Међутим, Банковић то у својој аутобиографији оповргава.[3]

О очинском односу према свештенослужитељима сведочи његова следећа изјава: „Кад год бих дошао у ситуацију да некога казним, пред мојим очима је било његова (окривљеног) породица, која ни крива ни дужна треба да испашта због његове несмотрености, да не кажем нешто ружније“.[4]

„Причало се у озбиљним круговима београдских свештеника да када дођеш у Патријаршију, по позиву, па ако ти Отац Божа (секретар Црквеног суда) или Господин Жунић (шеф Кабинета) трче у сусрет и желе да те поздраве, све је у реду, иди слободно. Али, ако се праве да те не виде и беже на супротну страну, боље немој ићи... Када Му приђеш и Он својом руком стегне твоју, све је у реду, добро си дошао. Уколико пак Његова рука твоју руку тек додирне, могло се тумачити и овако и онако. Али, ако ти се догоди да Његова рука остане негде у ваздуху у неприродном положају, има нешто о чему треба размислити.“[5]

Прота Банковић је оставио један полемичан запис о личности патријарха Германа: „На првом и у кратким сусретима он је фасцинирао људе. Са том вештином којом је оперисао он је успео, уз подршку митрополита Јосифа, да буде изабран за епископа... Он је савршен глумац и то талентовани глумац, он својим шармом на први сусрет осваја људе,

1 Писмо војвођанске Комисије за верска питања, Пов. бр. 07-52/968 од 6. јуна 1968, Савезној комисији за верска питања. У прилогу је „Информација о посети проте Веселина Петровића Комисији за верска питања Покрајинског извршног већа“. – АЈ, 144, 111.

2 Милан Л. Рајић, *Српски пакао у комунистичкој Југославији*, Београд 1991, стр. 72-75.

3 С. Банковић, *н. д*, стр. 83.

4 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 705.

5 М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 713.

он је беспримерно лукав човек и све му то служи као непробојан зид да би људи могли ући у његову душу, у његову психу, да би могли сагледати сву беду и духовно сиромаштво префињеног глумца. Због тога многи људи живе у заблуди када се даје суд о личности Германа.“[1]

Драгољуб Д. Вурдеља, дугогодишњи председник Црквене општине у Трсту, није баш благонаклон кад исписује следеће речи ширећи гласину за коју ће се показати да није имала основа: „У Београду се упорно преноси глас да је и сам Герман сагледао у какав је глиб довео Српску цркву и да се бави мишљу да одступи и повуче се у манастир. У том правцу већ се саветовао са својим пријатељем Добрицом Ћосићем који је имао највећих заслуга да је КПЈ 1958. године предложила Германа за свог кандидата за патријарха.“[2]

***

По природи службе, уз патријарха је било неколико оданих особа које су, изнад свега, знале свој посао и службу. Први је лични секретар, други је „придворни момак“, потом следе главни секретар Синода и остали.

Уз патријарха је доста времена проводио Мирчета Станков, који је и фотографисао многе догађаје и личности, објекте и друго.

Посебно место уживао је прота Милан Д. Јанковић, који је поред патријарха провео две деценије.

На бројним фотографијама, снимљеним у разним приликама, последњих двадесетак година патријархове службе приметни су Градимир Станић и Слободан Милеуснић, личности које су по природи обавеза у Патријаршији биле блиске патријарху, обојица без свештених чинова.

***

После смрти председника Југославије Јосипа Броза Тита 1980, првосвештеник Српске православне цркве успео је да искористи унутрашње друштвене околности да за Цркву изабори нешто повољнији статус од дотадашњег.

Његова двадесетогодишња борба за наставак градње Храма Светог Саве на Врачару у Београду уродила је коначно плодом. Дозвола државе за наставак градње представљала је круну патријархових напора. Она је, истовремено, представљала неку врсту победе Цркве над државом. Додуше, то и није била више она држава из времена Јосипа Броза, нити су историјске околности биле исте.

На неки начин то је била и победа патријарха Српске православне цркве, који је желео да подигне храм српском првосвештенику, Светом

1 С. Банковић, *н. д*, стр. 83. Упоредити: М. Д. Јанковић, *н. д*, стр. 699-716. Лако је закључити да су исто мислили али су то изразили различитим речима.

2 Милан Л. Рајић, *н. д*, стр. 75.

Сави, над идеологијом, којој је баш тај храм сметао јер је, према тумачењу појединих државних и републичких челника, представљао симбол вере који није смео да буде завршен. Патријарх Герман је победом над идеологијом наговестио да долазе и друге промене које Црква спремно треба да дочека.

Од државе је успео да избори више новца, покренуо је и разгранао црквено издаваштво, проширио број богословија и омасовио Богословски факултет студентима захваљујући и свом либералном односу према активностима појединих професора. Међу његове заслуге треба убројити и занављање епископата. Већина његових изабраника данас су епископи који управљају Српском православном црквом. Био је свестан и одређених застрањивања код извесног броја припадника црквене интелектуалне елите, првенствено на Богословском факултету, па је одлагао њихово напредовање на хијерархијској лествици, то јест њихов избор за архијереје.

3.13. Болест и смрт патријарха Германа

Када је реч о патријарховој физичкој снази и моћи, треба навести да је, рецимо, цариградски патријарх служио годишње само седам пута, а српски патријарх чак 50-60 литургија. На вишенедељном путу кроз Мађарску и Совјетски Савез 1973. године одржао је чак 36 проповеди.[1]

Прво спомињање физичког здравља патријарха Германа забележено је средином јуна 1968. када је агенција Танјуг послала следећу вест: „Патријарх Српске православне цркве господин Герман лакше је оболео и по савету лекара остаће извесно време у постељи.“[2]

Дан после повратка у Београд, са прославе 600-годишњице Косовског боја на Газиместану, 29. јуна око 21 сат, патријарх Герман је пао и поломио кости у куку. Прво га је посетио угледни др Исидор Папо. После прегледа, предложио је да патријарха пребаце у Војномедицинску академију.[3]

Према новинским извештајима, прогнозе су биле добре: „Професор Ђукнић каже да је повреда патријарха, на срећу, безазлена и да ће, по свим прогнозама лекара, све бити у реду“.[4]

Прва операција је обављена 30. јуна, после добијања сагласности чланова најуже породице.

---

1 Ђорђе Поповић, „Герман – Свећа између земље и неба“, *Вечерње новости*, 5. септембар 1991.

2 „Патријарх Герман лако оболео“, *Политика*, 14. јун 1968.

3 „Оперисан патријарх Герман“, *Политика*, 30. јун 1989.

4 „Патријарх Герман сломио кук“, *Вечерње новости*, 30. јун 1989.

„Операција је извршена у 13,30 часова и господин Герман се после успешно обављене интервенције пробудио из наркозе.“[1]

Док је операција трајала, сви архијереји који су се затекли у Патријаршији и сви запослени у тој црквеној институцији присуствовали су молебану за патријархово здравље.

Следећег дана из Патријаршије су у посету патријарху дошли митрополит загребачко-љубљански Јован, епископи шумадијски Сава и сремски Василије и в. д. секретара Синода прота Милан Д. Јанковић. Касније су се појавили и високи државни функционери Србије Мирослав Ђорђевић, Ратко Бутулија и Драган Драгојловић.[2]

Према писању *Политике*, за здравље патријарха Германа се интересовао и председник Србије Слободан Милошевић, који му је, како је објављено, пожелео брз опоравак.[3]

Патријарха су потом посећивале бројне угледне личности. Тако су на Видовдан 1990. у болници били митрополит Јован, прота Милан Д. Јанковић и Драган Драгојловић.[4]

Вести о опоравку патријарха Германа у медијима су објављиване готово свакодневно. Тако је *Политика* 4. јула објавила текст под насловом „Патријарх Герман се опоравља“[5], *Вечерње новости* су 11. јула објавиле „Герман на ногама“ у коме је наведено: „Према речима проте Милана Јанковића, представника за штампу Српске православне цркве, стање здравља Патријарха је задовољавајуће, што показује и чињеница да господин Герман уз помоћ ортопедских помагала поново хода.“[6] Текст посвећен патријарховом здрављу објавио је и загребачки недељник *Danas* у броју од 11. јула 1990. године. Он је нешто другачије интониран од написа београдске штампе: „... kao što je sada možda pretjeran i optimizam koji širi konzilij liječnika, prema čijim nagovjestima ispada da je patrijarhov oporavak brz i siguran i bez rizika po pacijentov život.“[7]

Поводом 90. рођендана, службено гласило Патријаршије је објавило на првој страни (службену) фотографију патријарха са пропратним текстом, уз жеље за оздрављење.[8] Патријарху су рођендан честитали српски политичари и функционери.[9] Честитку је упутио и савезни се-

1 „Оперисан патријарх Герман“, *Политика*, 30. јун 1989; *Гласник* је објавио вест да је операција обављена 30. јуна – *Гласник*.., 6/1989, стр. 147.

2 „Делегација СР Србије посетила патријарха Германа“, *Борба*, 1. јул 1989.

3 „Оперисан патријарх Герман“, *Политика*, 30. јун 1989.

4 „Посете патријарху Герману на ВМА у Београду“, *Политика*, 28. јун 1990.

5 „Патријарх Герман се опоравља“, *Политика*, 4. јул 1990.

6 „Герман на ногама“, *Вечерње новости*, 11. јул 1990.

7 „Pastir svih Srba“, *Danas*, 11. јул 1990.

8 *Гласник*.., 8/1989, стр. 161.

9 „Čestitke patrijarhu Germanu“, *Borba*, 19. август 1990.

кретар за правосуђе и управу и председник Комисије Савезног извршног већа за односе са верским заједницама Владо Камбовски.[1]

Следеће године, поводом 91. рођендана, патријарха је у Војно медицинској академији посетио и бивши митрополит црногорско-приморски Данило, који се на последњем Сабору маја 1990. повукао због старости – имао је 96 година.[2]

Патријарха су у Војномедицинској академији често посећивали архијереји. Тако се 6. новембра 1989. године појавио епископ жички Стефан, а два дана касније епископ будимски Данило. Старац Никанор, проигуман манастира Хиландар са Свете Горе, посетио је патријарха 13. новембра.[3]

У међувремену је изабран нови патријарх Српске православне цркве, а јавност је обавештена да је управо он – патријарх Павле – посетио патријарха Германа.

***

После двадесет шест месеци боравка и лечења у Војномедицинској академији у Београду 27. августа 1991. патријарх Герман Ђорић се упокојио. Вест је сутрадан објављена у готово свим дневним новинама.[4]

„Синоћ на ВМА, где је преминуо, архијереји СПЦ, уз молитву, пресвукли су у одежду тело покојног Патријарха“.[5]

In memoriam почившем патријарху објавили су, између осталих, *Политика* и *Нин*.[6]

У *Политици* су објављене две читуље малог формата: прва од деце, унучади и праунучади, друга од патријарха Павла: „Српска православна црква обавештава све своје свештенство, монаштво и верне да се Његова Светост патријарх Герман упокојио у Господу, 27. августа 1991. године, у 16,15 часова, земни остаци блаженопочившег патријарха изложени су у Саборној цркви у Београду. Опело ће се обавити, исто тако, у Саборној цркви, у петак, 30. августа, у 12 часова, после заупокојене Литургије, а сахрана у цркви Светог апостола и еванђелисте Марка. Патријарх српски Павле.“[7]

---

1 „Патријарху Герману честитку упутио и др Камбовски“, *Политика*, 19. август 1990.

2 „Митрополит Данило посетио патријарха Германа на ВМА у Београду“, *Политика*, 24. августа 1990.

3 *Гласник*.., 12/1989, стр. 252.

4 „Преминуо господин Герман“, *Вечерње новости*, 28. август 1991; „Преминуо Герман“, *Експрес Политика*; „Преминуо бивши патријарх Герман“, *Борба*.

5 „Преминуо господин Герман“, *Вечерње новости*, 28. август 1991.

6 „Живот пун искушења“, *Политика*, 29. август 1991; „Патријарх Герман“, *Нин*, 30. август 1991.

7 *Политика*, 29. август 1991.

Саучешће породици и Синоду су упутили многи државни функционери, између осталих, председник Савезног извршног већа Анте Марковић, председник Србије Слободан Милошевић, али и Странка демократске акције за Србију.[1] Многи дипломатски представници и амбасадори у Београду дошли су у Патријаршију да изразе саучешће патријарху Павлу: амерички, совјетски, британски, грчки, аустријски, немачки. Приспели су истим поводом и високи представници Римокатоличке цркве и Исламске верске заједнице, јеврејски првосвештеници и други.[2]

Породица покојног патријарха упутила је јавну захвалност лекарима и особљу Војномедицинске академије на бризи коју су исказали током лечења и опоравка. „Двадесет шест месеци лежао је на ВМА, стручно и пожртвовано негован од стране изузетних лекара и болничарки, који су са поштовањем и љубављу данонoћно бдели над њим.“[3]

Готово све дневне новине у земљи су 29. августа објавиле текстове сличне садржине: „Тело преминулог патријарха пренето је јуче у Саборну цркву, а том чину присуствовали су Његова Светост и свештенство, чланови породице, син Властимир Ђорић и кћерка Јованка Новаковић, као и пар стотина верника.“[4]

Протоколом сахране било је предвиђено да заупокојена литургија буде одржана у Саборној цркви са почетком у девет сати и да је служи патријарх Павле. „За 12 часова предвиђено је опело које ће служити такође патријарх Павле са свим архијерејима, 24 свештеника и 12 ђакона... Око 14 часова тело блаженопочившег патријарха господина Германа из Саборне цркве биће пренето у цркву Светог Марка. Погребна поворка кретаће се пешачким ходом до цркве Светог Марка улицама 7. јула, Кнез Михаиловом, Теразијама, Тргом Маркса и Енгелса и Булеваром револуције.“ Последња реченица овог новинског текста гласи: „Јуче у 14 часова у Патријаршији почела је и епископска конференција о положају српског народа у угроженим подручјима Хрватске.“[5]

Сахрана покојног патријарха Германа је обављена 30. августа 1991. по предвиђеном програму: „Уз највише духовне почасти јуче по подне у цркви Светог Марка сахрањен је блаженопочивши патријарх Српске православне цркве господин Герман.“[6]

***

1 *Политика*, 29. август 1991; *Борба*, 29. август 1991.

2 *Политика*, 30. август 1991.

3 „Захвалност породице патријарха Германа“, *Политика*, 29. август 1991.

4 „Опроштај не и заборав“, *Борба*, 29. август 1991.

5 „Сахрана блаженопочившег патријарха господина Германа“, *Политика*, 30. август 1991.

6 *Политика*, 31. август 1991; *Борба*, 31. август 1991.

Над одром патријарха Германа беседио је његов наследник на трону првојерарха Српске православне цркве, патријарх Павле, сумирајући покојников живот и богослужење следећим речима: „Бог му је дао дуг живот. Од тога је 67 година провео служећи Богу, Светој Цркви, своме народу, као ђакон, свештеник, епископ и патријарх. Само Бог зна колико је труда уложио у својој служби, носећи крст свој и колико је поднео тешкоћа и невоља, особито за време своје епископске, поготову патријаршке службе, на коју је дошао у време када су се рад и служба у Цркви кочили и онемогућавали на сваки начин. И сам Бог ће знати и оценити и по заслузи наградити и њега и свакога свога слугу кад на Његов праведни Суд изађе... Вера, дакле, да Бог види све што чинимо за добро Његове цркве и Његовог народа, и да ће нам платити према труду, побуђивала је свакако и упокојеног Патријарха да безброј пута иде и моли власти за дозволу настављања изградње Храма Светог Саве, да се онемогући насиље и прогон нашег народа на Косову и Метохији, вршено са циљем да се њиховим протеривањем оствари етнички чисто Косово; да се помогне манастиру Девичу, коме су непријатељи паљевином на имању нанели велику штету; да се обнови спаљени конак Пећке Патријаршије; да се подигне зграда Богословског факултета и једина црква после рата у Београду, на Карабурми.

„За његово време, са добрим и предузимљивим сарадницима, покренуто је неколико црквених листова који и сада излазе: *Православље*, *Светосавско звонце* – лист за децу, *Теолошки погледи* – за озбиљна богословска питања и толико других добрих акција за побољшање наставе у нашим богословијама, издавањем целог низа уџбеника за ту школу и основну верску наставу. Издат је добар број књига верске садржине за подизање еванђелског духа у народу.

„Поред ових позитивних достигнућа, снашле су Цркву унутрашње тешкоће од два одвајања делова Цркве, који ни до данас нису залечени. Сем те жалости имао је покојни Патријарх и других. Али је доживео радост коју је толико желео, да види подигнуто кубе и крст на храму Светог Саве на Врачару, и у њему са мноштвом свештенства и народа одслужи свету Литургију.

„Као дугогодишњи пастир и отац, Патријарх Герман је упућивао на еванђелски и хришћански пут своју децу, и телесну и духовну, па не престаје то чинити и сада са свога одра, одлазећи са овог света и опраштајући се са нама. Речима свештеног опела, он као брижан отац опомиње и учи нас, епископе, свештенство и верне да свој живот водимо са свешћу да ће и нас снаћи овај час и да се хришћански разумно и одлучно спремамо за одлазак пред Судију Праведног и Његов суд, пред Светог Саву и свете наше претке, па кад се нађемо, ни ми пред њима, нити да се они постиде због нас.“[1]

1 *Гласник*.., 9/1991, стр. 176-181.

ИМЕНОСЛОВ

Напомена: личности које се помињу у тексту сврстани су по презимену а свештенослужитељи монашког реда по имену.

Ааронс, Марк 40
Абидин, Мухамед муслимански свештенослужитељ 674
Авакум, ђакон 350
Авакум, Гајић јеромонах 336
Авакум, Росић јеромонах 336
Ага Кан, Мохамед 677
Агаџуши, Рамиз 248
Ајзенхауер, Двајт 566
Аксић, Станоје 301, 316, 556, 665
Алексеј I, патријарх руски 57, 95, 211, 335, 364, 421. 455, 471, 567, 573, 575, 626, 630, 646, 647, 669, 670, 678, 682, 683, 687, 697–699, 702, 705, 710, 718, 746, 747, 749, 757, 768, 774
Алексијевић, Јово свештенослужитељ 416
Алексић, Миодраг 264
Ален, Џорџ 443
Алијагић, Кадир 103
Амвросије, бискуп Англиканске цркве 727
Амфилохије, Ристо Радовић, јеромонах, епископ банатски, 80, 114, 115, 117, 313, 528, 643, 732
Анастасијевић, Миша 684
Ангеларије, митрополит Македонске православне цркве 642, 643
Ангеловски Георгије, свештенослужитељ Македонске православне цркве 168
Андерсон, Пол 699, 700
Андерсон, Роберт англикански свештенослужитељ 101, 724, 725
Андреј, Јовичић јеромонах 5, 65
Андреј, Јанко Фрушић, јеромонах, епископ бањалучки и сремски 55, 104, 114, 116, 117, 124, 149, 150, 173, 183, 198, 200, 213, 219, 262, 345, 423, 514, 536, 540, 580, 584, 591, 640, 661, 693, 697, 699, 735, 736, 745, 753
Андрејевић Игуманов, Сима 103, 229, 356
Андрић, Славко 237
Андрић, Чедољуб 238
Андропов, Јурије 106
Аничић, Жарко свештенослужитељ 11
Антић, Никола свештенослужитељ 61, 72
Антоније, епископ Руске православне цркве 390
Антоније, епископ Руске православне цркве 414, 415
Антоније, Абрамовић јеромонах 126, 547
Антоније, Вулф свештенослужитељ Сиријске (Јаковитске) православне цркве 675
Антуновић, Ристо 556, 703
Аперн, Максимилијан римокатолички бискуп 725
Апостолски, Вако 637
Араницки, Стеван свештенослужитељ 386
Арбург, 727
Аргировић, Душан свештенослужитељ 390, 413
Арнаут, Михаило, свештенослужитељ 163
Арнерић, Јосип римокатолички бискуп 753, 754
Арсеније, Светислав Брадваревић, митрополит црногорско-приморски и епископ будимски 33, 35, 77, 81, 88, 112, 113, 117, 123–125, 143, 194, 421, 423, 449, 531, 536, 537, 539, 540, 609, 680
Арсеније, Серин јеромонах 386
Арсеније, Сремац архиепископ 257, 331
Арсеније, Тошовић, јеромонах 404, 450
Арсеније III, Чарнојевић патријарх 227, 647, 673
Арсов, Љупчо 39, 88, 682
Артемије, Марко Радосављевић, јеромонах 116, 360, 742, 749
Атанасије, Зоран Јевтић, јеромонах и професор Богословског факултета 64, 115, 116, 215, 255, 309, 446, 528
Атинагора, Аристокле Спиру, патријарх цариградски 57, 179, 202, 207, 208, 289, 337, 339, 397, 468, 512, 541, 543, 546,

555, 557, 558, 566, 567, 571, 580, 608, 622, 623, 628–631, 634, 646, 651, 673, 677, 679, 685, 686, 688, 700, 704–707, 718, 727, 735, 736, 740, 743, 746–752, 755–757, 760, 780, 783
Атинагора, архиепископ Цариградске патријаршије 289, 390

Б
Бабић, Љубо С. 622, 626, 627
Бајић, Борислав теолог 28
Бакаловић, хаџи Хафис Шукрија 272
Бакнер, Џорџ 57, 60
Бакочевић, Александар 592
Балић, Момчило 391–393
Банковић, Сава свештенослужитељ 27, 29, 30, 54, 55, 160, 538, 539, 783, 784
Бановић, Александра 98
Бартоловић, Жељко 22
Бауерлајн, Стјепан римокатолички бискуп 754
Бачвари, римокатолички свештенослужитељ 708
Бачкалић, Милан 252, 588, 638, 723
Беа, Аугустин римокатолички кардинал 749, 760
Бејта, Рустем 102, 588
Белић, Александар 85
Белојевић, Вук свештенослужитељ 184
Белчовски, Јован 594
Бељаковић, Миодраг 483
Бекић, Дарко 147
Бенедиктов, Александрович Иван 622, 625, 626
Бербаков, Радиша свештенослужитељ 184
Бергман, 87
Бергман, Драган 81, 87, 391, 392, 395, 398, 400, 401,
Берисављевић, Жика 266
Берки, Ферис епископ Мађарске православне цркве 422, 579
Биговић, Радован ђакон 63, 257
Бијелић, Ђорђе 586
Бијељац, Крстан свештенослужитељ 104, 167, 168, 173, 184
Билић, Јуре 526
Биљановић, Војо 58, 537, 548, 678
Благојевић, Јован свештенослужитељ 66, 103
Блејк, Јуџин Карлсон 659, 708, 759
Богдановић, Богдан 294, 311, 590, 730
Богдановић, Димитрије 102, 356
Богоев, Ксенте 636, 638
Бојанић, Владан 55, 200
Бојанић, Миленко 267, 306, 720
Боланд, Едвин 102, 727
Бонџић, Драгомир 236
Борота, Сергије 396
Боумен, Питер 723
Боца, Стеван теолог и свештенослужитељ 28; видети и: Стефан, Стеван Боца, епископ далматински и жички
Бошковић, Никола 368
Бранкован, Стеван теолог 28
Бранковић, Ђурђе 332
Бранковић, Тома 592
Братић, Јован 470
Браун, Бери англикански свештенослужитељ 726, 727
Брашић, Јанко 484
Брегуна, Радослав 183
Брежњев, Леонид Иљич 105, 679
Брезанчић, Јанко свештенослужитељ 144
Брензан, свештенослужитељ 386
Брзовић, Никола 294
Бриганте, Колона 408
Бркић, 120, 121
Бркић, Хасан 354
Броз, Јосип Тито 8, 20, 21, 38, 45, 49, 56–58, 60, 75, 76, 86, 102, 118, 146, 147, 149, 160, 188, 192, 253, 292, 298, 323–325, 327, 328, 362, 391, 412, 414, 440, 442, 454, 457, 501–505, 510–512, 526, 529, 530, 541, 551, 572, 583, 598, 599, 617, 654, 675, 682, 684, 685, 696, 701, 706, 713, 720, 724, 748, 758, 768, 773, 777, 780, 781, 784
Буд, Ендрју 732
Бузаџић, Платон свештенослужитељ 168
Бузек, Ерхард 107
Букатко, Габријел римокатолички надбискуп 182, 267, 653, 689, 708, 768
Булат, 489
Булат, Живојин 338
Булатовић, Вукоје 312, 368, 591
Булатовић, Панто свештенослужитељ 241, 242
Булајић, Жарко 325
Булић, Србољуб свештенослужитељ 61,

413
Булован, Илија свештенослужитељ 416
Бурић, Богдан свештенослужитељ 77
Бурић, Стеван 97
Бурић, Урош свештенослужитељ 160
Бутулија, Ратко 312, 786

В
Вавић, Душан свештенослужитељ 405, 409, 410, 416, 486, 487
Валеријан, Василије Стефановић, епископ шумадијски 31, 36, 54, 78, 80, 112, 113, 132, 152, 196, 198, 200, 458, 459, 463, 534, 535, 663, 685
Валеријан, Штрбац јеромонах 140, 413, 415
Ваљаревић, Ђорђе, богослов 356
Варвара, Тодоровић монахиња 67
Вардесли, Катберт англикански бискуп 289
Варнава, митрополит Грчке православне цркве 686, 695, 696, 724, 728
Варнава, Војислав Настић, викарни епископ 31, 113, 117, 142–151, 194, 195, 202, 444–446, 450, 451, 453, 459, 460, 508, 539–541
Варнава, Петар Росић, патријарх српски 19, 57, 89, 295, 296, 347, 439, 655, 663, 686, 705, 777
Василије, епископ Румунске православне цркве 729
Василије I, поглавар Православне сиријске цркве Индије 697
Василије, Стојан Јовановић – Свети Василије Острошки 246, 271, 272
Василије, Васо Вадић, епископ аустралијско-новозеландски и сремски 101, 114, 117, 221, 257, 313, 491, 492, 733, 786
Василије, Вејновић, јеромонах и епископ Слободне српске православне цркве 404, 483
Василије, Тихомир Костић, епископ бањалучки и жички 23, 31, 33, 35, 53, 78, 79, 83, 88, 112, 113, 123, 126, 151, 152, 160, 185–187, 189, 196, 198, 200, 207, 211, 212, 214, 252, 258, 268, 270, 276, 355, 458, 463, 464, 481, 502, 514, 532, 533, 542, 543, 547, 573, 574, 581–583, 586, 606, 627, 637, 649, 671, 674, 703, 715, 721, 741, 746, 753, 757, 780
Василије, Љубомир Качавенда, епископ зворничко-тузлански 73, 74, 97, 107, 114, 117, 273, 275, 313, 731
Васиљковић, Боривоје свештенослужитељ 62, 71
Васић, Аврам свештенослужитељ 162
Веизовић, Добросав 414
Велебит, Владимир 382
Велеушић, Драган свештенослужитељ 62, 64
Велимировић, Константин свештенослужитељ 81
Велцге, Ралф 676
Вељковић, Првул свештенослужитељ 106, 245
Венедикт, јерусалимски патријарх 57, 245, 246, 537, 646, 647, 673, 680, 686, 718, 748
Вереш, Павле 678
Версенц, Џозеф 81
Веселинов, Јован 39, 60, 76, 298, 427,
Веселиновић, Рајко 143, 261, 594
Веселиновић, Славољуб ђакон 699
Вест, Кенон 441
Видаковић, Љубинко професор Богословије 361
Видић, Добривоје 99, 102, 308, 309, 317, 318, 332, 336, 341, 491, 588, 589, 641, 642, 699, 776
Викентије, Витомир Проданов, патријарх српски 19, 23, 30–34, 37, 39, 49, 50, 57, 76, 121–123, 135, 143, 144, 146–148, 159, 336, 364, 388, 403, 420, 443, 445–454, 531, 532, 534, 593, 595, 598–600, 602, 603, 645, 646, 656, 663, 683, 686, 693, 743, 744, 777
Вилебрандс, Јохан Јан римокатолички бискуп, надбискуп и кардинал 408, 409, 513, 560, 632, 633, 637, 652, 699, 712, 728, 747, 752, 758, 761
Виленица, Милан свештенослужитељ 64
Вилић, Милан 22, 54
Вилсон, 81
Вилсон, 701
Вилсон, Боб 471
Винцек, Винко римокатолички свештенослужитељ 365
Вирвол, Николаус римокатолички свештенослужитељ 724, 728
Висарион, Тихомир Костић, епископ банатски 31, 33, 34, 36, 51, 54, 55, 57, 78,

79, 82, 97, 112, 113, 123, 126, 183, 184, 187, 188, 194, 196, 197, 211, 217, 218, 262, 434–437, 458, 460, 462, 463, 488, 547, 548, 561, 562, 573, 575, 576, 580, 581, 605, 612, 682, 684, 721, 760, 780
Висарионович, Јосиф Џугашвили – Стаљин 454, 460
Владимир, епископ Руске православне цркве 418, 659, 689, 749
Владимир, Љубомир Рајић, епископ мукачевско-прјашевски 692
Владислав, Војислав Митровић, епископ захумско-херцеговачки и митрополит дабро-босански 28, 38, 54, 58, 75, 76, 79, 81, 84, 89, 100, 104, 109, 112, 114, 173, 196, 200, 215, 217, 246, 269, 272, 275, 291, 306, 313, 354, 355, 364, 458, 459, 505, 523, 524, 534, 535, 550, 585, 586, 589, 598, 605, 615, 667, 668, 670, 682, 703, 722, 731, 747, 753
Влаисављевић, Ица 314
Влаховић, Вељко 616
Влачић, Стеван свештенослужитељ 67
Водамс, Херберт англикански свештенослужитељ 656
Водопивец, 633
Врањеш, Среда свештенослужитељ 65
Вратуша, Антун 720
Врхунец, Марко 265
Вудхол, Норман англикански свештенослужитељ 110
Вујанац, Рајко 252
Вујасиновић, Тодор 157
Вујачић, Милорад свештенослужитељ 37
Вујичић, Ђорђије 272
Вујичић, Душан свештенослужитељ 420, 421, 430–433, 531, 710
Вујовић, Милош 241
Вукадиновић, Недјељко 249
Вукасовић, Милан 57, 124, 125, 306, 307, 532, 536, 541, 585, 586, 722, 723
Вукелић, Милан 337
Вукос, Милан 298, 299, 315, 316, 427, 429
Вукосављевић, Рајко свештенослужитељ 250
Вукотић, Спасоје свештенослужитељ 90
Вукчевић, Никола 443, 448
Вурдеља, Драгољуб 53, 55, 130, 143, 146, 149, 160, 162, 175, 182, 391, 402–413, 467, 487, 536, 550, 551, 571, 578, 585, 711, 784
Вучинић, Радован свештенослужитељ 30
Вучковић, Звонимир 470
Вучковић, Чедомир свештенослужитељ 66

Г
Гаврил, митрополит Македонске православне цркве 643
Гаврило, архиепископ охридски 621
Гаврило, Ђорђе Дожић, патријарх српски 19, 57, 100, 124, 143, 144, 296, 301, 319, 383, 384, 386, 387, 441, 443, 445, 549, 579, 593, 596–598, 655, 663, 693, 743, 777
Гаврило, Станко Рашковић, монах 161
Гавриловић, Жарко свештенослужитељ 38, 160, 181, 255, 309
Гавриловић, Милан 382, 484, 485
Гавриловић, Мирослав теолог, 62, 83, 355; видети и Иринеј, Мирослав Гавриловић, епископ викарни и нишки
Галић, Љубинко свештенослужитељ 433
Гарашанин, Милутин 100
Гардашевић, Благота, професор Богословског факултета 72, 94, 272, 273, 364, 366, 443, 615, 618, 640, 738
Гарић, Владимир свештенослужитељ 139, 413, 416
Гаћиновић, Војислав свештенослужитељ 174, 448
Георгије, Ђокић, епископ канадски 114, 117, 294, 313, 492
Георгије, Ђурађ Зубковић, епископ будимски 387, 420
Георгије, Ђорђе Летић, епископ банатски 437
Георгије, Николајевић, митрополит дабробосански 341
Георгис мар ала II, поглавар Источне сиријске (јаковитске) цркве 722, 729
Герман, Григорије Анђелић, митрополит карловачки и патријарх српски 31
Герман, Хранислав Ђорић, епископ викарни, будимски и жички и патријарх српски: помиње се често
Герхардсен, 530, 603

Гехан, Лујза 676
Гигов, Страхил 60, 83, 506, 541, 600, 601, 609
Гилберт, Патрик англикански свештеномученик 726
Гламочанин, Василије богослов 356
Глигоријевић, Љубисав 586
Глишић, Миодраг свештеномученик 161
Глумац, Душан професор Богословског факултета 32, 33, 97, 259, 260, 388, 443, 445, 645, 655
Говедарица, Драго свештеномученик 110, 398, 400, 415
Годић, Слободан свештеномученик 68
Гојковић, Голуб 588
Голдвотер, Бери 473
Голубовић, Миливоје 586
Гојнић, Лазар свештеномученик 168
Гоња, Мирослав 541
Горазд, Маћеј Павлих, епископ 226
Готје, Леон бискуп Старокатоличке цркве 97, 101
Гошевић, Стојан професор Богословског факултета 366, 685, 726, 737, 738, 741
Грабер, Рудолф римокатолички бискуп 235, 653, 704, 724, 731
Грачанин, Петар 593
Грђић, Ристо 96, 344, 345, 680, 750
Гржетић, Јозо 57
Гргуревић, Бранковић Вук – Змај Огњени Вук 276
Григорије, Никола Удицки, епископ западноамерички 114, 117, 131, 133, 190, 196, 197, 199, 201, 202, 204–206, 212, 216, 458, 463, 469, 470, 473, 474, 476, 481, 481, 488, 490, 544
Грличков, Александар 609, 612, 613
Гроер, Ханс Херман римокатолички кардинал 725, 733
Грујић, Радослав др свештеномученик 259, 331
Груцињак, Михаил – Сава, 93; видети и: Сава, Михаил Груцињак, епископ Пољске православне цркве
Гурон, Моша 678
Гуцоња, Коста 132, 158, 178, 181, 183, 184, 186–188, 258, 262, 275, 357, 426, 428, 481

Д
Давидов, Динко 104
Дајковић, Томо свештеномученик 115, 124, 126, 127; видети и: Данило, Томо Дајковић, митрополит црногорско-приморски
Дамаскинос, митрополит Цариградске патријаршије 721, 722, 727
Дамаскин, Драгутин Грданички, митрополит загребачки 51, 78, 88, 91, 92, 12, 113, 185, 187, 188, 196, 198, 200, 365, 418, 455, 456, 458, 502, 533, 543, 678, 681, 692, 735, 760
Дамјановић, Драгољуб свештеномученик 239
Данило, (епископ из *Горског вијенца*) 267
Данило, свештеномученик Александријске патријаршије 101, 725
Данило II, архиепископ српски 7, 269
Данило, Томо Дајковић, митрополит црногорско-приморски 73, 74, 86, 92, 97–100, 109, 114–117, 123, 127, 176, 198, 200, 204, 210, 211, 218, 226, 228, 245, 258, 271–273, 301, 308, 310, 313, 316, 317, 319–329, 332, 336, 369, 463, 491, 511, 513, 515, 517, 548, 551, 554, 556–558, 564, 572, 574, 588, 591, 615, 641, 649, 678, 690, 691, 706, 707, 721, 726, 750, 780, 787
Данило, Слободан Крстић, викарни епископ 62, 68, 71–74, 103, 104, 107, 110, 114, 116, 117, 135–137, 182, 183, 215, 226, 294, 309, 313, 345, 434, 544, 563, 570, 575, 577, 580, 729, 730, 732, 739, 787
Данило, Цветков јеромонах 183, 388–390, 535
Даниловић, Угљеша 506, 535
Даничић, Петар 95
Дачић, Душан професор Богословије 83, 273
Де Ланг, Херман 102
Деврња, Зоран 443
Деврња, Милутин 447
Дејановић, Владимир свештеномученик 161
Дејвидсон, Роналд Томас поглавар Англиканске цркве 655
Дејтон, Федерик 471, 472
Деканић, Душан 180

Демајо, Александар 665
Дероко, Александар 95, 299
Десанчић, Михаило Полит 684
Десимир, Влатковић јеромонах и професор Богословије 121, 125, 135, 538
Деспић, Александар 105
Деспотов, Тодор 82
Дефнер, римокатолички кардинал 760
Диздаревић, Нијаз 627
Дилпарић, Милоје 32, 34–36, 38, 39, 50–55, 57–60, 80, 82, 84–86, 88, 123, 124, 126, 129, 181, 182, 194, 238, 286, 338, 403, 443, 501, 502, 506, 509, 530, 532–541, 545–548, 599–604, 609, 611, 673, 678, 682, 704
Димевски, Славко 118, 594–596, 618, 629
Димитрије, патријарх цариградски 228, 722, 726, 732, 733, 756, 761, 762
Димитрије, Душан Балаћ, епископ Српске слободне православне цркве 188, 407, 408, 479, 486, 487
Димитрије, Павловић, митрополит београдски и патријарх српски 57, 64, 73, 92, 100, 166, 439, 654, 663, 686, 689, 704, 705, 713, 777
Димитријевић, (Андрија) Александар свештенослужитељ 161
Димитријевић, Димитрије професор Богословског факултета 738
Димитријевић, Драгослав 592
Димитријевић, Ђорђе 102
Димитријевић, Марко свештенослужитељ 66, 67, 595
Димитријевић, Стева 448
Димитријевић, Стеван професор Богословског факултета 366
Димић, Љубодраг 11
Диодор, патријарх јерусалимски 727
Дионисије, монах 157
Дионисије, Драгољуб Миливојевић, епископ америчко-канадски и Српске слободне православне цркве 30, 55, 57, 93, 112, 118, 132, 133, 135, 138, 148, 153–155, 160, 175, 179–181, 186–188, 192, 196, 197, 200–202, 208–211, 225, 290, 361, 371, 399, 400, 401, 403, 404, 406, 407, 409–411, 414, 415, 439–475, 477–481, 484–490, 492, 508, 521, 522, 542, 545, 546, 549, 550, 559, 562, 563, 567, 570, 578, 606–608, 610, 611, 616, 689, 692, 695, 709, 711, 744
Дипре, Александар 81
Дипре, Пјер римокатолички свештенослужитељ 633, 652, 699, 712
ДМ: видети Михаиловић, Драгољуб – Дража
Добровољац, Милан бискуп Старокатоличке цркве 57, 97
Доброта, Ратко свештенослужитељ 165, 166
Догару, Думитру 436, 437, 639, 684, 717, 718
Дожић, Душан 124, 126, 538, 547, 549
Доментијан, Павловић, професор Богословије и епископ врањски 65, 104, 113, 117, 121, 125, 126, 136, 538, 547
Дороњски, Стеван 556
Доротеј, поглавар Чехословачке православне цркве 392, 694, 703, 716, 718
Доротеј, поглавар Грчке православне цркве 718
Доситеј, Васић митрополит загребачки 692
Доситеј, Мотика, викарни епископ 116, 117, 227, 228
Доситеј, Димитрије Стојковић, епископ викарни, митрополит скопски и поглавар Македонске православне цркве 28, 31, 51, 55, 82, 83, 88, 115, 117, 132, 177, 178, 194, 204, 207, 274, 454, 503, 504, 509, 511, 513, 532–534, 536, 540, 545, 551, 555, 568, 572, 582, 598, 600, 601, 604-609, 612-616, 618, 627-632, 634, 636–638, 640, 642, 669, 685, 690, 691
Драгановић, Крунослав римокатолички свештенослужитељ 402, 403
Драговић, Милан 589
Драгојловић, Драган 592, 593, 786
Дражић, Живота 337
Дракулић, Вељко 51
Драшковић, Слободан 463, 477–479, 481
Драшковић, Чедомир професор Богословског факултета 344, 366, 648, 670, 704
Дримел, Хајнрих 399, 400, 711, 712
Дрндић, А. 138, 407
Дугоњић, Рато 720
Дурковић Јакшић, Љубомир професор Богословског факултета 94, 273, 295, 312, 345, 386, 702
Душанић, Светозар Ст. 94, 341, 344, 346

Ђ
Ђаконовић, Никола 126, 506, 547
Ђорђевић, Војин 161
Ђорђевић, Драгољуб свештенослужитељ 161
Ђорђевић, Живадин ђакон 273
Ђорђевић, Живота 314
Ђорђевић, Зоран 252
Ђорђевић, Милисав 37
Ђорђевић, Мирослав 786
Ђорић, (Хранислава) Властимир професор Богословије 27, 28, 40
Ђорић, Десанка 28, 30, 40, 41
Ђорић, Ема 27
Ђорић, Јованка 28, 41
Ђорић, Љубодраг 27, 28
Ђорић, Милица (удато Цветковић) 105
Ђорић, (Хранислава) Михаило 28, 41
Ђорић, Михаило свештенослужитељ 27
Ђорић, (Михаила) Радмила 27, 28
Ђорић, (Михаила) Радојка 27
Ђорић, Хранислав свештенослужитељ 7, 8, 27–31, 40, 41, 147, 250, 443; видети и: Герман, Хранислав Ђорић, викарни епископ, епископ и патријарх
Ђорић, Цвета 25, 29
Ђујић, Момчило Р. 140–142, 165, 290, 448, 476, 478, 479, 529, 665, 666
Ђукић, Славољуб 52, 56
Ђурановић, Веселин 103, 272
Ђурђевић, Стеван свештенослужитељ 539
Ђурић, Вељко Ђ. 167, 441; видети и: Ђурић, Вељко Мишина
Ђурић, Вељко Мишина 34, 112, 142, 157, 174, 193, 295, 331, 352, 441, 448, 594, 655, 693
Ђурић, Воја 106
Ђурић, Илија свештенослужитељ 69
Ђурић, Љубодраг 32
Ђурић, Миодраг теолог 28
Ђурић, Миодраг свештенослужитељ 445, 483
Ђурић, Михаило 252
Ђурић, Рајна 242, 243
Ђуричић, Илија 89
Ђуришић, Петар 178
Ђуровић, Александар 100

Е
Евгенија, Петронијевић монахиња 62
Евпраксија, монахиња 161
Екмечић, Милорад 292
Елбрик, Берк 472, 689
Елиј, Стенли, англикански бискуп 677, 685, 701
Емилијанос, епископ Цариградске патријаршије 688
Емилијанос, митрополит Цариградске патријаршије 677
Емилијанос, митрополит Цариградске патријаршије 659, 749
Емилијанос, митрополит Цариградске патријаршије 65, 725
Емилијан, Емил Мариновић, епископ пакрачки односно славонски 31, 39, 50, 51, 75, 76, 85, 95, 102, 112, 113, 123, 124, 148, 149, 183, 198, 200, 211, 244, 258, 262, 293, 294, 347, 364, 392–394, 521, 534, 535, 583, 599, 605, 613, 671, 690, 693, 694, 709, 736, 780
Емилијан, Недељко Пиперковић, епископ тимочки 76, 89, 112, 113, 150, 186, 198, 200, 202, 212, 272, 459, 535, 606, 685
Ендрју, Џон англикански свештенослужитељ 701
Енчев, Велизар 775
Ердељан, Милош професор Богословског факултета 366, 414, 420, 422, 667, 685, 738
Ефремсон, Кларенс 81
Ефтим „папа“, 652

Ж
Живадиновић, Бошко теолог 28
Живановић, Жарко свештенослужитељ 65
Живановић, Јоца свештенослужитељ 545
Живковић, Душанка теолог 28
Живковић, Љиљана 241
Живковић, Раја 241
Живојиновић, Драгољуб Р. 441
Жижић, Живко 128
Жиравац, Петар свештенослужитељ 37
Жујовић, Гордана 649
Жунић, Ђорђе ђакон 273, 667, 668, 685, 715, 737, 760, 783
Журановић, Светозар теолог и свештенослужитељ 28, 474

З
Замчевски, Иван Александрович 57, 86
Захир, Мохамед 86, 502
Захировски, Влатко 599
Звекановић, Малиша римокатолички бискуп 711, 753
Звицер, Раде 102
Зебић, Миленко свештенослужитељ 181, 290, 413, 415, 667
Зековић, Вељко 55, 58, 541
Зековић, Душанка 775
Зечевић, Владимир свештенослужитељ 597
Зечевић, Момчило 518
Злоколица, Милош 88
Зобеница, Данило 382
Зубац, Алекса свештенослужитељ 246

И
Ивановић, Александар ђакон (свештенослужитељ) 161, 573
Ивековић, Стјепан 541
Ивичевић, (нетачно: Ивићевић), Петар 58, 548
Ивић, Илија свештенослужитељ 413
Ивошевић, Васо свештенослужитељ 65
Игњатијев, Џорџ 55
Иконић, Бранислав 225, 310, 311, 591
Иларион, Зеремски свештенослужитељ 344
Илиевски, Доне 82, 132, 174
Илија, епископ Грузијске православне цркве 692
Илија, митрополит Сиријске (Јаковитске) православне цркве 673
Илић, Александар свештенослужитељ 168
Илић, Јефтимије Јефто свештенослужитељ 180, 283, 697, 699
Илић, Марко ђакон 273, 418
Илић, Милан свештенослужитељ 168
Илић, Светолик 241
Инглбергер, Лоренс 98
Ираида, Бојовић, монахиња 62
Иринеј, Зоран Буловић, професор Богословског факултета и викарни епископ 116, 117, 227, 228
Иринеј, Мирослав Гавриловић, наставник Богословије и Монашке школе и епископ викарни и нишки 62, 113, 114, 116, 117, 136, 215, 217, 276, 311, 313, 357, 368, 372, 492, 591, 643
Иринеј, Мирко Добријевић, јеромонах и епископ 439
Иринеј, Милан Ђорђевић, епископ далматински 30, 120, 192, 384, 439, 441–443, 445–447, 450, 657
Иринеј, Милан Ковачевић, епископ и митрополит Српске слободне православне цркве 203, 439, 464, 466, 468, 469, 471, 473, 479, 481, 484, 488, 491, 492, 575, 693
Иринеј, Ћирић, епископ бачки 143, 692
Исаковић, Антоније 105, 107
Исаковић, Велимир свештенослужитељ 168

J
Јаковос, архиепископ Цариградске патријаршије 202, 468, 490, 565, 642, 652, 688, 747
Јаковљевић, Бора свештенослужитељ 182, 183
Јаковљевић, Радивоје свештенослужитељ Чехословачке православне цркве 97
Јаковлевски, Димитар 601
Јакшић, Димитрије – Прохор теолог 28
Јакшић, Димитрије свештенослужитељ 149
Јакшић, Лазар свештенослужитељ 54
Јанг, П. 633
Јанковски, Стојан ђакон 132
Јанковић, Драгољуб свештенослужитељ 168
Јанковић, Живорад 346
Јанковић, Марија 261
Јанковић, Милан Д. свештенослужитељ 7, 27, 29, 31, 32, 36, 54, 55, 57, 64, 73, 102, 103, 113, 295, 297–301, 304–312, 333, 362, 409, 505, 529, 587, 591, 608, 645, 649, 732, 779, 780, 783, 784, 786
Јанићијевић, Милован 238
Јаношевић, Ђорђе свештенослужитељ 168
Јањић, Нђо свештенослужитељ 103
Јараковић, Миле свештенослужитељ 66, 536
Јевтић, Богољуб 382
Јевђевић, Михаило 37
Јевстатије II, архиепископ 203
Јелена, Росић, монахиња 62

Јелић, Јаблан 53, 145, 175, 460; видети и Рајић, Милан Л.
Јелић, Ратко свештенослужитељ 91, 120, 164, 165, 167, 168, 182, 184, 522, 598
Јеловац, Душан свештенослужитељ 90, 91
Јероним, поглавар Грчке православне цркве 212, 579, 582, 583, 630, 670, 671, 718, 719, 723, 761
Јеротић, Владета 108
Јефрем II, поглавар Грузијске православне цркве 675, 688
Јефрем, Бојовић, епископ жички 28, 29
Јефрем, Милутиновић, епископ викарни и бањалучки 98, 114, 116, 117, 219, 313, 731
Јефтић, Десимир 593
Јефтовић, Милорад 22
Јоаникије I, патријарх 57
Јован, митрополит Чехословачке православне цркве 692, 693
Јован XXIII, папа 59, 749, 754, 756, 774
Јован Павле I, папа 97
Јован Павле II, папа 728, 761, 762
Јован, Велимировић, архимандрит и епископ шабачко-ваљевски 36, 54, 55, 92, 97, 104, 114, 117, 121–123, 152, 192, 195, 196, 198, 200, 218, 225, 258, 275, 308, 311, 369, 458, 475–478, 484, 528, 538, 545, 547, 581, 588, 615, 616, 640, 643, 670, 690, 691, 721, 736–738, 780
Јован, Јордан Илић, епископ нишки 92, 112, 13, 186, 198, 200, 215, 237, 599 606, 699, 736
Јован, Павловић, епископ викарни и митрополит загребачки односно загребачко-љубљански 68, 95, 109, 114, 116, 117, 191, 217, 219, 224, 227, 229, 275, 311, 313, 362, 372, 591, 643, 786
Јован, Максимовић – Свети Јован шангајски, епископ Руске заграничне православне цркве 390
Јован, Бранко Рапајић 144; видети и: Рапајић, Бранко
Јованић, Гвозден 252, 265
Јовановић, 87
Јовановић, Блажо 124, 310, 311, 536, 682
Јовановић, Драгољуб 52
Јовановић, Душан ђакон 68
Јовановић, Иса 39, 51, 55–58, 60, 85, 88, 232, 233, 374, 502, 507, 534, 535, 538, 541, 542, 545, 546, 548, 599, 673, 678
Јовановић, Коста свештенослужитељ
Јовановић, Љубисав свештенослужитељ 168
Јовановић, Милан свештенослужитељ 194, 415, 447, 455, 534, 560
Јовановић, Миодраг 586
Јовановић, Светозар 252
Јовановић, Слободан 146, 656
Јовановић, Ћетко свештенослужитељ 184
Јовић, Вајо свештенослужитељ 11
Јовић, Никола свештенослужитељ 63
Јовић, Саво Б. свештенослужитељ 103
Јовићевић, Мило 94, 135, 137, 138, 154, 164, 166, 167, 173, 174, 176–179, 184, 185, 187–189, 206, 208, 211, 212, 264, 166, 267, 269, 271, 272, 276, 301–304, 315, 316, 320, 322–327, 334, 335, 398, 407, 411, 432–434, 458, 503, 504, 506, 509–513, 516, 522, 524, 526, 550, 554, 558, 559, 563-570, 572, 574, 579, 580, 583, 628, 631, 636, 638-640, 661, 663, 665, 666, 669– 671, 708-710, 714, 718, 757, 760, 761
Јојкић, Ђурица 57, 58, 76, 205, 300, 301, 316, 552, 556–558, 618, 620, 707, 708
Јокановић, Живко 278
Јолић, Јелица 277
Јончић, Коча 99
Јосиф, епископ Бугарске православне цркве 690
Јосиф, Илија Рајачић, српски патријарх 385
Јосиф, Стефановић, јеромонах 68
Јосиф, Цвијовић, митрополит скопски 10, 104, 143, 341, 386, 454, 595, 597–599, 692, 783
Јосиф, Ћирић монах 156, 157
Јордановски, Петар 132
Јошт, Радован бискуп Евангелистичке цркве 57
Јулија, Јандрић монахиња 62
Јулијан, монах 276
Јулијус, Дина 775
Јустин, Благоје Поповић, свештенослужитељ и професор Богословског факултета 125, 126, 136, 225, 254, 346, 491, 742, 749
Јустин, патријарх румунски 726

Јустинијан, патријарх румунски 57, 95, 638, 639, 646, 682–684, 686, 687, 718, 760
Јусуфспахић, Хамдија муслимански свештенослужитељ 97, 564

К
Кажић, Митар свештенослужитељ 168
Казароли, Августино римокатолички кардинал 109, 753, 756, 758
Кајевић, Живко 161
Кајевић, Стоиљко свештенослужитељ 161
Калезић, Димитрије теолог 60
Калистос, епископ Цариградске патријаршије 107
Камата, Хари Вишна 676
Камбовски, Владо 787
Каназир, Душан 105
Кангрга, Недељко 94
Кања, Марио римокатолички свештенослужитељ и папски нунције 406, 561, 579, 653, 720, 728
Капичић, Петар свештенослужитељ 123, 168
Карађорђевићи, 8
Карађорђевић, Александар 8, 49, 73, 319, 324, 326, 531, 578
Карађорђевић, (Петар II) Александар 578
Карађорђевић, Андреј 291
Карађорђевић, Божидар 386
Карађорђевић, Ђорђе 578
Карађорђевић, Павле 505
Карађорђевић, Петар I 8, 227
Карађорђевић, Петар II 8, 132, 133, 141–142, 154, 177, 290, 463, 469, 478, 481, 483–485, 573, 574, 577, 578, 665, 666
Карађорђевић, Томислав 133, 139, 142, 188, 291, 476, 477, 479, 573, 574, 578, 666
Караџић, 211, 575
Караџић, Вук Стефановић 349, 350, 542
Кардељ Едвард 77, 98, 530, 602, 616
Кармирис, Јован 658, 727, 740
Карстенс, Карл 343, 729
Кастриоти, Скендер-бег 260
Кашанин, Милан 267
Кашић, Душан професор Богословског факултета 92, 94, 261, 270, 273, 276, 313, 335, 345, 349, 640, 652, 678, 717, 738, 752, 753
Кемура, Сулејман реис-ул-улема 57, 60, 84, 504, 539, 653, 657, 678, 681
Кенеди, Џон Фицџералд 89
Кениг, Франц римокатолички кардинал 138, 393, 396, 398–400, 407, 654, 708, 711, 712, 722, 724, 725, 752, 758, 760, 762
Кинг, Кристофер 357, 361, 361, 688, 692, 745
Кирил, патријарх бугарски 57, 95, 212, 569, 582, 583, 613, 614, 646, 669, 683, 686-690, 718
Кирил, епископ Македонске православне цркве 627
Кирило, Врга монах 156
Клаус, Јозеф 342, 395, 397
Клесвер, Мајкл 685
Климент, Трајков(ски) епископ и митрополит Македонске православне цркве 82, 117, 194, 454, 455, 536, 548, 607, 608, 615, 622, 627, 661, 678, 679, 7’07
Клиф, бискуп Старокатоличке цркве 101
Кључиков, Михаил 690
Кмезић, Никола 220
Кнежевић, Радоје 382, 469
Ковачевић, 120
Ковачевић, Вељко 328
Ковачевић, Божидар 27, 31, 32, 36, 50, 778
Ковачевић, Живорад 318, 589
Ковачевић, Кристина 65
Ковачевић, Милан ђакон 63
Коган, Доналд поглавар Англиканске цркве 730
Кокша, Ђуро, римокатолички бискуп 295
Коларов, Душан свештенослужитељ 184
Коласуони, Франческо римокатолички свештенослужитељ 109, 731
Колвенбах, Ханс поглавар Језуитског реда Римокатоличке цркве 732
Колендић, Антун 417, 418
Колишевски, Лазар 60, 83, 597, 601, 682
Константин, грчки краљ 336, 338, 614, 691, 692
Кораћ, Петар 104
Косановић, Бранко 362
Косановић, Сава 440

Костић, Добрица свештенослужитељ 68
Костић, Добросав свештенослужитељ 67
Костић, Живко свештенослужитељ 168
Костић, Лазо М. 11
Костић, Милун свештенослужитељ 105, 416
Костопулос, 339, 340
Коцијанчич, Борис 57
Которчевић, Звонко 161
Котур, Крстивоје теолог 28
Кошевић, Јосиф (неисправно Јован) свештенослужитељ 161, 162, 415
Кошутић, Душан 11
Крагуљац, 94
Крајачић, Иван 506
Крам, Џон англикански бискуп 726
Краске, Томас англикански бискуп 78
Кризман, Богдан 440
Крстић, Арсеније 588
Крстић, Бошко 397, 398
Крнета, Богдан 368, 590, 592
Кртинић, Никола 242, 243
Крунић, Стеван свештенослужитељ 528
Кубат, Родољуб 443
Кузмановић, Гојко 94
Кузмић, Марин 590
Кујунџић, Момир 239
Кук, поглавар Старокатоличке цркве у Холандији 101
Кук, Лесли 101, 659, 688, 745, 749
Купиј, Урс 130
Куртовић, Тодо 57, 541
Кухарић, Фрањо, римокатолички надбискуп 580, 653, 732
Кухач, Мирослав 238

Л
Лаврентије, Живко Трифуновић, епископ викарни, западноевропски и аустралијски, западноевропски и шабачко-ваљевски 114, 116, 117, 134–142, 183, 210, 211, 213, 219, 227, 228, 261, 267, 301, 313, 316, 320, 333, 350, 360, 371, 398, 399, 400, 401, 405, 407, 409–411, 413, 415, 417, 430, 487, 492, 529, 556, 558, 563, 567, 571, 574, 584, 632, 649, 707, 709, 711, 714, 715, 723, 724, 759, 760, 762, 779
Лазаревић, свештенослужитељ 284
Лазић, Ђорђе свештенослужитељ 207
Лалић, Иван 419, 523, 589–591
Лајош, фра Зорислав римокатолички свештенослужитељ 754
Ластависа, Стеван – видети: Стефан, Стеван Ластависа, епископ источноамерички и канадски
Латковић, Златко унијатски свештенослужитељ 417, 418, 561
Лекић, Данило 338
Лековић, Крсто 22, 126, 127, 174
Лемин, Михајло 711
Леонтије, Павловић јеромонах 156
Лечић, Момир ђакон 111, 135, 273, 409, 410, 417, 418, 726, 732, 745
Лилић, Тома свештенослужитељ 416, 447, 455, 560
Линдби, Дарел 708
Лисулов, Милош 158, 357, 426
Лонгин, Момир Крчо, викарни епископ и аустралијско-новозеландски 114, 116, 117, 313
Лонгин, Љубомир Томић, епископ захумско-херцеговачки и зворничко-тузлански 31, 35, 39, 51, 75, 76, 79, 81, 89, 95, 110, 112, 113, 173, 198, 252, 270, 524, 535, 599, 605, 682
Лончарић, Андрија 487
Лофтус, Џон 403
Лукијан, Пантелић, епископ викарни и славонски 107, 114, 116, 117, 294, 313, 437
Лукић, Војин – Војкан 59, 512
Лукић, Милан свештенослужитељ 68
Лукић, Петар свештенослужитељ 66, 103
Луковић, Константин свештенослужитељ 55
Лунд, Харолд Ханс 83, 660, 681, 688, 699
Луцић, Звонко 406

Љ
Љотић, Димитрије 167, 290, 322, 339, 447
Љубибратић, Саво 54
Љубичић, Никола 249, 310, 311, 591

М
Маграси, Маријан римокатолички надбискуп 728
Мајхофер, Луис 100.676, 682, 727, 728,

745, 759
Макарија, Обрадовић, монахиња 106
Макарије, Соколовић, патријарх 5
Макарије, Драгутин Ђорђевић, епископ сремски 79, 86, 112, 113, 123, 148–150, 179, 180, 184, 196, 198, 242, 252, 258, 261, 270, 276, 331, 333, 508, 559, 560, 631, 681, 716
Макариос III, поглавар Кипарске православне цркве 81, 95, 656, 673, 692, 718
Максвел, Роберт 743–745
Максимилијан, Бикицки јеромонах 336
Максимилијан Аперн, римокатолички бискуп 725
Максимовић, Драгиша 126
Максић, Миливоје 162
Малески, Климе свештенослужитељ Македонске православне цркве 601
Малетић, Страхиња свештенослужитељ 441
Маловразић, Марко свештенослужитељ 189, 474
Малуцков, Војислав свештенослужитељ 140, 415
Мандић, Јаков свештенослужитељ 121, 165
Мандић, Миливоје свештенослужитељ 163
Мандић, Никола 408
Манинг, Томас Вилијам, бискуп Епископалне цркве у Америци 441
Манктелов, Мајкл англикански бискуп 107
Манић, Божидар 312, 588, 589
Мараку, Саит 271
Маравић, Стеван 477
Марган, Иво 591, 725, 728
Мардарије, Ускоковић, епископ 439
Мардарије, Шишовић јеромонах 333
Мареља, Живан 729
Марија, монахиња 96
Маринковић, Јосиф 267
Марјановић, Милисав 241
Марко, Момчиловић монах 66
Марковић, Анте 788
Марковић, Вељко 588
Марковић, Владислав 318
Марковић, Димитрије ђакон 63
Марковић, Драгослав – Дража 55, 268, 297, 304–307, 317, 356, 359, 585, 587, 613, 640, 690–692
Марковић, Жарко свештенослужитељ 399
Марковић, Љубинка 241
Марковић, Момчило – Мома 149, 150, 337, 338, 350, 393, 413, 506, 509, 610–614, 662, 687, 689, 690, 736, 739
Марковић, Немања 298, 299, 427
Марку, Илија К. 594
Марси, Оливер 55
Мартиновић, Божо 127, 128, 172, 200, 272
Мартиновић, Симо свештенослужитељ 77, 78, 123, 127
Марчат, Питер англикански свештенослужитељ 732
Марчетић, Јован свештенослужитељ 402
Матес, Лео 58, 76
Матејић, Матеја 55, 239, 274, 678
Матејић, Мило 587
Матија Кирил, митрополит Православне сиријске цркве Индије 696, 697
Матић, Благоје свештенослужитељ 232
Матић, Војислав 295
Матковић, Добрица 78, 80
Маџаревић, Немања 638
Медаковић, Дејан 102, 104, 105, 111, 385, 401, 412
Медић, Љубица – Љуба 243
Мејс, 81
Мелетије, Метаксакис, цариградски патријарх 381, 704
Мелитон, митрополит Цариградске патријаршије 700, 722, 727, 735–737, 741, 752, 756, 761
Мелхиседек, епископ Руске православне цркве 400
Методије, викарни епископ Чехословачке православне цркве 694
Методије, митрополит Грчке православне цркве 533
Методије, епископ Македонске православне цркве 258, 627
Методије, Милан Муждека, професор Богословије и епископ тимочки 55, 113, 117, 121, 125, 126, 135, 192, 195, 213–215, 270, 538, 540, 547, 584
Мецлер, Џон 81, 83, 659, 671, 676, 678, 688, 744
Мештровић, Иван 319, 326, 330
Мијатовић, Миодраг – Мита свештено-

служитељ 248, 471
Микић, Бранко протођакон 68
Микић, Владо ђакон 62, 64, 272
Миланović, Јован свештенослужитељ 68
Миланović, Радивоје теолог 28
Миланović, Томислав ђакон 274
Милард, Ричард англикански бискуп 725
Милатовић, Арсо 434–437, 683
Милатовић, Вељко 321, 322, 329, 682
Милашиновић, 91
Милашиновић, Богдан 279
Миленковић, 414, 415
Миленковић, Ђорђе свештенослужитељ 162
Милер, Дејвид 724
Милер, Фридрих 395
Милесунић, Слободан 96, 784
Миливојевић, Миодраг 106
Милин, Драган 366
Милин, Лазар, професор Богословског факултета 72, 345, 366, 652, 661, 752
Милинковић, Зоран свештенослужитељ 66
Милић, свештенослужитељ 248
Милић, Дејан А. 144
Миловановић, Коста Пећанац 167
Миловановић, Миодраг свештенослужитељ 270
Миловановић, Милутин свештенослужитељ 189
Миловановић, Мома 200
Милованчев, Никола 11
Милојевић, Милан 161
Милојевић, Светомир свештенослужитељ 273
Милојковић, Драгољуб свештенослужитељ 100
Милосављевић, Драгослав 592
Милошевић, Гвозден Т. свештенослужитељ 247, 248, 273
Милошевић, Ђорђе 111, 401, 412
Милошевић, Емилија 366
Милошевић, Олга 56
Милошевић, Светозар теолог 28
Милошевић, Слободан 786, 788
Милуновић, Слободан свештенослужитељ 415
Милутин, Десимир Влатковић, јеромонах и професор Богословије 121, 125, 538, 547
Милутин, Марко Стојадиновић, професор Богословије и епископ тимочки 73, 102–104, 111, 114, 117, 121, 125, 135, 273, 294, 313, 481, 538, 590, 726
Миљас, Анте 200
Миниħ, Милош 57, 58, 76, 93, 297, 300, 301, 334, 358, 431, 432, 503, 542, 544, 551–553, 556, 623–627
Минчев, Никола 616
Миодраг, Предраг теолог 65, 367
Митић, Миодраг 395
Митровић, Бранко свештенослужитељ 65
Митровић, Велизар 586
Митровић, Војислав теолог 28; видети и: Владислав, Војислав Митровић, епископ захумско-херцеговачки и митрополит дабро-босански
Митровић, Жарко свештенослужитељ 415
Митровић, Предраг 474
Митровић, Станислав свештенослужитељ 104
Митрофан, Бан, митрополит 649
Митрофан, Кодић епископ викарни и средњезападноамерички 114, 116, 226, 313, 649
Михаило, Ђусић јеромонах 144
Михаило, Милоје Јовановић, архиепископ београдски и митрополит Србије 166, 296
Михаиловић, Драгољуб – Дражa 132, 140, 141, 165, 166, 292, 440, 441, 457, 781
Михаиловић, Живота свештенослужитељ 139, 397–400
Михајлов, Ванчо 632
Михајлов, Иван 690
Михајлов, Милорад свештенослужитељ 125
Михајловић, Бранко 109
Михајловић, Ненад ђакон 64
Мићуновић, Вељко 149, 150
Мићновић, Јорданка 284
Мишић, Михаило свештенослужитељ 386
Мишковић, Зоран 591
Мишковић, Лазар свештенослужитељ 180
Мишовић, Милија 106

Младеновић, Младен свештенослужитељ 100, 103, 133, 138, 149, 187, 197, 261, 265, 306, 460, 468, 470, 471, 474–478, 562, 576, 585, 586, 699, 722
Мојсеј, Хиландарац 105
Мојсије, Хиландарац 108
Мојсије, Петровић митрополит 385
Мојсов, Лазар 397, 399, 730, 732
Молнар, Јанош 429
Монталво, Гаврило римокатолички надбискуп 731
Мор, Артур Џејмс бискуп Методистичке цркве 659, 671
Морача, Милутин 204, 244, 257, 258, 290, 333, 426–428, 476, 477, 480, 506, 557, 616, 701, 737, 738, 740
Московљевић, свештенослужитељ 185
Мошин, Владимир 346
Мунџић, Александар свештенослужитељ 415
Мујић, хаџи Хафис Хусеин, реис-ул-улема 111
Муљхаџа, Зија 252
Мур, Мајкл англикански свештенослужитељ 666–668, 726
Мур, Питер англикански свештенослужитељ 727
Мустафовски, Назмија 283

Н
Најдановић, Димитрије свештенослужитељ 447
Наум, Томо Димовски, епископ Македонске православне цркве 608, 615, 627, 636, 682, 686, 697, 699, 782
Невил, Џон 81
Недић, Драгољуб 105
Недић, Илија 180, 182, 200
Недић, Милан 166
Недић, Рајко свештенослужитељ 63
Нектарије, Никола Круљ, митрополит добробосански 39, 51, 78, 79, 84, 112, 113, 125, 143, 144, 198, 200, 274, 344, 354, 524, 539, 599, 603, 755
Немањић, Стефан Драгутин 275, 332
Немањић, Стефан Душан 49, 184, 215, 259–261, 263, 267, 513, 517, 519, 560, 635, 666, 668
Немањић, Јован – Урош 215
Немањић, Симеон – Синиша 215
Немањић, Стефан Милутин 343
Немањић, Стефан Првовенчани – Свети Симон монах 75
Ненадовић, Слободан 332
Нени, Пјетро 411
Несторовић, Богдан 308
Нешковић, Добросав 106
Нешковић, Драгана 95
Никанор, Хиландарац 270, 335, 725, 787
Никанор, Вељко Богуновић, викарни епископ и аустралијско-новозеландски 114, 116, 226, 228
Никанор, Недељко Иличић, епископ горњокарловачки, сремски и бачки 31, 34, 35, 58, 78–80, 82–86, 97, 112, 114, 126, 137–139, 143, 151, 157, 15, 178, 179, 187, 188, 194, 196, 198, 200, 217, 262, 275, 276, 364, 433, 434, 455, 456, 488, 502, 535, 547, 559, 562, 563, 586, 587, 591, 608, 631, 653, 667, 709, 710, 729, 753, 780
Никанор, Никола Ружичић, епископ нишки 295
Никезић, Марко 617, 622, 626, 627
Никодим, јеромонах и професор Богословије 135
Никодим, епископ Александријске патријаршије 713
Никодим, епископ Руске православне цркве 682
Никодим, митрополит Руске православне цркве 95, 364, 692, 697, 721
Никодим, архиепископ Руске православне цркве 679, 747
Никодим, митрополит Грчке православне цркве 730
Никодим, Бркић монах 156
Никодим, Ђураков јеромонах 676
Никодим, Никола Милаш, епископ далматинско-истријски 386
Никодим, Опачић јеромонах 121
Николаос VI, патријарх александријски 636, 712–714, 718
Николај, епископ Румунске православне цркве 435
Николај, митрополит Румунске православне цркве 726
Николај, митрополит Грчке православне цркве 676
Николај, епископ Бугарске православне цркве 703
Николај, Никола Велимировић, епископ

жички 29, 30, 32–34, 36, 122, 152, 192, 220, 225, 254–256, 349, 350, 384, 387, 439, 441–450, 456, 476, 477, 517, 635, 655, 667, 705, 744, 781
Николај, Гојко Мрђа, професор Богословије, епископ аустралијско-новозеландски и далматински 102, 104, 106, 108, 14, 117, 135, 215, 218, 228, 294, 312, 360, 362, 529, 590
Николареизис, Димитрије 86, 88
Николић, Јагош богослов 125
Николић, Јован свештенослужитељ 416–418, 538, 539, 560
Николић, Милоје свештенослужитељ 139–141, 154, 181, 194, 204, 205, 290, 291, 383, 384, 390, 396, 413–415, 447, 452, 656, 665–668, 695, 716
Николс, Џон 55, 84
Никћи, Каплани Рам 86
Нисиотис, Никос 759
Нићетин, Славко свештенослужитељ 402
Новаковић, Грујо 535
Новаковић, Јованка 788; видети и: Ђорић (Хранислава), Јованка
Новаковић, Лука ђакон 11, 68
Новаковић, Томислав 250
Новаковић, Раде 608, 674
Нојић, Светислав свештенослужитељ 241

О
Обрадовић, Доситеј 87
Обреновић, Александар 296
Обреновић, Милан 49, 166
Омербашић, Шевко муслимански свештенослужитељ 295
Ондре, Ј. 710
Олујић, Петар свештенослужитељ 165
Опанчар, Стеван 275
Опачић, Раде 490
Османагић, Мустафа 271, 638
Осмец, Антоније свештенослужитељ 402
Остојић, Радмила, Јована монахиња 156
Остојић, Чедомир свештенослужитељ 413, 415, 447
Оташевић, Михаило 161

П
Павелић, Анте 143, 419, 632
Павелић, Милорад 283
Павић, Јефто 328
Павићевић, Мишо 638
Павле, краљ Грчке 651
Павле, поглавар Финске православне цркве 382, 719
Павле VI, папа 95, 97, 177, 293, 512, 572, 580, 581, 650–652, 696, 704–708, 747–750, 754–757, 760, 761
Павле, Кондић монах 649
Павле, Гојко Стојчевић, епископ рашко-призренски (и патријарх) 28, 39, 76–79, 100, 104, 112, 114, 117, 123, 149, 150, 155, 193, 197, 198, 200, 217, 229, 241, 258, 270, 272, 293, 294, 313, 331, 345, 355, 356, 360, 372, 434, 437, 459, 462, 463, 492, 529, 531, 532, 534, 536, 537, 550, 591, 598, 606, 607, 733, 780, 787–789
Павловић, Бора 266
Павловић, Велибор свештенослужитељ 318
Павловић, Драган свештенослужитељ 66
Павловић, Душан 737
Павловић, Радослав – Браца 144
Павлишић, Јосип римокатолички бискуп 753
Пајсије, Јањевац патријарх српски 5, 360
Панић Радивоје, свештенослужитељ 11
Пантелејмон, митрополит Грчке православне цркве 115, 119, 675, 703
Пантић, Јордан теолог 28
Пантић, Марко богослов 356
Пантић, Тихомир свештенослужитељ 82, 143, 156, 157, 161, 235, 236, 354,
Папандреу, Андреас 104, 108, 110
Папандреу, Георги 338, 340, 692
Папо, Исидор 785
Партеније, митрополит и патријарх александријски 728, 733
Пачић, Војислав 484
Пејло, Јирген 367
Пејовић, Перо 414
Пекић, 668
Пенезић, Слободан – Крцун 39, 45, 51, 52, 56, 58, 60, 85, 198, 199, 274, 460, 506, 538, 548, 680, 682, 781
Перић, Димшо свештенослужитељ 49, 66, 116, 143, 148, 149, 162, 226, 261, 449,

594, 645
Перић, Милица 242, 243
Перић, Миодраг 594
Перко, Франц римокатолички надбискуп 111, 732
Перовић – Перини, Георгије – Ђорђе 405
Перовић, Лепа 338
Перовић, Радован 126
Перовић, Радосав 134, 135, 141, 142, 172, 173, 184, 258, 267, 271, 302, 303, 316, 322, 325, 326, 397, 405, 406, 416, 431, 437, 476, 553, 554, 558, 559, 561, 564, 567, 568, 570–572, 580, 628, 665, 670, 699, 711–713, 738, 741, 760
Перуновић, Велизар 172, 320, 322
Перчевић, Радомир ђакон 274
Петар, Банкеревић епископ Српске слободне православне цркве 407, 479, 486
Петар, Зимоњић, митрополит 143
Петар, Јовановић, митрополит 87
Петар II, Петровић Његош, митрополит 139, 266, 319–323, 325, 326, 329, 330, 345, 513, 520, 635, 721, 780
Петковић, Витомир 94, 132, 136, 207, 209–214, 252, 263, 264, 266, 267, 271, 293, 301–304, 315, 316, 327, 334–336, 398, 412, 430, 434, 530, 552, 556, 558–564, 566, 567, 569, 570, 573–582, 636–640, 665, 669–671, 705, 706, 711, 712, 718, 719, 723, 758
Петрић, Јакша 720
Петровић, Бранислав – Бранко ђакон 82, 129, 194, 196, 389, 455, 648, 678
Петровић, Бранко 244
Петровић, Вељко 93
Петровић, Веселин свештенослужитељ 132, 134, 152, 158, 178, 181–184, 186–188, 262, 357, 425, 711, 783
Петровић, Гвозден свештенослужитељ 161
Петровић, Душан 298
Петровић, Ђорђе – Карађорђе 332
Петровић, Љубодраг свештенослужитељ 106
Петровић, Милутин свештенослужитељ 158, 168, 176–179, 185–189, 260, 262, 338, 357, 425
Петровић, Миодраг М. 114, 261
Петровић, Никола Његош 257
Пешић, Бранко (архитекта) 108, 109, 313
Пешић, Бранко 267, 725, 728, 729
Пијани, Рудолф римокатолички свештенослужитељ 92
Пимен, митрополит и патријарх руски 312, 670, 719–721, 730, 731
Пилиповић, Радован 332, 333, 336
Пифл-Перчевић, Теодор 724
Пихлер, Алфред римокатолички бискуп 365, 752–754
Плаовић, Раша 267, 268
Платон, игуман 194
Платон, Милојевић монах 156
Плетикоса, Перо 592
Погачник, Јосип римокатолички надбискуп 564, 653, 708
Покровац, Миле 362
Полић, Анђа 473, 479
Полић, Тодор 91, 486, 575, 576
Поп, Едгар поглавар Евангелистичке цркве 57, 418, 419, 718
Поп, Харолд лутерански свештенослужитељ 728
Поп, Филип евангелистички свештенослужитељ 419
Попивода, Крсто 39
Поповић, Александар свештенослужитељ 273
Поповић, Алимпије свештенослужитељ 168
Поповић, Богдан свештенослужитељ 345
Поповић, Владан Д. свештенослужитељ и професор Богословије 345, 661, 749
Поповић, Владимир 443, 551, 617
Поповић, Вукан 724
Поповић, Гвозден свештенослужитељ 483
Поповић, Д. 479
Поповић, Душан свештенослужитељ 416
Поповић, Ђорђе 29, 30, 299, 505, 779, 785
Поповић, Јово 125
Поповић, Милан свештенослужитељ 441
Поповић, Никола 200
Поповић, Радојица свештенослужитељ 383
Поповић, Радомир В. свештенослужитељ и професор Богословије и Бого-

словског факултета 63, 65, 697
Поповић, Сава свештенослужитељ 65
Поповић, Стеван свештенослужитељ 383, 390, 392–394, 396, 397, 709, 710
Поповски, Нестор свештенослужитељ Македонске православне цркве 168, 598, 599, 601, 605
Поповски, Никола свештенослужитељ Македонске православне цркве 510
Попоски, Спиро 599
Поспишил, Виктор 7
Потапова, Олга теолог 28
Прантнер, Јозеф (Јожеф) 425, 426, 428, 431, 710
Принцип, Гаврило 84
Прица, Срђа 701
Прокопије, митрополит Грчке православне цркве 115
Протић, Драган ђакон и професор Богословије 63, 65, 274
Протић, Живадин свештенослужитељ 63, 68
Протић, Милисав Д. свештенослужитељ 99, 314, 332, 333, 345, 346, 349, 350, 571
Прохор, архиепископ 621
Прохор, Димитрије Јакшић, јеромонах 28
Пузовић, Предраг свештенослужитељ 27, 365, 594, 595, 597, 599, 602, 606, 607, 618, 620, 629–631, 637, 640–643
Пупин, Михаило 438, 439
Пурић, Божидар 479
Пурић, Радиша свештенослужитељ 469, 479
Пурковић, Миодраг Ал. 140, 401, 412
Путниковић, Рада 104
Пуцар, Ђуро 84, 535

Р
Радека, Милан свештенослужитељ 168
Раденковић, Александар свештенослужитељ 161
Раденковић, Никола 283
Радић, Мара 130
Радић, Радмила 50, 52, 112, 143, 145–150, 402, 449, 532, 594, 595, 606, 608, 646
Радовановић, Драгана 277
Радовановић, Лазар свештенослужитељ 162, 180, 181, 294
Радовановић, Љубо 81
Радовановић, Милан свештенослужитељ 66
Радовић, Ђорђе 161
Радовић, Драгослав свештенослужитељ 37
Радовић, Душан – Кондор 163
Радовић, Марко 61
Радовић, Никола 328
Радовић, Радомир 665
Радовић, Рашко свештенослужитељ 413
Радовић, Ристо 80; видети и: Амфилохије, Ристо Радовић, епископ банатски
Радојевић, 427
Радојевић, Петар 290
Радојичић, Ђорђе Сп. 345, 346
Радојчић, Светозар 261, 709
Радосављевић, Добривоје – Боби 38, 39, 51–56, 58, 60, 75, 77, 81–83, 85, 88, 121, 123, 124, 126, 148, 174, 193, 194, 196, 238, 239, 274, 364, 421, 433, 447, 455, 471, 501, 506, 510–512, 530–532, 534, 535, 537–545, 547–549, 556, 599–605, 608, 609, 616, 679, 680, 682, 736, 747, 773
Радосављевић, Милоје теолог 28
Радош, Петар свештенослужитељ 257, 416
Радуловић, Мато 198, 203, 244, 339–341, 392, 393, 395, 396, 422, 423, 435, 436, 460, 509, 549–551, 600, 611, 612, 614, 662, 694, 695
Радусиновић, Војо 272
Радусиновић, Комнен свештенослужитељ 173, 321
Радусиновић, Марко 173
Рајић, Милан Л. 160, 783, 784; видети и: Јелић, Јаблан
Рајковић, Филип свештенослужитељ 383
Рајс, Родолф Арчибалд 723
Ракић, Радомир ђакон 344, 649, 650, 760
Ранкин, Карл Лот 84, 86, 87, 547,, 677, 685
Ранковић, Александар 21, 39, 45, 51, 56, 58, 76, 77, 86, 298, 506, 512, 541, 680, 682, 701, 777, 781
Ранковић, Љубомир 362
Ранси, Роберт бискуп и поглавар Англиканске цркве 98, 730
Рапајић, Бранко – Јован 143, 144

Рапајић, Мићо 600
Рапајић, Стеван ђакон 63, 68
Распоповић, Божидар 773
Раух, Алберт римокатолички свештеног служитељ 724
Рафаило, архимандрит 81
Рафаило, Свети банатски 203
Рачић, Никола 201, 202
Рацић, Реља 161
Рашић, Војислав 37
Релић, Душан 405
Рељић, Слободан 28, 52, 56, 778, 779
Ремзи, Мајкл поглавар Англиканске цркве 138, 487, 564, 650, 656, 664, 696, 699–701, 714, 730, 760, 769, 774
Ржаничанин, Милан свештеног служитељ 29
Рибичич, Митја 265, 325–327, 506, 572, 574, 636, 638
Рига од Фере, 78
Рид, англикански надбискуп 475
Ринкел, Андреј поглавар Старокатоличке цркве 736
Рнић, Недељко 521
Родзјанко, Владимир – Василије, свештеног служитељ Српске православне цркве и епископ Православне цркве у Америци 100, 205, 679, 743
Ројт, Онорио 55
Рудан, Небојша 11
Рукавина, М. 185

С
Сабев, Тодор 100
Сава, 296
Сава, Андрић, епископ викарни и врањски 68, 71–74, 106, 114, 116, 117, 227, 273, 311, 313, 593, 729, 730, 736, 738
Сава, Светозар Вуковић, епископ викарни, средњезападноамерички и шумадијски 27, 31, 32, 36, 50, 84, 85, 87, 88, 93, 100, 107, 109, 114–117, 127–134, 143, 145, 150, 154, 158, 178, 180, 181, 183, 188, 200, 201, 213, 218, 219, 228, 251, 258, 294, 311, 313, 333, 345, 346, 357, 364, 365, 368, 370, 389–392, 394–396, 404, 413, 414, 422, 423, 425–428, 437–439, 451, 481, 482, 488–490, 584, 589, 591, 592, 599, 656, 678, 681, 686, 589, 693, 695, 699, 725, 726, 729, 730, 733, 784, 786, 789
Сава, Михаил Груцињак, епископ Пољске православне цркве 725; видети и: Груцињак, Сава
Сава, Милошевић, јеромонах и изабрани а нерукоположени епископ викарни 116, 118, 226
Сава, Растко Немањић – Свети Сава архиепископ 216, 261, 274, 275, 295, 298, 307, 331, 332, 349, 381, 438, 524, 621, 773
Сава, Трлајић епископ 119
Савић, Александар свештеног служитељ 176–179, 184, 185, 187–189
Савић, Бранко свештеног служитељ 273
Савић, Милош свештеног служитељ 162
Савић, Павле 100
Савић, Ратко свештеног служитељ 66, 67
Савковић, Петар 102
Сајц, Алберт 57
Сакрауски, Оскар протестантски бискуп 716
Самарџија, Петар свештеног служитељ 179, 180, 182
Самарџић, Радован 103, 368, 590, 591
Самоило, цариградски патријарх 601
Сандру, Василију 639
Сантини, Антонио римокатолички надбискуп 135, 138, 405, 407–410
Сарагат, Ђузепе 565
Сарајчић, Иво 665–668
Сатертвајт, Џон Ричард англикански свештеног служитељ и бискуп 98, 102, 390, 618, 619, 664, 665, 668, 675, 701, 715, 723, 732
Сахра, Петрус 680
Сацаков, Мирослав свештеног служитељ 275
Свете, Зденко 592
Севастијан, Дабовић јеромонах 438
Секулић, Милош 140, 290–292, 439, 668
Секулић, Светозар свештеног служитељ 416
Секуловски, 140
Селасије, Хаиле 77, 89, 212, 583, 651, 661–663
Семјонов, Никола 83
Сењановић, Иво 200
Серафим, поглавар Грчке православне цркве 73, 724, 729, 762
Серафим, митрополит Руске православне цркве 470

Серафим, Ладе, епископ Руске заграничне православне цркве 386
Сергије, епископ Руске православне цркве 721
Сеферовић, Урош 477, 484–486, 576
Силвестар, Андрејевич митрополит 386
Силвестар, Вучовић јеромонах 415, 418
Симеон, Љубомир Злоковић, епископ горњокарловачки 31, 34, 58, 78, 79, 82, 91, 92, 112, 114, 120, 124, 163, 180, 194, 198, 200, 211, 239, 258, 288, 313, 344, 521, 576, 580, 670, 682, 753
Симеон, Станковић, епископ шабачковаљевски 78, 112, 113, 547, 606, 607
Симикић, Рајко 106
Симић, Владимир 39, 58
Симић, Прибислав ђакон 273
Симић, Станоје 440
Симић, Тришо 474
Симоновић, Војислав ђакон 273
Сиханук, Нородом 84
Слијепчевић, Ђоко 11, 27, 50, 143, 439, 594, 606, 750, 778
Слијепчевић, Перо 571
Скејф, Лористон, бискуп Episkopalне цркве у Америци 469, 657, 676, 679, 682
Скочић, свештенослужитељ 365
Смаилагић, хаџи Ахмед, муслимански свештенослужитељ 97
Смиљанић, Ђорђе 50
Смиљанић, Милан Д. свештенослужитељ 54, 81, 82, 99, 167–171, 194, 532, 537, 597, 608, 648, 674, 678
Смит, Хјустон 94
Соларић, Павле 429
Спасић, Божа 84
Спасовић, Станимир ђакон и професор Богословије 105, 161, 383, 389, 418, 438–446, 448, 451–454, 460, 463, 464, 490–492
Спасојевић, Војо свештенослужитељ 103
Спасојевић, Светислав 7, 27–29, 56, 458, 774, 775, 778
Спелман, Франсис Џозеф, римокатолички кардинал 484
Спиру, Матеј 708
Спиру, Јелена 708
Средојевић, Милорад свештенослужитељ 273
Стамболић, свештенослужитељ 74
Стамболић, Иван 110, 225, 589, 732
Стамболић, Марија 74
Стамболић, Петар 76, 198, 199, 205, 207, 297–299, 357, 460, 556, 557, 612, 615–617, 696, 739, 740
Стаменић, Милан свештенослужитељ 168
Стаменковић, свештенослужитељ 185
Стаменковић, Драги 205, 266, 298–300, 305, 308, 310, 557, 616, 617
Стаменковић, Миодраг свештенослужитељ 168
Станилоју, Думитру 727
Станић, Ђурађ свештенослужитељ 68
Станић, Градимир 784
Станков, Мирчета 667, 715, 726, 760, 784
Станковић, Живомир 107, 276, 309, 310–312, 368, 588–592
Станковић, Миливоје теолог 28
Станковић, Милић – Милић од Мачве 100–102, 106
Станковски, Борис свештенослужитељ Македонске православне цркве 168, 600, 697, 699
Станојевић, Владимир – Влада 258, 267, 427, 430, 559, 561, 569, 586–590, 592, 638, 713
Станојевић, Живка 366
Старчевић, Драган 241, 242
Стевановић, Мирјана 277
Стевановић, Стеван Мокрањац 267
Стевановић, Стоил свештенослужитељ 161
Степановић, Никола 477
Степановић, Степа 98
Степинац, Алојзије, римокатолички надбискуп 145, 147
Стефан, поглавар Пољске православне цркве 93, 699, 718
Стефан, митрополит Цариградске патријаршије 704
Стефан, Стеван Боца, епископ далматински и жички 28, 96, 106, 107, 114–117, 119, 120, 131, 132, 153, 161, 164, 165, 176, 187, 198, 200, 204, 206, 217, 218, 238, 242, 243, 250, 251, 261, 291, 292, 294, 311, 313, 360–362, 368, 370, 475–478, 492, 520–522, 529, 536, 538, 543, 571, 585, 598, 615, 663, 667–669, 675, 706, 721, 725, 730, 733, 736, 738,

753, 757, 759, 777, 780, 787
Стефан, Стеван Ластавица, свештенослужитељ и епископ источноамерички и канадски 113, 17, 125, 133, 202, 204, 205, 460, 463, 469, 470, 475, 490
Стефан, Малетић игуман 94, 361, 363
Стефан Немања (Свети Симеон Мироточиви) 75
Стефан, Стратимировић митрополит 359
Стефан, Чакић јеромонах 126, 385, 386, 390, 398, 545–547,
Стефановић, Живан свештенослужитељ 28, 143, 161, 274, 463, 464, 491, 549–551, 573, 594, 604–606, 620
Стефановић, Милорад свештенослужитељ 61
Стефановић, Миодраг Д. 295
Стефановић, Светислав 39, 506, 512, 541
Стојадиновић, Милан 49
Стојаковић, Родољуб свештенослужитељ 386
Стојановић, Бранислав 106
Стојановић, Живадин 338
Стојановић, Живојин теолог 28
Стојановић, Милан свештенослужитељ 399, 415
Стојановић, Никола Стон 469
Стојановић, Томислав В. свештенослужитељ
Стојановски, Кирил 601
Стојковић, Голуб 271
Стојнић, Велимир 539
Стојсављевић, Живко 101
Стојчевић, Гојко 28; видети и: Павле, Стојчевић, епископ рашко-призренски и патријарх српски
Стокић, Љубиша 589
Стон, Божидар 107
Страњаковић, Драгослав професор Богословског факултета 345, 539
Струхарик, Јурај бискуп Словачке евангелистичке цркве 57, 704, 753, 759
Субић, Славко свештенослужитељ 416
Сучић, Анте 591

Т
Табо, Алберт 55
Тавелић, Никола римокатолички свештенослужитељ 580
Тадеј, Штербуловић, монах 337
Тадић, Александар 314
Тадић, Божидар 591
Тадић, Драгомир 99, 270, 294, 418
Тарасјев, Василиј свештенослужитељ Руске православне цркве 102, 108, 273, 295, 732
Тарасјев, Виталиј свештенослужитељ Руске православне цркве 55, 80, 85, 87, 88, 95, 106, 677, 678, 682, 719
Танасијевић, Тихомир свештенослужитељ 166
Татарин, Бранко свештенослужитељ 66, 401
Тачер, Маргарет 101, 160
Теодоровић, Обреновић Милош 332
Теодосије, патријарх ахтиохијски 119, 245, 502, 631, 673, 675, 688, 718
Теодосије, монах 261
Теодосије, Радовановић, јеромонах 37
Теоклит, поглавар Грчке православне цркве 57, 88, 673
Теоктист, поглавар Румунске православне цркве 732
Теохаревић, Теохар свештенослужитељ 66
Тесла, Никола 221, 440
Тепавац, Мирко 678, 688
Терзин, Радослав свештенослужитељ 190
Тешић, Драгутин 591
Тиквецки, Геза 710
Тимотеј, монах 337
Тимотеј, архиепископ Сиријске источне несторијанске цркве 722
Тисеран, Еуген римокатолички кардинал 652, 709
Тителски, Светислав свештенослужитељ 528
Тица, Илија 368
Тица, Милан свештенослужитељ 68
Тобијас, Роберт 57, 60, 94, 645, 688, 724, 743, 745
Тодор, митрополит 360
Тодоровић, Алекса свештенослужитељ 29, 177, 396, 413, 415, 447, 560
Тодоровић, Драшко свештенослужитељ 110, 414, 415
Тодоровић, Мијалко 298, 616, 627
Тодоровић, Милија 95
Тодоровић, Миљко 241

Тодоровић, Мирко 37
Токић, Александар римокатолички надбискуп 272
Томић, Бранко свештенослужитељ 64
Томић, Василије свештенослужитељ 528
Томић, Јелица 277
Томић, Милан 106
Томић, Спасоје 248
Томић, Стеван свештенослужитељ 435, 436
Топаловић, Милан С. свештенослужитељ 237, 238
Топаловић, Тихомир 483, 485, 48
Торељо, Рамон, надбискуп римокатолички 728
Трајков, Никола 601
Трбовић, Јанко свештенослужитељ 161
Трешњић, Милан 417
Трипковић, Божидар ђакон 85, 197, 389, 460, 668, 737
Троицки, Сергије 381, 615, 618
Турањанин, Новак 83
Туријан, Макс 657, 681
Турк, Алојз надбискуп римокатолички 107, 313, 368, 725, 727–732
Турнбол, Алан 660

У
Увалић, Радивоје 622, 665
Угринић, Недељко свештенослужитељ 365
Урошевић, Миливоје 55

Ф
Фаглеј, Ричард М. 699
Феодор, епископ Руске православне цркве 385
Ферјанчић, Божидар 261
Филарет, архиепископ Руске православне цркве 703
Филарет, митрополит Бугарске православне цркве 730
Филарет, Копривица игуман 126, 232, 321, 547
Филарет, Јеленко Мићевић, јеромонах 62, 66, 335, 336
Филип, митрополит Грчке православне цркве 675
Филип, свештенослужитељ Православне сиријске цркве Индије 697
Филиповић, Илија 337
Финдлоу, Џон англикански свештенослужитељ 695, 701
Фира, Александар 103, 308, 310, 588, 590
Фирмилијан, Станко Оцокољић, епископ средњезападноамерички 114, 116, 117, 131, 133, 153–155, 186–188, 192, 196, 197, 199, 200, 202–206, 208, 211, 213, 219, 222, 226, 289, 300, 313, 438, 451–453, 458, 459, 463, 467, 468, 470, 473, 476, 479, 481, 484, 485, 488, 490, 492, 544, 573, 575, 578, 584
Фишер, Џефри Френсис, поглавар Англиканске цркве 57, 444, 452, 656, 676
Флоровски, Георгије 434
Фолић, Звездан 125, 128, 780
Фотић, Константин 445
Фрања, Јосип II 385, 386
Фрид, Златко 51, 164, 200, 293, 361, 520–522, 570

Х
Хајнес, Џон поглавар Америчке епископалне цркве 650
Хамваш, римокатолички бискуп 423
Харитина, Пантић монахиња 67
Хаџиабдић, хаџи Наим реис-ул-улема 97, 722

Хаџибеговић, Селмо 58, 541
Хилембах, Георгије свештенослужитељ Цариградске патријаршије 677
Хиклинг, Колинг свештенослужитељ Англиканске цркве 101
Хил, Кристофор свештенослужитељ Англиканске цркве 730
Хитлер, Адолф 225
Хована, Мартин методистички свештенослужитељ 759
Хоптнер, Јаков Б. 144
Хоџа, Фадиљ 60
Хребељановић, Лазар кнез 343
Хризостом, поглавар Грчке православне цркве 651, 735, 755, 756
Хризостом, епископ Цариградске патријаршије 735
Хризостом, епископ (митрополит) Цариградске патријаршије 390, 399
Хризостом, Љубисав Војиновић, епископ будимски и браничевски 31, 32,

36, 39, 51–56, 58, 79–81, 84, 97, 104, 112, 114, 123, 150, 183, 196–198, 218, 219, 227, 258, 262, 306, 308, 313, 318, 332, 336, 420, 437, 458, 460, 462, 463, 491, 501, 534, 535, 540, 581, 585–588, 590, 599, 603, 641, 649, 722, 733, 780
Хризостом, Милан Столић, епископ западноамерички 114, 117, 161, 226, 313
Христодулос, митрополит Грчке православне цркве 728
Христофор, патријарх александријски 673
Христофор, Велимир Ковачевић, свештенослужитељ и епископ источноамерички и канадски и источноамерички 96, 98, 114, 115, 117, 221, 222, 248, 492
Хроматка, 710
Хрушчов, Никита Сергејевич 536, 746
Хумо, Авдо 506
Хуфт, Висерт 645, 659, 688, 743, 749

Ц
Цакалотос, Трасибуле 55, 675, 723
Царевић, Милош 85
Цветковић, Братислав 105
Цветковић, Ђорђе 590
Цветковић, Срђан 160, 399
Цвејић, Богдан 272
Цвејић, Жарко 80, 272, 312
Цврље, Вјекослав 92, 619, 621, 633, 637, 757
Ценић, 414, 415
Ценић, Ненад 248
Цецис, Георгиос свештенослужитељ Цариградске патријаршије 722, 736, 759, 768
Циганović, Вукосава 366
Цисарж, Бранко свештенослужитељ 392, 393, 545, 615, 618, 693, 694, 716, 737, 738
Црвенковски, Крсте 338, 581, 611, 612, 616, 682,
Цупаћ, Саво свештенослужитељ 416

Ћ
Ћебић, Петар 311, 368, 590, 592
Ћилерџић, (Тома, неисправно) Добривоје свештенослужитељ 413, 415, 455, 560, 745
Ћирковић, Богољуб 94
Ћорић, фра Златко римокатолички свештенослужитељ 753
Ћосић, Добрица 52, 56, 784
Ћук, Иван 366
Ћук, Илија свештенослужитељ 51, 120, 168

Ћуковић, Мирко 32, 388, 506
Ћулафић, Добросав 723
Ћурчић, Божидар свештенослужитељ 528

Ч
Чанчаревић, Милинко 367
Чарнић, Емилијан ђакон 64, 697, 699, 738
Чаушев, Боро 509, 510, 610–614, 629
Чаушеску, Николаје 701
Чекада, Смиљан римокатолички надбискуп 604, 653, 754
Чекетић, Милутин свештенослужитељ 65
Чемерлић, Хамдија исламски свештенослужитељ 97
Чекини, Мишел – Михаел 97, 654, 731, 758
Черчил, Винстон 651, 694
Чете, Иштван реформатски бискуп 759
Чкребић, Душан 29, 102, 106, 109, 225, 297, 306–309, 311–313, 317, 332, 336, 368, 491, 587–589, 591, 641, 642, 723, 730, 778
Чолаковић, Родољуб 144, 682
Чуквас, Веселин свештенослужитељ 77, 172, 176, 184, 321
Чуле, Петар римокатолички бискуп 753

Џ
Џомић, Велибор 143
Џонс, Данијел 676
Џонсон, Линдон 469

Ш
Шантић, Алекса 272
Шапина, Мирослав 94, 725
Шараба, Спасо 632
Шегвић, Петар 316, 427–429, 476–478, 580, 589, 703, 757
Шепер, Фрањо римокатолички кардинал 261, 545, 580, 651–653, 708, 753, 757
Шермок, Чарлс англикански свештенослужитељ 274

Шеша, Теодор 362
Шешум, Војислав свештенослужитељ 590
Шипка, Василије свештенослужитељ 386-388
Шкаутовић, Радомир свештенослужитељ 161
Шкорић, Милорад свештенослужитељ 294
Шкоро, Милан 173
Шмит, П, 633
Шнајер, Артур јеврејски надрабин 731
Шобер, Теодор 657
Шолем, 699
Шпиљак, Мика 138, 179, 205, 285, 299-301, 326, 407, 510, 533–556, 618, 620, 627, 628
Шпиљак, Штефица 98
Штирнемал, Алфред 711, 724
Штрбац, Душан свештенослужитељ 176–179, 185, 187–189
Шубашић, Иван 440
Шуковић, Мијат 272, 324, 325, 327–330, 729
Шулц, Роже 657, 681
Шулц, Чедомир свештенослужитељ 133, 182, 426–431, 433, 539, 710
Шћепановић, Миленко 297

(Непознато име) Јонеску, митрополит Румунске православне цркве 684

Извори и литература:

А. Архиви

Архив Светог архијерејског синода: Записници.
Архив Југославије, фондови: Председништво Владе ФНРЈ (50), Савезна комисија за верска питања (144), Комисија за народну власт (507), Председништво Југославије (803), Кабинет маршала Југославије (836), Кабинет Председника Републике (837), Савезно извршно веће (130).
Архив Србије, фонд: Републичка комисија за верске послове (21).

Б. Објављени извори:

Гласник Српске Православне Цркве, 1958-1991.
Српска православна црква – Њена прошлост и садашњост, 1967-1991.
Устав Српске православне цркве, Београд 1947.
Устав Федеративне Народне Републике Југославије, Београд 1946.
Закон о правном положају верских заједница, Београд 1953.
Закон о правном положају верских заједница, Београд 1964.

В. Штампа:

А. Новине

Политика, Београд 1958-1990.
Борба, Београд 1958-1990.
Вечерње новости, Београд 1965-1990.
Весник, Београд 1959-1990.
Православље, Београд 1967-1991.

Б. Часописи

Православна мисао, Београд 1958-1990.
Глас Цркве, Шабац, 1984-1990.
Зборник Православног Богословског факултета, Београд 1951-1990.
Хришћанска мисао – Свечаник, Ваљево-Београд 1987-2011.
Богословље, Београд 1926-1940, 1957-1991.
Свети Кнез Лазар, Призрен-Ниш-Грачаница 1993-2009.
Црква, Београд 1964-1991.
Српска теологија у двадесетом веку, истраживачки проблеми и резултати, бр. 1-7, Београд 2007-2010.

Д. Литература

Енциклопедије

Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу, Београд 1993.
Енциклопедија српске историографије, Београд, 1997.
Православна енциклопедија, Нови Сад 2000.
Енциклопедија православља, Београд 2002.

Библиографије

Bosiljka Milinković, *Bibliografija radova o religiji, crkvi i ateizmu*, Zagreb 1986.
Бранко Цисарж, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве (Библиографски опис часописа и листова са прегледом-садржајем свих радова објављених у њима од 1868-1970)*, Београд 1986.

Зборници:

Удружење православног свештенства Југославија 1889-1969. Споменица поводом 80-годишњице свештеничког удрушења, Београд 1969.
Српска православна црква 1920-1970, Београд 1971.
Епископ Хризостом Војиновић, *Тихи глас – Беседе и чланци*, Београд 1991.
Рим не мирује – О старим и новим покушајима Римокатоличке цркве да потчини православне, приредили протојереј Момир Васиљевић и др Зоран Милошевић, Шабац 2003.
Мудри орач њиве Господње, Споменица Јосифа Цвијовића епископа битољског и митрополита скопског, Цетиње-Лепосавић-Београд 2007.
Митрополит Иринеј, Раде неимар слободног Српства (1914-1999), Београд 2009.

Мемоари:

Прота Сава Банковић, *У предворју пакла*, Београд 1991.
Isa Jovanović, *U službi revolucije*, Novi Sad 1987.
Мемоари патријарха српског Гаврила, I, Париз 1974.
Мемоари патријарха српског Гаврила, II, Париз 1986.
Митрополит скопски Јосиф, *Мемоари*, Цетиње 2006.
Ристо Грђић, *Мемоари*, Београд 2002.

Чланци:

Урс фон Аркс, „Епископ Николај Велимировић (1880-1956) и његове студије у Берну у оквиру старокатоличких и српско-православних односа“, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, Зборник радова, бр. 2, Београд 2007, стр. 7-27.
Драгомир Бонџић, „Религиозност школске и студентске омладине у Београду и антирелигиозна пропаганда Комунистичке партије 1945-1955“, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, Зборник

радова, бр. 2, Београд 2007, стр. 296-308.
Томислав Бранковић, „Савез комуниста и религија са освртом на законску регулативу и праксу“, *Политикологија религије*, св. 2, Београд 2007, стр. 81-96.
Миомир Гаталовић, „Време и околности избора епископа Германа за патријарха Српске православне цркве 1958. године“, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, бр. 2, Београд 2007, стр. 308-320.
Љубомир Р. Дурковић – Јакшић, „Почеци односа између Српске и Англиканске цркве у XIX веку“, *Зборник Православног Богословског факултета*, II, Београд 1951, стр. 375-391.
Љубомир Дурковић Јакшић, „Почетак историје храма Светог Саве на Врачару“, *Гласник..*, 1/1981, стр. 8-26.
Атанасије Јевтић, „Еклисиолошки подсетник (О Америчком расколу)“, *Загрљај светова*, Србиње 1996, стр. 153-168.
Stevan K. Pavlowich, „The Orthodox Church in Yugoslavia, The problem of the Macedonia Church“, *Eastern Churches rewiew*, 1967-1969.
Миодраг Петровић, „Номоканонски прописи о попуњавању упражњених епархија (епископија) и премештају архијереја“, *Православна мисао*, свеска 22, Београд 1975, стр. 13-22.
Миодраг М. Петровић, „Православна јурисдикција“, *Хришћанска мисао*, бр. 4-6/1994, стр. 25.
Димшо Перић, „Црквени раскол у Јужној Србији“, *Хришћанска мисао*, 4-8/1995, стр. 39-40.
Димшо Перић, „Српска православна црква и њена дијаспора“, *Источник (лист Епархије канадске)*, бр. 38, Торонто 1998, стр.
Димшо Перић, „Македонски раскол у Српској православној цркви“, *Свети Кнез Лазар*, бр. 1-2, Призрен 2002, стр. 157-177.
Nebojša Popov, Srpski populizam – Od marginalne do dominantne pojave, *Vreme*, Beograd, 24. maj 1993.
Предраг Пузовић, „Герман (Ђорић) патријарх српски“, *Прилози за историју Српске православне цркве*, Ниш 1997, стр. 330-331.
Радмила Радић, „Југославија, Ватикан и случај Драгановић 1967-1968. године“, *1968-Четрдесет година после*, Београд 2008, стр. 575-611.
Сава, епископ шумадијски, „Да ли је Карловачка митрополија била аутокефална“, *Гласник права*, књ. 2, Крагујевац 1993, стр. 7-14.

Литература:

Аутобиографија Саве Банковића протојереја-ставрофора, Чикаго 2007.
Željko Bartolović, *Probušena mantija*, Osijek 2004.
Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu – Odnosi sa velikim silama 1949-1955*, Zagreb 1988.
Klaus Buchenau, *Ortodoxie und Katolizismus in Yugoslawien 1945-1991*, Wiesbaden 2004.

Ристо Грђић, *Српска црква на историјској прекретници*, Београд 1969.
Славко Димевски, *Историја на Македонската православна црква*, Скопље 1989.

Љубодраг Димић, *Историја српске државности – Србија у Југославији*, Нови Сад 2001.
Љубомир Дурковић – Јакшић, *Подизање храма Светог Саве на Врачару у Београду*, Београд 1985.
Љубомир Дурковић – Јакшић, *Црногорска митрополија никада није била аутокефална*, Београд-Цетиње 1991.

Вељко Ђ. Ђурић, *Голгота Српске православне цркве 1941-1945*, Београд 1997
Вељко Ђурић Мишина. *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године – Време патријарха Гаврила (1946-1950) и патријарха Викентија (1950-1958)*, књ. 1, Книн-Београд 2000.
Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године – Време патријарха Гаврила (1946-1950) и патријарха Викентија (1950-1958)*, књ. 2, Книн-Београд 2001.
Вељко Ђурић Мишина. *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године – Време патријарха Гаврила (1946-1950) и патријарха Викентија (1950-1958)*, књ. 3, Книн-Београд 2002.
Вељко Ђурић Мишина, *Прилози за историју Српске православне цркве*, I, Лепосавић 2006.
Вељко Ђурић Мишина, *Прилози за историју Српске православне цркве*, II, Лепосавић 2007.
Вељко Ђурић Мишина, *Шта ће у Сплиту Свети Сава*, Београд 2007.
Вељко Ђурић Мишина, *Варнава патријарх српски*, Београд 2009.

Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у новом веку (1492-1992)*, Београд 2010.

Епископ Дионисије Миливојевић, *Издајство српског народа и Српске православне цркве*, Епархија америчко-канадска, 1968.

Никола Жутић, *Римокатоличка црква и Хрватство*, Београд 1997.

Милан Д. Јанковић, *Патријарх Герман у животу и борби за спомен-храм*, Београд 2001.
Милан Д. Јанковић, *Свети Николај српски – од рођења до канонизације*, Београд 2004.
Атанасије Јевтић, *Загрљај светова*, Србиње 1996.
Јаблан Јелић, *Црвени патријарх Герман по милости Титовој и вољи Удбиној*, Чикаго 1965.
Саво Б. Јовић, *Утамничена Црква, страдње свештенства Српске православне цркве од 1945. до 1985. године*, Београд 2002.
Саво Јовић, *Свештеномученик епископ Варнава Настић*, Београд 2004.

Радован Калабић, *Српска емиграција*, Београд 1993.
Антон В. Карташов, *Васељенски сабори*, Београд 2009.
Лазо М. Костић, *Систематско расрбљавање Светосавске цркве*, Чикаго 1963.
Jure Krišto, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945-1990. Razmatranja o Crkvi u*

Hrvatskoj pod komunizmom, Zagreb 1997.
Александар Лабан, *Храм сабора српских светитеља*, Београд 2009.

Владимир Мајевски, *Српски патријарх Варнава и његово доба*, Осијек 1933.
Владимир Мајевски, *Народни патријарх – Његова Светост Варнава*, Београд 1937.
Марко Марковић, *Пола века српске Голготе*, Београд 1995.
Илија К. Марку, *„Македонска црква" – Самотворевина Скопља. Улога Папе и Уније*, Призрен 1994.
Војислав Матић, *Две Савиначке цркве на Врачару*, Београд 2006.
Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb 2003.

Марко Николић, *Екуменски односи Српске православне и римокатоличке цркве 1961-2011. године*, Београд 2011.

Драган Пантић, *Српска православна црква у Краљевини Југославији 1929-1941. с обзиром на правни положај, политичку улогу и међувјерске односе*, Источно Сарајево 2006.
Тихомир Пантић, *Две деценије под комунизмом*, Чикаго 1965.
Димшо Перић, *Црквено право*, Београд 1997.
Димшо Перић, *Законодавство Српске православне цркве од стварања Југославије до новијих времена – Прилог проучавању односа Државе и Цркве*, Торонто/Канада 1995.
Миодраг Перић, *Историско-правните аспекти на односите помеѓу Српската православна црква и Македонската православна црква*, Скопје 1998.
Vjekoslav Perica, *Balkanski idoli. Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*, I-II, Beograd 2006.
Бранко Петрановић, *Историчар и савремена епоха*, Београд 1994.
Радован Пилиповић, *Парохија Великоселска и сланачка од XVI века до данас*, Београд 2005.
Архимандрит др Јустин Поповић, *Апел Светом Архијерејском Сабору Српске православне цркве – Поводом црквеног спора у Америци и Канади*, Либертивил/САД 1975.
Радомир В. Поповић, *Православне помесне цркве*, Београд 2009.
Милисав Д. Протић, *Читанка о манастиру св. Стефана у Сланцима – метоха хиландарског*, Београд 1972.
Предраг Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, Свети Архијерејски Синод Српске православне цркве, Београд 1997.

Радмила Радић, *Хиландар у дневној политици Краљевине Србије и Југославије*, Београд, 1998.
Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, Београд 2002.
Радмила Радић, *Патријарх Павле*, Београд 2005.
Радмила Радић, *Живот у временима: Гаврило Дожић*, Београд 2006.

Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 1-3, Београд 1991.

Ђоко Слијепчевић, *Питање Македонске православне цркве у Југославији*, Минхен/Немачка 1959.
Ђоко Слијепчевић, *Македонско црквено питање*, Минхен/Немачка 1969.
Ђоко Слијепчевић, *Огрешења владике Дионисија*, Минхен 1964.
Божо Б. Совиљ, *Словесност која обевезује – Прилог развоју Српске православне цркве*, Петроварадин 2004.
Станимир Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади*, Београд 1997.
Станимир Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Западној Европи*, Београд 2002.
Станимир Спасовић, *Србољуб Милетић, Историја Српске православне цркве у Аустралији, Новом Зеланду и Јужној Африци*, Сиднеј 2008.
Живан Стефановић, *Српска црква под комунизом – Црквени расколи*, Чикаго/САД 1988.
Ivan Cvitković, *Savez komunista i religija*, Sarajevo 1989.

Душан Чкребић, *Између памћења и заборава*, Нови Сад 2009.

Велибор Џомић, *Српска црква, Љотић и Љотићевци*, Београд-Подгорица 2009.

Драган Шуњур, *Бањалучка епархија за вријеме епископа др Василија (Костића) 1947-1961*, Бања Лука 2009.

Садржај

Предговор 7

I ПОГЛАВЉЕ

ИСТОРИЈСКИ ОКВИР 13

II ПОГЛАВЉЕ

СВЕШТЕНИК И ЕПИСКОП

2.1. Парохијски свештеник 27

2.2.1. Викарни епископ моравички 30

2.2.2. Епископ будимски 32

2.2.3. Епископ жички 35

III ПОГЛАВЉЕ

ПАТРИЈАРХ

3.1. Избор и устоличење 49

3.2. Патријарх као епархијски архијереј Архиепископије београдско-карловачке 61

3.3. Патријархова служба 70

3.4. Архијереји 112

3.4.1 Епархијски архијереји 112
А. Стефан Боца, епископ далматински 119
Б. Јован Велимировић, епископ шабачко-ваљевски 121
В. Данило Дајковић, митрополит црногорско-приморски 123
Г. Сава Вуковић, епископ источноамерички и канадски 128
Д. Лаврентије Трифуновић, епископ западноевропски и аустралијски 134

3.4.2. Судбине неколицине епископа 142
А. Варнара Настић, викарни епископ хвостански 142
Б. Василије Костић, епископ жички 151
В. Фирмилијан Оцокољић, епископ средњезападноамерички 153
Г. Павле Стојчевић, епископ рашко-призренски 155

3.5. Свештенослужитељи 156

3.5.1.а. Монаси 156

3.5.1.б. Парохијски свештеници 157

3.5.2. Савез удружења православних свештеника 166

3.5.3. Свештеници који су нешто више причали 174

3.6. Живот Цркве 191

3.6.1. Збивања уочи седница Светог архијерејског сабора, на самим седницама и после њих 191

3.6.2. Финансије 229

3.6.3. Живот Цркве 235

3.6.4. Велике и мале прославе 257
А. Пренос остатака цара Душана Немањића 259
Б. Прослова 750-годишњице аутокефалности 261
В. Прослава 50-годишњице обнове Патријаршије 268
Г. Годишњица смрти Светог Василија Острошког 271
Д. Прослава 600-годишњице Косовске битке 273
Ђ. „Мале“ прославе 273

3.7. Имовина Српске православне цркве 278

3.7.1. Храмови 281
А. Храм Светог Саве у Београду 295
Б. Изградња храма на Карабурми у Београду 313
В. Капела на Ловћену 319

3.7.2. Манастири 330
А. Манастир Хиландар 336

3.7.3. Музеј Српске православне цркве 341

3.7.4. Издаваштво Српске православне цркве 344

3.8. Школе и факултет Српске православне цркве 352

3.8.1. Богословске школе 352
А. Богословија у Призрену 355
Б. Богословија у Београду 356
В. Богословија у манастиру Крка 360

3.8.2. Богословски факултет 363

3.9. Дијаспора 381

3.9.1. Дијаспора Српске православне цркве 381
А. Српска црквено-школска општина у Бечу 385
Б. Српска црквено-школска општина у Трсту 401
В. Српска православна црква у Западној Европи 413
Г. Епархија будимска у Мађарској 419
Д. Епархија темишварска у Румунији 434

3.9.2. „Амерички раскол“ 438

Крај прве књиге 493

3.10. Држава и Црква 503

3.10.1. Сусрети са Јосипом Брозом Титом 503

3.10.2. Комисије за верска питања, то јест за односе са верским заједницама 507

3.10.3. Разговори патријарха Германа са представницима државних органа, савезне и републичких комисија за верска питања, то јест комисија за односе са верским заједницама 531

3.10.4. Македонска православна црква 595

3.11. Патријарх Герман у хришћанском свету 646

3.11.1. Сусрети патријарха Германа са архијерејима других православних цркава, великодостојницима Римокатоличке и Англиканске цркве и осталих верских заједница 646

3.11.2. Свеправославне конференције 736

3.11.3. Српска православна црква у екуменском покрету 744

3.12. Личност патријарха Германа 775

3.12.1 Патријархове медаље и одликовања 775

3.12.2. Патријарх и новинари 776

3.12.3. Савременици о личности патријарха Германа 779

Именослов 793

Извори и литература 816

Садржај 823

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-732.2:929 Герман, српски патријарх
271.222(497.11)-9”1958/1991”

ЂУРИЋ, Вељко, 1953-
Герман Ђорић - патријарх у обезбоженом времену. 2 / Вељко Ђурић Мишина. – Сланци : Манастир Светог првомученика и архиђакона Стефана, 2012 (Сланци : Штампарија манастира Светог првомученика и архиђакона Стефана). - Стр. 501-826 : илустр. ; 25 cm

Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 816-821. - Регистар.

ISBN 978-86-905731-5-8
ISBN 978-86-905731-3-4 (за издавачку целину)

a) Српска православна црква - 1958-1991 b) Герман, српски патријарх (1899-1991) - Биографије
COBISS.SR-ID 189907212